

NORDISK TIDSKRIFT

FOR

FILOLOGI OG PÆDAGOGIK.

NY RÆKKE.

FØRSTE BIND.

KØBENHAVN.

OTTO SCHWARTZ'S FORLAG.

1874.

Bianco Lunos bogtrykkeri.

Tidskriftets redaktion:

C. Berg rektor, Frederiksborg.	*Richard Christensen* dr. phil., Kbhvn.	*Jean Pio* skolebestyrer, Kbhvn.
Vilh. Thomsen dr. phil., Kbhvn.	*Ludv. F. A. Wimmer* dr. phil., Kbhvn.	

Komité i Kristiania:

S. Bugge professor.	*O. Rygh* professor.	*Joh. Storm* professor.

Komité i Lund:

Chr. Cavallin adjunkt.	*V. Edv. Lidforss* adjunkt.	*A. Th. Lysander* professor.

Komité i Upsala:

F. W. Häggström adjunkt.	*Einar Löfstedt* adjunkt.	*M. B. Richert* adjunkt.

Medarbejdere i dette bind:

Bang, J. P., adjunkt, dr. phil. Rönne.
Cavallin, Chr., adjunkt. Lund.
Christensen-Schmidt, C. P., forh. kollaborator. København.
Christensen, Richard, dr. phil. København.
Gemzøe, H. M., adjunkt. Randers.
Gigas, Emil, stud. mag. København.
Grundtvig, Svend, professor, kaptajn. København.
Hoff, B., adjunkt. Sorø.
Häggström, F. W., adjunkt. Upsala.
Madvig, J. N., konferensråd, professor, dr. phil. København.
Moldenhawer, J., forstander for d. kgl. blindeinstitut i Kbhvn.
Møller, H. G., adjunkt. Sorø.
Pio, Jean, skolebestyrer. København.
Storm, Gustav, dr. phil. Kristiania.
Storm, Joh., professor. Kristiania.
Thomsen, Vilh., dr. phil. København.
Verner, Karl, cand. mag. Århus.

Indhold.

Anmeldelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede steder hos forfatterne.

(Steder, der kun ere anforte som exempler i grammatiske, lexikalske, historiske eller antikvariske undersøgelser, medtages ej.)

Rettelser.

Side 16, lin. 14: *ουτοι* læs : *οὗτοι*
— 19, — 7: søgelsge o — : søgelse og
— 22, — 11: *κοινωνπίαν ρὸς* — : *κοινωνίαν πρὸς*
— 41, — 12 f. n.: 1014—15 — : 1015—16
— 46, — 5: *videret* — : *diceret*
— 50, — 1: 79 — : 179
— 163, — 24: Dialakt — : Dialekt
— 228, — 19: *ϑριπηδέςϑατα* — : *ϑριπηδέστατα*
— 258, — 17: *ῳ* — : *ᾧ*
— 277 er [1]) udfaldet foran anmærkningen.
— 284, lin. 4 i anmærkningerne: Wachmuth læs: Wachsmuth
— 289, — 4: beyde læs: beyden
— 319, — 8 f. n.: assecli — : asseclæ
— 326, — 17 efter quaestiones tilföjes: II.

En nylig funden græsk Indskrift,

meddelt med Bemærkninger af ***J. N. Madvig.***

Det væsentlige Indhold af nedenstaaende foredroges i et Møde i philologisk Samfund i sidste Vinter, uden at det var nedskrevet, og uden Tanke om Offentliggjørelse. Meddelelsen er nu nedskreven og trykkes efter Opfordring af dette Tidskrifts Redaktion.

I forrige Aar (1872) udgav den franske Philolog og Archæolog P. Foucart, tidligere Medlem af den saakaldte école d'Athènes, i Paris under Titlen Sénatus-consulte inédit de l'année 170 avant notre ère (63 pagg. 8) en i 1868 af en anden fransk Lærd opdaget græsk Indskrift af ikke ringe Interesse, der omtrent en halv Snes Aar tidligere var udgravet imellem Ruinerne af den lille bœotiske By Thisbæ (i det sydvestlige Hjørne af Bœotien, vest for Thespiæ, syd for Koronea og Helikon, nærved en Vig af den korinthiske Bugt). For dette Mindesmærkes Beskaffenhed og Form i det Hele og dets Forhold til Tid, Begivenheder og beslægtede Mindesmærker har Udgiveren paa en tilfredsstillende Maade gjort Rede, og det indeholder i denne Henseende heller ikke særlige Vanskeligheder, omend adskilligt mærkeligt; men da hans Læsning af Indskriften, Udfyldning af det ulæselige og Forklaring af det enkelte paa flere Punkter kræver Berigtigelse, har jeg anseet det for ikke ganske unyttigt at forbinde denne Berigtigelse, saavidt jeg kan give den, med et fornyet Aftryk af Indskriften selv og en kort Fremstilling af dens almindelige Beskaffenhed og Indhold.

Marmorstenen, paa hvilken Indskriften staaer, er bevaret hel, men Læsningen er efter Foucarts Angivelse paa flere Steder og især i Midten af Linierne vanskelig, da Bogstaver ere udslettede eller blevne utydelige. Foucarts første Afskrift fandt han selv mangelfuld, og først efter flere Timers Arbeide under et nyt Besøg paa Stedet og efter at have taget et Aftryk af Stenen saa han sig istand til at give sin Text. Indskriftens Text er, gjengiven med almindelige Typer, hos Foucart følgende:

Κόϊντος Μαίνιος Τίτου υἱὸς στρατηγὸς τῆι συνκλή-
τωι συνεβουλεύσατο ἐν Κομετίωι, πρὸ ἡμερ-
[ῶ]ν ἑπτὰ Εἰδυῶν Ὀκτωμβρίων, γραφομένωι
παρῆσαν Μάνιος Ἀκίλιος Μανίου υἱὸς Ὀλτε[ινί-]
α, Τίτος Νομίσιος Τίτου υἱός. Περὶ ὧν Θισβ-
εῖς λόγους ἐποιήσαντο περὶ τῶν καθ' αὑτ-
οὺς πραγμάτων, οἵτινες ἐν τῆι φιλίαι τῆι
ἡμετέραι ἐνέμειναν, ὅπως αὐτοὶ [διόρ]θωσ[ιν]
[ε]ἰς τὰ καθ' αὑτοὺς πράγματα ε[ἰσ]ηγήσωνται, περὶ τού-
του τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν, ὅπως Κόϊντος
Μαίνιος στρατηγὸς τῶν ἐκ τῆς συνκλήτου [ἄνδρας]
[π]έντε ἀποτάξηι οἳ ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πρα-
[γ]μάτων καὶ τῆς ἰδίας πίστεως φαίνωνται. Ἔδοξε.
[Ἐμ] προτέραι Εἰδυῶν Ὀκτωμβρίων, γραφομένωι παρῆ-
σαν Πόπλιος Μούκιος Κοΐντου υἱὸς, Μάαρκος Κλαύ-
διος Μαάρκου υἱὸς, Μάνιος Σέργιος Μανίου υἱός.
Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περὶ χώρας
[κ]αὶ περὶ [λι]μέ[ν]ων καὶ προσόδων καὶ περὶ ὀρέων [ἑ]αυτῶν, ἐ[πεὶ]
[ἄν]εισαν ταῦτα, ἡμ[ῶ]ν μὲν ἕνεκεν ἔχειν, ἕξειν, ἃ ἔδο-
ξεν περὶ ἀρχῶν καὶ περὶ ἱερῶν καὶ προσόδων, ὅπως αὐτοὶ
[κ]υριεύωσι, περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν·
οἵτινες εἰς τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν πρὸ τοῦ ἢ Γάϊος Λοκρέ-
τιος τὸ στρατόπεδον πρὸς τὴν πόλιν Θίσβας προσήγα-
γεν, ὅπως οὗτοι ἔτη δέκα τὸ ἐ[σ]έ[π]ειτα κυριεύωσιν. Ἔδοξ[εν].
Περὶ χώρας, οἰκιῶν καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς, οὔποτε [πε-]
[ρ]ὶ αὐτῶν γέγονεν ὅπως [τὰ] ἑαυτῶν αὐτοῖς ἔχειν ἐξῆι.

Ἔδοξεν. Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο ὁπ[όσ-]
[ο]ι αὐτόμολοι οἱ ἴδιοι ἐκεῖ φυγάδες ὄντες τὴν ἄκραν αὐτοῖς ὅπως
τειχίσαι ἐξῆι καὶ ἐκεῖ [κατ]οικῶσιν οὗτοι, καθότι ἐνεφάνισαν, οὕ-
τως ἔδοξεν ὅπως ἐκεῖ κατοικῶσιν καὶ τοῦτο τειχίσωσιν. Ἔδο-
ξεν. Τὴν πόλιν τειχίσαι οὐκ ἔδοξεν. Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτ[οὶ]
λόγους ἐποιήσαντο χρυσίον ὃ συνήνεγκαν εἰς στέφανον, [ὅ-]
[πω]ς εἰς τὸ Καπετώλιον στέφανον κατασκευάσωσιν, τούτοις καθ[ό-]
[τ]ι ἐνεφάνισαν, ὅπως αὐτοῖς ἀποδοθῇ ὅ[πω]ς τοῦτον τὸν στέφανον εἰς
[τ]ὸ Καπετώλιον κατασκευάσωσιν, οὕτως ἀποδοῦναι ἔδοξεν. Ὡσαύ-
[τ]ως, περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο ἀνθρώπους οἵτινες ὑπεν[αν-]
[τί]α τοῖς δημοσίοις πράγμασι τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς ἑαυτῶν εἰσιν,
[ὅπ]ως οὗτοι κατέχωνται, περὶ τούτου τοῦ πράγματος καθὼς ἂν Κ[οΐν-]
[τω]ι Μαινίωι στρατηγῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τῆς ἰδίας πί-
στεως δοκῇ, οὕτως ποεῖν ἔδοξεν. Οἵτινες εἰς ἄλλας πόλεις ἀ-
[πή]λθοσαν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ κήρ[υγμα τοῦ] σ[τρατ]ηγοῦ παρεγένοντο, ὅπως
[μ]ὴ εἰς τάξιν καταπορεύωνται, περὶ τούτου τοῦ πράγματος πρὸς Αὖλον
[Ὁ]στίλιον ὕπατον γράμματα ἀποστεῖλαι ἔδοξεν, ὅπως περὶ τούτων
νο[ῦ]ν προσέχηι καθὼς ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ
[τ]ῆς ἰδίας πίστεως φαίνηται. Ἔδοξεν.
Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο π[ερὶ]
[τῶ]ν δικῶν Ξενοπιθίδος [καὶ] Μνασίδος, ὅπως ἐκ Χαλκίδος ἀφεθῶσι

καὶ Δαμοκρίτα Διονυσίου ἐκ Θηβῶν αὐτά, περι τούτων τῶν πραγ[μά-]
των ἀφεῖναι ἔδοξεν, καὶ ὅπως εἰς Θίσβας μὴ κατέλθωσιν ἔδοξεν.
Ὡσαύτως περὶ οὗ ταύτας τὰς γυναῖκας ὕβρ[εως] δίκαν ε[ἶναι]
[πρὸ]ς τὸν στρατηγὸν ἐνεγκεῖν ἐπὶ ἀξίαν, περὶ τούτου τοῦ πράγ[μα-]
[το]ς [πρ]ότερον ἔναντι Γαΐου Λοκρετίου βουλεύσασθαι ἔδο[ξεν.]
[Ὡσ]αύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ Θισβεῖς ἐνεφάνισαν περὶ σίτου καὶ ἐ[λαί-]
[ου] αὐτοῖς κοινωνίαν πρὸς Ιναῖον Πανδόσινον γεγονέναι, περ[ὶ τού-]
του τοῦ πράγματος, ἐὰν κριτὰς λαβεῖν βούλωνται, τούτοις κριτὰς [δ]ο[ῦ-]
[ν]αι ἔδοξεν. Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περὶ τὸ
γράμματα δοῦναι Θισβεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φωκίδα, περὶ τούτου
τοῦ πράγματος Θισβεῦσι καὶ Κορωνεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φω[κί-]
δα καὶ ἐάν που εἰς ἄλλας πόλεις βούλωνται, γράμματα φιλάν-
θρωπα δοῦναι ἔδοξεν.

De i Parenthes satte Bogstaver ere af Foucart supplerede alene efter Gjetning istedenfor ulæselige og udslettede; men han antyder selv Tvivl og Usikkerhed ved Læsningen af nogle andre, og ligesom her naturligvis en vis Opfatning af Meningen har været ledende ved Læsningen, kan den ogsaa et og andet Sted endnu, Foucart uafvidende, have indvirket bestemmende paa hvad han troede at see. At dette uden Tvivl er skeet, saa at der er læst, ikke blot suppleret, mindre rigtigt, vil nedenfor vise sig.

Indskriften indeholder i græsk Oversættelse en eller rettere to sammenhængende og samme Gjenstand angaaende Beslutninger af det romerske Senat, tagne i to kort efter hinanden holdte

Møder, den 9de og 14de Oktober (a. d. VII Id. Oct. og prid. Id. Oct., Lin. 3 og 14) i Aaret 170 før Christus, saaledes at den fuldstændige Indledningsformular med Angivelse af den ved Forhandlingen præsiderende Øvrighedsperson, Prætoren Q. Mænius, Titus' Søn (T. F.), samt Forsamlingsstedet (in comitio) kun staaer ved den første Beslutning tilligemed Dagen og Navnene paa to Nedskrivningsvidner, ved den anden alene Dagen og tre Nedskrivningsvidners Navne, medens Indholdet slutter sig ligefrem som Fortsættelse til den førstes. Aaret fremgaaer af den i Lin. 42, 43 nævnte Konsul A. Hostilius (Mancinus). Ogsaa Q. Mænius kjende vi fra Livius (XLIII, 4) som Prætor i dette Aar og den to Gange (22 og 52) nævnte C. Lucretius (Gallus) som Prætor det foregaaende Aar, 171, og med Konsulen P. Licinius Crassus deltagende i Krigen mod Perseus i dens første Aar som Anfører for Flaaden i Ægæerhavet og for Tropper i Bœotien (Liv. XLII og XLIII). Senatets Forhandlinger lededes af Prætoren, fordi den ene Konsul, A. Hostilius, som vi ogsaa vide af Polybius og Livius, førte Krigen i Grækenland og Makedonien, den anden, A. Atilius Serranus, formodentlig var beskjæftiget i Ligurien eller i Nærheden deraf (Liv. XLIII, 9). Da Livius XLIII, 9 og 11 synes at antyde, at M. Ræcius var prætor urbanus, var Mænius vel pr. inter peregrinos; af Forhandlingens Gjenstand kan dette ikke sluttes (som Foucart gjør), da den ikke stod i noget bestemt Forhold til den præsiderende Øvrighed og den Art udenlandske Sager, hvorom her er Tale, ikke angik den Jurisdiction, der var særlig Opgave for prætor inter peregrinos.

Hvad der allerede strax giver Indskriften Interesse, er det i den indeholdte Dokuments Form i det Hele og i visse Enkeltheder, idet det, som vi andetsteds fra vide om slige Dokumenter, her dels bekræftes, dels bestemmes nærmere. Foucart har omhyggelig sammenlignet dels de hos Josephus (paa Græsk) og hos Gellius opbevarede Senatsbeslutninger fra ældre Tid (— fra Republikens sidste Tid efter Sulla komme hertil de i Ciceros Breve og hos Frontinus —), dels de i andre Indskrifter paa Latin eller Græsk opbevarede Senatsbeslutninger eller Stykker (tildels meget

smaa) af saadanne, i det Hele 7 ældre end A. 78 f. Chr. eller fra dette Aar, deraf alene det bekjendte S. C. de bacchanalibus og et ganske lidet, nylig fundet, græsk Stykke (i en Meddelelse fra en Prætor til Indbyggerne i Delphi) ældre end det her foreliggende, nemlig fra 186, de øvrige betydelig yngre, og han har efter denne Sammenligning først bemærket, at den senere vedtagne og i Senatsconsultet om Asklepiades fra Klazomenæ fra A. 78 (Corp. Inscr. Lat. I n. 203 pg. 110—113) forekommende Datering ved Konsulernes Navne i Ablativ i Spidsen af Dokumentet (ogsaa hvor disse derefter nævnes som præsiderende og forelæggende Sagen og Spørgsmaalene) ikke findes her. (I S. C. de bacch. og et nylig fundet paa Græsk, angaaende Byen Priane i Lilleasien, fra 136 nævnes Konsulerne som ledende Forhandlingerne, men uden forudskikket Datering.) Han har dernæst gjort opmærksom paa, at her som i alle de ældre Dokumenter af denne Art kun nævnes to eller tre Nedskrivningsvidner, medens senere (f. Ex. i de i Ciceros Breve ad fam. VIII, 8 optagne ved Indsigelse afkræftede Beslutninger, senatus auctoritates) et langt større Antal forekommer, indtil 12, noget, der vel baade staaer i Forbindelse med det større Medlemsantal i det Hele og de mere udviklede Former og særligt med Nødvendigheden af strængere Kontrol mod Forvanskning. Særlig har han fremhævet, at ogsaa denne Indskrift i det Hele bekræfter Th. Mommsens Bemærkning om Sjeldenheden af Tilføielsen af Tilnavn (cognomen) eller Navnet paa Tribus ved de Personer, der nævnes, i offentlige Aktstykker før Sullas Tid. Tilnavn findes her hverken ved Øvrighedspersonerne eller ved Nedskrivningsvidnerne. (Vi kjende med Vished den i Lin. 5 nævnte T. Numisius som førende Tilnavnet Tarqviniensis, og af de i L. 15 og 16 nævnte var P. Mucius en Scævola og M. Claudius en Marcellus.) Man kommer herved naturligen til at tænke paa den efterhaanden vedtagne og befæstede Brug af Familienavne for de danske (og tidligere for andre Folks) Adelsslægter, skjøndt jo hos Romerne Gentilnavnet allerede indeholdt et almindeligere Mærke, og denne Tanke træder atter frem ved

Foucarts rigtige Bemærkning om, at enkelte Familier, f. Ex. Lepidi i gens Æmilia, synes langt tidligere end andre at have gjort officiel Brug af Tilnavnet. Derimod kan der ikke tvivles om, at Foucart rigtigen i L. 4 i de efter Manius Acilius Manius' Søns Navn tilføiede Bogstaver har erkjendt det, som sædvanlig, i Ablativ satte Tribusnavn Voltinia, uagtet vi undre os over Tilføielsen ved dette ene Vidne af fem og kun usikkert kunne gjette os til Grunden til denne nærmere Betegnelse, maaske den, at der var to Senatorer M'. Acilius, en Glabrio og en Balbus, og disse to Familier hørte til forskjellig Tribus, uagtet dette atter er paafaldende ved Familier af samme gens[1]).

Udtrykket in comitio (*ἐν Κομετίῳ*) om Samlingsstedet istedenfor in curia Hostilia, der laa ved comitium, forekommer ogsaa i andre ældre Senatsbeslutninger, der angaa Fremmede, maaske foranlediget ved, at Gesandtskaber og Deputationer ventede paa comitium, indtil de stededes ind i Curien, og den tagne Beslutning stundom bekjendtgjordes der (Liv. XLV, 20). (Senatsbeslutningen om Asklepiades, hvor Udtrykket ogsaa bruges, angaaer dog kun Enkeltpersoner.)

Den Besynderlighed, at ved enkelte Punkter af Beslutningen først staaer: *περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν* og dernæst til Slutning atter tilføies *ἔδοξεν* (vedtaget), hvorved det første Udtryk reduceres til egentlig kun at betegne det stillede Forslag (s. L. 10 og 13, L. 21 og 24, L. 42 og 45), findes ogsaa i S. C. de bacchan. (ita exdeicendum censuere L. 3 og derpaa L. 9 censuere, jvfr. L. 18) og i Beslutningen om Asklepiades fra Klazomenæ (L. 9 og 31). Men den kortere Form med enkelt *ἔδοξεν* findes i denne Indskrift ligesaa ofte.

Ikke mindre mærkelig er i de paa Græsk opbevarede Senatsbeslutninger Sprogformen, som, hvad de sig gjentagende

[1]) Hvad der af Livius og andensteds fra kan samles og combineres til nærmere Bestemmelse af de anførte Nedskrivningsvidners Personlighed, har for os ingen synderlig Betydning uden som Exempel paa, hvorledes fjernt fra hinanden fundne Notitser berøre og supplere hinanden. Det var Senatorer ikke af første Rang (ingen Konsular).

staaende og officielle Udtryk og Vendinger angaaer, kan betegnes som en naiv, om græsk Sprogbrug ikke ængstelig bekymret, ordret Oversættelse, der, som fast vedtagen, gjenfindes baade i andre Indskrifter og hos Josephus. Overalt hedder senatum consuluit *συνεβουλεύσατο τῇ συγκλήτῳ*, scribendo adfuerunt *γραφομένῳ παρῆσαν* (Joseph. A. Jud. XIV, 10, 10, smstds. 8, 5 *γραφομένῳ τῷ δόγματι παρῆσαν*, men XIII, 9, 2 *παρόντος Λουκίου Μαννίου*), quod verba fecerunt *περὶ ὧν λόγους ἐποιήσαντο*, de ea re ita placuit (censuerunt) *περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν*, og, hvori den angivne Karakter stærkest viser sig, ut e republica fideque sua videatur *καθῶς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τῆς ἰδίας πίστεως φαίνηται* (*δοκῇ*). Man føres herved til at antage, at denne staaende Oversættelse har uddannet og befæstet sig i Rom under offentlig Kontrol med den Maade, hvorpaa offentlige Afgjørelser bragtes til vedkommende Fremmedes Kundskab, Fremmede, der allerede i det her foreliggende Tilfælde stode i et faktisk Underordnings- og Afhængighedsforhold til Romerne. (Naar Foucart betegner Indbyggerne i Thisbæ som dediticii i romersk statsretlig Betydning, er herved at bemærke, at de i Øieblikket ifølge Overgivelse paa Naade og Unaade befandt sig i Romernes Magt, der havde Afgjørelsen af deres Skjæbne; men de hverken vare eller bleve førend langt senere indordnede i et bestemt Forhold under romersk Rigshøihed.) Paa den anden Side kan det, især i denne ældste Tid (— ældste for romersk Afgjørelse af indre lokale Anliggender i Grækenland —) let tænkes, at just nogle af de Udsendinge, der modtoge Romerraadets Afgjørelse, selv medvirkede ved Oversættelsen og at derved, omend Oversættelsen i det Hele affattedes i det nu meer og meer sig befæstende almindelige græske Skriftsprog (*ἡ κοινή*), enkelte lokale Dialektformer slap ind, som her (L. 41) *ἀπήλθοσαν*, der dog synes mere almindelig vulgær end bœotisk (s. foruden Ahrens de dial. Æol. p. 210, som Foucart citerer, Citaterne hos Matthiæ Gr. Gr. § 201). Iøvrigt maatte Sproget i slige oversatte Aktstykker, foruden de egentlige Latinismer i officielle og techniske

Udtryk, naturligvis i det Hele bære Spor af det ældre romerske Forretningssprogs Ubehjælpsomhed, medens jo heller ikke det græske Forretningssprog altid bevægede sig i lette og korrekte Former[1].

Ikke blot den fundne Stens Beskaffenhed, som er hel og kun indeholder og ganske udfyldes af den græske Indskrift, men endnu mere Forholdets Natur forbyder at tænke paa, at den latinske Original skulde have været indgravet og opstillet jevnsides med den græske Oversættelse, saaledes som Tilfældet er ved Senatsbeslutningen om Asklepiades. I Aaret 170 var Bœotien endnu intet Land, hvori Latin havde en anerkjendt og officiel Stilling.

Indskriftens Indhold slutter sig ganske til de nærmest forudgaaende Begivenheder i Bœotien og Sagernes Stilling der under Romernes Krig med Perseus af Makedonien, og Indskriftens Interesse ligger fra denne Side just deri, at den saa umiddelbart og anskueligt, skjøndt paa et afsides og underordnet Punkt af Landet, fører os ind i denne Stilling, viser os, hvor aldeles Romerne, trods den hidtil uafgjorte og navnlig i 171 mindre heldig førte Kamp mod Perseus, havde gjort sig til Herrer i Bœotien og ordnede de splidagtige og derved let underkuede Grækeres Anliggender i deres egen Interesse og med en forsigtig Begunstigelse af det Parti, der sluttede sig til dem. Vor Kundskab om det, der gik allernærmest forud for Afsendelsen af det Gesandtskab eller den Deputation fra Thisbæ, hvis Andragender afgjordes ved den opbevarede Senatsbeslutning, er meget mangelfuld paa Grund af Tabet af den større Del af Livius' 43de Bog, der indeholdt disse Begivenheder; men af Antydninger i Udtoget af denne Bog og af hvad vi læse hos Livius i den 42de Bog (Cap. 38, 44, 46, 63) (og i det første Brudstykke af Polybs 27de Bog) om de kun ganske lidt tidligere Tildragelser i Aaret 171, kunne vi dog

---

[1]) Retskrivnings-Enkeltheder af den Art som det ogsaa ellers forekommende *Μάαρκος*, *Ὀκτωμβρίων*, have her ingen Interesse. (L. 40 *ποεῖν*.)

danne os et til Forstaaelse af Indskriften i det Hele tilstrækkeligt Billede. I Bœotien herskede ved Nærmelsen og Udbruddet af Krigen mellem Romerne og Perseus de sædvanlige Partistridigheder mellem Aristokrater og Demokrater, complicerede i Bœotien ved Spørgsmaalet om Thebens Hegemoni og et bœotisk Forbund eller de enkelte Stæders fulde Autonomi og forbindende sig med Sympathierne og Antipathierne mod de to i Kampen gaaende Magter, af hvilke hver støttede sit Parti og ved det søgte at trække hele Landet til sig. Hvorledes disse Retninger og Strømninger krydsede hinanden i det Hele og i de enkelte Stæder, er det ikke muligt klart at see; (Foucarts Angivelse herom er bestemtere end den burde være;) saameget siges tydeligt baade hos Livius (C. 44) og Polybius, at Romerne søgte at opløse den bœotiske Confoderation, isolere Stæderne og forhandle med hver enkelt. Allerede i Begyndelsen af 171 før Konsulen Licinius' Overgang til Grækenland og før Felttogets Aabning havde et romersk Gesandtskab paa et Møde i Chalkis og i Theben skaffet det romersksindede Parti, især i Staden Theben, Overvægt; men i andre Byer, navnlig Haliartus og Koronea, havde det makedoniske Parti Overhaand. Medens Licinius rykkede mod Perseus, blev Haliartus angrebet først af Soldatertribunen P. Lentulus, derpaa af den i Indskriften nævnte Prætor C. Lucretius (Gallus), og trods kjækt Forsvar af Indbyggerne og en Del af det unge Mandskab fra Koronea blev Byen, noget efterat den for Romerne uheldige Fægtning i Nærheden af Larissa og Sykurium andensteds havde gjenopvakt deres Modstanderes Forhaabninger, erobret og ødelagt. Befolkningen nedsablet eller solgt til Slaveri (Liv. XLII, 63, Strabo IX, 2, 30). Derefter blev Theben, hvor altsaa det makedoniske Parti i Mellemtiden maa have faaet Overhaand, besat af Romerne og overgivet til deres Parti, hvis vigtigere Medlemmer efter græsk Vis havde været udjagede (»urbem tradidit exulibus et qui Romanorum partis erant« Liv. l. c. om Lucretius); Modpartiets Familier solgtes, forsaavidt de ikke vare flygtede (»adversæ factionis hominum fautorumque regis ac Macedonum familias sub

corona vendidit», vist ikke blot deres Slavetyende). Om Koronea, der kun laa omtrent to Mile fra Haliartus og hvis unge Mandskab havde deltaget i denne Byes Forsvar, høres ved denne Leilighed Intet, og naar det noget senere fortælles (Cap. 67), at mod Vinteren Konsulen drog fra Thessalien, hvor Kampen mod Perseus var standset, til Bœotien og tog Vinterqvarter der, navnlig i Theben, anføres det som en af Grundene hertil, at Thebanerne hidkaldte ham, fordi de plagedes af Koronæerne («vexantibus eos Coronæis»), der altsaa endnu ikke vare kuede. Men i Løbet af Vinteren foretoges baade af Konsulen og Prætoren en Række Tog og Angreb for at undertvinge Byerne, ledsagede af Grusomheder, Plyndringer og Udsugelser. (Udtoget af Livius XLIII: «P. Licinius Crassus complures in Græcia urbes expugnavit et crudeliter diripuit»; Lucretius nævnes i det Opbevarede af Bogen, C. 4, og baade hans og Konsulens Krigsførelse betegnes med Ordene crudeliter avareque. Jvfr. Zonaras IX, 22, hvor det dog hedder, at Licinius' Angreb ved de fleste Byer mislykkedes: *καὶ τῶν μὲν πλειόνων ἀπεκρούσθη, ἔστι δ᾽ ἃς ἐχειρώσατο, καί τινας κατασκάψας τοὺς ἁλόντας ἀπέδοτο.*) At Koronea var imellem de da tagne og haardest behandlede Byer, sees af Livius' Bemærkning (XLIII, 4), at der næste Aar af Senatet blev taget samme Beslutning til Gunst for de grusomt mishandlede Abderiter (i Thrakien), som var tagen til Gunst for Koronæerne. Dengang var det altsaa ogsaa, at Lucretius rykkede for Thisbæ, som det hedder i vor Indskrift (L. 22, 23), og enten efter Kamp eller frivillig Underkastelse bragte Byen i Hænderne paa det romerske Parti (*οἵτινες ἐν τῇ φιλίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ ἐνέμειναν*, Lin. 7, jvfr. Lin. 22 ff.), medens Modpartiet avedes (Lin. 36 ff., s. nedenfor), hvorved ikke udelukkes, at Lucretius og hans Soldater ogsaa her begik Ting, over hvilke ogsaa de nu i Besiddelse af Byen komne Borgere kunde og maatte klage (s. nedenfor om Lin. 28 ff., Lin. 50 ff., samt ogsaa Lin. 46 ff.), og i det Hele Tilstanden var saadan, at disse Borgere havde Anledning til i Rom at søge om Anerkjendelse og Bestemmelse af deres Ret i og over deres By og deres An-

liggender og om en Ordning af visse Forhold, f. Ex. Sikkring mod Modpartiet. Det er med denne Opgave og med saadanne Andragender, at de Afsendinge gik fra Thisbæ til Rom, hvem i Oktober Senatet gav den i Indskriften indeholdte Besked, hvilken vi nu skulle gjennemgaa.

Det første Punkt lyder da, hvis vi følge Foucarts Supplementer i Lin. 8 og 9, saaledes i den næsten ordrette og derfor slæbende og tunge Oversættelse, hvori jeg vil søge at gjengive Originalens Udtryk: «Med Hensyn til hvad Thisbæerne have bragt paa Tale (Forsaavidt Th. have andraget) om de dem vedkommende Anliggender, de, som bleve i Venskab med os, at de selv maa foreslaa (indlede) Rettelse (Forbedring) i deres Anliggender, blev om denne Sag besluttet saa, at Prætor A. Mænius skal udnævne fem Mænd af Raadets Medlemmer, hvilke synes ham efter den offentlige Interesse og hans egen Samvittighed. Vedtaget». Det er klart, at der slet ingen Sammenhæng er imellem Andragende og Beslutning, selv om man vil antage Beslutningen for et Afslag af Selvordningen og for at gaa ud paa Nedsættelse af et meget besynderligt Senatsudvalg for at ordne den lille bœotiske Byes indre Anliggender, og det er derhos tilvisse underligt, at Thisbæerne drage til Rom for at bede om at maatte selv rette paa deres Sager. (Om det græske Udtryk *εἰσηγεῖσθαι διόρθωσιν εἰς τὰ πράγματα* taler jeg ikke.) Det Hele bliver rigtigt, naar man uden at forandre et Bogstav i det Læste supplerer saaledes (det samme Antal Bogstaver):

ὅπως αὐτοῖ[ς δο]θῶσ[ιν]
[ο]ἷς τὰ καθ' αὑτοὺς πράγματα ε[ἰσ]ηγήσωνται.

Thisbæerne bede om, at der maa gives dem et Udvalg af Senatorer, hvem de kunne forelægge deres Anliggender, med hvis Detail naturligvis hele Raadet ikke vilde eller kunde beskjæftige sig. Dette Udvalg af fem Medlemmer bevilges og Udnævnelsen af Medlemmerne overlades Prætoren. Udvalgets Hverv var naturligvis kun at høre og foreløbig prøve Thisbæernes Andragender og da foreslaa Senatet, hvad der skulde svares og be-

sluttes. Dette Hverv har Udvalget udført imellem den 9de Oktober (det første Møde) og den 14de (det andet Møde)[1].

Det næste Punkt, det første i den anden Beslutning, lader sig efter Foucarts Læsning og Supplering slet ikke oversætte saaledes, at der fremkommer nogen Mening; det lyder nemlig (i ganske umiddelbar Fortsættelse af den foregaaende Beslutning) saaledes: «Ligeledes forsaavidt de samme talte om deres Land og om Havne og Indtægter og Bjerge, efterdi de opgav dette, saa for os (for vort Vedkommende) at have og skulle have, hvad vedtoges». Relativet (ἃ) foran ἔδοξεν, hvoraf Infinitiverne skulde afhænge, tilintetgjør Sammenhængen aldeles, ἡμῶν ἕνεκεν er meningsløst (det lyder, som om Romerne overlod det til Thisbæerne at komme tilrette med andre om deres Besiddelser, idet Romerne ikke vilde træde iveien), og særlig forkert er det en ikke følgende og utænkelig Modsætning antydende μέν (ἡμῶν μέν), ligesom ikke mindre Gjentagelsen af Verbet ἔχειν i Præsens og Futurum (naturligvis aldeles forskjelligt fra fecit, fecerit, «har gjort eller herefter maatte gjøre»). Mellemsætningen «efterdi de have opgivet dette» er heller ikke forstaaelig. Alt bliver klart ved følgende aldeles sikkre Læsning og Supplering, hvorved det viser sig, at Foucart ved en falsk Forbindelse af Bogstaverne og af Ordene har ladet sig forlede til urigtig Læsning af nogle Bogstaver:

ἐ[πεὶ]
[ἔφ]εισαν ταῦτα ἡμ[ῖ]ν, νέμειν καὶ ἔχειν ἐξεῖναι ἔδοξεν,

«saa, siden de have overgivet dette til os, besluttedes, at det skal være dem tilladt at eie og besidde det». Raadet lægger til Grund, at Thisbæerne ved Overgivelsen have stillet deres By, Territorium og offentlige Indtægter til Romernes Raadighed, og tilsteder dem nu Besiddelsen og Brugen. Men endnu maa det i Forbindelse med προσόδων aldeles urimelige ὀρέων (og

---

[1]) Man maa for Alting ikke her tænke paa de Timænds-Udvalg, der, udnævnte af Senatet selv, udsendtes til i Forening med Feltherren paa Stedet at ordne nye Provindser.

endda *περὶ ὀρέων ἑαυτῶν*) rettes til *ὁρίων*, Enemærker og Territorium. Foucart har følt det urigtige og anet, hvad Meningen krævede, men da han ikke faldt paa *ὁρίων*, men blot paa *ὅρων*, forkastet det. *Περὶ [λι]μέ[ν]ων* er rigtig suppleret af Foucart.

Derpaa fortsættes meget kort med Gjentagelse i Tanken af det foregaaende *περὶ ὧν λόγους ἐποιήσαντο*:

«om Øvrighedsposter og om Helligdomme og Indtægter, at de selv maa være Herrer derover, om denne Sag blev besluttet saaledes: de, som sluttede sig til vort Venskab, førend C. Lucretius førte sin Hær for Staden Thisbæ, at de skulle være Herrer derover i 10 Aar for Fremtiden. Vedtaget». Fra Land og Statseiendom adskilles Embeder og Helligdomme med de særlige til Helligdommene hørende Indtægter, hvorved da nærmest (ved Siden af Øvrighedsposter) tænkes paa Bestyrelsen af Helligdommene og deres Indtægter, d. e., paa Præsteskaber, og Beklædelsen af Embeder og Præsteskaber tilsikkres for 10 Aar dem, der betimelig og frivillig have sluttet sig til Romerne. Efter *εἰς τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν* har Stenhuggeren aabenbart oversprunget *προσῆλθον* eller *ἦλθον*, hvad det undrer mig, at Foucart ikke omtaler. At det ved en Feiltagelse skulde være oversprunget i hans Afskrift, kan jeg ikke troe, uagtet Linien ved Tilføielse af *προσῆλθον* ikke vilde blive længere end Lin. 41, 42, 55 (55 Bogstaver). Der ligger noget besynderligt i de 10 Aar ved Siden af «for Fremtiden», og man ventede Embeder og Præsteskaber for bestandigt sikkrede Romernes Venner. Maaske er Tanken, at de af Romerne fordrevne ikke maa kaldes tilbage, selv om de nu herskende ville det for alles eller nogles Vedkommende, førend om 10 Aar[1]).

Derefter følger med samme korte Tilslutning til det foregaaende efter Foucarts Supplering:

---

[1]) *ἔδοξεν ὅπως οὗτοι κυριεύωσιν* er unægtelig ikke klassisk Græsk for *ἔδοξεν τούτους κυριεύειν* (medens *ὅπως* efter Antydning af «Andragende om» er rigtigt), men gjentages Lin. 26 (s. strax), 30, 49.

«Om Land, Huse og Eiendele, er ingensinde skeet om dem, at det skal være dem tilladt at have deres eget. Vedtaget». Dette er atter aldeles meningsløst; thi selv om Forbindelsen *οὔποτε γέγονεν περὶ αὐτῶν, ὅπως* kunde betyde: «der er aldrig taget nogen Beslutning, at» (hvilket den ikke kan betyde), er det dog urimeligt blot at fortælle, at der aldrig er taget nogen Beslutning, naar der ikke er antydet en falsk Forestilling, der skulde fjernes ved denne Bemærkning. Og den Beslutning, der sagdes ikke at være tagen, maatte da gaa ud paa, at ingen skulde beholde sin Eiendom, saa at Benegtelsen af en saadan (høist underlig) Beslutning sikkrede enhver sit. Der skal (med rigtigere Spiritus) suppleres og interpungeres saaledes:

οὔποτε [ἐν τ-ῇ]ι αὐτῶν γέγονεν, ὅπως [τὰ] ἑαυτῶν αὐτοῖς ἔχειν ἐξῆι, ἔδοξεν,

d. e., «og om deres Eiendomme, hvorsomhelst de ligge i deres Land, besluttedes det, at de maa have deres». Efter Bestemmelsen om Besiddelsen af Byen i det Hele, om Adgangen til Embeder og Præsteskaber, følger Sikkringen af Privateiendom, *τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῖς.*

Det næste Punkt frembyder Vanskeligheder baade med Hensyn til Sagen og Ordene. Det angaaer Overløbere, der opholde sig i Thisbæ, landsforviste fra deres eget Hjem, og der andrages paa, at de maa forsyne Borgen i Thisbæ med Mur (— den tidligere Mur var altsaa ødelagt —) og tage fast Bolig der (*κατοικεῖν*). Meningen er dog neppe, at de skulle boe paa Borgen; thi det vilde dog være altfor besynderligt at gjøre Byens Borg til varig Bolig for Fremmede; men man ønsker Tilladelse til at benytte de nærings- og arbeidsløse Fremmede til Gjenopførelse af Fæstningsmuren og til deres Bosættelse i Byen, hvilken aabenbart betegnes ved det første *ἐκεῖ* i Lin. 28. Disse Overløbere kaldes i den foreliggende Text *οἱ ἴδιοι*, hvor, naar *ὁπόσοι* beholdes, allerede Artiklen er rent forkert (*ὁπόσοι αὐτόμολοι οἱ ἴδιοι*), og hvor det er umuligt at bringe en pas-

sende Betydning ud af ἴδιοι, særlige, egne; der fattes et Verbum til det i sig selv ved sin partitive Betydning lidet passende ὁπόσοι. Jeg troer snarere, at her er en Anakoluthi, idet der begyndes i Nominativ med Tanken rettet paa κατοικῶσιν, men derpaa (og derfor med gjentaget ὅπως) først indskydes det specielle Andragende med αὐτοῖς ἐξῇ. (Et endnu haardere Anakoluth findes Lin. 36 i ἀνθρώπους — ὅπως οὗτοι κατέχωνται.) I ἴδιοι ligger vel ἀΐδιοι, der betegner dem, der ikke en kort Tid have forladt deres Hjem, men ere forviste derfra for bestandigt ved ἀειφυγία. Jeg supplerer og læser altsaa:

ὅπως
οἱ αὐτόμολοι οἱ ἀΐδιοι ἐκεῖ φυγάδες ὄντες τὴν ἄκραν αὐτοῖς ὅπως
τειχίσαι ἐξῇ καὶ ἐκεῖ κατοικῶσιν ουτοι, καθότι ἐνεφάνισαν, οὕτως ἔδοξεν o. s. v.

Dog er ἀΐδιοι usikkert. Der henvises ved καθότι ἐνεφάνισαν til den speciellere Forklaring af Forholdet og Planen, som de thisbæiske Sendinge sandsynligvis havde givet Femmands-Udvalget. En Befæstning af Byen selv tilsteder den endnu i disse Egne varsomme romerske Politik ikke. Andragendet om, at de varigt andensteds fra Landflygtige maa bosætte sig her, har sin naturlige Foranledning i, at Romerne ellers synes at have ønsket, at Byernes Borgere ikke skulde flakke om, men drage hjem hver til sit; Lin. 40 ff.

Derefter bevilges et Andragende om, at den Sum i Guld, som Thisbæerne havde sammenskudt for deraf at lade forarbeide en Krands til Nedlæggelse paa Kapitolium, maa blive dem tilbagegivet til denne Anvendelse. Hvem havde taget dette Guld og skulde give det tilbage? Uden Tvivl er her allerede en Anke mod C. Lucretius, hvis Navn dog skaanes. I Lin. 33 er Dativen τούτοις meget stødende og τοῦτο (til ἀποδοθῇ) vilde passe bedre.

Det næste Andragende gaaer ud paa en Foranstaltning imod Mennesker, der ere Romerne og Thisbæerne fjendtlige, d. e., imod Thisbæer af Modpartiet. Den korte og lidt ube-

stemte Antydning af Foranstaltningen ved Verbet κατέχωνται, har Foucart uden Tvivl rigtig forstaaet om tvungen Tilbageholden i Rom, hvorhen de sandsynligvis vare sendte tvangsvis af Lucretius, idet han beraaber sig paa, at Sagen overdrages til den i Rom værende Prætor Q. Mænius' Omsorg og ikke til de Kommanderende i Thessalien og Bœotien, og at οἱ κατεχόμενοι uden videre Tilføielse to Steder hos Polybius (XXXI, 8 og XXXIII, 1 bruges om de i Italien tilbageholdte Achæer. I Lin. 36 og 37 har aabenbart staaet ὑπεναντίοι (*OI* for *A*).

Fremdeles stilles et Andragende om thisbæiske Borgere, der ere dragne bort til andre Byer og ikke ere vendte tilbage efter Prætorens (C. Lucretius') Bekjendtgjørelse og Opfordring. Efter Foucarts Supplement (ὅπως [μ]ὴ εἰς τάξιν καταπορεύωνται gaaer Andragendet ud paa, at de ikke skulle vende hjem; han finder selv dette uklart, især i Forbindelse med det tilføiede εἰς τάξιν, og opstiller en aldeles uantagelig Forklaring. Der fattes i Begyndelsen af Lin. 42 ikke et, men to Bogstaver: ὅπως [ἤδ]η εἰς τάξιν καταπορεύωνται, «at de nu (omsider) skulle vende hjem til Indordning (og Plads i det reviderede Borgerskab)». Sagen henvises til den i Grækenland værende Konsul A. Hostilius.

Herefter følger et Punkt, der vistnok berører C. Lucretius. Det angaaer Løsladelsen af vilkaarlig i Chalkis paa Eubœa (og i Theben) fastholdte Personer og lyder efter Texten saaledes:

«Forsaavidt de samme have talt om Xenopithis' og Mnasis' Processer, at de maa løslades fra Chalkis, og Damokrita Dionysios' (Hustru) selv fra Theben, besluttedes herom at løslade dem, og det vedtoges, at de ikke maa vende tilbage til Thisbæ». (Dette sidste er uden Tvivl en skaanende Indrømmelse til Lucretius, idet Personerne betegnes som ikke sagesløse og som de, til hvis Fjernelse, om end ikke fortsatte Fastholdelse, der har været Grund.) Enhver maa stødes ved Udtrykket «Xenopithis' og Mnasis' Processer», som om disse skulle løslades og som om her overhovedet var Tale om Privatprocesser (δίκαι). Foucart har, hvad yderst let skeer, læst *Δ* for *A*, og der har staaet

π[ερὶ]

[γυ]ναικῶν Ξενοπιθίδος o. s. v.

løvrigt er det i Lin. 48 tilføiede αὐτά, ovenikjøbet i denne i Indskriften aldeles enestaaende doriske Form, meget besynderligt. Har der staaet et lidt haardt sammenfattende αὗται, disse alle tre?

Til ikke ringe Tvivl giver det næste Punkt Anledning, der aabenbart angaaer Noget, som berører C. Lucretius nær, hvorfor Senatet udskyder Afgjørelsen, indtil han kan høres og forsvare sig. (Han var altsaa endnu ikke i Rom eller kunde dog for Øieblikket ikke indstille sig.) Andragendet slutter sig (som ovenfor Lin. 20, 25) nær til det foregaaende, hvormed det hænger sammen, med Underforstaaelse af οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο, men med Forandring paa dette ene Sted af περὶ ὧν til περὶ οὗ, hvormed maa antydes et ganske specielt Punkt, hvis der ikke snarere paa Stenen har staaet περὶ τοῦ (med følgende Acc. med Inf.). Hvad nu Foucart har faaet ud, idet han forandrer ὕβρι, som Stenen efter hans Vidnesbyrd har, til ὕβρε[ως] og læser to tvivlsomme Bogstaver som δι (δίκαν), er aabenbart galt, om man end sætter ἐξεῖναι for εἶναι. Jeg forbigaaer ganske det doriske δίκαν og opholder mig ikke ved den uhørte Talemaade φέρειν δίκην (ὕβρεως) πρός τινα i Betydningen af at anlægge Proces mod En, især naar der ved πρός staaer et Øvrighedsnavn, der nødvendig maatte føre til Betydningen «at anbringe en Klage hos, for»; ligesaalidt skal jeg dvæle ved den forsøgte Forklaring af ἐπὶ ἀξίαν i Lin. 51, som skal betyde, at Klagen gaaer ud paa en Mulkt (hvilket ἀξία ikke betyder) eller Værdien (hvoraf?) og Erstatning, en uhørt Brug af ἐπί τι i Retssproget. Det afgjørende er dels, at der her ikke kan tænkes paa et Andragende om Tilladelse til at anlægge en Proces, da en romersk Øvrighed (og Feltherre) umulig for Misbrug af Embedsmyndighed kunde anklages i Form af en privat Proces, og en offentlig Klage i denne Tid (længe før Oprettelsen af quæstio de repetundis) maatte skee for Folket af en romersk Øvrighed, medens Andragender om administrativ Hjælp mod Haardhed og om nogen Opreisning kunde rettes til og imode-

kommes af Senatet (som ved Abderiterne og Koronæerne i dette Aar, Liv. XLIII, 4), dels, hvad der er uomtvisteligt, at Ordene ikke kunne betegne et Andragende om Noget, der skal tillades eller skee (— thi dette betegnes ufravigelig ved ὅπως —), men alene en Angivelse af og Klage over Noget, der er eller skal være skeet (hvorom Senatet forbeholder sig nærmere Undersøgelsge o Overlæg). Den første Del af denne Angivelse og Klage er ganske sikker: *περὶ οὗ* (eller snarere *π. τοῦ*) *ταύτας τὰς γυναῖκας ὑβρί*[*σθαι*]. Den anden er usikkrere; men der er dog neppe Tvivl om, at der klages over Prætorens Handling eller Ikke-Handling, saa at *τὸν στρατηγόν* er Subjekt til *ἐνεγκεῖν*, og at der er en Feillæsning i *ἐπὶ ἀξίαν*. Jeg troer, at der har staaet:

ὑβρί[*σθαι*] *καὶ ε*[*ὐχε-*

ρῶ]*ς τὸν στρατηγὸν ἐνεγκεῖν ἀταξίαν, περὶ* o. s. v.

Der klages over, at de tre Qvinder ere blevne skændede og vanærede og at Prætoren har seet igjennem Fingre med (Soldaternes) Tøilesløshed og Brud paa Disciplinen og taget den let. (*ΕΠΙ* læst for *ΑΤ*.) For [*πρ*]*ότερον* (der maa betyde «førend nogen Beslutning tages») kunde man vente *ὕστερον*.

Hvad angaaer en af Thisbæerne med en Cnæus Pandosinus (en italisk negotiator lig dem, vi f. Ex. hos Sallust finde i stort Antal i afrikanske Byer, formodentlig fra Pandosia i Nederitalien) indgaaet Kontrakt om Korn og Olie (efter Foucarts sandsynlige Supplement *ἐ*[*λαίου*]), hvad enten han nu skulde skaffe Thisbæerne Kornet og Olien til Leverance til Romerne eller han havde afkjøbt dem Produkter (hvorpaa *κοινωνία*, Handelsfællesskab, kan tyde), om hvilken Kontrakt der var opstaaet Uenighed, tilbyder Senatet, for at skaffe en kompetent Domstol til Trættens Afgjørelse, at give Dommere, som naturligvis en italisk socius maatte underkaste sig.

Sluttelig havde Thisbæerne andraget paa af Raadet at modtage Pas og Brevskab til at sikkre Tilbagereisen igjennem Ætolien og Phokis, hvor baade politiske Partier og den røveriske Befolkning kunde forulempe Sendingerne, og Senatet indvilger i Udfærdigelsen af slige velvillige Brevskaber endog med en

Udvidelse («og hvis de ønske til andre Byer»), i hvilken Beslutning medtages Sendinge fra Thisbæernes Naboer, Koronæerne. I Slutningen af L. 56 viser baade den almindelige Sprogbrug og Indskriftens, at der endnu har staaet et *υ* (*περὶ τοῦ*).

Den hele nu gjennemgaaede Indskrift har altsaa efter min Mening oprindelig lydt (Lin. 22 skullet lyde) saaledes (jeg sætter ? ved de mig selv tvivlsomme Rettelser og Supplementer):

Κόϊντος Μαίνιος Τίτου υἱὸς στρατηγὸς τῆι συνκλή-
τωι συνεβουλεύσατο ἐν Κομετίωι, πρὸ ἡμερ-
[ῶ]ν ἑπτὰ Εἰδυῶν Ὀκτωμβρίων, γραφομένωι
παρῆσαν Μάνιος Ἀκίλιος Μανίου υἱὸς Ὀλτε[ινί-]
α, Τίτος Νομίσιος Τίτου υἱός. Περὶ ὧν Θισβ-
εῖς λόγους ἐποιήσαντο περὶ τῶν καθ' αὐτ-
οὺς πραγμάτων, οἵτινες ἐν τῆι φιλίαι τῆι
ἡμετέραι ἐνέμειναν, ὅπως αὐτοῖ[ς δο]θῶσ[ιν]
[ο]ἷς τὰ καθ' αὐτοὺς πράγματα ε[ἰσ]ηγήσωνται, περὶ τού-
του τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν, ὅπως Κόϊντος
Μαίνιος στρατηγὸς τῶν ἐκ τῆς συνκλήτου [ἄνδρας]
[π]έντε ἀποτάξηι οἳ ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πρα-
[γ]μάτων καὶ τῆς ἰδίας πίστεως φαίνωνται. Ἔδοξε.
[Ἐμ] προτέραι Εἰδυῶν Ὀκτωμβρίων, γραφομένωι παρῆ-
σαν Πόπλιος Μούκιος Κοΐντου υἱός, Μάαρκος Κλαύ-
διος Μαάρκου υἱός, Μάνιος Σέργιος Μανίου υἱός.
Ὡσαυτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περὶ χώρας
[κ]αὶ περὶ [λι]μέ[ν]ων καὶ προσόδων καὶ περὶ ὁρίων [ἑ]αυτῶν, ἐ[πεὶ]
[ἔφ]εισαν ταῦτα ἡμ[ῖ]ν, νέμειν καὶ ἔχειν ἐξεῖναι ἔδο-
ξεν· περὶ ἀρχῶν καὶ περὶ ἱερῶν καὶ προσόδων, ὅπως αὐτοὶ
[κ]υριεύωσι, περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν·
οἵτινες εἰς τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν [προσῆλθον] πρὸ τοῦ ἢ Γάϊος Λοκρέ-
τιος τὸ στρατόπεδον πρὸς τὴν πόλιν Θίσβας προσήγα-
γεν, ὅπως οὗτοι ἔτη δέκα τὸ ἑ[σ]έ[π]ειτα κυριεύωσιν. Ἔδοξ[εν].
Περὶ χώρας, οἰκιῶν καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς, οὔποτε ἐν τ-
[ῆ]ι αὐτῶν γέγονεν, ὅπως [τὰ] ἑαυτῶν αὐτοῖς ἔχειν ἐξῆι.

Ἔδοξεν. Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο ὅπ[ως] [ο]ἱ αὐτόμολοι οἱ [ἀ]ΐδιοι(?) ἐκεῖ φυγάδες ὄντες τὴν ἄκραν αὐτοῖς ὅπως τειχίσαι ἐξῇ καὶ ἐκεῖ [κατ]οικῶσιν οὗτοι, καθότι ἐνεφάνισαν, οὕτως ἔδοξεν ὅπως ἐκεῖ κατοικῶσιν καὶ τοῦτο τειχίσωσιν. Ἔδοξεν. Τὴν πόλιν τειχίσαι οὐκ ἔδοξεν. Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτ[οὶ] λόγους ἐποιήσαντο χρυσίον ὃ συνήνεγκαν εἰς στέφανον, [ὅ-] [πω]ς εἰς τὸ Καπετώλιον στέφανον κατασκευάσωσιν, τούτοις, καθ[ό-] [τ]ι ἐνεφάνισαν, ὅπως αὐτοῖς ἀποδοθῇ ὅ[πω]ς τοῦτον τὸν στέφανον εἰς [τ]ὸ Καπετώλιον κατασκευάσωσιν, οὕτως ἀποδοῦναι ἔδοξεν. Ὡσαύ- [τ]ως, περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο ἀνθρώπους οἵτινες ὑπεν[αν-] [τί]οι τοῖς δημοσίοις πράγμασι τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς ἑαυτῶν εἰσιν, [ὅπ]ως οὗτοι κατέχωνται, περὶ τούτου τοῦ πράγματος καθὼς ἂν Κ[οΐν-] [τω]ι Μαινίωι στρατηγῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τῆς ἰδίας πίστεως δοκῇ, οὕτως ποεῖν ἔδοξεν. Οἵτινες εἰς ἄλλας πόλεις ἀ- [πή]λθοσαν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ κήρ[υγμα τοῦ] σ[τρατ]ηγοῦ παρεγένοντο, ὅπως [ἤδ]η εἰς τάξιν καταπορεύωνται, περὶ τούτου τοῦ πράγματος πρὸς Αὖλον [Ὁ]στίλιον ὕπατον γράμματα ἀποστεῖλαι ἔδοξεν, ὅπως περὶ τούτων νο[ῦ]ν προσέχῃι καθὼς ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ [τ]ῆς ἰδίας πίστεως φαίνηται. Ἔδοξεν. Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο π[ερὶ] [γυ]ναικῶν Ξενοπιθίδος [καὶ] Μνασίδος, ὅπως ἐκ Χαλκίδος ἀφεθῶσι

καὶ Δαμοκρίτα Διονυσίου ἐκ Θηβῶν αὗται (?), περὶ τούτων τῶν πραγ[μά-]
των ἀφεῖναι ἔδοξεν, καὶ ὅπως εἰς Θίσβας μὴ κατέλθωσιν ἔδοξεν.
Ὡσαύτως περὶ οὗ ταίτας τὰς γυναῖκας ὑβρί[σθαι] καὶ ε[ὐχε-]
[ρῶ]ς τὸν στρατηγὸν ἐνεγκεῖν ἀταξίαν (?), περὶ τούτου τοῦ πράγ[μα-]
[το]ς [πρ]ότερον ἔναντι Γαΐου Λοκρετίου βουλεύσασθαι ἔδο[ξεν.]
[Ὡσ]αύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ Θισβεῖς ἐνεφάνισαν περὶ σίτου καὶ ἐ[λαί-]
[ου] αὐτοῖς κοινωνπίαν ρὸς Γναῖον Πανδόσινον γεγονέναι περ[ὶ τού-]
του τοῦ πράγματος, ἐὰν κριτὰς λαβεῖν βούλωνται, τούτοις κριτὰς [δ]ο[ῦ-]
[ν]αι ἔδοξεν. Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περὶ το[ῦ]
γράμματα δοῦναι Θισβεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φωκίδα, περὶ τούτου
τοῦ πράγματος Θισβεῦσι καὶ Κορωνεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φω[κί-]
δα καὶ ἐάν που εἰς ἄλλας πόλεις βούλωνται, γράμματα φιλάν-
θρωπα δοῦναι ἔδοξεν.

Efterskrift. Da forestaaende Artikel var leveret til Trykning, blev jeg tilfældig opmærksom paa, at Th. Mommsen i det i Sommerferien hertil ankomne fjerde Hefte af første Bind af Ephemeris epigraphica under Rubriken observationes epigraphicæ p. 278—298 har udgivet og behandlet samme Indskrift. Han har rettet et Par Ting, gaaet med Lærdom ind paa flere sproglige (især orthographiske) og antiqvariske Punkter og fremsat en meget skarpsindig og sandsynlig Gjetning, om at hos Polybius XXVII, 5 og hos Livius XLII, 46 og 63 er Theben nævnt for Thisbæ, ved en Afskriverfeil hos den første, der er gaaet over til Livius. Men det falske Supplement i Lin. 8 og de fleste urigtige Læsninger har han beholdt og tildels uheldig forklaret.

Om Eufemiaviserne.

Af *Gustav Storm.*

Den norske Dronning Eufemia var en Datter af Günther v. Arnstein, Greve af Ruppin († 1284) og Datterdatter af Fyrst Vitslav paa Rügen; hun blev i 1299 gift med Hertug Haakon Magnussøn, som samme Aar blev norsk Konge. Hun fødte ham Aar 1301 Datteren Ingebjørg, som allerede det følgende Aar blev forlovet med den svenske Hertug Erik Magnussøn; men han brød Forbindelsen i 1307, og den blev først gjenoprettet kort før Dronning Eufemia's Død 1312. Dronning Eufemia har vundet et ikke lidet Navn i Nordens poetiske Litteratur, fordi 3 rimede Digtninger siges for første Gang at være omplantede i nordisk Jordbund paa hendes Foranstaltning; det er Digtene om «Flores og Blanceflor», om «Ivan Løveridderen» samt om «Hertug Fredrik af Normandi». De findes nu paa Svensk og Dansk, i begge Sprog fra 15de Aarhundrede, og Haandskrifterne af Hertug Fredrik siger endog, at den norske Dronning lod det overføre paa Svensk eller Dansk. Denne Beretning har dog været betvivlet, fordi det syntes lidet rimeligt, at en tysk Dronning i Norge skulde have ladet Digtene oversætte paa et for hende selv og hendes Land fremmed Sprog, Svensk (eller Dansk), paa en Tid, da Norge og Sverige (og Danmark) hver levede sit politiske og litterære Liv. De ældre Litteraturhistorikere (Fant og Nyerup) mente derfor at maatte antage, at Dronningen lod Digtene oversætte paa Norsk, og at den svenske Oversætter har rettet Norsk til Svensk, ligesom vitterligt den danske Oversætter har rettet Svensk til Dansk. Andre — og især de svenske Udgivere — troede af Haandskrifterne at kunne slutte, at hun virkelig lod dem oversætte paa Svensk, og søgte at styrke denne Mening med forskjellige Grunde. Ogsaa et andet Spørgsmaal knyttede sig til det første, idet der oplystes, at der ogsaa fandtes norske Sagabearbeidelser af samme

Emner, og i hvilket Forhold stod nu disse til Eufemias? De svenske Udgivere mente, at de norske og svenske Oversættelser var uafhængige af hinanden, medens Udgiveren af Flores' Saga paastod, at den svenske Oversætter havde foruden den franske Original ogsaa benyttet den norske Saga. Disse Spørgsmaal var umulige eller ialfald vanskelige at besvare, da de svenske Udgaver af Digtene udkom (Flores 1844, Ivan 1849, Hertug Fredrik 1853). Senere er Undersøgelsen bleven lettet ved nye Udgaver: 2 islandske Haandskrifter af den norske Flores i 1850[1]), de franske Texter af Flores i 1856[2]), den franske Text af Ivan i 1862[3]), den islandske efter Haandskrifter i Kjøbenhavn og Stockholm ved Dr. E. Kølbing (1872)[4]) og endelig den danske Text til alle Digte ved C. J. Brandt (1869)[5]). Men endnu er ikke det c. 1845 fundne Blad af den norske Flores-saga benyttet, uagtet P. A. Munch allerede i 1847 gjorde opmærksom derpaa. Jeg har derfor afskrevet det efter Originalen i det norske Rigsarchiv og udfyldt Lakunerne efter Prof. Ungers Forsøg. Bladet var nemlig klippet op i 4 Dele, hvoraf den ene nu mangler; Lakunerne ere satte i Klammer og med mindre Typer; Brudstykket svarer til Sagaen S. 44^{5}—48^{3}, det svenske Digt V. 1176—1255 og det franske Digt V. 1872—1988:

[læika at skaktafle vid þik þvi at hann] læikr þ*æt* miok giærna. En
þu haf m*ed*
[þer i pus þinum c. aura gullz en] f*irir* uttan*n* fe læik þu æi.
f*irir* þ*vi* at m*ed* fe-

---

[1]) Ved Br. Snorrason (Ann. f. nord. Oldk. 1850, S. 1—84), fuldendt efter hans Død af G. Brynjulfsson.

[2]) *Floire et Blanceflor*, publié d'après les manuscrits par Édélestand du Méril. Paris 1856.

[3]) *Li romans dou chevalier au lyon* v. Chrestien de Troies. Herausgegeben v. Dr. W. L. Holland. Hannover 1862.

[4]) *Riddarasögur:* Parcevals s., Valvers þáttr, Ívents s., Mirmans s., zum ersten mal herausgegeben v. Dr. E. Kölbing. Strassburg 1872.

[5]) Romantisk Digtning fra Middelalderen. Udg. af C. J. Brandt. I. Kobh. 1869.

[no mattu hann blækkia, ef sva er sem ek ætla. Ok e]f þu fær
taflet *ok* fet. þa gef h*onum* sít
[fe aptr ok þar med c. aura gullz þæt er þu bar]tt till. *ok* sæg at
þu att yfritt fe. En
[hann mun undraz hardla miok ok þakka] þer giofuena. En sidan*n*
mun h*ann* bidia
[þik at þu komer aptr annan dag eptir] at læika. En þu iatta
h*onum* þ*vi* *ok* þær m*ed*
[tak þu med þer halfu mæira fe. Ok ef þu] vinnr þa gef h*onum*
bæde sit *ok* þit. f*irir*
[þvi quæd þu at þer þikkir slikt litils um vert. Ok] mun*n* h*ann* þa
taka at þakka þer *ok* bidia
[þik koma aptr þængat, en þu sæg at þu v]ilt giærna f*irir* þ*vi*
quæd þu at m*er* þikkir
[þu godr madr, en gull ok silfr skortir m]ik æi. *ok* yfrit skal ek
þer þ*æt* geua. f*irir*
[þvi at þu hæuir mer væl fagnat ok myk]la uíngan*n* byrt. En þa
u*m* morgenen*n*
[haf þu med þer halft c. marka gullz till t]aflsens *ok* ker þit hit
goda. Ok ef
[þu vinnr enn taflet, þa gef honum b]æde sit gull *ok* sva þitt. En
keret haf
[þu ok mun hann þa bidia þik læggia] f*ra*m keret. *ok* þu ger sua.
ok fa h*onum* æ-
[i ok quæd at þer læidiz længr at læi]ka. þa mun h*ann* bioda þer
til notuærd-
[ar med ser, en þu þigg, þviat hann m]un*n* vera miok gladr f*irir*
gulsens sak-
ar þæs e*r* h*ann* fek af þer [ok mun hann hugga] þik se*m* mæst
ok fagna þer sem bæst ma
h*ann*. En til kersens mun*n* h*ann* miok girnaz. *ok* mun h*ann*
bioda þer f*irir* þ*æt* þushundrad
marka gullz. En þu sæg at þu uilt æi sælia h*onum*. nema
hældr geua. En þa

mu*n*tu uærda h*onu*m sua astfolgen*n* at h*ann* mun*n* falla til fota
þer *ok* geraz þin
maðr. En þu tak giærna uidr h*onu*m *ok* lat h*ann* hansælia þer
sína hollosto *ok* sli-
kan tryglæik se*m* madr skal uinna sinu*m* h*æ*rra. En sidan
mattu sægia h*onu*m þin
uanda. En h*ann* mun hialpa þer ef h*ann* ma. Ok ef h*ann*
ma æi vínna þer hiolp þa
kan*n* ek þer aldrigin rad sidan. En floires þakkade þa miok
daire h*us*bonda
sinu*m* oll hæilræde. En sidan drukku þau længi *ok* uaro kot.
ok foro at sofua
sidan*n*. En f*ir*ir ihuga sakar suaf floires litit þa not *ok* lang-
ade miok at fi*n*na
duruord kastalans. Ok þægar e*r* dagr uar þa stod h*ann* upp.
En h*us*bonde hans
fylgdi h*onu*m ut *ok* uisade h*onu*m til turnsens. En þa e*r*
floires ko*m* þær þa gek
hann um *ok* sa a t*ur*nen*n*. mælde h*ann* bæde a længd *ok* sua a
bræidlæik sem sa e*r* hagr
er. En þægar e*r* duruordren*n* sa þ*æt* þa næfsti h*ann* h*onu*m
fællaga ok m*æ*lte sua
huart e*r* þu hældr niosnarmadr *ædr* suikare ædr huí ser þu
sua a turnn
uarnn. hu*ar*tke em ek þæira kuad floir[es þvi mæle ek kastalenn
at ek uil lata ge-]
ra annan slikan*n* þegar ek kemr hæ[im ok er duruordrenn hæyrde
hann]
sua rikulega um tala. *ok* h*ann* sa h*ann* sua g[odfuslega lata sem
son gofugs]
manz. Þæ m*æ*lte h*ann* til h*an*s. uiltu læika [at skaktafle uid
mik. giærna vil-]
de ek ef þu uilt mykit uidr læggia. [huersu mykit uiltu uidr læg-
gia sagde]

duruordren*n*. c. aura gulz quad floi[res. þa sagde duruordrenn. sa er uinnr]
skal rada uidrlagu*n*ni. En sidan*n* ræis[ti hann taflbordit ok uilda sia huer]
bætr ku*n*ni. En þæt uar floires e*r* uan*n* [en jamskiott gaf hann duruerdenom]
fet alt þæt e*r* uid la taflet. En ha[nn gerdiz hardla gladr uid ok þak-]
kade h*onu*m miok giouena. *ok* bad h*ann* kom[a aptr til sin annan dag eptir]
En floires iattade h*onu*m þ*vi* giærna. ok [. . . . kom hann aptr eptir um]
morgonen*n* *ok* bar m*ed* ser c c. aurra gul[z, en duruordrenn lagde fram]
annat slikt i mote *ok* leko sidan. En [floires uan enn ok gaf honum fe þæira bæ-]
ggia sidan, h*a*ns *ok* sitt. En hín uard [enn gæysi gladr . . . .]
ok sidfræmí fek h*ann* þakkat h*onu*m ok q[uad hann hinn giofl-asta. En er]
floires gek brot. þa bad duruordren*n* [hann koma aptr til sin um morgon-]
en*n*. En floires iattade þ*ui* *ok* kom þui þridiadagen (?) *ok* hafde m*ed* ser halft
c. m*ar*ka gullz. *ok* keret sit hit goda. *ok* h*ann* lagde f*ra*m alt gullit *ok* hín an-
nat slikt .i. mote. En sidan leko þ*æi*r af allu kappe. En þa uard duruordeno*m*
mat en. *ok* let mykit fe *ok* þotte h*onu*m sua illa at h*ann* uissi sín uarla. En flo-
ires huggade h*ann* *ok* gaf h*onu*m alt saman þ*æt* se*m* uidr la af bæggia halfu. En h*ann*
uard sua fegin*n* at h*ann* uissi æi huat skildi athauaz nema þakkade a allar
læidir. En sidan bad h*ann* floires læggia uidr keret. en h*ann* quaz æi uilia længr

læika. En sidan læiddi duruordrenn hann ín .i. grasgard eín at mataz med ser ok fagnede honum sem hann matte bast. En hugar hans uar æ a kereno ok bad hann sægia se[r ef hann uilde] þæt sælia ok quaz uilia geua honum fím c. marka gullz firir æf hann uildi sælia. En þa er floires sa fyst hans mykla til kersens. Þa sætti hann þæt fram a bordet firir sik ok sagde sua. æi uil ek sælia keret. en ek uil geua þer til þæss at þu ser uin mín huargi sem þu kæmr uiðr þorf mína. En sidan tok hann uid kereno ok þakkade honum. En sidan læiddi hann floires ut .J. þæn hín goda æpla garden. ok syndi honum þa dyrd alla sem þær uar. Ok al-]

---

1. Der findes ikke i de nu levnede Haandskrifter af Sagaen om Flores og Blanceflor nogen Oplysning om, naar Digtet blev oversat paa Oldnorsk; at Dronning Eufemia skulde have besørget dette Arbeide, er en ren Gjetning, som kun støttede sig til Drømme om, at hun har Fortjenesten af at have indført den romanske Ridderdigtning til Norge, hvor denne allerede var hjemme længe førend hun kom til Landet. De fleste Oversættelser fra Fransk til Oldnorsk er nemlig udførte i det 13de Aarhundrede, og da navnlig paa Haakon Haakonssøns Tid, tildels efter hans Forføining. Dette angives udtrykkelig i Haandskrifterne af Saga af Tristram ok Isodd (oversat 1226 af Broder Rodbert), Elis Saga (af samme Rodbert, som da var bleven Abbed), Ivents Saga, Møttuls Saga og Strengleikar. Halvdan Einarssøn (1777) nævner ogsaa flere af «Artuskappa sögur», hvoriblandt Parcevalssaga og Erexsaga, som oversatte efter Kong Haakons Bud, og da hans Vidnesbyrd om de fornævnte siden er stadfæstet ved Haandskrifter, er det rimeligt nok, at han ogsaa for de andre har havt sikre Efterretninger, som nu er tabte. Det ligger saaledes

nær at antage, at de fleste øvrige Oversættelser fra Fransk hører til samme Tid. Det er jo ogsaa særegent nok for Norges Litteratur i 13de Aarhundrede, at de franske Digtninger optræder i Norge næsten lige saa tidligt som i Europas store Kulturlande, Frankrig, England og Tyskland. Efter Munch er saaledes de norske Strengleikar oversatte «ganske faa Aar efterat Originalen var forfattet, thi nu besidde vi dem kun i Afskrift og selv den er neppe yngre end 1240, medens Originalen selv neppe er ældre end 1220». Ingen af Digtene om Artuskjæmperne er saaledes i Frankrig ældre end sidste Halvdel af 12te Aarhundrede, flere af dem staar endog paa Overgangen til 13de Aarhundrede, og dog er det netop i den tidligere Del af Haakon Haakonsøns Regjering, vi finder de franske Digte oversatte. — Digtet om Flores og Blanceflor er vistnok heller ikke i Frankrig (ialfald i Nordfrankrig) ældre end sidste Fjerdedel af 12te Aarhundrede; vi tør vel derfor sætte den norske Saga, som er nærmest beslægtet med den ældste franske Text, til Tiden før 1250. Sagaen foreligger fuldstændigt kun i ét islandsk Haandskrift fra c. 1450 (i Udg. kaldet M, trykt S. 6—66); men der er bevaret 3 længere Brudstykker af et ligeledes islandsk Haandskrift fra 1ste Halvdel af 15de Aarhundrede (i Udg. kaldet N, trykt S. 68—84); det ovenfor trykte norske Brudstykke er fra Begyndelsen af 14de Aarhundrede. Disse Haandskrifter viser bedst, hvorledes Sagaen i Tidens Løb er bleven mere og mere forandret, især forkortet; det fuldstændige Haandskrift M har udeladt og forvansket Steder, som endnu er rigtigt bevarede i N. Flores's Ridehest, som i N skildres S. 77—78, er ikke omtalt i M (S. 26); ligeledes er her udeladt, at Blanceflors Fader var en fransk Ridder (S. 68), og Navnet paa Æneas' Kjæreste (i N: Laurino ɔ: Lavinia S. 74). N har ogsaa renere Navneformer end M (f. Ex. S. 72 Mintorie, fr. *Montoire*, men M: Mustorie; S. 80 Lidernis fr. *Licoris*, M: Toris). Disse Navneformer har i den norske Oversættelse været optagne i fuldstændig fransk Form; vi finder derfor i Brudstykket *Floires* og *Daires* aldeles som i det franske Digt. Naar da svenske Haand-

skrifter af Flores paa enkelte Steder har mere franske Former end Sagaens islandske Haandskrifter (f. Ex. netop Mentoire og Licoris), kan dette ikke bevise, at det svenske Digt er oversat direkte fra Fransk, thi ogsaa paa Oldnorsk fandtes disse franske Navne. For at vise, at det svenske Digt stammer direkte fra det franske, har man fremhævet de franske Ord, som findes i det svenske. Du Méril nævner saaledes *bliald*, *kompan*, *list* (som forresten ikke er fransk, men tysk) og *amur*[1]; de 3 første Ord var imidlertid allerede i 13de Aarhundrede brugelige i Oldnorsk[2], saa at det svenske Digt ogsaa kunde have faaet dem derfra; og *amur* bruges overalt kun som Rimord til *Blanzeflur*, hvilken Brug ikke viser andet end, at Oversætteren har været forlegen med Rim paa -úr og maattet laane fra Fransk et Ord, som vistnok allerede var godt kjendt hjemme, ialfald i de høiere Cirkler. Det er ogsaa særegent for alle disse Fremmedord i den svenske Text, at de ikke gjenfindes paa tilsvarende Steder i det franske Digt. Ved den nævnte Betragtningsmaade oversér man, at en ganske anderledes gjennemgaaende Lighed findes mellem det svenske Digt og den norske Saga, saaledes som jeg her skal søge at vise. Allerede Indledningen i det franske Digt viser her Veien. Digteren fortæller, at han for nylig en Fredagseftermiddag kom ind i et Værelse for at fornøie sig med smukke Damer; der fandt han to Søstre samtale om Kjærlighed; den ældste fortalte en Kjærlighedshistorie, som havde passeret for 200 Aar siden; hun havde hørt den af en Klerk, som havde læst den i en skreven Bog: «*el commenca avananment — or oyèz son commencement*». Denne Indledning er ikke optaget af den norske Oversætter og — følgelig findes den heller ikke i det svenske Digt. Digteren fortæller saa, at en hedensk Konge drog til Galicien for at herje Landet; han kaldes i de nu kjendte Haandskrifter Konge i Spanien, men

---

[1]) Du Méril i Indledningen til sin Udgave, p. LXIV.

[2]) Saaledes forekommer f. Ex. *bliat* i Strengleikar, *list* i Kongespeilet og *kumpán* i Iventssaga.

dette maa være en Feil, thi hans Hovedstad er Naples. Den norske Oversætter har læst dette Aples, hvorfor de svensk-danske Haandskrifter vexle mellem Apulien (A), Apolis (B, C) og Apples (F). I Galicien overfalder han Pilegrime, hvoriblandt en fransk Ridder og hans Datter:

En la compaigne ot un Francois:
Chevalier ert, preu et cortois,
Qui au baron saint Jaque aloit.
Une soie fille i menoit,
Qui a l'Apostle s'ert vouée
Ains qu'elle issist de sa contrée,
Por son mari qui mors estoit,
De qui remese encainte estoit.

Dette gjengives saaledes i Sagaen (S. 6 og 68):

«Í þeirra ferð var ein röskr (N valskr) riddari, fríðr (N frægr) ok kurteiss; en hann hafði heitit ferð sinni til hins heiliga Jacobs ok hafði hann með sèr dóttur sína ólètta, því at hon vildi efna heit bónda síns, því hann (N er þá) var andaðr.»

Og det svenske Digt gjengiver dette, tildels endog i samme Ord (v. 30—36):»

var een riddare aff franz, ful mær;
han skulde til sancti iacobs fara
hans dotter monde mz honum vara
the frua var mz barne olææt
hon hafdhe thz for sin bonda iææt
tha han do . . . . .

Ridderen bliver dræbt, hans Datter fanges, og Kongen forærer hende til sin Dronning, som vinder hendes Venskab. Begge Kvinder nedkomme paa Palmesøndag, Dronningen med en Søn, den kristne Kvinde med en Datter. Efter Fødselsdagen (*Pasque-florie*) fik de Navnene Floires og Blanceflor: Franskmanden tilføier «*por l'honor de la feste*», hvilket Sagaoversætteren meget rigtigt forklarer «*palmsunnudagr heitir blómstr í útlöndum, því at þá bera menn blómstr í höndum, en blómi heitir flúr á völsku*

ok váru þau af því köllut blómar»; derimod siges i det svenske (og det danske) Digt V. 99—100:

man gaff them nampn ii sama riidh
thy thz var da mot somars tiidh.

Disse Vers viser paa det klareste, at den svenske Oversætter ikke har kjendt det franske Digt, hvori Navnene finder sin naturlige Forklaring; han har heller ikke kjendt den sydlandske Skik og har derfor søgt en anden — daarligere — Forklaring; men ligesaa klart bliver det, at Sagaen — hvad heller ingen har tvivlet om — har sin Kilde i det nordfranske Digt.

De to Børn opdrages sammen, og da Flores sendes til Skole, forlanger han at faa Blanceflor med. Det franske Digt kalder Læreren Gaides (Sagaen: Geides (M) el. Goridas (N), sv. Gredes) og nævner, at de læste hedenske Elskovsdigte (*livres lisaient paienors, ou ooient parler d'amors*, V. 225—26); andre Haandskrifter har endog — som den flamske Oversætter Diderik af Assenede — udtrykkelig nævnt *Ovidius de arte amandi*, thi Sagaen fortæller (S. 10), at de i Skolen «námu þá bók er heitir Ovideus (de arte amandi, add. N), en hon er ger af ást ok elskuga», og det svenske Digt gjentager dette V. 145 (kun i C og F):

ouidium ther the nema i skola
han kenner nödh for ælskog thola(!).

Som her følger den svenske Oversætter Sagaen overalt i Hælene; derfor har han heller ikke noget om Børnenes idylliske Glæder, som Sagaoversætteren ikke har interesseret sig for og derfor udeladt[1]). Naar senere i Digtet Kongen sender Flores bort og

[1]) Se det franske Digt V. 235—48:

Quand il repairent de l'escole
Li uns baise l'autre et acole.
Un vergier a li peres Floire
Ou plantés sont la mandegloire,
Toutes les herbes et les flours
Qui sont de diverses colours.
Flouri i sont li arbrissel;
D'amors i chantent li oisel:
La vont li enfant deporter
Chascun matin et por diner.

imidlertid lader Blanceflor sælges til Babilon og opretter et Gravminde over hende som død, saa optager Beskrivelsen af dette Gravminde ikke mindre end 115 Vers (V. 537—662), men Sagaen laaner af dette kun de sidste Linjer:

«Les lettres de fin or estoient
et en lisant cou racontoient
«ci gist la belle Blanceflor
a cui Floires ot grant amor»,

hvilket i Sagaen gjengives «lætr konungr þá gera steinþró ríkulega ok grafa með gullstöfum þar á: hèr liggr undir hin fagra Blankiflur, sú er Flores unni vel (M: hèr hvílir líkamr hinnar fögru ok hinnar kurteisu Blankiflur, er Flores unni mest).

Og hermed stemmer atter den svenske Text næsten ordret (V. 327—30):

ett hvalff aff gull lot konungin göra
ok ther a skrifua som ii maghin höra
hær ligger the dödhin slo ij hææl
blanzaflur the flores unte væl.

Her viser de sidste Udtryk direkte hen til Sagaen (og det til dens ældre Haandskrift) og udtrykkelig bort fra den franske Original; vi tør vel trygt sige, at den svenske Oversætter vilde have undgaaet det smagløse «the dödhin slo ij hææl», hvis han i det franske Digt havde seet, at der var Anledning til at bruge det Rim: Blanzeflur — amur, som han ellers saa godt kjender og saa ofte benytter (se ovenfor S. 30).

Om yderligere Bevis skulde behøves, saa har jeg disse i Baghaanden, nemlig i det ovenfor aftrykte norske Brudstykke. Dette viser nemlig, hvad jeg ovenfor har fremhævet, at Forskjelligheder mellem den islandske og svenske Text, hvor denne nærmer sig mest den franske, ingen Betydning har. Jeg skal

---

Quant il mangoient et bevoient
Li oisel seure aus se séoient;
Des oiseles oent les chans:
Cou est la vie as deus enfans.

her fremdrage især 2 Steder. Efter at Floires af sin babiloniske Gjesteven Daires har faaet gode Raad, heder der V. 1931:

Floires a Dairon mercié
del conseil qu'il li a doné:
Atant boivent, si vont gesir:
por le penser laist le dormir.

I Sagaudgaven siges her kun «En Flores þakkaði honum ok langaði mjök at finna dyrvörðinn», medens det svenske Digt her er ordrigere og tillige nævner Drikken; Mellemleddet er her Sagaens oprindelige Text, som den findes i Brudstykket:

En Floires þakkade þa	Flores thakkade honum
miok Daire husbonda sinum	margha lunda
oll hæilræde. En sidan drukku	Darias ij the sama stunda.
þau længi ok varo kot ok	the drukko ena stund ok
foro at sofua sidan. En firir	varo kaat (B; glad A.F.)
ihuga sakar suaf Floires litit þa	ok huar bödh annan gódha nat;
not ok langade miok at finna	the ginge i sæng sidan at sofua,
duruord kastalans.	huar i sina kofua.

Naar Flores om Morgenen efter Daires' Raad begynder at udmaale Kastellet, udbryder Dørvogteren (V. 1941—43):

«Estes espie ou traitour
Qui si esgardez nostre tour?»
«Sire», dist il, «naie, par foi».

Sagaen udtrykker dette saaledes: «ertu njósnarmaðr ok svikari? nei, kvað Flores», hvilket synes at ligge temmelig fjærnt fra det svenske Digt; men Originalen for dette er ogsaa her det norske Brudstykke: «hvart er þu hældr niosnarmadr ædr suikare, ædr huí ser þu sua a turn uarn? huartke em ek þeirra, quad Flores». Oversætteren har misforstaaet (eller læst galt) Ordet niosnarmadr og har derfor faaet ud følgende:

Æst thu komin her fore swik?
kompan, thz skal thu sighia mik!
æller est thu mæsterman?
«jag ær huarkin», sagdhe han.

«Mästerman» betyder Kunstner, hvilket her ligefrem bliver me-

ningsløst, naar Flores, der netop optræder som kunstforstandig, svarer nei paa begge Spørgsmaal («huarkin»).

Jeg skal til Slutning nævne et Punkt, hvor de skandinaviske Bearbeidelser (Sagaen og det svensk-danske Digt) afviger fra alle andre (fransk-hollandsk-tysk-italiensk-spansk og engelsk) Bearbeidelser af dette Digt. Alle disse fortæller, at efterat Flores var fangen hos Blanceflor, bliver begge dømte til Baalet; men efterat hver først har søgt at frikjende den anden og dernæst begge kappes om at dø først for at forlænge den andens Liv en kort Tid, røres Dommerne, saa at Emiren lader dem begge slippe for Straf. I Sagaen tilbyder Flores Tvekamp for at rense sig og Blanceflor, og hjulpet af den magiske Ring, hans Moder har givet ham, overvinder han Orientens tapreste Ridder. Der har været Spørgsmaal, om denne Version allerede i Frankrig har tilhørt Digtet eller om den norske Oversætter har foretaget en vilkaarlig Forandring. Imidlertid synes det dog tydeligt, at denne mandige Slutning passer lidet til Digtets idylliske Skildring og Flores' halv kvindelige Karakter, medens vi derimod før har seet, at den norske Oversætter har ogsaa paa et andet Sted vist sig uden Deltagelse for den sødladne Fremstilling af de unges Sværmeri. For mig stiller det sig klart, at det er ham, som har tildigtet denne Slutning og — ikke uden Kunst — hertil benyttet den magiske Ring, som (efter det franske Digt) skulde beskytte Flores mod Ondt paa Reisen. Og isaafald viser dette en saadan Frihed i Benyttelsen af Stoffet, som vi kun kan tiltro en Forfatter fra den Tid, da man i Norge var omringet af Ridderlivets Digtninger, med andre Ord, at Oversætteren maa have levet ved Haakon Haakonssøns Hof[1]) eller ialfald længe førend Dronning Eufemia kom til Norge. Men ialfald bliver det sikkert, at ogsaa i det omtalte Punkt — som i alle andre — har den svenske Oversætter laant fra den norske og fra ham alene. Og hermed stemmer ogsaa de svenske

[1]) Fra denne Tid har man ogsaa andre Exempler paa Omdigtning under Oversættelsen; ogsaa Parcevalssaga har faaet en selvstændig Slutning paa Oldnorsk, se Dr. Kølbing i «Germania», XIV.

Haandskrifter, der nævner Dronning Eufemia; de siger kun, at hun lod dette Digt «vænda til rima» ɔ: overføre fra Prosa til Vers, altsaa paa samme Sprog (Norsk); der er ikke Tale om nogen Oversættelse, allerminst fra Fransk.

---

2. Det er før nævnt, at vi har udtrykkelig Efterretning om, at den franske Roman om Løveridderen (af Chrestien de Troies † c. 1200) er oversat paa Norsk efter Haakon d. gamles Foranstaltning som «Ivents Saga»; ligeledes er det vist, at denne Efterretning ikke staar alene, men støtter sig til en Række beslægtede litterære Fænomener. I det svenske Digt om «Ivan Lejonriddaren» siges, at Dronning Eufemia lod den vende «aff valske tungo ok a vort maal», og de svenske Udgivere antog derfor Digtet for ganske uafhængigt af den norske Saga, uagtet den af Udgiverne foretagne Sammenstilling af Sagaens og Digtets Navne paa et enkelt Punkt viste et mistænkeligt Slægtskab (norsk: Fiallskarfer, sv.: Fjælskarper, fransk: Herpins de la monteigne!) og uagtet de i Udgaven meddelte Stykker af den norske Saga stod det svenske Digt meget nær. En tysk Lærd, Dr. E. Kölbing, er her kommet os tilhjælp, idet han ikke alene har udgivet Sagaen efter Haandskrifter i Stockholm og Kjøbenhavn, men ogsaa udført en sammenlignende Undersøgelse af det franske Digt, Sagaen og det svenske Digt. Ved denne har han, som det synes mig, uigjendrivelig bevist[1]): «At i Sagaen og det svenske Digt findes en Mængde Steder, som er nærmere beslægtede med hinanden end med de tilsvarende i det franske Digt; men ved Siden deraf kan der i den svenske Text paavises en Række Steder, hvor den stemmer nærmere med det franske Digt end den norske». Her er altsaa 2 Tilfælde mulige, enten at den svenske Oversætter har benyttet baade den franske og den norske Text, eller, som Udg. mener, at Sagaen efterhaanden er bleven forandret og forkortet, medens den ved Oversættelsen til Svensk endnu havde beholdt de Ste-

---

[1]) Se den længere Række Citater i Udgaven p. XV—XXXIV.

der, hvori det svenske Digt stemmer nærmest med det franske. Og dette kan næsten bevises. Af Sagaens 2 Haandskrifter er det ene (A) fra Midten af 15de Aarhundrede (det samme, hvori vi ogsaa har hele Flores' Saga), det 2det (B) er fra c. 1400; men dette har bevaret Sagaens Udseende fuldstændigere og stemmer derfor bedre med den svenske Text, som ogsaa Udgiveren viser paa flere Steder, af hvilke jeg her vil fremhæve S. XIX:

Sagaen S. 77:	d. sv. Digt V. 215 f.:
þá gengu allir menn brott frá okkr [svá at þar var engi maðr nema vit tvau, add. B].	tha gingo os ther alle ij fra ængin var ther utan wi twa.

Vi ser altsaa her, som i Flores' Saga, at de islandske Afskrivere paa egen Haand har forkortet Sagaens Text, saa at man ikke har Ret til at lægge nogen Vægt paa Afvigelserne fra Sagaen i den svenske Text; havde vi ogsaa her havt en Stump af Sagaens oprindelige Text, som af Flores' Saga, kan vi derfor med Sikkerhed paastaa, at de svenske Særegenheder, som endnu staar tilbage, der vilde finde sin Forklaring. Den svenske Oversætter har altsaa ikke, som nogle har ment, gjort sig det Bryderi at studere den franske Text, men har kun havt Adgang til den norske Saga. Og selv om han skulde have kikket lidt hist og her i Originalen — Stof og Udtryk har han ialfald hovedsagelig laant fra Sagaen — bliver dog Digtets Udtryk om Dronning Eufemia uefterrettelige. Stedet lyder i Sammenhæng saaledes (V. 5739—49):

Tha thusand vintre thry hundradh aar
fran gudz fözlo lidhin var
ok ther til thry ij then sama tima
vardh thæsse bokin giordh til rima.
Eufemia drötning thz maghin ij tro
læt thæssa bokena vænda swo
aff valske tungo ok a vart maal
Gudh nadhe the ædhla frugho siæl
ther drötning ower Norghe var
mz gudz miskund thrættan aar.

Disse Slutningsvers er, som Udtrykkene viser, skrevne ikke alene efter 1303, men ogsaa efter Dronningens Død (1312), og det er da ikke saa underligt, om Opgiften er unøiagtig. Det er før paavist, at der i Slutningen af Sagaen var berettet, at Kong Haakon lod den oversætte fra Fransk til Norsk; der kan da, synes mig, ikke være Tvivl om, at Digtets feilagtige Beretning er Laan fra Sagaen. Den svenske Oversætter har altsaa slaaet sammen Sagaens Beretning med den anden, at Eufemia Aar 1303 lod Bogen versificere. Af de citerede Vers maa altsaa V. 5745 «aff valskæ tungo ok a vart maal» udgaa som fremkommet ved Misforstaaelse, og om Dronning Eufemia staar da tilbage, at hun lod Bogen «vende til rima». At dette er den eneste rigtige Opfatning, ses ogsaa af den fuldstændige Overensstemmelse med Slutningsordene i «Flores og Blanceflor». Om dem begge gjelder altsaa ét og det samme, at de var oversatte paa norsk Prosa i Løbet af 13de Aarhundrede og at saa Dronning Eufemia, som fra sit tyske Fædreland kun var vant til rimede Digtninger, lod dem sætte paa norske Vers.

---

3. Den norske Saga forbyder os altsaa at tro, at Dronning Eufemia lod Digtet om Ivan oversætte fra fransk «a vart maal»; jeg kan altsaa ikke stille dette Udtryk sammen med det 3die svenske Eufemiadigts Beretning, at hun lod Digtet om Hertug Fredrik «vænda a vart maal» og «aff tysko ok ij swenska tungæ». Undersøgelsen bliver ved dette Digt vanskeligere, fordi den kun kan udgaa fra Haandskrifterne, der (som vi saa) ikke var videre nøiagtige; det er nemlig endnu ikke lykkedes at opspore nogen fransk eller tysk Original til dette Digt, som nu kun kjendes paa Svensk og Dansk fra 15de Aarhundrede. Digtet hører vistnok til Artuskredsen og synes at være af den Række Digte, som paa Grundlag af Artusdigtene er selvstændig forfattede i Nordfrankrige i 2den Halvdel af 12te Aarhundrede. Naar da Haandskrifterne siger, at Keiser Otto lod Digtet overføre fra Fransk til Tysk, bliver altsaa dette Otto d. 4de

(† 1218), og denne Beretning synes af litterære Grunde faldt paalidelig. Dette tyske Digt skulde altsaa Dronning Eufemia have ladet oversætte, ikke paa Norsk, men paa Svensk. De svenske Udgivere, der overførte dette Udtryk ogsaa paa de 2 andre Digte, har søgt mange Forklaringsgrunde til dette visselig noget besynderlige litterære Fænomen. Lagerbring, der tidligst omtalte disse Digte, antog, at den norske Dronning lod dem overføre paa Svensk for at bøde paa den »Uselhed, at den svenske Litteratur endnu ikke besad rimede Ridderromaner«; en noget uforklarlig Interesse for det fremmede Folk, naar hun ikke først havde bødet paa Nordmændenes ligesaa store »Uselhed« i den Henseende. Nyere svenske Forfattere (Schröder, Hammarsköld, Klemming) har fremsat den Anskuelse, at »vid den tiden Svenskan var renare och mera utbildad än de båda andra nordiska dialekterna« eller »då var böiligast för poetisk behandling«. Hvorledes det svenske Sprog skulde have opnaaet denne Uddannelse og Bøielighed, bliver uforklarligt, naar det er notorisk, at der ligesaa lidet i Svensk som i andre nordiske Sprog kan paavises rimede Digtninger, ældre end Eufemiaviserne. En Forfatter (Udg. af Hert. Fredrik) har villet støtte Paastanden ved at henvise til gamle Vers i Legendariet, men disse kan dog ikke bevises at være ældre end c. 1350 og hører desuden til en ganske anden Rimart. Nei, alle 3 Sprog var nok i den Henseende lige fattige ved Aar 1300; men Norge havde dog ialfald det Fortrin, at have en righoldig prosaisk Litteratur, saa at det maatte ligge nærmest for Dronningen, hvis hun havde Valget, at slutte sig til den norske[1]. Maaske man endnu fra Norge har bevaret et med Eufemia samtidigt rimet Forsøg, hvis »Duggalsleizla« er fra Haakon Mag-

---

[1] Du Méril har vistnok i Hovedsagen Ret, naar han herom ytrer (*Floire et Blanceflor*, introd. p. LXII): on se prend à douter que, même à un point de vue purement littéraire, elle ait préféré l'idiome le plus retardé de la Scandinavie à une langue, qui était devenue la sienne et que des productions multipliées avaient assouplie et préparée depuis des siècles à exprimer toutes les pensées poétiques (?) avec éclat.

nussøns Tid og dens Indledning er samtidigt med Oversættelsen til Norsk[1]). — En bedre Grund har nogle svenske Forfattere fundet i Dronning Eufemias bekjendte Forkjærlighed for den svenske Hertug Erik, og f. Ex. Klemming har med Styrke fremhævet, at de 3 Digte netop siges forfattede (1303, 1309 og 1311—12), medens Hertug Erik var forlovet med hendes unge Datter. Dette Arguments Betydning svinder dog noget, naar man for det første lægger Mærke til, at disse Aar (1303—12) omtrent falder sammen med den Tid, hun var Dronning i Norge (1299—1312), og dernæst husker, at det ingensteds er sagt om «Flores» og «Ivan», at hun lod disse oversætte paa Svensk; dette siges kun om «Hertug Frederik», og om det med nogen af dem er usandsynligt, saa er det med denne, thi den svenske Hertug var ikke forlovet med Ingebjørg, da Bogen blev bearbeidet efter hendes Moders Paabud. Bogen blev efter de fleste Haandskrifter skreven i Februar 1309, efter A. i Oct. 1301, efter det danske F. i Febr. 1302; og paa ingen af disse Tidspunkter var Hertug Erik forlovet med Eufemias Datter. Dette blev han nemlig omkr. 29de Sept. 1302, men Forlovelsen blev allerede hævet i 1307, om Sommeren 1308 blev Ingeborg offentlig forlovet med den unge Magnus Birgessøn, og i Febr. 1309 — da «Hertug Fredrik» efter de bedste Vidnesbyrd skulde være skrevet — laa Hertug Erik i aaben Feide med Norge. Det er saaledes lidet tænkeligt, at hun for at tækkes ham skulde oversætte Digtet paa Svensk[2]).

Vi maa dernæst fremdrage Haandskrifternes Udsagn om Eufemias Forhold til «Hertug Fredrik»:

---

[1]) Den «Hákon konungr», som lod den irske Legende oversætte fra Latin til Norsk, har man hidtil antaget for Haakon Haakonssøn; men isaafald maatte Indledningsdigtet, der dog synes forfattet af en Samtidig med Kong Haakon, være blevet til lang Tid senere, hvilket synes lidet rimeligt.

[2]) De svenske Forfatteres øvrige Grunde for at fastholde Ordet «svenska», turde det ikke være nødvendigt at opholde sig ved. Allermindst vil det nytte at paaberaabe sig «frånvaron af norska egenheter», thi ved nærmere Eftersyn kan disse paavises i ikke ringe Mængde, ialfald hvor vi har beholdt de norske Originaler.

Nu ær hon (Digtet) annan tiidh giordh til rima
nylika innan stuntan tima
aff thyzko ok ij swænska tungæ
thz forstanda gåmble ok ungæ
hona lot vænda a vart maal
Eufemia drötning . . . .

Naar det her udtrykkelig fremhæves, at Bogen nu blev «gjort til Rim», maa jo Meningen være, at Bogen paa Tysk har været til paa Prosa. Da imidlertid dette efter den tyske Litteraturs Tilstand i 13de Aarhundrede er uantageligt, er det vel den eneste mulige Udvei til at forklare sig Udtrykket at antage, at Rimeren fra «Iwan» har laant det der passende «giord til rima» ogsaa til dette Digt, skjønt dette allerede før var rimet. Imidlertid kan det ikke nægtes, at det franske Digt om Hertug Fredrik paa sin Vei til Sverige ogsaa har gaaet gjennem en tysk Bearbeidelse; derom vidner de ikke faa tyske Ord, som findes her, men ikke i de andre Eufemiaviser. Jeg kan nævne palaz v. 339, lægra v. 473, værfua v. 519, berætta v. 1190, kint v. 2910, dwærgelin v. 138, portelin v. 313, fingerlin og fingerin paa flere Steder, og blandt disse er især Ordene paa -in, -lin mærkelige, fordi de viser sig altid at være brugt som Enderim, hvad de da og maa have været i det tyske Digt f. Ex. v. 313—14 portelin: ut och in, v. 137—38 normandin: dwærghelin, 237—238 vilia thin: dwærghelin, v. 1014—15 normandin: fingerlin. Den tyske Bearbeidelse har saaledes været poetisk, og Haandskrifternes Udsagn er altsaa her upaalideligt; det skulde da være underligt, om ogsaa det i sig selv besynderlige «ij swenska» var mere at stole paa end det øvrige. Og her viser det danske Haandskrift os paa det rigtige Spor. Ligesom dette om «Ivan» siger, at Dronning Eufemia lod den oversætte «pa vort mall» og derved forstaar Dansk, saaledes lader det samme Haandskrift «Hertug Frederik» blive oversat

aff tysk och i danskæ twnge (v. 2407).

Her har altsaa den danske Afskriver (eller Oversætter) rettet svensk til dansk. Man er da berettiget til at antage, at den

svenske Oversætter ikke har været mere samvittighedsfuld lige overfor sin Original, altsaa at han har indsat «svensk» istedenfor «norsk». Og dette maa vi tro, naar vi har seet, at alle Støttegrunde for Ordet «svenska» svigter. Af Versene 3205—10 bliver saaledes kun følgende Sandhed tilbage, at Dronning Eufemia lod det tyske Digt overføre «a vart maal» (ɔ: paa Norsk), medens forøvrigt Udtrykkene viste sig at være dels unøiagtige, dels urigtige, mekanisk indsatte ved Overførelsen paa Svensk.

---

4. Jeg har søgt at vise, at Dronning Eufemia har i Aar 1303 ladet Sagaen om Ivent sætte i rimede Vers, at hun i 1309 (Febr.) lod det tyske Digt om Hertug Fredrik overføre paa Norsk og endelig at hun kort før sin Død (altsaa 1311—12) ligeledes lod Sagaen om «Flores» sætte i Vers. Det er alt, hvad vi véd om hendes litterære Indflydelse i Norge; naar ældre Litteraturhistorikere ogsaa har talt om et Digt om Kong Artus og ét om Carl Magnus, har de ladet sig narre af den urigtige Titel «Om Kong Artus og Keyser Karol. Magn.», der i nyere Tid er blevet sat paa det danske «Ivan» af en, der aabenbart kun har læst i Høiden de 20 første Vers.

Naar disse norske Digte overførtes paa Svensk, har vi ingen Oplysning om; de svenske Haandskrifter, af hvilke det ældste er fra c. 1430, antyder kun Tiden efter Eufemias Død. Man kommer da til at tænke paa den tidligere Unionstid (c. 1320—1350); man véd jo, at en norsk Krønike (paa Latin) ved denne Tid vandrede til Sverige og allerede ved Aar 1333 lagdes til Grund for den svenske Oldhistorie, at den norske «borgararettr» oversattes paa Svensk, og at norske Institutioner forsøgtes gjennemførte i Sverige af den norsk-svenske Unionskonge, der efter sine norske Frænder ogsaa synes at have arvet deres Sans for Lovforbedringer og da maaskee ogsaa for Litteratur. Man har søgt at vise, at disse Bøger fandtes i Sverige i 1340, idet man fremdrog den bekjendte Fortegnelse over Kong Magnus' Eiendele paa Konghelle. Her nævnes blandt hans Bøger

«én Ivan» og fortælles videre, at Kongen havde foræret den norske Drotsete Erling Vidkunnssøn «unum librum de hærtogh Fræthrik». Man har rigtignok glemt, at Konghelle ikke var Magnus' svenske, men hans norske Residens, og at derfra den ene Bog vandrede til det vestenfjeldske Norge, saa at Citatet kun kan bevise, at disse Bøger endnu Aar 1340 fandtes i Norge, og maaske endda ikke i Sverige. Naar man ligeledes har dvælet ved, at disse Bøgers Titler gives paa svensk og altsaa maa — slutter man — betegne svenske Bøger, glemmer man, at den Mand, der optog Fortegnelsen, Magnus Niklissøn, var en Svenske og skrev paa (Latin og) Svensk. Man gjør vistnok Uret i at fordre bibliografisk Nøiagtighed af en Foged i 14de Aarhundrede. At disse Bøger fandtes paa Svensk i 1340, kan saaledes ikke af dette Brev bevises, men muligt er det jo altid. At Eufemiadigtene er yngre paa Svensk end Hertug Eriks Rimkrønike (fra c. 1320), synes mig tydeligt; men om de er ældre end Digtet om Alexander Magnus (fra c. 1380) er et Spørgsmaal, som tør overlades svenske Sprogforskere og som bør staa aldeles uafhængig af Undersøgelsen om, hvilken Indflydelse Dronning Eufemia har havt i den nordiske Litteratur.

Kristiania, Juni 1873.

Små critiska anteckningar.

Af *Chr. Cavallin.*

I.

Till Ciceros böcker de Oratore.

Lib. II, § 64: Harum tot tantarumque rerum videtisne *nulla* esse praecepta, quae in artibus rhetorum reperiantur?

De bäste codices hafva här *nulla.* Ellendt har efter en mängd lagomarsinska handskrifter infört *ulla* och anser sig dermed hafva rättat ett svårt fel («grave mendum sustulimus»).

De senare utgifvarne hafva med undantag af Bake följt Ellendts exempel.

Ellendts hufvudskäl för *ulla* är, att frågepartikeln *ne* icke antyder ett jakande svar, utan lemnar svarets natur af jakande eller nekande alldeles obestämd («respondenti liberum aiendi negandive potestatem concedit»). Detta är otvifvelaktigt i allmänhet sannt. Men lika otvifvelaktigt är, att i vissa vändningar eller stående phraser frågor med ne antyda nekande svar och i vissa andra ett jakande. Exempel på det förra förhållandet äro t. ex. *ain? ain vero? satin?*, i hvilka uttryck alltid ligger en med tvifvel eller förvåning utsagd fråga. Ett ännu mera constant exempel på det motsatta förhållandet äro frågorna *videsne? videtisne?* (videmusne?). Dessa både hos Comici och hos Cicero högst vanliga rhetoriska vändningar hafva alltid betydelsen s e r D u eller s e n I i c k e? eller rättare de förutsätta icke något svar alls, utan tjena blott till att fästa åhörarens uppmärksamhet på ett obestridligt och liksom ögonskenligt factum. Jfr. de Or. II, § 157 (ex tribus istis clarissimis philosophis videsne Diogenem eum fuisse et cet.); II, § 300; III, § 32; III, § 169; C. pro Roscio Am. § 66 (Videtisne — ut eos agitent Furiæ); de Senect. § 10; de off. III, § 78; Pl. Stich. 635; Rud. 157; 170; 253; 1093. — Ett bevis för denna vändnings till sin allmänna syftning blott demonstrativa betydelse ligger deri, att den i Svenskan icke rätt lämpar sig för öfversättning i frågeform, utan bättre återgifves med indicativ i utsägande sats (D u ser j u l. med ett ensamt j u) eller med en imperativus: s e h ä r l. d e r (voilà!):

Viden otium et cibus quid facit alienus? Ter. Eun. 265.
Viden egestas quid negoti dat homini misero male,
quia ego nunc subigor trium nummum causa, ut has epistulas
dicam ab eo homine me accepisse, quem ego, qui sit, nescio,
Pl. Trin. 847 ff.

Också omvexlar vändningen videsne ej blott med *nonne vides?* (Hor. Carm. I, 14, 3; Vg. G. I, 56), utan ock med *vides*, *videtis*, *vide*, *videte*, t. ex. vides esse ludos, C. de Or. II, § 13;

videtis, quam nefaria vox, C. de Am. § 37; de Or. II, § 241; Hor. Carm. I, 9, 1.

Det torde ej vara svårt att förklara, hvarföre *-ne* just i denna vändning eller tillsamman med andra personen sing. af verbet *videre* (liksom af audire, Pl. Pseud. 665, Ter. Eun. 869) fått denna bibetydelse att antyda ett jakande svar. En fråga till en person, om han ser något, som är eller sker framför hans ögon, måste — under förutsättning deraf, att man vet den tilltalade ega sina ögons bruk — i följd af sakens natur antyda ett jakande svar och till sin syftning ligga mycket nära ett påpekande eller en uppmaning att taga saken i betraktande. Sedan vändningen en gång med den egentliga betydelsen af videre fått denna bibemärkelse (jfr. Pl. Curculio v. 93: viden aperiuntur aedes festivissimae?; Mil. gl. 1045: Viden tu ignavom ut sese infert, och ibdm v. 219), bibehöll hon densamma äfven i de fall, i hvilka videre hade en mindre egentlig betydelse (inse o. dyl.).

Om sålunda *videtisne* på grund af ett constant språkbruk ej kan betyda annat än sen I icke (= I sen l. veten ju), så är det ock klart, att läsarten *nulla* bör bibehållas. När Ellendt i andra rummet mot denna läsart anmärker, att man i det fall heldre väntat «videtisne nulla in rhetorum artibus praecepta reperiri» än «esse, quae — reperiantur», så finnes den i denna anmärkning antydda pleonasm likaväl i läsarten videtisne ulla esse et cet., eller rättare pleonasmen af esse och reperiri blir just i detta fall rätt märkbar, alldenstund videtisne då tydligen måste öfversättas närmare verbets sinnliga och egentliga betydelse: «sen I väl, att det gifves några föreskrifter, som finnas i rhetorernes läroböcker». Med läsarten *nulla* blir meningen: «för dessa många, vigtiga stycken gifves det, som I veten, inga regler, som stå att finna i rhetorernes läroböcker».

II, § 79: quis enim hoc non sua sponte *viderit*, neminem posse dicere, nisi et quid diceret et quibus verbis et quo ordine diceret haberet et ea meminisset?

Handskrifterna hafva *viderit* utom några få och mindre betydande. Att denne s. k. potentialis aldrig tillhör den förflutne tiden, utan är ett futurum exactum conj., är numera allmänt erkändt. Det förefaller då oväntadt att finna denne form i förbindelse med imperfecta conjunctivi *videret* — *meminisset*. Man fattar vanligen dessa såsom condicionales af det slag, som betecknar ett antagande mot verkligheten. Att sådana impf. conj. förekomma i sammanhang med praesentia och futura, är i och för sig fullt regelbundet; men ovanligt och öfverraskande är att finna dem i anslutning till den universelt negative satsen *neminem posse dicere*, hvilket i direct tal eller löst från sin förbindelse med viderit snarare skulle heta nemo potest dicere, än nemo poterat eller posset dicere (jfr. de Or. I, § 20; 48; III, 19). Såsom på flera ställen torde här de sämre handskrifternas läsart vara den rätta: quis — hoc non sua sponte *videret* —? hvem skulle ej af sig sjelf [äfven om ej rhetorerne sagt det] hafva insett detta, att ingen kan tala et cet. Imperfecta diceret, haberet et cet. bero då såsom tempora icke på satsernes condicionala natur, utan hafva sin orsak deruti, att det hela är förlagdt till den förflutne tiden. Den styrande satsens imperfectum (videret) åter är ett potentialt imperfectum (Madvig § 350; jfr. en liknande period hos Juvenalis: quis enim proponere talem aut emere auderet, quum plena ea litora multo delatore forent? IV, 46 ff.).

II, § **104**: i slutet af denne paragraph läsa alla handskrifter *quid vocetur*. Så äfven utgifvarne; blott Piderit har här och § 107 *qui vocetur*, hvilket han vill hafva fattadt liktydigt med quo nomine vocetur (I, 31; 139). Såsom bevis för sådant bruk af qui citerar han Ter. Adelphi V, 6, 3: o qui vocare? — Det är likväl för det första otvifvelaktigt, att på detta ställe qui är nominativ singularis och ej ablativ (jfr. Pl. Mil. gl. 436: *quis* igitur vocare?; Amphitruo 382: *ME.* Quid igitur? *qui* nunc vocare? *SO. nemo*, nisi quem jusseris). För det andra brukas frågeordet *qui* ingalunda i hvilka frågor som helst (motsvarande quo modo, quo nomine o. dyl.), utan endast i sådana, hvarest

med tvifvel eller förvåning (huru — väl? huru i all verlden?) spörjes efter en saks tillkomst, möjlighet, sammanhang, nästan uteslutande tillsammans med verben *fieri*, *posse*, *scire*, *convenire* (stämma öfverens, hänga ihop), samt i uttrycken qui, *cedo?*, qui *dum* (huru då)?; qui *istuc* (hvad menar Du med det)?; qui, *quaeso?* (jfr. Ter. Andr. 150; 302; 501; 565; Eun. 121; 273; Haut. 612; 1039; Phormio 330; 396; 398; 799).

III, 27: atque id primum in poetis cerni licet —, quam sint inter sese Ennius, Pacuvius Acciusque dissimiles, quam apud Graecos Aeschylus, Sophocles, Euripides, quamquam omnibus par paene laus in dissimili scribendi genere *tribuatur*.

Bake, — och efter hans föredöme Kayser —, sätter punkt framför *quam* och läser quam *sunt* — *tribuitur*, i det han fattar denne sats såsom ett utrop (och icke såsom en af cerni licet beroende frågesats). Hans skäl är, att det, som man finner vid en jemförande betraktelse af poeterne, icke är det, att desse enskilde sins emellan äro olike och likväl hvar för sig beröm värde («quod cernere licet, non hoc erat, dissimiles istos inter sese esse»), utan en bekräftelse på den allmänna sanningen, att inom hvarje allmän klass af ting och personer finnas olikheter, hvilka dock såsom sådana ej göra den ene individen mer eller mindre beröm värd än den andre (naturam nullam esse, — quae non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quae tamen consimili laude dignentur, § 25). I lectio vulgata — menar således Bake — har det enskilda omedelbart kommit att intaga det allmännas plats, i stället för att anföras såsom exempel på det allmännas giltighet. Om här deremot hade stått något sådant, som: «det kan man först finna vid en betraktelse af poeterne, till exempel, huru olike Ennius, Pacuvius äro med hvarandra (l. bland hvilka t. ex. — äro högst olike), ehuru de hvar i sitt slag sättas lika högt», skulle Bake väl icke haft något att anmärka mot det strängt logiska i tankesammanhanget. Men nu hör det just till latinskt språkbruk att ett nämligen eller till exempel i sådant sammanhang utelemnas, och det enskilda exemplet sålunda omedelbart intager det

allmännas plats. Man jemföre t. ex. de Or. II, § 135: quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperitne pecunias contra leges P. Decius et cet. — Naturligtvis är det icke i alla causae conjecturales fråga om, huruvida P. Decius tagit mutor, utan hans mål är blott ett exempel på slaget af sådana causae. Samma förhållande eger rum III, § 99: licet *hoc* videre in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa et acerrima suavitate conditis quam his moderatis. Bake har på sistnämnda ställe rättat texten på det sätt, att han satt punkt efter sensibus och låtit den i verkligheten ändock af *videre* beroende accusativus cum infinitivo (nos delectari) utgöra en sjelfständig period. Det är klart, att denna sjelfständighet är alldeles skenbar; satsernes logiska och grammatiska sammanhang blir lika fullt det samma.

III, § 28. Aspicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quaerimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas.

Det ligger ostridigt något öfverraskande i de två bisatserne, af hvilka den förste bestämmer eos homines och den andre är object till verben aspicite atque intuemini. Man tvingas liksom att efter relativsatsens slut återgå till hufvudverben (och sen), för att till dem anknyta frågesatsen. Bake och Kayser hafva väl förnämligast på denne grund rent af uteslutit denne senare sats. Möjligtvis kan felet ligga i en omställning af orden *atque intuemini* och botas genom att åter förflytta dessa till deras rätte plats: Aspicite nunc eos homines, quorum de facultate quaerimus, atque intuemini, quid intersit inter oratorum studia atque naturas.

III, § 48: Praetereamus igitur praecepta latine loquendi, quae puerilis doctrina tradit et subtilior cognitio ac ratio literarum alit *aut* consuetudo sermonis quotidiani ac domestici et cet.

Man har med rätta funnit det besynnerligt, att, under det skolundervisningen (puerilis doctrina) säges tradere praecepta

latine loquendi, det grundligare, vetenskapliga språkstudiet massmanställes med consuetudo sermonis quotidiani såsom något som alit (liksom på oreflecteradt, naturligt sätt gifver näring och växt åt) elegantia sermonis (det classiskt rena språket, III, § 39, der augetur är motsvarigheten till alit här). Kayser och Bake föra derför subtilior cognitio ac ratio literarum till praedicatet tradit, sätta comma mellan literarum och alit och förklara *aut* för oäkta. Måhända kan detta aut anses vara en misskrifning i stället för *autem*, som rätt väl passar i sammanhanget, om man för öfrigt antager Kaysers läsart.

III, § 70 — aut negare oportere, quod arguare, aut, si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum aut alterius culpa *aut injuria* aut ex lege aut non contra legem aut imprudentia aut necessario —

Orden *aut injuria* äro misstänkta. Naturligtvis kan den anklagades handling ej försvaras såsom *factum injuria*. Men icke heller i afseende på den handling, som försvaras såsom af en annan förvållad, tyckes det gifva någon mening att skilja emellan alterius *culpa* (skuld) och alterius *injuria* (oförrätt); de orden måste i detta sammanhang blifva liktydiga. Med andra ord *injuria* passar lika litet hänfördt jemte culpa till alterius, som om injuria fattas såsom dens i., qui insimulatur. Förmodligen bör man läsa *non injuria*; man får då i aut recte — aut non injuria en symmetrisk motsvarighet till aut ex lege aut non contra legem. Man jemföre ock det analoga stället II, § 106: jure omnia defenduntur, quae sunt ejus generis, ut aut oportuerit aut *licuerit* aut necesse fuerit aut imprudentia aut casu facta esse videantur.

III, § 139: quid Critias? quid Alcibiades? *civitatibus* quidem suis non boni, sed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi?

Svårligen kan Cicero om desse två samtidige Atheniensare hafva sagt, att de ej voro nyttige för s i n a s a m h ä l l e n. Troligen bör man läsa, liksom § 137, *civibus suis*.

III, § **79**: quid in *iis* arboribus —.

Utgifvarne förkasta med rätta *iis*, emedan det, som säges, icke genom ett determinativum kan inskränkas till några träd: relativsatsens innehåll måste gälla om alla. Men enligt handskrifternas vitsord har i texten stått ett ord mellan *in* och *arboribus*. Detta ord har troligtvis varit *his*. Samtalet hålles in media silva (§ 18) och Crassus hänvisar med *his* på de naturföremål, som omgifva de samtalande.

III, § **181**: id enim auribus nostris gratum est *inventum*, quod hominum lateribus non tolerabile solum sed etiam facile esse posset.

Kayser och Piderit anse inventum för oäkta. Likväl kan hvarken tempus eller modus i *posset* förklaras, om ej i hufvudsatsen föregår ett verbum i förfluten tid (har befunnits) och af sådan betydelse, att dertill en relativ bisats kan ansluta sig i oratio obliqua.

III, § **227**: est quiddam contentionis extremum, quod tamen interius est quam acutissimus clamor, quo te fistula progredi non sinet et iam ab ipsa contentione revocabit; est item contra quiddam in remissione gravissimum *quoque* tanquam sonorum gradibus descenditur.

Om quoque vore den riktiga läsarten och sålunda relativsatsen coordinerad med *gravissimum* såsom bestämning till *quiddam*, måste den i och för sitt innerliga förhållande till hufvudsatsen stått i conjunctivus («det finnas likaledes å andra sidan något, som är det lägsta i fråga om sänkning, och till hvilket man liksom nedstiger på tonernes trappsteg»). De bäste codices hafva *quod*; den ursprungliga läsarten har utan tvifvel varit *quo*, liksom det i det föregående heter est quiddam contentionis extremum, quod — est —, quo te — non sinet. Bisatsen träder härigenom i en lösare, blott parataktisk förbindelse med hufvudsatsen.

Realskolevæsenets Udvikling i Würtemberg.

Af *J. Moldenhawer.*

I sit fortrinlige Værk om »det offentlige Skolevæsens Forfatning i adskillige tydske Stater« o. s. v. (Christiania 1839) har Hr. Rector Bugge i 1ste Bind, indeholdende det elementaire og borgerlige Skolevæsen, givet en Fremstilling af det würtembergske Skolevæsens Organisation.

Paa den Tid, da Hr. Bugge opholdt sig i Würtemberg (1837), vare omsider de fleste af de Forandringer i Skolevæsenet traadte i Kraft, som efterhaanden vare iværksatte i Henhold til en Lov af 13de November 1835. Hr. Bugge meddeler deels i Udtog, deels ordret, baade den af Overstudieraadet til Regjeringen indsendte Betænkning og den herpaa begrundede Lov. (Elementarskolevæsenet var ordnet ved en Lov af 1836.)

Det har, som Bugge selv bemærker, mere været ham om at gjøre at blive bekjendt med Principerne for Würtembergs Skolevæsen i det Hele end med Enkelthederne, og Fremstillingen er udarbeidet i Overeensstemmelse med dette Formaal. Jeg har tænkt, at det maatte være af Interesse for Mange, at kaste et Blik ind i de würtembergske Skolers indre Liv og Organisation, og da jeg under et Ophold i Stuttgart i 1854 har havt Leilighed til at gjøre mig bekjendt med den derværende fortrinlige Realskole, skal jeg forsøge her at give en Fremstilling af dennes Indretning og den ved Underviisningen gængse Fremgangsmaade, idet jeg tillige efter de officielle Kilder, der have været tilgængelige for mig, skal meddele saadanne historiske Data og andre Detailler, der kunne tjene til at give et nogenlunde fyldigt Billede af Realskolevæsenets Udvikling og Ordning i Würtemberg indtil den nyeste Tid. Ogsaa Elementarskolevæsenet vil blive gjort til Gjenstand for Omtale som en nødvendig Forudsætning for hiin.

Følgende Udtalelse af Bugge kan passende tjene som Indledning for vore Betragtninger:

«I ingen Stat finder man vel en saa almindelig, Folkets Masse gjennemtrængende Sands for og Retning mod Menneskehedens høieste og helligste Interesser, som i den würtembergske. Med særdeles Velsignelse synes Forsynet at have vaaget over et Folk, der har tilegnet sig Alt, hvad den nyere Tid frembyder af Sundt og Godt, uden at lade sig smitte af dens mange Bræk og Skader, af dens overveiende Tendentser mod det Jordiske og Materielle. I Würtemberg vandrer de gamle Dages usminkede, kraftfulde Christentro Haand i Haand med grundig Oplysning, ægte Videnskabelighed og den de nyere Tider eiendommelige Indsigt i Menneskelivets materielle Tarv. Her møder man hverken Præget af nogen æresyg, urolig Stræben og Higen, eller af hiin ulyksalige, af retrograde Bevægelser ledsagede Partiaand og Strid; men jevnt og roligt og byggende paa den eneste rette Grundvold, skrider det würtembergske Folk fremad i videnskabelig Oplysning og borgerligt Velvære». Grunden hertil, mener Bugge, er væsentlig at søge deels i en vis naturlig Dybde og Alvorssands hos det schwabiske Folk, deels deri, at det til enhver Tid har eiet en toneangivende Stamme af Mænd med ægte christelig Tænkemaade og en høi Grad af videnskabelig Udvikling; og endelig dets Underviisningssystem. Vel ere den nyeste Tids Bevægelser ikke gaaet aldeles Huus forbi hos det schwabiske Folk, vel er mangen en af dets Sønner, henreven af den Frihedsbegeistring, der som en Lobeild gjennemfoer Europa, falden som Offer i de badensiske Uroligheder, vel ere Mange blevne grebne af den Irreligiøsitetens Aand, der som en Skygge fulgte Frihedsbegeistringen; men hverken denne eller hiin naaede til Statens Marv, og efterat Frihedsstormen, der paa mange Steder havde kuldkastet Meget og rystet end Mere, omsider havde lagt sig, svandt ogsaa efterhaanden den Dønning, man havde sporet under det würtembergske Statsskib.

Den rolige og jevne Gang, hvormed alle Forhold og særlig Skolevæsenet udvikler sig der i Landet, er vistnok for en Deel

begrundet i den schwabiske Nationalkarakteer — den Tanke opstaaer hos En, naar man blot har opholdt sig en kort Tid iblandt Schwaberne, og man bestyrkes end mere deri, naar man sammenligner Würtemberg, hvor Befolkningen for Størstedelen er schwabisk, med Nabolandet Bayern, hvor det schwabiske og det frankiske Element holde hinanden Stangen. Thi medens Skolevæsenet udvikler sig jevnt og roligt i Würtemberg, er dette ingenlunde Tilfældet i Bayern, hvor man, som Bugge udtrykker sig, «bemærker en stærk Retning til en saa at sige apriorisk Organisation af Underviisningsvæsenet». Naar i Würtemberg et nyt Princip har gjort sig gjældende, har man ikke, som i Bayern, ved en ny Lov kuldkastet det Bestaaende og omstøbt Alt i en ny Form, men man har ladet de nødvendige Forandringer indtræde lidt efter lidt, idet man bestandig tog Hensyn til de særegne Forhold paa dette eller hiint Sted. Medens man derfor i Würtembergs Skolevæsen overalt vil gjenkjende Principerne, er det derimod umuligt at give en nøiagtig Fremstilling af dets Indretning uden at skildre Størstedelen af Skolerne hver for sig. Hovedbestemmelserne i Forordningen af 1835, der er begrundet i Erkjendelsen af, at det er tidssvarende og nødvendigt at have et ikke ringe Antal af Realskoler, ere følgende:

§ 1. Successiv Forandring af 42 latinske Skoler med 1 Lærer og 1 Klasse til Realskoler for Disciple fra det 11te eller 12te Aar[1]) til det 14de Aar. (Reallæreren forpligtes til at undervise i en Søndags-Industriskole for Lærlinge og Svende.)

§ 2. Forandring af den nederste latinske Klasse til en Realklasse, ved de 24 latinske Skoler, som have 2 Klasser og 2 Lærere, samt Oprettelsen af en Elementarklasse for Børn indtil det 9de Aar.

§ 3. Oprettelsen af høiere Realskoler eller Realklasser i 11 Byer, i hvilke Anstalter Disciplene skulle uddannes indtil det 16de Aar.

[1]) Før den Tid maa «den tydske Skole» besøges.

Af saakaldte «Middelanstalter» havde man dengang foruden Gymnasier, Seminarier[1]), Convicter og Lyceer, deels omtrent 80 større eller mindre latinske Skoler (mange med mindre end 10 Disciple), deels 7 Realskoler (med 1, 2 eller 3 Klasser) og desuden nogle med de philologiske Anstalter forbundne Realklasser (2 eller 1 Klasse); endelig Realskolen i Stuttgart, som vi nu ville betragte nærmere.

Realskolen i Stuttgart.

Stuttgarts ældste Underviisnings-Anstalt var en forenet latinsk og tydsk Skole. I det 16de Aarhundrede blev den latinske Skole skilt fra den tydske. Ikke længe efter oprettedes et Pædagogium med 6 Klasser, der i Aaret 1686 blev udvidet og omdannet til et Gymnasium med 7 Klasser. Den stærke Tilstrømning, dette Gymnasium havde i det 18de Aarhundrede, navnlig ved «den høie Karlsskoles» Nedlæggelse, foranledigede, at der blev nedsat en «Studiecommission», ifølge hvis Forslag en hertugelig Resolution af 6te Juni 1796 fastsatte Oprettelsen af en «Real- eller Borger-Skole». Denne skulde omfatte 4 Afdelinger, men foreløbig begynde med 2. Timernes Antal var for hver af dem 36 om Ugen. Lærefagene vare Religion, latinsk, tydsk og fransk Sprog, Geographi, Historie, Naturhistorie og Naturlære, geometrisk Tegning, Regning, Skrivning og Frihaands-Tegning. [Valget af Lærebøgerne overlodes til Rectoren og Lærerne; disse anmodes om at vælge de hensigtsmæssigste og billigste og ikke at ombytte dem oftere, end det er nødvendigt.] Realskolen var forbunden med Gymnasiet indtil 1818, da den ifølge en Resolution af 15de October blev skilt derfra og fik sin egen Rector. Samtidigt tilføiedes en ny Afdeling, og

---

[1]) Disse evangelisk-theologiske Anstalter kaldtes tilforn Klosterskoler, fordi de vare oprettede for de i Reformationstiden inddragne Klostres Rigdomme.

tillige oprettedes en for begge Anstalter fælles Elementarklasse. Der blev nu fastsat et fireaarigt Cursus for Realskolen (indtil det 14de Aar). Betingelser for Optagelsen i Elementarkl. vare følgende Forkundskaber: 1) Flydende og feilfri Oplæsning efter tydsk og latinsk Tryk, 2) nogenlunde orthographisk og kalligraphisk Skrift (tydsk og latinsk), 3) noget Begreb om Tal og lidt Øvelse i Hovedregning, 4) Religionens første Elementarbegreber og lidt Kjendskab til Bibelhistorien.

Lærefagene i Elementarklassen vare: 1) Tydsk, tillige som praktisk Tænke-, Tale- og Skriveøvelse, behandlet som formelt Dannelsesmiddel (4 Timer ugentlig), 2) Latin (20 Timer), 3) Regning (3), 4) Geographi (1), 5) Religion (2), 6) Tegning (1), 7) Skjønskrift (3).

Fagenes Fordeling i Realskolens 4 Klasser var, nedenfra opad, følgende: 1) Religion (2, 2, 2, 2), 2) Tydsk (4, 4, 4, 3), 3) Latin (6, 5, 4, 3), 4) Fransk (5, 6, 4, 4), 5) Formlære (3, 2, », »), 6) Geometri (», », 3, 4 [tilligemed Trigonometri]), 7) Tallære (2, 2, 4, »), 8) Arithmetik og Algebra (», », », 3), 9) Geographi (1, 2, 2, 2), 10) Historie (», 1, 2, 2), 11) Tegning (4, 4, 4, 4), 12) Kalligraphi (6, 4, 3, 3), 13) Naturhistorie og Technologi (», », 2, 2), 14) Naturlære og Mechanik (», », », 2).

1819 tilføiedes en 5te Kl.[1]) og 1821 en 6te Kl.[2]). I sidstnævnte Aar var Underviisningsplanen følgende: 1) Religion (3, 2, 2, 2, 2, 1), 2) Tydsk (6, 6, 4, 3, 2, 2), 3) Latin (10, 6, 6, 6, 6, 6), 4) Fransk (», 5, 6, 6, 6, 6), 5) Regning (3, 3, 3, 3, 3, 3), 6) Geometri (», 2, 2, 2, 3, 3), 7) Naturhistorie (», », », 1, 2, 3), 8) Naturlære (», », », », 2, 2), 9) Geographi (1, 2, 2, 2, 2, 2), 10) Historie (», », 1, 2, 2, 2), 11) Skrivning (6, 4, 4, 3, », »), 12) Formlære (3 (2), », », », », »), 13) Tegning (», 4, 4, 4, 4, 4). Dette udgjør for 1ste Kl. (a og b) 32, for de

[1]) Samme Aar anordnedes tillige en ugenlig Catechisation i Hospitalskirken, under Navn af «Kinderlehre».

[2]) Denne Klasses Disciple tillodes det at deeltage i Timerne i Engelsk i Gymnasiet.

øvrige Klasser respective 34 ugentlige Timer. Sangen blev kun dreven som en frivillig Sag udenfor Skoletiden indtil 1823, da der indførtes regelmæssig Sangunderviisning.

I 1829 oprettedes en saakaldet «Gewerbeschule», der blev forbunden med Realskolen til een Læreanstalt. Skoleaarenes Antal blev samtidig forøget til 8. Klassernes Timeantal var fra 30 til 36. Lærefagene vare Religion, Modersmaalet, Fransk, Engelsk, Italiensk, Geographi, Historie, Naturhistorie med Materialkundskab, Arithmetik, Formlære, Geometri, Trigonometri, Algebra, anvendt Mathematik, Naturlære med den almindelige Chemi, mechanisk Technologi, technisk Chemi, Bogholderi, Sang og i de nederste og mellemste Klasser som ikke obligatorisk Fag Latin (i det høieste 6 Timer om Ugen). Disciplene i de 4 øverste Klasser fik udenfor Skoletiden Adgang til Tegne- og Modelleertimer i den nyoprettede Kunstskole. Herfor betaltes et særskilt Honorar foruden Skolepengene, der vare 16 Gylden om Aaret. For at lette Adgangen til Skolen for saadanne Disciple, som ønskedes overførte dertil fra andre Realskoler, bleve de Fag, ved hvilke denne Skole adskilte sig fra andre, fortrinsviis henlagte til de øverste Klasser, medens der dog allerede i de lavere Klasser ved Underviisningens Behandling i det Hele skulde tages Hensyn til det practiske Formaal. Paa Grund af det voxende Elevantal, der ogsaa gjorde Oprettelsen af Parallelklasser nødvendig, udskiltes allerede i 1832 «Gewerbe-Skolen» fra Realskolen, der saaledes kom til at omfatte 6 Aldersklasser (fra 8 til 14 Aars Alderen). I 1840 fik hiin Navn af polytechnisk Skole.

Efterhaanden tiltog Elevernes Antal saa stærkt, at samtlige Klasser maatte deles i 3 eller 4 Afdelinger. I Aaret 1846 var der saaledes 17, i 1854 19 Afdelinger (med over 600 Elever), i 1872 32 Afdelinger (med c. 1,200 Elever). Desuden ere siden 1860 de til de 3 Mellemklasser (IV—VI) hørende Skoleklasser fordeelte paa 2 Hovedafdelinger A og B. Til Skolens 6 Aldersklasser (8de—14de Aar) føiedes 1845 en «Overrealskole», bestaaende af 2 Afdelinger, den ene med eetaarigt, den anden

med toaarigt Cursus (14de til 16de Aar). Medens den første forberedede til den polytechniske Anstalt, gik Eleverne fra den anden ud i en practisk Livsstilling.

Realskolens Lærefag sammenfattes under 4 Kategorier: Religion, Sprog, «Videnskaber» og «Kunstfærdigheder». I Realskolens 3 nederste Klasser og tildeels i 4de Klasse benyttes ingen Faglærere, men hver Klasse har sin Lærer, der underviser i Alt. Ogsaa de øvrige Klasser have, foruden Faglærerne, hver sin særlige Klasselærer, der fører det nærmere Tilsyn med Disciplene i Henseende til Orden i Klassen, Hjemmearbeidet og Disciplinen (hvorom Mere senere).

For Religionsunderviisningen opstilles det Princip, fra 8 til 12 Aars Alderen uudsletteligt at indprente i Gemyttet Religionens første Grundlærdomme ad den bibelhistoriske Vei, i Forbindelse med Henviisning til Aabenbaringen i Natur- og Menneske-Livet. I første til fjerde Klasse undervises baade i det gamle og det nye Testamentes Historie (desuden læres Skriftsteder og Psalmer udenad). Cl. I (4 T.): Afsnit af det gamle Testamentes Historie. Cl. II (3 T.): Det nye Testamentes Historie indtil Christi Himmelfart. Cl. III (3 T.): Indledning til Kundskab om den hellige Skrift. Repetition af Bibelhistorien med Tilføielser og Læsning i Bibelen, især de fire Evangelier. Cl. IV—VI: Katechetisk Underviisning i Troes- og Sædelæren (af en Geistlig, i Hospitalskirken). Desuden Cl. IV: Det gamle Testamentes Historie indtil Kongedømmets Begyndelse. Luthers lille Katechismus udenad (med nogle Udeladelser). Cl. V: Fortsættelse af Bibelhistorien indtil Christi Fødsel. Confirmationsspørgsmaalene udenad. Repetition af Katechismus (uden Udeladelser). Cl. VI: Jesu Lære og Liv efter de fire Evangelier. Repetition af Katechismus og Confirmationsspørgsmaalene. Desuden i V og VI Repetition af Skriftsteder og Psalmer, navnlig Festpsalmerne. (4de Kl. 3 T., 5te Kl. 2 T., 6te Kl. 2 T.). Pligt- og Sædelæren forbindes ikke blot med Troeslæren, men med hele den bibelske Underviisning og finder sit Hovedtilknyt-

ningspunkt i Skriftstederne, ligesom den religiøse Følelse finder det i Psalmerne.

De katholske Elever modtage Religionsunderviisning af en katholsk Geistlig.

Jeg overværede Religionsunderviisningen, der tiltalte mig ved sin Simpelhed og formedelst den Præcision, hvormed den behandledes. Læreren nøiedes aldrig med et ubestemt, ufuldstændigt eller halvt udtalt Svar. Naar Eleven ikke kunde svare, bestræbte Læreren sig for at lede hans Tanker i Retning af Gjenstanden, saa at denne først forstodes tilnærmelsesviis, derpaa opfattedes bestemtere; man sørgede for, at Religionens Sandheder modtoges af Gemyttet og Forstanden i Forening, at de kunde gaae op for Eleven, og at de ikke blot ad Hukommelsens Vei bleve overleverede Forstanden som et Vinterforraad af Kundskaber. Derfor lader man Iagttagelse af Natur- og Menneske-Livet gaae Haand i Haand med Religionens Lærdomme og Bibelens smukke Fortællinger. I Kl. 2, hvor, som ovenfor anført, Fortællinger af det nye Testamente blive gjennemgaaede, hørte jeg Læreren først give en sammenhængende Fremstilling af Beretningen om Christus som 12aarig Dreng og derpaa gjennemgaae den med Spørgsmaal og Svar — ikke een Gang, men flere Gange. Svaret maatte stedse gives i en saadan Form, at man deri kunde gjenkjende Spørgsmaalet. Eleven bliver saaledes nødt til at tænke bestemt og til at indklæde Tankerne i Sætninger, der passe nøie dertil, som en Klædning, der hverken er for vid eller for snever. Derefter maatte en af Eleverne gjenfortælle Historien i Sammenhæng; lidt efter blev en anden opfordret til at fortsætte, og paa denne Maade blev Fortællingen gjennemgaaet et Par Gange og derved vistnok af de allerfleste lært saa godt, at de huskede den bedre, fuldstændigere og tydeligere end om de havde lært den hjemme i Form af Lectie. Endelig gik man over til at forklare hvad der kunde være mindre godt forstaaet, og at fremhæve hvad der kunde være forbigaaet af Tanken, men kunde tjene til at fuldstændiggjøre Billedet, til at skærpe og styrke Totalindtrykket og derved

tillige til at befæste det Modtagne i Hukommelsen. «Lectien» indskrænker sig saaledes til en Opfriskelse af det Lærte.

Sprogunderviisningen, der i 1854 omfattede Tydsk, Fransk og Latin, omfatter nu Tydsk, Fransk og Engelsk. Underviisningen i Modersmaalet gaaer deels ud paa en flydende og feilfri Oplæsning (1ste Kl.) med en udtryksfuld Betoning (2den Kl.) (et godt Foredrag tilsigtes ved udenadlærte Fortællinger, Beskrivelser og Digte), deels paa en klar og bestemt Opfattelse af det Læste; derfor gjennemgaaes og forklares dette katechetisk, ved Hjælp af Spørgsmaal (ligesom ved Religionsunderviisningen). Efter de Sætninger, som blive læste, dannes andre, deels mundtlig, deels skriftlig, som Svar paa forelagte Spørgsmaal; fra Dannelsen af enkelte Sætninger (1ste Kl.) gaaer man over til udvidede, enkelte Sætninger (2den Kl.) med alle Slags Sætningsbestemmelser, derfra til sammensatte Sætninger, først sideordnede og sammentrukne (3die Kl.), derpaa over- og underordnede Sætninger og blandede Perioder (4de Kl.); i 5te Kl. kommer hertil Øvelse i at forvandle de forskjellige Sætningsarter. I denne Klasse lære Eleverne ogsaa de forskjellige Versemaal at kjende. I 6te Kl. af Afd. B belæres de om Sprogets kunstmæssige Behandling i Prosa og Poesi.

Retskrivningen læres i 1ste Kl. som Efterligning af det Læste, i 2den Kl. med grammatikalsk Begrundelse og særlig Opmærksomhed paa eenslydende Ord. Desuden skrives simple smaa Fortællinger og Beskrivelser, hvortil i 3die Kl. kommer Brevskrivning og i 4de Kl. Udarbeidelse af smaa Opgaver efter forelæste Mønsterstykker af beskrivende og historisk Indhold, samt Gjengivelse af poetiske Stykker i Prosa. I 5te Kl. drives disse Øvelser med særligt Eftertryk. Øvelse i Forklaring af Begreber. Synonymik. I 6te Kl. Øvelse i at give deels sammentrængte, deels udførligere Behandlinger af opgivne Themaer og i at forfatte Udkast til Afhandlinger.

Det mundtlige Foredrag gaaer fra den ordrette Gjengivelse af udenadlærte Stykker over til en fri Gjenfortælling af Indholdet (6te Kl.).

Den grammatikalske Underviisning gjennemgaaer følgende Trin: I 1ste Kl. gjøres Bekjendtskab med de 10 Taledele efter deres Hovedbetydning og ydre Kjendetegn, og Ordene klassificeres derefter; det Vigtigste af Ordbøiningen; (om Sætningslæren i 1ste—5te Kl., see ovenfor). I 2den Kl.: Hovedordets, Kjendeordets, Stedordets, Talordets og Tillægsordets Hovedarter; Ordenes Indordning under disse Klasser; Ordenes Formforandringer (Bøininger) i Sætningen. I 3die Kl.: Gjerningsordets, Biordets, Forholdsordets og Bindeordets Hovedarter, samt Indordning under disse; Anvendelse af Gjerningsordets forskjellige Bøiningsformer i Sætningen. I 4de Kl. og 5te Kl.: Onomatik ɔ: deels Betragtning af enkelte Ord og Talemaader i deres forskjellige Betydninger, deels Sammenstilling af hele Ordfamilier; Afledings-Endelsernes Betydning. I 6te Kl.: Kort Repetition af Ordlæren. Sætningslæren i en mere videnskabelig, men dog for den unge Alder passende Form. I 6te Kl. af Afd. B. kommer hertil Antydninger om Sprogets Historie og om dets Mundarter.

I Ovenstaaende haves Grundtrækkene af denne Underviisning, der selvfølgelig modificeres efter Lærernes Individualitet, saa at den ikke er det ene Aar ganske som det andet, og ikke ganske eens i de to Afdelinger A og B.

Man seer af det ovenfor Meddeelte, at Underviisningen i Modersmaalet har stillet sig den Opgave, at bringe Eleverne til at læse med Eftertanke, til at tale tydeligt og til at udtrykke sig klart og bestemt; dernæst at vænne dem til et smukt Foredrag og en sprogrigtig og smagfuld Stiil, samt at øve dem i baade at fatte sig kort om en Gjenstand og at give en udførlig Behandling deraf, og endelig ved Hjælp af Sproglæren at henlede deres Opmærksomhed paa Sprogets Phænomener, paa Forholdet mellem Udtryk og Mening, mellem Tale og Tanke. (Timeantallet for Tydsk er nu i 1ste Kl. fra Høst til Nytaar 10, derpaa 5; i 2den Kl. 5; i 3die Kl. 4; i 4de Kl. 3; i 5te Kl. 2; i 6te Kl. 2.)

Først ved Sammenligning med et fremmed Sprog faaer man Øie for sit eget Sprogs Eiendommeligheder; det er først ved at gjøre nøie Bekjendtskab med et saadant, at man bliver i Stand til at see, hvorledes Tanke og Udtryk kunne forbindes paa saa uendelig mange forskjellige Maader, og derved at indsee, at Forholdet mellem disse ikke er et absolut, men et relativt, et, der retter sig efter det enkelte Sprogs eiendommelige Udviklingsgang; det er (for at holde os til Skoleunderviisningen) først ved at oversætte ordret fra et fremmed Sprog paa sit eget og saaledes practisk at erfare, at man derved frembringer et daarligt Sprog, ved dernæst at oversætte frit og saaledes at prøve, hvor vanskeligt det ofte er at gjengive Tanken nøiagtigt i et godt Sprog, hvorledes man ofte maa omskrive og gjenomskrive for saaledes efterhaanden at naae eller nærme sig til et Udtryk, der svarer baade til Meningen og til Sprogets Fordringer — først derved er det, at Eleven erfarer, at det Eneste, der i Henseende til Sproget er fælles for alle Mennesker, er Trangen til at søge et Udtryk for Tanken: De søgte alle og fandt alle (selv den Døvstumme fandt sit Tegnsprog), men de søgte paa forskjellige Steder, under forskjellige Forhold og i forskjellige Forbindelser, og derfor fandt En Et, en Anden et Andet (selv blandt de Døvstumme fremkom der forskjellige Tegnsprog).

I Erkjendelsen heraf har man jo stedse i de Skoler, der tilsigtede en høiere Dannelse, opstillet i det Mindste eet fremmed Sprog ved Siden af det daglige Sprog, hvad enten det nu var Græsk, som traadte ved Siden af Latinen, der med Tilsidesættelse af Modersmaalet gjorde sig gjældende som et lærd Universalsprog, man kan gjerne sige, som et kunstigt Modersmaal, eller det var Latinen, som optraadte for at lære Modersmaalet mores, enten alene eller i Forening med Græsk, eller endelig det var eet eller flere levende Sprog, som enten alene eller i Forbindelse med hine fandt en mere eller mindre indskrænket Plads paa Schemaet.

I Würtemberg, hvor Latinen lige indtil 1835 havde et saa afgjort Herredømme (see ovenfor — c. 80 større og mindre

latinske Skoler foruden de reent videnskabelige Anstalter), er fra den Tid af det franske Sprog optraadt som dets Medbeiler. Der blev i Overstudieraadets Betænkning foreslaaet, at man i Regelen skulde udelukke det latinske Sprog af de Skoler, der skulde omdannes til Realskoler, «fordi dette Sprog, naar noget Klækkeligt skal opnaaes deri, berøver Realierne for megen Tid, og fordi det franske Sprog, meddeelt paa en rigtig Maade og i et tilstrækkeligt Timeantal, ei alene af materielle Grunde, men, i Forbindelse med en grundig mathematisk Underviisning, ogsaa i formal Henseende vilde være nyttigere end noget Fransk og noget Latin». Dette Forslag blev antaget af Regjeringen og derpaa efterhaanden iværksat.

Ogsaa i Realskolen i Stuttgart blev det latinske Sprog efterhaanden trængt mere og mere tilbage af det franske; dog har man, deels af practiske Hensyn, deels paa Grund af Schwabernes Fastholden ved det Gamle, indtil den nyeste Tid indrømmet Latinen en Plads i enkelte af Klasseafdelingerne.

Jeg skal her give en Oversigt over Sprogtimerne i Realskolens 6 Klasser i 1852 og, for at lette Overblikket, affatte den i Form af et Schema:

Sprog-timer.	1ste Kl.			2den Kl.			3die Kl.				4de Kl.				5te Kl.			6te Kl.	
	a.	b.	c.	a.	b.	c.	a.	b.	c.	d.	a.	b.	c.	d	a.	b.	c.	a.	b.
Tydsk . .	8	8	9	V. 10 S. 6	10 6	10 6	4	7	7	7	4	6	6	6	3	5	5	4	4
Fransk. .	»	»	»	S. [6	6	8]	7	10	10	10	6	9	9	9	6	8	8	6	7
Latin . .	8	8	7	V. 8 S. 6	8 6	» »	6	»	»	»	5	»	»	»	4	»	»	3	»

V. = Vinter. S. = Sommer.

Underviisningen i Fransk, som nu paabegyndes i 1ste Kl. (istedetfor, som tidligere, i 2den Kl.), omfatter fra 1ste til 5te Kl. Læseøvelser, mundtlig og skriftlig Oversættelse fra Fransk paa Tydsk og fra Tydsk paa Fransk, Dictatstiil og Grammatik, i 6te Kl. tillige Øvelse i at opfatte hvad der tales og

forelæses, og mundtlig Fortælling. I 1ste, 2den, 3die og 4de Kl. beskjæftiger man sig med Formlæren, idet navnlig Verbernes regelmæssige og uregelmæssige Bøininger læres udenad og indøves ved Anvendelse, saavelsom Stedordene. I 5te og 6te Kl. beskjæftiger man sig med Sætningslæren.

Den latinske Underviisning i 1ste Kl., som samtlige Skolens Elever gjennemgik, omfattede Hoved- og Tillægsordenes Bøining, Comparationen og Verbet sum; desuden Forøvelser i at oversætte og frembringe lette Sætninger. [I Elementarskolens 2den Kl. havde de daglig lært 6 latinske Ord udenad, begyndt paa Declinationen og øvet sig deri ved at oversætte lette latinske Sætninger mundtlig, to Gange om Ugen tillige skriftlig.] I 2den Kl. deels Repetition, deels Indøvelse af de regelmæssige Conjugationer og Anvendelsen deraf, fremdeles Oversættelse og Dannelse af Sætninger. I 3die Kl. desuden de uregelmæssige Conjugationer. I 4de Kl. Repetition af de regelmæssige og uregelmæssige Conjugationer, dernæst enkelte og sammensatte Sætninger incl. Acc. c. Inf. og Participialconstructionen, endelig Oversættelse og Dannelse af Sætninger, baade mundtlig og skriftlig. I 5te Kl. Cornelius Nepos, grammatiske Øvelser, Nedskriven af de oversatte Øvelsesstykker og disses Gjenoversættelse paa Latin. I 1852 bortfaldt Latin i 1ste Kl., i 1853 i 2den Kl. og i 1854 i 3die Kl. og de derved indvundne Timer bleve lagte til Tydsk og Fransk. I 1856 indførtes Underviisning i Engelsk i 6te Kl., og samtidig formindskedes Timeantallet i de andre Sprog. Fra 1858 udgik Latin som obligatorisk Lærefag af 4de, 5te og 6te Kl. og blev kun bibeholdt i 4 ugentlige Extratimer i de 2 sidstnævnte Klasser. Tilsidst blev Latin ganske fjernet fra Realskolen, men til Gjengjæld optaget som obligatorisk Fag i det nyoprettede Realgymnasium. Nu læses Engelsk i V og VI af Afd. A. I V Begyndelsesgrundene til de uregelmæssige Verber, i VI Afslutning af Formlæren, Syntax og Stiiløvelser.

Til Sammenligning med ovenstaaende Schema fra 1852 hidsættes et Schema over Sprogtimerne i 1872:

Sprogtimer.	Cl. I.		Cl. II.	Cl. III.		Cl. IV.	Cl. V.	Cl. VI.
	Fra Høst til Nytaar.	Resten af Aaret.		Vinter.	Sommer.			
Tydsk	10	5	5	4	4	3	2	2
Fransk	»	9	8	9	8	9	7	6
Engelsk (i Afd. A) .	»	»	»	»	»	»	2	3 ell. 2

Jeg overværede Underviisningen i Fransk i de 3 underste Klasser og følte mig i høi Grad tilfredsstillet ved den Maade, hvorpaa denne blev meddeelt. Det var lige saa fuldt en Underviisning i Modersmaalet som i det fremmede Sprog; thi deels lagde man an paa en Oversættelse, der i et godt Sprog gjengav Tanken saa nøiagtigt og bestemt (utvetydigt) som muligt, deels benyttede man enhver Leilighed til ved Sammenligning at gjøre opmærksom paa stærkt fremtrædende og betydningsfulde Forskjelligheder i Sprogenes Hjælpemidler og Bygning. Det var af stor Interesse, ja en glædelig Overraskelse for mig her at see det opstillet som Princip og gjennemført med Takt og Forstand, som jeg selv ansaae for Hovedbetingelser for en god Sprogunderviisning i Skolen, og som jeg stedse havde havt for Øie ved den practiske Udøvelse af denne. Udbyttet af en saadan Sprogunderviisning er deels, at Eleven vænner sig til at tale (Modersmaalet) rigtigt med Bevidsthed, at han ved at gjengive Tanken med Nøiagtighed og Bestemthed vænner sig til at tænke klart og bestemt, deels at han befæstes i at tale Modersmaalet sprogrigtigt, saa at hverken fremmede Sprog eller et slet Sprog saa let kan faae Indflydelse paa hans Udtryksmaade, og at han ved at oversætte i Udtryk, som umiddelbart ledsages af den rigtige Mening, lærer at forstaae det fremmede Sprog tilgavns.

Hvad det angaaer, at lære at forstaae Sproget, naar det tales, og selv at tale det, saa have vi ovenfor seet, at Eleverne

i øverste Klasse øves i at opfatte mundtlig Fortælling og Forelæsning og selv at fortælle Et og Andet, men ikke førend i øverste Klasse, som Slutstenen paa Sprogunderviisningen. Allerede i de lavere Klasser at anvise Talen (Samtale og Fortælling) en vigtig Plads og indrømme den megen Tid, vilde være at foregribe Sprogets virkelige Tilegnelse. Skoletimerne tilbyde en altfor indskrænket Tid, til at denne, der jo oven i Kjøbet skal deles imellem en 20—30 Elever, paa nogen Maade skulde tillade, at man opstillede Modersmaalets Tilegnelse som Maalestok og Rettesnor for Underviisningen i et fremmed Sprog.

Har man i Skolen lært Saameget af et Sprog, at man med Lethed og tilgavns kan forstaae en i dette Sprog skreven Bog, som man ifølge sit Udviklings- og Dannelsestrin vilde kunne forstaae, hvis den var affattet i Modersmaalet, og har man dernæst vedligeholdt og følgelig forøget den erhvervede Kundskab og Øvelse ved at læse Bøger i dette Sprog (og ikke Oversættelser deraf), helst med Lexiconnet ved Haanden, saa vil man, især naar man i Skolen har faaet en nogenlunde rigtig Udtale, ganske sikkert kunne gjøre sig forstaaelig, naar Nødvendigheden byder det, og efter kort Tids Øvelse være i Stand til at tale Sproget uden stor Møie.

De «Videnskaber», som drives i Realskolen, ere Arithmetik, Formlære og Geometri, Geographi, Historie, Physik og Naturhistorie.

Arithmetik- og Regneunderviisningen er anlagt paa følgende Maade: I 1ste Kl. (indtil Nytaar 6, derpaa 5 Timer om Ugen) Tavleregning — de 4 Species med ubenævnte hele Tal; Hovedregning — Anvendelse af de 4 Species og Forøvelser til Regning med benævnte Tal. I 2den Kl. (5 Timer) Repetition. Division med større Tal. De 4 Species med benævnte hele Tal med dertil henhørende Øvelser i Hovedregning. I 3die Kl. (4 Timer) Repetition. Simpel Brøk. Som Indledning: Tallenes Opløsning i Factorer. Regning med Brøk, ubenævnt og benævnt, paa Tavle og i Hovedet. I 4de Kl.

(5 Timer) Fortsættelse af simpel Brøk. Dens Forvandling til Decimalbrøk. Begge i deres Anvendelse paa de mangfoldige i det borgerlige Liv forekommende Regningsarter (med Raisonnement). Decimalbrøk, navnlig i dens Anvendelse ved Udregning af Flader og Legemer. Hovedregningen fortsættes. I 5te Kl. (4 Timer) Repetition. Læren om Proportionerne m. m. og deres Anvendelse ved Løsningen af de forskjellige Opgaver i det praktiske Liv, i Forbindelse med Veiledning i at løse de samme Opgaver ved Raisonnement. Procentregning (Gevinst og Tab, Rentesregning, Provision, Dividende, offentlige Afgifter, Agio, Rabat, Disconto). Hovedregning. I 6te Kl. (4 Timer) forkortet Multiplication og Division af Decimalbrøk. Gjennemsnitsberegninger. Forskjellige høiere Regningsarter, Uddragelse af Qvadratrod; i B VI tillige Kubikrod og lette algebraiske Opgaver, at løse ved Hjælp af Raisonnement.

Jeg overværede Regneunderviisningen i de to underste Klasser og glædede mig ved at see, hvorledes man her, i Modsætning til den paa andre Steder sædvanlige Fremgangsmaade, bestræbte sig for at lade Eleverne udføre Alt med Eftertanke. Man nøies ikke med at forklare dem een Gang for alle, hvad man forstaaer ved Tal; men man gjentager det ret ofte og lader Eleven udføre Regningen saaledes, at han med det Samme gjør baade Læreren og sig selv Rede for, hvad han foretager; man regner ikke med «Tal», men med «Antal», man lader Fleerheden fremtræde som en Mangfoldighed af Eenheder. I 2den Kl. overværede jeg en Øvelse, der dannede en Forberedelse til Geometriunderviisningen; man regnede nemlig med Linier, som udmaaltes og sammenlignedes, idet man opløste Linie-Eenheden i en Mangfoldighed af mindre Eenheder og saaledes forandrede den til en Fleerhed, o. s. v.

Formlære og Geometri (uden Lineartegning). Mine Optegnelser herom i 1854 lyde saaledes: Underviisningen heri tager sin Begyndelse i 3die Kl. (3 Timer), hvor man beskjæftiger sig med den almindelige Formlære, som Forberedelse til

Geometrien. Først maae Eleverne nøie gjøre sig Rede for, hvad man forstaaer ved Rum, Legeme, Flade, Linie, Punkt; derpaa betragtes de geometriske Størrelser med deres Dele og Arter, indtil Cirklen, og de tilsvarende Figurer tegnes[1]. I 4de Kl. (3 Timer) Repetition og Definitioner; Forklaring af Begreberne: Grund- eller Hovedsætning og Læresætning; et Udvalg af de lettere Læresætninger. Een Time ugentlig geometrisk Tegning (simple, regelmæssige Figurer), hvorved der i Særdeleshed lægges an paa Nøiagtighed og Reenlighed i Udførelsen. I 5te Kl. (4 Timer) Læren om Trianglen og Parallelogrammet, med tilsvarende Opgaver. I 6te Kl. (4 Timer) Læren om geometriske Figurers Proportionalitet og Lighed, samt Læren om Cirklen.

Kort Tid efter blev Formlæren udskudt af Timetabellen, og nu gives kun Timer i Geometri i V og VI, 4 Timer i hver Klasse, hvortil kommer geometrisk Tegning, 2½ Time i V og 2 Timer i A VI og 3 Timer i B VI (see nedenfor).

Med Hensyn til Methoden ved Geometriunderviisningen vil jeg anføre en (allerede af Bugge anført) Bemærkning, der forekommer i en af Overstudieraadet (i dets Erklæring) optagen Udvikling af denne Gjenstand, forfattet af en anseet Mathematiklærer. Der hedder det, at Methoden bør være saa praktisk-heuristisk, som muligt, og Forfatteren slutter med de Ord: «Den angivne Methode er i Grunden intet andet end den naturlige. Naturen øver os ogsaa først, forinden vi komme til en conseqvent systematisk Tænkning. I yngre Aar gaaer Drengen ind paa Alt, hvad man vil lære ham; kun maa Strenghed overhovedet, og navnlig i Methoden, udelukkes».

Sørg for, at Eleven lærer med Lyst og Interesse, at han Intet lærer uden at forstaae det tilgavns, saa at der er Selvvirksomhed og Eftertanke ved hans Arbeide! sørg dernæst for, at efterhaanden, efter Tid og Leilighed, Hullerne i det Lærte udfyldes! saa fremkommer Systemet som noget

---

[1]) Cfr. Bugge, 1ste Bd., S. 257.

Givet, naar Tidens Fylde er kommen. Den Methode, der a priori ordner Underviisningens Gang systematisk efter Videnskabens Theorier (theoretisk-systematisk modsat praktisk-heuristisk), fører aldrig til noget Fuldstændigt, fordi den miskjender Barnets Natur og Evner. Den usystematiske Fremgangsmaade forbereder til Systemet, den systematiske adsplitter Systemet — hvilken af disse er vel at foretrække? I Würtemberg holder man sig i Reglen til den første.

Geographiunderviisningen, der tidligere begyndte i 2den Kl., hvor den kun optog 1 Time om Ugen, begynder nu først i 3die Kl. (med 2 Timer ugentlig). Udgangspunktet er en Betragtning af Hjemmet (Huus — Stad — Land). Dernæst forklares Hovedbegreberne, som Bjerg og Dal, Land og Sø, Fastland og Ø, Hav og Indsø, Flod og Kilde o. s. v.; derpaa gives en Oversigt over Jordens Overflade og Fordelingen af Hav og Land, med særligt Hensyn til Europa.

I 1854 var Planen for dette Fag følgende fra 3die til 6te Klasse:

I 3die Kl. (2 Timer) almindelig Oversigt over Europa, Landenes naturlige Beskaffenhed, Bjergkjæder, Havforbindelser, Flodgebeter, Affald, Vandskjel o. s. v. I 4de Kl. (om Vinteren 2 Timer, om Sommeren 1 Time) Würtembergs Geographi og Tydskland; Landenes Overflade gjøres anskuelig ved Reliefkaart (af Bauerkeller og Rath, Flod- og Bjergkaart af Volz); Tydsklands Bjergsystemer med særligt Hensyn til Natur og Folkeliv, Bjergenes geognostiske Forhold, Bjergværker, Bjergbeboernes Industri; Flodsystemerne, Flodernes Betydning for Samfærdsel og Handel o. s. v., Tydsklands politiske Geographi. I 5te Kl. (V. 2 Timer, S. 1 Time) Europas øvrige Lande, behandlede paa samme Maade. I 6te Kl. (V. 2 Timer, S. 1 Time) Repetition af 5te Klasses Pensum, samt de øvrige Verdensdele.

I sidstnævnte Klasse overværede jeg en Geographitime, som gaves af den dygtige Geograph, Prof. Volz, Forfatter af en almindelig rost Haandbog for Lærere: «Menneskets Indflydelse

paa Huusdyrenes og Kulturplanternes Udbredelse». Han behandlede paa en almeenfattelig Maade og gjennemgik med Spørgsmaal og Svar enkelte Punkter af den physiske Geographi og Kulturhistorien.

I 1872 vare Pensa i 4de til 6te Klasse følgende:

I Afdel. A: Cl. IV. De 5 Verdenshave med deres Arme, de 5 Verdensdele efter deres naturlige Forhold (Høi- og Lavvande, Bjerge, Floder), og deres Beboere, efter Racer og Religioner. Om Sommeren Würtembergs Geographi. Cl. V. Repetition. Mellem-Europas især Tydsklands physiske og politiske Geographi. Cl. VI. Syd-, Øst- og Nordvest-Europa og en Oversigt over de 4 andre Verdensdele i physisk og politisk Henseende. I Afd. B: Cl. IV. Om Vinteren: Repetition. Tydsklands, især Würtembergs physiske Geographi. Om Sommeren: De tydske Staters politiske Geographi. Cl. V. Repetition. De øvrige Lande i Europa, undtagen de sydlige og sydostlige. Cl. VI. Repetition. De østlige og sydostlige Lande i Europa. De andre Verdensdele i physisk og politisk Henseende. Timeantallet er 2 om Ugen i Cl. IV, $1^1/_2$ i Cl. V og VI.

Til Sammenligning skal jeg her meddele Comiteebetænkningens Bemærkning om Geographiunderviisningen i de mindre Realskoler: «Den geographiske Underviisning maa gaae ud fra Hjemmet og efterhaanden gaae mere og mere over paa det Fjernere, medens den i den øvre Afdeling, i Forbindelse med Kaarttegning, ikke alene maa komme tilbage fra det Almindelige til det Specielle, men ogsaa indbefatte den mathematiske og physikalske Geographi, og blive fra Jordbeskrivelse til Kundskab om Landenes og Folkenes nuværende Tilstand («Länder- und Völker-Kunde») [1]).

I Historie undervistes i 1854 først i 4de Kl. (V. 1 Time, S. 2 Timer). Indledning til Historien og Begrebernes Forklaring, Historiens Inddeling i den gamle, Middelalderens, den

---

[1]) Sammenlign: Om Geografiunderviisningen i Seminarskolen i Weissenfels (i Provindsen Sachsen), Bugges Værk I, S. 56 og 57.

nyere og den nyeste Historie, den gamle Histories Inddeling i 4 Tidsrum; det Vigtigste af den gamle Historie fortælles i Sammenhæng, i ethnographisk Orden, med stadigt Hensyn til Chronologien og den gamle Geographi. I 5te Kl. (V. 1 Time, S. 2 Timer) Middelalderen og den nyere Tid, især Tydsklands Historie, med Afbenyttelse af chronologiske og synchronistiske Tabeller. I 6te Kl. (V. 1 Time, S. 2 Timer) Oversigt over den almindelige Verdenshistorie og Würtembergs Historie.

Til Sammenligning anfører jeg atter Betænkningens Ord: «Historien bør fortrinligviis indskrænke sig til enkelte, dog chronologisk paa hinanden følgende Hovedmomenter og være i det Væsentlige biographisk, medens den i den øverste Klasse bør meddeles mere i Sammenhæng.»

Jeg overværede den historiske Underviisning i en af 5te Klasses Afdelinger, hvor man var beskjæftiget med at gjennemgaae Carl den Store og Carolingerne i Tydskland, navnlig Normannertogene. Fremgangsmaaden var, ligesom ved den bibelhistoriske Underviisning, lagt an paa Nøiagtighed og Klarhed.

Nu begynder Underviisningen i dette Fag i 3die Klasse. I 1872 vare de gjennemgaaede Pensa følgende: Cl. III. Würtembergs Historie med de dertil hørende Sagn og Digte. I Afd. A: Cl. IV. Grækenlands Historie til Alexander den Store. Paa passende Steder Indfletning af de orientalske Folks Historie. En chronologisk Tabel. Cl. V. Repetition. Roms Historie indtil det vestromerske Riges Undergang. Chronologi. Cl. VI. Repetition. Middelalderen, især Tydsklands Historie. Chronologi. I Afd. B: Cl. IV. Indledning til Verdenshistorien. Inddeling i Perioder. Hovedtræk af de ældste Folkefærds Historie. Grækernes og Romernes Historie til Augustus. Cl. V. Middelalderens, især det tydske Folks Historie til Reformationen. Cl. VI. Den nyere, især Tydsklands Historie. Oversigt over Würtembergs Historie. Timeantallet er 2 om Ugen i Cl. III og IV, 1½ i V og VI.

I Physik og Naturhistorie undervistes i 1854 ikke førend i 6te Klasse, i Physik i Vinterhalvaaret, i Naturhistorie

i Sommerhalvaaret (3 Timer om Ugen). Mine Optegnelser om disse Fag i 1854 lyde saaledes:

Den physikalske Underviisning beskjæftiger sig med 1) Legemernes almindelige Egenskaber, i Forbindelse med de fornødne Forsøg (Experimenter). 2) Af Mechaniken: populær Udvikling af Lovene for Faldet og Løftestangen; Hydrostatikens og Aerostatikens Grundlove; hydrauliske Presser, Brønde (især artesiske Brønde); Barometret; Luftpumpen. 3) Læren om Lyden. 4) De vigtigste Phænomener af Læren om de saakaldte Imponderabilia; Thermometret; Dampmaskinen; Mikroskopet; Kikkerten (Farverne); Elektriseermaskinen; Kompasset; Forklaring af de hertil henhørende Naturphænomener.

Den naturhistoriske Underviisning er i de første Uger forbunden med den physikalske som Indledning; Udvikling af, hvad der er Gjenstand for Naturvidenskaberne i Almindelighed, og en kort Udsigt over Naturhistoriens enkelte Fag. Derefter 1) Mineralogi — kort Oversigt over de vigtigste Mineralier; Henviisning til Geognosien, med særligt Hensyn til Würtemberg; det Nødvendigste af Chemien og Krystallographien. 2) Botanik, med stadigt Hensyn til Kjendetegnene og Sammenligning imellem disse hos de enkelte Klasser, tillige Øvelser at opsøge Kjendetegnene. Deels fremvises selve Gjenstandene, deels Afbildninger deraf, og desuden tegnes paa Tavlen. Eleverne gjøres opmærksomme paa de betragtede Naturlegemers techniske Anvendelse, i Botaniken navnlig paa Giftplanterne. Det Linnéske System lægges til Grund ved den botaniske Underviisning. — Zoologien er udelukket fra Realskolen, ligesom ogsaa fra Overrealskolen. Imidlertid er hermed dog ikke sagt, at Eleverne forblive ganske uden Kundskab til Dyreriget; thi deels ved Underviisningen i Modersmaalet, deels i Geographitimerne, ved Kulturhistorien og Botaniken, gives der megen Leilighed til at omhandle de forskjellige Klasser og de vigtigste Arter af Dyreriget.

Naar det hedder, at der ikke gives nogen Underviisning i Naturvidenskaberne før i øverste Klasse, er det ikke Meningen

dermed, at Skolen indtil da aldeles ikke bekymrer sig om at forskaffe Eleverne nogen Kundskab om Naturen; tvertimod, man bestræber sig for at henlede deres Opmærksomhed paa og at aabne deres Blik for Naturens Mangfoldighed, Hensigtsmæssighed og Skjønhed, at vænne dem til at iagttage med Opmærksomhed og Nøiagtighed.

I 2den Klasse hørte jeg saaledes Læreren gjennemgaae med Eleverne en Vandring paa Markerne om Foraaret. Man beskrev Naturens Udseende tidligt paa Foraaret, man omtalte, hvilke Planter og Dyr man traf paa, idet man indlod sig nærmere paa Et og Andet. Saaledes standsede man ved Sump- og Træk-Fuglene; navnlig blev Storken gjort til Gjenstand for en omhyggelig Behandling, idet man eftergik dens Liv og Eiendommeligheder som Sumpfugl og som Trækfugl. Hvorledes kom den paa Tale? — Frøerne kvække i Kjæret. — Hvem er Frøernes værste Fjende? — Storken. Den spidder dem paa Næbbet, løfter dette lodret tilveirs og lader Frøen falde ned i og derpaa glide igjennem Halsen. — Ogsaa Biernes Færd blev gjennemgaaet, o. a. m.

Nu begynder Underviisningen i Naturhistorie allerede i 2den Klasse og afsluttes allerede i 3die Kl., hvorimod Naturlæren er udelukket fra Afd. A, og i Afd. B fremdeles er indskrænket til 6te Kl. I 1872 vare Pensa i Naturhistorie i Cl. II (3 Timer ugentlig): Dyreriget. Inddeling i Klasser. Nærmere Omtale af enkelte Klasser og Arter, med særligt Hensyn til saadanne Dyr, som ere af Betydning for Menneskene. I Cl. III (2 Timer ugentlig): Om Vinteren: Repetition og Fortsættelse af det i 2den Kl. Læste. De vigtigste Mineralier. Oversigt over de 3 Naturriger. — Om Sommeren: Planteriget; Forklaring af Planternes Organer og Veiledning i at bestemme Planternes Art, efter levende Exemplarer; nærmere Betragtning af særlig nyttige eller skadelige Planter. I Physik i B VI (3 Timer ugentlig): Belæring om de vigtigste Naturlove og Phænomener, med særligt Hensyn til Industri og Haandværk: Tyngdepunkt, Løftestang, Rulle, Hjul, Skraaplan o. s. v.;

hydrostatisk Presse, Pumpe, Brandsprøite; Vanddampe, Dampmaskine, Tegninger og Beregninger.

«Kunstfærdigheder», som Eleverne øves i, ere Skjønskrift (i 1ste Kl. fra Høst til Nytaar 6, derpaa 3 Timer, i 2den Kl. og 3die Kl. 3 Timer, i A 4de Kl. 2 Timer, 5te Kl. og 6te Kl. 1 Time, i B 4de Kl., 5te Kl. og 6te Kl. 1 Time om Ugen), Tegning, deels Frihaandstegning, som tidligere begyndtes i 3die Kl. (i 4de Kl. 3 Timer, i 5te Kl. 3 Timer og i 6te Kl. 4 Timer), deels geometrisk eller Lineartegning (i 5te Kl. $2^1/_2$ Time, i 6te Kl. 2 Timer), Sang (i 3die Kl. 1 Time, i 4de Kl. 2 Timer, i 5te Kl. 1 Time, i 6te Kl. 1 Time) og Gymnastik (Turnen) (i 3die, 4de, 5te og 6te Kl. 3 Timer). Ved Skriveunderviisningen tilsigtes en smuk og flydende Haandskrift. Der holdes særlige Øvelser i Hurtigskrivning. Taktskrivnings-Methoden anvendes.

I 1854 var Planen for Tegneunderviisningen følgende: Frihaandstegningen begynder samtidigt med Geometriunderviisningen (i 3die Kl.) og træder i Forbindelse med Læren om Formerne. Forøvelser for Øie og Haand, bestaaende i Fremstillingen af de forskjellige Linier, Vinkler og Figurer, saaledes som Formlæren fører dem Iagttagelsen imøde. I 4de Kl. tegnes Omrids af Blomster og Ornamenter. I 5te Kl. tegnes (efter Fortegninger) mere sammensatte Blomsterstykker, vanskeligere Ornamenter, Dele af det menneskelige Hoved og Omrids af lette Hoveder. I 6te Kl. Omrids af Menneskehoveder, lette Figurer og saadanne Dyrehoveder, som egne sig til Forsiringer.

Lineartegningen begynder i 5te Kl. dermed, at enkelte Linier og geometriske Figurer tegnes og construeres; dernæst eftergjøres simple og smukke Former, som tilstede ret megen Afvexling, og som hovedsagelig ligge til Grund for Udførelsen af Constructioner. Veiledning i at fremstille lette Figurer med Tusch eller Farver. I 6te Kl. øves Eleverne i at løse geometriske Opgaver og i at udføre de fundne Constructioner med Nøiagtighed paa Papiret. Der tegnes regelmæssige Polygoner, Berøringscirkler og Kurver.

I 1872 var Planen følgende: Frihaandstegningen begynder med at copiere Omrids af Ornamenter og Menneskehoveder og gaaer derfra over til at tegne efter Gibs-Afstøbninger og Modeller (af Dupuis). Dertil kommer Belæring om Perspectiv, og for de Viderekomne Schattering af de efter Gibsafstøbninger og Modeller tegnede Omrids. I geometrisk Tegning methodisk fremadskridende geometriske Constructioner, simple Ornamenter med rette Linier og Buer, hvorfra der gaaes over til de mere indviklede Constructioner. For Afd. B anføres ved Cl. V lette geometriske Ornamenter, navnlig i græsk og arabisk Stiil efter Otto Fischers Mønstersamling, samt Øvelse i den saakaldte Recept- og Program-Tegning (efter samme); ved Cl. VI: Tegninger i gothisk Stiil (efter samme), Construction af de af Korsbuer sammensatte Kurver, Keglesnit og mechaniske Kurver.

I 1854 var Planen for Sangunderviisningen følgende: I 4de Kl. Durskalaerne og deres forskjellige Intervaller, angivne med Tal og Noder, især C-Dur-Skalaen, samt de lettere Node- og Taktforhold; i 5te Kl. samtlige Durskalaer og de vanskeligere Taktforhold, samt en theoretisk Sammenligning mellem Dur- og Moll-Skalaerne. I 6te Kl. Repetition og Indøvelse af Choraler og Viser, med Hensyn til Mandsstemmen.

I 1872 var Planen følgende: Cl. III. Sang-Øvelser uden Noder. Cl. IV. Nodelæsning. Rhythmiske og melodiske Øvelser. De vigtigste Durskalaer og endeel een- og tostemmige Sange. Hver Uge læres en Choral. Cl. V. Fortsættelse af Durskalaerne og nogle Mollskalaer. Indøvelse af Choraler og Sange. Cl. VI. Nogle Mollskalaer. Indøvelse af Choraler samt to-, tre- og fiirstemmige Sange.

I Legemsøvelserne deeltoge i 1854 Eleverne i Fællesskab med de jevnaldrende Gymnasiaster, og foruden Gymnastiklæreren, som ledede disse, var stedse afvexlende en Real- eller en Gymnasiallærer tilstede. I atten hundrede og nogle og treds blev Gymnastiktimernes Antal forøget fra 2 til 3, og Deeltagelse

i disse gjort til en Forpligtelse. Realskolen fik tillige særskilt Gymnastikhuus og særskilte Gymnastiktimer.

Skolen er i Besiddelse af en Bogsamling, hvoraf en Deel udgjør et Skolebibliothek for 5te og 6te Kl., om hvilken det blandt Andet hedder, at den skal fortrænge den aandsdræbende Romanlecture og forhindre det saa farlige Driveri.

Den Tid, som Lærerne ifølge Bestemmelsen tør lægge Beslag paa til Lectielæsning, er forskjellig for de enkelte Klasser, imellem 1 og 3 Timer daglig, hvorved de middelmaadige Elevers Evner tages til Maalestok. En Aftenskole til Lectielæsning har man ikke. Derimod finder Oversidning Sted Onsdag og Løverdag Eftermiddag, dog kun i Tilfælde af vedholdende Dovenskab.

(Fortsættes.)

Digte af Tyrtæos.

Oversatte af *H. G. Møller.*

Brudstykker af en Elegi om den spartanske Statsordning.

Selve Kroniden Zeus, den fagertkransede Heres
　Herre, skænked vor Stad til Heraklidernes Æt.
Følgende den vi fordum forlod vor stormfulde Hjemstavn;
　Pelops' vidtstrakte Ø kom paa vor Vandring vi til.

«Gerrigheds Last skal Sparta øde! Forvist ikke andet!» —
— Så Fjærntrainmeren, Sølvbuens Gud, guldlokket Apollon
　talte fra guldprydet Bo's lönlige, hellige Vrå.

Hjem fra Templet i Pytho de bragte de Svar, som de hørte,
　Phoibos' spående Kvad, Guddommens varslende Ord:

Først i Råd være Kongerne to, der som Guder skal æres,
de, som vogte med Kløgt Spartas den yndige Stad,
dertil de gamle af År, men Folkets Mænd skulle altid
alt efter rettelig Lov göre, som Pligten dem bød,
talende skönt og handlende godt og ret, som det bør sig,
pønsende aldrig på ondt mod deres fædrene By.
Da skal Styrke og Sejr med Folkeskarerne følge. —
Dette har Phoibos talt, varslende Held for vor Stad.

Hil Theopompos, vor Konge, hvem Guderne elske! vor Fører,
dengang Messene vi tog, hele det vidtstrakte Land,
som er så godt at plöje og godt at beplante med Vækster.
Nitten samfulde År kæmped i stående Strid,
kæmped for Landet at vinde med djærvt udholdende Krigsmod
Fædrenes Fædres Slægt, førende Lanse i Hånd.
Først i det tyvende År fra Markerne Fjenderne flygted,
veg fra Ithómes Borg, steg fra det knejsende Fjæld. —

Krigssange.

1.

Herligt at falde i Kamp for sit Land i de forreste Rækker,
dø som en Helt, hvor der slås tappert for fædrene Bygd!
Ak! men bittrest af alt er den Lod at fly fra sin Hjemstavn
og fra sin frodige Mark vandre ved Tiggerstav bort,
flakke om Land med sin gamle Far, med sin elskede Moder
og med sin Ungdoms Brud og de umyndige Börn.
Hvor man så kommer til Folk, forpint af sin Trang, som en usæl
Stodder blir man forvist ilde kun set af enhver,
og man beskæmmer sin Slægt, gör sin ædle Skabning til Lögner;
alslags Skændsel og Ve drager som Følgesvend med.
Men hvis da ingen har Agt for slig en Stavkarl, som ingen
hilser med venligt Sind eller med ynkende Ord,
så lad os kæmpe med Mod for vort Land og ej kæle for Livet!
Nu er det Tid at dø for vore Börn og vort Land!

Ynglinger! Står da fast ved hinandens Side og kæmper!
Ingen tænke på Skræk! Ingen på Skændsel og Flugt!
Heller I øge jert Mod helt stort og kraftigt i Brystet!
Hænger ej fejgt ved jert Liv hist under Striden med Mænd!
Ej vil I flygte og lade de ældre, de gamle, i Stikken,
de, hvis Knæ ikke mer smidigt sig böje til Løb.
Ynkeligt er det at skue, når forrest i Krigernes Rækker
foran de unges Fod Oldingen styrter til Jord.
Fældet ligger Gråskæggen der; han, hvis Lokker blev hvide,
ånder sin kraftige Sjæl fra sig i Kamppladsens Støv,
griber om blodige Underlivssår med Hænderne både,
— O, hvilken Ynk, hvilken Gru er det for Öjet at se! —
dækker sin Nøgenhed slet. — Men Ynglingen klæder jo alting,
medens han elskelig end smykkes af blomstrende Vår.
Mændene skue på ham med Behag og Kvinder med Elskov,
medens han lever, og skön ligger han, slagen i Kamp.
Så skræv da mægtig ud og stå som vokset til Jorden!
Stem dig på Fødderne djærvt! Fæst i din Læbe din Tand!

2.

Sönner I er af Herakles, den aldrig betvungne, — thi frygt ej!
Endnu har Zeus ej vist eder i Vrede sin Ryg.
Skælv ej for Mændenes mylrende Flok; lad Skræk jer ej tvinge!
Brat gribe hver sit Skjold, — vælge blandt Kæmper sin Plads,
agtende Livet hel föje og higende frem efter Dødens
mørke Gudinders Flok som efter Sollysets Glans!
Fuldtvel I kende den grådsvangre Ares' fortærende Gærning;
rædsomme Kamplegs Harm godt har I næmmet i Hu.
Både de flygtendes Lod og Forfolgernes har I jo prøvet,
Ynglinger! nok har I set både af dette og hint.
Helte I så, som voved at slutte tæt til hinanden,
voved at stævne til Kamp der, hvor de forreste stred.
Få kun falde af dem, og døende frelse de Folket,
ak! men al Manddom, al Dåd spildes ved skælvende Flugt.

Aldrig tilfulde fortælle man kan den mangfoldige Jammer,
som bliver Manden til Del, når han af Skændsel er ramt.
Rædsomt er det, når Sværdet i Krigens blodige Trængsel
kløver den flygtendes Ryg, rammende bagfra med Magt.
Ynkeligt ligger Liget i Støvet henstrakt og mærket
bagfra af Spydets Odd midt mellem Hærdernes Par.
Så skræv da mægtig ud og stå som vokset til Jorden!
Stem dig på Fødderne djærvt! Fæst i din Læbe din Tand!
Dæk dine Lår og Ben forneden, dit Bryst, dine Skuldre
bagved det mægtige Skjolds bugede, skjulende Hvalv.
Ryst i din höjre Hånd Spydstagen den stærke; foroven
Hjælmens viftende Busk nikke med truende Kast.
Har du et Skjold, så dvæle du ej, hvor Skud dig ej række;
lær at færdes i Kamp, øvende mandelig Dåd.
Rask gå du på til Håndkamp og rykke din Fjende på Livet;
stød med det lange Spyd eller og hug med dit Sværd.
Stil din Fod ved hans Fod og stem dit Skjold mod din Fjendes;
vend din Hjælmbusk mod hans; Hjælmen klinge mod Hjælm!
Brystet stemmet mod Bryst skal Manden kæmpe mod Manden,
klemmende Sværdets Greb, fattende Spydstagens Skaft!
Letbevæbnede Svende! med store Håndsten I kaste,
dukkende hist og her ned bag det skærmende Skjold!
Slynger jert lette Spyd med det glatte Skaft imod Fjenden!
Holder jer altid nær ved de bepansredes Flok! —

3.

Ej vil jeg prise en Mand og ej agte ham Omtale værdig,
om han end rap er på Fod eller til Brydekamp vant,
om han af Legem er stor og vældig i Kraft som Kykloper,
eller han løber forbi selve den thrakiske Storm,
om han af Skabning end vænere er end den væne Tithonos,
eller han har i sin Vold Midas' og Kinyras' Guld,
om han en stoltere Fyrste end er end Tantalos' Ætmænd
og med bedårende Røst taler som selve Adrast,

om han al Herlighed ejer undtagen det kampglade Krigsmod
    — uden det er han dog aldrig en Helt udi Kamp —,
når han ej djærves urokket at skue det blodige Manddrab,
    stande sin Fjende næst, rykke på Livet ham ind.
Det er den Lov, som blandt Menneskers Æt er herligst at vinde;
    det er den unge Svends bedste og skönneste Lön.
Held for vor Stad og Held for hver en Borger i Folket,
    hvergang en Mand står fast forrest i Kæmpernes Flok,
stander urokket og tryg uden Tanke om Flugt og om Skændsel,
    sætter sin Sjæl og sit Liv frejdig i Kampen på Spil,
medens hans djærve Ord opflamme hans Ven ved hans Side!
    Sandelig! Sådan en Mand kaldes en Helt udi Kamp!
Slagrækker bistre, som ponse på ondt, brat fly for hans Åsyn.
    Krigens bølgende Hav standser hans vældige Arm.
Men om han falder i Kæmpernes Flok og udånder Sjælen,
    hædrende Fader og Folk, Landsmænd og fædrene By,
forfra rammet af mangt et Spær gennem buklede Skjoldhvalv
    og gennem Panserets Malm, truffet dybt i sit Bryst,
da vil forvist både Yngling og Olding jamre og græde;
    Byen sidder i Sorg; smerteligt bliver dens Savn.
Men hans Grav og hans Börn vil agtes blandt Menneskers Slægter
    og deres Börn efter dem og deres seneste Æt.
Aldrig forsvinder det herlige Ry, og ej Navnet skal glemmes;
    skönt han af Jorden er skjult, har han udodeligt Liv,
han, hvem den bistre Ares slog, da han forrest blandt alle
    kæmpede djærvt for sit Land, kæmped for Arne og Börn.
Men hvis han slap fra hin Mo, som Ligene strækker på Valen,
    hvis han sejred og vandt Spydets strålende Ry,
da vil forvist både Yngling og Olding ham ære og prise;
    megen Fryd bliver hans, förend til Hades han går.
Hædret blandt Landsmænd som Olding han er, og aldrig vil nogen
    røve ham mindste Del enten af Ros eller Ret.
Alle som én, når til Sæde man går, både yngre og ældre,
    dertil hans Jævninges Flok, give ærbødig ham Plads. —

Så lad enhver da stræbe med dristigt Mod for at vinde
frem til Hæderens Top, øvende Krigerens Dåd!

Marschsang.

Nu velan! I Fædres Ætmænd!
I Börn af det mandstolte Sparta!
Hold Skjoldet for med den venstre
og hold Lansen modig i höjre
og kæler ikke for Livet,
thi sligt er ej Sæd i Sparta. —

Böger indsendte til redaktionen.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af *H. F. Hult* och *E. G. F. Olbers*. 1873, 6 hft. Halmstad. 8. — Fifty-third annual report of the board of public education of the first school-district of Pennsylvania, comprising the city of Philadelphia, for the year ending December 31, 1871. Philadelphia 1872. 8. 285 S. — Twenty-fifth report of the board of trustees of public schools of the city of Washington, 1871-72. Washington 1872. 8. 256 S. — Annual report of the board of Regents of the Smithsonian Institution for the year 1871. Washington 1873. 8. 473 S. — *C. Iversen*, Kortfattet oldnordisk Formlære til Skolebrug. 2den Udg. Kbhvn. 1873. 8. 36 S. — Anthologia Graeca. Ed. *P. H. Tregder*. Hauniae 1873. 8. II + 144 S. — Q. Horatii Flacci carmina lyrica. Ex intimae artis criticae praeceptis emendata edidit et commentariis criticis exegeticisque instruxit *N. G. Ljungberg*. Vol. I. Carolstadii 1872. 8. XXIV + 152 S. — Tre Dialoger af Seneca. Udgivne og fortolkede til Skolebrug af *M. C. Gertz*. Kbhvn. 1873. 8. IV + 117 S. — *Chr. Sick*, Materialier til franske Stilovelser. 2den Afd. Kbhvn. 1871. 8. 166 S. — *Julius Petersen*, Den plane Trigonometri og de sphæriske Grundformler. 2den forandrede Udg. Kbhvn. 1873. 8. 61 S. — *Kr. Kjær*, ABC. Kbhvn. 1873. 8. 31 S.

Realskolevæsenets Udvikling i Würtemberg.

Af *J. Moldenhawer.*

(Slutning).

Overrealskolen.

Denne bestaaer af to sideordnede Afdelinger, der i 1854 omfattede en Forberedelses- eller Overgangsklasse til den polytechniske Skole og en saakaldet «Gewerbsklasse», en Afgangsklasse til det praktiske Liv, den første med eetaarigt, den sidste med eet- eller toaarigt Kursus.

I 1854 var Planen følgende:

I Overgangsklassen undervistes 1 Time om Ugen i Religion; den christelige Troeslære med bibelsk og philosophisk Begrundelse, idet tillige det Vigtigste af Psychologien medtoges. Underviisningen skulde være paa eengang belærende, vækkende og opbyggelig. De katholske Elever deeltoge i den polytechniske Skoles Religionstimer for Katholiker.

Mathematik. a) Geometrisk Analyse (2 Timer): Veiledning i at løse geometriske Opgaver blot med geometriske Hjælpemidler. b) Geometri (4 Timer): Repetition af den plane Geometri, Stereometri; Beregning af Legemer. c) Plan Trigonometri (4 Timer): Triangler. d) Arithmetik og Algebra (4 Timer): Repetition af Proportionslæren; Øvelser; Bogstavregning, Tallæren; Ligninger af første og anden Grad; Progressioner; Permutationer og Combinationer; figurerede Tal; Logarithmer. e) Geometrisk Tegning (4 Timer): I Vintersemestret Construction af geometriske Figurer henhørende til den rette Linie og Cirklen, med det Formaal at vænne Disciplene til Properhed og Accuratesse i Tegningen; i Sommersemestret Construction af regelmæssige Kurver, hvorved enkelte Punkter blive graphisk bestemte, og disse forbindes paa fri Haand, for at Eleverne kunne øve Haand og Øie til rigtig Opfattelse og Supplering af staaende Former.

Historie og Geographi (Länder- und Völkerkunde): Almindelig Historie med særligt Hensyn til Handel og Industri (3 Timer), og Geographi (2 Timer), deels Oversigt over den politiske Geographi, deels physisk og mathematisk Geographi.

Sprog. Tydsk (3 Timer), deels Grammatik, deels Stiil (Fortælling og Afhandling); Fransk (6 Timer), Læsning af franske Skribenter, Stiil- og Taleøvelser, Forklaringer og Øvelser henhørende til Sætningslæren og den almindelige Sproglære. Skriftlige Udarbeidelser.

Frihaandstegning (2 Timer): Øvelse i at tegne Omrids af hele Hoveder efter de bedste Mestere, tilligemed Forklaringer sigtende til at danne Smagen, samt kunsthistorisk Belæring.

Gymnastik (2 Aftentimer).

I Afgangsklassen undervistes to Timer om Ugen i Religion. Simpel christelig Troes- og Sædelære, med stadigt Hensyn til den hellige Skrift og en kort Oversigt over det Historiske. De katholske Elever undervistes sammen med Polytechnikerne.

Mathematik og Naturvidenskaber: Geometri (6 Timer), deels plan Geometri, som Repetition, i de 4 første Maaneder, deels Stereometri med mange Beregninger i anvendte Exempler; nogle mindre Udmaalinger. Arithmetik (4 Timer), Øvelse i skriftlig Regning og Hovedregning, Bogstavregning, Ligninger af 1ste og 2den Grad i bestemte Opgaver. Physik (V. 4 Timer): Legemernes almindelige Egenskaber, Bevægelse, Fald, Pendul, Hydrostatik, Aerostatik, Lyd, Varme, Lys, Elektricitet, Magnetisme. Mechanik (S. 2 Timer): Løftestangen, Kræfternes Parallelogram, Tyngdepunktet, Vægtskaalen; Maskiner: Rebslagerhjul, Hjulværk, Haspe, Vinde (Spil, Gangspil), Kran, Valseværk, Skruer, Rambuk, Hammermølle; Hydraulik. Naturhistorie (2 Timer): I Mineralogien foredroges først de fornødne Forkundskaber til Chemien og Krystallographien; derpaa gjennemgikkes Mineralierne i en naturlig Orden. I Botaniken undersøgtes Planterne, hvorved tillige det Nødvendige angaaende det Linnéske og det naturlige System gjennemgikkes. Chemi

(S. 4 Timer): Først gjentoges de for Chemien vigtigste Kapitler af Physiken, om Varmen og Elektriciteten, derpaa gaves en almindelig Indledning til Chemien (mechanisk Blanding, Opløsning, chemisk Forbindelse, Æqvivalenter, chemiske Tegn); endelig bleve de vigtigste Metalloïder og Metallerne af de rene og de jordholdige Alkaliers Klasse gjennemgaaede tilligemed deres Forbindelser, med Udeladelse af det, som blot har videnskabeligt Værd og ikke er aldeles nødvendigt til Forstaaelsen af det, der er af praktisk Betydning. Det, som blev gjennemgaaet, gjordes begribeligt ved Hjælp af Experimenter, som forberededes før Timerne og foretoges i disse. Historie og Geographi (2 Timer): Om Vinteren almindelig Oversigt over Tydsklands physiske Geographi, derpaa de enkelte tydske Staters Topographi. Om Sommeren den nye Tids Historie fra Aar 1700. Sprog: I Tydsk (4 Timer) theoretisk og praktisk Beskjæftigelse med skriftlige Udarbeidelser og Forklaring af klassiske Læsestykker, i Forbindelse med grammatikalsk Underviisning; i Fransk (5 Timer) Læsning af franske Skribenter, Stiiløvelser, Taleøvelser, grammatiske Repetitioner og skriftlige Udarbeidelser; i Engelsk (4 Timer) praktisk Veiledning i Udtalen, Ord- og Sætningslæren med Øvelsesopgaver; derpaa gjennemgikkes nogle Læsestykker, og samtidigt øvedes Eleverne i at forstaae mundtlig Tale og at udtrykke sig skriftlig og mundtlig paa Engelsk. Handelsvidenskaber (6 Timer): Denne Underviisning bestod hovedsagelig i det enkelte og dobbelte Bogholderi, ved hvilken en fingeret Profession lagdes til Grund. Da denne var beregnet paa Kundskab om og Behandling af alle vigtigere Tildragelser i Indlandets Handelsforhold, saa forbandtes dermed: Øvelse i tydsk, undertiden ogsaa i fransk og engelsk Handels-Correspondance, Øvelse i al Slags Handelsregning, Fremstilling af Vexellæren efter trykte Schemaer, hvorved de vigtigste og almindeligste Vexellove anførtes. Tegning, deels a) Frihaandstegning (4 Timer), Begyndelsesøvelser og de enkelte Dele af det menneskelige Hoved indtil dets Fuldforelse, Omrids af Ornamenter, Blomster- og Frugtstykker, og deels

b) Linear- og Forretnings-Tegning, geometriske Constructioner, Forklaring over de forskjellige Projectionsarter, Tegning efter den orthogonale Projection i Punkter, rette Linier, Flader, Polyedre og deres Gjennemskjæring ved Flader og ved andre Legemer, under Foreviisning af Modeller; Veiledning i at danne Næt af saadanne Legemer; Tegninger med skjæve Paralleler; architektoniske Bygningsled og Søileordener; Copiering af Grundtegninger til Stad- og Land-Bygninger; simplere Constructioner henhørende til Steenskjæringen; Tegning af simple Maskiner efter Modeller, ligeledes af Gjenstande efter Naturen, efter en opgiven Maalestok; Veiledning i Perspectivtegning. Kalligraphi (2 Timer): Methodisk Veiledning i Skjøn- og Hurtigskrivning efter Castairs'ske Principer. Gymnastik sammen med Overgangsklassen.

I 1849 var der paabegyndt en Deling af Afgangsklassen i 2 Hold (b og c). Efter 1858 blev denne fuldstændig gjennemført, og 7de Kl. c særlig bestemt til Underviisning af Disciple, der vilde uddannes til Handelen. Da i 1862 Alderen for Indtrædelsen i den polytechniske Anstalt fastsattes til det 16de Leveaar, maatte der endnu føies en 8de Klasse til Realskolen. Denne kom til at danne en Fortsættelse til den tidligere Overgangsklasse VII a. For at give Disciple i VII b og VII c Adgang til de Kundskaber, der vare Betingelsen for den eetaarige Militairtjeneste, hvortil Adkomst erhvervedes ved en Examen, maatte der efter 1868 ogsaa oprettes en Fortsættelsesklasse for dem (VIII b).

Ifølge privat Meddelelse fra Realskolens nuværende Rector, Prof. Ölschläger, paatænkes nu tillige at overføre det ved den polytechniske Læreanstalt bestaaende 2aarige mathematiske Forberedelses-Cursus til Overrealskolen som en 9de og 10de Klasse (16—18 Aars Alderen).

I 1872 vare de gjennemgaaede Pensa i VII a og c: I Religion (2 Timer i hver Klasse): Apostlenes Gjerninger og nogle apostoliske Breve. Kort Indledning til den hellige Skrift; Oversigt over de kirkelige Bekjendelsesskrifter. I Tydsk (2 Timer):

Læsning af udvalgte Stykker af tydske Klassikere, især Schiller; Stiil af geographisk og historisk Indhold og Tildragelser. I Fransk (6 Timer): Stiiløvelser, Grammatik og Oversættelse. I Engelsk (3 Timer — ikke obligatorisk): Grammatik, skriftlig og mundtlig Oversættelse (med VII b). I Historie (2 Timer): Oldtidens og Middelalderens Historie indtil Hansaforbundets Stiftelse (VII a) eller den nyere Tids Historie fra Reformationen (VII c). I Geographi (2 Timer): Repetition af Europas, Asiens og Afrikas Geographi (VII a) eller de for Handel og Industri vigtigste Lande samt Colonierne og Handelens Historie (VII c). I Arithmetik (2 Timer): praktiske Øvelser (VII a) eller særlig Handelsregning og Øvelser i at regne hurtigt og sikkert (VII c). I Algebra (4 Timer): Bogstavregning indtil Potenserne, Ligninger af første Grad. Plangeometri (3 Timer — i VII c ikke obligatorisk): fra Begyndelsesgrundene indtil Cirklens Udregning; selvstændig Løsning af Opgaver. Stereometri (2 Timer — kun i VII a): indtil Kuglen og constructive Opgaver. Geometrisk Tegning (3 Timer i VII a, 4 Timer i VII c i Forbindelse med Frihaandstegning): Frihaandstegning (3 Timer) i VII a. Gymnastik (3 Timer — Vaabenøvelser ikke obligatoriske).

I VII b: I Religion (2 Timer): De vigtigste Lærdomme i den evangeliske Kirke med Læsning af udvalgte Stykker af den hellige Skrift; Læsning af Apostlenes Gjerninger. I Tydsk (2 Timer), som ovenfor. Fransk (5 Timer), som ovenfor. Engelsk (3 Timer), som ovenfor, men obligatorisk. I Historie (1½ Time): Oversigt over Verdenshistorien. I Geographi (1½ Time): Det Vigtigste af den mathematiske Geographi og Oversigt over alle 5 Verdensdele. Arithmetik og Algebra (5 Timer): Praktiske Øvelser af den lavere Arithmetik. Begyndelsesgrundene af Bogstavregning og Algebra indtil Ligninger af 2den Grad med flere Ubekjendte. Plangeometri og Stereometri (5 Timer) med lettere Opgaver i Construction og Beregning; Betragtning af Punkter, Linier, Flader, Legemer, især deres Overflade og Cubikindhold. Geometrisk Tegning (2 Timer); med de Viderekomne: Udførelse af Grundtegninger til

Bygninger, Tegning af Maskiner o. A. efter Naturen. Physik og Chemi (4 Timer). I Physik: Af samtlige Afsnit det, der er vigtigst for Industri og Haandværk. I Chemi: Almindelig Indledning og Læren om de vigtigste chemiske Elementer og deres uorganiske Forbindelser, med Experimenter; Veiledning i chemisk at analysere de for Industri og Handel vigtigste Natur- og Kunstprodukter, især Mineralier. I Naturhistorie (2 Timer): Det Vigtigste af Mineralogien og Botaniken, med særligt Hensyn til de i technisk og økonomisk Henseende vigtigste Naturproducter. Frihaandstegning (2 Timer), deels efter Fortegninger, deels efter Gibsmodeller og de Dupuisske Apparater. Gymnastik (3 Timer). Vaabenøvelser — ikke obligatoriske.

I VIII a læses: Religion: Kirkehistorie (2 Timer); Tydsk (2 Timer), Fransk (5 Timer), Engelsk (2 Timer — ikke obligatorisk); i Historie (2 Timer): Oldtid og Middelalder med kulturhistorisk Overblik; derpaa den nyere Tids Historie. Mathematisk og physisk Geographi (1 Time), politisk Geographi (2 Timer): Den gamle Verden, især Tydskland, derpaa den nye Verden. Algebra (4 Timer): Bogstavregning, Logarithmer, Ligninger, arithmetiske og geometriske Rækker; Rentesregning. Geometri (2 Timer): Opgaver af constructiv Art med Beregninger; Stereometri (5 Timer om V., 2 Timer om S.): Prismer, Pyramider, Legemers Udregning; Trigonometri (3 Timer om S.); geometrisk Tegning (3 Timer); Frihaandstegning (3 Timer). Gymnastik (3 Timer).

I VIII b (som slutter sig til VII c og tildeels til VII b) læses 1 Time Kirkehistorie, 2 Timer Tydsk, 5 Timer Fransk, 4 Timer Engelsk (obligatorisk), 1½ Time Historie — fra Korstogene til den nyeste Tid og Repetition af Historien —, 1½ Time Geographi — Europa, især Tydskland, de nordamerikanske Fristater med særligt Hensyn til Handel og Industri —, 3 Timer Handelsregning, 3 Timer Algebra, 4 Timer Geometri, 1 Time Stereometri (ikke obligatorisk), 3 Timer Physik og Chemi (ikke obligatorisk), 1 Time Naturhistorie (ikke obli-

gatorisk), 4 Timer Tegning, 3 Timer Gymnastik, 1 Time Vaabenøvelser (ikke obligatorisk).

Man kan vistnok i det Hele taget kalde den i det Foregaaende skildrede Underviisningsplan hensigtsmæssig, eftersom den følger en naturlig Vei, er jevnt fremadskridende og anviser de forskjellige Alderstrin Tilegnelsen af de Begreber, Kundskaber og Færdigheder, som bedst egne sig for hvert især; hvortil endnu kommer, at der i de høiere Klasser tages særligt Hensyn til Disciplenes senere praktiske Uddannelse. Hvad Underviisningsmethoden angaaer, saa var denne, ifølge det Indtryk, som jeg modtog deraf, endog fortrinlig; thi al Forklaring og Udvikling gaves paa en letfattelig Maade, og med al Kundskabserhvervelse tilsigtedes Forstaaelse; man stræbte (i Plan som i Methode) efter en harmonisk Udvikling, hvorved hverken Hukommelsen faaer Overvægten over Forstanden, eller denne over Følelsen, eller Phantasien over Forstanden, og hverken den moralske, religiøse eller æsthetiske Følelse bliver tilsidesat. Naar man hertil føier, at der drages Omsorg for, at Legemets Uddannelse ikke forsømmes for Aandens Dannelse, at der lægges Vind paa at skærpe og øve Sandserne og at give Legemet Styrke og Smidighed, maa man vistnok indrømme, at Underviisningsplanen ikke blot er hensigtsmæssig, men tillige fuldstændig.

Schwaberne synes fortrinlig at egne sig til Lærervirksomheden. De ere i Regelen gemytlige, godlidende, alvorlige og praktisk-forstandige Folk; ved deres venlige Alvor vinde de med Lethed Børnenes Kjærlighed og Tillid, ved deres Gemytlighed og letfattelige Underviisning vække de Børnenes Lærelyst og Opmærksomhed, ved deres skjønsomme Behandling af Børnene vinde de disses Agtelse og Lydighed. Det er en Selvfølge, at en saadan Lærerstand maa være til Velsignelse for den opvoxende Slægt og herved tillige for Staten, idet den er Borgen for, at denne ogsaa i Fremtiden vil eie brave og dygtige Borgere nok til at danne en Modvægt mod Sædernes Fordærvelse

og Verdslighedens Indflydelse. Det Indtryk, som Realskolens Elever gjorde paa mig, var ogsaa særdeles gunstigt; Reenlighed og Orden i Person og Klæder, livlig Tilfredshed, Opmærksomhed og Ro i Timerne, overgiven Munterhed i Friqvartererne, sømmelig Adfærd paa Gaden — det synes at være de schwabiske Skoledrenges roesværdigste Egenskaber.

I Henseende til Opdragelsen, som det saa ofte falder vanskeligt for Skolerne at tage det tilbørlige Hensyn til, kan jeg ikke noksom fremhæve og anprise det Princip, der har gjort sig gjældende i Würtemberg, ifølge hvilket Drengene have een og samme Lærer i alle Klassens Lærefag lige til deres 11te, 12te Aar (4de Kl. incl.). Fordelene herved skal jeg nærmere gaae ind paa, naar jeg omtaler Underviisningen i Elementarskolen. Den ovenfor omtalte Indretning, at hver Klasse i Skolen har sin saakaldte Klasselærer, er i en saa stor Skole en i disciplinair Henseende gavnlig Foranstaltning[1]).

Vi ville kaste et Blik ind i et af Klasseværelserne for at see, hvorledes der seer ud.

Flere Rækker af sortmalede Bænke med Pult og Hylde foran, med Skammel til Fødderne og Læne, der tillige danner Væggen af den bagved anbragte Pult, staae bag hverandre, afdeelte i to Hold med mellemløbende Gang. Der synes at være Plads til nogle og tredive Drenge, og dette er ogsaa det sædvanlige Elevantal for en Klasse i Realskolen. Det er tillige ved Lov fastsat som Maximum.

Lærernes Plads er et ophøiet Katheder, med Pult og Stol. Herfra kan hele Klassen med Lethed overskues, og da alle Elevernes Ansigter ere vendte mod Læreren, kan denne med et hastigt Blik holde Øie med dem alle paa eengang. Over Lære-

[1]) Tidligere synes Opdragelsen, baade den sædelige og den physiske, ogsaa i Würtemberg at være bleven noget tilsidesat for den intellectuelle Uddannelse, i det mindste efter den fortjenstfulde Prof. Klumpps Optræden at dømme (cfr. Bugge, II, S. 288—307, navnlig 295, o. fl. St.).

rens Plads er der anbragt en sort Trætavle, der kan skydes op og ned, og paa Væggen ere enkelte Landkaart ophængte.

Værelserne ere store og luftige; langs den ene Væg ere de høie Vinduer anbragte, og Døren befinder sig til Siden fra Kathedret.

Skoletiden nærmer sig; Drengene komme gaaende med Tornyster paa Ryggen eller med Bøgerne under Armen; de lægge deres Sager fra sig paa Hylden foran deres Plads og løbe ned paa Legepladsen, indtil Skoletimen begynder. Saa lyder Klokken, og muntert ile nu Drengene til deres Klasser, hvor Læreren imidlertid har indfundet sig og taget Plads paa Kathedret, hvorfra han venligt hilser de indtrædende Disciple, der besvare hans Hilsen, hver paa sin Maade, og tage Plads paa Bænken; derefter er Alt stille, indtil Læreren tager Ordet.

Karakterer og Anmærkninger gives ikke, og følgelig benyttes heller ikke den hos os sædvanlige Omflytningsmaade. Derimod afholdes en halvaarlig Locationsprøve, og derefter faaer hver Discipel et af Klasselæreren og Rectoren (eller Inspecteuren) underskrevet Testimonium om hans Flid, Fremskridt og Opførsel; dette maa derefter med Faderens (eller Forpleierens) Paategning atter afgives til Klasselæreren. Legemlige Straffe anvendes ikke. Hverken Forfængeligheden, Ærgjerrigheden eller Frygten for Ubehageligheder i Skolen eller i Hjemmet, disse saa almindelig anvendte Drivefjedre, tages altsaa væsentlig til Hjælp, heller ikke engang Lysten til at gjøre Forældrene Glæde (ved at komme hjem med gode Karakterer) tages til Hjælp; men Alt skal naaes ved Lysten til at gjøre sin Pligt, til at gjengjælde Lærerens Udholdenhed og til ikke at blive Svaret skyldig, hvor Kammeraterne have dette paa rede Haand. Ved Begyndelsen af hvert Halvaar oplæses Skolelovene for Disciplene. De, som hverken ved Formaninger eller ved Straf kunne formaaes til at rette sig derefter eller gjøre sig skyldige i grove Forseelser, kunne excluderes af Skolen. Ved den aarlige Oprykningsexamen tildeles de Bedste i hver

Klasse en Sølvmedaille som Belønning for Flid, Fremgang og Sædelighed. At der for vedholdende Dovenskab finder Oversidning Sted, har jeg forhen omtalt.

For nærværende Tid (i 1873) omfatter Skolen altsaa 8 Klasser. Deraf udgjør I til VI Realskolen, VII og VIII Overrealskolen. Paa Grund af det store Elevantal ere Klasserne deelte i indtil 5 Parallelafdelinger, saa at der ialt er 32 Skoleklasser. I tidligere Tid havde man af Mangel paa Plads i Skolebygningen maattet anbringe endeel af Klasserne i andre Bygninger. Denne Ulempe blev afhjulpen i 1860 ved Opførelsen af en ny Skolebygning, idet man da deelte Skolen i 2 Hovedafdelinger, af hvilke den ene kom til at staae under Rectorens nærmere Tilsyn, medens den anden fik en Inspecteur. De 3 nederste Klassers forskjellige Afdelinger, der alle have en fælles Skoleplan, ere fordeelte paa de to Skolebygninger, og Disciplene fordeles paa dem efter deres Bopæl. De 3 Mellemklasser ere deelte i A og B, der have Plads hver i sin Skolebygning. Afdelingen A omfatter IV a, IV b og IV c, V a og V b, VI a og VI b og er især beregnet paa Disciple, der fortsætte deres Uddannelse udover deres 14de Aar og gaae hele Skolen igjennem for derpaa at gaae over til de høiere Læreanstalter (som Polytechnicum, Krigsskolen, Agerbrugs-Akademiet o. s. v.). Afdelingen B omfatter IV d og IV e, V c, V d og V e, VI c og er indrettet for dem, der ville afslutte Skolegangen med 14 Aars Alderen. Dog kunne Disciple ogsaa fra B flyttes op i Overrealskolen. (Dennes Klasser ere alle samlede i den ene Skolebygning.) VII a og VIII a forberede til Polytechnicum, VII b optager saadanne Disciple, som ville uddanne sig til en høiere industriel Virksomhed og i den Hensigt ville tilegne sig en mere omfattende Fordannelse. VII c er beregnet paa vordende Kjøbmænd og Postembedsmænd. VIII b modtager Disciplene fra VII b og VII c for at bringe dem saa vidt, at de ligesom Disciplene i VIII a ved en foreskreven Afgangsprøve kunne erhverve sig Ret til den eetaarige Militairtjeneste.

Om en Discipel skal undervises i Afd. A eller B, afgjøres efter en derom indhentet Erklæring fra Forældrene i Slutningen af Skoleaaret (i 3die Kl.).

Optagelse i Skolen skeer i Regelen ved Skoleaarets Begyndelse om Efteraaret og altid efter forudgaaende Prøve. De Kundskaber, der fordres som Betingelse for at optages i nederste Klasse, ere flydende og feilfri Læsning af tydsk og latinsk Tryk, feilfri Skrivning efter en let Dictat, Kjendskab til Hovedord, Tillægsord og Udsagnsord, Øvelse i at declinere, conjugere de 3 Hovedtider og comparere, Tælning, den lille Tabel, Addition og Subtraction med hele, ubenævnte Tal.

Betingelserne for at optages i Overrealskolen (VII a, b og c) ere: en for Discipelens Alder passende tydsk Stiil; rigtig Oversættelse fra Tydsk paa Fransk (Kjendskab til de vigtigste grammatikalske Regler); fuldstændig Kundskab i den lavere Arithmetik (med Udeladelse af Bogstavregning og Algebra); Færdighed i at løse Regneopgaver med benævnte Tal, deri indbefattet Decimalbrøk; Plangeometri: de i de almindelige Lærebøger indeholdte Sætninger og Opgaver. Foruden i disse Fag maae Disciplene for at opflyttes i VIII a og c ogsaa aflægge Prøve i Historie, Geographi og Tegning, og en nylig udkommen Forordning forlanger for alle disse Fag i det Mindste Gjennemsnits-Karakteren «Temmelig godt» som Betingelse for Opflytning. I VII b kunne extraordinaire Disciple deeltage i enkelte Lærefag, hvilket i Regelen ikke kan skee i de andre Klasser.

Naar en Elev har været 2 Aar i en Klasse og desuagtet af Mangel paa Kundskaber ikke kan flyttes op i en høiere Klasse, maa han forlade Skolen.

Efter den nyeste Bestemmelse tør Skoletimernes ugentlige Antal i Fremtiden ikke overstige 26 for Eleverne i Kl. I, 28 i Kl. II, 30 i Kl. III og 32 i de øvrige Klasser. Hertil komme endnu for Klasserne III til VIII 2 à 3 ugentlige Gymnastiktimer.

Oversigt over Læreplanen i 1872.

1. Lavere Klasser.

	Cl. I {a b c d e}		Cl. II {a b c d}	Cl. III {a b c d e}	
	Fra Høst til Nytaar.	Fra Nytaar til Høst.		Vinter.	Sommer.
Religion	4	4	3	3	3
Tydsk	10	5	5	4	4
Fransk	»	9	8	9	8
Historie	»	»	»	»	2
Elementair Geographi	»	»	»	2	2
Arithmetik (Regning)	6	5	6	6	5
Naturhistorie	»	»	3	2	2
Skrivning	6	3	3	3	3
Sang	»	»	»	1	1
Gymnastik	»	»	»	3	3
	26	26	28	33	33

2. Mellemklasserne.

	Hovedafdeling A.								Hovedafdeling B.				
	Cl. IV.		Cl. V.			Cl. VI.			Cl. IV.		Cl. V.		Cl. VI.
	a.	b.	a.	b.	e.	a.	b.	d.	c.	d.	c.	d.	c.
Religion	3	3	2	2	2	2	2	2	3	3	2	2	1½
Tydsk	3	3	2	2	2	2	2	2	4	4	3	3	2½
Fransk	9	9	7	7	7	6	6	6	8	8	7	7	5
Engelsk	»	»	2	2	2	3	2	2	»	»	(Privatim 2)		
Historie	2	2	} 3 {	1	} 3	3 {	1	1½	2	} 3	3 {	1½	} 3
Geographi	2	2		1			1	1½	2			2	
Arithmetik	5	5	4	4	4	4	4	4	5	5	4	4	4
Geometri	»	»	4	4	4	4	4	4	»	»	4	4	4
Geom. Tegn.	»	»	3	2	2	2	2	2	»	»	2½	2½	2½
Frihaandstegn.	3	3	2½	3	3	4	4	4	4	4	3	3	4
Naturlære	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
Skrivning	2	2	1	1	1	1	1	»	1	1	1	1	1
Sang	2	2	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1
Gymnastik	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	34	34	34½	33	34	35	33	33	34	32	33½	34	34½

3. Overrealskolen.

	VII a.	VII b.	VII c.	VIII a.	VIII b.
Religion	2 (1)	2 (1)	2 (1)	2 (1)	1 (1)
Tydsk	2	2	2	2	2
Fransk	6	5	6	5	5
Engelsk	(3)	(3)	5	(2)	4
Historie	2	1½	1½	2	1½
Geographi	2	1½	1½	2	1½
Mathematisk Geogr.	»	»	»	1	»
Arithmetik	2	2½	3 (Handelsr.)	»	3 (Handelsr.)
Algebra	4	2½	3	4	3
Planimetri	3	5	(3)	2	3
Stereometri	2	»	»	{V. 5 (1 V.) S. 2 (1 S.)}	(1)
Trigonometri	»	»	»	V. 3 (1 S.)	»
Geom. Tegning	3	2	(2)	3	2
Frihaandstegning	3	2	2	3	2
Naturhistorie	»	2	»	»	(1)
Physik og Chemi	»	4	3	»	(3)
Gymnastik og Vaabenøvelser	3 (4)	3 (4)	3 (4)	3 (4)	3 (4)
	34	35	32	34	31

De indklamrede Timer ere ikke obligatoriske. Endskjøndt Latin ikke findes paa Timetabellen, gives dog dem, der tidligere have havt Underviisning deri, Leilighed til at fortsætte denne i Kl. IV—VIII med 3 à 4 Timer ugentlig for et særligt Honorar af 2 fl. for hvert Semester. Ved VII b er at bemærke, at Disciplene i den ikke absolut behøve at deeltage i alle Fagene.

Skolepengene ere i I og II 18 Gylden aarlig, i III 18 Gylden 24 Kreuzer, i IV—VI af Afdeling B 20 Gylden 24 Kreuzer, i IV—VI af Afdeling A 26 Gylden 24 Kreuzer, i VII og VIII 28 Gylden 24 Kreuzer. Hertil komme 40 Kreuzer aarlig til Skolens Tjener.

Ferierne vare fra 24de December til 2den Januar, fra Skjærtorsdag til Mandag efter Paaske, fra 15de Juli til 15de August og fra 28de September til 13de October (alle inclusive).

Lærerpersonalet bestaaer af c. 50 Personer, hvoraf 18 undervise i Overrealskolen, 13 i Afdelingen A, 6 i Afdelingen B,

20 i de lavere Klasser, idet enkelte af Lærerne undervise i 2 Afdelinger.

Fra 1864, da Elevantallet var 1,078 (hvoraf 154 i Overrealskolen), til Efteraaret 1871, da det var 1,113 (hvoraf 195 i Overrealskolen), ere 309 Disciple afgaaet til den polytechniske Skole, 80 til «Baugewerke»-Skolen, 410 til andre Skoler og Privatunderviisning, 651 til Kjøbmandsstanden, 35 til Militairet, 56 til Postvæsenet, 462 til den høiere og lavere Industri, 76 til Landvæsenet, 16 afgaaet ved Døden.

Gjennemsnitstallet af Disciple, der ikke ere fra Stuttgart, er 250 om Aaret, deriblandt 93 fra Udlandet.

Skolens Indtægter i 1872 vare: Statens Bidrag 23,786 fl., Stadens Bidrag 25,218 fl., Skolepenge 21,578 fl. Udgifterne vare: Lærergagen 61,606 fl., Skoleapparater 600 fl., Præmier 200 fl., Brændsel og Belysning 2,000 fl., Redskaber 380 fl., Forvaltningsudgifter og Reengjøring 1,665 fl., Leie af Locale 441 fl., extraordinaire Udgifter 80 fl., Gymnastikanstalten 3,806 fl.

Realgymnasiet i Stuttgart.

Denne Skole, der ovenfor er nævnt i Forbigaaende, oprettedes først i 1872; men de Klasser, af hvilke den dannedes, havde alt i længere Tid bestaaet som en Række Parallelklasser ved Gymnasiet. Begyndelsen til disses Fremkomst laa i den Omstændighed, at en stor Deel af Gymnasiasterne ønskedes fritagne for Græsk, og at disse senere, da Elevantallet blev saa stort, at der maatte dannes Parallelklasser, udsondredes fra dem, der lærte Græsk. A-Klasserne vare for «Grækerne», B-Klasserne (i Folkemunde kaldet Barbarklasserne) for «Ikke-Grækerne». Denne Deling gjennemførtes i Kl. I til VI, hvorimod man i VII og VIII nøiedes med at dispensere for Græsk. De derved ledigblevne Timer anvendtes af de paagjældende Disciple til Mathematik, og da derved den for disse Klasser gjældende Plan for dette Fag ikke kom til at passe for hine, fik de samtlige Timer deri særskilt og bleve saaledes bragte saa vidt deri, at de fra Gymnasiet kunde gaae over til den polytechniske Anstalt.

Fra den Tid af, da Indtrædelsen i denne ikke skete før 16 Aars Alderen, hvilket stemmede med Afgangen fra Gymnasiet, tiltog Antallet af Disciple i B-Afdelingen, og det blev almindeligt, at disse, selv naar de ved 14 Aars Alderen bestemte sig for en technisk Virksomhed, dog overførtes til Overgymnasiet (Kl. VII og VIII). Saaledes var Veien banet for en Adskillelse af Gymnasiet i 2 forskjellige Anstalter, af hvilke den ene forberedte til Universitetet, den anden især til Polytechnicum, og da Elevantallet voxede saameget, at der ikke længere var Plads nok, udsondredes omsider B-Afdelingen med en særlig Inspecteur (under Overtilsyn af Gymnasiets Rector) og flyttedes til en særskilt Bygning. Derefter tilføiedes senere en 9de og 10de Klasse (1870), og fra denne sidste afgik i Efteraaret 1871 de første 9 Elever deels til Universitetet, deels til den polytechniske Skoles Fagklasser og Militairet.

Den 21de April 1872 udkom omsider en Bekjendtgjørelse fra Cultusministeriets Afdeling for Latin- og Realskoler, om Oprettelsen af et Real-Gymnasium i Stuttgart med 10 særskilte Aarsklasser med de fornødne Parallelklasser. Skolen forbereder deels til videnskabelige Studier ved Universitetet, navnlig Cameral- og Finantsvidenskaberne, Forst- og Postfaget, Mathematik, Naturvidenskaberne og de nyere Sprog, deels til den polytechniske Anstalts Fagskoler, deels (i de paagjældende Klasser) ogsaa til den eetaarige Militairtjeneste, til Indtrædelsen i Cadetskolen, til Fændriksprøven og til industrielle og andre private Stillinger. I Januar 1871 var der alene i Klasserne IV—X af den realistiske Afdeling ikke mindre end 335 Disciple (imod 275 i de tilsvarende Klasser af den humanistiske Afdeling). Dette Tal indeholder et Vidnesbyrd om, at Realgymnasiet er en tidssvarende Indretning. At samtidig med dets Oprettelse tillige Discipelantallet i Realskolen har været i Tiltagen, beviser i hvilken Grad Trangen til en høiere Dannelse er tilstede iblandt Schwaberne og navnlig i Stuttgart.

Gymnasiet er Statsanstalt; men medens det humanistiske Gymnasium ganske underholdes af Staten, gjælder dette for

Realgymnasiets Vedkommende kun for den høiere Afdeling; hvorimod Staden Stuttgart for hver Klasse af den mellemste og nederste Afdeling giver et aarligt Tilskud af 400 fl., idet man er gaaet ud fra den Forudsætning, at Byen var forpligtet til at sørge for Almueunderviisningen og saaledes ved Disciplenes Optagelse i Realgymnasiet kunde siges at spare det, som deres Underviisning i en Almueskole vilde have kostet.

Skoleklassernes ugentlige Timer.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.
Latin	12	12	12	11	10	9	7	7	5	5
Fransk	»	»	»	6	5	4	4	3	3	3
Engelsk	»	»	»	»	»	»	3	3	3	2
Tydsk	5	4	3	2	2	1	2	2	2	2
Religion	3	3	2	2	2	1	1	1	1	1 (Philosophi)
Historie	»	»	$1\frac{1}{2}$	2	2	{V. 2 S. 1}	2	2	2	2
Geographi	»	2	$1\frac{1}{2}$	»	»	4	2	1	»	»
Arithmetik	4	4	4	4	4	{V. 4 S. 2}	»	»	»	»
Algebra	»	»	»	»	»	»	4	3	»	»
Geometri	»	»	»	»	»	S. 3	4	2	»	»
Stereometri	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Trigonometri	»	»	»	»	»	»	»	1	{V. 2 S. 1}	»
Lavere Analysis	»	»	»	»	»	»	»	»	{V. 3 S. 2}	»
Analyt. Geometri	»	»	»	»	»	»	»	»	3	3
Descriptiv Geometri	»	»	»	»	»	»	»	»	{V. 4 S. 5}	V. 3 S. 2
Høiere Analysis	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
Physik	»	»	»	»	»	»	»	2	»	{V. 3 S. 4}
Chemi	»	»	»	»	»	»	»	»	{V. 3 S. 4}	»
Zoologi	»	»	»	»	V. 2	V. 2	»	»	»	»
Botanik	»	»	»	»	S. 2	S. 2	»	»	»	»
Mineralogi	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
Frihaandstegning	»	»	»	3	3	3	3	3	3	3
Lineartegning	»	»	»	»	»	2	1	2	»	»
Skrivning	2	2	2	1	1	1	»	»	»	»
Sang	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»
Gymnastik	»	»	3	3	3	3	3	3	2	2
	26	27	30	35	35	36	36	36	36	36

Jeg skal her ikke indlade mig paa en nærmere Fremstilling af Underviisningsplanen, men indskrænke mig til Ovenstaaende som et Supplement til den i det Foregaaende givne Skildring af Realskolevæsenet.

Elementarskolen i Stuttgart.

Denne er, som ovenfor bemærket, en fælles Forberedelsesskole for Gymnasiet og Realskolen og omfatter Alderen fra 6 til 8 Aar. Den er deelt i to Alders-Klasser, hver med flere sideordnede Afdelinger.

Jeg skal her meddele det Vigtigste af afdøde Rector Kiesers Fremstilling af dens Formaal og Indretning.

1) I Elementar-Anstalten skulle Børnenes Evner og Kræfter udvikles og uddannes, deres sædelige og religiøse Følelse vækkes og oplives, og Begyndelsesgrundene af de almeennødvendigste og almeennyttigste Kundskaber og Færdigheder bibringes dem.

2) Underviisningsgjenstandene ere i det 1ste Aars Kursus: Iagttagelses- eller Anskuelsesunderviisning (Anschauungsunterricht) og Tænkeøvelser til Øvelse for Sandserne, Opmærksomheden, Forstanden og Sprogevnen; Bibelske Fortællinger (med særligt Udvalg fra det gamle Testamente) til Udvikling af Gemyttet; Hukommelsesøvelser (smaa Tankesprog af moralsk Indhold); Regning, især som formelt Dannelsesmiddel; man regner i lang Tid med Gjenstande og lader det abstrakte Begreb af Tal lidt efter lidt udvikle sig heraf; tydsk Sprog, som i Begyndelsen indskrænker sig til Taleøvelser, senere til Lydsammensætning (Lautiren), hvorfra der atter gaaes over til Bogstavering, til Lydenes Inddeling, Kjendskab til Hoved-, For- og Endestavelser, Afskrivning efter Bog og Dictat af lette Eenstavelsesord; der gjøres Bekjendtskab med Hovedord, Kjendeord, Tillægsord og Gjerningsord; lette Sætninger, hvis Indhold ligger indenfor Børnenes Synskreds, blive

dannede; Læsning, forat opnaae reent mechanisk Færdighed deri; Skrivning, methodisk fremskridende fra enkelte Træk til de smaa og store tydske Bogstaver, Øvelse i at bruge disse til at skrive Ord og smaa Sætninger, bestandig i Forbindelse med Læseunderviisningen[1]).

I 2det Aars Kursus: Tænkeøvelser, Overgang fra Iagttagelser og sandselig Opfattelse til Forestillinger, Begreber og Bedømmelse; Bibelske Fortællinger (det Nye Testamente); Hukommelsesøvelser (moralske Tankesprog, Skriftsteder, Psalmer og smaa Læsestykker); Hovedregning med stadigt Hensyn til praktiske Opgaver, uden at den formelle Dannelse, som Hovedøiemed, tilsidesættes; Tavleregning, som paabegyndes i det andet Halvaar; tydsk Sprog indtil Kjendskab

---

[1]) Den egentlige «Lese-Schreibunterricht» er temmelig almindelig i Tydskland. Jeg overværede den i Städtische Gewerbschule i Berlin. Efter denne Methode anvendes i Begyndelsen ingen «Forskrifter» ved Skriveunderviisningen; men Læreren gjør Bogstavtrækkene i Luften og lader derpaa Eleverne alle paa eengang gjøre disse, først samtidigt med ham, derefter paa egen Haand; nu og da skriver Læreren Bogstavet paa Tavlen, men udsletter det strax igjen. Saaledes indpræntes Tegnene i Hukommelsen, i Forbindelse med Lydene, og Læreren lader derefter Eleverne gjøre Brug af de lærte Tegn forat danne forskjellige Ord, som de maae opskrive paa den store Tavle. Det lod til, at der paa denne Maade gjordes meget raske Fremskridt, tildeels fordi det Mechaniske ved den sædvanlige Skrive- og Læseunderviisning saaledes fjernedes, og Børnene arbeidede med større Selvvirksomhed og Selvstændighed, og derfor ogsaa med større Lyst og Iver; men derimod syntes denne Fremgangsmaade ikke at være til Fordeel for Skriftens Skjønhed — naar Drengene kom op til den store Tavle for efter Hukommelsen at male Bogstavtrækkene med Kridt, frembragte de i Regelen nogle stygge Krageiæer; de havde jo ikke Noget at see efter og efterligne, og til paa egen Haand at frembringe noget Smukt ved Trækkenes indbyrdes Forhold, dertil var Øiet endnu ikke tilstrækkelig øvet og Haanden ikke sikker nok. Da jeg talte til Læreren om denne tilsyneladende Mangel ved Methoden, sagde han, at Erfaringen havde godtgjort, at disse første, ufuldkomne Forsøg ikke havde nogen skadelig Indflydelse paa Skriften. Den i flere Henseender uhensigtsmæssige Taktskrivning (see hvad der i Christens' Værk om Skolevæsenet i Holland og Schweiz siges om Taktskrivningen i hollandske Skoler), som skal øve i Hurtigskrivning, anvendes ved Læse- og Skriveunderviisningen paa en ganske uskadelig Maade, naar Eleverne samtidigt med Læreren gjøre Skrifttrækkene i Luften.

til de vigtigste Taledele; Læsning med Betoning og Iagttagelse af Skilletegnene; Skrivning efter Forskrift, det første Halvaar med tydsk, i det andet med latinsk Skrift; der bliver seet paa, at Pennen holdes godt, paa en god Holdning og paa en smuk og let Haandskrift; Retskrivning, i Forbindelse med den tydske Sprogunderviisning; latinsk Sprog begyndes ved Slutningen af det første Halvaar, latinske Ord læres udenad, Declinationerne læres.

3) Elevernes Indskrivning skeer i Regelen hvert Aar i September, saa at de Optagne begynde deres Skolegang efter Høstferien. Naar en Elev ønskes optagen paa en anden Tid, maa han i Kundskaber staae paa samme Trin, som Eleverne i den Klasse, man ønsker, han skal indtræde i.

4) I den underste Klasse gives 2 Timer om Formiddagen og 2 om Eftermiddagen, i den anden 3 om Formiddagen og 2 om Eftermiddagen, med Undtagelse af Onsdag og Løverdag, paa hvilke Eftermiddagen er fri. Der gives altsaa i 1ste Kursus 20, i 2det Kursus 26 Timer om Ugen.

5) For disse offentlige Underviisningstimer betales det første Aar 3 fl., det andet Aar 3 fl. 30 Kr. hvert Fjerdingaar; Pengene betales forud.

Ved den saakaldte «Anskuelsesunderviisning» ved Tænkeøvelserne er Gangen følgende: Gjenstandene indenfor eller udenom et bestemt Rum benævnes. Disse Gjenstande indordnes under Rubriker i de 3 Naturriger. Gjenstandene inddeles i Klasser. Gjenstandenes Dele anføres: deres Antal, Egenskaber, Anvendelse og Nytte fremhæves; der anstilles Sammenligninger og skjelnes imellem Gjenstandene. Ofte bliver et bestemt Forhold i Livet, Forholdet til Medmennesker eller til Gud, gjort til Gjenstand for Betragtning. Eleverne vænnes til at fæste deres Tanker paa en bestemt Gjenstand og at udtale de erhvervede Forestillinger i klare og tydelige Ord. Veien gaaer fra Iagttagelser til Forestillinger, derfra til Begreber og omsider til Meninger og Anskuelser.

Denne Underviisning indeholder Elementerne til alle de Fag, der søge at bibringe positive Kundskaber. Man begynder altsaa med at betragte Verden tilligemed Livet, som rører sig i denne, som et stort Hele (Universet), i hvilket man lader Øiet streife ud og betragte Et og Andet noget nærmere; man seer og seer og opdager stedse Mere, man stirrer og stirrer, og jo dybere man trænger ind i Gjenstandenes Enkeltheder, desto mere voxer Enkelthedernes Mængde — man maa da til at afdele og inddele for ikke at forvirres og overvældes, og saaledes fremkomme efterhaanden de enkelte Fag paa en ganske naturlig Maade, og saafremt det lykkes Real-Læreren nogenlunde at behandle disse paa en saa letfattelig og interessant Maade som den, hvorpaa Forberedelsesskolen meddeelte Begyndelsesgrundene, vil der sikkerlig fremkomme et godt Grundlag for en videnskabelig Dannelse, og Eleven vil maaskee med Tiden ombytte Skolefagene med Videnskaberne ved at træde over i den polytechniske Anstalt.

Hr. Bauzenbergers «Kleinkinderschule» i Stuttgart.

Efterat jeg ved Hjælp af Venskabsforbindelser og derved erholdte Anbefalinger var bleven bekjendt med Realskolens Rector, Prof. Kieser, og denne velvilligen havde lovet at være mig behjælpelig til at lære Realskolen at kjende, yttrede jeg for ham det Ønske, ogsaa at kunne gjøre Bekjendtskab med Elementarskolevæsenet. Med største Redebonhed imødekom han dette mit Ønske og foreslog mig da at begynde med Begyndelsen og først at aflægge et Besøg med ham i Bauzenbergers Skole for Smaadrenge under den skolepligtige 6aars-Alder, for derfra at gaae opad igjennem Forberedelsesskolens og Realskolens forskjellige Aldersklasser til den polytechniske Anstalt.

Skoletimen.

En Skoleklasse af Smaapersoner paa en 4—5 Aar, en Alder, der hertillands pleier at være henviist til Dagligstuen eller Amme-

stuen, alt efter som Barnet opdrages in gremio matris eller in gremio nutricis, var naturligviis et Særsyn for mig. «Naa, det er saamænd at tage det i Tide!» tænkte jeg; «hjemme hos os nøies man i den Alder med det, som Bedstemoder eller ældre Søskende kunne bibringe En af Kunster og Videnskaber, og i alt Fald Forældrenes Belæring og Formaning; og hertillands —». Her standsede jeg; thi jeg indsaae, at Sætningen bedst kunde fuldføres, naar jeg først havde seet og hørt.

Skolen er deelt i to sideordnede Afdelinger, hver paa 40—50 Drenge. Bauzenberger underviser selv i begge Afdelinger og har desuden en Hjælpelærer til hver af dem.

Bauzenbergers Underviisning kunde nærmest betegnes som en livlig og underholdende Samtale om de Gjenstande og Forhold i Naturen og Livet, som Børnene hyppigst kom i Berøring med. Man stræbte at klare Begreberne hos Børnene; man nøiedes ikke med en flygtig Beskuelse af Gjenstanden, man fordrede en nøie Iagttagelse af dens Udseende og ydre Forhold, en omhyggelig Undersøgelse af dens udvortes Egenskaber; hertil kunde da knytte sig Spørgsmaal om, hvortil disse Egenskaber vare tjenlige, Sammenligning mellem eensartede eller grundforskjellige Gjenstande, Betragtninger angaaende Verdens hensigtsmæssige Indretning, Belæring om Forsynets faderlige Varetægt over Menneskelivet o. m. m. Børnene maatte vænne sig til at gjøre Rede for deres Tanker, at huske sig om, at iagttage og skjelne. Alt hvad man saae og hørte her, havde et barnligt Anstrøg; thi Bauzenberger havde et usædvanligt Greb paa at gaae ind i den barnlige Tankegang og at gaae ind paa Barnets Indfald og Spørgsmaal, naar disse burde gaaes ind paa, og ikke alene, at han selv havde det, men han forstod i denne Henseende ogsaa at indvirke paa de andre Lærere. Han var ikke blot, som Rector Kieser udtrykte sig, «en sand Barnepige», men han traadte i Skoletiden og den dermed forbundne Spadsere- og Badetid, saa vidt muligt, i Forældres Sted.

Der læres Bogstaver, bogstaveres og læses lidt, der skrives og tegnes lidt, der regnes lidt, der læres nogle Vers udenad,

der fortælles lette Smaahistorier og gives simple Beskrivelser o. a. d., Alt i Form af en gavnlig Tidsfordriv. Disse Puslinger af Skolepoge have Fornøielse af deres Skolegang; thi det er intet besværligt Arbeide, der paalægges dem det Par Timer, de tilbringe i Skolen, og Lectier have de ikke for; dernæst have de en forøget Nydelse af deres Fritid, naar de komme hjem; thi Arbeide have de dog havt, hvor let det end har været.

Det var baade en fornøielig og en morsom Scene, som fremstillede sig for mig, morsom, fordi de yngste 4aarige Elever endnu ikke vare skolevante og derfor toge sig en heel Deel Smaafriheder, som den strenge Skoledisciplin ikke tillader; i saadanne Tilfælde udeblev ikke Belæringen og, i Tilfælde af Gjentagelse, Irettesættelsen fra den aarvaagne Lærers Side; men det var tydeligt nok, at der ikke var Fare for, at en slavisk Aand skulde gjøre sig gjældende, det var blot om at gjøre, at holde Middelveien imellem denne og en Ubændighed, der let udarter til Kaadhed og Uartighed.

Spadsereturen.

Paa en smuk Formiddag indfandt jeg mig efter Aftale i Hr. Bauzenbergers Skole paa den Tid, da «Skolen var ude», og Børnene skulde tiltræde deres daglige Vandring med deres Lærere. Muntert, men i god Orden, kom Pogene løbende ned ad Trappen, hvorpaa de ude i Gaarden opstilledes i Geledder tilligemed nogle yngre Søskende, der medtages «som Gjæster». Bageste Geled bestod af en Broder og en Søster — een lille Frøken iblandt henved 100 Drenge. Stille og roligt vandrede man gjennem Gaderne, hvor mangen en af de Forbigaaende stod stille forat iagttage den særdeles unge Skare. Hr. B. og hans Medlærer havde fuldt op at gjøre med at holde Øie med den lange Række og at vogte den for Heste og Vogne, og mangen en venlig Hilsen forblev ubesvaret af den travle Lærer.

Da man var kommen et Stykke udenfor Byen og havde slaaet ind paa en mindre befærdet Vei, opløste Geledderne sig, Læreren stødte i en Pibe, og hele Skaren samlede sig om ham;

han meddeelte nu nogle Formaninger, hvorpaa Drengene fik Lov at tumle sig efter Behag. Da man naaede et skyggefuldt Sted, leirede man sig paa den græsgroede Skrænt forat hvile og tale om det, der omgav En — om Bjerg og Dal, om Træ og Busk, om forskjellige Frugttræer og Kornsorter; Landsbyer og fremtrædende Punkter i Omegnen bleve benævnede o. s. v. Derpaa gik det videre fremad, indtil det var Tid til at vende om.

Naar Børnene den følgende Dag komme i Skole, spørger Læreren dem: Kunne I huske, at vi igaar talte om Kornsorterne o. s. v., og man gjennemgaaer nu det Omtalte og knytter hertil videre Belæring. Hvor simpel og naturlig er ikke denne Fremgangsmaade! Man lader Barnet selv iagttage og vænner ham derved til at holde Øie og Øre aabent, man udvider saaledes hans Erfaringskreds og knytter Belæringen til det i Erfaringen Givne — dette, forsaavidt det gjælder den Enkelte; men tillige sørger man for, at Iagttagelserne ere fælles for dem alle — og dette skeer i Klassens Interesse. Endelig skaffer man sig selv en sikker og klar Indsigt i, hvad man tør forudsætte som bekjendt og som opfattet, ved saaledes at ledsage og veilede Barnet i dets Iagttagelser.

Borgerskolen i Stuttgart.

Denne Skole, der underholdes af Stuttgarts Commune, danner et Mellemled imellem Almueskolen (Volksschule) og Realskolen. Den omfatter 6 til 14 Aars Alderen og har derfor 8 progressive Klasser. Det høieste Elevantal i en Klasse er 48. Siden 1868 har man begyndt at oprette Parallelklasser. Forældre eller Formyndere tør ikke uden gyldige Grunde tage Disciplene ud af Skolen, førend de have gjennemgaaet øverste Klasse. Skolepengene ere i Cl. I, II og III 8 fl. aarlig, i Cl. IV, V og VI 10 fl., i Cl. VII og VIII 12 fl. Ved ikke at betale Skolepengene mister man Retten til at besøge

Skolen. Sønner af Lærere ved Skolen fritages for Betaling af Skolepenge.

Underviisningsplanen.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	
Religion	3	4	4	4	3	3	2	2	25
Tydsk (Læsning, Retskrivning, Stiil)	10	8	8	8	6	4	4	4	52
Arithmetik	6	6	6	6	5	5	4	4	42
Geometri	»	»	»	»	»	»	4	4	8
Historie	»	»	»	»	2	2	2	2	8
Geographi	»	»	»	»	2	2	2	2	8
Naturhistorie	»	»	2	4	3	2	»	»	11
Physik	»	»	»	»	»	»	2	3	5
Geom. Tegning	»	»	»	»	»	2	2	2	6
Frihaandstegning	»	»	»	»	4	4	4	4	16
Skjønskrift	3	6	6	6	2	2	2	2	29
Sang	»	»	»	»	1	2	1	1	5
Gymnastik	»	»	»	»	3	3	3	3	12
Ugentligt Timeantal	22	24	26	28	31	31	32	33	227

Maalet for de enkelte Lærefag i Klasserne III til VIII svare til, hvad der i Realskolen er opstillet som Maal for Klasserne I til VI. Fransk er ikke obligatorisk Lærefag; men Disciple i Klasserne V til VIII, der vise sig flinke i de andre Fag, kunne faae Adgang til at lære Fransk, dersom et tilstrækkeligt Antal Disciple frivillig melde sig som Deeltagere og ville betale, hvad et saadant særligt Cursus koster.

Opflytning i en høiere Klasse skeer i Regelen ved Skoleaarets Begyndelse og efter en skriftlig Prøve, hvortil Opgaverne gives af Læreren i den Klasse, hvortil Opflytningen skal skee, og hvis Bedømmelse skeer ved sidstnævnte Lærer i Forening med Forstanderen. Dersom denne Prøve ikke fører til et afgjørende Resultat, kommer dertil en mundtlig Prøve. Dersom en Elev, efter at have siddet 1 Aar over i en Klasse, endnu ikke kan opflyttes, skal han, dersom dette ikke er begrundet i

særegne Omstændigheder (saasom langvarig Sygdom), indstilles til at fjernes fra Skolen.

Som betegnende for Aanden i Skoledisciplinen skal jeg til Slutning hidsætte § 9 af Instruxen for Rector og Lærere:

«Elevernes Disciplin i Underviisningstimerne skal først og fremmest Læreren selv varetage med Alvor og Værdighed, uden Lidenskabelighed eller Partiskhed, og han bør derved i Særdeleshed afholde sig fra uretfærdige, uædle og for Æresfølelsen sløvende Udtryk. Som Straffemidler staae til enhver Lærers Raadighed: Dadel; Anmærkninger i Protocollen; at stille Eleven ud paa Gulvet; gjentaget og forøget Hjemmearbeide, der dog stedse maa staae i et passende Forhold til Elevens Evner og den indrømmede Tid; Oversidning paa Skolen udenfor Skoletiden (efterat Forældrene ere blevne underrettede derom), om fornødent, ogsaa ud over Middagstiden, naar der ikke er Underviisning om Eftermiddagen, men under nøie Tilsyn og med passende Beskjæftigelse; endelig i Tilfælde af vedvarende Dovenskab, naar de andre Straffe ikke have frugtet, saavelsom for usædelige Handlinger, ondskabsfuld Kaadhed, eller grov Opsætsighed, ogsaa legemlig Revselse ved et maadeholdent Antal Slag med en tynd lille Stok i den flade Haand. Andre Revselser, f. Ex. Ørefigen, Stød eller Slag paa Ryggen eller andre Legemsdele, ere ikke tilladelige; overhovedet bør ved enhver Tugtelse omhyggeligt passes paa, at Elevens Sundhed ikke lider nogen Skade (Straffelovbogen af 1ste Marts 1839 Art. 452); men endnu mere har enhver Lærer ved sin hele Haandhævelse af Skoletugten at arbeide hen til at kunne undvære Anvendelsen af legemlige Straffe overfor sine Disciple.

I Protocollen skal enhver Revselse indføres med Angivelse af den straffede Elevs Navn, Grunden til hans Afstraffelse og Antallet af de ham tildeelte Slag. Naar Forstanderen derved bliver opmærksom paa, eller paa anden paalidelig Maade kommer til Kundskab om, at Læreren har misbrugt Retten til Afstraffelse, har han at gjøre Vedkommende Forestillinger desangaaende og i betydeligere Tilfælde at gjøre Indberetning derom til Skole-

raadet (die Aufsichtsbehörde) og, indtil dette har afgivet sin Kjendelse, ganske eller tildeels at unddrage den paagjældende Lærer Retten til at anvende legemlig Revselse.»

Større og mindre Borger- eller Realskoler i Kjøbstæderne.

Nogle af disse omfatte Alderen fra det 9de eller 10de til det 14de Aar og ere deelte i to Afdelinger, hver med to Aldersklasser, der beskjæftiges samtidigt af een Lærer i een Stue; en saadan Skole har altsaa to Klasseværelser og to Lærere. I Regelen forberedes Drengene til disse Skoler, saavelsom til Latinskolerne, i Forberedelsésskoler fra den skolepligtige 6 Aars Alder til det 9de—10de Aar. Med dette Slags Realskoler, der omfatte de samme Lærefag, som Realskolen i Stuttgart, er man i det Hele taget tilfreds; man mener endog nogenlunde at holde Skridt med sidstnævnte Skole. Det kunde ogsaa synes at forholde sig saa, eftersom de Elever, der fra hine træde over i Realskolen i Stuttgart, i Regelen ere komne saa vidt i Kundskaber og Udvikling, at de kunne indtræde i Klasse med deres Jevnaldrende. Dette kan dog ganske simpelt forklares deraf, at det i Regelen kun er de flinkere Drenge, der sendes til Stuttgart.

Jeg overværede Underviisningen i en saadan Skole. I Hovedsagen var Fremgangsmaaden her den samme som i Stuttgart. Dog modificeredes denne derved, at Læreren skulde beskjæftige sig med to Aldersklasser paa eengang. I Stuttgart, saae vi, at Drengene havde een Lærer i alle Klassens Fag indtil 12 Aars Alderen; i disse Skoler er dette, ifølge det ovenfor Anførte, Tilfældet to Aar længere. Hvad jeg syntes mindst om her, var den monotone og trivielle Opramsen af Katechismens Paragrapher.

En særegen Vanskelighed frembyder Underviisningen i Modersmaalet i de schwabiske Skoler. Da denne Vanskelighed

er meest fremtrædende paa Landet og i de mindre Byer, har jeg opsat denne Sags Omtale til dette Sted. Schwaberne holde overordentlig fast ved deres Dialect, deels vistnok af Forkjærlighed for dette deres Fædres Sprog, det Sprog, hvori Middelalderens Skjalde sang deres Elskovsqvad (Minnelieder)[1]) til de hjemlige Toner, der endnu den Dag idag høres i Bondens Hverdagsliv, som i den livsfriske Folkesang, deels ogsaa paa Grund af den Vanskelighed, de overhovedet have ved at tilegne sig en fremmed Udtale. Det bliver saameget vanskeligere i Skolen at opnaae den tilsigtede Udtale, som det ikke blot er Eleverne, men ogsaa selve Lærerne, hvis Tunge i et ubevogtet Øieblik let falder ind i den gamle Tone.

Ovenfor omtalte jeg Realskoler med 2 Afdelinger og 2 Lærere, omfattende Alderen fra 10 til 14 Aar. I de større Stæder fortsættes Underviisningen til 16 Aars Alderen, ligesom i Stuttgart, hvor der forresten ogsaa findes en Borgerskole af ovennævnte Slags, med Underviisning til 14 Aars Alderen og Fransk som ikke obligatorisk Fag.

Endelig findes der i Würtemberg en Mængde Realskoler med een Klasse og een Lærer. Disse, som ved Skolevæsenets Omordning i nyere Tid reiste sig paa Ruinerne af smaa Latinskoler, har jeg i Korthed berørt i Indledningen. De besøges fra det 11te eller 12te til det 14de Aar. I en saadan Skole indtræde Eleverne fra tydske eller Almueskoler, hvis Lærere ifølge Planen tillige skulle understøtte Reallæreren ved at undervise i de underordnede Fag, hvorimod denne sidste forpligtes til at anvende en Deel af sin Tid paa Fridage og i frie Aftentimer til at undervise de af Skolen udtraadte Haandværkslærlinge og Svende. Fra denne Klasse af Skoler udelukkes al regelmæssig Underviisning i Naturvidenskaberne. Fagene indskrænke sig saaledes til Tydsk og Fransk (hiint fornemmelig praktisk, dette med et strengt grammatikalsk Grundlag), Arithmetik og

---

[1]) Denne Vedtægt var saa almindelig, at »Minnesanger« og »schwabisk Sanger« var Eet og det Samme.

Geometri, Tegning, Historie og Geografi, Skriveøvelser, Sang og Religion (der, hvor Reallæreren ikke er nogen Geistlig, overdrages dette Fag til Stedets «Helfer«, Kapellan).

Fortsættelsesskoler.

Af Foranstaltninger til Folkeoplysnings Fremme, der høre den nyere Tid til, bør endnu nævnes følgende:

1) Oprettelsen af industrielle Fortsættelsesskoler (gewerbliche Fortbildungsschulen) for Lærlinge og Svende i alle Stæder og Smaabyer i Landet, siden 1855 (detaillerede Programmer fra disse Skoler bleve uddeelte ved Wiener-Udstillingen, hvor der ogsaa var fremlagt smukke Prøver paa deres Resultater i Tegning, Malning og Modellering).

2) Landøconomiske Skoler (landwirthschaftliche Fortbildungsschulen) i Stæder og Landsbyer: Skolefag, Viinavl, Frugtavl, Have- og Agerdyrkning.

3) Det pomologiske Institut i Reutlingen (Privatanstalt).

4) Væveskolerne for Fabrikanter og Kjøbmænd med praktisk og theoretisk Underviisning.

5) Den saakaldte «Baugewerkeschule» i Stuttgart, besøgt af c. 1000 Disciple. Bygnings-Haandværkere af enhver Art besøge denne Skole, især om Vinteren, og arbeide om Sommeren i deres Haandværk. Enhver, som med godt Resultat har absolveret Skolens 4aarige Cursus, kan ved en Prøve forskaffe sig Patent som Mester.

6) Den polytechniske Skole i Stuttgart omfatter Fagskoler for Ingenieurer, Bygnings-Technikere o. fl. og et toaarigt mathematisk Forberedelsescursus, der, som alt anført, vil blive henlagt til Overrealskolen som 9de og 10de Klasse.

Endskjøndt vi ikke have omtalt Pigeskolerne, turde der dog være Anledning til at tilføie den Oplysning, at der i nyere Tid ogsaa er oprettet qvindelige Fortsættelsesskoler, for Piger fra

c. 16—20 Aars Alderen. I disse undervises i Skolefag, nyere Sprog, Bogføring, Strikning, Broderi, Skræddersyning, Modepynt, Tegning, Malning, Sundhedslære, Naturkundskab til Gavn for Huusholdningen.

Af de under 1 anførte Skoler skal jeg exempelviis omtale «städtische Gewerbeschule» i Stuttgart. Der gives baade Aftencursus og Søndagscursus for Lærlinge og Voxne, Cursus i Ugens Løb for Piger og Koner, Tegne- og Modelleerunderviisning for mere øvede Deeltagere i Aftencursus. Lærefagene ere Modellering i Leer og Vox, Frihaandstegning (efter Gibsfigurer; Landskaber m. m.), (eller særlig for Xylographer, Kobberstikkere o. s. v.), Ornamenttegning, geometrisk Tegning, professionel Tegning (for Snedkere, Dreiere o. s. v., for Tømmermænd, Steenhuggere o. s. v., for Laasesmede), Maskintegning, deskriptiv Geometri, Forretningsstiil, professionel Bogføring, Regning, Elementargeometri, Maskinlære, Physik, Chemi, Fransk (for Begyndere og for Viderekomne).

Ogsaa for unge Kjøbmænd bestaaer i Stuttgart en Fortsættelsesskole med et lavere Cursus, hovedsagelig for Handelslærlinge, og et høiere Cursus for Ældre (over 16 Aars Alderen). I hiint læres tydsk Handels-Correspondance, Fransk og Engelsk (med Øvelser i Correspondance og Conversation), Handelsregning, Skjønskrift; desuden Tegning (i «Gewerbeschule»). I det høiere Cursus læres tydsk Stiil og Literatur, fransk og engelsk Correspondance, Handelsregning, Bogføring, Vexellære (og Handelsret), Handelsgeografi og Handelshistorie, Italiensk; desuden Physik, Chemi, Tegning (i «Gewerbeschule»).

Underviisningen gives deels i Morgen-, deels i Aften-Timer.

Observatiunculæ criticæ
in
L. Annæi Senecæ
de tranquillitate animi libellum.

Scripsit ***H. M. Gemzoe***, adiunctus Randrusiensis.

Nuper in publicum emissus est liber a multis sine dubio cum desiderio exspectatus, Io. Nic. Madvigii Adversariorum criticorum volumen alterum. Magna huius libri pars Senecæ philosopho dicata est, de quo scriptore quam bene meritus sit summus ille criticus, ego non is sum, qui doceam. Sed quamquam minime id mihi sumo, ut criticam factitem, tamen licebit fortasse ad unum huius scriptoris libellum pauca et minuta addere. Quum enim initio anni 1872 Senecæ de tranquillitate animi libellum Haasii exemplari utens satis studiose perlegerem, locos aliquot notavi, in quibus ea scriptura, quæ apud Haasium erat, parum mihi placebat. Ex his locis nonnullos codicum ope aut aliorum coniecturis sanare conatus sum, paucos ipse coniectura tentavi, et contigit mihi, ut in nonnullis idem, quod præceptor meus clarissimus, aut ab aliis inventum probarem aut ipse coniicerem. Hi loci sunt: 2, 2 (quæ iam) 4, 1 (nec ego) 4, 7 (prodest) 5, 1 (sat, Madv. satis) 9, 3 (servire) 10, 6 (humanitate; secundos) 11, 2 (dicet) 11, 6 (sciet) 12, 4 (nescire) 13, 3 (aliquid) 14, 1 (mutationem)[1]) 15, 4 (conceptum. Sed satius) 16, 1 (sequitur) 17, 3 (sunt). 2, 6 videram, constantiæ vocabulum e codicibus revocandum esse, sed quum constantiæ vitium non intelligerem, cum Lipsio putaram, scribendum esse: constantia in vita-inertia. 3, 4 Scaligeri scripturam (quam gratuitum bonum) proba-

---

[1]) Sen. Clem. 2, 6, 4: misericordia vitium est animorum nimis miseria paventium, nescio an defendatur talibus locis, qualis est Ovid. Met. 2, 31: rerum novitate paventem sol oculis iuvenem, quibus adspicit omnia, vidit, ita ut sit: *propter (aliorum) miseriam.*

veram, quam expolivit Madvigius. 11, 6 Lipsio assensus eram vivus scribenti. 11, 7 videram, nox non apte subiectum poni verbi, quod est interscidit, et in copuatas latere rarum vocabulum; sed quod esset, non repereram. Sed præter hos locos in aliis quoque, quos Madvigius non attigit, facere non possum, quin de scriptura Haasii dubitem, de quibus hic breviter disputabo.

1,1. Inquirenti mihi in me quædam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quæ manu prenderem, quædam obscuriora et in recessu etc. Nescio an verum non sit retecta. A quidem a secunda manu habet reteta, sed e primæ manus scriptura exstat SE, quod initium esse videtur nominis Seneca. Retecta Gronovio coniectura Mureti positum esse videtur. Appellat ille quidem auctoritatem codicis cuiusdam Siculi; sed Gronovius animadvertisse sibi videtur, «Muretum hanc rationem passim in Seneca secutum esse, ut et libro ascriberet, quod coniecturæ, una atque altera vetustæ scripturæ litera adiutæ, deberet», ita ut codex ille Siculus idem habuisse videri posset, quod Palatinus quartus: senecta, quod ex Seneca depravatum esse apparet. Equidem non nego, in Gronovii sententiam me inclinare Senecæ nomen hoc loco restituentis. Accedit enim alia res, quæ cum tota huius libelli forma cohæret. Constat, Senecam hunc librum ad Annæum Serenum scripsisse, amicum et sine dubio propinquum, quem etiam in libris de constantia sapientis et de otio allocutus est. Sed id proprii habet huius libelli forma, ut primo capite Serenum induxerit Seneca ad se scribentem et remedia adversus animi perturbationes petentem. Sed hæc res, quamquam eidem Gronovio prorsus assentior contra Lipsium disputanti, tamen pluribus verbis demonstranda videtur. Primum ex argumentatione Gronovii hæc ponam: «Verum est, libellum hunc Annæo Sereno dicatum esse: sed hoc non impedit, quominus in primo capite persona loquentis Sereni introducatur». — «Quid clarius, lecto primo et secundo capite, quam priori de se loquentem semper (extra unum locum [§ 13], in quo tamen

est manifestum, se ipsum alloqui) dicere ego et mihi, posteriore et sequentibus ad eandem personam sermonem dirigentem dicere tu et tibi? Hoc est non secum quemquam agere, sed duos inter se agere.» — «Attamen illa de parsimonia et argento rustici patris videntur esse contra nos, in quibus magnum argumentum ponit Lipsius: Vel hæc, inquit, et sequentia palam docent, Senecam de se et in sua persona loqui. Sed de parsimonia si verum est de Seneca, non propterea verum esse non potest de Sereno: neque enim necesse est, unum tantum esse frugi, unum rustici patris filium.» — Deinde attente legenti facile apparebit, in primo capite omnia esse de statu suo querentis et remedia petentis, sed inde ab initio secundi capitis per totum libellum hoc plane mutari. Ea, quæ leguntur 1 § 2: illum tamen habitum in me maxime deprendo etc., nec minus illa § 4: dicam, quæ accidant mihi, apparet ex persona ægri dici medicum consulentis. Sed hæc, quæ exstant 2 § 2: opus est itaque etc., aperte sunt medici curationem ægro adhibentis. 1, § 8; 11; 15 videmus ægrum statum suum et valetudinem describentem, 2 § 3—4 medicum docentem et monentem. 1 § 17: rogo itaque etc., sunt eius, qui remedia petit, quibus ad tranquillitatem perducatur, 2 § 4: quomodo ad hanc etc., et: sumes tu ex publico remedio, quantum voles, sunt eius, qui remedia præbet, quibus concilietur tranquillitas. Hæc ex eiusdem persona dici, fingere non potuit Seneca. Fieri non potest, ut is ipse se induxerit primum morbo conflictatum, de statu suo pæne desperantem, remedia non reperientem, deinde adiutorem et præceptorem, Græcarum etiam literarum scientia delectatum, cur εὐθυμίαν tranquillitatem interpretari liceat, copiose et leniter docentem. Id addam, illam infirmitatem animi 1 § 17 comparari cum nausia, 2 § 1 cum eius statu, qui ex morbo convaluit: ne hæc quidem ex eadem persona dicuntur. Id igitur dubitari non posse videtur, quin Seneca in hoc libello ea usus sit forma, ut eum ipsum, ad quem scriptus est totus liber, initio ad se scribentem fingeret. — Sed iam notandum est, in hac forma utenda sibi

indulsisse Senecam et Serenum suas sententias exponentem fecisse. Hoc factum esse videtur § 5—8, quæ frugalitatis laudatio frequentissima est apud Senecam. Similiter res habet § 16 inprimis in his: non est enim etc., quæ magis monentis et præcipientis esse videntur quam ægri et condicionem suam querentis. Huc pertinent etiam illa § 11: nemo ullum auferat diem etc., et § 13: quid opus est etc., quæ epistolæ formam prorsus non habent. Ceterum minus nobis nota est vita Sereni, quam ut contendere liceat (quod fecit Lipsius), ea quæ dicuntur § 7 (rustici patris), § 9 (ex longo frugalitatis situ venientem), § 10 (placet viam præceptorum sequi), magis in Senecam quam in Serenum convenire. — Videtur mihi igitur Seneca facere non potuisse, quin illam huius capitis formam, ut ex eius persona diceret, ad quem totus liber scriptus esse fingitur, qua præsertim, quod equidem meminerim, in nullo alio libro usus est, statim initio capitis aliqua ratione demonstraret, quod ipsum fit hoc uno vocabulo restituto[1]).

1, 6. Placet cibus, quem nec parent familiæ nec spectent. Nullum mihi notum est exemplum vocis, quæ est *familia*, plurali numero positæ de unius hominis servis, neque omnino puto, familiæ ita poni potuisse, ut plane esset servi. Itaque, si vera est scriptura codicis A, statuendum est, Senecam de plurium hominum familiis cogitasse, quod tamen vix fieri potest hoc loco, ubi aperte inducit Serenum loquentem de se, suo victu, sua domo, nulla prorsus aliorum facta mentione, præsertim post illud: placet cibus, singulari numero positum, ita ut sit: *placet mihi cibus*. Recte mihi igitur in codice D interpolatum esse videtur: paret familia-spectet.

1, 9. Circumfudit me — luxuria et undique circumsonuit. Paulum titubat acies. Hæc mihi non satis cohærere videntur; neque enim ideo, quod *olim* circumfuderit

[1]) Quod habent aliquot codices Serene, id substitutum esse videtur interpolatione librariorum, quibus, non perspecta tota huius capitis ratione, absurdum videbatur, Senecam se ipsum initio libri alloqui.

luxuria, *nunc* titubat acies; hæc uno tempore fiunt. Puto itaque, mutandam esse interpunctionem et comma post circumsonuit ponendum, ita ut in eo, quod sæpius factum sit, significando omittatur particula condicionalis (hver gang når), quod durius sæpe apud Senecam fit; cfr. hic 11, 3. Quæst. nat. 2, 45, 2. Epist. 86, 13.

1, 10. Nemo ad rempublicam accessit et nemo non misit. Et nonne ex præcedenti it ortum est? Videor enim mihi observasse, in talibus sententiis contrariis ponendis Senecam coniunctionem omittere solere; sed locos annotare supersedi. Omnes editiones inde a Mureti a. 1585 usque ad Vogelii a. 1830 et non habent.

2, 4. Ergo quærimus, quomodo animus semper æqualis secundoque cursu eat. Recte sine dubio Lipsius scripsit æquali (cfr. Madv. Adv. crit. I, p. 34); nam æqualis ire neque animus neque quicquam omnino dici posse videtur.

2, 10. In angustoque inclusæ cupiditates sine exitu se ipsæ strangulant. Cur Haasius que addiderit, fateor me non intelligere; neque enim quicquam mihi obstare videtur, quin plene interpungatur post patientia, ut habet Fickertus et sine dubio antiquiores omnes.

2, 11. Ut — exasperat: non aliter dixerim. Apparet, inter se respondere ut — non aliter (in quo pro eo, quod est ut — ita, ponendo poetarum usum imitatus videtur Seneca), ita ut plene interpungendum sit post deteruntur, comma post exasperat ponendum.

2, 12. In quas cupiditates velut mala ulcera eruperunt. Nescio an vera sit coniectura Lipsii in quis scribentis; nam cupiditates in ipsis mentibus insunt et ex iis erumpunt sicut ulcera e corporibus.

2, 13. Tarentum petatur — et hiberna cœli mitioris* regio vel antiquæ satis opulenta turbæ*. Mihi fuisse non videtur, quare asteriscos apponeret Haasius; neque enim video, cur vera non sit ipsa codicis A scriptura ita emendata, ut edidit Fickertus. Nam laudat (pro eo, quod est lau-

datus) ad eas terminationum omissiones pertinere videri potest, quas commemoravit Madvigius Adv. crit. I, p. 26 ann. extr., et recto pro regio facile scribi potuisse apparet; cfr. 1, 8: pædagogit. 14: tam. 2, 2: quæ et tam. (Madv. Emend. Liv. p. 54. Adv. crit. I, p. 16.)

3, 2. Habet, ubi se etiam in privato laxe explicet magnus animus. Ita A. Laxe si verum est, significare debet: *ita ut nihil obstet nec impediat.* Sed quamquam similiter usus est hoc adverbio Lucanus Phar. 4, 450 (laxe fluitare), tamen non nego, dubitationem mihi habere videri hanc codicis A scripturam. Nam quod poeta proprio sensu dixit laxe fluitare, inde non continuo licet concludere, prosæ orationis scriptorem translate dicere potuisse laxe se explicare, cuius locutionis nullum aliud mihi quidem notum est exemplum. Itaque nescio an hoc loco præferenda sit scriptura codicis Guelferbytani et duorum Palatinorum Gruteri (2, 4), quam habent omnes editiones inde a Tarvisina a. 1478 usque ad Vogelianam a. 1830: in privato lare. Nullum equidem ad manum habeo prosæ orationis scriptoris locum, in quo aperte positum sit hoc vocabulum pro eo, quod est domus, addito etiam adiectivo (lar privatus); quos enim locos lexica tanquam huius significationis exempla afferunt (Cic. Verr. 3, 27; 125. ad Att. 16, 4, 2. Sall. Cat. 20, 11. Liv. 1, 29, 4. 26, 25, 12), in iis proprio sensu accipere aut necesse est aut licet. Sed tamen argentea ætate hic transitus significationis tam facile fieri potuisse videtur, ut, quin ita ponere potuerit Seneca, dubitandum non esse videatur.

5, 3. Qui tuto insultaverat agmini tyrannorum civis, *eius* libertatem libertas non tulit. A habet civis, quod cum Fickerto puto in eius corrigendum (tyrannorum, eius), ita ut scribitur in codicibus V. P. 3, 4.

5, 4. Non est enim servare se obruere. Durius mihi pronomen ad duos infinitivos trahi videtur, qui non ex æquo ponuntur, sed alter subiecti alter prædicati locum obtinet. Facile excidere potuit se post obruere.

5, 5. Nec aliter quam periculosa navigatione subinde portum petas. Quid sit in codice A, non liquet. Fickertus enim de A tacens in in contextu orationis posuit, sed dicit tamen, Coloniensem et alios *addere* in, ita ut hoc vocabulum a reliquis abesse videatur et errore typographico in contextum orationis irrepsisse. Accedit quod Haasius (II, p. XXIV) in deleri vult, cuius delendi prorsus nulla esset causa, nisi in A deesset. Videtur tamen retinendum esse in, quod quam facile post quam excidere potuerit, apparet. Quod Seneca in loco designando præpositionem sæpe omisit (cfr., si opus est, ad Marc. 18, 4. de vit. beat. 14, 1. de brev. vit. 2, 3. Quæst. nat. 4, 2, 13, et durius, non addito adiectivo, ibid. 1, 1, 6; 7, 5, 3: cœlo), huc non pertinet, ubi non tam locus significatur quam status et condicio.

6, 4. Debet enim semper plus esse virium in actore quam in onere. Dubitationem habet codicis A scriptura actore, quod non videtur dici posse de eo, qui onus fert, sicut ne id quidem Latine dicitur onus agere; nam aliter Ovidius Met. 2, 387 dixit labores agere. Quod D in margine ascriptum habet lactore, nihil aliud videtur esse quam depravatio illius meliorum codicum scripturæ; nihilo minus viri docti inde fecerunt latore, quod non videtur dici nisi de eo, qui legem fert. Itaque sine dubio probanda est coniectura Gronovii vectore scribentis, quod vocabulum quum a superioribus prosæ orationis scriptoribus semper passivo ponatur sensu ad deponentis verbi significationem accommodato, poetæ et posterioris ætatis scriptores etiam active posuerunt, ita ut sit: *is qui vehit, fert*, de qua re satis erit inspicere lexicon Schelleri, qui multa affert exempla; cfr. Sen. de benef. 3, 37, 2: vexerunt parentes suos. Quod putat Ruhkopfius, actore defendi loco, qui est de ira 3, 7, 1: negotia expedita sequuntur actorem, id falsum est; nam ibi recte habet actorem, quoniam dicitur *negotia agere.*

6, 5. Relinquenda, quæ latius actu procedunt nec ubi proposueris desinunt. Actu significare debet:

quum aguntur, *in re agenda*, quod nescio an in hoc vocabulo inesse possit; nam argenteæ ætatis scriptores multo sæpius quam antiquiores substantiva verbalia in — *us* terminata passivo sensu posuerunt (Nägelsb. Lat. Stil. § 56, 3—4. Sen. de tranqu. an. 4, 7: citra gustum tactumque ɔ: *non gustata neque tacta*). Nullum tamen Senecæ annotavi locum, ubi ita positum sit hoc vocabulum, quum sæpissime active ponatur, ut sit *actio* (*handling*, *virksomhed*). Itaque videndum, ne scripserit Seneca ac tu (quod confirmatur etiam auctoritate codicis A, si quidem codicum ullum est in tali re momentum), ita ut comparativo subiiciatur *ac* pro *quam*, quod quamquam Madvigius Gram. Lat. § 303, a antiquissimis et poetis ascribit, videtur tamen semel atque iterum reperiri apud inferioris ætatis prosæ orationis scriptores, velut Suet. Cæs. 14 (p. 7, 25 Roth.): sententiam velut gravius atque ipse sensisset exceptam.

7, 5. Vix tibi esset facultas —: nunc vero etc. Vereor, ne mendum insit hoc loco; neque enim oratio satis cohærere videtur. Comparativus (felicioris) referri debebat ad præcedentem commemorationem sapientis Stoici per secula quæsiti, ita ut id diceret Seneca, ne Platonis quidem aut Catonis tempore hunc reperiri potuisse. Sed hoc dixisse Senecam, vix arbitror. Primum enim commemoratio sapientis Stoici finita esse videtur in his verbis: pro optimo est minime malus; nam delectus est amicorum, non sapientis, qui non deligitur. Deinde hæc oratio prorsus non cohæreret cum his: nunc vero etc., quæ particulæ aperte docent, antiquitatem Græcam (Socraticus fetus) et Romanam (Catoniana ætas) coniunxisse et cum præsenti tempore comparasse Senecam dicentem, illis temporibus magis fastidiosam fieri potuisse electionem amicorum. Itaque facere non possum, quin, adhibendam esse coniecturam, iudicem, ita ut post felicioris inseratur quam, quo facto non iam pendet comparativus et recte decurrit oratio. Efficitur Seneca prorsus digna laudatio illorum temporum cum sua ætate comparatorum.

8, 9. Habiliora sunt corpora in bella. Quamquam dubitari non potest, quin dixerit Seneca *habilis in rem* (cfr. *ingeniosus in*: ad Helv. 19, 6; *utilis in*: de benef. 6, 35, 1; *natus in*: de clem. 2, 6, 3. Ep. 24, 15; *negligens in*: de ira 1, 11, 3. Ep. 68, 7; *sollicitus in*: de benef. 7, 8, 2), videtur tamen e meliorum codicum vestigiis (imbecillo) scribendum in bello.

Ibid. Quæ superfunduntur et undique magnitudo sua volneribus obiecit. Fateor, paullum offendi me in perfecto tempore alterius verbi, quum alterum præsenti tempore ponatur; neque enim ante pugnam, sed in ipsa pugna magnitudo corpora volneribus obiicit; itaque sine dubio cum codice Romano scribendum est obiicit. Constat, in A sæpissime permutari E et I; in hoc solo libello E pro I scriptum est: 2, 2 (alicube) 9, 6 (captante) 12, 4 (exierent) 16, 3 (homines) 17, 4 (movet); I pro E scriptum est: 1, 15 (veriora ut) 5, 4 (contrahimus) 11, 2 (dicit) 11, 11 (homines qui) 12, 4 (redeuntis) 17, 3 (recidendum).

9, 2. Discamus — gloriam temperare, iracundiam lenire etc. Ex solis vestigiis codicis A (gtam) pro certo diiudicari nequit, Seneca utrum gulam an gloriam scripserit; vix tamen dubitandum videtur, quin illud verum sit; neque enim ulla gloriæ mentio fieri potest hoc loco, ubi in parsimonia, frugalitate, similibus virtutibus laudandis versatur scriptor, præsertim quum frequens sit apud Senecam in victu moribusque castigandis commemoratio gulæ, de benef. 3, 28, 4. Epist. 29, 5. Quamquam Plinius Epist. 2, 6, 5 dixit temperare gulæ, recte tamen nostro loco habet accusativus; sæpius enim *temperandi* verbum cum accusativo ponitur, ita ut sit *beherske*, *styre*, et id quidem non solum apud poetas (Hor. Sat. 2, 5, 71. Od. 1, 8, 7. 3, 1, 45. Ovid. Met. 1, 770. 15, 869. 12, 580. 13, 366), verum etiam apud prosæ orationis scriptores (Liv. 8, 36, 5. Sen. de ira 1, 7, 1). — Ne id quidem, quod sequitur, iracundiam lenire, quid sibi velit hoc loco, intelligo.

9, 6. Homini armaria citro atque ebore captanti. Nullum prorsus mihi notum est exemplum ablativi materiæ, qui dicitur (Madv. Gram. Lat. § 272, ann. 2** ed. 3 Germ.), in prosa oratione positi, præsertim non addito adiectivo. Itaque puto, necessario scribendum esse e citro. Facillime E excidere potuit ante C; cfr. 4, 1 (ne ego) 10, 1 (nec erumpere).

10, 1. At ad aliquod genus vitæ difficile incidisti. Hæc codicis A scriptura vix defenditur loco, qui est Cic. ad fam. 5, 8, 3: tibi persuadeas velim, non me repentina aliqua voluntate aut fortuito ad tuam amplitudinem meis officiis amplectendam incidisse; nam id differt, quod apud Ciceronem additur gerundivum[1]). Apparet, ad per dittographiam facile irrepere potuisse post at. Sed ne accusativus quidem ferri posse videtur; nam Senecam dixisse *genus vitæ incidere* pro eo, quod est *in genus vitæ incidere*, id concludi non potest ex eo, quod *invadere* cum accusativo posuit, ita ut esset *potiri* (de benef. 5, 16, 4. 6, 3, 2. Quæst. nat. 2, 5, 2. Epist. 74, 9. 119, 12), aut quod Latine dicitur *irrumpere urbem*, similia (Madv. Gram. Lat. § 224, b, ann. 2). Itaque Erasmo assentior, in casu aliquo ante aliquod excidisse, statuenti[2]).

Ibid. Quem nec solvere posses nec erumpere. Scribendum videtur cum Erasmo possis; neque enim id dicitur, hominem tum, quum laqueus ei impingeretur, eum solvere non potuisse, sed hoc præcipit Seneca, si quis laqueum impactum solvere non possit, ei cogitandum esse etc., ita ut hoc verbum ad primariæ sententiæ tempus accommodandum videatur. — Num dixerit Seneca *erumpere laqueum*, valde dubito; dixerunt poetæ (Verg. Æneid. 1, 580. Val. Flacc. 5, 166), sed e

---

[1]) Vergilius quidem Æneid. 12, 926 scripsit: incidit ictus ingens ad terram duplicato poplite Turnus; sed hoc quoque loco paullo aliter quam nostro dici videtur *incidere ad*.

[2]) Dubitationem tamen mihi movet locus, in quem postea incidi, Nep. Att. 10, 4: ac ne quod periculum incideret, quod noctu fiebat, præsidium ei misit. An periculum pro subiecto accipiendum est? Madvigius enim l. c. hanc *incidendi* verbi structuram poetis solis ascribit.

prosa oratione unum mihi notum est exemplum infimæ ætatis, Ulpian. Pand. XXIX, 5, 3, 6 (vincula). Quod attinet ad cognatæ significationis verba *excedendi*, *egrediendi*, *exeundi*, apud Livium Madvigius ablativum solum verum iudicat; cfr. editio Livii I, 1, præf. p. XXI (ad III, 58, 10), II, 1, præf. p. XIX (ad XXIII, 1, 3). Senecæ hos modo locos annotavi, in quibus et ipsis ablativus restituitur deleta litera M, Epist. 92, 34 (hominem) de clem. 1, 8, 1 (quam) Epist. 104, 6 (gravitatem) Quæst. nat. 4, 2, 4 (Æthiopiam). Ablativus reperitur Quæst. nat. 3, 27, 8 (alveo) 1, 3, 12 (conchylio) Epist. 73, 4 (inviis). Sed vereor, ne ad hanc rem non satis in legendo attenderim. Aliter habet *evadere* cum accusativo positum, ad Marc. 22, 2 (morbos: *undslippe*) Epist. 22, 9 (occupationes: *undgå*) de vit. beat. 19, 3 (tempestates humanas = *superare*). Itaque sine dubio scribendum: nec rumpere, ita ut id significetur, laqueum neque arte solvi neque vi rumpi posse.

10, 3. Aliorum aurea catena est, aliorum laxa, aliorum arta et sordida. Aliorum altero loco positum concinnitatem orationis frangere videtur, quum tertium locum obtineant duo adiectiva, quæ per chiasmum respondent iis, quæ apud Haasium in suo quodque membro orationis posita sunt; aurea et laxa contrarii nihil habent. Videtur Seneca orationem bipartitam faciens scripsisse: et laxa. Post est excidisse videtur et, tum additum aliorum.

13, 3. Non illum casibus hominum excerpimus, sed erroribus. Sic A et ceteri meliores. Cur Haasius Erasmum sequens R delerit, non intelligo;. neque enim præsens tempus quicquam offensionis habere videtur. *Excerpere* cum dativo posuit Seneca Epist. 5, 2 et sine dubio sæpius.

14, 5. Contumeliosus esse voluit? Offendit omissio particulæ interrogativæ; simpliciter enim hic interrogatur, nulla significata dubitatione aut admiratione. Itaque nescio an scribendum sit contumeliosusne.

15, 3. Ille et spei bonæ aliquid relinquit. Et hic locum habere non videtur; neque enim aliud relinquit is, qui

ridet, quam ipsam bonam spem. Itaque aut ex codicibus Anic. et Scal. scribendum puto enim, aut et delendum.

15, 5. Sicut illa inutilis humanitas flere, quia aliquis filiam efferat. Scribendumne humanitas est (humanitast)? Apparet, T facillime excidere potuisse ante F.

15, 6. Ut dolori tantum des, quantum poscit, non quantum consuetudo. Non habet consuetudo, cui contrarium ponatur, et tamen hoc in tali sententiarum coniunctione prorsus requiritur. Scribendum videtur ipse poscit.

Postremo locum quendam commemorabo, qui, quum primo aspectu emendatione egere videatur, tamen, si usum loquendi Senecæ diligentius investigaveris, sanus esse reperietur. Hic locus est 8, 3: erras enim, si putas, animosius detrimenta divites ferre: maximis minimisque corporibus par est dolor volneris. Bion eleganter ait, non minus molestum esse calvis quam comatis pilos velli. Exspectabatur: comatis quam calvis. Sed in particulis quibusdam comparativis (*tam-quam*, *æque-quam*, *non minus-quam*) apud nonnullos scriptores id miri accidit, ut inverso ordine ponerentur membra comparationis, ita ut statuendum sit, has particulas plane deposuisse propriam vim et transisse in communem significationem, quæ est: *non magis-quam*, quod maxime mireris in iis, quas postremo loco posui. Equidem hanc loquendi formam apud Senecam solum observavi; sed eadem usos esse iurisconsultos posterioris ætatis, docuit P. Faber in libro, qui inscribitur *Semestria*, I, 23, p. 131, qui Senecæ quoque locos aliquot affert. Iam eos Senecæ locos enumerabo, quos miri huius usus exempla annotavi; fateor, propter celeritatem legendi me non omnes exscripsisse.

1. Sæpissime hunc usum observavi in particulis, quæ sunt: *tam-quam*: de prov. 3, 6, ubi disputat Seneca, fortunam adversam hominibus sæpe prodesse, ut quæ iis occasionem sui experiendi præbeat, et inter exempla ponit Fabricium, in quo paupertatem experta sit, hæc legimus: Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum a republica vacavit, fodit?

quod bellum tam cum Pyrrho quam cum divitiis gerit? i. e. non magis cum P. quam cum divitiis. de const. sap. 7, 2: iniuria in bonos nisi a malis non temptatur; bonis inter se pax est, mali tam bonis perniciosi quam inter se; apparet, priori sententiæ, bonos pacem inter se agere, hanc contrariam poni, malos tam sibi quam bonis nocere. de ira 1, 12, 4: pueri, qui tam parentibus amissis flebunt quam nucibus; nam in eo pueri ab adultis differunt, quod non minus nucibus quam parentibus amissis dolent. Ib. 3, 5, 1: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est quam compositis et remissis; putes, plus periculi inquietis quam compositis hominibus facere iram; sed id docet Seneca, placidos quoque iram in sævitiam evocare. ad Marc. 17, 6 (quem locum Madvigius Adv. crit. II, p. 355 ad initium capitis septimi decimi, Gertzius ad finem duodevicesimi transponendum censet), ubi Seneca naturam inducit incertæ nascendi condicionis parentes monentem, hæc scribit: neminem decipio. Tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, et deformes poteris; fortasse muti nascentur. Esse aliquis ex illis tam servator patriæ quam proditor poterit; hoc dicit, filium non minus facile proditorem quam servatorem patriæ fieri posse. de clem. 1, 3, 3: illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse quam pro se esse sciunt; Seneca monet, reges non magis imperare civibus quam defendere debere. Ib. 5, 7: di, quorum beneficio in lucem edimur tam boni quam mali; Seneca disputat, sicut di non minus malos quam bonos in lucem edi patiantur, ita principes non minus malis parcere quam bonos amare debere. de benef. 1, 13, 3 Alexander, rex Macedonum, vituperatur, quod Herculem æmulatus sit: hic a pueritia latro gentiumque vastator, tam hostium pernicies quam amicorum; id proprium Alexandrum habuisse dicit, quod non magis hostes quam amicos morte afficeret. Ib. 4, 28, 4: tam bonis quam malis conduntur urbes; inter ea, quæ in

medio ponuntur, id numerat Seneca, quod non minus malis quam bonis urbes condere licet. Ib. 5, 7, 4: tam alieni corporis leno male audit quam sui; id enim hoc loco disputat Seneca, homines tam sibi quam aliis et nocere et beneficium dare posse. Ib. 6, 32, 2: hæc tam vindicanda principi quam tacenda-parum potens iræ publicaverat; flagitia Iuliæ quamquam sua ipsius causa celare debuerat Augustus, tamen ira commotus in volgus extulerat. Ib. 38, 5: omnium tamen istorum tam nota sunt vota quam impunita; monet Seneca, eorum vota non puniri, qui testamenta captent, quum Athenis eum, qui Libitinam exerceret, damnasset Demades, quod magnum lucrum optasset. Ep. 30, 6, ubi Aufidium Bassum inducit Seneca disputantem, mortem non esse timendam, ut quæ nihil habeat molestiæ, hæc legimus: tam demens autem est, qui timet, quod non est passurus, quam qui timet, quod non est sensurus; minus est *sentire* quam *pati*, et sequitur: an quisquam hoc futurum credit, ut, per quam nihil sentiat, ea sentiatur? Ib. 76, 26: illud quoque dixeram, si bona sunt ea, quæ tam homini contingunt quam mutis animalibus, et muta animalia beatam vitam actura, quod fieri nullo modo potest ɔ: non minus animalibus quam homini. Ib. 77, 7, ubi narrat Seneca, Stoicum quendam Marcellino, longo et molesto morbo laboranti, ut moreretur, suasisse et servos eius hortatum esse, ut dominum in hoc consilio exsequendo iuvarent, ita scriptum est: primum detraxit illis metum et indicavit, tum familiam periculum adire, quum incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esse occidere dominum quam prohibere ɔ: tam prohibere quam occidere. Ib. 90, 42, ubi in aurea illa ætate laudanda versatur scriptor, qua nemoribus pro domibus uterentur homines, hoc dicit: tam interdiu illis quam nocte patebant prospectus huius pulcherrimæ domus; interdiu patere prospectum, non erat, cur mirarere. Ib. 91, 16: impares nascimur, pares morimur; idem de urbibus,

quod de urbium incolis, dico: tam Ardea capta quam Roma est ɔ: non magis Ardea quam Roma. Ib. 98, 16 de sene, qui plenus ipse vitæ aliorum causa vivit, quum alius labores vitæ voluntaria morte finisset, hoc scribit: hic tam turpe putat mortem fugere quam ad mortem confugere. Ib. 117, 23, ubi disputat Seneca, nihil hominem mori prohibere, quum velit, sed quamlibet naturæ partem, aquam, terram, spiritum, eligere licere, quæ mortem præbeat, hoc addit: omnia ista tam causæ vivendi sunt quam viæ mortis; sunt elementa, quæ dicuntur.

2. Ad *tam-quam* proxime accedit *æque-quam*: de benef. 6, 43, 2, ubi id disputat Seneca, non opus esse, eos, qui beneficium acceperint, continuo gratiam referre, ita scribit: æque delinquit, qui ad referendam gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat; apparet significari, properantem non minus peccare quam cessantem. Ep. 82, 16 Seneca, mortem contemnendam esse, docens postquam dixit, ea, quæ de inferis narrentur, fabulosa esse, ita pergit: subit alius metus; æque enim timent, ne apud inferos sint, quam, ne nusquam ɔ: non magis timent. — Eodem modo posuit *tantum-quantum* de benef. 7, 19, 6: tantum a placidissimis absunt quantum a veris feris; dicit enim, bestias illas inter homines educatas non minus a veris feris quam a placidissimis abesse.

3. Venio ad particulas illas, in quibus maximam admirationem habet hic usus, quum fere in contrariam significationem transierint eius, qua vulgo ponuntur, aut certe vice fungantur particularum, quæ sunt *et-et*. Huius loquendi formæ præter locum illum, e quo in hac quæstione profectus sum, hæc exempla annotavi: Quæst. nat. 2, 11, 2 Seneca de aere disputans dicit, mutationis et inconstantiæ eius causas præbere et terram et sidera, ex quibus solis et lunæ maxima sint momenta; deinde ita pergit: sed et ceteræ quoque[1]) stellæ non

[1]) Et (post set) delendum censerem, nisi videretur Seneca semel atque iterum *et-quoque* posuisse pro solo *quoque*, sicut Ep. 88, 24: quemad-

minus terrena quam incumbentem terris spiritum afficiunt ɔ: non minus spiritum quam terrena. Quum in altero orationis membro (et-movent) terrarum iniuriæ commemorentur, in mentem venire poterat, hoc loco Senecam illas particulas usitato sensu posuisse et hoc dicere voluisse: ceteræ quoque stellæ aera afficiunt et eæ quidem non minus etc. Sed huic enarrationi id obstat, quod tum diceret Seneca, ceteras stellas plus quam solem et lunam in terram momenti habere, quod dici non potest. Ib. 3, 29, 3 hoc disputat Seneca, sicut in semine omnis futuri hominis ratio comprehensa sit et legem barbæ canorumque nondum natus infans habeat, ita originem mundi non modo ipsum solem et ceteras mundi partes continuisse, verum etiam ea, quibus mutarentur terrena; sed in hac re significanda his verbis utitur: origo mundi non minus solem et lunam quam, quibus mutarentur terrena, continuit. Ep. 90, 40 de illius aureæ ætatis hominibus hoc dicit: quicquid natura protulerat, id non minus invenisse quam inventum monstrare alteri voluptas erat; nunc homines magis gaudent invenire quam inventum cum aliis communicare. Ib. 101, 3 postquam dixit, Senecionem, equitem Romanum, qui ex tenui principio se ipse promovisset, et quærendi et custodiendi scientia magnas divitias collegisse, mortem eius ita narrat: hic homo, non minus patrimonii quam corporis diligens, genere valetudinis præcipiti arreptus decessit ɔ: quamquam corporis et valetudinis diligentissimus erat, in morbum tamen incidit. Ib. 102, 30: cogita, quantum nobis exempla bona prosint: scies, magnorum virorum non minus præsentiam esse utilem quam memoriam; memoria enim exemplum præbet.

---

modum est aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, sic et hæc quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Ib. 117, 8: si lippitudo malum est, et lippire quoque malum est.

Scr. mense Iulio 1873.

Nyere Digteres Bearbeidelser af Plautus' „Menæchmi".

Af *Emil Gigas.*

To Brødres overordentlige Lighed med hinanden og en Række deraf opstaaende komiske Forviklinger er et nærliggende og taknemmeligt Motiv for en dramatisk Digter, og der har derfor i de forskjellige Litteraturer ikke manglet Forfattere, som have benyttet det. Men iblandt alle hidtil kjendte Behandlinger af det hæver Plautus' latinske Omdannelse af en græsk Komedie *Μέναιχμοι* sig frem ved Lune og sprudlende Liv, og de Fleste af dem, der senere have behandlet Motivet, ere mer eller mindre at ansee som Efterlignere af den gamle Komiker, idet de have tillempet hans Stykke efter deres egen Nations og Tids Smag. Imidlertid kan det dog altid have sin Interesse at betragte nogle af deres Arbeider hver for sig, i deres indbyrdes Forhold og i Forhold til det antike Forbillede, især da de indeholde adskilligt Godt af de moderne Digteres Eget, om end naturligvis Plautus' rige Lune har været den Kilde, hvoraf de mest have øst.

Den Nation, der fra Midten af det 15de Aarhundrede først og ivrigst kastede sig over den gjenopstandne Oldtidslitteratur, var som bekjendt den italienske. I Italien udkom de første trykte Udgaver af latinske og græske Forfattere; en Mængde betydelige Humanister fremtraadte og sluttede sig til dem, der allerede over hundrede Aar tidligere havde glimret som Saadanne, f. Ex. Petrarca og Boccaccio; og den stadige Syslen med Oldtidens Skriftværker i Forbindelse med den store Beundring, som de mange herlige antike Kunstmonumenter, man netop fandt paa denne Tid, vakte hos Alle, gav Datidens eget Liv et vist antikt Tilsnit. Saaledes see vi Athen paa en Maade gjenfødes i Florents, den moderne Litteraturs og Renaissancekunstens Vugge, og Perikles i Lorenzo af Medici; og senere samler Leo den 10des elegante Hof en glimrende Skare af Kunstnere, som Rafael og Michel Angelo, der kalde Apelles' og Lysippos' Dage tillive

igjen, og Digtere som Bibbiena og mange Flere, i det antike Verdensriges Hovedstad, der snart skal miste Pavemagtens verdslige Supremati for endnu længe at herske i Kunstens Verden. — At Sandsen for den antike Komedie vaktes tilligemed den øvrige Oldtidsbegeistring, følger af sig selv; og det var da navnlig de romerske Komediedigtere, som tiltalte, — Aristophanes ikke saa meget. Men Plautus og Terents spilledes ofte ved de fyrstelige Hoffer i Originalsproget, de oversattes og de efterlignedes, ja i den Grad, at man for at følge dem tidt gjorde Vold paa sin Samtids Skikke, som dog vare dem, man i Almindelighed vilde fremstille i sine Stykker, og digtede en hel poetisk Verden, der hverken var det Ene eller det Andet, hverken Oldtid eller Nutid, men Noget af begge Dele, med antike og moderne Forestillinger blandede imellem hverandre. Et Exempel herpaa er Ariosto's «Cassaria», der allerede i sin Titel bærer Præg af den antike Komedies Indflydelse («Cassaria» ɔ: Kassestykket eller Komedien om Kassen, i Analogi med «Mostellaria», «Aulularia» o. s. v.). Forelskede Ynglinge, som ville kjøbe deres Elskede fri hos en Leno, men ingen Penge have; grumme og gjerrige Fædre, som tages ved Næsen af listige Tjenere; en Mængde Slaver, slyngelagtige og trofaste, snilde og dumme, — i alle Varieteter, græciserende Navne, men dog mange Hentydninger til Digterens Samtid; Handlingen foregaaende i Sybaris, som imidlertid har en Politimester, der kaldes «Capitano di Giustizia» ligesom paa Ariosto's Tid; Personerne sværgende ved Jupiter og Styx, men tillige talende om en «Taalmodighed som Jobs»; lange Monologer; Versemaalet akatalektiske jambiske Trimetre som i de antike Dramer. Som en af de betydeligste Komedier fra denne Tid ansees Kardinal Dovizio da Bibbiena's «Calandria» (efter den komiske Hovedpersons Navn Calandro), der i visse Maader er paavirket af Plautus og specielt netop af »Menæchmi», men dog ikke saa meget, at vi have mere Grund til her at betragte dette Stykke nærmere end f. Ex. Shakespeare's «Helligtrekongers Aften», hvor ogsaa en Del af Stykkets Virkning beroer paa Ligheden mellem to Søskende, eller Ohlenschlægers

bekjendte orientalske Lystspil, hvis Hovedmotiv jo er saa meget usandsynligere end «Menæchmernes», som der er hele tre Brødre, der ligne hverandre som tre Draaber Vand og forvexles hvert Øieblik hele Stykket igjennem. Forøvrig udmærker Bibbiena's «Calandria» sig ved sin elegante Stil og har ogsaa særdeles vittige og komiske Partier, men lider af en Feil, som mange italienske Komedier have og som er begrundet i Nationalkarakteren og det yppige Liv i Renaissancetiden, — det er i høi Grad skurrilt, hvilket dog ikke — betegnende nok — forhindrede dets gjentagne Opførelse ved Pavehoffet. — Den første Digter, som aldeles forlod denne kunstige antike Verden i sine Komedier og som desuden ved andre Egenskaber betegner Høidepunktet af den italienske Renaissancetids Komediedigtning, er den som Historiker mest berømte Macchiavelli (f. 1466, † 1527). Omtrent samtidig med ham fremkom de to tidligste, interessante Bearbeidelser af «Menæchmi», den ene af Giovanni Giorgio Trīssĭno, den anden af Agnŏlo Firenzuōla.

Trissino var en i flere Henseender mærkelig Mand. Han var født i Vicenza 1478 og begyndte sent at studere, men erhvervede sig snart saa anselige Kundskaber, baade i philologisk og i naturvidenskabelig Retning, at hans Lærer i et senere Brev til ham, som er bevaret, udbryder: «Dii boni! quam cito non modo Latinam, sed etiam Græcam vorasti linguam! verior helluo librorum (Bogsluger) quam M. Cato.» Han var meget yndet af Pave Leo den 10de, ligesom senere af Clemens den 7de, og sendtes flere Gange som Gesandt til Keiserne Maximilian og Karl den 5te, til den venetianske Republik og i Aaret 1518 til Kong Christian den Anden af Danmark. Ved Karl den 5tes Kroning var det den rige og ansete Grev Trissino, som bar Keiserens Slæb. Han døde 1550. Det vigtigste af hans Værker er Tragedien »Sophonisbe», som Litterærhistorikeren Tiraboschi kalder «den første italienske Tragedie, der virkelig var dette Navn værdig». Desuden gjorde han sig bekjendt ved et Par ret kuriøse grammatiske Afhandlinger, idet han vilde indføre en ny Orthografi, hvori saavel romerske som græske

Bogstaver skulde bruges, for at man kunde faae saamange Lyde som mulig gjengivne. Endelig hans Bearbeidelse af «Menæchmi», der hedder «I Simillimi», udkom i Venedig 1547 og er tilegnet Kardinal Farnese. I den pyntelig skrevne Fortale gjør Trissino Rede for sin Anskuelse af Komedien som Digtart og særlig for sin Omdannelse af det plautinske Stykke, i følgende Ord:

«Ligesom jeg i Tragedien eller det Heroiske har søgt at overholde de Regler, som Aristoteles har skrevet og hvis Brug Homer og Sophokles og de andre udmærkede Digtere have vist os, saaledes har jeg i Komedien villet bevare Aristophanes', d. v. s. den gamle Komedies Skik. Derfor har jeg taget en munter Invention af Plautus og omdannet Navnene og tilføiet Personer og paa flere Steder forandret Handlingens Orden, og tillige indført Koret deri, og efter saaledes at have tildannet den efter mit Hoved, vil jeg sende den ud i denne nye Dragt. Koret har jeg sat til, fordi man pleiede at indføre det i den gamle Komedie; hvilken Sædvane opgaves i den nye Komedie, maaskee for at undgaae Bekostningen derved; thi Korene, som vi kalde Intermedier, volde Den ikke ringe Udgifter, som lader dem opføre. Men enten det nu var af denne eller af en anden Grund at de opgaves, seer jeg, at Sligt ikke behagede vor Horats, som i sin Poetik siger: «Chorusque turpiter obticuit», hvilket vil sige, at det var noget Galt, at Koret tav og ikke var tilstede; hans Dom har jeg ogsaa villet følge i denne Komedie og har, som sagt, indført det. Jeg har ogsaa efter de gamle Grækeres Skik udeladt Prologen og har ladet de først talende Personer fortælle Indholdet («argomento»; rettere: give Tilhørerne den nødvendige Forberedelse), hvilket det lader til, at vor Terents har yndet, skjøndt han efter sin Tids Skik skrev nogle overflødige Prologer, som ikke kom Stykkets Handling ved, og han undskylder sig derfor adskillige Steder.»

Man mærker den efter Datidens Forhold lærde Philolog saavel i denne Fortale som i selve Stykket, der mere bærer Præg af en vis Forstandighed end af egentlig poetisk Talent.

Der er ingen Inddeling i Akter og Scener; men Handlingens Hovedmomenter adskilles ved Kor af Søfolk fra Menæchmus Sosikles' eller (som han hedder hos Trissino) Simillimo Salvidio's Skib. At han har forøget Personernes Antal med et Par Tjenere eller Slaver, er underligt nok, da der jo ingenlunde kan siges at være for faa Personer i det plautinske Stykke. Der var flere af Navnene, som nødvendigvis maatte forandres: saaledes kunde jo «Erotium» aldrig tage sig ud paa Italiensk, og hun er derfor bleven til «Ericina» og tituleres «Cortigiana» (Kourtisane); Kokken hedder Garifilo, og der hvor Menæchmus Sosikles hos Plautus i 1ste Akt affærdiger Kokken med de Ord: «Seu tu Culindrus, seu Caliendrus, — perieris», siger Trissino's Simillimo:

«Garifilo o Garofolo che siate,
Non vi conobbi mai, nè vi conosco».

(Enten I er Garifilo eller Garofolo (ɔ: Krydernellike), saa hverken har jeg nogensinde kjendt Jer eller kjender Jer nu.) Snyltegjæsten hedder «Børste» (Scovoletto) ligesom paa Latin. Handlingen foregaaer i Palermo paa Sicilien; maaskee har denne Stad havt et lignende Ry paa sig som Epidamnus i Oldtiden. Dialogen er skrevet i rimfri jambiske Trimetre (versi sciolti), Korene i ulige lange rimede Vers af jambisk Karakter. — De første Scener har Trissino rigtignok omstøbt temmelig uheldig. Istedenfor som Plautus strax at sætte Folk «in medias res» ved den morsomme Scene mellem Menæchmus, der praler af sin Heltebedrift, og den forsultne Parasit, — synes Trissino ikke at have saa stor en Tillid til sit Publikums Fatteevne og lader derfor Simillimo Salvidio og hans Slave Consalvo optræde først (det er den Scene, som hos Plautus begynder med: Voluptas nautis nulla est, Messenio o. s. v.) og bredt og omstændelig fortælle Argumentum, der er sammenflikket af den uægte Prolog og den sidste Scene af Plautus' Stykke. Saa kommer Kokken og Folchetto, en Slave hos den gifte Simillimo, og berette Publikum Alt hvad der vedkommer Denne: om hans slemme Kone, hans Kjærlighed til Madonna Ericina o. s. v. Derpaa

følge Scenerne med den næsvise Kok og den ligesaa paatrængende «Cortigiana», idethele ganske kopierede efter Plautus. Betegnende er det, at Slaven som dannet Italiener ikke haaner de arme «navales pedes», men pænt beder dem om at passe paa Tøiet, hvortil de svare, idet de annoncere den indtrædende Person ligesom hos de græske Dramatikere:

«Noi n'avrem buona cura,
Non dubitar di nulla. —
Mira quella fanciulla,
Come è vaga, e sicura,
E sta sull' uscio ardita
Colla faccia pulita».

(Vi skulle nok passe godt derpaa; tvivl ikke derom. Se hin Pige, hvor hun er yndig, og se, hvor kjæk hun staaer der i Døren med sit skælmske Ansigt.) Og da han skal gaae hen til Herberget, giver han Søfolkene Lov til at begive sig ned til Skibet. De foretrække imidlertid at blive paa Scenen, da Trissino har Brug for dem til at synge nogle Stropher om Sømandens ustadige Liv og Længsel efter Hjemmet. Saa kommer først Parasiten, hvis to Monologer Trissino har slaaet sammen til een; hans Scene med Simillimo Salvidio og alle de følgende Scener stemme næsten ganske overens med de plautinske, idet der engang imellem indskydes Korsange, hvoraf et Par, betragtede som rent lyrisk Poesi, maa siges at være ret smukke. Det følger af sig selv, at Simillimo i Vanvidsscenen ikke faaer sine Befalinger af Jupiter og Bacchus, men af en hel Hær «diavoletti», som han er besat af, og selve «Satanasso», som han idelig anraaber. Idethele har Digteren meget godt vidst at holde specielle antike Forestillinger ude fra Stykket, som han lader foregaae i hans egen Tid. Men Resultatet bliver dog trods al hans Poleren og Omstøben, at man — naar Alt kommer til Alt — helst vil nyde Plautus som han er; thi hans komiske Kraft besidder Trissino langtfra. «I Simillimi» er da ogsaa blevet bedømt høist forskjellig: medens Nogle kalde det «en heldig Efterligning af Plautus' Menæchmi», kalde Andre det

«meget middelmaadigt». Vist er det, at det ikke er noget Mesterværk; men blottet for Interesse er det ingenlunde.

Dette gjælder i endnu høiere Grad om den anden Bearbeidelse, af Agnolo Firenzuola, hvis Navn ligeledes er et af de berømte i den italienske Litteraturs Historie. Han fødtes i Florents 1493 og døde 1545; var en meget god Ven af Pietro Aretino, den paa eengang berømte og berygtede hvasse Satiriker; i sit private Liv ikke synderlig sædeligere end Denne; alligevel skal han have været Abbed. Sin Begavelse, navnlig for Satiren, viste han i endel lyriske Digte, samt Noveller, der i alle Henseender ere i Boccaccio's Maneer, endvidere i Moderniseringen og Lokaliseringen af Appulejus' Roman «det gyldne Æsel», og i adskillige dramatiske Arbeider, hvoriblandt «I Lucidi», som vi skulle beskjæftige os lidt med, (det udkom første Gang 1549; det kgl. Bibliothek eier en Udgave fra 1552). Firenzuola er saa fornuftig ikke at gjøre Brud paa Plautus' Scenegang, der jo navnlig i de første Akter er velberegnet og jævnt fremskridende; men han nøies med at gjøre den versificerede Dialog til Prosa, lokalisere Handlingen og idethele søge at skabe en ægte italiensk Komedie i Bibbiena's og Machiavelli's Stil paa den solide Grundvold, som den gamle romerske Digter har lagt, — og han har havt Vid og Lune nok til at gjøre det godt. Og om hans Smag og Kjendskab til Scenens Fordringer vidner det, at han i 4de Akt, der hvor den Gamle kommer, strax lader Lucido Folchetto (ɔ: den fremmede Menæchmus) deltage i Dialogen, istedenfor, som Plautus, at lade ham blive staaende længe paa Scenen i en umotiveret Ørkesloshed; ligeledes at han i sidste Akt lader Slaven Betto, der kommer efter sin Herre og har sagt: «Nu vil jeg banke paa», strax blive den Gamle og hansfire «Facchini» (eller Sjouere) vaer, men ikke kjende deres Offer, fordi Lucido vender Ryggen til eller skjules af de Andre, — førend Slagsmaalet begynder og Betto skal til at vise sit Heltemod. Fremdeles har han i Vanvidsscenen forkortet Lucido's lange Replikker ikke lidet og blot taget de kraftigste Steder med. Saadanne underlige Ideer som Trissino's, at belemre plautinske

Komedier med aristophaniske eller sophokleiske Kor, afholder han sig fra. Men, hvad der er mærkeligere: hans Stykke er slet ikke smudsigere end Plautus', og det uagtet Æmnet jo syntes at være saare fristende dertil for en italiensk Digter fra Renaissancetiden, og Pietro Aretino f. Ex., der ogsaa gav sig af med at skrive Komedier, havde vistnok ikke modstaaet denne Fristelse saa godt. Derimod har Firenzuola spækket sit Stykke med endel originale Indfald og Vittigheder, hvoraf flere ikke give de plautinske Noget efter. For sin ret elegante, skjøndt noget gammeldags og latiniserende Stil citeres «I Lucidi» ofte i den store italienske Ordbog, som «Accadémia della Crusca» udgav i det 17de Aarhundrede. — Hos Firenzuola er det den lærde og rige Stad Bologna, som nyder den tvivlsomme Ære at være Skuepladsen for den gifte Lucido's Utroskab o. s. v. Alle Personernes Navne ere andre end hos Trissino. Snyltegjæstens er saaledes Sparecchia, ɔ: den, der rydder Bordene; Matronen hedder Fiammetta, med Hentydning til hendes fyrige Karakter; Kokken: Gratugia (Rivejern). Som karakteristiske Træk fra den italienske Bearbeiders Pen kunne anføres bl. A., at Parasiten taler om, hvor herligt det er, at Lucido «ved sine Gilder (og det er rigtige Munkegilder!) ikke piner Folks Tandkjød med Billinger, som Nattergale; nei han følger den franske Skik: Alt hvad der kommer paa Bordet, er solidt og helt». Forøvrig har han igaar været lidt oppe at skjænd's med sin Velynder og bringer nu et lille Madrigal, han har digtet for at forsone ham. — Der hvor Slaven advarer sin Herre mod den slemme By, de ere komne til, yttrer han: «I veed, at man siger: «Bononia docet», det vil sige: her lærer man at leve, men det maa man betale dyrt. Her er flere Rottefælder end Rotter.» — Den paatrængende Kok bliver spurgt, «i hvilken Maaned det er Fastelavn[1]) i dette Land». — «Hvorfor det?» — «Jo, for jeg skulde næsten troe, at det er nu om Sommeren, eftersom man seer talende Dyr». — Da Kokken vil gaae op i Elskerindens Hus,

[1]) egl. «Befana» (Epifanía), ɔ: Helligtrekongersfest.

udbryder Lucido: «Gid du maa brække Halsen paa det første Trin!», hvortil den Anden svarer: «Aa hvad, du mener det vel ikke saa slemt; jeg er jo ikke din Kone». — Stykkets Erotium tiltaler Den, hun antager for sin Elsker, med saa blomstrende Tirader som: «Delizie e struggimento dolcissimo dell' anima mia innamorata» (Min elskende Sjæls sødeste Fryd og Pinsel!). — Da Snyltegjæsten kommer hæsblæsende og ærgerlig fra Byen, udbryder han: «Nei! nu er jeg over tredive Aar; men aldrig har jeg dog baaret mig saa hestedumt ad som imorges, da jeg gik ind i en Kirke for at høre Messe, — og imens blev Lucido borte for mig. Gid Pokker havde den fordømte Munk, der aldrig kunde blive færdig!» o. s. v., indtil hans Forbittrelse stiger til Raseri, da han seer Manden komme ud, stangende sine Tænder. — Flere Steder stifter man Bekjendtskab med forskjellige af Datidens Lækkerbidskner, «quæ milvinam suggerant», som Menæchmus siger, f. Ex.: fede Kramsfugle, oplagt Mælk i Buddingeform med Sukker, ristet Bedehale med Peber og Roseneddike o. s. v. — Jeg har forsøgt at give en Oversættelse af et Par Fragmenter, det ene er 1ste Akts 3die Scene, mellem den gifte Lucido, Sparecchia og «la Signora» (ɔ: Erotium), hvoraf man seer, hvorledes Elskende talte i Midten af det 16de Aarhundrede.

Signora (kommer ud fra sit Hus og seer Lucido). Ak, mit søde Hjerte, vær velkommen. Men hvad skal det betyde, at du ikke har ladet dig see siden igaar Aftes? hvor har du kunnet nænne at komme først nu? Ak, jeg har Ret i at sige, at Mændenes Kjærlighed er som Lilliens Skjønhed, — snart forbi.

Sparecchia (afsides). Og Jeres som Vin i en Flaske, snart drukken op.

Lucido. En vigtig Sag, min Deilighed, der har megen Betydning baade for dig og mig, har opholdt mig lige til dette Øieblik, saa jeg ikke har kunnet komme herover.

Sign. Og hvad har du der, min Skat?

Luc. Det er Pynt til dig og et Bytte fra vore Fjender,

min yndigste Rose; een af min Kones Kjoler, — den allerkjønneste.

Sign. O, hvorfor behøvede du at gjøre dig saadan Uleilighed? Vidste du ikke, at ogsaa uden det tilhører min Person dig? Og i Sammenligning med dig agter jeg ingen af mine andre Venner, ja ikke en eneste Mand, for det Ringeste! Du er min Glæde, min Trøst, mit Hjerte og min Sjæl; og derfor skal min Dør altid staae dig aaben, naar du kommer med tomme Hænder, ligesom om du kom med dem fulde; det er ikke af den Grund, jeg holder af dig, min Kjærlighed. Du veed nok, at jeg ikke er som de Andre, og navnlig ikke overfor dig.

Spa. (afs.). Du lyver ham jo lige op i Ansigtet. Du staaer jo netop og smidsker for ham, saalænge til du seer, han giver Noget.

Sign. Jeg vil ikke have, at du for min Skyld skal have Ubehageligheder hjemme med din Kone og være Skyld i, at hun fører et kummerfuldt Liv. Mig er det nok, at jeg har dig, og jeg attraaer intet Andet end dig, og jeg eier og besidder Alt, naar jeg har dig, min Elskede.

Spa. (afs. til Luc.). Naar hun virkelig holdt saa meget af dig, som hun siger, saa vilde hun ikke have seet til dine Hænder, som hun strax gjorde: «Hvad har du der, min Allerkjæreste?» — Naar hun ikke snart faaer den Kjole, saa skal hun nok hitte paa en halv Snes Paaskud for at faae fat i den . . . Ja, gid Pokker havde alle dem, der gaae med Skjørter!

Luc. Mit søde Hjerte, jeg indseer, at Dette (peger paa Kjolen) kun er en ringe Løn for al din megen Venlighed; men det er egentlig heller ikke som Løn, at jeg giver dig den, men forat ogsaa jeg kan vise dig en lille Venlighed. Saa gjør mig da den Glæde at modtage den, og husk, at jeg ikke eier anden Rigdom end dig.

Sign. Tusend Tak. Isandhed en skjøn Kjole.

Spa. (afs.). Sagde jeg det ikke nok! «Hun vilde ikke have den», — det vil sige: tilkjøbs; men lod hun sig maaskee bede længe? — nei, ligestrax: «tusend Tak».

Luc. Det var den, jeg lod sye til hende ifjor, da hun skulde til sin Søsters Bryllup; og Tøiet alene kostede sine gode fyrretyve Scudi.

Sign. Det troer jeg; det er ogsaa noget deiligt Tøi. (Kalder ind i Huset). Hei, Rossetto, kom og tag denne ind med.

Spa. Ja, lad den bare hurtig blive bragt ind; man skal aldrig opsætte Noget; — han kunde jo gjerne fortryde det.

Sign. Skal vi gaae ind nu?

Luc. Ikke nu; men veed du hvad jeg vil have du skal gjøre? Du skal lade tilberede et Middagsmaaltid for mig og denne brave Kammerat.

Sign. O, saa gjerne.

Spa. Signora, vi behøve bare Lidt, for I maa da endelig ikke tro, at vi ere Fraadsere. To Par stegte Kapuner, et Par Sardeller, lidt saftigt Kalvekjød, Maccaroni, lidt Kyllingemad til at begynde med, Ost og Frugter, og fremfor Alt god Vin, og strax i Begyndelsen kunde et Glas Malvasier ikke være saa galt.

Sign. Det skal skee Altsammen, som I ønsker.

Luc. Hør nu, medens du sørger for at Dette bliver færdigt, ville vi gaae hen paa Torvet og besørge et Par Smaaærender; vi skal være her tilbage om et Øieblik.

Sign. Ja, kom snart; Alt skal være istand.

Luc. Saa Farvel, min Elskede. Kom, Sparecchia.

Spa. Jeg kommer; idag skal du ikke være bange for at tabe mig: selv om Paradiset stod aabent, vilde jeg ikke forlade dig for at gaae derind. —

Man seer, at Firenzuola's Snyltegjæst er betydelig spydigere mod sin Patrons Elskerinde, end han er hos Plautus. Derfor er det ikke saa underligt, at han bliver temmelig ilde omtalt af hende i Scenen i 2den Akt med den fremmede Lucido:

Sign. Vil du vente paa Sparecchia?

Luc. Nei, vist ikke. Naar han ikke er her, maa han selv tage Skaden deraf. Han kunde være kommen til rette Tid. Jeg har ikke den Vane at vente paa Folk.

Sign. Jeg meget mindre. Thi sandt at sige: havde det ikke været for din Skyld, saa havde saadan en Fyr aldrig faaet Lov til at komme i mit Hus.

Luc. Jeg lover dig, saasandt jeg er en Gentiluomo, at jeg aldrig mere vil lade ham komme i min Nærhed, eftersom du ønsker det.

Sign. Ja, jeg ønsker det meget; thi jeg kan ikke udstaae ham. —

Stykket ender med følgende karakteristiske Epilog:

«Tilskuere, gaa ikke endnu; vær saa venlige at holde ud blot et lille Øieblik, for nu kommer det Bedste. Komedien er ikke tilende endnu; thi vore Lucidi ville opføre sig mere nobelt end Plautus' Menæchmer og vise, at de unge Mænd nutildags have en meget bedre Samvittighed end de i gamle Dage. For det Første ville vi sende den smukke Signora en ny Kjole tilligemed hendes øvrige Sager, og dernæst ville vi allesammen holde et Aftengilde, førend dette Karneval er forbi, og der skal Sparecchia være med, og han skal faae saa Meget at spise, at han skal glemme Tabet af sin Middagsmad idag. Jeg vil give ham ti Scudi, saa kan han ordne det som han selv vil. Menæchmerne, de uopdragne Personer, bar sig slet ikke saa pænt ad: de lod den stakkels Signora sidde med en lang Næse uden at give hende en Smule Erstatning, og den stakkels Peniculus maatte gaae og skære Tænder, — der var Ingen, der vilde indbyde ham. — Ja, hvis I ville vente til imorgen Aften, ville de allesammen komme ud og gaae derhen, hvor jeg sagde; men vil I ikke vente, saa maa I selv om det; thi for idag er Festen forbi . . . . Saa Farvel da, til vi sees igjen!» —

Den næste Bearbeidelse af Plautus' Stykke maa vi søge i den spanske Litteratur. Medens vi i det 16de Aarhundrede i Italien møde forfinede og overkultiverede Sæder, og Litteraturen — ikke mindst den dramatiske Poesi — i sin fulde Blomstring, fremelsket af Konger og Fyrster, see vi det senere saa blomstrende spanske Nationaldrama i sin første Spiren. Der var endnu en rum Tid til at Lope de Vega skulde give det dets ægte

nationale Skikkelse, som det bevarede under hele den glimrende Periode indtil henimod det syttende Aarhundredes Slutning; man havde indtil omtrent Midten af det 16de Aarhundrede endnu kun bragt det til fordetmeste ganske umodne Forsøg og tildels betydningsløse Smaaprodukter. Dog besad man i Folkets Naivitet og Vid og dets rige Romancepoesi gode Betingelser for en storartet og original dramatisk Poesi, der jo heller ikke lod vente paa sig, saasnart den store Mand havde vist sig, som formaaede at lede den den rette Vei. — Men ingen af Spaniens Regenter i det 16de Aarhundrede, hverken Ferdinand den Katholske eller Karl den Femte, brøde sig videre om Skjønlitteraturen eller gjorde Noget for den, Medlemmer af Geistligheden og Adelen syslede vel ofte med Poesien, men da saagodtsom altid med den klassiske Lyrik i italiensk Smag, og der frembragtes vel meget Fortræffeligt i denne Retning, men det havde Folket ingen Glæde af; og Datidens Skuespilforfattere vare henviste til at kjøre om med Thespiskærren fra den ene Landsby til den anden for i Forening med en fire—fem Akteurer og (naar det var et særdeles fint Selskab) en Guitarspiller at more Almuen, i Kirken eller i et ofte høist primitivt Theater, med «Misterios», «Comedias», «Entremeses», «Autos sacramentales», «Pasos» eller «Farsas», — saamange forskjellige Benævnelser havde deres Stykker. En saadan Forfatter var Lope de Rueda (ikke at forvexle med Lope de Vega), hvis bevarede Komedier trods den endnu noget raa Form udmærke sig ved en vis tiltalende Naturlighed og Munterhed og en ikke ringe Begavelse. Samtidig med ham, d. v. s. omtrent 1550, levede der i Valencia en gammel Boghandler, Juan de Timoneda, en dannet Mand med ret udstrakte Kundskaber, som paatog sig at korrigere sin Vens, den jævne Rueda's Stykker og udgive dem. Man kjender ellers ikke noget til hans nærmere Livsomstændigheder; derimod fandt man for nogle Aar siden i det wienske Bibliothek endel interessante Romancesamlinger med den poetiske Titel «Rosas», som bære hans Navn paa Titelbladet; endvidere veed man, at han selv med Held forsøgte sig i Digtekunsten, og man har

navnlig af ham nogle ganske livlige og morsomme Fortællinger i Stil med de italienske Noveller, flere nette dramatiske Smaating og endelig den i Aaret 1559 udkomne: «Comedia de los Menecmos, puesta en gracioso estilo y elegantes sentencias» (ordret: Komedie om Menæchmerne, sat i skjøn Stil og elegante Sætninger). Den er udgivet paany (i Slutningen af forrige Aarhundrede) af den ansete spanske Digter L. F. de Moratin, i et Værk, der behandler det spanske Dramas ældste Historie; hos ham betitles det «los Mene*mn*os», — uvist hvorfor, — og han er umaadelig glad over at Timoneda har udeladt to efter Moratins Mening «lidet nødvendige Personer (ɔ: Kokken og Erotiums Pige), forandret Prologen, bortskaaret Peniculus' unyttige Monologer i første og tredie Akt, ligesom den gifte Menæchmus' i fjerde og Messenio's i femte; fremdeles meget passende udvidet nogle Scener og gjort andre mere naturlige; endelig forbedret Opløsningen». Man maa nu imidlertid ikke tage det saa nøie med Moratins Ros; thi vel var Denne ret betydelig som Komediedigter, men som Æsthetiker meget gammeldags og fransk, og satte derfor «de tre Enheders» Overholdelse som næsten det allervæsentligste Fortrin for et Drama. Men naar han fremdeles siger, at Timoneda i hele Stykket har formaaet at bevare den latinske Forfatters Vid og Livlighed, maa vi virkelig give ham Ret deri; thi den ærlige gamle Spanier har aabenbart i Plautus truffet en beslægtet Aand, som han rigtig kunde forstaae. Det er ikke nogen smagfuld, kunstmæssig Efterligning som Firenzuola's og især Trissino's: Timoneda har læst «Menæchmi», moret sig kostelig og ment, at det vilde være Noget for hans Landsmænd; og han har da skrevet sin Komedie, som det bedst kunde falde, under Paavirkningen af Plautus' betagende Lune; og da han selv var munter og som saamange Spaniere i Besiddelse af djærv Vittighed, er hans Arbeide blevet morsomt og tiltalende som den gamle romerske Digters. De Forandringer, han har gjort i Scenegangen o. dsl., ere vist for største Delen mere tilfældige end beregnede. — Han indleder Stykket med en «introïto» (Forspil), hvis Personer ere Cupido og tre Hyrder;

Hyrderne møde for Cupidos Domstol i et Hjerteanliggende, og Forfatteren lader nu meget naivt Cupido befale dem med det Samme at fortælle Tilskuerne hvad der er nødvendigt til Forstaaelsen af det Stykke, som nu skal opføres. De synge tilsidst en lille Vise om Elskovs Magt, hvorpaa den egentlige Komedie (i een lang Akt og i Prosa ligesom Forspillet) tager sin Begyndelse. Timonedas Personliste er noget forskjellig fra Plautus' og lyder saaledes: Casandro, Audacias Fader. — Audacia, Menemnos Hustru. — Den gifte Menemno. — Den ugifte Menemno. — Tronchon, Slave. — Talega, «simple», ɔ: enfoldig og komisk Tjener, noget Lignende som det senere spanske Dramas stereotype Spasmager, Gracioso'en. — Dorotea, Skjøge. — Averroïs, Læge. — Lazarillo, Tjener. — Scenen er en Gade i Valencia. — I den første Scene kommer den gifte Menemno listende ud af sit Hus med sin Tjener Talega, der har faaet endel af Peniculus' Karakter og Replikker, men ellers ligner Troels i Holbergs «Barselstuen», en Blanding af «Ondskab og Taabelighed». Han maa engang have været i Tjeneste hos en Præst eller en lignende studeret Mand, eftersom han hyppig smykker sin Tale med ufordøiede latinske Brokker. Menemno beder ham skynde sig, og Talega anstiller sig som om Herrens Moralitet ligger ham meget paa Hjerte:

Talega. Ak Herre, Kjærlighed gjør blind; — Gud give, du maa slippe vel fra det Roderi og tage dig noget Bedre for.

Menemno. Naar du ikke vil være med, saa kan du jo blive hjemme.

Tal. Nei, saa stygt kunde jeg ikke bære mig ad; en Hund skal følge sin Herre. Forresten er det noget rigtig Solidt, du har der, Herre.

Men. Ja, det skulde jeg mene! Det er en af min Kones fineste Kjoler, som jeg har lovet min Dorotea.

Tal. Og hvad giver hun saa dig?

Men. Det er mig nok, naar hun vil modtage, hvad jeg giver hende, og desuden har hun lovet at anrette mig og nogle

af mine Venner et flot Gjæstebud, naar jeg sender hende, hvad hun behøver.

Tal. Ja, naar der skal være Kommers og Ædegilde hos Dorotea, saa skal jeg saamænd ikke blive borte, for jeg holder rigtig saa meget af dig.

Men. Hvordan skal vi nu bedst komme derover uden at blive opdagede?

Tal. Hør Menemno, vær bare forsigtig, for Væggene har Øren, og lad mig bare ikke komme i Fidtefadet for din Skyld.

Men. Hvad er du bange for, din Kujon?

Tal. Hvad jeg er bange for? Veed du ikke, at man pleier at sige: «facientes et consentientes» og saa noget Mere, som jeg ikke kan huske? Jeg vil nu raade dig, at du slet ikke skal bryde dig om at indbyde Andre, naar du vil have, at vi ikke skal blive røbede; for du veed nok, at ved Gjæstebud der regjerer Vinen, og der hvor Vinen regjerer, gaaer Hemmelighederne deres Vei; men da jeg nu Gudskelov kan spise for Fire og, skulde det behøves, for Fem, saa mener jeg, at vi skulde see til at være ganske alene med Dorotea; for — kort og godt — mange Kokke fordærve Maden.

Men. Du kan have Ret; vi To skal blive de Eneste. —

Og lidt senere siger Talega:

Tal. Men, sørg saa bare for at det bliver idag, for man skal aldrig opsætte Noget.

Men. Naa ja, saa lad det blive idag.

Tal. Hør, Herre, jeg beder dig, at der ikke maa være noget firkantet Kjød paa Bordet.

Men. Firkantet Kjød? hvad vil det sige?

Tal. Jo, Præsten derhjemme i Landsbyen sagde, at firkantet det er det, som har fire Sider, fire Hjørner, fire Kanter, fire Holdepunkter, og derfor siger jeg «firkantet Kjød» om Bedekjød, Oxekjød «et totius animalibus de quatuor pedos».

Men. Nu forstaaer jeg dig, dit Vaasehoved; jeg lover dig, at der kun skal være Høns og Duer et cetera.

Tal. Skal vi ogsaa have «et cetera»? Hvad er det for Noget, Herre?

Men. Jeg mener: mange andre Ting.

Tal. Hør, Herre, saa maa der ikke mangle den Slags Kjødmad, som ligner mit Navn.

Men. Hvordan ligner dit Navn?

Tal. Hvad betyder: Talega?

Men. En Sæk.

Tal. Ja, jeg mener saadan Kjødmad, som er stoppet i ligesom i en Sæk, — hvorfor Pokker vil du ikke forstaae mig?

Men. Hvad er det da for en Slags Mad?

Tal. Medisterpølse, Kjødpølse, Blodpølse.

Men. Naa, det skal du nok faae.

Tal. Det er rigtigt; saadan kan jeg lide at du taler; naar jeg propper de Andre med Løgne for din Skyld, saa kan du gjerne proppe min Mave med god Mad. —

Saa kommer Audacia ud; Talega løber hen og skjuler sig med Kjolen bag et Gadehjørne, medens de to Ægtefolk overdænge hinanden med Bebreidelser, og engang imellem giver han sit Besyv med, indtil de skrige saa stærkt op, at den gamle Casandro hører det inde i Huset og farer ud halvt paaklædt:

Casandro. Saa skam Jer dog, for Pokker! Saa skam Jer dog! og skrig ikke saa frygtelig; lad dog ikke Naboerne blive Vidne til Jer slette Opførsel. Hvad er der nu iveien? Skal jeg altid være Tredjemand ved Jeres Skjænderier?

Audacia. Ak, Fader, dette Liv maa jeg kalde Død!

Cas. Hvad! — Hvoraf er da alt Dette opstaaet?

Men. Lad hende staae og græde som hun var besat, og hør ikke paa hende, nu hun er saa arrig; jeg skal fortælle dig det kortelig. Du maa vide, at nu er hun ikke alene storagtig og hovmodig; hun er ogsaa bleven skinsyg.

Cas. Skinsyg! og hvorfor?

Men. Hun siger, at jeg har en Elskerinde og stjæler her fra Huset.

Tal. (for sig). «Verum est».

Aud. Men saadan er det jo . . .

Cas. Vil du tie, din lille Slange; lad os tale.

Men. Med den taabelige Skinsyge piner hun mig hver Dag tildøde, og fordi jeg tør svare hende, behandler hun mig værre end om jeg var Talega.

Tal. (som før). Saa for Pokker! Hvem beder dig nu at nævne mig?

Aud. Saa du stjæler altsaa ikke fra Huset? Og den Diamantring, jeg gav dig forleden Dag, — hvad er der blevet af den?

Tal. (som før). Aa, saa skulde du bare vide det om Kjolen!

Men. Den er henne hos Guldsmeden at blive gjort istand.

Tal. (som før). Sig heller: henne hos Horen at blive gjort i Penge.

Aud. Gud give, det var sandt hvad du siger.

Men. Vist siger jeg Sandhed, og det er Mer end du fortjener.

Cas. (til Datteren). Kan du ikke tie, din Tosse!

Aud. Jeg vil tie, da der er To imod mig.

Tal. (som før). Tre, kan du gjerne sige.

Aud. Tal I nu sammen, saameget I vil; jeg gaaer ind for ikke at høre Jer Snak. (Gaaer.)

Den Gamle holder derpaa en skjøn Formaningstale til Svigersønnen, men er igrunden ikke langt fra at tage hans Parti, da han er endel mindre vrøvlet end den plautinske Senex og Audacia en mere udpræget Xanthippe end den romerske Matrone. Tilsidst gaaer den Gamle ind, efter at Menenmo har indbildt ham, at han skal i Forretninger til en Kjøbmand, Micer Duarte. Isteden derfor iler han naturligvis strax til sin Dorotea, aftaler Middagsgildet og gaaer først derpaa virkelig hen til Kjøbmanden, idet Talega bliver sendt til Svigerfaderen med den Besked, at Micer Duarte har inviteret ham til Middag, hvorfor han ikke kan komme hjem. Efterat Scenen er bleven tom, kommer den fremmede Menenmo med sin Slave Tronchon,

gjennem hvis Mund Timoneda faaer Leilighed til at give Valencianerne forskjellige Stikpiller. I den næste Scene, den med Dorotea, følger han næsten fuldstændig Plautus. Derefter optræder Casandro med sin Datter, hvem han skjænder paa for hendes Hovmod og Uomgængelighed, indtil Talega kommer til:

Tal. Hei, Herre!

Cas. Hvad Nyt?

Tal. Strømper, Sko, Skjorter, — Alt hvad du vil kjøbe mig.

Cas. Snak! Hvad kommer du for? Sig frem!

Tal. Ja, men saa maa Herren ikke forstyrre mig. Señor Duarte vil have . . . nei, nei, han beder Herren . . .

Cas. Hvorom beder han mig, din Nar?

Tal. Jo, han beder om I vil være saa artig at undskylde og spise Jer Mad i Ro og Mag med Fruen, for jeg og . . .

Aud. Altid den Bondeknold først!

Tal. Aa, ja det er sandt . . . For han ønsker, at Hr. Menemno og jeg skal spise hos ham.

Cas. Det er godt. Kom ind, min Datter, og du med.

Tal. Nei, jeg ikke. Det skulde Pokker gjøre! Saa kunde jeg jo gjerne faae knubbede Ord af Señora Doro . . . Af Señor Duarte, mener jeg, naar jeg ikke strax kommer og spiser.

Cas. Hvad er det, du siger der om Señora Doro? Kom ind, kom ind; du skal strax faae Lov at gaae igjen. (De gaae ind.)

Imedens Talega er inde i Huset og udfrittes forgjæves, kommer den fremmede Menemno ud fra Doroteas Hus og vil aldeles ikke kjendes ved den arme Tjener, da Denne senere antager ham for sin Herre, — ganske som hos Plautus. Talega bliver vred, gaaer ind og sladdrer til Audacia, der overfuser sin ulykkelige Mand, som imidlertid er kommen i den Andens Sted; Talega indfletter sine latinske Bemærkninger. Menemno seer dog endelig Leilighed til at slippe bort ubemærket, og den anden Menemno, der kommer søgende efter sin Slave, bliver nu Gjenstand for Konens og hendes Faders Ordstrømme; den

derpaa følgende Vanvidsscene har den spanske Bearbeider forkortet ikke lidt. Derefter følger Scenen med Lægen, som er en af dem, Timoneda har gjort mest ud af. — Averrois, en Charlatan ligesom Molière's Læger, træder ind med sin Tjener Lazarillo.

Averrois. Skynd dig, Lazarillo.

Lazarillo. Jeg skynder mig, domine.

Aver. Det er rigtigt; naar du kan komme med noget Latin, enten det er Kjøkkenlatin eller ei, saa skal du bare komme med det, — det vil gjøre dig til en stor Mand. — — — Bona saltus, Hr. Casandro.

Cas. Velkommen, Hr. Doktor. Jeg har hørt dine Ord til din Tjener og glædet mig over, hvor flink han er.

Aver. Det er den flinkeste Knøs af Verden; han er Broder til Lazarillo de Tormes, som havde tre hundrede og halvtresindstyve Herrer[1]).

Cas. Hvorlænge har han været hos dig?

Aver. Ikke over et halvt Aar, og han kan allerede alle Nominativer og Konjugationer og Gud veed hvad; ja, han kan en hel Dag igjennem tale Latin ligesaa godt som jeg, uden at man forstaaer et eneste Muk.

Cas. Det troer jeg gjerne. Men hvor kan det være, at du blev saalænge borte?

Aver. Jeg har kureret Guden Æsculapii ene Ben og sat Bacchi ene Arm i Led; de To havde nemlig smagt formeget paa nogle Vine paa Øen Kandia, og saa vare de faldne ned ad en Trappe.

Cas. (spøgende). Saa er du altsaa Læge baade for Guder og Mennesker?

Laz. Ita, domine.

Aver. Ah, det var godt sagt, det: ita, domine! Hvad synes du, Hr. Casandro?

---

[1]) Dette alluderer til en Roman af Diego Hurtado de Mendoza, en af de berømteste af de saakaldte «Kjæltringromaner».

Cas. Udmærket; men lad os nu komme til Sagen. Du maa vide, at min Svigersøn Menemno er syg, og jeg troer, det er en eller anden djævelsk Indbildning, der har bemægtiget sig hans Forstand.

Aver. Hippokrates, Galenus og Avicena et omnia schola medicorum anføre hundrede og halvtresindstyve Midler mod den Sygdom. Det første er . . .

Cas. Hys, stille; der er Menemno.

Aver. Lad os Begge gaae hen til ham.

Cas. Ja. — Naa, Menemno, min Søn, hvor har du gjort af Kjolen?

Men. Hvilken Kjole?

Cas. Den, du havde nys.

Men. O I Guder! Hvad er dog dette?

Cas. Hører du, hvad han siger?

Aver. Hm! Han kalder paa Guderne.

Cas. Hvorfor venter du længer? Gjør din Pligt, Mester.

Laz. Mester! — Domine Doctor, Domine Doctor pleier man at kalde ham.

Cas. Ti stille, Dreng, vær ikke saa næsvis.

Aver. Menemno, din Haand. Ikke saa urolig, ikke saa urolig, Menneske, det gjør blot din Sygdom værre.

Men. Hvilken Sygdom? Gaa Pokker i Vold!

Aver. Se, hvor gal han er! Hør nu; jeg vil nu gjøre ham nogle saa dybsindige Spørgsmaal, at de ere nok til at gjøre en fornuftig Mand gal, og nogle, som kan gjøre ham fornuftig igjen: et operibus credite.

Derefter gjør han Menemno samme Spørgsmaal som Plautus' «medicus» og opnaaer naturligvis at gjøre ham hidsigere og hidsigere; hvorpaa han siger meget vigtig: Nu kommer de Spørgsmaal, der skal gjøre ham klog; — nemlig om hans «intestina». —

Cas. Nu svarede han fornuftig.

Aver. Ja, se nu er han rask.

Cas. Han er ikke saa forrykt nu, som dengang hau truede sin Kone med Fakler.

Aver. Skulde han da være det? Det var da kjedeligt, — det skulde jeg have vidst.

Men. Hvem siger du, at jeg truede?

Cas. Husker du ikke, at du vilde myrde baade mig og din Kone?

Men. Jeg?!

Aver. Saa for Pokker! Vil du da ødelægge det Hele? Nu havde jeg allerede kureret ham halvt, og saa staaer du der og tirrer ham. — (Sagte.) Kom herhen, Menemno, lad os To tale lidt sammen. Du maa vide, at det er os, der er de Gale; du er altfor klog. — Gaa du afveien, Dreng; det er endnu ikke paa Tide, at du lærer at kjende disse Medicinens Hemmeligheder.

Laz. Men husk blot paa de quinquaginta ducati auri!

Aver. Aa, ja! — (Til Casandro.) Det er nogle, jeg absolut behøver; thi med dem skal jeg hjemme lave en vis Mixtur af halvtresindstyve Slags Urter fra de Saliges Øer, een for hver Dukat; og derefter et Plaster, som skal lægges under hans Fødder for at styrke hans Hoved.

Cas. Skynd dig blot; Alt skal staae til din Tjeneste.

Aver. Bene dixisti. — (Afsides.) Hør nu, Menemno. Jeg veed meget godt, at naar du er noget forstyrret i Hovedet, saa er det fordi du har havt Ærgrelser.

Men. Det er sandt.

Aver. Vær nu saa venlig at gjøre Alt hvad jeg siger, for at bevise mig en Tjeneste og skaffe mig Kredit som Læge og ikke gjøre din Svigerfader vred.

Men. Det skal jeg gjerne.

Aver. Naar du gjør det, saa lover jeg at dele de halvtreds Dukater med dig, for du behøver slet ikke Medicin og jeg har ikke mere Forstand derpaa end den Mur der.

Men. Men sørg blot for, at jeg bliver ført til dit Hus.

Aver. (høit). Hr. Casandro, naar jeg vilde sige, at Menemno nu var ganske rask, saa talte jeg ikke Sandhed; men jeg har bragt ham paa det Punkt, at han lystrer mig i Alt.

Cas. Lad see.

Aver. Menemno!

Men. Hvad befaler du, Hr. Doktor?

Aver. Løft den høire Arm op. Kan du ikke høiere?

Men. Nei, Herre.

Aver. Saa, drei dig nu om. (Til Cas.) Seer du? Jeg sværger ved den store Hippokrates, at naar jeg vil, kan jeg forvandle ham til en Hvideroe. — Rolig, gale Mand, rør dig ikke. — Nu skal du passe paa disse Punkter i Medicinen, min unge Ven. — Giv mig nu din Kaarde, Menemno.

Cas. Det gaaer jo udmærket.

Aver. Hold nu Armene sammen.

Men. Ja. Men hvad er det, du gjør der?

Aver. Rolig; det er blot for din Helbreds Skyld, at jeg binder dig med dette Reb, — det befaler nemlig Avicena.

Laz. In quarta et sexta ad finem.

Aver. Ah, det var godt citeret, min Dreng. Hr. Casandro, nu maa han føres saaledes bunden hen til mit Hus, og der lover jeg dig at han skal blive kureret om tre Dage, med det gyldne Plaster.

Cas. Nei, det er bedre at han strax bliver ført til Galehuset; der hører han hen.

De trække dernæst af med Menemno, som raaber høit om Hjælp og derved hidkalder Broderens Slave. Den Maade, hvorpaa Denne befrier sin formentlige Herre, er meget karakteristisk. Han gaaer nemlig ikke saa plumpt tilværks som Plautus' Messenio, der ligestrax bruger Næverne; nei, han anvender List, idet han benytter sig af Spaniernes medfødte Hang til Overtro, for at faae fat i den røvede Kaarde, og da Menemno har faaet den, kan han jage Fjenden paa Flugt som en ægte spansk Caballero.

Tronchon. Hvorfor fører I denne Gentilhombre bort?

Cas. Fordi han er forrykt.

Tron. Hvem siger saa slem en Ting?

Cas. Den Læge der.

Tron. Vær kun rolige; han er ikke forrykt.

Cas. Ikke? Hvad feiler han da?

Tron. (hviskende). Han er besat af en ond Aand.

Aver. (angst). Besat! — Vig fra mig, Satanas.

Cas. Ja men, Doktor, hvor kan det være I ikke kjendte Sygdommen?

Aver. Jeg veed, at jeg aldrig har været Djævledoktor; men lad os høre hvad han dér veed.

Cas. (til Tronchon). Hvad vil du gjøre ved ham?

Tron. Nu skal I see. Jeg vil hviske til ham, for at see om det er een af de hemmelige Djævle. (Sagte.) Menemno, hvis du vil være fri for disse Folk, skal jeg skaffe dig en Kaarde i Haanden.

Men. Ja, lad mig kun faae den.

Tron. (høit). Nei, det er en almindelig Djævel; jeg vil tiltale dig høit. Jeg befaler dig i Guds Navn, at du skal fare til Helvede uden at skade og pine denne Mand.

Men. (brølende). Jeg gaaer ikke ud, før jeg har seet Korset eller Korsets Tegn.

Cas. Ak, den stakkels unge Mand! Aa, Gud hjælpe os! Aa, hvilken gruelig Elendighed!

Tron. Er der ikke et Kors her i Nærheden? Aa, lad mig laane den Kaarde; den kan agere Kors.

Han faaer strax Vaabnet, løser Menemno og giver ham det, hvorpaa den Gamle, Lægen og Lazarillo løbe deres Vei. — Slutningen har Timoneda ladet blive mere moderne og moralsk end Plautus', idet Audacia gaaer i sig selv og fortryder sin Heftighed, og Menemno er bleven saa fortrædelig over de mange Ubehageligheder, han har havt, at han lover Bod og Bedring for Fremtiden; begge Brødrene juble over at have gjenfundet hinanden, og Stykket ender med almindelig Fryd. —

I den franske Litteratur indførtes Tvillingbrødrene af Rotrou (f. 1609, † 1650), mest bekjendt som den første klassiske Tra-

giker, der imidlertid aldeles fordunkledes af Corneille og glemtes over ham. Han var en ædel Personlighed og vel ikke noget Geni, men dog et ret betydeligt Talent, hos hvem man allerede seer den franske Tragedies Fortrin og Feil. Hans Form er endnu temmelig raa paa Grund af det uudviklede Sprog; men man finder dog hos ham baade kjærnefulde og pathetiske Steder. Som Komediedigter er han uden synderligt Lune. Tre af hans Komedier ere efter Plautus, nemlig «les captifs» (Captivi), «les deux Sosies» (Amphitruo) og «les Ménechmes», Komedie i fem Akter og i Alexandriner (ikke saa elegante som de senere franske Dramatikeres), opført første Gang 1632 og udkommen i Trykken 1636; i det kgl. Bibliothek findes en Udgave fra 1661. Scenefølgen er i de første Akter ganske som Plautus' og saagodtsom alt det Morsomme er taget fra ham, idet Virkningen endda tidt er forringet ved den brede, rhetoriske Form (samme Forhold som mellem Corneille's «Cid» og denne Tragedies spanske Original, «las mocedades del Cid» af Guillen de Castro, og som mellem Komedien «le menteur» af Corneille og Alarcon's «la verdad sospechosa»). Flere af Personnavnene ere bibeholdte, som: Ménechme Sosicle, Messenie, Erotie, der kaldes «veuve, courtisée de Ménechme Opravi». Kokken Culindrus er bleven omdøbt til: Ciclindre, Opvarter («valet de cabaret»). Slutningen er ny: Rotrou lader Ménechme Sosicle blive virkelig forelsket i den smukke Enke, og da hans Broder (der driver sit Galanteri saa vidt, at han omtaler sig selv som «amoureux de toutes les belles») forsones med sin vrede Hustru, bliver der et Par af de To. Snyltegjæsten viser sig i langt flere Scener end hos Plautus, men er egentlig ikke videre komisk; ligesom hos Firenzuola holder man ham tilsidst skadesløs for det tabte Maaltid.

Senere er imidlertid Plautus' Stykke blevet bearbeidet af en endnu anseligere fransk Digter, nemlig Regnard (f. 1647, † 1709), den af Molière's Efterfølgere, som havde arvet mest af hans Geni, Forfatter af det morsomme Lystspil «le légataire universel», der opførtes her i Byen for et Par Aar siden under

Titelen «Testamentet». Hans Bearbeidelse af «Menæchmi» er forøvrig ikke blandt hans allerbedste Stykker, men dog altid særdeles værd at læse og betragte nærmere. Den hedder «les Ménechmes ou les jumeaux», er i 5 Akter, skreven i smukke flydende Alexandriner (som «Tartuffe», «l'école des femmes» o. s. v.), og spiller i Regnards egen Tid (den opførtes første Gang 1705)[1]. Den er tilegnet den gamle Boileau, «le législateur du Parnasse français»; og forud for selve Komedien gaaer et interessant Forspil, hvori Scenen er Parnassets Top; her møde Merkur og Apollo hinanden og have en Samtale af samme Art som den i Prologen til Molière's «Amphitryon», med adskillige Spydigheder til Molière's og hans Efterligneres Syndebukke: Advokaterne, Lægerne og Apothekerne. Merkur fortæller tilsidst, hvad Ærende han egentlig har paa Digterbjerget; han er nemlig sendt ud for at skaffe Pariserne en dygtig Komediedigter, som de have savnet i høi Grad, siden:

— «la Parque meurtrière
Enleva le fameux Molière,
Le censeur de son temps, l'amour des beaux esprits».

Apollo mener, at det er bedst at fremmane en stor Digter af Graven, og kalder derfor paa Plautus, der i sin Tid vakte ligesaa stor Beundring i Rom, som Molière i Paris. Merkur vil takke; men Apollo afbryder ham:

«Entre des Dieux tels que nous sommes,
Il ne faut pas de longs discours.
Laissons les compliments aux hommes;
Ils en sont les dupes toujours.»

Nu kommer Plautus, hvem Apollo præsenterer som sin Protegé; men han betakker sig for længer at nyde Apollo's Beskyttelse, thi i sit jordiske Liv har han maattet erfare, hvor lidet indbringende en Bestilling det er at være Digter, og tilsidst maatte han jo arbeide i en Mølle. Merkur udraaber: «Ja, naar det gik en saa stor Mand saadan, hvordan skal det saa

[1]) Her i Kjøbenhavn gaves den første Gang 1728 og senere flere Gange efter det kongelige Theaters Opførelse.

gaae vore Rimere nutildags!» Imidlertid beder han Plautus om et Sujet til en Komedie, som kan more Pariserne, og da den Anden indvender, at Sæder og Publikum jo nu er helt anderledes end i hans Tid, svarer han, at det er slet ikke saa helt anderledes som man troer. I Plautus' Dage kunde Konerne skilles fra deres Mænd, naar de vilde; nu er rigtignok Skilsmissen forbudt, men:

«— un usage moins sévère
Aux coquettes du temps permet encor parfois
D'avoir autant d'amants qu'elles en peuvent faire».

Og vel existerer der nu ingen Snyltegjæster som i den romerske Tid, men man har:

«— des Gascons
Qui valent bien des parasites».

Plautus lader ham da faae Menæchmerne, som fordum morede Roms kræsne Publikum. — Komediens Indhold er følgende. Chevalier Ménechme har efter sin Faders og Moders Død taget Tjeneste i den franske Hær, kjæmpet tappert i Flandern og efter nogle Aars Forløb svunget sig op til Kommandeur for et Regiment. Men ikkedestomindre er han altid i stor Pengeforlegenhed og har derfor taget det Parti at gjøre en ældre rig Pebermø, Mademoiselle Araminte, sin Opvartning; hun føler sig høilig smigret ved den unge Officeers Hyldest og forsyner ham stadig med Penge. Han er netop for en Timestid siden ankommen til Paris i Følge med sin Tjener Valentin, og oppebier Denne paa et Torv, medens han besørger Herrens Vadsæk fra Toldhuset. Da han allerede er bleven helt utaalmodig, kommer Valentin (en almindelig Komedietjener à la Henrik eller Sganarel) med Sækken, som Chevalier'en imidlertid ikke vil kjendes ved, uagtet der staaer Navnet Ménechme og Familiens Segl udenpaa. Chevalier'ens Nøgle kan ikke aabne den, Valentin dirker den op og seer nu med Forundring og Glæde en hel anden og bedre Garderobe end Herrens; men denne Glæde deles ikke af Chevalier'en, der savner en Pakke Kjærlighedsbreve, — ikke fra Araminte, men fra Isabelle, hendes smukke Nièce, hvem

han egentlig elsker. Ved Undersogelsen af nogle Papirer i Vadsækken opdager han, at den tilhører hans Tvillingbroder, som han ikke har seet i mange Aar, som er bleven opdraget hos en rig Onkel paa Landet og, efter hvad Chevalier'en har hørt, anseer sin Broder for død. Endelig finder han et Brev fra Notaren Robertin i Paris, hvori Mr. Ménechme kaldes til Staden for at modtage de 60,000 Daler, som hans afdøde Onkel har efterladt ham, og forestilles for sin Brud, der er — ingen Anden end Chevalier'ens Elskede. Han beslutter strax at narre sin Broder for Pigen og Pengene, og sender Valentin ud for at opspore ham og Notaren, medens han selv aflægger et Besøg hos Araminte, som inviterer ham til Middag. Démophon, Aramintes Broder og Isabelles Fader, henvender sig derefter til hende for at bede hende om at oprette Testamente til Fordel for sin Nièce og hendes tilkommende Mand, — hun er jo dog nu saa gammel, at hun ikke kan tænke paa at gifte sig. Men disse Ord bringe hende i Fyr og Flamme, og de to Søskende skilles ad som Uvenner. Imidlertid kommer Valentin tilbage til sin Herre og beretter, at han ganske rigtig har fundet Broderen, hvis mærkværdige ydre Lighed med Chevalier'en slog ham med Forbauselse, medens han ellers ikke ligner ham i elegant Holdning og Fremtræden: det kan man jo heller ikke forlange af en Mand fra Picardiet, der aldrig har været i Hovedstaden,

«Et ce n'est qu'à Paris que l'on perd aujourd'hui
Cet air sauvage et dur qui règne encore en lui».

Valentin har givet sig i Snak med Ménechme og forstaaet at indsmigre sig saaledes hos ham, at han har taget ham til sin Tjener. Medens Chevalier'en nu gaaer hen at iføre sig en Sørgedragt for ganske at ligne Broderen, kommer Denne, som er vant til Landlivet og ikke synes om Støien og Tummelen i Paris; han staaer just og beklager sig herover for Valentin, da Finette, Aramintes Pige og Valentins Kjæreste, træder ud for at bede Ménechme komme ind at spise. Men han afviser hende som en Koblerske, og da hun har hentet sin Frøken ud, bliver

Denne behandlet paa samme Maade; Valentin søger at stifte Fred, idet han forsikkrer Araminte, at saadanne smaa Anfald af Galskab har hans Herre undertiden; men Damen er saa hidsig, at hun befaler sin utroe Elsker aldrig mere at vise sig for hendes Øine, hvorefter hun iler ind, fulgt af den ligesaa vrede Finette. De andre gaae bort for at finde en Gjæstgivergaard. Chevalier'en kommer nu sørgeklædt og ligner i denne Dragt sin Broder saameget, at Valentin er nødt til at sætte et Mærke paa hans Hat for at kjende dem fra hinanden. Notaren har vist sig meget forekommende mod Chevalier'en, da han var hos ham, og vil om en Time overgive ham de 60,000 Daler. Medens nu den falske Brudgom introducerer sig hos Démophon, og Isabelle glædelig overraskes ved Synet af ham, farer Araminte ind og overvælder ham med Bebreidelser, som han til hendes store Ærgrelse ikke vil forstaae. Han gaaer bort for ikke at høre Mere, og da hun ogsaa er gaaet, kommer den anden Ménechme med Valentin og antages naturligvis for sin Broder; Isabelle finder rigtignok, at hans Væsen er saa underlig forandret, og Démophon kan heller ikke godt forstaae, at han ikke vil indrømme, at de have seet hinanden før. Dog aftales Giftermaalet, og Ménechme maa love at tage Bopæl hos sin tilkommende Svigerfader, som derpaa gaaer ind med Datteren. Nu indfinder der sig en ubehagelig Gjæst, nemlig en af Chevalier'ens Kreditorer, Kjøbmanden Mr. Coquelet, med en Regning; Valentin veed ikke Andet at gribe til end det almindelige Komediekneb, at indbilde Ménechme, at det er en gal Mand, som har den fixe Idee, at alle Folk ere hans Debitorer; og Ménechme taler ham da ogsaa efter Munden i Begyndelsen. Men tilsidst kjeder han ham saameget, at han bliver forbittret, river Regningen istykker og prygler Manden ud under dennes Trusler med Proces. Araminte er bleven saa vred paa Den, hun antager for sin fordums Elsker, at hun sender Finette til ham med hans Portrait og Breve, idet han saa skal tilbagelevere hendes Kontrafei; men det seer Ménechme sig naturligvis ikke istand til, og Pigen beskylder ham da for at beholde det for den kostbare Guld-

rammes Skyld; thi ham er det jo, — det Portrait, som hun har med fra sin Herskerinde, ligner jo ham aldeles. Den stakkels Ménechme kommer i en ny ubehagelig Situation, da en Marquis (fra Gascogne, og som Følge deraf Storpraler og Slagsbroder) indfinder sig for at forlange hundrede Louisd'orer, som han engang skulde have laant ham; og eftersom Ménechme ikke har megen Lyst til at slaaes, maa han ud med de tresindstyve Louisd'orer, han har hos sig, hvorpaa han iler bort for at træffe Notaren og snarest mulig slippe fra dette afskylige Paris. Valentin udtaler sin Glæde over, at hans Herre saaledes befries fra den ene Kreditor efter den anden; Chevalier'en kommer imidlertid fra Notaren med Lommerne fulde af Penge, og deler denne Glæde, som afbrydes ved, at Isabelle viser sig, meget fortvivlet. Hun har ved nærmere Eftertanke tabt al Agtelse for sin plumpe Brudgom og vil just over til Tanten for at sige, at hun gjerne maa have ham; men Valentin forklarer hende, hvordan det Hele hænger sammen, at der er to Brødre, og viser hende Mærket paa Chevalier'ens Hat; hvilket omstemmer den forbittrede Isabelle aldeles og giver Anledning til en rørende Forsoning. Finette bringer Araminte Budskab om sin uheldige Ambassade, idet Regnard ved denne Leilighed lægger hende en hel Del Aandrigheder i Munden om de slemme Mænd og de arme Kvinder. Démophon, Isabelle og Ménechme komme til, Araminte præsenterer den Sidste det skrevne Ægteskabsløfte undertegnet med Navnet Ménechme, som han skulde have givet hende; men han svarer hende med droie Ord. Og da Notaren kommer, bliver Forvirringen større og større: Mr. Robertin paastaaer, at Ménechme har faaet de 60,000 Daler, Ménechme benægter det paa det Bestemteste, Araminte og Finette stemme i med, medens Démophon slet ikke befinder sig vel ved alt Dette: og Skjænderiet har naaet sit Høidepunkt og er næsten blevet til Slagsmaal, da Valentin fører Chevalier'en ind. Denne forklarer Sammenhængen, Brødrene omfavne hinanden og dele Arven, hvorefter Chevalier'en forenes med Isabelle, hans stakkels Broder maa tage Araminte, men trøster sig med Arven og hendes

Medgift, og Valentin og Finette danne et tredie Par, ligesom Henrik og Pernille. Til Slutning henvender Valentin sig med den sædvanlige Bøn til Tilskuerne. — Man seer, at af alle de Bearbeidelser, vi have havt at gjøre med, er Regnard's den, hvori det plautinske Indhold er mest modificeret og egentlig kun enkelte Træk benyttede. Men for en Digter som Regnard, der ligesom sin store Mester og sin ligesaa store Samtidige i Danmark havde til Hensigt at moralisere med sine Komedier, vare visse Forandringer ogsaa absolut nødvendige: der maatte en anden Slags Kjærlighedsforhold til end i Plautus' Komedie, ligeledes det obligate Giftermaal ved Stykkets Slutning. Og det vilde da heller ikke have stemmet med Tidens Smag at see f. Ex. en Erotium paa Scenen som en af Hovedpersonerne; hun maatte give Plads for den giftesyge gamle Dame. Regnard's Behandling af Sujettet er idethele blevet saa fransk som mulig i Indhold og Form: Folk tale og handle, som de utvivlsomt gjorde det i «Louis le Grand's» sidste Regjeringsaar; og særlig er det fuldstændig tidssvarende, at den elegante Pariserkavaleer, som nok kan være betydelig «débauché» ja endog «un peu fourbe», men altid er «spirituel» og «aimable», faaer den smukke Brud og tillige Sympathien paa sin Side, idet han tager Luven fra den ærlige Provindsbeboer, der jo er «grossier» og ingenlunde «aimable» og derfor ikke kan regne paa et parisisk Publikums Deltagelse. At «les Ménechmes» er blevet et Intrigestykke og ikke blot Situationsstykke som den gamle romerske Digters og at Intrigen er lagt i den listige Tjeners Haand, er jo ikke Andet end hvad man kunde vente sig af en Digter af Molière's Skole, som skrev for et Publikum, der var vant til Sligt. Men Eet savne vi hos Regnard: det er den hjertelige, naive Lystighed, som vi see hos Plautus; Regnard er fin og sarkastisk, men ikke saa djærv og har ikke saa bredt et Lune, og skjøndt hans Arbeide indeholder en god Del ægte fransk Esprit, som man ikke kan Andet end glæde sig ved, troer jeg dog, at man snart vil blive enig om at foretrække det antike Stykke.

Der er endnu et Par Bearbeidelser; men dem vil jeg af forskjellige Grunde ikke gaae nærmere ind paa. Den ene er det saakaldte shakespearske Stykke «Comedy of errors», som er udmærket oversat paa Dansk af Lembcke under Titlen «Tvillingerne» og altsaa er let tilgængeligt for Enhver; dels af den Grund har jeg ikke villet gjøre det til Gjenstand for nogen Undersøgelse, og dels fordi det kun frembyder meget faa Berøringspunkter med den plautinske Komedie, idet Handlingen og Stykkets Karakter ere aldeles omdannede, endelig fordi dets Værd igrunden ikke er synderlig stort. Den anden Bearbeidelse bærer ogsaa et berømt Forfatternavn, nemlig Goldoni's; ikke desto mindre maa «I due gemelli Veneziani» (som den hedder) kaldes et meget daarligt Stykke, idet den ellers overordentlig skikkelige og ofte prosaiske Goldoni her har ladet sin Fantasi gjøre de vildeste Krumspring og frembragt en Handling, som søger sin Mage i Retning af det Usandsynlige, medens den paa de fleste Steder udtværede og kjedelige Dialog alt andet end passer dertil og bidrager til at gjøre Komedien endnu mindre indbydende til at stifte videre Bekjendtskab med. Ved denne Bearbeidelse er der ikke den mindste Tvivl om, at Plautus staaer høit over sin Efterligner. Der skal endelig existere en gammel tydsk Bearbeidelse, hvoraf jeg imidlertid ikke har kunnet finde noget Exemplar.

Anmærkning.

Titlerne paa de i det Foregaaende omhandlede Bearbeidelser ere:

Giangiorgio Trissino, »i Simillimi«, commedia; i: Opere del Trissino, da Sc. Maffei, 4to, Verona 1728.

»I Lucidi«, commedia da Messer Agnolo Firenzuola, Firenze 1552, appresso i Giunti, 8vo.

Juan de Timoneda, »los Menemnos«; i »Origenes del teatro español« af Leandro Fernandez de Moratin, der er aftrykt saavel i Ribadeneyra's Udgave af »las obras de los dos Moratines«, Madrid 1850 (ɔ: Biblioteca de autores españoles, 2det Bd.), som i E. de Ochoa's »Tesoro del teatro español desde su orígen hasta nuestros dias«, 1ste Bd., Paris 1838.

Rotrou, «les Ménechmes», comédie, Paris, 1661 8vo. (Indbunden sammen med tre andre Stykker af ham.)
Regnard's «Ménechmes ou les jumeaux» existerer i adskillige Udg., enkelt og i hans samlede Værker.
(Alle disse Stykker findes i det kgl. Bibliothek.)

Bemærkninger i Anledning af Ascoli, Saggi Ladini[1]).

Af *Joh. Storm.*

Dette nye Hovedværk i romansk Sprogvidenskab er allerede blevet anmældt af Prof. Mussafia i «Litterarisches Centralblatt» og af ham med Rette fremhævet som det betydeligste Arbeide paa det romanske Felt siden Diez's Grammatik. Det er nærmest en Indledning til Studiet af Ascolis Værk, jeg har villet levere.

Diez havde kun ganske kortelig behandlet «die churwälschen[2]) Mundarten» i sin Grammatik der romanischen Sprachen I³, 132—135, og ellers kun leilighedsvis medtaget Former deraf til

[1]) Archivio Glottologico Italiano, diretto da G. I. Ascoli, Vol. I, con una Carta Dialettologica. Roma, Torino, Firenze, Ermanno Loescher, 1873. LVI + 556 Sider stor 8⁰. Pris 20 frcs.

[2]) Heraf *Kauderwälsch* eller *Krautwälsch*, som Sproget endnu kaldes af Tydskerne i Schweiz og Tyrol (Stengel p. 9). Rigtignok har Navnet *Churwälsch* forlængst ophørt at passe bogstavelig, da Hovedstaden *Chur*, paa Churvælsk *Coira*, *Cuera* (af lat. *Curia*), allerede i 13de Aarhundrede blev germaniseret (Stengel ibid.). Derfor synes det bedst med Ascoli at bruge Benævnelsen *Ladinsk* som Fællesnavn for alle hidhørende Dialekter, skjønt *Ladin* hos de Indfødte kun betegner Engadindialekten. Den nordvestlige Dialekt kaldes af Tydskerne *obwaldisch*, af Ascoli *soprasilvano*; jeg kalder den dels med de Indfødte *ramonsch*, dels (som Adj.) *suprasilvansk*. Forkortelser: *ram.* ramonsch; *engd.* engadinsk; *ml.* middellatinsk, middelaldersk Latin; *ofr.* oldfransk; *oht.* oldhoitydsk; *oit.* olditaliensk; *A.* Ascoli, Saggi Ladini; *Diez Gr.* Grammatik der romanischen Sprachen, 3te Aufl.; *Diez Wb.* Etymologisches Wörterbuch der rom. Spr., 3te Ausg.; *Conr. Gr.* Conradi, Praktische Deutsch-romanische Grammatik, Zürich 1820; *Conr. Wb.* Taschenwörterbuch der Romanisch-deutschen Sprache, Zürich 1823, do. do. der Deutsch-romanischen Sprache, Zürich 1828.

Belysning af de romanske Hovedsprog. Senere videnskabelige Bidrag ere givne foruden af Fuchs *Ueber die sogenannten unregelmässigen Zeitwörter* etc., Berlin 1840, især af Stengel *Vokalismus des lateinischen Elementes in den wichtigsten romanischen Dialekten von Graubünden und Tyrol*, Bonn 1868, og af Schuchardt, *Ueber einige Fälle bedingten Lautwandels im Churwälschen*, Gotha 1870. Først nærværende Værk giver Samlinger til Lydlæren i dens hele Fylde. Det skal senere efterfølges af et «Tilbageblik paa Lydlæren» (*Riassunti fonetici*), dernæst af Undersøgelser over Orddannelse, Etymologi m. M.

Det «ladinske» Sprog kan egentlig ikke kaldes noget Sprog, da det er splittet i en Mængde Dialekter, uden at nogen af dem har formaaet at hæve sig til fælles Litteratursprog. Forholdet er saaledes omtrent som med det Nordfranske i Middelalderen, med hvilket ogsaa ellers det Ladinske frembyder overraskende Analogier. Men det aandelige Centrum, som Frankrig havde i Paris, og som frembragte det franske Fællessprog, manglede de ladintalende Alpedale. Her var ingen Litteratur, liden Oplysning og Dannelse. Dialekterne, afstængte fra hinanden ved Alperne og overladte til sig selv, splittedes saa stærkt, at hver Dal næsten fik sit Sprog. Naar hertil kommer den stadige Udsættelse for tydsk[1]) Paavirkning, er det ikke at undres

[1]) Denne er især stærk i det Nordlige, i Ramonsch. De tydske Ord ere ofte daarlig assimilerede og gjøre et høist disharmonisk Indtryk; f. Ex. *Beau ei quel hum, ilg qual va buc ent ilg cussely cu'ls Gottlos*, salig er den Mand, som ikke gaar ind i Raadet med de Ugudelige, Psalm. 1, 1; her har den engd. Overs. *ils empis* = l. impios, ital. gli empj, Fuchs 367. Ram. *Sack da Bettler*, engd. *aschár da mendicant* Fuchs ibid. Ram. *cun Flis* (mit Fleisse, schweiz. *mit Flis*), engd. *diligiaintamaing* (= ital. diligentemente), Matth. 2, 8. Ram. *arvínen si lur scazis*, de aabnede, oplode sine Skatte (Schätze), engd. *haviand avrí lur thesaurs*, Matth. 2, 11. Ram. *Jou vus vi far pescaders da lgeut* (Leute), jeg vil gjøre Eder til Menneskefiskere, Matth. 4, 19, her ogsaa engd. *eug s' vælg far pescaduors da glieud.* Ram. *ün d'ils pli pitschens buostabs*, et af de mindste Bogstaver, ogsaa engd. *ün bustap*, Matth. 5, 18. Ram. *ti deis hassiar tieu anamig*, du skal hade din Fjende, Matth. 5, 43, engd. *ædiescha* (Inchoativdannelse af l. odisse) *teis inimi.* I Engadinsk er derimod italiensk Paavirkning kjendelig, som allerede Fuchs har bemærket.

over, at de ladinske Dialekter ere komne til os i en dels forvirret, dels afstikkende Skikkelse, som kun lidet minder om Latiums fuldtonende Tungemaal. Men trods dette er de ladinske Bygdemaal Latinens ægtefødte Døtre. De saakaldte Elementer af et rhætisk Ursprog synes mere og mere at svinde ind ved nærmere Undersøgelse. Det tydske Element i Ladinsk er langtfra saa stærkt som det franske Element i Engelsk. Derhos findes mange høist eiendommelige, ægte latinske Udtryk her bevarede, der ellers ganske eller for det Meste ere tabte (sml. Diez Gr. I³, 47 ff.). Jęg anfører her nogle Exempler af Ramonsch: *reiver* repere A. p. 14; *dim* de imo A. 20; *deschia* decet A. 15; *vess* vix A. 24, Diez Gr. II³, 476; *bist* būstum A. 35; *tieu* 'pino', sml. engd. *teja* taeda A. 39; *antallír* intelligere A. 44; *emna* og *eamda* hebdomas (havde i Lat. faaet Borgerret ved Kirkesproget, medens Folkesproget ellers brugte *septimana*) A. 63, Conr. Gr. 72; *cusescher* consuescere A. 67; *quescher* tie af l. quiescere A. 90; *antscheiver* incīpere A. 22; *mein* meamus? (ambulamus?) Conr. Gr. 67; *en sterzas* eller *stiarzas* iforgaars A. 126, Conr. Gr. 72 af lat. nudiustertius, som findes endnu mere uforandret i det kalabresiske *nustierzi*[1]); *turp* Skam Conr. Gr. 11. 59, af l. turpis; *memma* altfor, med Biformerne *memgnia*, *meignia* er Diez Gr. II³, 475 tilbøielig til at aflede af det tydske Menge; det synes dog nødvendigvis at maatte forklares af lat. nimis ved Assimilation, især da ogsaa Provençalsk har *nemps*; det mellem *m* og *j* indkomne palatale *n* er at forklare som i *schimgnia* Abe (l. sīmia, ital. scimia, scimmia) A. 52. Endelig *tonscher* d. e. *tonžer* tangere A. 12, sml. *Quel ca tonscha cun mei ilg Maun en la Scadella*, den, som dypper tilligemed mig Haanden i Fadet, Matth. 26, 23; Marc. 14, 20; dette er vistnok samme Ord, brugt i Betydningen «lange»; dog er her rimeligvis *tonscher* tangere trængt ind istedenfor *tenscher* tingere, som i den nederengadinske Oversættelse bruges paa de

---

¹) *Nustierzi jieru 'ncampagna*, iforgaars gik de ud paa Landet (lat. nudiustertius ierunt in villam), Zuccagni-Orlandini, Raccolta di Dialetti Italiani p. 379.

citerede Steder, medens nu i Ram. *tenscher* kun synes at bruges i Betydn. «at farve», fr. teindre. Formen viser, at det tydske *tunken* dynke, dyppe, her ikke kan have øvet Indflydelse. A. citerer ikke disse Exempler paa *tonscher*, maaske fordi han anser dem for tvivlsomme.

Førend jeg gaar nærmere ind paa Ascolis Værk, skal jeg endnu omhandle et mærkeligt Træk i den suprasilvanske Grammatik, nemlig den delvise Bevarelse af latinske Nominativsformer i Ramonsch. Det latinske Nominativsmærke *s* bruges ved Adjektiver og Participier, naar de staa prædikativt. Ex. *ven a vangir numnáus gronds* han kommer til at kaldes stor (nominatus, grandis) Matth. 5, 19[1]. *Ilg Soleigl ei pli gronds ca la Lgina*, Solen er større end Maanen, Conr. Gr. 17. Dog forsømmes Tilføielsen af *s* ikke sjelden: ved Siden af *Lucas ei turnaus*, L. er vendt tilbage (ital. è tornato) har Conr. Gr. 9 *El ei turnau a Triest* etc. Allerede Diez Gr. II[3], 74**) har bemærket, at i Neutrum aldrig *s* tilføies. Det synes ogsaa oftere at udelades i Omtale af Ting, end naar Talen er om Personer, f. Ex. *Soing vengig faig tieu num*, helliget vorde dit Navn (ordret vilde det hedde paa Ital. *santo venga fatto tuo nome*), Matth. 6, 9. Medens Oldfransk i sin klassiske Periode her brugte Endelsen *s*, saaledes i en Oversættelse fra 12te Aarh. *saintefiez* (ordret lat. sanctificatus) *seit li tuens nums*, saa kunne vi af de suprasilvanske Afvigelser faa et Indblik i, hvorledes det gik til, at dette *s* efterhaanden svandt i Fransk.

Mærkværdigt er det, at Nominativsmærket ogsaa bruges ved Prædikatsord eller Apposition til Objekt eller afhængige Sætningsdele, hvorved der altsaa opstaar en virkelig Prædikativkasus, f. Ex. *Ad el il figet sauns*, og han gjorde ham frisk, helbredede ham (ordret lat. et ille illum fecit sanus) Matth. 12, 22. *Tia Cardienscha t' ha faig sauns*, din Tro har gjort dig frisk, frelst dig, Mark. 10, 52. *Parchei mi numnas ti buns?* hvor-

[1]) Mine Citater af Bibeloversættelsen ere tagne fra *Ilg Nief Testament da Niess Senger Jesu Christ*, Cuera 1820, som er et Optryk af Gabriels Oversættelse af 1648, som Ascoli har benyttet, se A. p. 8.

for kalder du mig god? Matth. 19, 17. *Sa far bials*, pynte, sminke sig (ital. *bellettarsi*, ordret *farsi bello*, fr. *se faire beau*) A. 19. Ogsaa dette stemmer med oldfransk Sprogbrug, hvor den dog er indskrænket til *se faire*, f. Ex. *Ne vos sai dire, com il s'en firet liez* (ɔ: *liets*), jeg kan ikke sige Eder, hvor glad han blev derover (ordret lat. se inde fecerat laetus), St. Alexis 25 e; *Sainz Alexis est el ciel . . Od la pulcele dont se fist si estranges*, St. A. er i Himmelen . . sammen med Møen, for hvem han gjorde sig saa fremmed (ordret lat. se fecit sic estraneus), ibid. 122 c; *Li emperere se fait e balz e liez*, Keiseren bliver baade freidig (got. *balþs* bold) og glad, Chanson de Roland v. 96, sml. G. Paris's Udgave af St. Alexis p. 181. — Suprasilvanske Exempler paa Prædikativ i Apposition til Objektet: *Els ilg mananen davend ligiaus* (lat. ligatus), de førte ham bunden afsted, Matth. 27, 2. *Mo cur els mavan ora, sch' afflanen*[1]) *els ün carstiaun*[2]) *da Cirene, numnaus Simon* (lat. nominatus), men da de gik ud, saa fandt de et Menneske fra C. ved Navn Simon, Matth. 27, 32. *Ilg tarmatenan navend vids* (l. viduus), de sendte ham bort tomhændet, Mark. 12, 30. En lignende Sprogbrug forekommer ogsaa i flere af de oldgermaniske Sprog, se Grimm, Deutsche Gr. IV, 591 ff., sml. Bugges Udgave af Sæmundar Edda p. 147.

Ogsaa ellers, i Substantiver, findes Nominativets *s* bevaret, men i Regelen saa at dette, som i enkelte franske Ord, er blevet Eneform. Ved Siden af *Diéu* bruges saaledes *Diéus* (*Deus*), svarende til det sp. *Diós* (i Dialekter *Díos*), portug. *Déus*; ja i katholske Texter bruges endog *Dieus* i Nominativ,

---

[1]) *Afflar* finde, egentlig «opsnuse», valakisk *aflà*, neap. *asciare*, portug. *achar*, span. *hallar*, Diez Wb. II³, 84.

[2]) *Carstiaun* Menneske, oprindelig «Kristen», en stærk Udvidelse af den egentlige Betydning, som lader sig forklare ved disse Egnes stærke Isolation, og som undertiden tager sig høist underlig ud, f. Ex. *vus parchiret d'ils carstiauns* vogter Eder for «de Kristne» ɔ: for Menneskene, citeret A. 10. I Nodsfald bruges dog en Skilleform, som A. 242 antyder, men ikke angiver, nemlig *christiaun* Kristen, *carstiaun* Menneske, Conr. Gr. 7.

Dieu i Akkusativ A. 63. Ram. *funds* Bund A. ibid. svarer til fr. *fonds* Grundeiendom, Fond, l. fundus.

Endnu andre Nominativformer findes i Ram. ligesom i Fransk[1]) og uden bestemt Nominativsfunktion. Saaledes er i Bibeloversættelsen *ségner* (= l. senior, ofr. sendra) den almindelige Form, f. Ex. *Ti deis taner char ilg Segner tes Deus* (hvor *tes* er Prædikativ i Apposition), du skal have kjær, elske Herren din Gud, Mark. 12, 30. Ved Siden deraf bruges dog ogsaa *ilg Singiúr* (*Signúr*) = fr. seigneur, f. Ex. *Ilg Signúr ha dau*, Herren har givet, Conr. Gr. 6; «*ilg Signur*, *Segner*, der Herr», ibid. 2, sml. A. 47. *Pir* (af *píjer) = fr. pire, l. pējor ved Siden af *pigiúr* pejōrem A. ibid. *Mender* = fr. moindre mĭnor A. ibid. *Pescáder* piscator, *salváder* salvator A. 46, svarende til prov. (*salvádre*) *salvaire*, ofr. *salvére*; ram. ogsaa i Plur. *pescáders* A. ibid., derimod engd. *pescaduors* svarende til prov. *pescadórs*, ofr. *pescheórs*, nfr. *pêcheurs*, sml. ofr. Nom. *trovére*, Akk. *troveór* (= nfr. trouveur), Plur. *troveórs*, prov. Nom. *trobádre*, *trobáire*, Akk. *trobadór* (hvoraf fr. troubadour), Plur. *trobadórs*.

Jeg gaar nu over til efter Ascoli at give en Oversigt over de Landstrækninger, hvor de ladinske Dialekter tales. Omtrent fra St. Gotthard til Triest gaar der langs hele Nordkanten af Italien et ladinsk Bælte, som kun paa enkelte Punkter er afbrudt. Den nordvestlige og hidtil mest bekjendte Dialakt Ramonsch tales med mindre Afvigelser i Vorder-Rheins Dalføre, hos de Indfødte *surselva* (hos Ascoli ital. *sopraselva*), paa Tydsk *ob dem Walde*. Saa kommer *Sutselva* (hos A. *Sottoselva*), t. *nid dem Walde* ved Hinter-Rhein, hvor Sproget er splittet i en Mængde Underdialekter, hvorom hidtil meget Lidet var bekjendt. Navnene *Surselva* og *Sutselva* komme efter A. p. 4-5 af en

---

[1]) Der er i Oldfransk to Kasus, Nominativ og Obliquus Saaledes *ans* = lat. annus, *an* = annum og anno; Plur. *an* = anni, *ans* = annos og annis; *emperére*, oprindelig **emperédre* = imperātor, *empereór* = imperatorem og -tōris, -tōri; *sendra* (*seindre*) senere *sire* Herre, = senior, Obj. *seignór* = seniōrem, seniōris, seniōri.

Skov, *la selva di Flims* paa Nordsiden af Vorder-Rhein tæt før dens Sammenstød med Hinter-Rhein; den danner endnu den Dag idag Sproggrændsen. Derpaa gaa vi over til Inns Dalføre; først kommer i S.V. Overengadinsk, derpaa i N.O. Nederengadinsk. Ved Münsterthal i Graubündens sydøstlige Hjørne, hvor en Afart af Engadinsk tales, bliver Bæltet et Stykke afbrudt af Lombardisk mod Syd (Addas Dalføre) og Tydsk mod Nord (Etsch's Dalføre), men fortsættes paa østerrigsk Grund i Tyrol omkring Etsch's Biflod *Nos* (ital. *Noce*), dog med temmelig udviskede Sprogeiendommeligheder; disse Afarter kaldes af A. de vesttridentinske Varieteter. Derpaa afbrydes det af den smale, i N. tydske, i S. italienske Etschdal, hvorpaa de østtridentinske Varieteter optræde, først i en noget udvisket Form langs Etsch's Biflod Avisios nedre Løb, derpaa i noget kraftigere Eiendommelighed i en Gruppe af de øverstliggende Fjelddale, hvor flere Floder have sit Udspring, nemlig *Avisio*, *Gardéna*[1]), Biflod til Eisack (deraf Dalens tydske Navn Gröden, Adj. grödnerisch) og *Gadere*, Biflod til Rienz (t. Enneberg og Abteithal, Abbedidalen, hos de Indfødte *Badía*). Mindre karakteristiske Afarter tales omkring det Øverste af *Cordevole* og *Boite*, Bifloder til Piave. Hertil kommer Sprogøen *Comelico* paa italiensk Grund omkring *Padola*, ligeledes Biflod til Piave. Comelico og Tyrolerdialekterne udgjøre, hvad A. kalder den centrale Sektion. Til Slutning kommer den vigtige friulanske Dialekt, som danner den østlige Sektion af det ladinske Sproggebet og tales i et bredt Bælte fra Monte Croce til Adriaterhavet, fra Tagliamentos Dalføre til Italiens Østgrænse (ital. *Fríuli*, men friul. *Friúl*, hvoraf tydsk *Friaul*, af lat. Forum Julii).

Ascoli følger i Fremstillingen af Lydlæren den Plan at gaa fra Dialekt til Dialekt, fra Dal til Dal, hvilket i høi Grad letter Oversigten. For at indføre Læseren paa dette Felt vil jeg følge Ascoli et lidet Stykke paa Veien, idet jeg kortelig gjennemgaar hans Behandling af Vokalerne i Ramonsch og dertil knytter

---

[1]) Egentlig ere disse Navne italienske, hos de Indfødte heder det *Gherdéina*.

nogle Bemærkninger. Jeg skal forudskikke de nodvendigste Oplysninger om Udtalen. Betegnelsen er dels tydsk, dels italiensk. Vokalerne udtales som i Tydsk. *Ch* lyder som svensk *k* i *kär*, altsaa som palatal Spirant, norsk *kj*, tydsk *Ich*-laut, med et svagt Forslag af *t*[1]); etymologisk svarer det almindelig til fr. *ch*, f. Ex. *char* = fr. cher, *cheau* Hoved = fr. chef, *chaun* = fr. chien, A. 73. *G* foran *e* og *i* lyder i Regelen *dž* som i Italiensk. *Lg* (ogsaa skrevet *gl*) som palatalt *l*, ital. *gl*: *ilg filg* = it. il figlio, *la filgia* = it. la figlia. *Ng(i)* og *gn(i)* som palatalt *n*, ital. og fr. *gn*: *sénger*, *singiúr* = it. signóre. *H* synes ialfald i Regelen at være stumt. *Sch* lyder dels dumpt som i Tydsk, dels sonort som fr. *j*, nemlig naar det kommer af lat. *j*, *g*, undertiden ogsaa af *c*: *schunscher* jungere, *plaschér* placēre. *Tsch* som i Tydsk: *tschiel* caelum = il. cielo.

Jeg gaar nu over til de latinske Vokalers Behandling i Ramonsch. Vi begynde med de betonede Vokaler.

Betonet *a*.

Det latinske korte og lange *a* bliver principielt uforandret i Lyd ligesom i Italiensk og Provençalsk, medens det i Nordfransk (maaske ved germanisk Paavirkning) udenfor Position i Regelen er blevet *é*. Saaledes ram. *purtár* = lat. og ital. portáre, fr. porter; ram. *naf* navis, it. nave, fr. nef; *spada* Sværd af lat. spatha, it. spada, ofr. espéde, fr. épée. Men foran Nasaler og tildels Likvider indtræde eiendommelige Affektioner. *An* bliver til *aun*, og dette bliver igjen dels til *éun*, dels (sjeldnere) til *oun*: *carstiáun* Menneske (christianus). Her viser sig den Underlighed, at de Reformerte skrive *au* (sjelden *ou*), men Katholikerne *eu*: *carstieun*. Overhovedet have de to Kirker fordelt de smaa Afvigelser, som findes, imellem sig. Noget heraf kan skyldes forskjellig Lydbetegnelse, som naar de Reformerte skrive *i*, men udtale *é*, f. Ex. *gig* dictum udt. *džédž* = il. détto, medens Katholikerne baade skrive og udtale *e*,

---

[1]) Nærmere herom s. Mémoires de la société de Linguistique II, 128.

f. Ex. *detg* udt. *dédž* dictum, A. 7. 23. Men, som allerede dette Exempel viser, Noget maa ogsaa være virkelig forskjellig Lydudvikling, og hvorledes kan denne rette sig efter Kirkerne? Det skulde da være, at de to Bekjendelser tilhøre hver sit Distrikt. A. 7 troer, at den saakaldte reformerte Dialekt i Virkelighed tilhører Byen Ilanz (ram. *Gliont*) og den katholske egentlig Disentis (ram. *Mustér*). For Resten er det at bemærke, at Størstedelen af den churvælske Befolkning i Surselva er katholsk, A. 6. Ikke destomindre ere de vigtigste Kilder reformerte, nemlig baade Conradis og Carisch's Grammatiker og Ordbøger, samt A.s Hovedkilde, Gabriels Bibel fra 1648.

Foran kompliceret *n* bliver *au* almindelig sammentrukket til *o*: *aungel* angelus, *muntogna* = fr. montagne (*montanea), *ramontsch*, tidligere **rumaunsch*, *rumonsch* (romancium), *plonta* planta, *uffont* infantem. Ligesaa foran enkelt eller sammensat *m*: *fom* fames (port. *fome*), *clomma* kalder, it. chiama (clāmat), *flomma* flamma, *comp* = fr. camp, *combra* = fr. chambre. Denne Udvikling gaar omtrent parallel med det nordfranske *ai* for *a* foran enkelt *n* og *m*: *main*, *faim*, *chrétien* for **chrétiain* (ofr. *chrestiien* for **chrestiiain*), Diez Gr. I³, 149. Men i Fransk bevares *a* her som ellers i Position: *plante*, *chambre*. Fuldstændig identisk er derimod det ældre engelske *chaungen* to change, *straunge* strange, *aungel* angel (Mätzner eng. Gr. I¹, 108), undtagen forsaavidtsom *a* her rimeligvis udtaltes *æ*, senere *e*. Efter Cooper udtaltes i 17de Aarh. eng. *name* som *nēᵘm* (Ellis, Early English Pronunciation p. 70); nu er det blevet *nēⁱm*. — *Al* i Position bliver i Ram. oftest *aul*, sjelden sammentrukket *ol*: *ault* altus, *cauld* calidus, *fauls* falsus. Den *u*-Lyd, som i fr. *haut*, *chaud*, *faux* har udviklet sig af Stemmelyden i *l*, har i Ram. udviklet sig selvstændig foran *l*, sml. eng. *false* udt. *fåls* af ældre *faulse*. Ram. *olma* anima, rimeligvis af **aulma* = it. sp. *alma*, ligesom ram. *onda* Tante rimeligvis af **aunda* = ofr. *ante*, eng. aunt, lat. amĭta.

Betonet *e*.

Det lange lat. *e*, der efter Kvantitetens Tab i det lat. Folkesprog beholdt sin lukkede Udtale, bliver almindelig *ei* ligesom i Oldfransk (især i Normannisk, hvoraf *oi* i de andre Dialekter er at forklare): *mei* mē, ofr. mei moi; *teila* tēla, ofr. teile toile; *steila* stella, egentlig af ml. *s t ē l a, piemont. steila, ofr. esteile estoile, nfr. étoile; *treis* trēs, ofr. treis trois; *reiver* rēpere; *zeivra* sēpărat, Inf. *zavrar*, fr. *sevrer* afvænne, eng. *sever* afsondre, *several* adskillige; *seida* Silke af lat. sēta, ofr. seie soie, oht. s ī d a Seide, svensk s i d e n; *aveina* avēna, ofr. aveine avoine; *plein*, endnu fr. plein. Af særlig Interesse er *fleivels* svag af lat. flēbilis, ofr. *floible*, *foible*, nu *faible*, ital. *fiévole* af *fievele*, som det hedder paa ældre Veneziansk, paa ældre Milanesisk *flevere*. — Ogsaa hvor Lyden *e* bevaredes uforandret, nemlig især foran *r* og *m*: *avér* (*ver*) habēre, høres efter A. 242 ligesom et Tilløb til *ei*: «si sente quasi in germe il dittongo *ei*». Af andre Exempler kan især mærkes *leý* Ægteskab af l. lēgem, rimeligvis egentlig dannet efter Mønster af det tydske *Ehe*, oht. *ēwa*, *ēha* Lov, Pagt, Ægteskab, Diefenbach, Goth. Wörterbuch I, 26. — Blandt Reflexerne af lat. *ē* medtager A. 15, Note 1 ogsaa *parei* Væg, idet «efter Accentomsætningen (*parĭētem* — *pariéte*) Diftongen *ié* blev til en lang Vokal, der laa imellem *e* og *i* og derfor blev behandlet som lat. *ē*». Først herved faa efter A. de romanske Former ofr. *parei paroi*, it. *paréte*, sp. *paréd* etc. sin rette Forklaring. Klarere synes mig Sagen at kunne fremstilles saaledes: i *pariéte* bortfaldt *i* foran *e* ligesom i ital. *queto*, *cheto*, sp. *quedo*, fr. *coi* af quiētus; *e* i *paréte* blev langt ved Erstatningsforlængelse; dette maatte tænkes skeet, medens den gamle Kvantitetsforskjel endnu herskede, og længe før den romanske Diftong *ie* af lat. *ĕ* var opstaaet. Paa samme Maade bliver da det ligeledes af A. anførte ital. *abéte* af l. *abiĕtem* at betragte. Elisionen i disse Ord er allerede omtalt af Diez Gr. I³, 179.

Det korte lat. *e*, som i det lat. Folkesprog udtaltes aabent (*è*), blev her som i de fleste beslægtede Sprog til *iè*, dog indskrænkedes denne Diftongisering udenfor Position hovedsagelig til de Former, som indeholdt et *i* (oprindelig vel ogsaa et *u*) i den følgende Stavelse: *ier* fr. hier, it. ieri; *miedi* mĕdicus, cfr. miège; *díesch* decem svarer nærmest til ital. *dieci*. En lignende Indskrænkning findes i den neapolitanske Dialekt, f. Ex. *prèvete*[1]) Præst, Plur. *prièvete* af ældre **prièviti*, som først Mussafia har erkjendt (Darstellung der romagnolischen Mundart p. 67). Ascoli gjør her med Styrke gjældende, at Diftongiseringen ikke virkes af det følgende *i*, men kun dens Bevarelse begunstiges deraf, da *ie* af lat. *ĕ* er fælles romansk Diftong og maa forudsættes tidligere almindelig, ogsaa hvor den nu mangler. Herved bor dog ialfald overveies, at netop Neapolitanskens Nabodialekt Siciliansk ganske mangler *ie*, ligesom denne Diftong ogsaa i Portugisisk og Katalansk er ukjendt; man kan ikke vel tænke sig, at disse Sprog tidligere skulde have besiddet den. Denne Regel udstrækkes i Ram. ligesom i Neap. ogsaa til Position foran oprindeligt *i* og *u*, medens i Spansk ikke Endelsen gjør nogen Indskrænkning: ram. *dasiert* Subst. desertum, *dsierts* Adj. desertus = neap. *disierto*, sp. *desierto*,

---

[1]) Det ital. *prete* Præst synes ved første Øiekast at være laant fra fr. *prêtre*, i skjødesløs Udtale *prêt'*. Men ital. *prete* findes allerede i 13de Aarh., ved Siden deraf *preite*. Dette maa være sammentrukket af **prèvite*, som Dialektformerne vise: foruden neap. sml. sicil. *préviti*, gammel veneziansk *prévede*, milan. *prévet*, *prett*. Dette ital. **previte* maa være kommet af lat. Nom. *presbyter*, der har udviklet sig først til **presbite*, sml. *frate* af l. frater. Dette **presbite* er paa den ene Side blevet *preste* (Diez Gr. I³, 225), Biform *presto* (Mannucci, Manuale I, 344) — paa den anden Side **prebite*, **previte*, idet der er foregaaet en Sammenblanding med det begrebsbeslægtede *prèvosto*; saaledes forekommer oldvenez. *prevede* og *prevosto* ved Siden af hinanden i Atti del R. Ist. Ven. XV p. 1606. 1608 etc.; det ene, det latinske Ord, kunde da let virke paa det andet, det græske; af *pres* gjorde man den lat. Præposition *præ*. I Ram. heder Ordet *prēr*, sml. *frar* frater; ogsaa A. 244 forklarer det af *prevedr*. — Omvendt er ital. *trèspide*, Trefod, dannet efter Analogien af *cúspide*, *áspide*, *jáspide*, medens det paa Lat. heder *trĭpes*, *trĭpĕdis*. Ex. Vi ponevano un *trespide* e una caldaia, Assempri di Fra Filippo p. 62. — It. *treppiède*, *trepié*, fr. *trépied* ere nye (romanske) Sammensætninger.

men f. ram. *dserta* = neap. *diserta* (sp. *desierta*); ram. *aviérts* apertus = neap. *apierto*, sp. *abierto*, men f. ram. *averta* = neap. *aperta* (sp. *abierta*); ram. *viérm* vermis, neap., saavidt vides, *verme* (da Neap. ikke anerkjender noget andet oprindeligt udlydende *i* end Flertallets); i Ram. synes Ordet bøiet som om det lat. hedte *vermus*, sml. ital. *vermo*, Biform til *verme*. Ram. Plur. mask. *averts* = apertos, *verms* = vermes eller snarere *vermos; som dannede af lat. Akk. adskille disse sig fra de neap. af Nom. kommende *apierti*, *viermi*. Plur. fem. ram. *avertas* = neap. *aperte*. — Former som *tiárra* ere, som A. med Rette har erkjendt, af senere Oprindelse, ligesom ogsaa Bibeloversættelsen altid har *terra* = neap. *terra* (sp. *tierra*). — Former som *meins* mensis finde sin Forklaring i, at det lat. *n* foran *s* havde en svag Udtale, hvorfor den foregaaende Vokal til Erstatning forlængedes. Denne svage Udtale endte i Romansk almindelig med fuldstændigt Bortfald, hvilket ogsaa delvis er indtraadt i Ram., saaledes *meisa* = sp. *mesa* mensa, derimod *meins* mod it. *mése*, sp. *mes*, ofr. *meis mois* mensis.

Betonet *i*.

Lat. ī bliver i Regelen uforandret i Kvalitet: *viv* vīvus, *príguel* perīculum, efter A. 20 af ældre **prigul* med indskudt *e*, sml. bolognesisk *priguel*. — Det afvigende *freids* frīgidus forklarer A. paa en egen Maade, nemlig af et vulgær-latinsk **frijido*, **frijdo*, romansk **frído*, hvorpaa baade det pompejanske *fridam* og det ml. *frigdo* skulde tyde. Men A. skylder Bevis for, at *g* allerede i 1ste Aarh. e. Kr. var blevet til *j* foran de palatale Vokaler. Det romanske **frijdo*, **friido*, **frído* skulde efter A. regelmæssig være gaaet ind under Analogien af lat. ĭ, altsaa fælles-romansk *é*; men langt rimeligere havde det dog været, at *friido* blev til et fælles-romansk *frido*, end til *frédo*. Det pompejanske *fridam* kan enten være Feilskrift for *frigdam*, eller det kan betyde *friddam*; saa tidlig som i 1ste Aarh. synes den ikke assimilerede Form rimeligere; paa et vulgærlat. *frigdus* tyder ogsaa *frigdaria* hos Lucilius; sml. ml. *frigdus* etc.,

Schuchardt, Vokal. II, 415. Diez Gr. I[3], 155 forekommer mig rigtig at have forklaret det ital. *e* i *fréddo* ved tidlig indtraadt Position, idet han sammenligner *elce* af *īlicem*; at han andre Steder forsøger andre Forklaringer, gjør A. 21 opmærksom paa. Efter A. er Fordoblingen af *d* i *freddo* uorganisk; snarere viser *freddo* tydelig paa oprindelig Assimilation, og det taler stærkt imod A., at hverken **frido* eller **fredo* findes i Ital. Ogsaa prov. *freid*, ofr. *freid froid* fører ganske naturlig tilbage til *frigdus*, **frégd*, sml. fr. *roide raide* rĭgĭdus, *doigt*, ofr. *deit doit* dĭgĭtus. Det sp. *frio*, ældre *frido* bør maaske forklares anderledes, nemlig saa at det svarer til den lat. Kvantitet. Det bliver ogsaa for Ascoli p. 22 egentlig uforklarligt, hvorfor *frīgĭdus* bliver ital. *freddo*, men *dĭgĭtus* bliver *dito*. Det bør her erindres, at det sidste Ord i den romerske Dialekt heder *deto*, pl. *deta* (Belli, Duecento sonnetti in dialetto romanesco ed. Morandi, p. 146. 231), ligesom ram. *dett*, pl. *detta* A. 23. I Spansk rette disse Ord sig efter den latinske Kvantitet: *frido frio* frīgĭdus, *dedo* dĭgĭtus. En vigtig Omstændighed har bidraget til den uregelmæssige Gjengivelse af *dĭgĭtus*, nemlig Differentiering fra *dictus*. *Dĭgĭtus* skulde Italiensk hede *detto* eller til Nød *ditto*, men begge disse Former brugtes som Gjengivelse af *dictus*; derfor valgtes *deto* dĭgitus især i de Dialekter, hvor dictus blev *ditto*, saaledes

romersk	*ditto* dictus,	*deto* digitus,
venez.	*dito*,	*deo* af **dedo*,
ram.	*ģiģ* (af ældre *diģ*)	*dett*, ligesom ogsaa
spansk	*dicho*	*dedo*.

Derimod i Ital., hvor dictum blev *détto*, valgtes til Forskjel derfra *dito* digitus. Det ital. *détto* af dīctum er ligesom *fréddo* et Exempel paa, at en Vokal kan blive kort paa Grund af Position; jeg opfatter *detto* som en Lettelse i Udtalen, ligesom naar i Nordisk f. Ex. *Natt*, *Datter* nu have kort Vokal, medens de i Oldsproget havde lang (*nátt* for *naht*, *dōttir* for *dohtir*; egentlig var Lettelsen allerede begyndt i Oldn., som Konsonantfordoblingen viser). — I Endelsen *ĭtu* bliver *i* til *íe*: *maríeu*

marītus, *fríeu* il. ferito (saaret), fr. féru, deraf igjen *maréu*, *fréu* etc., som efter A. 245 er den nuværende Udtale. Skulde ikke Overgangen til *ie* grunde sig paa, at ī faldt sammen med ĭ og dette igjen med ē? I de subsilvanske Dialekter falder ī stadig sammen med ĭ. Dette bliver ogsaa i *saniester* behandlet som ē, A. 24; et endnu mere analogt Tilfælde er *spiert* af spīritus, hvis ī er blevet forkortet paa Grund af den indtraadte Position. Den nærmeste Foranledning til Diftongiseringen er i alle disse Tilfælde det følgende Flexions-*u*, kun at dette er blevet fastholdt i umiddelbar Berørelse med Diftongen, medens det ellers er faldt bort; ogsaa *saniester* maa tænkes ført tilbage til en Grundform **sinistrus*, **senestrus*, sml. ital. *sinistro*.

Det korte lat. ĭ bliver efter almindelig romansk Regel behandlet som ē d. e. som lukket *e*; det bliver altsaa her til *ei*: *meins* mĭnus, ofr. meins moins; *beiver* bĭbere, ofr. beivre boivre; *ratscheiver* recĭpere, ofr. receivre reçoivre; *antscheiver* incĭpere. Herhen hører ogsaa Reflexen af lat. *ĭbilis*, som saaledes faldt sammen med *ēbilis*: ram. *pusseivel* possĭbilis (brugt af Quintilian) ligesom *nuscheivel* *nocēbilis, ital. *nocévole*, fr. *nuisible*. Disse Dannelser maa allerede tidlig i Italiensk og Ladinsk have været yndede, sml. ital. *piacévole* *placēbilis, *cadévole* *cadĭbilis, *consapévole* bevidst (*consapĭbilis), *piangévole* begrædelig; (*plangĭbilis), *intendévole* *intendĭbilis, forstaaelig, forstandig; *agévole* (let) ser ud, som om det kom af **agĭbilis* = sp. *agíble* gjørlig, men det kan ikke skilles fra *agio*, oprindelig *asio* = fr. *aise* Mag. Denne populære Form trængte tilsidst ind ogsaa for *-ābilis*; saaledes opstod i Italiensk *lodévole* laudābilis, *onorévole* honorabilis, *favorévole* favorābilis, *ragionévole* rationābilis. Diez Gram. II³, 330 havde betragtet dette Fænomen blot som en Lydforandring: «man sagte zuerst *abole*, das noch als Archaismus vorkommt (*cambiabole*), demnächst um leichterer Aussprache willen *evole*». Men allerede Stengel p. 31 har seet det Rette: «lat. *abilis*, welche [Endung] zu *ebilis* od. *ibilis* übertrat»; hermed stemmer Ascoli p. 14, Note 3. Det italienske *évole* grunder sig paa et ældre *évele*, som især er bevaret i ældre Veneziansk,

saaledes i de allerede citerede Atti etc. t. XV, der indeholder Dokumenter især fra 14de Aarh.: *chazévele* (it. cadévole) p. 1617, *desevele* (sømmelig, *decēbilis) 1615, *honorevele* 1618, *raxionevel* (il. ragionévole, fr. raisonnable) 1624, *concordevelmentre* endrægtigen 1608. Hermed stemme de gamle milanesiske Former paa *evere*, *evre*: *dexevre* = ven. desevele, *concordevremente* = ven. concordevelmentre, *piasevre* il. piacévole (Mussafia, Darstellung der altmailänd. Mundart § 132, sml. Bonvesin, Tractato dei Mesi ed. Lidforss p. 72). Hermed stemmer endelig ram. *ludeivels* laudabilis, *hundreivels* honorabilis. Derimod i Mellemitalien valgtes her *o*, saaledes endog i ældre Sienesisk, som ellers viser Forkjærlighed for ubetonet *e*, f. Ex. i Statuti Volgari ed. Bianchi *concordevolemente* p. 2. 74; *rasionevole* p. 13; i Assempri di Fra Filippo *piacevole* p. 13, *onorevolmente* 50. *O* har her udviklet sig af *e*; baade foregaaende *v* og efterfølgende *l* begunstigede *o*-Lyden. I ældre Toskansk foretrækkes *o* ogsaa i Adjektiver, som nu have den lat. Form: *útole*, *nóbole*, *possíbole*, *mirábole*, nu kun *útile* etc.

Den første Grund til Overgangen af betonet lat. ĭ til *é* og af bet. ŭ til *ó* ligger efter min Mening i de ubetonede Vokaler. Vulgærlatinen foretrak paa Grund af sin stærkere Accent de svagere Vokaler ĕ og ŏ i de ubetonede Stavelser for de stærkere ĭ og ŭ; de ubetonede trak derpaa de betonede med sig, og saaledes blev ogsaa disse stemte en Grad lavere. Herom mere paa et andet Sted.

Ligesom *é* af lat. ē gjerne holder sig foran *r* og *m*, saaledes bliver ogsaa det af ĭ opstaaede *é* staaende i samme Tilfælde: *per* pirum, ofr. peire poire; *tem* timeo, it. témo. — I Forbindelsen *ĭdu*, *ĭtu*, der bliver til *ieu*, forekommer det mig klart, at ĭ er faldt sammen med ĕ: *víeuva*, deraf igjen *véuva* vidua, sml. prov. *veuva*, ofr. *vedve* (St. Alexis 99 a), senere *veuve*, portug. *viúva* (derimod sp. *viúda* sjelden *víuda*).

Ogsaa i Position falder ĭ i Regelen ligesom i Ital. sammen med ē: *ferm* it. férmo; *verd* it. vérde; *cavelg* it. capéllo, ofr. chevel, nfr. cheveu; *tschendra* it. cénere, fr. cendre. De Til-

fælde, hvor *i* holder sig, ere tildels de samme som i Ital.: *figl* it. figlio, *villa* it. villa, *mille* it. mille; *vingia* it. vigna, fr. vigne. Her gjør A. med Rette opmærksom paa, at lat. *i* i alle disse Ord var langt, og at det samme gjælder om *scrit* scrīptus, it. scritto, *fich* fīctus, efter den Regel, at Rødder med Media til Udlyd havde lang Vokal i Perf. Part. Efter A. tyder Overensstemmelsen mellem ram. *ǵiǵ* dictus, fr. og prov. *dit*, sp. *dicho* paa et lat. dīcto, derimod ital. *détto* paa dĭcto. Men nu kan der efter Grammatikernes udtrykkelige Vidnesbyrd fornuftigvis ikke være nogen Tvivl om, at det netop i Italien har hedt dīctus; man nødes altsaa til at antage, at Udtalen her paa italiensk Grund har forkortet sig ligesom i de andre ovenfor statuerede Undtagelser. Netop ved Konsonantsammenstød vise Italienerne tidlig en større Magelighed end Andre. Hvad det ram. *ǵiǵ* angaar, saa gjør det Vanskelighed, at det udtales *ǵeǵ*, katholsk *détg*. Men Skrivemaaden *gig* tyder uimodsigelig paa, at den ældre og oprindelige Udtale har været *i*. — Ram. *i* af oprindeligt *ĭ* i Position er sjeldent: *ilg* ille, it. il (egli); *trists* tristis, it. fr. sp. triste. Det Suprasilvanske er her konsekventere end Italiensk, da jo Hovedregelen er, at lat. *ĭ* bliver romansk *é*, men i Ital. beskyttes *i*-Lyden af palatale Konsonanter; saaledes staar mod ram. *cusselg* ital. consiglio; ram. *fumelg* Tjener, ital. famiglio; *venscher* it. vincere; *strenscher* d. e. *strenžer* it. stringere. Derimod i den sienesiske Dialekt, som efter den florentinske staar Skriftsproget nærmest, men ved sin større Forkjærlighed for ubetonet *e* ogsaa kommer til at begunstige det betonede *e*, heder det *conseglio* Assempri 76, *fameglia* ibid. 11, *fameglio* Stat. Volg. 11, *constregnere* ibid. 75 etc. I Veneziansk, der endnu mere yndér *e*, heder det *consegio*, *famegia*, *strenzer*, *venzer*.

Betonet *o*.

Det lange lat. *o* bliver stadig til *u* ligesom ofte i Fransk: *lavúr* labōrem, fr. *labour*[1]) Pløining, *labeur* Arbeide; ram. *amúr*,

[1]) Egentlig af Verbet *labourer*, ligesom it. *lavóro* af *lavorare*.

fr. amour; *hanúr* ofr. og eng. honour, fr. honneur; *zanúr*, fr. déshonneur svarer tilsyneladende til den oit. synkoperede Form *disnore* (Nannucci Manuale I, 371), oldmilan. *desnor*, men egentlig er i Ram. den første Vokal bortfaldt, ikke den anden: *d'shonór*—*dsanúr*. Det lat. *favōnius* Vestenvind, Vaarvind bliver ram. *favugn* og *favoign*, nederengd. *favùogn*, overengd. *fuogn*, hvortil det tydske *Föhn* svarer.

Lat. ŏ udenfor Position, i Vulgærlatin aabent: ǫ, undergik som i de beslægtede Sprog i Regelen Diftongisering. Det første Trin var *uǫ*, repræsenteret af Italiensk: *buǫno*, nu almindelig udtalt *bǫno*; det næste *ué*, repræsenteret af Spansk, ofr. *ue*, *oe*, senere *eu*, udtalt ö: fr. *œuf* = sp. *huevo*; i Ram. blev **ue* gjennem **üe* til *ie*: ram. *íef*[1]) = fr. œuf, *bien* = sp. bueno, *lanziel* linteŏlum, it. lenzuòlo, fr. linceul. Ogsaa her er Diftongiseringen hovedsagelig indskrænket til Former med oprindelig *i* eller *u* i følgende Stavelse: *níef* nŏvus, men *nofs* nŏvos, *nova* nŏva, *novas* nŏvas, sml. *nof* nŏvem, *bof* bovem, it. nove, bove (bue). Ogsaa her stemmer Neapolitansk: Mask. *nuovo*, *buono*, pl. *nuove*, *buone* for *nuovi, *buoni, men Fem. *nova*, *bona*, pl. *nove*, *bone*. — Eiendommelige Former opstaa ved Berørelse med Gutturaler: *lieuc* (*lieug*) lŏcus, efter A. opstaaet af **luegu*, hvoraf ved Attraktion **lueug*, ligesom i Position *lieungs* longus er opstaaet af **luengus*, **lüeungs*. Denne Attraktion maa være foregaaet før Flexionsvokalerne vare bortfaldte; rimeligvis har ogsaa Gutturalen bidraget til at fastholde *u*-Lyden. A. henviser her kun til Attraktionerne *lieunga* lingua, *pieung* pinguis som analoge Tilfælde, og lover nærmere Oplysning i næste Del af sit Værk. Derimod er efter A. det franske *lieu* at forklare anderledes. Herom er det vanskeligt at sige noget Afgjørende, da den franske Form endnu ikke er tilfredsstillende forklaret, sml. Diez Gr. I³, 439; G. Paris, St. Alexis p. 77 opsætter at ud-

[1]) Det er en eiendommelig Afvigelse, at Diftongen *ie* oftere har Tonen paa første Vokal, saaledes *níef* novus, derimod *miéra* moritur (A. 246). Ligesaa oftere *íe* af lat. ĕ: *víerm* vermis, *tíers* tertius, *avíert* apertus, *díesch* decem, *fíer* ferit, derimod *tiévi* tepidus, [*tiára* terra], *uffiérn* infernum, *unviérn* hibernum (A. 245).

tale sig derom. Det staar fast, at den ældste franske Form er *leu*, efter G. Paris l. c. udtalt *léu*; staar dette for lué[c]? sml. prov. *luec*. Men herimod taler dels, at man finder *léu* i Texter som St. Alexis, i hvis oprindelige Affattelse Diftongiseringen af *ŏ* til *ue* ikke synes at have været kjendt[1], — dels den fuldstændige Mangel paa Former som *lué*[c] hvor *ué* ellers er almindeligt. Derfor synes det rimeligere at forklare *léu* af et ældre *lou*, ligesom *peu* senere opstod af *pou*, G. Paris l. c. 78; ogsaa fr. *feu* kan være opstaaet af ældre *fou*, der forekomme i Eulaliasangen, skjønt dette ansees for at være dialektisk Afvigelse. G. Paris 78 forklarer vistnok med Rette *u* i ofr. *pou* som det sidste *u* i lat. *paucum*; derfor kan vel ogsaa *u* i *leu*, *jeu* forklares paa samme Maade. Det bliver da sandsynligt, at der ogsaa i Fransk har foregaaet en lignende Attraktion af Flexionsvokalen som i Ramonsch. — Ogsaa Diftongiseringen af *ŏ* udstrækkes i Ram. til Position, men med væsentlig samme Indskrænkning som ved *ĕ*: *miert* mortuus, men *morts* mortuos, Fem. *morta*, pl. *mortas* ligesom Subst. *la mort*. Ogsaa her stemmer Neapolitansk: Mask. *muorto*, pl. *muorte*, Fem. *morta*, pl. *morte*, Subst. *la morte* (kun ved Misbrug eller Misforstaaelse finder man undertiden *muorta*, *muorte*, ligesom ogsaa i Ramonsch enkelte Afvigelser findes saavel ved *ĕ* som ved *ŏ*). — Mærkelig er den oprindeligere Form af Diftongen, som holder sig efter en Guttural: *cueissa* ved Siden af det endnu ældre *coissa* coxa, fr. cuisse; *quint* for **cuent* = sp. cuento, it. conto. Ogsaa her viser sig Affinitet mellem en Guttural og *u*. Jeg kan ikke undlade her at tænke paa de oldfranske Forme *quor* cor og *quons* cŏmes i St. Alexis; jeg ser heri ærværdige Lev-

[1]) Dog ere Beviserne herfor ikke egentlig tvingende. Den efter G. Paris p. 79 som afgjørende anførte eneste Assonants *linçol* beviser, at *o* endnu fandtes, men ikke, at *ue* (*oe*) ikke fandtes ved Siden deraf, ligesom baade *ue*, *oe* og endog *uo* (hvorom nedenfor) findes i Haandskrifterne. Vistnok er det ældste MS fra Beg. af 12te Aarh., medens Originalens Affattelse gaar op til Midten af 11te, men paa den anden Side er *ue* næsten en fælles vestromansk Diftong og er ogsaa efter G. Paris's Mening meget ældre.

ninger af den ældste franske Sprogtilstand i Lighed med *buona* og *ruovet* (rōgat) i Eulalia; G. Paris, St. Alexis 72 forkaster dem, ligesom han forkaster *ue* og *oe*. Men netop Gutturalen kunde her fastholde den ældste romanske Diftongform. *Quor*, *quons* svarer til den senere almindelige Skrivemaade *quens*, *cuens*; *quer*, *cuer* = nfr. cœur.

Betonet *u*.

Lat. ū bliver ikke alene til *ü* som i Lombardisk og Fransk, men i Regelen til *i*. Dette kan maaske forklares ved Berøringen med de tydske Schweizerdialekter, hvor denne Udtale er meget hyppig. Ex. ram. *füm* tūmus, *fimma* fūmat; *masira* mensūra, fr. mésure; *lgisch* lūcem, *lgina* lūna. — Endelsen *ūtu* falder sammen med *ītu*: *vandíeus* = ofr. Nom. vendus, it. vendúto.

Det korte lat. *u* har derimod sin latinske Lydværdi. Dog tror jeg neppe, at dette *u* er gammelt; det nuværende ram. *giúven* har tidligere hedt *gióven*, som ogsaa findes i andre lad. Dialekter, stemmende med it. *gióvine*, sp. *jóven*.

Lat. *u* i Position var i nogle Ord langt, i andre kort. Ascoli paaviser, at denne Forskjel fremdeles gjengives af flere romanske Sprog, saaledes ital. *agósto* augŭstus, men *giusto* jūstus (af jūs, oprindl. jous); hertil svarer i Ram. *avúst* = fr. août, derimod *gists* = fr. juste. Hertil maa altsaa Hensyn tages ved etymologiske Undersøgelser; imidlertid finder dog ogsaa her i enkelte Tilfælde Vaklen eller Uoverensstemmelser Sted; saaledes findes *raditg* ɔ: *radič* redúctus, ved Siden af det regelmæssige *duč* ductus, ital. *-dotto*, *doccio*; ram. *frust* frustum afviger fra it. *frusto*, der rigtig gjengiver lat. *frūstum* for *frud-tum*, sml. oldn. *brot* Brud (Pott). Ram. *sbittar* vrage, foragte, svarer til ital. *ributtare*, fr. *rebuter* «byde imod», frastøde; men it. *buttare* kaste, slænge, har en Biform *bottare* i *dibottare*, hvortil svarer sp. *botar*, fr. *bouter* (hvoraf maaske eng. *put*); her er denne Vaklen begrundet i det germaniske Etymon (mht. *bôzen*, oldn. *bauta* etc. Diez). Ram. *grits* vred, *gritta*

Vrede (ikke nævnt af A.), kan maaske sammenlignes med fr. *courroux*, it. *corrotto*, prov. *corroptz* af corruptus, skjønt ruptus, it. *rotto* ellers paa Ram. heder *rut*; ogsaa her er nemlig Vaklen paa Italiensk: *corruccio*, *cruccio* af Verbet *corrucciare*, *crucciare* = *corruptiare, neppe med Diez af *colleruccio*. — Det mærkelige *stizar* slukke, slukne, engd. *s-tüdar*, Sursees *stidar*, der svarer til ital. *attutare*, *stutare* dæmpe, slukke, fr. *tuer* slukke, dræbe, forklarer A. paa en ganske ny Maade. Efter Diez kom det af lat. *tutari* (inopiam) i Betydn. «afværge»; men om man nu tænker sig *tutari ignem* «passe Ilden», saa er der dog et godt Stykke derfra til at slukke den. Ascoli bemærker ogsaa med Rette, at f. Ex. *tutari inopiam* ikke betyder andet end beskytte, understøtte Trangen, medens *attutare la fame* bet. slukke, stille Hungeren. A. fremsætter nu selv en anden og unegtelig ligesaa dristig Forklaring, nemlig af *tōtus*, hvoraf **totare*, **tutare* med Betydning af «terminare», der let gaar over til «exterminare». For at forklare Formen, paaberaaber han sig ital. *tutto*, port. *tudo*, central. og østladinsk *dut*; rimeligere var det at minde om det lombardiske *tüt*; men det er en slem Anstødssten, at Adjektivet i Ram. heder *tut* og hverken *tüt* eller *tit*; et Verbum dannet af tōtus vilde paa Ital. hede **tuttare*, paa Fr. **touter*, paa Ram. **tutar*. For at finde en Analogi til Betydningsovergangen gaar A. helt til det fjerne Hebraiske, hvor *killā* betyder «perfecit, peregit, finivit, absumsit, delevit». Jeg ser ikke rettere, end at det vilde have ligget nærmere at sammenligne lat. *conficere* fuldende, gjøre Ende paa, eller det fr. *achever* med samme Betydning; ja *achever un blessé* har endog en vis Lighed med «at slukke en rygende Tande», ram. *Un lumelg ca fimma ven el buc a stizar*, Matth. 12, 30. En endnu mere slaaende Overensstemmelse vilde dog Brugen af det germaniske Adjektiv *all* frembyde: tydsk *Das Geld is all* (*alle*), norsk *Sumaren er snart all*, svensk *Nu er visan all.* Før man kunde antage A.s Forklaring, maatte det ialfald godtgjøres, at det romanske Adjektiv *tutto*, *tut* er brugt paa en lignende Maade. Men vel at mærke have de germaniske Sprog ingenlunde vovet

af *all* i denne Betydning at danne et Verbum, ligesom det overhovedet ikke er brugeligt direkte at aflede et Verbum af Udtrykkene for dette almindelige Begreb: intet Verbum dannes af gr. *πᾶς*, intet af lat. *omnis*, intet af germ. *all*, intet af romansk *tutto*. Vel dannes Verber af mere specielle Udtryk, men disse beholde ganske det oprindelige Begreb, saaledes t. *ergänzen* = ganz machen, *heilen* = heil machen, fr. *compléter* = rendre complet. Hvis et Verbum kunde afledes af *totus*, vilde det betyde «gjore fuldstændig», og det Karakteristiske i Begrebet «slukke» vilde ikke udtrykkes eller antydes. Littré forklarer efter min Mening *tuer* væsentlig rigtig af. lat. *tuditare*, trods Diez's Bemærkning: «Auch lat. *tuditare*, fortstossen, wäre kein richtiges Etymon». Jeg har kun en liden Modifikation at foreslaa i Littrés Forklaring. Jeg udleder ikke *attutare*, *tuer* etc. direkte af *tuditare* støde, men jeg antager, at Sproget i Lighed med *tuditare* af *tundere* har dannet *obtuditare* af *obtundere* og med samme Betydning «afstumpe, sløve», sml. *obtundere telum* (Lucrets), deraf Udtryk som *obtundere aciem oculorum*, sløve Synets Skarphed, ligesom «døve Øinenes Egg», *obtundere aures* bedøve, *obtundere vocem* svække, fr. éteindre la voix, une voix éteinte. Fra «at døve Øinenes Egg» er der ikke langt til at «døve Lysets Egg» eller «Skarphed», eller til at «dæmpe Ilden». Men nu betyder ital. *attutare* netop egentlig «dæmpe», som følgende Exempel viser: *Non è mai spenta* (slukket), *benchè alquanto possa essere attutata la naturale franchezza dell' uomo*, Salvin. Disc. II, 49 (Tommaséo og Bellini, Dizionario della lingua italiana). Dernæst faar det Betydningen «slukke»: *lume che non si potea attutare*. Endnu nærmere Betydningen af *obtundere* kommer *attutare l'acutezza del dolore*, ligesom «at døve Smertens Brod», sml. lat. *obtundere aegritudinem*, ligesom *attutare il vigore* svarer til Livius's *obtusus vigor*. Hvad nu Formen angaar, saa er **obtuditare* først blevet **ottutare*, sml. it. *petare* (peditare); oit. *cubitare* (cupiditare), ofr. coveitier, eng. covet; fremdeles, som jeg tror, ital. *votare* tømme, oit. *voitare* af *viduitare, *vuid'tare. Dette **ottutare* er blevet *attutare* ved

den yndede Overgang til *a* i første ubetonede Stavelse, som efter min Mening ogsaa er bleven herskende i oit. *ancídere*[1]) dræbe = neap. *accídere* occīdere (ital. uccídere); sml. tosk. og neap. *accupare* occupare, neap. *accasione* occasionem, *attrufe* octōbrem. Det ital. *attutire* «bringe til Taushed, stoppe Munden paa En», ogsaa synonymt med *attutare* og nu i Toskana mere brugeligt end dette, er rimeligvis blot en yngre Biform deraf; det fordrer ikke med Nødvendighed Afledning af et Nomen; det kan maaske være ubevidst Efterligning af *ammutíre*. Ital. *intuzzare*, *rintuzzare* afstumpe, dæmpe, udleder jeg med A. af **tuditiare* eller rettere af et apokoperet **obtuditiare*, men jeg forbinder det tillige med ram. *stizar* slukke; allerede Diez tænkte paa at forbinde *intuzzare* med *attutare*, idet han saa hen til den overensstemmende Betydning og Form. Det korte lat. *u* i *tŭditare* er ikke til Hinder, det viser netop den ital. Vokal i *intuzzare*, ikke *intozzare*. En større Vanskelighed er Bortfaldet af Dentalen i fr. *tuer*, skjønt den ikke har afholdt Diez og Ascoli fra at sammenligne det med *attutare*. Imidlertid kan *d't* foruden til *t* ogsaa blive til *d*, f. Ex. it. *eredare*, sp. *heredar* = fr. hériter = l. hereditare; *andare* for *adare = aditare; rimeligvis fr. *vider*, ofr. *vuidier* = *viduitare, *vuid'tare. Var *d't* først blevet *d*, kunde det vel ogsaa en enkelt Gang bortfalde.

Betonede Diftonger.

Allerede Diez havde bemærket, at lat. *ae* gjengaves i Romansk som aabent *e*, derimod *oe* som lukket *e*; dette bekræftes ogsaa i Ramonsch. Saaledes bliver lat. *poena* = *ποινή* it. til *péna*, ram. *peina*, fr. *peine*. (Derimod heder det paa Latin hverken *coena* eller *caena*, men *cēna*, svarende til umbrisk *cesna*; it. *céna*, sp. *céna*, ram. *tscheina*). Det Rette er at skrive *caelum*, ikke *coelum*, sml. Curtius, Grundz. d. griech. Etymol. Nr. 79,

[1]) Diez udleder det af *incīdere*, hvilket ikke passer til Betydningen. Nasalen er indskudt ligesom i ram. *antschiess* Omegn = accessus A. 18, ram. *amblidar* = oblītare, fr. oublier; sml. ogsaa ram. *ansolver* = it. asciolvere Diez Wb. II a.

derfor ital. *cielo*, ram. *tschiel*, fr. *ciel*. Ligesaa l. *caecus* (ikke *coecus*), it. *cieco*, sp. *ciégo*, ram. *tschiecs*. Medens ital. *siepe* viser paa lat. *saepes* og itat. *fieno* paa *faenum*, saa tyder derimod ram. *seif*, *fein* paa *sēpes*, *fēnum*; begge Former have rimeligvis existeret i Latin, som ogsaa bekræftes af de nyeste Undersøgelser (se Corssen, Aussprache etc.).

Det lat. *au* bliver her bevaret ligesom i Provençalsk, Valakisk og tildels i Portugisisk, medens det i Ital. i alle folkelige Ord bliver til *o*, saaledes ram. *caussa* Ting = ital. cosa, fr. chose; ram. *aur* aurum, ital. oro, fr. or. Medens allerede hos Romerne i Keisertiden ō for *au* var almindeligt (*plōstra* etc.), maa altsaa Diftongen i mange af Provinserne have beholdt sin oprindelige Lyd.

Ubetonede Vokaler.

Dette Kapitel, som hos Diez kun var ganske løselig berørt, faar hos Ascoli en udførligere Behandling. Allerede Diez havde bemærket, at Churvælsk udmærkede sig ved sine stærke Forandringer af ubetonede Vokaler især i første Stavelse; han fandt især Forkjærligheden for *u* mærkværdig. Men nærmere beset, er den principielt begunstigede Vokal ikke *u*, men *a*, og det ikke alene i første, men i alle protoniske Stavelser, f. Ex. *pardagár* prædicare; *madagár* medicare; *dasiért* desertum; *vardád* veritatem, sp. verdad, it. verità (poet. vertà); *ratschéiver* recipere; *tanér* tenere; *banadéus* benedictus; *sagirs* securus; *sagir* securis; *antschéiver* incipere; *anamíg* inimicus; *antallír* intelligere; *urdanár* ordinare; *sagellár* sigillare (it. suggellare, fr. sceller); *maschadár* *miscitare, friul. *messedá* A. 44, sml. milan. *messedár*; *ramonsch* romanice; *dalúr* dolorem; *calúr* colorem; *hanúr* honorem; *savúr* sudorem; *ramúr* rumorem, it. romore; *amúr*, ogsaa apokoperet *mur* Saft, Smag, betænker Ascoli p. 107 sig med Urette paa at forklare af lat. *umōrem*. Saaledes fremkommer tonløst *a* uden bestemt Foranledning; saa underligt det end synes, er *a* Churvælskens svage Vokal. Der behøves i Almindelighed en bestemt ydre Indflydelse til at give Bevægelsen

en anden Retning. Berørelse med Labialer fremkalder *u*, den labiale Vokal: *clumár* kalde (ogsaa *clomár*), it. chiamare, l. clamare; *tumér*, timere; *duvér* = it. dovére, l. debere; *buveva* = fr. je buvais, l. bībebam; *puccau* peccatum. Palataler fremkalde *i*, den palatale Vokal: *figéva* faciebam, it. facéva, ofr. feseie fesoie; *piglióla* Barselseng af ram. og ital. *paglia* Straa, sml. tosk. *impagliáta*, milan. *pajöra* Barselkone A. 41, hvortil kan føies eng. *to be* (*lie*) *in the straw* ligge i Barselseng; *my wife is in the straw*, Bulwer, Kenelm Chillingly II, 77 (Tauchnitz Ed.); fremdeles *singiúr* = it. signóre ved Siden af ram. *sénger* = senior. — Flere af disse Udskeielser synes mig at føre tilbage til fælles Grundformer: *urdanar*, *anamig* — *buvéva*, *tumér* — *figeva* have rimeligvis tidligere hedt **ordenar*, **enemig* stemmende med Vulgærlatin og italienske Dialekter — **bevéva*, **temér* stemmende med Italiensk — **fegéva* stemmende med Fransk. Den svage Vokal **e*, der svarede til det franske «*e* muet», blev i Regelen ikke staaende. Den faldt ofte bort f. Ex. i *dsiert* ved Siden af *dasiert*, i *numnár* = *nomenare, i *fémna* = *femena. Bortfaldet foregik imidlertid ikke efter nogen fast Lov, undtagen for saavidt som alle Proparoxytona afskaffedes ligesom i Provençalsk; for Resten er Emiliansk langt konsekventere, saaledes staar ram. *madagar* mod emil. *madgar*, *midgár* etc., ram. *medaschina* medicina mod emil. *madzèina*, *midzèina* (katal. *matsina*, ofr. *mecine*) etc. Ramonsch viser her en særegen Ustøhed, som synes begrundet dels i dets Stilling som Grænsesprog mod Tydsken, dels i dets Afstængning fra den øvrige romanske Verden. Ascoli antager, at Ram. tidligere udstødte langt flere Vokaler, men uden tilstrækkeligt Bevis. Saaledes forklarer A. *savent*(*s*) = fr. souvent af et tidligere **svent*, som han tror at bevise af engd. *suvent*, der ganske stemmer med it. *sovente* (lat. *subinde*). Ligeledes siges *pescader* med Urette at udspringe fra **piscatr*, medens det blot er en umiddelbar Svækkelse af Nom. *piscator*, som Schuchardt rigtig har seet, Zeitschrift f. vergl. Sprachf. XXI, 440. *Mender* fordrer ikke med Nødvendighed et tidligere **mendr*; *men*ᵉ*r* med svagt *e*,

svækket af *o*, er tilstrækkeligt til at forklare det indskudte *d*, sml. i toskanske Dialekter *cámbera* camera, *céndere* cinerem; ital. *gámbero* cammărum, *bómbero* vomĕrem.

Jeg afbryder her, da jeg tror, at dette vil være tilstrækkeligt til at indføre Læseren i den ladinske Verden og overbevise ham om disse Studiers Vigtighed for den romanske Sprogvidenskab. Jeg har det Haab, at mine Bemærkninger om Ascolis Værk ville føre Nordens Romanister til Bogen selv, hvor de ville finde et omfattende Materiale samlet med uhyre Arbeide og behandlet med beundringsværdig Lærdom og Skarpsindighed.

Kristiania 7de Juli 1873.

Til „Sæmundar Edda".

Af ***Svend Grundtvig***.

En nylig hidkommen læseværdig afhandling: «Die versteilung in den eddaliedern» (Halle, 1873) af dr. Karl Hildebrand,[1]) har foranlediget mig til at tage dette spörgsmål under fornyet overvejelse; og jeg tror derefter at måtte anbefale følgende ændringer i linjedelingen i min nys udkomne 2den håndudgave af «Sæmundar Edda».

I. Efter dr. Hildebrands forslag.

Hým. 14^{1-4} Sagðit hánum *vel | hugr, þá er sá
gýgjar grœti | á gólf kominn

Lokas. 5^{4-5} auðigr verða | mun ek í andsvörum

Hárb. 25^{1-2} Ójafnt skipta | er þú mundir með ásum liði

---

[1]) En slutningsanmærkning bebuder, at dette skrift vil «vollständig» udkomme i Zeitschr. f. deut. philol., Supplementb. I. Det tör håbes, at forf. dèr vil rette de talrige bogstavfejl og unöjagtigheder i citaterne, der tyde på, at den kyndige forf. ikke selv har besorget korrekturen.

Vafþr. 53^{1-2} Úlfr gleypa | mun Aldaföðr
Grímn. 25^{4-5} skapker fylla | hon skal ins skíra mjaðar
Alv. 6^{4-5} at ósátt minni | skalattu þat it unga man hafa
(Dr. H. vil dog beholde R's skaltu.)
Háv. 75^{1-2} Veita *maðr* | hinn er vætki veit
(*maðr* indsat efter Háv. 27^{7}.)
— 129^{5-6} upp líta | skalattu í orrostu
(Således havde jeg, overensstemmende med Bugge, i min 1ste udg.; i 2den udg. efter Rask ændret til: upp líta skalattu | í orrostu.)
Hjörv. 3^{5-3} öngar brúðir | þær er buðlungr á
(Dr. H. har selvfølgelig «eigi» f. öngar, se forord til min udg. af 1874, s. X.)
Sig. II, 7^{4-5} fjörvi yðru | skylduð èr firðir vera
Fáfn. 34^{1-2} Höfði skemra | láti hann inn hára þul
— 38^{1-2} Höfði skemra | láti hann þann inn hrímkalda jötun
(Dr. H. kan have ret i at ville stryge det ikke nødvendige þann; men han har uret i at ansé jötun her for åbenbart urigtigt, fordi efter hans mening Regin var dværg, ikke jætte. Skönt «Reginn» er dværgenavn i Vspá, og skönt denne Regin i prosaen siges at være «dvergr of vöxt», så er den hele hredmarske familie dog åbenbart riser og ikke dværge. Fåfner kaldes jo også i Fáfn. 29 «inn aldni jötunn».)
Sigrdr. 33^{4-5} sifjar silfrs | látattu þínum svefni ráða
(Dr. H. beholder R's sifja silfr.)
Akv. 33^{2-4} lagði í garð | . . . . | þann er skriðinn var

II. Udenfor eller imod dr. H.'s forslag.

Lokas. 1^{4-5} hvat hèr inni | hafa at ölmálum
— 14^{4-5} höfuð þitt | bærak í hendi mèr
— 16^{4-5} at þú Loka | kveðira lastastöfum
— 18^{1-2} Loka ek | kveðka lastastöfum
(Jfr. Lokas. 10: síðr oss Loki | kveði lastastöfum.)

Lokas. 22^{4-5} opt þú gaft | þeim er þú gefa skyldira
— 23^{1-2} Veiztu ef ek gaf | þeim er ek gefa ne skyldak | inum slævurum sigr
(Disse to sidste tilfælde vil dr. H. lade danne undtagelser fra den almindelige af ham påviste regel: at det påpegende stedord ikke ved cæsur må skilles fra et umiddelbart påfølgende henvisende er; men, som jeg tror, uden föje, fordi den mellemste linje ved den her anbefalede deling fremtræder som parentetisk indskud.[1]) Denne deling havde jeg i min 1ste udg., men vendte i min 2den tilbage til alle andre udgg.'s: þeim | er.)
— 23^{4-5} átta vetr | vartu fyr jörð neðan
— 34^{5-6} Hýmis meyjar | höfðu þik at hlandtrogi
— 43^{4-5} mergi smæra | möldak þá meinkráku[2])
— 57^{4-5} herðaklett | drep ek þèr hálsi af
Hárb. 16^{3-4} *var ek í eyju* | þeirri er Algrœn heitir
— 20^{4-5} harðan jötun | hugðak Hlèbarð vera
(Sål. havde jeg også med Bugge i min 1ste udg.)
— 52^{1-2} Ásaþór | hugðak aldrigi mundu
— 60^{1-2} Far þú nú | þars þik hafi allan gramir
(dersom det ellers er vers og ikke prosa; jfr. min første anm. t. Hárb. i udg. 1874.)
Skírn. 5^{1-2} Muni þína | hykkak svá mikla vera
Grímn. 2^{1-2} Átta nætr | sat ek milli elda hèr
— 8^{4-5} en þar Hroptr | kýss hverjan dag

---

[1]) Af lignende grund tror jeg imod dr. H., at *skulu* i Lokas. 49 og 50 har sin rette plads foran cæsuren, fordi *ins hrímkalda magar* er en nærmere bestemmelse i den desforuden formelt færdige sætning; disse ord skulle derfor have en lille pavse for og efter sig, det er: danne en egen linje, der tilmed knytter sig nærmere til det følgende (görnum) end til det forudgående (skulu).

[2]) På *rimstavene* kan ikke bygges nogen begrundet indvending mod dette og flere af de andre forslag. Jfr. Vafþr.'s Fjöld ek fór | fjöld ek freistaðak; samt Grímn. 34. Háv. 10. 11. 38. 53. 71. 75. 104. 112. Fáfn. 29. osv.

Grímn. 14^{4-5} hálfan val | hon kýss hverjan dag
(Sål. Bugge, der dog i v. 8 har: kýss | hverjan; men de to tilfælde må sikkert behandles ens.)
— 15^{4-5} en þar Forseti | byggvir flestan dag
— 18^{1-2} Andhrímnir | lætr í Eldhrímni
— 21^{4-5} árstraumr | þykkir ofmikill
— 31^{1-2} Þrjár rœtr | standa á þrjá vega
— 34^{1-2} Ormar fleiri | liggja und aski Yggdrasils
— 50^{4-5} þá er ek Miðvitnis | vark ins mæra burar
Alv. 7^{4-5} eiga viljak | heldr en án vera
Háv. 5^{4-5} at augabragði | verðr sá er ekki kann
(Jfr. Háv. 30: At augabragði | skala maðr annan hafa.)
— 8^{4-5} Ódælla er | við þat er maðr eiga skal
(I bægge udgg. har jeg, i modsætning til alle andre, delt Háv. 46^{1-2}: Þat er enn | of þanns þú illa trúir. Dr. H. tror, at den omstændighed, at stedordet i disse to tilfælde er styret af et forholdsord, skulde begrunde afvigelse fra regelen; men 46^{1-2} kan ikke vel skilles fra
Háv. 44^{1-2} og 119^{5-6} Veiztu ef þú vin átt | þanns þú vel trúir
— 45^{1-2} Ef þú átt annan | þanns þú illa trúir.)
— 16^{4-5} en elli | gefr hánum engi frið
(gefr | hánum KMB; hánum | engi RG.)
— 18^{4-5} hverju geði | stýrir gumna hverr
(Sål. RK, mod MBG.)
Hjörv. 19^{4-5} móðir mín | lá fyr mildings skipum
— 31^{4-5} hafnarmark | þykkir hlœgligt vera
Sig. II, 1^{4-5} höfuð þitt | leystu helju ór
— 3^{4-5} hver gjöld | fá gumna synir
— 4^{1-2} Ofrgjöld | fá gumna synir
— 6^{4-5} syni þínum | verðra sæla sköpuð
(Jfr. Sig. II, 22: heilla auðit | verðr þèr af hjálmstöfum.)
— 24^{4-5} tálar dísir | standa þèr á tvær hliðar
(Jfr. Sig. II, 2: aumlig norn | skópumk í árdaga.)
Fáfn. 10^{1-2} Fè ráða | vill fyrða hverr

Fáfn. 16^{1-2} Œgishjálm | bar ek um alda sonum
(Jfr. Fáfn. 17: Œgishjálmr | bergr einungi.)
— 19^{4-5} heipt at meiri | verðr hölda sonum
— 21^{4-5} en þú Fáfnir | ligg í fjörbrotum
— 27^{4-5} eisköld ek | vil etinn láta
Sigrdr. 42^{5-6} langt líf | þykkjumkak lofðungs vita
(Jfr. Lokas. 62. Vafþr. 12. Alv. 2. Háv. 10. 26. 97; samt Grímn. 21 her foran og Fjöls. 5 her efter.)
Oddr. 23^{5-8} ok þeir kvámu | þar er þeir koma ne skyldut
þá er breiddu vit | blæju eina
(Lin. 6 vel egl.: þars koma ne skyldut.)
— 25^{1-4} En þeir Guðrúnu | görla leyndu
því at [= er] hon heldr vita | hálfu skyldi
Fjöls. 5^{4-5} garðar glóa | þykkjumk of gullna sali

Ved denne lejlighed kan endnu tilföjes nogle bemærkninger til min nye Eddaudgave.

Alv. 1. Når dr. H. har «hratat um vegi mun hverjum þykkja», uden nogen dertil knyttet bemærkning, så er det jo vel muligt, at det kun skyldes en skriv- eller trykfejl; men denne læsemåde for **R**'s «mégi» fortjæner opmærksomhed, da hverken mægi (svogerskab) eller megi (hf. af mögr) tilfredsstille. — hratat um vegi (forhastet m. h. t. vejen, rejsen) giver god mening, og kunde let være den oprindelige læsemåde; ti at **v** efter **m** tidlig har kunnet nasaleres i udtalen, ses af «öllum megum (megin)» osv. og af norsk mer (me) f. vèr (jfr. Gíslason Um frump. s. 212), og en skrivfejl vilde paa dette sted yderligere lettes ved det følgende.

Rígs. 43—44 ere her dannede ved omsætning, i det **W** har linjerne i denne følge: 43^{3-6}, 44^{1-4}, 43^{7-8}, 43^{1-2}, 44^{5-8}.

Hyndl. 8. Med dr. H. antager jeg, at de to manglende linjer have haft plads i spidsen for 2det halvvers, altså mellem l. 4—5.

Hjörv. 45[2] *áðr*, som atter står i l. 5, måské fejl f. *aptr*.

Guðr. I, 21[3]. Mon *efndið* f. *unnuð*? (Jfr. den her følgende bemærkning til Akv. 32[2].)

Akv. 14 (og Hamd. 18). *Land* i l. 1 vel, som Vigfússon vil (Cleasby's Dict. s. 271), senere indkommet i steden for *Höll*, og da i l. 2 at læse hliðskjálfar.

— 15[8] *gram hildi*. B mener (s. 430): «måské snarere som ét ord: *gramhildi* (forbitret kamp, kamp på liv og død); jfr. oldeng. gramword.»

— 32[2]. Mon *áttir* fejl f. *efndir*? Völsungasagas ord: «Gangi þèr nú illa, ok eptir því sem þèr *hèlduð orð við mik*» kunde også tale herfor.

Hamd. 24[1–4]. Her kunde også været henvist til Akv. 41 og til verset i Herv. saga (Bugges udg. s. 268. 348):

> *Rymr varð í ranni*,
> risu með góðum.

— 30[1–2] have vistnok oprindelig lydt:

> Úlfa dœmi
> hykkat ek okkr vera.

Af *trykfejl* er siden bemærket følgende:

Grímn. 28[1] enn læs enn,
Háv. 30[1] Át læs At
— 67[4] hengi læs hèngi
Brot, prosaefterskr. l. 10. hefðí læs hefði
Guðr. II, 18[4] með læs † með
Oddr. 22[8] deilir. læs deilir!
Grott. 15[1] stilli læs stilli,
— 23[3] ungar læs ungar,
Anm. t. Vspá 9[5] l. 8 Sigdr. læs Sigrdr.
— — 35[1] l. 1 of læs af
— — 50[2] l. 11 enskönt læs endskönt.
— — 56[3–4] l. 10 sverð læs sverði

Anm. t. Vspá 61^{3-4} l. 8 edu*m* læs edv*m*
— Guðr. II, 20^{8} of læs ef
— Akv. 10^{5-8} læs 11^{5-8}

12te Marts 1874.

Anmeldelse.

Carlberg, A. E., Fransk Elementarbok. Lund 1874. Gleerup. 8. 180 S. 1 Rd. 75 ö.

En af de i Skolerne hos os, saavelsom i Nabolandene, mest anvendte Methoder til Begyndelsesundervisningen i nyere Sprog, og særlig da i Fransk, er den Ahn'ske (oprindelig Seidenstückerske). Ligesom det nu er vist og ogsaa almindelig indrømmet, at den baade er let for Eleverne ved sin jævne Fremadskriden fra de simpleste enkelte Sætninger til de mere indviklede Sætningsforbindelser, og at den lægger en god Grund for den senere sammenhængende Læsning, idet den gjennem sin rige Samling af Exempler til vexelvis Oversættelse fra det fremmede Sprog paa Modersmaalet og fra dette paa det fremmede Sprog indøver Formlærens og Ordföjningslærens Regler, samtidig med at der for Ordstoffets og Phraseologiens Vedkommende gjöres alt Muligt for ogsaa heri at berige Elevens Viden, saa er det paa den anden Side en Kjendsgjærning, at den — navnlig, hvor den gjennemføres i sin Fuldstændighed i flere Aars Kursus — er yderst trættende baade for Elev og Lærer, og det ved utallige usammenhængende, indholdsløse og kjedelige Øvelsesexempler möjsommelig indexercerede Ordstof glemmes efterhaanden let af Begynderen netop paa Grund af, at han ikke har anskuet Ordet i det virkelig levende Sprog, og naar han endelig stilles overfor dette, vil han derfor ikke føle stort til den tilsigtede Lettelse, uden for saa vidt han selvfølgelig lettere vinder Sejr med Böjningsformerne og overhovedet den grammatikalske Side af Sproget, end den Elev, der strax føres til sammenhængende Texter. For nu samtidig med at bevare den rigtige Grundtanke i den nævnte Methode at raade Bod paa dens Misligheder, udarbejdede jeg i 1870 min «Lærebog i Fransk for Begyndere» saaledes, at jeg dels indskrænkede den grammatiske Detail, som meddeles Eleverne i de indledende Øvelsessætninger, og dermed ogsaa formindskede disses Antal, dels valgte Ordstoffet, som anvendtes i de enkelte Sætninger, fra bestemte smaa lette Fortællinger, der efterhaanden optrædc alt som der er lært tilstrækkeligt til deres Forstaaelse, hvorved altsaa Eleven faar Lejlighed til paa et tidligt Standpunkt at anskue i et sammenhængende naturligt Sprog og faa Anvendelse for, hvad han i de smaa Øvelsesexempler har lært baade af Ord og

Former. Jeg har ved Valget af Fortællinger med let og simpel Stil søgt at undgaa for Begynderstadiet at lade andre Former optræde end dem, der kunne gjengives og opfattes gjennem Modersmaalet — derfor saa vidt muligt skyet Subjonctif —, men forøvrigt optaget det Væsenlige af Formlæren, saaledes at, naar Eleven ved Lærerens Vejledning faar samlet og skhematisk optegnet det efterhaanden i de enkelte Stykker meddelte og benyttede Materiale, han da med det samme har modtaget den nødvendige Oplysning for at kunne magte de efter Bogens grammatikalske, kun 34 Sider stærke Kursus følgende franske Fortællinger og de, ved Hjælp af Ordstoffet fra disse, dannede sammenhængende Stiløvelser.

Det er denne lille Bog, der nu foreligger i svensk Oversættelse og Bearbejdelse med ovenanførte Titel, og det har glædet mig ikke alene at se min Methode indført i Broderlandet af en dygtig Lærer, men tillige allerede godkjendt af en af Nordens mest ansete Sprogmænd, Edv. Lidforss, der efter at have benyttet den svenske Bearbejdelse til Skoleundervisning, alt som Arkene forlod Trykken, i et Forord til Bogen giver den det Vidnesbyrd, «at den med stor Fordel kan anvendes som Grundlag for den første Vejledning i Fransken», saasom den «i pædagogisk Henseende heldig svarer til de Fordringer, man maa stille til en Elementarbog». Idet jeg nu i Almindelighed maa udtale min Tilfredshed med den kyndige og omhyggelige Maade, hvorpaa Hr. Carlberg har omplantet min Bog og benyttet min Methode til at frembringe en for de svenske Skoleforhold afpasset Lærebog, skal jeg dog tillige tillade mig nærmere at udtale mig om de skete Ændringer og endelig at gjöre opmærksom paa et og andet, som synes mig urigtigt eller mindre hensigtssvarende.

Bogen begynder ligesom min med nogle korte indledende Øvelser til Udtalelæren; dog har Hr. C. valgt andre Exempler, end jeg, og Forskjellen er da bleven den, at medens der hos mig er en bestemt methodisk Fremadskriden, saaledes at Exempler paa franske, fra Modersmaalets meget forskjellige Lyd og Lydbetegnelser først optræde efterhaanden som de ere blevne beskrevne for Eleven, saa giver Hr. C. strax under Øvelserne til Vokalers og Diphthongers Læsning Exempler som *tuons*, *daignent*, *neige*, *respect*, forinden der har været Tale om *gn*, *g*, Nasaler og stumme Udlyd, o. s. fremdeles. Hvis de af mig givne Exempler burde opgives, kunde det alene være for — hvad jeg i höj Grad vilde billige — til Øvelsesstoffet udelukkende at vælge de Ord og Former, som Eleven senere vil finde i selve Læsebogen.

Af min Elementarbogs «Sætninger og Fortællinger til Oversættelse fra Fransk til Dansk og fra Dansk til Fransk» (S. 4—54) ere alle Texterne de samme; min Opløsning i franske og danske Øvelsesstykker er bibeholdt omtrent ordret indtil Stykke 27; herfra indtræder nogen Afvigelse væsenlig af Hensyn til Udgiverens forandrede Opstilling af Verbernes Konjugationsmønstre, men ogsaa for at Eleven allerede kan gjöres noget mere bekjendt med syn-

taktiske Forhold (f. Ex. Subjonctifs Brug) end jeg har tilsigtet, fordi Undervisningen i Fransk almindeligvis begynder 2 til 3 Aar tidligere i vore höjere Skoler end i de svenske. Bearbejderen har i dette Afsnit beholdt nogle af mine Fejl. I Stykke 1 burde »(öfv. vännen af Ludvig)« allerede findes i 1ste Linje af det svenske Stykke efter: Ludvigs vän. I 4 skulde det sidste Exempel lyde: *L'aspect du voleur malade est terrible*, for at Eleven kunde anskue Adjectivets Stilling i Fransken. I 9 (S. 8, L. 3) maa det hedde: *la maison de la bonne demoiselle*, fordi *notre* endnu ikke er lært. I Stykke 12, S. 10, L. 2, kan Exemplet: Voren I icke myeket fattiga? ikke endnu opgives til Oversættelse, da den spörgende nægtende Form forst meddeles til Stykke 13. I Stykke 16 Lin. 4 og 5 burde den samme Vejledning til Ordstilling gives, som senere i Stykke 22 L. 5. Atter i St. 24 forekommer: våra, forinden *notre* er behandlet. Den i Fortællingen: *La pauvre vieille mère* Linje 11 forekommende Subjonctif maatte helst undgaas ved en lille Ændring af Sætningens Form. Imellem de nye af Hr. C. selv dannede Øvelsesexempler ere enkelte ikke rigtig heldige som: *Elle ne lui donne jamais de vin*, *mais elle leur en donne toujours* (38); der findes i langt större Mængde end hos mig Sætninger i Spörgsmaalsform uden paafølgende Svar; og endvidere gives der for meget af selve Fortællingerne ganske i samme Form; s. f. E. 47.

S. 58—82 indeholder ligesom den tilsvarende Afdeling hos mig kun franske Texter, dels Prosa dels Vers; Stoffet er paa to nye Stykker nær (L'éléphant og La Barbe-Bleue) taget fra min Lærebog.

Derpaa følge de hos mig til Øvelsesstykkerne meddelte »Anmærkninger« med den Forbedring, at det nye grammatiske Stof, der foran hver Lection skal gjennemgaas, mere end hos mig (dog ikke altid) er stillet i Spidsen af hver Lections Anmærkninger, og at Glosserne i hvert Stykke ere ordnede i alphabetisk Rækkefølge for lettere at kunne findes af Eleven. Ligesom hos mig ere her følgende Fejl: i 4 mangler til *château* Angivelsen af Flertalsformen paa *x*; i 13—14 bør efter: *ne suis-je pas?* indskydes: *n'étais-je pas?* og i 17—18 efter: *il y aura* tilföjes: *il y aurait*; i 42—43 er »*ainsi*, således« glemt. Desuden er i 17—18 af Hr. C. Udtalen af *fils* givet som »fiss« og »fi«, hvilket sidste vistnok er mindre rigtigt, eller ialfald uheldigt for Begynderen; ved *fille* er Overs. »flicka« glemt. Den syntaktiske Bemærkning i 15—16: »Efter *si* sættes Indikativen, men ikke Futurum og Konditionalis« er ikke alene ufuldstændig, men ogsaa urigtig. I 26—28 er »*tour* (f.), torn« glemt; sammesteds i Bemærkningen om *vieux* ser det ud, som om denne Form ikke kunde bruges foran Vokaler. Af overflodige og imod Systemet stridende Gjentagelser har jeg bemærket: *grand* i 33—34 (forekommer allerede i 4), *parent* i 38—39 (s. 29—30), *sur* i 42—43 (s. 15—16), samt *déjà* og *fois* (s. 29—30), *moururent* (s. 40—41) og *y* (s. 13—14), alle i 45—46, *entendre* og *jeune* i 47—48 (s. 36—37 og 2).

Istedenfor, som jeg, at give fortløbende Glosser til alle Læsestykkerne henviser Hr. C. fra Stykke 60 Eleven til et fuldstændigt alphabetisk fransk-svensk og svensk-fransk Register over alle de i Bogen forekommende Ord, hvilket har sine praktiske Fordele og navnlig giver Læreren en nöjagtig Oplysning om hvad Ordstof Eleven har kunnet erhværve sig, og hvad der i denne Henseende kan anses for at være ham bekjendt og altsaa at kunne fordres af ham, naar det hele Kursus er sluttet. Med Hensyn til Enkeltheder i dette Ordregister skal jeg kun bemærke, at der S. 152 ved *fée* tillige findes opført *féer*, hvilket synes at tyde paa, at Forf. S. 64 har villet følge Littré og skrive *la clef était fééé* istedenfor det der beholdte *fée*.

Som jeg har bemærket i Fortalen til min Lærebog, har det været min Mening, at Eleven selv under Læsningen efterhaanden fra Anmærkningerne skulde samle det for en Begynder Vigtigste og Nødvendigste af Formlæren, ved Lærerens Vejledning ordne dette og saaledes udarbejde sig en lille Grammatik, idet Bogen alene for den vanskelige Konjugation af de franske Verber yder en samlende Oversigt. Hr. C. har derimod valgt at give en hel lille «formlära» med indledende Regler for Udtalen. Det er nu ganske vist hensigtsmæssigt og pædagogisk rigtigt — ligesom för bemærket ved Ordregistret — i en systematisk Oversigt at samle og gjentage alt det grammatiske Materiale, som forefindes forklaret og anvendt i hele Bogen, saaledes at ved en Slutningsrepetition Eleven faar större Fasthed i det Lærte og Læreren en Sikkerhed for hvad han under fremtidig Læsning af en större Grammatik kan forudsætte som allerede indøvet og bekjendt; og dertil har jeg sigtet ved mit Raad til Læreren om at lade Eleven selv foretage en orienterende systematisk Samling af det Lærte, men efter den Erfaring, jeg har vundet under Bogens Brug, vil jeg rimeligvis ved en eventuel ny Udgave foretrække at lade en saadan fuldstændig Oversigt følge med trykt. Hr. C. derimod synes ikke at have haft det af mig med Grammatikken tænkte Formaal for Öje. Hans Udtalelære slutter sig — hvad Valget af Exempler angaar — slet ikke til Øvelserne S. 1—3, og i Formlæren er der meget ofte benyttet Glosser, som aldeles ikke forekomme i Bogen, ligesom der er givet en Mængde Regler for Böjninger, hvorpaa der i Texterne ingen Exempler findes; jeg vil saaledes nævne: *juif* (hvor *neuf* og *veuf* kunde have været benyttede), *acteur*, *directeur*, o. s. v. o. s. v.; af alle de i den lange Anm. S. 111 nævnte Ord ere kun *caillou*, *genou*, *œil*, *ciel* og *travail* Eleven bekjendte, af de mange Undtagelser S. 112 kun: *sec*, *doux*, *gros*, *épais* og *meilleur*; af de defective Verber kan jeg ikke finde nogen Brug for *paître*; o. s. v. Følgen er, at Hr. C.'s Grammatik forekommer mig for vidtløftig for dette Standpunkt, medens den paa den anden Side er for lille og ufuldstændig til at kunne benyttes særskilt efter Afslutningen af Læsebogen. Af mindre heldige Ting i denne Afdeling af Bogen skal jeg særlig nævne Angivelsen S. 101 af

oi's Udtale som åä — istedenfor oè*) — i *éloigner* og Reglens Formulering, som om Udtalen af *oi* i denne Form skulde være en anden end i Former, hvor stumt *e* følger (*éloigne*). At *p* er stumt i *sept* findes — ligesom ogsaa Udtalen af *ai* i *faisant* og *faisais* — intet Sted angivet. Reglerne for Substantivernes og Adjectivernes Hunkjöns- og Flertalsdannelse burde til större Lettelse for Eleven helst slaas sammen. — Det undrer mig at Hr. C. ikke har tilföjet de almindeligste Regler om Subjonctif, Participierne og Nægtelserne; ja jeg vilde, ifølge det tidligere af mig Bemærkede, endog foretrække alle de vigtigste syntaktiske Regler, hvorfor der til Forstaaelse af Bogens Text maatte være Brug.

Af Trykfejl i Bogen har jeg foruden de S. 175 fortegnede endnu fundet følgende: S. 11, L. 7 f. n. *ja* for *je*; S. 19, L. 15 og 16 f. n. ere Sætningerne: *Votre sœur* etc. og: *Je serai* etc. forbyttede; S. 22, L. 14 *etait*; S. 30, L. 11 *dèjà*; S. 41, L. 12 f. n. *abre* f. *arbre*; S. 62, L. 7 f. n. *aprés*; S. 65, L. 12 f. n. *l''herbe*; S. 71, L. 2 f. n. *pu'à* f. *qu'à*; S. 72, L. 15 *mamma* f. *maman*; S. 80, L. 10 f. n. *ce'st*; S. 89, L. 14 *malheur* (f.) for *m.* (m.); S. 91, L. 14 f. n. *doleur*; L. 8 f. n. efter *habit* er udfaldet: (m.); S. 94, L. 15 f. n. *je le fit*; S. 106, L. 11 *apris* f. *appris*; S. 149, L. 20 *dégres*; S. 151, L. 12 f. n. *Emélie*; S. 162, L. 4 og 6 f. n. er *s* udfaldet i *serrure* og *service*.

At Hr. C. har udeladt min efter C. Ploetz udarbejdede lille Samling af almindelige franske Ord, ordnede efter Betydningen, finder jeg særdeles rigtigt; ved en fremtidig ny Udgave af den danske Lærebog vil dette Glossar ogsaa blive udgivet særkilt, da det passer for et noget senere Standpunkt end det, hvorfor Lærebogen er bestemt.

Hermed vil jeg da slutte disse Bemærkninger om Hr. C.'s Overførelse af min Methode paa svensk Grund, idet jeg selvfølgelig ønsker den al mulig Fremgang; særlig skulde det glæde mig, om den ærede Udgiver af den »franske Elementarbok» snart vilde finde Tid og Lejlighed til at udføre sit — mig bekjendte — Forsæt, at udarbejde en engelsk Lærebog efter samme Methode, da det er öjensynligt, at denne vil kunne anvendes med desto större Fordel og hurtigere Resultat, jo mindre formrigt det fremmede Sprog er.

At Hr. C. ved sin Bearbejdelse har givet mig en Del praktiske Vink og indført nogle virkelig gode Ændringer, som ogsaa ville kunne komme den danske Lærebog til Gode, saafremt den engang udgives paa ny, det anerkjender jeg med Taknemlighed og har tildels paavist i det Foregaaende.

Den svenske Bogs Tryk og Udstyrelse er langt smukkere end den danskes, og Prisen noget billigere, uagtet Bogen er omtrent 1 Ark större.

---

*) s. dog Littrés Angivelse af Udtalen af saadanne Lydforbindelser.

Jean Pio.

Bemærkninger
om
nogle eiendommelige conjunctiviske Spørgeformler i Græsk.

Af *C. P. Christensen-Schmidt.*

(De følgende Bemærkninger meddeeltes i philologisk-historisk Samfund d. 20de Febr. 1873. De fremtræde dog her i en tildeels lidt forandret Skikkelse, idet jeg har troet at burde benytte Leiligheden deels til af Concinnitetshensyn at foretage enkelte Ændringer i Stoffets Ordning og til at omarbeide enkelte Partier, som forekom mig at være mindre vellykkede, deels til at gaae noget nærmere ind paa et ikke uvigtigt Punct, som jeg ved Meddelelsen i Samfundet af Hensyn til Tiden kun kunde behandle antydningsviis, og til at medtage adskillige Enkeltheder, som dengang af samme Grund maatte forbigaaes eller senere have tilbudt sig. Jeg haaber, at det lille Arbeide derved maa have vundet Noget i deres Øine, for hvem slige Detailundersøgelser overhovedet have Interesse, og vise sig at indeholde lidt Nyt ogsaa for dem, der vare tilstede i Samfundsmødet. Jeg har baade før og efter Meddelelsen der efterseet en Række Bemærkninger om Sagen i ældre Skrifter, navnlig Commentarer; men kun hvor jeg har fundet noget Eiendommeligt, som i een eller anden Henseende havde Betydning for Opfattelsen, har jeg fremhævet det med Navns Nævnelse; iøvrigt har Udbyttet væsentligt bestaaet i eet og andet Forfattersted fra den senere Tids Litteratur, som jeg ved egen Læsning enten slet ikke eller ialtfald ikke endnu vilde være stødt paa. En enkelt Unøiagtighed blev Hr. Rector Berg ved at gjennemsee Manuscriptet opmærksom paa; for Meddelelsen herom er jeg ham saa meget mere forbunden, som den indirecte ogsaa er bleven Anledning til et Par andre Smaaforbedringer.)

Blandt de Spørgesætninger, som paa Grund af gjentagen Forekomst i en vis bestemt Form og under visse bestemte Betingelser maae siges at have antaget Charakteer af staaende Formler, findes der i det græske Sprog et Par, som paa Grund af den anvendte Forms syntaktiske Betydning i Forbindelse med den eiendommelige Beskaffenhed af det benyttede Verbum ere særlig udsatte for ucorrect eller dog uklar Opfattelse, idet man enten ved eensidig at see paa Verbets Betydning kan lade sig forlede til at oversee Formens syntaktiske Function eller omvendt ved alene at fæste Blikket paa den grammatiske Form kan forføres til en uklar Opfattelse af Verbets Betydning. Jeg vil nu

ingenlunde benegte, at disse Udtryk allerede for længe siden af Andre kunne være opfattede i det Hele rigtigt; men naar jeg seer hen til den Mangel paa Correcthed, hvormed man endnu bestandig kan finde dem forklarede (ikke at tale om Oversætternes Forsøg paa at gjengive dem eller gaae udenom dem), og til den ialtfald mindre klare og forstaaelige Form, hvori selv en i det Hele rigtig Opfattelse endnu kan finde sit Udtryk, troer jeg dog, det kan nogenlunde forsvares, at gjøre disse Formler til Gjenstand for en lidt udførligere Behandling.

De Formler, jeg her sigter til, ere de conjunctiviske Spørgeformler «τί πάθω;» og «τί γὰρ πάθω;» af hvilke, forsaavidt vi holde os til den ældre Tid, den første findes udelukkende hos Digtere, den anden enkelte Gange ogsaa i Prosa. Man har, til Skade for Opfattelsens Klarhed, ikke altid holdt disse to Formler tilstrækkeligt adskilte fra hinanden; men det vil vise sig, at om de end ere nær beslægtede med hinanden, hvad Betydningen angaaer, ere de ligesaa væsentlig forskjellige fra hinanden, hvad Brugen angaaer, og man bør derfor adskille dem, forsaavidt de frembyde Kriterier for en Adskillelse.

Det Eiendommelige ved disse Formler bestaaer nu i, at de paa den ene Side ere Spørgesætninger i Conjunctiv, hvorved der jo betegnes et Spørgsmaal om, hvad der skal gjøres, d. v. s. enten om, hvad en Anden vil, at man skal gjøre, eller overhovedet om, hvad der er Opfordring til at gjøre, men som i ethvert Tilfælde synes at maatte forudsætte et Moment af Selvbestemmelse og Selvvirksomhed, et Villiesmoment, i Verbet, og at paa den anden Side det brugte Verbum er Verbet πάσχειν, altsaa det af alle græske Verber, der allermindst synes at være modtageligt for et saadant Villiesmoment.

Det vil imidlertid være rigtigt fra første Færd af at huske paa, at Grækerne (saavelsom Romerne) i mange Tilfælde ikke følte den samme Trang som vi til at betegne Villiesmomentet i Passiviteten, Forestillingen «at forholde sig passiv», men at hos dem ogsaa genus passivum af transitive Verber havde et videre Spillerum, end vi tilstede det, saa at f. Ex. τύπτεσθαι omfatter

baade vort «at blive slaaet» og «at lade sig slaae». At det Samme var Tilfældet med Verbet πάσχειν, viser sig f. Ex. i Brugen af εὖ πάσχειν i Betydningen «at gjøre sig tilgode», hvor altsaa Grækerne nøiedes med at betegne Personen som passiv, medens vi udtrykkelig betegne ham som activ; Tydskerne kunne, noget svagere end vi, men noget stærkere end Grækerne, betegne ham som forholdende sig passiv, idet de sige «sich's wohl sein lassen».

Naar man fastholder denne simple og let tilgængelige Kjendsgjerning i Forbindelse med Betydningen af Verbet πάσχειν paa den ene Side og paa den anden Betydningen af den conjunctiviske Spørgesætning, saa behøver man egentlig ikke Mere for paa Forhaand at kunne forudsige som det rimelige Resultat af en Undersøgelse, at af de to Oversættelser, ved hvilke man i Reglen finder disse to Spørgeformler gjengivne, nemlig «hvad skal jeg gjøre?» og «hvad skal der blive af mig?», er hverken den ene eller den anden rigtig, men at τί πάθω kun kan betyde «hvad skal jeg lade vederfares mig?». Eet af To er imidlertid Oversættelsen «hvad skal jeg gjøre?» som Oversættelse ubetinget at foretrække for «hvad skal der blive af mig?». Men den kan dog kun accepteres under visse Betingelser, som jeg i det Følgende skal søge nærmere at fastsætte.

K. W. Krüger i sin «Griechische Sprachlehre für Schulen» 2den Deel § 54, 2 Anm. 4 udtaler sig om Phænomenet paa følgende Maade: «Der interrogative Conjunctiv findet sich auch in der eigenthümlichen, meist dichterischen Formel τί πάθω; die eine harte Bedrängniss anzeigt, gewöhnlich übersetzt: was soll ich thun? nicht füglich vereinbar mit der Bedeutung des **πάσχειν**. Ursprünglich hiess es wohl: was soll ich über mich ergehen lassen? was anfangen? (Voss: was soll mir geschehn?)». Derpaa anfører han Exempler af Iliaden, Æschylos, Sophokles, Euripides og Aristophanes, eet af Hver, samt i Parenthes eet Exempel af Herodot og eet af Platon, i hvilke der staaer τί γὰρ πάθω; om det er derfor, eller fordi Herodot og Platon ere Prosaister, at han sætter dem i Parenthes, sees ikke tydeligt;

men efter Anmærkningens Text synes det rimeligst, at det kun er den sidste Grund, som har været den bestemmende.

Det kan nu gjerne være, at Krüger i Virkeligheden har opfattet det Væsentlige i Phænomenet rigtigt nok, og at det kun er hans bekjendte Stræben efter Korthed og hans Tendens til at ville tydeliggjøre i Oversættelsens Form ogsaa det, der ikke lader sig tydeliggjøre paa denne Maade, fordi Udtrykkene i de forskjellige Sprog ikke ere congruente, der her som oftere har ført ham til Uklarhed. Men afseet fra, at han ikke angiver nogen Forskjel mellem *τί πάθω* og *τί γὰρ πάθω*, maa vel allerede Utydeligheden i hans Ord berettige til en nærmere Undersøgelse.

Som Grundlag for denne skal jeg først anføre de Steder fra den ældre Tid, hvor jeg har fundet disse to Spørgeformler, — jeg troer at have samlet dem alle, — og dertil føie, hvad der af dem foreløbig fremgaaer med Hensyn til Formlernes Brug og Omraade.

I. *Τί πάθω;*

Iliad. XI, 404 hedder det om Odysseus, da han er bleven alene tilbage paa Valpladsen:

ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν·
ὤμοι ἐγώ, τί πάθω; μέγα μὲν κακόν, αἴ κε φέβωμαι
πληθὺν ταρβήσας· τὸ δὲ ῥίγιον, αἴ κεν ἁλώω
μοῦνος· τοὺς δ' ἄλλους Δαναοὺς ἐφόβησε Κρονίων.
ἀλλὰ τίη μοι ταῦτα φίλος διελέξατο θυμός;
οἶδα γάρ, ὅττι κακοὶ μὲν ἀποίχονται πολέμοιο,
ὃς δέ κ' ἀριστεύῃσι μάχῃ ἔνι, τὸν δὲ μάλα χρεώ
ἑστάμεναι κρατερῶς, ἤτ' ἔβλητ' ἤτ' ἔβαλ' ἄλλον,

hvorefter han saa sætter sig til Modværge mod de fremtrængende Fjender.

Odyss. V, 465 siger ligeledes Odysseus, da han er kommen iland paa Phæakernes Ø og er kommen til sig selv igjen efter Besvimelsen:

ὤμοι ἐγώ, τί πάθω; τί νύ μοι μήκιστα γένηται;
εἰ μέν κ' ἐν ποταμῷ δυσκηδέα νύκτα φυλάσσω,
μή μ' ἄμυδις στίβη τε κακὴ καὶ θῆλυς ἐέρση
ἐξ ὀλιγηπελίης δαμάσῃ κεκαφηότα θυμόν·
αὔρη δ' ἐκ ποταμοῦ ψυχρὴ πνέει ἠῶθι πρό·
εἰ δέ κεν ἐς κλιτὺν ἀναβὰς καὶ δάσκιον ὕλην
θάμνοις ἐν πυκινοῖσι καταδράθω, εἴ με μεθείη
ῥῖγος καὶ κάματος, γλυκερὸς δέ μοι ὕπνος ἐπέλθῃ,
δείδω, μὴ θήρεσσιν ἕλωρ καὶ κύρμα γένωμαι,

hvorefter der saa fortsættes:

ὣς ἄρα οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι·
βῆ ῥ' ἴμεν εἰς ὕλην o. s. v.

Æschyl. Sept. 1057, hvor Herolden har bekjendtgjort Raadets Beslutning, at Polyneikes ikke maa begraves, og Antigone har erklæret, at hun vil trodse Forbudet, udbryder Choret:

ὦ μεγάλαυχοι καὶ φθερσιγενεῖς Κῆρες Ἐρινύες, αἵτ' Οἰδιπόδα γένος ὠλέσατε πρεμνόθεν οὕτως. τί πάθω; τί δὲ δρῶ; τί δὲ μήσωμαι; πῶς τολμήσω μήτε σε κλάειν μήτε προπέμπειν ἐπὶ τύμβῳ;

ἀλλὰ φοβοῦμαι κἀποτρέπομαι δεῖμα πολιτῶν o. s. v.

Resultatet bliver, at Choret deler sig i to Halvchor, af hvilke det ene følger Eteokles, det andet Polyneikes.

Æschyl. Pers. 912 træder Xerxes, idet han vender tilbage fra det mislykkede Grækenlandstog, frem paa Scenen med de Ord:

δύστηνος ἐγὼ στυγερᾶς μοίρας τῆσδε κυρήσας ἀτεκμαρτοτάτης, ὡς ὠμοφρόνως δαίμων ἐνέβη Περσῶν γενεᾷ. τί πάθω τλήμων; λέλυται γὰρ ἐμοὶ γυίων ῥώμη τήνδ' ἡλικίαν ἐσιδόντ' ἀστῶν. εἴθ' ὤφελε, Ζεῦ, κἀμὲ μετ' ἀνδρῶν τῶν οἰχομένων θανάτου κατὰ μοῖρα καλύψαι.

Soph. Œd. Col. 216 spørger Choret Œdipus:

τίνος εἶ σπέρματος, ὦ ξένε, φώνει, πατρόθεν;

Œdipus henvender sig til Antigone og siger:

ὤμοι ἐγώ, τί πάθω, τέκνον ἐμόν;

hvorpaa Antigone svarer:

λέγ', ἐπείπερ ἐπ' ἔσχατα βαίνεις.

og Œdipus bifalder hendes Raad:

ἀλλ' ἐρῶ· οὐ γὰρ ἔχω κατακρυφάν.

Soph. Trach. 973 udbryder Hyllos, da den af Deianeiras forgiftede Kjortel halvfortærede Herakles er bragt ind paa Scenen:

ὤμοι ἐγώ σοῦ, πάτερ, ὤμοι ἐγὼ σοῦ μέλεος.
τί πάθω; τί δὲ μήσομαι; οἴμοι.

Eurip. Andr. 513, hvor Andromache og hendes lille Søn Molossos føres til Døden paa den skinsyge Hermiones og hendes Fader Menelaos' Bud, ender 1ste Strophe af en Vexelsang mellem Andromache og Molossos, som lige i Forveien har kaldt sin fraværende Fader Neoptolemos til Hjælp, med disse Ord af Drengen:

ὤμοι μοι, τί πάθω; τάλας δῆτ' ἐγὼ σύ τε, μᾶτερ.

I Modstrophen spørger han dernæst:

δύστανος τί δ' ἐγὼ μόρον παράτροπον τέλος εὕρω;

og bønfalder saa paa Moderens Opfordring Menelaos:

ὦ φίλος, φίλος, ἄνες θάνατόν μοι.

Endelig slutter han med de Ord:

ὤμοι μοι, τί δ' ἐγὼ κακῶν μῆχος ἐξανύσωμαι;

hvorpaa Menelaos svarer:

τί με προσπίτνεις ἁλίαν πέτραν ἢ κῦμα λιταῖς ὣς ἱκετεύων;

men den gamle Peleus' Mellemkomst frelser dem af den truende Fare.

Eurip. Troad. 792 klager Hekabe, da den lille Astyanax er bragt bort af Talthybios, for at styrtes ned fra Muren, saaledes:

ὦ τέκνον, ὦ παῖ παιδὸς μογεροῦ, συλώμεθα σὴν ψυχὴν ἀδίκως μήτηρ κἀγώ. τί πάθω; τί σ' ἐγώ, δύσμορε, δράσω; τάδε σοι δίδομεν πλήγματα κρατὸς στέρνων τε κόπους· τῶνδε γὰρ ἄρχομεν· οἲ ἐγὼ πόλεως, οἴμοι δὲ σέθεν· τί γὰρ οὐκ ἔχομεν, τίνος ἐνδέομεν μὴ οὐ πανσυδίᾳ χωρεῖν ὀλέθρου διὰ παντός;

Aristoph. Nub. 798, hvor den gamle Strepsiades er bleven jaget bort af Sokrates som aldeles uskikket til Studeringer, udbryder han:

οἴμοι, τί οὖν δῆθ' ὁ κακοδαίμων πείσομαι;
ἀπὸ γὰρ ὀλοῦμαι μὴ μαθὼν γλωττοστροφεῖν.
ἀλλ', ὦ Νεφέλαι, χρηστόν τι συμβουλεύσατε.

Choret giver ham da det Raad, hvis han har en voxen Søn, at sende ham i sit Sted, og den Gamle svarer:

ἀλλ' ἔστ' ἔμοιγ' υἱὸς καλός τε κἀγαθός·
ἀλλ' οὐκ ἐθέλει γὰρ μανθάνειν· τί ἐγὼ πάθω;

Σὺ δ' ἐπιτρέπεις; spørger saa Choret, og Strepsiades svarer:

εὐσωματεῖ γὰρ καὶ σφριγᾷ
κἄστ' ἐκ γυναικῶν εὐπτέρων τῶν Κοισύρας.
ἀτὰρ μέτειμί γ' αὐτόν· ἢν δὲ μὴ θέλῃ,
οὐκ ἔσθ' ὅπως οὐκ ἐξελῶ 'κ τῆς οἰκίας

og gaaer saa ind for at hente Sønnen.

Aristoph. Lys. 954 udbryder Kinesias, da hans Hustru Myrrhine har forladt ham i den høieste Elskovsbrynde:

οἴμοι, τί πάθω; τίνα βινήσω τῆς καλλίστης πασῶν ψευσθείς;
πῶς ταύτην παιδοτροφήσω;
ποῦ Κυναλώπηξ; μίσθωσόν μοι τὴν τιτθήν.

Endelig Aristoph. Plut. 603, hvor Penia forgjæves har søgt at hævde sin Plads, hvorfra hun trues med at fortrænges af Plutos, raaber hun:

τί πάθω τλήμων;

Chremylos svarer:

ἔρρ' ἐς κόρακας θᾶττον ἀφ' ἡμῶν.

Derpaa spørger hun igjen:

εἶμι δὲ ποῖ γῆς;

og faaer til Svar:

ἐς τὸν κύφων', ἀλλ' οὐ μέλλειν χρή σ', ἀλλ' ἀνύειν.

Til disse Steder føier jeg det eneste, som jeg har noteret mig fra den alexandrinske Tid, og som i ingen Henseende afviger fra de anførte, nemlig Theocr. Id. 3, 24, hvor Komasten i sin Fortvivlelse over den Elskedes Grumhed udbryder:

ὤμοι ἐγώ, τί πάθω, τί ὁ δύσσοος; οὐχ ὑπακούεις;
τὰν βαίταν ἀποδὺς ἐς κύματα τηνῶ ἁλεῦμαι,

ὥπερ τὼς θύννως σκοπιάζεται Ὄλπις ὁ γριπεύς,
καἴκα δὴ ̓ποθάνω, τό γε μὰν τεὸν ἁδὺ τέτυκται.

Som det vil sees af disse Steder, bruges *τί πάθω* som Udtryk deels for ængstelig Tvivlraadighed, hvor man vakler imellem to bestemte Fremgangsmaader, som begge synes at maatte medføre mislige Følger, deels for fortvivlet Raadvildhed, hvor man ikke seer noget bestemt Middel til at rede sig ud af en Ulykke eller Fare, hvori man er stedt.

II. *Τί γὰρ πάθω;*

Eurip. Phœn. 895, hvor Kreon paa Eteokles' Opfordring har sendt Bud efter Tiresias for at erfare, om der gives noget Middel til at frelse Byen, siger denne, at han vel veed et saadant (nemlig at Kreons Søn Menœkeus bliver offret), men, tilføier han:

ἀλλ' οὐ γὰρ εἰπεῖν οὔτ' ἐμοὶ τόδ' ἀσφαλὲς
πικρόν τε τοῖσι τὴν τύχην κεκτημένοις
πόλει παρασχεῖν φάρμακον σωτηρίας,
ἄπειμι, χαίρεθ'· εἷς γὰρ ὢν πολλῶν μέτα
τὸ μέλλον, εἰ χρή, πείσομαι· τί γὰρ πάθω;

Eurip. Hec. 614, hvor Hekabe har modtaget Efterretningen om sin Datter Polyxenas Offerdød og beklaget hende, beder hun dernæst Talthybios om at forhindre Argeierne i at røre Datterens Liig og fortsætter saa:

σὺ δ' αὖ λαβοῦσα τεῦχος, ἀρχαία λάτρι,
βάψασ' ἔνεγκε δεῦρο ποντίας ἁλός,
ὡς παῖδα λουτροῖς τοῖς πανυστάτοις ἐμὴν,
νύμφην τ' ἄνυμφον παρθένον τ' ἀπάρθενον,
λούσω προθῶμαί θ'· ὡς μὲν ἀξία, πόθεν;
οὐκ ἂν δυναίμην· ὡς δ' ἔχω — τί γὰρ πάθω; —
κόσμον τ' ἀγείρασ' αἰχμαλωτίδων πάρα,
αἳ μοι πάρεδροι τῶνδ' ἔσω σκηνωμάτων
ναίουσιν, εἴ τις τοὺς νεωστὶ δεσπότας
λαθοῦσ' ἔχει τι κλέμμα τῶν αὑτῆς δόμων.

Eurip. Suppl. 257 siger Adrastos, der er tyet til Athen

for at faae Theseus til at tage sig af de faldne Heltes Liig, som Thebæerne negte at udlevere, da Theseus dadler den Ubesindighed, hvormed han har indladt sig paa Toget mod Theben:

οὔτοι δικαστήν σ' εἱλόμην ἐμῶν κακῶν,
ἀλλ' ὡς ἰατρὸν τῶνδ', ἄναξ, σ' ἀφίγμεθα·
οὐδ', εἴ τι πράξας μὴ καλῶς εὑρίσκομαι,
τούτων κολαστὴν κἀπιτιμητήν, ἄναξ,
ἀλλ' ὡς ὀναίμην· εἰ δὲ μὴ βούλει τάδε,
στέργειν ἀνάγκη τοῖσι σοῖς· τί γὰρ πάθω;

Aristoph. Av. 1432 spørger Pisthetæros Sykophanten, som ønsker at optages i Fuglesamfundet:

τουτὶ γὰρ ἐργάζει σὺ τοὔργον; εἰπέ μοι·
νεανίας ὢν συκοφαντεῖς τοὺς ξένους;

hvortil Sykophanten svarer:

τί γὰρ πάθω; σκάπτειν γὰρ οὐκ ἐπίσταμαι.

Aristoph. Lys. 884 har Kinesias først forgjæves prøvet paa selv at bevæge Myrrhine til at vende tilbage til ham og tager derfor deres spæde Barn til Hjælp; Barnet raaber *μαμμία μαμμία*, og efterat Myrrhine endnu et Øieblik har staaet imod, giver hun efter, idet hun udbryder:

οἷον τὸ τεκεῖν· καταβατέον· τί γὰρ πάθω;[1])

Aristoph. Eccl. 860 har i en Samtale mellem to Bor-

---

[1]) I Hskrr. høre Ordene *τί γὰρ πάθω;* til Kinesias' følgende Replik; men allerede Florens Christianus fandt, at de burde slutte Myrrhines Replik, og fra Brunck af have vist alle Udgaverne dem der. Kinesias' følgende Replik lyder saaledes:

ἐμοὶ γὰρ αὕτη καὶ νεωτέρα δοκεῖ
πολλῷ γεγενῆσθαι κἀγανώτερον βλέπειν,
χἆ δυσκολαίνει πρὸς ἐμὲ καὶ βρενθύεται,
ταῦτ' αὐτὰ δή 'σθ', ἅ κἄμ' ἐπιτρίβει τῷ πόθῳ.

Ved det *γάρ*, hvormed Repliken begynder, refererer den sig som Betegnelse af Grunden neppe til Noget, der i det Foregaaende er sagt, men vel nærmest til hele Kinesias' Holdning og forelskede Fagter, Begyndelsen til den Tilnærmelse til Myrrhine, som han strax efter vover, men hvormed han bliver temmelig ublidt afviist. Vilde Nogen med Hskrr. give Kinesias Ordene *τί γὰρ πάθω* at begynde med, maatte han da lade dem referere sig til det Samme; Spørgeformlens Betydning vilde derved ikke afficeres (»Jeg maa hen til hende — *τί γὰρ πάθω;*«).

gere den ene meget indtrængende fraraadet den anden at være saa expedit med at efterkomme den communistiske Beslutning om, at Alle skulle stille deres Eiendom til Regeringens Disposition; men da der saa kommer Opraab om at indfinde sig til det fælleds Maaltid, viser han sig meget villig til at deeltage i Nydelsen af Communismens Goder. Den anden Borger spørger da:

βαδιεῖ δὲ δειπνήσων ὅμως;

og han svarer:

τί γὰρ πάθω;
τὰ δυνατὰ γὰρ δεῖ τῇ πόλει συλλαμβάνειν
τοὺς εὖ φρονοῦντας.

Herodot IV, 118, opfordre Skythernes Sendebud deres Nabofolks forsamlede Konger til at yde dem Hjælp mod de fremtrængende Persere. *Ὑμεῖς ὦν*, sige de, *μηδενὶ τρόπῳ ἐκ τοῦ μέσου κατήμενοι περιΐδητε ἡμέας διαφθαρέντας, ἀλλὰ τὠυτὸ νοήσαντες ἀντιάζωμεν τὸν ἐπιόντα. οὐκ ὦν ποιήσετε ταῦτα; ἡμεῖς μὲν πιεζόμενοι ἢ ἐκλείψομεν τὴν χώρην ἢ μένοντες ὁμολογίῃ χρησόμεθα· τί γὰρ πάθωμεν μὴ βουλομένων ὑμέων τιμωρέειν; ὑμῖν δὲ οὐδὲν ἐπὶ τούτῳ ἔσται ἐλαφρότερον.*

Platon Euthyd. p. 302 har Dionysodoros faaet Sokrates til at indrømme, at kun de *ζῶα* kunne kaldes hans, som han har Lov til at sælge, bortgive og offre efter Behag, og spørger ham derpaa: *εἰπέ μοι, ὦ Σώκρατες, ἔστι σοι Ζεὺς πατρῷος;* Sokrates aner Uraad og svarer nei. Da nu Dionysodoros gaaer ham paa Klingen, maa han forklare sig nøiere: Ionerne kalde ikke Zeus for *πατρῷος*, men Apollon, *διὰ τὴν τοῦ Ἴωνος γένεσιν*, Zeus derimod kalde de *ἕρκειος* og *φράτριος*, ligesom de kalde Athene *φρατρία*. Der fortsættes saa videre: *Ἀλλ' ἀρκεῖ γε, ἔφη ὁ Διονυσόδωρος· ἔστι γάρ σοι, ὡς ἔοικεν, Ἀπόλλων τε καὶ Ζεὺς καὶ Ἀθηνᾶ. — Πάνυ, ἦν δ' ἐγώ. — Οὐκοῦν καὶ οὗτοι σοὶ θεοὶ ἂν εἶεν; ἔφη. — Πρόγονοι, ἦν δ' ἐγώ, καὶ δεσπόται. — Ἀλλ' οὖν σοί γε, ἔφη· ἢ οὐ σοὺς ὡμολόγηκας αὐτοὺς εἶναι; — Ὡμολόγηκα, ἔφην· τί γὰρ πάθω; — Οὐκοῦν, ἔφη, καὶ ζῷά εἰσιν οὗτοι οἱ θεοί; ὡμολόγηκας γάρ, ὅσα ψυχὴν ἔχει, ζῷα εἶναι. ἢ*

οὗτοι οἱ θεοὶ οὐκ ἔχουσι ψυχήν; — Ἔχουσιν, ἦν δ' ἐγώ. — Οὐκοῦν καὶ ζῶά εἰσιν; — Ζῶα, ἔφην. — Τῶν δέ γε ζώων, ἔφη, ὡμολόγηκας ταῦτ' εἶναι σά, ὅσα ἄν σοι ἐξῇ καὶ δοῦναι καὶ ἀποδόσθαι καὶ θῦσαι θεῷ ὅτῳ ἂν βούλῃ. — Ὡμολόγηκα, ἔφην· οὐκ ἔστι γάρ μοι ἀνάδυσις. — Denne sidste Begrundelse (*οὐκ ἔστι γάρ μοι ἀνάδυσις*) staaer fuldkommen sideordnet med *τί γὰρ πάθω* i det Foregaaende.

Formelen *τί γὰρ πάθω* føies altsaa, som Stederne vise, til Udsagn om, at man vil eller maa gjøre Dette eller Hiint (eller til et almindeligt Udtryk af Indrømmelse og Tilstaaelse), eller bruges i Svar paa Spørgsmaal, om man virkelig gjør eller vil gjøre Dette eller Hiint, for at betegne Umuligheden af at handle anderledes. Naar J. H. Bremi paa et Sted, som jeg siden nærmere skal omhandle, forklarer *τί γὰρ πάθω* saaledes: «est deplorantis statum suum, qui impedit, quominus facere possit, quæ vult», saa drager han for snevre Grændser for Brugen; thi det Tvingende er ingenlunde overalt Umuligheden af at unddrage sig Noget, man nødig vil, men det kan ogsaa være Naturens uimodstaaelige Drift, som i Stederne af Eurip. Hec. og Aristoph. Lys., eller en moralsk Nødvendighed, som hos Platon og i Stedet af Aristoph. Eccl., og om der end paa dette sidste Sted spøgende affecteres en vis Utilbøielighed, er der derimod i Eurip. Hec. aldeles ikke Tanke om, at Moderen helst vilde unddrage sig Opfyldelsen af sin Moderpligt. Mere correct er Formelens Omraade betegnet af L. C. Valckenaer til Stedet af Eurip. Phœn. med de Ord: «Est formula eorum, quos invitos natura, vel fatum, vel quæcumque tandem cogit vix superanda necessitas», forudsat da, at han ved «invitos» blot vil betegne det Ufrivillige og ikke bestemt det Modstræbende.

Men naar nu saaledes Omraadet for disse Formlers Brug ganske almindeligt er bestemt, saa bliver det næste Spørgsmaal, hvad de da egentlig betyde, hvorledes de ere at opfatte og gjengive.

For nu først at tage Oversættelsen «Hvad skal der blive af mig?», som f. Ex. H. Stephanus gjør gjældende navnlig med

Hensyn til Stedet af Odysseen, og som møder os endnu hos Pape og ligeledes i vor egen nyeste græske Ordbog, Bergs, saa er den, jeg vil foreløbig kun sige ialtfald for alle de ikke-homeriske Steders Vedkommende, afseet fra alle andre Grunde, allerede utilstedelig paa Grund af Conjunctiven. Thi vel findes der ogsaa hos Attikerne (og Herodot) Steder, hvor det ved første Øiekast kunde see ud, som om det conjunctiviske Spørgsmaal kun var et Spørgsmaal om, hvad der vil skee; men det er ogsaa kun ved første Øiekast; ved nærmere Eftersyn vil det befindes, at det overalt er en Forespørgsel om eller en Overveielse af, hvilken Fremgangsmaade man skal følge, omend Betegnelsen af Forestillingen om Fremgangsmaade stundom kun er latent tilstede. Simplest er Sagen, hvor Fremgangsmaaden er betegnet ved et Participium, hvortil det spørgende Ord hører, som Dinarch. in Demosth. (I), 8 (*ποῖ νῦν ἐλθὼν ὁ δῆμος ἢ τίσι προστάξας ζητεῖν περὶ τῶν ἀφανῶν καὶ μεγάλων ἀδικημάτων εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν*; d. v. s. ikke «hvor vil Folket kunne finde Sandheden?» men «hvor skal Folket gaae hen o. s. v. for at finde Sandheden?») eller Herodot VIII, 101, hvor Xerxes beder Artemisia: *συμβούλευσον, ὁκότερα ποιέων ἐπιτύχω εὖ βουλευσάμενος*, d. v. s. ikke «hvorledes jeg vil kunne være saa heldig at fatte den rigtige Beslutning», men «hvad jeg skal gjøre, for at være saa heldig at fatte en rigtig Beslutning». Lidt mere skjult er Betegnelsen af Fremgangsmaaden, hvor den har gjemt sig i selve det spørgende Ord, som f. Ex. Eurip. Hec. 87, hvor Hekabe spørger: *ποῦ πότε θείαν Ἑλένου ψυχὰν ἢ Κασάνδραν ἐσίδω, Τρῳάδες, ὥς μοι κρίνωσιν ὀνείρους*; d. e. «hvor skal jeg gaae hen for at finde o. s. v.» eller ib. 1249, hvor Agamemnon siger til Polymestor: *πῶς οὖν σε κρίνας μὴ ἀδικεῖν φύγω ψόγον; οὐκ ἂν δυναίμην* d. e. «hvorledes skal jeg bære mig ad for at undgaae Dadel, naar jeg frikjender Dig?». Til Støtte for Opfattelsen af Conjunctiven paa saadanne Steder vil det ikke være af Veien at lægge Mærke til, at der paa andre Steder i ganske lignende Forbindelser istedenfor Conjunctiv staaer *χρή*. Saaledes siger Klytæmnestra Eurip. Iph. Aul.

1026 til Achilleus: *ποῦ χρή μ' ἐλθοῦσαν εὑρεῖν σὴν χέρα;* i den 58de demostheniske Tale (mod Theokrines) § 65 hedder det: *ποῖ χρὴ πορευθέντας ἀδείας τυχεῖν* og Thucyd. I, 91: *οὐκ εἶχον, ὅπως χρὴ ἀπιστῆσαι.* At der naturligviis ogsaa kan staae Futurum Indicativ eller Optativ med *ἄν* i lignende Spørgsmaal, viser jo kun, at man ikke overalt, hvor man kunde have brugt et Spørgsmaal om, hvad der skal gjøres, ogsaa har brugt et saadant. Jeg kan naturligviis her ikke fremdrage hvert enkelt Sted, der kunde vække Tvivl; men jeg veed ikke at have fundet et eneste Sted hos nogen attisk Forfatter, hvor et Spørgsmaal i Conjunctiv ikke kunde paavises at være et Spørgsmaal om, hvad der skal gjøres. Dertil kommer saa, at i næsten alle de Steder hos attiske Forfattere, hvor Udtrykket *τί πάθω* findes, er det enten stillet ved Siden af andre uomtvisteligt deliberative Spørgsmaal (Æschyl. Sept. *τί πάθω; τί δὲ δρῶ; τί δὲ μήσωμαι;* — Soph. Trach. *τί πάθω; τί δὲ μήσομαι;* — Eurip. Troad. *τί πάθω; τί σ' ἐγώ, δύσμορε, δράσω;* — Aristoph. Lys. *τί πάθω; τίνα βινήσω;* — Eurip. Andr. *τί τέλος εὕρω;* og *τί μῆχος ἐξανύσωμαι;*) eller efterfølges af et Svar, der indeholder et Raad (Soph. Œd. Col. *λέγε.* — Aristoph. Plut. *ἔῤῥε*) eller af en Yttring, der tilkjendegiver en Beslutning (Aristoph. Nub. *ἀτὰρ μέτειμί γ' αὐτόν*); stundom findes endog to af disse Momenter i Forening (Soph. Œd. Col. *λέγε — ἀλλ' ἐρῶ.* — Æschyl. Sept. — Eurip. Andr. — Eurip. Troad. — Aristoph. Nub. — Aristoph. Lys.). Der kan vel da ikke være den fjerneste Tvivl om, at Oversættelsen «hvad skal der blive af mig?» ubetinget bør afvises som urigtig ialtfald hos Attikerne. Formelen *τί γὰρ πάθω*, der altid som Begrundelse refererer sig til en Betegnelse af Beslutning eller Handling, har jeg her slet ikke troet at behøve at tage særligt Hensyn til; at Verbalformens syntaktiske Function i begge Formler maa være den samme, falder vel af sig selv, og hvad der ved denne Formel særlig er syndet, skriver sig fra Sammenblanding med Formelen uden *γάρ.* «Hvad skal (ɔ: vil) der blive af mig?» maa, forsaavidt Verbet *πάσχειν* skal bruges, hedde *τί πείσομαι;* et Udtryk, der forekommer ofte nok, bl. A. ogsaa i Contexten

til det anførte Sted af Aristoph. Nub. (sml. Æschyl. Suppl. 777; Aristoph. Vesp. 1000; Pac. 276; Eccl. 912).

For de homeriske Steders Vedkommende stiller Sagen sig lidt anderledes. At nemlig Homer bruger Conjunctiv ogsaa i Spørgsmaal om, hvad der vil skee (f. Ex. Odyss. V, 299 *ὤμοι ἐγὼ δειλός, τί νύ μοι μήκιστα γένηται;*), og overhovedet bruger Conjunctiv istedenfor Futurum (f. Ex. Odyss. VI, 201; XVI, 437; Iliad. VI, 459; I, 262), er jo bekjendt og ogsaa bemærket Madv. gr. Ordf. (2den Udg.) i en Note under Texten til § 121 Anm. 3, og paa den anden Side kan der hos Homer ogsaa findes Conjunctiv med *κέν* i Spørgsmaal om, hvad der skal gjøres, f. Ex. Iliad. IX, 619 *φρασσόμεθ', ἤ κε νέωμεν ἐφ' ἡμέτερ' ἦ κε μένωμεν* (Angivelsen «Aorist i Conj.» hos Madvig er for snevert begrændset; baade i det heranførte Sted og i det af Madvig citerede Odyss. X, 507 staaer der Præsens). Det er altsaa klart, at hos Homer er i en Spørgesætning Verbets Form alene endnu ikke et tilstrækkeligt Kriterium til at afgjøre, om vi have et Spørgsmaal om, hvad der vil skee, eller et Spørgsmaal om, hvad der skal gjøres, for os; det maa Sammenhængen afgjøre. Der ligger nu, hvad Spørgsmaalet *τί πάθω* angaaer, en Fristelse i, at der i det ene af de to anførte homeriske Steder (Odyss. V, 465) ved Siden af *τί πάθω* staaer et andet Spørgsmaal, hvor utvivlsomt Aorist i Conjunctiv er brugt for Futurum; det hedder der: *ὤμοι ἐγώ, τί πάθω; τί νύ μοι μήκιστα γένηται;* Men selve denne Omstændighed taler, nærmere beseet, snarere imod end for Opfattelsen «hvad skal der blive af mig?»; thi denne Opfattelse vilde give en reen Tautologi («Hvad vil der vederfares mig? hvad vil der blive af mig?»); ialtfald kan den ikke være afgjørende. At der paa begge Steder ogsaa er baade tænkt paa og talt om de uheldige Følger af de to Fremgangsmaader, der vakles imellem (og det er jo til dem, at Spørgsmaalet *τί μοι γένηται* refererer sig), maae vi heller ikke lade os vildlede af; thi at der vakles mellem to Fremgangsmaader, kommer netop af, at de begge synes at maatte medføre mislige Følger. Vi have altsaa kun at fæste Blikket paa, hvad der bliver Resultatet

af det opkastede Spørgsmaal, og Resultatet bliver ogsaa her paa begge Steder en Beslutning. I Iliaden afbryder Odysseus Tvivlen med Ordene *ἀλλὰ τίη μοι ταῦτα φίλος διελέξατο θυμός*; og sætter sig saa til Modværge mod Fjenderne, og i Odysseen hedder det, efterat hans Overveielse er skildret: *ὧς ἄρα οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι· βῆ ῥ' ἴμεν εἰς ὕλην.* Ogsaa hos Homer er da Spørgsmaalet *τί πάθω* ikke, som det i Odysseen tilføiede *τί μοι γένηται*, et Spørgsmaal om, hvilken Skjæbne der forestaaer, men et Spørgsmaal om, hvilken Fremgangsmaade der er Opfordring til at følge; thi et saadant Spørgsmaal er det, det Efterfølgende forudsætter. Vel kan det ikke negtes, at ogsaa denne Grund ikke i sig selv har fuld Beviiskraft, thi Overveielsen kunde være latent tilstede; men naar begge Grundene komme sammen, og saa desuden den senere Tids ganske bestemte og utvivlsomme Opfattelse kommer til, kan der vel dog neppe være nogen virkelig Tvivl.

Τί πάθω betyder altsaa aldrig «hvad skal der blive af mig?». Men ikke nok hermed; det maa heller ikke oversees, at selv en Oversættelse som «hvad skal jeg lade blive af mig?», hvorved jo Conjunctiven vilde komme til sin Ret, og som utvivlsomt udtrykker det, *τί πάθω* maa betegne, heller ikke kan admitteres, saalænge man derved tænker paa ydre Tilskikkelser og Tilstød; thi ogsaa den vilde, saaledes opfattet, komme i Strid med de udtrykkelige Betegnelser af en bestemt Fremgangsmaade, som møde os paa ikke saa faa af Stederne.

Vi komme nu til den anden Oversættelse: «Hvad skal jeg gjøre?». At denne, som jeg strax i Begyndelsen bemærkede, ialtfald er at foretrække for den hidtil omhandlede, vil allerede være fremgaaet af, hvad jeg under Gjendrivelsen af denne oftere har fremhævet, at der efter Sammenhængen i de fleste af de meddeelte Steder overalt er Spørgsmaal om, hvilken Fremgangsmaade den Spørgende skal følge. At imidlertid *τί πάθω* ikke uden Videre kan være det Samme som *τί ποιήσω*, *τί δράσω* eller *τί ῥέξω*, fremgaaer for det Første af, at der i to af Stederne (Æschyl. Sept. og Eurip. Troad.) ved Siden af *τί πάθω* ogsaa

staaer *τί δρῶ* eller *τί δράσω*, hvad der isaafald vilde give en Tautologi, og for det Andet af selve Betydningen af Verbet *πάσχειν*, hvad ogsaa Krüger fremhæver. Man har villet sammenligne *τλῆναι*, idet man f. Ex. har anført Æschyl. Agam. 408, hvor Helena kaldes *ἄτλητα τλᾶσα* (W. S. Teuffel ad Aristoph. Nub. 234). Men det klarer aldeles ikke Sagen; thi i *τλῆναι* er der et tydeligt fremtrædende Moment af Energi, som er aldeles fremmed for *πάσχειν*; *τλῆναι* betegner netop den kraftige, selvbeherskende Udholden, og det er derfor, at det ogsaa kan betyde «at faae sig til», «at driste sig til», og i denne Betydning ogsaa, ligesom *τολμᾶν* og *ὑπομένειν*, forbindes med Infinitiv af et Handlingsverbum, *τλῆναί τι ποιεῖν*[1]), ligesom man paa Latin kan sige «sustineo aliquid facere». Men et dermed synonymt *πάσχω τι ποιεῖν* skal man vist have ondt ved at eftervise, ligesom neppe nogen Romer kan have sagt «patior aliquid facere»[2]). Der kan i Verbet *πάσχειν* efter dets Betydning ikke tænkes nogetsomhelst Villiesmoment udover det, der efter græsk Sprogbrug kan lægges i ethvert passivt Verbum, og, som allerede tidligere bemærket, fører til Oversættelsen «Hvad skal jeg lade skee med mig?». Hvis altsaa Grækerne have brugt Verbet *πάσχειν* om Handlinger, da kan det kun være enten fordi de have lagt Noget ind i dette Verbum, som ikke efter dets Betydning ligger deri (brugt det prægnant), eller fordi de have opfattet Forestillingen om Handlingen paa en særegen Maade.

At nu Grækerne have brugt Verbet *πάσχειν* saaledes, og det om virkelige Handlinger i allerstrengeste Forstand og ikke blot i den mere udstrakte Betydning, hvori vi ofte bruge Ordet Handling i Grammatiken, det lader sig ikke benegte. Allerede

---

[1]) Overgangen betegnes ved Steder som Aristoph. Nub. 119 *οὐ γὰρ ἂν τλαίην ἰδεῖν τοὺς ἱππέας τὸ χρῶμα διακεκναισμένος.*

[2]) Noget ganske Andet er det, at vi hos Platon finde *πέπονθα εἶναί τι* i Betydningen «har den Egenskab at være Noget» (Hipp. maj. p. 300 E og 302 A; Soph. p. 245 B; Parm. p. 140 A). — Særlig instructiv med Hensyn til Forskjellen mellem *τλῆναι* og *πάσχειν* er Forbindelsen i Spaadommen Herodot. V, 56 *τλῆθι λέων ἄτλητα παθὼν τετληότι θυμῷ.* Sml. Theogn. 1029 *τόλμα, θυμέ, κακοῖσιν ὅμως ἄτλητα πεπονθώς.*

Platon de Rep. p. 437 B lader Sokrates udtrykkeligt sige, at om man vil betegne *τὸ ἐπινεύειν* og *τὸ ἀνανεύειν*, *τὸ ἐφίεσθαί τινος λαβεῖν* og *τὸ ἀπαρνεῖσθαι*, *τὸ προσάγεσθαι* og *τὸ ἀπωθεῖσθαι* som *ποιήματα* eller som *παθήματα*, det kan forsaavidt være ligegyldigt (*οὐδὲν γὰρ ταύτῃ διοίσει*). Stedet yder forresten ingen brugelige Udgangspuncter for Forklaringen af Phænomenet; men jeg anfører det blot for at vise, at den sproglige Kjendsgjerning som saadan allerede har været Platon bevidst, at allerede han har havt en bestemt Forestilling om, at ialtfald visse Begreber kunne henføres baade til Kategorien *ποίημα* og til Kategorien *πάθημα*.

For tydeligt at fremkalde Forestillingen om Phænomenet, saaledes som det fremtræder i Sprogbrugen, skal jeg anføre et Par Steder som Exempler.

Aristoph. Nub. 662 siger Sokrates, da Strepsiades som Benævnelser paa Handyr har anført *κριός*, *τράγος*, *ταῦρος*, *κύων*, *ἀλεκτρυών*:

ὁρᾷς, ὃ πάσχεις; τήν τε θήλειαν καλεῖς
ἀλεκτρυόνα κατὰ ταὐτὰ καὶ τὸν ἄῤῥενα,

hvormed man kan sammenligne Ran. 1132 *ὁρᾷς, ὅτι ληρεῖς;*

Eurip. Her. 175 ff. siger Kopreus, Herolden fra Argos, der er udsendt af Eurystheus for at forlange de flygtede Heraklider udleverede, til Athenæernes Konge Demophon:

ἀλλ' ἐμοὶ πιθοῦ·
δοὺς μηδὲν, ἀλλὰ τἄμ' ἐῶν ἄγειν ἐμέ
κτῆσαι Μυκήνας, μηδ', ὅπερ φιλεῖτε δρᾶν,
πάθῃς σὺ τοῦτο, τοὺς ἀμείνονας παρὸν
φίλους ἑλέσθαι τοὺς κακίονας λάβῃς.

Her er ikke blot sideordnet med *πάσχειν* brugt *δρᾶν*, men selve Betegnelsen af den bestemte Handling, der advares imod, *λάβῃς*, staaer ligefrem grammatisk i Apposition til *πάθῃς*, saa at det er aldeles tydeligt, at det er selve Handlingen *λαβεῖν*: Valget af Forbundet med de Svagere istedenfor med de Mægtigere, der er betegnet som et *πάθημα*.

Hvorledes skal da nu dette Phænomen forklares? thi at sige med de gamle Scholiaster, at οἱ ποιοῦντες τρόπον τινὰ καὶ αὐτοὶ πάσχουσι πάθος, αὐτὸ (eller κατ' αὐτὸ) τὸ ποιεῖν, turde vel, om det end er nok saa rigtigt, dog ikke være tilstrækkeligt[1]). Den fornuftigste og ialtfald tydeligste Forklaring, saavidt jeg veed, er given af J. H. Bremi i en Anmærkning til J. Conr. Orellis Epistolæ Socraticorum et Pythagoreorum (1815), som jeg allerede forhen har antydet, og lyder saaledes: «Πάσχειν dicitur de statu, seu affectu, seu condicione. Jam ista sæpe ad agendum incitant, ita ut, sensu prægnante, huic vel statui vel affectui accedat notio agendi. Sed hæc Græcis non tanti erat, quanti ista vel status vel affectus. Ita hoc loco τὸ δὲ ταὐτὸ πείσεται τῷ ὑμετέρῳ significat: «alii eodem modo affecti erunt, quo vosmet ipsi», quem quidem affectum sequitur etiam agendi par ratio. Sic ubique. Non igitur dicendum, πάσχειν positum esse pro ποιεῖν, sed Græcos statum seu affectum tamquam agendi caussam ponere maluisse, quam ipsum agendi verbum.» Denne Forklaring lader ialtfald i Retning af Tydelighed Intet tilbage at ønske. Bremis Mening er, at idet Verbet πάσχειν brugtes om Tilstande (ydre eller sjælelige), blev man, ved at opfatte Tilstanden som Tilskyndelse til Handling, ført til, ved Medindbefattelse af Forestillingen om Handlingen i Betegnelsen for den Handlingen fremkaldende Tilstand, ogsaa at lade Verbet πάσχειν «sensu prægnante» betegne selve Handlingen. Det er en Forklaring, som ved første Øiekast seer meget tiltalende ud; men den lader sig, som det snart vil blive klart, ikke gjennemføre. Utvivlsomt har Bremi været paa Veie til at opfatte Phænomenet rigtigt, men han er bleven staaende ved en uklar Forestilling. Hans Forklaring indeholder imidlertid et værdifuldt

[1]) Med ligesaa god Ret kan man omvendt sige, at οἱ πάσχοντες τρόπον τινὰ καὶ αὐτοὶ ποιοῦσί τι κατ' αὐτὸ τὸ πάσχειν (G. F. Schömann t. Eurip. Ion. 343: Et sane etiam qui patitur aliquid, eo ipso quod patitur etiam agere aliquid videri potest); men hele dette Phænomen, som finder sin Forklaring i at ποιεῖν (eller δρᾶν) som det Verbum, der betegner Verbalforestillingen i dens hele, almindelige og ubestemte Omfang, ogsaa kan bruges om Tilstande og Tilstød, kan her blot antydes.

Vink om den Vei, man har at gaae for at komme til den rette Forstaaelse af Phænomenet, nemlig en nøiagtig Iagttagelse af saadanne Steder, i hvilke der viser sig et mere eller mindre tydeligt betegnet Causalitetsforhold imellem Handlingen og det, hvori den har sin Grund. Disse Steder lade sig passende behandle under tre Rubriker.

I. *Πάσχειν* brugt som Betegnelse for Aarsagen til en Handling, men ikke for Handlingen selv.

Dette er uomtvisteligt Tilfældet i det bekjendte participiale Spørgsmaal *τί παθών* (Madv. gr. Ordf. § 176 b Anm.). Der kan herved som Aarsag til en Handling angives baade et ydre Tilstød (som Odyss. XXIV, 106 *Ἀμφίμεδον, τί παθόντες ἐρεμνὴν γαῖαν ἔδυτε;*), et bestemmende Indtryk (som Aristoph. Nub. 340 *λέξον δή μοι, τί παθοῦσαι, εἴπερ νεφέλαι γ᾽εἰσὶν ἀληθῶς, θνηταῖς εἴξασι γυναιξίν;* sml. 355) og en sjælelig Affection (som Iliad. XI, 313 *Τυδείδη, τί παθόντε λελάσμεθα θούριδος ἀλκῆς;*); men overalt er det Aarsagen og intet Andet end denne, der betegnes ved Verbet *πάσχειν*. Dette følger umiddelbart af selve den grammatiske Structur, hvorved *τί παθών* fremtræder netop som særlig Aarsagsbetegnelse i Modsætning til Hovedverbet. Det er Aarsagen, der spørges om, og det er ogsaa den, de eventuelle Svar, parallele Spørgsmaal eller videre Udførelser af Spørgsmaalet angaae. Saaledes svares der i Aristoph. Nub. 355 paa det ovenanførte Spørgsmaal: *καὶ νῦν γ᾽, ὅτι Κλεισθένη εἶδον, ὁρᾷς, διὰ τοῦτ᾽ ἐγένοντο γυναῖκες.* Aristoph. Ach. 914, hvor Nikarchos paa Bœoterens Spørgsmaal *τί δαὶ κακὸν παθὼν ὀρναπετίοισι πόλεμον ἦρα καὶ μάχαν;* har svaret *καὶ σέ γε φανῶ πρὸς τοῖσδε*, spørger Bœoteren fremdeles: *τί ἀδικειμένος;* Endelig i det ovenanførte Sted af Odysseen hedder det videre i V, 109: *ἦ ὔμμ᾽ ἐν νήεσσι Ποσειδάων ἐδάμασσεν — — ἦ που ἀνάρσιοι ἄνδρες ἐδηλήσαντ᾽ ἐπὶ χέρσου — —;*

Vi have altsaa her et tydeligt angivet Aarsags- og Virkningsforhold; men det, der betegnes ved *πάσχειν*, er ikke Handlingen eller Fremgangsmaaden selv, men alene dens Aarsag.

II. *Πάσχειν* brugt saaledes, at det kan opfattes baade om Aarsagen til Handlingen og om Handlingen selv.

Dette er navnlig Tilfældet paa de Steder, hvor der staaer *τί πάσχεις* (eller *τί πάσχετε*, sjeldnere 1ste og 3die Person) som selvstændigt Spørgsmaal med Charakteer af Forundring eller Misbilligelse, foranlediget ved en paafaldende eller upassende Adfærd. Spørgsmaalet staaer enten (1) alene, som Eurip. Hec. 1127 foranlediget ved den blendede Polymestors Raseri, Aristoph. Av. 1044 foranlediget ved Pisthetæros' ublide Behandling af Lovhandleren, Aristoph. Pac. 322 foranlediget ved Chorets ellevilde Glædesyttringer over Udsigten til at faae *Εἰρήνη* befriet, Aristoph. Vesp. 1 foranlediget ved den nikkende Xanthias' underlige Fagter, Aristoph. Nub. 816 foranlediget ved Strepsiades' Trusel om at jage Sønnen af Huset, eller (2) med et tilføiet nyt Spørgsmaal, der indeholder en Gjentagelse af det første i en mere speciel Form, som Aristoph. Nub. 708 *τί πάσχεις; τί κάμνεις;*[1]), eller endelig (3) i Forbindelse med et nyt Spørgsmaal, der specielt angaaer det særegne bestemte Forhold, som har foranlediget Spørgsmaalet, som Aristoph. Lys. 880 *αὕτη, τί πάσχεις; οὐκ ἐλεεῖς τὸ παιδίον;* Eurip. Hipp. 340 *τέκνον, τί πάσχεις; συγγόνους κακοῤῥοθεῖς;* Aristoph. Pac. 383 *εἰπέ μοι, τί πάσχετ', ὦνδρες; ἕστατ' ἐκπεπληγμένοι;* Eurip. Med. 878 *οὐκ ἀπαλλαχθήσομαι θυμοῦ — τί πάσχω; — θεῶν ποριζόντων καλῶς;* (saaledes foretrække jeg at interpungere i Analogi med de andre Steder), Eurip. Med. 1049 *καίτοι τί πάσχω; βούλομαι γέλωτ' ὀφλεῖν ἐχθροὺς μεθεῖσα τοὺς ἐμοὺς ἀζημίους;* Eurip. Ion. 1385 *καίτοι τί πάσχω; τοῦ θεοῦ προθυμίᾳ πολεμῶ, τὰ μητρὸς σύμβολ' ὅς σέσωκέ μοι;* Eurip. Ion. 436 *νουθετητέος δέ μοι Φοῖβος· τί πάσχει; παρθένους βίᾳ γαμῶν προδίδωσι; παῖδας ἐκτεκνούμενος λάθρᾳ θνήσκοντας ἀμελεῖ;* (ogsaa her er min Interpunction noget afvigende fra den sædvanlige, ikke at tale om, at jeg overalt conseqvent har betegnet den tilføiede Sætning som Spørge-

[1]) Steder som Eurip. Or. 395 og Hipp. 909 indeholde kun en ligefrem Forespørgsel om ydre Tilstød og høre altsaa ikke herhen.

sætning, d. v. s. som forundret Udraab i spørgende Form). Spørgsmaalet svarer temmelig nær til det danske «hvad gaaer der ad Dig?» (d. e. egentlig «hvad angriber Dig?» paa Tydsk «was ficht Dich an?» sml. «hvad skader Dig?» «hvad stikker Dig?» «hvad plager Dig?») og betegner, ligesom dette, oprindelig utvivlsomt en sjælelig Affection, der tænkes som Aarsag til Handlingen (s. f. Ex. Aristoph. Nub. 816 *ὦ δαιμόνιε, τί χρῆμα πάσχεις, ὦ πάτερ; οὐκ εὖ φρονεῖς μὰ τὸν Δία τὸν Ὀλύμπιον*). Denne Betydning kan nu ogsaa fastholdes i de allerfleste Tilfælde; men at Grækerne dog ved Spørgsmaalet *τί πάσχεις* (og noget Lignende kan hændes os med «hvad gaaer der ad Dig?») ogsaa nærmest kunde tænke paa selve den paafaldende Adfærd og ikke paa den bevirkende Aarsag, kan man ikke godt vægre sig ved at erkjende. Det er i saa Henseende rigtignok ikke i og for sig afgjørende, at man kan spørge *τί πάσχεις* uden i Virkeligheden at være i Tvivl om Aarsagen, saaledes som Phidippides gjør i det sidstanførte Sted og Sosias i Aristoph. Vesp. 1 (*οὗτος, τί πάσχεις, ὦ κακόδαιμον Ξανθία*;), thi det kunde forklares af Spørgsmaalets bebreidende Charakteer; heller ikke beviser det i og for sig Noget, at der meget ofte under ganske lignende Forhold ikke staaer *τί πάσχεις*, men *τί δρᾷς* eller *τί ποιεῖς* («hvad er det, Du gjør?» «hvorledes er det, Du bærer Dig ad?» f. Ex. Eurip. Hipp. 325, Aristoph. Av. 1567). Men det sees ganske tydeligt paa eet af de Steder, hvor der svares paa Spørgsmaalet, at den Svarende har opfattet det som et Spørgsmaal om, hvad det er, han gjør. For at kunne bevise Noget, maa Svaret være et Svar paa selve Spørgsmaalet *τί πάσχεις* og ikke paa et tilføiet Spørgsmaal, og denne Betingelse fyldestgjør kun eet af de anførte Steder, nemlig Aristoph. Vesp. 1. Der svarer nu Xanthias paa Sosias' ovenanførte Spørgsmaal: *φυλακὴν καταλύειν νυκτερινὴν διδάσκομαι*, altsaa ganske som om der var spurgt *τί ποιεῖς*. Ogsaa i Stederne Eurip. Med. 1049 og især Eurip. Ion. 1385, hvor den Talende med Spørgsmaalet *τί πάσχω* standser i Udførelsen af en fattet Beslutning og bagefter tilføier en Udtalelse om Nødvendigheden af at handle paa

den modsatte Maade, synes *τί πάσχω* naturligst at opfattes som Betegnelse for den Fremgangsmaade, han først var ved at følge. Vi have da her en virkelig Nuance i Brugen af selve Verbet *πάσχειν*, hvad enten den nu bør betegnes som prægnant Betydning eller paa anden Maade.

Hermed kan imidlertid fra et ganske forskjelligt Udgangspunct et andet Phænomen mødes, som ved at sammenblandes med hiint tilsyneladende kan gjøre Forholdet mere compliceret, og som derfor maa sees i sin eiendommelige Oprindelse, naar man ikke skal være udsat for at drage Slutninger af falske Præmisser og derved lade sig forvirre i sin Opfattelse. Det kan nemlig ogsaa være Tilfældet, at der i selve Spørgsmaalet *τί ποιεῖς* eller *τί δρᾷς* ifølge dets Charakteer af Udtryk for Forundring eller Misbilligelse kan ligge et Spørgsmaal om Aarsagen, som yderligere kan finde Udtryk i et tilføiet nyt Spørgsmaal, f. Ex. Aristoph. Av. 1164 *οὗτος, τί ποιεῖς; ἆρα θαυμάζεις, ὅτι οὕτω τὸ τεῖχος ἐκτετείχισται ταχύ;* Aristoph. Ach. 1004 *τί δρᾶτε; τοῦ κήρυκος οὐκ ἀκούετε;* Hermed hænger det saaledes sammen: *Τί ποιεῖς* eller *τί δρᾷς* er det Samme som «hvad er det for en (underlig eller urigtig) Adfærd?», og idet man nu ganske simpelthen opfatter Aarsagen til Phænomenet som Beskaffenhedsbestemmelse ved det (man tænke f. Ex. paa Forbindelser som Æschyl. Prom. 115 *τίς ἀχώ, τίς ὀδμὰ προσέπτα μ' ἀφεγγής; θεόσυτος ἢ βρότειος ἢ κεκραμένη;*), kan selve dette Spørgsmaal, som efter sin Form angaaer Beskaffenheden af en Fremgangsmaade, i Virkeligheden blive et Spørgsmaal om Aarsagen dertil. Saaledes sige vi ogsaa f. Ex. «Hvad er det for et Sammenløb derhenne?» og spørge dermed i Virkeligheden om, hvad der har foranlediget Sammenløbet. Naar derfor Eurip. Herc. fur. 965 Amphitryon spørger Herakles, der i sit Vanvid bilder sig ind, at han reiser fra Theben til Mykenæ, mens han farer om i sin egen Hal: *ὦ παῖ, τί πάσχεις; τίς ὁ τρόπος ξενώσεως τῆσδ'; οὔ τί που φόνος σ' ἐβάκχευσεν νεκρῶν, οὓς ἄρτι κτείνεις;* hvor altsaa det første af de til *τί πάσχεις* føiede parallele Spørgsmaal i Formen har selve den paafaldende Adfærd

til Gjenstand, det andet derimod ligefrem angaaer Aarsagen, da vil det være klart, at disse Spørgsmaal paa den ene Side efter deres Indhold meget vel kunne føies til *τί πάσχεις*, ogsaa naar det opfattes som Spørgsmaal om Aarsagen til Herakles' sælsomme Adfærd (sml. de ovenfor under (2) og (3) anførte Steder), og at der paa den anden Side efter den her udviklede eiendommelige Opfattelse heller ikke vilde være det Mindste til Hinder for at føie ganske de samme Spørgsmaal ogsaa til et *τί ποιεῖς*, med andre Ord altsaa at disse tilføiede parallele Spørgsmaal ere aldeles irrelevante for Afgjørelsen af, hvad *τί πάσχεις* paa dette Sted betegner.

Men naar det afseet herfra dog, som jeg ovenfor har godtgjort, maa erkjendes, at der gives Steder, hvor *τί πάσχεις* (eller *τί πάσχω*) naturligst maa opfattes eller endog paaviseligen er bleven opfattet som betegnende Handlingen selv, da er man berettiget til at overføre denne Opfattelse ogsaa paa de andre Steder, og det Charakteristiske for hele denne Sprogbrug bliver altsaa netop Muligheden af en dobbelt Opfattelse.

III. *Πάσχειν* brugt som Betegnelse for selve Handlingen, men ikke for Aarsagen dertil.

Dette er navnlig Tilfældet flere Steder, hvor den anvendte Form er Perfectet *πέπονθα*. Ved Siden af at bruges med reen Præteritumsbetydning om Medfart og Tilstød, bruges jo nemlig dette Perfectum ikke ualmindeligt ogsaa med Præsensbetydning for at betegne en nærværende Situation, sjælelig Tilstand, Beskaffenhed eller Egenskab som bevirket Resultat i Lighed med de Madv. gr. Ordf. § 112 Anm. 2 anførte Verber. Enkelte Gange staaer det nu saaledes ogsaa, hvor der er Tale om en Fremgangsmaade, men, som det paa Grund af Perfectumsformen og i Overeensstemmelse med hele den øvrige Brug er at vente, om en Fremgangsmaade, der har Noget af Tilstandens Natur ved sig, idet den fremtræder som varig eller sædvaneagtig. At Fremgangsmaaden er betegnet som bevirket Resultat, medfører da her en særlig Opfordring til med det Samme at tænke paa

det Bevirkende, og dette er paa flere Steder ogsaa mere eller mindre bestemt særlig betegnet.

Aristoph. Ran. 718 ff. hedder det i Parabasen:

πολλάκις γ' ἡμῖν ἔδοξεν ἡ πόλις πεπονθέναι
ταὐτὸν ἔς τε τῶν πολιτῶν τοὺς καλούς τε κἀγαθοὺς
ἔς τε τἀρχαῖον νόμισμα καὶ τὸ καινὸν χρυσίον.
οὔτε γὰρ τούτοισιν οὖσιν οὐ κεκιβδηλευμένοις, — —
χρώμεθ' οὐδὲν, ἀλλὰ τούτοις τοῖς πονηροῖς χαλκίοις, — —
τῶν πολιτῶν θ' οὓς μὲν ἴσμεν εὐγενεῖς καὶ σώφρονας
ἄνδρας ὄντας καὶ δικαίους καὶ καλούς τε κἀγαθούς, — —
προσελοῦμεν, τοῖς δὲ χαλκοῖς καὶ ξένοις καὶ πυρρίαις
καὶ πονηροῖς κἀκ πονηρῶν εἰς ἅπαντα χρώμεθα.

Det Bevirkende er her i V. 734 løselig antydet ved Vocativen *ὠνόητοι*. Imidlertid er der paa dette Sted endnu en Mulighed for, at man ved *πεπονθέναι* kunde tænke sig betegnet ikke selve Fremgangsmaaden (thi *χρώμεθα* staaer ikke grammatisk sideordnet med *πεπονθέναι*), men den Stemning, hvoraf Staten viser sig besjælet ligeoverfor de forskjellige Arter af Borgere; andre Steder ville gjøre Forholdet tydeligere.

Aristoph. Equ. 888 svarer Pølsehandleren paa Kleons Udraab *οἴμοι τάλας, οἵοις πιθηκισμοῖς με περιελαύνεις*; med de Ord:

οὔκ, ἀλλ' ὅπερ πίνων ἀνὴρ πέπονθ', ὅταν χεσείῃ,
τοῖσιν τρόποις τοῖς σοῖσιν ὥσπερ βλαυτίοισι χρῶμαι.

Her have vi *χρῶμαι* ligefrem grammatisk sideordnet med *πέπονθε*, og som bevirkende Aarsag er der ved Bisætningen *ὅταν χεσείῃ* tydeligt nok antydet en paatrængende Nødvendighed.

Aristoph. Equ. 514 imødegaaer Choret (i Parabasen) paa Digterens Vegne de Bebreidelser, man havde gjort ham, fordi han ikke hidtil var optraadt i sit eget Navn, med de Ord:

φησὶ γὰρ ἀνὴρ
οὐχ ὑπ' ἀνοίας τοῦτο πεπονθὼς διατρίβειν, ἀλλὰ νομίζων
κωμῳδοδιδασκαλίαν εἶναι χαλεπώτατον ἔργον ἁπάντων.

Det Bevirkende er her meget bestemt betegnet som saadant (*ὑπ' ἀνοίας*), medens det er den bevirkede Fremgangsmaade, der betegnes ved Verbet *πάσχειν*; Pronominet *τοῦτο* viser vel

ikke grammatisk hen til selve Verbet *διατρίβειν*; men det gaaer tilbage paa det foregaaende *οὐ χορὸν αἰτοίη*, hvorfor *διατρίβειν* kun er en anden Betegnelse.

Plat. Phæd. p. 68 E hedder det om Ikke-Philosopherne: *τί δέ; οἱ κόσμιοι αὐτῶν οὐ ταὐτὸν τοῦτο πεπόνθασιν· ἀκολασίᾳ τινι σώφρονές εἰσι; — — φοβούμενοι γὰρ ἑτέρων ἡδονῶν στερηθῆναι καὶ ἐπιθυμοῦντες ἐκείνων ἄλλων ἀπέχονται ὑπ' ἄλλων κρατούμενοι.* Ogsaa her er den bevirkende Aarsag udtrykkeligt betegnet som saadan (*ἀκολασίᾳ*), medens *σώφρονές εἰσι* og *ἀπέχονται* endog staae i ligefrem grammatisk Apposition til *πεπόνθασιν*.

Vi ende altsaa her, ligesom vi begyndte ved *τί παθών*, med et tydelig og bestemt angivet Aarsags- og Virkningsforhold; men hist var det Aarsagen, der var betegnet ved Verbet *πάσχειν*, her derimod er det Virkningen.

Man maa ikke lade sig forvirre i sin Opfattelse af disse sidste Steder ved den Omstændighed, at det i Virkeligheden er umuligt navnlig paa det sidstanførte Sted at fjerne Forestillingen om det Bevirkende uden at spolere Forestillingen om Fremgangsmaaden som et *πάθημα*; thi den betegnes netop som saadant kun fordi den opfattes som Virkning af sin Aarsag. En Fremgangsmaade som *ἡδονῶν ἀπέχεσθαι* kan ikke i og for sig betegnes som et *πάθημα*, men kun forsaavidt den opfattes som Resultat af andre Factorer end fornuftig Overveielse og fri Beslutning. Dermed stemmer det ogsaa vel, at Verbet *πάσχειν* om enkelte bestemte Handlinger overhovedet kun findes anvendt, hvor Handlingen af den Talende opfattes som ufornuftig, upassende, urigtig, uhensigtsmæssig, begaaet af Mangel paa Indsigt og Omtanke, forstyrret Sindsligevægt o. dsl.; dette har, som Enhver let vil føle, sin gode og simple psychologiske Grund i Menneskets Tilbøielighed til kun at tilskrive sin egen frie Beslutning dem af sine Handlinger, som han finder forsvarlige, men at forklare dem, han ikke troer at kunne være bekjendt, af andre Aarsager. Jeg veed af alle de Steder, hvor jeg har seet *πάσχειν* brugt om bestemte enkelte Handlinger eller Frem-

gangsmaader, kun eet eneste, som synes at danne en Undtagelse fra denne Regel, nemlig Plat. Legg. p. 799 C *πρὸς τούτῳ δὴ γενόμενοι τῷ λόγῳ πάθωμεν τὸ πρέπον ἡμῖν αὐτοῖς*; hvor ganske vist *πάσχειν* er brugt til at betegne den rolige, sindige, betænksomme Fremgangsmaade, Fornuften byder at følge; men naar man læser Stedet igjennem i Sammenhæng, vil man let see, at Valget af Udtrykket netop er foranlediget ved, at den Medsamtalende følger den modsatte Fremgangsmaade, saa at det finder sin naturlige Forklaring i Ironiens Lov. Hvor der derimod ikke er Tale om egentlige Handlinger i strengere Forstand, men f. Ex. om Omslag i Henseende til Tilbøieligheder og Vaner, forholder det sig anderledes; saaledes betegner Choret Aristoph. Vesp. 1459 (*καίτοι πολλοὶ ταὔτ' ἔπαθον· ξυνόντες γνώμαις ἑτέρων μετεβάλοντο τοὺς τρόπους*) ved *πάσχειν* en Forandring, som det ikke kan Andet end billige.

Naar vi nu efter disse Undersøgelser vende tilbage til Spørgsmaalet om, hvorledes Brugen af *πάσχειν* om Handlinger og Fremgangsmaader er at forklare, da vil det af de under Rubrik III anførte Steder være blevet klart, at det ikke gaaer an, med Bremi at tænke paa en Medindbefattelse af Forestillingen om Handlingen i Betegnelsen for den Handlingen fremkaldende Tilstand; thi hvis denne Forklaring var rigtig, da kunde denne sidste ikke, som det der netop var Tilfældet, ved Siden af det, der betegnes ved *πάσχειν*, tillige fremtræde særlig betegnet som Aarsag; to Forestillinger kunne ikke paa eengang falde sammen og være adskilte fra hinanden. Men naar altsaa et saadant *πάσχειν* hverken betegner Handlingen selv som saadan eller den Handlingen fremkaldende Stemning eller Tilstand, da er der kun een Mulighed tilbage, nemlig at det betegner selve **Impulsen til Handling**, den sjælelige Proces, der foregaaer i Mennesket i det Øieblik, da han af sin Stemning eller Tilstand bestemmes til Handling, saa at altsaa *πάσχειν τι* i saadanne Tilfælde betyder «at bestemmes i en vis Retning», *πεπονθέναι τι* «at staae under Paavirkning af en i en vis Retning bestemmende Indflydelse», og Spørgsmaalet *τί πάθω* altsaa

«hvorledes skal jeg lade mig bestemme?» d. e. «hvad skal jeg lade mig bestemme til?» At *πάσχειν* her staaer for at betegne Handlingen, kan man altsaa kun sige i en vis Forstand, nemlig forsaavidt som Betegnelsen af Handlingen kan siges at være erstattet ved Betegnelsen af en sjælelig Proces, hvis Væsen netop er at fremkalde en Handling, og hvis Betegnelse derfor nødvendigviis medfører Forestillingen om en saadan. En Analogi hertil have vi i Brugen af Verberne *μήδομαι* og *μητίομαι*, hvor der tænkes paa selve Udøvelsen af Handlingen, som f. Ex. Iliad. XXII, 395 *ἦ ῥα καὶ Ἕκτορα δῖον ἀεικέα μήδετο ἔργα· ἀμφοτέρων μετόπισθε ποδῶν τέτρηνε τένοντε* o. s. v. (Wilster: «Talt, og en skammelig Daad mod den herlige Hektor han øved»), og Iliad. XV, 349 *ὃν δ' ἂν ἐγὼν ἀπάνευθε νεῶν ἑτέρωθι νοήσω, αὐτοῦ οἱ θάνατον μητίσομαι* («ham skal jeg paa Stedet raade Bane ɔ: slaae ihjel». Sml. Udtrykket «at raade Bod paa Noget» = «at bøde paa Noget»). I begge Tilfælde have vi Betegnelsen af Handlingen erstattet ved Betegnelsen af en sjælelig Proces, som netop gaaer ud paa at kalde en Handling tillive, og som altsaa for saa vidt gjerne kan kaldes prægnant med Handlingen. Men ved *μήδομαι* og *μητίομαι* betegnes Handlingen som bestemt tilsigtet Resultat af Forsæt og Overlæg, ved *πάσχω* som mere instinctiv Virkning af Stemning og Indskydelse. Hist er den sjælelige Proces og derfor ogsaa Handlingen en fri Villiesact, her derimod er den en saadan, som Villien vel nok kan have en hemmende eller fremmende Indflydelse paa, men som i og for sig ikke sees som Villiesact, men som Tildragelse (ganske som naar det Aristoph. Nub. 234 om den Naturproces, at Karsen trækker Fugtigheden til sig, hedder: *πάσχει δὲ ταὐτὸ τοῦτο καὶ τὰ κάρδαμα*), saa at altsaa, hvad Spørgsmaalet *τί πάθω* angaaer, den Betydning, vi fra Begyndelsen af saae som den eneste sproglig mulige, nemlig «hvad skal jeg lade vederfares mig?» ogsaa virkelig kommer til sin Ret. Hvis man for Spørgsmaalet *τί πάθω* ønsker et Udtryk, der ligesom *πάσχειν* har activ Form uden dog at betegne en Virksomhed, kan man oversætte det ved «Hvad skal jeg falde

paa?» (*τί μήσωμαι* «hvad skal jeg finde paa?»); men den correcte Opfattelse vil forøvrigt, naar den er tilstede, nok af sig selv føre den for ethvert Sted bedst convenerende Oversættelse med sig.

Endnu maa jeg henlede Opmærksomheden paa en eiendommelig Talemaade med Verbet *πάσχειν*, der staaer i et særligt Forhold til Spørgeformelen *τί πάθω*, og som derfor særlig bør fremhæves, nemlig Udtrykket *πολλὰ πάσχειν*, der betegner en Persons hele ydre Maade at tee sig paa under visse Forhold, naturligviis som Virkning af den indre, sjælelige Tilstand. Det findes allerede Iliad. XXII, 220, hvor Athene siger til Hektor, da Achilleus' Dødslod er falden:

οὔ οἱ νῦν ἔτι γ' ἔστι πεφυγμένον ἄμμε γενέσθαι,
οὐδ' εἴ κεν μάλα πολλὰ πάθοι ἑκάεργος Ἀπόλλων
προπροκυλινδόμενος πατρὸς Διὸς αἰγιόχοιο.

At det er Apollons sjælelige Tilstand, hans store Vaande og hans brændende Ønske om at frelse Hektor, der ligger til Grund for dette *πολλὰ πάσχειν*, er klart; men at dette ikke betegner selve den sjælelige Tilstand, men hans ydre Adfærd, det viser det tilføiede appositive Participium *κυλινδόμενος*; vi kunne oversætte: «om han end teede sig aldrig saa galt». Ogsaa Plat. Phædon. p. 108 B bruges saaledes *πολλὰ ἀντιτείνασα καὶ πολλὰ παθοῦσα* om den ufornuftige Sjæl, som nødig vil skilles fra Legemet; at det ogsaa her er den ydre Adfærd, der betegnes (forsaavidt man da ved en Sjæl kan tale om en saadan), viser Sammenstillingen med *ἀντιτείνασα*. Det er paa begge Steder en fortvivlet Situation, der skildres, og Udtrykket *πολλὰ πάσχειν* betegner da de forskjellige Maader, hvorpaa man ligesom snoer og vrider sig for at komme ud af den, men som Noget, hvortil man lader sig henrive af sin Fortvivlelse.

Jeg skal nu søge at forbinde de i det Foregaaende indvundne Resultater med de foreløbige Bemærkninger om Brugen og Omraadet af Spørgeformlerne *τί πάθω* og *τί γὰρ πάθω*, som allerede den umiddelbare Betragtning af Stederne i Begyndelsen fremkaldte, i et samlet Overblik.

Hvor Een befinder sig i en mislig Situation, saa at han har «tvende Kaar, men som begge ere bange og haarde», der kan han tvivlraadig spørge τί πάθω; «hvad skal jeg nu lade mig bestemme til?» «hvad skal jeg nu falde paa?», idet hans Tanke ligesom famler efter en Indskydelse, søger et ποῦ στῶ, et fast Holdepunct i en klar Forestilling, hvorigjennem den kan omsætte sig i Beslutning og Handling. Hvis han finder et saadant ved at det gaaer op for ham, hvilket Valg der under den givne Situation er det ene rigtige, eller hvilken Fremgangsmaade der er den eneste moralsk mulige, da træder han derigjennem over i Beslutningens og Handlingens Stadium, som det f. Ex. er Tilfældet med Odysseus i de homeriske Steder. Ligeledes kan den, der er i en fortvivlet Situation, hvor han hverken veed ud eller ind og slet intet Middel seer til at rede sig ud af den, raadvild spørge: τί πάθω; «hvad skal jeg dog lade mig bestemme til?» «hvad skal jeg dog falde paa?». Ogsaa her kan han da naturligviis faae et lyst Indfald, gjennem hvilket han kan gaae over til Beslutning og Handling. Men skeer dette ikke, saa vil der kunne indtræde et πολλὰ πάσχειν, en Mængde forskjellige ubevidste eller halvbevidste Forsøg paa ved Eet eller Andet at slippe ud af den fortvivlede Situation, og Enden herpaa kan da blive en dobbelt, enten at han som det yderste Forsøg paa at slippe ud af Situationen griber til at tilintetgjøre sin Existens, hvilket da ogsaa er et πάθημα og tilligemed andre indbefattes i denne Benævnelse f. Ex. Soph. Œd. R. 1240 (sml. Eurip. Herc. fur. 1388 λύπῃ τι παίδων μὴ πάθω μονούμενος), eller at han, efterat have vredet og vaandet sig forgjæves en Tidlang, indseer, at det Altsammen er til ingen Nytte og saaledes vinder Fodfæste i Erkjendelsen af, at han maa finde sig i det Uundgaaelige, i Resignationen. Men hvad enten det nu gaaer op for ham, at denne eller hiin Fremgangsmaade er den eneste efter Omstændighederne rigtige eller den eneste moralsk mulige, eller han indseer Nødvendigheden af resigneret at finde sig i det Uundgaaelige, eller han endelig fra første Færd

af decideret har følt sig fuldstændig behersket af en uimodstaaelig Drift til at handle paa en vis bestemt Maade eller af en uafviselig Nødvendighed, kan han i ethvert Tilfælde begrunde sin Handlemaade ved Spørgsmaalet *τί γὰρ πάθω*; «thi hvad skal jeg vel falde paa?» (i Svar: «ja hvad skal jeg vel falde paa?»), hvilket altsaa bliver et Spørgsmaal med negtende Mening, hvis Betydning er «thi jeg kan jo ikke falde paa Noget, som kunde hæve den tvingende Nødvendighed» eller simpelthen «thi der er jo intet Andet, jeg kan falde paa». Det ligger nær, med dette begrundende *τί γὰρ πάθω* at sammenligne Udtryk som *τί γάρ*; *πῶς γὰρ οὔ*;[1]) *τί γὰρ οὐ μέλλω*; og lignende, hvorved ligeledes det Foregaaende betegnes som noget Nødvendigt eller Selvfølgeligt.

Inden jeg afslutter disse Bemærkninger om Spørgeformlerne *τί πάθω* og *τί γὰρ πάθω*, for at gaae over til Betragtningen af en tredie beslægtet Spørgeformel, har jeg endnu at tilføie et Par Ord om de Modificationer, deels i selve Formen, deels i Forbindelsen med den øvrige Tales Sammenhæng og deels i Brugen, som disse Formler undergaae hos senere Forfattere, hvorved jeg imidlertid maa bemærke, at mit Kjendskab til den senere Tids Litteratur er saa mangelfuld og fragmentarisk, at der ikke kan være Tale om at give nogetsombelst Udtømmende. I Almindelighed kan jeg kun sige, at jeg blandt ikke saa ganske faa Steder fra den romerske Tid, som jeg deels har af egen Læsning, deels er gjort opmærksom paa ved Citater hos Andre, ikke har fundet et eneste, hvor der ikke i een eller anden Henseende er en mindre eller større Afvigelse fra de ældre Forfatteres Sprogbrug, saa at Udtrykket hos de Senere maa siges ialtfald at fremtræde med en mindre bestemt udpræget eiendommelig Typus baade i Henseende til Form og Brug.

Det Charakteristiske ved den ældre Sprogbrug i Modsætning til den senere er nu dette:

[1]) *Πῶς γὰρ οὔ*; er sammenlignet af Abr. Willet til Galen. *Προτρεπτ.* c. 6 (s. ndf.).

1) gjøre de ældre Forfattere en ganske bestemt Forskjel mellem *τί γὰρ πάθω* som Udtryk for Resignation eller for Bevidstheden om at handle paa den eneste mulige Maade, hvilket altsaa ubetinget er et Spørgsmaal med negtende Mening, og paa den anden Side *τί πάθω* uden *γάρ* som Udtryk for Tvivlraadighed eller Fortvivlelsens Raadvildhed, hvor Spørgsmaalet ingenlunde uden videre har negtende Mening; thi den Tvivlraadige har Valget mellem to bestemte Fremgangsmaader, men veed kun ikke, hvilken der er den rigtigste, og selv den aldeles Raadvilde har Mangt og Meget, som han kan gjøre, men kun ikke Noget, hvorom han med Sikkerhed kan beregne, at det vil føre til Maalet.

2) bruges baade hos Homer og hos Attikerne begge disse Spørgsmaal udelukkende i første Person, endvidere udelukkende som conjunctiviske Spørgsmaal, fremdeles uden Undtagelse netop i denne kortest mulige Form (*τί πάθω;* og *τί γὰρ πάθω;* kun Aristoph. Nub. 798 staaer der *τί ἐγὼ πάθω;*) og som enkeltstaaende udraabsagtige Spørgsmaal, uden grammatisk Forbindelse med den øvrige Tale og uden noget yderligere Tilhæng af tilknyttende eller forstærkende Partikler; der kan til *τί πάθω* føies en Interjection (som *ὤμοι*), et Adjectiv (som *τλήμων*) eller en Vocativ, til *τί γὰρ πάθω* føies intet Saadant; ligeledes kan der til *τί πάθω* føies et andet sideordnet Spørgsmaal (som *τί πάθω; τί δὲ δρῶ; τί δὲ μήσωμαι;*) og til *τί γὰρ πάθω* en yderligere begrundende Hovedsætning (som *τί γὰρ πάθω; σκάπτειν γὰρ οὐκ ἐπίσταμαι*), men intet Forbindende, ingen Bibestemmelser eller Bisætninger. Derved faae disse Udtryk hos de Ældre en iøinefaldende Charakteer af Livlighed og energisk Lidenskabelighed, en eiendommelig kraftig Stemningscolorit, som hos de Senere tildeels afbleges og udviskes. Kun hos Herodot har ogsaa Formelen *τί γὰρ πάθω* antaget Præget af denne Forfatters rolige, brede Gemytlighed, idet han føier en Dobbeltgenitiv til (*τί γὰρ πάθωμεν μὴ βουλομένων ὑμέων τιμωρέειν;*); det er tænkeligt, at det kan have været ham, der i dette som i Mere har været Forbillede for de Senere.

I alle de heromhandlede Retninger findes der nu Afvigelser hos Forfatterne fra den romerske Tid, snart i een enkelt, snart i flere af dem. Jeg skal anføre de Steder, jeg har noteret mig, og paapege Afvigelserne.

Anthol. Palat. V, 111 (Epigrammet tillægges Antiphilos, som sættes til Augusts og Tibers Tid) bruges *τί πάθω* som Udtryk for Kjærlighedens Fortvivlelse, og der er forsaavidt Intet videre at bemærke; kun er det knyttet til det Foregaaende ved *καί*. Der staaer:

ἴδ' ὁ χρόνος, ὅν ποτ' ἐφώνουν,
οὗτος· ἐγὼ δὲ πάλαι τραύματος ᾐσθανόμην·
καὶ τί πάθω; λεύσσειν μὲν, ὅλαι φλόγες, ἢν δ' ἀπονεύσω,
φροντίδες, ἢν δ' αἰτῶ, παρθένος· οἰχόμεθα.

Det samme *καὶ τί πάθω* findes ogsaa i en lignende Situation ib. XII, 22, et Epigram, hvis Affattelsestid (s. Bergk Poet. lyr. p. 620—1) der da maaskee ogsaa heri kunde ligge et Bidrag til at bestemme.

Anthol. Palat. XI, 88 (Epigrammet tillægges Lukillios paa Neros Tid) hedder det:

τὴν μικρὴν παίζουσαν Ἐρώτιον ἥρπασε κώνωψ·
ἡ δέ· τί, φησί, πάθω, Ζεῦ πάτερ, εἴ με θέλεις;

Her er for det Første Formelen uden *γάρ* brugt som Udtryk for Resignation, og for det Andet er der tilføiet en Bisætning.

M. Antonin. Comm. XII, 16 staaer der: *ὁ μὴ θέλων τὸν φαῦλον ἁμαρτάνειν ὅμοιος τῷ μὴ θέλοντι τὴν συκῆν ὀπὸν ἐν τοῖς σύκοις φέρειν καὶ τὰ βρέφη κλαυθμυρίζεσθαι καὶ τὸν ἵππον χρεμετίζειν καὶ ὅσα ἄλλα ἀναγκαῖα· τί γὰρ πάθῃ, τὴν ἕξιν ἔχων τοιαύτην;* Her staaer tredie Person, og der er tilføiet et Participium i Apposition.

Ælian. var. hist. IX, 27 giver en lakonisk Landmand Een, som bebreider ham, at han er saa lidenskabelig i sin Sorg, det Svar: *τί πάθω; οὐ γὰρ ἐγὼ αἴτιος τούτου, ἁ φύσις δέ μου ῥεῖ.* Her er altsaa brugt *τί πάθω* i Svar paa en Bebreidelse, hvor de Ældre vilde have brugt *τί γὰρ πάθω*, som

Udtryk for Bevidstheden om at handle paa den eneste mulige Maade.

Hos ingen af Keisertidens Forfattere har jeg dog fundet flere Afvigelser fra den ældre Sprogbrug i disse Formler, end hos Lukian. Jeg har af ham noteret mig ti Steder, Halvdelen med, Halvdelen uden *γάρ*, nemlig følgende:

A. 1) Tim. 39 siger Timon: *πειστέον, ὦ Ἑρμῆ, καὶ αὖθις πλουτητέον· τί γὰρ ἂν καὶ πάθοι τις, ὁπότε οἱ θεοὶ βιάζοιντο;*

2) Dial. deor. 20, 9 siger Paris: *πειρασόμεθα* (nml. *περαίνειν τὴν κρίσιν*)· *τί γὰρ ἂν καὶ πάθοι τις;*

3) Dial. mort. 10, 6 siger ved Indstigningen i Charons Baad den rige og fornemme Kraton: *οὐχ ἑκὼν μέν, ἀποῤῥίψω δέ* (nml. al sin Rigdom og Fornemhed)· *τί γὰρ ἂν καὶ πάθοιμι;*

4) Necyom. 3 siger Menippos: *ὑπουργητέον καὶ ταῦτά σοι· τί γὰρ ἂν καὶ πάθοι τις, ὁπότε φίλος ἀνὴρ βιάζοιτο;*

5) Charon. 2 siger Hermes: *ὑπουργητέον δὲ ὅμως· τί γὰρ ἂν καὶ πάθοι τις, ὁπότε φίλος τις ὢν βιάζοιτο;*

B. 6) Prometh. in verb. 7 hedder det: *πλὴν ἀλλὰ τί ἂν πάθοιμι; ἐμμενετέον γὰρ οἷς ἅπαξ προειλόμην· ἐπεὶ τό γε μεταβουλεύεσθαι Ἐπιμηθέως ἔργον, οὐ Προμηθέως ἐστίν.*

7) Dial. mort. 15, 3 siger Antilochos, da Achilleus klager over Tilstanden i Underverdenen: *ὅμως τί οὖν ἄν τις πάθοι, ὦ Ἀχιλλεῦ; ταῦτα γὰρ ἔδοξε τῇ φύσει, πάντως ἀποθνήσκειν ἅπαντας, ὥστε χρὴ ἐμμένειν τῷ νόμῳ.*

8) Dial. mort. 26, 2 siger Cheiron, som har foretrukket Døden for Udødeligheden, fordi det var saa gyselig eensformigt at leve, da Menippos har gjort ham opmærksom paa, at han maaskee om nogen Tid vil finde det nok saa eensformigt at være død: *τί οὖν ἂν πάθοι τις, ὦ Μένιππε;* hvortil Menippos svarer: *ὅπερ, οἶμαι,*

φασί, συνετὸν ὄντα ἀρέσκεσθαι καὶ ἀγαπᾶν τοῖς παροῦσι καὶ μηδὲν αὐτῶν ἀφόρητον οἴεσθαι.

9) Hermotim. 19 siger Lykinos, da Hermotimos har gjort gjældende, at man kan bedømme de forskjellige philosophiske Skolers Værd efter Philosophernes ydre Holdning, efter nogle andre Indvendinger: *εἰ δὲ καὶ ὅτι μάλιστα χρὴ τεκμαίρεσθαι τοῖς τοιούτοις, τί ἂν πάθοι τις, εἰ τυφλὸς ὢν ἐπιθυμοίη φιλοσοφεῖν;*

10) ib. 49 siger Lykinos, da det er bleven klart, at der behøves mindst 200 Aar til at gjøre sig saaledes bekjendt med de forskjellige philosophiske Skoler, at man kan vælge imellem dem: *τί οὖν ἂν πάθοι τις, ὦ Ἑρμότιμε, εἰ τοιοῦτόν ἐστι τὸ πρᾶγμα;*

Man vil see, at der, hvad Brugen angaaer, ikke er Noget at bemærke ved Stederne med *γάρ*; i de fem Steder uden *γάρ* derimod betegner Udtrykket aldrig Tvivlraadighed eller egentlig Fortvivlelse; paa eet Sted (8) betegner det Raadvildhed, men uden Charakteer af Fortvivlelse, kun af en Slags Befippelse ved Følelsen af at være kommen fra Dynen i Halmen; af de andre fire Steder er det paa det ene (7) Udtryk for Resignation ligeoverfor det Uundgaaelige, paa det andet (6) Betegnelse for at den valgte Fremgangsmaade er den eneste moralsk mulige, og paa de to andre (9 og 10) et simpelt Spørgsmaal med negtende Mening, d. e. med Antydning af, at der ikke er Noget at gjøre. Hvad dernæst Formen angaaer, da er den overalt væsentlig forskjellig fra den ældre Tids, og overalt i mere end een Retning. For det Første bruger Lukian kun i to Steder af de ti (3 og 6) første Person; i alle de andre bruger han det ubestemte *τις* som Subject, deels omskrivende istedenfor første Person, deels om en ubestemt tænkt Person; men herved taber Spørgsmaalet strax sin personlige Charakteer og faaer et ganske andet Præg af rolig Objectivitet. For det Andet bruger han aldrig Conjunctiv, men derimod Optativ med *ἄν*, hvad der ogsaa gjør Udtrykket mindre energisk, ikke at tale om, at det lægger mindst een, maaskee to Stavelser til i Længden. For det Tredie

bruger han i Formelen med *γάρ* aldrig det blotte *τί*, men overalt *τί καί* (quid tandem?), hvorved der kommer endnu en Stavelse til, og Formelen uden *γάρ* knytter han ved alskens Conjunctioner og Partikler til det Foregaaende eller til en Andens Replik. Endelig for det Fjerde føier han til Udtrykket i begge dets Former paa Halvdelen af Stederne Tids- eller Betingelsessætninger. Alt dette er unegtelig i iøinefaldende Grad afvigende fra den ældre Sprogbrug; det er kun en temmelig svag Familielighed, der er bleven tilbage med det gamle *τί γὰρ πάθω* i denne Syvstavelsesformel *τί γὰρ ἂν καὶ πάθοι τις*. Men det kan ikke negtes, at den rolige Humor, den lune Ironi, som charakteriserer Lukian, er nok saa godt tjent med disse Formler i den paa forskjellig Maade nuancerede Skikkelse, de paa hans Tid ere blevne modtagelige for. Det er nemlig ikke blot hos Lukian, at saa stærke Afvigelser forekomme; ogsaa af hans Samtidige, Lægen Galenos, har jeg fundet citeret baade *τί γὰρ ἂν καὶ πάθοιεν* (3die Pers. Pl.) med et Participium i Apposition og *τί ἂν οὖν τις πάθοι* med en Præpositionalbestemmelse. Det Første staaer *Προτρεπτ.* c. 6 (*καὶ ἔστιν εὔλογον τοὺς διὰ μηδὲν ἄλλ' ἢ τὰ χρήματα περιβλέπτους ἅμα τῷ στερηθῆναι τούτων εὐθὺς καὶ τῶν ἄλλων, ἃ διὰ ταῦτ' εἶχον, ἐστερῆσθαι· τί γὰρ ἂν καὶ πάθοιεν, ἴδιον μὲν οὐδὲν κεκτημένοι, ἀεὶ δ' ἐπ' ἀλλοτρίοις καὶ τοῖς παρὰ τῆς τύχης ἐπαιρόμενοι;*), det Andet *Θεραπ. μέθοδ.* X c. 4 (*ταῦτα ἐγὼ πάντα δι' ἔργων ἐπιδειξάμενος — — παραδοξοποιὸς ὑπὸ τῶν ἐπαινούντων ἢ φθονούντων ἐκλήθην· ὁπότε δὲ λόγῳ διηρχόμην ὑπὲρ τῶν αὐτῶν — — παραδοξολόγον ἐκάλουν με· τί ἂν οὖν τις πάθοι πρὸς ἀνθρώπους μήτε ἔργῳ μήτε λόγῳ πεισθῆναι δυναμένους;*). Ogsaa Spørgsmaalet uden *γάρ* er her, ligesom i de to sidste Steder af Lukian, blot et lidt eiendommeligt farvet «hvad skal man gjøre?» med Antydning af Umuligheden af at gjøre Noget, og naar f. Ex. Th. Gataker (t. M. Antonin. XII, 16) hermed sammenstiller Terent. Heaut. IV, 1, 29 «quid cum illis agas, qui neque jus neque bonum atque æquum sciunt?», da er Liigheden unegtelig slaaende; kun maa det ikke oversees, at Constructio-

nen med *πρός* ogsaa findes, hvor *πάσχειν* bruges om Følelser og Stemninger, saa at altsaa Forskjellen mellem *πάσχειν* og *ποιεῖν* end ikke i saadanne Steder tør siges at være reent udslettet. Naar man imidlertid betænker, at i det Hele taget de ældre Philologer baserede deres Opfattelse af denne «Attica et elegans locutio», som Fr. Vigerus cap. V sect. 12 kalder den, udelukkende paa Steder af Keisertidens Forfattere, da vil man let kunne forstaae, at de uden Videre gjengave den ved «quid faciam?».

Nogle af disse Afvigelser i Formen fra den ældre Sprogbrug har jeg forøvrigt hverken ved egen Læsning eller paa anden Haand fundet hos andre Forfattere end Lukian og Galenos, nemlig *τις* som Subject og Optativ med *ἄν* istedenfor Conjunctiv; ogsaa *τί καί* istedenfor *τί* har jeg kun gjenfundet to Steder hos Synesios (Slutn. af 4de og Beg. af 5te Aarh.) nemlig Epist. 105 (*ἐπεὶ καὶ φιλοπαίγμων ὤν, ὅς γε παιδόθεν αἰτίαν ἔσχον ὁπλομαχεῖν τε καὶ ἱππομανεῖν πέρα τοῦ δέοντος, ἀνιάσομαι μέν — τί γὰρ καὶ πάθω τὰς φιλτάτας κύνας ἀθήρους ὁρῶν καὶ τὰ τόξα θριπηδέφτατα; — καρτερήσω δὲ, ἂν ἐπιτάττῃ θεός*) og Epist. 124 (*ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τούτοις φιλοχωρῶν — τί γὰρ καὶ πάθω Λίβυς ὢν καὶ ἐνταῦθα γενόμενος καὶ τῶν πάππων τοὺς τάφους οὐκ ἀτίμους ὁρῶν; — διά σέ μοι δοκῶ μόνην ὑπερόψεσθαι τῆς πατρίδος κἂν λάβωμαι σχολῆς μεταναστεύσειν*). Forøvrigt mangler jo alt dette ingenlunde sine Analogier i den ældre Sprogbrug, der kunne tænkes at have virket som Reminiscentser; man sammenligne f. Ex. Plat. Phæd. 61 E *τί γὰρ ἄν τις καὶ ποιοῖ ἄλλο ἐν τῷ μέχρι ἡλίου δυσμῶν χρόνῳ*; det er Altsammen godt attisk — kun ikke i denne specielle Forbindelse. Hvormeget der her beroer paa en vis Tids Sædvane og hvormeget paa den enkelte Forfatters Tilbøielighed, kan naturligviis ikke afgjøres uden et fuldstændigt Overblik over den samlede Sprogbrug. Uden disse Eiendommeligheder findes Formlerne endnu hos langt senere Forfattere. Saaledes har jeg af Kirkefaderen Joannes Chrysostomos (sidste Halvdeel af 4de Aarh.) fundet to Steder anførte, hvor der staaer *καὶ τί πάθω*

(*καί* tilknyttende, ikke forstærkende), nemlig de sacerdot. II c. 6 (*ἐπειδὴ γὰρ τὴν προθυμίαν ταύτην οἱ μὲν οὐκ ἀπεδέχοντο, οἱ δὲ ἐπῄνουν καὶ ἐθαύμαζον, Καὶ τί πάθω; πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας ἔφης· ἑτέρως γὰρ οὐκ οἶδα φιλεῖν, ἀλλ' ἢ μετὰ τοῦ καὶ τὴν ψυχὴν ἐκδιδόναι τὴν ἐμαυτοῦ, ἡνίκα ἄν τινα τῶν ἐπιτηδείων κινδυνεύοντα διασῶσαι δέῃ*, altsaa = *τί γὰρ πάθω*, som Udtryk for Bevidstheden om ikke at kunne handle anderledes) og homil. in epist. sec. ad Cor. I c. 4 (*ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ τῇ ἀκοῇ ἀφόρητα ταῦτα φορητὰ καὶ ποθεινὰ διὰ τὴν κατὰ θεὸν ἡδονὴν γίγνεται, κἂν ἀγάγῃς τὸν μάρτυρα ἔτι ἐμπνέοντα μικρὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἢ ἀπὸ τῶν τηγάνων, τοσαύτην εὑρήσεις τὴν ἀποκειμένην αὐτῷ χαρὰν, ὅσην οὐδὲ εἰπεῖν ἔνι. Καὶ τί πάθω, φησίν* (ɔ: dicat aliquis), *ὅτι μαρτυρίου καιρὸς οὐ πάρεστι νῦν; Τί φής; οὐ πάρεστι μαρτυρίου καιρός; οὐδέποτε μὲν οὖν ἄπεστιν*, hvor Spørgsmaalet altsaa kun er et Udtryk for Følelsen af, at det er umuligt at opnaae den skildrede Lyksalighed). Hos samme Forfatter finde vi ogsaa Forbindelsen *ἀλλὰ τί (σοι) πάθω* de sacerdot. IV c. 1 (*ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς ταῦτα οὕτως ἔχειν, ὡς ἔφης· — — ἀλλὰ τί σοι πάθω; οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν*, hvor der antydes Umuligheden af at gaae ind paa den Andens Tankegang) og ib. VI c. 7 (*ὅτι δὲ, ὅπερ ἐμακάριζον* (nml. *τὸ εὐδοκιμεῖν ἐν τῇ τῆς ἐκκλησίας προστασίᾳ*), *οὐκ ἂν ἔφυγον ἱκανῶς ἔχων μετελθεῖν, οὐδεὶς ἀντερεῖ. ἀλλὰ τί πάθω; οὐδὲν οὕτως ἄχρηστον εἰς ἐκκλησίας προστασίαν, ὡς αὕτη ἡ ἀργία καὶ ἀμελετησία* o. s. v., hvor der atter antydes Umuligheden af at handle anderledes, end man gjør). Af formelle Afvigelser fra den ældre Sprogbrug findes der i alle disse Steder væsentlig kun Tilknytningen ved *καὶ* eller *ἀλλά*; Hovedforskjellen ligger i den Situation, som Formelen er Udtryk for.

Hos Forfattere fra Overgangstiden og fra den reent byzantinske Tid kan man endog finde *τί πάθω* brugt aldeles som hos de Gamle. Saaledes læses hos Erotikeren Chariton Aphrodisiensis (som man pleier at sætte til 5te Aarh.) i III, 3: *τί πάθω; τί γένωμαι δυστυχής; ἐμαυτὸν ἀνέλω;* o. s. v., og i Appendix Anacreonteorum i Th. Bergks Poetæ Lyrici (p. 837 ff. i

2den Udg.) finde vi hos Joannes Gazæus («qui sexto sæculo adscribitur») *τί πάθω, φίλοι; τί ῥέξω;* (1, 16) og *τί πάθω, πάτερ; τί ῥέξω;* (6, 5. 10. 15) og hos Constantinus Siculus («ad sæculum nonum vel decimum videtur referendus») *δότε μοι λόγον· τί ῥέξω; τί πάθω;* o. s. v. (2, 84 f.). Endnu i Theodoros Prodromos' versificerede Roman om Rhodanthe og Dosikles (fra 12te Aarh.) er jeg stødt paa Formelen med *γάρ* i temmelig oprindelig Skikkelse paa tre Steder, som jeg endnu som Curiositet skal tilføie. II, 81 siger Dosikles: *νῦν δ' ἀλλὰ δεῦρο τοῦ φαγεῖν — τί γὰρ πάθῃς; — ἐπείπερ ἡμᾶς εἰσκαλεῖ Μυρτιπνόη* (altsaa i 2den Person, men forøvrigt som hos de Ældre; parenthetisk staaer Spørgsmaalet ogsaa Eurip. Hec. 614). VII, 231 siger Rhodanthe, idet hun taler om sin Elskers Hænder: *ἐρυθριῶ μὲν τὴν ἐνέργειαν λέγειν, ἐρῶ δ' ὅμως, Μύριλλα· καὶ τί γὰρ πάθω;* (altsaa *καὶ γάρ* istedenfor *γάρ*, hvilket jeg ikke veed at have seet andensteds; hos Lukian og Galenos hørte det tilføiede *καί* til *τί*). Endelig IX, 259 siger Dosikles: *φυγεῖν μὲν αἰσχρὸν καὶ λιπεῖν τοὺς πατέρας μακρὸν δι' ἡμᾶς οἶμον ἐξηνυκότας, στῆναι δὲ πρὸς πρόσωπον αἰδὼς καὶ φόβος. πλὴν οὖν — τί γὰρ πάθωμεν; — ἐγγὺς ἰτέον καὶ τοὺς τεκόντας γνησίως ἀσπαστέον* (altsaa i fuldkommen Overeensstemmelse med den ældre Sprogbrug).

En anden Spørgeformel, som baade i sin Brug er temmelig analog med *τί πάθω* og har deelt Skjæbne med det, hvad Mangelen paa klar og bestemt Opfattelse angaaer, er

Τί γένωμαι;

der, ligesom tildeels *τί πάθω*, bruges som Udtryk for Fortvivlelsens Raadvildhed. Disse to Formler tilligemed hvad der med dem staaer i Forbindelse, kunne da tjene hinanden til gjensidig Belysning. Formelen *τί γένωμαι* synes i den ældre Tid at have været endeel sjeldnere end den anden, og jeg veed af den før-

alexandrinske Litteratur kun eet sikkert Sted, hvor den findes i denne bestemte Form og som direct Spørgsmaal, nemlig

Æschyl. Sept. 297, hvor Choret synger om de mod Staden fremtrængende Fjender:

τοὶ μὲν γὰρ ποτὶ πύργους | πανδαμεὶ πανομιλεὶ | στείχουσιν — τί γένωμαι; — | τοὶ δ' ἐπ' ἀμφιβόλοισιν | ἰάπτουσι πολίταις | χερμάδ' ὀκριόεσσαν· | παντὶ τρόπῳ, διογενεῖς θεοὶ, πόλιν καὶ στρατὸν Καδμογενῆ ῥύεσθε.[1])

Ogsaa her kan jeg fra den alexandrinske Tid tilføie et Sted, som i ingen Henseende afviger fra det anførte, nemlig

Theocrit. Adon. (Id. XV), 51. Der udbryder Praxinoa, da hun med sin Veninde Gorgo og sin Tjenestepige Eunoa er kommen ud i Trængselen ved Adonisfesten:

ἀδίστα Γοργοῖ, τί γενώμεθα; τοὶ πολεμισταὶ
ἵπποι τῶ βασιλῆος. — ἄνερ φίλε, μή με πατήσῃς. —
ὀρθὸς ἀνέστα ὁ πυῤῥός· ἴδ' ὡς ἄγριος. — κυνοθαρσὴς
Εὐνόα, οὐ φευξῇ; — διαχρησεῖται τὸν ἄγοντα. —
ὠνάθην μεγάλως, ὅτι μοι τὸ βρέφος μένει ἔνδον.

Gorgo søger at berolige hende:

θάρσει, Πραξινόα· καὶ δὴ γεγενήμεθ' ὄπισθεν,
τοὶ δ' ἔβαν ἐς χώραν.

og Praxinoa svarer:

καὐτὰ συναγείρομαι ἤδη.

Som afhængigt Spørgsmaal have vi den samme Formel Thuc. II, 52, hvor det i Skildringen af Pesten hedder:

τά τε ἱερὰ, ἐν οἷς ἐσκήνηντο, νεκρῶν πλέα ἦν αὐτοῦ ἐναποθνησκόντων· ὑπερβιαζομένου γὰρ τοῦ κακοῦ οἱ ἄνθρωποι οὐκ

---

[1]) Æschyl. Eum. 789 og 819 have Haandskrifterne *τί ῥέξω, γένωμαι;* men de nyere Udgaver have ikke uden god Grund alle optaget Tyrwhitts og Lachmanns Conjectur *γελῶμαι.* Vel kunde man, som G. Hermann bemærker, finde en Støtte for Forbindelsen *τί ῥέξω, γένωμαι;* i Eurip. Ion. 1446 *τίν' αὐδὰν ἀύσω, βοάσω;* men Analogien vilde dog ikke være fuldstændig, undtagen man vilde gaae ud fra at *γένωμαι* er = *ῥέξω*, ligesom *βοάσω* = *ἀύσω*, og Stedet har desuden ogsaa i andre Retninger Vanskeligheder, hvorfor jeg helst vil lade det ganske udenfor Betragtningen.

ἔχοντες, ὅ τι γένωνται, ἐς ὀλιγωρίαν ἐτράποντο καὶ ἱερῶν καὶ ὁσίων ὁμοίως.

Man vil see, at i de her anførte Steder Udtrykket overalt er brugt i en fortvivlet Situation, hvor der ikke sees nogen Udvei (et Par Steder, hvor Spørgsmaalet fremtræder i noget forandret Form og tildeels brugt paa en noget anden Maade, skal jeg omtale længere nede). Ogsaa dette Udtryk finder man oversat baade ved «hvad skal jeg gjøre?» og ved «hvad skal der blive af mig?», men med lige saa liden Ret som *τί πάθω*. «Hvad skal (ɔ: vil) der blive af mig?» maatte, forsaavidt Verbet *γίγνεσθαι* skulde bruges, ordret oversat hedde *τί γενήσομαι*;[1]) men ikke *τί γένωμαι*; hvad der jo ligefrem gjengivet betyder «hvad skal jeg blive til?».

Naar da nu det Spørgsmaal paatrænger sig, om vi ellers have nogen særegen Brug af Verbet *γίγνομαι*, som kunde bruges til Oplysning af dette Udtryk, saa finde vi det Herhenhø-

[1]) Dog veed jeg for Tiden ingen anden Hjemmel for denne Formel end tydsk-græske Lexika (Pape og Schenkl under «aus»), og jeg er temmelig sikker paa, at den ikke findes hverken hos Homer eller de dramatiske Digtere. Rigtignok staaer der Æschyl. Sept. 156 *τί πόλις ἄμμι πάσχει; τί γενήσεται; ποῖ δ' ἔτι τέλος ἐπάξει θεός*; og der synes ikke i og for sig at være Noget til Hinder for her at tage *τί* som Prædicatsord; Analogier er der jo nok af, ligefra det homeriske *θήρεσσιν ἕλωρ καὶ κύρμα γενέσθαι* o. Lign. til det aristophaniske *γενοίμην ἐν Κρατίνου κῴδιον* og Andet af samme Art; sml. Krüger gr. Sprachl. § 61, 8 Anm. 1 og det der anforte Sted Xenoph. Hellen. II, 3, 17 *πολλοὶ δῆλοι ἦσαν συνιστάμενοί τε καὶ θαυμάζοντες, τί ἔσοιτο ἡ πολιτεία* samt Udtrykket *οὐδέν εἰμι* = perii (Sophocl. El. 677; Phil. 951 og 1030; Aristoph. Equ. 1243; Vesp. 997). Dog kan jeg for Øieblikket ikke anfore noget Exempel paa, at *γίγνομαι* med en Personbetegnelse som Subject og et Pronomen i Neutrum som Prædicatsord er brugt om Skjæbne i Almindelighed, undtagen af senere Forfattere, som Heliodor. Æthiop. II, 14 (*ὡς ἐκεῖνος μὲν ὅ τι καὶ γέγονεν οὐκ ἔχοι λέγειν, αὐτὸς δὲ τραυματίας ἀπενήξατο πρὸς τὴν γῆν*), Achill. Tat. III, 23 (*ὁ δὲ Κλεινίας, εἶπον, τί γέγονεν*;), Xenoph. Ephes. III, 3 (*κἀγὼ μὲν ἐξέφυγον, ἡ δὲ οὐκ οἶδα ὅ τι ἐγένετο*), og hos Æschylos kan *τί* ogsaa tages som Subject, ligesom Aristoph. Vesp. 24 (*οἴμοι, τί δῆτά μοι κακὸν γενήσεται ἰδόντι τοιοῦτον ἐνύπνιον*;), Ran. 1251 (*τί ποτε πρᾶγμα γενήσεται*;); sml. Soph. Œd. Col. 225 *θύγατερ, τί ποτ' αὐτίκα κύρσει*; og andre mere specielle Udtryk (som Eurip. Iph. Taur. 874, Soph. Ant. 1296, Eurip. Ion. 1246). Jeg kunde nok onske at see *τί γενήσομαι* netop i denne Form.

rende bragt ialtfald i en ydre Forbindelse med Spørgsmaalet *τί γένωμαι* allerede af G. H. Schäfer i Meletem. crit. in Dionys. Halic. art. rhetor. p. 98. Idet han nemlig der med god Grund i Stedet hos Theokrit retter *τί γενοίμεθα* til *τί γενώμεθα* (hvad allerede ogsaa G. Hermann havde gjort), benytter han Leiligheden til at støtte Læsemaaden *τίς γένωμαι* Lucian. dial. meretr. 9, 3 (s. ndf.), som G. Hermann dengang havde villet forandre til *τί γένωμαι*, deels ved et Citat af Thomas Magister (*'Αεὶ πάντα τὰ ἀπορηματικὰ ὑποτακτικῶς ἐκφέρονται, οἷον τί χρήσωμαι καὶ τίς γένωμαι καὶ πῇ τράπωμαι*), deels ved at gjøre gjældende, at Grækerne bruge baade *πάντα γίγνομαι* og *παντοῖος* eller *παντοδαπὸς γίγνομαι*, «si quis metu aliove πάθει perculsus alias ex aliis formas induit». Der maa imidlertid her skjelnes lidt deels mellem disse Talemaader selv, deels mellem deres Brug til forskjellige Tider. Hvad *παντοῖος γίγνομαι* angaaer, da forekommer det som Udtryk for en saadan Situation tre Steder hos Herodot (anførte hos Pape under *παντοῖος*), for at betegne de forskjellige Forsøg, som man gjør, deels under Paavirkning af et lidenskabeligt Ønske, for at formaae en Anden til at opfylde dette, deels under Paavirkning af heftig Frygt eller Fortvivlelse, for ved Overtalelse af en Anden at afvende en truende Ulykke eller frie sig ud af en fortvivlet Situation, og overalt med tilføiet Betegnelse af en saadan Hensigt. Herodot VII, 10 minder Artabanos ved Raadslagningen om Toget mod Hellas Xerxes om Dareios' Tog mod Skytherne og siger da: *τότε παντοῖοι ἐγένοντο Σκύθαι δεόμενοι Ἰώνων λῦσαι τὸν πόρον.* III, 124 hedder det om den samiske Tyran Polykrates' Datter, da hun har drømt, at hendes Fader hænger i Luften og bades af Zeus og salves af Helios: *ταύτην ἰδοῦσα τὴν ὄψιν παντοίη ἐγένετο μὴ ἀποδημῆσαι τὸν Πολυκράτεα παρὰ τὸν Ὀροίτην, καὶ δὴ καὶ ἰόντος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πεντηκόντερον ἐπεφημίζετο.* Endelig IX, 109 hedder det om Xerxes, da han har svoret sin Elskerinde Artaynte at tilstaae hende enhver Bøn, hun maatte gjøre, og hun saa beder ham om den Kappe, som hans Hustru Amestris netop har foræret ham: *Ξέρξης δὲ παντοῖος ἐγίνετο*

οὐ βουλόμενος δοῦναι· — — ἀλλὰ πόλις τε ἐδίδου καὶ χρυσὸν ἄπλετον καὶ στρατὸν, τοῦ ἔμελλε οὐδεὶς ἄρξειν ἀλλ' ἢ ἐκείνη· — — ἀλλ' οὐ γὰρ ἔπειθε, διδοῖ τὸ φᾶρος. Attiske Forfattere synes ikke at have brugt dette Udtryk, hvorimod det, som saa meget Andet hos Herodot, kommer igjen hos de Senere, f. Ex. Plutarch. Mar. 30 *παντοῖος γενόμενος ὑπὲρ τοῦ σῶσαι τοὺς ἄνδρας οὐδὲν ὤνησεν* og Ælian. de nat. anim. XV, 21 *παντοῖοι ἐγένοντο οἱ Ἰνδοὶ δεόμενοι τοῦ Ἀλεξάνδρου μηδένα ἐπιθέσθαι τῷ ζώῳ.*[1]) Hvad derimod *πάντα γίγνομαι* angaaer (og det Samme gjælder om *παντοδαπὸς γίγνομαι* hos de ældre Forfattere), da mindes jeg ikke at have seet det brugt ganske paa samme Maade. Begge disse Talemaader findes brugte først om en virkelig, bevidst og frivillig Antagelse af forskjellige ydre, legemlige Skikkelser i Medfør af en eiendommelig medfødt Gave, altsaa om overnaturlige Væsner. Saaledes bruges de om Proteus, om Empusa, om de aristophaniske Skyer (Odyss. IV, 417, sml. 455 ff., Aristoph. Ran. 289, Nub. 348, sml. 352 og 354 f.).[2]) Dernæst bruges de ogsaa om Mennesker, der ved Kunst antage forskjellige legemlige Skikkelser, saaledes Plat. de Rep. p. 398 A om den mimiske Kunstner. Fremdeles bruges de i overført Betydning om Personer, som ved deres Adfærd minde om hine mythiske eller fabelagtige Væsner, men saaledes, at Udtrykkene ingenlunde medføre Forestillingen om lidenskabelig Betagethed, men snarere om driftig Mangesidighed eller om snu Behændighed. Saaledes bruges Demosth. de cor. § 130

---

[1]) Lukian bruger ikke sjelden denne Talemaade, baade med *γίγνομαι* og med *εἰμί*, men den har hos ham en langt mere farvelos Charakteer end hos Herodot, idet den kun betegner de forskjellige Maader, hvorpaa en Sindsstemning yttrer sig (Dial. deor. 21, 2; Dial. mort. 21, 1; Demon. 6; Pro lapsu in salut. 1; Eunuch. 11), ja endog (Nigr. 4) forskjellige modsatte Sindsstemninger, hvori man bliver bragt ved en Andens Tale; paa lignende Maade findes den ogsaa hos Ælius Aristides XXVI (*ἱερ. λόγ. δ'*) vol. I p. 342 Jebb: *καὶ ὃς ἔτι μὲν ἀναγιγνώσκων δῆλος ἦν παντοῖος γιγνόμενος, ἱστάμενός τε πολλαχοῦ τῶν γραμμάτων καὶ στρεφόμενος.*

[2]) Hertil svarer da Spørgsmaalet i et Fragment af Komikeren Sannyrion (Meineke II p. 874), nemlig Danae fr. 1 *τί οὖν γενόμενος εἰς ὀπὴν ἐνδύσομαι; ζητητέον. φέρ' εἰ γενοίμην — γαλῆ;* o. s. v.

πάντα γίγνεσθαι om Æschines' Moder, som siges at være af den Grund kaldet Empusa, og Plat. Ion. 541 E παντοδαπὸς γίγνομαι i Forbindelse med ἄνω καὶ κάτω στρέφεσθαι om den, der «ligesom Proteus» paa forskjellig Maade veed at snoe sig fra det, han ikke gjerne vil til (thi selve det sproglige Udtryk betegner der ikke Andet; at det i Virkeligheden er brugt om Een, der er i Knibe og ikke veed, hvordan han skal slippe fra den, beroer paa at Udtrykket er brugt med Ironi). Hvad senere Forfattere angaaer, har jeg fundet παντοδαπός εἰμι, ligesom det herodoteiske παντοῖος γίγνομαι, om den, der handler under Paavirkning af et lidenskabeligt Ønske, Dion. Chrysost. or. 4 de regno p. 164 Reiske: ὁ Ἀλέξανδρος ἐκπεπληγμένος τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἀνδρεῖον — — παντοδαπὸς ἦν ἱκετεύων μὴ φθονῆσαι — — ἀλλὰ φράσαι o. s. v.[1]) Overhovedet mindes jeg ikke hos attiske Forfattere at have fundet noget Udtryk med εἰμί eller γίγνομαι, der egentlig kunde stilles ganske jævnsides med παντοῖος γίγνομαι hos Herodot. Om Anvendelse af alle mulige Midler til en Hensigts Opnaaelse bruge de πᾶν eller πάντα ποιεῖν og mangfoldige mere specielle Udtryk, men derved betegnes en bevidst og beregnet Anvendelse af Midler; derimod Udtrykkene ἐν παντὶ εἶναι eller γίγνεσθαι betegne blot den yderste Grad af Nød eller Fortvivlelse og medføre ikke Forestillingen om Hensigt eller Ønske.[2]) Men uden Tvivl er det ogsaa netop hiin Forestilling om en Antagen af forskjellige legemlige Skikkelser, hvorfra baade Spørgeformelen τί γένωμαι og det herodoteiske παντοῖος γίγνομαι er udgaaet (med Hensyn til det Sidste kan man sammenligne Odyss. XVII, 486, hvor det om Guderne hedder: παντοῖοι τελέθοντες ἐπιστρωφῶσι πόληας;

---

[1]) Hos Achilles Tatius bruges παντοδαπὸς γίγνομαι (III, 23) om de forskjellige Maader, hvorpaa en Sindsstemning yttrer sig, og παντοδαπός εἰμι (II, 29; VII, 1) om den, der er betaget af forskjellige Sindsstemninger paa samme Tid, altsaa ligesom παντοῖος γίγνομαι hos Lukian og Aristides; s. S. 234 Not. 1; paa den sidste Maade findes hos samme Forfatter ogsaa πάντα γίγνομαι (V, 19).

[2]) Til ἐν παντὶ εἶναι er der Xenoph. Hell. V, 4, 29 føiet en Sætning med μή, men det er i Analogi med verba timendi.

jfr. Eurip. Bacch. 477 f.), og det maa næsten siges at være tilfældigt, om lignende Udtryk ikke findes hos Attikerne; thi Forudsætningerne for en saadan Brug ere fuldstændigt tilstede. At naadige Guder ofte havde friet et Menneske ud af en fortvivlet Situation ved en Forvandling, var jo en courant Forestilling, og det var da ikke underligt, at en saadan Forvandling til en anden Skikkelse kunde fremstille sig som en Udvei af Nøden. At den møder os i Ønskets Form, har heller ikke for os nogetsomhelst Paafaldende, som naar Choret Æschyl. Suppl. 779 ønsker: *μέλας γενοίμαν καπνός*, Hermione Eurip. Andr. 862: *κυανόπτερος ὄρνις εἴθ' εἴην* eller Herakles Eurip. Herc. fur. 1397: *αὐτοῦ γενοίμην πέτρος ἀμνήμων κακῶν.* Men vi finde ogsaa noget Lignende i det deliberative Spørgsmaals Form. Saaledes siger Herakles Eurip. Herc. fur. 1157 i sin Fortvivlelse over at have dræbt Hustru og Børn: *οἴμοι, τί δράσω; ποῖ κακῶν ἐρημίαν εὕρω πτερωτὸς ἢ κατὰ χθονὸς μολών*; og lignende Overveielser, om man skal flygte op i Luften eller ned i Jorden eller ud til det yderste Hav, ere ikke saa ganske sjeldne; s. Eurip. Hec. 1099, Or. 1375, Ion. 1238, Phaeton. fr. 781 v. 57 Nauck (Dind. fr. 2). Det er da vistnok den samme Forestilling, kun mere forflygtiget og billedlig taget, der ligger til Grund baade i Overveielsens Form for Spørgsmaalet *τί γένωμαι* og i den virkeliggjorte Tankes Form for Udtryk som *παντοῖος γίγνομαι.* Exempler paa Folk, der ere i Knibe og nu «blive til Allehaande» for at slippe ud af den, have vi i Komødien, som f. Ex. i Aristoph. Vesp. den indelukkede Philokleon snart bliver til en Muus, snart til en Røg, snart til en Spurv;[1]) der bruges ogsaa der (v. 207 og 353) Verbet *γίγνεσθαι* om disse Forsøg, altsaa billedligt, men endnu ikke uegentligt (man kunde her minde om danske Talemaader som «at krybe i et Musehul af Skræk»). Naar vi nu lade det for Komødiens Udtryksform naturlige Sandse-

[1]) Naar han ogsaa optræder som en anden Odysseus, da har dette mere Charakteer af listig Beregning, ligesom naar Mnesilochos i Thesmoph. søger at slippe bort under forskjellige Skikkelser af euripideiske Dramer (sml. hvad der ovenfor er bemærket om *παντοδαπὸς γίγνομαι*).

lighedselement i Forestillingen træde endnu mere tilbage, komme vi til den Forestillingsform, der har fundet sit Udtryk i *παντοῖος γίγνομαι*. Denne Talemaade forholder sig da til *τί γένωμαι* som *πολλὰ πάσχειν* forholdt sig til *τί πάθω*; der betegnes ved *τί γένωμαι* den i Fortvivlelsens Raadvildhed foretagne Overveielse af, hvorledes man skal slippe ud af Situationen, og ved *παντοῖος γίγνομαι* (forsaavidt det er en fortvivlet Situation, det er Udtryk for) de forskjellige halvbevidste Forsøg, man i sin Fortvivlelse gjør i den Retning; som Enden paa det Hele finde vi ogsaa her (Herodot. IX, 109; Thucyd. II, 52) Resignationen, der hos Thukydid fremtræder i den uhyggelige Form af sløv Opgivelse af Alt. Oversættes kan *τί γένωμαι* ved «hvordan skal jeg tee mig?» eller, for at bruge et Udtryk, der ligner det græske og vel ogsaa uden stor Forsyndelse kunde bruges paa Dansk, ved «hvad (i Virkeligheden sige vi jo rigtignok «hvor») skal jeg gjøre af mig selv?». At det græske *τί γένωμαι* og det danske «hvor skal jeg gjøre af mig selv?» kun ere to Nuancer af den samme Forestilling, fremgaaer af de ovenfor fremdragne Ønsker og Overveielser af Tragødien, og ogsaa det i det længere nede anførte Sted af Lukian til *τί γένωμαι* føiede Ønske i Spørgsmaalsform *πῶς ἄν με ἡ γῆ καταπίοι*; («gid jeg kunde synke i Jorden!») er i denne Henseende betegnende.

Efter disse Bemærkninger til Forklaring af Spørgeformelen *τί γένωμαι* skal jeg dvæle lidt ved et Par Steder, der ere eiendommelige ved Afvigelser deels i Formen, deels i Brugen. Det første er Æschyl. Prom. 905, hvor Choret, grebet af Medlidenhed med den vildsomt omflakkende Ios ulykkelige Skjæbne, priser det jævnbyrdige Ægteskabs Lykke. Det hedder der:

ἐμοὶ δ' ὅτι μὲν ὁμαλὸς ὁ γάμος, ἄφοβος, οὐ δέδια·
μηδὲ κρεισσόνων θεῶν ἔρως ἄφυκτον ὄμμα προσδράκοι με.
ἀπόλεμος ὅδε γ' ὁ πόλεμος, ἄπορα πόριμος·
οὐδ' ἔχω, τίς ἂν γενοίμαν· τὰν Διὸς γὰρ οὐχ ὁρῶ
μῆτιν ὅπᾳ φύγοιμ' ἄν.

Her er der i Henseende til Formen to Ting at lægge Mærke til, nemlig Verbets Modus (Optativ med *ἄν* istedenfor Conjunctiv)

og Pronominets Kjøn (*τίς* istedenfor *τί*). Den første Forandring er dog her ikke, som det var Tilfældet med *τί ἂν πάθοιμι* hos senere Forfattere, en blot Nuance i Udtrykket (en saadan, dubitativ Form af Spørgsmaalet har jeg i denne Formel ikke fundet hos nogensomhelst Forfatter), men den kan siges at være nødvendiggjort ved, at Spørgsmaalet ikke gjøres ligefrem i en virkelig stedfindende Situation, men forestilles som paatrængende sig under en vis som mulig tænkt Forudsætning, og ved at dette særegne Forhold med sit Krav paa Betegnelse, skjøndt Spørgsmaalet er indirect, har gjort sig gjældende ikke i Hovedsætningen, men i selve den afhængige Spørgesætning (i Liighed med hvad der Xenoph. Anab. V, 9, 28 er Tilfældet i en Gjenstandssætning med *μή* efter *ἐννοῶ*; s. Madv. gr. Ordf. § 137 under Texten. At Spørgsmaalet her virkelig er deliberativt (sml. ndf. S. 242 Not. 1), sees af, at Hovedsætningen har Formen *οὐκ ἔχω* og ikke *οὐκ οἶδα* eller lign.). Det er da, hvad denne Afvigelse i Formen angaaer, som Exempel paa en saadan compliceret Forestilling og dens sproglige Betegnelse, at Stedet har Interesse. Hvad den anden Afvigelse angaaer, at der er brugt *τίς* og ikke *τί*, da vil det af de nedenfor anførte Steder fremgaae, at denne Form af Udtrykket hos de senere Forfattere næsten fuldstændig har fortrængt den anden, og det er da interessant, at vi hos Æschylos møde begge Former ved Siden af hinanden. At rette *τίς* til *τί*, som A. Meineke i Philologus XIX p. 232 foreslog i Henhold til «Sprogbrugens Krav» (og som H. Weil har gjort), er nemlig ligeoverfor den senere Tids aldeles overveiende Anvendelse af *τίς*, selv om man troer at kunne finde sig i Hiaten, allerede betænkeligt paa Grund af det ringe Antal af Steder, der constituere den ældre Sprogbrug, og Meineke tog ogsaa allerede i de tilføiede Tillæg og Rettelser sit Forslag tilbage, rigtignok uden Motivering. Man kunde opkaste det Spørgsmaal, om ikke Forskjellen i Form hos Æschylos er ledsaget af en vis Forskjel ogsaa i Betydningen (der er sex Aarhundreder imellem dette Sted og det ældste af de senere, jeg har noteret mig), og det er efter Contexten ganske vist ikke umuligt, at der her kan

have været tænkt mere paa den sjælelige Habitus end paa den ydre Maade at tee sig paa (sml. hvad der S. 242 Not. 1 vil blive at bemærke om den senere Sprogbrug); men da Stedet, saavidt mig bekjendt, er enestaaende i den ældre Litteratur, seer jeg ingen Mulighed for at statuere en saadan Forskjel med nogensomhelst Sikkerhed, og det er jo heller ikke uden Analogier i Sproget, at *τίς* og *τί* i samme Talemaade bruges jævnsides med hinanden[1]).

Det andet Sted er Eurip. Alc. 153, hvor Ternen paa Chorets Udtalelse om Alkestis *ἴστω νυν εὐκλεής γε κατθανουμένη γυνή τ' ἀρίστη τῶν ὑφ' ἡλίῳ μακρῷ* svarer:

πῶς δ' οὐκ ἀρίστη; τίς δ' ἐναντιώσεται;
τί χρὴ γενέσθαι τὴν ὑπερβεβλημένην
γυναῖκα; πῶς δ' ἂν μᾶλλον ἐνδείξαιτό τις
πόσιν προτιμῶσ' ἢ θέλουσ' ὑπερθανεῖν;

Herom maa bemærkes Følgende. Om end *τὴν ὑπερβεβλημένην γυναῖκα* ikke kan have den Betydning, man har villet lægge deri («den Qvinde, som skal overgaae hende»), men kun kan være = «den (*κατ' ἐξοχήν*) udmærkede Qvinde», saa komme vi dog ad en anden Vei til samme Mening; Ordene betyde «hvorledes skal den udmærkede Qvinde tee sig (nml. anderledes end Alkestis har gjort)?» og betegne altsaa Umuligheden af at vise en med Begrebet en udmærket Qvinde mere stemmende Adfærd end den af Alkestis udviiste. Spørgsmaalet er da her ikke et Fortvivlelsens Spørgsmaal, men blot et Spørgsmaal med negtende Mening, d. e. med Antydning af, at der i den omhandlede Retning ikke er Noget at gjøre, saaledes som vi ovenfor saae, at senere Forfattere stundom bruge *τί ἂν πάθοιμι*; den mere lidenskabsløse, objective Charakteer, som Spørgmaalet i denne Betydning har, gjør sig ogsaa gjældende i Brugen af tredie Person og af Verbet *χρή*. At det imidlertid ogsaa her er den

---

[1]) Saaledes bruges baade *εἶναί τι* og *εἶναί τινα*, *οὐδὲν εἶναι* og *οὐδένα εἶναι* til Betegnelse af en Persons Værd og Betydning. Denne Analogi blev i phil.-hist. Samfund paapeget af Hr. Conferensraad Madvig, hvis jeg ellers tør nævne et Navn som hans i en saa underordnet Anledning.

samme Forestilling om Antagelse af en ydre Skikkelse, der ligger til Grund, derom vil neppe Nogen tvivle, naar han sammenligner f. Ex. Gobryas' Fortolkning af Skythernes Foræringer til Dareios Herodot. IV, 132: *ἢν μὴ ὄρνιθες γενόμενοι ἀναπτῆσθε ἐς τὸν οὐρανὸν ἢ μύες γενόμενοι κατὰ τῆς γῆς καταδύητε ἢ βάτραχοι γενόμενοι ἐς τὰς λίμνας ἐσπηδήσητε, οὐκ ἀπονοστήσετε ὀπίσω ὑπὸ τῶνδε τῶν τοξευμάτων βαλλόμενοι*, eller den hos Dion Chrysostomos de gloria I (or. 66 p. 358 Reiske) opbevarede og af ham endnu yderligere tilspidsede Yttring af Bion (formodentlig Borystheniten): *μὴ δυνατὸν εἶναι τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν, εἰ μὴ πλακοῦντα γενόμενον ἢ Θάσιον.* Et almindeligt positivt Udtryk i en tilsvarende Sammenhæng veed jeg kun at anføre af Ælius Aristides, nemlig orat. Leuctr. I (vol. I p. 421 Jebb.) *ἐγὼ μὲν οὐκ ἐπινοῶ πᾶς γιγνόμενος*, hvormed man kan sammenligne det danske «om jeg saa stod paa Hovedet».[1])

Om Sprogbrugen hos de senere Forfattere er der ved denne Formel ikke Meget at tilføie udover det allerede Bemærkede, at Spørgsmaalet her (saavidt mig bekjendt) næsten udelukkende optræder i den ogsaa af Thomas Magister (s. ovf.) ene anførte Form *τίς γένωμαι*, hvad der, forsaavidt der hos de Ældre skulde have været nogen Forskjel imellem *τί γένωμαι* og *τίς γένωμαι* (jfr. det ovenfor til Æschyl. Prom. 905 Bemærkede), maatte tilskrives en vis Løshed i Opfattelse og Brug, som ikke vilde

---

[1]) Det bør iøvrigt ikke lades ubemærket, at Sproget ogsaa ad en anden Vei kunde komme til lignende Udtryk med *γίγνομαι* om Adfærd og Handlemaade endog ganske i Almindelighed (ikke betingede af en særegen Situation), nemlig igjennem Brugen af *γίγνομαι* som Betegnelse for Manifestation af eller Optræden i en vis Egenskab (f. Ex. *ἄνδρα ἀγαθὸν γίγνεσθαι, σωτῆρα γίγνεσθαί τινος*); men at denne Sprogbrug virkelig skulde have afsat tilsvarende spørgende Udtryk, finder jeg i den ældre Græcitet ellers ingen Spor af, og hvad der af den Art findes hos sildige Forfattere, som f. Ex. Synes. Epist. 104 *νῦν ἔδει τοῦ γενναίου λήματος, νῦν τῶν ἐκείνου χειρῶν. τί ἂν ἐποίησε; τί ἂν ἐγένετο*; eller Epist. 121 *ἔστω δή σοι τοῦτο τεκμήριον, τίς ἂν ἐγενόμην ἐξόν τι ποιεῖν. ὃς ἐπειδὴ οὐκ ἔξεστι καταρῶμαι* (man lægge Mærke til Pronominets forskjellige Kjøn), kan ogsaa opfattes som en paa uklar Sprogfølelse beroende stærk Udvidelse af den Sprogbrug, hvoraf jeg her har udledet Formelen *τί γένωμαι*.

kunne vække Forundring. Hyppigst er Formelen ogsaa her Udtryk for Raadvildhed, dog tildeels uden Charakteer af Fortvivlelse; men enkeltviis findes den ved Siden deraf ogsaa brugt som Udtryk for blot Tvivlraadighed. Hvad Brugen angaaer, dækker altsaa de senere Forfatteres *τίς γένωμαι* fuldstændigt *τί πάθω*, saaledes som dette fremtræder hos de Ældre, men strækker sig desuden noget videre, om end ikke fuldt saa langt som det senere *τί πάθω* (*τί ἂν πάθοιμι*), idet ialtfald jeg ikke har seet selve Formelen *τίς γένωμαι* brugt som blot Spørgsmaal med negtende Mening, hvad der dog efter det nysomhandlede Sted Eurip. Alc. 153 kunde synes at ligge nær. I det Enkelte vil man bedst see Sprogbrugen udfolde sig i selve Forfatterstederne, som jeg nu skal lade følge.

Lucian. dial. meretr. 9, 3 udbryder Hetæren Pannychis, da begge hendes Elskere træffe sammen hos hende, i sin Fortvivlelse: *τίς γένωμαι; πῶς ἄν με ἡ γῆ καταπίοι;* Stedet er allerede leilighedsviis omtalt flere Gange i det Foregaaende.

Hos den med Lukian samtidige Rhetor Ælius Aristides har jeg fundet Formelen paa fire Steder, der frembyde Exempler paa en tildeels meget stærk Udvidelse af Formelens Omraade, overalt i den af et *οὐκ ἔχειν* afhængige Spørgesætnings Form. Strax paa den første Side, i Begyndelsen af *λόγος εἰς Δία*, som er forfattet ifølge et i Havsnød aflagt Løfte, læse vi: *καίτοι πρὸς αὐτῷ* (nml. *τῷ λόγῳ*) *γιγνόμενος οὐκ ἔχω, τίς γένωμαι, ἀλλὰ νῦν μοι δοκῶ καὶ σφόδρα μανθάνειν, ὡς τελέως ἄρα ἐκινδύνευον καὶ οὐκ ἐν ἐμαυτῷ ἦν ὑπὸ τῆς θαλάττης, κατὰ τοιούτων εὐχόμενος, ἃ μήτε ἀποπληρῶσαι ῥάδιον μήτε ἐγχειρῆσαι σωφροσύνης ἴσως ἔχει πίστιν, ὑπισχνούμενος ὕμνον ἐρεῖν Διός, καὶ ταῦτα ἄνευ μέτρου.* I or. XLIX (*περὶ τοῦ παραφθέγματος* d. e. om Udtalelser af personlig Natur i litteraire Arbeider) hedder det vol. I p. 393 Jebb: *ὅταν οὖν τις* (nml. *ῥήτωρ*) *ἀγώνισμα ποιήσηται διὰ πάντων τῶν καλῶν τούτων διεξελθεῖν καὶ πάσας μίξεις μῖξαι περὶ τοὺς λόγους — —, σκοτοδινιᾷ δὴ πᾶς ἐνταῦθα ἀκροάτης καὶ οὐκ ἔχει, τίς γένηται.* Lidt ovenfor i samme Declamation (p. 381) siger Aristides, efterat have om-

talt Herodots om stærk Selvfølelse vidnende Proømium: *καί μοι δοκεῖ τὸν ἕτερον* (d. e. Thukydides) *τοῦτο ἡσυχῇ κνίζειν· οὐκ ἔχων γοῦν, ὅστις γένηται, τὸν πόλεμον αἴρει καὶ βουλόμενος εἰπεῖν, οἶμαι, ὅτι αὐτὸς ἀξιολογώτατος εἴη τῶν συγγραφέων, τῷ πολέμῳ τὴν ψῆφον δίδωσιν.* Endelig XXIII (*ἱερ. λόγ. α'*) vol. I p. 290 Jebb hedder det: *ὁ δὲ Ζώσιμος ἐμακαρίζετο ὑπὸ πάντων καὶ αὐτὸς οὐκ εἶχεν, ὅστις γένηται, τῷ τε θεῷ χάριν ἔχων τῆς προνοίας καὶ τῆς διακονίας ἐμοί.* Man vil see, at der ogsaa paa alle disse Steder betegnes Raadvildhed (ikke Umuligheden af overhovedet at gjøre Noget); men den Stemning, hvori Raadvildheden har sin Grund, er intetsteds egentlig Fortvivlelse og er i det Hele af høist ueensartet Natur; i det første Sted er det Forlegenhed ved at skulle indfrie et ubetænksomt Løfte, i det andet Forvirring ligeoverfor en Kunstpræstation, som man er ude af Stand til at opfatte i sin Heelhed, i det tredie Trangen til at give Bevidstheden om sin egen Fortræffelighed Luft uden dog ligefrem at tale om sig selv, og i det fjerde endog overvættes Glæde og Taknemmelighed. Saa udstrakt et Spillerum for Brugen af denne Formel veed jeg ikke om nogen anden Forfatter har tilladt sig.

Endeel Steder ere samlede af Fr. Jacobs til Achill. Tat. V, 21 (*οὐκ εἶχον δὲ, ὅστις γένωμαι* om Forlegenhed ligeoverfor en ikke uberettiget Fordring, som man dog meget nødig vil fyldestgjøre), deels af selve den commenterede Forfatter (VI, 19 *ταῦτα ἀκούσας ὁ Θέρσανδρος οὐκ εἶχεν, ὅστις γένηται· καὶ γὰρ ἤρα καὶ ὠργίζετο*, altsaa om Tvivlraadighed fremkaldt ved en Kamp mellem modsatte Stemninger), deels af den vistnok meget sildige Erotiker Eustathios (I, 10 *ἐγὼ δὲ, τίς γενοίμην, οὐκ εἶχον* om Undseelse over at have compromitteret en ung Pige) og deels af Libanios (tom. IV p. 838 Reiske),[1]) hvilket

---

[1]) Stedet ib. p. 127 (af Declamationen *Ὀρέστης*, hvori den for Modermord anklagede Orestes forsvarer sig) er noget forskjelligt, og Spørgsmaalet her neppe engang deliberativt. Orestes siger her, at hvis han, som Anklageren havde forlangt, havde stævnet Klytæmnestra istedenfor at dræbe hende, da vilde Dommerne have gjort ham Bebreidelser for Svaghed,

sidste Sted giver en meget nærliggende Anviisning paa en Række sideordnede Steder af samme Forfatter. Det er nemlig taget af een af de *μελέται*, hvori Personer, som af een eller anden mere eller mindre piquant Grund ere blevne kjede af Livet, tænkes hos de Femhundredes Raad i Athen at begjære Tilladelse til at tømme Giftbægeret, saaledes som Valerius Maximus (II, 6, 7—8) beretter at det kunde finde Sted i Massilia og at han selv havde været Øienvidne til paa Keos (hvoraf han slutter «consuetudinem Massiliensium non in Gallia ortam, sed ex Græcia translatam»), og som det Heliodor. Æthiop. IV, 19 forudsættes som muligt ogsaa i Delphi (*προσαγγέλλειν ἑαυτόν* kaldes det); Spiren til Declamationer over dette Thema kan tænkes at have ligget i visse tragiske *ῥήσεις*, som Eurip. Herc. fur. 1255 ff., hvor Herakles gjør sin Ven Theseus Rede for Grundene til, at Livet har tabt sit Værd for ham. Det af Jacobs anførte Sted er af Declamationen *Φιλάργυρος ἐρασθεὶς ἑταίρας ἑαυτὸν προσαγγέλλει*, og den Gjerrige siger der, efterat have skildret den *μάχη τοῖν δυοῖν ἐρώτοιν*, hvoraf han fortæres, men hvori dog ὁ *τοῦ κιβωτίου* hidtil altid har været den Seirende: *ἐπιῤῥάξας οὖν τὸ πῶμα τῷ κιβωτίῳ καὶ κλείσας ἀσφαλῶς ἀποτρέχω· εἶτ' οὐκ ἔχω, τίς γένωμαι, ἀλλ' ἀλύων ἄνω καὶ κάτω*

---

eftersom hendes Forbrydelse jo var aabenbar; naar han da fortsætter: *τίς ἂν ἐγενόμην τούτων ἀκούων; οὐκ ἂν εὐθὺς κατέδυν καὶ ἰδεῖν εἰς οὐρανοὺς οὐκ ἂν ἠνεσχόμην*; da betyder dette Spørgsmaal vist kun «hvorledes vilde jeg være bleven tilmode ved at høre dette?» (sml. Heliodor. Æthiop. I, 10 *τίνα με οἴεσθε γεγενῆσθαι, ὃς καὶ νῦν ἐρυθριῶ διηγούμενος*; Achill. Tat. VIII, 14 *ἐγὼ δέ, ὅστις ἐγεγόνειν, οὐκ ἂν εἴποιμι λόγῳ*) eller betegner i det Høieste (i Liighed med *παντοῖος γίγνομαι* S. 234 Not. 1) den reent umiddelbare og uvilkaarlige ydre Virkning af Sindsstemningen, ligesom det om en rigtignok ganske forskjellig Stemning Æl. Aristid. XLIX vol. II p. 379 Jebb. efter Anførelsen af en Bøn af Pindar (fr. 60 Boeckh) hedder: *καίτοι τίς ἂν ἦν τυχὼν τῶν ἐκ τῆς εὐχῆς, ὃς εὐθὺς ἀρχόμενος τῆς εὐχῆς τοσοῦτον ἐφ' αὑτῷ φρονεῖ εἰπὼν εἰς αὐτόν*; Et meget lignende Sted findes Synes. Epist. 44, hvor det i Tiltale til en formodet Drabsmand hedder: *καὶ τίς ἂν γένοιο τοῦ σώματος ἐξελθὼν εἴθ' ὑπὸ βιαίας δίκης εἴτε ἕτερον τρόπον, κἄπειτα αὐτὴν τὴν ψυχὴν αὐτῇ τῇ ψυχῇ θεασάμενος, οὐκ οὔσης ἀρνεῖσθαί σοι γλώττης, ἀλλ' ἐγκεκολαμμένον ἔχων τοὐπίσημον τὸ τῆς πράξεως; οὐκ ἰλιγγιάσεις; οὐκ ἀπορήσεις*;

περίειμι τὴν ἀγορὰν, τὸ ἄστυ πᾶν, τὴν οἰκίαν o. s. v. Af Declamationer af denne Art findes der adskillige hos Libanios, og Spørgsmaalet *τίς γένωμαι* forekommer i dem naturligviis jævnlig, saaledes ib. p. 147 (*Δύσκολος γήμας λάλον γυναῖκα ἑαυτὸν προσαγγέλλει*): *ὡς οὖν πάντα, δι᾽ ὧν πείσειν τε ᾤμην καὶ καταναγκάσειν, πεποιηκὼς βέλτιον μὲν οὐκ ἀπέφηνα τὸ πρᾶγμα, χαλεπώτερον δὲ πολλῷ, τίς γένωμαι; ποῖ καταφύγω; τίνα λύσιν εὕρω τῆς συμφορᾶς;* p. 194 (*Τίμων ἐρῶν Ἀλκιβιάδου ἑαυτὸν προσαγγέλλει*): *τὴν φύσιν δ᾽ οὐδέπω καὶ τήμερον δύναμαι τῶν παιδικῶν καταδεῖν, οὐδὲ τὸν τρόπον* (der følger nu en Skildring af dennes Anomalier). *τίς δὴ γένωμαι, ἢ τίνα εὕρω τῶν κακῶν μεταβολήν;* p. 226 (*Παράσιτος τοῦ τρέφοντος αὐτὸν φιλοσοφήσαντος ἑαυτὸν προσαγγέλλει*), hvor Parasiten, efterat have meddeelt, at han staaer ganske ene i Verden og hverken har Forældre eller Slægtninge mere, fortsætter: *ὃν δ᾽ ἀντὶ πάντων εἶχον, φιλοσοφεῖ, τὸ δ᾽ ἴσον εἰπεῖν, καὶ οὗτος τέθνηκέ μοι. τίς δὴ γένωμαι τῆς παλαιᾶς συνηθείας ἑαλωκώς; πῶς ἐπαρκέσω πρὸς τὴν χρείαν ἐμαυτῷ τρυφᾶν μεμαθηκώς;* o. s. v. Som Udtryk for tvivlraadig Vaklen, der ender ved en lys Tanke og dertil svarende Beslutning, finde vi Formelen i Declamationen *Ὀρέστης*, nemlig p. 120, hvor Orestes skildrer sin Stemning efter Faderens Drab: *μέσος δὴ γίγνομαι τοῖς κακοῖς καὶ ἠπόρουν, καί μοι πάντα πρὸς τὴν γνώμην εἰσῄει· παρίδω τὸν πατέρα; τῆς μητρὸς ἅψωμαι; ἐμαυτὸν ἀνέλω; τίς δὴ καὶ γένωμαι; ὦ κρίσεως ἐκείνης δυστυχοῦς καὶ πανταχόθεν λυπούσης. ἐδόκει δή μοι τὸ πρᾶγμα κρείττονος δεῖσθαι βουλῆς· ἔλεγον γὰρ, ὡς ὅσα τῶν βουλευμάτων τὴν τῶν ἀνθρώπων γνώμην νικᾷ, ταῦτα τοῖς θεοῖς ἐπιτρέπειν προσήκει*, hvorpaa han jo saa raadspørger Apollons Orakel i Delphi.

Af de saakaldte Aristænetos' Breve anfører Hemsterhuis til Thomas Magister lib. I ep. 28, hvor en Elsker i Fortvivlelse over den Elskedes Vægelsindighed udbryder: *τί πράξω; τίς γένωμαι; φεῦ τῶν ἀφορήτων κακῶν, παπαῖ τῶν ἀμέτρως κατεβλακευμένων ἠθῶν.*

Endelig skal jeg af Xenophon Ephesius anføre to Steder, nemlig II, 4 *ταῦτα πάντα εἰς μείζονα συμφορὰν τὸν Ἀβροκόμην ἦγε καὶ ἠπόρει, ὅστις γένηται*, og V, 10 *εἰ δὲ αὕτη ἡ στήλη τῶν συντρόφων τῶν ἡμετέρων ὑπὲρ ἀμφοτέρων τὸ ἀνάθημα, τίς οὖν γένωμαι μόνος; ποῦ δὲ τοὺς φιλτάτους ἀνεύρω;* samt af Chariton Aphrodisiensis det allerede under *τί πάθω* anførte Sted III, 3 (*τί πάθω; τί γένωμαι δυςτυχής;*), det eneste Sted, hvor jeg har fundet *τί γένωμαι* forbundet med *τί πάθω*, og det eneste, hvor jeg efter 3die Aarh. f. Chr. har fundet *τί γένωμαι* med Pronominet i Neutrum.

Ved Gjennemlæsning af disse Exempler vil man, foruden hvad jeg alt ovenfor har gjort opmærksom paa, have bemærket, at der ogsaa ved denne Formel her i den senere Tid i Modsætning til den ældre findes den samme Modtagelighed for Tilføielse af tilknyttende og forstærkende Partikler og af participiale Bibestemmelser og Bisætninger, som vi hos de senere Forfattere lagde Mærke til ved *τί πάθω*, hvorimod i det directe Spørgsmaals Form Conjunctiven i denne Formel til ingen Tid synes at have været udsat for Indgreb, ligesaalidt som Formelen synes nogensinde at have været brugt i andre Personer end første.

Hermed være da disse Bemærkninger afsluttede. At Een og Anden vil finde, at de brede sig for meget i Forhold til Sagens Betydning, maa jeg vel være forberedt paa; Omhu i Samling og Benyttelse af Stoffet haaber jeg man ikke vil savne i dem.

Det gamle Torv i Athen.

Af *Richard Christensen.*

Studiet af og Kjendskaben til det gamle Athens Topographi har i de siden Grækenlands Befrielse forløbne Aar gjort mærkelige Fremskridt. Vel havde Videnskaben kun en føie Stund Aarsag til at glæde sig over, at den gamle By atter kom til Hæder og Værdighed som det nye Kongeriges Hoved- og Residensstad; trods alle Regjeringens prisværdige Forsætter og Forbud var snart den gamle Jordbund Nord for Akropolis bedækket med moderne Bygninger, og derved ere Udgravninger for lang Tid blevne særdeles besværlige og kostbare. Men den Begeistring, der vaktes for den helleniske Oldtid, kom ogsaa Topographien tilgode. Grækerne selv have, tildels rigtignok ansporede og ledede af Fremmede, mest virket ved Udgravninger og saaledes, saavidt deres ringe Midler have tilladt det, bidraget Deres til at skaffe Materialet tilveie; derimod have de aldrig lagt nogen egentlig Sands for en videnskabelig Behandling af deres Bys Topographi for Dagen og paa en enkelt Undtagelse nær ikke ydet noget Bidrag af Betydning til Løsningen af de mange Spørgsmaal, der knytte sig til denne. «Europa» har ogsaa paa dette Punkt ikke blot givet Stødet og viist Veien, men gjort det meste Arbeide. Det er Navne, som K. O. Müller, Ulrichs, Ross, Leake og Forchhammer, der betegne Mærkepælene paa den første Del af det nyvakte topographiske Studiums Bane.

Aaret 1862 blev et nyt Vendepunkt i Topographiens Historie. Det var i det Aar, at den preussiske Expedition til Athen fandt Sted, og samme Aar udgav den ene af Deltagerne, Ernst Curtius, første Hefte af sine Attische Studien (Særtryk af Abhandlungen der Kgl. Gesellsch. d. Wiss. zu Göttingen XI). Han har heri antydet og i sine senere Arbeider, Attische Studien II, 1865 (= Abhdlgen d. Kgl. Gesellsch. d. Wiss. zu Göttingen XII) og Erläuternder Text der Sieben Karten zur Topo-

graphie von Athen, 1868, med Klarhed fremsat og anvendt et Princip for den topographiske Forskning, der, saa naturligt og nærliggende det end er, dog først ved ham maa siges at være kommet til sin Ret, nemlig den historiske Methode, der nøie adskiller, hvad der tilhører forskjellig Tid, og tager tilbørligt Hensyn til de Forandringer, Byens Udseende i Oldtiden er undergaaet. Har end Curtius's levende Phantasi paa adskillige Punkter ført ham paa Afveie og er han end ikke sjælden for rask og dristig i sine Slutninger, saa er det dog utvivlsomt, at det topographiske Studium forst derved egentlig er ført ind paa den rette Bane. Methoden er bleven anerkjendt og optagen af de fleste Topographer i vor Tid, navnlig Conrad Bursian, Curt Wachsmuth og Grækeren Peter Pervánoglu, og har allerede baaret glædelige Frugter. Vel er endnu kun Grunden lagt og en ringe Del af Bygningen opført, og der vil behøves et langt og møisommeligt Arbeide, inden alle nødvendige Sten til Bygningen blive bragte tilveie og lagte paa deres rette Plads; men Videnskaben tør dog nu nære det tillidsfulde Haab, at den kritiske Methode, der med hver Dag vinder større Sikkerhed, i Forening med Bestræbelserne for at drage Levningerne frem af Jordens Skjød fra det græske archæologiske Selskabs Side, hvis Virken sikkert vil finde kyndig og kraftig Understøttelse hos det tydske archæologiske Institut, der nu agtes oprettet i Athen, — Dag for Dag ville give os et klarere Billed af det gamle Athen.

Som et af den historiske Methodes smukkeste Resultater tør det sikkert betragtes, at det nu, trods Usikkerheden i mange Enkeltheder, navnlig ved Curtius's og Wachsmuths skarpsindige Undersøgelser er bragt til Vished, at Athen er opstaaet ved en Sammensmeltning af flere Kolonisationer, der til forskjellig Tid have nedsat sig paa Stadens Jordbund. Vi ere istand til med Sikkerhed at paavise tre saadanne.

I. Det er baade i sig selv naturligt og hjemlet ved Oldtidstradition, at en Del af Indvandringen i Attika foregik ad Sø-

veien fra Salamisbugten; Spor af Phoinikere, Karere, Leleger osv. træffes paa Salamis, ved Piræus, Phaleron o. a. St. (Curtius Erl. Text 9 f.). Og der er faa Steder paa Athens Jordbund, der bedre egne sig til en Kolonisation, bedre svare til den i Oldtiden fremherskende Tilbøielighed til at lægge Nybygderne paa og om Høider i nogen Afstand fra Havet, end Høidedraget, der udbreder sig Vest for Akropolis under forskjellige Navne, Philopapposhøien (Museion), Pnyx- eller, som jeg hellere vil kalde den, Alterhøien og Nymphehøien, med forholdsvis brat Affald mod Øst, mod Sydvest skraanende jævnt ned i Sletten lige til Ilissos. Her vare Nybyggerne dækkede mod de barske og hyppige Nordenvinde, medens de om Vinteren milde, om Sommeren kjølige Søndenvinde fra Søen uhindret kunde bestryge Høiderne. Jordbunden var tør og sund, og Klippen gav rigeligt Byggemateriale uden at kunne anvendes til noget Bedre. Her havde de søfarende Kolonister paa eengang vid Udsigt og let Adgang til det kjære Hav, medens de dog vare langt nok borte fra det til ikke at behøve at frygte Sørøvere. Her havde de ypperlig Leilighed til Samqvem med de Omboende uden at være meget udsatte for Angreb af dem, og havde endelig ved Høidernes Fod en vidtstrakt Slette, der kunde tages under Dyrkning til Agerland[1]).

Til Overflod finde vi paa de nævnte Høider baade paa Øst- og paa Vestsiden, men navnlig paa den sidste, saavel som paa Areopagos, talrige Spor af en ældgammel og omfattende Bebyggelse[2]). Her seer eller rettere saa man, da Burnouf først beskrev dem, — thi deres Tal er allerede i flere Aar stadigt blevet formindsket ved Bortsprængninger af Klippen, — mere end 800 større og mindre, mest firkantede Udhulinger i Klippen, der utvivlsomt have tjent som Fundamenter til Beboelsesrum, hvis øvre Dele vare opførte af Ler, Træ eller et andet let

---

[1]) Jfr. Forchhammer Topogr. v. Athen 14, Curt. Erl. T. 15 f.

[2]) De ere opmaalte, aftegnede og beskrevne af E. Burnouf i Archives des missions scientifiques et littéraires V (1856), 64 ff. og hos Curtius Sieben Karten zur Topogr. v. Athen, Att. St. I, 17 ff. og Erl. T. 13 ff.

forgjængeligt Materiale, snart enkeltvis snart flere forenede til hele Leiligheder; foran dem ere aabne Pladse, og Trapper forbinde Husenes forskjellige Værelser eller de forskjellige Huse indbyrdes. Paa nogle Steder, navnlig paa Areopagos, ligge Rummene uden Orden spredte mellem hverandre, paa andre Steder saa regelmæssigt, at vi tydeligt kunne forfølge baade smallere, krumme Gyder eller Stræder og bredere Gader eller Hovedveie, undertiden med Vognspor, undertiden riflede med Hammeren for at lette Opstigningen for Mennesker og Dyr. Langs Husene løbe mindre Kanaler, der forene sig i større, til at føre Regnvandet bort. Af Hovedveiene er den bedst bevarede den dybe Hulvei mellem Philopappos- og Alterhøien, der fra Kirken for Hagios Dimitrios fører mod Sydvest; den har endnu dybe Vognspor, Rifler mellem disse for Trækdyrene og ved Siden en temmelig bred og dyb, smukt hugget Rende, der førte Vandet til Ilissos. Ved Husene har man fundet omtrent 60 store, dybe, indvendig med Cement beklædte Beholdere i Klippen, der have tjent dels som Cisterner (*φρέατα*), dels som Forraadskamre (*σειροί, λάκκοι*); fremdeles Alterpladse og Grave, de sidste dels simple firkantede Fordybninger til Enkeltpersoner, uden bestemt Orientering, — af saadanne har man talt 111, — dels større Anlæg, som «Kimons Grav» i den nysnævnte Hulvei, maaske ogsaa «Sokrates's Fængsel» paa Østskraaningen af Philopappos-høien. Endelig træffe vi ogsaa enkelte større Forsamlingsrum, saaledes et langt ude paa Vestskraaningen af betydeligt Omfang[1]).

Alle disse Anlæg, — hvori Ross (Das Theseion und der Tempel des Ares in Athen, Vorwort IX) med Urette kun seer en stor Nekropolis, — tilhøre utvivlsomt den ældste Tid. At man i den peloponnesiske Krig, da Landfolket maatte indeslutte sig i Byen og mellem de lange Mure, ogsaa har benyttet dem til Boliger, forsaavidt de vare ledige, er rimeligt; men at man for et midlertidigt og sandsynligvis dog kun kort Ophold skulde have

---

[1]) Curtius Att. St. I, 20 siger «von 110 Schritt Breite»; det er en Skrivfeil for «Omkreds».

gjort sig den Uleilighed med saa stor Omhu at bearbeide den meget haarde Klippe, er en Umulighed. Saadanne, i deres Slags storartede, Arbeider tilhøre overhovedet næsten overalt, hvor vi træffe dem i Grækenland, den ældste Tid, og til denne henvises vi ogsaa ved at see, at Gravene ligge Side om Side med de Levendes Boliger.

Da nu det Stadqvarter, hvori disse Anlæg ligge, i Oldtiden hed Melite[1]) og det er godtgjort (Curtius Erl. T. 9 ff.), at dette Ord er af phoinikisk Oprindelse og at der baade her og andensteds ved Athen findes ikke faa Spor af Phoinikerne, tør vi uden Betænkning sige, at Valget af denne Plads til en Kolonisation vistnok maa tilskrives hine gamle Søfarere, der saa ofte

---

[1]) At Melite omfattede idetmindste Nymphehoien, er trods K. Böttichers Indvendinger (Philol. III Supplbd. 405 ff.) bevist af Curtius Att. St. I, 6 ff. (jfr. W. Gurlitt i N. J. f. Philol. u. Pädag. 1C (1869), 153, Bursian Geogr. v. Grchld. I, 274 og i Pauly Realenc. I², 1970). Betterstedet og Rakkerkulen (*βάραθρον* eller *ὄρυγμα*), hvorved ikke, som C. Berg i Kort Udsigt over det philol.-hist. Samfunds Virksomhed i Aaret 1854—55, S. 4 og Bötticher l. l. 410 ff. mene, betegnes to forskjellige Lokaliteter, laa nemlig ifølge Plut. Them. 22 nedenfor Melite og ifølge Plat. Stat. IV p. 439 e og et Frg. af Philosophen Secundus's Levned (jfr. Sauppe i Philol. XVII, 152) udenfor Byen lige Nord for de lange Mure, hvor Burnouf og Curtius have gjenkjendt det i en lang, smal og dyb Kløft tæt Vest for Observatoriet paa Nymphehoien. Men jeg troer at kunne bevise, at Melite ogsaa maa have omfattet Alterhøien og Philopapposhoien. Af Markellinos Thukyd.'s Levned 17 og 55 og Herod. VI, 103 fremgaaer nemlig, at den kimoniske Families Gravsted laa i *Κοίλη* tæt udenfor den melitiske Port ɔ: i en Hulvei, der fra den melitiske Port førte ud af Byen, hvilken Hulvei altsaa maa søges i en af Indsænkningerne, som fra Hoiderne Vest for Akropolis strække sig ned mod Ilissos. Da Porten Syd for Akropolis afgjort er den itoniske og Porten Nord for Nymphehoien utvivlsomt er den piræiske, kan der kun være Tale om de to Sænkninger mellem Philopappos-, Alter- og Nymphehoien; og der kan da ikke være Tvivl om, at det er den sydligere, ovenfor beskrevne Hulvei, der har baaret Navnet *Κοίλη*, da den er langt bestemtere udpræget som saadan end den anden. Den har ogsaa tydeligt nok haft langt betydeligere Færdsel end denne; men den efter Melite opkaldte Port maa dog have staaet ved Hovedveien gjennem dette Qvarter. Da den melitiske Port saaledes med største Sandsynlighed kan sættes omtrent hvor nu Hagios Dimitrios er, har Meliteqvarteret idetmindste strakt sig til og rimeligvis ogsaa udover Museion og følgelig indbefattet hele Hoidedraget Vest for Akropolis og Areopagos.

have godtgjort, hvor aabent et Øie de havde for de gunstige stedlige Betingelser for Byanlæg, hvorimod det maa lades uafgjort, om selve de nævnte Klippebearbeidelser skyldes dem eller et andet Folk fra Østen, der efter Phoinikerne bosatte sig paa dette Sted og bevarede det Navn, som allerede knyttede sig til det.

II. At Borgklippen (Akropolis) med sin hele Omegnen beherskende Beliggenhed, sin forholdsvis store Overflade, sine bratte Sider, der kun lade Adgang aaben mod Vest, og sin Kilde lige ved Opgangen (den saakaldte Klepsydra) særlig maatte egne sig til Bebyggelse, behøver ikke nærmere Udvikling. Akropolis nævnes da ogsaa i de gamle Sagn som Athens ældste Herskersæde, som Bolig for Kekrops og Kekropiderne. Da Kekrops kaldes Autochthon og Athens første Konge (Apollod. III, 14, 1) og havde sin Bolig og Grav paa Borgen, er det klart, at vi her have en af de ældste Kolonisationer i Athen. At dog det Folk, hvis sagnhistoriske Repræsentant Kekrops var, ikke var det ældste paa Athens Jordbund, ligger i Sagnet om, at Kekropiderne fulgte efter Pelasgerne (Herod. VIII, 44) og lode disse jævne Borgklippen for sig til Beboelse og befæste den ved det saakaldte Pelasgikon (Kleidemos i Bekk. an. Gr. I, 419, 27 ff.; Herod. VI, 137; Dion. Hal. I, 28; jfr. Rh. M. N. F. XXIV, 47 ff.), hvorfor de som Løn erholdt et Stykke Land under Hymettos; aabenbart vare Pelasgerne de ældre Beboere, der af Kekropiderne bleve tvungne til at gjøre Hoveriarbeide og derpaa til at fraflytte Byen. Hvilken Folkestamme Kekropiderne tilhørte, vide vi ikke; Ionere har det, som det Følgende vil vise, ikke været. De dyrkede Zeus og Athena: Kekrops var jo den Første, der gav Zeus Navnet Hypatos og indstiftede det ældgamle, i Kager bestaaende Offer til ham (Paus. VIII, 2, 2 f.); — i Striden mellem Poseidon og Athena seirede den Sidste ved Kekrops's Vidnesbyrd, efter Nogles Beretning havde Zeus endog sat ham til Dommer i Striden (Apollod. III, 14, 1, 2 ff.), hans Døttre vare Athenas særlige Præstinder, den ene af dem Pandrosos

havde sin Helligdom og Kekrops selv havde sin Grav i det ældste Tempel for den stadbeskyttende Athena paa Borgen.

Om denne Koloni ogsaa har strakt sig et Stykke Nord for Borgen, vide vi ikke; hovedsagelig udbredte den sig i Lavningen Syd og Sydøst for Akropolis ned mod Ilissos, som det fremgaaer baade af Thukydids Beretning (II, 15), at før Theseus Byen bestod af Akropolis og den under det mod Syd liggende Egn, og af Sagnet om, at Deukalion, som kort efter Kekrops kom til Athen (Apollod. III, 14, 5), havde bygget det ældste Tempel for den olympiske Zeus ovenfor Kallirrhoe Sydøst for Borgen (Paus. I, 18, 8). Det var jo ogsaa naturligt, at Udvidelsen af Kolonien først fortrinsvis vendte sig i denne Retning, hvor Egnens Hovedkilde var, hvor man var Havet og Ilissos nærmest og hvor Borgklippen gav Læ for Nordenvinden. Fortræffeligt stemmer nu hermed, at der er al Grund til at antage, at Demen Kydathenaion har ligget i Lavningen Syd for Akropolis; de ansete Slægter, der ikke som Kongefamilien og enkelte andre Familier havde Bolig paa Borgen, bosatte sig selvfølgelig især i den anseteste og heldigst beliggende Del af Byen, og da denne senere betydeligt udvidedes, var det ganske naturligt, at man kaldte hin Egn «de ædelbaarne Athenaieres Qvarter» i Modsætning til de andre, af Haandværkere, Handlende og andre Næringsdrivende beboede Qvarterer.

III. Det eneste Sted paa Athens Jordbund, der endnu frembød lignende gunstige Betingelser for en Bebyggelse som de to andre Steder, er Høidedraget Øst og Sydøst for Akropolis paa Ilissos's venstre Bred (Agrai) og den frugtbare Lavning paa denne Bæks høire Bred. C. Wachsmuth har Fortjenesten af først at have paavist en Kolonisation her, i Afhandlingen «Die Akropolis-Gemeinde und die Helikon-Gemeinde» i Rh. M. N. F. XXIII (1868), 170 ff., hvortil han senere sammesteds XXIV (1869), 34 f. har givet modificerende Tillæg, foranledigede ved Curtius Erl. T. 17 ff.

Vi træffe her en Række gamle Kultussteder for Poseidon, Muserne, Demeter, Kora og Triptolemos, Apollon og Aphrodite,

hvilket er saa meget mærkeligere, som denne Egn efter Perserkrigene ikke blev inddragen indenfor den nye Stadmur. De gamle Gudesagn vise os Athenakulten i Modsætning til Poseidonskulten, en Strid, der ender med, at Poseidon som Erechtheus og Athena Polias dele Bolig paa Borgen. I Kongerækken følger kort efter Kekrops Erichthonios, Athenas Pleiesøn, og senere Erechtheus, der med hele sit Hus tilintetgjøres af Poseidon (Apollod. III, 14, 5 — 15,5). Nu vide vi fra Atthidefor-fatteren Kleidemos (Bekk. an. Gr. I, 326, 24 ff. = Müller frg. hist. Gr. I, 359, hvor der istdf. *πρὸς ἀγορὰν* skal læses *πρὸς Ἄγραν*), at Poseidon alt tidligt som Helikonios dyrkedes paa en af Agrahøiderne Øst for Ilissos. Med Rette seer Wachsmuth i alt dette et Vidnesbyrd om, at et Folk, som dyrkede Poseidon, i gammel Tid har været bosat ved Ilissos og efter en heftig Kamp er smeltet sammen med Kekropiderne. Om han har Ret i, støttende sig til det i Lykurgs Tale mod Leokrates § 100 bevarede Fragment af Euripides's Erechtheus (= Nauck trag. Gr. frg. 362) V. 46 ff., at antage dette Folk for at være af thrakisk Oprindelse, er derimod uvist, ligesom ogsaa, om Dyrkelsen af Muserne og de ovennævnte Mysterieguddomme er medbragt af dette Folk.

En ny Kongeslægt indføres med Aigeus. Denne boer mærkeligt nok ikke paa Borgen; endnu langt ned i den historiske Tid viste man tæt ved Ilissos det Sted, hvor hans Bolig havde været, og en Herme her hed *ἐπ' Αἰγέως πύλαις* (Plut. Thes. 12); i Kampen med Amazonerne henter Theseus sine Hjælpeskarer fra Palladion, Ardettos og Lykeion (ibd. 27), hvilke tre Steder bevisligt laae ved Ilissos. Gudesagnene vise os fremdeles, at Apollon optages som Søn af Athena og faaer Bolig i en Grotte ved Borgopgangen, hvor han med Erechtheus's Datter Kreusa avler Ion. Han dyrkes her som Pythios; men et ældre Pythion laa ved Ilissos (Thuk. II, 15), tæt ved Delphinion (Paus. I, 19, 1), en anden Apollohelligdom, der var stiftet af Aigeus selv (Poll. VIII, 119); ogsaa det i samme Egn liggende Lykeion var helliget Apollon. Denne er Ionernes Nationalgud. Vi have altsaa

her utvivlsomt en yngre Kolonisation paa Ilissosbredderne, et fra Attikas østlige Kyst indvandret ionisk Folk, som medbragte Apollons- og Aphroditedyrkelsen (den i samme Egn liggende Helligdom for «Aphrodite Urania i Haverne» skyldtes nemlig ifølge Paus. I, 14, 7 ogsaa Aigeus). —

Hvorledes det er gaaet til med Sammensmeltningen af de forskjellige Kolonier, savne vi Midler til fuldstændigt at klare os. Høist sandsynligt er det dog, at da de Apollon dyrkende Ionere trængte frem til Ilissos, vare allerede de andre Kolonier paa Melitehøiderne og Akropolis, i Lavningen ved Borgen og paa Ilissosbredderne sammensmeltede til eet Samfund, som dyrkede Zeus, Athena og Poseidon-Erechtheus og hvis Guder og Kongeæt havde Bolig paa Borgen. At Ionerne ikke uden Kamp have taget Ilissosegnen i Besiddelse, er rimeligt nok, som ogsaa, at Forholdet mellem dem og deres Naboer ingenlunde altid har været fredeligt. Om Religionen, som Wachsmuth og Curtius formode, har dannet den første Bro til Forening, lader sig ikke afgjøre. Den endelige Sammensmeltning (*συνοικισμός*) af alle Kolonisationerne til een Stad *Ἀθῆναι* foregik, som Kongesagnene vise, først efter en Kamp, i hvilken det ioniske Element gik af med Seiren. Det er denne Sammensmeltning, denne virkelige *συνοικισμός*, som efter Wachsmuths sandsynlige Formodning[1]) mindedes ved Festen Synoikia (Thuk. II, 15; Steph. Byzant. v. *Ἀθῆναι*; hos Plut. Thes. 24 kaldes den *μετοίκια*), medens Panathenaierfesten var indstiftet til Minde om den langt senere politiske Sammensmeltning af Attikas Smaastater om Athen. Den første Synoikismos tillægges i Sagnet Theseus, Ionernes Fyrste; den maa i ethvert Tilfælde være foregaaet i ældgammel Tid.

Hvilket Omfang den nye By har faaet ved denne Synoikismos, vide vi ikke. Thukydid l. l. tænker sig aabenbart Byen dengang som ikke meget mindre end i den historiske Tid. Dette er en Umulighed. At Ionerne skulde have ladet sig

---

[1]) Jfr. alt tidligere Bursian i Pauly Realenc. I[2], 1970.

nøie med deres gamle Bopæle ved Ilissos, er vel ikke sandsynligt; de have uden Tvivl, som ogsaa Festnavnet *μετοίκια* antyder, bosat sig baade Syd for Akropolis blandt Byens Honoratiores og Nord for Borgen, navnlig hvis flere Skarer af samme Oprindelse ere komne til. Men at dog Akropolis og Areopagos i lang Tid vedblev at danne Byens egentlige Nordgrændse, troer jeg mig berettiget til at slutte af, at det ældre Barathron var ved Nordskraaningen af Areopagos, hvor senere Metroon laa (Curt. Att. St. II, 23); thi den Slags Steder laae naturligvis altid udenfor den egentlige By, saaledes som ogsaa Tilfældet var med det ovenomtalte yngre Barathron (Curt. l. l. 60; Bötticher Philol. III Supplbd. 412). Da i Tidens Løb Befolkningen forøgedes ved nye Indvandringer, ved Tilflytning af Haandværkere og Handlende eller paa anden Maade, udvidede Byen sig mere og mere i Sletten Nord for Borgen, indtil endelig den nordlige Side blev Hovedsiden. Hvor hurtig denne Udvidelse er gaaet for sig, hvor tidligt Befolkningen blev saa talrig, at Akropolis's Nordside regnedes for Frontsiden, er Spørgsmaal, vi ikke kunne besvare. Utvivlsomt maa det dog være sket længe før Solon, da der ikke er opbevaret nogen historisk Efterretning derom og Thukydid endog kunde tilskrive Theseus denne Udvidelse.

Den ældste Tids Borgerforsamlinger, Retspleiens Udøvelse osv. maae vi tænke os foregaaet paa Borgen ved Kongens Palads, hvor ogsaa Statens ældste Prytaneion var[1]). Ved Siden heraf maa der imidlertid tidligt være opstaaet en naturlig Trang til en Torveplads (*ἀγορά*), hvor Handel og anden Samfærdsel kunde foregaae, og saadanne Torvepladse have efter al Sandsynlighed existeret i de forskjellige Kolonier længe før Sammensmeltningen af disse. Spørge vi dernæst, hvor Athens ældste Hovedtorv har været, kan Svaret efter den nys givne Frem-

---

[1]) Curt. Att. St. II, 45 og 55; Bursian i Pauly Realenc. I², 1969; R. Schöll i Hermes VI (1872), 18 f.

stilling af Byens Udvikling kun blive: i Lavningen Syd for Akropolis. Det var for den ældste Tid det naturligste Sted, her stødte Veiene fra Piræus og Phaleron, fra Ilissos- og fra Kephissosdalen sammen paa en rummelig, til Handel og Vandel ypperlig egnet Plads, og vi maatte, selv om der ellers ikke fandtes fjerneste Støtte derfor, forudsætte Tilværelsen af et Torv for Kekropidekolonien her allerede længe før Theseus, hvilket da efter Sammensmeltningen, som liggende midt i den nye By og med bedre Betingelser derfor end noget af de andre Torve, blev Byens Hovedtorv. Derom ere ogsaa de fleste nyere Topographer enige[1]). Et vel kun indirekt, men uomstødeligt Vidnesbyrd for et saadant Torvs Existens afgiver den Række Templer og andre religiøse Stiftelser, som i tidlig Tid laa ved og paa Sydskraaningen af Akropolis lige fra Olympieion til Areopagos. Om Torvet direkt er omtalt hos Forfatterne, er vel tvivlsomt; men der er ialfald stor Sandsynlighed for det. Hos Harpokration v. *Πάνδημος Ἀφροδίτη* hedder det: *Ἀπολλόδωρος ἐν τῷ περὶ θεῶν Πάνδημόν φησιν Ἀθήνησι κληθῆναι τὴν ἀφιδρυθεῖσαν περὶ τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν διὰ τὸ ἐνταῦθα πάντα τὸν δῆμον συνάγεσθαι τὸ παλαιὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἃς ἐκάλουν ἀγοράς.* Hermed har man jævnført Paus. I, 22, 3, der omtaler et Tempel for Aphrodite Pandemos omtrent midt paa Borgens Sydskraaning, indstiftet af Theseus til Minde om hans Synoikismos, og deraf ligefrem sluttet, at Apollodors *ἀρχαία ἀγορά* maa have ligget Syd for Borgen. Fuldstændig sikker er denne Slutning dog ikke, da det ikke er aldeles afgjort, at Apollodor har tænkt paa det samme Pandemostempel som Pausanias. Det berettes nemlig hos Harpokration l. l. og Athen. XIII p. 569 d efter Nikandros (og Komikeren Philemon), at Solon for de Penge, der kom ind ved

[1]) Curtius Über die Agora in Athen i Verhdlgen d. 15ten Versmlg. deutscher Philologen 1856, 70 ff., Att. St. I, 48 f., II, 45 f., Erl. T. 22 f.; Bursian Geogr. v. Grchld. I, 280 og i Pauly Realenc. I², 1971; Stark i Philol. XIV, 711 ff.; Fr. Wieseler De loco, quo ante theatrum Bacchi lapideum exstructum Athenis acti sint ludi scenici i Göttinger Universitetsprogram 1860, 8 og 16 ff.; Wachsmuth i Rh. M. N. F. XXIII, 183; Pervánoglu i N. J. f. Philol. u. Pädag. CI (1870), 55.

Prostitutionen, havde opført et Tempel for Aphrodite Pandemos, og dette erklæres endog for at være det ældste af den Art i Athen. Da der saaledes aabenbart i Athen var to forskjellige Pandemostempler[1], saa var det jo tænkeligt, at Apollodor havde sigtet til det af Solon indstiftede Tempel og ved *ἀρχαία ἀγορά* til det Nord for Akropolis liggende Kerameikostorv, som var gammelt nok til at fortjene denne Benævnelse. Ved nærmere Betragtning viser denne Antagelse sig dog som usandsynlig. At Apollodor skulde have været uvidende om, at Solon havde indstiftet Prostitutionen og i den Anledning opført et Pandemostempel, tør vi ikke antage, da vi finde det omtalt hos hans Samtidige Nikandros og antydet hos en noget ældre Komediedigter. Naar han altsaa har givet en Forklaring af Gudinden Pandemos, der ikke opfattede hende som Gudinde for den sandselige Kjærlighed, men som den «folkeforenende» Gudinde, — en Forklaring, som i Forbigaaende sagt er høist tvivlsom[2], — saa er det lidet rimeligt, at hans Fortælling gjælder den soloniske Pandemos, hvorimod Fristelsen maatte ligge meget nær for ham til at forklare den «folkeforenende» Theseus's Indstiftelse som fremgaaet af en saadan Tanke[3]. Hertil kommer, at Benævnelsen *ἀρχαία ἀγορά* forudsætter et «yngre» Torv; men selv om man (med Curtius) antager, at Athen i senere Tid har faaet et nyt Torv foruden Kerameikostorvet, saa kan dette dog ikke være sket allerede paa Apollodors Tid. Det er saaledes ialfald sandsynligt, at Apollodor virkelig har sigtet til et «gammelt Torv» Syd for Borgen, og der er Intet til Hinder for at antage, at Traditionen om dette, hvis det ikke længere existerede paa hans Tid, kan have vedligeholdt sig ned til ham eller at han i ældre Skrifter kan have fundet det omtalt. — Det andet

---

[1]) Jfr. om dette Spørgsmaal Bötticher i Philol. III Supplbd. 415 ff.

[2]) Jfr. Bötticher l. l.

[3]) At den theseiske Aphrodite fra Begyndelsen af ikke kan være dyrket som Pandemos, hvis Nikandros har Ret i, at Solon var den Første, der oprettede et Tempel for Pandemos i Athen, er indlysende; og der er Meget, der taler derfor. Det gjør imidlertid Intet til Sagen, da der ikke kan være Tvivl om, at hun i den senere Tid dyrkedes som Pandemos.

Sted, man paaberaaber sig, er Photios v. *ἴκρια*, som forklares ved *τὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἀφ' ὧν ἐθεῶντο τοὺς Διονυσιακοὺς ἀγῶνας πρὶν ἢ κατασκευασθῆναι τὸ ἐν Διονύσου θέατρον* (jfr. Eustath. til Hom. Od. III, 350, p. 1472, 4 f. efter samme Kilde), idet man antager dette Træstillads opslaaet paa det Sted, hvor senere Skuespillene gaves, i Lenaion Syd for Akropolis, og følgelig forstaaer *ἐν τῇ ἀγορᾷ* om det gamle Torv. Heller ikke denne Slutning er aldeles sikker. Det fremgaaer nemlig af Pindar frg. 53 hos Bergk poet. lyr. Græc. ² 240 ff., at Dithyramber til Dionysos ere blevne opførte paa Kerameikostorvet, uden Tvivl paa den hos Photios og Timaios Lex. Platon. v. *ὀρχήστρα* omtalte Orchestra nærved Harmodios's og Aristogeitons Billedstøtter ved Opgangen til Akropolis[1]), og det var da muligt, at Photios's Kilde havde tænkt paa denne Orchestra. Da imidlertid Hesychios v. *ἐπὶ Ληναίῳ ἀγών* siger: *ἔστιν ἐν τῷ ἄστει Λήναιον, περίβολον ἔχον μέγαν, καὶ ἐν αὐτῷ Ληναίου Διονύσου ἱερόν, ἐν ᾧ ἐπετελοῦντο οἱ ἀγῶνες Ἀθηναίων πρὶν τὸ θέατρον οἰκοδομηθῆναι* (jfr. efter samme Kilde Phot. v. *Ληναῖον* og Bekk. an. Gr. I, 278, 8 f.) og ethvert Forsøg paa med Wieseler (i det ovennævnte Göttingerprogram 1860, 8 ff.) at bortforklare denne Efterretning bestemt maa tilbagevises, eftersom der ikke er fjerneste Grund til at tvivle om, at Hovedfesten for Dionysos er holdt i Lenaion, det til ham indviede Sted, saa er det ialfald nok saa sandsynligt, at der hos Photios paa førstnævnte Sted sigtes til Lenaion, som at der skulde være tænkt paa den nysnævnte Orchestra, og i saa Fald kan der ved *ἐν τῇ ἀγορᾷ* kun være ment Torvet Syd for Akropolis. Nogen Vanskelighed volde dog Efterretningerne om «Sortpoppelen». Herom siger Hesych. v. *αἰγείρου θέα· αἴγειρος ἦν Ἀθήνησι πλησίον τοῦ χωρίου* [saaledes maa der vel med Toupius læses istdf. *ἱεροῦ*], *ἔνθα πρὶν γενέσθαι θέατρον τὰ ἴκρια ἐπήγνυον* (jfr. Suid. v. *αἰγείρου θέα*

[1]) Fr. Wieseler i det nævnte Göttingerprogram 1860, 6 ff.; — Bursian Geogr. v. Grchld. I, 285; Ulrich Köhler i Hermes VI (1872), 93 ff. (hvis Opfattelse af Betydningen af denne Orchestra iøvrigt afgjort er urigtig); Lolling i Göttinger Nachrichten 1873, 511 ff.

og Bekk. an. Gr. I, 354, 25 ff.). Nu hedder det vel hos Eustath. til Hom. Od. V, 64, p. 1523, 55 f., Suid. v. *ἀπ' αἰγείρου θέα* og Bekk. an. Gr. I, 419, 15 ff., at denne Sortpoppel stod *ἐπάνω τοῦ θεάτρου* og at de Bageste, der ikke kunde faae Plads, (*οἱ ἔσχατοι*) kravlede op i den for at see Forestillingerne, og for saa vidt stemmer Alt fortræffeligt med den Antagelse, at Træstilladset stod Syd for Borgen; men hos Hesych. v. *ἀπ' αἰγείρων· «Ἀνδροκλέα τὸν ἀπ' αἰγείρων» ἀντὶ τοῦ συκοφάντην· ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀγορᾷ αἰγείρου τὰ πινάκια ἐξῆπτον, τουτέστιν ἐξήρτων,* † *οἱ ἔσχατοι* er der ialfald Mulighed for, at der er Tale om en Sortpoppel paa Kerameikostorvet[1]). Imidlertid kan man i saa Fald jo antage, at der har været en Sortpoppel begge Steder, — og herpaa tyde de sidste Ord hos Hesychios (*οἱ ἔσχατοι*), der aabenbart ikke have Noget at gjøre med det Foregaaende, idet Hesychios efter at have omtalt Sortpoppelen paa Torvet maa antages at have tilføiet nogle nu udfaldne Ord om Sortpoppelen i Lenaion, — eller at Hesychios's Ord beroe paa en Misforstaaelse. Saaledes vilde da ogsaa Beretningen om denne Sortpoppel i Lenaion vidne for Torvet Syd for Akropolis. Men ialfald staaer Existensen af «det gamle Torv», som vi ere fuldt berettigede til at kalde det, da Athens Hovedtorv senere var andensteds, Syd for Borgen fast ogsaa uden disse Vidnesbyrd.

Da Egnen Nord for Akropolis blev tættere bebygget, dannede sig selvfølgelig ogsaa her et Torv, saa meget mere som en stor Del af Beboerne i denne Egn var Haandværkere og Handlende; og jo mere Athen udvidede sig mod Nord, desto større Betydning fik dette Torv. Det laa i Qvarteret Kerameikos Nord for Areopagos og Vestenden af Akropolis[2]), og i hele den egentlig historiske Tid var Kerameikostorvet Athens Hovedtorv. Curtius har i de ovennævnte Afhandlinger fremsat den Formod-

[1]) Jfr. Meier og Schömann Att. Pr. 606.

[2]) Den Eneste, saavidt jeg veed, der endnu betvivler dette, er Forchhammer, som nylig i Philol. XXXIII (1873), 98 ff. har gjort et forgjæves Forsøg paa at hævde sin allt 1841 i Topogr. v. Athen fremsatte Anskuelse, at Kerameikostorvet laa Syd for Areopagos.

ning, at det var Peisistratos, der udvidede Kerameikostorvet og gjorde det til Byens Hovedtorv, idet han hertil forlagde fra det gamle Torv alle de Bygninger og Indretninger, der høre til et græsk Torveanlæg. Denne Formodning har fundet Medhold hos de fleste nyere Forskere[1], men er ikkedestomindre fuldstændig greben ud af Luften og aldeles usandsynlig. Den har ikke blot ikke nogensomhelst Hjemmel i Oldtidstraditionen, men strider endog bestemt mod denne, saaledes som den udtaler sig hos Thukydid, der som anført antog (II, 15), at Byen alt ved Theseus tilnærmelsesvis fik samme Omfang som i den historiske Tid; og at Thukydid, der særlig havde beskjæftiget sig med Peisistratidernes Historie og paa det anførte Sted omtaler, at de havde indrettet Kallirrhoe til Enneakrunos, skulde have været uvidende herom, er utænkeligt, ligesom overhovedet, at en Forandring af saa stor Betydning foregaaet i en Tid, der dog i den Grad tilhørte Historien som Peisistratidernes, ikke skulde have efterladt sig ringeste Spor i Oldtidstraditionen. Curtius paaberaaber sig, at Peisistratiderne ifølge Thuk. VI, 54 *τὴν πόλιν καλῶς διεκόσμησαν*. Men deri ligger jo ikke fjerneste Bevis for en Torveforlæggelse; Peisistratiderne havde gjort saa Meget for Byens Udsmykkelse ved Opførelse, Gjenopførelse eller Udvidelse af hellige og profane Anlæg (Lykeion, Pythion, Enneakrunos, Akademiet, sandsynligvis ogsaa det store Athenatempel paa Borgen og maaske de ældre Propylæer[2]), at denne Ros er fuldt berettiget, selv om de ikke have smykket eller udvidet Kerameikostorvet paa den af Curtius antagne Maade. Fremdeles beraaber Curtius sig paa, at Hippias's Søn, den yngre Peisistratos, som Archont opstillede paa Kerameikostorvet de 12 Guders Alter, hvorfra som fra et Slags Midtpunkt i Byen alle Veilængder baade i og udenfor Attika i Forhold til Athen regnedes (jfr. miliarium aureum paa Forum Romanum); men derfra at slutte til en

---

[1]) Bursian II. II.; Wieseler l. l.; Gurlitt i N. J. f. Philol. u. Pädag. IC (1869), 155; Perváno glu ibd. CI (1870), 55; Schöll i Hermes VI (1872), 27.

[2]) Bursian i Pauly Realenc. I², 1971 og 26; — Ross Arch. Aufs. I, 126 ff. og 77 ff.; Ussing i Dansk Maanedskr. III (1856), 85 ff.

Torveforlæggelse under denne Peisistratos's Bedstefader er dog altfor dristigt. Ja, da det er Thukydid, der beretter os dette (VI, 54), netop i den Episode, der særlig handler om Peisistratiderne, synes heraf at fremgaae, at han ikke har kjendt Noget til et saadant Foretagende af Tyrannen Peisistratos. Hvad Curtius anfører for at vise, hvor udmærket en saadan Forandring stemmer med, hvad vi vide om Peisistratos's Planer og Foretagender, vilde altsammen være fortræffeligt som Støtte for en Oldtidstradition om en Torveforlæggelse under ham, men har aldeles intet Værd som Bevis derfor. Og hertil komme, som Bötticher i Philol. III Supplbd. 327 ff. udførligt har udviklet, Betænkeligheder af den alvorligste Art. Mindre afgjorende er det, at der, som paavist af Bötticher, Nord for Akropolis laa en Række Helligdomme, hvis Indstiftelse utvivlsomt gaaer tilbage til Tiden før Peisistratos; thi hertil vil Curtius kunne svare, at da Byen alt længe før Peisistratos's Tid havde udvidet sig mod Nord, er det jo naturligt, at ældre Helligdomme ogsaa maatte findes i denne Del af Byen. Muligheden heraf tør ialfald ikke benægtes, om end disse Helligdommes Tal, Ælde og Betydning gjøre Curtius's Antagelse meget lidet sandsynlig. Men Curtius nødes til at lade Peisistratos forlægge fra det gamle Torv til Kerameikostorvet baade alle «religiöse Gründungen, welche zum Stadtmarkte gehörten, wie namentlich der Gemeindeherd und das heilige Schutzmal (Altar des Mitleids)», og alle «die profanen Einrichtungen (Gerichts- und Regierungsplätze, Heroldsteine u. s. w.)», der stode i Forbindelse med Torvet (Erl. T. 26), og dette er, naar vi betænke, med hvilken Seighed Oldtiden navnlig i den ældre Tid holdt fast ved sine Kultussteder, en saa dristig Antagelse, at den utvivlsomt maa erklæres for urimelig, og det saa meget mere, som det er umuligt Andet, end at Spor deraf maatte være bevarede i Oldtidstraditionen.

Netop dette Hensyn maa bringe os til at henlægge den Overgang, hvorved Kerameikostorvet blev Hovedtorv, til en Tid, da Torveindretningerne endnu ikke havde naaet en saadan Udvikling, at en Forlæggelse af Statens vigtigste Bygninger maatte

blive nødvendig. Torvet var jo oprindelig opstaaet for at tilfredsstille Trangen til et Sted for Handel og Samfærdsel, og først med Tiden toges det ogsaa i Brug til Retsforhandlinger og politiske Forsamlinger. Rimeligvis har altsaa Gangen været den, at der, foruden det gamle Torv Syd for Akropolis, tidligt opstod et Torv i Kerameikosqvarteret, og da man endelig tænkte paa at indrette Torvepladsen ogsaa til politiske og Retsforhandlinger og omgive den med de dertil fornødne Bygninger osv., var Nordsiden af Byen bleven saa vigtig, at man valgte dertil ikke det gamle Torv, men det nye Torv. Derved blive vi i fuld Overensstemmelse med Oldtidstraditionen, baade forsaavidt den taler og forsaavidt den tier[1]). Indretningen af Kerameikostorvet til politisk Brug og Retspleiens Udøvelse, hvorved dette Torv blev Athens Hovedtorv, maa følgelig være foregaaet længe før Solon. Med Wachsmuth (Rh. M. N. F. XXIII, 183) paa Grund af Thukydids Ord om Theseus at henlægge dette Tidspunkt til den ovenomtalte Synoikismos af Erechthide- og Ionierkolonierne eller til Tiden nærmest derefter, anseer jeg dog efter det ovenfor Udviklede for urigtigt. Det er vistnok sket senere, om det end er en noget fjernere Følge af hin Sammensmeltning.

Det gamle Torv maae vi ikke dermed tænke os strax forsvundet; det kan endnu være benyttet lang Tid derefter, — har Apollodor ved *ἀρχαία ἀγορά* og ligeledes Photios's Kilde virkelig tænkt paa det, er denne Antagelse vel endog nødvendig, — men tabte ganske vist mere og mere sin Betydning. Dog derom vide vi Intet, saa lidt som vi ellers vide Noget om, hvorledes det gamle Torv i Athen har været indrettet.

---

[1]) At det gamle Torv tidligere kan være **benyttet** som Forsamlingsplads, er meget rimeligt og kan finde en Hjemmel i Apollodors ovenanførte Ord: *περὶ τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν διὰ τὸ ἐνταῦθα πάντα τὸν δῆμον συνάγεσθαι τὸ παλαιὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἃς ἐκάλουν ἀγοράς*, om ellers disse Ord ere Andet end senere Tids lærde Formodninger og Overførelse af den historiske Tids Forhold paa den ældre Tid. Men dette er noget Andet, end at det var **indrettet** til politiske Forsamlinger og Retspleiens Udøvelse.

Anmeldelse.

Benedictus Niese: Der homerische Schiffskatalog als historische Quelle betrachtet. Kiel. Schrader & Comp. 1873. 8. 59 S.

Forfatteren gaar ud fra, at Katalogen er af senere Oprindelse end den øvrige Iliade, men erkjender dog, at den som selvstændigt Digt er meningsløs og at den fra først af maa være bestemt til at indsættes paa den Plads, som den nu indtager. Han paaviser dernæst en betydelig Forvirring i det Afsnit af Katalogen, som omfatter Thessalien — Byen Alos, der henregnes til Akhilleus's Rige, danner en Enklave i det Protesilaos tildelte Land; paa samme Maade gribe Eumelos's og Eurypylos's Gebeter ind i hinanden; Philoktetes's Byer ligge alle i Magnesia, Lapithen Polypoites's i Perrhaibia, men alligevel nævnes siden Guneus som Perrhaibernes, Prothoos som Magneternes Fører. Fremdeles gjør han opmærksom paa at Katalogens Forfatter sandsynligvis har gjort sig skyldig i en Navneforvexling ved at henlægge Thamyrissagnet til Dorion i Messenien istedetfor den af Hesiodos nævnte med Sagnets øvrige Træk stemmende dotiske Slette i Thessalien. Støttet herpaa danner Forfatteren sig den høist ejendommelige Anskuelse, at der skulde have existeret en — tilmed i Hexametre affattet — Fortegnelse over helleniske Landskaber, Stammer og Stæder, i hvilken Katalogens Forfatter, ikke allevegne med fornøden Sagkundskab, har indsat Fyrsternes Navne og Skibenes Antal. Navnene, for saa vidt de ikke forekomme i Iliaden, og de indskudte smaa Episoder (Lyrnesos's Indtagelse, Philoktetes's Ophold paa Lemnos o. s. v.) skulde være tagne af de kykliske Digte, især Kypria. Tiden, da denne Kilde for vor Katalog skulde være bleven til, bestemmer N. til c. 770—740; Rhodos er i denne Fortegnelse dorisk, Lakonien har udvidet sig hinsides Taygetos, Megara nævnes ikke og har altsaa paa den Tid endnu staaet under Korinth eller først nylig løsrevet sig; det hurtigt opblomstrende Korkyra, der dog laa Hellenerne ligesaa nær som Kos eller Rhodos, nævnes ikke. Muligheden af at en saadan Fortegnelse kan være bleven til paa den angivne Tid søger Forfatteren at gjøre sandsynlig ved at henvise dels til det dengang stærkt udviklede Samkvem i Grækenland — Deltagelsen i de olympiske Lege udbredte sig netop da ud over den nærmeste Omegn; Pheidons Møntreform (8de Olympiade) tyder paa et stort Opsving i Handel og Samfærdsel — dels til de geografiske Digte fra den Tid, Eumelos's Korinthiaka og Aristeas's Arimaspeia. — Hvad den saakaldte *Τρωικὸς διάκοσμος* angaar, synes Forfatteren at antage den for en Bearbejdelse af den *κατάλογος τῶν*

τοῖς Τρωσὶ συμμαχησάντων, der dannede Slutningen af det kypriske Digt; men i de Afsnit, som omhandle Stæderne ved Hellespont og Propontis og de paphlagoniske Stæder, mener han at finde Resterne af en *παράπλους*, Beskrivelse af en Sejlads til Kyzikos og Sinope, der maa have havt sin Plads i Argonautersagnet, som jo allerede paa Odysseens Tid var almindelig bekjendt. At Miletos er kommet med, forklares af denne Stads bekjendte levende Handel paa Pontos Euxeinos, hvoraf sluttes, at Argonautersagnet særligt er holdt i Ære der; en Milesier har da i Katalogen anbragt saavel de fra dette bekjendte Byer som sin egen Fædrestad. Der er ingen Grund til at antage forskjellige Forfattere for den helleniske og den troiske Fortegnelse. Tiden, da denne Milesier skulde have taget sig dette mærkelige Arbejde paa, bestemmes til 630—600; den v. 736 omtalte Eurypylos er nemlig indflettet i Sagnet om Kyrenes Anlæggelse, der sættes til 631, og Hymnen til den pythiske Apollon, der er forfattet før den kirrhæiske Krig og Indstiftelsen af de pythiske Lege, har laant flere Vers af Katalogen.

Afhandlingens Hovedresultat, at der ikke kan tillægges Katalogen noget Værd som historisk Kilde, er vistnok rigtigt, men forøvrigt kan Referenten langtfra være enig med Forfatteren i Spørgsmaalet om Katalogens Oprindelse og Forhold til den øvrige Del af Iliaden, en Undersøgelse, hvortil jeg maaske en anden Gang vil komme udførligere tilbage.

J. P. Bang.

Bøger indsendte til redaktionen.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af *H. F. Hult* och *Ernst G. F. Olbers.* 1874, 1—3 hft. Halmstad. 8. — Tidskrift utg. af Pedagogiska föreningen i Finland. 1873, 5—6 hft.; 1874, 1—2 hft. Helsingfors. 8. — Zeitschrift für vergleichende sprachforschung herausg. v. Dr. *Adalbert Kuhn.* Bd. XXII. Neue folge, bd. II, 2tes heft. Berlin 1873. 8. — Zeitschrift für deutsche philologie herausg. v. Dr. *Ernst Höpfner* und Dr. *Julius Zacher.* Bd. V heft 3. Halle 1874. 8. — P. Vergili Maronis Aeneis. Til Skolebrug bearbejdet af Dr. *Georg F. V. Lund*, Prof. og Rektor for Aarhus Kathedralskole. I Del: I—VI Bog. 2den Udg. Kbhvn. 1874. 8. X + 338 + XLIX S. — *P. O. Schjött*, Zur Erklärung des Polybius 6, 20. (Særskilt aftrykt af Christiania Vdsk.-Selsk.'s Frhdlger for 1873.) 8. 20 S.

Små critiska anteckningar.

Af *Chr. Cavallin.*

II.

Verserne 354—356 af Plauti Miles läsas af Ritschl, Fleckeisen och Lorenz så:

Palaestrio: Praecepta facito ut memineris. — *Philocomasium*: Totiens monere mirumst.
Pal. At metuo, ut satis sis subdola. — *Phil.* Cedo vel decem, edocebo
Minume malas, ut sint malae: mihi s o l a e s t quod superfit.

I alla hänseenden bättre är dock den läsart, hvilken på e n bokstaf när — *d* i quod, hvilket förvandlats til *o* eller utfallit, — finnes både i den Ambrosianska handskriften och i nästan alla de öfriga:

Cedo vel decem, edocebo
Minume malas, ut sint malae, mihi s o l a e quod superfit

(solae, quoo, A; sola e quo, cett.), d. v. s. eo l. ex eo, quod (ex ea copia, quae) mihi solae superfit, af l. med det, som jag ensam har til öfverlopps. Det är nemligen till en början klart, att till satsen s o l a e s t relativsatsen quod et cet. borde slutit sig i conjunctivus, hvarför man ock hade allt skäl att rätta s u p e r f i t till s u p e r s i t, om det af Ritschl (efter en äldre critiker) insatta e s t efter s o l a e verkligen vore för ställets mening fördelaktigt. Men det är ej fallet. Med Ritschls läsart säger Philocomasium intet annat än, att hon eger mera illslughet, än hon sjelf behöfver; handskrifternas läsart deremot innehåller, att hon har till öfvers så mycket som förslår till uppfyllandet af det löfte, hon förut gifvit: cedo vel decem, edocebo minume malas, ut sint malae; och detta är utan tvifvel den mening, som sammanhanget fordrar.

Hvad som gjort utgifvarne obenägne för handskriftens läsart, är måhända den förmenta hårdheten i determinativets ute-

lemnande. Detta är så mycket troligare, som Ritschl och Fleckeisen äfven på andra ställen sökt afhjelpa den otydlighet, som enligt deras mening uppstår genom ett sådant utelemnande, genom att i texten inskjuta ett ejus, ei eller dylikt; så t. ex.:

Trin. 242: Nam qui amat, quod amat, quom extemplo (ejus R.) saviis perculsus est[1]) — och

Curc. 581: Ego illam reddidi (ei, Fl.), qui argentum a te attulit.

En blick på Plauti och Terentii språkbruk visar dock tillräckligt, att detta i fråga om relativsatsers anknytning till hufvudsatsen företer oregelmässigheter af vida betydligare art än de, som ofvan nämnda ställen erbjuda[2]).

De fall, i hvilka correlatet till en relativsats utelemnas, kunna i allmänhet hänföras till tvenne slag, af hvilka det första omfattar de fall, i hvilka relativsatsen hänför sig till ett obestämdt correlat, d. v. s. ett allmänt determinativ eller ett indefinit pronomen. Ett sådant pronomen utelemnas, såsom bekant är, i vissa fall enligt fast regel hos alla latinske författare, nemligen vid obestämda relativa (t. ex. quidquid progredior, in vastiorem altitudinem provehor, L.; quidquid praecipias, esto brevis, Hor.), och der ett obestämdt pronomen bestämmes af en relativsats i conjunctivus med final eller consecutiv betydelse, t. ex. haud facile reperias, qui susceptis laboribus — non mercedem gloriae desideret (C.). I andra fall bestämmes språkbruket af hänsigten till det tydliga, så att correlatets utelemnande företrädesvis förekommer, der detta skulle stå i nominativ eller accusativ eller, der detta ej är fallet, i samma casus som relativet sjelft (Madv. § 321); utelemnandet gifver öfverhufvud uttrycket en anstrykning af formel eller sentens och förekommer derför ock mest i

---

[1]) »ejus praeter libros addidi — ut prorsus necessarium ad constructionem verborum», Ritschl (1870). Uttrycket quod amas l. amat förekommer så äfven annorstädes hos Plautus och Terentius: Curc. 138: ego tibi jam quod amas huc adducam; jfr. ibdem 170: Ipsus se excruciat qui homo quod amat videt neque potitur dum licet; Ter. Phorm. 504: O fortunatissime Antipho — quoi quod amas domist; jfr. Eun. 308.

[2]) Saken är temligen knapphändigt behandlad af Holtze, Syntaxis priscorum script. lat., dels under »Ellipsis pronominis is» I, p. 356, dels under »Pronomina relativa» I, 380; jfr. ock II, 262. Citaten hafva vi i allmänhet gifvit efter Fleckeisens upplagor.

lagspråket (Madv. anm. till citerade §), i hvilket för öfrigt äfven tredje personens pronomina öfverhufvud med stor frihet utelemnas, t. ex.: si in jus vocat, ito; si furiosus escit o. dyl. Inom den öfriga literaturen äro onekligen comici de författare, hvilka tillåta sig de största friheterna i detta hänseende. Vi anföra följande exempel:

Amph. 318: Exossatum os esse oportet (sc. ejus), quem probe percusseris (jfr. om v. 316 Luchs i Hermes 1874, I); Bacch. 995: Euge litteras minutas! — Qui quidem (id est: ei quidem qui —) videat parum; Rud. 1322: Quid dare velis, qui istaec tibi investiget indicetque?; Curc. 590: Cupio dare mercedem, qui illunc, ubi sit, commonstret mihi. — Mest karakteristiskt för desse författare är det fall, då hufvudsatsens beskaffenhet ej ens medgifver suppleringen af ett correlat till relativsatsen, utan denne antager betydelsen af en hypothetisk bisats med obestämdt subject (Madv. till Ter. Haut. 204 sqq. i Advers. Crit. II): Pt. Asin. 323: Ista virtus est, quando usus est, qui malum fert fortiter; Menaechm. 966—7: Spectamen bono servo id est, qui rem erilem procurat, videt, collocat, cogitatque (Brix).

Långt större egendomligheter företer emellertid det andra slaget af fall, i hvilket relativsatsen hänför sig till en bestämd person eller sak. De enklaste fallen af detta slag äro sådana som följande, i hvilka man utan svårighet kan i hufvudsatsen supplera det ord, till hvilket relativsatsen hänför sig: Persa 478: Nec metuo, quibus credidi hodie, ne quis (sc. eorum) mi in jure abjurassit; — Miles 1009—10: Utinam quojus causa huc sum egressa, conveniundi mihi potestas evenat; Stich. 142: Persequimur: nam quo dedisti nuptum, (sc. inde) abire nolumus; Capt. 574: Ad patrem hujus. — Quem patrem (sc. ejus), qui servos est? jfr. äfven Trin. 423; Ter. Hec. 276; 547. Till samma slag hör också det något dunklare stället i Ter. Haut. 723: Satis pol proterve me Syri promissa huc induxerunt, decem minas quas (= de decem minis, quas) mihi dare pollicitust.

Mera invecklade äro de fall, i hvilka relativet hänför sig till en sats, som måste suppleras ur en föregående period och det

nästan alltid ur en annan persons tal, t. ex.

Rud. 1310—11: *Gripus:* Ecquid meministi in vidulo, qui periit, quid ibi infuerit?
Labrax: Quid refert, (sc. quid in eo vidulo infuerit), qui periit tamen —?

Trin. 905: Novistin hominem? — *Sucophanta:* Ridicule rogitas, (sc. norimne eum,) quicum una cibum capere soleo.

Mil. 983—4. *Pyrgopolinices:* Placet ut dicis: set enim ne istam amittam et haec mutet fidem
Vide modo! — *Palaestrio:* Vah delicatus!: quae te tamquam oculos amet (sc. ea mutet fidem?).

Ter. Adelphi 402: *Demea:* Satin scis ibi esse? — *Syrus:* Oh, qui egomet produxi.

Ter. Haut. 684: *Clinia:* O mi Syre, audisti, obsecro? — *Syrus:* Quidni? qui usque una adfuerim.

Ter. Eun. 212: — Ne istuc tam iniquo patiaris animo. *Parmeno:* Minime (scil. equidem inique patior), qui effectum dabo (jfr. Umpfenbach);

Miles 66—7: *Py.* Itane aibant tandem? *Pal.* Quae me ambae opsecraverint,
Ut te hodie quasi pompam illa praeterducerem?

Hit höra också de relativsatser i frågeform, hvilka med eller utan ett vid pronomen vidhängdt ne replikera ett yttrande af en annan person [1]).

Rud. 1017: *Trachalio:* Non probare pernegando mihi potes, nisi pars datur,
Aut ad arbitrum reditur aut sequestro ponitur.
Gripus: Quemne ego excepi in mari?

Ter. Andr. 769. Quemne (sc. puerum) ego heri vidi ad vos afferri vesperi (eum Pamphili esse dicitis)? jfr. Haut. 897.

Ter. Phormio 67—69. — *Davus:* — is senem per epistulas
Pellexit, modo non montes auri pollicens.
Geta: Quoi tanta erat res et super erat? [2])

---

[1]) Aubert i denna tidskrift 1859, 116 ff.

[2]) Jfr. följande fullständigt utvecklade period:

Mil. 11 ff. Tam bellatorem Mars se haut ausit dicere
Neque aequiperare suas virtutes ad tuas.
Pyrgopolinices: Quemne ego servavi in campis Gorgonidoneis?

Slutligen gifves det fall, i hvilka hvarken i hufvudsatsen eller ur en föregående period kan directe suppleras ett correlat till relativsatsen, utan denne anknyter sig till det tankesammanhang, i hvilket den förekommer, icke annorlunda än en conjunctional bisats eller en utropsats [1]). Ett af de enklaste exemplen på sådan oregelmässighet är det, som förekommer i

Amphitr. 730—31: — Quor igitur praedicas
Te heri me vidisse, qui hac noctu in portum advecti sumus?,

der relativsatsen är liktydig med en causalsats: quom ego et Sosia — advecti sumus. — Ett exempel på en relativsats, som utgör ett utrop, företer:

Ter. Phormio 1009—10: — An quidquam hodiest factum indignius?
Qui mi, ubi ad uxores ventumst, tum fiunt senes! (d. ä.: sådana slynglar, som et cet.!). — Liktydig med en causalsats är relativsatsen i Plauti Miles, v. 405—406:

Sceledrus: Nunc demum experior mi ob oculos caliginem obstitisse.
Palaestrio: Dudum edepol planumst hoc quidem, quae (h. e. quum ea, Philocomasium) hic usque fuerit intus.

Likaså Pt. Pseud. 1098: Epistula atque imago me certum facit:
Qui illam quidem jam in Sicuonem abduxit modo.

Äfven Mil. 951—2 hör väl hit, i fall eljes läsarten är riktig:

Phorm. 992: — Non mihi respondes? — *Ph.* Hicine ut tibi respondeat,
Qui hercle ubi sit ipse nescit?

[1]) Holtze l. c. behandlar några af de här anförda exemplen under rubriken af relativsatser med causal betydelse; det heter: 3) pronomen relativum causam significat —; nonnusquam etiam ita ponitur, ut non spectet ad substantivum proxime praegressum, sed ad aliud, quod quale sit, ex sententia totius loci eruendum est (p. 380).

Quin tu tuam rem cura potius quam Seleuci. quae tibi condicio nova luculenta fertur per me interpretem.

Dock synes mig den causala uppfattningen här erbjuda allt för stor svårighet; enklare torde vara att fatta satsen såsom ett utrop, ungefär = ecce l. en quae condicio nova et cet. tibi fertur (jfr. Andria 619—20: hem quo fretus sim, qui me hodie ex tranquillissuma re conjecisti in nuptias; Pseud. 965), i fall man ej helt enkelt vill låta condicio vara ett appositum till tuam rem, hvilket per attractionem antagit relativets casus, således i st. f.: tuam rem cura, hanc novam condicionem, quae tibi fertur per me interpretem.

På alla de ställen, vi hittills anfört, är relativets natur såsom sådant oomtvistad. Detta är deremot icke fallet med det ställe hos Plautus, hvars utredning vi ytterst haft i sigte vid denna öfversigt af oregelmässigheter i relativsatsers anknytning till sin hufvudsats:

Trin. 162—168: *Megaronides:* — Sed ut occepisti, perge porro proloqui.
Callicles: Quid tibi ego dicam? qui illius sapientiam
Et meam fidelitatem et celata omnia
Paene ille ignavos funditus pessum dedit.
Megaronides: Quidum? — *Callicles:* Quia, ruri dum sum ego unos sex dies,
Me apsente atque insciente inconsultu meo
Aedes venales hasce inscribit literis.

Om qui i v. 163 heter det hos Brix i hans båda upplagor, att qui är = quomodo; och denna mening har Ritschl i sin upplaga af 1871 upptagit. Enligt denna uppfattning förändras interpunctionen derhän, att emellan dicam och qui sättes comma, och frågetecknet flyttas till slutet af perioden efter dedit. Meningen skulle alltså vara: «hvad behöfver jag säga Dig, huru — den odågan förderfvat allt». Det kan härvid först med rätta sättas i fråga, huruvida Callicles hade skäl att hos Megaronides förutsätta den insigt i sakens sammanhang eller den förmåga att sluta dertill, hvilken denna så fattade fråga quid tibi ego

dicam? antyder. Åtminstone göres detta just icke troligt af Megaronides' följande med förvåning uttalade fråga: Huru så (quidum)?; jfr. Brix i den senare upplagan. Den största betänkligheten vid i fråga varande uppfattning ligger emellertid i sjelfva ordet qui, hvilket ingalunda utan inskränkning kan identificeras med quomodo.

Den adverbialt brukade ablativen qui förekommer, såsom nogsamt är bekant, både såsom indefinitum, relativum och interrogativum och både i betydelsen af modal, instrumental och causal ablativ; då Brix vill häfda ordets plats i den vers, som är i fråga, medels hänvisning till Trin. 14. 120, af hvilka ställen det förra har relativt qui och det senare indefinit, visar detta, att han något för lätt gått öfver de svårigheter, som ordets mångfaldiga, men dock fint begränsade, bruk i det archaistiska latinet erbjuder. Vi vilja här inskränka betraktelsen till den betydelse af qui, hvilken man tillagt ordet på det ställe, som är i fråga, nemligen den interrogativa. Att detta interrogativa qui oftast låter sig återgifva med det svenska huru, och att det då så tillvida eger en modal betydelse, är onekligt; men denna modala betydelse är i sjelfva verket lika mycket och på samma gång en causal[1]). En fråga med qui gäller nemligen aldrig sättet för handlingen i och för sig, utan de orsaker eller omständigheter, under hvilka den tillkommit eller som möjliggöra hennes bestånd. Man säger icke qui vales? (huru mår Du?), i stället för ut vales (Rud. 1304; Trin. 51) eller qui cessit res i st. f. quo modo cessit res. Ännu mindre brukas qui i stället för det stående ut i utrop (t. ex. Rud. 155, 164, 174, 245, 247, 1064, 1131; Mil. 1223, 1227, 1236, 1253, 1266) något, som knappast behöfde anmärkas, om icke Geppert tycktes fatta ordet så på det ställe, som är i fråga, (Trinummus lat. u. deutsch, 1854, v. 164 ff.: Wie hat doch . . . . !). Deremot heter

---

[1]) Rent causalt är qui i sådana fall som: qui (hvarför) istic clamorem tollis? (Curc. 277); jfr. Rud. 976, der qui förekommer tillsammans med comparativus, liksom Cic. de sen. § 4 (bis); Hor. Sat. II, 7, 96; 105.

det på otaliga ställen hos Plautus och Terentius: qui scis? qui scio l. sciam? huru vet Du? huru kan jag veta? (Persa 716; Ter. Andr. 352. 791); qui potis est l. qui potest fieri? (Amph. 693; Pseud. 930); qui lubitum est, qui lubet tibi? (Stich. 597, 598: qui, malum, tibi lasso lubet foris cenare?; jfr. Epid. I. 1. 96). Denna olika betydelse hos qui och andra modala frågeord har ock, såsom man kunde vänta, hos Plautus gifvit anledning till ordlekar, såsom då det Mil. 826—827 heter:

Pa. Qui lubitumst illi condormiscere?
Lu. Oculis, opinor.

Frågan gäller, hvad som föranledt eller lockat honom (Sceledrus) till att lägga sig att sofva; det svaras så, som om frågan afsett sättet för hans sofvande. — Å andra sidan kan väl i enstaka förbindelser en fråga med qui, om man blott ser på det enskilda ställets mening, med skäl sägas endast obetydligt skilja sig från en fråga med quo modo, utan att derför den inre skilnaden mellan formlerna i och för sig upphäfves; t. ex. Trin. 330: Qui eam (rem familiarem) perdidit? (huru har det kommit till, att han förstört —; svar i v. 333: per comitatem); qui tibi istaec incidit suspicio? (Ter. Andr. 501).

Allra oftast användes hos comici det frågande qui i korta inkast, qui?; quidum?; qui, quaeso? (Ter. Eun. 307); qui cedo; qui tandem; qui istuc (Ter. Eun. 124); qui vero, Aul. 293 (= huru så l. då; hvarför det?), i hvilka spörjes efter meningen eller syftningen med de ord, som en annan person nyss yttrat. I sådana inkast omvexlar qui — som åtminstone hos comici är det vanligaste — med andra både causala och modala frågeord, nemligen quapropter (jemte qui, Pt. Rud. 536—539); qua gratia (Amph. 664); cur (Epid. IV, 2, 6; IV, 1, 28); quemnam ad modum (Bacch. 190); quo modo (Stich. 252; vanligare hos Cicero, t. ex. Tusc. I, § 15, 16); quid ita (Bacch. 254, 87, 101); quid jam (Stich. 38); qua ratione (Ps. 803). Att dessa frågors ursprungliga syftning varit causal, bevisas deraf, att den stående formen för det svar, som på dem följer,

är en med quia inledd sats, någon gång utvecklad till ett hoc dico l. rogo, quia —; dicam, eloquar l. dyl.:

Asin. 620: Quidum? — *Li.* Quia oculi sunt tibi lacrumantes, eo rogavi; jfr. Pseud. 803.

Till en ordlek gifver detta qui anledning Curcul. 705:

Therapontigonus: Quodne promisti? — *Cappadox*: Promisi? qui (huru = hvad menar Du med det, att jag skulle hafva lofvat [1])? — *Th.* Lingua.

Hittills har blott varit fråga om bruket af qui i directa frågor. Dess bruk i de indirecta står i full öfverensstämmelse med detta; qui förekommer nemligen öfverhufvud icke efter verba med faktiskt berättande eller beskrifvande betydelse, utan blott efter sådana verba l. satser, som utmärka fråga, okunnighet, tvifvel, förundran (oftast det sistnämnda; så i de af Brix omtalade exemplen (Bacch. V, 2, 38; Cist. I, 1, 4) samt i följande:

Ter. Eun. 290: Miror, qui Piraeo abierit.

» Haut. 362: demiror, qui tam facile potueris.

» ibdm. 612: Qui istuc, miror.

(jfr. ibdm. v. 1003: miror, quomodo tam ineptum quidquam tibi in mentem venire potuerit.)

» Hec. 279: nec qui hoc mi eveniat scio.

» Andr. 841: nescio qui —

Pt. Rud. 991: Vel te mihi monstrare oportet piscis qui sit vidulus —

» Amph. 858: Nimis ecastor facinus mirumst, qui illi collubitum siet
Meo viro sic me insimulare falso facinus tam malum.

Pseud. 866. — Habe bonum animum. — Quaeso, qui possum, doce.

Till utseendet närmare ett beskrifvande ut eller quomodo ligger qui på fyra ställen i Terentii Phormio, hvilka alla hafva

[1]) Jfr. Epid. I, 2, 29: qui perdidi? (= hvad menar Du med det att jag förspillt)? — Quia nec cara meo cordi est neque placet.

afseende på det uppdiktade slägtskapsförhållande, som utgör hufvudpunkten i styckets intrig:

v. 129—131: — qui fuerit pater,
quae mater, qui cognata tibi sit, omnia haec confingam.

380—1: Quem amicum tuom ais fuisse istum, explana mihi,
Et qui cognatum me sibi esse diceret.

396—8: Ita ut dicis. ego tum quom advenissem, qui mihi
Cognata ea esset, dicerem (= skulle hafva sagt):
itidem tu face.
Cedo qui est cognata!

Likväl finnes en tydlig skilnad äfven emellan dessa satser, hvilkas innehåll utsäges såsom något, hvaröfver en uppdiktad förklaring gifves eller en betviflad förklaring fordras, och sådana beskrifningar af facta, som de, hvilka innehållas i följande och dylika exempel: narrant ut res gesta sit (Rud. 64); dicito patri, quo pacto mihi cum hoc convenerit (Capt. 395); id volo vos scire, quo modo ad hunc devenerim (Mil. 95); rationem habetis quomodo unum amiserit (Capt. prol. 23).

Denna utredning gör det, såsom jag hoppas, åtminstone i högste grad osannolikt, att qui i Pt. Trin. 163 skulle vara en interrogativ partikel. Man måste då återgå till det gamla antagandet, at qui är nom. sing. af ett relativt pronomen; och det frågas då, huru man bör fatta detta relativum, hvilket, i likhet med hvad som är fallet i åtskilliga ofvan berörda exempel, grammatiskt icke refererar sig till något ord i den närmast föregående satsen eller perioden. Att med Lindemann helt enkelt förklara qui med hic eller nam hic[1]) är väl att afhugga knuten i stället för att lösa den. Vill man gifva en verklig förklaring af qui, så måste man taga med i räkningen både samtalsspråkets frihet att särskildt, såsom här, under in-

---

[1]) »Fere idem est ac si dixisset: Hic — pessum dedit. Pro hic dixit qui, ut aliquam tamen ad superiora relationem significaret, tanquam si nam, enim, vel scilicet, vel tale quid, quod causam indicaret, apposuisset. Cfr. Capt. III. 423». Detta ställe är af helt olika beskaffenhet.

trycket af en upprörd sinnestämning öfverspringa det logiska och grammatiska uttryckets skrankor — d. v. här säga bruka ett uttryck för relation, ehuru dess vilkor, ett correlat, saknas — och med afseende på det i v. 165 följande ille ignavos de comiske författarnes mångfaldigt skiftande bruk af figura attractionis vid relativsatsers förbindelse med sin hufvudsats. När Callicles i sin harm öfver det sätt, hvarpå den ovärdige sonen behandlar sin far och dennes vän, säger: «Hvad skall jag säga dig? Han som så när i grund — den odågan! — förstört frukterna af sin fars klokhet och min trohet och förderfvat hela hemligheten», så är detta i sjelfva verket detsamma, som om han i ett mera grammatiskt och dermed också mera logiskt regelbundet språk hade sagt: hvar skall jag finna ord nog starka för den odågan[1], som så när et cet.

Ett inkast mot uppfattningen af qui såsom pronomen relativum synes, såsom vi antydt, kunna hemtas från detta ille ignavos, hvarmed samma person (Lesbonicus), som med qui, utmärkes. I sjelfva verket utgör detta den enda omständighet, hvarigenom ifrågavarande ställe blir mera inveckladt, än det ofvan anförda från Terentius: An quidquam hodiest factum indignius? Qui mi, ubi ad uxores ventumst, tum fiunt senes (Phorm. 1009—10). Likväl har detta uttryck intet för Plautus ovanligt, äfven om man fattar ille ignavos blott såsom en upprepad beteckning af ett förut nämndt subjekt. En sådan upprepning förekommer t. ex. Trin. 326 ff.: Adulescenti hinc —, minus qui caute rem tractavit, pater, bene volo illi facere ego —; jfr. Pseud. 430 ff. — På detta ställe bör dock ille ignavos utan tvifvel fattas såsom ett slags attraction af correlatet, men icke en rhetorisk, utan en sjelfva gången af tankarnes framträdande följande attraction, närmast att jemföra med Asin. 420 ff. — Sine me hunc perdere, qui me semper ira incendit, Quoi nunquam rem me unam licet semel praecipere furi. — Hos comici förekommer, som bekant är, denna attraction eller assimilation

---

[1]) Jfr. Ter. Phorm. 402: Quojus de stultitia dici ut dignumst non potest.

under två former, i det correlatet, dels som här, verkligen indrages i relativsatsen, dels ställes framför relativet, men likväl i dettas casus, t. ex.:

Menaechm. 312: Nummum illum, quem mihi dudum pollicitus sies,
Jubeas, si sapias, porculum afferri tibi,

i stället för: nummo illo — (jfr. Brix och de hos honom till detta ställe anförda exempel);

Ter. Haut. 723: decem minas quas mihi dare pollicitus est,

i stället för: quas decem minas l. de decem minis quas —; jfr. äfven den på flera sätt oregelbundna perioden Ps. 526 ff.:

— ab hoc lenone vicino tuo
tibicinam illam, tuus quam gnatus deperit,
ea circumducam lepide lenonem. —

Å andra sidan förekommer äfven en motsatt attraction af relativets prædicatsnomen in i hufvudsatsen, då det heter

Pt. Ps. 460: Decet innocentem, qui sit, atque innoxium
servom superbum esse aput erum potissimum.

i stället för: qui sit innocens atque innoxius.

Det finnes ännu andra ställen hos Plautus, på hvilka det är tvifvelaktigt, om man i qui har en partikel eller ett relativt pronomen. Vi mena de ställen, hvilka Fleckeisen behandlat i sina Kritische Miscellen pagg. 28—33 och hvilka han hänför till ett «affirmativt» (sål. adverbialt) qui, förekommande dels tillsammans med andra försäkringspartiklar hercle, pol, equidem dels i förbindelse med conjunctionerna quippe och ut. Rörande hercle qui o. s. v. vilja vi ej bestrida riktigheten af Fleckeisens uppfattning, helst han hvarken bestämmer uppkomsten eller den factiska betydelsen af detta qui, utan nöjer sig med att bevisa dess «existens» (l. c. p. 28). Deremot synes det oss af många skäl tvifvelaktigt, att vi i det med quippe och ut förenade qui skulle hafva ett (indefinit) adverbium. Betrakta vi först exemplen med ut, så faller det först i ögonen, att Fleckeisen ingenstädes

låter oss veta, af hvilken natur han anser detta ut vara. Det kan knappast vara tvifvel underkastadt, att Fleckeisen finner ett consecutivt ut i dessa exempel:

Pt. Asin. 505: An ita tu's animata, ut qui expers matris imperii sies?
» Capt. 553: et eum mihi esse morbum, ut qui med opus sit insputarier.
» Bacch. 283: adeon me fuisse fungum, ut qui illi crederem?

Vi skola således enligt Fleckeisens mening öfversätta t. ex. «att jag skolat vara så dum, (så) att jag trott honom!» med afseende på qui skola vi nöja oss med den negativa upplysningen, att det icke är ett relativt pronomen, utan ett (indefinit) adverbium, hvars betydelse för öfrigt är oss obekant. Må vara! Men huru skola vi förhålla oss med afseende på

Pt. Trin. 637: an id est sapere, ut qui beneficium a benevolente repudies?

på hvilket ställe uppfattningen af ut såsom consecutiv conjunction ej gifver någon mening? Deremot får stället en i sammanhanget passande mening, om man behandlar ut så, som Fleckeisen vill hafva qui behandladt, d. v. s. lemnar det alldeles ur spelet, och öfversätter qui såsom relativum med causal bibetydelse för den conjunctiviske satsen i dess helhet:

Är det klokt, som (d. v. s. af dig, som [1]) — eller då du —) visar ifrån Dig Din väns välgerning?

Det är ej vår mening att förklara ut för oäkta, utan blott att fästa uppmärksamheten på det väl kända factum, att det modala eller comparativa ut ofta sättes framför en relativ sats för att tydligare beteckna den bibetydelse, hvilken denne sats äfven i och för sig kunde ega. Så skulle i perioden «res est immensi operis, ut quae supra septingentesimum annum repetatur», relativsatsen äfven utan ut ega causal betydelse, ehuru denna genom den förallmänligande partikeln bestämdare fram-

[1]) Jfr. det ofvan, pag. 267, anförda om correlatets utlemnande hos comici.

hålles. Hos Plautus förekommer ut qui, ut quod, o. s. v. äfven på ställen, der relativsatsen icke har någon bestämd causal betydelse:

Pt. Bacch. 511: Amo hercle opinor, ut quod pro certo sciam;
» Pseud. 566: Non demutabo, ut quod ego pro certo sciam.

Men hafva vi nu med rätta Trin. 637 förklarat ut såsom en comparativ conjunction och qui såsom relativum, så tyckas vi dermed hafva gjort för oss omöjligt att på analogt sätt förklara de ofvan anförda ställena, hvilka så otvetydigt synas fordra en consecutiv betydelse för bisatserne. Det förefaller helt visst paradoxt, om vi säga, att den consecutiva betydelsen finnes der, men icke i ut, utan i qui; dock torde denna mening vara den rätta. Qui har i sin sammansättning quin consecutiv betydelse i det vanliga latinet; i det äldre språket har äfven det enkla qui denna betydelse, ej mindre än det i önskningar intager den plats, som vanligen tillhör ut och utinam (qui tibi Di perdant!).

Ter. Andr. 334—335 — Nunc si quid potes aut tu aut hic Byrria,
Facite fingite, invenite, efficite, qui detur mihi.
Ego id agam, mihi qui ne detur. —

Qui eger på dessa ställen — liksom det blott finalt brukade quo — ännu qvar sin natur af en casus till relativet; men tillika visar särskildt förbindelsen med negationen ne, hvilken icke förekommer i finala relativsatser, att det är en enkel aequivalent till conjunctionen ut. En analog ställning mellan relativt pronomen och conjunction intager qui i Capt. 553:

et eum esse morbum, ut qui med opus sit insputarier

en sådan sjukdom, såsom hvarför (jfr. ut quod Pt. Ps. 566) d. v. s. att det för den behöfves, att man spottar på mig. —

Äfven för det med quippe förenade qui torde den relativa betydelsen lämpa sig bättre än den »affirmativa». Säkert gäller detta om Rud. 384: — etiam qui it lavatum
in balineas, quom ibi sedulo sua vestimenta servat,
tamen subripiuntur, quippe qui, quem illorum observet, falsust,

d. v. s. eftersom han (är förd bakom ljuset) icke vet, hvem af dem (de andre badgästerne?) han skall gifva akt på (rättelsen observet ist. f. observat är Gepperts).

I Bacchides 369 tager det sig eget nog ut, att Fleckeisen ej vill godkänna Lambini rättelse quippe quo (i st. f. qui), men inskjuter efter qui ett huc, emedan han «ungern ein huc vermisse», d. v. s. för att genom denna större förändring af texten få samma mening, som Lambinus åstadkommit genom en bokstafsförändring. Ter. Haut. 538 har, som bekant, Madvig (Advessaria Critica, II) rättat quippe qui till quippe ni?; samma hjelpmedel kunde, om det vore behöfligt, rätteligen anvendas Truc. I, 1, 49:

Ea nimiast ratio, quippe ni? certo scio
triplo ibi plus scortorum esse jam, quam ponderum

(jfr. Spengel till detta ställe).

Aphroditetemplet paa Akropolis's Sydskraaning.

Af ***Richard Christensen.***

Tidligere i denne Aargang S. 256 har jeg omtalt Aphroditetemplet ovenfor det gamle Torv i Athen. Et Par Spørgsmaal dette vedrørende skulle her finde deres Besvarelse.

Paa en af sine Vandringer i Athen kommer Pausanias, idet han forlader Theatrets Diazoma og gaaer mod Vest henover Akropolis's Sydskraaning — ad den Vei (*περίπατος*), som ifølge en Klippeindskrift løb rundt om Borgklippen paa dennes halve Høide[1]), — forbi Kalos's Grav og Asklepieion[2]) til Themis's Tempel. *Πρὸ αὐτοῦ*, siger han I, 22, 1, *κέχωσται μνῆμα Ἱππολύτῳ.* Efter derpaa at have fortalt Hippolyts og Phaidras

[1]) S. Bötticher i Philol. III Supplbd. 345.

[2]) Om denne Del af Paus.'s Vandring i Almindelighed s. Pervánoglu i Philol. XXIV (1866), 458 ff. eller Wachsmuth i Rh. M. N. F. XXIII (1868), 25 f.

Historie fortsætter han i § 3: *Ἀφροδίτην δὲ τὴν Πάνδημον, ἐπεί τε Ἀθηναίους Θησεὺς ἐς μίαν ἤγαγεν ἀπὸ τῶν δήμων πόλιν, αὐτήν τε σέβεσθαι καὶ Πειθὼ κατέστησε. Τὰ μὲν δὴ παλαιὰ ἀγάλματα οὐκ ἦν ἐπ' ἐμοῦ· τὰ δὲ ἐπ' ἐμοῦ τεχνιτῶν ἦν οὐ τῶν ἀφανεστάτων.* Den naturlige Opfattelse af dette Sted hos Pausanias synes at maatte være den, at Hippolyts Gravhøi laa ved eller indenfor Temenos'en til et Tempel for Aphrodite Pandemos, anlagt af Theseus til Minde om hans Synoikismos. Jeg har ovenfor l. l. viist, at dette Tempel høist sandsynligt er det samme, som omtales hos Harpokration v. *Πάνδημος Ἀφροδίτη* efter Apollodor med følgende Ord: *Πάνδημόν φησιν Ἀθήνησι κληθῆναι τὴν ἀφιδρυθεῖσαν περὶ τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν διὰ τὸ ἐνταῦθα πάντα τὸν δῆμον συνάγεσθαι τὸ παλαιὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἃς ἐκάλουν ἀγοράς.*

I Euripides's Hippolyt V. 29 ff. hedder det imidlertid om Phaidra:

Καὶ πρὶν μὲν ἐλθεῖν τήνδε γῆν Τροιζηνίαν,
πέτραν παρ' αὐτὴν Παλλάδος κατόψιον
γῆς τῆσδε ναὸν Κύπριδος ἐγκαθείσατο
ἐρῶσ' ἔρωτ' ἔκδηλον· Ἱππολύτῳ δ' ἔπι
τὸ λοιπὸν ὠνόμαζεν ἱδρῦσθαι θεάν.

Den udtrykkelige Angivelse af, at Templet laa paa Borgklippen (*πέτραν παρ' αὐτὴν Παλλάδος*) med Udsigt til Troizen (*κατόψιον γῆς τῆσδε*), gjør det utvivlsomt, at ogsaa her er Tale om et Aphroditetempel midt paa Borgens Sydskraaning, — thi længere nede kan man ikke see det troizeniske Land; men dette Tempel tænkes indstiftet af Phaidra, og den her dyrkede Gudinde kaldes *Ἀφροδίτη ἡ ἐφ' Ἱππολύτῳ*. Dette bekræftes af Scholiasten til Stedet, der tilføier, at hun ogsaa kaldtes *Ἱππολυτία*, af Asklepiades hos Schol. til Hom. Od. XI, 321, der lægger til, at Templet paa hans Tid kaldtes *Ἱππολύτειον*[1]), og af Diod. IV, 62, 2[2]). Af de to sidstanførte Benævnelser kan sluttes,

[1]) *ἱερὸν Ἀφροδίτης ἐν Ἀθήναις ἱδρύσατο τὸ νῦν Ἱππολύτειον καλούμενον.*
[2]) *Τότε μὲν ἀπελθόντος (Ἱππολύτου) εἰς Τροιζῆνα ἱδρύσατο ἱερὸν Ἀφροδίτης παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν ὅθεν ἦν καθορᾶν τὴν Τροιζῆνα.*

at Hippolyts Gravhøi har ligget indenfor Gudindens Temenos, og at dens Navn Ἱππολύτειον af og til er blevet brugt om hele det indviede Sted, ligesom Navnet Erechtheion, der egentlig kun gjaldt en Del af Athena-Erechtheus's Tempel paa Borgen, hyppigt brugtes som Fællesnavn om det Hele.

Have vi nu her eet eller to Aphroditetempler for os? Leake, Ross og Bursian antage det Første; Wachsmuth og Bötticher fastholde, at der paa Borgens Sydskraaning har ligget to Aphroditetempler, et østligere, indstiftet af Phaidra, for Ἀφροδίτῃ ἡ ἐφ' Ἱππολύτῳ, der indenfor sin Temenos indesluttede Hippolyts Gravmæle og derfor benævnedes Hippolyteion, og et vestligere, anlagt af Theseus, for Aphrodite Pandemos [1]).

Som alt bemærket, kan en uhildet Læsning af Pausanias ikke faae Andet ud af hans Ord, end at han foruden «Hippolyts Gravhøi» — ikke «Hippolyts Tempel» ell. Lgn. — kun omtaler eet Tempel. Og dette maatte man da ogsaa paa Forhaand antage som det Sandsynligste. Det Tempel, Pausanias beskriver, existerede endnu paa hans Tid, eftersom han omtaler, at de gamle Billeder af Aphrodite og Peitho dengang vare forsvundne, medens de Billeder, han saa, vare af yngre Kunstnere; det Tempel, Euripides omtaler, maa ogsaa have existeret i senere Tid, eftersom Scholiasten til Homer angiver, at det nu ɔ: paa Asklepiades's Tid, rimeligvis i 1ste Aarhd. f. Chr., kaldtes Hippolyteion. Altsaa, to Aphroditetempler nærved hinanden, opførte af Mand og Hustru, begge hyppigt omtalte Personer i Sagnhistorien, og existerende samtidigt idetmindste til Begyndelsen af vor Tidsregning, — og ikke en eneste Hentydning til et saa mærkeligt Phænomen i hele den opbevarede Oldtidslitteratur! Allerede dette maa gjøre en Antagelse af to Aphroditetempler høist betænkelig.

---

[1]) Leake Topogr. Athens ² 103 og 217 f.; Ross Das Theseion 39; Bursian Geogr. v. Grchld. I, 303; — Wachsmuth l. l. 26; Bötticher l. l. 415 ff.; — E. Curtius udtaler sig i Att. Stud. I (1862), 48 for eet, i Erläut. Text (1868) 23 (jfr. Textbeilage 4) for to Templer.

Ogsaa fra en anden Side møde os Betænkeligheder. Hos Athen. XIII p. 569 d fortælles efter Nikandros, at **Solon** var **den Første**, der i **Athen** opførte et **Tempel** for **Aphrodite Pandemos**, for de Penge, der indkom ved Prostitutionen [1]). At dette Tempel er forskjelligt fra det hos Pausanias omtalte, kan der ikke være Tvivl om. Om det har ligget ved Kerameikostorvet, som Bötticher mener, eller andensteds, vide vi ikke; men det kan ogsaa her være os ligegyldigt. Hovedsagen er, at denne Efterretning hos en anset Forfatter fra 2det Aarhd. f. Chr. maa gjøre os lidt mistænksomme overfor Pausanias's Angivelse, at Templet paa Borgens Sydskraaning var grundet af Theseus for Aphrodite Pandemos; thi den lader sig ikke forene med Nikandros's Ord. Alt ovenfor S. 257 har jeg antydet, at den Opfattelse af Aphrodite Pandemos som en politisk «folkeforenende» Gudinde, der fremtræder allerede i Oldtiden og derfra er gaaet over i de fleste nyere Fremstillinger [2]), er falsk. Bötticher har l. l. med uforkastelige Grunde godtgjort, at Aphrodite Pandemos kun er Gudinde for den sandselige Kjærlighed mellem Mand og Qvinde, de være Ægtefolk eller ikke, og ikke paa nogen Maade henhører til Torveguddommene, ligesom han sammesteds har paavist ved Exempler fra Billedværker o. s. v., om det ellers behøver nogen særlig Paavisning, hvor naturligt Peitho hører sammen med Aphrodite som Kjærlighedsgudinde. Jeg vil føie til, at der, saavidt mig bekjendt, ikke findes nogen anden Hjemmel for hin Opfattelse af Aphrodite Pandemos end de to anførte Steder: Apollodor hos Harpokration [3]) og Pausanias l. l. Af disse to Steder fremgaaer imidler-

---

[1]) *Καὶ Φιλήμων δ' ἐν Ἀδελφοῖς προϊστορῶν ὅτι πρῶτος Σόλων διὰ τὴν τῶν νέων ἀκμὴν ἔστησεν ἐπὶ οἰκημάτων γύναια πριάμενος, καθὰ καὶ Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος ἱστορεῖ ἐν τρίτῳ Κολοφωνιακῶν φάσκων αὐτὸν καὶ Πανδήμου Ἀφροδίτης ἱερὸν πρῶτον ἱδρύσασθαι ἀφ' ὧν ἠργυρίσαντο οἱ προστᾶται τῶν οἰκημάτων.* Jfr. Harpokr. v. *Πάνδ. Ἀφροδίτη.*

[2]) S. f. Ex. Preller Gr. Mythol. I^3, 300; Curtius Att. St. I, 48 f. (i Erl. T. 24 f. udtrykker han sig dog med mindre Sikkerhed).

[3]) Senere Grammatikeres Omtale deraf skriver sig nemlig aabenbart fra samme Kilde.

tid ikke Andet, end at i den senere Tid Mythefortolkerne i dette som i andre Tilfælde have søgt at forklare et Gudebegreb ad etymologisk Vei og af Gudindens Tilnavn ladet sig forlede til vilkaarligt at lægge Noget ind i Begrebet, som oprindelig ikke laa deri. At saadanne Forklaringer dernæst ere blevne gjængse i visse Kredse og optagne af Ciceronerne i Athen, hvis Hjælp Pausanias paa sine Vandringer i denne By utvivlsomt har benyttet, er ganske naturligt.

Vanskelighederne løse sig nu af sig selv. Der har kun været eet Aphroditetempel paa Borgens Sydskraaning; Gudinden dyrkedes her som Kjærlighedsgudinde sammen med Peitho og indenfor hendes Temenos var Hippolyts Gravhøi. Paa Euripides's Tid antoges dette Tempel grundet af Phaidra og Gudinden kaldtes snart *Ἀφροδίτη ἡ ἐφ' Ἱππολύτῳ* snart *Ἱππολυτία*. Helligdommen benævnedes, ialfald i 1ste Aarhd. f. Chr., ogsaa *Ἱππολύτειον* efter Gravmælet. Senere opfattede man paa Grund af den der dyrkede Gudindes Charakter og i Erindring om Anledningen til Templets Indstiftelse denne Aphrodite som en Pandemos[1]. Endelig forledtes Nogle, baade af at Templet sagdes at være opført paa Theseus's Tid og af den senere Tids Tilbøielighed til at opfatte Pandemos som en politisk «folkeforenende» Gudinde, til den Antagelse, at Templet var grundet af Theseus for Aphrodite Pandemos til Minde om hans «folkeforenende» Synoikismos og hans øvrige Indretninger til Udviklingen af Statslivet i Athen[2].

---

[1]) Bötticher har l. l. 419 af Paus. IX, 16, 3 f. villet slutte, at Gudinden allerede strax fra Begyndelsen af dyrkedes som Pandemos. Dette er fuldstændig vilkaarligt, som en lidt opmærksom Gjennemlæsning af Stedet strax vil sige.

[2]) Bötticher, der antager to Templer og holder paa Theseus's Indstiftelse af et Tempel for Aphrodite Pandemos, formoder, at det er indstiftet til Minde om Theseus's Kreterfart, der foregik under Aphrodites Beskyttelse (Plut. Thes. 19 ff.). Som Støtte for en Oldtidstradition derom vilde hans Argumenter være fortræffelige; da der imidlertid ikke foreligger nogen saadan, kan der overfor Nikandros's bestemte Angivelse, at Solon var den Første, der opførte et Tempel for Aphrodite Pandemos, ikke tillægges dem nogen Vægt, og hans Forsøg paa at bortfor-

Templets Beliggenhed kan tilnærmelsesvis angives. Det laa ved den ovennævnte Peripatos paa den sydlige Borgskraanings halve Høide omtrent midt imellem Dionysostheatret og Herodes Atticus's Odeion, lidt nærmere ved det førstnævnte. Man kunde nemlig, som det hedder paa et Par af de ovenanførte Steder, fra Templet see det troizeniske Land; men dette er paa hele Sydskraaningen af Borgklippen kun muligt paa en lille Strækning indenfor de anførte Grændser [1]). En senere Indskrift der synes at vedrøre Templet, existerer endnu (i Brit. Mus., C. i. Gr. Nr. 481), men giver desværre ingen nærmere Oplysning om dettes Beliggenhed, ja det synes ikke engang med Sikkerhed at kunne afgjøres, hvor den er funden [2]).

Nogle Raskiana.

Meddelte af ***Karl Verner.***

På sin rejse til Indien opholdt Rask sig i St. Petersborg i over 14 måneder (fra d. 27de Marts 1818 til d. 13de Juni 1819). Med sin vante varme begejstring og ihærdighed virkede han under dette ophold for sine ideer. Han vilde bringe en livligere forbindelse i stand mellem den russiske og den skandinaviske lærde verden og forsøgte derfor at få oprettet en skandinavisk boghandel i Ruslands hovedstad, men det lykkedes ikke; han tænkte endogså på at danne en russisk filial af det dengang existerende «Skandinaviske Selskab». Den finske sprogvidenskabs opkomst i tyverne skyldes vistnok for en ikke ringe

---

klare Nikandros's Ord er hoist uheldigt. Om Sagnet har feilet ved at henføre Indstiftelsen af Aphroditetemplet paa Borgens Sydskraaning til Phaidra istfr. til Theseus, kunne vi nu ikke afgjøre.

[1]) Ross Das Theseion 39; Wachmuth I. I.

[2]) Ifølge Ross l. l. paa det Sted, hvor Templet antages at have staaet, ifølge C. i. Gr. l. l. ved Thrasyllosmonumentet ovenfor Theatret.

det Rask, der under sit ophold dels tilskyndede de unge finske videnskabsmænd, dels skaffede dem en Mæcen i den rige russiske magnat, grev Rumeæntsóff, og efter sin tilbagekomst fra Indien skal han ved brevvexling med Sjögren og andre finske lærde have fortsat sin påvirkning. Også med enkelte unge russiske videnskabsmænd trådte han i forbindelse. Imellem disse var Iván Nikolájevitsh Lobójko, en livsglad og begavet ung mand fra Kharkóff. «Han havde» — skriver N. M. Petersen i Rasks levnetsskildring — «en uendelig Higen efter at underrette sig om de nordiske Literaturer og vilde også lære Dansk; de delte Tiden således imellem sig, at han gav Rask hveranden Aften, hveranden Rask ham Undervisning, men det hele blev næsten blot til en Samtale eller Underholdning om den nordiske Literatur og de nordiske Folk.» Rask drog bort fra Petersborg; Lobojko blev kaldet til professoratet i russisk sprog og literatur ved universitetet i Vilna, og her i hjærtet af det gamle Littaven optrådte han som en ivrig partigænger for de raskiske sprogideer. Efter sin hjemkomst fra Indien satte Rask sig i skriftligt samkvem med sin gamle ven[1]. Som det af de aftrykte breve fremgår, falder skylden for denne brevvexlings snarlige afbrydelse på Lobojko, der undlod at svare på de modtagne breve. Var det huslige forhold, der lagde beslag på hans tanker og bragte ham til at glemme sin ven og læremester i Norden? Thi partiet med den danske jomfru, hvilket Rask så levende interesserede sig for, kom ikke i stand, idet Lobojko giftede sig med en russisk dame. Eller optoges måské hans interesser af de

---

[1] [I et brev til Rask, dateret Leipzig $\frac{20\ \text{Febr.}}{3\ \text{Marts}}$ 1824, (på vort Universitetsbibliothek) skriver P. v. Köppen, den bekendte russiske ethnograf, statistiker m. m., der ligesom L. var hjemme fra Kharkoff: «Loboiko ist in Wilna . . . . Unsern Loboiko haben Sie zum Skandinavier gemacht. Er will auch in den Grabhügeln in Litauen Nordische Sachen gefunden haben. Noch ist mir seine Abhandlung über diesen Gegenstand nicht zu Gesicht gekommen.» Det er vel næppe tilfældigt, at Rasks förste brev til Lobojko er skrevet kort efter at han har modtaget disse ord fra Köppen, som nok kunne have givet ham lyst til at genoptage forbindelsen med L.]
V. Th.

politiske gæringer, der i tyverne herskede imellem professorer og studenter i Vilna og endte med universitetets nedlæggelse under den förste polske opstand? Det skal meddeleren ikke kunne afgöre.

Da Lobojko for nogle år siden døde, blev hans bøger og papirer sendte til Petersborg. Under et ophold i denne by blev meddeleren af akademikeren Statsråd Kunik, der med stor interesse omfatter også alle sproglige studier, gjort opmærksom på tilstedeværelsen af brevskaber imellem disse papirer, hidrørende fra vor store landsmand. Ved eftersyn forefandtes da, hvad her meddeles.

I.

En selvbiografi.[1])

Unterzeichneter ist 1787 d. 22. Nov. auf der Insel Fühnen mitten in Dänemark geboren und hat sich ziemlich spät dem eigentlichen Studiren gewidmet. Nach einer 5-jährigen Vorbereitung unter den vorzüglichsten Lehrern (von welchen drey seitdem Professores geworden sind) in der Cathedralschule zu Odensee, ist er im Jahre 1807 nach der Universität zu Kopenhagen gegangen. Schon in der Schule hatte er sich auf die alte nordische Sprache gelegt, jetzt erhielt er weit bessere Gelegenheit dazu und auch weit mehrere Aufmunterung. Sein erster Versuch war eine neue dänische Uebersetzung der prosaischen Edda, die er in Verbindung mit seinem Gönner und Freunde Prof. u. Biblioth. Nyerup unternahm. (Siehe die Vorrede der dänischen Uebersetzung als auch der schwedischen nach dieser gemachten Uebers. von Hrn. Baron Adlerbeth. Prof. Rühs aber hat in der nach diesen beyden gemachten deutschen

---

[1]) Denne lille selvbiografi er skreven under opholdet i Petersborg i sommeren 1818 og har, som det fremgår af parenthesen til det sted, hvor hans «Undersogelse om det Isl. Sprogs Oprindelse» omtales, været bestemt for russiske læsere; den er imidlertid aldrig bleven trykt. Den flygtige skrift, den store masse rettelser og tilföjelser viser, at originalen kun er en kladde, som Rask har efterladt eller glemt hos Lobojko.

Uebers. alles ausgeschlossen, was seine Theilnahme an der Arbeit betrifft, und mit allerley Ausfällen gegen ihn ersetzt). Das zweite und beträchtlichere, auch ganz sein eigenes Werk, war eine (dänische) Anleitung zu der isländ. oder altnordischen Sprache, Kopenhagen 1811. Im Jahre 1812 machte er in Gesellschaft mit Prof. Nyerup eine kurze literäre Reise in Schweden u. Norwegen, worüber Prof. Nyerup einige Nachrichten herausgegeben hat. Hierauf wurde er zum Redactor u. Herausgeber des isl. Lexicons Björn Haldorson's erwählt, und dies Werk erschien endlich in Kopenh. 1814 in 2 voll. 4to unter dem Titel: Lexicon Islandico-latino-danicum Björnonis Haldorsonii, cura Raskii etc. Unterdessen hatte er auf Kosten der dän. Regierung eine literäre Reise auf 2½ Jahr nach Island unternommen, woher er, nachdem er die ganze Insel bereist hatte, im November 1815 über Schottland zurückkehrte. Aus Island hatte er schon seine (dänische) Beantwortung der Preisfrage über den Ursprung der alten nord. Sprache eingeschickt, und seine Abhandlung (in welcher er auch einen Abschnitt der radicalen Verwandtschaft des Altnordischen und Russischen gewidmet hat) wurde mit dem grössten Preis der königl. Dän. Wissenschaftsgesellschaft belohnt. Nach seiner Zurückkunft wurde er auf einer allgemeinen Versammlung der isl. Lit. Gesellschaft, die nach seiner Einladung und Plan gestiftet war, fast einstimmig von allen in Kopenh. befindlichen Isländern zum ersten Präses der Gesellschaft erwählt, obschon wider die Gesetze, worin es festgesetzt war, dass alle Beamten der Gesellschaft immer eingeborne Isländer seyn sollten, weil alle mündliche u. schriftliche Discussionen etc. immer in isländischer Sprache vorgehen. Dies wurde aber als keine Ausnahme angesehen, weil er wie ein geborner Isl. sprach und schrieb. Unter seinem Präsidium und ganz nach seinem Vorschlag und Plan wurde die Ausgabe der Sturlungasaga (grosse isländische Nationalgeschichte) und der isl. Zeitung angefangen, auch wurde beschlossen eine kurze isl. Geographie mit Charten herauszugeben und der Anfang mit der Ausarbeitung gemacht. Seine Ausgabe von Ottars und Ulf-

stens (angelsächs. aufbewahrten) Reisen (periplus Otheri et Wulfstani) mit dänisch. Uebersetzung u. Commentar ist in den Schriften der scandinav. Gesellschaft zu Kopenhagen (1816?)[1]) gedruckt worden. Auch hat er der sogenannten königl. dänischen Gesellschaft für Sprache u. Geschichte (nicht mit der Wissenschaftsgesellschaft zu verwechseln) eine Abhandlung über die grammaticalische Etymologie der dänischen Sprache übergeben.

Spät im Jahre 1816 trat er die linguistische Reise an, worauf er sich noch jetzt befindet. Er gieng zuerst auf Einladung eines Freundes, des Königl. schwed. Hofpredigers Hon. Magister Afzelius, nach Stockholm, wo er 1817 seine (dänisch verfasste) angelsächsische Sprachlehre nebst einem kurzen Lesebuch herausgegeben hat. Mittlerzeit erschien seine obengenannte Preisabhandlung über den Ursprung der altnordischen (isl.) Sprache in Kopenh. 1818. Dies Büchlein (ungef. 20 Bogen 8vo) dedicirte er dem König von Dänemark, welches Veranlassung gab, dass er zum Professor ernannt wurde und ein Reisestipendium erhielt; vorher hatte er zu der Reise nur eine kleine Unterstützung eines Privatmannes (Seiner Excell. des Kön. Geheimeraths Joh. Bülow). Er war vorzüglich wegen einer Ausgabe der Eddas nach Stockholm berufen, wo er schon 1812 seinem Freunde mit der krit. Redaction des ältesten eddischen Liedes Völuspá beygetreten hatte (siehe die schwed. Jahresschrift Iduna, 3 Heft, Stockh. 1812). Auch ist die ganze poët. Edda nach seiner Recension in dem isl. Texte mit Varianten etc. 1818 zu Stockholm in 8vo erschienen. Die pros. Edda nebst Skálda, die er ebenfalls nach alten Codd. kritisch bearbeitet und zum ersten Male vollständig im Texte herausgegeben hat, ist noch nicht ganz fertig gedruckt, wird aber sehr bald erscheinen; zu diesen beyden Eddas haben seine Freunde in Stockh. zum Theil mit seiner Hülfe schwedische Uebersetzungen gemacht, die beyde unter der Presse sind. Noch zwei andere Arbeiten hat er in Stockholm auf dieser Reise angefangen, nl. eine (schwedisch

---

[1]) Den er trykt 1815. (Medd.s Anm.).

verfasste) gänzliche Umarbeitung seiner (dän.) Anleitung zum Isl. und ein isl. Lesebuch unter dem Titel: Specimina Literaturae Islandicae veteris et hodiernae magnam partem anecdota edidit Rask etc. Diese beyde sind in Mscr. von seiner Hand schon fertig und werden noch diesen Sommer zu Stockh. erscheinen[1]). Ueber ein Stück des letztern Werks hat er auch zu Stockholm schwedische Vorlesungen gehalten. Einige dän., schwed. u. isl. Recensionen, polemische Aufsätze u. dergl. sind von wenig Belang und nur für den Augenblick berechnet. Dies ist eine vollständige Schilderung seines ganzen bisherigen literärischen Lebens. Von hieraus möchte er am liebsten, wenn es ihm seine geringen Mittel verstatten, durch Persien nach Indien gehen um die Urquelle so vieler europäischen Sprachen das Sanscrit und Pali zu studiren und wo möglich die braminischen Vedams und die buddhistischen Religionsbücher in Europa bekannt zu machen und mit den Eddas zu vergleichen; widrigenfalls wird er nach einer kleinen Reise in dem caucas. und krimischen Gebiete durch Ungarn und Deutschland in sein Vaterland zurückkehren.

(Ingen underskrift.)

II.

Breve til Lobojko.

Kobenhavn d. 27de April 1824.

Höjstærede Hr. Professor!
kære Ven!

Kan De endnu erindre den rejsende Dansker, der plagede Dem så meget med sine Særheder og med sin Dansk? Dog det er ikke muligt, at en Mand af Deres Karakter skulde glemme sin Ven, og i alt Fald ville disse Linier sikkerligen kalde Dem mig tilbage i Erindringen; altså til Lykke med Deres ny Post

[1]) Förstnævnte værk, Anvisning till Isländskan, udkom i Stokh. 1818; sidstnævnte, der er mere kendt under sin isl. titel: Sýnisborn af fornum og nýjum norrœnum ritum, smst. 1819. (Medd.s anm.)

og velkommen til Deres ny Levested! Er De allerede gift og har glemt den Pige, jeg foreslog dem? Hun er endnu ugift og lige skön og god; agter De ikke at besøge os en Gang ved Lejlighed i en Sommerferie? Det vilde inderlig glæde mig at se Dem. Glem kun ikke at tage med, hvad der hører til den nyeste russiske og littauiske Literatur; jeg mistede ved Hjemsendelsen fra Petersborg en Del af mine russ. Sager, for Eksempel Ordbog etc., ja endogså Navnet kan jeg ikke finde, så at jeg kunde forskrive den på ny. Dersom De endnu skøtter om vore grönlandske Sager eller noget andet, som udkommer her, skal jeg søge at skaffe Dem det. Jeg har siden min Hjemkomst kun udgivet en spansk Sproglære, som vel ikke kan interessere Dem; dog skal jeg se at sende Dem den ved en Landsmand, som er Læge hos Grev Engeström fra Sverrig, der vil rejse til sine Godser i Nærheden af Posen med det förste. Deres slavoniske Sager, som De så ædelmodigen overlod mig, har jeg alle bevaret, så og de fleste Sager, jeg købte i Petersborg, undtagen Ordbogen og nogle andre grammatikalske Småting. Der er Lykke ved Deres Sager; men hvad siger De om Dobrowsky's slavoniske Grammatik? Det forekommer mig, at han i den, ligesom i den bømiske, har begået en stor Fejl ved at blande Orddannelsen (Etymologia sive doctrina de formatione vocum) sammen med Formdannelsen (ɔ: doctrina de formatione temporum et ceterarum terminationum s. inflexionum), hvilken sidste hører ind under Formlæren (Analogia sive doctrina de vocum flexione) og bör fordeles imellem de forskjellige Ordklasser, som kunne modtage Böjninger eller Former, hvis Dannelse bör beskrives. Men hvorledes det øvrige er udført, derom vil De bedst kunne dömme, og det vil inderlig glæde mig at se Deres Dom derom. Når De skriver, så lad det blive på Tysk; ti Dansken falder Dem vel for vanskelig, og Russisk vil falde mig for vanskelig nu efter så lang Tids Forløb. Glem ikke at underrette mig om, hvorledes De selv lever, og hvad De arbejder på, hvad Fag De læser over ved Höjskolen o. desl. Vi arbejde her dygtig på de nordiske Oldsager; det vilde interessere Dem

at se vort antikvariske Musæum; og vi vilde gjerne bede Dem om Oplysninger angående russ. og polske og littauiske Oldsager, især om gamle Indskrifter findes, og med hvilke Bogstaver etc.; men jeg må först se, om dette Brev kan træffe Dem, og om det ikke trætter Dem for meget at læse og besvare det, samt om vi ikke snart skal se Dem her personlig o. s. v. Imidlertid har jeg den Ære at henleve, Höjstærede Hr. Professor

Deres evig hengivne og oprigtige Ven
R. Rask.

Hamborgs poststempel er af 30te April; den 17de Maj (gl. st. 6te Maj) er brevet kommet til Vilna; i porto fra Hamborg til Vilna har Lobojko betalt 166 kop. Ifølge en blyantsbemærkning på brevet har han besvaret det d. 20de Maj (gl. st. 9de Maj). Originalen til dette svar, har ikke kunnet skaffes tilveje, men heldigvis findes det, som hr. dr. phil. V. Thomsen har gjort mig opmærksom på, meddelt i oversættelse af Rasks broder i Nordisk Ugeskrift 1837—38, og da det vil være nødvendigt til forståelsen af det følgende brev, R.s gensvar, tillader jeg mig at gengive det her efter nævnte kilde:

Vilna d. 9de Maj (gl. st.) 1824.

Höjtagtede ven!

Jeg har modtaget Deres brev af 27de April. Forrige år læste jeg ved denne tid i vore russiske blade den förste efterretning om Deres tilbagekomst til fædrenelandet og blev ganske greben af glæde, idet håbet om at se Dem igen fremstrålede hos mig. Med det varmeste hjærte takkede jeg gud, at han havde opholdt Dem sund og frisk på den lange og farlige rejse. I min dagbog finder jeg, at De i Juni 1819 forlod St. Petersborg; Deres fórmand til Moskva var den énöjede Denis Denisievitsh. Altså fem år siden vor adskillelse! — Jeg kom til mit nuværende kald i Vilna d. 6te Januar 1822, hvor jeg ved konkurrens har erholdt en professorplads med en indtægt af 1500 sølvrubler og fri bolig. Mit fag er russisk literatur og historie, men jeg foredrager også for mine studenter den slavoniske sproglære efter Dobrovsky; desuden oversætter jeg af slavonisk på polsk eller latin og meddeler den russiske literaturhistorie efter Gretsch. I den russiske historie holder jeg mig meget nöje til Nestor med benyttelse af Schlözers og Karamzins værker. Mit opholdssted er meget kærkomment for en sproggransker. Den nordlige dél af det vilna'ske guvernement udgör Samogitien. Mundarten i denne egn er en sproggren af det littaviske. I den sydlige del af dette guvernement, i det grodnovske, minske og vitebske, findes hist og her adspredte nybygder af Littavere, som endnu taler littavisk. Selv i disse guvernementer taler fol-

ket så at sige »wasserrussisch» ligesom og i Bialystok. Folket, som man må ansé for urbeboere, er altså enten Littavere eller Russere; godsejerne eller adelen derimod er Polakker, og de forholder sig ligesom Estere og Tydske, Finner og Svenske. I Volynien og Podolien taler folket »lillerussisk». I Minsk, Vitebsk og Mohilev træder det »storrussiske» frem. I alle disse egne var den græske religion indført, men den blev siden fortrængt af den katolske. Tilligemed religionen blev også den russiske skrift indført, med hvilken man finder alle dokumenter og retsforhandlinger skrevne indtil det 17de århundrede. De unerede har sammensmæltet den græske religion med den katolske, men de beholdt dog ved deres gudstjeneste de græske skikke og det slavoniske sprog. De uneredes munke hedder basilianer; her findes mange basilianer-klostre. De forretter gerne gudstjenesten i det slavoniske sprog, som de kun halvt forstår; de unge munke i Vilna besøger derfor meget gerne mine forelæsninger over det slavoniske. Læsning, literær brevvexling, granskninger og forberedelse til mine forelæsninger er mine sædvanlige beskæftigelser. I hyppigst brevvexling står jeg med vor berömmelige rigskantsler, grev Rumænzow, der efter Deres bortrejse har besörget flere nyttige skrifter. — Förste bind af den finske ordbog er udkommet; den mytologiske del synes at være fuldstændig, derimod er det etnografiske og geografiske kun lidet behandlet. Det vilde netop have været det rette sted til at give en fuldstændig skildring af Finland og Finnerne og fremstille fornuftige etymologier. Hvorfor skulde ellers det lærde Evropa føle sig tiltalt ved denne ordbog, når man ikke deri kunde finde, hvad senere literære granskninger har givet til udbytte? Man har ikke taget hensyn til det lappiske. — En ubekendt forfatter af en russisk afhandling har med hensyn til Finnerne ytret meget paradoxe tanker, som jeg nu vil forelægge dem til prøvelse. »Finnerne, siger han, beboede den nordlige del af Skandinavien og udstrakte sig lige til det hvide hav, men i det egenlige Finland bleve de tvungne til at optage tjudiske stammer på kysterne af den botniske og finske bugt, som Kvæner, Kareler, — udlændere, der i ansigtstræk, levemåde og sprog væsenligt afveg fra Finnerne. Disse folk beboede Sum, det egenlige Finland og Satakund; Jem Nyland, Tavastland o. s. v.; Kvænerne Østerbotten og Kajan lige til det hvide hav; Karelerne Karelien.» — »Efter svenske historieskrivere, vedbliver han, var disse folk af samme stamme som de ældgamle Skandinaver, der gennem Finland vandrede til Sverrig.» Mig synes disse tanker ikke at være uden grund, og det er mig i mine historiske undersøgelser højst vigtigt at erfare Deres mening derom. Følgende angivelse kunde og yde os en vigtig tjeneste, når dens sandhed blot lod sig bevise, nemlig: »Den nordiske konge Ingvar den store lagde skat på tjudiske og novgorodske Slaver, Krivitser og Merja og tillige de i Finland bosatte folkeslag, som alle hørte til riget Holmgård; dette rige var dengang en bestanddel af det nordiske rige, hvis hovedkonge opholdt sig i Upsala. I året 860, efter Regner Lodbroks død, udstykkedes det store nordiske rige. Det holmgårdske rige, som var delt mellem hans 4 sönner, tilfaldt Hvidserk og skilte sig fra Sverrig ligesom Finland. Efter Hvidserks død kaldte Novgoroderne, kede af de borgerlige uenigheder, prins Irik eller Rörik til sig år 862». Alt dette er lånt af Olof Dalin[1]). Når dette var sandt, så kunde det store hul i vort riges

[1]) [Svea Rikes Historie, Stockh. 1747.]

historie fortræffeligt udfyldes og med det samme knyttes til den nordiske. Desværre, vi har ingen hjælpemidler til at berigtige sådanne angivelser. Derfor vilde jeg bede rigskantsleren til vor tarv at befordre den danske, svenske og norske historie i det tydske sprog. De vilde göre os Russere en vigtig tjeneste, når De vilde anbefale os de bedste og fuldstændigste håndbøger i den svenske historie på svensk, og i den danske og norske på dansk, for at disse værker kunde tjene os til vejledning. — — Om Deres udgave af den spanske sproglære har russiske blade allerede meddelt mig kundskab; men i intet tidsskrift har jeg fundet noget om Deres rejse. Længselsfuld ønsker jeg underretning derom; det undrede mig, at De slet ikke havde omtalt den i Deres brev. Vor ven Köppen kommer nu tilbage fra sin videnskabelige rejse i Tydskland. Ved min ankomst til St. Petersborg venter jeg brev fra Dem, og vi vil da begge skrive Dem til. Mig er det overmåde kært, at De skriver mig til på dansk, og jeg gör Dem det til pligt også at göre dette for fremtiden. Jeg er Dem, dyrebare ven, evigt taknemmelig, at De har vejledet mig i studiet af det danske sprog; jeg kan ikke betragte min kundskab deri anderledes end som en vigtig og uskattérlig gave af Dem. Desværre må jeg sige Dem, at min danske bogsamling ved flytningen til Vilna i en våd vinter har lidt overordenligt. Den mig af Dem forærede danske ordbog er dog reddet, og bøgerne kan man endnu bruge. Jeg har læst de første bind af Suhms historie, men fundet meget lidet udbytte for den russiske historie. Når jeg kommer lidt til kræfter, vil jeg forskaffe mig en anden dansk bogsamling.

De var i St. Petersborg kommen mig i møde som et himmelsk, velgörende væsen for at forhöje og forædle min nydelse af videnskaberne. I enhver af mine anskuelser svæver mig endnu for öje Deres vejledende ånd. Intet er mig kærere end mindet om Dem, og jeg skal evigt være Dem hengiven.

Byen Vilna er efter Petersborg og Moskva vist den skönneste i Rusland; universitetet er gammelt, rigt og har berömte professorer. Min bolig ligger på hovedgaden, er skön og består af 6 værelser. Min moder bor hos mig, thi jeg er endnu ugift. Staden har skönheder i mængde; men de passer ikke for en professor; de er flanevorne og ødsle og glimmersyge, forstå ikke og elske ikke husvæsenet, søge stedse fornöjelser og adspredelser og at forskönne verden ved deres ydre, uden at have smag for den huslige lykke. De taler næsten altid, foruden deres polsk, fransk, hvilket sprog her er selskabssprog; og da man stedse finder udlændere og Russere, som ikke kan polsk, er det uundværligt. Jeg taler og skriver polsk flydende, og jeg er meget prist, ja endog beundret for min rigtige udtale, hvilken medlydenes hårde udtale meget vanskeliggör.

Jeg smigrede mig engang med det håb at komme til København. Denne stad har formedelst Deres ophold stor værd for mig, men jeg kan ikke så let vove mig på søen; dog vil vi oprigtigt søge at få hinanden at se igen. Dersom De interesserer Dem for det littaviske sprog, så har jeg alle hjælpemidler til at tilfredsstille Deres begærlighed. De kunde i året 1825 göre en sørejse til Memel, eller endnu bedre til Riga, hvor man blot sætter sig i postvognen, og så kommer man til Vilna; thi nu er personposter indrettede fra Riga til Vilna, omendskönt de först kommer i gang i denne September. Fra Riga til Vilna betaler man 70 papirsrubler, man regner vejen til 40 mil.

Fra St. Petersborg skal jeg meddele Dem efterretning om alt mærkværdigt, hvad vor literatur har frembragt siden Deres afrejse. Den russiske ordbog skal jeg sende Dem. Den grönlandske sproglære gad jeg gerne haft. Når De flygtigt læser Schlözers Nestor, så vil De strax se, hvad der kan interessere os Russere af den nordiske historie, og da vilde De göre os en höjst vigtig tjeneste med at meddele os efterretninger af denne art. Alt hvad De selv har udgivet, og hvad jeg er i stand til at benytte, vilde det være mig kært at besidde. Af Deres skrifter og udgaver har jeg endnu ret vel bevaret: den islandske ordbog og sproglære og den angelsaxiske. — —

Dobrovsky's slavoniske sproglære behager mig vel: hans kundskab i sproget er dyb og grundig; hans udvikling er ganske ny og naturlig. Han har visse bestemte anskuelser, som han fastholder igennem hele lærebygningen. Hensynet til andre slavoniske mundarter i kap. 1—3 er meget træffende og angiver de bedste regler til at bestemme indflydelsen af serbisk og andre mundarter på de slav. håndskrifter. Hans classes syllabarum radicalium er aldeles praktiske og angiver den simpleste og sikreste fremgangsmåde i at udfinde antallet af stamordene eller rettere af stamstavelserne i ethvert slavonisk sprog. Jeg har hidtil ingen fejl eller forvirring fundet hos ham. Desuagtet finder jeg Deres bemærkning aldeles rigtig, at han har udvidet sin formlære for meget og med urette henfort dannelsen af gerningsordets former til etymologien. Hvorledes han kan forsvare sin fremgangsmåde, véd jeg ikke; men dette vil jeg komme til nöjere indsigt i, når jeg under mit foredrag får det gennemgået. Man siger, at der i Tydskland skrives på to bedömmelser af hans bog; jeg har endnu ingen set. Om hans formlære § 459 ff. kan jeg endnu ikke fælde nogen dom; stundom fandt jeg mig ikke tilfredsstillet. Hans etymologi berører også mange andre sprogformer, som man hellere gad finde i formlæren, hvorfor denne også er uforholdsmæssigt mindre end den förste. Vilde man undgå denne lille mangel, hvilket lod sig göre ved en anden fordeling af stoffet, så kunde hans system være et følgeværdigt mønster. Véd De, som den förste sproggransker i Evropa, for hvilket vi anser Dem, at anvise os noget bedre, så sig os det. Min smag i videnskabelige arbejder har slet ikke forandret sig. Efter min ankomst til Vilna har jeg henvendt min videbegærlighed på almuesprogene, navnlig det herværende russiske, polske og samogitiske, eller overhovedet det littaviske. Jeg har været den förste, der har meddelt oplysninger over alle disse ting og deres indbyrdes forhold. Jeg har nogle gange gennemrejst Samogitien og opmuntret Samogiterne til at bearbejde deres sprog igennem skrifter; og jeg har truffet på flere lærde, som grundigt forstod samogitisk. Ifølge disse bestræbelser er nogle skrifter udgivne i dette sprog og iblandt andet en afhandling om biavlen, hvilken Rumænzow vilde tilsende Dem; nogle andre sager skal jeg sende Dem fra Petersborg. — Da jeg læste förste bind af den finske ordbog, lod jeg en indfødt og lærd Samogiter anstille sammenligning mellem de finske og littaviske ord, men udbyttet var uden vigtighed. Det kan være, at andet bind yder noget mere. Vor rigskantsler er meget tilböjelig til at lade en littavisk ordbog forfærdige. Der er to Samogiter, som er villige dertil, den ene en kannik, den anden en godsejer. På grev Rumænzows bekostning bliver nu trykt en samling af bialystokske sendeskrivelser, testamenter, skøder og regeringsdekreter, skrevne med slavoniske eller russiske

bogstaver fra 14de til 17de århundrede, for det meste paa »wasserrussisch», det er, i den russisk-polske mundart i de forrige polske provinser, som nu hører til Rusland; af sådanne mindesmærker er arkiverne overalt fulde. Jeg har beskæftiget mig meget med at undersøge dem. Nestor studerer jeg flittigt i grundtexten og tænker på engang at give en ordret tydsk oversættelse af hans værk. Min hensigt dermed var, för jeg fik Deres brev, at foranstalte denne oversættelse for de Danske og Svenske for at vække deres smag og deltagelse for den russiske historie. Det er besynderligt, at Deres skandinaviske brødre ganske har været ligegyldige for os og slet intet bidraget til vor historie, uagtet vi udviste deres forfædre den ære at tage vore fyrster og stormænd og vor tidligere dannelse fra Skandinavien.

Det glæder mig meget, at De tilligemed Danmarks lærde mænd utrætteligt arbejder på de nordiske oldsager. — — Her i Vilna er ved universitetet i universalhistorien en Polak, Lelewel; han besidder stor lærdom og dygtighed; han beskæftiger sig blandt andet med at udtyde gamle indskrifter og det ofte med meget held. Gretsch, som så hårdt angriber akademiet for det russiske sprog, arbejder nu selv på en russisk grammatik efter en vidtløftig plan[1]). — —

Det vilde være os såre nyttigt og gavnligt at have en håndbog i de skandinaviske oldsager som Eschenburgs håndbog i den klassiske literatur, eller i det mindste en antikvarisk håndordbog som Pitiscus. Derom talte jeg allerede med Dem i St. Petersborg, og jeg har stedse følt trang dertil. Skulde dette eller andre skrifter, som har noget hensyn til Rusland, blive skrevet på tydsk, da vilde rigskantsleren ved Deres indflydelse gerne udrede trykningsomkostningerne og honorere forfatteren, når bogen blev dediceret til ham. — Den ærværdige gamle vil fryde sig overordenligt, når jeg melder ham, at jeg har haft brev fra Dem. Det var meget nyttigt for de videnskabelige forbindelser mellem Danmark og Rusland, når De engang skrev ham til, og aflagde et kort regnskab for Deres rejse. — —

Kobenhavn d. 6te September 1824.

Inderlig kære Ven!

Tusende Tak for Deres gode Brev, det var venskabeligt og hjærteligt og overtydede mig tilfulde, at De ikke har glemt mig, ikke heller hvad vi talte og bestilte, da jeg havde den Lykke af Deres daglige Selskab; dernæst underrettede det mig om Deres Velgående og Befordring til et hæderligt Embede, — alt det glædeligste, jeg nogensinde kunde høre fra Rusland. Gid De ret længe maa nyde Deres Lykke og udrette meget til Videnskabernes Fremme og Deres Fædrelands Oplysning! — Den

[1]) Den udkom 1827—28 på russisk i to bind; oversat på fransk af Ch. Ph. Reiff under titelen: Grammaire raisonnée de la langue Russe, St. Pétbg. 1828—29.

Pige, vi talte om, er egentlig svensk af Fødsel, af borgerlig men hæderlig Familie, jeg tror hendes Fader var Rektor, og hendes Broder er *häradshöfding* i Vestergötland, men hun er opdraget her i Byen og taler Dansk så godt som nogen indfødt; hendes Navn er W........., og hun lever hos vor berömte Digterinde Frøken Jessen; jeg tror nok, hun er så vel opdragen som nogen, og at hun forstår både Fransk og Tysk, dog må jeg sige, jeg har aldrig hørt hende tale uden Dansk. Jeg tror nok, hun forstår sig meget godt på Husholdningen, men i Fald De vil göre os den Ære at besøge os en Gang, så vil De finde mange andre vakre Piger, som jeg ikke tror, De vilde fortryde at tage én af til ægte. Jomfru W......... er nok omtrent 24 År; jeg må tilstå, jeg undser mig ved at spörge hende nöjere ud om slige Sager. Formue, tror jeg ikke, hun har af nogen Betydenhed.

Hvad mig selv angår, da har jeg siden min Hjemkomst fornemmelig arbejdet på de oldtyske Sprog, og det er muligt, jeg med det förste udgiver noget over Oldfrisisk og Nordfrisisk, en Almuedialekt i en Del af Sönderjylland (eller Hertugdömmet Slesvig). Desuden har jeg påtaget mig for Videnskabernes Selskab at udarbejde et Etymologicon Danicum omtrent i samme Smag som Ihres Glossarium Sveogothicum, med hvilket Arbejde jeg skulde være færdig om tre År. Desuden har jeg en yngre Broder, som jeg holder i Latinskole og selv underviser hjemme, så godt som jeg formår; han kan ikke blive Student för om tre År, og för den Tid, at disse Ting kommer fra Hånden, vil De vel indse, kære Ven! at jeg ikke kan tænke på at besøge Dem i Wilna. Jeg har vel også tænkt på at udgive Zendavesta i Grundtexten, men da jeg ikke er bleven Professor i de østerlandske Sprog, ej heller har nogen Understøttelse af det offentlige endnu til dette Arbejde, så er jeg fri i denne Henseende, og det ligger mig mindre på Hjærte. Her ser De min hele Stilling, jeg er ikke gift og kan umulig tænke derpå i min nærværende Stilling; jeg har fra næste Års Begyndelse (1825) imellem 900 og 1000 danske Rdr. i Sedler om Året, og det er mig

ikke muligt at leve med min Broder for det, end sige at gifte mig. Dog ved Sparsommelighed og ved at informere i Engelsk o. desl. kommer jeg ud af det nogenledes. Jeg bor til Leje hos Prof. Nyerup. Mine Udgifter ere omtrent 110 til 120 Rdr. om Måneden, da jeg ikke kan leve uden at købe en eller anden nyudkommende Bog fra Tyskland, Frankrig og England. Derimod har jeg temmelig god Tid til at arbejde, da jeg ingen Forelæsninger holder; jeg er nemlig blot ansat som Bibliotekar, og mit Professorat er kun en Tittel.

Det vigtigste Nyt her ellers gives i Literaturen, er vel det Foretagende, hvoraf jeg giver mig den Frihed at sende Dem en Prøve. Det vil indeholde eller omfatte Kilderne til vor hele Oldhistorie altså det, hvoraf De også må øse, hvad Oplysninger om Rusland og Vender vi kunne yde. Det er nöjagtigt og pålideligt uden Lige. Intet, af hvad der hidtil er udkommet her, kan i det fjærneste sammenlignes dermed, men vi trænge til Penge til at fortsætte det; kan De derfor skaffe nogle Velyndere, som ville subskribere eller skænke Bidrag, vil det være Udgiverne og os alle såre kært. De ser, at dette Værk indeholder Teksten separat og den latinske Oversættelse med Anmærkninger for sig selv; måskje det var mest passende, om Bibliotekerne og Velyndere i Littauen blot subskriberede på disse to, uden at bryde sig om Dansken, som ligeledes udkommer særskilt. Af Latinen er endnu ingen Prøve færdig. Jeg tilföjer et Blad af den isl. Avis, som trykkes på Klosteret Vidø (Viðey) i Island, som Kuriositet; der udkommer ellers en anden isl. Avis her i Byen, som trykkes langt sirligere med latinske Bogstaver.

Endelig sender jeg Dem nogle Kobbere over Brakteater, som ere fundne her og i Sverrig, tillige med en Del Spörgsmål til Dem selv og Deres lærde Venner og Kolleger. Deres Svar tilligemed Småforsendelser hertil ombedes tilsendt Handelshuset N. Kriegsmann & Co. i Riga; Formanden for dette Hus er dansk Konsul i Riga. Alt hvad De vil sende igjennem denne Kanal, bedes couverteret til Cancelliråd C. Thomsen junior i København; De kan gjerne göre separate Breve til mig under

samme Couvert, men mit Navn er dem ubekjendt på Kontoiret, og derfor bedes Thomsen's Navn sat på det yderste Omslag, skönt, hvad er til mig privatim, ønskes forseglet aparte.

Tusende Tak for Deres Efterretninger om Sprogarterne i Littauen og Deres hele Egn; jeg har nylig erholdt Mjelke's litt. Ordbog og Sproglære samt Biblen og Rhesa's Geschichte der Litth. Bibelübersetzung, men jeg har ikke haft nogen Tid til at studere det endnu. Jeg er bange, De er lidt vel hård i Deres Bedömmelse over det finske Ordbog-Arbejde, samt måskje lidt vel eftergivende med Dobrovsky's slav. Sproglære. De kunde aldrig vænte noget Udbytte af Finsken for Deres Littauisk; ti de høre jo hver til sin Menneskeæts (Race's) Sprog. Hvad De anfører af den unævnte russiske Forfatter om de finske Stammer Jem, Kvener, Kareler o. s. v., der skulde være af samme Stamme som Skandinaverne, og om disses Indvandring i Skandinavien gjennem Finland, da skönner jeg ikke rettere, end at det hele er et Væv af Fejltagelser og Urimeligheder. Vore Forfædre (Skandinaverne) ere indvandrede dels over Østersoen fra Veikselens Munding, dels igjennem Holsten og Danmark[1]) —, og Kvener og Kareler ere fuldkommen finniske Stammer ligesåvel som Lapperne og have intet at göre med de gamle Skandinaver. Dette er bevisligt; jeg har omtalt det i min Undersøgelse om det Islandske eller Gamle Nordiske Sprogs Oprindelse, København 1818, som jeg håber De har. — Med Overkongen i Upsal Ingvar den store ser det ikke stort bedre ud; dog er det vidst, at en berömt Konge Ivar vidfadme har været til, og at den gamle skandinaviske Historie har stået i mangfoldige Berørelser med den oldrussiske[2]).

---

[1]) [Sml. Rask, Saml. Afh. I, S. 99 ff.]

[2]) [Som exempel på, hvorledes Rask også havde sin opmærksomhed henvendt på dette punkt og med sit geniale blik så meget, som kun middelbart stod i forbindelse med det, han egenlig syslede med, og som han derfor ikke kom til at göre noget ud af, vil jeg her tillade mig at minde om, at allerede han 1818 (Saml. Afh. II, s. 283) har set, at »Varægerne (Rurik o. s. v.) vare Svenske og beholdt det Navn, som de finske estiske Stammer gave dem (nl. Ruotsi, Ruossi), hos Slaverne, der lærte at kjende

Men man må selv udlede det af Kilderne og ikke stole på de svenske Historieskrivere, som slet ikke due! Dog har Rigshistoriografen Cancelliråd Jonas af Hallenberg nylig udgivet nogle vigtige Forbedringer til Lagerbring angående den ældste svenske Historie. — Her i Byen er en meget håbefuld ung Mand, Lieutenant Rafn, som har begyndt at oversætte de isl. romantiske Sagaer (eller Kæmpehistorier) af isl. Håndskrifter med stor Flid og kritisk Nöjagtighed. Han har udgivet to Bind allerede, som indeholde Ragnar-Lodbroks Saga, Vilkina-Saga og andre desl., men da det sidste Hæfte just indeholder det så höjst vigtige sögubrot (d. e. Sagafragment), tager jeg mig den Frihed at vedlægge det. Det indeholder ingen Tekst, men er fuldkommen pålideligt. Kun må man ved de romantiske Stykker selv bruge den historiske Kritik; han har brugt den filologiske. Det er den samme Rafn, som står i Spidsen for det andet Foretagende, at udgive de isl. historiske Værker med latinsk og dansk Oversættelse i separate Bind. — Ragnar-Lodbroks Saga står i förste Bind af Kæmpehistorierne. De burde have begge disse Værker; går det ikke an, at De køber dem til Universitetsbiblioteket i Wilna uden Privatudgifter?

---

dem af Finnerne; med dem udbredtes Navnet *ruossi* (Russer) til Slaverne, som de beherskede.» Et andet sted (Saml. Afh. III, s. 122 = Wien. Jahrb. d. Lit. VI, Anz. Bl. s. 14) omtaler han den svenske dialekt i *Róslagen* i Upland og tilföjer: «Eine Untersuchung würde sehr interessant seyn, weil man die alten Russen (Varäger, die den russischen Namen nach Garderike brachten) davon herleiten könnte.» Disse tanker ere först langt senere og vistnok ganske uafhængig af Rask komne til at spille en rolle, navnlig gennem Kunik, Die Berufung der schwedischen Rodsen durch die Finnen und Slaven, Ptb. 1844—45, om end den sidste sammenstilling utvivlsom er falsk og nu må betragtes som opgiven igen (sml. C. W. Smith, Nestors russiske Krønike, s. 219 ff.). I Wien. Jahrb. d. Lit. XX, 1822, s. 287 siger P. v. Köppen: «Was die Stiftung des russ. Reiches von den Ross (oder Rhos) anbetrifft, so ist diese bisher noch nicht erwiesen, wenn gleich die alt-russischen von Konstantin Porphyrogeneta mitgetheilten Namen der Wasserfälle des Dnjeprs wie aus Lehrbergs Untersuchungen erhellet, und wie den Referenten besonders auch Herr Rask mündlich davon überzeugt hat, germanischen Ursprungs sind.» (sml. Smith, anf. st. s. 221 f.). — Jvf. et brev fra Renvall til Rask i det finske tidskr. Suomi, toinen jakso, I, s. 246.] V. Th.

Min spanske Sproglære har jeg sendt Dem med Engeströms Huslæge, som er en dansk Mand; men om det har lykkets ham at bringe den i Deres Hænder, véd jeg ikke. Det var mig umuligt at skrive mere med den Lejlighed, da de ikke rejste her igjennem men over Ystad i Skåne til Pommern; kun den omtalte Læge var her på et Besøg hos sin Familie og rejste tilbage til Sverrig for at møde Greven og hans Familie. De vil se af min sp. Sprogl., at jeg er bleven mine grammatikalske Grundsætninger tro; jeg bestyrkes jo mere og mere i dem, og jeg formoder, deres Anvendelse på slavonisk og russisk Sproglære vilde göre god Virkning, men det overlader jeg Dem for det første!

Denne Lejlighed tillader mig ikke at sende mere. De hilses på det ærbødigste af Nyerup, Müller og fl., fornemmelig af Hr. Egerod, som omtaler Dem bestandig med Höjagtelse og Venskab. — Lev nu vel, ret inderlig vel, kære, gode Ven! Det ønsker med dansk Oprigtighed

Deres evig hengivne

R. Rask.

Kobenhavn d. 28. Januar 1826.

Höjstærede Hr. Professor!
uforglemmelige, kære Ven!

Undskyld, at jeg kun skriver et Par Ord for at lade Dem vide, at jeg lever vel, og at ingen Tid eller Afstand nogensinde skal udslette Dem af min Erindring. Modtag gunstig det sidste Hjærnefoster, jeg har frembragt, nl. min frisiske Sproglære, hvoraf De vil se mine Ideer om Grimms deutsche Sprachlehre, idetmindst adskilligt deri. Skulde De imod Formodning allerede eje den, så sæt det ene Eksemplar på Universitetsbiblioteket.

Jeg har fået ét Brev fra Dem siden min Hjemkomst, som jeg har besvaret over Riga, og jeg har sendt Dem min spanske Sproglære over Polen, men intet hørt fra Dem siden.

Lev vel, og lad mig bevare den Tanke, at De endnu ikke har forglemt Deres

evig hengivne

R. Rask.

III.

Note zur Abhandlung des Hrn. Xaw. Bohusz über die Littauische Nation und Sprache.

Mein theurer Freund der Uebersetzer dieses Buchs[1]) hat mich gebeten ihm mein Erachten über den Ursprung und die ältesten Verhältnisse der lettischen Völker kurz aufzusetzen. Dies ist meine Meinung über die Sache. Dass die Lettischen Nationen einen ursprünglichen Völkerstamm ausmachen, und keinesweges durch Vermischung gothischer, slavischer und finnischer Stämme entstanden sind, habe ich, ohne gegenwärtiges Buch oder Vaters Auszug davon (in den Proben deutscher Volksmundarten etc.[2])) zu kennen, in meiner Undersøgelse om det islandske Sprogs Oprindelse. Kh. 1818 (pag. 144—159) besonders aus innern Gründen von dem Littauischen Sprachbau zu beweisen gesucht. Ich habe ebendaselbst die genaue Uebereinstimmung der lettischen Sprachklasse mit der thracischen (Griech. und Lat.) in Rücksicht auf ihren ganzen grammatikalischen Bau dargelegt; woraus erhellt, dass die Vergleichbarkeit des Littauischen mit dem Griechischen keinesweges «zum Theil sehr übertrieben worden», wie es Prof. Vater (loc. cit. pag. 72) behauptet, wo er ohnehin die vergleichbaren Wörter auf 24 einschränkt, die er, wunderbar genug, von griechischen Geistlichen in Kiew herleitet, «ob

---

[1]) [Bogen er oprindelig skreven på polsk under titel: O początkach narodu i języka litewskiego; rozprawa przez Xaw. Bohusza. W Warszawie 1808. Den unævnte oversætter kan vel næppe være nogen anden end Lobojko? Om oversættelsen nogensinde er bleven trykt, vides ikke.]

V. Th.

[2]) [Leipzig 1816, s. 71 ff.]

auch wohl die Geschichte nicht Bekehrungsversuche derselben meldet». Unter den ihm vergleichbaren 24 Wörtern vermisst man jedoch z. B. folgende:

dûmi, *διδωμι*,	ich	gebe.
dêmi, *τιθημι*,	-	setze.
żielóju, *ζηλοω*,	-	eifere.
jungiu, jungo,	-	verbinde.
myliu, *φιλεω*,	-	liebe.

u. w. m.

Schon aus diesen fünf Wörtern erhellt einigermassen, dass die Littauische Sprache der Griechischen näher liegt als die Latein., sowohl in den Biegungen als im Wörterschatze; weil z. B. die Endung *-mi* im Lat. verloren gegangen ist, und mehrere von diesen Wörtern im Lat. nicht statt haben, oder doch den Griechen später abgeborgt worden sind. Auch haben die Littauer den griech. Dual. und das Futur. mit *s* zum Kennbuchstaben u. s. w., worüber ich den gelehrten Leser auf meine obengenannte Untersuchung über den Ursprung des Isländischen (loc. cit. et p. 170 et passim in seqq.) oder noch weit besser auf die Sprache selbst verweise.

Eine Sache aber, welche nicht sogleich in die Augen springt, und welche doch diesem ganzen Lettischen Sprachstamm besonders dem Preussisch-littauischen für den Sprachforscher einen unendlich hohen Werth giebt, ist, dass es von allen jetzigen europäischen Sprachen und Mundarten dem Sanskrit, der Ursprache Indiens, am nächsten kömmt, und zwar sowohl in Sprachbau als Wortformen und Wörterschatze. Einige Beyspiele werden dies am besten erleuchten.

Sanskrit	Thracisch	Littauisch	andere Sprachen
devah	*θεος*, deus	diewas	(богъ)
váyuh	(ventus)	wėjas	(вѣтръ)
açma	(lapis)	akmů	кáмень
vírah	vir	wyras	isl. ver, (мужъ)

Sanskrit	Thracisch	Littauisch	andere Sprachen
çvaçurah	ἑκυρος, socer	szeszuras	d. Schwager, (сватъ)
svasá	soror	sessŭ	- Schwester, сестрá
duhitá	θυγατηρ	duktẽ	- Tochter, дочь
dantah	ὀδους, dens	dantis	dän. Tand, (зубъ)
padah	πους, pes	padas	- Fod, (ногá)
maduh	{ μελι (μεθυ) } mel	medus	- Mjöd, мёдъ
svapnah	ὑπνος, somnus	sapnas	- Sövn, сонъ
dinaм	dies	diena	- Dag, день
avih	ὀϊς, ovis	awis	altisl. á (lese aw), овцá
kah	πος, quis	kas	- hverr, кой
katarah	ποτερος	katras	- hvàrr, котóрый
viçvah	(omnis)	wissas	весь
admi	ἐσθιω, edo	edmi, edu	dän. æder, ѣмъ
kásituм	tussire (tussitum)	kóséti (-tu)	- hoste, кáшлять
kadá?	ποτε	kadá	когдá
tadá	τοτε	tadá	тогдá

Die unvergleichbaren, nur der Vollständigkeit wegen angeführten Uebersetzungen habe ich in Parenth. eingeschlossen. Das *h* am Ende der Sanskritwörter ist keinesweges stumm, sondern drückt eine Aspiration aus, die in der Construction mit andern Wörtern oft in *s* übergeht. Das *м* am Ende ist das franz. *n* finale. Man sieht schon aus diesen wenigen Beyspielen, dass nicht nur die Wurzelbuchstaben sondern auch die Flexionsendungen im Littauischen und Sanskrit am allernächsten übereinstimmen: die Endung *-as* ist das *-ah*, *-us* entspricht dem *-uh*, *-is* dem *-ih*, *-mi* dem *-mi*, *-ti* und *-tu* dem *-tuм*; ja bisweilen sind die Wörter in allen Buchstaben einander in beyden Sprachen völlig gleich, wie in den zwei letzten Beyspielen.

Weil aber die Lettische Sprachklasse einen so entschiedenen innern Werth und die Völkerstämme ein so unwidersprechlich hohes Alter haben, möchte ich weder die Heruler, Jazygen und Æstier noch sonst irgend ein altes, ausgestorbenes oder

jetzt unbekanntes Volk zu Hülfe rufen, welches doch zu nichts führt und die Untersuchung einer Fabel gar zu ähnlich macht. Die Dänen eignen sich die Heruler zu, welche Suhm in Halland setzt; die Slaven sehen die Jazygen (von jazyk Sprache in Gegensatz von Njemtsy[1]) für ihre Stammväter an; und die Deutschen wünschen die Æstier zu dem germanischen Zweig des grossen gothischen Völkerstammes zu rechnen. Ich gestehe, dass alles dies auf schwachen Gründen beruhet, aber ich sehe nicht, wie man sichrere Beweise finden wird, dass alle drey Völker Letten gewesen sind. Dass die skandinavischen Gothen, Guddai (Göter und Juten), am Weichsel gewohnt haben, ist ausgemacht, und dass sie von den Lettischen Stämmen vertrieben worden sind, ist wahrscheinlich; allein wie und wann sich dies alles ereignet hat, ist noch gar sehr im Dunkel verhüllt; wie weit mehr muss es nicht daher die frühere Lettische Geschichte seyn?

R. Rask.

Nogle andre Raskiana,

som tillæg til foregående stykke

meddelte af *Vilh. Thomsen.*

Som allerede antydet af hr. kand. Verner i indledningen til de interessante Raskiana, han i det foregående har meddelt, arbejdede Rask under sit ophold i St. Petersborg 1818—19 ved siden af sine egentlige studier også med stor iver på at udbrede kendskab til de nordiske sprog og deres literaturer, og herigennem var det, at han kom i et nærmere forhold til I. N. Lobojko.

---

[1]) Njemtsy er ordret «de stumme». Således benævner nu Slaverne deres naboer Tydskerne; men oprindeligt gjaldt denne Benævnelse enhver udlænding, hvis sprog var landets börn uforståeligt. (Medd.s anm.)

Hvorvel det virkelige og varige udbytte af Rasks virksomhed i det nævnte öjemed kun blev höjst ringe, har jeg dog, da denne episode her er bragt paa bane, trot, at det ikke vilde være uden interesse paa dette sted at samle de bidrag til nærmere oplysning deraf, som jeg har kunnet overkomme. På den ene side er Rasks optræden i denne sag, der nærmest fremkommer som en protest mod den «enevældige germanisme», i höj grad betegnende for ham og afgiver et godt bidrag til hans karakteristik. Vi have her et vidnesbyrd om hans varme følelse for sandhed og ret, om hans naive og tillidsfulde hengivelse i det, der fængsler ham, uden at han agter på ydre hindringer eller praktiske vanskeligheder, endelig om hans brændende, aldrig svækkede fædrelandskærlighed, som han selv har givet saa smukt et udtryk i de bekendte ord, der læses paa hans gravmæle: Sit fædreneland skylder man alt hvad man kan udrette. På den anden side forekommer det mig også at være værdt at samle, hvad der kan tjene til at bevare mindet om den nu afdøde Lobojko. Det er så sjældent, at en udlænding med agtelse og kærlighed sætter sig ind i vort sprog og vor literatur, at det kun synes en simpel pligt at ihukomme den, der gör det, med taknemlighed.

De bidrag, jeg her skal meddele, ere væsentlig hentede fra de breve fra og til Rask, der opbevares på vort universitetsbibliothek. Jeg meddeler först et brev fra Rask til daværende professor P. E. Müller, dateret Petersborg d. 5 August 1818[1]).

«For nogen Tid siden skrev jeg Hr. Professoren over Sverrig til om min hele Rejseplan og om dens Udvidelse, jeg håber det er kommet Dem rigtig til Hænde og at jeg ved Lejlighed

---

[1]) Dette brev har tidligere været trykt i Nordisk Ugeskrift, 1837—38, s. 50—51; men da det der dels er lidet tilgængeligt, dels ikke ordret aftrykt, tager jeg ikke i betænkning at gentage det her. — Retskrivningen i dette og de følgende breve er beholdt uforandret med undtagelse af, at jeg har indsat *å*, som Rask ellers först begynder at bruge i 1819, i stedet for den ejendommelige sammenslyngning af to *a*'er, som han för den tid altid brugte i skrift, medens dette tegn paa tryk kun er anvendt i hans Vejledn. til det Isl. Sprog, 1811.

vil se et Par Linier til Svar fra Dem. Denne Gang har jeg en for os begge behagelig Anmodning af en anden Art; jeg har endelig gjort Bekjendtskab med nogle (især én) Russisk Lærd ved Navn Labojkof (Loboikow), en ung Mand af en åben Karakter og megen Ild og Iver for det Sande og Gode; jeg tror det har lykkets mig at opvække hos ham (og nogle få andre) en levende og inderlig Kjærlighed til Danmarks og Islands Litteratur samt Agtelse for begge. Han har gjort sig underrettet om Dansken og jeg har med skriftlige Opsatser, venskabelige Lectioner uden Betaling og med oprigtige Berettelser om vore Fortrin og Mangler sögt på al optænkelig Måde at gå ham til Hånde. Han forstår allerede lidt Dansk og önskede at komme i Forbindelse med nogle Danske Litteratorer for at erholde Oplysning og Anvisning om et og andet i Litteraturen; jeg har givet ham Anvisning paa Professoren samt Nyerup og Boghandler Deichmann; og jeg anbefaler ham hermed på det hjerteligste og inderligste til Hr. Prof.s Venskab og Vejledning. Den tyske Litteratur har hidtil været næsten enevældig her iblandt de Lærde, og da Tyskerne altid har fremstillet Nordboerne i et ufordelagtigt Lys eller aldeles fortiet vore Arbejder og Fortjenester, så har man hidtil her i Landet aldeles intet Begreb haft [om] at der existerede nogen Litteratur i Danmark eller Sverrig og knap at der var noget andet Sprog end en Art Plattysk i Norden. Jeg har ikke truffen nogen eneste Dansk Bog på de to störste Biblioteker her i Byen o. s. v. De vil således let indse, at her var meget at gjöre; hos Tyskerne var det mig umuelig at vinde noget Gehör eller udrette det mindste; såsnart Talen bragtes paa noget Hovedværk i en Materie, var altid Samtalens Gang som så: In welcher Sprache ist es geschrieben? — Es ist Dänisch! — Ah! — Når jeg talte om Letheden og Simpelheden af vort Sprog, hed det: Ja es wird wohl übersetzt werden, Rühs hat es ja wohl gekannt und benutzt &c. En Gang tog Samtalen omtrent fölgende Retning med en tysk lærd Adelsmand: Die Dänen haben doch etwas in der Litteratur geleistet, man hat ja schon einige Sachen in Deutscher Uebersetzung, glaub' ich, und einige

wie Baggesen haben ganz gut Deusch geschrieben. — Das sind aber unsere Hauptverdienste nicht, wir haben in den schönen Wissenschaften, in der Geschichte und auch in den strengern Wissenschaften Meisterstücke von allgemein erkanntem Werthe. — Aber warum schreiben sie nicht Deutsch? — Weil wir keine Deutsche, sondern Dänen sind! — Mein Gott, was ist das doch für eine Idee, einen solchen Dialect, der kaum von 1 Million gesprochen wird, zu Büchersprache ausbilden zu wollen; was kann daraus kommen? — Es wird uns bey unpartheyischen Richtern desto gröszere Ehre machen je weniger wir sind, wenn es uns doch gelungen hat unserer Sprache eine Bildung zu geben, die den Sprachen zehnfach zahlreicherer Nationen gar nicht nachstebt. — Allerdings, Sie sind ja germanischen Ursprungs, also aus gutem Stamm, aber was ist es doch für eine Nationalitet und für ein Streben sich von dem groszen Ganzen abzusondern? — Die Dänische Nationalitet ist ungefähr das nähmliche als die Deutsche, auch haben wir uns von keinem groszen Ganzen getrennt, sondern den Standpunkt, den uns die Natur anwies, nur behauptet, und werden ihn noch eine Zeit behaupten, wie ich hoffe &c. Det er aldeles ikke at håbe, at Tyskerne skulle lade vort Sprog og Litteratur vederfares Ret; desto angelegnere bör det, mener jeg, være os selv at vise sig i et fordelagtigt Lys. Jeg har naturligvis ikke kunnet gjennemgå hele vor Litteratur med Loboikow, og han vil måskje ofte gjöre ubetydelige Spörgsmål og give byrdefulde Kommissioner; dog håber jeg det ikke vil fortryde Dem at besvare hine, og disse kunne henvises til Deichman, det er at sige De kunne bede Deichman at besörge dem snart (ikke skrive tilbage, at han derom bör henvende sig til den og den, som vilde være at stöde ham fra sig). Jeg har givet ham Anvisning paa Rahbeks Læsebog, Badens dansk norsk hist. Bibliotek, Lærde Tidender, som han agter at holde fra 1 Jan. 1818, og Nyerups Fortegnelse over Skandinav. Böger foruden en hel Mængde andre Bogtitler, men det er ikke så let at orientere sig i en fremmed Litteratur, så at han ofte vil behöve Vejledning og Oplysning. Alt hvad der

på nogen Måde rörer Ruslands Historie er ham naturligvis dobbelt interessant; også vore Skoleböger interesserer ham, da jeg har sagt ham, at vi have flere gode, og han tænker efter dem at forbedre de russiske[1]). De har her en Ide om Personen og hans Önske; og jeg er forsikret at jeg ikke behöver at sige mere til hans Anbefalelse. Kun endnu en Sag vilde være fortræffelig, og det er at antage ham til korresp. Medlem af Skand. Selskab, hvilket jeg meget vil lægge Dem på Hjerte. Som den förste og eneste Russer, der arbejder paa at kjende og udbrede vor Litteratur i sit Fædreland, er han vel denne Ære værd, og det vil opmuntre ham usigelig, det vêd jeg[2]). Han agter måskje og en Gang at besöge Kjöbenhavn personlig. — Når De skriver ham til, kan det gjærne skje på Dansk, ti jeg agter at forære ham alle 3 Dele af Badens tyske Ordbog ved min Afrejse, men endelig med lat. Bogstaver, da de andre her ere næsten ukjendte og ubrugte. Jeg önskede meget, at De vilde tale med Deichman om ham, at han f. Ex. skikker ham sine Kataloger gratis, og er punktlig i Kommissioner &c. Her er Censur over alle fremmede Böger som indföres. Det er derfor bedst, at alt skikkes indbundet eller hæftet og i små Paketter, så at man kan gå ombord og stikke i Lommen et Par Stykker efterhånden. Her bor en Dansk (illiterat) Mand ved Navn Veinsang (på Vasiliostrov, 1ste Linie), som danske og norske Skippere kommer meget til; hos ham kan alle deslige Sager aflægges . . . . . .»

Den 14 August 1818 skriver Rask til prof. R. Nyerup:

«Kjære Hr. Professor!

For kort siden skrev jeg Prof. Müller til om min Sejer over Burman (Germanismen eller Germanomanien) på den danske Litteraturs Vegne; jeg skikkede det Brev med en Skipper fra Ålborg, som gik til Khavn, og skriver nu Hr. Prof. et Par Ord

---

[1]) Et morsomt lille vidnesbyrd om, at L. virkelig har udrettet noget ad denne vej, fortæller Rask i et andet brev, trykt i Saml. Afh. II, 303.

[2]) Om dette er sket, vides ikke, men det synes ikke så.

om samme Æmne, især for at anbefale min Ven Hr. Råd og Prof. Loboiko (*Rath* er her en Titel); ham har det lykkets mig först at indtage og ved ham at vinde flere Proselyter. Tyskerne blive til evig Tid uretfærdige og uforskammede imod os; ti det ligger i deres *Ansigt på Sagen* at betragte os som Vanslægtninger, efterdi vi ikke engang ere rene Plattyskere, som Adelung udtrykker sig. *Radlofs* Uforskammenhed imod os i hans: Die Sprachen der Germanen, Frankfurt am Mayn 1817 (pag. 205—208, 237. o. s. v.) er vel bekjendt. Mit Hovedvåben har været min Fortale til den Angelsax. Sproglære, uden den havde al min Fægten været omsonst; ti man må have en Basis at bygge på, noget givet med Grunde forsynet Bulværk at stride fra. Da jeg havde gjennemgået min Fortale med Loboiko, anbefalede jeg ham at kjöbe *Rühs* über den Ursprung der Isländischen Poesie aus der angelsächsischen; han fulgde mit Råd og dette fuldendte min Sejer. Han blev aldeles enthusiastisk efter den Russ. Natsionalkarakter; men denne Varme må vedligeholdes, og Sejeren må benyttes: dette er mig umulig at fuldende, efterdi jeg er ene uden Hjælpemidler og snart må rejse bort; men jeg er forsikret, at Sagen ikke behöver mange Anbefalelser hos Dem. Manden har også vist mig personlige Artigheder og flere Landsmænd megen Godhed og Velvillie, siden jeg gjorde hans Bekjendtskab, f. Ex. fået mig valgt til Medlem af det såkaldte *fri Selskab*, arbejdet på at få en Kjöbenhavner ved Navn Jessen ansat her i Militærtjeneste, som er meget vanskeligt nu, o. s. v. Han vil selv skrive Dem til for at gjöre Deres Bekjendtskab og stifte Forbindelse. Svaret kan skikkes med Skibslejlighed. Kunde De sende ham Lectionskatalog ell. desl., vilde det interessere ham. Han er ikke rig, så at Auctionskataloger vel ikke for det förste ere så vigtige, dog ere de flere, som agte at dele alle Bogudgifter til Danmark imellem sig, og her tales om at oprette et nordisk Selskab og Bibliotek &c.; men det forstår sig, alt er endnu i sin Födsel og må behandles forsigtigt. Det er bedst at skrive ham til på Dansk, ti Tysken er også ham fremmed og ikke så geläufig som han selv tror. Jeg har gjort store Op-

ofrelser af Tid, Umage og tildels af Penge for denne Sag, som, hvorvel den ikke hörer til min Rejseplan, dog forekom mig så vigtig, at den nu i lang Tid har været min Hovedsag. — . . . .»

I et følgende brev til Nyerup, dateret 12 Oktober 1818, hedder det bl. a.: «Lobojko gjör gode Fremskridt i Dansken og oversætter nu Fortalen til min angels. Sprogl. på Russisk, for at indrykke den i en Sjurnal, som udgives her af et såkaldt frit, litterært Selskab. Et frit Selskab vil sige et Selskab, hvis Skrifter og Foretagender man har Frihed til at recensere, fordi det ikke har Titel af kejserligt; ti alt sligt går skudfrit, hvor rav, splitter, sperantende galt det end være må. Af dette samme fri literære Selskab er jeg også, ved Lobojkos Venskab ophöjet til korresponderende Medlem. Det er just ikke betydeligt i Sammenligning med Skandinavisk, men höjst briljant og altid interessant, som ethvert lille Kjær i en Sandörken . . . . .»

Denne side af Rasks virksomhed, hvori der jo vistnok også, når man ser rent praktisk på sagen, var endel naivt og umodent, blev her hjemme ikke ganske optagen med den varme, som han sikkert havde ventet; navnlig er det tydeligt, at P. E. Müller så lidt skævt dertil. I et brev til Rask af 30 Okt. 1818, der for övrigt mest går ud på at foreholde R. det urigtige i hans vaklen med hensyn til de videre rejseplaner, berörer han kun med ganske få ord denne sag. «Jeg maae tilstaae», skriver han, «at jeg hellere havde önsket at De istedetfor at beskiæftige sig med det iövrigt vistnok meget rosværdige Öiemed at udbrede Kundskab om dansk Literatur i Petersborg, udelukkende havde beskiæftiget Dem med Deres Reises egentlige Maal; thi dette er saa stort, at det fordrer Menneskets hele Kraft.» På denne skrivelse svarer Rask den 27 November s. å. i et udforligt og interessant brev, der er fuldstændig aftrykt i hans Saml. Afhandl. II, s. 286 ff. Han forsvarer sig her mod bebrejdelserne for vaklen i henseende til rejseplaner og viser, hvad han har udrettet i Petersborg. «Mit Arbejde for dansk Litteratur», fortsætter han, «har tildels været uvilkårligt, da jeg ikke kunde

undgå det som dansk Lærd og som Professor; men jeg kan ikke nægte, at jeg har med Glæde og Kraft benyttet Lejligheden. Virkningen vilde dog blevet 10 Gange större, hvis Boghandel og Brevveksling havde svaret til min Iver og nogle herværende Lærdes Lyst og inderlige Attrå; de ere vel ikke mange eller höjmægtige, men man skal begynde med noget. Ingen er vigtigere end Lobojko (Titulærråd) og ingen ivrigere end Pastor Hipping, Religionslærer ved det kejserlige Gymnasium, Finne af Födsel og en fortræffelig Mand af Karakter. Han har arbejdet meget på at oprette et nordisk Selskab, hvori han dog vel neppe bliver lykkelig, da Arbejderne ere for få. Han har mærket det og just idag været hos mig for at yttre en ny Idé i den Anledning. Man må dog endelig få en Kommunikatsion tilvejebragt (sagde han) med Danmark og Sverrig, en Art Brevveksling, at vi kan vide, hvad der skjer, og give Underretning igjen om hvad som skjer her og i Finland; også i den Henseende kunde et lidet Selskab være önskeligt; om det og intet udgav, kunde det skriftlig holde en Bog over alt i Litteraturen, som forekom Medlemmerne interessant for Udlænderne; af denne Bog kunde sendes kort Uddrag, og, om noget begjertes videre, det hele extensum af et eller andet Stykke, som kunde trykkes der i et bekvemt Blad; og vi på samme Måde erholde Efterretninger at trykke her på Svensk eller Russisk. Dette forekom mig som en Filial til Skandinavisk Selskab; — jeg tænkte og på skandin. Katalog, som endelig bör indbefatte den finske Litteratur med, det er at sige alt Svensk (og Finsk), som trykkes i Finland, Petersburg iberegnet; ti her mödes den nordiske og germaniske Litteratur, og her ere mange Svenskere og Finner, som ere aldeles forsvenskede» o. s. v.

Alt dette blev imidlertid ikke til noget, og umuligheden af at udrette noget varigt i denne retning synes også efterhånden at være gået op for Rask selv. I Juni 1819 forlader han St. Petersborg, og dermed er sagen begraven[1]. Skulde det måske

[1]) Her kan endnu erindres, at Rask noget forinden sin afrejse fra Petersborg — åbenbart under påvirkning af de Ideer, der saa stærkt havde sysselsat ham — selv udarbejdede en lille afhandling «über die norwegi-

i vore dage være muligt at gennemføre nogle af hans ideer, om end ad andre veje? Jeg ved det ikke; men at en sådan forbindelse kunde få stor betydning, derom kan der næppe være tvivl.

Hvad Lobojko angår, ses det af senere breve, at både Nyerup og Müller efter Rasks varme og faderlige anbefaling og efter at de selv have modtaget breve fra L., have sat sig i direkte forbindelse med ham, skrevet til ham og sendt ham bøger. Den hjærtensgode Nyerup er först og varmest gået ind på sagen. Den 16 Decbr. 1818 skriver Rask til ham: »Hr. Professorens Brev til Lobojko fornöjede ham meget såvelsom mig og har tjent flere til Opbyggelse og Befæstelse i Troen; det blev oversat paa Russisk og forelagt Grev Rumänzow, der strax vilde lade Suhm forskrive . . . . .« Senere har også Müller skrevet, som ses af et brev fra Rask til Nyerup, Marts 1819[1]: »Jeg erindrer ikke, om jeg har skreven til Müller, at Lobojko endelig har erholdt hans Brev tilligemed Bøgerne fra København . . . . Han er meget ivrig Videnskabsdyrker, og har indrettet sit hele Studium efter min Anvisning og Vejledning; det er Skade han har så liden Tid fra sine mange andre Sysler, nu er han desuden syg og har fået Hjemvé, tror jeg[2], så at hverken De eller Müller formodentlig får Brev endnu så snart, om han ikke alt har svaret.«

I virkeligheden synes Lobojkos forbindelse med Danmark hermed at ophøre, indtil Rask 5 år efter for en kort tid atter bringer liv deri. At han også senere er vedbleven at bevare

---

schen, schwedischen und isländischen Literaturen und Sprachen« (trykt i Wiener Jahrbücher der Literatur, VI, 1819, Anz. Bl. s. 12 ff. og atter i Saml. Afh. III, s. 117 ff.), som slutter sig til bemærkninger af N. Fürst i forskellige bind af samme Jahrbücher om dansk Literatur, og hvori han i det hele søger at klare Tyskernes forestillinger om de nordiske sprog- og literaturforhold.

[1]) Forøvrigt er dette meget lange og indholdsrige brev næsten fuldstændig aftrykt i Saml. Afh. I, 56—70. En vis interesse har dette brev også i en anden henseende, idet det nemlig synes at være det förste, hvor Rask, om end endnu kun forsøgsvis, bruger tegnet *á* og gör adskillelse mellem *ø* og ö.

[2]) Læseren vil erindre, at L. var hjemme fra Sydrusland.

sin levende interesse for Danmark og Norden overhovedet, må vel antages, selv om omstændigheder, som vi ikke kende, have hindret ham i at vedligeholde sine personlige forbindelser og følge literaturens udvikling.

De codice Cæsariano Parisiensi.

Scr. ***F. W. Häggström.***

Inter magnum numerum codicum Cæsarianorum, qui in bibliotheca publica Parisina servantur, unus est, qui primo aspectu non magni pretii videtur esse; est enim recentiore ætate, XIII vel fortasse XIV seculo scriptus. Signatus est numero 5766 fuitque olim Thuani, cujus nomen primæ paginæ est subscriptum. Hic codex, quem R appello, ad «lacunosos» vel «Celsianos» pertinet estque optimo illi Bongarsiano 1 (A) tam similis, ut, quum aliquot paginas percucurrissem, eum ex illo ipso descriptum esse pæne pro certo haberem. Ea enim menda, quæ in A solo inveniuntur, hic omnia habet, sæpissime eadem, nonnunquam in pejus corrupta. Sed una res mihi scrupulum injecit, quod in ea collatione codicis A, quam ad manum habebam, nonnulla in A esse omissa dicebantur, quæ in R extant. Ut II. 5. 5 in A omissa esse dicebantur verba illa, quæ R habet, *et post eum quæ essent tuta ab hostibus reddebant.* Tamen hoc ipsum me movit, ut totum codicem excuterem, spe aliquid certe inde bonæ frugis percipi posse. Nunc vero, quum ex Dübneri editione videam, et illa verba in A ab antiqua manu margini adscripta esse, et aliis locis collationem codicis A cum iis, quæ ex R habeo adnotata, conspirare, non jam licet dubitare, quin R ex A ipso descriptus sit. Quod ut demonstrem, satis est afferre exiguam partem eorum locorum, ubi hi duo aliquid scriptum habent, quod in nullo alio codice invenitur. Lib. I. 7. 4. *sub lugum*; 9. 2. *dumnoriginem*; 11. 4. *comdepopulatis* A *cumdepopulatis* RA²; 12. 3.

reliquis esse; 13. 2. *adventum*; 14. 4. *in pugnæ* A *in pugne* R; 22. 2. *ad se*; 23. 1. *bibuum* A¹R; ib. *bibrante*; 26. 6. *ligonas*; 27. 4. *fugam suam*; 28. 1. *reductis*; 31. 1. *gentes*; 40. 14. *castra* om. AR; 44. 7. *superius*; ib. 8. *quod si*; 45. 1. *Rutones*; Lib. II. 5. 6. *fons*; 16. 2. *finitissimis*; 20. 1. *Cæsari autem*; 25. 1. *traditores*; 31. 6. *quam .. dominari* om. AR; Lib. III. 3. 1. *timendo*; 7. 4. *Velonius*; 8. 3. *Terrasibiumque*; 8. 5. *recipere* om. AR; 11. 1. *rhono*; 11. 2. *abbellis*; 17. 5. *seretinebat*; 18. 7. *sacramentis*; 19. 4. *prūptus*; 22. 2. *qui diis*; 23. 4. *duces*; 28. 1. *erant*; Lib. IV. 13. 4. *posteridie*; 17. 3. *palum*; 20. 1. *matue*; 22. 4. *octingentis octingenta*; 25. 5. *hortati*; 27. 7. *et in agros*; 28. 1. *supra* om. AR; 28. 2. *proprie*; 32. 5. *circumdaverant*; 36. 4. *eosdem duos quos*; Lib. V. 6. 2. *hostibus*; 11. 3. *una mutatione subiungi* A (sec. Dübn.) R; 12. 1. *interior* om. AR; 15. 2. *spatio* om. AR; 16. 1. *dimicarentur*; ib. 4. *rationesque*; 17. 3 *eierunt*; 22. 1. *contra*; 23. 2. *in magnum numerum habebat*; 24. 8. *minutaque*; 37. 4. *maximū a*; 38. 1. *se sequi*; 48. 1. *communitis*; 56. 4. *per fine*; Lib. VI. 3. 4. *definitionis*; 5. 3. *exprorato*; 7. 8. *suspectionem*; 8. 1. *auxilio*; 9. 2. *severis* A (sec. Dübn.) R; 9. 7. *obsidium*; 10. 5. *cherucis* A (sec. Dübn.) R; 12. 1. *alteri iis sequamini* A *alteri hiis sequamini* R; 13. 1. *aut et*; 13. 8. *onos*; 13. 11. *illos*; 15. 1. *occidere* A¹R; 18. 2. *observent*; 21. 4. *maxime*; ib. 5. *feminam notitiæ*; 22. 3. *ad sua* A¹ *ad suas* R; 23. 7. *desidiam*; 28. 3. *hos se* A (sec. Dübn.) R; 28. 4. *ad labris*; 30. 2. *primusgue* A (sec. Dübn.) R; 30. 3. *vitanda*; 31. 5. *examinavit*; 33. 5. *quomodo*; 34. 2. *paulus* A (sec. Dübn.) R; ib. *impedimenta*; 35. 8. *hanc* om. AR; 36. 3. *quos adhuc*; 38. 4. *gravius*; 39. 2. *conscripta atque*; 39. 3. *pacitate* A (sec. Dübn.) R; 40. 2. *facta*; 40. 8. *parad barbaris* A (sec. Dübn.) R; 43. 4. *figura*; 44. 1. *vastitas*; Lib. VII. 53. 1. *induneo* A (sec. Dübn.) *indoneo* R; 65. 2. *elluntur* A (Dübn.) R; 68. 2. *secutus hostes*; 71. 1. *ei*.

Sed plura afferre supervacaneum est. Apparet non minus rudem linguæ Latinæ fuisse eum qui R, quam illum qui A descripsit. Nullos, ne minimos quidem, emendandi conatus repe-

rias; omnia vel manifestissima codicis A menda fideliter transscripsit, novisque, quod in tanta ignorantia mirum non est, sæpius auxit. Raro verba omisit et tum fere spatio relicto, ut appareat non negligentia id factum esse, sed quia quod scriptum in A esset legere non posset. Ut I. 12. 2., ubi pro *ratibus ac lintribus* A habet *latib*; *ac lintib*; R spatio relicto hæc omisit. Similiter I. 31. 1., ubi in A est *secro in occulto*, R illud *secro* omisit, spatium sufficiens reliquit; VII. 36. 6. pro *non nimis* A habet *non . . . is*, eraso *nim*, supra scripto *minim*; R nec *nimis* nec *minimis* habet, sed spatio relicto aliquid deesse significavit; VIII. 7. 2. post verba *functi renuntiant* quinque ultimi paginæ versus vacui relicti sunt, insequens pagina a verbis *locum castris* incipit. Videtur desperasse librarius se nomina illa populorum recte scribere posse. Raro versum integrum omisit, ut VIII. 38. 3., ubi verba *animadvertebat quo celerius civitatem timore*, oculo ab antecedente *timere* aberrante, omissa sunt.

Quum igitur R ex A ipso manifesto descriptus sit, apparet eum in iis locis, ubi A etiamnunc integrum habemus, nullius esse momenti. At in A nunc desunt duo folia, quæ tum, quum R descriptus est, revulsa illa quidem et pravo ordine posita, sed nondum perdita erant. Erat tum ultimus quaternio codicis A revulsus et duo interiora folia prave posita ita, ut secundo antecederet tertium. In A nunc desunt antiqua illa folia I, IV, remanent II, III, ordine collocata. In folio I continebantur ea, quæ interposita sunt inter VIII. 39. 3. *ad resistendum* et 43. 3. *ita nostri*; in IV folio erant ea, quæ inter 52. 1. *celeritate* et 55 extr. *belligerandi* interjecta sunt. In R nihil deest, sed ordo illa permutatione foliorum perturbatus ita est, ut a verbis *ita nostri* (VIII. 43. 3) continuo transsiliatur ad *sæpius equites* (48. 2); inde omnia recte procedunt usque ad 52. 1. *percucurrisset*; jam sequuntur, quæ in folio II erant *fine proelii facto* (43. 3) ad 52. 1. *celeritate*, unde reliqua ad finem libri recte se habent. Ex R igitur si nullam aliam, eam certe utilitatem capere pos-

sumus, quod ex iis, quæ in duobus illis foliis habet, pæne certo sciri potest, quid in A scriptum fuerit.

Jam subjiciam, quæ ex R habeo adnotata: VIII. 39. 3. *fretæ* om. — *æstatem*) *æstam* — *vererentur*) *verentur*; ib. 4. *Q. Calenum* — *se subsequeretur*; 40. 1. *Cæsar cum contra exspectationem omnium Uxellodunum* — *cognovisset*; 5. *aquam*; ib. 41. 2. *e regione* — *aggerem instruere*; ib. 4. *ad caput*) *et caput* — *sine suspicione*; ib. 5. *pedum LX*) *pedum VI* — *adæquaret* — *aditum* om. (spatio relicto) — *siti*; 42. 1. *picescandulis* — *complenteas*; ib. 3. *proelii*; ib. 4. *ita quam quisque poterat* — *notior testatiorque*; 43. 2. *suspensi*) *signari*; 52. 1. *percucurrisset* — *legionibusque*) *legionibus qua*; ib. 2. *itinerum faciebat* — *ad mutationem*; ib. 4. *si quem* — *inferret*; ib. 5. *per discessionem* (om. *se*) — *consules*) *consul* — *iusserunt* (rasura ante *i*); 53. 1. *discessionem*) *dissensionem* — *transit*; ib. 2. *maiores sperarent* — *cogi* om.; 54. 1. *a Cn.*) *agni* — *a Cæsare* (om. *C.*) — *detrahuntur*; ib. 2. *Cn.*) *cū.* — *Cæsaris*) *Cæsari* — *eam tamquam*) *tam tamquam*; ib. 3. *de voluntate adversariorum se spoliari nemini dubium esset pompeio* — *ceteriore* — *ex sc̄o*; ib. 4. *C. Trebonium*) *contrebonium* — *C. Fabium*) *confabium*; 55. 1. *C. Marcellum* — *belligerandi* — *contendit* om.

Subscripta sunt: *Julius Celsus Constantinus V. C. legi tantum feliciter G. Cæsaris pont. m̄a. x̄. ēp. h̄i. mens. rerum genstarum belli gallici liber VIII explicit.*

Pauca hæc nec magni momenti iis videbuntur, qui spreta Amstelodamensis et Moysiacensis (Q) auctoritate, etiam ubi alterius generis codices consentientes secum habent, Parisinum potissimum ducem sibi elegerunt. Alii non dubitabunt cum QR scribere: VIII. 39. 4. *se subsequeretur*; 40. 1. *Cæsar quum contra exspectationem omnium* — ib. *cognovisset*; 41. 4. *sine suspicione*; 41. 5. *adæquaret.* Etiam 42. 4. quæ QR et optimi alterius generis cdd. habent *ita quam quisque poterat maxime insignis* pro archetypi utriusque generis scriptura habenda recteque a Dübnero recepta sunt. Discrepantia codicum 43. 2., ubi pars *suspensi*, pars *ignari* (unde in R factum est *signari*), nonnulli utrumque habent, demonstrat jam in archetypo alterum expli-

candi causa supra versum adscriptum esse. Similiter 52. 5. in archetypo probabile est fuisse *sed etiam per discessionem facere coepit* supraque versum scriptum, quod ante *per* omissum erat *sc.* i. e. *senatus consultum.* In QR (A) illud *sc.* omissum est, in BM pro eo *se* alieno loco inculcatum. Recte dicitur eadem sententia et *senatus consultum facere per discessionem* (ut Cic. Phil. III. 9. 24) et *discessionem facere* (ut paulo infra c. 53. 1. Hirtius, et Cic. ep. ad Fam. I. 2. 1, Phil. XIV. 7. 21), de eo magistratu qui ad senatum refert vel jus referendi habet. Neque enim moveor Kraussii[1]) disputatione, qui satis fidenter dicit *discessionem facere* semper idem esse atque *discedere*, numquam vero significare *senatus consultum per discessionem facere* idque ut demonstret duos illos Ciceronianos locos emendandos putat. In quo mihi permirum videtur, quod non et hunc Hirtianum et alterum VIII. 53. 1. *discessionem faciente Marcello* emendandos putavit contraque ad suam opinionem confirmandam attulit. Nam his duobus locis *discessionem facere* dicitur aut de consule aut de tribuno, qui jus referendi habent et discessionem fieri jubent, eadem fere loquendi brevitate, qua consul dicitur *creare magistratum.* Nam quod dicit Kraussius: «faciunt discessionem singuli (senatores) et proprie ille, qui quum rettulisset, ubi ipsius pronuntiata sententia est, primus discedit et quem transeuntem ceteri vel sequuntur vel in alteram partem transeunt», id eo refellitur, quod neque is qui ad senatum referebat, neque omnino qui in magistratu aliquo erant, aut sententiam dicebant aut discedebant (cfr. Mommsen Roem. Statsrecht I. p. 156. Lange Roem. Alterthümer II. p. 347 ed. secundæ). Neque alia est ratio Ciceronis Phil. XIV. 7. 21. *Has in sententias meas si consules discessionem facere voluissent*, aut ep. ad Fam. I. 2. 1. *Lupus tribunus pl. quod ipse de Pompeio rettulisset, intendere coepit, ante se oportere discessionem facere quam consules.* Hoc loco Kraussius pro *consules* scribi vult *consu-*

---

[1]) M. Tullii Ciceronis epistularum emendationes, scripsit J. Krauss. Lips. 1869.

lares, quam conjecturam receptam video a Wesenbergio. Si aliquid mutandum est, scribi potest *consulem*, quod tamen opus esse non puto. Ipsum illud iniquum et novum erat postulare, ut quum et consul et tribunus pl. rettulissent, de *tribuni* relatione ante discessio fieret, quam de *consulis*.

Quod c. 54. 3. et in RQ (hic: *spoliare*) et in alterius generis cdd. verba illa *se spoliari* (pro quo Paris. 1. habet *suorum*) exstant, pro certo statui potest in utriusque generis archetypo fuisse *se spoliari*; hinc igitur omnis emendandi conatus proficisci debet.

Anmeldelse.

Ludovici Langii De ephetarum Atheniensium nomine commentatio. Lipsiæ 1873. 24 S. 4. (I Univ.'s Meddelelser om akademiske Prisafhandlinger.)

Efter at have opregnet og forkastet alle hidtil baade i Oldtiden og af nyere Lærde fremsatte Afledninger af Ordet *ἐφέτης*, fremsætter Forfatteren en ny. *Ἐφέτης* kommer af *ἐπί* og *ἔτης*, saaledes at den sidste Del af Sammensætningen styres af Præpositionen, *ἐφέται* altsaa = *οἱ ἐπὶ τοῖς ἔταις ὄντες*, *præfecti etarum*. Til Sammenligning anfores: *ἐπάρουρος*, *ἐπήρετμος*, *ἐπιδέμνιος*, *ἐπίδημος*, *ἐπίκαιρος*, *ἐπίκληρος*, *ἐπίπεδος*, *ἐπίσκηνος*, *ἐπιχώριος*, *ἔποικος*, *ἔφαλος*, *ἔφεδρος*, *ἐφέστιος*, *ἔφηβος*, *ἔφιππος*, *ἔφορμος* og — for at tage Exempler fra Statslivet — *ἐπίσταθμος* og *ἐφύδωρ*. Substantivets Endelse er bibeholdt, som i *μισοδημότης*, *φιλοδίτης*, *φιλοδεσπότης*, *ἐφύδωρ*, *ἀντίχειρ*, *προχύων* og (med samme Sammensætning) *ξυνέτης* og *ἐνέτης*, maaske ogsaa *ἀφέτης*. *Φ* skriver sig fra, at *ἔτης* oprindelig havde *F*, saaledes endnu hos Homer og i den gamle Forbundstraktat mellem Eleerne og Heræerne (***FETAΣ***, C. i. Gr. I Nr. 11); *ἐφέτης* er altsaa dannet paa en Tid, da man hos Attikerne endnu udtalte *ἕτης* (jfr. af samme Rod *ἑταῖρος*). *Ἕτης* (*ἕτης*) betegner hos Homer, som Il. VI, 238 ff., XVI, 456 og 674, IX, 464 og Od. XV, 273 vise, omnes alicuius *cognatos*, qui quidem magis propriis nominibus (*κασίγνητος*, *ἀνεψιός*) appellari non poterant, og er at aflede af 3die personl. Pronomens Rod sva- (deraf ogsaa *ἴδιος* = *σϝιδιος*), *ἔται* altsaa

= *sui* (jfr. sui heredes) ɔ: cognati, propinqui, die Angehörigen. Men *ἔτης* betegner ogsaa *civis*, saaledes (foruden Lexikographerne og Scholiasterne) Hom. Il. VI, 262, sandsynligvis ogsaa Od. IV, 3, og var i 6te og 5te Aarhd. f. Chr. i de peloponnesiske Stater en almindelig Benævnelse for en Borger, for en *civis optimo iure*, som vi see af Thuk. V, 79 (jfr. Scholiasten) og af den ovennævnte Indskrifts Slutning: *αἴτε ϝέτας αἴτε τελέστα αἴτε δᾶμος ἐντ' κτλ.*, hvor han (mod Böckh) hævder, at *ϝέτης* maa betyde civis nobilis (*δᾶμος* derimod homo plebeius). At imidlertid ogsaa attiske Digtere have kjendt denne Betydning, fremgaaer af Aischyl. Hiket. 246, id. frg. 368 Dind. og Eurip. frg. 1003 Dind. Denne Benævnelse for en fuldtberettiget Borger skriver sig fra de gamle Tider, quibus civitas ipsa a cognatarum familiarum, gentium, phratriarum nexu familiari pendebat, quibus nemo civis erat, nisi qui familiæ, genti, phratriæ adscriptus esset, omnes autem familiarum, gentium, phratriarum participes ea ipsa re et cives erant et quasi domini ceterorum incolarum a familiari hoc nexu alienorum. Quo in civitatium statu cum cives omnes omnium cognati essent, aut, ut cautius dicam, cognationis quamvis remotæ vinculo inter se coniuncti esse putarentur, apparet relative omnes potuisse dici omnium *ἔτας*, deinde etiam absolute *ἔτας*. Exempler paa den relative Betydning er Hom. Il. VI, 262 (omnes cives Troiani = Hectoris *ἔται*) og Od. IV, 3 (omnes cives Spartiatæ = Menelai *ἔται*), paa den absolute Brug Aischylos's *ἔτης ἀνήρ* og Euripides's *φὼς ἔτης*, jfr. *ἀνὴρ πολίτης* (han sammenligner hermed patres hos Romerne og *ὅμοιοι* hos Lakedaimonierne). — At *ἔτης* i Athen tidligt ophørte at bruges som Navn for Borgerne, kommer af, at medens før Solon blot *εὐγενεῖς* eller *εὐπατρίδαι* vare Borgere (s. A. Philippi Beitr. zu einer Gesch. des att. Bürgerrechtes 185 ff. og 233 ff.), blev ved Solons Lovgivning ikke blot de, der kaldtes *ἔται*, men ogsaa andre af Statens Beboere Borgere, og Alle forenedes under Fællesnavnet *πολῖται*. At imidlertid virkelig i Athen Borgerne engang ere blevne kaldte *ἔται* (*ἔται*), mener han at turde slutte af den bekjendte Formel *ὦ 'τάν* eller *ὦ 'τᾶν*, der ikke er en pronominal Form *τάν*, men en Vokativ af *ἔτης*, som *μεγιστᾶν* af *μέγιστος*, *ξυνᾶν* af *ξυνός*, *νεᾶν* af *νέος*. Han seer ogsaa et Bevis derfor i den gamle attiske Brug af *ἑταιρ(ε)ία* om et adeligt Parti, idet disse fra Begyndelsen af sandsynligvis bestode af Høvdingernes *ἔται* og *ἑταῖροι* ɔ: asseclí etarum. — Epheterne ere følgelig *etarum* ɔ: *civium eupatridarum præfecti*. Privathævnen, der oprindelig tilkom alle den Dræbtes Etai (Hom. Od. XV, 272 ff.), kunde ikke afskaffes, uden ved at Dommen over Drab overdroges eis, qui publica auctoritate etis omnibus præpositi erant; nam nullorum aliorum iudicum de cædibus iudicia omnes etæ rata erant habituri. — I Overensstemmelse hermed er hos Aischyl. Pers. 73 ff. *ἐφέται* tanquam præfecti tribulium orti ex familiis nobilissimis et ditissimis. — Sluttelig mener han, at *ἀφέται* hos Spartiaterne maaske kan forklares paa

samme Maade, som filii civium Spartiatarum ex mulieribus Heloticis procreati (εἰτῶν ἀπόγονοι), propter originem aut libertate donati aut pro liberis habiti.

Uden iøvrigt at godkjende Forfatterens Bevisførelse i alle Enkeltheder, maa jeg udtale, at jeg anseer den af ham fremsatte Afledning i Hovedsagen for rigtig. At Opdagelsen har ikke ringe Betydning for Opklaringen af Athens ældre Statsforfatnings Historie, er indlysende; for Øieblikket maa jeg imidlertid i saa Henseende nøies med at henvise til en anden Afhdl. af Lange: Die Epheten und der Areopag (i Abhdl. d. philol.-hist. Cl. d. sächs. Ges. d. Wiss. 1874, 187 ff.) og til Adolf Philippi: Der Areopag und die Epheten (1874), S. 213 ff.

Richard Christensen.

Uddrag af
Indbydelsesskrifter fra de lærde statsskoler i 1874.

Iår har skolerne dimitteret det sidste sæt disciple, som var forberedte efter den tidligere lov og med nærværende skoleår vil altså alle klasser blive underviste efter den ny lov og den samme udfyldende kgl. anordning. Af indbydelsesskrifterne ser man, hvorledes de ny bestemmelser søges førte ud i praxis, og det vil derfor være interessant at göre nogle sammenstillende bemærkninger om forholdene ved de forskellige skoler, for så vidt nævnte programmer dertil giver et tilstrækkelig udførligt materiale, hvilket ingenlunde er tilfældet på alle punkter. — Störst interesse knytter der sig vel til delingen af de studerende disciple dels i III og IV klasse i alle skoler dels i V i skolerne i København, Roskilde, Sorø, Odense og Århus. I disse 5 skoler stiller forholdet mellem spr. og math. disciple sig således: i Metropolitanskolen 19 + 5, i Roskilde 8 + 3, i Sorø 8 + 3, i Odense 8 + 4[1]), i Århus 3 + 3, altså i alt 46 sprogstuderende og 18 (17) math. ɔ: omtrent som 3 : 1. Ved dette hold, det förste på hvilket delingen kom til anvendelse, kunde man på forhånd vænte omtrent dette forhold med betydelig overvægt for den retning, som har mest tilfælles med det gamle. På den anden side stod det til at antage, at forholdet i al fald for de nærmeste hold vilde stille sig mere lige, da foruden mange andre hensyn lysten til at prøve det ny vilde føre adskillige over i den math. afdeling. Forholdet i IV og III klasse i de fem ovennævnte skoler stiller sig således: Metropolitanskolen 10 + 4 og 17 + 5,

[1]) 1 af disse har taget realafgangsexamen og derefter fået lov til at deltage i undervisningen i V og VI uden dog at måtte underkaste sig nogen examen.

i Roskilde 12 + 3 og 13 + 4, i Sorø 6 + 7 og 5 + 6, i Odense 4 + 5 og 7 + 9, i Århus 2 + 2 og 3 + 6, i alt i IV 34 + 21, i III 45 + 30. I tre af de fem skoler er der i disse to klasser flere math. end sproglige disciple. — Ser vi på de andre lærde skoler, må det erindres, at deres V og VI klasse kun har den sproglige retning, hvilket muligen kan have nogen indflydelse på forholdet også i IV og III. Det viser sig også, at den math. linie kun i få af dem har nogen tilgang. I Ålborg var der i IV 2 spr. og 2 math., i III 11 og 2, i Randers 7 + 0 og 9 + 1, i Viborg 4 + 2 og 7 + 1, i Ribe 5 + 1 og 5 + 0, i Frederiksborg 6 + 0 og 6 + 0, i Horsens 16 + 0 og 8 + 0, i Nykøbing 4 + 0 og 9 + 0, i Rönne formodentlig 2 + 0 og 2 + 0. — Disse tal viser, at den math. retning i de enkelte skoler hidtil kun har haft ringe tilgang, skönt man jo kunde tro, at tidens trang til at slippe for at lære Græsk i mellemklasserne må göre sig gældende der lige så vel som i Sorø, Odense og Århus. Ref. kan ikke værge sig for den tro, at udsigten til en öjeblikkelig lettelse i skolearbejdet (ti i III og IV er den math. linie åbenbar den letteste) for adskillige disciple er afgörende med hensyn til valget, og af dem vil da nok en og anden i V og VI angre dette.

Den af en kommission foreslåede timetabel følges i de fleste skoler uden synderlig afvigelse. Efter denne tillægges de math. disciple i IV og III en særlig time i Dansk. Denne anvendes i nogle skoler til Græsk mythologi og læsning af oldtidsværker i oversættelse, i andre til Dansk sammen med den sideordnede realklasse; i Odense synes den henlagt til Naturlære. Det var måske ikke af vejen at anvende den til Latin, da begge retninger skal nå det samme mål, medens mathematikerne ved at gå glip af den belæring og befæstelse for Latinen, som opnås gennem den Græske undervisning, vanskelig kan nå så vidt, som de spr. Læsningen af Græsk mythologi og af oversættelser af oldtidsværker kunde da passende henlægges til de timer i V og VI, som står tomme på mathematikernes timetabel. Derved opnås, at begge hold får samme antal timer; men en vigtigere grund, som taler derfor, er at disciplene i den alder vil være modnere til at læse et udvalg af den Gr. litt. i oversættelse, medens man i IV og III omtrent er henvist alene til Homer (og Herodot). I sidste skoleår har Odense skole været den eneste, som har gjort et lignende forsøg, idet to timer i VM har været henlagte til «sprog og litteratur» ɔ: «en udsigt over oldtidens og middelalderens litteratur- og kunsthistorie i forbindelse med oplæsning af en del værker i oversættelse og fremvisning af en mængde billeder og tegninger».

Undervisningen i Islandsk har været given i 7 skoler af klassens lærer i Dansk, i 5 skoler af en anden. I reglen er to af de fire Danske timer anvendte dertil (i Ribe kun 1). Wimmers læsebog bruges i 10 af 11 skoler; men skönt ordsamlingen i denne bog forudsætter samme forfatters sproglære, har flere skoler dog foretrukket Iversens, som kun indeholder det mest

fornødne, medens störste delen af Wimmers grammatik ikke kan komme til anvendelse i skolen. Som vænteligt var ved et nyt fag, hvor ingen praxis har gjort sig gældende, vexler antallet af de i de forskellige skoler læste sider meget (fra 26 til 100).

I samtlige skolers V har 1 skriver én discipel (i Viborg) valgt at læse Tysk, medens de andre (henved 100) har foretrukket Engelsk.

Det fag, som vil volde störst vanskelighed efter den ny læseplan, bliver vist efter de fleste læreres mening historie. Hvorledes man kommer ud af det med optagelsesprøven, hvor de 11 til 12 års aspiranter skal göre rede for hele historien i kort udtog, derom plejer jo programmerne intet at melde, men nøden byder vel at give forordningen den læmpeligste fortolkning. Derimod ses det, at så godt som alle skoler i I—IV klasser læser Blochs historie for realskoler, og det må vel også indrömmes, at denne lærebog har et omfang, som passer meget vel til den tid, som i disse 4 år kan indrömmes dette fag, når anordningens krav skal opfyldes, at disciplen ved udgangen af IV klasse skal have læst hele historien. For V og VI vil der da være et passende pensum i Thriges oldtidshistorie og Nordens historie samt Blochs större lærebog i den nyeste tids historie.

Det eneste fag, som i kommissiónens udkast til en timetabel er ansat med 1 ugenlig time, er geografi i III. Nogle skoler har ment, at 2 timer gjordes fornødne, og på deres timetabeller forekommer derfor intet fag med 1 ugetime.

Naturhistorie er bleven læst i VM i Roskilde (Svampene), Sorø (Mineralogi) og Århus (do.), derimod ikke i Odense og Metropolitanskolen.

VM har i sine 10 mathematiktimer i samtlige vedk. skoler læst et større eller mindre pensum af Steens ren mathematik, desuden trigonometri og stereometri (Metr.-skolen kun trig.) efter forskellige lærebøger. Denne undervisning har i Roskilde skole været delt mellem tre lærere, i de andre fire skoler læser samme lærer hele faget.

Ved undervisningen i naturlære i VM bruges i de fire skoler de bekendte lærebøger af Ørsted og Petersen, i Sorø skole i det mindste til dels et fransk værk af Jamin.

B. Hoff.

Filologisk og pædagogisk bibliografi for 1ste halvår 1874.

A. I Danmark, Norge[1]) og Sverig udkomne filologiske og pædagogiske skrifter.

I. Tidskrifter.

Nordisk tidskrift for filologi og pædagogik. Ny række. 1. bind. Kbhvn. Otto Schwartz. 8. Bind (4 hæfter) à 3 rd. dansk, 1½ sp. norsk, 6 rd. svensk (6 danske eller svenske kroner).

Tidskrift for Philologi og Pædagogik. Fællesregister, første til tiende Aargang. Kbhvn. Otto Schwartz. IV + 59 s. 8. Gratis for 10de binds subskribenter, for andre kobere 72 sk.

Vitterhets historie och antiqvitets akademiens månadsblad. Stockh. Klemmings antiqvariat. Årgang (12 hft. à 16 s.) à 2 kr.

Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af det kgl. nordiske Oldskriftselskab. 1874, 1.—2. hft. Kbhvn. (Gyldendalske Bgh.) 8. Årg. (4 hft.) à 2 rd.

Antiqvarisk tidskrift för Sverige, utg. af K. vitterhets historie och antiqvitets akademien genom Bror Emil Hildebrand. 5. bd. 1. hft. Stockh. 96 s. 8. 1 kr.

Svenska fornminnesföreningens tidskrift. 2. bd. 1.—2. hft. Stockh. (Samson och Wallin). 205 s. 8. m. 2 pl. à 3 kr.

Westmanlands fornminnesförenings årsskrift. Utg. af I. E. Modin. 1. hft. Westerås. Sjöberg. 68 s. 8. m. 10 pl. 1 kr.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af H. F. Hult och Ernst G. F. Olbers. 1874, 1.—3. hft. Halmstad. Utgifvarne. 256 s. 8. Årg. (6 hft.) à 5 kr.

Skoletidende, udg. af R. J. Holm og P. A. Holm. 1874. 52 Nr. 8. Odense. (Kbhvn., Iversens Bgh.) 47 sk. fjærdingåret.

II. Almindelig og sammenlignende sprogvidenskab.

Leffler, L. F., Några ljudfysiologiska undersökningar rörande konsonantljuden. (I Upsala univ.'s årsskr. 1874, Philos. och språkvetsk. III.) Upsala. Akad. bkh. 120 s. 1 kr. 75 öre.

Tegnér, E., Om språk och nationalitet. (I Svensk Tdskr. 1874, 2.hft.) 41 s.

---

[1]) Da en fra Kristiania forventet fortegnelse over de i Norge udkomne skrifter er udebleven, har redaktionen på egen hånd måttet udarbejde denne del af bibliografien; det manglende vil blive tilföjet i bibliografien for 2det halvår 1874.

III. Nordiske sprog.

(*Forfattere og texter, grammatik og lexikografi, oldhistorie, antikviteter o. s. v.*)

Bandamanna Saga, efter skinnboken no. 2845, 4to å kongl. biblio-theket i Köpenhamn. Akad. afhdl. af G. J. Chr. Cederschiöld. Lund. Berling. XIV + 24 s. 4.

Sagan af Hrana Hring. Gefin út af Þ. Jónssyni. Kaupmanna-höfn. 34 s. 12.

Þáttr af Þóri Hast ok Bárði Birtu. Gefinn út af Þ. Jónssyni. Kaupmannahöfn. 13 s. 12.

Sæmundar Edda hins fróða. Den ældre Edda. Kritisk håndudgave ved Svend Grundtvig. 2. på ny gennemarb. udg. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. X + 258 s. 8. 2 rd.

Holm, R. J., Mundsmag af den ældre Edda. (Völvens Spaadom, Vej-tams-Kvide, Vavtrudnes-Maal og Vers af Havamaal.) Trykt som Manuskript. Odense. (Kbhvn., Iversens Bgh.) 32 s. 8. 24 sk.

Wennberg, L., Geisli. Einarr Skúlason orti. Öfvers. med anmärk-ningar. (Akad. disp.) Lund. Ohlsson. 74 s. 8.

Kjøbenhavns Diplomatarium. Udg. af O. Nielsen. II, 3. Hefte. S. 465—624. Kbhvn. Gad. 8.

Börk, J. A., Darius. Ett förut otryckt svenskt drama uppfördt af det första svenska skådespelaresällskap å teatern Lejonkulan i Stockholm 1688. Efter författarens i Bergshammar arkiv funna originalhandskrift utgifvet jämte en historisk inledning och anmärkningar af K. F. Karlson. Stockh. F. och G. Beijer. 66 + 73 s. 3 kr.

Jesus lärer i templet. Comedia. Stockh. Norstedt o. S. 32 s. 4. 10 kr.

Laursen, L., Dansk Læsebog for Elementarklassen i Borger- og Almue-skoler. 9. Opl. Kbhvn. Wöldike. 128 s. 8. Indb. 48 sk.

Lefolii, H. H., Fortællinger og Sagaer, fortalte for Børn i Hjemmet og paa Skolen. 2. Samling. 2. Udg. Kbhvn. Reitzel. VI + 345 s. 8. 1 rd. 36 sk.

Pio, J., og L. F. A. Wimmer, Dansk Læsebog for Mellemklasserne. 2. Udg. Kbhvn. W. Prior. 398 s. 8. Indb. 1 rd. 76 sk.

—, —, Dansk Læsebog for de lavere Klasser. 3. Udg. Kbhvn. W. Prior. 340 s. 8. Indb. 1 rd. 48 sk.

Wulff, D. H., Dansk Læsebog. 2. Del. (For de lavere Klasser.) 3. uforandr. Opl. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 320 s. 8. Indb. 1 rd.

Grönsdal, H., Læsebog for Almue- og Borgerskoler. 1. Del. 2. Opl. Bergen. F. Beyer. Indb. 30 sk.

Horn, F. Winkel-, och O. Borchsenius, Öfversigt af norska och danska literaturen. Läsebok för svenska skolor, utarbetad under medverkan af G. Upmark. Stockh. Norstedt o. S. 150 s. 8. 1 kr. 50 öre, kart. 1 kr. 75 öre.

Sundén, V. A., och J. Modin, Svensk läsebok för elementarläroverken, klasserna I—V. 2. uppl. Stockh. J. Beckman. 288 s. 8. Kart. 2 kr. 25 öre.

Petersen, N. M, Samlede Afhandlinger. 4. Del. Kbhvn. Smfd. til d. danske Lit.'s Fremme. 300 s. 8. (I—IV: 5 rd.)

Wimmer, L. F. A., Fornnordisk Formlära. Svensk, omarbetad upplaga. Lund. Gleerup. VI + 179 s. 8. 2 kr.

—, Runeskriftens oprindelse og udvikling i Norden. Med 3 tavler og afbildninger i teksten. Kbhvn. W. Prior. 270 s. 8. 4 kr.

Wadstein, A., Kasusläran i äldre Westgötalagen. (Akad. disp.) Lund. Berling. 44 s. 8.

Broberg, S., Dansk Grammatik. Fornemmelig fremstillet i Exempler og i Opgaver til Indøvelse. 2. omarb. og betyd. udvid. Udg. Odense. (Kbhvn., Schubothe.) 52 s. 8. 29 sk.

Heddeland, B. O., Retskrivningsregler eller kort Grammatik til Gjennemgaaelse for ældre og flinkere Børn ved vore Almueskoler. Mandal. Forf. (K. Reiersen.) 6 sk.

Jynge, A., og E. Schreiner, Retskrivningsregler til Skolebrug. Kristiania. A. Cammermeyer. 1 papbind 12 sk.

A(urén), J. A., Bidrag til svenska språkets qvantitetslära. Stockh. Norstedt o. S. 190 s. 8. 2 kr. 25 öre.

Rydqvist, J. E., Svenska språkets lagar. Kritisk afhdlg. Band V. Stockh. O. H. Klemming. 268 s. 5 kr.

Sundén, D. A., Kort lärokurs i modersmålet för folkskolor. 2. uppl. Stockh. 48 s. Indb. 25 öre.

—, Herr C. J. Dahlbäcks uppträdande i svenska rättstafningsfrågan betraktad ur pedagogisk synpunkt. Stockh. K. L. Beckman. 56 s. 50 öre.

Dahl, H., Dansk hjælpeordbog til fredning af det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål. 4. hæfte. Kbhvn. Gad. 96 s. 8. 72 sk.

Ordlista öfver Svenska språket, utg. af Svenska Akademien. Stockh. Norstedt o. S. X + 334 s. 3 kr.

Linder, N., Svenska ortnamn och äganderätten till sådana. (I Svensk Tdskr. 1. hft. s. 93 ff.) 11 s.

Tamm, F. A., Bidrag till en svensk etymologisk ordbok. A. (Akad. afhdl.) Upsala. 54 s.

Munch, P. A., Samlede Afhandlinger, udg. efter offentlig Foranstaltning af G. Storm. II, 5.—7. Hft.; III, 1. Hft. Krstnia. A. Cammermeyer. à 36 sk.

Madsen, A. P., Afbildninger af danske Oldsager og Mindesmærker. 27. Hft. 4 kobberstukne Plader i Folio. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 1 rd.

Müller, L. C., Danmarks Sagnhistorie. 4. Udg. ved I. T. A. Tang. (= Danmarks Historie, 1. Del.) Kbhvn. Iversens Bgh. 276 s. 8. 1 rd. 40 sk.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Utg. på föranstaltande af länets hushållnings-sällskap. Hft. 1. Stockh. Norstedt o. S. 126 s. 2 kr.

Indebetou, H. Ö., Nyköpings minnen. 1. hft. från äldsta tider till och med 1665 års brand. Nyköping. Kullberg. 110 s. 8. 2 kr.

Montelius, O., Sveriges forntid. Text. 1. Stenåldern. Stockh. 162 s. 3 kr.

Wulff, F. A., Notices sur les Sagas de Mágus et de Geirarð et leurs rapports aux épopées françaises. (Akad. disp.) Lund. Berling. 44 s. 4.

IV. Græsk og Latin.

1. *Forfattere og texter.*

M. Tullii Ciceronis Cato Major de Senectute. Med förklarande anmärkningar utg. af G. Klingberg. Stockh. Norstedt o. S. 1 kr. 25 öre.

Lysias. — N. Ambrosius, Oratio Lysiae in probationem Philonis Latine conversa et adnotationibus instructa. (Akad. disp.) Lundae. Berling. 21 s. 8.

Seneca. — Studia critica in L. Annaei Senecae dialogos. Scr. M. C. Gertz. (Doktordisp.) Hauniae. (Gyldendalske Bgh.) 170 + X s. 8. 1 rd. 48 sk.

P. Vergili Maronis Aeneis. Til Skolebrug bearb. af Georg F. V. Lund. 1. Del: I—VI Bog. 2. Udg. Kbhvn. Reitzel. X + 338 + XLIX s. 8. 2 rd. 24 sk.

2. *Grammatik og lexikografi.*

Cavallin, S. J., De temporum infinitivi usu Homerico. (Akad. disp.) Lund. Ohlsson. 54 s. 8.

Knös, O. T., De digammo Homerico quaestiones. (I Upsala Univ.'s årsskr. 1873, 49 ff.) Upsala. Akad. bkh. 175 s. 8. 2 kr. 50 öre.

Laurell, Fr., Genitivi Latinorum ad verba usurpati quanam ratione explicari debeant, commentatio I. (Akad. disp.) Lund. Ohlsson. 36 s. 8.

Forchhammer, J., Latinske Stiløvelser nærmest for Latinskolernes anden Klasse. Kbhvn. Reitzel. 64 s. 8. 44 sk.

Iversen, C., Latinske Stiløvelser for den lærde Skoles Fællesklasser. Efter Skolelovens Fordringer. Kbhvn. W. Prior. 206 s. 8. Indb. 1 rd. 24 sk.

3. *Politisk og kulturhistorie, antikviteter, litteraturhistorie osv.*

Andræ, P., Via Appia. IV. Cirkus Maxentius. Med Vignet. V. Ruinerne af Cirkus Maxentius. Med et Grundrids. (I »Fra alle Lande«, udg. af L. Zinck, 1874, I, 46 ff. og 305 ff.) 29 + 29 s. 8.

Historisk Atlas til Skolebrug. A. Oldtiden. 7 Kort i 4. Kbhvn. Erslev. 48 sk.

Müller, L., Numismatique de l'ancienne Afrique. Supplement. Avec trois planches et une table alphabétique de tout l'ouvrage. Copenh. (Høst o. S.) 102 s. 4. 4 rd.

Petersen, J., Billeder af Livet i Oldtiden hos Grækerne og Romerne. 3.—5. Hft. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 64 + 64 + 68 s. 8. à 40 sk. (Kplt. 2 rd. 24 sk., indb. 3 rd. 48 sk.)

Schjött, P. O., Zur Erklärung des Polybius 6, 20. (I Christiania Vdsk.'s Selsk.'s Frhdlger 1873, 435 ff.) 20 s. 8.

Stremme, C., Kejser Claudius. (I Historisk Archiv, udg. af F. C. Granzow, 1874, I, 301 ff.) 57 s. 8.

Ussing, J. L., Flodguden Inopos' Helligdom paa Delos. (I d. kgl. danske Vdsk.'s Selsk.'s Forhdlg. 1874, 13 ff.) 16 s. 8. (Med et fransk resumé, 3 s. 8.)

—, Kong Attalos' Stoa i Athen. Med 3 Tavler. (Af d. kgl. danske Vdsk.'s Selsk.'s Skrifter, 5. Række, hist. og philos. Afd., 4. Bd., X, 419 ff.) Kbhvn. (Høst o. S.). 13 s. 4. (Med et fransk resumé, 3 s. 4.) 48 sk.

V. Andre ældre og nyere sprog.

(*Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie osv.*)

Corneille, P., Le Cid, heroisk Drama. Med Anm. ved C. Sick. Kbhvn. Host o. S. 92 s. 8. 48 sk.

Feuillet, O., Le village, Komedie. Med Anm. ved C. Sick. Kbhvn. Host o. S. 58 s. 8. 28 sk.

Sandeau, J., Mademoiselle de la Seiglière. Skuespil i 4 Akter. Med Anm. ved C. Sick. Kbhvn. Høst o. S. 120 s. 8. 48 sk.

Ahn, F., Praktisk Lærebog i det franske Sprog. 1. Kursus ved A. Arlaud. 10. Udg. Kbhvn. Thaarup. 132 s. 8. Indb. 72 sk.

Carlberg, A. E., Fransk Elementarbok. Lund. Gleerup. 180 s. 8. Kart. 1 kr. 75 öre.

—, Étude sur l'usage syntactique dans les chansons de Roland. P. I. (Akad. disp.) Lund. 8.

Gullberg, G., Mémoire grammatical sur les poésies de Marie de France. (Akad. disp.) Copenh. Ferslew. 8.

Jung, C. F., Grundtræk af den franske Grammatik. (Særtryk af Forf.'s Lærebog i Fransk. 2. Kursus). Kbhvn. Jørgensen. 86 s. 8. 40 sk.

Lenander, J. H. R., Observations sur les formes du verbe dans la chanson de geste de Gui de Bourgogne. (Akad. disp.) Malmö. 40 s. 8.

Ploetz, C., Elementarbok i Franska språket, bearbet. af C. Löfving. 2. uppl. Stockh. Sievers. 168 s. 12. Indb. 1 kr. 50 öre.

Gottlieb, J. L., Fraseologi. En Samling af danske Sætninger, gjengivne ved tilsvar. franske med Bevaring af hvert Sprogs Eiendommelighed, samt endel danske og franske Ordsprog og figurlige Talemaader. Kbhvn. Høst o. S. 180 s. 8. 1 rd.

Beissel, Ch., Øvelser til den tydske Grammatik. Kbhvn. Ursin. 84 s. 8. Indb. 48 sk.

Eibe, N. Jul., Cursus paa 100 Timer i Tydsk, en Lærebog i det tydske Sprog, udarbeidet efter Ollendorffs Methode eller Anviisning til i sex Maaneder at lære at læse, tale og skrive et Sprog. 4. Opl. Kbhvn. Steen. 348 s. 8. Indb. 2 rd. 8 sk.

—, Nogle til Øvelserne i »100 Timer i Tydsk«. 4. Opl. Kbhvn. Steen. 74 s. 8. 64 sk.

Flach, F., Tysk språklära för elementarläroverken. 4. genomsedda uppl. Stockh. 164 s. 8. Indb. 2 kr.

Kaper, J., Tydsk Læsebog for Mellemklasserne. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 232 s. 8. Indb. 1 rd.

Mathesius, N. A., Tysk elementarbok. Stockh. 138 s. 8. 1 kr. 25 öre, indb. 1 kr. 50 öre.

Morén, C. G., Urwal ur engelska literaturen. Till elementarläroverkens, privatskolornas och den enskildas tjenst. Med ord- och sakförklaringar. (Engelska forfattare. Serien I, h. 4. W. Irving, Voyages and discoveries of the companions of Columbus.) 1. Hft. Stockh. F. och G. Beijer. XVIII + 99 s. 8. 1 kr., kart. 1 kr. 25 öre.

Collin, A. Z., (och P. F. Widmark), Engelskt-Svenskt Lexikon. Med Walkers Uttalsbeteckning. 4. hft. Stockh. 8. Kplt. 9 kr.

Korânen. Öfversatt ifrån arabiskan af C. J. Tornberg. 2.—6. hft. S. 17—408. Lund. Gleerup. 8. à 1 kr.

VI. Pædagogik og skolevæsen.

Betänkande och förslag till inrättande af en pedagogisk Undervisningsanstalt för elementarlärare, afgifvet d. 13. Dcbr. 1873 af den dertill utsedda komité. Stockh. Samson och Wallin. 79 s. 4. 75 öre.

Comenius, J. Amos, Moderskole eller Vejledning til Borns Opdragelse og Øvelse i Hjemmet i de forste 6 Aar, efter den tyske Udg. af 1636 og den latinske af 1657, oversat paa Dansk af Jean Pio. Kbhvn. Jespersen. 108 s. 16. 48 sk.

I Läroverksfrågan af en lärare. Lund. Gleerup. 36 s. 8. 40 öre.

Oversigt over den Nordlandske Kirke- og Skolefonds Indtægter og Udgifter i Aaret 1872. Udg. af Departementet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Krstnia. (A. Cammermeyer.) 12 sk.

Trier, H., Amos Comeniuses Grundtanker om Opdragelsen og Undervisningen i hans Didactica magna. Kbhvn. W. Prior. 60 s. 8. 32 sk.

B. De vigtigste i andre lande udkomne filologiske og pædagogiske skrifter.

I. Tidskrifter.

Neue Jahrbücher für Philologie u. Pädagogik. Hrsg. v. A. Fleckeisen u. H. Masius. 109. u. 110. Bd. 1.—6. Hft. 1874. Leipzig. Teubner. 8. Årg. (12 hft.) à n. 10 th.

Jahrbücher für classische Philologie. Hrsg. v. A. Fleckeisen. 7 Supplbd. 2. Hft. S. 97—304. Leipzig. Teubner. 8.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien. Red.: J. G. Seidl, J. Vahlen, K. Tomaschek. 25. Jhrg. 1. Hft. 1874. Wien. Gerold's S. 8. Årg. (12 hft.) à n. 8 th.

Beiträge zur vergleichenden sprachforschung auf dem gebiete der arischen, celtischen u. slawischen sprachen. Unter mitwirkung v. A. Leskien u. J. Schmidt hrsg. v. A. Kuhn. 8. B. 1. Hft. Berlin. Dümmler. 128 s. 8. Bind (4 hft.) à 5 th. 10 ngr.

Mémoires de la société de linguistique de Paris. T. II fasc. 4. Paris. Franck. 8. Fasc. 1.—4.: 16 fr.

Zeitschr. für vergleich. sprachforschung auf dem gebiete d. Deutschen, Griech. u. Latein. Unter mitwirkung v. Ernst W. A. Kuhn hrsg. v. Adalb. Kuhn. Bd. XXII, n. f. II, 1.—2. hft. Berlin. Dümmler. Årg. (6 hft.) à n. 4 th.

—, Gesammtregister zu den bdn. XI—XXII. Bearb. v. Al. Vaníček. Berlin. Dümmler. VI + 185 s. 8. n. 2 th. 20 ngr.

Zeitschr. für Völkerpsychologie u. Sprachwissenschaft. Hrsg. v. M. Lazarus u. H. Steinthal. 8. B. 2. Hft. Berlin. Dümmler. 8. Bd. (4 hft.) à n. 3 th.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1874. 3 Bde (52 Stücke). Mit Nachrichten d. kgl. Ges. d. Wiss. u. d. G. A. Univ. zu Gött., 12 Nrn. 8. Göttingen. Dieterich. Kplt. n. 9 th., Nachr. alene n. 2 th.

Hermes. Zeitschrift für classische Philologie, unter Mitwirkung v. R. Hercher, A. Kirchhoff, Th. Mommsen hrsg. v. Emil Hübner. 8 Bd. 2.—4. Hft. Berlin. Weidmann. Bd. (4 hft.) à n. 3 th. 10 ngr.

Mnemosyne. Bibl. philol. Batava. Coll. C. G. Cobet, H. W. van der Mey. Nova series. Vol. II pars 1. Leipzig. Richter u. H. 8. 3 th.

Philologus. Zeitschr. für d. klassische Alterthum. Hrsg. v. E. v. Leutsch. 34. Jhrg. 1. Hft. Göttingen. Dieterich. 8. Årg. (4 hft.) à n. 5 th. 20 ngr.

Philologischer Anzeiger. Als Ergänzung d. Philologus hrsg. v. E. v. Leutsch. 6. Bd. 1. Hft. 1874. Göttingen. Dieterich. 8. Årg. (12 hft.) à n. 5 th.

—, Supplement 1. 1873. Ibd. 8. n. 12 ngr.

Rheinisches Museum für Philologie. Hrsg. v. F. Ritschl u. A. Klette. N. F. 29. Bd. 1.—3. Hft. Frankfurt a/M. Sauerländer. 8. Årg. (4 hft.) à n. 4 th.

Ephemeris epigraphica corporis inscript. Lat. suppl. Cura G. Henzeni, J. B. Rossii, Th. Mommseni, G. Wilmansii. Vol. II fasc. I. Berlin. G. Reimer. 8. Fasc. I—IV: n. 2 th. 20 ngr.

Archäologische Zeitung. Hrsg. v. Ernst Curtius u. Rich. Schöne. N. F. 6. Bd. (der ganzen Folge 31. Jhrg.) 4. Hft: Berlin. G. Reimer. 4. M. 6 lith. tavler. Årg. (4 hft.) à n. 4 th.

Revue archéologique, ou Recueil de documents et de mémoires relatifs à l'étude des monuments, à la numismatique et à la philologie de l'antiquité et du moyen âge, publié par les principaux archéologues français et étrangers. Paris. Didier et Co. 8. Årg. (12 hft.) à 25 fr.

Numismat.-sphragist. Anzeiger. 5. Jhrg. Nr. 1. 1874. Hannover. Meyer. 8. Årg. (12 nr.) à 24 ngr.

Zeitschrift für Numismatik. Hrsg. v. A. v. Sallet. 1. Bd. Berlin. Weidmann. 8. n. 4 th. 20 ngr.

Jahrbuch für roman. u. engl. Sprache u. Literatur. Hrsg. v. Ldw. Lemcke. N. F. 1. Bd. 4. Hft.; 2. Bd. 1. Hft. Leipzig. Teubner. Bd. (4 hft.) à n. 4 th.

Germania hrsg. v. K. Bartsch. 19. Jhrg. (Neue Reihe VII.) Wien. Gerold's S. Årg. (4 hft.) à 3 th. 10 ngr.

Zeitschrift für deutsches Alterthum, hrsg. v. K. Müllenhoff u. E. Steinmeyer. N. F. V, 2.—4.; VI, 1. Berlin. Weidmann. à n. 1 th.

Zeitschrift für deutsche philologie hrsg. von E. Höpfner u. J. Zacher. V, 3.—4. Halle. Bchdl. des Waisenh. Bd. (4 hft.) à n. 3 th. 10 ngr.

—, Ergänzungsband. 1874. 5 th.

Zeitschrift der deutschen morgenländ. Gesellschaft. Hrsg. v. den Geschäftsführern unter der verantwortl. Red. v. Otto Loth. 28. Bd.

1. Hft. XIV + 184 s. m. 2 stentr. tavler. Leipzig. Brockhaus Sort. Bd. (4 hft.) à n. 5 th.

Anzeiger für die neueste pädagogische Literatur. Hrsg. v. H. E. Stötzner. 3. Jhrg. 12 Nrn. Leipzig. Klinkhardt. 4. n. 8 ngr.

Jahrbuch des Vereins für wissenschaftliche Pädagogik. Hrsg. v. T. Ziller. 6. Jhrg. Leipzig. Verlag f. erzieh. Unterricht. 284 s. 8. n. 1 th. 22 ngr.

Pädagogisches Archiv; Centralorgan f. Erziehg. u. Unterricht in Gymnasien, Realschulen u. höheren Bürgerschulen. Begründet v. W. Langbein, hrsg. v. Krumme. 16. Jhrg. (5. Bd.) Stettin. Nahmer. 8. Årg. (10 hft.) à n. 5 th. 10 ngr.

Tidskrift utg. af Pedagogiska föreningen i Finland. 1873, 5.—6. hft; 1874, 1.—2. hft. Helsingfors. 8. Årg. (6 hft.) à 4 mark (direkt hos Pedag. fören.'s Centralafdeling, 5 mark ved postkontorerne).

Zeitschrift für das Gymnasialwesen. Hrsg. v. H. Bonitz, W. Hirschfelder, P. Rühle. 28. Jhrg. Berlin. Weidmann. 8. Årg. (12 hft.) à n. 6 th.

Bibliotheca philologica. Verzeichniss der vom Jahr 1852 bis Mitte 1872 in Deutchland erschienenen Zeitschriften, Schriften der Akademien u. gelehrten Gesellschaften, Miscellen, Collectaneen, Biographien, der Literatur üb. d. Geschichte d. Gymnasien, üb. Encyclopädie u. Geschichte d. Philologie u. üb. die philol. Hülfswissenschaften. Hrsg. v. Carl Heinr. Herrmann. 2. Abth. S. 103—229. Halle. Herrmann. 8. Kplt. n. 1 th. 22½ ngr.

Bibliotheca philologica oder geordnete Uebersicht aller auf dem Gebiete der class. Alterthumswissenschaft wie der älteren und neueren Sprachwissenschaft in Deutschland u. dem Auslande neu erschienenen Bücher. Hrsg. v. W. Müldener. 26. Jhrg. 2. Hft. Juli—Decbr. 1873. S. 99—270. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 8. n. 17 ngr.

II. Almindelig og sammenlignende sprogvidenskab, kulturhistorie, mythologi osv.

Gubernatis, Angelo de, Die Thiere in der indogerman. Mythologie. Aus dem Engl. übers. v. M. Hartmann. Autoris., m. Verbesserungen u. Zusätzen versehene deutsche Ausg. 2. Hälfte. S. 337—675. Leipzig. Grunow. 8. à n. 3 th. 15 ngr.

Hehn, V., Kulturpflanzen u. Hausthiere in ihrem Uebergang aus Asien nach Griechenland u. Italien, sowie in das übrige Europa. Historisch-linguist. Skizzen. 2. umgearb. Aufl. Berlin. Borntraeger. XII + 553 s. 8. 2 th. 20 ngr.

Key, T. H., Language, its origin and development. London. 562 s. 8. 5 th. 18 ngr.

Kuhn, A., Über entwicklungsstufen der mythenbildung. (Af Abhdlg. d. k. Akad. d. Wiss. zu Berlin, 1874.) Berlin. Dümmler. 30 s. 4. n. 10 ngr.

Whitney, W. D., Die Sprachwissenschaft. Vorlesungen über die Principien der vergleich. Sprachforschung für d. deutsche Publikum bearb. u.

erweitert v. J. Jolly. München. Th. Ackermann. XXVIII + 713 s. 8. n. 3 th. 10 ngr.

Vaníček, A., Etymologisches Wörterbuch der latein. Sprache. Leipzig. Teubner. VIII + 256 s. 8. n. 4 mk. 80 pf.

Zehetmayr, Seb., Lexicon etymologicum latino-etc-sanscritum comparativum, quo eadem sententia verbi analogice explicatur. Wien. Hölder. 1873. VII + 379 s. Lex. 8. n. 3 th.

III. Græsk og Latin.

1. *Forfattere og texter.*

Apollodori bibliotheca. Ex recogn. R. Hercheri. Berlin. Weidmann. 148 s. 8. 2 mk. 40 pf.

Aristote, la politique d', trad. en français d'après le texte collat. sur le manuscrit et les éd. princip. p. B. Saint-Hilaire. 3. éd. Paris. Ladrange. CLXXVIII + 553 s. 8. 10 fr.

Dionysii Byzantii de Bospori navigatione quæ supersunt c. suppl. in geographos Græcos min. etc. ed. C. Wescher. Paris. Didot. XXXIV + 160 s. 4. 20 fr.

Euripides. Ausgewählte Tragödien. Für d. Schulgebr. erkl. v. N. Wecklein. 1. Bdchn. Medea. Leipzig. Teubner. 151 s. 8. 1 mk. 80 pf.

Herodotos. Für d. Schulgebr. erkl. v. K. Abicht. 5. Bd. Buch VIII—IX u. 2 Indices. Mit 2 Karten. 2. verb. Aufl. Leipzig. Teubner. 232 s. 8. 1 mk. 80 pf.

Homers Ilias. Erklärende Schulausg. v. H. Düntzer. 1. Hft. 2. Lfg. Buch IV—VIII. 2. neu bearb. Aufl. Paderborn. Schöningh. S. 130—285. 8. 15 ngr.

— Odyssee. Für d. Schulgebr. erkl. v. Karl Fr. Ameis. 2. Bd. 1 Hft. Gesang XIII—XVIII. 5. vielfach bericht. Aufl. besorgt v. C. Hentze. Leipzig. Teubner. IV + 179 s. 8. 13½ ngr.

— —. Erkl. v. H. Koch. 1. Hft. (α—δ). Hannover. Hahn. 168 s. 8. 10 ngr.

— Carmina ed. A. Nauck. Vol. II. Odyssea. Cum potiore lectionis varietate. Pars I. Berlin. Weidmann. XV + 222 s. 8. 1 mk. 80 pf.

Isokrates' ausgewählte Reden. Panegyricus u. Areopagiticus. Erkl. v. R. Rauchenstein. 4. Aufl. Berlin. Weidmann. VI + 162 s. 8. 1 mk. 50 pf.

Oratores Attici. — Herm. Sauppe, Symbolae ad emendandos oratores Atticos. Göttingen. Dieterich. 14 s. 4. n. 8 ngr.

Platonis opera. Argumenta dialogorum cum indice nominum et rerum nec non indice philosophico absolutissimis condidit J. Hunziker, accedunt prolegomena et scholia Graeca in Platonem ex rec. Fr. Dübneri. Vol. III. Paris. Didot frères fils et Co. II + 350 s. Lex. 8. n. 8 mk.

—. Herm. Schmidt, Beiträge zur Erklärung Platonischer Dialoge. (I Gesammte kleine Schriften.) Wittenberg. Herrosé. 242 s. 8. n. 1 th.

Thucydidis historia belli Peloponnesiaci. Ed. J. M. Stahl. Vol. II. Lib. V—VIII. Ed. ster. Leipzig. B. Tauchnitz. XXXVII + 264 s. 1 mk. 20 pf., Prachtausg. 3 mk.

Xenophontis qui fertur libellus de republica Atheniensium. In usum

scholarum academicarum. Ed. A. Kirchhoff. Berlin. Hertz. XII + 23 s. 8. n. 8 ngr.

Kirchoff, A., Über ein altattisches Grabdenkmal. Mit e. Nachtrage von E. Curtius. (Àf Abhdlg. d. k. Akad. d. Wiss. zu Berlin 1874.) Mit 2 (lith.) Taf. Berlin. Dümmler. 10 s. 4. n. 10 ngr.

Acta fratrum arvalium quae supersunt. Restituit et illustravit Guil. Henzen. Accedunt fragmenta fastorum in luco arvalium effossa. Berlin G. Reimer. CCXLVI + 240 s. 8. n. 4 th.

Apici Caeli de re coquinaria libri decem. Novem codicum ope adjutus auxit, restituit, emendavit et correxit, variarum lectionum parte potissima ornavit, strictim et iterum explanavit Chr. Th. Schuch. Ed. 2 (kun nyt titelblad). Heidelberg. C. Winter. 202 s. 8. n. 20 ngr.

Q. Valerii Catulli Veronensis liber. Ex rec. Caroli Lachmanni. Ed. 3. Berlin. G. Reimer. 87 s. 8. 10 ngr.

M. Tullii Ciceronis orationes selectae XVIII. In usum schol. ediderunt, indices et memorabilia vitae Ciceronis adiecerunt A. Eberhard et W. Hirschfelder. Leipzig. Teubner. XIX + 668 s. 8. 2 mk.

— Ausgewählte Reden. Erkl. v. Karl Halm. 2. Bdchn. Die Rede gegen Q. Caecilius und die Anklagerede gegen Verres 4. u. 5. Buch. Mit einer Karte. 6. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. 244 s. 8. 2 mk. 25 pf.

— Rede gegen L. Catilina. Für d. Schulgebr. hrsg. v. Fr. Richter. 2. Aufl. Leipzig. Teubner. IV + 100 s. 8. n. 10 ngr.

— Rede für T. Annius Milo. Für d. Schulgebr. hrsg. v. Fr. Richter. 2. verb. Aufl. Leipzig. Teubner. IV + 91 s. 8. 9 ngr.

— De finibus bonorum et malorum libri V. Für d. Schulgebr. erkl. v. H. Holstein. Leipzig. Teubner. XI + 284 s. 8. 27 ngr.

— Tusculanarum disputationum libri V. Recogn. et explan. R. Kühner. Ed. 5. auctior et emendatior. Hannover. Hahn. XXIV + 568 s. 8. n. 2 th. 20 ngr.

— Ausgewählte Briefe. Hrsg. v. Fr. Hoffmann. 1. Bdchn. 3. Aufl. Berlin. Weidmann. IV + 268 s. 8. 2 mk. 25 pf.

—. H. Wrampelmeyer, Codex Wolfenbuttelanus Nr. 205, olim Helmstadiensis Nr. 304, primum ad complures, quas continet, Ciceronis orationes collatus. Pars II orationem pro Murena habitam spectans. Adiecta est integra varia lectio Roscianae, Sestianae, Ligarianae, ex eodem codice allata, commentatioque de codicum mutua ratione. Hannover. Schmorl u. Seefeld. 62 s. 4. n. 16 ngr. (I—II: n. 28 ngr.).

Cornelii Nepotis qui extat liber de excellentibus ducibus exterarum gentium. Accedit eiusdem vita Attici. Ad historiae fidem recogn. et usui schol. accomm. Ed. Ortmann. Leipzig. Teubner. VIII + 96 s. 8. 1 mk.

Cornificius. — J. a Destinon, De codicum Cornificianorum ratione. Commentatio I. Kiel. Haesler. 83 s. 8. n. 20 ngr.

Gai institutionum iuris civilis commentarii quattuor. Rec. Ph. E. Huschke. Ed. separ. altera. Leipzig. Teubner. 243 s. 8. 27 ngr.

— institutionum commentarii qvattuor. Codicis Veronensis denuo collati apographum confecit et iussu acad. reg. scient. Berol. ed. Guilelmus Studemund. Accedit pagina codicis Veron. photographice effıcta. Lipsiae. Hirzel. 4. n. 12 th.

Horatius. — Lucian Müller, Lectiones Horatianae. (Af Mélanges gréco-romains tirés du bulletin de l'acad. imp. des sciences de St. Pétersb.) St. Petersb. (Berlin, Calvary u. Co.). 31 s. 8. baar n. 12 ngr.

—. C. J. Rinke, De difficilioribus locis satirarum Horatianarum. Dissert. philol. Münster. (Mitsdörffer.) 34 s. 8. baar 6 ngr.

Hyginus. — Conr. Bursian, Emendationes Hyginianae. Jena. Neuenhahn. 15 s. 4. baar $7^1/_2$ ngr.

Iurisprudentiae anteiustinianae quae supersunt. In usum maxime academicum compos., rec., adnot. Ph. E. Huschke. Ed. III aucta et multis locis emendata. Leipzig. Teubner. XVIII + 820 s. 8. m. 2 lith. tavler. 6 mk. 75 pf.

T. Lucreti Cari de rerum natura libri VI. Red. u. erkl. v. Fr. Bockemüller. 1. Lfg. Buch I—II. Stade. Steudel sen. 186 s. 8. n. 1 th. 18 ngr.

P. Ovidii Nasonis Carmina. Ed. Alex. Riese. Vol. III. Fasti, Tristia, Ibis, Ex Ponto, Halieut., Frgg. Ed. ster. Leipzig. B. Tauchnitz. XXXI + 326 s. 8. n. 1 mk., Prachtausg. 3 mk.

— Fastorum libri VI. Für d. Schule erkl. v. H. Peter. 2. Abthlgen. Leipzig. Teubner. 8. 3 mk. 60 pf. 1. Abth. Text und Commentar. XII + 276 s. 2 mk. 70 pf. 2. Abth. Kritische u. exeget. Ausführungen u. Zusätze zum Commentar. 64 s. 90 pf.

Petronius, Bruchstücke eines Sittenromans aus Nero's Zeit, als Anhang 43 priapeische Lieder. Nach Bücheler's krit. Texte übersetzt. Stuttgart. Scheible. VI + 146 s. 8. 1 th.

Pomponii Porphyrionis commentarii in Q. Horatium Flaccum. Rec. Guil. Meyer. Leipzig. Teubner. X + 393 s. 8. 4 mk. 20 pf.

Publili Syri sententiae. Rec. A. Spengel. Berlin. Weidmann. 50 s. 8. 90 pf.

Quintilianus. — C. a Morawski, Quaestiones Quintilianeae. (Inaug.-diss., Posen.) (Berlin. Mayer u. Müller.) 68 s. 8. baar 12 ngr.

Tacitus. — Joh. Müller, Beiträge zur Kritik u. Erklärung d. Cornelius Tacitus. 3. Hft. Annal. I—VI. Innsbruck. Wagner. 61 s. 8. n. 12 ngr.

Domitii Ulpiani quae vulgo vocantur fragmenta sive ex Ulpiani libro singulari regularum excerpta. Accedunt eiusdem institutionum reliquiae ex cod. Vindob. Separatim ex »iurispr. anteiust. reliquiarum« editione III iterum ed. E. Huschke. Leipzig. Teubner. 60 s. 8. 75 pf.

P. Vergilii Maronis opera. Nouvelle éd. publiée avec une notice sur la vie de Vergile, des remarques sur la prosodie etc. p. E. Bénoist. Paris. Hachette. XII + 595 s. 16. 2 fr. 25 c.

Catalogus codicum Latin. bibliothecae regiae Monacensis Secundum A. Schmelleri indices composuerunt C. Halm, G. Thomas, G. Meyer. Tom. I pars II. München. Palm. 251 s. 8. n. 4 mk. — Tom. II pars I. 386 s. 8. n. 6 mk.

2. *Grammatik og lexikografi.*

Baur, Sprachwissenschaftliche Einleitung in das Griech. u. Lateinische für obere Gymnasialclassen. Tübingen. Laupp. XV + 110 s. 8. n. 20 ngr.

Studien zur griech. u. latein. Grammatik hrsg. v. Georg Curtius. VI, 2. Hft. S. 277—433. Leipzig. Hirzel. 8. n. 1 th. (VI, 1—2: 3 th.)

Jacoby, Carl, Üb. die Sprache des Dionysius v. Halikarnass in der röm. Archaeologie. Aarau. Sauerländer. 38 s. 8. n. 10 ngr.

Schultz, F., Die Mischung d. Dialekte bei Theokrit. Berlin. Calvary u. Co. 27 s. 4. baar 12 ngr.

Draeger, A., Historische Syntax der lateinischen Sprache. 2. Th. 2. Hälfte. Leipzig. Teubner. S. XXVII—XXXII o. 323—626. 8. n. 5 mk. 20 pf.

— 1. u. 2. Theil vollständig als erster Band. XXXII + 626 s. 8. n. 10 mk.

Ellendt, F., Lateinische Grammatik. Bearb. v. Mor. Seyffert. 14. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. XII + 348 s. 8. n. 2 mk.

Klotz, Reinh., Handbuch der latein. Stilistik. Nach des Vaters Tode hrsg. v. Rich. Klotz. Leipzig. Teubner. VIII + 316 s. n. 4 mk. 80 pf.

Nägelsbach, C. F., Übungen d. latein. Stils mit Kommentaren u. Hinweisungen auf grammat. u. stilist. Werke. Für reifere Gymnasialschüler bearb. 3. Hft. 5. verb. Aufl. Leipzig. Brandstetter. VIII + 157 s. 8. n. 12 ngr.

Zumpt, C. G., Lateinische Grammatik. 13. Aufl. Bearb. v. A. W. Zumpt. Berlin. Dümmler. 604 s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

Ahrens, H. B., Ρᾶ. Beitrag zur griech. Etymologie u. Lexikographie. Berlin. Calvary u. Co. 19 s. 4. n. 15 ngr.

Lexicon Homericum composuerunt C. Capelle, A. Eberhard, E. Eberhard etc. Ed. H. Ebeling. Fasc. IX—X. S. 465—576. Leipzig. Teubner. Lex. 8. à n. 20 ngr.

Rehdantz, C., De vario quem habet apud oratores Atticos πρᾶγμα vocabulum usu ac notione. (Inaug.-diss., Lpz.) (Halle. Reichardt.) 41 s. 8. baar 10 ngr.

Rost, V. Ch. Fr., Deutsch-griech. Wörterbuch. Neu bearb. v. Fr. Berger. 10. vielfach verb. Aufl. 1. u. 2. Abth. S. 1—704. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. Lex. 8. Subskr. à n. 28 ngr.

Forcellini, Aegid., Totius latinitatis lexicon in hac editione novo ordine digestum amplissime auctum atque emendatum adjecto insuper altera quasi parte onomastico totius latinitatis cura et studio Vinc. de Vit. Distr. 49. (5. Bd. S. 369—488.) Prati. (Leipzig, Brockhaus Sort.) 4. à n. 25 ngr.

Klotz, Reinh., Handwörterbuch der latein. Sprache. Unter Mitwirkg. v. F. Lübker u. E. E. Hudemann. 5. Abdr. unveränd. nach d. 3. Aufl. 7.—12. Lfg. S. 577—1152. Braunschweig. Westermann. Lex. 8. à n. 4 ngr.

Krebs, J. Ph., Antibarbarus der latein. Sprache. 5. Aufl. neu bearb. v. F. X. Allgayer. 1. Lfg. Frankfurt a/M. Winter. 160 s. 8. n. 24 ngr.

Saalfeld, Alex., Index graecorum vocabulorum in linguam latinam translatorum quaestiunculis auctus. Berlin. Berggold. VIII + 86 s. 8. n. 20 ngr.

Wiggert, Frdr., Vocabula latinae linguae primitiva. Handbüchlein der latein. Stammwörter. 17. verb. Aufl. Leipzig. Teubner. 132 s. 16. 7½ ngr.

3. *Politisk og kulturhistorie, antikviteter, litteraturhistorie osv.*

Cox, G. W., History of Greece from the earliest period to the present time. I—II. London. Longmanns. 8. 36 sh.

Cramer, G., Die altgriechische Komödie und ihre geschichtl. Entwicke-

lung bis auf Aristophanes u. seine Zeitgenossen. Cöthen. Schulze. 46 s. 4. n. 12 ngr.

Curtius, Ernst, Ephesos. Ein Vortrag geh. im wiss. Verein zu Berlin am 7. Febr. 1874. Mit 2 Lithogr. Berlin. Hertz. 39 s. Lex. 8. n. 20 ngr.

—, Griechische Geschichte. 1. Bd. 4. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. 664 s. 8. n. 7 mk.

—, — 3. Bd. 3. verb. Aufl. Ibd. 816 s. 8. n. 9 mk.

—, — Register zum Bd. 3 der alten Aufl. Ibd. 21 s. 8. n. 40 pf.

Ćwikliński, L., Quaestiones de tempore quo Thucydides priorem historiae suae partem composuerit. (Inaug.-diss.) Berlin. (Mayer u. Müller.) 56 s. 8. n. 10 ngr.

Düntzer, H., Die homerischen Fragen. Leipzig. Hahn. 239 s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

Fouillée, A., La philosophie de Socrate. Paris. Ladrange. XX + 1007 s. 8. 16 fr.

Förster, Rich., Der Raub und die Rückkehr der Persephone in ihrer Bedeutung für die Mythologie, Litteratur und Kunstgeschichte dargestellt. Stuttgart. Heitz. XII + 300 s. 8. m. 2 lith. tavler. n. 2 th. 20 ngr.

Galitzin, Fürst N. S., Allgemeine Kriegsgeschichte aller Völker und Zeiten. 1. Abth. Das Altherthum. 1. Bd. Von den ältesten Zeiten bis zum Tode Alexander d. Grossen. Aus dem Russ. ins Deut. übers. v. Maj. Streccius u. Oberst Eichwald. Mit 6 Karten u. 16 Plänen. Cassel. Kay. XVI + 462 s. 8. n. 12 mk.

Gleininger, Th., De Xenophontis libello qui πόροι inscribitur. (Inaug.-diss., Halle.) (Berlin. Mayer u. Müller.) 67 s. 8. n. 12 ngr.

Lachmann, Karl, Betrachtungen über Homer's Ilias. Mit Zusätzen v. Mor. Haupt. 3. Aufl. Berlin. Reimer. 109 s. 8. 15 ngr.

Lampros, Sp. P., De conditorum coloniarum Graecarum indole praemiisque et honoribus. (Inaug.-diss., Leipzig.) (Berlin, Calvary u. Co.) 59 s. n. 12 ngr.

Lange, Ludw., Die Epheten und der Areopag. (Af Abhdlg. d. philol.-hist. Cl. d. kgl. sächs. Ges. d. Wiss. VII (1874), 187 ff.) Leipzig. Hirzel. 77 s. 4. n. 20 ngr.

Mayer, Ph., Studien zu Homer, Sophokles, Euripides, Racine und Göthe, hrsg. v. E. Frohwein. Gera. Kanitz. VIII + 412 s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

Milchhöfer, A., Ueber den attischen Apollon. München. Th. Ackermann. 80 s. 8. baar n. 16 ngr.

Niebuhr, B. G., Griechische Heroengeschichten. An seinen Sohn erzählt. 5. Aufl. Gotha. F. A. Perthes. VII + 104 s. 8. n. 16 ngr.

Petersdorff, R., Beiträge zur Geschichte Alexander des Grossen. Berlin. Calvary u. Co. 32 s. 4. n. 12 ngr.

Petiscus, A. H., Der Olymp oder Mythologie der Griechen u. Römer. 17. verb. u. verm. Aufl. Leipzig. Amelang. VII + 454 s. 8. 1 th. 5 ngr., indb. 1 th. 15 ngr.

Preuner, A., Ueber die Venus von Milo. Eine archäol. Untersuchung auf Grund der Fundberichte. Greifswald. Bamberg. 48 s. 8. n. 12 ngr.

Rassow, H., Forschungen über die Nikomach. Ethik d. Aristoteles. Weimar. Böhlau. VIII + 135 s. 8. n. 1 th. 6 ngr.

Schiern, Fr., Ueber den Ursprung der Sage von den goldgrabenden Ameisen. Leipzig. Lorentz. 53 s. m. 1 lith. tavle. n. 10 ngr.

Schlegel, J. H., Die tragische Ironie bei Sophokles. Tauberbischofsheim. Lang. IV + 177 s. 8. 2 mk.

Schlie, F., Zu den Kyprien. Eine archäol. Abhdlg. Berlin. G. Reimer. 45 s. 4. n. 20 ngr.

Schliemann, H., Trojanische Alterthümer. Bericht über die Ausgrabungen in Troja. Leipzig. (Brockhaus Sort.) LVII + 319 s. 8. n. 2 th.

—, Atlas trojanischer Alterthümer. Photogr. Abbildgen. Ibd. 57 s. text o. 218 tavler. Fol. baar n. 18 th.

—, Antiquités Troyennes. Trad. par Alex. Rizos Rangabé. Ibd. LVII + 320 s. 8. n. 2 th.

—, Atlas des antiquités Troyennes. Illustr. photogr. Ibd. 57 s. text. o. 218 tavler. Fol. n. 18 th.

Teuffel, W. S., Uebersicht der Platonischen Literatur. Tübingen. Fues 43 s. 4. baar n. 1 mk. 90 pf.

Vollbrecht, Guil., De Xenophontis Hellenicis in epitomen non coactis. Leipzig. Teubner. 47 s. 4. n. 1 mk. 60 pf.

Wachsmuth, Curt, Commentatio I de Zenone Citiensi et Cleanthe Assio. Göttingen. Dieterich. 29 s. 4. n. 8 ngr.

Bockemüller, F., Virgil's Georgica nach Plan und Motiven erklärt. Stade. Steudel sen. II + 84 s. 8. n. 20 ngr.

Boissier, G., La religion romaine, d'Auguste aux Antonins. 2 vol. Paris. Hachette. 8. 15 fr.

Domenget, Étude sur le sénat romain. Paris. Maresq. 8. 2 fr. 50 c.

Ebert, A., Allgemeine Geschichte der Literatur d. Mittelalters im Abendlande. 1. Bd. Gesch. d. christlich-latein. Liter. v. ihren Anfängen bis zum Zeitalter Karls des Grossen. Leipzig. F. C. W. Vogel. XII + 624 s. 8. n. 4 th.

Friedländer, J., Über einige römische Medaillons. (Af Abhdlg. d. kgl. Akad. d. Wiss. zu Berlin.) Mit ein. Tafel. Berlin. (Dümmler.) 12 s. 4. n. 10 ngr.

Friedländer, Ludw., Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von August bis zum Ausgang der Antonine. 1. Th. 4. umgearb. u. verm. Aufl. Leipzig. Hirzel. XXIX + 574 s. 8. 3 th. 15 ngr.

Geoffroy, A., Rome et les barbares. Étude sur la Germanie de Tacite. Paris. Didier. XII + 439 s. 8. 7 fr. 50 c.

Ihering, R. v., Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. 2. Th. 1. Abth. 3. verb. Aufl. Leipzig. Breitkopf u. Härtel. X + 308 s. 8. 2 th. 15 ngr. (I—II, 1: 5 th. 15 ngr.)

Lange, Ludw., Römische Alterthümer. Register zu Bd. I—III, 1. Angefert. v. L. Mendelssohn. Berlin. Weidmann. 31 s. 8. n. 60 pf.

Marquardt, J., u. Th. Mommsen, Handbuch der römischen Alterthümer. 4. Bd. (= Römische Staatsverwaltung v. J. Marquardt. 1. B.) Leipzig. Hirzel. XIV + 523 s. 8. n. 3 th. (I—IV: n. 6 th.)

Michael, H., De Ammiani Marcellini studiis Ciceronianis. (Inaug-diss.) Breslau. Koebner. 48 s. 8. baar n. 10 ngr.

Occioni, O., Die litterarischen Dilettanten im alten Rom. Rede gehalt. bei der feierl. Eröffnung d. Schuljahrs 1873—74 d. Kgl. Univ. in Rom. Deutsch v. Jul. Schanz. Berlin. Calvary u. Co. 27 s. 8. n. 10 ngr.

Partsch, J., Africae veteris itineraria explicantur et emendantur. (Inaug.-diss.) Breslau. (Koebner.) 70 s. baar n. 10 ngr.

Pratje, H., Quaestiones Sallustianae ad Lucium Septimium et Sulpicium Severum Gai Sallusti Crispi imitatores spectantes. (Inaug.-diss.) Göttingen. Deuerlich. 66 s. 8. n. 15 ngr.

Zell, Carl, Handbuch der römischen Epigraphik. 3 Thle. 2. (Titel-) Ausg. Heidelberg. C. Winther. XIV + 480; XIV + 385; 28 s. 8. m. 3 lith. tavl. n. 4 th. 15 ngr.

Ziegler, Chr., Illustrationen zur Topographie d. alten Rom. Mit erläut. Texte für Schulen hrsg. 2. Hft. 1. u. 2. Abth. Stuttgart. Neff. 4 chromolith. Taf. in Folio. n. 1 th. 10 ngr.

IV. Romanske sprog.

(*Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie osv.*

Boehmer, E., Romanische Studien. 3. Hft. Romanische Texte: Engadinisch, greierzisch, altfranzösisch. Strassburg. Trübner. 131 s. 8. 1 th. 10 ngr.

Meyer, P., Recueil d'anciens textes bas-latins, provençaux et français, acc. de 2 glossaires. 1. partie: Bas-latin et provençal. Paris. Franck. 8. 6 fr.

Boucherie, A., Fragment d'uue anthologie picarde (XIIIe siècle). Paris. Franck. 30 s. 8.

Joret, Du C dans les langues romanes. (Bibliothèque de l'école des hautes études XVI.) Paris. Franck. 8. 12 fr.

Boucherie, A., Le dialecte poitevin au XIIIe siècle. Paris. Durand. 8. 5 fr.

Breymann, H., A french grammar based on philol. principles. London. Macmillan. 8. 4 sh. 6 d.

Loiseau, A., Histoire des progrès de la grammaire en France depuis l'époque de la renaissance jusqu' à nos jours. 1. et 2. fasc. Paris. Thorin. 110 s. 8. 5 fr.

Schmidt, Johs., Über die französ. Nominalzusammensetzung. Ein Beitrag z. wissensch. Grammatik d. franz. Sprache. Berlin. Weber. 54 s. 4. n. 10 ngr.

Falbert, F., Du dialecte blaisois et de sa conformité avec l'ancienne langue et l'ancienne prononciation française. Paris. XV + 338 s. 8.

Tell, J., Les grammairiens français depuis l'origine de la grammaire jusqu' aux dernières oeuvres connues. Paris. F. Didot. 12. 3 fr. 50 c.

Pétrequin, J. E., Étude litteraire et lexicol. sur le Dictionnaire de la langue française de M. E. Littré. Lyon. Georg. 8. 2 fr.

Sachs, C., Encyklopäd. deutsch-französisches Wörterbuch. 1. Lfg. Berlin. Langenscheidt. XXXII + 48 s. 8. n. 12 ngr.

V. Gotiske sprog.

(*Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie osv.*)

J. Árnasson, Íslenzkar þjóðsögur og æfintýri. Deutsches Sach- u. Namen-Register. S. 583—604. Leipzig. Hinrichs's Verl. 8. n. 10 ngr. (I—II m. register: n. 4 th.)

Íslendingadrápa Hauks Valdisarsonar. Ein isländisches Gedicht des XIII. Jahrhunderts, hrsg. v. Th. Möbius. (Af Universitetsprogr. f. Kiel 1874.) Kiel. Univ.-Bchdl. 65 s. 4. 16 ngr.

Ulfilas oder die uns erhaltenen Denkmäler der gotischen Sprache. Text, Grammatik u. Wörterbuch. Neu hrsg. von M. Heyne. 6. Aufl. Paderborn. Schöningh. XII + 442 s. 8. 1 th. 20 ngr.

Auswahl aus Ulfilas gothischer bibelübersetzung. Mit glossar und einem grundrisz zur gothischen laut- und flexionslehre. Von K. A. Hahn. 3. aufl. hrsg. u. bearb. v. A. Jeitteles. Heidelberg. X + 121 s.

Bibliothek der ältesten deutschen Literatur-Denkmäler. 6. Bd. Die altdeutschen Bruckstücke d. Tractats d. Bischof Isidorus v. Sevilla de fide catholica contra Judæos. Nach der Pariser u. Wiener Handschrift m. Abhdlg. u. Glossar hrsg. v. K. Weinhold. Paderborn. Schöningh. 133 s. 8. n. 20 ngr. (I—VI: n. 8 th. 29 ngr.)

Deutsche Dichtungen d. Mittelalters. Mit Wort- u. Sacherklärungen v. K. Bartsch. 3. Bd. Das Rolandslied. Hrsg. v. K. Bartsch. Leipzig. Brockhaus. XXII + 382 s. 8. à n. 1 th.

Die Murbacher Hymnen. Nach der Handschrift hrsg. v. E. Sievers. Mit 2 lithogr. Facsimiles. Halle. Bchdl. d. Waisenh. VI + 106 s. 8. 1 th.

Das Nibelungenlied. Schul-Ausgabe m. e. Wörterbuche v. K. Bartsch. Leipzig. Brockhaus. IV + 299 s. 8. n. 20 ngr.

Schulausgabe des Nibelungenlieds in der ältesten Gestalt hrsg. u. m. einem Wörterbuch versehen v. A. Holtzmann. 3. umgearb. Aufl. besorgt durch A. Holder. Stuttgart. Metzlersche Bchdl. XVI + 376 s. 8. n. 1 th.

Wackernagel, O., Edelsteine deutscher Dichtung u. Weisheit im 13. Jahrh. Ein mittelhochdeutsches Lesebuch zusammengestellt u. m. e. Wörterbuche versehen. 4. verb. Aufl. Frankfurt a/M. Heyder u. Zimme. XXXVI + 312 s. Lex. 8. n. 2 th.

Begemann, Zur Bedeutung des schwachen Präteritums der german. Sprachen. Berlin. Weidmann. LII + 192 s. 8. n. 1 th. 20 ngr.

Brink, B. ten, u. W. Scherer, Quellen und Forschungen zur Sprach- u. Culturgeschichte der germanischen Völker. 1.—2. Hft. Strassburg.

Förstemann, E., Geschichte des deutschen Sprachstammes. I. Nordhausen. Förstemann. VII + 618 s. 4 th.

Schade, O., Paradigmen zur deutschen Grammatik. Gothisch, althochdeutsch, mittelhochdeutsch, neuhochdeutsch, für Vorlesgn. 3. Aufl. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 98 s. 8. n. 15 ngr.

Paradigmen zur deutschen Grammatik. Gotisch, Altnordisch, Angelsächsisch, Altsächsisch, Althochdeutsch, Mittelhochdeutsch. Zum Gebrauch bei Vorlesungen zusammengestellt von Eduard Sievers. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 30 Taf. Doppelfolio. 1 th.

Die Deutsche Sprache. Von August Schleicher. 3. Aufl. Stuttgart.

X + 348 s. (Uforandret optryk af 2. udg. og ligesom denne besörget af Joh. Schmidt.)

Brandstäter, F. A., Die Gallicismen in der deutschen Schriftsprache mit besonderer Rücksicht auf unsere neuere schönwissenschaftl. Literatur. Leipzig. Hartknoch. XI + 266 s.. 8. 1 th. 20 ngr.

Erdmann, O., Untersuchungen über die Syntax der Sprache Ottfrids. Gekrönte Preisschrift der kais. Akad. der Wiss. I. Halle. 2 th.

Paul, H., u. W. Braune, Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur. I. Bd. 2. Hft. Halle. Lippertsche Bchdl. S. 209—540. 8.

Rohleder, F., Über deutsche Personennamen u. ihre lautlichen Veränderungen. Landsberg. Schæffer u. Co. 43 s. 8. n. 10 ngr.

Koch, Fr., Linguistische Allotria. Laut-, Ablaut- u. Reimbildung d. engl. Sprache. Nach d. Tode d. Vf. hrsg. v. Eug. Wilhelm. Eisenach. Bacmeister. XXIV + 94 s. 8. n. 20 ngr.

An Icelandic-Englich Dictionary based on the Ms. Collections of the late Richard Cleasby. Enlarged and completed by G. Vigfusson. With an Introduction and Life of Richard Cleasby by G. W. Dasent. Part III (R—Ö and Appendix). Oxford. Clarendon Press. 4. 25 sh.

Diefenbach., L., u. E. Wülcker, Hoch- u. niederdeutsches Wörterbuch, der mittleren u. neueren Zeit. Zur Ergänzg. der vorhandenen Wörterbücher, insbesondere d. der Brüder Grimm. (In 2 Bdn.) 1. Lfg. Frankfurt a/M. Winter. X + 143 s. 4.

Grimm, J. u. W., Deutsches Wörterbuch. Fortgesetzt von M. Heyne, R. Hildebrand u. K. Weigand. 4. Bd. 1. Abth. 6. Lfg. Bearb. v. R. Hildebrand. Sp. 1201—1392. Leipzig. Hirzel. Lex. 8. n. 20 ngr.

Helsen, W. L. van, Fünfzig Bemerkungen zum Grimm'schen Wörterbuche. Rotterdam. VIII + 86 s. 20 ngr.

Lexer, M., Mittelhochdeutsches Handwörterbuch. Zugleich als Suppl. u. alphabet. Index zum mittelhochdeutschen Wörterbuche v. Beneeke-Müller-Zarncke. 10. Lfg. (2. Bd. 3. Lfg.) Sp. 641—960. Leipzig. Hirzel. Lex. 8. n. 1 th. 10 ngr. (1.—10.: n. 11 th. 20 ngr.)

Sanders, D., Deutscher Sprachschatz geordnet nach Begriffen zur leichten Auffindung u. Auswahl d. passenden Ausdrucks. Eine stilist. Hülfsbuch f. jeden Deutsch Schreibenden. 3. u. 4. Lfg. S. 369—704. Hamburg. Hoffmann u. Campe. 8. à 20 ngr.

Schiller, K., u. A. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch. 5. Hft. Bremen. Kühtmann. Lex. 8. 25 ngr.

Schultze, M., Idioticon der nord-thüringischen Mundart. 8. Nordhausen. Förstemann. VII + 69 s. 8. n. 10 ngr.

Schmidt, A., Shakespeare-Lexikon. A complete dictionary of all the English words, phrases and constructions in the works of the poet. 1. Vol. A—L. Berlin. G. Reimer. VIII + 678 s. 8. 4 th.

Pennibibliothek för svenska allmogen i Finland, utg. af Nyländingar:

25. Den fornnordiska gudaläran. Helsingfors. Edlund. 20 s. 12. 15 öre.
26. Om hemlifvet i norden under hednatiden. Ibd. 20 s. 12. 15 öre.
27. Sagor från nordens forntid. Ibd. 20 s. 12. 15 öre.
28. Om Island och dess betydelse för nordens historia. Ibd. 20. s. 12. 15 öre.

VI. Andre ældre og nyere sprog.

(Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie osv.)

Dunker, Max, Geschichte des Alterthums. 1. Bd. 4. Aufl. Leipzig. Duncker u. Humblot. 8. n. 2 th. 20 ngr.

Lenormant, F., Les premières civilisations, études d'histoire et d'archéologie. 2 vol. Paris. Maisonneuve et Co. 876 s. 8. 15 fr.

Kâlidâsa, Meghadûta der Wolkenbote. Gedicht m. krit. Anmerkgen u. Wörterb. hrsg. v. A. F. Stenzler. Breslau. Mälzer. VI + 74 s. 8. n. 1 th. 15 ngr.

Delbrück, B., Das altindische Verbum aus den Hymnen d. Rigveda seinem Baue nach dargestellt. 8. Halle. Bchdl. d. Waisenh. VIII + 248 s. 8. n. 2 th.

Garcin de Tassy, M., La langue et la littérature hindoustanies en 1873, revue annuelle. Paris. Maisonneuve. 8. 2 fr. 50 c.

Pischel, R., De grammaticis prâcriticis. (Inaug.-diss.) Breslau. Gosohorsky. 43 s. 8. n. 15 ngr.

Boehtlingk, O., u. R. Roth, Sanskrit-Wörterbuch hrsg. v. der kaiserl. Akad. d. Wiss. 52.—54. Lfg. 7. Thl, Sp. 641—1120. St. Petersburg. (Leipzig. Voss.) Imp. 4. à n. 1 th. (1—54: n. 54 th. 27 ngr.)

Grassmann, H., Wörterbuch zum Rig-Veda. 3. Lfg. S. 577—864. Leipzig. Brockhaus. 8. 1 th. 20 ngr.

Schneiderwirth, J. H., Die Parther oder das neupersische Reich unter den Arsaciden nach griech.-röm. Quellen. Heiligenstadt. Dunkelberg. 201 s. 8. 4 mk.

Thomas, Ed., Numismatic and other antiquarian Illustrations of the Sassanians in Persian. London. 8. 3 th.

Recueil de chansons populaires grecques, publiées et trad. pour la prem. fois p. E. Legrand. Paris. Maisonneuve et Co. XLIII + 376 s. 8. 15 fr.

Geldart, E. M., The modern greek language in its relation to the ancient Greek. London. Macmillan. 8. 4 sh. 6 d.

Sophianos, N., Grammaire du grec vulgaire et traduction en grec vulgaire du traité de Plutarque sur l'éducation des enfants, publiées par Émile Legrand. Paris. 123 s. 8. 2 th. 15 ngr.

Βικέλας, Δ., Περὶ Βυζαντινῶν, μελέτη. London. Williams & Norgate. 8. 5 sh.

Miklosich, Vergleich. Grammatik der slavischen Sprachen. IV. Syntax. 6. u. 7. (Schluss-) Lfg. Wien. Braumüller. XII + S 641—896. 8. n. 3 th. 16 ngr.

Krek, Fr., Einleitung in die slavische Literaturgeschichte u. Darstellung ihrer älteren Perioden. 1. Thl. Einleit. in d. slav. Literaturgesch. Graz. Leuschner u. Lubensky. VII + 336 s. 8. n. 2 th 20 ngr.

Kurschat, Fr., Wörterbuch der littauischen Sprache. 1. Thl., Deutsch-littau. Wörterb. 2. Bd. Schluss-Hft. Halle. Bchdl. d. Waisenh.

Taylor, Isaac, Etruscan Researches. London. 386 s. 8. 5 th. 18 ngr.

Leland, C. G., English Gipsies and their language. 2. ed. London. Longmans. 8. 7 sh. 6 d.

Borrow, G., Romana Laro-Lil. Word-book of the Romany or Engl. Gypsy language. London. 332 s. 8. 4 th. 6 ngr.

Van Eys, W. J., Dictionnaire basque-français. Paris. Maisonneuve et Co. 8. 25 fr.

Dümichen, Die erste bis jetzt aufgefundene sichere Angabe über die Regierungszeit eines ägyptischen Königs aus dem alten Reich. Leipzig. Engelmann. 16 ngr.

Volck, Wilh., Die Bedeutung der semitischen Philologie f. die alttestamentliche Exegese. Akadem. Festrede. 2. durchges. Aufl. Dorpat. Glaeser. 34 s. 8. n. 5 ngr.

Praetorius, Frz., Beiträge zur Erklärung der himjarischen Inschriften. 3. Hft. (Anh.: Über eine palmyren. Inschr.) Halle. Bchdl. d. Waisenh. XII + 57 s. 8. (à) n. 15 ngr.

Schrader, E., Die Höllenfahrt der Istar. Ein altbabylon. Epos. Nebst Proben assyr. Lyrik. Text, Uebersetzg., Commentar u. Glossar. Giessen. Ricker. 153 s. 8. 1 th. 10 ngr.

Merx, Ad., Neusyrisches Lesebuch. Texte im Dialecte von Urmia gesammelt, übers. u. erklärt. Breslau. (Giessen. Ricker.) 64 s. 4. n. 1 th. 10 ngr.

Koch, A., Der semitische Infinitiv. Eine sprachwissenschaftl. Untersuchung. Stuttgart. Schweizerbart. 71 s. 8. n. 16 ngr.

Buxtorfii lexicon chaldaicum talmudicum et rabbinicum. Denuo ed. et annotatis auxit Bern. Fischer. Fasc. 32. S. 1209—1248. Leipzig. M. Schäfer. 4. à n. 15 ngr.

Wahrmund, A., Handwörterbuch der neuarabischen u. deutschen Sprache. I. Bd. Neuarab.-deutscher Thl. 1. Abth. 1. Hälfte u. 2. Abth. 1. Hälfte. à 400 s. à n. 3 th. II. Bd. Deutsch-neuarab. Thl. 560 s. n. 4 th. 10 ngr. Giessen. Ricker. 8.

Lenormant, F., Les sciences occultes en Asie: la magie chez les Chaldéens et les origines accadiennes. Paris. Maisonneuve et Co. X + 363 s. 8. 6 fr. 50 c.

Ménant, J., Annales des rois d'Assyrie, traduites et mises en ordre sur le texte assyrien. Paris. Maisonneuve et Co. VIII + 312 s. 8. av. 7 cartes. 15 fr.

Adam, L., De l'harmonie des voyelles dans les langues ouralo-altaïques. Paris. Maisonneuve et Co. 8. 3 fr. 50 c.

Ujfalvy de Mezo-Kovesd, Ch. E. de, Mélanges altaïques. VIII. Paris. 205 s. 8.

Ahlman, F., Svensk-finsk och finsk-svensk ordbok. 2 delar. Helsingfors. Edlund. IX + 888 + 580 s. 12. (12 mark) 9 kr.

Donner, O., Vergleich. Wörterbuch der finnisch-ugrischen Sprachen. I. Helsingfors. Frenckell o. S. (Leipzig. Brockhaus.) 192 s. n. 1 th. 20 ngr.

Rosny, L. de, A grammar of the chinese language. I. Paris. Maisonneuve et Co. 56 s. 8. 3 fr.

VII. Pædagogik og skolevæsen.

Arnold, M., The higher schools and universities in Germany. London. Macmillan. 8. 6 sh.

Ascher, F., Die Erziehung der Jugend. Ein Hdb. für Eltern u. Erzieher. Berlin. Berggold. 228 s. 8. 1 th. 7½ ngr.

Baudrillart, H., La famille et l'éducation en France dans leur rapports avec l'état de la société. Paris. Didier. 12. 3 fr. 50 c.

Blackie, J. S., On selfculture, intellectual, physical and moral. A Vade Mecum for young men and students. Edinburgh. Edmonston. 91 s. 8. 2 sh. 6 d.

Bréal, M., Quelle place doit tenir la grammaire comparée dans l'enseignement classique? Paris. Didier. 16 s. 8.

Guimps, R. de, Histoire de Pestalozzi, de sa pensée et de son oeuvre. Lausanne. 348 s. 8. 2 th.

Hanschmann, A. B., Friedrich Fröbel. Die Entwickelung seiner Erziehungsideen in seinem Leben. Nach authentischen Quellen. Eisenach. Bacmeister. XX + 480 s. 8. 2 th. 10 ngr.

Herbart, Joh. Fr., Pädagogische Schriften in chronologischer Reihenfolge hrsg., mit Einleit. u. s. w. vers. v. O. Willmann. 1. Bd. Leipzig. Voss. LXII + 613 s. 8. n. 2 th. 20 ngr.

Jolly, J., Schulgrammatik und Sprachwissenschaft. Studien üb. d. Neugestaltung d. grammat. Unterrichts nach den Ergebnissen der vergleich. Sprachwissenschaft. München. Th. Ackermann. VI + 92 s. n. 16 ngr.

Kelle, Joh., Das Unterrichtswesen in Oesterreich 1848—73. Eine Rede. Prag. Calve. 33 s. 8. n. 8 ngr.

Lantoine, H., Histoire de l'enseignement secondaire en France au XVIIe siècle. Paris. Thorin. 8. 6 fr.

Lattmann, J., Die Reorganisation d. Realschulwesens u. Reform d. Gymnasiums. I—II. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 144 s. 8. n. 24 ngr.

Lauckhard, Bilder aus dem Schulleben. Wien. Pichler. 163 s. 8. n. 24 ngr.

Molnár, A., Pädagog. Studien in der Schweiz und in Baiern. Im Auftrage d. k. ungar. Unterrichtsministeriums. 2. Ausg. Pest. Aigner. 346 s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

Perthes, H., Zur Reform d. latein. Unterrichts auf Gymnasien u. Realschulen. Berlin. Weidmann. 22 s. 8. n. 2 ngr.

Peter, Carl, Ein Vorschlag zur Reform unserer Gymnasien. Jena. Mauke. V + 88 s. 8. n. 15 ngr.

Rigg, J. H., National education and public elementary schools. London. Isbister. 8. 12 sh.

Schumann, J. Ch. G., Lehrbuch der Pädagogik. 1. Thl. Hannover. Meyer. VIII + 331 s. 8. 1 th.

Simon, Jules, La réforme de l'enseignement secondaire. Paris. Hachette. 436 s. 8. 6 fr.

Bøger indsendte til redaktionen.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af *H. F. Hult* och *Ernst G. F. Olbers.* 1874, 4. hft. (Augusti) og 5. hft. (Oktober). Halmstad. Utgifvarne. 8. — Sagan af Hrana hring. Gefin út af *Þorleifi Jónssyni* og Þáttr af Þóri hast ok Bárði birtu udg. af samme. Kaupmannahöfn. 1874. 34 + 13 s. 12. — Homiliu-Bók. Isländska homilier efter en handskrift från tolfte århd. utg. af Dr. *Theodor Wisén* prof. v. univ. i Lund. Isländska skinnboken 15 qv. å Kungl. Bibliotheket i Stockholm. Lund. 1872. XVIII + 220 s. 8. — Fortællinger og Sagaer, fortalte for Børn i Hjemmet og paa Skolen af *H. H. Lefolii,* Rektor. 2. Sml. 2. Udg. Kbhvn. Reitzel. 1874. VI + 345 s. 8. — *Ludv. F. A. Wimmer,* Runeskriftens oprindelse og udvikling i Norden. Med 3 tavler og afbildninger i teksten. Kbhvn. V. Prior. 1874. 270 s. 8. — *Ludv. F. A. Wimmer,* Fornnordisk Formlära. Svensk, omarbetad upplaga. Lund. Gleerup. 1874. VI + 179 s. 8. — *N. W. T. Bondesen,* Ledetraad ved den grammatiske Undervisning i Modersmaalet. 4. Opl. Kbhvn. Reitzel. 1874. 88 + IV s. 8. — Dansk Sproglære til Skolebrug af *N. E. Øllgaard,* Kand. theol., Lærer ved Hjörring Realskole. Kbhvn. Reitzel. 1874. IV + 73 s. 8. — Norske Stilopgaver. Samlede og udgivne af *A. E. Eriksen.* Kristiania. P. T. Malling. 1874. IV + 52 s. 8. — *C. F. Allen,* Lærebog i Danmarks Historie til Skolebrug. 12. Udg. (ved *J. A. Fridericia*). Kbhvn. Reitzel. 1874. IV + 232 s. 8. (Med en stamtavle over Danmarks konger.) — *Joh. Forchhammer,* Lat Stilovelser nærmest for Latinskolernes anden Klasse. Kbhvn. Reitzel. 1874. 64 s. 8. — Udvalg af latinske Ord og Talemaader. Til Skolebrug af *C. Kerrn* og *C. P. J. Krebs,* Overlærere ved Metropolitanskolen. Kbhvn. Reitzel. 1874. IV + 55 s. 8. — Ordbog til Rungs «tydske Læsebog for de lavere Klasser». Med Angivelse af Substantivernes Kjøn og Deklination. Udarbejdet af *Cl. Funch,* Professor, fhv. Overlærer ved Kathedralskolen i Aarhus. 9. forbedr. Udg. Kbhvn. Reitzel. 1874. II + 87 s. 8. — Nogle Stil- og Taleøvelser i Engelsk. Af *D. F. Knudsen,* Adjunkt. Kristiania. I. W. Cappelen. 1874. 50 s. 8. — *H. G. Bohr,* Forberedende Lærebog i Verdenshistorien. 2. Afsnit. Fortællinger og Skildringer af Middelalderens Historie. Kbhvn. Reitzel. 1874. IV + 119 s. 8. — *Georg Bohr,* Indbydelsesskrift til d. v. Westenske Inst.'s Examiner 1874. Kbhvn. 32 s. 8. — Johan Amos Comenius's Moderskole eller Vejledning til Børns Opdragelse og Øvelse i Hjemmet i de første 6 Aar, efter den tyske Udg. af 1636 og den latinske af 1657, oversat paa Dansk af *Jean Pio.* Kbhvn. Jespersen. 108 s. 16. — Zeitschrift für vergleichende sprachforschung hrsg. v. Dr. *Adalbert Kuhn.* Bd. XXII. N. f. bd. II, 3.—5. hft. Berlin. Dümmler. 1874. 8. — Zeitschrift für deutsche philologie hrsg. v. Dr. *Ernst Höpfner* und Dr. *Julius Zacher.*

5. Bd. 4. hft. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1874. 8. — Tidskrift utg. af *Pedagogiska föreningen i Finland.* 1874. 3.—5. hft. Helsingfors. 8. — Annual report of the board of regents of the Smithsonian institution for the year 1872. Washington. 1873. 456 s. 8. — *Ἀριστοτέλους περὶ ποιητικῆς*, Aristotelis de arte poetica liber, iterum rec. et adnot. crit. aux. *Johannes Vahlen.* Berolini apud Franciscum Vahlenum. 1874. XV + 246 s. 8. — Étude sur Marcus Agrippa par *Adhémar François Motte* docteur en philosophie et lettres et candidat en droit. Gand & Paris. Librairie C. Muquardt & Maisonneuve et Co. 1872. XV + 256 s. 8. — Schulausgabe des Nibelungenlieds in der ältesten Gestalt hrsg. u. mit einem Wörterbuch versehen v. *Adolf Holtzmann.* 3. umgearb. Aufl. besorgt durch *Alfred Holder.* Stuttgart. J. B. Metzler'sche Bchdl. 1874. XVI + 376 s. 8.

NORDISK TIDSKRIFT

FOR

FILOLOGI OG PÆDAGOGIK.

NY RÆKKE.

ANDET BIND.

KØBENHAVN.

OTTO SCHWARTZ'S FORLAG.

1875—76.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

Medarbejdere i dette bind:

Cavallin, Chr., professor. Lund.
hristensen-Schmidt, C. P., forh. kollaborator. København
Christensen, Richard, dr. phil. København.
Gemzoe, H. M., adjunkt. Randers.
Gertz, M. C., dr. phil. København.
Hoff, B., adjunkt. Sorø.
Høffding, Harald, dr. phil. København.
Knös, Vilhelm, lektor. Gefle.
Larsen, A., cand. phil., translator. København.
Leffler, Leopold Fredrik, dr. phil., docent. Upsala.
Steffensen, Valdemar, stud. mag. København.
Ussing, J. L., professor, dr. phil. København.

Indhold.

Side

Anmeldelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede steder hos forfatterne.

(Steder, der kun ere anførte som exempler i grammatiske, lexikalske, historiske eller antikvariske undersøgelser, medtages ikke.)

Bidrag till läran om *i*-omljudet

med särskild hänsyn till tiden för den germaniska språkenheten.

Af

Leopold Fredrik Leffler.

Den af Jessen[1], Müllenhoff[2] och Curtius[3]) framstälda och af den sistnämde utförligt motiverade teorin, att det ursprungliga indoeuropäiska *a*-ljudet i ett antal ordstammar försvagats till *e*-ljud inom den för den europäiska grenen af den indoeuropäiska språkfamiljen gemensamma perioden, med andra ord i det europäiska urspråket, och att detta från *a* försvagade *e*-ljud sedermera i de germaniska språken — liksom äfven i öfriga grenar af den europäiska språkgruppen — ytterligare försvagats till *i*-ljud, är numer, såsom kändt är, ganska allmänt af de främste språkforskare[4] antagen, med förkastande af den äldre åsigten, att det ursprungliga *a*-ljudet i de germaniska språken

---

[1] I Tidskrift for Philologi og Pædagogik, Aarg. I, Hefte 3, S. 216—219. Kjöbenhavn 1860.

[2] Se W. Scherer, *Zur Geschichte der deutschen Sprache.* Berlin 1868. S. 7, 186. (Detta arbete anges i det följande med GDS.)

[3] I den epokgörande afhandlingen *Ueber die Spaltung des A-Lautes im Griechischen und Lateinischen mit Vergleichung der übrigen europäischen Glieder des indogermanischen Sprachstammes*, intagen i Berichte über die Verhandlungen der Königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-Historische Classe. 1864. S. 9—42. — Jämför ock G. Curtius, *Grundzüge der Griechischen Etymologie*, 4 Aufl., Leipzig 1873. S. 53, 89, 431. (I det följande angifven med Gr.[4]).

[4] Bland nordiske språkforskare må särskildt framhållas S. Bugge, i hans uppsatser öfver de älsta nordiska runinskrifterna, och L. Wimmer, i hans Fornnordisk Formlära (äfven i de äldre danska og tyska upplagorna).

skulle ha försvagats direkt till *i* — på hvilken ståndpunkt gotiskan skulle kvarstå — och först härefter detta nya *i*-ljud öfvergått till *e*, enligt många forskare [1]) på grund af ett antaget *α*-omljud. Den förstnämda teorin har redan spelat en betydande rol vid det lifliga vetenskapliga meningsutbyte, som på senaste tider egt rum öfver den vigtiga och intressanta frågan om de indoeuropäiska språkens slägtskapsförhållanden, i det öfverensstämmelsen mellan de europäiska språken med hänsyn till försvagning från ursprungligt *a* till *e* i motsats till förhållandet inom den ariska grenen af den indoeuropäiska språkfamiljen användts som ett skäl, bland flere andra, för detta tudelande af den indoeuropäiska familjen i tvänne grenar, en arisk och en europäisk, och för tillvaron af ett europäiskt grundspråk [2]). Ett par exempel må belysa det nu anförda.

Då sskr. och zend båda hafva *daçan* (tio) med bibehållet ursprungligt *a*, ha de europäiska språken däremot, alla med försvagad vokal, följande former: grek. *δέκα*, lat. *decem*, umbr. *deçen*; fir. *deich* (med vanlig fornirisk epentes för * *deci*), cambr. *dec*; got. *taihun* (= *tehun*, se nedan), fno. *tíu*, fs. *tehan*, ags. *ten* och *tyn*, ffris. *tian*, fhty. *zehan*; ksl. *desętĭ*, lit. *deszim-tis*. Då sskr. har *madhja*, zend *maidhja* (med epentes af *i* liksom i fir.) hafva de europäiska språken: grek. *μέσσος*, lat. *medius*, *dimidius*; fir. *medónda*; got. *midjis*, fno. *miðr*, jfr. ock *meðal*, fs., ags., fris. *middo*, fhty. *mitti*, jfr. ock *metemo* (sskr. *madhjama*, zend *madhema*); ksl. *mežda* (= *medja*); således ha äfven här alla de europäiska språken försvagad vokal, *e* eller *i*. Samma förhållande eger ock rum i presensformerna af √*ad*, äta: sskr.

---

[1]) Så bland nyare hos oss C. J. Blomberg i *Bidrag till den germaniska omljudsläran med hufvudsakligt afseende på Forn-Norskan.* Akad. Afhandl. Upsala 1865, samt i Tyskland ännu 1870 A. Holtzmann i *Altdeutsche Grammatik.* 1 B., 1 Abth. Leipzig 1870.

[2]) Se den af J. Schmidts uppseende väckande bok *Die Verwantschaftsverhältnisse der Indogermanischen Sprachen* (Weimar 1872) framkallade utförliga motskriften af A. Fick: *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas* (Göttingen 1873) äfvensom flere granskningar af dessa arbeten, såsom den intressanta anmälan af Ficks bok af L. Havet i Revue critique Nr. 10, för 7 Mars 1874; m. fl. — Ficks bok anges i det följande med ES.

atti, zend *adhâiti* (konj.); men grek. *ἔδω*, lat. *edo*; fir. *ithim*; got. inf. *itan*, fno. *eta*, fs., ags. *etan*, ffris. *ita*, *eta*, fhty. *ezan*, med hithörande presensformer; ksl. *jamĭ* (för *ědmĭ*) lit. *èdmi*, preus. *îd*.

Den vetenskapliga forskningen har icke kunnat nöja sig med att i den öfverenstämmelse, som här och i ett rätt betydligt antal andra fall[1]) finnes rådande mellan de europäiska språken, se ett verk af en ren tillfällighet, utan har härför sökt en vetenskaplig förklaring, nämligen den, som nyss nämts, att en försvagning af den ursprungliga rotvokalen *a* i de afsedda fallen försiggått på gemensam europäisk språkståndpunkt och, såsom de flesta språkens vittnesbörd och äfven andra grunder[2]) gifva vid handen, icke till *i* utan till *e*, och först härefter i många fall från detta mellanstadium *e* ytterligare till *i*.

Redan af de anförda tre exemplen finner man, att denna senare öfvergång från *e* till *i* ej kan tillhöra den gemensamt europäiska perioden, utan måste hafva försiggått självständigt inom de särskilda språkgrupper, hvaruti det europäiska stamspråket sönderfaller. Hvad har nu föranledt denna nya ljudöfvergång och i hvilka fall har den inträdt? Och huru förhåller sig den samma till de särskilda språkgruppernas sönderfallande i dialekter (t. ex. den germaniska i got., fhty., fno. o. s. v.)? Detta är frågor, som, så vigtiga de än äro, ännu ingenstädes blifvit fullständigt utredda.

Det är min afsigt att i det följande undersöka och förklara ett särskildt fall af denna ljudöfvergång från *e* till *i* inom den germaniska språkgruppen, ett fall hvars betydelse för de ger-

---

[1]) Dessa finnas samlade hos Fick, ES. s. 176—200.

[2]) Af dessa förtjänar i min tanke en att vida mer framhållas, än i allmänhet sker, nämligen den af Jessen (T. f. Phil. I, 218) betonade motsättningen mellan fhty. *bizanêr*, fno. *bitinn* (med radikalt *i*) och fhty. *ezanêr*, fno. *etinn* (med *e* försvagadt af *a*). Jessen yttrar: »*Disse' indeholder ingen Betingelser til forskellig Udvikling*, *kan altsaa ikke være udgaaede fra ligeartede Grundformer*; *Forskellen mellem deres Selvl. kan aldrig have været udslettet* ɔ: *ezaner*, *etinn aldrig have havt* ***i*** *i förste Stavelse*. Den alm. Forestilling, at *e* (hvor det ikke er Omlyd) altid er opstaaet af *i*, holder ikke Prøve» o. s. v.

maniska språkens historia, för bedömmandet af deras inbördes ställning, för den riktiga uppfattningen af en redan förut allmänt känd, djupt ingripande germanisk ljudlag skall, såsom jag hoppas, af det följande framgå.

Redan *a*-omljudets anhängare hafva framhållit, att icke *e* — ej häller *ja* inom de nordiska språken — förekommer, «då ett *j* eller ett ursprungligt *i* följer eller följt derefter» (så Blomberg[1]), a. st. s. 14), utan att här *i* i stället är att finna. Men då dessa fatta *i* här såsom (relatift) ursprungligt, kvarstående och af detta *i* eller *j* hindradt från att omljuda till *e*, visar sig, om vi använda den Curtius-Müllenhoffska teorin — med hvilken läran om *a*-omljudet helt og hållet faller — till förklaring af denna iakttagelse rörande sambandet mellan *i* eller *j* och föregående *i* icke *e*, rätta sammanhanget vara det, att *e öfvergått till i på grund af inverkan af det följande j eller ursprungliga i*[2]). En ny ljudlag måste altså införas i de germaniska språkens grammatik; det torde då vara på sin plats att taga i närmare skärskådande de fall, då denna ljudlag gör sig gällande. Jag tar härvid ljudförhållandena i *fornnorskan* till utgångspunkt.

Vid jämförelse i fno. mellan olika bildningar af en och samma ordrot, innehållande ett på äldre gemensam-europäisk ståndpunkt från *a* försvagadt *e*, skall det visa sig, att detta *e* allmänt — med undantag af ett bestämdt fall, hvarom nedan — öfvergått till *i* framför *j* eller omljud verkande *i*, men däremot

---

[1]) Då jag här flere gånger hänvisar till Blomberg såsom *a*-omljudets anhängare, sker detta med särskild hänsyn till skandinaviske läsare. Det är emellertid en skyldighet mot denne forskare att påpeka, att hans ofvan s. 2 not. 1 anförda afhandling är skrifven innan Curtii kort förut utgifna skrift var känd i Sverge.

[2]) Redan Jessen yttrar (a. st.): «*j* — — endog med *a* efter, samt *i* i Endelsen tilstæder Bevægelsen at naa til Yderpunctet lukket *i*». — Helt nyligen har äfven R. Heinzel i *Geschichte der Niederfränkischen Geschäftssprache* (i det följande angifven med NfrGS), Paderborn 1874, s. 51—52 (i *Excurs über die westgermanischen Vocale*) omnämt inverkan af «*i* der Ableitung», såsom i *irdisk* samt i *i*-stammarne, på föregående *e* såsom sannolik. Däremot har han alldeles förbisett den motsvarande inverkan af *j*, såsom visar sig s. 48, där exempel med aflednings-*j* sammanblandas med fall af helt annan natur.

i andra fall kvarstår eller brutits till *ja* (genom mellanstadierna *ea*, *ia*). Så är förhållandet t. ex. med inf. *biðja*, subst. *biðill*, jämförda med part. *beðinn*; så med verb. *birgja*, adj. *birgr* (st. *birgja-*), *birgiligr*, subst. *birgðir* (af ursprungligt **birgiþa*), jämförda med *bjarga*[1]), *björg* (stam **berga-*); *birki*, *birkju-*, *birkja*, *birkinn* (jfr. med hänsyn till omljudet *hæðinn*, *ræðinn*, *heppin*), jämförda med *björk*, *bjarkar*; *birna* (af äldre **birnja*), *birnir* (björnar), jmfda med *(bera,) björn*, *bjarnar*, *(bersi)*; *birti*, *birta* (subst. och verb. af äldre *birtjan*), *birting* jmfda med *bjartr*; *brigði*, *brigzli*, *brigzl* (jfr. *æxl*, *eymsl*), *brigða*, *gð* (af **brigðja*) men *bregða* (st. vb.). Till bekräftande af ifrågavarande ljudlags allmängiltighet torde det vara lämpligt att anföra ett större antal exempel. Så har fno. *dirfa*, *fð* (= *dirfja*), *dirfð* (= **dirfiþa*), *dirfska* (jfr. *bernska*, *mælska*) men *djarfr*; *fiðri* men *fjöðr fjaðrar*; *filla* (= **fillja*) men *fell*, *fjall*, *fjalla*; *firðir*, *firzkr* (jfr. *bernskr*, *mælskr*) men *fjörðr*, *fjarðar*; *firra* (= **firrja*), *firri* och *firr* (komp.), *first* (superl.), *firring*, *firna* (= *firnja*), *firnari* (= **firnjari* kompar. af en positiv stam *firnja-*, som saknas i fno., men i got. återfinnes i *fairneis*)[2]) men *fjarran*, *fjarri*[3]),

---

[1]) Med *birgja* må särskildt *bjargast* jämföras, t. ex. *bjargast við fæða*.

[2]) *firnjari* skulle motsvara ett got. **fairnjoza*. Af *alþeis* finnes visserligen *alþiza*; men detta hindrar icke, att andra *ja*-stammar kunna haft bildningen på *oza* med samma frihet som rena *a*-stammar. — Wimmer synes genom sin jämförelse mellan *firnari* och *nánari* af *nánn* (Fornnord Forml. § 88, c, § 90) vilja antyda, att *firnari* är bildadt af ett *firinn*, hvilket ej förefaller mig sannolikt.

[3]) I positiva adverb verkar *i* icke omljud, enär det motsvarar got. *a*; så *fjarri* = got. *fairra*, *úti* = got. *uta*, *uppi* = got. **upa* (fhty. *uffa*, *ufe*, *uffi* (Graff, I, 170), fs. *uppa*, ffris. *upa*, *uppa*, ags. *uppe*). *Lengi* är icke något undantag härifrån. Ty detta ord är *icke*, såsom det väl hittils allmänt uppfattats, något positift adverb jämförligt med de föregående. Jag ser i *lengi* en absolut begagnad kasusform af ett svagt femininum på *in* = got. *laggei*. Ordet betyder där *längd*, utsträckning i rummet (det förekommer i Efesierbrefvet 3, 18 till samman med *braidei*, *hauhei* och *diupei*), hvarifrån i fno. betydelsen öfverflyttats till *längd* i *tiden*, liksom redan i got. *laggs*, som där blott nyttjas om tidsbestämningar. Betydelsen blir då i fno. *under en viss tidslängd*. Härigenom får det fno. bruket att konstruera *lengi* med genit. (*lengi vetrar*, *lengi æfi*, *lengi dags*) sin naturliga förklaring. Likaså det svenska *på länge*, där förbindelsen med

fjarr (pos.); *fit*, gen. *fitjar* (jfr. grek. πέζα = πέδια) men *fet*, fsve. äfven *fiæt*; *gildi*, *gildingr*, *gildir*, *gildr* (adj. *ja*-stam) men *gjald*, *gjalda*; *gipt* (fem. *i*-stam; jfr. med hänsyn till omljudet *bæn*, *kvæn*, *sætt*, *ætt*), *gipta* (= *giptja*) men *gefa*, *gjöf*, *gjafari*; *gilja* men fsve. *gjælmaðr*, *giolskaper*[1]); *girna*, *nd*, *girnd* (= *girniþa*), *girni* men *gjarn*, *gerna*[2]) och *gjarna*, jfr. och *geri*; *hildingr*, *hildr* (*ja*-stam) men *hjaldr*; *hilmir* men *hjálmr*; *hilpir* men *hjálp*; *hirð* (fem. *i*-stam), *hirða*, *rð*, *hirði-* (i sammansättningar), *hirðir*, *hirðing*, *hirzla* men *hjörð*, *hjarð* (i sammans.); *hirta sik frá*, *hirtask eins* synas höra till samman med *hjarta*; dat. *hirti* men n. *hjörtr*, g. *hjartar*; *hvirfill* men *hverfa*; *Irpa* (= *Irpja*; nom. propr.) men *jarpr*; *kilir* men *kjölr*, *kjalar*; *kilting* men *kjalta*, *kjöltung*; *kirfi* men *kerf*, *kjarf*[3]); *kirna* (= *kirnja*) men *kjarn-góðr*, *kirningr* men *kjarnhafr*, jfr. ock *kjarni*, fsve. äfven *kærne*; *kviðr*, pl. *-ir* (*u*-deklin.), *kviðja*, *að*, *kviðlingr* (men nyisl. *kveðlingr* enl. Cleasby och Vigfusson s. 363, b) men *kveða*; *kyrkja* och *kvirkja*, *kt*, men *kverk*; *kyrra*, *rð* (= *kvirrja*), *kyr-*

---

prepos. *på* vore något besynnerlig, om *länge* vore adverb; huru gammalt detta uttryck är, kan jag emellertid icke säga. I fhty. förekommer ock det svaga femin. *lengî*, som vanligen betyder *längd* (longitudo), i dat. i betydelsen »processu temporis» (Graff, II, 229). — I fno. förekommer ock *alls til lengðar* jämte *alls til lengi*. — Riktigheten af min förklaring synes mig af alt detta till fullo styrkt. Fno. komp. *lengr*, *lengst* står utan posit. och föres nu bäst till det adverbielt nyttjade ntr. *langt*, liksom *skemr*, *skemst* till *skamt*. Älst har dock äfven ett nordiskt positift adverb *langi* (= got. **langa*, fhty, fs. *lango*, ags., ffris. *lange*) funnits, som ännu fortlefver i folkspråkets *långe*, *långe-sedan*. Rietz (Sve. Dial. Lex. s. 391) anför ett fornsvenskt *lango* (S. Bernh.), hvars *o* synes böra tillskrifvas tysk inverkan.

1) Enligt Fritzner (Ordb. s. 202). De fsve. orden finnas ej hos Rydqvist eller Rietz.

2) Enligt Fritzner (Ordb. S. 199); denna form finnes ej hos Cleasby och Vigfusson.

3) Det äfven befintliga *kerfi*, n., är = *karfja-*; med dessa dubbelformer jämför *balk* — *bjälke*, fno. *spölr*, *spalar* — sve. *spjäle*, m. fl. Med *kerfi* är måhända det af Cleasby o. Vigfusson anförda skotska *carf* (däremot ags. *cyrf* = *kerf*) närmast att sammanställa. Det tyska *kerbe* är däremot ett helt annat ord. Lika litet hör ty. *garbe* hit, såsom Rietz vill, ty tyskt *g* ej = nord. *k*; såsom ock anmärkes i Grimms Wörterb. IV, 1, s. 1335. — Skotska *carf* kan dock stå för *kerf* enl. s. 7, not. 1.

ring, *kyrrð* (= **kvirriþa*) men fsve. *querr*, *quer*[1]), fno. åter med öfvergång till *i* framför dubbelkonsonant *kvirr*, *kyrr*; *liggja* men *legit*, *lega*, *leg*, *legr*; dat. *miði* men nom. *mjöðr*, genit. *mjaðar*; *miðil*, *miðr* (adj. *ja*-stam), *miðja* men *meðal*, *mjöðm*, *mjaðmar*; *mikill* men *mjök*; *milkr* (adj. *ja*-stam), *milkingr*, *milkja*, *kt*, äfvenså det sannolikt hithörande *milti* (för **milkti*, neutral *ja*-stam[2])) men *mjólk*, *mjólkr* (ren *a*-stam), *mjólka*, *að*, samt *mjalta*, *að* (= *mjalkta*[3])), *mjölt*, *mjaltir* (*a*-stam), *mjaltr* (likaså *a*-stam); *nið* (neutr. *ja*-stam), *niðr* (= got. **nidis* liksom fno. *endr*, *heldr*, *nær* = got. *andis*, *haldis*, *nehvis*) men *neðan*, *neðarr*; *nipt*

---

[1]) Äfven *quar* genom inverkan af *r*. Jfr. *kvarn* för *quærn* (got. *quairnus*, ags. *cwyrn*, fhty. *quirn*, holl. *kweern*, fs. *querna*, ännu i da. *kværn* och i ålderdomliga svenska munarter [finsksve., dal., gottl.] ännu *kvärn*, *kvänn*), *vara* för *væra*, *varþa*, *varda* för *værþa*, (i dessa bägge fall väl äfven analogibildning efter impf. *var*, *varþ* bidragande), *varþer* nu *vard* (i *nattvard*) för det äldre *værþer* (fno. *verðr*, äfven *virðr* [Cleasby och Vigfusson], jfr. got. *vairdus*), da. *nad-ver*, i dalskan än *nåtwärð*, i flere munarter *daver*); så ock fsve. *hvarr*, *huarium* o. s. v., nysve. *hvarje* för *hværr*, *hværjum* (Gottl. L. har *hver*, *hverium*, dalskan än *uärr* [Rydqvist S. S. L. II, 505, 506], danskan *hver*) såsom redan Bugge anmärkt (Antiqvarisk Tidskrift för Sverige, V, 21) dock utan att angifva orsaken till att, såsom han yttrar sig, »*æ* senere er bleven fortrængt af *a*.» Likaså i svenska munarter *han*, *hanna* (= *harna* för *härna* af äldre *herna*, som åter kommer af ursprungligt *kar*-, hvars vokal sålunda genom en senare utveckling återkommit); *sparna* (= *spärna*); *start* (= *stärt*, fno. *stertr*; sve. rsprt. med bruten form *stjärt*); *sark* (= *särk*); m. fl. Jfr. om inverkan af *r* på föregående vokal *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, T. II, p. 168. — Det är ett på sådant sätt, som i de anförda exemplen, uppkommet *a*, som L. Havet kallar »*a* hystérogène» (Revue critique N. 10 f. 1874). Om andra hithörande företeelser inom de nordiska språken mera vid ett annat tillfälle.

[2]) Detta ord föres däremot af Fick i *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen* — anges af oss i det följande med *W*[2] — Göttingen 1870—1, s. 835 till samman med *maltr*, *melta* (= *maltja*) och ags. *meltan*, *malt*. — Den fornsvenska formen *miælti* är en maskulin ren *an*-stam och kan därför hafva bruten vokal. Den neutrala *ja*-stammen *milti* finnes än i dalskan, som äfven har formen *miälta* (enl. Säve, anfördt hos Rydqvist, II, 194); denna senare är en neutral ren *an*-stam liksom *auga*, *hjarta* m. fl. namn på kroppsdelar. I allmogemål finnes äfven den obrutna maskulina formen *milte* (Rietz).

[3]) Med den häri ingående formen *mjalk* jfr. Gottl. Lagens *mielk* (*ie* = *iæ* = äldre *ia* (allmänt i G. L.) och svenska allmogemåls *mjälk*.

(fem. *i*-stam [1]); äfven fins ackus. *nipti*) men *nefi*; *Nirði* men *Njörðr*, *Njarðar*; *nista*, *st* (= **nistja*)[2]) men *nest*; *rigna*[3]), *nd* (= *rignja*), *rigning* men *regn*; *sif*, pl. *-jar*, *sifi* (*jan*--stam), *sifjungr*, *sift* (= **sifiþa* eller **sifti*) men *sefi* (ren *an*-stam); *sigðr* (= **sihiþa-s*, jfr. lat. *sagita*[4])) men *sjá* (= *seha*), *sénn* (= *sehinn*; förandet af *sjá*, got. *saihvan*, till roten *sak*, skära, är bekant); *sigla* (fem. *jan*-stam = **sigljan*), *sigla*, *gld*, *sigling* men *segl*; *sitja* men *setinn*, *set*, *seta*, *setr*, *sess*; *skildi*, *skildir* men *skjöldr*, *skjaldar* (om dat. *skjaldi*, se Blomberg, a. st. s. 62); *skilfingar* men *skjálf*, *liðskjálfar* (jfr. Bugge i T. f. Phil. VIII, 44); *skirra* men *skjarr*; *snilld*, *snilli*, *snillingr* men *snjallr*; *spilla*, *ld*, *spillir*, *spilling* men *spell*, *spjall*, *spella*, *að*, och *spjalla*, *að*, *spellan*; *stirfinn* men *stjarfi*, *stjarfr*; *stirna*, *nd*, men *stjarna*; *syfja*, *að*, är väl = **svifja*, däremot *svefr*, *sofa* (= *svefa*);

---

[1]) Jfr. lat. *neptis*, skr. *naptis*. — Curtius (Gr.[4] s. 267) och Fick (W[2] s. 529, 784, ES. s. 190) föra äfven efter Schleicher och Miklosich hit got. *niþjis*, fno. *niðr*, som skall stå för *niftja-* och motsvara grek. *ἀ-νέψιος* (= *ἀ-νέπ-τιο-*). Ksl. *netij*, böm. *neti* samt cambr. *nith* sakna ock labialen.

[2]) Nyisl. har n. *nesti*, (enl. Cleasby och Vigfusson), antingen en nybildning eller stående för gammalt *nisti* (så än *niste*, n., i svenska munarter; da. ock *niste*) med öfvergång från *i* till *e* i nyisl., hvarom mer nedan. — Utom *nista*, förse med matsäck (finnes under denna form ock i flere sve. munarter), ha Cleasby och Vigfusson ett *nesta*, *st*, med samma betydelse, för hvilket dock ingen källa anföres. Månne icke det bör vara *nesta*, *að*? Finsksve. har *nästa*, impf. *nästa'* (Rietz), troligen ej nybildning, ty *lyffta* heter i impf. *lyft* (Freudenthal, Om svenska allmogemålet i Nyland, s. 77).

[3]) Detta är »the usual as the mod. form», säga Cleasby o. Vigfusson. Dock anföres äfven en några gånger förekommande form *regna*, som torde få anses vara en nybildning af *rigna*, d. v. s. bildad sedan afledningen *j* bortfallit. Man kunde dock tänka sig, att jämte *rigna*, *nd*, funnits ett *regna*, *að*, — såsom så ofta i fno. är förhållandet och hvarpå vi ofvan anfört flere exempel — hvilka båda verbs tema sedan blifvit sammanblandadt, så att *regna* fått pres. *regnir* (i st. f. *regnar*), som anföres af Fritzner (ordb. s. 509). — Fhty. har blott *reganôn*.

[4]) Jfr. Fick W[2] 546. *Sagita* skulle då stå för *sacita* liks. *trigesimus* för *tricesimus* m. fl. — Corssen (Über Aussprache — — des Latein., I[2], 396) härleder dock *sagitta* på annat sätt. — Jfr. Ascoli i Kuhns Zeitschrift f. vergl. Spr. XVI, 208.

sylgja (= *svilgja*), *sylgr*, g. *-jar* (= *svilgja-*) men däremot *svelga*[1]); *-viðri* men *veðr*; *-yfill* (= **vifill*) men *vefa* (jfr. Fick W[2] s. 877, 867); *vipta* (= **viftja*) men *vefa*, *veptr*, *veftr*; *vigg* (*ja*-stam) men *vega*, *vegr*; *virða*, *rð*, *-virði*, *virðir*, *virðing* men *verðr*; *virki* (neutral *ja*-stam; äfven maskulin *jan*-stam), *virkja*, *kt*, *virkr* (ursprungligen *ja*-stam), *virkð* (= **virkiþa*) men *verkr*[2]), *verka*, *að*, *verki* (svag mask. ren *a*-stam); *visinn* (jfr. ofvan *birkinn*), *vist* (fem. *-i*-stam) men *vesa*, *vesinn*; *þiggja* men *þeginn*, *-þegi* (maskulin ren *an*-stam). Ett anmärkningsvärdt exempel må särskildt påpekas, näml. *grikkjar* af ett äldre **grekjar*[3]), af lat. *graecus*; jfr. got. *krēks*, fhty. *chreah*, *chriech*, pl. *chrechi* (Graff, IV, 591). I ett annat lånord *silki* = lat. *sericum* synes äfven *i* genom inverkan af följande *i* ha uppkommit af *e*; fsve. har äfven *selke* (Rietz), jfr. fhty. *serih* (Graff), ags. *seoloc* (Rietz).

Vi finna af denna någorlunda uttömmande exempelsamling, hurusom denna inverkan af *i* eller *j* genomgående röjer sig i så godt som alla de fall, där det s. k. *i-omljudet* är verksamt, såsom i substantiviska *ja-* och *jan*-stammar, i sta. femin. *i*-stammar, i svaga femin. *in*-stammar, i dat. sing. och nomin. plur. af maskul. *u*-stammar, i subst. på *-ing*, *-ingr*, *-ð* (= *iða*), *-ill*, *-sli* och *-sl* (= *isl*), *-ska* (= *iska*), i verb. på *-ja* med impf. *-ða* eller *-aða*, i adjektiva på *-ja-*, *-inn*, *-ill*, *-sk* (= *isk*), i komparat. på *-ri* (= *iri*) och superl. på *-st* (= *ist*). Häraf vill det nu synas, som om denna af *i* och *j* verkade öfvergång från *e* till *i* vore att omedelbart sammanställa med det vanliga och

---

[1]) *Svelgr*, g. *-jar* visar sig däremot med sitt *e* vara = *svalgja-*. Om infin. *svelgja* se nedan.

[2]) *Verkr*, g. *verkjar* är = ursprunglig stam *varkja-*. Se nedan under *verkja* samt jfr. de nyss afhandlade stammarne *svilgja-* och *svalgja-*.

[3]) I detta ord synes *-ja* vara en ren fonetisk utveckling efter gutturalen. Samma förhållande kan uppvisas i flere andra lånord, såsom i *fíkja* (lat. *ficus*, fhty. *fíga*), *gígja* (medtlat., ital. *giga*, ffr. *gigue*, mhty. *gíge*), fsve. *ætikia* (lat. *acetum*, got. *akeit*, fhty. *ezzik*). — Månne *belgr* (= *balgja-*, got. *balgs*) m. fl. böra på samma sätt uppfattas?

af gammalt kända *i-omljudet*, som om öfvergången från *herdir*, *legja*, *skeldi*, *gefti*, *beðill*, *berting* m. fl. till *hirðir*, *liggja*, *skildi*, **gifti*, *biðill*, *birting* vore att samordna med öfvergången från *ógir*, *draumja*, *suni*, *kváni*, *fatill*, *ljósing* till *œgir*, **dreymja*, *syni*, **kvœni*, *fetill*, *lýsing*; som om här altså förelåge *ett fall af i-omljud*, som hittils blifvit ganska allmänt förbisedt. Vid en jämförelse mellan öfriga germaniska språk skall det visa sig, i hvad mån denna uppfattning eger sitt berättigande, och i hvad mån den måste vidkännas någon jämkning.

Men innan jag öfvergår till denna jämförelse, måste först tvänne hittils förbigångna vigtiga fall, då af *a* genom försvagning uppkommet *e* kvarstår eller synes ha kvarstått framför omljud verkande *i* eller *j*, bli föremål för behandling, äfvensom en granskning anställas af några mer eller mindre — som det synes — tvifvelaktiga fall, hvilka skulle kunna anses rubba min ofvan uppstälda regel.

Af de tvänne först afsedda fallen måste *ett* anses bilda ett bestämdt undantag från den ofvan utvecklade allmänna lagen om öfvergång af *e* i detta läge till *i*, men det andra på annat sätt uppfattas.

Detta senare fall inträder i 2 och 3 pers. pres. ind. sing. af starka verb. Af *drepa* heter pres. sing., som bekant: *drep*, *drepr*, *drepr*, af *verða*: *verð*, *verðr*, af *hjálpa*: *help*, *helpr*, oaktadt eljest *i*-omljud alltid inträder i 2 och 3 pers. I betraktande af den ofvan påpekade regelbundenheten i öfvergången från *e* till *i* framför *i* eller *j*, synes det nu i sanning egendomligt, hvarför just i detta fall *e* är att finna i st. f. *i*. Till förklaring häraf vågar jag framställa följande betraktelse.

Det är bekant, att *ek*, *grœt*, *blœt* ha sitt *i*-omljud på grund af en analogibildning efter 2 och 3 pers. sing., där ett i ändelsen förut befintligt *i* föranleder omljud, då däremot 1 pers. förut ändades på *a* (jfr. got. *ala*, *alis*, *aliþ*). Men det är icke nog med denna analogibildning i pres. Äfven 2 och 3 pers. ha för sin gemensamma form på *r* att tacka en analogibildning, i

det 3 pers. till sin form sammanfallit med 2 pers.[1]). Man finner häraf ett sträfvande redan tidigt ega rum att förenkla och mer eller mindre fullständigt likdana böjningsformerna i pres. sing. Häraf kunde man nu få anledning misstänka, att formerna *drepr* med hänsyn till vokalen ej stå på den ursprungliga språkståndpunkten, en misstanke, som redan förut afvikelsen från den ofvan utvecklade allmänna lagen väl kunnat uppväcka. Jag tänker mig därför utvecklingen så:

**drepa — — drep*; **ala — — *al*;
**drepis — *dripis — *dripir — *dripr*; **alis — *alir — *elir — elr*;

d. v. s. man har sagt *ek drep*, *þú*, *hann dripr* samtidigt med *al — elr*. Denna vokalväxling var emellertid för besvärlig och en förenkling infördes på tvänne olika sätt. Antingen gjordes den gemensamma formen för 2 och 3 person med hänsyn till vokalen lika med den första, som för sin seger måhända hade att tacka biståndet från de 3 personerna i pluralis med *e* till rotvokal i de flesta hithörande verben, och så fick man *drep*, *drepr*, *drepum*, *help*, *helpr*, men *hjálpum*. Att vi hafva dessa senare former *help*, *helpr*, och icke *hjálp*, *hjálpr*, liksom plur. *hjálpum*, kan bero därpå, att den väl tidigt, genom 2 och 3 persons sammanfallande, börjande förenklingen af formerna ej kunde förlikas med den större olikhet, som skulle uppstått mellan *hjalpa — hilpir*

[1]) Se Scherer, GDS., s. 211. Föga sannolik synes mig den förklaringen vara, att 3 persons *-r* uppkommat genom öfvergång från *ð*. — Redan hos Grimm (Gram. I², 1045) finnes Scherers förklaring framstäld som en möjlighet. För den samma synes mig den omständigheten tala, att i de nordiska språken obestridligen flere analogibildningar försiggått i pres. ind. Så i fno. de ofvan uppvisade *drep*, *drepr*, *el*, *elr*, i fsve. **tak*, *taker* i st. f. äldre *drep*, **dripr*, **al*, *elr*, **tak*, **tækr*. Vidare i fsve. *taker*, *taker* i st. f. **tak*, *taker*. Man skulle vidare kunna framhålla inträngandet af den ursprungliga formen för andra pers. sing. i pluralis i det allmänna talspråket och i norskan (uti vissa fall äfven i danskan) till och med i skriftspråket. — Jag vill här tillägga, att jag vid nedskrifvandet af ofvanstående icke än haft tillfälle se, hvad Wimmer yttrar om runformen stąᴛʀ i den nyss utkomna skriften *Runeskriftens oprindelse og udvikling i Norden*, Købhn 1874, s. 238, men blott genom nyligen mottaget skriftligt meddelande från förf. vet, att ifrågavarande ämne där afhandlats.

(för *helpa* — *hilpir*), hvadan brytningen uteblef i 1 pers. sing. Samma väg, som *drep*, *drepr*, ha i fsve. *alla* starka verb gått, hvarigenom det ursprungligen efter all sannolikhet äfven här i 2 och 3 pers. befintliga *i*-omljudet alldeles försvunnit ur den fsve. pres. ind. Detta var den ena utvägen. Den andra ha *al*, *elr* tagit genom 1 persons likdaning med 2 och 3 [1]).

Ett vigtigt undantag är däremot följande. Då *e* stått närmast framför *h* går det *icke* öfver till *i* i ifrågavarande fall. Exempel: *fléttingr* (*fleht-*) liksom *flétta*; *frétt* (= *frehti-*), *frétta*, *tt* (= **frehtja*), *frettin* (= **frehtin*) liksom *fregna*; *rétta* (= **rehtja*) liksom *réttr*; [*sér* (= **sehir*) liksom *sénn* (= **sehinn*);] *sétt* (= *sehsti-*) liksom *sex*; *slétta* (= **slehtja*) liksom *sléttr*. *E* har sålunda här skyddats af *h* från att öfvergå till *i*. Detta fall synes nämligen icke kunna förklaras på annat sätt. Altför osannolikt vore att antaga, att först **rehtja* utan motstånd af *h* blifvit **rihtja*, som sedermera genom en plötsligt tillkommen inverkan af *h* återgått till **rehtja* i trots af *j*'s kraft att genom det vanliga *i*-omljudet inverka på föregående vokaler, t. o. m. af så främmande natur som *ó*, *au* m. fl. Jag fasthåller således därvid, att i *rétta* och hithörande fall den äldre vokalen *e* är bibehållen, och vi skola nedan vid jämförelse med andra germanspråk finna denna uppfattning bekräftad. I fno. har *h* så bestämdt undvikit *i* och fordrat *e* framför sig, att t. o. m. ursprungligt *í* ombildats till *é* framför *h* [2]), t. ex. *vé* (jfr. got. *veihs*) för *víh*, *léttr* för *líht-* (got. *leihts*), *ljá*, impf. *léða* (= **léa*, **léha*, **líha*, got. *leihvan*), *tjá*, *téða* (= **téa*, **téha*, got. *teihan*); så väl

---

[1]) Denna min framställning sammanfaller, som jag först senare funnit, i det hufvudsakliga med Blombergs (a. st. s. 67, 70).

[2]) Jämför härmed öfvergången af ursprungligt *u* till *o* framför *h*, såsom i *dóttir* = **dohtar* af äldre **duhtar* (jfr. Fick, W² 103); *sótt* = *sohti-*, **suhti*;-**flótti* =**flohta-*, **þluhtan-*; *ljós* = **liohs*, *liuhs*. Denna öfvergång, hvartill motsvarighet finnes i andra forngermanska språk — härom mer längre fram —, måste anses mycket gammal — jag erinrar om Tunestenens **dohtrir** — och talar därför ock emot antagandet, att **rehtja* skulle uppkommit ur ett från ett äldre **rehtja* härstammande **rihtja*.

ock *stétt* af *stéht-*, *stíht*[1]) (jfr. ags. *stígu*, fhty. *stíga*, trappa)[2]). Förutom dessa nu senast behandlade fall, en analogibildning och ett bestämdt begränsadt undantag, torde ingen inskränkning finnas i fno. i den ofvan uppvisade lagen om öfvergång af *e* till *i* framför följande *j* eller omljud verkande *i*. En och annan enskild företeelse, som vid första ögonblicket ser ut som ett undantag, eller som hittils blifvit uppfattad så, att den måste bilda ett undantag, om denna uppfattning vore riktig, skall vid närmare betraktelse visa sig als icke stå i strid med ifrågavarande lag.

Några sådana fall må nu skärskådas. Med komp. *firri*, *firr*, superl. *first* med regelbundet *i* (*firri* = **firriza*, o. s. v.) stämmer icke väl komp. *verri*, *verr*, superl. *verstr*, *verst*, med *e* i st. f. *i*. Vore nu *verri*, såsom allmänt antages (jfr. t. ex. Fick, W[2] 879) uppkommet af ett **versisan-*, *verr* af ett **versis*, förelåge här ett bestämdt, alldeles oförklarligt undantag från lagen om *e*'s öfvergång till *i* i sådana fall som de ifrågavarande. En förklaring är emellertid redan från annat håll och utan ringaste hänsyn till den lag, jag här sökt uppvisa, lemnad öfver dessa former *verri*, *verr*, hvilken förklaring kommer oss väl till pass för bedömmande af det kvarstående *e*, liksom å andra sidan detta förhållande att *e* här ej öfvergått till *i* är ett vigtigt, hittils ej användt, bevis för ifrågavarande förklarings riktighet. A. Bezzenberger har nämligen i sin afhandling *Untersuchungen über die gotischen adverbien und partikeln*, Halle 1873, förklarat fs. *wirsa*, ags. *wyrsa*, ffris. *wirra*, fno. *verri* som svaga former af en positiv stam *virsa-* [rättare: *versa*[3])], såsom fno. utvisar],

---

[1]) Fick's oriktiga sammanförande af *stétt* med *stikill* och sålunda till ursprungligt *stag* (W[2] 907) synes bero på missuppfattning af den speciella betydelsen «basis poculi». Grundbetydelsen af *stétt*, sve. *stätta* är, såsom Rietz (Sv. Dial. L. s. 673) riktigt angifver, «något till att trampa, stiga eller stå på».

[2]) Häremot talar ej *tíu*, ty detta har troligen uppkommit ur **téu* sedan *h* redan bortfallit, således ej **tihu* af **tehu*.

[3]) Ordet sammanställes af Fick (W[2] s. 879) med *virsan* [bättre *versan*] *vars vursum* och har sålunda från *a* försvagadt *e* till germanisk grundvokal.

hvaraf got. *vairsiza*, fhty. *wirsiro* är kompar., fhty. *wirsistêr*, fs. *wirsist* är superl. [Got. *vairs*, fhty. *wirs*, fs. *wirs*, ags. *wyrs*, fno. *vers*, förklaras såsom ursprungliga komparativbildningar = *vers-is*, hvarifrån *i* tidigt[1]) bortfallit (liksom i got. *mins*, *suns*, *-vairþs*, *-seiþs*, och motsvarande former i andra germanspråk; Bezzenberger, a. st. s. 125—126, 122—124), då af *vers-s* blifvit *vers*]. Jag instämmer helt och hållet i denna förklaring, hvarigenom *e* i *verri* och *verr* blir fullt rättfärdigadt. Återstår att förklara superlativerna *verst* och *verstr*. För dem liksom för de nyss anförda fs. och fhty. formerna antar Bezzenberger grundformen *virs-ist-a*. Här skulle man då i fno. väntat *virstr*, *virst*. Att i stället endast former med *e* finnas synes mig bero därpå, att denna vokalväxling mellan det från positiv till komparativbetydelse öfvergångna (Bezzenberger, a. st. s. 127) och därför såsom komparativ uppfattade *verri* (och *verr*) och den ursprungliga superlativen *virstr* (*virst*) var en fullkomligt enstaka stående företeelse, som måste duka under för analogin med alla öfriga fall, där komparativens och superlativens vokaler äro lika, i det sålunda komparativens vokal inträngde i superlativen. Här ha vi således åter icke något verkligt undantag utan en analogibildning i likhet med förhållandet i de starka verbens presensformer.

Ett annat fall, som ser egendomligt ut, finna vi i namnet *Erling*. Detta ord härledes allmänt från *Jarl*, d. v. s. från dess grundform *erla-*. Man skulle då i fno. väntat *irlingr* i st. f. *erlingr* i likhet med *Hæringr*, *-lendingr*, *firðingr*, *spekingr*, *-æringr*, m. fl. Men liksom *i*-omljud icke inträder i feminina bildningar på *-ning* (så: *kvaðning*, *sparning*, *kosning*, *ráðning* m. fl.), så har äfven här i ifrågavarande ordbildning på *-ing* *i* saknat kraft att förvandla *e* till *i*. Anledningen härtill är säker-

---

[1]) De fno. formerna visa, att bortfallet af *i* måste hafva skett före den tid, då *i* i sådana fall, som det ifrågavarande, verkade förändring af *e* till *i*. Härpå skola vi nedan finna bekräftelse, då vid jämförelsen med öfriga germanspråk frågan om äldre *e* framför följande *r-i* eller *r-j* blir föremål för behandling.

ligen den, att *i* i dessa fall först senare utvecklat sig ur ett ännu vid *i*-omljudsperioden befintligt *e*. Jämför härmed adj. på *-igr*, alla utan omljud, t. ex. *auðigr*, *gráðigr*, *móðigr*, äldre *auðegr*, *gráðegr*, *móðegr*, got. *audags*, *gredags*, *modags*; äfvenså några subst. på *-ill*: *drasill*, *skutill*.

Från dessa nu anförda former på *-ingr*, *-ing* utan omljud föras vi lätt till bildningar på *-ingi* (stam *-ingjan*) också utan omljud [1]), sådana som *aumingi*, *kunningi*, *morðingi*, *bandingi*, m. fl. Dessa former gifva oss åter något att tänka på, som står i samband med vårt här afhandlade ämne. *Bandingi* måste antagas stå för äldre **bandengja-*, på grund af det saknade *i*-omljudet i rotstafvelsen; men i sådant fall kunde det vid första anblicken synas, som om här ett undantag egde rum från lagen om *e*'s öfvergång till *i* framför *j*. Att från denna allmänna lag ett undantag skulle ega rum just i afledningsstafvelser, hvars vokaler, som kändt, äro lättast mottagliga för förändringar, är dock föga troligt. Tillvaron af en form **bandengja* synes mig böra förklaras på följande sätt. I **bandengja* är *e* icke försvagning af *a*, såsom i **Erlengr* [2]), utan en *i*-omljudsform (= *ä*) af *a* (: **bandangja-bandängja*) [3]), hvarmed det älsta språkets *skaperi* (= *skapäri* [4]) af *skaparja-*, se Wimmer, Fornnord. Forml. § 64, Anm. 2;

---

[1]) Några gånger förekomme *arfingi*; dock är *erfingi* vanligare, likaså *leysingi* för det äfven förekommande *lausingi*. Här synes dock omljudet bero på anslutning till eller nybildning efter **erfingr* (Tunestenens **arbinga**), *leysing* (f.). Jfr. *fæðingi* af *fæðing*, *fæða*, *ræningi* af *ræna*, nyisl. *letingi* af *leti*, *æringi* af *ærr*, *æra*.

[2]) = äldre **erlanga-s* = ant. *erla-na-ga* eller *erlan-ga* af en möjligen utvecklad svag form till *erla-* (jfr. Bugge i T. f. Phil. VII, 219, samt Leo Meyer, *Die Gotische Sprache* s. 32, 517). Cleasby och Vigfusson anföra en form *Erli* bland »Pet-names» såsom förkortad af *Erlindr*, men här föreligger kanske en ursprunglig form (just = *erlan-*).

[3]) Sådana öfvergångar, som den, som då måste egt rum i *bandängja-bandingja*, belysas i slutet af denna afhandling. Jfr. ock not. 2) på nästa sida.

[4]) Öfvergången från *skapäri* till det vanliga *skapari* (i fsve. ock neutr. *hundari* för äldre *hundæri*) bör måhända sammanställas med de s. 7 not. 1 anförda fall, då äldre *ä* blifvit *a* framför *r*. — Det fulla *ä*-ljudet är, som man lätt på sig själf kan märka, svårt att bibehålla i obetonad afledningsändelse.

Gottl. L. har ock allmänt formerna på *-eri*) må jämföras. Bildningar på *-eskja* måste uppfattas på samma sätt som **bandengja*; så t. ex. *manneskja*, där vi än kunna i fno. bestämdt uppvisa *e* (fsve. afvikande med *i* och omljud *mænniskia*) = **mannäskja* af ett äldre *mannaskja*. [Got. *mannisks* kan motsvara fno. dubbelformer **mannask-* (i **mannaskja*) och **mannisk* (i *menskr*) liksom got. *maurgins* motsvarar ett fno. **morgann* (i *morgunn*) och **morginn* (i *myrginn*)[1]; med got. suffixalt *i* = fno. *a* kan ock jämföras got. *haubiþ* = fno. **hafað* (i *höfuð*)]. På samma sätt måste *forneskja* vara = *fornäskja* af ett äldre **fornaskja* (*fyrnska* däremot är närmast utgånget från ett **forniska*); så vidare *vitneskja*, *harðneskja* m. fl. — Jämför härmed adj. på *-eskr*, *-neskr* (analogibildning): *gotneskr*, *saxneskr*, *frakkneskr*, *jarðneskr*.

I andra bildningar med *e* i afledningsstafvelsen framför följande *i* måste detta *e* äfven uppfattas som *ä*[2]), d. v. s. som *i*-omljud af *a*. Så i *fangelsi*, väl närmast utgånget af ett adj. **fangall* (Graff upptager ett fhty. adj. *fangal*, hvaraf *ubarfangalî*, f., usurpatio, samt verbet *fangalôn*). Likaså i orden på *-endi*, ofta med dubbelformer på *-indi*, eller endast till finnandes under denna yngre form[3]); så *hyggendi* (och *-indi*) = *hyggändi*, af det äldre äfven befintliga *hyggjandi*, där *j* skyddat *a* från *i*-omljud liksom i *fjandr*; likaså *hægendi* (*-indi*) af äldre *hægjandi* (fins i fsve.; af en grundform **hógandi* har väl Homiliebokens *hogyndi* (jfr. Gottl. Lagens *hugundinn*) utgått); *sannendi* (och *-indi*) = *sannändi* (af *sannandja-*; fsve. *sannind* är en

---

[1]) Jfr. ock fsve. *opin* och *ypin*, nysve. *öppen*. Fhty. har *offan*, fs. *opan*, ags. *open*; men ffris. *epen* med omljud (jfr. ffris. *fella* = *fylla*; *ken* = fno. *kyn*; *kessa* = *kyssa*) liksom fsve., och äfven med en dubbel-(dialektisk) form utan omljud *opin* (enligt Heyne, *Kurze Laut- und Flexionslehre der altgermanischen Dialecte*, 2 Aufl. s. 66).

[2]) D. v. s. från *a* har öfvergången närmast skett till *ä*; men detta *ä* har säkerligen snart i afledningsändelser öfvergått till *e*. Jämför nedan om utvecklingen *ä-e-i*.

[3]) Om dubbelformerna *-endi* (= älst *ändi*) och *-indi* jfr. förra noten och s. 15 n. 3.

feminin *i*-stam; fno. *sannyndi* kan ha utgått från **sannundja*, jfr. Gottl. Ls *sannundum* (af ett fem. *sannund*?) Rydq., II, 96); *vísendi* («old form», *Cleasby* och *Vigfusson*; «modern»: *vísindi*); *klókendi* (och *-indi*), *líkendi* (*-indi*), *vélendi* (*-indi*), *harðindi*, *sárindi* m. fl. *Heilindi* och *réttendi* (och *-indi*) ha biformer på *-yndi*, som kunna liksom *sannyndi* hänvisa på *-undja* försvagadt af *-andja* (jfr. *-all* och *-ull*, *-agr* och *-ugr*). *Kvikvendi* el. *kvikendi*, *tíðendi* (sällan *-indi*) och *kvígendi* (*-indi*) höra ock hit. De fsve. hithörande formerna med *a*: *qvikandi*, *tiþandi* (sällan *-inde*), *qvighandi* (och *-ændi*) kunna icke uppfattas såsom äldre former (såsom Rydqvist II, 131 synes vara benägen att göra), ty det ursprungliga *-andi* måste genom *i*-omljud ha blifvit *-ændi*; utan *-andi* torde i dessa fall ha senare utvecklat sig genom analogibildning efter pres. part., hvilket så mycket lättare kunnat ske, som ifrågavarande bildningar på *-ændi* i fsve. äro högst få, men däremot naturligtvis participialformerna på *-ande* högst talrika. Denna förklaring styrkes af fsve. *ærandi*, som förekommer senare än *ærændi*, *ærende* (se Rydqv. II, 130). Detta samt det härtill svarande fno. *erendi* (*-indi*) äro väl ock, oaktadt sina *æ*, *e* (uppkomna genom inverkan af *r*?), att hänföra till äldre **arändi* — *arandja* (denna senare form sättes ock som germanisk grundform af Fick W² s. 695). Den fno. dubbelformen *örindi* är väl att härleda ur ett **arundi* (fs. *arundi*, fhty. *arunti*) -**aryndi*, hvaraf genom inverkan af *y* på *a*[1]): *öryndi*; sedan genom analogibildning med de öfriga *örindi* och *örendi*.

Fno. *hjarni* återföres af Fick (W² s. 738) till en grundform *hvirnja-*. Enligt ofvan uppvisade ljudlag skulle emellertid denna grundform i fno. nödvändigt blifvit *hirni*. *Hjarni* har i st. till grundform *hernan-*, som förhåller sig till got. *hvairnei*, fhty. *hirni* (*ja*-bildningar) alldeles som fsve. *miælti* till *milti*[2]).

---

[1]) Då såväl *i* och *u* som *vj* verka omljud på *a*, synes det sannolikt, att äfven *y* haft denna kraft.

[2]) Jfr. med *hernan-* och *hvirnja-* grek. *κράνος* och *κρανίον*, hvilken senare form således icke fullt motsvarar fno. *hjarni*, såsom ofta plägar angifvas.

Med hänsyn till de fno. *ferskr*, *bjarmskr*, **fjarrskr* (hvaraf subst. *fjarrski*) må här erinras därom, att icke alla adj. på *-sk* hafva *i*-omljud (såsom *bernskr*, *mælskr*, *sænskr*, *-lendskr*; jfr. *firzkr*), utan att flere sakna detta, d. v. s. ej utgå från en äldre form på *-isk*; så *horskr*, *karskr*, *vaskr* (= **varskr*?), *þrjózkr*, *danskr*, *gautskr*, *valskr*; jfr. fsve. *dulsker* (nysv. *dolsk*) jämte *dylskr*, *trulsker*, *varsker* m. fl. Med *fjarrski* jämför ock fno. *þrjózka*, *þroski*, fsve. *þiufska*, *folska*.

Till tvänne starka verb med afljudsserien *e-a-u-o* angifvas infinitivformer på *-ja*, men med *e* i rotstafvelsen, nämligen *belgja* och *svelgja* (se Wimmer, Fornno. Forml. § 113). Af alt det ofvan anförda är det tydligt, att dessa former ej kunna vara starka infinitivformer att sammanställa med *liggja*, *biðja*, ty de hade då måst lyda *bilgja* och *svilgja*. Till *bólginn* bör altså en infin. form **belga* antagas. *Belgja* (= *balgja*) är däremot infin. till det svaga verbet *belgja*, *gð*. *Svelgja* är likaledes = **svalgja* (jfr. ofvan s. 9 n. 1), d. v. s. infin. till det svaga verbet *svelgja*, *svelgða* (detta svaga impf. finnes ej upptaget hos Fritzner, men förekommer enligt Cleasby och Vigfusson i en vers från 14de århundradet). Den rätta starka infinitivformen är *svelga*, som äfven fins [1]).

---

[1]) Doktor Wimmer har haft godheten skriftligen, med anledning af hvad jag ofvan yttrat, fästa min uppmärksamhet på den förklaring af *svelgja*, **belgja*, som han lemnat i sin *Fornnordisk Formlära*, Lund 1874, s. 108, anm. till § 109. Jag måste emellertid fasthålla vid min förklaring af *svelgja* (= *svalgja*) såsom den svaga och *svelga* såsom den starka infinitivformen, hvilka brukats jämte hvarandra med samma betydelse, hvarvid den svaga formen kommit att nästan utränga den starka — hvartill måhända förkärleken för *j* efter *g* bidragit — liksom tvärt om i impf. den starka formen nästan utträngt den svaga. På samma sätt stå med samma betydelse jämte hvarandra de starka och svaga verben **belga*, *balg* och *belgja* (= *balgja*), *lgð*; *gjalda*, *galt* och *gilda*, *ld*, m. fl. Denna förklaring synes mig enklare och sannolikare än Wimmers. — Äfven med antagande af Wimmers förklaring af *svelgja* finnes väl intet skäl att i öfverensstämmelse med denna — enligt denna förklaring — oregelbundna form konstruera fram ännu en oregelbunden bildning **belgja* (så Fritzner, Wimmer, Cleasby och Vigfusson) i st. f. den regelbundna **belga*, mot hvars antagande intet hinder möter.

Slutligen kan anmärkas, att fno. *skelgja* väl hör till samman med *skjálgr*, såsom Fritzner anger, men ej är bildadt häraf, ty då skulle det ha hetat *skilgja*, utan är = *skalgja* (med dubbelformerna *skalg-* och *skelg-* (i *skjálgr*) jfr. de ofvan s. 6, 9 uppvisade *balk* — *belk*, *karf* — *kerf*, *spal* — *spel*, *svalg* — *svelg*, *vark* — *verk*); samt vidare att *bergja* och *birgja* ej äro samma verb, såsom de måste vara, om grundformen till det förra vore *birgja*, såsom Fick (W² s. 814) vill, utan att *bergja* är = **bargja* men *birgja* däremot, såsom ofvan (s. 5) visats, = ett ursprungligare *bergja* (här således åter dubbelformer af den germaniska roten: *barg* — *berg*; jfr. det starka verbet *bjarga* — *barg*.).

Slutföljden af den granskning, jag här senast företagit mig, blir sålunda den, att *öfvergång från* (*af* ***a*** *försvagadt*) ***e*** *till* ***i*** *framför följande* ***j*** *eller omljud verkande* ***i*** *är en* ***allmänt herskande*** *fornnordisk* ***ljudlag***, *som endast lider ett enda, väl begränsadt undantag*, nämligen då *e* närmast efterföljes af *h*. Vigten af denna lags erkännande har läsaren i det föregående nogsamt haft tillfälle att inse, då medelst denna lag den rätta naturen af flere hittils orätt uppfattade former kunnat uppvisas[1].

Innan jag lemnar det nordiska språkområdet må anmärkas, att nysve. i många fall genom en nyare ljudöfvergång, sedan den gamla lagen förlorat sin kraft, fått *e* eller *ä* i st. f. det äldre *i*. Så i *bedja, herde, medja* (jämte *midja*), *segla*, *rägna* (*regna*), *kärna* (*tjärna*), *värka* (*verka*). I nyisl. finnas ock exempel härpå. Så i *kveðlingr* för äldre *kviðlingr* (se ofvan s. 6), i *menjar* för *minjar* (enl. Cleasby o. Vigfusson).

(Forts.)

[1]) I ingen grammatika finnes emellertid ännu, så vidt jag har mig bekant, denna lag införd; och som ett bevis på, huru oförstådda de företeelser äro, som hemfalla under den samma, kan anföras, att det hos Cleasby och Vigfusson finnes såsom en särskild egendomlighet anmärkt, att *nista* kommer af *nesti* [bättre *nest*] »as *gista* from *gestr*» (a. st. s. 455). Den förra öfvergången är emellertid, som vi sett, en af de allra allmännaste, då däremot den senare är högst egendomlig och svårförklarlig, såsom vi längre fram skola finna.

Den grekiska verbalbygnaden tecknad af Georg Curtius.

Af *Vilhelm Knös*

Det är omkring halft annat år sedan den fräjdade Leipzig-professorn, den store mästaren på det etymologiska området, hellenismens klarseende banerförare inom det språkvetenskapliga förbundslägret, öfverraskade verlden med ett nytt digert arbete. Das Verbum der griechischen Sprache seinem Bau nach dargestellt von Georg-Curtius. Erster Band. Leipzig 1873 har säkerligen ej undgått någon fackmans upmärksamhet. Så väl författarens öfver hela den lärda verlden välkända och högt aktade namn som ock det vigtiga och på intressanta enskildheter rika ämnet hafva — därom äro vi förvissade — redan från dess första framträdande tillvunnit det samma en vidsträkt läsarekrets. Och om det än närmast behandlar det grekiska verbet, sprider författarens djupgående och omfattande undersökningar öfver många hufvudfrågor ett klart ljus öfver större eller mindre delar af det indisk-europeiska språkfältet, då han alt igenom går historiskt fram och söker upvisa, ej hvad det grekiska verbet en gång var, utan huru detta som var småningom upvuxit ur de små frön, som utgöra de indisk-europeiska språkens begynnelser. Detta är också hvad man af vår författare kunde vänta. Hans verksamhet är nämligen sådan, att man med fullt skäl torde kunna på honom mutatis mutandis tillämpa hans egna ord om Jacob Grimm, yttrade i 'Antrittsvorlesung' d. 30 April 1862: «Denn in der That möchte es schwer sein zu entscheiden, ob Jacob Grimm um die Sprachforschung oder um die deutsche Philologie sich grössere Verdienste erworben hat.» Härtill kommer, att knappast någon del af den grekiska grammatiken erbjuder ett så stort allmänt intresse som verbet. Ty här gå hand i hand med hvarandra ett troget bevarande af urgamla bildningar och en sträfvan att utföra det påbörjade och fylla det felande, hvilka riktningar draga å ena sidan den jämförande språkmannens och å den andra den

speciele hellenistens håg till detta språk, så formrikt och på samma gång så omväxlande i sin formrikedom med så fina skiftningar i både ljud och betydelser.

Ännu en omständighet är att upmärksamma. Det grekiska språket är åt oss bevaradt ej blott i en mängd skaldeverk och skrifter i obunden stil från vidt skilda tider och olika landskap, utan ock i en massa inskrifter äldre och yngre, hvilka naturligen i än högre grad än de förra bära sin tids och sin orts munartliga prägel, hvadan detta språk, sådant det ligger framför oss, företer högst betydliga dialektiska skiljaktigheter, hvilka just visat sig vara af den allra största betydelse för upfattningen och tolkningen af enskilda ord och ordformer.

Det omnämda arbetet utgifver sig vara en omarbetning af det 1846 utkomna arbetet 'Die Bildung der Tempora und Modi im Griechischen und Lateinischen'. Men hvilken stor skilnad mellan dessa båda arbeten! Visserligen är planen här i två afseenden ändrad. Den genomgående jämförelsen med den latinska verbalbygnaden är här lemnad å sido, under det i stället det grekiska verbet i hela sitt omfång uptagits till behandling och vigt lagts på fullständighet. Den förnämligaste skilnaden ligger dock i själfva behandlingen af ämnet. Mellan dessa båda arbeten ligga också 27 år af den rastlöst sig utvecklande språkvetenskapen, mellan dem ligga såsom frukter af samma författares rika verksamhet ej blott det i afseende på det grekiska språkets ljud- och ordbildningslära epokgörande storartade arbetet 'Grundzüge der Griechischen Etymologie. Dritte Aufl. 1869', utan ock en mängd mindre skrifter, bland hvilka här särskildt må nämnas de till omfånget obetydliga, men till innehållet så betydelsefulla afhandlingarne 'Zur Chronologie der Indogermanischen Sprachforschung. Zw. Ausg. 1873' [Abhandl. d. philol.-hist. Cl. d. K. Sächs. Ges. d. Wiss. B. V N° III] och 'Über die Spaltung des A-Lautes im Griechischen und Lateinischen mit Vergleichung der übrigen europäischen Glieder des indogermanischen Sprachstammes' [Berichte üb. d. Verhandl. d. K. Sächs. Ges. d. Wiss. Philol.-hist. Cl. 1864 I]. Utan dessa båda afhandlingar hade

'Das Verbum der griechischen Sprache' icke kunnat skrifvas så, som det är skrifvet.

Då jag just var i begrepp att nedskrifva dessa rader, hann upp till min aflägsna bygd ett arbete, som genom själfva sin titel angifver sig som ett slags motstycke till det, som jag här företagit mig att behandla. Detta arbete kallar sig 'Das altindische Verbum aus den Hymnen des Rigveda seinem Baue nach dargestellt von B. Delbrück. Halle 1874'. Eburu det uteslutande är egnadt åt fornindiskan och det sålunda egentligen är mig helt och hållet främmande, synes det dock lämpligt att, där en jämförelse mellan dessa båda arbeten med fördel kan anställas, försöka en sådan, ehuru det redan på förhand må sägas, att författaren är ytterst sparsam på alla historiska undersökningar och egentligen endast lemnar en, om ej fullständig, åtminstone särdeles utförlig och vetenskapligt ordnad förteckning på alla verbalformer i Rigveda.

Sedan Curtius förklarat sig med verb mena ett mer eller mindre vidt utgrenadt system af ordformer, hvilka alla äga betydelse af verksamhet eller tillstånd (mit der Kraft der Aussage ausgestattet), utgått från en stam och sammanhållas af en betydelse, tager han en statistisk öfverblick öfver antalet af former i ett sådant system. Antalet af grekiska verbalformer, då så väl verbum finitum som verbalnomina tagas med i räkningen, men alla fullkomligt lika former endast räknas en gång, når det aktningsbjudande talet 507, under det att det latinska verbet endast har att upvisa 143 enkla former och det gotiska verbet stannar vid 38. Sanskrit åter går i detta afseende vida öfver grekiskan. Den bestämda summan är svår att upgifva, då knappast något verb kan tänkas förekomma i alla bildningar af tempora och modi, äldre och yngre, och vidare såsom kausativ, desiderativ och intensiv, men man kan göra sig en föreställning om det oerhörda antalet former, då Delbrück uplyser, att roten *kar* med sina fyra presensbildningar gifver 336 former af verbum finitum i presens mot grekiskans 68.

Att denna formrikedom småningom upstått, är ett histo-

riskt faktum. Så visa sig 5 eller 6 verbalbildningar vara yngre än de homeriska dikterna, så vidt man därtill kan sluta däraf, att de i dem aldrig förekomma, näml. futurum af passiva *θε*-stammen, optativ af fut. och perf. (Rehdantz, Xen. An. V, 7, 26) det aspirerade perfektet, den vidsträkta användningen af *κ* i det aktiva perfektet samt (enligt Schleicher Comp[3] 667) 3 plur. imperativ på -*τωσαν*. Den stora massan af de grekiska verbalformerna tillhör dock en äldre tid och visar sig genom jämförelse med de beslägtade språken till allra största delen vara ett arf gemensamt med alla eller de flesta indisk-europeiska språk. Härefter framhåller C. skilnaden mellan rekonstruerande undersökningar, genom hvilka man af de skilda språkens former sluter sig till en ursprunglig indisk-europeisk grundform, och de konstruerande, genom hvilka man upvisar, huru denna grundform bildats. Vigtigt är visserligen att i enskilda fall bestämma, hvilken denna grundform varit. Men är det alltid möjligt? Hvad hindrar oss att antaga, att denna till och med någon gång varit fullare eller ursprungligare än den ålderdomligaste (ljudrikaste) i något språk bevarade formen synes fordra, och att en likformig afslipning af den samma sedan efter skilsmässan ägt rum? Och vidare hvad hindrar oss att antaga, att det vid gemensamhetstidens slut förefans dubbla former af samma värde och betydelse? Kunna vi ej antaga optativ med 1 sing. dels på -*mi* och dels på -*m*, liksom vi synas ha skäl att som indisk-europeisk ordstam förutsätta *ai-va-* (fbaktr. *aē-va-*, gr. *οἰ-ϝο-*) jämte *ai-na-* (gr. *οἴ-νη*, lat. *oi-no-s*, *u-nu-s*, got. *ai-n-s* m. m.)? Jämför Schmidt 'Verwantschaftsverhältnisse' s. 29 f.

Curtius gifver så ett kort utdrag af de konstruerande undersökningar, han utfört i den ofvan nämda afhandlingen 'Zur Chronologie'. Han urskiljer härvid olika grupper af verbalformer, bildade i vidt från hvarandra skilda språkperioder, som lagt de olika bildningarne så att säga i lager på lager på hvarandra, hvarigenom denna konstmässiga bygnad upstått, i hvilken vi om hvarandra och rent af vid sidan af hvarandra finna bildningar från mycket skilda tider, likasom geologien lär oss, att de olika,

nu vid sidan af hvarandra liggande, lagren af vår jord ej uppstått till sammans, utan äro att tillskrifva flera från hvarandra vidt skilda perioder. Det första steget till en verbalbildning togs, då till den rena roten lades pronominalstammar i predikativ förbindelse: *da-ta* 'gifva-han', 'gifvande (är) han'. I den klara skilnaden och det bestämda isärhållandet af denna predikativa förbindelse från den till tiden mycket yngre attributiva, hvarpå nominalböjningen grundar sig (*aga-sa* 'föra-han' = 'förare'), ligger fröet till de indisk-europeiska språkens så rika och på samma gång följdriktiga böjningssystem. Till detta bildningsskede höra i grekiskan hufvudsakligen presens, imperfekt och aorist II akt. och med. af de s. k. verben på -*μι* samt perfekt och plperf. pass. af alla verb. — Det andra skedet omfattar rotens utvidgning genom suffix. Sådana med suffix utvidgade rötter finna vi t. ex. i *aga-ti* *ἄγε-ι* *agi-t*, i hvilka former ingår den af roten *ag* genom vokalsuffixet *a* bildade stammen *ag-a-*, hvilken stam genom tillägg af en annan pronominalstam i attributiv förbindelse ger oss det nyss anförda *aga-s* *ἀγό-ς*, vidare i de med suff. *na-* *nu-* bildade *σκίδ-να-μεν* *ὄρ-νυ-μεν*, hvilkas suffix vi återfinna i nominalbildningarna skr. *svap-na-s* gr. *ὕπ-νο-ς*, skr. och got. *su-nu-s* 'son'. Stamsuffixet *a* inträngde allt mer och mer och utgör kännetecknet på den grekiska s. k. konjug. på *ω*, där vokalen *a* öfvergick dels till *ε* dels till *ο*. Hit höra sålunda pres., imperf. och aor. II akt. och med. af verben på *ω*. — En tredje grupp af verbalformer utgöres af sådana, som äro bildade genom sammansättning med hjälpverb såsom *as* vara, *ja* gå, *dha* sätta, göra: ex. *ἔ-λυ-σα-ς* egtl. = 'då lösa vara du', *ἐ-μίγ-η-ν*, *ἐ-λύ-θ-η-ν*. Man jämföre de i vissa språk till hjälpverb öfvergångna, ursprungligen fulltoniga verbalbegreppen *stå* (lat. *stare*, fr. *été*), *blifva*, *hafva*, *bo* (skr. rot *vas*, got. *visan*, sv. *vara*), det engelska uttrycket *did you see him* eller det franska *je vais faire*, de med *θ* i *ἐ-λύ-θ-η-ν* till härkomsten sammanfallande imperfektsuffixen i got. *hab-ai-da*, sv. *svara-de* o. s. v. Dessa verbalformer kallas sammansatta med samma skäl som t. ex. *λογο-γράφο-ς* o. a. kallas sammansatta nominalformer. — Att i per-

sonaländelserna ligga betydelserna af person och antal och oftast äfven af verksamhetsförhållande (διάθεσις, genus verbi), samt att i verbalbildningen äfven ingå andra bildningselement såsom modusmärke, augment m. m., har förf. utan tvifvel ansett öfverflödigt att i sin inledning omnämna.

Härpå uptagas till bemötande ett par af andra vetenskapsmän uttalade åsigter. Först den från Karl Ferd. Becker härstammande och af Westphal i hans 'Philosophisch-historische Grammatik der deutschen Sprache' samt nu senast i hans 'Methodische Grammatik der griechischen Sprache' förfäktade, åsigten, att personaländelserna, enligt W. de mediala, äro prius i förhållande till personalpronomina såsom posterius. Denna åsigt, som stöder sig på det missförstånd, att personaländelserna skulle ursprungligen vara personalpronominas nominativformer, och vidare bestrider möjligheten af de sekundära ändelsernas upkomst genom stympning af de primära samt möjligheten af tredje persons pluraländelses (*anti*, *nti*, *nt*) bildning af de båda sammansättningsdelarne *an* och *ta*, varder här så grundligt och fullständigt nedgjord, att denna i sig själf föga tilltalande och från ljudlärans synpunkt ytterst djärfva åsigt väl aldrig mer skall på allvar lyfta upp hufvudet. Såsom redan i det föregående nämts, äro personaländelserna bildade af pronominalstammar, ej af dessas nominativformer. Kasusbildningen tillhör ett mycket yngre tidsskede i språkutvecklingen (Curtius, Zur Chronologie). För de sekundära ändelsernas upkomst ur de primära talar en mängd språkliga företeelser, och beträffande ändelsen för 3 pl. har W. ej tagit reda på den förklaring, som gifvits. Dessutom anföras flera fullt analoga bildningar från andra språkstammar. Den andra af Curtius bekämpade åsigten gäller de sammansatta verbalformerna. Mot Westphal och Merguet (Die Entwickelung der latein. Formenbildung, Berlin 1870) visar Curtius, att hjälpverbet ej fogats till en böjd verbalform, utan till en verbalstam eller en tempusstam, hvarpå analogi anföres från nominalsammansättningen. — Detta är i korthet det vigtigaste af första kapitlet, som bär öfverskriften 'Einleitung'.

Kap. II behandlar personaländelserna. Schleichers åsigt, att ändelsen 1 sg. perf. akt. är *a* upkommet ur (*m*)*a*, förkastas af Curtius, och med honom instämmer äfven Delbrück. För Schleichers åsigt kan möjligen anföras ett par likartade företeelser från de ariska språken (skr. och fbaktr. 1 sg. med. utan *m* och 3 sg. perf. med. utan *t*); häremot ställer Curtius grek. och lat. pres. 1 sg. på *ω* *ô* och fbaktr. pres. på *â*. C. tror sig dessutom finna ett stöd för sin mening i det aiol. *ϝοίδη-μι*. Att bygga något på denna enstaka form af detta genom sin snart sagdt i vår språkstams barndomstid förlorade reduplikation och sin presentiela betydelse så godt som till ett presens öfvergångna perfekt synes väl vågadt, då det möjligen kan vara bildadt i likhet med aiol. presensformer ss. *ὄρη-μι*. Däremot kan det vara af betydelse, att enligt Delbrück s. 24 detta *a* i 1 sg. perf. akt. i vedaspråket stundom är långt. För vokalens ursprungliga längd talar äfven latinet med sitt *legî*. Utan tvifvel är denna vokallängd svår att förklara med antagande af den Schleicherska åsigten, men synes enligt den andra finna en ej förkastlig motsvarighet i nyss anförda presensformer. Mot Schleichers förklaring skulle möjligen vidare kunna anföras, att enligt en af Kuhn (Kuhn's Zschr. XV, 404) upstäld ljudlag grek. *α* såsom slutljud motsvarande skr. *a* antingen förutsätter ursprunglig vokallängd, såsom vi här af vedaspråket manas att antaga, eller ock ett bortfallet nasalt slutljud, hvilket pekar på den af C. hyllade åsigten. Schleichers förklaring för öfrigt Comp.[3] 724 är minst sagdt underlig. För mig ställer sig saken på följande sätt. Vokalen *α* i *οἶδα* kan knappast vara af annan art än *α* i *οἶδα-ς* (*α* 337, Theogn., Eur., alii), och *α* i *οἶδα-ς* kan knappast vara något annat än *α* i *λέλοιπα-ς*, och *α* i *λέλοιπα-ς* knappast något annat än *α* i *λελοίπα-μεν λελοίπα--τε λελοίπα-σι*. Att *α* i det senare perfektet är tematisk (stambildande eller stamutvidgande) vokal och tillhör perfektstammen, torde vara höjdt öfver alt tvifvel. Detta tematiska *α* visar sig i konj. optat. och imper. under de vanliga formerna af *ο* och *ε*, men vi hafva ju äfven *ε* i 3 sg. ind., och aor. I tematiska *α*

undergår samma förändring i konj. akt. och med vissa optativformer samt 3 sg. ind. akt. Se vi saken historiskt, urskilja vi två bestämdt från hvarandra afsöndrade skeden för perfektbildningen. Det första skedet omfattar sådana former, som sakna tematisk vokal. Från denna tid förskrifva sig skr. *vêt-tha vid-ma*, gr. *ϝοῖ(δ)-σθα* (*ϝοῖσ-θα*?), *ϝίδ-μεν*, skr. *va-van-ma ra-rabh-ma* etc., gr. *ἔ-οιγ-μεν εἰλήλουθ-μεν* o. a. Här skulle 1 sg. lyda *vi-vâid-ma* eller *vâid-ma*. Till andra utvecklingsskedet höra perfektformer med tematisk vokal: skr. *tu-tôda*, 3 du. *tu-tuda-tus*, 1 pl. *tu-tudi-ma* af perfektstammen *tu-tôda- tu-tuda-*, gr. *λέ-λοιπα λε-λοίπα-τον λε-λοίπα-μεν* af perf.st. *λε-λοιπα-*. Af 1 sg. **tu-tôda-mi* **λε-λοιπα-μι* upstodo sannolikt hufvudsakligen genom reduplikationens inverkan *tu-tôda λέ-λοιπα*. I sanskrit företer ju perfektet öfver allt med undantag af 2 sg. ändelser, som äro kortare än de vanliga primära eller af dem försvagade. Personaländelserna för 1 och 3 sg. äro också de flyktigaste af alla. Ändelsens bortfallande i 1 sg. är för öfrigt, såsom efter Curtius redan anmärkts, jämförligt med förhållandet i åtskilliga presensformer. Från denna tematiska perfektbildning intränger den tematiska vokalen i första skedets perfektbildningar, såsom vi jämte *ἐ-τίθη-ν* äga *ἐ-τίθουν*, jämte *ἴ-ο-μεν* äfven *ἴ-ω-μεν*, och i vedaspråket utbildar sig den regeln, att om stamstafvelsen är kort, fogas ändelsen omedelbart därtill, om stamstafvelsen är lång, träder ett 'sammanbindande' *i* mellan den och ändelsen (Delbrück s. 119). Således t. ex. *va-van-ma*, men *va-vandi-ma âri-ma*. Formen *vêt-tha* är äfven för vedaspråket en kvarstående ålderdomlighet. Från grekiskan erinras om *οἶδα-ς οἴδα-μεν ἐ-οίκα-μεν* (jämte *ἔ-οιγ-μεν*) *ἐληλύθα-μεν* (jämte *εἰλήλουθ-μεν*). Så bildades nu nya tematiska former för 1 sg., hvilka helt och hållet uttrångde de urgamla icke tematiska formerna: i stället för det ursprungliga *(*vi-*)*vâid-ma* inträdde sålunda det yngre **vâida*(*-mi*), som vardt uphof till skr. *vêda* och gr. *οἶδα*.

Ändelsen -*μι* 1 sg. optat. kallade Bopp oorganisk, och Schleicher menade, att den 'genom analogi' tagit den sekundära ändelsens plats. Häremot framhåller Curtius, att det skulle vara

en analogi med något ovanligt, och påpekar just denna ändelses brist på analogi eller egendomlighet. Härvid vill jag endast anmärka, att, om man antager den vara bildad enligt analogi, den måste härstamma från en tid, då *mi* ännu var den allmänna ändelsen för 1 sg. pres. ind., d. v. s. senast från början af den hellenisk-italiska språkperioden. Men ett sådant antagande är nu endast den sista tillflykten, och Curtius framställer med åberopande af ett par likartade företeelser inom de indiska språken den åsigt, att denna ändelse för optat. är uråldrig. Delbrück s. 23 vill nu ej erkänna värdet af dessa indiska optativformer såsom stöd åt Curtius' åsigt. Förlorar den sålunda detta fäste inom de indiska språken, kan det synas varda svårt att upprätthålla den samma. För frågans bedömande måste man först se till, huru vidsträkt denna användning af *-mi* i optat. är, och erinras då om det af C. förbigångna förhållandet, att denna ändelse i optat. alltid är förenad med modusmärket *ι*, hvaremot ändelsen 1 sg. optat. *-ν* alltid är förbunden med modusmärket *ιη*: således *λύο-ι-μι λύσα-ι-μι* [*τιμῷ-μι*] *φιλοῖ-μι δουλοῖ-μι*, men *λυθε-ίη-ν ἱστα-ίη-ν τιθε-ίη-ν ε-ἴη-ν τιμῴη-ν φιλοίη-ν* o. s. v. Detta ådagalägger inom grekiskan befintligheten af en dubbel ändelse för 1 sg. optat. akt; den primära ändelsen håller sig fast vid det korta modusmärket, vid det långa modusmärket nöjer språket sig med den sekundära. Båda formerna äro likstafviga: *φιλοῖμι φιλοίην ἴο-ι-μι ἰο-ί-ην.* Få vi härmed sammanställa Schleichers förklaring af skr. *bharêja-m*, stämmer detta i afseende på det långa modusmärkets förening med den sekundära ändelsen i 1 sg. optat. fullkomligt med det grek. *φιλοίη-ν.* Så synes äfven förhållandet vara med fornbaktriskan. Likaså står enligt Schleicher det got. *baírau* för **bira-ja-m*, och det lat. *amem* är till sin bildning närmast att jämföra med det gr. *τιμῴην.* Fem språkfamiljer vitna sålunda om föreningen af det långa modusmärket med den korta personaländelsen, och grekiskan är det enda språk, som, mig veterligen, i 1 sg. afgjordt visar det korta modusmärket. Men det är också det enda, som i optat. äger ändelsen *-mi*, och det äger den endast i förening med detta

för grekiskan i denna person egendomliga modusmärke. Må man därför ej förhasta sig vid bedömandet af den ovanliga ändelsen -*μι* i denna verbalform. Sanskrit och gotiskan förutsätta grundformen *bhara-ja-m*, liksom grekiskan och latinet förutsätta grundformen *es-jê-m*; grekiskan ensam åter grundformen *bhara-i-mi*, ty lat. optat. (fut.) 1 sg. **ferem(i)* ersättes af konj. *feram*. För den af Schleicher upstälda grundformen *bhara-i-m* finna vi intet stöd. Kunna då ej dessa båda grundformer *bhara-ja-m* och *bhara-i-mi* åtminstone tills vidare antagas bredvid hvarandra? Det är utan tvifvel bättre än att söka tvinga in den ena i den andra. Och kunna vi ej för det indisk-europeiska grundspråket antaga dubbla former lika väl, som vi äga sådana i gr. *φιλεο-ιη-ν φιλοίην* och *φιλεο-ι-μι φιλοῖμι*? Det förefaller ganska naturligt, att den längre ändelsen lätt nog kunde bevaras vid det korta modusmärket, däremot undergick försvagning efter det långa liksom i augmenterade former. Får man med Schleicher antaga såsom det optativa modusmärkets grundform *ja*, som dels stärktes till *jâ* dels försvagades till *i*, synes af den ursprungliga förbindelsen -*ja-mi* ha framgått dels med försvagning af modusmärket -*i-mi* dels med försvagning af personaländelsen -*ja-m*. Är denna framställning riktig, visa sig de af Curtius anförda indiska formerna mycket misstänkta, då de förena det långa modusmärket med den långa ändelsen, något hvartill vi annars ej finna något motstycke.

»Warum aus **φέρο-μ* nicht **φέρον* ward, wie aus *ἔ-φερο-μ ἔ-φερο-ν*, bleibt freilich noch dunkel.» Hvarför ej **ὀδόντ-α-ν* såsom *σοφία-ν ὁδό-ν πόλι-ν*? Utan tvifvel emedan *ὀδόντα* var nog för formens igenkännande: *α* var utan *ν* ett tillräckligt kännetecken på ack. sg. Men hvarför ej pres. ind. **φέρον* till skilnad från konj. **φέρων φέρω*? Behofvet att särskilja de båda formerna var sannolikt ej nog starkt mot språkets fonetiska lagar, vare sig välljudets makt eller formens tidiga slitning genom dess flitiga användande.

Rörande 1 sg. tillägger jag endast, att, då Curtius efter Bekker anför en pres. konj. (*ἐθέλω-μι*) och 5 aor. konj. på -*ω-μι* från 9 ställen i de homeriska dikterna, Delbrück jämför

denna ändelse med den till den ariska språkgruppen inskränkta konjunktiväridelsen *-ni*, hvarpå dock inom Rigveda ej finnes något exempel. Däremot anföres från RV. flera exempel på *-ni* såsom ändelse för 1 sg. imper. — I förbigående må anmärkas, att man s. 46 saknar ett omnämnande därom, att den sekundära ändelsen *-m* gr. *-ν* alldeles bortfallit i imperf. *ἔα ἦα ἦ* och *ἤια ἦα* — den s. 172 och 175 af dessa former gifna tolkningen är mig ej rätt klar — samt i de båda sammansatta tempora aor. 1 ss. *ἔ-λυ-σα* och plperf. ss. *ᾔδ-εα*. S. 42 ff. afhandlas blott den primära ändelsens bortfallande i hufvudtempora. För 3 sg. finna vi s. 59 en öfverskrift '3) Abfall der Endung', under hvilken uptagas så väl hufvudtempora som historiska tempora och optativ.

Behandlingen af 2 sg. inledes genom en genealogisk öfversigt af alla ändelserna för denna person i grekiskan och deras härledning ur den allmänt antagna grundformen *tva*. Så genomgås de särskilda ändelserna *-σι -ς -θα* eller *-σθα*: för ändelsen *-ις* (*λύεις λύῃς*) hänvisas till det följande. Såsom en misskrifning torde man väl få anse hvad som säges s. 49, att personaländelsen helt och hållet bortfallit i *εἶ* 'du är', då denna verbalform på föregående sida förklaras ha upstått ur *ἐσ-σί ἐσι*. Af personaländelsen kvarstår således vokalen *ι*. En annan förklaring vore möjligen, att ändelsen *-σι* här utöfvat samma diftongbildande kraft som i *λύεις* och sannolikt i hom. *εἶς* (*εἲς*) 'du är', men i dessa former kvarstår sigma, som gått förloradt i *εἶ*.

Vi komma till den svårförklarliga ändelsen *-σθα* (*-θα*). Med rätta förkastar Curtius Bopps åsigt om sigmas tillkomst genom falsk analogi med de båda formerna *ἦσ-θα* och *οἶσ-θα* äfven som Schleichers om en dubbelställning af samma personaländelse i 2 olika gestalter *σ-θα*: en dylik betydelselös fördubbling har ej på annat håll upvisats. Själf tycks C. sväfva mellan två från hvarandra vidt skilda tolkningar. Enligt den ena äro hithörande verbalformer sammansatta med ett af roten *ἐς* bildadt *ἐσ-θα*. Denna ändelse skulle då vara ett motstycke till *-σασι* (*ἴ-σασι*, *εἴξασι*) och *-σαν* (*ἔ-δο-σαν*, opt. *δοίη-σαν*, imper.

ἴσ-τω-σαν) och med all sannolikhet böra jämföras med lat. 2 sg. perf. *-stî* (*vidi-stî*) och måhända med det got. *saisô-st.* Man skulle då kunna fråga: efter hvilken analogi är detta *ἐσ-θα* bildadt? Föreställer det ett presens eller ett preteritum? I sanskrit förekommer ändelsen *-tha* blott i perfektet, fornbaktriskan begagnar ändelserna *-ta -tha* likaledes blott i perfektet. Men *ἐσ-θα* skulle förmodligen fattas som ett presens ('du bist' C. s. 54). Vidare kan man ej undgå att fästa sig därvid, att, då det lat. *-stî* är uteslutande inskränkt till perf. ind., det gr. *-σθα* upträder i 9 pres. och ett fut. ind., 4 imperf. och blott ett perf. samt dessutom i 12 konjunkt. och 4 optat. Hvar är här motsvarigheten? Slutligen erinras om, att latinet jämte sitt *vidi-stî* har *vidi-stis vide-runt vide-ram vide-rim vidi-ssem* och *vidi-s-se.* Plpf. ind. är gemensam med grekiskan, lika så måhända 3 pl. perf. ind., de båda konj. och inf. åter afgjordt latinska nybildningar, och 2 pl. perf. ind. saknar motsvarighet i grekiskan. Under dessa förhållanden torde man ej utan de bestämdaste skäl böra med hvarandra sammanställa det lat. *-stî* och det sporadiskt i grekiskan upträdande *-σθα.* — Enligt Curtius' andra tolkning (jfr s. 102) har ur personaländelsen *tva* genom assimilation upstått *-ττα*, däraf genom dissimilation och aspiration *-στα -σθα.* Såsom exempel på assimilation af *tv* anföres det bekanta *τέτταρ-ες* af grundformen *katvar-as.* På detta sätt löses ock frågan om förhållandet mellan det hom. *-μεσθα* och det vanl. gr. *-μεθα.* Denna tolkning förutsätter, då dessa ensamt stående eller egendomligt grekiska former måste ha upstått på hellenisk grund eller, om jämförelsen mellan gr. *-σθα* och lat. *-stî* antages, på hellenisk-italisk grund, att personaländelsen *tva* i båda dessa personaländelser bibehållit sig i oförderfvadt skick så långt ned i språkutvecklingen. Det synes som man här skulle kunna sätta i fråga, huru vida detta är sannolikt, då personaländelserna i allmänhet redan vid gemensamhetstidens slut tyckas ha lidit så mycket af den ouphörliga slitningen. En annan betänklighet, som jag dock ej vill tillmäta någon stor betydelse, synes mig ligga i att antaga en dylik assimilation till två mutæ efter lång

vokal, då man vet, att lång vokal ytterst sällan åtföljes af 2 lika mutæ. Men i alla verbalformer, där ändelsen *-σθα* finnes, föregås den af lång vokal eller diftong. Och enligt båda tolkningsförslagen huru skall man förklara det i detta fall ovanliga gr. *α* i ändelsen *-σθα* samt, om jämförelsen med lat. *-stî* godkännes, den långa vokalen i denna ändelse? Här står ock ved. biformen *vêt-thâ* vid sidan. De många dunkla punkterna i hela denna sak nödga oss att öfver den samma uttala ett 'non liquet'.

Att 3 sg. *-τι* är bibehållen i det allmänt gr. *ἐσ-τί* tillskrifves skyddet af det föregående sigma liksom i *πίσ-τι-ς πύσ-τι-ς*. Bekant är, att Dorierna bevarade detta *τι* ss. *τίθ-ητι δίδω-τι* etc. Såsom *-σι* framträder denna ändelse ej blott i pres. ind. allm. gr. *τίθη-σι δίδω-σι* etc., utan ock i åtskilliga konjunkt. (däribland 75 homeriska) ss. *ἐθέλῃσι εἴπῃσι* o. s. v. Curtius, som i sitt föregående arbete beträffande dessa konjunktiver förklarade sig för skrifningen *-ησι*, har nu med en annan upfattning af epentesens väsende, slutit sig till det andra skrifsättet *-ῃσι* såsom det rätta. Den mest slående likheten härmed erbjuder dat. pl. 1 dekl. hom. *τῇσι* af **τη-σι tâ-si*; man jämföre äfven 2 dekl. *τοῖσι* af **το-σι* (Schleicher 69). Slutligen omnämnas de fall, då ändelsen helt och hållet bortfallit: *φέρει* anser C. ha upkommit ur **φερειτι* genom mellanformen **φερειτ*. Märkliga äro aiol. former ss. *τίθη γέλαι* (1 sg. *γέλαιμι*) *δίδοι*.

För 1 pl. förtjenar det att antecknas, att *-masi* i RV. enligt Delbrücks räkning förekommer mer än dubbelt så många gånger som *-mas*, näml. i 48 presensformer, under det *-mas* träffas i 20 presensformer och en futurform. Redan genom Ahrens är det doriska *-μες* väl bekant. Anmärkningsvärdt är, att denna ändelse är den enda, som för denna person förekommer på de herakleiska taflorna och där just i 5 sekundärformer.

Att Curtius i förklaringen af 3 pl. *-anti -nti* nu mera öfvergifvit sin äldre åsigt om den senare formen såsom den ursprungliga och nasalens tillkomst för att utmärka pluralen samt slutit sig till Schleichers utan alt tvifvel riktiga upfattning *an-ti*, är redan kändt af Erläut. s. 93. Märklig är den skiftande växling, som

dessa ändelser inom grekiskans skilda dialekter förete. Den fulla ändelsen *-anti* återfinnes i allm. gr. *ἴ-ᾱσι ἑ-ᾱσι* (skr. *j-anti s-anti*, lat. *s-unt*), samt i *τιθέᾱσι* o. d. och måhända i hom. *βεβά-ᾱσι γεγά-ᾱσι* o. a. Ändelsen *-nti* 1) är bevarad a) i doriska *ἄγο-ντι ἀνατίθε-ντι κρίνω-ντι* m. fl. och b) i några boiotiska former *οἴκε-ντι φίλε-ντι* — synbarligen med förlorad tematisk vokal ss. hom. iterativ: *πωλέσκετο* för **πωλε-εσκετο* —, 2) öfvergår till *-νσι* i arkadiskan ss. *κρίνω-νσι* (konj.)[1], 3) uppträder såsom *-σι* med föregående ersättningsförlängning a) i lesbiskan och hos Pindaros ss. *φαῖσι κρύπτοισι ἀπαγγέλλοισι γράφωισι* (konj.) m. fl.[2]) — *ἐπιρρόμβεισι* visar äfven det utstött tematisk vokal, då det måste vara upkommet ur **ἐπιρρομβε-ντι* för **ἐπιρρομβεο-ντι* — b) i joniska dialekten ss. *φᾱσί κρύπτουσι* etc. med bekant vokalförlängning, 4) visar sig slutligen i ny gestalt i det ensamt stående kretiska *ἔχονι* = *ἔχουσι*, så vida ej detta snarare är dat. plur. för *ἐχοντ-σι*.

Med stor försigtighet behandlas formerna *τιθεῖσι διδοῦσι δεικνῦσι* i deras förhållande till de attiska *τιθέασι διδόασι δεικνύασι*. Att de skulle upkommit ur dessa, kan väl nästan rent af nekas vara möjligt, ej så mycket emedan de längre ej finnas hos Homeros, som för sjelfva vokalernas skull. Ej vill väl någon på allvar säga, att ack. pl. *βοῦς* är sammandraget af **βο-ας* eller *γραῦς* af **γρα-ας*. Skulle ej en sådan förklaring gränsa till det orimliga, i synnerhet som dessa former på annat sätt få sin enkla språkenliga tolkning? Den enda utvägen för en dylik lösning af denna svårighet vore att antaga en försvagning af vokalen *α* till *ε* i ändelsen *-αντι* liksom i jon. *ἱστέασι*, hom. *πασέων* o. a., hvarigenom man skulle få formerna

---

[1]) Nära det arkad. kommer det kypriska *ἔξο(ν)σι* (fut. ind.) och *ἴω(ν)σι* (konj). Curtius' Stud. VII 245. Schmidt, M., Die Inschrift von Idalion s. 97.

[2]) Den lesbiska ersättningsförlängningen *α* till *αι*, *ο* till *οι*, som äfven visar sig annorstädes t. ex. i *παῖσα, νόμοις* = *πᾶσα, νόμους*, är fullkomligt öfverensstämmande med den joniska *ε* till *ει* ss. i *τιθείς* af **τιθεντ-ς*.

*τιθε-εντι *διδο-εντι *δεικνυ-εντι. Men hvad berättigar oss väl till ett sådant antagande? Olikheten i de båda fallen är ju ganska tydlig och bestämd. Ej häller kunna vi få ett stöd för denna nya ändelse i dor. ἐντί. Ty detta får med all säkerhet icke enligt Kühner Ausf. Gram. I 527 härledas ur *σε-ντι eller (ἐ)σ-εντι (?), utan enligt Curtius s. 147 ur ett *ἐσ-ντι. Det lat. *s-unt* motsvarar, såsom nyss angifvits, närmast gr. ἔ-ασι, ehuru *a*-vokalen i latinet sjunkit till *u*. — Jag återkommer till verbalformerna τιθέασι och τιθεῖσι m. fl. Landvoigts eller Buttmanns äfven af Schleicher gillade antagande för formerna τιθέ-ασι διδό-ασι δεικνύ-ασι af ändelsen -σαντι förkastas med rätta af Curtius. Och hvarför behöfves ett sådant antagande? Vi äga ju i ἴ-ασι exempel på ändelsen -αντι i förening med en på vokal slutande verbalstam. Det enda svårförklarliga är, såsom C. själf erkänner, cirkumflexen i de trestafviga formerna. Må man därför hålla dem i sär. De äro efter all sannolikhet olika bildningar lika väl som ἔ-ασι och det nyss nämda dor. ἐντί och hafva intet att göra med hvarandra mer än att de betyda det samma. Och hvad den föreslagna accentförändringen beträffar τίθεισι såsom bildadt af dor. τίθεντι, må vi akta oss för att våldföra former för att förklara dem. Det förut dunkla δοῦναι har i det nyuptäkta kypr. δοϝέναι vunnit en otvifvelaktig ledning för sin förklaring. Något må lemnas åt framtiden.

Här må några anmärkningar tilläggas öfver ett par af C. förbigångna förhållanden. Är i perf. δεδίασι γεγάασι μεμάασι ändelsen -ᾱσι (= -*anti*) och perfektstammarne utan stamvokal, såsom vi finna dem i δέδι-μεν Thuk., ἐκ-γεγά-την *κ* 138, μέμα-μεν *I* 641, eller är ändelsen -νσι och stammarne tematiska liksom 1 sg. δέδια? Huru afgöra detta? Om än för γεγάασι och μεμάασι någon tematisk perfektform ej kan framletas, bevisar detta knappast något. Schleicher antager naturligen ändelsen -ᾱσι i följd med sin åsigt om 1 och 3 sg. Att för vanliga tematiska perf. ss. λελοίπα-σι ändelsen ej är -ᾱσι, utan endast -νσι, torde med tämligen stor sannolikhet kunna påstås med åberopande af hvad som ofvan är sagdt angående 1 sg. —

En annan fråga är, huru vida i optativformerna på *-οιεν* och *-αιεν* ss. *λύοιεν λύσαιεν* och i de andra ss. *λυθεῖεν ἱσταῖεν* etc. ändelsen, såsom man får se i språkläror, är *-εν* och modusmärket *ι*, eller modusmärket är *ιε* och ändelsen *-ν*. Schleicher, som s. 667 är sväfvande, uttalar sig s. 703 bestämdt för den senare åsigten. Jag sluter mig ock obetingadt till den samma, icke blott på grund af jämförelsen med de beslägtade språken och därför att en ändelse *-εν* saknar stöd inom grekiskan för öfrigt, utan hufvudsakligen på grund af former sådana som *λυθεῖμεν λυθεῖτε*, i hvilka cirkumflexen ovilkorligen häntyder på en sammandragning, men ej, såsom Schleicher tycks antaga, af *λυθείημεν* — med *ειη* till *ει*, en sammandragning som knappast på annat håll kan upvisas —, utan af **λυθε·ιε-μεν* med användande af modusmärket *ιε*, hvilket vi således vänta att återfinna i 3 pl. I denna person kan cirkumflexen ej förklaras annat än genom falsk analogi med de öfriga formerna, i hvilka den enligt denna upfattning står med full rätt. Man påminnes härvid om *ἔκπλους ἔκπλου* etc. eller *χρυσοῦς χρυσοῦ* o. s. v.: i det förra ordet är det formerna med de lätta ändelserna, som i afseende på accentueringen blifva bestämmande för hela böjningen och liksom draga de andra formerna med sig, i det senare är det formerna med de långa ändelserna, som få ett dylikt öfvertag. — Jfr Curtius Erläut. 94.

Jag öfvergår till medialändelserna. Till förklaring af de singulara medialändelsernas upkomst och förhållandet mellan dem och de motsvarande aktiva ha hufvudsakligen tre olika åsigter framlagts[1]. Först må då nämnas, ehuru till tiden ej

[1] Här kan naturligen ej komma i fråga att ingå i en utförlig granskning af alla åsigter, som i denna fråga mer eller mindre löst och ytligt framkastats. Ej häller äger jag till hands mer än en högst obetydlig del af denna literatur. Nyligen är ämnet behandladt af W. Begemann, Zur Bedeutung des schwachen Præteritums der germanischen Sprachen, Berlin 1874, Anhang. Men häraf tycks ej mycken ledning vara att hämta: så synes han kasta allt om hvart annat. Och hvad skall man säga om en författare, som tycks anse *-μαι* vara bildadt i analogi med *-μι*, och å andra sidan *-μι* genom förkortning ha upkommit ur *-μαι*! För den lilla kännedom, jag äger om denna skrift, står jag i förbindelse till docenten A. Erdmann i Upsala.

den äldsta, Curtius' äldre åsigt, framstäld i 'Tempora und Modi', hvilken i stället för en vetenskaplig förklaring stannar vid en symbolisering och antager, att de mediala ändelserna upkommit genom diftongisering af de aktiva. Denna åsigt, af Müller-Lattmann och Löfstedt införd i deras skolgrammatikor, har nu af C. själf så grundligt vederlagts, att något därom ej vidare behöfver talas. Den andra är den Kuhn-Bopp'ska, den s. k. fördubblingsteorien, som anser *-μαι -σαι -ται* upkomna ur *ma-mi tva-tvi ta-ti*. Till denna sluta sig ock Schleicher och Curtius. För denna åsigt åberopar Bopp Vergl. Gram. II[3] 321 sig på gr. 1 sg. sek. *-μην ἐ-φερό-μην*, skr. 2 sg. sek. *-thâs a-bhara-thâs* och ved. 2 och 3 sg. imper. *-tât *bhara-tât*. Beträffande den sista ändelsen *-tât* behöfver det blott nämnas, att denna, som i RV. är tämligen vanlig för 2 person, men för den 3dje endast fins i ett enda exempel, nu mera efter Paninis föredöme allmänt fattas såsom en aktiv ändelse. Ändelsen *-thâs* kan lika väl förklaras efter den åsigt, som jag vill uptaga som den tredje. Återstår då det gr. *-μην*. Att på detta grek. *-ν* stöda en hel teori om de mediala verbaländelsernas upkomst synes vara att bygga på svag grund. Bekant är nämligen, att grekiskan ofta bifogar ett eufoniskt *ν* såsom slutljud och det icke blott efter korta vokaler såsom 1 pl. akt. *-μεν* (dor. *-μες*, sek. **-με*), 1 du. med. *-μεθον*, 1 pl. aiol. *-μεθεν* (C. 91), utan stundom äfven efter lång vokal eller diftong ss. plperf. 1 sg. *ᾔδειν*, 3 sg. *ᾔδει(ν)*, 3 sg. *ἔην ἦην*, 3 sg. *χρῆν*. Vidare erinre man sig det oförklarade *m*, som fins i 2 du. akt. skr. sek. *-tam*, gr. prim. och sek. *-τον*, samt i 3 du. prim. gr. *-τον*, sek. skr. *-tâm*, fbaktr. *-tem*, gr. *-την*. I dessa dualformer har nasalen utan alt tvifvel en djupare grund än att den skulle vara ett oväsentligt tillägg. Det kan ej vara meningen att härmed påstå, att nasalen i den gr. sek. ändelsen för 1 sg. med. står i något samband med denna nasal i de duala aktiva formerna, men så länge den senare ej är förklarad, synes den stå som en varning att ej göra sig säker att ha funnit nyckeln till ändelsen *-μην*. — Mot denna fördubblingsteori skulle först kunna anföras det osannolika däri, att flera olika Konsonanter

m tv t nt (för 3 pl.) skulle alldeles likformigt bortfallit mellan två vokaler. Härvid åberopar Curtius sin afhandling 'über die Tragweite der Lautgesetze' [Berichte üb. d. Verhandl. d. k. sächs. Ges. d. Wiss. zu Leipzig. Philol. hist. Cl. 1870. I]. Onekligt är att särskildt i fördubblingar i viss mån andra ljudlagar inträda än de som vanligen styra ett språks ljudförhållanden. Såsom bevis härför kunna anföras lat. perf. ss. *pêgi frêgi*, som sannolikt upstått ur **pe-pig-i *fre-fi-gi* genom mellanformerna **pe-ig-i *fre-ig-i*. För 3 pl. blir förklaringen än lättare, om man med Misteli antager såsom grundform *anta-ti* i stället för Schleichers *ant-anti*. Vidare. Den af Curtius, Tempora und Modi, mot denna åsigt framstälda anmärkningen, att *tva-tvi* ligger som grundform både till 2 pl. akt. i betydelsen 'du-du' och till 2 sg. med. i betydelsen 'du-dig', menar C. sig ha häft genom att i sin afhandling 'Zur Chronologie' hänföra dessa båda bildningar till vidt skilda perioder af konjugationssystemets utveckling. Utan tvifvel kan saken så förklaras. Jag betonar blott, att detta hvilar på den förutsättning, att begynnelserna till ett medium ej framträdde i språkutvecklingen förr, än de aktiva ändelserna hade så att säga kristalliserats. Men är det sannolikt, att behofvet af ett medium ej förr gjorde sig gällande eller att man ej förr gjorde försök att bilda ett sådant? I själfva vokalen *a* i de grek. medialändelserna ligger ett intyg om, att medialbildningen försiggick, innan denna vokal i de aktiva ändelserna genom formernas slitning hunnit sjunka ned till *i*. Härvid fäster jag dock ingen betydelse. En tredje anmärkning åter är kanske ej utan sin vigt. Den antagna grundformen till tredje person sing. *ta-ti* skall återgifva ej 'han--honom', utan 'han-sig'. C. antager s. 87, att, då formen bildades, något reflexivt pronomen ej ännu fans, och jämför den delphiska dialektens uttryckssätt *αὐτὸς αὐτόν, αὐτοὶ πρὸς αὐτούς* för *ἑαυτόν, πρὸς ἑαυτούς*. Ligger dock ej här det reflexiva just i de nominativa *αὐτός αὐτοί*, ipse ipsi? Uttrycket påminner till en viss grad om det lat. 'ipse se interfecit'. Men till nominativen *αὐτός* äga vi i *ta-ti* ingen motsvarighet. Och för öfrigt

hvad berättigar till det antagande, att något reflexiv ej fans, då denna mediala form bildades? Att den reflexiva pronominalstammen *sva* förskrifver sig från den indisk-europeiska gemensamhetstiden, torde vara oomtvisteligt. Vi äga ju inom alla (keltiskan?) de särskilda språkfamiljerna afledningar af denna stam, och dessutom erkänner C., att i skr. *sva-dhâ* och gr. *ἔ-ϑ-ος* föreligger en urgammal sammansättning af denna samma stam med verbalstammen *dha ϑε*. Och fans verkligen ett reflexiv, är det svårt att förstå, hvarför det ej skulle ha användts vid denna bildning. Ingen ting låg väl närmare till hands än att bilda medium just genom detta pronomen. Då så är, synes mig grundformen *ta-ti* ej böra godkännas förr, än man på något sätt bevisat, att en grundform *ta-sva ta-svi* ej kan antagas.

Detta leder oss öfver till den tredje åsigten om de singulara medialändelsernas upkomst. Denna åsigt, som C. benämner reflexivteorien, antager såsom grundformer *ma-sva tva-sva ta-sva*[1]). Allra först må man härvid fästa upmärksamheten därpå, att *sva* ursprungligen betydt 'ipse' d. ä. 'jag, du, han själf' och användts för alla tre personerna i alla numeri. Bevis för denna användning kunna hämtas från sanskrit, fornbaktriskan, slaviska språk och äfven från grekiskan. Det torde för denna sats vara nog att hänvisa till Windisch's framställning, Curtius' Stud. II 344, och Cauer's, ibid. VII 149. Mot reflexivteorien anför C., att den saknar stöd i enskilda former. Men det ofvan nämda *-thâs* kan utan tvifvel lika väl gälla som stöd för denna teori som för den förra: och då skulle det gr. *-μην* ensamt afgöra hela frågan. Vidare säger C., att reflexivteorien antager för en så aflägsen tid osannolika ljudutstötningar. Jag vet ej rätt, huru detta bör förstås. För andra person sg. med. antager C. själf s. 85 följande utvecklingsgång *tva-tvi sva-svi sva-ï s-aï* (*sa-ï*?), således utstötning af konsonanterna *sv*. Men dessa äro just de

---

[1]) Från hvilken denna åsigt egentligen härstammar, är mig obekant. Fr. Müller's i Kuhn's und Schleicher's Beitr. II 351 ff. införda tolkning är för mig ej fullt klar genom Misteli's framställning af den samma, Kuhn's Zschr. XV 287.

konsonanter, som enligt reflexivteorien utstötas, och de enda, som enligt denna teori utstötas, då enligt fördubblingsteorien än dessa än ett *m* eller *t* eller, enligt Schleichers upfattning af 3 pl., *nt* äro utsatta för samma öde. Eller menar C., att en dylik utstötning lättare kan antagas vid en fördubbling af samma stam än annars? Må så vara. Dock hvem spårar de ljudlagar, som vid dessa bildningar varit gällande?

För den reflexiva åsigten bör måhända i främsta rummet anföras analogien inom de italiska, keltiska, slaviska och nordiska språken d.v.s. inom alla språkfamiljer, som under den historiska tiden bildat nya passiv. Denna slående analogi har ej undgått Bopp, hvilken dock Vgl. Gram. II[2] 322 ff. endast talar om latinet och de slaviska språken. Därtill kommer öfverensstämmelsen i formernas bildning: skr. *(m)ê sê tê*, gr. *μαι σαι ται*, där själfva likformigheten tycks tala för antagandet, att samma ljud öfver alt bortfallit. Denna likformighet får än större betydelse, om vi taga äfven de duala och plurala formerna i betraktande. Härom strax mera. Vidare är det, oaktadt Delbrücks framställning Altind. Verb. 193, dels på grund af de sekundära formerna gr. 1 sg. *μην* och skr. 2 sg. *thâs* — man jämföre Curtius' upfattning s. 74 af de sekundära formerna för 3 du. akt. skr. *tâm*, gr. *την* — dels på grund af åtskilliga fornind. och fbaktr. former med *-âi* sannolikt, att, såsom Kuhn vill bevisa, Kuhn's Zschr. XV 401 ff., ändelserna ursprungligen varit *mâi sâi tâi*. Det kan då ligga nära till hands att antaga denna vokalförlängning beroende af de bortfallande Konsonanterna *sv*. Slutligen synes mig själfva mediets betydelse, åtminstone sådant det uppträder i grekiskan — jag saknar nödig kunskap för att yttra mig om förhållandet i de asiatiska språken — bättre och lättare förklaras ur en bildning med denna reflexivstam *sva* 'ipse' än enligt fördubblingsteorien. I den genom fördubbling upkomna ändelsen för 3 sg. akt. imper. *tâta*, grundformen för den nyss omtalade ved. ändelsen 3 sg. imper. *tât* (Schleicher 661), kan fördubblingen ej tillerkännas någon annan betydelse än att angifva ett kraftigt tillrop. Att fördubbling i andra fall kan

äga en annan betydelse, en medialt-passiv, faller af sig själft. Men då man tager i betraktande de särskilda arterna af det grekiska mediet *λοῦμαι* me (ipsum) lavo, *πορίζομαι* mihi ipsi comparo, *παρέχομαι* ipse præbeo, synes denna tredubbla användning särdeles väl stämma öfver ens med den reflexiva åsigten om mediets bildning med tillhjälp af stammen *sva* 'ipse'. Den passiva betydelsen framgår genom en försvagning af den första arten. I mediet ingår så att säga en kraftigare reflexiv betydelse än som fördubblingsteorien tycks kunna förläna det samma.

Om sålunda reflexivteorien för de singulara ändelserna synes böra tillerkännas företräde framför fördubblingsteorien, bör man ej stanna inom dessa. Den antagliga indisk-europeiska grundformen för 1 pl. med. *madhai* synes då böra härledas ur ett *ma-tva-sva*, hvilket i enkelhet och klarhet står vida framom Schleicher's fyrdubbla *madhimasi* (egl. *ma-tva-ma-tva*) och bättre fyller betydelsen än Misteli's kortare form *ma-tva-tva*. Att språket vid formbildningen någon gång stannar så att säga på halfva vägen eller låter sig nöja med en blott antydan, må vara möjligt, där svårigheter möta att fullt utföra hvad det vill åstadkomma. Men där möjlighet fins, löser språket sin upgift fullständigt och det med de allra enklaste medel. Så hafva vi äfven för 2 och 3 pl. att antaga grundformerna *tva-tva-sva* och *an-ta-sva*. Betrakta vi de skr. plurala formerna *mahê dhvê ntê* l. *atê* och de duala *vahê âthê âtê*, finna vi i dem som i de singulara en märkvärdig öfverensstämmelse i slutvokalen. Detta synes mig — jag uprepar det — tala för en fullt likformig bildning, som fördubblingsteorien ej medgifver.

Skulle någon påstå, att jag med hela denna framställning om medialändelsernas bildning ej bevisat något för reflexivteorien, bugar jag mig under tystnad. Men jag påstår å min sida, att fördubblingsteorien ej häller är bevisad. Jag instämmer med Delbrück, då han i sitt ofta nämda arbete säger, att vetenskapen ej ännu är mogen för afgörandet af denna fråga. Ett kan dock sägas. Fans en reflexiv pronominalstam, när medialbildningen började — och att en sådan ej fans, har ännu icke bevisats

och skall knappast någonsin kunna bevisas —, då är det åtminstone lika möjligt att språket användt denna stam till mediets bildning, som att det härför betjenat sig af en fördubbling af de personala pronominalstammarne. Så länge ännu ej alla vinklar och vrår inom den indisk-europeiska språkstammens fornverld äro fullt noggrant genomsökta, må man återhålla sitt omdöme. Ty endast då kan saken anses afgjord, om man i ett eller ett par språk finner bestämda, klara och osvikliga stöd för den ena eller andra åsigten.

Hithörande enskildheter förbigås. Hela kapitlet om personaländelserna afslutas med en särskild liten undersökning om ljudförbindelsen σϑ i alla de personaländelser, i hvilka den förekommer. I de mediala ändelserna 2 pl. -σϑε, 2 du. -σϑον, 3 du. -σϑον, -σϑην, 3 sg. imper. -σϑω, 3 pl. och du. imper. -σϑων förklaras σϑ ha upkommit ur ττ genom mellanformen στ: således t. ex. 2 pl. med. *tva-tva-tvi s-tva-i s-dhva-i* eller på grekiskt område af stammen φα *φα-τ-τε *φα-σ-τε φά-σ-ϑε. Infin. med. -σϑαι förklaras på likartadt sätt ha framgått ur den grundform, som får antagas för ved. *-dhjâi-*. Angående 2 sg. akt. -σϑα och 1 pl. med. -μεσϑα är redan i det föregående taladt.

Det väcker en viss förvåning att finna samtliga imperativändelserna så godt som alldeles utelemnade. Endast i förbigående omnämnes s. 47 2 sg. -ϑι och möjligen på annat ställe någon annan lika flyktigt. Utan tvifvel hade dessa personaländelser förtjenat att i sammanhang med de öfriga utförligt och själfständigt behandlas. Några såsom 2 sg. i formerna κλῦ-ϑι ἐνί-σπε-ς ἔνι-σπε eller 3 sg. φερέ-τω äro klara, men andra förefalla ganska dunkla. Om än den af Kühner Ausf. Gram. I[2] 525 efter Bopp o. a. uptagna förklaringen af aor. 1 akt. -ον har sannolikhet för sig, dock så att ν är oorganiskt såsom i 1 pl. μεν (C. 64), kan man dock knappast stanna vid den af samma författare efter Bopp gifna tolkningen af aor. 1 med. βούλευσαι. Månne τύψαι af *τυπ-σα-σει ss. lat. imper. *ama-re* af **amase*?

Kap. III behandlar augmentet och utgör en af de mest tilldragande afdelningarne af hela arbetet. Curtius gör anmärkning mot namnet augmentum (αὔξησις), men i detta ord ligger

knappast den betydelse af oväsentligt tillägg, som C. vill se däri, och från den allmänna betydelsen af 'ökning', som skulle kunna i sig innefatta alla slag af stamutvidgning eller *κλίσις* (*αὔξ-άν-ω γι-γνώ-σκ-ω πε-ποίη-κ-α*) har ordet stannat vid att beteckna detta särskilda slag af stamökning, som vi nu kalla augment.

Ganska utförligt framläggas de olika åsigterna om augmentets ursprung, och stannar C. här såsom i 'Tempora und Modi' vid Bopp's senare åsigt, enligt hvilken det egentligen är en pronominalstam med temporal betydelse 'tum'. Schleicher fattar det utan tvifvel mindre riktigt såsom en böjd kasusform. Därefter genomgås de skenbara oregelmässigheterna vid det syllabiska augmentet.

Till förklaring af den långa augmentvokalen i *ἤμελλε* och *ἠβούλετο* föreslår C. under tvekan antagandet af dubbelformerna **ἐμέλλω *ἐβούλομαι*; för det senare föreslås därjämte en förklaring i enlighet med hom. *ἠ-είδη*, i hvilken ordform den långa vokalen är att tillskrifva digammas förlängande inverkan. *ἠδυνήθην* lemnas alldeles oförklaradt. Delbrück Altind. Verb. 79 anför 8 verbalformer ur RV. med lång augmentvokal och antager, att förlängningen beror på den augmentet efterföljande halfvokalen, som i dessa verb är *j r* eller *v*. Denna upfattning är således likartad med Curtius' andra förklaring af *ἠβούλετο*. Verbet *δύναμαι* hänför D. till roten *ju* 'an sich ziehen, in die Gewalt bekommen'. Ordet vore då ett dialektord såsom *βούλομαι* och *δ* upkommet såsom *δ* i boiot. *δυγόν* för *ζυγόν* lat. *jugum*, och förlängningen i det närmaste såsom i *πόλη-ος* af **πόλεj-ος*. Stode nu vidare *ἤμελλον* för **ἐ-σμελλον* i likhet med dor. *ϝῆμα* (*γῆμα* Hesych.) för **ϝεσμα*, att. *εἷμα*, skulle alla dessa tre egendomliga augment bero på dialektiska företeelser. För detta talar ock den omständigheten, att de så sporadiskt visa sig i språket. De skulle då vara bildningar tillhörande folkliga eller landskapliga munarter, som här och där dyka upp i skriftspråket. Dessa förklaringar, som här till en del efter Delbrück's anvisning framkastats, äro naturligen allt annat än säkra, men de synas vara lika så mycket att tänka på som förslaget att antaga

biformer med förslagsvokalen ε, hvaraf vi annars ej i dessa verb äga något spår.

Dubbelkonsonanter efter augment. Allmänt bekant är att begynnande ῥ i grekiskan fördubblas efter augment. Att denna fördubbling enligt regeln hvilar på etymologisk grund, har länge varit erkändt. C. anför 7 verbalstammar med ursprungligen begynnande ϝρ och två (eller tre) med ursprungligt σρ. För öfrigt är det högst sannolikt, att de allra flesta öfriga med ῥ begynnande verb haft framför ρ en annan konsonant, ss. ῥάπτω (Bugge's härledning Kuhn's Zschr. XX 32 är ej säker), ῥύομαι skyddar (Curtius, Studien VI 273), ῥαίω m. fl. Om ett sådant antal ofta brukade ordformer verkat på andra med analogiens makt, kan det ej synas underligt. Men grekiska språket äger högst få ord med enkelt ῥ såsom ursprungligt begynnelseljud. Af ῥέζω 'färjar' — det enda grek. verb med begynnande ῥ, som motsvarar ett ord med begynnande *r* i annat språk, skr. *rag'* — synes aor. endast förekomma i infinitiv. Däremot har grekiskan eget nog i verbet ῥαίνω 'bestänker' mot denna regel skapat sig ett dylikt verb bredvid ἄρδ-ω 'fuktar' och skr. *ârd-ra-s* 'fuktig, saftig' (Curtius Etym.[3] 215), och af detta äga vi ἐρράδαται *M* 431, ἐρράδαται *υ* 354, former som tydligen visa en efter analogi bildad fördubbling af ρ. Under sådana förhållanden inom det grekiska språket är det ganska märkeligt, att hos Homeros ἔ-ρρεξε, så vidt min räkning är riktig, förekommer endast fyra gånger i Iliaden och ingenstädes i Odyssén, då däremot former sådana som ἔ-ρεζε ἔ-ρεξε o. a. med enkelt ρ träffas 8 gånger i Iliaden och 14 gånger i Odyssén, och därjämte minst 8 ställen i dessa dikter bestämdt tala för bevarandet af det digamma, hvarmed verbet ῥέζω 'gör' ursprungligen började.

Dessutom finnas från Homeros' tid ända ned till Apollonii Rhodii skaldeverk augmenterade verbalformer, som förete en fördubbling af annan konsonant λ μ ν σ δ. Huruvida dessa fördubblingar äro etymologiskt berättigade eller analogien ensam i dem varit den bestämmande orsaken, kan först då afgöras, när man kommit till full klarhet och säkerhet angående härledningen af

de särskilda verbalstammarne, hvarvid man jämväl får taga i betraktande tiden och stället för deras första framträdande. Etymologisk grund har med all säkerhet ἔ-ννεον Φ 11 (νέ-ω 'simmar', stam σνυ, Curtius Etym.[3] 297). Med mycken sannolikhet stöder sig konsonantfördubblingen på etymologisk grund i följande ord, i hvilka den visar sig ej blott efter augmentet utan ock i sammansättningar: ἔ-μμορε ε 335, δι-ε-(μ)μοιρᾶτο (πάντα διέμοιρᾶτο δαΐζων) ξ 434 (jfr ἄ-μμορος, ἀ-μμορίη, εἵμαρτο, r. σμερ? Etym. 309), ἐ-σσείοντο Υ 59 (jfr ἐπι-σσείησιν Δ 167, περισσείοντο Τ 382, ὑπο-σσείουσιν ι 385, r. σϝε? Etym. 34), ἐ-σσεύοντο ἔ-σσευα o. a. (jfr ἐπι-σσεύῃ ε 421, m. m., θεό-σσυτος Aesch.), ἔ-δδεισεν Α 33 m. fl. st. (jfr περί-δδεισαν Λ 508, ὑπο-δδείσαντες Μ 413 o. s. v., κύον ἀ-δδεές Θ 423, m. m., r. dvi Fick Vgl. Wörterb. 97, δϝει antager Curtius Etym. 607). För följande trenne ord är det på grund af jämförelsen med de beslägtade språken för oss svårt att antaga, att fördubblingen eller förlängningen beror på assimilation med eller inverkan af annan försvunnen konsonant: ἔλλαβε σ 88 fl. st. (jfr pf. εἴληφα, men skr. *labh* Etym. 483), ἔμμαθε ρ 226 (intet språk visar i denna mångggrenade rot μεν μαν μνᾱ μαθ spår af annan begynnelsekonsonant, Etym. 291), ἀπ-ενίζοντο Κ 572 (skr. *niǵ*, Etym. 296). Med all säkerhet står ἔλλιπε Apoll. Rhod. utan etymologisk grund (jfr skr. *rik'*, Etym. 422). Fullkomligt dunkla äro ἐ-λλίσσετο Ζ 45, ἐ-λλισάμην λ 35, ἐ-λλιτάνευσα κ 481 o. a. samt ἔ-λλαχεν hymn V 86, 87 Baum. (jfr pf. εἴληχα). Denna förteckning på verb, som efter augmentet fördubbla sin begynnelsekonsonant eller låta augmentets korta vokal gälla som lång, är sannolikt ofullständig. Det är endast hvad som nu för tillfället erbjuder sig. De flesta af dessa fall synas sålunda äga etymologisk grund. Vid assimilationen segrar den starkare konsonanten öfver den svagare: μ och ν öfver σ, men σ öfver ϝ, detta förutsatt att de gissningsvis antagna härledningarne äro riktiga. Beträffande de tre ἔλλαβεν ἔμμαθε ἀπ-ενίζοντο, torde de få upfattas i likhet med de bekanta förlängningarne framför enkelt begynnande λ μ ν d. v. s. upfattas såsom beroende af ett i dessa ord inträdt

tjockare uttal af nämda konsonanter. Formen ἔλλιπε är synbarligen en efterbildning.

På kvarstående augment framför vokal anför Curtius ett märkvärdigt fall från fornpersiskan: *a-ï-sta-tâ* för **a-si-sta-tâ*. Tjuguen grek. verbalstammar uptagas såsom erbjudande exempel på något dylikt. Af dessa 21 förklaras den skenbara oregelmässigheten i 17 stammar ha berott på ett bortfallet digamma (ss. ἔ-ειπον, ἐ-άγην), i 2 på ett sigma (ἐ-έσσατο r. (σ)ἑδ och ἑ-άφθη r. σεπ), i en stam troligen på ett jod (ἕ-ηκε r. jε), hvarefter för en stam (ἐ-είσατο, ἐ-εισάσθην af pres. εἶμι) antages en på falsk analogi hvilande oegentlighet. Härvid fogas några obetydliga anmärkningar. För ἀν-έῳγον antages, att verbalstammen i οἴγ-νυ-μι ursprungligen börjat med ett digamma. Detta är sannolikt, men dock blott ett löst antagande. För ἤ-ειρε är en rot σϝερ ej upvisad, dock sannolik. Vid förklaringen af ἑάφθη ur roten σεπ 'tractare' erinras om, att äfven προτι-άπτω Ω 110 förutsätter en begynnelsekonsonant och att vi, såsom förf. själf s. 124 omtalar, äga ἥλων af ἑάλων, ἧξε af ἔαξε. I själfva saken vågar jag för tillfället ej yttra mig. Mot Curtius' upfattning af ἐ-είσατο ἐ-εισάσθην såsom bildade efter falsk analogi har jag redan förut uttalat mig (De digammo homerico p. 157). Jag vidhåller min tvekan att sluta mig till denna upfattning, ehuru jag ej anser min på anförda ställe gifna tolkning för säker.

Syllabiskt augment i sammandragning visar sig enligt Curtius i 14 verbalstammar. I 7 stammar beror egendomligheten på ett ursprungligt digamma (εἶδον, εἴθιζον m. fl.), i 5 på ett sigma (εἱπόμην, εἷρπον), i en stam sannolikt på ett jod (εἷμεν); dunkel är ännu stammen i εἷλον, εἱλόμην. C. antager för den samma s. 124 o. 162 ett begynnande digamma, men tycks s. 126 lemna frågan oafgjord. Digamma i denna stam grundar sig endast på I. Bekker's fantasi samt på Blomfield's och Schneidewin's af Bergk ogillade förslag till läsning af Alkai. fr. 68. I alla dessa 14 stammar börjas de augmenterade formerna med diftongen ει, och i 13 stammar har denna upstått genom sammandragning af ε + ε, endast i en stam (εἶδον) genom en samman-

flytning af *ε* + *ι*. Bland dessa augmenterade former fins endast ett pluskvamperf. *εἱστήκειν*, hvartill dock möjligen kan läggas Curtius' läsningsförslag § 289 *εἴοργει* (Verbum s. 118). Formerna *εἴων εἴασα* böra utgå ur förteckningen, såsom C. också tycks s. 126, då han ej uptagit dem i slutsumman. De äro ej häller bildade efter falsk analogi, men upfattade och begagnade, såsom de voro det. Den bristande positionslängden i versens hufvudcesur *γ* 435 framför *εἰργάζετο* är intet giltigt skäl för en ändring till *ϝεργάζετο*. *εἴρυσα* hos Homeros bör i enlighet med Curtius' mening fattas såsom en augmenterad form på den grund, att diftongiserade ej augmenterade former af detta verb ej förekomma hos Homeros.

Förklaringen af det temporala augmentet har hittils vållat de grekiska grammatikerna ej så litet hufvudbry. Om än af ett **ἐ-αγο-ν* kunde bli *ἦγον*, kunde af **ἐ-εσαν* hos Ionierna ej bli annat än **εἶσαν*, af **ἐορτο* ej annat än **οὗρτο*. Det temporala augmentet kan, menar C., endast förklaras på det sätt, att augmentets ursprungliga vokal *a* antages ha sammansmält med verbets begynnelsevokal *a*, redan innan *a*-ljudets splittring i *a e o* tog sin början, och vid vokalens öfvergång i enskilda verb till ett *e* eller ett *o* följde augmentets långa vokal med enligt följande tabell:

**agâmi*	**âgam*	*ἄγω*	*ἄγον* (dor.)
**asanti*	**âsant*	*ἔᾱσι*	*ἦσαν*
**arnutai*	**ârta*	*ὄρνυται*	*ὦρτο*

Formen *ἦγον* är specielt ionisk och kan jämföras med *δίκη*. Denna förklaring är på en gång enkel och sinnrik och så enkel och naturlig, att det ej kan falla någon in att ett ögonblick tvifla på den samma, så mycket mer som motsvarande verb i sanskrit visa *â*. Jag undrar om ej en fullt analog företeelse kan framdragas ur nominalböjningen. Ändelsen för nom. ack. och vok. dual. är i 3dje dekl. *ε*, i 1sta och 2dra dekl. sluta dessa kasus på förlängd stamvokal *ᾱ ω*. Kühner Ausf. Gram. I² 291 antager ändelsen äfven i de båda första dekl. vara *ε* och sålunda *χώρᾱ ἵππω* upkomna ur **χωρα-ε *ἱππο-ε*. Af ett **χωρα-ε*

kunde möjligen upstå χώρᾱ, men af ett *ἱππο-ε icke ἵππω. Dessa former måste utan tvifvel upfattas så, att dualändelsen *a*, innan ännu den ursprungliga *a*-deklinationen delade sig i en *a*-deklination och en *o*-deklination, sammansmälte med stammens *a* till *â*, hvilket *â* behöll sig i den deklination, som behöll stammens *a*-ljud, men i *o*-deklinationen följde stamvokalens öfvergång till *ǎ*-ljud och vardt ω. Så tycks ock Schleicher Comp. 521 fatta saken. Annorlunda förhålla sig naturligen tredje deklinationens γένη εὐγενῆ, som ej kunna vara annat än sammandragna af γένε-ε εὐγενέ-ε. Skulle möjligen den egendomliga sammandragningen här bero på en sträfvan efter en viss motsvarighet till de vokaliska deklinationernas former χώρᾱ ἵππω?

Det egendomliga augmentet i imperf. ᾖια eller ᾖα förklarade redan Kuhn vara närmast att jämföra med den sanskritska augmenteringen framför *i* och *u*, ex. *ish-ja-ti* han drifver, aor. *â-ishî-t*. Denna åsigt utvecklar C. med skärpa. Jag skulle blott vilja tillägga en anmärkning mot den vanliga tolkningen, nämligen att εἰκάζω gifver oss ᾔκαζον, men ej, så vidt jag känner, *ἠίκαζον. Det hom. ὤιξεν α 436 kan ej läggas i vågskålen, då verbets härkomst är insvept i ett så ogenomträngligt dunkel. Af öfriga verb begynnande med ι eller υ kan knapt ett dussin säkra fall anföras för augmentering genom förlängning af dessa vokaler. Och C. håller för sannolikt, att genom bristen på primitiva med ι och υ begynnande verbalstammar den gamla traditionen helt och hållet försvann med undantag af det nämda ᾖια, hvilket blef stående som ett anomalon utan att kunna tjena som mönster för de öfriga.

Bekant är, att augmentet i Vedadikterna företer samma vacklan som i de homeriska sångerna. Att däraf draga någon slutsats i afseende på augmentets tillfälliga natur i det indisk-europeiska urspråket vore för djärft. Så väl Curtius som Delbrück uttala sig bestämdt däremot. Augmentet visar sig som en väsentlig beståndsdel just genom sjelfva formbildningen, de primära ändelsernas afstympning till sekundära. För grekiskan kommer C. till den slutsats, att det syllabiska augmentets utc-

lemnande är en poetisk-arkaistisk frihet, det temporala augmentets åter en aldrig fullt öfvervunnen fonetisk bekvämlighet. Båda falla under begreppet försvagning, och aldrig förlorade Greken känslan af, att den augmenterade formen var den fullständiga.

De följande 9 kapitlen behandla presens- och aoriststammar utan tematisk vokal samt presensbildning med tematisk vokal efter de särskilda klasserna. För dessa afdelningar måste vi inskränka oss till en helt öfversigtlig och flyktig redogörelse.

Beträffande den vokalförlängning, som presens- och aoriststammar utan tematisk vokal ofta förete (*φη-μί εἶ-μι*, men *φα-μέν ἴ-τε*), framhåller C. betänkligheterna så väl vid den Grein-Holtzmann'ska (mekaniska) förklaringen, hvilken anser förlängningen bero på accenten, som vid den Bopp'ska, som anser att vissa ändelsers tyngd orsakat tonens ändrade läge och därmed vokalstigningens återtagande (Zurücknahme). Schleicher uttalar sig försigtigt, men tycks på det hela stå på Bopp's ståndpunkt. I denna fråga synes mig ett yttrande af Curtius, Zur Chronologie[2] 34, som dock eget nog ej här uptages eller omnämnes, förtjena mycken upmärksamhet. Språket, menar han, sträfvade efter att vid hvarandra fastare binda stam och ändelse under ömsesidigt tillmötesgående från bådas sida; det ville härför åstadkomma en viss jämnvigt mellan dem båda: däraf 1 sg. *ai-ma* (sedan *ai-mi*), men 1 pl. *i-ma-tva* (sedan *i-ma-si*, *i-mas*). Frågan må i likhet med mycket annat öfverlåtas till framtidens lösning.

Presensstammarne utan tematisk vokal indelas i enstafviga stammar och två- samt trestafviga. 8 enstafviga stammar anföras samt tre enstaka former (*ἔγ-μεν* = *ἔχειν*, *ἔδ-μεναι* och *φέρ-τε*). Sida 149 säges: '*ἕαται* verhält sich zu *ἥαται* wie *νέα* zu *νῆα*, *βασιλέα* zu *βασιλῆα*'. Huru förhåller sig då *νέα* till *νῆα*? Enligt den vanliga, äfven af Curtius Erläut.[3] 65 uptagna, förklaringen har här inträdt metathesis quantitatis: således *νέᾱ* och *ἕᾱται*. Skola då *ἕαται* *Γ* 134, *I* 628 och *ἕατο* *H* 414 läsas tvåstafviga? Man jämföre *ι* 283, som börjar *νέα μέν μοι* och *E* 256 *οὐκ ἐᾷ Παλλὰς Ἀθήνη*. Eller huru förklara vokalens

förkortande? — De två- och trestafviga stammarne äro dels sådana, som genom reduplikation (*δί-δω-μι* etc.) eller genom tillägg af stafvelsen *νυ* (*ἄγ-νυ-μι*) eller af stafvelsen *να* (*δάμ-νη-μι*) varda flerstafviga, dels genomgående tvåstafviga stammar (*ἄγα-μαι*). Dessa afledningsändelser *-nu* och *-na* anser C. ha bildat nomina med betydelse af nomen agentis: skr. *dhṛsh-ṇu-s* djärf, gr. *θρῆ-νυ-ς* egl. 'hållande, stödjande', df. 'pall'; *δάμ-νη-μι* af **dam-na-*, en slags biform till skr. *dam-ana-s*, lat. *dom-inu-s*. Dessa verb kunna dock ej enligt Benfey's försök fattas såsom denominativa (på *-na-jâ-mi*).

Aoristformer äro, säger C. s. 181, sådana former af preteritum, konjunktiv, optativ, imperativ, infinitiv och particip, vid hvilkas sida icke stå motsvarande indikativ af ett presens, perfekt eller futur. *ἔ-φη-ν* är imperf., ty vi äga ett presens *φη-μί*, men *ἔ-βη-ν* aorist, ty ett presens **βη-μι* kan ej upvisas. Delbrück instämmer häri med följande ord (s. 16): en af en enkel rot bildad augmenterad form kalla vi då aorist, om bredvid den intet presens af den enkla roten finnes. Det synes som enligt D. bestämmandet bör bero på förekomsten af ett af den enkla roten bildadt presens. — Aoriststammar utan tematisk vokal finnas utom i grekiskan med säkerhet endast i sanskrit och de iraniska språken. Af denna ålderdomliga bildning äger grekiskan en aktningsvärd rikedom (mer än 50). Mot det vanliga antagandet anser C. här den långa vokalen vara den ursprungliga och det på den grund, att i sanskrit vokalens längd är regel.

Härpå följer presensbildning af tematiska verb utan förstärkning. Framställningen om den tematiska vokalens noggranna öfverensstämmelse inom grekiskan och latinet (*λέγω* **λεγε-σι* **λεγε-τι* *lego* *lege-s(i)* *lege-t(i)* etc.) igenkännes från upsatsen 'Die Spaltung des A-Lautes'. Beträffande 1 pl. *λέγο-μες* *legi-mus* uttalas dock här helt bestämdt den åsigten, att det latinska *i* är en försvagning af *o*. Såsom stöd härför anföras ej mindre *volu-mus* *su-mus* *quæsu-mus* än *septimus*, hvilket förhåller sig till *ἕβδομος* som *legimus* till *λέγομες*. Sedan afhandlas formerna 2 och 3 sg. *λέγεις* och *λέγει*. Corssens åsigt, att en stigning af

den tematiska vokalen skulle ägt rum i dessa former, hvilken åsigt stöder sig på latinska former ss. *scribîs*, *agît*, vederlägges ganska grundligt.

Med förbigående af förlängningsklassen, som till sina grunddrag är enkel och välbekant, komma vi till den s. k. *t*-klassen. De olika åsigterna om detta så mycket omskrifna *τ* omnämnas. Efter Grundzüge d. griech. Etym. anföras de vigtigaste skälen så för som mot den af Ahrens, Grassmann och Ebel förfäktade mening, att detta *τ* ej är något annat än det i andra verb så ofta upträdande jod. Sorgfälligt vägas de från hvardera sidan anförda skälen mot hvarandra, och man kan ej annat än gifva C. rätt i tillbakavisandet af denna åsigt. Återstår då knappast annat än att fatta detta *τ* som ett rotdeterminativ i Curtiansk mening (Zur Chronologie). Vi sakna här ett omnämnande af de båda andra dentalerna i likartad användning: *δ* såsom i *κυλί-ν-δ-ω* (jämte *κυλί-ω*), lat. *ten-d-o* (jämte *ten-e-o*), och *ϑ* i hom. *ἔσ-ϑ-ω* (jämte *ἔδ-ω*), *πλή-ϑ-ω* (jämte *πί-μ-πλη-μι*) o. a. Om dessa dentaler än ej förekomma i rik användning, förstå vi ej, hvarför de här ej omnämts, lika väl som de uptagits i 'Tempora und Modi'.

Den i grekiskan så vidt utgrenade nasalklassen, till hvilken de asiatiska språken endast visa svaga begynnelser, genomgås i sina särskilda former. Stor upmärksamhet förtjenar den noggranna och fina framställningen af de särskilda bildningarnes utvecklingsgång. Så följer den hufvudsakligen med de italiska språken gemensamma inkoativklassen fördelad i 6 grupper. Af föregående forskare såsom Bopp och Schleicher har genom jämförelsen med systerspråken den s. k. *i*-klassen i grekiskan ställts i ett så klart ljus, att rörande hufvudpunkterna intet tvifvel mer kan äga rum. Huru vidsträkt omfång denna klass äger i grekiskan, finner man, då C. sammanställt 21 presens med bibehållet *ι* och 210 med efterverkan af ett *j*. Till denna klass fogas ett bihang öfver den denominativa verbalbildningen, delad i två hufvudklasser vokalisk och konsonantisk, alt efter som stammen slutar på vokal eller konsonant. Att de tre grek.

bildningarne t. ex. αω αιω αζω alla äro att jämföra med skr. *-ajâ-mi*, var redan antydt af Bopp och är af förf. förut närmare utfördt. Till sist uptages *e*-klassen och det därmed befryndade. I 'Tempora und Modi' hade C. stält presensbildningar ss. δοκέω γαμέω som en underafdelning af *i*-klassen. Den ljudenliga möjligheten häraf är nog bevisad, men då gr. -εω kan vara upkommet så väl ur ett äldre *-jâ-mi* som ur ett *-ajâ-mi*, anser han här att det gr. εω sannolikt bör härledas ur ett *-jâ-mi*, när de besläglade språken eller grekiskan själf visa på ett enkelt *j*, däremot ur ett *-ajâ-mi*, då bestämda tecken för en denominativ bildning äro för handen.

Må det anförda vara nog som en öfversigt af det här till behandling uptagna arbetet. Det har naturligen ej varit möjligt att meddela alla framstående drag och ännu mindre alla genom författarens utredning belysta enskildheter. Den som vill känna mera häraf hänvisas till arbetet självt. Och läsningen af det samma är i högsta måtto angenäm på grund af författarens redan genom föregående skrifter väl kända, klara och snart sagdt genomskinliga stil samt hans enkla, rakt på saken gående, bindande bevisning. Tankarne behöfva ej ordens utsmyckning, bevisningen söker ej slingrande smygvägar. Den som ser stort och vidt och djupt som denne författare, går med säkra steg raka vägen fram till sitt mål, eller där detta ännu döljer sig i skyar, stannar han på afstånd och pekar mot det samma. Att hvarje språkvetenskapens vän med längtan motser afslutningen af detta för den indisk-europeiska språkforskningen i allmänhet och för det grekiska språkstudiet i synnerhet så betydelsefulla digra arbete, behöfver ej särskildt sägas: det är sagdt i hvarje rad af denna lilla upsats.

Innan jag nedlägger pennan, anser jag mig böra nämna, att jag ej varit i tillfälle att se de anmälningar af detta arbete, som lära varit synliga i 'Blätter für das bayr. Gymnasialwesen' X, 7. och i 'Philol. Anzeiger' 1873. Suppl. 1.

Gefle, december 1874.

Anmeldelser.

Adhémar François Motte: Étude sur Marcus Agrippa. Gand & Paris. Librairie C. Muquardt & Maisonneuve et Co. 1872. XV + 256 S. 8.

M. Agrippa er en af de herligste Skikkelser i den romerske Historie. Han indbyder i høj Grad til særligt Studium og Behandling, og har heller ikke saa sjælden været Gjenstand for saadan; som de dygtigste Bearbejdelser ville vi nævne Frandsens Agrippa; eine historische Untersuchung, Altona 1836, og van Eck, Quæstiones historicæ de M. Vipsanio Agrippa, Leyden 1842. Naar den ovennævnte Forf. ikke des mindre har troet at burde underkaste dette Emne en ny Behandling, hidrører dette ikke fra at han er kommen i Besiddelse af nye Documenter, men han har ment ved en omhyggelig og forstandig Benyttelse af det Bekjendte at kunne give et fyldigere og rigtigere Billede af Agrippa end hans Forgængere, og dette er for en stor Del lykkets ham.

Bogen er skreven paa fransk, men Forf. har væsentlig dannet sig efter tysk Mønster. Theod. Mommsen beundrer han særlig, endog i den Grad, at skjøndt han ellers ikke mangler Kritik, har han dog blindthen fulgt Mommsen og hans Lærer Drumann i deres fanatiske Had til Cicero. Man gjenfinder her de samme Kraftudtryk om den stakkels Ciceros Forfængelighed og Taabelighed, Egoisme og Charakterløshed o. s. v., ja selv i de Philippiske Taler finder Forf. kun personlige Bevæggrunde. Visselig var Cicero forfængelig og ingen staalsat Charakter, men han var en Hædersmand og en ærlig Fædrelandsven. Hans Stilling i Striden imellem Pompejus og Cæsar fortjener ingen Dadel, og hans Optræden imod Antonius i hans Livs Aften viser en Holdning, som vi skylde baade Højagtelse og Medfølelse.

Forf. fortæller godt. Historien fra Cæsars Død til Slaget ved Actium er særdeles smukt og klart fremstillet. Han har ganske sikkert det rette Syn paa sin Helt, naar han i ham ser en ægte Hædersmand, der trofast sluttede sig til sin Ven August og arbejdede for ham, da han saa, at han var den Eneste, der var i Stand til at frelse Fædrelandet. Han afviser med Rette Beulés besynderlige Dom, at Agrippa var en Mand uden politiske Principer, en ren Maskine i Augusts Haand, der kunde have spillet en anderledes hæderlig Rolle, naar han havde stillet sit Feltherretalent til Senatets Raadighed og frelst Republiken. Motte har Ret i at Republiken var bleven en Umulighed, og at Agrippa handlede «en bon citoyen et en sage appréciateur des besoins de son temps». Han tilbageviser med lige saa fuld Ret Frandsens Forestilling om at August ej blot skulde have været skinsyg paa Agrippa — Noget som vistnok ikke er umuligt, men som vi virkelig ikke vide noget om —, men endog have frygtet ham, ja at Agrippa selv kunde have næret det Ønske at styrte August for at sætte sig selv i hans Sted, Noget som

ikke blot strider imod alle de gamle Forfatteres udtrykkelige Vidnesbyrd, men ogsaa imod de historiske Begivenheders tydelige Tale. Og dog har Motte ikke ganske kunnet frigjøre sig for Anskuelser, der staa i et vist Slægtskab med disse. Han mener, at, naar Agrippa arbejdede for August, var det dog ikke ganske uegennyttigt; han havde bestandig den Bagtanke, at efter Augusts Død vilde han blive hans Efterfølger. Men hvad Grund havde han til at tro, at han skulde overleve August? De vare jo fødte i det selvsamme Aar. Og selv om August var død før han, hvor kunde saa en Mand med hans Besindighed og klare Forstand tro, at en Vipsanius kunde erstatte en Julius uden en blodig Borgerkrig? Og det var jo dog det, han havde levet og virket for, at gjøre Ende paa Anarchiet og Borgerkrigen. Denne Mottes Opfattelse hænger sammen med Misforstaaelsen af hvad der foregik i Aaret 23. August var syg og troede, han skulde dø; da overgav han Consulerne Statens Regnskab, og Agrippa sin Signetring. Suetonius forstaar dette som en Opgivelse af Enevælden og en Tilbagegiven af Magten til Senatet; ogsaa Dio Cassius bemærker, at August ikke udnævnte sig nogen Efterfølger, hvoraf Følgen jo maatte være, at den formelt bestaaende Republik igjen traadte virkelig i Kraft. Først de Nyere fortolke det, at han overgav Agrippa Ringen, som et Slags Udnævnelse til Efterfølger, og Motte finder, at August derved fuldstændig kastede Masken og erklærede Republiken for kuldkastet. Han mener med Frandsen, at han havde helst givet sin Ring til sin Svigersøn Marcellus, men han vovede ikke at forbigaa Agrippa. Man maa sikkert give v. Eck Ret i at dette er ikke en døende Mands Adfærd, hverken at vove et dristigt Skridt, som man hele sit Liv havde betænkt sig paa, og som man nu ikke længere kan have nogen Nytte af, eller at frygte en Mand, som ikke længere vil kunde gjøre En nogen Skade. Overgivelsen af Ringen betegner ikke Overdragelsen af Magten, som han i samme Øjeblik, idet han overleverer Consulen Statsregnskabet, erkjender tilhører Senatet; men den indsætter Vennen til Executor testamenti, ligesom Alexander den Store gjorde, da han paa sit Dødsleje overgav Perdikkas sin Ring, hvor Ingen tænkte paa at Modtageren skulde træde i den virkelige, endnu ufødte Arvings Sted. Det er en personlig Tillid, August viser Agrippa, ikke en Anbefaling til Senatet. Det er muligt, at den unge Marcellus er bleven vred derover, og at dette har været en medvirkende Grund til den Misstemning imellem begge, som synes at have foranlediget Agrippas Fjernelse fra Rom; men dette kan ikke forandre den omtalte Handlings virkelige Charakter og Betydning.

Forf. har i særegne Excurser behandlet Agrippas geografiske Arbejder og de store Monumenter, han opførte i Rom, begge Dele med tilfredsstillende Nøjagtighed. Kun kunde man have ønsket en fyldigere Behandling af den romerske Architekturs Mesterstykke, det herlige Pantheon, ved hvis Bevarelse Historien selv synes at have erklæret Agrippa for Roms største Mand. Forf.

kan ikke have havt nogen anskuelig Forestilling om denne Bygning, naar han kan tænke sig, at de Gudestatuer, der fandtes der, »stod paa en Piedestal midt i Templet, ligesom Athenes Statue i Parthenon« (p. 224). Dette var, som Enhver nu til Dags bør vide, ikke Tilfældet i Parthenon, og i Agrippas Pantheon vilde det være en fuldstændig Umulighed.

L. U.

Engelske Ordbøger.

Engelsk-Dansk Ordbog af **S. Rosing.** Fjerde forøgede Udgave. Kjøbenh. 1874. Gyld. Bogh. 8. 653 S. Pris indb. 4 Kroner.

Engelsk-Dansk Ordbog ved Capt. **N. Jul. Eibe.** Kjøbenh. 1874. Chr. Steen. 8. 588 S. Pris indb. 4 Kroner.

Engelsk Ordbog af **J. Geelmuyden.** Anden forbedrede og forøgede Udgave. Christiania 1872. P. T. Malling. 8. 528 S. Pris 4 Kroner.

Ferrall og **Repps** Dansk-norsk-engelske Ordbog, fjerde gjennemseede og forøgede Udgave ved **A. Larsen.** Kjøbenh. 1873. Gyld. Bogh. 8. 552 S. Pris indb. 4 Kroner.

Engelskt-Svenskt Lexikon, utarbetadt af **L. G. Nilsson, P. G. Widmark, H. N. Almkvist** och **A. Z. Collin** (1—4 h. *A-Synergist*). Stockh. 1873—74. L. J. Hjerta. 8. (1040 S.). Pris för hele Verket 9 Kroner.

Svensk-Engelsk Hand-Ordbok af **V. E. Öman.** Örebro 1872. A. Bolin. 8. 470 S. Pris 5 Kroner.

Alfabetiskt ordnad engelsk Fraseologi af **C. G. Zetterqvist.** Stockh. 1870. J. Beckman. 8. 384 S. Pris $2^1/_2$ Kr.

Engelskt Konstruktions-Lexikon af **C. G. Morén.** Örebro 1872. A. Bolin. 8. 562 S. Pris 6 Kroner.

Engelskt och Svenskt Synonym-Lexikon af **J. W. Wennerberg.** Stockh. 1872. C. E. Fritze. 8. 204 S. Pris 3 Kroner.

Engelskt-Svenskt och Svenskt-Engelskt Sjö- och Handelslexikon af **Th. Uggla.** (1—2 h. A—D). Gefle 1874. G. J. Lundberg. 8. 200 S. Pris $1^1/_2$ Kr. (for hele Verket c. 12 Kroner).

Engelskt och Svenskt Hand-Lexikon, med de engelska ordens uttal, af **C. G. Jungberg.** Stockholm 1875. 524 S. 8. 3 Kroner.

I de sidste Par Aar har der hos os og i Nabolandene hersket en usædvanlig Virksomhed paa den engelske Lexikografis Omraade; det turde altsaa nu være et passende Tidspunkt til under eet at tage den herved indvundne Ordbogsskat nærmere i Øiesyn.

Den rosingske Ordbogs mange fortræffelige Egenskaber ere almindelig erkjendte. Den var, da den forste Gang udkom for over tyve Aar siden, ikke alene den bedste engelske Ordbog, vi hidtil havde havt, men vistnok uden Sammenligning den bedste af alle vore Ordbøger over nyere Sprog, og det er den rimeligvis endnu. Dens store Fortrin er for det Første dens Paalidelighed i det Hele taget, idet der her ikke, som saa ofte, er Tale om nogen blot og bar Udskrivelse af tyske Ordbøger, men Alt er vel overveiet og undersogt, dernæst det fortræffelige System, idet der paa alle Maader er økonomiseret med Pladsen, og der staar altid netop saa meget som behøves, og ikke et Ord mere; herved er det opnaaet, at den indeholder meget mere, end man efter dens Størrelse skulde vente, og i Virkeligheden ikke saa meget mindre end de dobbelt saa store tyske. Ogsaa Udtalen er betegnet paa en hensigtsmæssig Maade, der ingen Plads optager. Der er dog et Par Punkter i Systemet, som forekommer os mindre heldige. Det ene er, at hvor et Verbum er ligelydende med et Substantiv, hvilket i Engelsk særdeles ofte er Tilfældet, der opføres begge Ordene ikke alene fortløbende i samme Artikel, uden ny Linje (hvilket nok kan passere), men i Regelen anføres kun det forste af dem, og det Sted, hvor det andet begynder, betegnes kun ved det lille Bogstav *v.* eller *s.*; dette volder ofte, især i længere Artikler, en Del Besvær ved Søgningen; det andet Ord burde afgjort opføres særskilt, og helst med fed Skrift, hvilket ikke vilde gjore synderlig Forskjel i Pladsen. Den anden Indvending, vi har at gjore, gjælder den stadige Brug af Tankestregen til Betegnelse af, at Hovedordet skal underforstaaes, hvad enten det saaledes abbrevierede Ord er en Afledning f. Ex. *head*; *—ing* (*heading*) eller en Sammensætning, der skrives i eet Ord, f. Ex. *head*; *—strong* (*headstrong*) eller i to Ord med eller uden Bindestreg, f. Ex. *black*; *—pudding* (*black-pudding*), eller endelig to særskilte Ord, f. Ex. *white*; *—lie* (*white lie*). Man kan altsaa ikke af Ordbogen erfare, hvilken af Delene er Tilfældet, og dette er dog Noget, som man ofte kan onske at vide. Nu er det vistnok vanskeligt at opstille Grænser imellem de nævnte Sammensætningsmaader, da Sprogbrugen er saa vaklende; men der gives dog paa den ene Side en Mængde Sammensætninger, der altid skrives i eet Ord, og paa den anden Side en Mængde andre, der aldrig skrives saaledes, og under alle Omstændigheder kunde der være en særskilt Betegnelse for to Ord, som ikke ere sammensatte, men blot sammenstillede. Man kunde f. Ex. skrive; *white*; *— ness*; *— -livered*; *w. lie.*

Ogsaa i de senere Udgaver har Ordbogen fulgt bedre med Tiden end man efter Forfatterens forandrede Livsstilling skulde vente, men dog ingenlunde tilstrækkeligt; og om Forfatteren nu endelig synes at være bleven træt, saa har vi egentlig ingen Ret til at fortænke ham heri, men maa tvertimod være taknemmelige, fordi han saa længe har villet offre Tid paa et Arbeide,

der nu maa ligge ham saa fjernt. Thi det kan ikke negtes, at den sidste Revision staar meget tilbage for de foregaaende, navnlig i Betragtning af de rige Hjelpekilder, som i vore Dage staa tilbuds. Herom faar man allerede en Formodning ved at se, at der ikke, som i de tidligere Udgaver, er meddelt nogen Liste over benyttede Hjelpekilder, og at, medens der i alle de forrige Udgaver fandtes en lille Efterslæt af nye Ord eller Forbedringer, som Forfatteren under Trykningen var bleven opmærksom paa, Noget der jo ved Ordbogsarbeider pleier at være næsten uundgaaeligt, saa findes her intet saadant. Den første Mangel der falder i Øinene, er den store Mængde forældede og sjeldne Ord der opføres, uden at betegnes som saadanne. For at vise, i hvor høi Grad dette er Tilfældet, har jeg taget mig for at gjennemgaa nogle faa Sider i Begyndelsen af Bogstavet *B*, nemlig *Ba*—, og har der fundet følgende forældede eller ubrugelige Ord og Ordbetydninger, der savne det behørige Tegn: *Babblement*, *babery*, *babish*, *baccated* i Betydningen: besat med Perler, *backfriend*, *backward*, *s.*, *baffle* i Betydningerne: forhaane, begaa Bedrageri, *baffle*, *s.*, *balderdash*, *v.*, *balneal*, *balneary*, *balneation*, *balneatory*, *bane*, *v.*, *barb*, barbere, *barbaric* i Betydningen: fra Udlandet, fremmed, *barbarity*, Barbarisme, *barn*, *v.*, *bartery*, *bateful*, *batement*, *battalion* i Betydning: Krigshær, *battel*, *a.*, *battel*, *v.*, blive fed, *bawsin*, *bayardly*. Om nogen Revision er i det Hele slet ikke Tale; thi der er nok saagodtsom ikke en eneste Tøddel forandret. Nu skal det indrømmes, at den Samvittighedsfuldhed og Nøiagtighed, hvormed Bogen fra først af var udarbeidet, vistnok gjør en Revision mindre nødvendig her, end Tilfældet ellers pleier at være, men overflødig kan den dog aldrig blive, og det slaar ikke feil, at Forfatteren under gunstigere Omstændigheder vilde have anseet en grundig Revision for aldeles nødvendig. Vi have paa de samme faa Sider fundet følgende Feil: *B* er ikke Tonen *b*, men *h*. *Bacchish* (skal være: *bacchic*). *Backstaff* er ikke Kvadrant, men et ældre Høidemaalings-Instrument, Jakobsstaven. *Bad halfpenny*; Kortheden kan ogsaa drives for vidt; Talemaaden hedder fuldstændig: *to come back like a b. h.*, men derfor kan man dog ikke sige, at *a b. h.* betyder: »forgjæves Gang«. *Bagnette* er en Trykfeil, der er bleven staaende uforandret, formodentlig gjennem alle Udgaverne (skal være *baguette*). *Baldmoney* er ikke Entian (*baldmoyne*), men *Meum athamanticum*. *Ballot*; det Væsentlige ved denne Afstemningsmaade er jo ikke, at der bruges Kugler, men at der stemmes anonymt; det kan ligesaavel ske (og sker vel oftest) ved Sedler, naar den Stemmegivendes Navn ikke staar paa dem. *Ban*; Lysning til Ægteskab hedder ikke *ban*, men *bans*. *Bank-bill* betyder ikke Bankoseddel, men Bankanvisning, Bankkreditbevis. *Bank-stock*; *stocks* betyder vistnok Aktier, men deraf følger ikke, at *stock* betyder: en Aktie. *Bannock* er ikke Havrekage, men en flad Kage af hvilketsomhelst Mel. *Banter* »trække op«, *banterer*, »Optrækker«; her har Forfatteren aabenbar oversat det tyske

»aufziehen« (have til Bedste); vort »optrække« har jo en ganske anden Betydning. *Baratry* og *barratry* er naturligvis samme Ord; Forf. har opført dem som to Ord med forskjellige Betydninger. *Barbated* kan ikke betyde »skjægget« (undtagen maaske i botanisk Betydning). *Barrister*; Forklaringen »plæderer altid mundtlig« o. s. v. er misvisende og leder til at tro, at der i England ogsaa gives Advokater, der plædere skriftlig, hvilket ikke er Tilfældet; den anden Klasse Sagførere eller Forretningsførere, som Forfatteren her tænker paa (*sollicitors* og *attorneys*), plæderer slet ikke. *Base-rocket* er ikke Farve-Vau (*reseda luteola*), men vild Reseda (*reseda lutea*). *Básil*; Udtalen feil angivet, skal være: *bas'il*; vi skal dog tilfoie, at denne Feil vistnok er temmelig enestaaende, og at Udtalebetegnelsen ellers er meget paalidelig; ialfald har vi jevnlig havt Anledning til at sætte den paa Prøve, og den eneste Feil, vi foruden denne erindre at have fundet, er, at *sepia* gives forskjellig Udtale i de to Betydninger, hvilket rimeligvis er Trykfeil; det hedder i begge Tilfælde *sépia*. *Basilar* er ikke Hoved-, men Grund-. *Basement* er ikke alene Stue-Etage, men kan ligesaavel være Kjælder-Etage, og det kan kun betyde Stue-Etagen, naar denne er, hvad der i Kjøbenhavn kaldes en »lav Stue«, d. e. en Stue uden Beboelseskjælder under. *Bass-viol* er ikke Bratsch, men Violoncel. *Bathos*; Oversættelsen »Anti-Klimax« er aldeles utilfredsstillende; *bathos* betegner altid noget latterligt, nemlig en pludselig, ubevidst Nedfalden fra det Sublime til det Latterlige. *Battel* er ikke »Duel« i Almindelighed, men kunde hellere oversættes »Holmgang«, d. e. Duel brugt som Gudsdom. *Battle-holder* burde ubetinget være henvist til den ene brugelige Skrivemaade: *bottle-holder*. — Den eneste Forbedring Bogen har modtaget, bestaar i en Del Tilføielser, og disse ere temmelig faa og utilstrækkelige. Man sporer kun altfor meget, at Forfatteren selv ikke længer følger med Literaturen, saa at han hovedsagelig er henvist til de tilfældige Bidrag, der kunne tilflyde ham fra mere belæste Venner og Bekjendte, samt til Ordbogerne (som han saagodtsom slet ikke har benyttet). Rigtignok er den nye Udgave bleven lidt over 3 Ark større end den forrige; men heraf skal man ikke lade sig føre bag Lyset, thi saadant er Bogtrykkerens mindste Kunst. Sagen er nemlig den, at for denne Forøgelse tilkommer den ulige største Ære og Fortjeneste Sætteren, idet der fra den første Side til den sidste er foretaget en systematisk Strækning af Satsen, hvorved der paa hver Spalte gjennemsnitlig er tabt 4 Linjer, hvilket gjør en Side paa hvert Ark, eller paa hele Bogen omtrent $2^1/_4$ Ark. Den virkelige Forøgelse udgjør altsaa omtrent 1 Ark. Ingen behøver at uleilige sig med at betvivle denne Kjendsgjerning, thi den er aldeles sikker. For at vise, hvor utilstrækkelig denne Forøgelse er, skal vi anføre en Del Ord, vi have savnet blot under *Ba-*, idet vi sætte tekniske og mere sjeldne Ord m. m. ud af Betragtning, og kun holde os til, hvad der efter Bogens Plan ubetinget hører med: *babyish*;

babylonish, -ic; *bacco* (*baccy*); *bachelic*; *bachelorhood, -ism*; *back and belly*; *back, v.* bakke; *to back books*; *backer*; *backhanded,* indirekte; *backless*; *back pay*; *backsheesh*; *backsided* (vankantet); *backsight* (Bagsigte); *backstream*; *back-train* (Retourtog); *backwater*; *backwoodsman*; *to save one's bacon*; *bad art* (o. fl.); *go to the bad*; *bag of bones*; *bail,* deponere, *balance,* (Amer.) Rest; *balance-wheel*; *baleen* (Hvalben); *ball,* Nøgle (*s.* og *v.*); *balladmonger; ballastage*; *balsamine*; *balsamiferous*; *balsamous*; *bamboo, v.*; *Banbury cheese*; *banco*; *band,* Damebælte; *bandage, v.*; *bandbox* betyder ogsaa, og vel almindeligere: (Dame-) Hatæske; *bandmaster*; *bandy,* ogsaa et Sl. Boldspil; *bank-book*; *banking*; *bankrupt estate*; *baobab*; *baptization*; *bar* betyder ogsaa: Takt og: Sagførerstand; *bar,* afslaa (i Piquet); *barbarians,* Barbaresker; *bare poles*; *bare fallow*; *bare-backed*; *bargain,* Spotpris; *bargee*; *barkless*; *barley-sugar, -water, -groats*; *baronetcy*; *barrel,* Krop; Pumpestok; *barren,* (Amer.) omtrent det norske: Mo; *bar-wood*; *basal*; *base* og *base-ball* (Spil); *basic*; *basist*; *basketry*; *basking-shark* (Brygden); *bass,* Lind; *bathe, s.*; *bath brick*; *bath chair*; *bathing machine*; *bathorse*; *baton,* Taktstok; *battens,* 7-toms Planker; *bawl, s.*; *bayrum.*

Med sædvanlig Samvittighedsfuldhed giver Forfatteren selv ikke Bogen nogen bedre Roes, end at han kalder den «brugbar», og der er vistnok ingen Tvivl om, at den er endogsaa meget brugbar. Men naar der sees hen til de Fremskridt, Lexikografien i den senere Tid har gjort, forekommer det os rigtignok, at det nu var paa Tide, om vi fik en Ordbog, der var lidt mere end brugbar. Ved at udtale dette og ved at fremhæve de anførte Feil og Mangler tro vi saa meget mindre at være gaaet den Agtelse, der skyldes Forfatterens Fortjenester, for nær, som han selv i sit korte Forord (om vi ikke tage feil) temmelig tydeligt — saa tydeligt som det skyldige Hensyn til Forlæggeren kunde tillade — lader forstaa, ikke alene, at han er meget lidet fornøiet med den Skikkelse, hvori Bogen nu fremtræder, men ogsaa at han nu kun nødtvungen befatter sig med dette Arbeide og helst saae, om han blev afløst.

Den Anker-Eibeske Ordbog har det Fortrin (s. v. v.) for Rosings, at Udtalen angives for hvert Ord ved danske Bogstaver, medens i Rosings Hovedreglerne for Udtalen forudsættes bekjendte, saa at det kun har været anseet nødvendigt nærmere at betegne den i Undtagelsestilfælde, samt forresten ved Accenter, efter et, som det forekommer os, meget hensigtsmæssigt System. For den, der har sat sig ind i dette System, kan det falde lidt vanskeligt at forstaa Nødvendigheden af nogen anden og udførligere Betegningsmaade. Naar man ønsker at kjende Ordenes Udtale, er det jo rimeligvis for at kunne tale Sproget, og hvorledes skulde man kunne dette, uden at kjende Hovedreglerne for Udtalen. Man kan jo dog ikke slaa efter i Ordbogen for hvert Ord, man skal sige, og ligesaalidt kan man lære Udtalen af

hvert enkelt Ord udenad. Det forekommer os altsaa, at en Udtaleordbog kun kan være til nogen virkelig Nytte for den, der kjender de almindelige Regler, saa at han kun behover at raadsporge Ordbogen i enkelte Tilfælde, og da er den hos Rosing givne Betegnelse fuldkommen tilstrækkelig. Imidlertid kan det ikke negtes, at for at benytte den, maa man nodvendigvis læse de Par Sider af Fortalen, hvor Systemet forklares, og det er maaske vanskeligt for os andre at sætte os ind i, hvilket uoverkommeligt Arbeide saadant er for en stor Del Mennesker, og hvor Mange der gives, som maa have alting ind med Skeer. Under alle Omstændigheder er det blotte Faktum, at denne Bog har kunnet udkomme, det bedste Bevis for, at der virkelig maa være en Trang tilstede i denne Henseende; thi den savner noget nær enhver anden Berettigelse til at udkomme, idet den koster det samme som Rosings og indeholder ikke mere end halv saa meget. Dermed skal det naturligvis ikke negtes, at der jo hist og her kan være gjort en og anden Rettelse og Tilfoielse til R. Man faar ogsaa (hvad der savnes hos R.) en kort Liste over Dobenavne og en dito over Stednavne; disse Lister ere naturligvis meget nyttige, men rigtignok temmelig utilstrækkelige; selv af de aller almindeligste Navne savnes der omtrent ligesaa mange, som der findes. — For at komme tilbage til Udtalen, saa skal det ikke negtes, at naar denne endelig skal betegnes udforlig, saa kan en dansk Betegnelse som den Eibeske, med danske Bogstaver og efter danske Lydregler, have et vist Fortrin for en engelsk, som f. Ex. den Walkerske. Men for at have dette Fortrin, maa den ialfald give ligesaa meget, indeholde alle de samme Lydmodificationer, som den engelske. Det hedder i Fortalen, at »Grundtanken ved den heri (sic) Bogen brugte Udtalebetegnelse er, i Regelen at fremstille den saaledes, at enhver Dansk maa læse den paa samme Maade»; men denne Maade bor vel ogsaa helst være r i g t i g, thi ellers kan det vel ikke stort hjelpe, at den er den samme for alle Danske. Og i denne Henseende lader den Eibeske Betegnelse altfor meget tilbage at onske. Systemet forekommer os i sig selv, saa langt det rækker, ganske heldigt; men det gaar rigtignok saa temmelig i det Grove; flere vigtige Lyde lades aldeles ubetegnede, og som Folge deraf slaaes Lyde, der ere aldeles forskjellige, sammen til een. Vi skal anfore nogle Beviser herpaa. Det engelske *sh* er, som bekjendt, det tyske: sch; denne Konsonant betegnes i Ordbogen ved de danske Bogstaver: ſj, og herimod er der vel i og for sig Intet at indvende, om end det danske sj just ikke altid og af Alle udtales saaledes; men der er den Hage derved, at der i Engelsk ved Siden deraf ogsaa findes et v i r k e l i g t sj, d. e. s + j, nemlig overalt i Forbindelsen *su*, naar *u* er langt; der er kun to Ord, hvori *su* i dette Tilfælde udtales: schu, nemlig *sure* og *sugar*, ellers overalt: s — j — u. Hvorledes skal nu d e n n e Lydforbindelse betegnes? Hr. E. betegner den slet ikke, og Folgen bliver da, at f. Ex. *sue* udtales ganske ligedan som *shoe*! Men vi er endnu

ikke færdige med denne Konsonant: sch Hr. E. synes slet ikke at vide, at der i Engelsk foruden det almindelige *sh*, der svarer noiagtig til det tyske sch og det franske ch, ogsaa findes en blødere sch-Lyd, svarende noiagtig til det franske g. Denne Lyd forekommer sjelden alene, men hovedsagelig i Forbindelse med *d*, nemlig i *j* og det saakaldte bløde *g*, som begge ere $= d +$ det franske g. Hr. E. synes, som sagt, ikke at kjende Noget til dette, og betegner altsaa Hvislelyden ligedan f. E. i *gin* som i *chin*. Hvad vilde man sige om et fransk Udtalesystem, der undlod at gjøre Forskjel paa ch og g? Undertiden forekommer denne Konsonant (det bløde sch) ogsaa alene, f. Ex. i *azure*, *fusion*, og her har Forfatteren, mærkelig nok, brugt Betegnelsen: 𝔷𝔧. Dersom dette skal betyde: 𝔷 + 𝔧, saa er det galt, og dersom Meningen virkelig er (hvad den udentvivl ikke er) dermed at betegne den omtalte Konsonant, saa burde denne Betegnelse for det Første have været brugt ogsaa alle andre Steder, for det Andet have været forklaret. Det hedder i Fortalen »at det heri (sic) Bogen brugte Udtalesystem egentlig kun er en for Danske hensigtsmæssigere Omdannelse af det Walkerske System«. Men til med Held at foretage en saadan Omdannelse udkræves det med Nødvendighed, at man er godt hjemme i Sprogets Udtale og ikke ubekjendt med Begyndelsesgrundene i Fonetiken. — Et andet Punkt, hvori Forfatteren feiler, er i Betegnelsen af det engelske *or*. Han har fulgt Walkers Inconsekvents, at opstille en særskilt Betegnelse for Lyden af $\overset{3}{o}$ (i *nor* o. s. v.), uagtet det er aldeles den samme Lyd som $\overset{3}{a}$ (i *all*), saa at der altsaa egentlig kun burde have været opstillet 3 istedetfor 4 Udtalemaader af *o*. Hos W. er dette, som sagt, kun en Inconsekvents, der ingen Skade gjør; men ved den ukyndige Maade, hvorpaa det efterlignes af Hr. E., idet han betegner denne Lyd ved 𝔬, opstaar der en meget slem Feil. Thi ifølge hans System skal 𝔬 foran en Konsonant altid udtales kort, og den, der retter sig efter hans Udtalebetegnelse, vil altsaa nødvendigvis udtale *o* i *morning*, *sort* og en stor Mængde andre Ord kort (som i det danske: Sort), medens det skal være langt; *o* skal saaledes udtales langt i *for*, *forfeit* o. fl., kort i *forage*, *foreign*, *forest*, men herom erfarer man Intet i Hr. E.'s Ordbog, og det havde dog været saa saare simpelt at bruge: 𝔞𝔞 for den lange, 𝔬 for den korte Udtale. — Den Maade, overalt at betegne Udtalen af det tonløse *e* ved 𝔦, f. Ex. i *basket*, *bachelor* o. m. fl., er ogsaa meget mislig og vil ganske bestemt lede til en feilagtig Udtale; 𝔢 vilde i Regelen være at foretrække. Endelig er det ved enhver saadan Udtalebetegnelse naturligvis et uafviseligt Krav, at den maa være, saavidt muligt, fri for Trykfeil; nu skal det indrømmes, at Hr. E.'s Correktur er nogenlunde nøiagtig, men nogenlunde er her ikke nok. Vi har saaledes paa de omtalte faa Sider fundet følgende Trykfeil i Udtalen: *Backside*, 𝔟𝔞𝔩-𝔰𝔢𝔦𝔡; *babble*, 𝔟𝔞𝔟𝔩 (men Substantivet: 𝔟𝔞𝔟-𝔟𝔩, uagtet Udtalen naturligvis er den samme i begge); *badger*, 𝔟𝔞𝔡'-𝔡𝔰𝔧𝔬𝔯 (skal være -*or*); *bags*, 𝔟𝔞𝔤𝔷

(skal være: bagʒ); *bastard*, *bastardize*, *bastardy*, den første Stavelse overalt betegnet ved: bas- istedenfor bas-.

Geelmuydens Ordbog, der nu er udkommet i 2den Udgave (1ste Udg. 1855), synes at være en ret brugbar og paalidelig Haandordbog, og den er ikke, som den Anker-Eibeske for en stor Del er, et ordret Uddrag af Rosings, men den indeholder unegtelig langt mindre, end den sidste, knapt engang saa meget som den første; og da den koster det samme, eller endog lidt mere, kan man ved første Øiekast undre sig over, at den i det Hele har kunnet bestaa og finde Afsætning ved Siden af Rosings; thi at Normændene af ren Patriotisme skulde foretrække at kjøbe en norsk Ordbog, naar de kunde faa det Dobbelte for sine Penge ved at kjøbe en dansk, kan man dog vanskelig tro; ligeoverfor Pengehensyn pleier Patriotismen gjerne at komme tilkort. Noget kan det vel gjøre, at i G.'s Ordbog findes Udtalen betegnet for hvert Ord (efter det Walkerske System), men Hovedgrunden er dog vistnok, at der i Rosings Ordbog slet intet Hensyn er taget til den norske Sprogegenhed. Nu er vel den Smule Forskjel imellem Dansk og Norsk i Regelen ikke til Hinder for Brugen af danske Ordbøger i Norge, idet de fleste Danismer forstaaes, om de end aldrig bruges, af Normændene; men der er dog en Del Ord, hvorom dette ikke gjælder, og deriblandt navnlig de naturhistoriske. Om en Normand f. Ex. slaar efter *orchis* og finder »Horndrager«, eller *roach*, og finder »Rudskalle«, saa er han netop lige klog, som han var før, med mindre han tilfældigvis er Botaniker eller Zoolog, saa at han kjender de latinske Navne. Det maa derfor forundre, at Forlæggeren af Rosings Ordbog, der ellers tidligere har gjort en god Begyndelse i denne Retning, i dette Tilfælde har skyet den Smule Bekostning og den aldeles forsvindende Forøgelse af Bogens Omfang, som det kunde have været, at faa de nødvendigste Norvagismer optagne. Herved vilde han utvivlsomt have gjort baade sig selv og Normændene en god Tjeneste.

Den sidste Udgave af Ferralls og Repps Ordbog adskiller sig fra de forrige derved, at der er optaget en Del Norvagismer, og de særlig danske Ord og Udtryk ere betegnede som saadanne. Desuden er der foretaget nogle andre Smaaforbedringer, og naturligvis ogsaa kommet noget nyt Stof til, skjønt vistnok ikke nær saa meget, som ønskeligt kunde være.

Svenskerne har hidtil ligget noget tilbage i Henseende til lexikografiske Hjelpekilder i det engelske Sprog, i den Grad, at endog Rosings Ordbog har havt nogen Afsætning hinsides Sundet; men nu begynde de at komme godt efter (eller rettere foran). Den ovennævnte Engelsk-Svenske Ordbog er vel endnu ikke ganske færdig, men da Trykningen skrider raskt fremad, vil det femte og sidste Hefte rimeligvis ikke lade længe vente paa sig. Den er, saavidt vi kan skjønne, en virkelig god og righoldig Ordbog, der tilfredsstiller alle rimelige Fordringer, og den er omtrent dobbelt saa stor

som Rosings. Nu er rigtignok den virkelige Forskjel imellem de to Bogers Indholdsrighed ikke nær saa stor, som man heraf skulde tro, thi for det Første optager Udtalebetegnelsen en Del Plads, og dernæst er der i det Hele langtfra holdt saa godt Hus med Pladsen som i Rosings, men ikke destomindre er det unegteligt, at den sidste staar meget tilbage for den svenske i Fuldstændighed. Fra denne i det Hele gunstige Dom maa vi imidlertid undtage det første Hefte, der nemlig har en anden Forfatter end de øvrige, og staar ikke lidet tilbage for dem; det er i Virkeligheden ikke stort Andet end et ordlydende Uddrag af Lucas's store engelsk-tyske Ordbog. Dette vidtløftige Værk er nu ganske vist en sand Guldgrube, og navnlig et uvurderligt Hjælpemiddel for alle Ordbogsskrivere; men det er en Bog, der maa benyttes med en vis Varsomhed; thi den indeholder ikke faa Feil, er opfyldt med en overvættes Mængde Provincialismer og forældede Ord, og er i det Hele temmelig ukritisk. Og naar en i sig selv ukritisk Kilde benyttes paa en ukritisk og skjødesløs Maade, som her er Tilfældet, bliver Resultatet naturligvis derefter. Saaledes er der optaget mange Provincialismer, uden at betegne dem som saadanne, medens der paa den anden Side savnes forbausende mange almindelige Ord, saaledes blot paa de oftnævnte faa Sider (foruden over Halvdelen af de samme, som hos Rosing) slige Ord som: *baboon! backbone! background*, *backhanded*, *backsword*, *backwoods*, *bagman*, *bans*, *bandbox! bangle*, *banjo*, *banneret*, *bannock*, *banshee*, *barium*, *bark-bound*, *barndoor-fowl*, *bartizan*, *basement* i Betydningen: nederste Etage! *battue*, *bay window*, *keep*, *stand*, *at bay!* Forfatteren har i det Hele lidet Begreb om at skrive en Ordbog, saa at han undertiden opfylder Pladsen med uvedkommende Snak, som det gjør et ligefrem komisk Indtryk at støde paa i en almindelig Ordbog Saaledes oversættes *baffetas:* »ett slags tjocka hvita bomullstyger från Ostindien; det från Surate anses vara bäst«; *banewort*: »den till klassen pentandria hörande växten Atropa belladonna; Forfatteren har her troet for en Gangs Skyld at burde tilføie nogle Ord »af egen fatabur«, men været temmelig uheldig; *barm*: »jäst, drägg (ordet bärma förekommer i Svenska almogespråket och betyder der enligt Rietz: jäst, drägg); hele denne Parenthes burde naturligvis have været udtrykt med de to Ord: (prov. bärma), thi alt det øvrige giver ingen anden Oplysning, end at Hr. N. selv ikke kjender Ordet bärma, — et Faktum, der kan forundre, men ikke interesserer os det Ringeste. — Alle Lucas's Feil gjentages trolig. Saaledes: *bag-lock*, kappsäckslås; *-lockmann* (ligetil Trykfeilen *nn* kopieres), profryttare; dette *baglockman*, som ellers ikke kjendes, forefalder noget mistænkeligt; naar man veed, at der virkelig findes et andet ganske almindeligt Ord: *bagman*, som betyder: profryttare (og som vel at mærke hverken findes hos L. eller N.), saa opstaar der grundet Mistanke om, at L. har udskrevet dette tankeløst efter en anden Ordbog, hvor der har staaet først: *bag-lock*,

og derpaa *-man*, og misforstaaet Forkortelsen. *Bangled-eared*, baade hos L. og N., skal være: *bangle-eared*. *Brick-bat*, Teglsten (ligesaa hos Lucas); naar man veed, at *brick* betyder Teglsten, er det allerede a priori noget nær umuligt, at *brick-bat* skulde betyde det samme; det betyder i Virkeligheden: et Stykke af en (ituslaaet) Teglsten. *Bathos* »det låga, krypande i ett skrifsätt, i poesi»; Forklaringen, som altid, ordret efter Lucas, og aldeles feilagtig (se ovfr. under Rosings Ordbog). At *bay* skulde kunne betyde: höstack, hövålm, forefalder yderst usandsynligt, uagtet L. unegtelig har: Heuschober. Skjønt vi ellers ikke befatte os med at opsøge Trykfeil, have vi dog fundet een, der er karakteristisk: *baron of biff*, en af den Slags Trykfeil, der vanskelig kan være Trykfeil, og som ialfald neppe kan undgaa en Correktors Opmærksomhed, der er blot nogenlunde hjemme i Sproget. — Den slaviske Udskrivning af Lucas gaar noget vidt, naar: *to beat banaghan* oversættes: »ljuga, så att takbjelkarne böja sig»; »lügen, dasz sich die Balken biegen» kan være en meget fortræffelig Talemaade paa Tysk, hvor den danner baade Alliteration og Rim, men at oversætte den ordret paa Svensk, er rigtignok en løierlig Idee. — Undertiden har Forfatteren ogsaa i Hastværket misforstaaet Lucas. Saaledes oversættes *bard* hos L. »Pferdeharnisch», d. v. s. en Hests Jernrustning (i Middelalderen), men Hr. N. maa formodl. have troet, at »Harnisch» havde samme Betydning som det engelske *harness*, thi han skriver: *bard* (ark.) seldon; og ved *barnacles* finder man følgende Forklaring: »näsklämma (ett instrument, som vid operation af näsan, öronen eller öfwerläppen (hos hästar) anwändas att hopklämma någon af dessa kroppsdelar, för att döfwa känseln och hålla hästen lugn»); det Hele er omtrent ordret efter Lucas (hvis Forklaring er rigtig), men Forf. har læst feil, og har tillige, for at undgaa en fuldstændig ordlydende Overensstemmelse, foretaget en liden Omsætning; men det skulde han ikke have gjort, thi derved er det Hele (som Enhver, der kjender Noget til Sagen, vil se) blevet rent Nonsens. — Naar Forfatteren en enkelt Gang vil gaa paa egen Haand, kommer han, som sagt, altid galt afsted. Saaledes opfører han et for os Andre ubekjendt Adjektiv: *bandy*, krum; da *bandy-legged* betyder: krumbenet, har han formodentlig antaget det for en given Sag, at *bandy* maatte betyde krum, men dette var en vel dristig Slutning. *Barren-wort* oversættes hos L. »Bischofsmütze (Epimedium alpinum); nu har Forf. uheldigvis vidst, at der ogsaa findes et svensk Plantenavn: »biskopsmössa»; dette er rigtignok Navnet paa en ganske anden Plante, men desuagtet oversætter Forf. *barren-wort* ved »biskopsmössa» og tilføier ovenikjøbet, for at gjøre Sagen komplet, den svenske Plantes systematiske Navn (Digitalis purpurea), — unegtelig en god Idee. — Det er, som sagt, Skade, at denne, saavidt vi kan skjønne, forøvrigt gode Ordbog skal være bleven skjæmmet ved den uheldige Begyndelse.

V. Ömans Bog forekommer os at være en god og brugbar Haandordbog; den indeholder noget mindre end Ferrall og Repps; dog er Forskjellen af flere Grunde i Virkeligheden ikke saa stor, som den ser ud til. Der gives en Liste over Person- og Stednavne (de almindeligste af disse findes ogsaa i Ferral og Repps optagne i Texten). En Mangel forekommer det os at være, at de systematiske Navne paa Planter og Dyr ikke anføres. En anden Ting, der har forundret os, er Skrivemaaden: *honor*, *odor*, *endeavor* o. s. v. (istedenfor: *honour*, *odour*, *endeavour*). Denne Skrivemaade har, igjennem Websters Ordbog, vundet almindelig Indgang i Amerika; men i England findes der yderst faa Forfattere, der bruge den, og den amerikanske Literatur spiller dog endnu en altfor underordnet Rolle i Sammenligning med den engelske, til at der kan være nogensomhelst Tvivl om, hvilken af dem man i en Ordbog bør rette sig efter i Retskrivningsspørgsmaal. Der er ogsaa liden Sandsynlighed for at denne Skrivemaade vil vinde Indgang i England; dertil ere Engelskmændene altfor conservative.

Zetterqvists og Moréns Bøger ere begge, som af Titelen sees, alfabetisk ordnede Samlinger af engelske Talemaader, og have begge den gode Egenskab tilfælles, at Forfatterne ere godt hjemme i det engelske Sprog, saa at hvad der gives, vistnok er saa temmelig at stole paa. Den sidste er dog langt udførligere og staar i det Hele meget over den første, der neppe kan være forfattet af nogen videnskabelig dannet Mand; ialfald er Stoffet ordnet paa en aldeles usystematisk og ofte ligefrem meningsløs Maade. Ogsaa hos M. er Ordningen vistnok noget ukorrekt; den minder kun altfor meget om de engelske Kilder, og det Systematiske er, som bekjendt, ikke Engelskmændenes stærke Side; men det skal indrømmes, at en saadan Ordning har sine Vanskeligheder, og det er muligt, at den mest korrekte Ordning ikke altid vilde findes at være den mest praktiske. Den vigtigste Indvending, vi have at gjøre imod M's Bog, er dens aldeles urimelige Vidtløftighed. Det er ikke for meget at sige, at mindst Halvdelen uden ringeste Savn kunde have været udeladt, og Bogen derved være bleven blot halv saa dyr, have vundet større Udbredelse og gjort større Nytte. Vi skal blot anføre eet Exempel instar omnium. Under *Like* læses: *She does not like him*; *how do you — her? how do you — your maid? I don't much — it*; *would you — it? to — horses*, *dogs*, *pictures*, *music*; *to — good living*; *to — hunting*, *gaming*, *riding*, *walking*; *to — fruit*, *milk*, *veal*, *mutton*; *to — a thing very much*; *we — our present condition*; *how do you — London? the dog likes his master.* Tre à fire af disse Exempler vilde have gjort fuldstændig samme Nytte. — Som Tillæg indeholder Bogen Tabeller over Mynt, Maal og Vægt, Lister over de uregelmæssige Verber, over Person- og Stednavne og (temmelig udførlig) over de i Engelsk brugelige Forkortelser. End-

videre loves der i Fortalen et alfabetisk Register over de i Bogen forekommende svenske Ord, med engelsk Oversættelse, hvilket naturligvis i høi Grad vil forøge Bogens Brugbarhed.

Engelskt och Svenskt Synonym-Lexikon synes at være et brugbart Sammendrag af de forhaandenværende engelske Værker af samme Slags. Disse Kilder ere for Størstedelen ligefrem aftrykte (paa Engelsk), tildels ogsaa, men sjeldnere, oversatte paa Svensk, eller, rettere sagt, Forfatteren har begyndt med at oversætte dem paa Svensk, men er snart mere og mere bleven kjed af dette besværlige Arbeide, saa at de engelske Forklaringer efterhaanden tage mere og mere Overhaand og tilsidst blive saagodtsom eneherskende. Herimod er heller ikke noget væsentligt at indvende; thi slige Definitioner ere i Regelen vanskelige, tildels umulige, at oversætte paa en tilfredsstillende Maade, og den, der er nogenlunde hjemme i Engelsk, vil vistnok foretrække at have dem i Originalsproget; for Begyndere kan det jo være anderledes, men disse have vel ogsaa mindre Brug for et Synonym-Lexikon. Forfatteren synes i det Hele at være nogenledes hjemme i Engelsk; ja, naar det i Fortalen hedder: »om det skulle befinnas, att synonymernas här utförda definitioner och de upplysande exemplen äro noggranna och med sträng urskilning gjorda, efter de anförde engelske författarne (de sednast erkände såsom företrädesvis följde), så är Förf. högsta önskan uppfylld«, saa kunde man af de fuldstændig uforstaaelige Ord i Parenthesen fristes til at tro, at Forfatteren under et længere Ophold i England havde glemt sit Modersmaal, hvilket dog ikke synes at være Tilfældet. Imidlertid ere hans Oversættelser ingenlunde altid at stole paa; saaledes finder man allerede S. 1—2: »*Abilities* åsyftar . . . själsstyrka att verkställa (*mental power to execute*), og nogle Linjer længere nede: *capacity* åsyftar blott själsstyrka (*mental power*); Oversættelsen af *mental power* med »själsstyrka« er naturligvis aldeles feilagtig. Og længere nede i samme Artikel forbauses man ved at erfare, at *subtilty* er »förmåga att förfina, förädla, rena«. Det vilde ligefrem være uforklarligt, hvorledes Forfatteren kunde være falden paa at give en saadan Definition, dersom han ikke havde været saa opmærksom at tilføie i Parenthes: (*to refine*). Herved løses Gaaden. Forfatteren har nemlig aldeles misforstaaet Ordet *refine*, som her er brugt i en anden Betydning, end den almindelige, nemlig omtrent som vi bruge: Raffinement, Finesse. Den paa det oven citerede Sted i Fortalen omtalte strenge »urskilning« synes ogsaa at have sviget Forfatteren, naar han aldeles uden Nødvendighed gjør Afstikkere ind paa Etymologiens vanskelige Gebeet og uden Betænkning optager de engelske Lexikografers vel bekjendte absurde og fantastiske Derivationer, saasom: *coy* af *cautus*, *coward* af *cow-ward*, *poltroon* af *pollice truncus*. — Bogen indeholder tillige et svensk-engelsk Register, og bliver derved paa en Maade baade et svensk-engelsk og et engelsk-svensk Synonym-Lexikon.

Om Ugglas Ordbog er det endnu for tidligt at udtale nogen Dom, da der ikke er udkommet mere end Bogstaverne A-D af den engelsk-svenske Del. Der er ingen Tvivl om, at Bogen, hvis den holder, hvad den lover, vil afhjelpe et almindelig følt Savn. Vi skal kun anmærke, at Prisen synes at være sat lovlig høi, nemlig 20 Øre pr. Ark, uagtet Trykken er saa ualmindelig vid, at der paa tre Sider her ikke staar mere end paa een i Rosings Ordbog.

Af Fortalen til Jungbergs Ordbog erfarer man, at den hovedsagelig udgiver sig for at være en Udtale-Ordbog, og at Forfatteren som Følge deraf aldeles har afholdt sig fra at optage Talemaader og indskrænket sig til at meddele Oversættelse, »men denna så fullständig, att jag vill tro, att mitt arbete i denna väg skall kunna mäta sig med hvilket större Lexikon som helst«. Det sidste Punkt skal vi ikke videre indlade os paa; det er rimeligt nok, at Bogen med Hensyn til Ordforklaringerne er noget fuldstændigere, og ikke stort slettere, end de almindelige Lommeordbøger, skjønt Gud skal vide, at der er Feil nok at finde; saaledes, for blot at holde os til det oftnævnte korte Afsnit: *backbone*, bakben! (istf. ryggrad); *basement* (den almindeligste Betydning, nederste Etage, savnes); *batten*, vinkelmått (ukjendt Betydning); *bawdiness*, obeståndighet! *battering-ram* (en Stormbuk) antager Forf. for at være det Samme som en Katapult (en Slags Kastemaskine). — Men hvad Bogens Hovedopgave angaar, at være en Udtale-Ordbog, da maa vi udtrykkelig advare det svenske Publikum imod at kjøbe den i dette Øiemed, thi den er fuldstændig ubrugelig, og egner sig egentlig slet ikke til Omtale i dette Tidskrift, men medtages kun her for Fuldstændigheds Skyld. Sagen er simpelthen, at en Mand, der kan lidt Engelsk, her har taget sig for, uden nogetsomhelst System, og uden Spor af Kjendskab til Lydlære, at gjengive de engelske Ords Udtale ved Hjelp af saadanne svenske Bogstaver, som i Øieblikket forekom ham at være de nærmest tilsvarende. Da nu mindst Halvdelen af de engelske Lyde ikke har noget tilsvarende i Svensk, kan man tænke sig, hvordan Resultatet bliver. Ikke blot betegnes den samme Lyd snart paa een, snart paa en anden Maade; Ikke blot er der aldeles ikke Tale om de finere Nuancer, som f. Ex. de to *s*; men selv de groveste Lydforskjelligheder savne enhver Betegnelse. Saaledes gjør Forf. ingen Forskjel imellem det korte *a* og det korte *e*, men begge Dele betegnes ved »ä«, f. Ex. *bat* og *bet* begge »bätt«; undertiden ogsaa ved *e*, naar det falder ham ind, saaledes: *bellow* (bällå), *bellows* (bellås). Ingen Forskjel gjøres imellem det lange *o* og *aw*, men begge betegnes ved »åh«; *bold* og *bald*, *so* og *saw* er for ham eins Bier (»såh«). *ch* og *j* betegnes uden videre Forklaring ved tj og dj. At der er nogen Forskjel imellem den engelske og den svenske Udtale af *th*, kan ikke sees, endnu langt mindre, at der i Engelsk gives to forskjellige *th*, men altsammen betegnes uden videre Forklaring ved svensk

»th», saaledes: *this* (thiss), *think* (thingk); en sjelden Gang falder det ham, mærkværdig nok, ind at betegne Udtalen af *th* ved z, saaledes: *bath* (bäz), *bathe* (bäz). Heri er der forresten omtrent ligesaa mange Feil som Bogstaver; thi foruden at der i disse to Ord forekommer to forskjellige *th*, saa forekommer der ogsaa to forskjellige *a*, og ingen af dem er »ä» (der hos Forf. betyder det korte *a* i *hat* o. s. v.), men i det første Ord (ifølge Forfatterens Betegningsmaade) »a», i det andet »eh». Den eneste særskilte Lydbetegnelse, Forfatteren finder sig foranlediget til at bruge (foruden to Slags Accent: ` over lange og ´ over korte Vokaler) er: û, som han i Fortalen siger, at han bruger til at betegne »mellanljudet mellan u og ö». Men han gjør det ikke. I Begyndelsen, nemlig igjennem Bogstavet A eller saa omtrent, bruger han dette Tegn nogenlunde stadigt, men senere kun en sjelden Gang, naar det falder ham ind. — Men ved Siden af alt dette, altsaa uden Hensyn til den fuldstændige Mangel paa System eller Lydbetegnelse, vrimler Bogen formelig af andre Feil, der ikke have noget at bestille med det svenske Alfabets Utilstrækkelighed. Saaledes f. Ex. *balbutiate* »bälbjuhtiät», skal være: (vi rette os overalt efter Forfatterens Betegningsmaade) -schiät; *backwoodsman*, -wûdds-, istf. -wudds-; *battailous* »bättäljus», istf. -lûs; »bànian» istf. bánian; »bàsil (behsil)» istf. básil (bässil); *ballet* vil Forf. udtale paa Fransk (»bäleh»), istf. »bället»; i *bar*, *barb* og en Del andre Ord tror han, at *a* er kort (»barr»), istf. at det er langt; i *balk* veed han ikke, at *l* er stumt; Ordene: *chamber*, *cambric*, *falchion*, *halberd*, *jackal* udtaler han med det korte engelske *a* (»ä»), medens det i de to første skal være »eh», i de tre sidste »åh»; i *flower* udtaler han *ow* som »åh» istf. »au». Dette maa være tilstrækkeligt; vi har spildt altfor mange Ord paa dette Makværk.

A. Larsen.

Fortsatte uddrag af
Indbydelsesskrifter fra forskellige skoler i 1874.

Herlufsholm skole er i alt væsenligt indrettet som de statsskoler, der har begge slags studerende disciple. De betydeligste afvigelser er, at den ingen realdisciple har og har beholdt gamle anden klasse under navn af forberedelsesklasse. I V var der ingen disc. af den math. retning, i IV og III var forholdet mellem Sp. og M. henholdsvis 8 + 1 og 13 + 5. Timetabellen er omtrent lig kommissionens. IV M. og III M. har i en særlig Dansk time læst

forskelligt dramatisk og Græsk mythologi (med Il. og Odyss.). I to af de fire Danske timer har V læst Islandsk (med den Danske lærer), Wimmers læsebog (28 s.) og Iversens grammatik. I samme klasse har alle disc. valgt Engelsk. I historie indføres i I—IV Blochs lærebog for realskoler.

I Borgerdydskolen paa Kristianshavn går skoleåret fra påske til påske, og indbydelsesskriftet er derfor udgivet i Marts. Ved denne som ved de andre större privatskoler i hovedstaden er afvigelserne i undervisningsskemaet for mange til at kunne angives i et kort uddrag. Under de 6 klasser er der 2 fællesklasser og 4 underklasser. V Sp. talte 7, V M. 2 disc. Hvorledes forholdet var i IV og III, oplyses ikke. Dansk og Islandsk havde i V 2 timer hver med forskellige lærere. I Isl. læstes Wimmers læsebog (40 s.) og Iversens grammat. Alle disc. i V læste Engelsk (som ogsaa læses i de lavere klasser med 1 ugetime). I historie indføres Blochs lærebog for realskoler i I—IV. — V M. har i 8 mathematiktimer læst Steens ren math. (til funktionslæren), desuden trigonometri og stereometri, i naturlære (3 t.) Ørsteds bog og en astronomi. Naturhistorie læses ikke.

Borgerdydskolen i Kjøbenhavn har under de 6 klasser 6 fællesklasser. I III og IV er der disc. af begge retninger, men tallene angives ikke. V har læst Islandsk i de Danske timer (Wimmers læsebog, 63 sider, og gramm.). I samme klasse læses både Engelsk (begyndt lavere i skolen) og Tysk. Ligeså fortsættes regneundervisningen i 1 ugetime. I historie bruges Kofods udtog i II—IV og tildels i V—VI. Den synes at skulle afløses af Blochs lærebog for realskoler, som på boglisten for næste år er ansat i II.

Haderslev læreres skole har 6 studerende klasser og 5 underklasser. Timefordelingen stemmer for det meste med de lærde statsskolers. Af V klasses 11 disciple hørte 1 til den math. retning. Men der findes ingen angivelse af undervisningen i mathematik og naturlære. I IV og III var fordelingen mellem Sp. og M. henholdsvis 7 + 18 og 11 + 12. Den særlige Dansktime i IV M. og III M. er anvendt til Græsk mythologi, læsning af Iliaden og lignende. Islandsk læstes i V i 2 timer (Dansk 2 timer med en anden lærer). Der læstes Iversens læsebog (46 s.) og gramm. Alle disc. i V læste Engelsk, men tillige tilbødes dem undervisning i Tysk (1 time). I historie brugtes i I—IV Thriges og Blochs (ældre) bøger.

Latin- og Realskolen i store Kongensgade har 5 (6) forberedelsesklasser, 4 realklasser og 6 studerende klasser, beregnede på disc. af begge retninger; foreløbig er dog alle i V og IV af den spr. hist. retning. I III findes begge retninger, men der ses ikke, hvor mange af hver. V har i Islandsk under en særlig lærer læst Wimmers læsebog (36 s.) og gramm. Hele klassen læser Engelsk. Verdenshistorie læstes til IV efter Bohrs mindre lærebog.

Mariboes Skole har 1 forberedelsesklasse, 4 underklasser, 4 realklasser og 6 studerende do. Dog har der ingen disciple været i V i sidste skoleår.

IV klasses disc. var alle sprogstuderende. I III må der have været disc. af begge retninger.

Det von Westenske Institut har samme klassetal som forrige. I de studerende klasser findes kun disc. af den sproglige retning. V har læst Islandsk (med læreren i Dansk) i to ugetimer (Wimmers læsebog 35 s., Iversens gramm.). Alle disc. i denne klasse læste Engelsk. Historie er i I—IV læst efter Bohrs mindre lærebog og Allens Danmarkshistorie.

Hauchs Latin- og Realskole er ved at bygges op fra grunden af. I det forløbne skoleår havdes klasserne I, II og III B og A foruden en forberedelsesklasse i 2 afdelinger.

Efterslægtselskabets realskole havde 9 klasser, alle delte i 2, 3 eller 4 sideordnede afdelinger. De seks øverste klasser har fra 2—6 ugenlige skoletimer flere, end de tilsvarende klasser i statsskolerne, og denne heldige omstændighed er navnlig kommen de levende sprog til gode; således har i de to øverste klasser Tysk, Fransk og Engelsk kunnet få 5 ugenlige timer hver.

Helsingørs höjere Realskole har seks klasser, den øverste toårig. Tysk læstes fra förste klasse, Engelsk fra anden, Fransk fra tredje.

Slagelse Realskoles klasser er forberedelsesklassen, I, II—IV (delte i B og A). Tysk begynder i I (med 1 time), Engelsk i II B, Fransk i II A. Også i denne skole har de höjere klasser det held at have flere end 30 ugetimer, så Dansk og de levende sprog i de 4 klasser, som svarer til statsskolernes I B—IV B, har haft 3, historie i de 2 sidste år 4 ugetimer.

Vordingborg Realskole har forberedelsesklasse og I—V, sidstnævnte toårig. De levende sprog indtræder som i statsskolerne för beklippelsen, Tysk i I, Fransk i II, Engelsk i III.

Svendborg Realskole har 9 klasser (I—IX). Engelsk læses fra IV, Tysk fra V, Fransk i VI og VII Skolen dimitterer ikke, men nogle disc. af øverste klasse tager forberedelsesprøve af lavere grad i Kbhvn.

Vejle Amts höjere Realskole i Kolding har 6 klasser (1 forb. og I — V), den øverste toårig. Tysk læses fra I, Fransk fra II, Engelsk fra III, i reglen med 2 ugetimer hver (Fransk og Tysk i förste år 3).

Fredericia Latin- og Realskole har nu sine 4 øverste klasser indrettede som statsskolerne I—IV, både for realister og studerende, disse sidste dog vel kun af den spr. retning. Under disse klasser er der to underklasser, svarende til tidligere förste og anden klasse.

Privatskolen i Vejle har 4 klasser. I II begynder Tysk, i III Fransk, i IV enten Latin eller Engelsk. En femte kl. skal oprettes. Skolen har hidtil haft ret til at afholde Præliminærexamen af lavere grad. Man vil arbejde

hen til at kunne afholde IV klasses hovedexamen og realafgangsexamen af höjere grad.

Thisted Realskole har 1 forberedelsesklasse samt klasserne I—VI. Tysk indtræder i I, Engelsk i II, Fransk i III, Naturlære læses fra III—VI, i III og IV rigtignok kun med 1 ugetime.

B. H.

Etymologiske småting.

1.

Ordet *får* (ovis) bruges, som kændt, almindelig i dansk og svensk. I det norske folkesprog og på Island og Færøerne bruges derimod former svarende til on. *sauðr* og *fé* til at betegne får. Nyislandsk har dog i al fald en enkelt sammensætning (*færilús*, acarus reduvius), og i navnet *Færøer*, isl. *Færeyar*, færingsk *Förjar*, med dets avledninger have vi vel også ordet[1]). Gammeldansk og -svensk har formen *far*, i den ældste tid udtalt *fār*, senere *får*. I den gamle oldnorsk-islandske literatur forekommer ordet i formen *fær* (fę̈r) i den ældste sproglige avhandling i Snorra Edda (commissionsudg. II s. 18) — *sauðrinn heitir fę̈r* —[2]), men ellers, som det synes, kun i sammensætninger. Formen *fár* i senere oldnorsk svarer til og er vel optagen fra gammeldansk. I andre gotiske tungemål synes ordet ikke at forekomme, og en rimelig etymologi av det er, så vidt vides, hidtil ikke given. Følgende forklaring turde muligvis være den rette: *får* er av samme rod som *fæ*. Ligesom vi næmlig have en fællesjafetisk grundform **paku* (√*pak*) til skr. zend. *paçu*, lat. *pecu*, litavisk *peku-s*, got. *faihu*, oht. *fihu*, on. *fé* — således må vi av samme rod have en anden stamme **pakas-* (ik.) svarende til lat. *pecus* ef. *pecoris* (ik.). **Pakas* vilde på gotisk, når rodselvlyden forblev usvækket, lyde **fahis* (stamme **fahis-a*)[3]), og lige som vi have on. *hatr* (ik.) svarende til got. *hatis*, vilde vi få *fár* svarende til **fahis*, i det *h* regelret udstødtes og fræmkaldte erstatningsforlængelse av foregående selvlyd (jfr. *tár* = oht. *zahar*, got. *tagr* o. s. v.). Den oldnorsk-islandske form *fę̈r* opstår av *fár* som *lę̈r* av *lár* (gmd.-sv.), som *kę̈r* av *kar* (gmd.-sv.), got. *kas*

---

[1]) Jfr. Gislason: Dönsk orðabók s. 107.

[2]) Jfr. Lyngby i dette tidskrifts 2 b. s. 317.

[3]) Jfr. Schleichers Compendium 3dje udg. s. 460.

o. s. v., i det det av *s* opståede *r* virker omlydende[1]. At omlyden i *fę́r* er fræmkaldt av *r*, ses av, at andre oprindelige *as*-stammer på on. ikke have omlyd, som, for uden *hatr*, f. ex. *barr* (ik.), nåletræers lov; sæd, byg, = got. **baris*, i to. *bariz-eins* *κρίθινος*[2]. At *barr* er ik., ses af Fjölsvinnsmál, Bugges udg. v. 19[4]: *hvat þat barr heitir*; med urette göre Fritzner og Fick det derfor i deres ordbøger til hak.; Egilsson og Oxforder-ordbogen have derimod det rette kön. — En anden uomlydt *as*-stamme er *setr* (ik.), sæde, gr. *ἕδος*, skr. *sadas*[3]. End videre kan nævnes *fjall*, eller ubrudt *fell* (ik.), fjæld, der står for **fel$^{a}_{e}$s*, jfr. oht. osax. *felis* (ha.)[4]. Når vi derimod have on. *røk(k)r* (ik.), tusmørke, overfor got. *riqis*, ses det let, at omlyden i dette ord skyldes stammens *v*, altså: *røkr* for **rekv$^{a}_{e}$s*.

Av disse exempler på oprindelige *as*-stammer — hvis tal pladsen her ikke tillader mig at forøge, men som jeg måske en anden gang kan få lejlighed til at behandle udførligere — vil det være klart, at omlyden i *fę́r* kun kan skyldes slutnings-*r*'et; vi må altså sætte en nordisk grundform **faheʀ* (eller **fahaʀ*?)[5]. At den oprindelige rodselvlyd *a* er svækket til *e* i *fé* for **fehu*, men usvækket i **fár*, medens latin har *e* både i *pecu* og *pecus*, har intet at betyde, da der haves mange exempler på lignende uregelrethed. Med hensyn til betydningen stemme *pecus* og *fę́r* godt, idet *pecus* jo særlig — i den senere tid altid — betyder får.

2.

Oldnorsk-islandsk *lę́r* (femur), gmd.-sv. *lār*, ser ud til på samme måde at være opstået av en grundform **lakas* (√*lak*). En beslægtet lat. form kunde vi så muligvis have i *lacertus*. *Lacer-* vilde da stå for det opr. **lakas-*, lige som f. ex. *verber* er en opr. *as*-stamme. Av **lakas* kunde et nyt ord dannes ved afledningsendelsen *(i)to-*. En med *lę́r* formelt mer stemmende form haves i gr. *λέκος* (ik.) = *λεκάνη*, skål, der af Fick (Vergl. W. 1 b. 2 udg. s. 390, 485) henføres til samme rod som lat. *lacertus*, næmlig *lak*, med

---

[1]) Jfr. Bugge i dette tidskrifts 7 b. s. 320.

[2]) Jfr. Fick: Vergleich. Wörterbuch 3 b. 3 udg. s. 202.

[3]) Jfr. Fick: Vergl. W. 1 b. 3 udg. s. 225; i 3 b. s. 317 sætter han derimod stammen *setra-*.

[4]) Når Holtzmann i Altdeutsche Grammatik I b. s. 125 siger »*fjall* aus *falis*«, er det åbenbart vrangt for *fel$^{a}_{e}$s*. — For øvrigt synes *fjall* (*fell*) af opr. √*par* m. h. t. betydning at forholde sig til gr. *πόλις*, skr. *puri* som on. *bjarg* (*berg*) til on. *borg*.

[5]) Herefter bortfalder den parallel, som Lyngby i dette tidskrifts 6 b. s. 39 drager mellem de got. stammer på *-isa-* og de on. énstavede medlydstammers nf. gf. flt. hu., i det der ingen lighed bliver imellem got. *hatis*, on. *hatr* på den ene side og got. **bokis*, on. *bǿkr* på den anden side.

grundbetydningen: böje, uddybe. M. h. t. den noget afvigende bemærkelse, som *lęr* og *lacertus* have, kan henvises til lat. *armus* overfor on. *armr*, on. *vǫðvi* overfor tysk *wade* o. dsl. I on. have vi endelig av samme rod et andet ord *lęggr* (ha.), stamme: *lęggja-* for **lagja-* (engelsk: *leg*)[1]. Det har dels en lignende betydning (læg, skinneben) dels og oftest en mer almindelig bemærkelse (benpibe, ben). M. h. t. betydning forholder *lęr* (lår) sig altså til *lęggr* (ben) som *fęr* (får) til *fé* (kreaturer). Men medens vi have sammensætningen *lęrlęggr* (lårben), findes der næppe noget **fęrfé* = *fęrsǫuðr* (får). — Hvis *fęr* og *lęr* virkelig ere opr. *as*-stammer, således som jeg oven for har søgt at vise, er der herved ydet et bidrag til bædre forståelse av den lydovergang, prof. Bugge i dette tidskr. 7 b. s. 320 har berørt. Når prof. B. dèr siger, at »*r* ... i Oldnorsk ofte, navnlig hvor det er opstaaet af *s*, virker omlydende ligesom *i* paa den forudgaaende Vokal«: må — i fald *fęr* og *lęr* ere *as*-stammer — indskrænkningen »*navnlig*« bortfalde. Ti for øvrigt have alle de ord, prof. B. anfører som exempler på nævnte omlyd, *r* for ældre *s*, og det samme gælder, så vidt vides, de andre på samme måde omlydte ord, som han ikke har opregnet.

Valdemar Steffensen.

In Lucianum.

In *vita Luciani* cap. 2 narrat scriptor, patrem suum statuarium se fieri voluisse, quum se ad hanc artem optime a natura instructum esse putaret. *Ἐτεκμαίρετο δὲ*, inquit, *ταῖς ἐκ τοῦ κηροῦ παιδιαῖς· ὁπότε γὰρ ἀφεθείην ὑπὸ τῶν διδασκάλων, ἀποξέων ἂν τὸν κηρὸν ἢ βόας ἢ ἵππους . . ἀνέπλαττον, εἰκότως, ὥς ἐδόκουν τῷ πατρί· ἐφ' οἷς παρὰ μὲν τῶν διδασκάλων πληγὰς ἐλάμβανον, τότε δὲ ἔπαινος εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ ταῦτα ἦν κτλ.* Si hæc scriptura recipitur, et *εἰκότως* prorsus insolito modo positum est, ut significet imagines »similitudinem retulisse rerum«; et patrem Luciani pueri trīcas probasse putandum est, quod vix est verisimile. Transpositis verbis optima efficitur sententia: . . . . *ἀνέπλαττον· ἐφ' οἷς . . πληγὰς ἐλάμβανον, εἰκότως. ὥς ἐδόκουν τῷ πατρί, τότε δὲ κτλ.* Jocose significat Lucianus, quanto aliter aliis temporibus pater de artificiis suis judicarit.

M. C. Gertz.

---

[1]) Jfr. Fick Vergl. W. 3 b. 3 udg. s. 262.

Nekrolog.

Carl August Walberg

var född den 14 December 1827 i Särestad af Vestergötland, der hans fader då var komminister. Efter att hafva genomgått Skara skola och gymnasium kom han hösten 1847 till Upsala Universitet, hvarest han genast utmärkte sig ej mindre genom flit och stadga, än genom sin vackra tenorröst. Den sistnämnda gjorde honom tidigt till en framstående medlem af Upsalas då, som nu, berömda studentsångförening, och han förvärfvade sig redan i de första åren månge vänner för lifvet bland äldre och yngre universitetsmedlemmar. Hvarken sången eller vänskapen drogo honom dock från hans studier, hvilka han ständigt idkade med den jemna energi och grundlighet, som tillhörde hans karakter. Walberg, som under studentåren företrädesvis egnat sig åt de klassiska språken jemte filosofien, i hvilka ämnen han haft till lärare Spongberg (till en del äfven Palmblad), Sellén, Zedritz och Boström, ingick, sedan han 1854 blifvit filosofie doktor, vid Upsala Universitet såsom docent i grekiska och blef 1860 adjunkt i samme vetenskap. År 1862 utkom «Svenskt-grekiskt lexikon af C. W. Linder och C. A. Walberg» (jfr. Tidskrift for Philologi etc. 1863), af hvilket verk Walberg, enligt företalet, utarbetat större delen. Året 1863 upptogs för W. af en resa till Frankrike, Italien och Grekland, under hvilken han i Florens företog en revision af dervarande Euripides-handskrift (Florentinus, plut. XXXII n. 2); af denna revision hann han blott att utgifva Elektra (1869; jfr. Philologischer Anzeiger, 1873, neuntes Heft, der denna upplaga är anmäld till det bästa)[1]. År 1869 utnämndes W. till professor i grekiska språket och literaturen vid Lunds Universitet och tillträdde detta embete i Maj 1870 med

[1]) Den i samma tidskrift uttalade önskan, att äfven W.s revision af de öfriga skådespelen måtte utgifvas, torde efter hans död ej kunna uppfyllas, då anteckningarna gjorts med mycket fin stil i ett exemplar af Kirchhoffs upplaga.

en föreläsning «om Rhythm». Det sydsvenska Universitetet, hvilket emottog honom såsom en man i sin fulla ungdomskraft och med ett vid systeruniversitetet förvärfvadt, stadgadt anseende som vetenskapsman och lärare, fästade vid honom de största förhoppningar och fruktade blott, att han vid en snart väntad ledighet skulle återvända till Upsala. Då denna ledighet, genom Prof. Spongbergs afskedstagande, inträffade i Januari 1874, stannade emellertid Walberg qvar i Lund, som dock snart derefter skulle förlora honom genom döden. Han afled efter några månaders stilla aftynande d. 14 Oktober 1874, efter ett treårigt äktenskap efterlemnande en ung enka och två späda söner.

De år, Walberg tillhört Lunds Universitet, hade blifvit tagna i anspråk äfven af uppdrag utom Universitetet. En mångårig examinator i Studentexamen hade han, då denna 1863 upphörde, fått en plats bland de censorer, hvilka af Regeringen utsågos att öfvervaka de elementarläroverkens afgångsexamina, hvilka skulle ersätta det afskaffade inträdesförhöret vid Universiteten, och fortfor med denna befattning, till dess han detta års vårtermin af sjukdom derifrån förhindrades. År 1865—66 hade han varit medlem af en komité, hvilken af Regeringen tillsatts för att granska de vid språkundervisningen i skolorna brukade läroböcker; i komiténs betänkande är den del, som handlar om läroböcker i grekisk grammatik, hans särkilda arbete. Hans på det pedagogiska området sålunda förvärfvade erfarenhet och insigt, äfven ådagalagda genom åtskilliga uppsatser i Pedagogisk Tidskrift af L. A. Aulin, ville Regeringen i vidsträcktare mon göra sig till godo, då han i Nov. 1870 kallades till medlem af den komité, hvilken, med anledning af Riksdagens hemställan samma år, skulle afgifva förslag till förändringar i elementarläroverkens inrättning. Såsom medlem af denna komité vistades Walberg i Stockholm hela året 1871 och egnade sig med oförtröttadt nit åt komiténs arbeten, liksom han ock i väsentlig mon torde hafva haft inflytande på dessa arbetens resultat, hvilka äro nedlagda i komiténs betänkande till Kongl. Majt. (Stockholm 1872). Då detta förslag till en ny skolordning, i hvilken en betydlig öfvervigt var tilldelad den lärda, på klassisk grundbyggda skolan, af Regeringen blott befordrades till trycket, men icke framlades till behandling af Riksdagen, undgick detta icke att hos den för sin öfvertygelse varmhjertade och tillika finkänslige Walberg väcka en viss missstämning; ett uttryck af denna ville man se i den anonyma skriften «I läroverksfrågan» (1873), hvilken allvarligt, men

utan bitterhet förfäktar de åsigter, komiténs pluralitet uttalat, och bekämpar Regeringens, inför kamrarna framlagda förslag. Ett erkännande af sin verksamhet på detta område rönte Walberg vid svenskt läraremöte år 1872, då de talrikt församlade skolmännen valde honom till mötets förste ordförande.

Walberg var en af de personligheter, hvilka, hvarhelst de röra sig, väcka uppmärksamhet och sympatier. Redan hans yttre var i hög grad tilltalande. En högväxt, fint byggd gestalt uppbar ett hufvud med grekiskt regelbundna drag, men med de nordiske färgerne i hy, lockar og ögon. Hans umgängessätt var stilla och anspråkslöst, men utan den ringaste anstrykning af lärd blyghet och förlägenhet; det utmärktes fast mer af en viss akademisk värdighet, men parad med den ädlaste humanitet och en förekommande välvilja mot alla, som kommo med honom i närmare beröring. Öfverhufvud var han en omisskännelig representant af vestgötalynnets bästa egendomligheter, i sin trohjertade godmodighet, ej mindre än i sin jemna förståndsklarhet och sin flärdlösa grundlighet. En uppmärksam iakttagare upptäckte snart ett elegiskt drag i hans lynne, måhända honom påtryckt af en hjertesorg i hans ungdom, men menniskoskygghet och pjunkigt drömmeri var helt och hållet främmande för hans manliga, mångsidigt intresserade och rastlöst verksamme ande. Med lika stor fasthet i åsigter, som humanitet i deras framställning, var han särskildt en varm vän af de klassiska studierna och genomträngd af deras stora betydelse såsom bildningsmedel vid elementarläroverk och universitet.

Såsom filolog tillhörde Walberg den riktning, hvilkens föremål är språk och litteratur i oupplöslig förening. Med en ovanlig kännedom af båda de klassiska språken, af hvilka han i skrift och tal mästerligt behandlade det latinska, förenade han en vidtsträckt litteraturkännedom, måhända störst inom Greklands poetiska litteratur med hennes hjelpvetenskaper, fornkunskap och litteraturhistoria. Hans musikaliska bildning och anlag gjorde honom mer, än med filologer i allmänhet kan vara fallet, skickad till ett sjelfständigt omdöme i metriskt-rhythmiska frågor, åt hvilka han ock egnade en synnerlig uppmärksamhet. Såsom kritiker var han lika varsam, som vaksam, i följd af hela sin karaktersriktning obenägen ej blott för de lösa hugskotten, utan ock för att idka kritik för kritikens egen skull. Åt det lingvistiskt-komparativa språkstudiet egnade han sig jemförelsesvis mindre; dock har han riktat vår på detta område fattiga litteratur med en

liten värdefull uppsats «om tredje personens pronomen i grekiskan» (skrifven på latin och införd i Upsala Universitets Årsskrift för år 1866).

Att Walberg framför allt var föreläsare, erkännes enstämmigt af hans åhörare, hvilka hos honom prisa lika mycket föredragets klara formfulländning, som det sakrika, strängt sofrade innehållet. Examinerandet eller rättare tenterandet, hvilket vid våra svenska Universitet i så hög grad tager en professors tid och förmåga i anspråk, skötte Walberg med en förening af stränghet och vänlighet, hvilken tillvann honom lärjungars både aktning och kärlek och som, tillsammans med hans öfriga egenskapar, skall trygga honom ett namn bland Lunds Universitets vackraste och dyrbaraste minnen, så kort än den tid varit, under hvilken han tillhört detsamma.

C.

Athens Pnyx.

Af *Richard Christensen.*

Blandt de mange tvivlsomme Punkter i Athens Topographi er der neppe noget, der i nyere Tid har været mere omstridt end Beliggenheden af den gamle Folkeforsamlingsplads. En Fremstilling af den derom førte Strid og Prøvelse af, hvor nær vi kunne komme til en sikker Besvarelse af Spørgsmaalet, vil forhaabentlig ikke være Tidskriftets Læsere uvelkommen.

I.

I en Afhandling «Det gamle Torv i Athen» i forrige Bind af dette Tidskrift S. 255 ff. har jeg viist, at medens i den ældste Tid det offentlige Liv i Athen knyttede sig til Kongens Palads og Statens Prytaneion paa Borgen, henlagdes ved Byens fortsatte Udvidelse alt rum Tid før Solon Folkeforsamlingerne, en Del af Retsforhandlingerne og visse festlige Sammenkomster til Kerameikostorvet Nord for Borgen, ligesom Regjeringsbygningerne tildels grupperedes om dette. Den større Deltagelse af Borgerne i det offentlige Liv, der var en naturlig Følge af Solons og Kleisthenes's politiske Foranstaltninger og af Partikampene i 6. Aarhd. f. Chr., førte imidlertid til, at man af Hensyn til Pladsen og Borgernes Beqvemmelighed indrettede et særligt Folkeforsamlingssted, *Πνύξ*, som udstyredes med Siddepladser, Talerstol osv. Dog var det kun de Forsamlinger, i hvilke Borgerne skulde sidde og høre paa Forhandlinger, som holdtes der. Naar Borgerne derimod blot skulde møde og afgive deres Stemme, var hint Hensyn overflødigt, og Torvepladsen, der laa mere midt i Byen og hvor altid en Del Mennesker vare samlede eller leilighedsvis indfandt sig, laa i saa Fald endog beqvemmere for

Størsteparten af Borgerne. Saadanne Afstemninger vedblev derfor altid at foregaae paa Torvet. Udtrykkelig er dette vel kun overleveret for Ostrakismens Vedkommende, men har utvivlsomt ogsaa været Tilfældet ved alle andre Afstemninger om en Enkeltperson [1]).

Pnyx var et stenigt, høitliggende Sted: I Aristophanes's Ridd. 783 siger Pølsehandleren til Demos: *ἐπὶ ταῖσι πέτραις οὐ φροντίζει σκληρῶς σε καθήμενον οὕτως*, og om Kleon siges smstds. 313: *κἀπὸ τῶν πετρῶν ἄνωθεν τοὺς φόρους θυννοσκοπῶν*. I Platons Kritias p. 112 a nævnes Pnyx ligefrem som en af Athens fremragende Høider [2]). Derfor hedder det hos Demosth. om Krands. 169: *πᾶς ὁ δῆμος ἄνω καθῆτο* og hos Plut. Nik. 7: *ἐκκλησίας ποτὲ οὔσης τὸν δῆμον καθήμενον ἄνω*. Det bekræftes endelig af Scholiasterne, saaledes til Aristoph. Acharn. 20, til Ridd. 751 og til Aischin. m. Tim. p. 24 Dind., hvor Pnyx kaldes *πάγος ὑψηλός, λόφος*.

Paa det anførte Sted i Kritias giver Platon en Skildring af Athens ældste Borg, som han forestillede sig den, førend Oversvømmelser, Jordskjælv o. L. havde revet den i flere Stykker. Han tænker sig Rummet mellem Byens Høider udfyldt, saa at de i Forening med Akropolis danne een stor Borgklippe, og nævner paa den ene Side af Akropolis Pnyx, paa den anden Lykabettos *ἐκ τοῦ καταντικρὺ τῆς Πυκνός*. Da Lykabettos alt for længe siden med Sikkerhed er gjenkjendt i det høie spidse Bjerg N. Ø. for Athen, hvis Hovedtop benævnes efter Hagios Georgios [3]), maa Pnyx søges paa Høiderne i Byens sydvestlige Del.

Paa Akropolisskraaningen kunne vi, hvad ellers Pollux VIII, 132: *Πνὺξ ἦν χωρίον πρὸς τῇ Ἀκροπόλει* let kunde forlede os til, ikke lægge Pnyx. En saadan Antagelse vilde hverken lade

---

[1]) S. herom Ernst Curtius Att. Studien II (aus d. XII. Bd. d. Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen), 39 ff.

[2]) Dette fremgaaer med utvivlsom Sikkerhed af hele Sammenhængen, og det forbauser mig, at Curt Wachsmuth i sit nylig udgivne Skrift Die Stadt Athen im Alterthum I, 370 synes at have overseet det.

[3]) P. W. Forchhammer Zur Topogr. Athens (1833).

sig forene med det nysnævnte Sted hos Platon eller med den udtrykkelige Angivelse hos Aischines (*π. παρ.* 74), at Tilhørerne fra Pnyx — ialfald ved en ringe Dreining af Hovedet[1]) — kunde see Propylæerne[2]). Curtius, der tidligere (i Arch. Anz. 1853, 310) havde lagt Pnyx paa Borgklippens Sydvestskraaning, hvor senere Herodes Atticus's Odeion opførtes, har da ogsaa selv allerede i Gött. Nachr. 1859, 2016 f. tilbagekaldt denne Hypothese[3]).

At Pnyx heller ikke kan have ligget paa Areopagos, see vi af Lukian bis acc. 9, hvor Hermes lader Dike sætte sig paa Areshøien, saaledes at hun kunde see over til Pnyx. Ogsaa Sydskraaningen af Areshøien udelukkes tydelig nok ved Platons Fremstilling, og det er aldeles vilkaarligt, naar Wachsmuth lægger ind i Lukians Ord, at Pnyx laa umiddelbart ved Areopagos, saa at man fra det gik lige op paa denne Høi[4]).

Pnyx maa altsaa søges paa det Høidedrag Vest for Akropolis og Areopagos, hvorpaa Stadqvarteret Melite laa[5]). Til Overflod siges det udtrykkelig af Scholiasten til Aristoph. Fugle 997, der som Hjemmel herfor paaberaaber sig Fortegnelserne over Byqvartarernes Grændser[6]); og det be-

---

1) Jfr. Wieseler i Nachr. v. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen 1873, 478.

2) *Ἀνιστάμενοι οἱ ῥήτορες ἀποβλέπειν εἰς τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως ἐκέλευον ἡμᾶς.* Jfr. den hos de attiske Talere almindelige Henvisning «*Προπύλαια ταῦτα*» (Demosth. m. Androt. (XXII) 76; *π. συντάξ.* (XIII) 28; Harpokr. v. *Προπύλαια ταῦτα*).

3) Wachsmuth har paany l. l. 371 lagt stor Vægt paa Pollux's Ord og villet hævde, at *Ἀκρόπολις* altid betegner den øvre Borgflade, *πρὸς τῇ Ἀκροπόλει* altsaa Akropolisskraaningen. Men selv om Pollux har ment dette, hvad ingenlunde er afgjort, modbevises en saadan Antagelse tilstrækkelig ved de andre Vidnesbyrd.

4) Wachsmuth l. l. 371.

5) Om Melites Udstrækning s. min ovennævnte Afhdl. S. 250.

6) *Μέτων ἄριστος ἀστρονόμος καὶ γεωμέτρης .... Φησὶ δὲ Καλλίστρατος, ἐν Κολωνῷ ἀνάθημά τι εἶναι αὐτοῦ ἀστρολογικόν ..... Ὁ δὲ Φιλόχορος ἐν Κολωνῷ μὲν αὐτὸν οὐδὲν θεῖναι λέγει, ἐπὶ Ἀψεύδους δὲ τοῦ πρὸ Πυθοδώρου ἡλιοτρόπιον ἐν τῇ νῦν οὔσῃ ἐκκλησίᾳ πρὸς τῷ τείχει τῷ ἐν τῇ Πυκνί. Μήποτε οὖν* [= Mon da vel ....?] *τὸ χωρίον, φασί τινες, ἐκεῖνο πᾶν, ᾧ περιλαμβάνεται καὶ ἡ Πνύξ, Κολωνός ἐστιν, ὁ ἕτερος* [der var nemlig to *Κολωνοί*], *ὁ μίσθιος λεγόμενος (οὕτως μέρος*

kræftes ved Aischin. m. Tim. 81 ff., der omtaler *οἰκόπεδα* og *λάκκοι* i Omegnen af Pnyx, hvorved kun kan være tænkt paa de Klippebearbeidelser til Boliger og underjordiske Beholdêre, som jeg i den ovennævnte Afhandling S. 248 ff. har viist endnu findes i stor Mængde netop paa dette Høidedrag. Fortræffeligt stemmer hermed, at i den peloponnesiske Krigs Begyndelse en Del af Landfolket boede *ἐν Πυκνί*[1]. Forøvrigt kunne vi baade heraf og af flere af de ovenanførte Steder slutte, at Navnet *Πνύξ* tillige brugtes om hele Høien eller den Del af Høien, hvorpaa Folkeforsamlingspladsen laa. Sandsynligvis er ogsaa Ordet med Curtius at aflede af *ΠΥΚ*, «eine geballte compakte Felsmasse»[2]; ialfald er denne Afledning langt rimeligere end baade ældre og nyere Derivationer af, at Folket trængtes og flokkedes der, — af de mange Sten, — af *πυκνὰ οἰκήματα* e. L.[3], af hvilke forresten ogsaa den sidste viser, at Pnyx havde en videre Betydning. Da nu Ordet desuden ikke forekommer andensteds i Grækenland om en Folkeforsamlingsplads, kan der ikke være Tvivl om, at *Πνύξ* oprindelig betegnede Høien, hvorpaa Folkeforsamlingspladsen senere indrettedes, og kun ved en Korthed i Talen kom til i indskrænket Betydning tillige at betegne Folkeforsamlingspladsen alene[4]. Egnen synes forresten alt paa Aischines's Tid, efter det nysanførte Sted at dømme, at have været temmelig øde og ringeagtet som Tilhold for alskens Pak.

Det nævnte Høidedrag Vest for Akropolis og Areopagos, —

τι νῦν σύνηθες γέγονε τὸ Κολωνὸν [disse to Ord maae enten stryges eller rettes til *τοῦ Κολωνοῦ*] *καλεῖν τὸ ὄπισθεν τῆς μακρᾶς στοᾶς*); — *Ἀλλ' οὐκ ἔστι* [Svar paa Hines Spørgsmaal]. *Μελίτη γὰρ ἅπαν ἐκεῖνο, ὡς ἐν τοῖς ὁρισμοῖς γέγραπται τῆς πόλεως.*

[1]) Aristoph. Ekkl. 243.

[2]) E. Curtius Att. Studien I (aus d. XI. Bd. d. Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen), 5.

[3]) Citaterne herfor findes hos Göttling Gesamm. Abhdl. I, 89 ff. og hos Welcker i Philol. u. hist. Abhdl. d. k. Ak. d. Wiss. zu Berlin 1852, 321 ff.

[4]) Jfr. Curtius Att. St. I, 5 og 51 (og Erl. Text d. 7 Karten zur Topogr. v. Athen 8) og Lolling i Gött. Nachr. 1873, 474.

Melitehøiderne kunne vi kalde det, — der gaaer i Retning fra S. S. Ø. til N. N. V., bestaaer af tre tydelig adskilte Høider[1]). Den sydligste og høieste, hvis øvre Del er temmelig spids og naaer op til 457 Fod over Vandspeilet, kaldes nu Museion eller Philopapposhøien. Den er ved en dyb Hulvei — i Oldtiden *Κοίλη*[2]) — adskilt fra en omtr. 130 Fod lavere og meget fladere Høi, som paa ældre Kort sædvanlig betegnes som «Pnyxhøien». Ved en ringe Indsænkning er denne atter adskilt fra den nordligste Høi, der har samme Høide som hin, men er mindre, og som navnlig paa den Side, der vender mod Areopagos, præsenterer sig som en meget knudret og ujevn Klippeblok; denne sidste Høi, hvorpaa Observatoriet ligger, kaldes efter en gammel Klippeindskrift tæt ved dette nu i Regelen Nymphehøien.

Paa en af disse Høider maa altsaa Pnyx have ligget, og selvfølgelig paa Høidedragets Østskraaning, eftersom man fra Vestskraaningen ikke paa noget Sted har kunnet see Propylæerne.

II.

Den midterste af de tre Høider frembyder paa sin østlige Skraaning to Klippeterrasser, den ene ovenfor den anden, begge orienterede S. V. til N. Ø. mod Hulveien, der adskiller Melitehøiderne fra Areopagos[3]). Den nedre Terrasse (A) er den største. I en Længde af omtr. 400 Fod er her paa Sydvestsiden Klippen med stor Omhu bearbeidet til en lodret, 12—15 Fod høi Bagvæg for Terrassen (a), bestaaende af to omtrent lige lange, under en meget stump Vinkel sammenstødende Flader.

---

[1]) S. medfølgende Kort over «Det vestlige Athen», der er taget efter Curtius's Sieben Karten zur Topographie von Athen, Bl. 3, med Rettelse af nogle Unøiagtigheder.

[2]) S. min ovennævnte Afhdl. S. 250.

[3]) Parenthesmærkerne i det Følgende svare til Bogstaverne paa medfølgende Plan over «Terrasserne paa Alterhøien i Athen», der er en formindsket Gjengivelse af Planen i Curtius's Erläut. Text d. sieben Karten zur Topogr. v. Athen Textbeilage 2.

I Sammenstødspunktet har man ved Bearbeidelsen ladet en Stenterning (b) blive staaende, der hænger sammen med Bagvæggens Vinkel. Den er omtr. 5 Fod høi, 11 Fod lang og lige saa bred og hviler paa tre Trin af omtr. 1½ Fods Høide og Bredde; i det nederste af disse er der hugget Fordybninger til Anbringelse af Indskriftplader, Votivgaver o. L. Paa hver Side af Terningen lige ved Bagvæggen føre 8 smalle og lidt lavere Trin op til dens Overflade, som iøvrigt er noget beskadiget. Omtr. 40 Fod Syd for Terningen er der i Bagvæggen udhugget 52 smaa, flade Nicher (c) og mellem dem en større, et Par Fod høi. Fra Bagvæggen skraaner Terrassen i en Længde af noget over 200 Fod jevnt ned mod N. Ø.; forneden afsluttes og bæres den af en omtr. 200 Fod lang Polygonmur (d). Denne bestaaer nu af 2—3 Lag Sten, uregelmæssige Firkanter og Polygoner, indtil 11—12 Fod lange og 5—6 Fod høie; de ere kun sammenholdte ved Stenenes egen Vægt og ere omhyggelig tilpassede til hverandre, men ujevne paa Ydersiden, minde altsaa uvilkaarlig om de saakaldte pelasgiske Mure. Murens øverste Rand ligger næsten overalt i samme Horizontallinie; men dens Høide er paa Grund af Jordopfyldning ved Foden af den ikke overalt den samme, paa det høieste Sted nu omtr. 16 Fod. Omtrent midt i Muren er der mellem Stenene udsparet en mindre, firkantet Aabning. Terrassens Overflade er omhyggelig glattet med Hammeren, hvis Spor sees paa mange Steder. I Tidens Løb er den for Størstedelen bleven dækket med Grus; men en Oprydning, som Curtius 1862 lod foretage paa forskjellige Punkter, har viist, at den Del af Overfladen, der er nærmest Polygonmuren, ligger mere end 8 Meter lavere end den øverste Del ved Bagvæggens Fod. Curtius antager, efter Sporene paa Polygonmurens øverste Stenlag at dømme, at denne har hævet sig med endnu eet Stenlag iveiret som en Art Brystværn. Lidt nedenfor Midten af en Linie fra Bagvæggens Vinkel lodret paa Polygonmuren stødte han ved Udgravningen paa Murværk fra sen Tid og, efter at have ladet dette nedbryde, paa tre Trin (e), der vare udhugne i Klippen, men udfyldte med Stenplader, hvor denne manglede. Uden

Tvivl er det Levninger af en lignende Stenterning som den ovennævnte; begges Sider løbe parallelt med hinanden. Selve Stenterningen er efter Curtius's høist rimelige Formodning bleven nedbrudt i sen Tid for at give Plads for den Bygning, hvis Murværk fandtes paa Stedet. Gruset her og høiere oppe paa Terrassen viste et øvre Lag af Potteskaar, Brokker o. L. og nedenunder et betydeligere Lag finere Skaar af Fade, Drikkekar og Lamper[1], Fragmenter af gamle Skulpturer og Indskrifter, endelig to Brudstykker af smaa Marmorrelieffer, der forestillede menneskelige Lemmer, det ene med en Indskrift: Δι*ὶ* ὑψ]ίστ[ῳ εὐ]χή. Den nederste Del af Terrassen nærmest Polygonmuren kunde kun ufuldstændig undersøges, fordi den er stærkt opfyldt med Grus og Klippeblokke. I Gruset her fandtes hverken Skaar eller andre Levninger af samme Art som høiere oppe paa Terrassen.

Ligesom Terrassen er bestemt afgrændset mod S. V. ved Bagvæggen og mod N. Ø. ved Polygonmuren, er den mod N. V. og S. Ø. paa en Strækning af omtr. 18 Meter fra Bagvæggens to Yderkanter afgrændset ved skarpt afskaarne Klipperande (**f** og **g**). Fortsættelsen af disse vilde omtrent træffe begge Ender af Polygonmuren. I det aabne Rum mellem denne og Klipperandene har der sandsynligvis været Adgange til Terrassen; endnu findes lidt Nord for den nordlige Aabning et Par Klippetrin (**h**). Ligeledes sees ved Foden af Polygonmuren flere lave Klippetrin (**i**), der tabe sig under denne; med Rette seer Curtius heri Rester af en ældre Opgang til Terrassen, der blev dækket, da denne udvidedes og Polygonmuren opførtes til Støtte for Udvidelsen.

I Terrassens Sydhjørne umiddelbart ved og parallelt med Bagvæggen er en 30 Meter lang Forhøining (**j**) udskaaren i Klippebunden, omgiven af dybe, omtr. halvanden Fod brede, smukt udhugne Kanaler. Den naaer omtrent til Midten af Bagvæggens Sydflade og er noget smallere ved den nordlige end ved den sydlige Ende. Overfladen, der nu er temmelig ødelagt,

---

[1]) Allerede Fauvel (ved Overgangen til dette Aarhundred) fandt en Mængde Lamper paa Terrassen.

har sandsynligvis engang været jevn, og det Hele har øiensynlig været en særlig Tribune for fremragende Personer.

Ved Bagvæggens Rand er der paa et Par Steder trappelignende Afsatser, bestemte til at modtage Votivgaver o. L.

Den øvre Terrasse (**B**) er betydelig mindre, ikke meget mere end et Hundred Fod bred og knap dobbelt saa lang. Den seer forresten ud som en modificeret Gjentagelse af den nedre Terrasse. Ogsaa her er en Bagvæg (**k**), der dog kun er lidt over 8 Fod høi og ikke danner nogen Vinkel. En hvælvet Niche er indhugget i den. Paa Fladen nedenfor Bagvæggen er der foruden flere mindre Huller en qvadratisk Fordybning (**l**), i hvis Midte hæver sig en omhyggelig tilhugget Stenblok, nu halvanden Fod høi, paa de tre Sider omgiven af et lavt Trin. Overfladen synes ødelagt ved Vold. Den ligger omtrent i lige Linie med de to Stenterninger af samme Art paa nedre Terrasse.

Bag den øvre Terrasses Bagvæg seer man, forsaavidt Klippebunden er synlig, jevnede Klippeflader, Klippetrin og Murruiner (**m**), og endnu længere mod Vest lignende Spor af Boliger og Grave, som dem, jeg har beskrevet i ovennævnte Afhandling.

Endelig er der paa den øvre Flade længst mod Nord i Klippen hugget en omtrent 8 Fod bred Vei (**n**). Den har aabenbart ført fra Hulveien Nord for Høien, der frembyder en beqvem Adgang til Anlægget, i lige Linie hen paa den øvre Terrasse. Paa en Strækning langs den er Klippen jevnet som til Grund for en større Bygning.

Dette betydelige Anlæg er mærkelig nok ikke beskrevet i noget af de fra Oldtiden bevarede Skrifter. Derimod have nyere Lærde beskjæftiget sig meget med det. Da Spon og Wheler besøgte Athen 1676, gik det i Regelen under Navn af Areopagos [1]); men medens Spon fastholdt denne Benævnelse, kaldte Wheler det Odeon, og saaledes benævnede Stuart det ogsaa paa sin Plan.

---

[1]) Ross mener endog at see denne Benævnelse antydet i Anonymi Viennensis descriptio urbis Athenarum (omtr. fra Midten af 15. Aarhd.); s. hans Kommentar til dette Skrift i Arch. Aufs. 1, 262.

Urimeligheden af begge Benævnelser er indlysende. Først Richard Chandler udtalte i sine 1776 udgivne Travels into Greece, at det var Pnyx, og hertil sluttede sig saagodtsom alle Lærde omtrent til Midten af vort Aarhundred. Skjøndt man ikke var blind for de begrundede Indvendinger, der kunde gjøres derimod, og leilighedsvis endog Tvivl ligefrem udtaltes [1]), var der dog i Hovedsagen Enstemmighed i den lærde Verden for at henføre dette Anlæg til det gamle Pnyx, idet man i Regelen antog Stenterningen ved nedre Bagvæg for Talerstolen (Bema). Selv C. W. Göttling, der i en Afhandling Das Pelasgikon in Athen [2]) fremsatte den urimelige og allerede af Welcker og Ross gjendrevne Formodning, at Anlægget oprindelig var en Fæstning fra Pelasgertiden, det bekjendte *Πελασγικὸν* (τεῖχος), hvor senere Peisistratiderne satte sig fast, tvivler ikke paa, at det efter Tyrannernes Fordrivelse omdannedes til Folkeforsamlingspladsen paa Pnyx. En Redegjørelse for ældre Lærdes og Reisendes Udtalelser har Welcker givet i Berliner Akademiets Philol. u. hist. Abhdl. 1852, 291 ff.

Den Første, der bestemt benægtede, at Anlægget nogensinde har været Pnyx, og erklærede det for et Alteranlæg for Zeus Hypsistos, var H. N. Ulrichs. Sin Formodning udtalte han privat til Welcker, da denne 1842 besøgte Athen, og offentlig kort før sin Død 1843 leilighedsvis i en Afhandling Ueber das attische Emporium in Piraeus [3]). Welcker, der var bleven stærkt greben af sin Vens Opdagelse og efter dennes Død var kommen i Besiddelse af hans Optegnelser derom, offentliggjorde disse [4]) sammen med en Afhandling af sig selv: Der Felsaltar des Höchsten Zeus oder das Pelasgikon in Athen, bisher genannt die Pnyx, i Philol. u. hist. Abhdl. d. k. Ak. d. Wiss. zu

---

[1]) Saaledes af Böttiger i Neuer deutscher Mercur 1806, S. 11; jfr. Schömann De comit. Athen. (1819) S. 55, Slutng. af Anm. 13, der forgjæves udtalte det Ønskelige i nærmere at prøve denne Tvivl.

[2]) Rh. M. N. F. IV (1846), 321 ff. = Gesamm. Abhdl. aus d. class. Alterth. I, 68 ff.

[3]) Zeitschr. f. Alterthumswiss. II, 20 = Reisen u. Forschungen II, 168.

[4]) De ere paany aftrykte i Ulrichs Reis. u. Forsch. II, 209 ff.

Berlin 1852, 267 ff. Han gik heri, efter at have paavist Zeusdyrkelsens Ælde i Athen, ud fra et Fund, som Lord Aberdeen 1803 ved en Oprydning af Gruset ved den nedre Bagvægs Fod havde gjort af 10—11 smaa Votivtavler af Marmor med Relieffer af forskjellige Legemsdele og med Indskrifter, som indeholde en Bøn (εὐχήν) eller Tak (χαριστήριον) fra Qvinder til Zeus Hypsistos [1]. Disse og andre Votivtavler af lignende Art (ogsaa de af Curtius fundne, ovenfor omtalte Brudstykker) have aabenbart engang været indsatte i de smaa Nicher i Bagvæggen, ligesom den større Niche utvivlsomt har indesluttet et Billed af Zeus Hypsistos, der her dyrkedes som Sundhedsgiver. Idet Welcker nu ganske sluttede sig til Ulrichs, søgte han at paavise, at Terrassen er en Alterterrasse fra Pelasgertiden, indviet til Zeus Hypsistos, og Stenterningen i nedre Bagvægs Vinkel et Alter. Dog var Stedet efter hans Mening alt i gammel Tid blevet opgivet som Kultusplads, dengang Zeus Hypsistos overførtes til Borgen og der dyrkedes som Zeus Hypatos, og først i senere Tid var hans Dyrkelse atter optagen paa Alterterrassen, idet en Tradition om Stedets oprindelige Bestemmelse havde holdt sig. For at forklare Muligheden heraf antog han, at Anlægget i Oldtiden hed *τὸ Πελασγικόν*, som han adskilte fra *τὸ Πελασγικὸν τεῖχος*, den ældste Akropolisbefæstning, og sluttede af Thuk. II, 17, at det fra ældgammel Tid ifølge et Orakelbud havde henligget udyrket som hellig Jord til Erstatning, fordi Zeuskulten her var bleven opgiven. Endelig søgte han at bestemme Pnyx's Beliggenhed, hvorom Mere siden.

Mod Welcker optraadte Ludwig Ross, der paa Grund af sit lange Ophold i Athen næsten ansaa sig selv for en ufeilbar Autoritet i alle Spørgsmaal om Athens Topographi, med et lille Skrift: Die Pnyx und das Pelasgikon in Athen, 1853. Han gjennemgik heri alle Forfattersteder af nogen Betydning om Pnyx, paaviste, hvilke Betingelser det Sted, hvor man skulde søge Pnyx, maatte opfylde, og stræbte at godtgjore, at dette virkelig

[1]) C. i. Gr. Nr. 497—506. De ere nu i Brit. Museum.

gjaldt og kun gjaldt om den større Terrasse. Han fremhævede, hvad Welcker iøvrigt selv havde anerkjendt, at baade Votivtavler og Billed for Zeus Hypsistos utvivlsomt tilhørte Keisertiden, og fremsatte den høist sandsynlige Formodning, at en eller anden from Sjæl i senere Tid af en os ubekjendt Grund — maaske ifølge en Aabenbaring fra Guden gjennem en Drøm eller paa anden Maade — her havde indstiftet en Kultus for Zeus Hypsistos som Sundhedsgiver, som da enten ved Stifterens Anseelse eller ved Billedets undergjørende Kraft fandt Tilslutning navnlig hos Qvinder af de lavere Folkeklasser (Navnene tyde efter hans Mening mest paa Slavinder og Frigivne). At Zeus Hypsistos ogsaa andensteds i Athen dyrkedes som Sundhedsgiver, paaviste han ved to lignende Indskrifter, som han selv havde fundet i et Hus paa Akropolis's Nordside; og at en saadan Kultus indrettedes paa det dengang alt længe øde Pnyx, var meget naturligt, da Zeus utvivlsomt tidligere var bleven dyrket der som Agoraios [1]. Han betragtede det derfor som aldeles utilladeligt, naar Welcker af denne senere Kultus vilde slutte, at Zeus Hypsistos var bleven dyrket der i de ældste Tider, og paaviste med uimodsigelige Grunde, at den Støtte, Welcker havde søgt herfor i Hypothesen om *τὸ Πελασγικόν*, var værdiløs, eftersom der ikke kunde være Tvivl om, at *τὸ Πελασγικόν* var det Samme som *τὸ Πελασγικὸν τεῖχος* og at begge Navne betegnede den ældste Akropolisbefæstning. Overhovedet ansaa han det for en Urimelighed i Stenterningen at see et Alter og i Terrassen en Temenos, da en saa stor Kultusplads omkring et saa lille Alter var uden al Analogi fra Oldtiden. Endelig søgte han at godtgjøre, at Welckers Ansættelse af Pnyx stod i Modstrid med Oldtidens Vidnesbyrd og i det Hele var uklar og famlende.

Welcker svarede i en Afhandling: Pnyx oder Pelasgikon? (1854) i Rh. M. N. F. X, 30 ff., hvori han navnlig gjorde gjældende, at det var umuligt at forklare sig, hvorledes man i den senere Tid skulde være falden paa at dyrke Zeus som Sundheds-

---

[1]) Jfr. Schol. til Aristoph. Ridd. 410.

giver paa Terrassen under Navnet Hypsistos istedenfor som *Παιάν* eller *Σωτήρ*, naar ikke en saadan Dyrkelse alt tidligere havde bestaaet der og var bevaret gjennem Traditionen; for de to paa Nordsiden af Akropolis fundne Indskrifters Vedkommende havde han nemlig alt i Der Felsaltar S. 274 formodet, at de vare slæbte derhen fra Terrassen. Om Pnyx's virkelige Beliggenhed udtalte han sig atter temmelig vagt, men hævdede med Rette mod Ross, at det var en urimelig Paastand af denne, at man ikke kunde opgive Navnet «Pnyx» for det omtalte Anlæg, førend man med Sikkerhed kunde paavise Pnyx's virkelige Beliggenhed.

I Neue Jahrb. f. Philol. u. Pädag. LXXI (1855), 181 ff. skrev Ross en kort og temmelig affeiende Anmeldelse af Welckers Svar, der ikke gav noget nyt Bidrag til Løsningen.

Imidlertid var Welcker ogsaa bleven angreben af Conrad Bursian, der netop dengang opholdt sig i Athen (Die athenische Pnyx i Philol. IX (1854), 631 ff.). Bursian saa ingen Grund til hverken at kalde Muren eller Klippevæggen pelasgiske, ja antog ikke engang den første for meget gammel. Ligesom Ross fandt han Stedet ypperlig egnet til Folkeforsamlingsplads. Stenterningen kunde efter hans Formening umulig være et Alter, da et saadant maatte være fritstaaende og uden Berøring med noget Profant, medens man her fra den øvre Terrasse med Lethed kunde stige ned over Alteret. Han antog, at Høien i den ældste Tid havde været bebygget, men senere var bleven forladt og dernæst paa Kleisthenes's Tid indrettet til Folkeforsamlingsplads, idet Terrassen udvidedes og støttedes ved Polygonmuren. Han paaviste endelig yderligere det Uholdbare i Welckers Adskillelse mellem *τὸ Πελασγικόν* og *τὸ Πελασγικὸν τεῖχος*.

Welckers Svar (Ueber C. Bursians «Athenische Pnyx») i Rh. M. N. F. X (1856), 591 ff. var ikke overbevisende for Bursian, som det sees af dennes Geogr. v. Grchld. I (1862), 276 ff. Bursian modificerede vel senere sine Anskuelser noget i Artiklen *Athenae* i Pauly Realenc. I², 1970 og 1972, men fastholdt i Hovedspørgsmaalet, Pnyx's Beliggenhed, sin Mening.

Da Ernst Curtius 1862 som Deltager i den preussiske

videnskabelige Expedition besøgte Athen, lod han, som anført, foretage Eftergravninger paa Terrassen under Ledelse af en tydsk Architekt og underkastede paany hele Spørgsmaalet en omfattende Prøvelse. Udbyttet offentliggjorde han i Attische Studien I. Han var enig med Ulrichs i, at Stenterningen havde været et Alter for Zeus Hypsistos, og antog Anlægget for et ældgammelt Kultussted af samme Oprindelse som de talrige andre Spor af en meget gammel Kolonisation paa Melitehøiderne. I Tidens Løb udvidedes det, baade foroven ved den øvre Terrasse med sit Alter og sin i Klippen huggede Vei og forneden ved det af ham opdagede Alter og ved Polygonmuren. Det Hele dannede da en stor Alterhøi, fælles for Zeus og andre Guder (i Lighed med den i Aischylos's Hiketider omtalte Alterhøi ved Argos), som han kaldte «den alten Göttermarkt Athens», idet han hertil henførte de paa et Par Steder hos senere Forfattere omtalte *θεῶν ἀγοραί*. En Hentydning til Stedet fandt han i et Vers hos Kratinos: *ἔνθα Διὸς μεγάλου θᾶκοι πεσσοί τε καλοῦνται*[1]) og i Suidas's *Διὸς ψῆφος*[2]). Den voldsomme Ødelæggelse af Altrene tilskrev han de ældste Christnes stærke Antipathi mod Hedenskabet, og i Modsætning til Welcker antog han, at Kulten her ikke blev ophævet, da Hovedfesten for Zeus (Buphonia) henlagdes til Borgen, men havde vedligeholdt sig til sen Tid. Resterne af den middelalderlige Mur, som han fandt i Gruset over den nederste Stenterning, hidrørte efter hans sandsynlige Formodning fra et christeligt Kapel. — I Erläut. Text d. 7 Karten zur Topogr. v. Athen (1868) 16 ff. udtalte han sig paany i samme Retning.

Curtius's Undersøgelser synes at have været overbevisende for saagodtsom alle Forskere, der i den nyeste Tid have beskjæftiget sig med Athens Topographi[3]). Bursian (l. l.) og Forch-

---

[1]) Meineke Frgg. com. Gr. II, 18 f.

[2]) Att. St. I, 39 ff.

[3]) W. Gurlitt i N. J. f. Philol. u. Pädag. IC (1869), 153; P. Pervánoglu ibd. CI (1870), 55 ff.; H. Lolling og Fr. Wieseler i Nachr. v. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen 1873, 463 ff. — Curt Wachsmuth Die Stadt Athen

hammer (i Philol. XXXIII (1873), 101 f.; 109; 119; 125 f.) have dog med Bestemthed fastholdt den gamle Antagelse, at Stedet har været Pnyx.

Jeg skal nu underkaste Spørgsmaalet en nærmere Prøvelse. Mod den chandlerske Hypothese lader der sig gjøre følgende Indvendinger:

1. Anlægget er meget ældre end den Tid, da Folkeforsamlingspladsen paa Pnyx kan være indrettet. Naar dette Sidste skete, vide vi vel ikke; men der kan ikke være Tvivl om, at det er skeet efter Solon. Vore Kilder sige desværre Intet derom. Rigtignok have Göttling og Welcker af et Par Forfattersteder villet udlede, at Pnyx ikke existerede paa Solons Tid, fordi der i disse Steder efter deres Mening omtales Folkeforsamlinger paa Torvet, ikke paa Pnyx. Men i Plutarchs Solon 25, hvor det hedder *κοινὸν μὲν οὖν ὤμνυεν ὅρκον* (at bevare Solons Love) *ἡ βουλὴ* . . . . ., *ἴδιον δ'ἕκαστος τῶν θεσμοθετῶν ἐν ἀγορᾷ πρὸς τῷ λίθῳ*, er *ὁ λίθος* neppe, som hine to Lærde antage, Talerstolen i Folkeforsamlingen, men snarere Edsalteret eller Edsstenen foran Stoa Basileios, hvor Archonterne pleiede at aflægge Embedseden¹); og i den bekjendte Lovbestemmelse hos Aischin. m. Ktes. 176: *ὁ νομοθέτης τὸν ἀστράτευτον καὶ τὸν δειλὸν καὶ τὸν λιπόντα τὴν τάξιν ἔξω τῶν περιρραντηρίων τῆς ἀγορᾶς ἐξείργει καὶ οὐκ ἐᾷ στεφανοῦσθαι οὐδ' εἰσιέναι εἰς τὰ ἱερὰ τὰ δημοτελῆ* (jfr. *νόμος* i Talen m. Tim. 21) har Lovgiveren sandsynligvis kun tænkt paa de Fester, der holdtes paa Torvet, eftersom der neppe ved Folkeforsamlinger var nogen Grund til at indhegne Torvet med Vievandskar. I intet af begge disse Tilfælde kan det altsaa med Sikkerhed paavises, at der er Tale om Folkeforsamlinger paa Torvet, og de kunne følgelig ikke bruges som Bevis for, at Pnyx ikke existerede paa Solons Tid. Men selv uden

---

im Alterthum I (1874), 370 synes, om han end ikke udtaler sig med Bestemthed, i Hovedsagen dog at være af samme Mening.

¹) Pollux VIII, 86; jfr. Schömann Gr. Alt. II³, 275 og Curtius Att. St. II, 37 Anm. 1.

saadant Vidnesbyrd kan Sagen ikke være tvivlsom. Før Solon var Folkeforsamlingens Betydning saa ringe og Tallet paa dem, der vare berettigede til Deltagelse i den, saa lidet, at det er aldeles umuligt at antage, at man alt da skulde have indrettet en særlig Folkeforsamlingsplads udenfor Torvet. Selv paa Solons Tid kan der neppe endnu have været Trang til nogen saadan, eftersom de Tilfælde, i hvilke Borgerne kom sammen for at raadslaae om Statens Anliggender eller høre paa andre Forhandlinger, neppe vare hyppige. Snarere kunde man være fristet til at tillægge de byggelystne Peisistratider, der gjerne vilde indsmigre sig hos Mængden, Indretningen af en beqvem Folkeforsamlingsplads. Men en saadan Antagelse vilde dog, trods Forfatternes Erklæring, at Tyrannerne lode Solons Love staae ved Magt, være temmelig mislig, da vi neppe tør antage, at de have gjort Noget for at befordre Folkets Deltagelse i det offentlige Liv; et saadant Særsyn vilde vel heller ikke være gaaet hen uden Omtale i Litteraturen. Da vi nu heller ikke have nogen Efterretning, der henlægger et saadant Anlæg til den perikleiske Tid[1]), har Bursian med rigtig Takt henført Indretningen af Folkeforsamlingspladsen paa Pnyx til Kleisthenes, med hvis demokratiske Foranstaltninger, Forøgelse af Borgernes Tal, hele Charakter og politiske Stilling en saadan captatio benevolentiæ overfor Folkemængden fortræffelig stemmer[2]). — Betragte vi nu

---

[1]) Wachsmuths Bevis (Die Stadt Athen im Alterthum I, 538) for, at Indretningen af Folkeforsamlingspladsen paa Pnyx tilhører den perikleiske Tid, kan jeg kun tillægge meget ringe Værd overfor vore Kilders fuldstændige Taushed derom.

[2]) Tilsyneladende strider herimod den i Demosthenes's Tale om Krandsen 55 indlagte Lov, der byder, at Offentliggjørelse af en Bekrandsning, hvis det er Folket, der giver Krandsen, skal foregaae *ἐν Πυκνὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ*, og Aischin. m. Ktes. 34, hvor det i samme Anledning hedder: *ὁ νομοθέτης κελεύει ἐν τῷ δήμῳ ἐν Πυκνὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνακηρύττειν τὸν ὑπὸ τοῦ δήμου στεφανούμενον*, — dog kun under den Forudsætning, at Loven herom skyldes Solon. Det er imidlertid umuligt, at Bekrandsning som offentlig Belønning allerede paa Solons Tid har været saa almindelig, at han har tænkt paa at ordne Fremgangsmaaden herved, og selv om Talerne virkelig have ment dette, er deres Tilbøielighed til at henføre alle Love, hvis Tid ikke kjendtes, til Demokratiets Grundlægger altfor

det omtalte Anlæg paa Terrasserne, kan der ikke være Tvivl om, at det er langt ældre end Solon. Det ere da ogsaa næsten Alle, som have seet det, enige om; selv Ross henfører det til «einer sehr frühen Zeit, lange vor Solon und Drakon» (Die Pnyx u. das Pelasg. 6). De Indvendinger, Bursian har fremsat herimod, ere uden Betydning, og det er ubegribeligt, at han, der selv henfører de andre Klippebearbeidelser paa Melitehøiderne til den ældste Tid, ikke er bleven slaaet af Ligheden mellem dem og Klippebearbeidelserne paa de to Terrasser. At Polygonmuren er yngre end Bagvæggen paa nedre Terrasse med dens Stenterning, er vist; men at den Udvidelse, som den skylder sin Tilbliven, er foregaaet længe før Solons Tid, fremgaaer øiensynligt af Murens hele Udseende.

Det var jo imidlertid muligt, at Anlægget oprindelig havde haft anden Bestemmelse, men senere uforandret (i alt Væsentligt) var taget i Brug til Folkeforsamlingsplads. Herimod strider dog:

2. Pladsen er ikke stor nok, til at den har kunnet rumme Borgerforsamlingerne. Den nedre Terrasse har et Fladeindhold af 2586 Qvadratmeter[1]), hvorfra fragaaer 70 Qvadratmeter til det formentlige «Bema» og vel lige saa Meget til den af Curtius udgravne Forhøining. Dette Rum kan efter Curtius's Beregning[2]) rumme høist 5000 staaende Tilhørere; men som bekjendt sad man i Folkeforsamlingen[3]). Rummet er altsaa utvivlsomt for lille til en Forsamling, der efter Böckhs Beregning dog kunde være henimod 8000 Mennesker stor[4]). Og selv

bekjendt (jfr. Schömann Die Verfassungsgesch. Athens 26 f.), til at det kan forandre vor Opfattelse. Desuden mangler i Loven hos Demosth. det ene ἐν i nogle Hdskrr., hvorved Ordene komme til at lyde som hos Aischines ἐν Πυκνὶ τῇ ἐκκλησίᾳ. Da nu Aischines desuden i § 32, hvor han udtrykkelig anfører Lovens Ord, kun siger ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ og heller ikke i det Følgende (t. Ex. §§ 43, 45, 204) nævner Pnyx, er jeg meget tilbøielig til at troe, at Ordet Πυκνὶ begge Steder er en senere indkommen Randglosse.

[1]) Curtius Att. St. I, 32.

[2]) Att. St. I. 1.

[3]) Jfr. W. Vischer i Rh. M. N. F. XXXIII (1873), 380 ff.

[4]) Böckh St. d. Ath. I², 324.

om man, hvad der er ubevisligt, ved Indretningen af Pnyx ikke havde gjort Regning paa saa mange Deltagere, maatte man jo dog senere, da Tallet af Mødende ofte var meget betydeligt, have udvidet Pladsen. At antage, at de Mange, der ikke have kunnet faae Plads forneden, have forsamlet sig paa den øvre Terrasse, gaaer ikke an, da dennes religiøse Bestemmelse er saa tydelig, at endog Bursian i Pauly Realenc. I², 1970 indrømmer, at her synes at have været «eine alte Cultstätte».

3. Tilhørerne vilde komme til at sidde lavere end Taleren med Ryggen til den nedadgaaende Skraaning, aabenbart en høist upraktisk Indretning, hvad man ogsaa allerede længe før Ulrichs's Tid havde følt. Forsvarerne af den chandlerske Hypothese have da søgt at redde denne ved at antage, at Terrassen er bleven forhøiet forneden, saaledes at Polygonmuren naaede op idetmindste i Høide med Bagvæggens Fod, og at det mellemliggende Rum har været udfyldt og belagt med Stenplader, hvorpaa Stenbænke vare hensatte[1]). Skulde imidlertid Foranstaltninger af den Art have været trufne, maatte man da, ogsaa af Hensyn til Nordenvinden, antage, at Tilhørerpladsen har hævet sig ikke blot i Høide med, men et godt Stykke over «Bema», og en Nygræker G. G. Pappadopulos har i en *Λόγος περὶ πνυκός*[2]) virkelig ogsaa konseqvent tænkt sig en høi theaterlignende Bygning opført over Terrassen. Dette strider imidlertid afgjort mod al hellenisk Skik, der meget mere overalt valgte Steder, hvor man kunde udhugge Siddepladserne i den naturlige Klippeskraaning, og overhovedet maa enhver Formodning af den Art forsvinde for de Kjendsgjerninger, Curtius's Udgravning har bragt for Dagen, at Terrassens Overflade i Oldtiden sænkede sig over 20 Fod under den nuværende Overflade, at der ikke er mindste Spor af nogen Stenbeklædning, men at Klippens Overflade tvertimod overalt er glattet med stor Omhu, endelig at man i Gruset har fundet Levninger baade fra

---

[1]) S. Ross Die Pnyx u. das Pelasg. 10 og Bursian i Philol. IX, 632.
[2]) Trykt i Skoleprogram fra *τὸ Ἑλληνικὸν ἐκπαιδευτήριον* i Athen 1867.

ældre og fra yngre Tid, som ikke staae i fjerneste Forbindelse med en Folkeforsamlingsplads. Maa altsaa enhver Formodning af den nævnte Art forkastes, møde vi med den næste Indvending:

4. Taleren maatte tale henover Tilhørernes Hoveder mod Nordenvinden og uden at nogen Bagvæg optog hans Ord. Dette maatte være en stor Ulempe i Athen, eftersom Nordenvinden der blæser gjennemsnitlig de 178 Dage om Aaret[1]) og kan være saa stærk, at selv Bursian (i Philol. IX, 633 f.) maa indrømme, at en Taler undertiden neppe engang vil kunne holde sig opreist, endsige tale paa «Bema». Han mener dog, at man i saa Fald kunde henlægge Forsamlingen paa et andet Sted, — i Pauly Realenc. I², 1972 fremsætter han endog den bizarre Idee, at den nederste Forhøining, som Curtius fandt Spor af, har været benyttet som Talerstol, naar Nordenvinden blæste, hvorved han ganske har overseet, at da denne Forhøining ikke staaer nede ved Polygonmuren, vilde en Del af Tilhørerne komme til at sidde bagved Taleren og under en stærk Nordenvind ikke kunne høre et Ord, — ligesom han gjør gjældende, at Talerne jo ogsaa maatte tale mod den frie Luft ved de offentlige Ligbegjængelser og i Rom paa Forum. Curtius bemærker med Rette hertil, at en høitidelig Tale ved Graven, der høres i andægtig Stilhed, er noget Andet end en Tale i en maaske oprørt Folkeforsamling og at en Ligtale kun finder Sted leilighedsvis en sjelden Gang, medens Folkeforsamlinger holdtes regelmæssig adskillige Gange hele Aaret rundt[2]); og Forum Romanum laa jo som bekjendt i en Lavning og var fra alle Sider indesluttet af Høider eller Bygninger. Det er klart, at der under Forudsætning af den chandlerske Hypotheses Rigtighed vilde have været stillet urimelig store Fordringer baade til Talerens Lunger og til Tilhørernes Ører, og overhovedet maa det, troer jeg, være Enhver indlysende, at Stedets naturlige Betingelser

---

[1]) Efter Professor Julius Schmidts Iagttagelser (jfr. Curtius Att. St. I, 31).
[2]) Att. St. I, 30.

for en Folkeforsamlingsplads ere saa slette, at dette Valg kun vilde have gjort Athenaiernes bekjendte praktiske Sands meget liden Ære.

5. S t e n t e r n i n g e n i B a g v æ g g e n s V i n k e l p a a n e d r e T e r r a s s e k a n u m u l i g h a v e v æ r e t «B e m a». Jeg skal ikke lægge nogen Vægt paa, at Bema hos Forfatterne kaldes *λίϑος*[1]), — skjøndt denne Benævnelse ikke rigtig passer paa en Sten, som ikke er fritstaaende, — heller ikke paa, at Bema kun behøvede een Trappe og at Trinene nedenom Stenterningen saavel som Fordybningerne til Indskriftplader og Votivgaver da blive aldeles overflødige og urimelige; thi man kunde jo, hvis Pladsen oprindelig havde haft anden Bestemmelse, have ladet alt dette staae uforandret, som man forefandt det. Men hvorledes vil man bringe Antagelsen af Stenterningen som Bema i Overensstemmelse med den bekjendte Beretning hos Plutarch (Them. 19), at de 30 Tyranner lod *τὸ βῆμα τὸ ἐν Πυκνί, πεποιημένον ὥστ' ἀποβλέπειν πρὸς τὴν ϑάλασσαν*, vende ind mod Land? Man har søgt at forklare disse Ord paa høist forskjellig Maade. Man har antaget to forskjellige Folkeforsamlingspladser her, en før og en efter de 30, og har da lagt det ældre Pnyx paa den øvre Terrasse, hvis Levninger af en Stenterning da skulde være den ældre Talerstol, og det yngre Pnyx paa den nedre Terrasse, hvis Stenterning i Bagvæggens Vinkel skulde være de 30's Bema; eller man har antaget den nedre Terrasse for det førthemistokleiske Pnyx og den øvre for det themistokleiske, der af de 30 atter flyttedes ned paa nedre Terrasse[2]). Ingen af disse Hypotheser har nogen Sandsynlighed for sig, efter hvad der ovenfor er bemærket om den øvre Terrasses Beskaffenhed. Bursian antager, som omtalt, 2 Talerstole paa nedre Terrasse og seer deri Anledningen til Plutarchs Fortælling, et Forklaringsforsøg, som jeg ikke skal spilde et Ord paa. Endelig

---

[1]) S. Ross Die Pnyx u. das Pelasg. 9 f.

[2]) Jfr. Welcker Der Felsaltar osv. 303 ff.

have Nogle som Ross[1]) blandt andre Udveie grebet til den Paastand, at Plutarch ligefrem «um des politisch-sittlichen Effectes willen ein populäres Geschichtchen nachschwatze ohne sich von seiner Möglichkeit Rechenschaft zu geben», hvilken Insinuation mod Plutarch og Athenaierne neppe behøver nogen Gjendrivelse. Jeg troer, at de 30 Tyranner slet ikke have sammenkaldt Folket paa Pnyx, da det aabenbart aldeles strider mod deres hele Optræden, at de skulde have sammenkaldt Borgerne til lange Forhandlinger, men paa et andet Sted, og der enten have opreist en ny Talerstol eller henflyttet den gamle; Folket lagde snart Mærke til den Tilfældighed, at medens Talerstolen paa Pnyx havde været vendt mod Havet, var den nu vendt mod Land, og hævnede sig da over den uvelkomne Forandring ved den omtalte Satire, at de 30 havde gjort det, fordi de frygtede for, at Talerne ved at see mod Havet skulde bevare deres demokratiske Talemaader. Men enten nu denne Forklaring er den rigtige eller Historien skal forklares paa anden Maade[2]), er det klart, at Plutarch ikke kan have fortalt Noget, der saa øiensynlig strider mod al Virkelighed, som Tilfældet vilde være, hvis Stenterningen ved nedre Terrasses Bagvæg var Bema; thi denne vender og har altid vendt mod Land og en Omdreining er her en Umulighed. Curtius har derfor ogsaa med Rette hævdet, hvad allerede Andre havde indseet, at selv om Stedet mod al Sandsynlighed skulde være Pnyx, maa Talerstolen have staaet nederst paa Terrassen ved Polygonmuren. Dette er ogsaa den eneste Maade, hvorpaa vi kunne komme i Overensstemmelse med Antydningen hos Aischines af, at Tilhørerne fra Pnyx kunde see Propylæerne; i det andet Tilfælde vilde det være Taleren, der gjorde Front mod Akropolis. Men har Talerstolen staaet nede ved Polygonmuren, maae begge Forhøiningerne paa nedre Terrasse have haft anden Bestemmelse. Er det nu sandsynligt, at man paa et Terræn,

---

[1]) Ross Das Theseion und der Arestempel in Athen Vorwort XV og N. J. f. Philol. u. Pädag. LXXI, 183 ff.

[2]) Andre Forklaringer ere fremsatte af Welcker l. l. og Rh. M. N. F. X, 43 f., Curtius Att. St. I, 56 f., Lolling i Gött. Nachr. 1873, 473 ff.

der frembød saa indskrænket Plads, skulde have undladt at gjøre disse to store Forhøininger brugelige til Sæde for Folket, ikke at tale om den lange Tribune i Sydhjørnet, som man mærkelig nok antager har været bestemt for Prytanerne, Proedrene og andre Myndigheder[1]), uagtet vi fra Aristophanes[2]) vide, at hine sad umiddelbart ved Talerstolen, og overhovedet naturligvis enhver overordnet Myndighed, der havde noget Hverv i Forsamlingen, maatte sidde saa nær Talerstolen som muligt?

Curtius har anført endnu flere Indvendinger; men de ere enten ikke afgjørende eller beroe paa Misforstaaelse. Det Anførte er imidlertid ogsaa tilstrækkeligt til at godtgjøre, at hverken Anlægget paa den øvre eller paa den nedre Terrasse kan have været den i den historiske Tid velbekjendte Forsamlingsplads paa Pnyx[3]).

Hvortil har da Anlægget tjent? At det tilhører Athens

---

[1]) Saaledes Bursian i Pauly Realenc. I², 1972.

[2]) T. Ex. Acharn. 23 ff.; Ekkl. 86 [104 Bergk].

[3]) Forsvarerne af den chandlerske Hypothese have beraabt sig paa et Par Indskrifter. At der imidlertid ikke kan sluttes Noget af den Klippeindskrift, som Göttling fandt 1840 mellem »Pnyx» og Nymphehøien og læste som *Πυκνί* (s. Gesamm. Abhdl. I, 91), er klart, saa meget mere som kun de to første Bogstaver ere sikkre (jfr. Ross Die Pnyx u. das Pelasg. 28 og Curt. Att. St. I, 56). — En Grændsesten, ὅρος *Πυκνός* (C. i. A. I Nr. 501), som af Ross (Das Theseion Anm. 170) henføres senest til den perikleiske Tid og som nu er i Pinakotheket paa Akropolis, vil Pittákis have fundet 1839 paa »Pnyxhøien« ikke langt fra »Bema». Mærkelig nok kjendte Ross i 1853 ikke Findestedet; først efter flere Aars Forløb under Striden om Pnyx kommer Pittákis, der holder paa det chandlerske Pnyx, frem med denne Angivelse (Ross Die Pnyx u. das Pelasg. Anm. 12 Slutng.). Pittákis's Paalidelighed er, som bekjendt, yderst ringe, og hans Angivelser med Hensyn til Indskrifter maae i Regelen, hvor han er Part i Sagen, modtages med Mistillid, naar de ikke støttes andenstedsfra. Han paastaaer at have fundet den omtalte Indskrift i Overværelse af nuværende Bygningsinspektør Etatsraad Chr. Hansen og den tydske Architekt Schaubert. Den Sidste er død uden at have haft Anledning eller Leilighed til at bekræfte det ham tillagte Vidnesbyrd; den Første, som jeg personlig har henvendt mig til, har godhedsfuldt tilladt mig at meddele, at han nu efter saa lang Tids Forløb ikke er istand til at erindre det Mindste om et saadant Fund og følgelig hverken kan bekræfte eller benægte Pittákis's Paastand. Under disse Omstændigheder troer jeg, at vi rolig kunne lægge Pittákis's Vidnesbyrd ad acta som uvederhæftigt.

ældste Tid og er af samme Oprindelse som de mange andre Klippebearbeidelser paa Melitehøiderne, er utvivlsomt; ligesaa, at det har tjent som Forsamlingsplads. Og naar man engang er gjort opmærksom derpaa, vil man, troer jeg, have vanskeligt ved at værge sig mod den bestemte Følelse, at det er et stort Kultusanlæg med 3 Altre omtrent i lige Linie, et paa den øvre og to paa den nedre Terrasse, dog anlagte til forskjellig Tid, som ovenfor paavist. Saa passer det ypperligt, at Klippen ikke bærer Spor af Siddepladser; thi i en Forsamling af den Art maatte Deltagerne selvfølgelig staae. Saa maae vi finde det aldeles naturligt, at Tilskuerne komme til at staae med Ryggen mod den nedadgaaende Skraaning; thi Alteret maatte naturligvis være den mest fremtrædende Del af Anlægget. Saa finder ogsaa Tribunen i Sydhjørnet af den større Terrasse en særdeles passende Anvendelse for Folkets Ypperste. Ross [1]) og Bursian [2]) have indvendt, at et saa lidet imponerende Alter (som det i Bagvæggens Vinkel paa nedre Terrasse) med en saa stor Temenos er uden Analogi. Men Alteret er i Virkeligheden ikke saa «ärmlich», som Ross vil gjøre det; den oprindelige Temenos var jo desuden mindre, og da den udvidedes forneden, føiedes et Alter til. Endelig tør vi naturligvis ikke fra senere Tiders Forhold slutte til, hvad der i hine fjerne Tider har været tilladt og muligt. Bursian (l. l. 635) har fremdeles indvendt, at et Alter maa være fritstaaende, uden Berøring med noget Profant, medens man her ovenikjøbet fraoven kunde stige ned over Alteret. Men Bursian har jo selv senere indrømmet, at ialfald den øvre Terrasse har været et gammelt Kultussted, hvorved Indvendingen hentet fra Berøringen med det Profane bortfalder. Og hvorfra veed han, at man i Oldtiden kunde stige fra øvre Terrasse ned over Alteret? dettes Overflade er jo ødelagt. Naar han endelig finder de to smalle Sidetrapper aldeles upassende, navnlig fordi de naae op til Alterets Overflade, saa finde vi —

---

[1]) Die Pnyx u. das Pelasg. 32 f. og N. J. f. Philol. u. Pädag. LXXI, 182 f.
[2]) Philol. IX, 633.

trods hans Benægtelse — nøiagtig det Samme ved Zeusalteret i Olympia[1]). At det, man har kaldt Bema, er et Alter og det Hele et Kultusanlæg, er for mig aldeles utvivlsomt. Høien kan derfor, da Benævnelsen «Vulgo-Pnyx» unægtelig er lidet heldig, mest passende benævnes «Alterhøien».

Hvem var denne Alterhøi indviet til? Dette er det svage Punkt i Ulrichs's, Welckers og Curtius's Hypothese, skjøndt rigtignok Bursian i Pauly Realenc. I², 1970 har godkjendt den for den øvre Terrasses Vedkommende. De antage, saae vi, at den har været indviet til Zeus Hypsistos, men støtte kun denne Formodning paa de fundne Votivtavler. At Ross har Ret i at henføre disse til en senere Tid, er utvivlsomt og almindelig anerkjendt. Tør vi da antage en Dyrkelse af Zeus Hypsistos her ogsaa i den ældste Tid? Herfor synes ved første Øiekast Welckers Bemærkning at tale, at vi ellers ikke forstaae, hvorfor man dyrkede den sundhedgivende Zeus under Navnet Hypsistos istedenfor at dyrke ham som *Παιάν*, *Σωτήρ* e. L.[2]). Men dette Argument taber atter sin Beviskraft ved Ross's Henvisning til de to af ham paa Nordsiden af Akropolis fundne Indskrifter af samme Art, der vise, at Zeus Hypsistos i den senere Tid er bleven dyrket som Sundhedsgiver paa flere Steder i Athen[3]); thi der er unægtelig langt større Sandsynlighed for, at disse to Votivtavler oprindelig have siddet i to af de mange smaa Nicher paa Borgklippens Nordskraaning, der ganske ere af samme Art som Nicherne paa Alterhøien, end for Welckers Udvei, at de skulde være slæbte derhen fra denne. Naar Welcker[4]) og Curtius[5]) beraabe sig paa den bekjendte gamle Klippeindskrift *ὅρος Διός* paa Sydsiden af Hagia Marina, — den lange, lave Klippetunge, der udgaaer mod Øst fra Nymphehøien, — og antage, at denne Grændseindskrift gjælder Alterhøien, saa er det snarere et Bevis mod dem, da

---

[1]) Paus. V, 13, 9 f.
[2]) Rh. M. N. F. X, 56.
[3]) Ross Die Pnyx u. das Pelasgikon 15.
[4]) Der Felsaltar osv. 276 f.
[5]) Att. St. I, 44.

Hagia Marina er skarpt adskilt fra Alterhøien og Zeus's Temenos neppe kan have strakt sig udover denne. Er Kultusstedet paa Alterhøien, som Welcker mener, blevet opgivet, da Dyrkelsen af Zeus Hypsistos overførtes til Akropolis, hvor Zeus Hypatos bevislig dyrkedes alt i ældgammel Tid, saa er det kun meget lidet sandsynligt, at Traditionen skulde have holdt sig hele Oldtiden igjennem lige ned til Keisertiden; thi den Støtte, Welcker har søgt derfor i Hypothesen om *τὸ Πελασγικόν*, kan efter Ross's Gjendrivelse Ingen tillægge noget Værd, som da heller ikke Formodningen har fundet Bifald hos Nogen. Og hvis Kulten, som Curtius mener, ikke er bleven opgiven, uagtet en ny Hovedkultus for Zeus indrettedes paa Borgen, hvorfor finde vi da ikke andre Spor af den i Litteraturen end de høist usikkre, Curtius har anført? Den maatte jo dog sikkert baade ved sin høie Ælde og ved Stedets betydelige Omfang have haft stor Anseelse, især hvis her har været «ein Göttermarkt Athens». Endelig vide vi jo ikke engang, om det Folk, der beboede Melitehøiderne og anlagde Kultusstedet, har dyrket Zeus Hypsistos, ligesom det heller ikke gaaer an uden videre at identificere Zeus Hypsistos og Zeus Hypatos. For Øieblikket kunne vi følgelig ikke komme videre end til at sige, at Alterhøien har været indviet til en eller flere af de vigtigste Guddomme, som de daværende Beboere af (den Del af) Athen dyrkede. —

Inden jeg forlader Alterhøien, maa jeg endnu berøre een Mulighed. Det var jo nemlig tænkeligt, at Folkeforsamlingspladsen havde været øverst paa Høien, Vest for det nævnte Anlæg, mellem dette og Bymuren (C), saa at Høien alligevel blev Pnyx. Her er ialfald tilstrækkelig stor Plads, herfra kunde man see baade Havet og Propylæerne, her findes Rester af *οἰκόπεδα*, maaske ogsaa af *λάκκοι*, og den brede Klippevei paa Høiens Nordside vilde passe ypperlig ind i denne Antagelse, da Pnyx maa have haft en beqvem Adgang fra Kerameikostorvet. Et Blik paa Nivellementskortet i Curtius's Erläut. Text, Textbeilage 2 vil imidlertid vise, at den øvre Terrasses Bagvæg staaer paa det høieste Punkt af Høien paa dette Sted og at Terrænet lige

Vest for den skraaner nedad, og husker jeg ikke feil, er det ogsaa Tilfældet med den øvrige Del af Høien; ialfald hæver den sig kun ubetydeligt over Bagvæggen. Da Talerstolen var vendt i Retning af Havet, vilde vi altsaa enten faae samme Ulempe som ovenfor, at den kom til at staae paa det høieste Sted i Forsamlingen og Tilhørerne til at sidde med Ryggen mod en nedadgaaende Skraaning, eller Tilhørere og Taler vilde komme til at være i samme Høide, saa at vi nødtes til at antage, at der har været opført en særegen Tilhørerplads, hvilket hverken er sandsynligt efter hvad ovenfor er udviklet eller bekræftes ved Spor paa selve Stedet. Dette er desuden ved sin forholdsvis høie og fuldstændig aabne Beliggenhed saa udsat baade for Solen og navnlig for Vinden, at det vilde være høist paafaldende, om man skulde have valgt det til Folkeforsamlingsplads. Jeg anseer derfor ogsaa denne Formodning for usandsynlig og fastholder som sikkert Resultat af hele den foregaaende Undersøgelse, at den midterste af de tre Melitehøider aldrig har været Pnyx.

III.

Hvad der bevægede Ulrichs til kun leilighedsvis at fremsætte sin Opdagelse, var ikke Tvivl om dennes Rigtighed, men Usikkerhed med Hensyn til Pnyx's virkelige Beliggenhed. Hans efterladte Optegnelser vise, hvorledes han har vaklet i saa Henseende. Han var først tilbøielig til at lægge Pnyx lige Syd for Areopagos omtrent ved Opgangen til Borgen eller lidt sydligere, hvor det gamle Torv havde ligget, men synes senere at have følt sig tiltalt af den Formodning, Welcker havde udtalt for ham, at det laa paa Museion (Philopapposhøien). Welcker søgte at begrunde sin Formodning i Der Felsaltar 325 ff. og Rh. M. N. F. X, 68 ff., men uden Held. Først Curtius lykkedes det (Att. St. I, 49 ff. og Erl. Text 25) at fremføre Argumenter af nogen Betydning for denne Hypothese og nærmere at præcisere den, idet han lagde Pnyx paa Nordøstskraaningen

af Philopapposhøien, saaledes at Tilhørerne gjorde Front mod Akropolis. Han lod endog 1862 foretage Udgravninger paa dette Sted, men uden noget Held. Wachsmuth har i Rh. M. N. F. XXIV (1869), 41 afgjort sluttet sig til Curtius; ogsaa Gurlitt (N. J. f. Philol. u. Pädag. IC (1869), 153 f.) er tilbøielig til at give ham Ret. Derimod er Pervánoglu (ibd. CI (1870), 55 ff.) i Hovedsagen vendt tilbage til Ulrichs's Hypothese, idet han med Curtius antager, at Kerameikostorvet først under Peisistratiderne blev Hovedtorv, og formoder, at som Følge heraf Sydskraaningen af Areopagos, hvor det gamle Torv havde været, blev indrettet til Folkeforsamlingsplads; Pnyx betegner efter ham oprindelig et tætbebygget Qvarter af Byen, nemlig Alterhøien, og vedblev ogsaa senere at bruges om denne, men overførtes tillige paa den tæt under Høien liggende Folkeforsamlingsplads. I sit nylig udgivne Skrift Die Stadt Athen im Alterthum I (1874), 371 f. har ogsaa Wachsmuth, hovedsagelig paa Grund af Poll. VIII, 132 (s. ovfr. S. 78 f.), gjenoptaget Formodningen om, at Pnyx laa ved Borgens Vestskraaning, Syd for Areopagos. Endelig har en i Athen levende ung tydsk Philolog H. G. Lolling i Gött. Nachr. 1873, 463 ff. udførlig søgt at bevise, at Pnyx maa have ligget paa Nymphehøiens Nordøstskraaning[1]). Hans Afhandling indledes, ledsages med Bemærkninger og godkjendes i Hovedresultatet af hans fordums Lærer Fr. Wieseler, der tidligere tildels havde sluttet sig til Ulrichs[2]).

Da det ovenfor S. 78 ff. er paavist, at Pnyx maa søges paa Melitehøiderne, kunne kun Curtius's og Lollings Ansættelser komme i Betragtning.

Begge beraabe sig paa det tidligere omtalte Sted af Plat. Krit. p. 112 a, der handler om Athens ældste Akropolis: τὸ

---

[1]) Allerede Bursian havde i Philol. IX, 642 i Anledning af Plat. Krit. p. 112 a udtalt den Formodning, at paa Platons Tid Navnet Pnyx ikke blot brugtes om Alterhøien, men maaske tillige om Nymphehøien (jfr. Litt. Centralbl. 1863, 712).

[2]) I en Afhandling De loco, quo ante theatrum Bacchi lapideum exstructum Athenis acti sint ludi scenici i Götting. Universitetsprogram 1860, 16 ff.

δὲ πρὶν ἐν ἑτέρῳ χρόνῳ μέγεθος μὲν ἦν πρὸς τὸν Ἠριδανὸν καὶ τὸν Ἰλισσὸν, ἀποβεβηκυῖα καὶ περιειληφυῖα ἐντὸς τὴν Πύκνα καὶ τὸν Λυκαβηττὸν ὅρον ἐκ τοῦ καταντικρὺ τῆς Πυκνὸς ἔχουσα. Curtius mener (Att. St. I, 4 f.), at Platon har nævnt Lykabettos og Pnyx som de to mest fremtrædende Høider paa begge Sider af Akropolis, mellem hvilke dette navnlig for den, der staaer i nogen Afstand Vest for Athen, maatte tage sig ud som en forbindende Indsænkning; da Philopapposhøien er det mest fremtrædende Punkt i det vestlige Høidedrag, kan Pnyx efter hans Mening kun søges paa den. Lolling antager (S. 465 ff.), at Platon har villet angive Grændserne for den ældste Borg; Østgrændsen blev da Lykabettos, Sydgrændsen Eridanos og Ilissos; af Vestgrændsen derimod behøvede han kun at nævne det nordligste Punkt, da det sydligste alt var angivet ved Ilissos. Platons Ord synes unægtelig ved første Øiekast at tale for Lolling. Men tænke vi os Forfatterens Standpunkt ved det gamle Akademi, hvor det jo ialfald er muligt, at han har undfanget Ideen, er Curtius's Iagttagelse slaaende rigtig; i den Afstand træder kun Philopapposhøien frem som et Punkt af Betydning. Stedet beviser altsaa Intet.

I Lukians bis acc. c. 4 foreslaaer Zeus Dike at stige ned til Athen for at paadømme Athenaiernes Processer og at tage Sæde paa Areopagos ovenfor Eumenidernes Helligdom; i c. 9 fører Hermes hende op paa den nævnte Høi og opfordrer hende til at sætte sig etsteds der *εἰς τὴν Πύκνα ὁρῶσα*, medens han selv fra Akropolis sammenkalder Athenaierne. Dike tager da Plads paa Østenden af Høien lige overfor Pansgrotten. Lolling har (S. 467 ff.) heri søgt et afgjørende Bevis for sin Formodning, idet han mener, at Dike maa see i samme Retning som Hermes, der selvfølgelig vender sig mod Kerameikostorvet som det Sted, hvor de fleste Mennesker vare samlede, at Pnyx følgelig maa have ligget ved dette Torv, ja at Dike ovenikjøbet lige ovenfor Eumenidernes Helligdom, ved Nordøsthjørnet af Areopagos[1]),

[1]) S. Bursian Geogr. v. Grchld. I, 284; Köhler Der Areopag in Athen i Hermes VI (1872), 100 ff.

slet ikke har kunnet see Noget af Philopapposhøien. Lolling har imidlertid ikke ret sat sig ind i Situationen. Naar Zeus opfordrer Dike til at tage Sæde ovenfor Eumenidernes Helligdom, vil det aabenbart kun sige, at hun skal sætte sin Domstol paa Areopagiternes almindelige Dommersæde, der vel var lige ovenfor Eumenidernes Helligdom, men som bekjendt oppe paa Høiens Flade, hvor endnu Sidderækkerne osv. sees, og derfra kunde Dike fortræffelig oversee hele Egnen baade mod Syd og mod Nord. Og naar Hermes opfordrer hende til at see i Retning af Pnyx, er det jo muligt, at han har villet have hende til at see udover Kerameikostorvet; men det ligger rigtignok, synes mig, nok saa nær at antage, at hun har skullet vende sig mod Hovedopgangen til Høien, altsaa mod Syd (Trappen existerer endnu, saa der kan ikke være Tvivl)[1], — om ellers Lukian har forbundet nogen anden Tanke med disse Ord end at gjøre Skildringen mere anskuelig og levende. Følgelig beviser heller ikke dette Sted Noget.

Hvad Pladsens Fortrinlighed til Folkeforsamlingssted angaaer, kan ved første Øiekast Philopapposhøien synes at have Fortrinet. Den frembyder paa sin Nordøstside, tæt Øst og Syd for «Sokrates's Fængsel», en rummelig, jevn Skraaning, der strækker sig ned mod Hulveien, hvorfra man stiger op til Akropolis, og er godt dækket mod Nordenvinden, medens Nymphehøiens Nordøstskraaning, Nord for Hagia Marina, — om nogen anden Plads kan der nemlig ikke være Tale, — er mere udsat for Nordenvinden og frembyder en mindre omfangsrig Plads. Imidlertid ville de foranliggende Bygninger betydelig have kunnet svække Nordenvindens Kraft og Pladsen er dog altid mere end stor nok til en Folkeforsamling og har desuden een Fordel, der vel kunde opveie mangen en Ulempe og som utvivlsomt har været i høieste Grad bestemmende, da man saa sig om efter en særlig Folkeforsamlingsplads, nemlig dens umiddelbare Nærhed ved Kerameikostorvet. Dette Hensyn ved Valget af en Folkeforsam-

[1]) Wachsmuth har derfor ogsaa (Die Stadt Athen I, 371) benyttet dette som et Bevis for, at Pnyx maa søges Syd for Areopagos.

lingsplads har ogsaa Curtius fremhævet[1]; men da han antager Folkeforsamlingsstedet paa Pnyx indrettet længe førend Kerameikostorvet blev Hovedtorv, seer han naturligvis i sit Pnyx's Beliggenhed tæt ved det gamle Torv et yderligere Bevis for Rigtigheden af sin Ansættelse. Staaer det imidlertid fast, hvad jeg mener at have godtgjort i min oftere nævnte Afhandling S. 259 ff., at Kerameikostorvet blev Athens Hovedtorv længe før Solon, og er det, som ovenfor paavist, i allerhøieste Grad sandsynligt, at en særlig Folkeforsamlingsplads paa Pnyx først er bleven indrettet efter Solon, saa er dette utvivlsomt en meget vægtig Anke mod Curtius's Ansættelse. Og at Pnyx virkelig ikke kan have ligget langt fra Kerameikostorvet, viser sig ad anden Vei som temmelig sikkert. I Begyndelsen af Aristophanes's Acharner sidder Dikaiopolis alene paa Pnyx før Folkeforsamlingens Begyndelse og beskriver, hvorledes Folk endnu give sig god Tid paa Torvet:

Οἱ δ' ἐν ἀγορᾷ λαλοῦσι, κἄνω καὶ κάτω
Τὸ σχοινίον φεύγουσι τὸ μεμιλτωμένον

hedder det V. 21 f. Tør jeg nu end ikke med saa stor Bestemthed som Lolling (S. 485; jfr. 476 f.) paastaae, at Dikaiopolis fra Pnyx virkelig maa see Alt, hvad han beskriver, da jo Aristophanes kan have taget sig den Frihed at lade ham beskrive som nærværende, hvad han kun kunde see i Aanden[2]), saa anseer jeg dog den første Opfattelse for den sandsynligste. Større Vægt lægger jeg imidlertid paa Ordene «de ville ikke lade sig drive indenfor det møniefarvede Reb», da disse efter Schömanns rigtige Bemærkning[3]) forudsætte, at der fra Torvet førte en Gade lige til Pnyx, hvoraf følger, at dette ikke kan have været langt fra Kerameikostorvet (thi om noget andet Torv kan der fornuftigvis ei være Tale). Mest afgjørende for mig er dog det ovfr. S. 79 anførte Sted hos Scholiasten til Aristoph. Fugl. 997.

---

[1]) Att. St. I, 33 og Erl. Text l. l.
[2]) Jfr. Welcker Rh. M. N. F. X, 39 ff.; Wieseler i Gött. Nachr. 1873, 477*.
[3]) Gr. Alt. I³, 403.

Det viser nemlig, at Pnyx vel ikke hørte til Kolonos misthios eller agoraios (Torvehøien), men dog laa saa nær dette, at Nogle kunde forledes til at antage det for at høre dertil. Nu er det imidlertid saa sikkert som Noget i Athens Topographi, at Kolonos agoraios laa ved Kerameikostorvet, — det er utvivlsomt den nordlige Fortsættelse af Melitehøiderne, hvorpaa det saakaldte Theseustempel staaer[1]). Og jeg anseer dette for at være et meget vægtigt Argument for at lægge Pnyx paa Nymphehøien.

Som yderligere Bevis herfor vilde jeg anføre, at Nymphehøien ganske særlig svarer til Derivationen af Ordet *Πνύξ*. Den er, som anført, navnlig paa den Side, der vender mod Areopagos, en knudret, ujevn Klippeblok, der uvilkaarlig minder om Curtius's Udtryk «eine geballte compakte Felsmasse». Dette er derimod ikke Tilfældet med Philopapposhøien. Denne, navnlig paa den mod Byen vendende Side, ganske jevnt skraanende Høi, der løber op i en temmelig spids Top, er kun lidet skikket til at fremkalde en Forestilling af den nævnte Art.

For saa vidt synes Lollings Ansættelse at have størst Sandsynlighed for sig. Naar jeg dog ikke afgjort tør slutte mig til den, er det, fordi den ikke i alle Henseender lader sig bringe i fuld Overensstemmelse med Forfatternes Vidnesbyrd. Jeg regner ikke hertil, at Taleren fra Nymphehøiens Nordøstskraaning umulig har kunnet see selve Havet, medens dette maaske har været muligt ved Philopapposhøien; thi i Plutarchs Ord i Historien om de 30 Tyranner og Bema behøver ikke at ligge Mere, end at Taleren fra dette saa i Retning af Havet[2]). Heller ikke lægger jeg Vægt paa Platons Beskrivelse i Staten VI, p. 492 b-c, hvoraf Welcker (Der Felsaltar 328), Curtius (Att. St. I, 53) o. A. have villet slutte, at Pnyx laa mellem gjenlydende Klipper, hvilket ganske sikkert, trods Lollings Paastand (S. 485 f.), passer

---

[1]) S. Bursian Geogr. v. Grchld. I, 287 og navnlig Wachsmuth i Rh. M. N. F. XXIII (1868), 7 ff.

[2]) Lolling S. 473 ff. og Wieseler ibd. synes at mene, at Talerstolen ogsaa efter de 30 var vendt mod Land; til en saadan Antagelse er der ikke den fjerneste Grund.

bedre paa Philopapposhøiens end paa Nymphehøiens Skraaning [1]); da nemlig Platon paa dette Sted kun taler om Forsamlingspladser i Almindelighed, er det ingenlunde nødvendigt at antage, at han har tænkt paa Athens Pnyx. Derimod kan der maaske ikke uden Grund indvendes mod Lolling, at Nymphehøiens Nærhed ved Kerameikostorvet gjør det tvivlsomt, om den allerede paa Aischines's Tid har været saa forladt og ringeagtet, som Pnyx beskrives af denne Taler, medens dette snarere tør antages om Philopapposhøien. Og afgjort maa det indrømmes, at Nymphehøien kun i videre Forstand kan siges at ligge *πρὸς τῇ Ἀκροπόλει*, som det hed om Pnyx hos Pollux, medens Philopapposskraaningen stemmer bedre med denne Angivelse. Imidlertid er det jo muligt, at Pollux har udtrykt sig unøiagtigt, — hvis Wachsmuths Formodning med Hensyn til det nævnte Udtryks sædvanlige Betydning i Sprogbrugen (s. ovfr. S. 79 Anm. 3) er rigtig, er en saadan Antagelse afgjort nødvendig, hvad enten vi slutte os til Curtius eller til Lolling, — og ialfald er ingen af de nævnte Anker stærk nok til at umuliggjøre Lollings Hypothese.

Der staaer endnu eet Forfattersted tilbage, der volder ikke ringe Vanskelighed. I Beskrivelsen af Slaget mellem Theseus og Amazonerne hos Plut. Thes. 27 hedder det, at dette var en Daad, som man ikke skulde have ventet af Qvinder. *Οὐ γὰρ ἂν ἐν ἄστει κατεστρατοπέδευσαν οὐδὲ τὴν μάχην συνῆψαν ἐν χρῷ περὶ τὴν Πνύκα καὶ τὸ Μουσεῖον, εἰ μὴ κρατοῦσαι τῆς χώρας ἀδεῶς τῇ πόλει προσέμιξαν . . . . . Ἱστορεῖ δὲ Κλείδημος, ἐξακριβοῦν τὰ καθ' ἕκαστα βουλόμενος, τὸ μὲν εὐώνυμον τῶν Ἀμαζόνων κέρας ἐπιστρέφειν πρὸς τὸ νῦν καλούμενον Ἀμαζόνειον* [hvilket ifølge Aischyl. Eumen. 688 ff. laa ved Areopagos], *τῷ δὲ δεξιῷ πρὸς τὴν Πνύκα κατὰ τὴν Χρύσαν ἥκειν* [da *Χρύσα* ellers aldrig omtales [2]) og *ἥκειν* ikke

---

[1]) Jfr. W. Gurlitt N. J. f. Philol. u. Pädag. IC (1869), 154.

[2]) Perváноglus Formodning i N. J. f. Philol. u. Pädag. CI (1870), 51 og 57, at det skulde have været en Helligdom for en lemnisk-thrakisk Gudinde Chryse (jfr. Soph. Philokt. 194) i en Grotte ved Foden af den til den thrakiske Ares indviede Areshøi, er aldeles usandsynlig.

er rigtigt, læser Madvig Adv. cr. I, 567: κατανтικρὺς ἀνήκειν]. Athenaierne angreb med Held denne Fløi ἀπὸ τοῦ Μουσείου, og de Faldne laae begravne ved den Gade, som førte til den piræiske Port. Her blev imidlertid Seirherrerne trængte tilbage lige til Eumenidernes Helligdom, indtil nye Skarer fra Ilissosegnen Øst for Akropolis kom til Hjælp, hvorpaa de drev Amazonernes høire Fløi tilbage til Leiren. Ved Lollings Forklaring (S. 480 ff.), der gaaer ud fra, at Slaget fandt Sted udenfor Byportene paa Vestsiden af Melitehøiderne, og derfor retter ἐν χρῷ til ἐν χώρῳ, skal jeg ei opholde mig, da baade Konjekturen er aldeles usandsynlig og Plutarchs Beskrivelse ikke tillader nogen Tvivl om, at Slaget stod i Byen. Curtius's Udvikling (Att. St. I, 51 f. og II, 68 f.) er langt mere tiltalende. Han antager, at Amazonernes Linie strakte sig omtrent fra Nord til Syd, beregnet paa at afskjære Akropolis. Deres høire Fløi kom saaledes til at staae lige under Museion, hvorved Theseus's Angreb paa denne Fløi fra Museion bliver godt motiveret. I Begyndelsen vare Athenaierne heldige og drev Amazonerne tilbage til Lavningen mellem Nymphehøien, Areopagos og Theseionshøien i den Hensigt at trænge dem ud af Byen gjennem den piræiske Port; men her bragtes de til at vige osv. Denne Forklaring gaaer imidlertid ud fra den mislige Forudsætning, at Ordene περὶ τὴν Πνύκα καὶ τὸ Μουσεῖον betegne samme Høi. Tør det nu end ikke afgjort benægtes, at Museion — der hos Paus. I, 25, 7 betegnes som λόφος ἀπαντικρὺ τῆς Ἀκροπόλεως og om hvis Beliggenhed paa Philopapposhøien der ikke kan være nogen Tvivl, — kan have været brugt om Philopapposhøiens Top alene, medens Pnyx var Navnet paa dennes nedre nordøstlige Skraaning, — en Antagelse, der kunde finde en Støtte i, at Plutarch kun sætter Præpositionen περί ved det første Led, — saa er dog baade Hypothesen om det dobbelte Navn og Overflødigheden i Plutarchs Betegnelse meget betænkelig. Curtius har vel (Att. St. I, 51) paastaaet, at Pnyx i senere Tid kun brugtes om Folkeforsamlingspladsen, ligesom Kerameikos, der oprindelig var Navnet paa et helt Qvarter, i senere Tid

kun brugtes om Torvet i dette; men selv om hans Paastand med Hensyn til «Kerameikos» er rigtig, kan der ikke derfra sluttes Noget med Hensyn til «Pnyx», da Kerameikostorvet vedblev lige ned i Keisertiden at være Hovedtorv, medens Pnyx alt fra Frihedstidens Slutning sjeldnere og sjeldnere benyttedes som Folkeforsamlingsplads og Stedet blev mere og mere øde. «Pnyx» brugtes, som vi have seet, om hele Høien ialfald endnu paa Aischines's Tid og utvivlsomt ogsaa, da de Forfattere, hvorfra vore Scholier have hentet deres Oplysninger, skrev ɔ: i den alexandrinske Tid, og det er da meget lidet sandsynligt, at man senere skulde have gjort nogen Forandring i Navnets Brug og kun anvendt det i indskrænket Betydning. Da fremdeles Hovedkampen aabenbart fandt Sted i Lavningen Øst og Nord for Nymphehøien ved den piræiske Port, der utvivlsomt stod Nord for denne Høi [1]), og ved Eumenidernes Helligdom Nord for Areopagos, maa Slaget, hvis Curtius har Ret, have trukket sig et godt Stykke bort fra Philopapposhøien; men i saa Fald bliver Overflødigheden hos Plutarch i Betegnelsen af det Sted, hvor kun Kampens Begyndelse havde staaet, i den Grad paafaldende, at jeg vover at paastaae, at denne Omstændighed i Forening med Adskillelsen i det Følgende af Pnyx og Museion gjør det næsten utvivlsomt, at Plutarchs Kilde ei kan have tænkt sig begge Steder paa samme Høi. Rigtigt bemærker ogsaa Lolling (S. 480), at der jo slet ikke stod nogen Kamp paa Toppen af Philopapposhøien, saa at ogsaa deraf klart fremgaaer, at der ved Museion tænkes paa hele denne Høi. — Paa den anden Side maa det indrømmes, at hvis Pnyx er at søge paa Nymphehøien, bliver Amazonernes Stilling, omtrent fra Øst til Vest, hvis ellers Plutarchs Skildring er rigtig, mindre naturlig end hos Curtius. Imidlertid indeholder den selv i saa Fald dog neppe noget ligefrem Usandsynligt, og turde vi antage, at Kleidemos ved Ordene

---

[1]) S. Ross Das Thescion Vorwort XIII; Leake Topogr. Athens [2] 164 ff. og 319; Bursian Geogr. v. Grchld I, 278 og i Pauly Realenc. I², 1974; Wachsmuth Rh. M. N. F. XXIII, 36 ff.

πρὸς τὴν Πνύκα ikke blot har tænkt paa Nymphehøien, men paa hele Høidedraget Nord for Koile, — en Antagelse, der ingenlunde er saa urimelig, da Nymphehøiens og Alterhøiens Toppe kun ere adskilte ved en meget ringe Indsænkning, — saa vilde ogsaa dette Sted ubetinget tale for Lollings Ansættelse af Pnyx.

Som det sees, er det endnu umuligt med Sikkerhed at dømme Curtius og Lolling imellem. Er der end vægtige Grunde, der tale for, at Nymphehøien er Athens Pnyx og at Folkeforsamlingspladsen har ligget paa Nymphehøiens Nordøstskraaning ovenfor Kerameikostorvet, saa er der dog endnu visse Betænkeligheder ved denne Antagelse. Efter al Sandsynlighed kan kun en Udgravning løse Spørgsmaalet, om ellers ikke Pnyx, der i den senere Oldtid ikke benyttedes som Folkeforsamlingsplads, i Tidens Løb er blevet saa ødelagt, at alle Udgravninger ville blive uden Resultat.

At Pnyx havde Theaterform, slutter man i Regelen af Pollux VIII, 132: *χωρίον πρὸς τῇ Ἀκροπόλει, κατεσκευασμένον κατὰ τὴν παλαιὰν ἁπλότητα, οὐκ εἰς θεάτρου πολυπραγμοσύνην.* Dette Sted beviser imidlertid aabenbart Intet derfor; men i sig selv er det sandsynligt, at Folkeforsamlingspladsen hævede sig opad Bjergskraaningen i Lighed med et Theater. At Tilhørerne sad paa Stenbænke, der sandsynligvis vare udhugne i Klippen som i alle græske Theatre, om de end langtfra vare saa beqvemt indrettede som disse, fremgaaer af Aristoph. Acharn. 29 og 59, Ridd. 750 og 783 ff., Ekkl. 21 ff. og 93 ff., Demosth. om Krands. 169, Plut. Nik. 7. Gamle, svagelige eller blødagtige Folk medtog vel ofte en Hovedpude (Aristoph. Ridd. 783 ff.). En enkelt Gang sidder En paa Jorden (Hvesp. 43). Prytanerne sad paa Træbænke tæt ved Talerstolen (Acharn. 24 f.; Ekkl. 86 [104 Bergk]). At der paa Pnyx var et Alter, hvor der offredes til Zeus Agoraios, siges hos Schol.

til Aristoph. Ridd. 410[1]. Talerstolen: *τὸ βῆμα* (t. Ex. Plut. Them. 19 og Hesych. v. *λιθωμόται*) eller *ὁ λίθος* (t. Ex. Aristoph. Fred. 680; Ekkl. l. l.) maa ifølge det tidligere Udviklede have staaet nederst i Forsamlingen med Front mod Havet. Følgelig er Lollings Formodning (S. 494 ff.), at Talerstolen stod «auf dem Ostrande des Nymphenhügels, gerade über der Volksversammlung, 25 Meter von der nächst liegenden nordwestlichen Ecke der Sternwarte unterwärts» (S. 497), ubetinget at forkaste, allerede af den Grund, at Taleren vilde komme til at staae høit ovenover Tilhørerne, aldeles adskilt fra dem ved en brat, 9 Meter høi Klippevæg, med Ansigtet mod Nordenvinden og Ryggen til Havet, medens Tilhørerne vilde komme til at sidde med Ryggen til den nedadgaaende Skraaning og til Propylæerne. De samme Ulemper, som klæbe ved Alterhøiens Terrasse, vilde altsaa her være tilstede i langt høiere Grad, ikke at tale om, at det vilde være aldeles ubegribeligt, hvorledes Prytanerne (Proedrene) med Lethed skulde have kunnet komme op til Bema, hvis de have siddet nede i Folkeforsamlingen, eller ned til denne, hvis de have siddet oppe ved Talerstolen. Overhovedet røbe Lollings Forestillinger om Indretningen af Folkeforsamlingspladsen (jfr. S. 486) en Mangel paa sund praktisk Sands, der er særdeles paafaldende. Med Hensyn til Talerstolen er han aabenbart bleven vildledt dels ved et Par Steder hos Aristophanes (Ridd. 311 ff. og 956 og Hvesp. 34 ff.), som han har misforstaaet, dels ved en oftere fremtrædende, høist uheldig Mani for overalt i alle Enkeltheder at ville paavise Spor og Levninger af de antike Lokaliteter og Indretninger, i dette Tilfælde af Bema. Misforstaaelserne af Aristophanes har allerede Wieseler i de Bemærkninger, hvormed han ledsager Afhandlingen, (S. 497*) paavist, saa at jeg ikke behøver at opholde mig ved dem. Og hvad an-

---

[1]) Herom og om Udtryk som *τὴν θεῶν χρησμοῖς καθωσιωμένην Πύκνα* (hos Athen. V p. 213 d) s. Ross Die Pnyx u. das Pelasg. 12 ff. Om Lolling, under Forudsætning af hans Hypotheses Rigtighed, har Ret i (S. 493) at henføre den ovennævnte Klippeindskrift *ὅρος Διός* paa Sydsiden af Hagia Marina til dette Alter for Zeus, er meget usikkert.

gaaer den «becken- oder wannenförmige Aushöhlung im Felsen» med sin «in den Felsen eingehauene Rinne», hvori Lolling antager, at Talerstolen har været anbragt, kan jeg af Øiesyn forsikkre, at det simpelthen er en af de Klippebearbeidelser, som vi saa ofte træffe i denne Egn, og aldrig har haft Noget at gjøre med Talerstolen paa Pnyx.

Ifølge Philochoros hos Scholiasten til Aristoph. Fugl. 997 (s. ovfr. S. 79) blev Metons Heliotropion Ol. 86, 4: 433/2 opstillet *ἐν τῇ νῦν ἐκκλησίᾳ πρὸς τῷ τείχει τῷ ἐν τῇ Πυκνί.* Hvad det er for en *τεῖχος*, er ikke klart. Soluhret kan have været anbragt paa en Mur, der afsluttede Forsamlingsrummet bagtil [1]), men maaske ogsaa ved eller i Nærheden af Bymuren ovenfor Forsamlingsstedet [2]). Lolling har (S. 487) haft den underlige Idee, at *τὸ τεῖχος* er en af Klippevæggene, der omgav Stedet, sandsynligvis den nordlige Side af Hagia Marina; en saadan Urimelighed behøver ingen Gjendrivelse.

Ligesom Folkeforsamlingspladsen paa Pnyx var skabt af den demokratiske Stræben hos det attiske Folk, falder Stedets Anseelse ogsaa sammen med Demokratiets Blomstren. Dets Glandsperiode er i 5. og 4. Aarhd. f. Chr. Alt henimod Demokratiets sidste Dage var det for tarveligt og ubeqvemt for Datidens mere forfinede Borgere; man foretrak at samles i Dionysostheatret, hvis Indretning i alle Henseender bedre stemmede med Tidens Fordringer til Pragt og Beqvemmelighed. Efter Aar 300 ere Folkeforsamlinger vistnok kun sjelden holdte der. I Romertiden stod det ganske forladt [3]). Det politiske Liv var udslukt, og de Meddelelser, den romerske Statholder havde at gjøre Folket, lød ikke fra «Stenen paa Pnyx».

---

[1]) Dette formoder Wachsmuth Die Stadt Athen I, 371 og henviser til Aristoph. Ekkl. 497 og Hvesp. 1109 (hvor Meineke har rettet *πυκνόν* til *Πυκνός*).

[2]) Saaledes Ross Die Pnyx u. das Pelasg. 4; Curtius Att. St. I, 58.

[3]) Athen. V p. 213 d; jfr. J. L. Ussing Kong Attalos' Stoa i Athen i Vdsk. Selsk. Skr. 5 Række, hist. og philos. Afd. IV, 421 f.

Om ὡς ἄν med efterfølgende Participium,

Bemærkninger til Xen. Anab. V, 7, 22.

Af *C. P. Christensen Schmidt.*

(Nedenstaaende Bemærkninger meddeeltes i philologisk-historisk Samfund d. 13. Nov. 1873, efter en noget kortere Forberedelse, end jeg kunde have ønsket mig. At omarbeide det Hele, for at udslette ethvert Præg af at det oprindeligt har været beregnet paa mundtligt Foredrag, har jeg ikke fundet Anledning til; derimod har jeg bestræbt mig for saavidt muligt at raade Bod paa de Mangler, der paa Grund af den noget utilstrækkelige Forberedelse klæbede ved Arbeidet. Herved ere endeel Bemærkninger komne mig tilgode, som Hr. Cand. philol. O. Siesbye gjorde i et følgende Møde, ledsagede af en Række Forfattersteder vedrørende deels Brugen af ὡς ἄν selv, deels hvad jeg ved Undersøgelsen deraf ellers var kommen ind paa, hvilke Steder for en Deel skyldtes Optegnelser af Hr. Conferensraad Madvig. Hvad jeg af dem har benyttet — og det er Tilfældet med de allerfleste —, saavelsom hvad der senere er tilflydt mig af samme Kilde, har jeg betegnet som laant ialtfald ved Mærket [S.] eller henholdsviis [M.]; men det er en Selvfølge, at jeg, med al Taknemmelighed for det Modtagne, har maattet benytte det paa min egen Maade.)

Partiklerne ὡς og ἄν kunne som bekjendt træde i Forbindelse med hinanden paa mangfoldige forskjellige Maader. Saaledes findes ὡς i relative Sætninger og Tidsbisætninger [1]), samt i Hensigtssætninger, med ἄν og Conjunctiv (eller uregelmæssigt,

---

[1]) Dette vel først hos senere Forfattere, som Ceb. Tab. c. 4 og 9 (sml. Eustath. p. 214, 40, anført af G. Hermann t. Viger. p. 944); dog have vi hos Herodot (IV, 172) det temporale ὡς med Conjunctiv uden ἄν; temmelig tvivlsomt er derimod ὡς ἄν med Optativ (iterativt) om Fortiden Her. I, 196.

ved et Hovedverbum af Fortiden, Optativ), og ligeledes findes ὡς i talrige Betydninger forbundet med de forskjellige Verbalformer, der kunne staae hypothetisk-betinget eller potentialt med ἄν. Alle disse Forbindelser, i hvilke ἄν ved Siden af sig har et Verbum, hvortil det kan slutte sig, ville vi imidlertid her lade udenfor Betragtningen, for særligt at dvæle ved en af de Forbindelser, i hvilke den Verbalforestilling, som Anvendelsen af ἄν forudsætter idetmindste som oprindeligt foresvævende Tanken, ikke har fundet sit Udtryk i en tilsvarende Verbalform som Led i Sætningen, nemlig den, hvor ὡς som reen Sammenligningsconjunction (ikke relativt Maadesadverbium) med tilføiet ἄν staaer efterfulgt af et Participium, og hvor vi derfor, ved at mindes om andre Forbindelser, i hvilke Participiet ved Partikler er knyttet umiddelbart til Hovedverbet, faae Anledning til at spørge, i hvilken Udstrækning hiin oprindeligt foresvævende Verbalforestilling er vedbleven at være levende hos de Mennesker, der benyttede Sproget. At saadanne Tilfælde, hvor ἄν efter et Forudsætningen betegnende ὡς hører til et hypothetisk-betinget eller potentialt Participium (som f. Ex. Xen. Anab. I, 1, 10 ὡς *οὕτω περιγενόμενος ἄν τῶν ἀντιστασιωτῶν*), naturligviis ikke høre herhen, behøver vel kun at antydes, men tør heller ikke lades ganske uberørt, fordi man dog kan finde saadanne Tilfælde sammenblandede med dem, vi her have at behandle.

Jeg skal tage mit Udgangspunct fra et Sted i Xenophons Anabasis (V, 7, 22), deels fordi dette Skrift er eet, som vi alle ere fortrolige med, deels fordi Stedet i en vis Henseende er enestaaende i den egentlige attiske Litteratur, og endelig fordi det i de almindelig gængse Skolecommentarer ikke findes saa rigtigt eller dog ikke saa nøiagtigt forklaret, som det kunde ønskes, og fordi jeg af Erfaring veed, at det kan volde ikke blot Disciple, men ogsaa Lærere Bryderi. Det er et Sted af en Tale, som Xenophon holder til Soldaterne under de noget stormende Forhandlinger, som det 45 Dages Ophold ved Kotyora medførte, for at vise dem de mislige Følger af den Selvraadighed og Mangel paa Disciplin, som havde faaet Indpas i Hæren. Han

fortæller, at under Opholdet ved Kerasus havde Lochagen Klearetos arrangeret en lille Privatexpedition mod en kolchisk Bjergby, som levede i Venskab med Kerasuntierne og derfor hidtil havde staaet paa en venskabelig Fod ogsaa med Hæren, men at Foretagendet mislykkedes og at Klearetos og mange af hans Ledsagere omkom, hvorimod Andre slap tilbage til Kerasus netop den Dag, da Hærens Gros brød op derfra for at marchere videre, medens endeel af dem, der droge tilvands, endnu vare i Byen. Kolcherne sendte saa Folk til Kerasus for at besvære sig over Angrebet, og da disse af Kerasuntierne hørte, at det havde været et aldeles privat Foretagende, vilde de drage efter Hæren for at meddele Anførerne det Passerede og stille Ligene af de Faldne til deres Raadighed; men de, der vare undslupne, ønskede ikke, at deres Bedrifter skulde komme for Anførernes Øren, og de sammenrottede sig derfor med nogle Andre og stenede de kolchiske Sendebud. Derpaa afgik der Afsendinge fra Kerasuntierne til Hæren for at berette, hvad der var skeet, og mens de sad med Anførerne udenfor Leiren og talte med dem om hvad der var at gjøre, opstod der paa Grund af Soldaternes Misfornøielse med Agoranomerne Uroligheder i Hæren. «Da vi sad udenfor Leiren», siger Xenophon, «hørte vi paa een Gang en stor Larm: *παῖε παῖε*, *βάλλε βάλλε*, og snart saae vi Mange komme løbende med Stene i Haanden eller ifærd med at tage Stene op fra Jorden.» *Καὶ οἱ μὲν Κερασούντιοι*, hedder det saa videre, *ὡς ἂν καὶ ἑωρακότες τὸ παρ' ἑαυτοῖς πρᾶγμα, δείσαντες ἀποχωροῦσι πρὸς τὰ πλοῖα· ἦσαν δὲ νὴ Δία καὶ ἡμῶν οἳ ἔδεισαν.*

Hos Krüger forklares nu dette Sted ved at der til *ὡς ἄν* suppleres *ἀποχωροῖεν* med Henviisning til Udgiverens Griechische Sprachlehre § 69, 7 Anm. 2 og med Jævnførelse af et Sted af Memorabilierne (III, 6, 4). I den citerede Anmærkning i Grammatiken læres der, at «fehlen kann das zu *ἄν* gehörige Verbum, wenn das vorhergehende (in der dastehenden oder in einer sinngemäszen Form) zu ergänzen oder endlich ein allgemeiner Begriff, wie *εἴη*, *ποιοίης*, *εἴποις* zu denken ist.» Da der her

udtrykkelig suppleres ἀποχωροῖεν, falder altsaa det af denne meget omfattende Anmærkning, som her skulde komme til Anvendelse, sammen med hvad der staaer Madv. gr. Ordf. § 139 c: «ἄν staaer undertiden elliptisk, saaledes at et umiddelbart forudgaaende Verbum underforstaaes i hypothetisk Indicativ eller Optativ.» At det nu her ikke er et forudgaaende, men et efterfølgende Verbum, der skal suppleres, er det ikke værdt at opholde os ved; det er jo Noget, som man ogsaa andensteds finder Exempler paa (jeg henviser derom til Krügers Sprachl. § 62, 4 og Exx. i Anm. 1). Hvad der derimod for os, der ere vante til Madvigs System, strax vil være paafaldende, det er, at der her skal suppleres Optativ; thi det vil for os sige, at der skal tænkes paa Nutiden eller Fremtiden. Men at sammenligne det, Kerasuntierne ved den omtalte Leilighed gjorde, med Noget, som de samme Kerasuntiere nu eller i Fremtiden kunne antages at (ville) gjøre, tilmed under Forudsætning netop af det, der allerede virkelig har fundet Sted i Fortiden (ἑωρακότες τὸ παρ᾽ ἑαυτοῖς πρᾶγμα), vilde dog være en topmaalt Urimelighed, og at noget Saadant skulde være Krügers Mening, antager jeg heller ingenlunde. Sagen er rimeligviis den, at Krüger, som forresten veed meget vel Besked med den hypothetiske Optativs Begrændsning (og i Dialektlæren noterer stedfindende Overskridelser af denne) i Hovedsætninger, her har ladet sig afficere af den (i Virkeligheden vistnok irrelevante) Omstændighed, at Sætningen er en Bisætning (efter hans Udtryksmaade en Relativsætning) til et Hovedverbum af Fortiden; paa Grund af den Uklarhed, der desværre paa dette Omraade hersker i hans Moduslære, anseer jeg det for muligt, at han af den Grund her vil have sin Optativ opfattet som hørende til Datiden eller Dafremtiden. Hvorvidt nu dette, afseet fra Grunden, i og for sig er berettiget eller ei, skal jeg senere undersøge; men ialtfald kunde man i den danske Bearbeidelse af Krügers Udgave have ønsket en noget bestemtere Forklaring, tilmed da det Stykke i Madvigs græske Ordføiningslære, der har maattet sættes istedenfor Anmærkningen af Krügers

Sprachlehre, indeholder en Tilføielse om Underforstaaelsen af Verbet i Forbindelsen *ὥσπερ ἄν εἰ*, som let kan lede ialtfald den ubefæstede Discipel paa Vildspor. At tænke paa Nutiden eller Fremtiden bliver her kun muligt ved en Opfattelse af Participiet, som ganske vist er forsøgt (s. Vollbrecht's Udgave), men som i Virkeligheden er aldeles utilstedelig, nemlig ved at tage *ἑωρακότες* som substantivisk Betegnelse af tænkte Personer. At dette ikke gaaer an, er ikke vanskeligt at see. *Τὸ παρ' ἑαυτοῖς πρᾶγμα* er den bestemte Begivenhed, der havde fundet Sted hos Kerasuntierne, og da der nu staaer *παρ' ἑαυτοῖς* og ikke *παρ' αὐτοῖς*[1]), saa kan Subjectet for *ἑωρακότες* heller ikke være Andre end netop Kerasuntierne, med andre Ord, *ἑωρακότες* kan umuligt staae substantivisk, men maa nødvendigviis staae appositivt. Men fremdeles bliver der nu, forudsat at det har sin Rigtighed med *ἀποχωροῖεν ἄν* om det i Datiden eller Datfremtiden Mulige, Spørgsmaal om hiint appositive Participiums Forhold til dette dets underforstaaede Hovedverbum. Man vil nemlig vistnok paa Forhaand være tilbøielig til, ved et Participium i Forbindelse med en Optativ med *ἄν* at vente betegnet den (som uvirkelig, men mulig) antagne Forudsætning for Hovedverbet[2]), og i det eneste Exempel i Krügers Sprachlehre, hvor der staaer *ὡς ἄν* med efterfølgende Participium (Lys. I, 12, hvorom Mere siden), betegner ogsaa Participiet tydeligt nok en Forudsætning, der er i ligefrem Modstrid med Virkeligheden, saa at *ὡς ἄν* med Participium der kan oversættes ved «som om», og i det af Memorabilierne anførte Sted, som jeg siden ogsaa skal dvæle nærmere ved, kan ligeledes *ὡς ἄν* med Participium opfattes og bliver i Regelen opfattet som et «som om». Men det lader sig her ikke gjøre; thi her betegner Participiet Noget, hvis Virkelighed, langtfra at være benegtet, ikke

---

[1]) *Αὐτοῖς* have kun Haandskrifter af 2den Classe, og Vollbrecht har ikke optaget det.

[2]) Kühner: «*tamqvam* etiam *vidissent*», hvad ogsaa Breitenbach erklærer for den ene rigtige Oversættelse af *ὡς ἄν καὶ ἑωρακότες*.

engang er henstillet som tvivlsom, men ligefrem uomtvisteligt given. Man kunde maaskee ville gjøre gjældende, at der ved ἑωρακότες slet ikke var tænkt paa hvad Kerasuntierne tidligere havde seet, men paa det, de havde seet i dette Øieblik, saa Meningen skulde være: «Kerasuntierne bleve bange og løb bort, som om de her havde seet (ikke blot det, de virkeligt saae, Folk komme løbende med Stene i Haanden, men) det, der var passeret tidligere hos dem selv (Folk blive stenede tildøde)». Men skulde det være Meningen, da vilde Participiets Tid være urigtig; der maatte da enten staae Præsens, for at betegne det, de endnu havde for Øie, eller Aorist, for at betegne det lige modtagne momentane Indtryk; Perfectum, der betegner den færdige og afsluttede Iagttagelse, er her, hvor der skulde være Tale om et lige i dette Øieblik modtaget Indtryk, aldeles ikke paa sin Plads. Der er altsaa ikke Andet tilbage, end at tage ὡς ἂν ἀποχωροῖεν i allersnevreste Forstand reent potentialt ɔ: uden nogen bestemt antagen Forudsætning blot som Betegnelse for det, man nok kunde tænke sig, og Participiet som Betegnelse for en som stedfindende given Forudsætning ɔ: nærmende sig stærkt til Betegnelse af Grunden. Saaledes er det underforstaaede Verbum ogsaa rigtigt opfattet i Rehdantz's Udgave, men hans Opfattelse af Participiet er urigtig eller ialtfald uklar, og naar han endvidere nærer Tvivl om ἂν (hvad før ham allerede Poppo og Const. Matthiä havde gjort og Breitenbach billiger) og foreslaaer ὡς δή (ligesom C. Schenkl tvivlende formoder ὡς ἄρα), da vil det i det Følgende blive klart, at denne Tvivl er mildest talt mindre vel betænkt.

Men hvorledes forholder det sig nu med den supplerede Optativ? er den rigtig eller ei? I en Note under Texten til Madv. gr. Ordf. § 136 læses: «Hos Herodot, ligesom hos Homer, staaer undertiden Optativ med ἂν for (som Formodning) at udtrykke en Mulighed i den forbigangne Tid», hvorpaa der anføres to Exempler af Herodot (I, 2 εἴησαν δ' ἂν οὗτοι Κρῆτες og IX, 71 ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ φθόνῳ ἂν εἴποιεν), som let kunne forøges

med flere [1]), og at ogsaa attiske Forfattere have brugt Optativen saaledes, er sikkert nok. Ikke blot af Thukydid, hos hvem det kunde være en Efterklang af Herodot eller overhovedet af ældre Sprogbrug, anfører Krüger (Gr. Spr. II § 53, 2 Anm. 7) I, 9 *αὗται δὲ οὐκ ἂν πολλαὶ εἴησαν*, men ogsaa af Platon kan jeg anføre et Par Steder, af hvilke det ene findes anført hos Matthiä (Gr. Gramm. § 514, 2), men uden at der er lagt videre Mærke til det Eiendommelige i Tidsforholdet, nemlig Legg. p. 677 B *ὡς οἱ τότε περιφυγόντες τὴν φθορὰν σχεδὸν ὄρειοί τινες ἂν εἶεν νομῆς, ἐν κορυφαῖς που σμικρὰ ζώπυρα τοῦ τῶν ἀνθρώπων διασεσωσμένα γένους* og p. 678 E *οὐκοῦν καὶ τέχναι, ὅσαιπερ σιδήρου δέονται καὶ χαλκοῦ καὶ τῶν τοιούτων ἁπάντων, τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ἔτι πλείονα ἠφανισμέναι ἂν εἶεν ἐν τῷ τότε*; (p. 687 B *μῶν οὐ τούτων χάριν ἐπιθυμοῖεν ἄν*; hvor Læsemaaden er betvivlet, vil jeg ikke regne, saalidtsom Criti. p. 114 B). Det vil imidlertid let sees, at paa alle disse Steder staaer Optativen (hvad ogsaa Udtrykket hos Madvig betegner) ikke om nogen Datid eller Dafremtid, men om en ligefrem Fortid, seet fra Nutidens Standpunct, at der overalt er Tale om, hvad der nok kan tænkes at have været Tilfældet. Dette kunne vi forsaavidt ogsaa godt nøies med her; dog forekommer det mig, at det var ønskeligere, om vi kunde supplere en Form, der betegnede det, som jeg antager at Krüger, skjøndt med Urette, har villet betegne ved *ἀποχωροῖεν* (og som Rehdantz udtrykker ved «wohl konnten»), nemlig det, der fra Fortidens Standpunct kunde tænkes som muligt i Datiden eller Dafremtiden. At nu Grækerne kunde udtrykke ogsaa dette ved en Verbalform med *ἄν*, tør vel neppe forudsættes at være saaledes slaaet fast i den almindelige Bevidsthed, at en blot Antydning vilde være tilstrækkelig for Alle, og jeg skal derfor dvæle et Øieblik ved denne Sag. Det hedder da for det Første Madv. gr. Ordf. § 117 b

---

[1]) S. I, 70 *τάχα δὲ ἂν καὶ οἱ ἀποδόμενοι λέγοιεν*. II, 98 *εἴη δ'ἂν καὶ ἄλλος τις Ἄρχανδρος*. VII, 180 *τάχα δ'ἄν τι καὶ τοῦ οὐνόματος ἐπαύροιτο*. VII, 184 *ἤδη ὦν ἄνδρες ἂν εἶεν ἐν αὐτοῖσι τέσσερες μυριάδες καὶ εἴκοσι*. VIII, 136 *τάχα δ'ἂν καὶ τὰ χρηστήρια ταῦτά οἱ προλέγοι*.

Anm. 2: «Undertiden betegnes ved Aorist (sjelden Imperf.) med ἄν, hvad der i en forbigangen Tid ved et gjort Forsøg vilde være skeet, og altsaa hvad der kunde (skulde) være skeet». Men man vil maaskee her endnu ikke være tilbøielig til at anerkjende Udsagnet som simpelthen potentialt, aldenstund et Betingethedens Moment (eller ialtfald en directe Modsætning til Virkeligheden) her endnu overalt til en vis Grad kan gjøres gjældende. Ikke blot i et Exempel som det af Xen. Anab. IV, 2, 10 (*καὶ αὐτοὶ μὲν ἂν ἐπορεύθησαν, ᾗπερ οἱ ἄλλοι, τὰ δὲ ὑποζύγια οὐκ ἦν ἄλλῃ ἢ ταύτῃ ἐκβῆναι*) kan en mod Virkeligheden antagen Betingelse («hvis de ikke havde havt Trækdyrene med») uden Vanskelighed suppleres af den tilføiede Sætning [1]), men ogsaa Udtryk som *θᾶττον ἢ ὥς τις ἂν ᾤετο* (Xen. Anab. I, 5, 8) kan man ialtfald med nogen Berettigelse opfatte som

[1]) S. Krügers Anmærkning. Sml. (foruden Steder, som det Madv. gr. Ordf. § 117 b anførte Plat. Phæd. p. 57, hvor der maatte suppleres *εἰ ἀφίκετο*) Od. IX, 130. Soph. Ant. 260. Demosth. IX, 13. Dinarch. I, 53. Naar der imidlertid ogsaa findes Steder (som Antiph. III, 4, 7 extr. og i spørgende Form Hom. hymn. in Apoll. 324. Eur. Tr. 985 f.), hvor man ikke ret vel kan supplere Andet end «hvis jeg (du, han o. s. v.) havde villet», maa det erkjendes, at ialtfald her den latente Betingelse ikke kan kaldes væsentlig fyldigere end de Formler («ved et gjort Forsøg», «under visse Omstændigheder»), hvorved ogsaa Madv. lat. Spr. § 350 og gr. Ordf. § 136 netop kun det potentiale Udsagns Slægtskab med det hypothetisk-betingede betegnes, saa at vi altsaa egentlig kun beholde Modsætningen til Virkeligheden tilbage som det Charakteristiske, hvad der kan sees i en særlig slaaende Form (hvis man da ikke vil forarges over et Citat fra en saa sildig Tid) Synes. Ep. 50 *ἐγὼ δὲ καίπερ ἀδήλου τοῦ πράγματος ὄντος οἶμαι δεῖν ἀποτροπιάζεσθαι τὸν μέν, ὅτι τοιοῦτός ἐστιν, ὥστε εἰ καὶ μὴ πεποίηκεν, ἀλλ' ἐποίησεν ἄν, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ τρόποις πρέπουσαν αἰτίαν ἐδέξατο, τοὺς δέ, καὶ μὴ πλάσαντας, ὅτι συνέπλασαν ἄν, καὶ πρὸς αὐτῶν τὸ ἐπιχείρημα.* I directbenegtende Sætninger af denne Art (hvor ogsaa hiin latente Betingelse maatte tænkes i mere concessiv Form) bortfalder naturligviis Modsætningen til Virkeligheden, saaledes Her. I, 111 (hvor det opstillede Supplement *εἰ μὴ ἐπυθόμην τοῦ θεράποντος* øiensynligen ikke er correct, eftersom jo den, der hører Noget af en Anden, ikke formoder det). Xen. Hell. IV, 4, 12. Lys. XX, 9. Lucian. dial. mar. 2, 3. Sml. ogsaa Soph. Ant. 390 (Steder som Soph. Phil. 869, det af Krüger Gr. Spr. § 54, 3, Anm. 10 anførte Polyb. X, 32, 12 eller Eur. Alc. 1088, hvor der med Grund kan tvistes om Forbindelsen, skal jeg ikke dvæle ved).

hypothetisk-betingede[1]), ja selv i det anførte Spørgsmaal af Demosth. XLIX, 50 (*ἐκ τίνος ἂν φιλίας ποτ' ἐδάνεισεν ὁ πατὴρ ὁ ἐμὸς τῷ Βοιωτίῳ ναυάρχῳ τὰς χιλίας δραχμάς, ὃν οὐκ ἐγίγνωσκεν;*) kunde der tænkes at ligge en Betingelse i *ἐκ τίνος*

---

[1]) Sml. Xen. Hell. V, 3, 20. Lys. XIX, 42. Lucian. Halcyon. 3. Dial. mar. 1, 4. Her. VIII, 53 (neglende) og med spørgende Subject Soph. Aj. 430. Eur. Hel. 656. Lys. XXXI, 27. Isocr. V, 64. XV, 312. Det af Krüger til Stedet af Anabasis opstillede Supplement »wenn man es nicht gesehen hätte» er imidlertid, selv i en mindre massiv Form (f. Ex. »hvis man skulde være gaaet efter Formodning alene») unegtelig ikke correct, eftersom jo den, der gaaer efter Andet end Formodning, ikke længere kan siges at formode, og det passer navnlig daarligt, hvor Erfaringen først kommer bagefter (Mere correct kunde man endda opfatte Steder som Thuc. VII, 28 som hypothetisk-betingede). Gaae vi til andre Steder af den heromhandlede Form, i hvilke der ikke netop er Tale om en Antagelse (eller Ikke-Antagelse), der har Erfaringen imod sig, da lader Opfattelsen af slige Udsagn som hypothetisk-betingede sig ganske vist uden synderlig Vanskelighed gjennemføre, saalænge der er Tale om, hvad det ubestemte tænkte Subject vilde have gjort i en Situation, hvori en vis given Person vides, antages eller er paastaaet at have været, som Lyc. in Leocr. 41. 57. Demosth. XXXIX, 22. XLV, 33 og med spørgende Subject Isocr. VIII, 79. X, 49. Demosth. XXXII, 21 extr. XXXVI, 19 (Paa andre Steder, som Eur. Med. 1339. Lyc. in Leocr. 39. Lys. XIX, 37. Demosth. XXIII, 155. XXX, 20—21 og med spørgende Subject Demosth. XXI, 199. LVIII, 13, kommer der en mere speciel Antagelse til). Ogsaa paa enkelte andre Steder kan der findes særlige Momenter, der kunne benyttes som Støtte for en saadan Opfattelse, f. Ex. Isocr. VII, 53 [S.] hvor der kunde uddrages en Betingelse af Hovedsætningen. Men der bliver paa den anden Side Tilfælde nok tilbage, hvor der ikke kan paavises noget saadant Moment, som f. Ex. Il. XVI, 638. Xen. Hell. III, 4, 18. Cyr. III, 3, 70. VII, 1, 38. Ages. 1, 27. Isocr. VII, 49 [S.]. Plutarch. Ages. 14 og 29 [S.]. Dion. Chrys. XXIX p. 541 Reiske og med spørgende Subject Eur. Iph. Aul. 1351. Lys. II, 40. Lucian. dial. mort. 14, 5 (Steder, hvor Subjectet staaer i anden Person Singularis og altsaa i Formen er bestemt, tager jeg for Sikkerheds Skyld ikke med). Her maatte man da gjøre gjældende, at Subjectet som ubestemt tænkt Subject forsaavidt er uvirkeligt, ligesom ogsaa de paa adskillige af Stederne i Participium tilføiede Forudsætninger kun ere satte ved et Tankeexperiment og altsaa forsaavidt uvirkelige. Saavist som imidlertid det tænkte Subject dog ikke kan siges at være antaget imod Virkeligheden, og saavist som de tilføiede Forudsætninger maae indrømmes at være fra Fortidens Standpunct mulige, saavist have vi her i Virkeligheden ikke nogetsomhelst Andet, end hvad der netop hører med til Potentialitetens Begreb (sml. Madv. lat. Spr. § 350).

φιλίας (opfattet = τίνος φιλίας οὔσης ɔ: εἴ τίς ἦν φιλία)[1]. Det i den følgende Anmærkning (Anm. 3) omtalte Phænomen («Undertiden bruges Imperfectum eller Aorist med ἄν for at betegne,

[1]) Dog vilde en saadan Opfattelse, hvis Mulighed overhovedet beroer paa, at Spørgeordet her (saavelsom i de i den foregaaende Anmærkning behandlede Spørgesætninger) har negtende Betydning, egentlig kun lade sig let og naturligt gjennemføre, hvor Spørgeordet fremtræder i en Forbindelse, der i sig selv frembyder Elementer til en Sætning, som Isocr. XVII, 46. Demosth. XVIII, 24. Soph. Phil. 572; i det Høieste vilde den endnu kunne admitteres, hvor det spørgende Ord (alene eller med andre) repræsenterer en Forestilling, der naturligt kan opfattes som Forudsætning for Handlingens Virkeliggjørelse (saaledes som Madv. gr. Ordf. § 117 b den forventede Følge er opfattet i Exemplet Xen. Cyr. III, 2, 16), f. Ex. Hensigt eller Grund (s. foruden de anførte Steder endvidere Soph. Trach. 707 f. Eur. Tr. 976 f. Lys. XX, 3. Dion. Chrys. VII p. 230 Reiske) og maaskee Middel eller Maade (s Soph. Ant. 502 f. Lucian. dial. deor. 25, 1. Eur. Hel. 587. Antiph. III, 4, 7 med. Xen. Mem. I, 2, 2 [S.]. Demosth. XXXVI, 55 extr.; hvorledes der f. Ex. i et πῶς virkelig kan tænkes at ligge en Betingelsessætning, kan man see af Isocr. XIX, 34—35), hvorimod simple Steds- eller Tidsbestemmelser ikke ret vel lade sig opfatte i denne Form, endsige saadanne endnu mere elementære Sætningsdele, som Object, Hensynsobject o. lign.; s. Lys. XVIII, 22. Lyc. in Leocr. 78. Demosth. XXXII, 21 in. Vilde man gaae en anden Vei og søge at uddrage den manglende Betingelse af selve Handlingens Ikke-Virkelighed (altsaa f. Ex. ἐκ τίνος ἂν φιλίας ἐδάνεισεν, εἰ ἐδάνεισεν;) da vilde ogsaa denne Opfattelse kun kunne gjennemføres indtil en vis Grændse, nemlig saalænge det ikke træder aldeles haandgribeligt frem, at det, der i Spørgsmaalets Form benegtes, er ikke blot Handlingens Virkelighed, men dens Mulighed; den vilde derimod strande f. Ex. paa de anførte Steder af Soph. Ant., af Antiph., af Lys. XVIII og Demosth. XXXII. Ialtfald paa Steder som de to sidstnævnte sees der altsaa (hvis man da ikke vil tye til saa kunstige Midler som at tage ἄλλο hos Demosthenes = εἰ μὴ τοῦτο og tænke det tilsvarende Begreb til hos Lysias) ingen Mulighed for at supplere nogensomhelst Betingelse uden i det Høieste et «dersom vi vilde have prøvet derpaa» (sml. ogsaa Eur. Med. 553). Hvad der gjælder om de heromhandlede Spørgesætninger, lader sig fremdeles uforandret overføre paa de Steder, hvor vi istedenfor det spørgende Ord finde et ubestemt Relativ efter οὐκ ἔστιν, som Eur. Iph. Taur. 385. Isocr. XXI, 5 og det i den tydske Udgave af Madv. gr. Ordf. anførte Demosth. XVIII, 43 (Man lægge iøvrigt Mærke til, at vi her netop have det ved Plat. Phæd. p. 57 repræsenterede Schema; sml. som Mellemled Demosth. XXIII, 155 οὐδ' — ἔχων — ὅθεν ἂν — εὐπόρησε). Tydeligst viser maaskee Utilstedeligheden af ethvert Supplement sig i de (vistnok sjeldne) Tilfælde, hvor det pronominalske Ord optræder i directbenegtende Form, saa at Modsætningen til Virkeligheden falder bort, som Lys. XIX, 24.

hvad der (i den forbigangne Tid) vel kunde skee, naar Anledning gaves, d. e. hvad der pleiede at skee og af og til skete») er i sin Oprindelse øiensynligen potentialt; men Udtrykket har dog her, med Forglemmelse af det oprindelige Udgangspunct, saa aldeles krystalliseret sig til Betegnelse for den secundære Forestilling om det sig Gjentagende, at Bevarelsen af Udsagnets Form i denne specielle Anvendelse alene ikke vilde være tilstrækkelig til at documentere en virkelig existerende Sprogbrug. Hvad der til Fjernelse af enhver Tvivl om en saadan udkræves, er Steder, hvor Potentialitetens Moment umiskjendeligt endnu er fremtrædende som saadant, medens det derimod utvivlsomt hverken er blandet med nogetsomhelst Moment af Betingethed eller fordunklet ved nogensomhelst Modsætning til Virkeligheden. Er der endog kun det allerringeste Skjær af Betingethed tilstede, da vil, selv hvor Betingelsen fra Fortidens Standpunct maa tænkes som mulig, Udsagnsformens Overeensstemmelse med Betegnelsen for det, der, seet fra Nutidens Standpunct, under denne Betingelse vilde have fundet Sted, men ikke fandt Sted, ogsaa (forsaavidt Betingelsen ikke kan paavises at være indtraadt i Virkeligheden) være tilstrækkelig til at lede Opfattelsen i denne Retning som den almindelige og tilvante, hvad man kan finde et Exempel paa Xen. Anab. VII, 6, 26[1]. Og paa den anden

---

[1]) Som reent potentialt Udsagn vilde det her vel ikke engang være correct at opfatte *ἐδυνάμεθα ἄν*. Men allerede som Exempel paa en analog Benyttelse af Indicativen med *ἄν* til at betegne fra Fortidens Standpunct det Samme, som fra Nutidens betegnes ved Optativ med *ἄν*, vilde Stedet have Betydning. Mod denne Opfattelse af Udsagnet lader der sig nu ganske vist gjøre gjældende, at der paa Grund af Begivenhedernes Gang ikke blev Anledning til at gjøre det omtalte Forsøg (sml. Demosth. XIX, 153. XLVII, 29. LIII, 25), men forøvrigt have vi her fra Fortidens Standpunct netop det samme Forestillingsforhold, som fra Nutidens Standpunct ligger til Grund for den Madv. gr Ordf. § 135 behandlede Udsagnsform. En særlig slaaende Charakteer vilde dette Phænomen antage, hvor det maatte kunne paavises, at den fra Fortidens Standpunct som mulig tænkte Betingelse nu var indtraadt i Virkeligheden; men herpaa veed jeg — med Undtagelse af et Sted, hvor *ἄν* først er indbragt ved en rigtignok nødvendig Conjectur, nemlig Criti. ap. Sext. Empir. p. 404 Bekker (Nauck Trag. Gr. Fr. p. 598 v. 28) *ναίειν δ' ἔφασκε τοὺς θεοὺς*

Side vil selv paa Steder, hvor der end ikke med det fjerneste Skin af Ret kan suppleres en mod Virkeligheden antagen Betingelse, som f. Ex. i Spørgsmaalet Demosth. XXXII, 15 (*σὺ χρήματα δέδωκας Ἡγεστράτῳ, μεθ' οὗ τοὺς ἄλλους ἐξηπάτηκας, ὅπως δανείσηται, καί σοι πολλάκις λέγοντος, ὅτι τοῖς προϊεμένοις ἀπόλειται τὰ χρήματα; σὺ οὖν τοιαῦτ' ἀκούων αὐτὸς ἂν προήκω;*)[1]), allerede Modsætningen til Virkeligheden, som i alle slige Spørgsmaal om det Utænkelige jo er given, let gjøre Opfattelsen usikker. Der udkræves da egentlig, for at Sagen skal være aldeles uomtvistelig, at det fra Fortidens Standpunct uden bestemt Betingelse som muligt Tænkte netop skal stemme med Virkeligheden (ligesom jo ogsaa i det foreliggende Sted af Anabasis Kerasuntiernes tænkte Adfærd stemmer med den virkelige), og Antallet af de Steder, der opfylde Betingelserne, kan altsaa efter Sagens Natur neppe tænkes meget stort. Jeg skal anføre to. Det ene er Plat. Apol. p. 18 C, hvor det hedder: *ἔπειτά εἰσιν οὗτοι οἱ κατήγοροι πολλοὶ καὶ πολὺν χρόνον ἤδη κατηγορηκότες, ἔτι δὲ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ λέγοντες πρὸς ὑμᾶς, ἐν ᾗ ἂν μάλιστα ἐπιστεύσατε, παῖδες ὄντες, ἔνιοι δ' ὑμῶν καὶ μειράκια.* Ordene *ἐν ᾗ ἂν μάλιστα ἐπιστεύσατε* ere her ganske vist ogsaa blevne opfattede som hypothetisk-betinget Udsagn (Stallbaum: «aoristus cum *ἂν* conjunctus indicat Socratem persuasum habere judices ab istis criminatoribus non esse in fraudem inductos» og endnu i 4de Udgave: «*qua iis facillime credidissetis*, siquidem vobis potuissent persuadere, quod tamen non potuerunt»); men at Sokrates, som et Øieblik efter (p. 19 A) taler om Nødvendigheden af at prøve paa i den ham tilmaalte korte Tid at betage Dommerne den ugunstige Mening om ham, som de have havt saa

ἐνταῦθ' ἵνα ‖ μάλιστ' ἂν ἐξέπληξεν ἀνθρώπους ἄγων (al. *λέγων*) — for Øieblikket kun at anføre et eneste Exempel af en senere Forfatter, nemlig Lucian. Tyrannic. c. 18 (*οὐκ ἂν ἠξίωσεν ἐπιβιῶναι οὐδ' ὀλίγον αὐτῷ χρόνον* (nml. «hvis Sønnen omkom»).

1) Plat. Menon. p. 93 C kunde man af Sammenhængen supplere *εἰ διδακτὸν ἦν ἡ ἀρετή*, og selv Isæ. III, 36 og 37 kunde man paa Grund af de tilføiede Præpositionalbestemmelser *ἐπὶ τούτοις* og *παρὰ τούτου* endnu troe sig berettiget til at see en Betingelse i Handlingens Ikke-Virkelighed.

lang Tid til at fatte, her skulde udtale en Overbeviisning om at Dommerne ikke vare paavirkede af Bagvaskelsen, er dog altfor urimeligt. Ogsaa har man (s. Wiehes Udgave) forstaaet disse Ord efter den nys omtalte Anmærkning hos Madvig om det sig Gjentagende, det der pleiede at skee; men den Tanke vilde naturligst have været udtrykt i ganske almindelig Form: *ἐν ᾗ μάλιστ' ἄνθρωποι πιστεύουσι* (sml. p. 39 C *ἐν ᾧ μάλιστ' ἄνθρωποι χρησμῳδοῦσιν*). Jeg tvivler ikke om at Schleiermacher med rigtig Tact har oversat: «wo ihr noch sehr leicht glauben musztet», og det Samme ligger vist i F. A. Wolfs Gjengivelse: ea ætate, qua maxime credere possetis. Blandt Udgiverne veed jeg ingen andre end Cron, der har den rigtige Forklaring: *ἐν ᾗ ἂν ἐπιστεύσατε* drückt für die Vergangenheit dasselbe aus, was für die Gegenwart oder Zukunft lauten würde: *ἐν ᾗ ἂν μάλιστα πιστεύσαιτε*. Et andet Exempel findes Plat. Legg. p. 679 B, hvor det om de føromtalte «Levninger af Menneskeslægten» hedder: *πένητες μὲν δὴ διὰ τὸ τοιοῦτον σφόδρα οὐκ ἦσαν, οὐδ' ὑπὸ πενίας ἀναγκαζόμενοι διάφοροι ἑαυτοῖς ἐγίγνοντο· πλούσιοι δ' οὐκ ἄν ποτ' ἐγένοντο ἄχρυσοί τε καὶ ἀνάργυροι ὄντες, ὃ τότε ἐν ἐκείνοις παρῆν*. Participiet betegner jo nemlig her ikke en mod Virkeligheden antagen Betingelse, men, hvad der ogsaa bestemt urgeres, en med Virkeligheden stemmende Forudsætning. Naar Stallbaum her paastaaer, at disse Ord «dicuntur universe, siquidem aoristus cum *ἄν* junctus, ut sexcenties, indicat id, quod pro rerum condicione identidem accidere solet» (idet han altsaa tager Participiet substantivisk, hvad der forøvrigt ikke forandrer Forholdet), da gjør han sig skyldig i en mærkelig Forvexling af Betegnelsen for det, der pleiede at skee (Imperfectum eller Aorist med *ἄν*), og Betegnelsen for det, der pleier at skee (Aorist uden *ἄν* eller Præsens)[1]. I slige Steder synes da i ethvert Tilfælde Opfattelsen af Aorist Indicativ med *ἄν* som potentialt Ud-

---

[1]) Od. XVIII, 263 f. læser man jo rigtignok *οἵ κε τάχιστα ἔκριναν μέγα νεῖκος ὁμοιίου πολέμοιο*, men Stedet er enestaaende og det foreslaaede *οἵ τε* ligger nær.

sagn fra Fortidens Standpunct ikke vel at kunne afvises [1]); men dette Incidenspunct vil jeg her ikke yderligere opholde mig ved; for Opfattelsen af ὡς ἄν i det foreliggende Sted af Anabasis har det som sagt ikke saa overordentlig stor Betydning, om vi supplere ἀποχωροῖεν og tage det som en Formodning fra Nutidens Standpunct om det i Fortiden Mulige, eller troe at være berettigede til hellere at supplere ἀπεχώρησαν og tage det som Udsagn fra Fortidens Standpunct om det i Datiden eller Dafremtiden Mulige. Hvad enten man siger: «som man nok kan tænke sig at de maae have gjort» eller: «som man nok kunde tænke sig at de maatte gjøre», bliver i ethvert Tilfælde det elliptiske ὡς ἄν potentialt, og Participiet Betegnelse for den med Virkeligheden stemmende Forudsætning eller rettere sagt ligefrem for Grunden.

Men er nu hele denne Forklaring med Underforstaaelse af Hovedsætningens Verbum i denne eller hiin Form (eller ogsaa, om man hellere vil, den tilsvarende Form af et i ubestemt Skikkelse foresvævende almindeligt, al Handlen, Tilstand og Liden omfattende Verbum) er den Mere end en blot Forklaring af Udtryksmaadens Oprindelse? rammer den ogsaa virkelig den Fore-

---

[1]) Od. IV, 546 f. hører ikke herhen; man antager der Aorist Indicativ med κεν for brugt om det i Fortiden Mulige, seet fra Nutidens Standpunct; men ogsaa dette Sted er enestaaende og καί istedenfor κεν at Opmærksomhed værdt. Ogsaa Soph. Oed. R. 523 og Plat. Legg. p. 747 C, som Matthiä gr. Gr. § 599 c ligeledes anfører, lader jeg af indlysende Grunde udenfor Betragtningen. Derimod skal jeg til Overveielse endvidere anbefale Eur. Iph. Aul. 1582 (som naturligviis i og for sig kun kan have relativ Betydning, men som i Formen har et fuldstændigt Sidestykke i Arist. Ran. 1022). Arist. Ran. 960 f. Lyc. in Leocr. 58 og 63. Lys. XXI, 7. Isæ. fr. 28 Scheibe (Dionys. Halic. de oratorr. vett. vol. V p. 609 Reiske). De i de foregaaende Anmærkninger anførte Steder tør jeg maaskee endnu supplere med et Par andre som Exempler paa enkelte mere eller mindre typiske Forbindelser, der her maatte tages i Betragtning, nemlig: Lys. XIV, 14. XXV, 27. Isocr. XVI, 7 (sml. Madv. gr. Ordf. § 136 Exemplet Demosth. XX, 129). — Isocr. III, 29. VI, 32; sml. XIV, 12. — Soph. Aj. 411. Isocr. VIII, 127. (XV, 286). — Som interessant paa Grund af Sammenstillingen af et virkeligt og et tænkt Led ved μέν -δέ (i anden Form end det Madv. gr. Ordf. § 189 a anførte Demosth. XVIII, 13) tilføier jeg Isæ. I, 46; sml. Antiph. fr. 1 og 51 Blass.

stilling, der stod for selve Forfatteren? Der møder os nemlig ogsaa en anden Forklaring, som, idet den fastholder Opfattelsen af Participiet som betegnende Grunden, betragter Betydningen af *ἄν* som væsentlig fordunklet i denne Forbindelse, en Opfattelse, der repræsenteres navnlig af J. G. Schneider, som (baade i Index Græcitatis til sin Udgave af Xenophon Tom. II og i sin Griech.-deutsch. Wörterbuch) simpelthen forklarer *ὡς ἄν ἑωρακότες* ved «*utpote (quippe) qui viderant*, als welche gesehen hatten ɔ: weil sie gesehen hatten». Og der er Meget, der taler for denne Opfattelse. For det Første vil vel Ingen kunne tvivle om, at ogsaa Brugen af de i denne Function almindelig anerkjendte Partikler (*ἅτε, ἅτε δή, οἷον, οἷα δή*, hos Herodot *οἷα* og *ὥστε*; s. Madv. gr. Ordf. § 175 c) til Tilknytning af et Grunden betegnende Participium, altsaa i Betydningen «ut (qui)», saavelsom ogsaa selve dette latinske Udtryk, er udgaaet fra Forestillingen om en Sammenligning, altsaa i sin Oprindelse ogsaa maa forklares ved Underforstaaelse af et Verbum. For det Andet er det jo overhovedet en naturlig og vitterlig Kjendsgjerning, at Sproget, naar en Ellipse eengang har faaet Indpas, manøvrerer videre med det elliptiske Udtryk, som om det var fuldstændigt. Jeg skal, for at blive ved *ὡς*, kun minde om, hvorledes allerede hos Homer Betydningen af *εἰ* i *ὡς εἰ* kan være traadt aldeles tilbage, som naar det f. Ex. hedder (Od. XIX, 211): *ὀφθαλμοὶ δ' ὡς εἰ κέρα ἕστασαν ἠὲ σίδηρος ἀτρέμας ἐν βλεφάροισι*[1]), og hvorledes vi i videre Udvikling af denne Sprogbrug senere faae ikke blot Udtryk som *ὥσπερ ἄν εἴ τις φιλικώτατα ἐκαθέζετο* (Xen. Symp. 9, 4) og *φοβούμενος ὥσπερ ἄν εἰ παῖς* (Plat. Gorg. p. 479 A), hvor der aldeles ikke kan suppleres uden paa en høist kunstig og tvungen Maade, saalænge man tager nogetsomhelst Hensyn til *εἰ*, men ogsaa *ὡς εἰ* eller *ὥσπερ εἰ* og længere ned i Tiden *ὥσπερ ἄν εἰ* og *ὡς ἄν εἰ* deels til Betegnelse af at et Udtryk er

---

[1]) Saaledes ogsaa Od. VII, 36. Il. IX, 648, ligesom *ὡς ὅτε* Od. XIX, 494 Il. XXIII, 712; sml. *ὥσπερ εἰ* f. Ex. Æsch. Ch. 753. Soph. Oed. R. 264. Arist. Vesp. 1107; Sophron (hos Athenæos III p. 87 A) skriver endog *ὥσπερ αἴ κ' ἐξ ἑνὸς κελεύματος*.

brugt billedligt (ligesom det tydske «gleichsam»)[1], deels endog i Betydningen «circiter» ved tilnærmelsesviis Talangivelse[2]. At specielt Betydningen af ἄν, efterat det første Skridt var gjort, har kunnet træde i Skyggen for en aldeles secundær Forestilling, berørte jeg ovenfor ved at omtale Brugen af Imperfectum eller Aorist med ἄν til Betegnelse af det i Fortiden sig Gjentagende. Ogsaa en med den her foreliggende meget nær beslægtet Forbindelse, nemlig ὥσπερ ἄν med Participium, finde vi allerede hos Andokides (I, 57) brugt i en Form, hvor formelt ingen tilfredsstillende Supplering af Verbet er mulig, idet det nemlig der hedder: χρὴ γὰρ ἀνθρωπίνως περὶ τῶν πραγμάτων ἐκλογίζεσθαι, ὥσπερ ἂν αὐτὸν ὄντα ἐν τῇ συμφορᾷ, og altsaa Participiet ved ὥσπερ ἄν ved Attraction er sat i Accusativ, medens der, for at en Verbalform skulde kunne suppleres, maatte kræves Nominativ. Endelig for det Tredie er det aldeles sikkert, at hos senere Forfattere, tildeels i meget stor Udstrækning, ὡς ἄν virkelig er brugt baade med appositivt Participium og med Dobbeltgenitiv ganske i samme Betydning som ἅτε o. s. v., og det kan paa sine Steder bestemt paavises, at den oprindelige Underforstaaelse af Verbet her maa være aldeles forsvunden i Forestillingen, hvorom strax Mere. Vi kunde da allerede af disse Grunde være tilbøielige til ogsaa her at gaae ind paa en saadan Opfattelse, hvis ikke det til ὡς føiede καί endnu gjorde Sagen tvivlsom. Var det sikkert, at dette καί kun kunde høre til Participiet, da vilde rigtignok denne Tilføielse endog yde en Beviisgrund mere, idet vi da kunde slutte saaledes: At καί her ikke skal tilføie et nyt sideordnet Begreb (καὶ τὸ παρ' ἑαυτοῖς πρᾶγμα som sideordnet med det, de nu saae), er klart allerede af Ordstillingen; καί kan altsaa kun betegne Overeensstemmelsen mellem Grunden (ἑωρακότες) og det Begrundede; men en saadan Tilføielse af καί til det blotte Grunden angivende

---

[1]) F. Ex. Pind. Pyth. 1, 44. Plat. Phæd. p. 72 B. Demosth. XVIII, 214. Aristot. Probl. XXIII, 28; sml. καθάπερ ἂν εἰ Polyb. III, 32, 2.

[2]) F. Ex. Her. VII, 109. Demosth. XXI, 78. XX, 32. Polyb. II, 16, 4.

Participium kjende vi ikke noget til; der maa være en Partikel, hvortil καί kan slutte sig, ligesom i καὶ γάρ og ἐπειδὴ καί, og denne Partikel kan ikke være nogen anden end ὡς ἄν; altsaa er ὡς ἄν καί = ἅτε καί, og Ordene betyde blot: «eftersom de jo ogsaa havde seet o. s. v.». Men vi kunne paa Undersøgelsens nærværende Standpunct heller ikke decideret afvise en anden Opfattelse, der lader καί ligesaavel som ἄν høre til det underforstaaede Verbum og betegne Overeensstemmelsen mellem den tænkte Adfærd og den virkelige, saa at Meningen bliver: «som man jo ogsaa nok kan (kunde) tænke sig at de maatte gjøre efterat have seet o. s. v.». At man ikke vilde kunne sige ὡς ἄν καί, hvis der ikke fulgte Noget efter, kan jo ikke afgjøre Sagen, da man ligesaalidt kunde sige ὡς ἄν alene, naar der ikke fulgte Noget efter. Det vil derfor være forsigtigst, indtil videre at lade Stedet staae med den givne Forklaring som et Tilløb til en senere bestemt gjennemført Sprogbrug. Denne skal jeg nu hos en enkelt Forfatter statistisk fremstille og nærmere belyse i et Par enkelte Exempler. Hos Polybios (2det Aarh. f. Chr.) finde vi jævnlig ὡς ἄν deels med et appositivt Participium, deels med en Dobbeltgenitiv, og idetmindste i de fuldstændigt bevarede Bøger (I—V) overalt saaledes, at Participiet eller Dobbeltgenitiven betegner ikke en Betingelse eller en antagen Forudsætning, men en som virkelig given Forudsætning eller rettere sagt ligefrem en Grund. Det vil, antager jeg, ikke være uden Interesse at lægge Mærke til, i hvilken Udstrækning denne Forbindelse hos Polybios forekommer i Sammenligning med de nysomtalte andre Partikler, der bruges til Tilknytning af Participier eller Dobbeltgenitiver om Grunden. I de 5 første Bøger, som jeg har gjort til Gjenstand for en, som jeg troer, udtømmende Undersøgelse i denne Retning, forekommer da af disse Partikler (for ikke at tale om de herodoteiske, der selvfølgeligt mangle) οἷα δή slet ikke, οἷον kun een eneste Gang (I, 87, 3), ἅτε eller ἅτε δή 22 Gange, ὡς ἄν derimod 32 Gange, omtrent lige ofte med Participium (15 G.) og med Dobbeltgenitiv (17 G.). Forholdet stiller sig noget forskjelligt i de forskjellige Bøger; jeg skal an-

give det for hver enkelt Bog, idet jeg tillige anfører de Steder, hvor ὡς ἄν findes. I 1ste Bog forekommer (foruden det omtalte enkelte οἷον) ἅτε (δή) 5 Gange, ὡς ἄν 11 Gange (26, 7. 45, 9. 48, 5. 51, 2. 56, 9. 58, 3. 67, 3. 71, 6. 76, 7. 80, 8 og 87, 8), i 2den Bog ἅτε (δή) slet ikke, ὡς ἄν 5 Gange (28, 9. 29, 7. 39, 2. 39, 8 og 67, 3), i 3die Bog ἅτε (δή) 5 Gange, ὡς ἄν 8 Gange (68, 14. 72, 5. 73, 6. 76, 5. 79, 5. 79, 8. 87, 2 og 87, 3), i 4de Bog ἅτε (δή) 5 Gange, ὡς ἄν 3 Gange (3, 1. 48, 2 og 71, 10), endelig i 5te Bog ἅτε (δή) 7 Gange, ὡς ἄν 5 Gange (14, 11. 48, 9. 85, 11 — hvor Participiet ὤν er udeladt, saa at man, hvis dette Sted stod alene, kunde forklare det paa anden Maade —. 102, 1 — hvor ligeledes ὄντα er udeladt, men kun i det første Led; i det andet staaer der δοκοῦντα — og 107, 5). Ligeoverfor en Sprogbrug, der hos Polybios fremtræder i den Udstrækning og med et saadant Præg af at være noget Gængs og Almindeligt, vil vel Ingen for Alvor kunne tvivle om Rigtigheden af ὡς ἄν hos Xenophon; thi ganske uden Rod i det ældre Sprog kan en saadan Sprogbrug dog ikke have været. Naar jeg udtalte, at Participiet eller Dobbeltgenitiven i disse Steder overalt betegner Grunden, kunde maaskee Een eller Anden ved at gjennemsee Stederne fatte Tvivl i saa Henseende paa Grund af at Polybios overalt, hvor Participiet eller Dobbeltgenitiven har negtende Form, bruger μή (μηδείς o. s. v.) og ikke οὐκ (οὐδείς o. s. v.); til Forebyggelse af saadan Tvivl skal jeg derfor gjøre opmærksom paa, at ganske det Samme gjør Polybios ogsaa efter ἅτε (V, 48, 10. V, 67, 11). Der bliver nu Spørgsmaal om, hvorvidt der ved ὡς ἄν i denne Forbindelse maaskee ogsaa foresvævede Polybios, om end i uklar Form, en Forestilling om et (bestemt eller ubestemt) Verbum, eller om ὡς ἄν for ham blot var blevet til en Partikel, der ligesom ἅτε kunde bruges til at tilknytte et Participium eller en Dobbeltgenitiv til Angivelse af Grunden. Af disse Alternativer troer jeg bestemt at turde udtale mig for det sidste. Allerede den Omstændighed, at ὡς ἄν med en Dobbeltgenitiv af og til (I, 48, 5. I, 67, 3. III, 87, 2) staaer allerforrest i Sætningen,

altsaa uden at det efterfølgende Hovedverbum endog blot har været antydet ved Subjectet, røber en friere Brug af ὡς ἄν; imidlertid vil jeg ikke lægge nogen afgjørende Vægt herpaa, eftersom der jo kunde foresvæve et ganske ubestemt almindeligt Verbum. Heller ikke det skal jeg gjøre gjældende, at et efter ὡς ἄν følgende appositivt Participium kan have til sit Subject ikke blot det Begreb, der er Subject for Hovedverbet og altsaa ogsaa vilde blive Subject for det underforstaaede Verbum, men ogsaa Objectet, Hensynsobjectet o. s. v., altsaa staae i Accusativ, Dativ eller Genitiv, saa at man ved det underforstaaede Verbum ogsaa maatte tænke et Pronomen til i Accusativ, Dativ eller Genitiv; det vilde man endda kunne finde sig i, saalænge Subjectet for Hovedverbet og for det underforstaaede Verbum kun bliver det samme. Selv hvor Participiet som begrundende slutter sig særligt til en Bibestemmelse ved Hovedverbet (III, 79, 8 *πάντες μὲν οὖν ἐκακοπάθουν, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἀγρυπνίαν, ὡς ἂν ἑξῆς ἡμέρας τέτταρας καὶ τρεῖς νύκτας συνεχῶς δι' ὕδατος ποιούμενοι τὴν πορείαν*), kunde man endnu gaae ind paa at underforstaae Verbet, da jo dog Participiet maa siges at begrunde ikke Bibestemmelsen alene, men Verbet med denne Bibestemmelse. Større Vægt maa der derimod lægges paa et Sted som I, 56, 9, hvor Participiet aldeles ikke begrunder selve den ved Hovedverbet betegnede Fremgangsmaade, men derimod F o r f a t t e r e n s ved et tilføiet charakteriserende Adverbium udtrykte D o m om denne. Der er der Tale om, hvorledes Hamilkar i den første puniske Krig satte sig fast paa et Punct (*ἐπὶ τῆς Εἱρκτῆς*) paa Nordkysten af Sikelien, og det hedder saa videre: *ἐν ᾧ καταστρατοπεδεύσας π α ρ α β ό λ ω ς Ἀμίλκας, ὡς ἂν μήτε πόλεως οἰκείας μήτ' ἄλλης ἐλπίδος μηδεμιᾶς ἀντεχόμενος, εἰς μέσους δὲ τοὺς πολεμίους ἑαυτὸν δεδωκώς, ὅμως οὐ μικροὺς οὐδὲ τοὺς τυχόντας Ῥωμαίοις ἀγῶνας καὶ κινδύνους παρεσκεύασε.* Man vilde her for det Første ikke kunne nøies med at supplere Hovedverbet (*καταστρατοπεδεύσας*) alene, men maatte underforstaae Adverbiet *παραβόλως* med; thi at der paa dette ene Sted i ὡς skulde ligge en bestemt Maadesbetegnelse, medens det ellers overalt i denne Forbindelse er en simpel Sammenlig-

ningspartikel, er ikke vel tænkeligt. Men selv om man gjorde det eller supplerede et ganske almindeligt ubestemt Verbum («Han havde der leiret sig meget farligt, som han nok kunde, da —»), vilde man faae en skjæv Tanke; thi den ved Participiet angivne Omstændighed begrunder dog virkelig ikke selve Hamilkars Fremgangsmaade, men netop kun dens Farlighed. Der bliver da kun tilbage at forflygtige den foresvævende Forestilling til det Allertarveligste, til en reen og bar Forestilling om det Tænkelige og Rimelige («Han havde der leiret sig meget farligt, som man nok kan tænke sig, da —» eller noget Lignende). Men at selv denne meget flygtige Forestilling for Polybios ialtfald ikke altid knyttede sig til ὡς ἄν, kan man see af et andet Sted, hvor netop den Forestilling, ἄν saaledes skulde repræsentere, har fundet sit Udtryk i en anden Form ved Siden af ὡς ἄν. Det hedder nemlig II, 39, 2, efterat der er omtalt, hvorledes Pythagoreernes Forsamlingshuse rundtom i Magna Græcia bleve stukne i Brand: μετὰ ταῦτα γενομένου κινήματος ὁλοσχεροῦς περὶ τὰς πολιτείας, ὅπερ εἰκός, ὡς ἂν τῶν πρώτων ἀνδρῶν ἐξ ἑκάστης πόλεως οὕτω παραλόγως διαφθαρέντων, συνέβη o. s. v. Her er netop denne Forestilling «som man nok kan tænke sig», «som rimeligt var», der skulde ligge i ὡς ἄν, lige ved Siden af dette udtrykt ved ὅπερ εἰκός; hvis noget Beviis er tydeligt og sikkert, da er dette det — med mindre maaskee Nogen (man har jo seet saa galt før) netop paa Grund heraf skulde falde paa at erklære ὅπερ εἰκός for en af en senere Haand tilføiet Forklaring af ὡς ἄν, om hvilken man da rigtignok ikke seer, hvorfor der skulde være mere Anledning til at tilføie den her end paa de andre 31 Steder. Jeg foretrækker med dette Sted at sammenligne IV, 58, 7 τὸ μὲν πρῶτον ἦν ἀγὼν οἷον εἰκός, ἅτε τῶν μὲν ὑπὲρ πατρίδος καὶ τέκνων, τῶν δ' ὑπὲρ σωτηρίας ἀγωνιζομένων [1]). Det kan altsaa ansees for vist, at i denne be-

---

[1]) Jeg kan her ikke lade være i Forbigaaende at gjøre opmærksom paa, at selve dette «som rimeligt er» paa et enkelt Sted frembyder et slaaende Exempel paa, hvorledes Sproget kunde nedsætte selv en (paa det udeladte Verbum «at være» nær) ganske fuldstændig og som saadan endnu aldeles gjennemsigtig Sætning næsten til Betydningen af en blot Con-

stemte Forbindelse var, selv om man paa Xenophons Tid maaskee endnu med ἄν forbandt en Slags Verbalforestilling, denne ialtfald paa Polybios's Tid ved gjentagen Brug og Vanens Magt bleven aldeles fordunklet, saa at man benyttede ὡς ἄν ganske paa samme Maade som man allerede tidlig havde benyttet οἷον, οἷα δή, ἅτε, ἅτε δή, blot med Betydning af et «saasom». At Polybios udenfor denne Forbindelse kan have forbundet en Verbalforestilling med ὡς ἄν, som naar han f. Ex. I, 4, 7 har ὡς ἄν εἰ med Optativ i Betydningen «som om», er naturligviis dermed ikke benegtet, om jeg end troer, at den ogsaa her er traadt temmelig stærkt i Baggrunden, ligesaavel som naar han bruger ὡς ἄν εἰ ved et enkelt Ord for at betegne det som billedligt Udtryk [1]) eller ved en Talangivelse for at betegne den som tilnærmelsesviis rigtig. Hvor Meget eller hvor Lidet der ved ὡς ἄν har foresvævet Polybios paa ethvert enkelt Sted (ogsaa i den heromhandlede bestemte Forbindelse), kan jo forresten naturligviis aldrig documenteres med fuldkommen historisk Vished; der gives jo Tilfælde, hvor i samme Forbindelse Forestillingen om et underforstaaet Verbum kan paavises paa samme Tidspunct i Sprogudviklingen snart at have været levende, snart ikke, som f. Ex. det Madv. gr. Ordf. § 89 omtalte Tilfælde ved ἤ efter Comparativ, hvor det hos samme Forfatter (Xenophon) snart hedder: ἀνδρὸς δυνατωτέρου ἢ ἐγὼ υἱόν (hvor der altsaa bestemt foresvæver Verbet εἰμί), snart: πλουσιωτέρῳ ἂν ἢ ἐμοὶ τὸν ἵππον ἐδίδους; vi maae her nøies med, at der af de nævnte Steder intet er, som formelt nøder til at antage, at der har foresvævet Polybios en Verbalforestilling. Ogsaa længere ned i Tiden kan man forfølge denne Brug af ὡς ἄν i samme Betydning som ἅτε o. s. v. [2]). Jeg skal anføre de Steder, jeg har

junction; det hedder hos Isæos (VIII, 15): οἷα γὰρ εἰκὸς παίδων υἱέων ἐξ ἑαυτοῦ θυγατρός, οὐδεπώποτε θυσίαν ἄνευ ἡμῶν οὐδεμίαν ἐποίησεν.

[1]) I, 3, 3. 46, 11. II, 14, 7. 20, 7. III, 15, 3. 84, 4. 86, 6. IV, 2, 4. V, 69, 7. 106, 3.

[2]) Af Forfattere fra den augusteiske Tid anførte Hr. Siesbye efter Hr. Conferensraad Madvigs Optegnelser Diodor. XIII, 50. 51. 79 (paa det første og tredie Sted Dobbeltgenitiv) og (med udeladt ὤν) Strab. XIII p. 602.

optegnet af Lukian, nemlig de Sacrif. c. 3. Ver. hist. II c. 34 og Demon. c. 10 (paa hvilke Steder der er tilføiet *καί*, ligesom det var Tilfældet hos Xenophon), fremdeles Char. c. 1 [1]. Tyrannic. c. 3 og 4. Phalar. I c. 14. Alex. c. 31. Lexiph. c. 5. 9. 10. Amor. c. 37. Luc. s. Asin. c. 26 og (med udeladt Participium af *εἰμί*) Apol. c. 6 [2].

Men er nu det Sted af Xenophons Anabasis, vi gik ud fra, det eneste Spor af denne Sprogbrug hos de ældre Forfattere? og hvis der findes flere, i hvad Retning føre de da Opfattelsen? Jeg vil først undersøge det af Krüger til Sammenligning anforte Sted Xen. Mem. III, 6, 4. Der er her Tale om den unge Glaukon, som jævnlig prostituerede sig ved at optræde i Folkeforsamlingerne i den Hensigt at blive *προστάτης τῆς πόλεως*, skjondt han endnu ikke havde naaet Tyveaarsalderen. Sokrates, som ønsker at faae ham til at opgive disse Bestræbelser, ialtfald indtil han har skaffet sig de fornødne Kundskaber, sporger ham, efter først at have vakt hans Opmærksomhed ved en lokkende Skildring af, hvor rart det kunde være at blive Statens Leder, om han ikke troer for at kunne opnaae dette at maatte gavne Staten, og da dette er indrømmet, paa hvilket Punct han da agter at begynde paa at fremme Statens Tarv. Det hedder dernæst videre: *ἐπεὶ δὲ ὁ Γλαύκων διεσιώπησεν ὡς ἂν τότε σκοπῶν, ὁπόθεν ἄρχοιτο, ἆρ', ἔφη ὁ Σωκράτης, — — τὴν πόλιν πειράσῃ πλουσιωτέραν ποιῆσαι;* At opfatte *σκοπῶν* substantivisk, som Breitenbach synes at gjøre, er allerede noget betænkeligt, fordi der staaer Singularis, og det bliver ogsaa her aldeles utilstedeligt paa Grund af det tilføiede *τότε* (ligesom i Anabasis paa Grund af *τὸ παρ' ἑαυτοῖς πρᾶγμα*), der tydeligt viser, at der

---

[1]) Ib. c. 14 foretrækker Madvig (Adv. crit. I p. 682) med cod. Vindob. at læse *ἐπαιρέσθωσαν — καταπεσούμενοι* istedenfor *ἐπαιρέσθων, ὡς ἂν — καταπεσούμενοι*, og *ὡς ἂν* vilde ganske vist her ogsaa kun kunne betegne Grunden til Indrømmelsen, ikke til selve Handlingen.

[2]) Som Exempler fra en noget senere Tid tilføier jeg Diog. Laert. VII § 84. VIII § 76. IX § 111 og fra Overgangstiden Achill. Tat. II, 6. 16. 25. III, 19. VII, 1 (L. 24 Hercher). VIII, 15.

netop er Tale om dette enkelte bestemte Tilfælde (Sml. ogsaa IV, 2, 10 ἐπεὶ δὲ διεσιώπησεν ὁ Εὐθύδημος σκοπῶν ὅ, τι ἀποκρίναιτο, hvor dog Participiet blot betegner en Biomstændighed ved Hovedhandlingen). Men foruden denne Opfattelse har jeg fundet ikke mindre end fire forskjellige andre, der tildeels staae i Forbindelse med en forskjellig Opfattelse netop af τότε, hvilket af Nogle opfattes som et blot «dengang» eller «dengang netop», af Andre som «dengang endelig» (med Vægten paa den positive Side af Sagen, at det nu dog skete) og atter af Andre som et «tum demum» (med Vægten paa den negative Side, at det ikke var skeet før). Saa oversættes da ὡς ἂν τότε σκοπῶν (1) «som om han dengang netop overveiede», (2) «som om han dengang endelig overveiede», (3) «som om han først dengang overveiede» og endelig (4) «saasom han først dengang overveiede» («ut qui tum demum secum reputaret»). De to sidste Opfattelser repræsenteres mærkeligt nok af een og samme Mand, nemlig R. Kühner, hiin i den tydske Udgave og en Anmærkning til II, 6, 38 i den latinske, denne i Anmærkningen til selve Stedet i den latinske Udgave, men med Henviisning til den omtalte Anmærkning, hvor det forklares anderledes. Hvad nu først Oversættelsen (3) angaaer, da er ogsaa den her aldeles umulig; thi det er ved Sammenhængen givet som aldeles sikkert, at Glaukon aldrig før havde tænkt paa den Ting. Oversættelsen (2) lægger vist Noget ind i τότε (J. G. Schneider: «sero tandem»), som ikke godt kan ligge deri, og baade denne Oversættelse og (1) medfører, forsaavidt Participiet opfattes som betegnende en imod Virkeligheden antagen Forudsætning, skjæve Forestillinger; gaaer man nemlig ud fra, at Glaukon dengang i Virkeligheden ikke tænkte over Spørgsmaalet, da maa han enten have forstilt sig (hvad ogsaa Schneider udtrykkeligt gjør gjældende), eller han maa have staaet aldeles tankeløs, eller han maa have følt sig overvunden, endnu inden Slaget havde staaet; men ingen af disse Antagelser stemmer med det Billede af Glaukon som et aabent og livligt, men meget selvtillidsfuldt ungt Menneske, som vi iovrigt faae ud ved at læse Capitlet igjennem. Det maa psychologisk ansees

for ligesaa sikkert, at Glaukon dengang virkelig tænkte over Spørgsmaalet, som det efter Sammenhængen er sikkert, at han aldrig før havde gjort sig den Uleilighed, og man kunde derfor være tilbøielig til ogsaa her, ligesom i Anabasis, at oversætte: «som man nok kan (kunde) tænke sig at han maatte gjøre, da han først nu overveiede». Da jo imidlertid et Menneskes Tanker aldrig kunne siges at foreligge som givne med fuldkommen objectiv Vished, vilde man dog heller ikke kunne nægte Tilstedeligheden af at oversætte: «som om han dengang netop overveiede», forsaavidt som man derved ikke forstaaer Andet end: «som man nok kan (kunde) tænke sig at han maatte gjøre, naar han først dengang overveiede», altsaa lader Forudsætningens Virkelighed eller Ikke-Virkelighed staae hen. En mere klar og bestemt Opfattelse af dette Sted vil man dog kunne vinde ved at sammenholde det med et andet Sted, hvor et vist eiendommeligt Forhold imellem Participiet og Hovedverbet, der vil vise sig ogsaa at kunne gjøres gjældende her, fremtræder skarpere udpræget og mere iøinefaldende, nemlig Demosth. LIX, 24 *καὶ συνέπινε καὶ συνεδείπνει ἐναντίον πολλῶν Νέαιρα αὕτη ὡς ἂν ἑταίρα οὖσα.* Naar G. H. Schäfer her ved *ὡς ἂν* igjen underforstaaer *συνέπινε καὶ συνεδείπνει*, da vilde jeg efter det ovenfor Udviklede foreløbig ikke have noget derimod, hvis han tog det reent potentialt; men naar han oversætter: «ut meretrix facere soleat, qui mos est meretricis», da forvexler ogsaa han Udtrykket for det, der pleiede at skee, og for det, der pleier at skee, og desuden bliver ved denne Opfattelse Participiet aldeles overflødigt. Ordene betyde utvivlsomt: «som det kunde ventes af hende som Hetære»; men charakteristisk er her det gjensidige Forhold mellem Participiet og Hovedverbet, at Participiet betegner en ikke iforveien given Omstændighed, hvori paa den ene Side den ved Hovedverbet betegnede Kjendsgjerning finder sin Forklaring, og hvis Rigtighed paa den anden Side fremgaaer netop af denne Kjendsgjerning, og dette Forhold vil man nu let blive vaer ogsaa i Stedet af Memorabi-

lierne [1]). Disse to Steder ere da forsaavidt forskjellige fra Stedet i Anabasis, som Participiet i dem efter det Forhold, hvori det staaer til Hovedverbet, ikke kunde tilknyttes ved ἅτε, men vel ved ὡς uden ἄν, hvilket netop i denne Forbindelse (ὡς ἑταίρα οὖσα) og med det samme Forhold imellem Participiet og Hovedverbet ogsaa er brugt i samme Tale § 48, ikke at tale om Vidneudsagnet § 25 [2]). Med Hensyn til Spørgsmaalet om Underforstaaelse eller Ikke-Underforstaaelse af et Verbum ved ἄν staae de derimod fuldkomment i Række med Stedet af Anabasis: intet af dem indeholder i saa Henseende nogetsomhelst Afgjørende.

Derimod findes der i den ældre Litteratur idetmindste eet, og det et meget gammelt Sted, hvor ikke blot Participiet ligesaa tydeligt som i begge de xenophonteiske Steder staaer appositivt og ligesaa tydeligt som i Stedet af Anabasis betegner den factiske Grund, men hvor desuden Underforstaaelse af et Verbum viser sig at være formelt umulig, saa at vi altsaa til syvende og sidst dog ville komme til at havne i den Overbeviisning, at man ved denne Underforstaaelse kun har forklaret Udtrykkets Genesis, medens i den virkelige Sprogbrug ὡς ἄν allerede meget tidlig brugtes til Tilknytning af selve det efterfølgende Participium. Stedet er som sagt fra en meget gammel Periode i den attiske Litteratur, eller rettere sagt fra en Tid, hvor der endnu slet ikke kan tales om en særlig attisk Litteratur, nemlig et Fragment af en af Solons Iamber (Bergk fr. 36, Bach fr. 25), opbevaret baade hos Rhetoren Aristides (Vol. II p. 536 Dindorf) og tildeels hos Plutarch (Solon. c. 15). Solon gjør sig der til af, at han ved sine Foranstaltninger har gjort det muligt for mange Athenæere at vende tilbage fra Slaveri og Udlændighed: *πολλοὺς δ' Ἀθήνας πατρίδ' εἰς θεόκτιτον ‖ ἀνήγαγον πραθέντας, ἄλλον ἐκδίκως, ‖ ἄλλον δικαίως, τοὺς δ' ἀναγκαίης ὕπο ‖ χρησμὸν λέγοντας, γλῶσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν ‖ ἱέντας ὡς ἂν πολλαχῇ πλανωμένους, ‖ τοὺς δ' ἐνθάδ'*

---

[1]) Sml. Strab. I p. 5 extr. Diog. Laert. VII § 127.

[2]) Sml. Plat. Gorg. p. 497 D og Phædr. p. 235 A [S.].

αὐτοῦ δουλίην ἀεικέα ‖ *ἔχοντας, ἤδη δεσπότας τρομευμένους* ‖ *ἐλευθέρους ἔθηκα.* Hvad der skal forstaaes ved de umiddelbart foregaaende Ord *ἀναγκαίης ὕπο χρησμὸν λέγοντας*, er mere end tvivlsomt; Nogle have tænkt paa, at de gave sig af med at spaae for Penge, Andre paa — hvad der staaer bagefter —, at de havde glemt deres Modersmaal, «saa at deres Tale lød som Orakelsprog»; hvis Ordene kunde forstaaes — eller erstattes ved andre, der kunde forstaaes — om at de i Udlændigheden gik omkring og tiggede (jeg vil minde om Udtrykket hos Tyrtæos *χρησμοσύνῃ εἴκων καὶ στυγερῇ πενίῃ*), da forekommer den Tanke mig at ville tilfredsstille Meningens Krav bedst. Men selve Constructionen er klar nok: *πολλοὺς ἀνήγαγον Ἀθήνας, γλῶσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν ἱέντας, ὡς ἂν πολλαχῇ πλανωμένους.* Det Verbum, til hvilket det, der tilknyttes ved Partikelen *ὡς*, slutter sig som sit Hovedverbum, er naturligviis ikke *ἀνήγαγον*, men Participiet *ἱέντας*; *πλανωμένους* kan da for det Første ikke opfattes substantivisk; thi det ved *πλανωμένους* betegnede Begreb vilde da blive Subject for det underforstaaede Verbum og maatte altsaa isaafald udtrykkes ved en Nominativ; ja selv som Appositum til Subjectet for et saadant underforstaaet Verbum maatte Participiet jo staae i Nominativ, saa at altsaa, da det nu eengang staaer i Accusativ, en saadan Underforstaaelse er formelt umulig. Det, der slutter sig til *ἱέντας* som Hovedverbum, er da her selve Participiet *πλανωμένους*, uden at der har foresvævet Forfatteren enten en anden Form af Hovedverbet eller et mere almindeligt Verbum som Prædicatsverbum i Sætningen med *ὡς ἄν*, eller med andre Ord: *ὡς ἂν* er her brugt ikke til at tilknytte et underforstaaet Verbum, men umiddelbart til at tilknytte Participiet paa samme Maade som *ἅτε* og lignende Partikler. Det Eneste, der ved Anvendelsen af *ἂν* kan have foresvævet Forfatteren, er allerede her en ganske løs og vag Forestilling om det Mulige, Tænkelige, Rimelige (sml. det latinske ut pote), og en saadan tør vel ogsaa nok antages at have foresvævet ham. Men fremtræder nu allerede paa Solons Tid Underforstaaelsen af Verbet ved *ὡς ἂν* i den Grad som et overvundet Stadium, da

maae vi vel være endnu mere berettigede til at hævde det samme friere Standpunct i Brugen af ὡς ἄν for Xenophon, og kunne vel altsaa nu trostigt lade den sidste Stotte for det underforstaaede Verbum falde, som vi af Forsigtighed lode staae i Partikelen καί, og lade denne slutte sig til Participiet, ligesaavel som i de tre fremhævede Steder af Lukian og efter ἅτε f. Ex. Polyb. I, 74, 14. IV, 7, 8. V, 18, 6[1]), for at betegne Overeensstemmelsen mellem dette og det egentlige Hovedverbum.

Da denne Brug af ὡς ἄν møder os saa sjelden hos de ældre Forfattere[2]), og hos Polybios pludselig breder sig i en saa rigelig Anvendelse, vil jeg her endnu anføre et Sted fra en Afkrog af Litteraturen, hvor vi ligeledes finde den paa en Tid,

---

[1]) Fra den attiske Tid tilfoiede Hr. Siesbye: Xen. Hell. V, 2, 37. VI, 2, 16. VI, 4, 10.

[2]) Endnu af Aristoteles anføres i Bonitz's Index Aristotelicus kun tre Steder for »ὡς ἄν cum participio«, og i det ene af dem (Analyt. post. I c. 3) hører ἄν endda aabenbart til Participiet; de to andre ere af Brudstykket περὶ ἀκουστῶν; i det første (p. 803 Sp. 2 L. 5 Bekker: ὡς ἂν ἀπὸ πληγῆς ἑτέρας ὄν) synes efter Sammenhængen Udtrykket naturligst at opfattes som begrundende, i det andet (p. 804 Sp. 2 L. 25 Bekker: ἀλλὰ μόνον φωνοῦσιν, ὡς ἂν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ φάρυγγος τὸ πνεῦμα βιαζόμενον) maatte det under Forudsætning af Læsemaadens Rigtighed betegne en hypothetisk Sammenligning; men Dobbeltaccusativen er paafaldende, og det ligger nær istedenfor βιαζόμενον at læse βιαζόμενοι og opfatte ogsaa dette som en Angivelse af Grunden. (Endnu mere paafaldende vilde ὡς ἄν med Dobbeltaccusativ være Xen. Cyr. I, 4, 23 ὡς ἂν ἐπειδὴ εἰς τόξευμά γε ἀφίκοιντο, στησομένους, altsaa i Betydningen »i den Forudsætning (Mening) at —«. L. Dindorfs Argument imod ἄν, at dette hos Attikerne ikke forbindes med Futurum, vilde her ikke — saaledes som I, 6, 1 — være afgjorende, efterdi ἄν i ὡς ἄν jo slet ikke hører til Participiet (sml. ogsaa Lucian. Luc. s. Asin. c. 26); men den haandskriftlige Hjemmel for ὡς ἄν er paa dette Sted i og for sig ikke stærk, idet hverken Paris. eller Guelf. have Ordene ὡς ἂν ἐπειδή, men i deres Sted det rigtignok meningsløse ἀλλ', saa at ὡς ἂν ἐπειδή vel er at betragte som Conjectur, og Udeladelsen af ἄν i de nyere Udgaver kun kan billiges). Det ældste Exempel paa en Dobbeltgenitiv efter ὡς ἄν, jeg for Øieblikket kan paavise (thi Demad. περὶ δωδεκ. § 8 vil man vel ikke regne), er et Fragment af Stoikeren Chrysippos (Sext. Empir. p. 179, 30 og p. 583, 21 Bekker): ἀπογενομένων δὲ τῶν γονέων ταφαῖς χρηστέον ταῖς ἁπλουστάταις, ὡς ἂν τοῦ σώματος καθάπερ ὄνυχος ἢ τριχῶν οὐδὲν ὄντος πρὸς ἡμᾶς.

som vel aldeles ikke nærmere kan bestemmes, men som dog i ethvert Tilfælde er endeel ældre end Polybios. Det er et Sted af en Komiker Demonikos (Meineke fr. com. IV, p. 570), opbevaret Athen. IX p. 410 D, og som forøvrigt først ved Fleres Rettelser (Dalechamp, Casaubon og tilsidst Cobet; s. Meineke V p. CCCXXIV) efterhaanden er bragt i en Form, hvori Alt ligger klart lige indtil Situationen. Stykkets Titel er *Ἀχελῷος*; det var altsaa et mythologisk Stykke, hvilke jo især hørte hjemme i den mellemste Komødie, medens vi dog ogsaa finde mythologiske Titler i den nye Komødie, og Stedet lyder saaledes: *ἐσπουδάκει δ' ἕκαστος ὡς ἂν ἑστιῶν ‖ ἅμα τ' ὀξύπεινον ἄνδρα καὶ Βοιώτιον* (altsaa aabenbart Herakles)· ‖ *τὸ γοῦν κατὰ χειρὸς περιέγραψ' εἴπας, ὅτι ‖ μετὰ δεῖπνον αὐτῷ τοῦτο γίγνεται λαβεῖν.* Stedet indeholder forøvrigt Intet af særlig Interesse med Hensyn til det heromhandlede Sprogphænomen, undtagen at Participiet saa tydeligt som muligt staaer brugt om det netop i denne bestemte Situation Stedfindende, der bestemmer Hovedverbets Handling.

Nu kan det imidlertid ogsaa være Tilfældet, at et efter *ὡς ἂν* følgende Participium ligesaa tydeligt, som det i adskillige af de nu behandlede Steder stod brugt om en med Virkeligheden stemmende Omstændighed, er brugt om en mod Virkeligheden stridende Omstændighed. Saaledes i det allerede ovenfor antydede Sted Lys. I, 12, der staaer anført i Krügers Griechische Sprachlehre. Talen er skreven for en vis Euphiletos, der havde dræbt sin Hustrus Forfører Eratosthènes. Han beretter, hvorledes han engang var kommen uventet hjem fra Landet, da Konen havde stævnet sin Elsker til sig, hvorledes han derpaa med Konen havde holdt Maaltid oppe i øverste Etage, hvor han havde sine Værelser, og hvorledes efter Maaltidet Barnet nedenunder i Stuen havde været meget uroligt — det var nemlig Barnepigen, der tirrede det til at skrige, for at faae Konen sendt ned til Galanen, som var dernede —; han havde saa bedt Konen om at gaae ned til Barnet, men, hedder det, *ἡ δὲ τὸ μὲν πρῶτον οὐκ ἤθελεν, ὡς ἂν ἀσμένη με ἑωρακυῖα ἥκοντα διὰ χρόνου*; tilsidst gav hun imidlertid dog efter og gik ned, idet hun ovenikjøbet lukkede ham inde deroppe, tilsyne-

ladende i Spøg, for at sikkre sig hans Troskab i hendes Fraværelse. Det er her klart, at Konen ikke var glad ved at faae Manden hjem igjen, saa at *ὡς ἄν* med Participium her ikke kan siges ligefrem at betegne Grunden, og *ὡς ἄν* altsaa ikke kan tænkes erstattet ved *ἅτε*. End ikke, hvis man vilde antage en ironisk Angivelse af Grunden, vilde *ἅτε* være ret paa sin Plads; men en saadan Opfattelse, der f. Ex. nok kunde have Rimelighed i et Sted hos Lukian, hvor *ὡς ἄν* ogsaa tilknytter et Participium, der betegner noget mod Virkeligheden Stridende (Alex. c. 36), er her, hvor der i hele Talen ikke findes Stænk af Ironi (men vel enkelte Spor af harmfuld Sarkasme), aldeles ikke tænkelig. Imidlertid vilde det dog vist ogsaa være en Feiltagelse, om vi i *ὡς ἄν ἀσμένη με ἑωρακυῖα* ikke saae Andet end en hypothetisk Sammenligning; det er aabenbart ogsaa her en Forklaring af Konens Adfærd, Ordene indeholde, men det er en falsk Forklaring, en simuleret Grund. Det bliver da atter her ikke *ἅτε* med Participium, vi mindes om, men *ὡς* (uden *ἄν*) med Participium, forsaavidt som dette (s. Madv. gr. Ordf. § 175 d) blandt Andet betegner «det Foregivende, hvorunder der handles». Paa samme Maade have vi Xen. Mem. II, 6, 38 *ὡς ἄν* med udeladt Participium af *εἰμί* om et falsk Foregivende (*εἴ σοι πείσαιμι κοινῇ τὴν πόλιν ψευδόμενος ὡς ἂν στρατηγικῷ τε καὶ δικαστικῷ καὶ πολιτικῷ ἑαυτὴν ἐπιτρέψαι*), ligesom der ogsaa Demosth. XLIV, 20 staaer *ὡς ἂν ἐκείνου υἱὸς ποιητός* om en vel stiltiende anerkjendt, men udtrykkeligen som ikke juridisk uantastelig betegnet Adoption. Ogsaa her kunde der istedenfor *ὡς ἄν* vel staae *ὡς* alene, men ikke *ἅτε*[1]). Selve dette *ὡς* (uden *ἄν*)

[1]) Ligesaalidt kan *ὡς ἄν* erstattes ved *ἅτε* (men vel med *ὡς*) Plutarch. Pelop. c. 10 [S.], hvor det tilknytter en Begrundelse, der benegtes at være den rigtige, med efterfølgende Angivelse af den virkelige Hensigt. Sml. Madv. lat. Sprogl. § 357 b m. Anm. I Lighed hermed have vi *οὐχ ὡς — ἀλλ' ὡς* Demosth. XL, 34 [S.]. Lucian. pro lapsu in salut. c. 14. Heller ikke kunde der staae *ἅτε* (men vel det blotte *ὡς*) istedenfor *ὡς ἄν* Lucian Nigr. c. 13, hvor det (med udeladt *ὤν*) angiver Grunden til et Forhold, der kun existerer i Vedkommendes egen Indbildning, saalidtsom hvor *ὡς ἄν* simpelthen betegner en paa reen og bar Vildfarelse beroende urigtig

med Participium bruges jo forresten ogsaa ved Angivelse af en med Virkeligheden stemmende Omstændighed, ikke blot hvor en saadan skal betegnes som subjectiv Grund, som Xen. Anab. IV, 3, 2 ὡς οὖν ἀπηλλαγμένοι τούτων ἡδέως ἐκοιμήθησαν [1]), men ogsaa som fuldkommen objectiv Forklaring, som ib. VII, 3, 29 ἐτύγχανεν (ὁ Ξενοφῶν) ὡς τιμώμενος ἐν τῷ πλησιαιτάτῳ δίφρῳ Σεύθῃ καθήμενος [2]). Hvis vi altsaa ville naae til en Opfattelse, der kan omfatte alle de Tilfælde, hvor ὡς ἄν tilknytter et Participium, da maae vi see at finde et almindeligere Synspunct, og et saadant skal jeg til Slutning ogsaa søge at opstille. Kun vil jeg endnu tilføie et Par Bemærkninger, for her, ialtfald antydningsviis, nogenlunde at samle, hvad der ved den heromhandlede Partikelforbindelse kan være at lægge Mærke til. De Tilfælde, hvor i ὡς ἄν med efterfølgende Participium ὡς ikke er en blot Sammenligningsconjunction, men tydeligt fremtræder som relativt Maadesadverbium (som Xen. Mem. III, 8, 1. Demosth. XXI, 14. LIV, 7), gjør man vel bedst i at holde adskilte fra de her behandlede og betragte med deres egne særlige Forudsætninger for Øie, og det vil sees, at der her intetsteds er noget til Hinder for, ved ὡς ἄν at supplere Hovedverbet i en Form, hvori det kan forbinde sig med ἄν til et potentialt Udsagn, ligesaalidt som hvor der efter ὡς ἄν følger en adverbiel Bestemmelse i Superlativ [3]) (som Thuc. IV, 57; sml. I, 33 m. Krügers Anm. og Demosth. I, 21) [4]); kun Valget af selve Formen kan, hvor

Forudsætning som Grund til Handlingen (s. foruden det ovenfor omtalte Sted Lucian. Alex c. 36, hvor det ogsaa kunde opfattes som ironisk Angivelse af den ligefremme Grund, Strab. I p. 25. Achill. Tat. VII, 1 L. 27 Hercher). Sml. ogsaa Diog. Laert. X § 68.

[1]) Sml. Her. I, 40 [S.]. VII, 35 og 224 extr. [S.]. Xen. Hell. VI, 2, 2 [S.]. Om en formodet Grund Her. VIII, 69 extr., om en foregiven Grund Xen. Anab. I, 1, 11 (παρεχόντων).

[2]) Sml. Her. II, 152 [S.]. VI, 15 [S.]. VII, 203 [S.]. IX, 11, 2. Xen. Hell. V, 3, 19 [S.]. Plat. Theæt. p. 143 A [S.]. Lucian. dial. deor. XX, 14.

[3]) Sml. det fuldstændige Udtryk med nyt Subject (τις) Demosth. IV, 6. Isæ. II, 44.

[4]) Med nyt Subject (τις) og Object Alexis hos Athen. XI p. 502 B (Meineke

Hovedverbet hører Fortiden til, være tvivlsomt. Det Samme gjælder, hvor der efter ὡς ἄν følger Nominativ af et substantivisk Ord (som Xen. Cyr. I, 3, 8. Demosth. XVIII, 291. XXXIV, 32. Polyb. I, 58, 5; i Stedet af Cyropædien er det endog formelt nødvendigt at supplere et Verbum, da Hovedsætningen staaer i Accusativ med Infinitiv). I hvilket Omfang og hvor seent i Tiden imidlertid Forestillingen om det udeladte Verbum har holdt sig levende, kan der ogsaa her være Grund til at være i Tvivl om; saa snart man begynder ved ὡς ἄν at knytte et (tænkt) Sammenligningsled ogsaa til en anden Sætningsdeel end Subjectet (s. Aristot. de mund. p. 393 Sp. 1 L. 19 Bekker. Strab. XV p. 718 og 733. Diog. Laert. V § 53)[1]) eller at betegne et Udtryk som billedligt eller approximativt (s. Strab. XV p. 691. XVI p. 754)[2]), synes ialtfald denne Forestilling ikke længere at gjøre sig synderlig gjældende. Ligesaalidt synes dette at have været Tilfældet, hvor der til ὡς i indskrænkende Betydning (som Thuc. IV, 84 ὡς Λακεδαιμόνιος — «af en L. at være» —. Xen. Anab. IV, 3, 31 ὡς ἐν τοῖς ὄρεσιν)[3]) er føiet et ἄν, saaledes (for ikke at tale om Æsch. Suppl. 718 ὡς ἄν οὐ φίλῃ, der beroer paa Conjectur) Eurip. Syl. fr. 2 Dind. (fr. 689 Nauck, opbevaret hos Phil. Jud. vol. II p. 461 Mangey) πρόσχημα σεμνὸς κοὐ ταπεινὸς οὐδ' ἄγαν || εὔογκος ὡς ἂν δοῦλος. Ælian. de nat. anim. IV, 54 παῖδα ὡραῖον ὡς ἂν Αἰγύπτιον (NB. Accusativ). Sext. Empir. p. 241, 26 & 28 Bekker ὡς ἂν ἐν ψυχῇ[4]). Endelig skal jeg endnu gjøre opmærksom paa, at hvor der efter ὡς ἄν

---

fr. com. III p. 494 f.). Superlativ i Forbindelse med Participium (ligeledes med tilføiet τις) Demosth. XXIV, 79 (anført Madv. gr. Ordf. § 184 Not.).

[1]) Derimod Demosth. XXXIX, 22 στέρξας ὡς ἂν υἱόν τις στέρξαι.

[2]) Sml. ogsaa Strab. III p. 160 og 161 [M], hvor ὡς ἄν er brugt ved forsøgsviis Gjengivelse af fremmede Ord. — I Nygræsk bruges ὡς ἄν (afslebet til σάν) som simpel Sammenligningspartikel ogsaa ved Sammenligning af to virkelig existerende Ting (J. Pio i Tidskr. f. Philol. og Pædag. VII p. 61).

[3]) Sml. Thuc. I, 10 [S]. Xen. Anab. VI, 5, 28 [S].

[4]) Enestaaende, som det synes, og mistænkt er Her. II, 135 ὡς ἄν ved den indskrænkende Infinitiv.

følger en Præpositionalbestemmelse, har denne forholdsviis hyppigt samme Charakteer, som i det Foregaaende er gjort gjældende for en stor Deel af de Tilfælde, hvor der følger et Participium, idet den indeholder en Hovedsætningen forklarende factisk Omstændighed. Saaledes Xen. Cyr. V, 4, 29 *παρῆν ὁ Γαδάτας — — δῶρα πολλὰ καὶ παντοῖα φέρων καὶ ἄγων ὡς ἂν ἐξ οἴκου μεγάλου.* Sosith. trag. fr. 2, 14 Nauck (Anonym. in Mythogr. Westermann. p. 346) *τοῦ ποτοῦ προὔτεινεν ὡς ἂν ἐν θέρει πλέον.* Lucian. Zeux. c. 10 *τῶν θηρίων — — τοὺς ὀδόντας εἶδον ἀποστίλβοντας ἐπισημότερον ὡς ἂν ἐκ μέλανος τοῦ παντὸς σώματος.* Ver. hist. I c. 6 *ὡς ἂν ἐκ μακρᾶς ταλαιπωρίας πολὺν μὲν ἐπὶ τῆς γῆς χρόνον ἐκείμεθα*, med hvilke Steder man kan sammenligne f. Ex. Thuc. II, 65 *ἐξ ὧν ἄλλα τε πολλὰ ὡς ἐν μεγάλῃ πόλει καὶ ἀρχὴν ἐχούσῃ ἡμαρτήθη καὶ ὁ ἐς Σικελίαν πλοῦς* o. s. v. (Ogsaa Demosth. XXIII, 154 betegner *ὡς ἂν πρὸς φίλον* forsaavidt en factisk Omstændighed, som Charidemos virkelig var Vedkommendes Ven, om ikke i Hjertet, saa dog officielt). Underforstaaelsen af Verbet tør vel her ex analogia ansees for et overvundet Standpunct.

Resultatet af de foregaaende Betragtninger sammenfattet i en Hovedsum vilde da blive omtrent følgende:

Til et Udsagn om en Kjendsgjerning føiede Grækerne (dog i den ældre Tid, saavidt det kan skjønnes, ikke ret hyppigt) ved *ὡς ἄν* — ligesom oftere ved *ὡς* alene — med efterfølgende appositivt Participium en Angivelse af en Forudsætning, under hvilken den i Hovedsætningen udsagte Kjendsgjerning blev forklarlig. Udgangspunctet for denne Forbindelse var oprindeligt en Sammenligning mellem den i Hovedsætningen udsagte Kjendsgjerning og en under den angivne Forudsætning som mulig tænkt, og Forestillingen om denne sidste maa antages oprindeligt at have været tilstede i Skikkelse af et ved *ὡς ἄν* underforstaaet Verbum, som

føiet til ἄν vilde have dannet et potentialt Udsagn, hvad enten nu dette Verbum har været selve det i Hovedsætningen brugte eller et ubestemt og almindeligt (al Handlen, Tilstand og Liden omfattende) Verbum. I hvilken speciel grammatisk Form dette Verbum har foresvævet den Talende, er ved et Hovedverbum af Nutiden eller Fremtiden utvivlsomt (Optativ), ved et Hovedverbum af Fortiden tvivlsomt (Optativ eller Indicativ). Men denne oprindelige Verbalforestilling traadte allerede tidligt i Baggrunden, saa at man brugte ὡς i denne Forbindelse til Tilknytning af selve Participiet til Hovedsætningens Verbum og med ἄν kun forbandt en løs og svævende Forestilling om det Tænkelige og Rimelige. Om den ved Participiet angivne Forudsætning stemte overeens med Virkeligheden eller stred imod den, lodes i denne Forbindelse — ligesom ved den tilsvarende Brug af ὡς alene — i og for sig aldeles ubetegnet og kunde kun fremgaae af Talens Sammenhæng. Men ved eensidig Benyttelse af denne Taleform i Tilfælde, hvor den angivne Forudsætning var overeensstemmende med Virkeligheden, og ved yderligere Forflygtigelse af den med ἄν oprindeligt forbundne Forestilling udviklede der sig i Tiden mellem den attiske Litteraturs Afslutning og Keisertiden en ialtfald hos nogle Forfattere adskilligt hyppigere Sprogbrug, hvorefter ὡς ἄν med efterfølgende appositivt Participium eller Dobbeltgenitiv brugtes til ligefrem Betegnelse af den objective Grund paa samme Maade som ἅτε (δή), οἷον eller οἷα δή hos de ældre Forfattere, og denne Betydning beholdt Forbindelsen fremdeles i et i Forhold til dens Anvendelse overhovedet ikke ringe Omfang ogsaa hos Keisertidens Forfattere.

Bidrag till läran om *i*-omljudet

med särskild hänsyn till tiden för den germaniska språkenheten[1]).

Af

Leopold Fredrik Leffler.

(Fortsättning.)

Jag öfvergår nu till att undersöka, i hvad mån den ljudlag, som ofvan för fornnorskan uppvisats, röjer sig inom öfriga germanspråk. Först denna undersökning skall sätta oss i stånd att förvissa oss om riktigheten af den förmodan, som ofvan (s. 10) uttalats, rörande ett samband mellan den ifrågavarande ljudlagen och *i*-omljudet samt att vinna en klar inblick i rätta naturen af detta samband.

Jag vänder mig först till det germanspråk, för hvilket enligt den hittils allmänt gällande åskådningen *i*-omljudet är fullkom-

[1]) I följd af denna afhandlings delande på flere häften af tidskriften har jag till denna senare hälft kunnat göra flere tillägg med fäst afseende på åtskilliga nya arbeten, hvilka ej voro utkomna vid tiden för denna afhandlings första affattande. Följande må här på ett ställe anföras, hvarvid den af mig brukade förkortning inom parentes angifves: A. Bezzenberger, *Ueber die A-Reihe der gotischen Sprache*, Göttingen 1874 (A-Reihe). — Detta arbete innehåller just en undersökning af en del frågor, som af mig här ofvan (s. 3) påpekats såsom väntande på utredning. Äfven frågan om inverkan af *i* och *j* på föregående *e* upptäges här af Bezzenberger; men hans i detta fall högst ofullständiga utredning, äfvensom andra omständigheter, om hvilket alt mera i det följande, leda honom till en helt annan slutföljd än den, till hvilken jag kommit. — Tredje upplagan af Ficks *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen*, Band I, III, Göttingen 1874 (W.³). R. Henning, *Ueber die Sanctgallischen Sprachdenkmäler*, Strassburg 1874 (SG. SD.) *). Tredje upplagan af Heynes *Kurze Laut- und Flexionslehre der altgermanischen Dialecte*, Paderborn 1874 (Ag. Gr.³). A. Holtzmann, *Altdeutsche Grammatik*, I Band, 2 Abth., Leipzig 1875 (Ad. Gr.).

*) Utgör häftet 3 af *Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der germanischen Völker herausgg. v.* B. ten Brink und W. Scherer.

ligt främmande, nämligen *gotiskan*, sådant detta språk föreligger oss i Ulfilas bibelöfversättning.

Det är väl kändt, att öfvergången från gemensamgermaniskt *e* till *i* i got. är långt fullständigare genomförd än i något annat germanspråk, ja enligt en åsigt fullkomligt genomgripande, enligt en annan i alla fall utom framför *r* och *h*, där det ursprungliga *e* endast[1]) skulle kvarstå. Från dessa tvänne fall frånser jag alldeles i den närmast följande undersökningen — längre fram skall jag återkomma till dem — såväl på gotiskt som på öfriga till undersökning upptagna germanspråks område, detta af skäl, som längre fram skola bättre inses.

I got. finna vi altså i st. f. ett ursprungligare rotstafvelsens *e* städse det genom en nyare utveckling uppkomna *i*, vare sig att ett *i* eller *j* följer därpå eller ej. På got. ståndpunkt ensamt är det därför tydligen ej möjligt att uppvisa något inflytande af *i* eller *j*, såsom man i fno. kunde genom jämförelse med andra former med bevaradt *e*. Vi måste inskränka oss till att säga, att äfven i got. *i*, icke *e*, träffas framför följande *i* och *j*. Mot fno. *biðja*, *gipt*, *miðr*, *mikill*, *niðr*, *sigla* svara got. *bidjan*, *gifts* (dat. plur. *giftim*), *midjis*, *mikils*, *niþjis*, *sigljan*. Det faktiska förhållandet är således det samma som i fno., och den för fno. föreslagna förklaring är åtminstone möjlig att tillämpa på got. — I detta sammanhang kan påpekas, att, liksom man i got., såsom nyss nämts, aldrig kan till former med *i* framför följande *i* eller *j* uppvisa någon beslägtad form med äldre *e* (liksom *bidjan*, *gifts*, *midjis* ha *i*, så ha ju äfven *bida*, *giban*, *miduma* *i* ej *e*), utan först genom jämförelse med öfriga germaniska eller andra indoeuropäiska språk kan förvissa sig om, att ett got. *i* ej är ursprungligt, d. v. s. ej tillhör *i*-serien, utan genom mellanstadiet *e* är försvagadt från ursprungligt indoeuropäiskt *a*, man likaså i fno., så väl som i öfriga germanspråk, kan finna många

---

[1]) Sannolikt dock äfven i några få fall till, såsom *baitrs, jains, vaila* (jfr. om dessa ord Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, 11), *aiþþau* (jfr. Holtzmann, Ad. Gr. I, 2, 66).

fall, där samma förhållande eger rum. Sådana exempel från fno. äro *mildi*, *minna* (vb.), *minni*, *rif* (g. pl. *-ja*), *sigr* (= *sigis*), *skilja*, *stilla* (= *-llja*), *vilja*, *villa* (= **vilþja*), *þili*[1]) och *þilja*, *friði* (stam *-ðjan*), till hvilka fno. lika litet, som got. till de motsvarande eller sammanhörande *mildiþa*, *gaminþi*, *sigis*, *skilja* (sva. mask.), *viljan*, *vilþeis*, *fridja*, kan uppvisa andra icke på *i* eller *j* afledda former med bibehållet *e*. I alla dessa ord leder oss jämförelsen med öfriga indoeuropäiska språk[2]) till rötter med ursprungligt *a*; de anförda orden hade därför i fno. enligt analogi med den stora mängd genom jämförelser inom detta språk ensamt fullt styrkta exempel på öfvergången *e—i* framför *i* eller *j*, kunnat upptagas såsom ytterligare exempel på inverkan af *i* och *j*. I det följande tar jag äfven sådana fall, som de nu anförda, med i undersökningen.

Jag öfvergår nu till *fornhögtyskan*[3]). Redan af Grimm anmärktes den regelbundna växling mellan *e* och *i*, som röjer sig i presensformerna af starka verb med afljudsserierna *e* (*i*) — *a* — (*o*) *u* och *e* (*i*) — *a* — *â* (Grimms 10, 11 och 12 konj.). Det är nämligen en för fhty. *genomgående lag*[4]), att alla tre personerna i pres.

---

[1]) Detta ord har nämligen säkert intet att göra med *fjöl* (= **felu-*), såsom man dock ofta finner angifvet (så t. ex. Cleasby och Vigfusson IED s. 735, Paul i *Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur*, *herausgg.* v. H. Paul und W. Braune, I B., Halle 1874, s. 184 [detta arbete anges af mig i det följande med P.-B., Beitr.]). Den feminina stammen *felâ-* torde väl vara samma ord som det grek. (ἐπι-) πολή, yta, och höra till samma rot som afledningarna *fel-þa* (i fno. *fjall*), *fel-ma* (i ags. *film*, hud), *fel-na* (i fno. *fell*); jfr. Fick, W.³ III. 181, som dock ingenstädes, så vidt jag kunnat finna, behandlar det fno. fem. *fjöl*. Betydelseöfvergången från *yta* till *bräde* blefve alldeles den samma som i *þili* (jfr skr. *tala*, yta, enl. Fick, W.³ III, 137).

[2]) Till utrymmes sparande har jag i regeln i denna afhandling icke anfört några härledningar till styrkande af att de af mig anförda orden ej hafva ursprungligt, utan af *a* genom *e* uppkommet *i*. Jag hänvisar i stället här en gång för alla till Fick W.² och W.³

[3]) Det må anmärkas, att det blott är gemensamgermaniskt *h*, som jag här bortser ifrån, men icke det af gemensamgermaniskt *k* genom nyare, högtysk ljudskridning uppkomna.

[4]) Den af Grimm (Gr.² I, 861) från en handskrift af Otfrid anförda formen *plegit* för *pligit* fins icke, enligt Kelle, *Otfrids v. Weissenburg*

ind. sing. af dessa verb hafva *i*, medan däremot plur. (och konj.) i regeln har *e*. Sålunda heter det *hillu hilis hilit*, *kipu kipis kipit*, *hilu hilis hilit* men däremot *hellamês*, *kepamês*, *helamês* liksom i inf. *hellan*, *kepan*, *helan* (jfr Grimm, Gr.[2] I, 863—4). Hänvisande härpå samt på andra fall såsom *githigini* jämte *thegan*, *gilstrjo* jämte *gelstar*, *giwitiri* jämte *wetar*, *gisidili* jämte *sedal*, *gifildi* jämte *feld* — flere exempel med följande *r* och *h* anföras äfven — uppkastar nu Grimm den, såsom han yttrar sig, «bedenkliche frage»: «gibt es einen umlaut des *ë* in *i*? scheinen die angeführten fälle nicht andern, wo der umlaut offenbar ist, analog?» (Gr.[2] I, 81). Grimm jämför så presensformerna *malu melis melit* och dylika af verb som gå efter *malan* samt vidare *man mennisk* med *erda irdisk*, *hasal hesilîn* med *sper spirili* (ex. utan *r* är *skef skifilîn*.) «Näher erwogen», fortsätter emellertid Grimm «vermag ich keinen umlaut des ë zu i anzunehmen, a) der umlaut trübt den reinen vocal, i aber ist selbst einfacher, reiner laut». — Häremot må påpekas, att *i*-omljudets natur uppenbarligen ligger däruti, att den föregående vokalen ombildas till större likhet med den efterföljande, omljudet verkande. Skall nu *e* ombildas till större likhet med *i*, kan det icke ske på annat sätt än genom öfvergång till *i*, så att i detta fall genom omljudet fullkomlig likdaning af föregående vokal med efterföljande åstadkommes, hvartill en viss motsvarigsvarighet visar sig i fno., då i afledningsändelser *a* genom *u*-omljud öfvergår till samma vokal *u*. — «b) die endung i müste dann überall das ë umlauten, nie aber wird man zu hërza den gen. hirzin finden.» — Denna Grimms invändning kan endast genom ett förbiseende hafva tillkommit. Ty *i* i gen. och dat. af svaga neutra och mask. — i hvilka *-in* står för äldre *-an* —

Evangelienbuch II B., Regensburg 1869, s. 8. Ett af Graff (VI, 636) under det starka verbet *duruhstehhan* upptaget *durohstechit* (jämte ett *durihstichit*) hör tydligen till det svaga verbet *stecchan* (Graff VI, 627). Det hos Graff (III, 502) såsom indikativ upptagna *piuelhist* (af *felhan*) är väl, såsom stridande mot flere ex. med *i* (*filhit, filahit*) från de allra älsta fhty. språkminnesmärken, att uppfatta såsom konjunktiv, hvartill af Graff ett alldeles liklydande ex. föres.

verkar ju i fhty. i regeln *icke* omljud (liksom i fno. aldrig): af *hano* har därför Grimm själf i paradigmat (Gr.² I, 624) gen. och dat. *hanin*, och han anmärker särskildt vid *namo*, att det jämte *namin* har en form *nemin* (Gr.² I, 625), som således utgör ett undantag[1] från den allmänna regeln. — «c) die endung i lautet a in e um, faran, ferit, ferjan (transfretare); aber so bald sie wegfällt hört der umlaut auf, daher faru (veho) und im imp. far! mal! (mole). In unsern fällen waltet also ein anderes gesetz, denn es heiszt neben gibit, wirfit auch gibu, wirfu, gip! wirf!» — Härvid är att märka, att Grimm icke besinnar, att öfvergången från *e* till *i* i de sista fallen kan ha en annan grund än i det förra. Så är ock förhållandet. I 1 pers. pres. ind. sing. har tydligen *u* framkallat öfvergången från *e* till *i*. Liksom den satsen, att «*i* skyddas af ett följande *i* eller *j* från att öfvergå till *e*» bör, såsom jag ofvan visat, omvändas till, att «följande *i* och *j* framkalla öfvergång af *e* till *i*», på samma sätt bör nämligen den med den utdömda *a*-omljudsteorin sammanhängande satsen[2], att «*e* icke förekommer framför efterföljande *u*» (jfr Blom-

[1] Ännu ett undantag anföres af Heyne (Ag. Gr.³ s. 27), nämligen *scedin*. Härtill kan ock läggas ett en gång förekommande *henin* (Graff IV, 958).

[2] Denna sats gäller för öfrigt ingalunda genomgripande för något germanspråk. Man kan därför blott säga, att *u* visar en benägenhet att hafva *i* före sig och icke *e*. I fhty. har denna inverkan af *u* kraftigast gjort sig gällande, hvarom straxt ofvan. Rörande förhållandet i fno. må några ord här yttras; jag utgår, liksom ofvan, därifrån, att öfvergång från *e* till *i* framkallas af *u*. I *fé* kvarstår gammalt *e* [så ock, såsom längre fram skall bevisas, i got. *faihu*; likaså i fs. *fehu* (i Hêljand ofta så. blott en gång *fihu*; jfr. Heyne Ag. Gr.³ s. 39 och Heyne, *Kleine altsächsische und altniederfränkische Grammatik*, Paderborn 1873 (As.-Anfr. Gr.), s. 12, där från den gamla ståndpunkten en mycket konstlad förklaring af detta *e* i *fehu* gifves), fnfrank. *fê* (och *fiu*), ags. *feoh* = *fehu* (eller *fihu*? till och med ursprungligt *i* kan brytas i ags.), fhty. *fehu* (och *fihu*)]. I masculina *u*-stammar kan det vara tvifvelaktigt, om brytningsformen *jö* uppkommit af *e* eller af *i*, om således *björn* kommer af ett **bernur* eller af ett härur utveckladt **birnur*. Att det förra är förhållandet i ord på *r* med följande konsonant synes mig dock göras sannolikt af *u*-stammen *verðr*, där *e* kvarstår i nom., ack. (och gen.) och från dessa kasus till och med inträngt i dat., där formen *verði* nästan utträngt den äldre regelbundna *virði* (som blott fins på två ställen; se Cleasby och Vigfus-

berg, a. st. s. 16), såsom en naturlig följd af den Curtius-Müllenhoffska teorin omändras därtill, att *u* ofta framkallar

son, IED. s. 697,710). Ty hade detta ord förr lydt **virðr* (= **virður*), **virð* (= *virðu*), *virði*, *verðar*, så hade säkert gen. likdanats efter öfriga kasus och ordet nu lydt *virðr*, *virðar*. Såsom uppkomna närmast af **skeldur*, **skeldu* böra kanske ock *skjöldr*, *skjöld* uppfattas [jfr former med *e* i andra germanspråk, såsom ags. *sceld* (äfven *scild*, *scyld*), ffris *skeld* (och *schield* med palatalt *k*; blott 1 gång *schild*, som i ffris. ingalunda behöfver förutsätta ett **skildu*), däremot fhty. *scilt*, fs. *skilu*]. I andra hithörande *u*-stammar på enkel konsonant, *mjöðr* (ags. *medu*, *meodu*, fhty. *meto* och *mito*), *kjölr* (fhty. *chil*), skulle jag äfven vara böjd för att antaga *jö* hafva uppkommit af *e*, ej af *i*, och sålunda brytningsformen i nomin. städse hafva utgått från samma vokal som i genit. (: *mjöðr*, *mjaðar* af **meður*, **meðar*). I andra fall framför enkel konsonant synes man emellertid böra antaga en öfvergång från *e* till *i* verkad af det stamslutande *u*. Så väl i *siðr* (af **siður*, älst **sedus*, jfr. ἔθος; alla öfriga germanspråk ha ock *i*: got. *sidus*, fhty. *situ*, fs. *sidu*, ags. *sidu* och *siodo*, ffris. *side*, *syd*), *kviðr* (hörande till *kveða*), *kviðr* (= venter, γαστήρ; got. *qiþus*, fhty. *quiti*, ags. *cwið*), *limr* (ags. *lim*, pl. *leomu*) [jag räknar ej hit *liðr*, hvars *i* jag fattar som ursprungligt, med Fick, W.[3] III, 270, Heymann, *Das l der indogermanischen Sprachen gehört der indogermanischen Grundsprache an*, Göttingen 1873, s. 30, mot Curtius, Gr.[4] s. 342, där ordet sammanställes med *artus*]. I dessa synes *i* hafva tidigt utvecklats. Af den ursprungliga fno. böjningen **sidur*, **siðu*, *siði*, *seðar*, blef snart *siðr*, *sið*, *siði*, *siðar* genom motsatt analogibildning mot den, som gaf upphof åt dat. *verði* för *virði*. — Månne skillnaden mellan den brutna formen *mjöðr* och de obrutna *siðr*, *liðr* skulle bero därpå, att det förra ordet aldrig låtit *e* öfvergå till *i* — att *medu*- kvarhållit sitt *e* vida bättre än **sedu* kan väl aldrig förklaras, men måste anses såsom ett af öfriga germanspråks vittnesbörd styrkt faktum —, men de senare vid brytningsperioden hade dels nytt, dels ursprungligt *i*? Ett *i*, vare sig nytt eller ursprungligt, tycks nämligen i fno. i intet fall med säkerhet kunna antagas hafva blifvit brutet (hvad afser Wimmer, då han, Fno. Formlära § 15, talar om »öfvergången af *e* eller *i* till *ja*»?). — Jämte *tigr*, *tigar*, *tigu* fins *tegr*, *tegar*, *tegu* (men intet *tegi* eller *tegir* upptages hos Cleasby och Vigfusson), där gammalt *e* synes kvarstå jämte en dubbelform med *i*. Ackusativerna *vegu*, *prettu*, *brestu* ha ock *e*. Vigtigare är fsve. ack. *weþru* (i Gottl. Lag.) till *u*-stammen *veþru*- med bibehållet *e* (likaså ags. *weðer*, fs. *wethar* — är fno. *veðr*, gen. *veðrar* och *veðrs*, pl. *veðrar*, ursprungligen *u*-stamm (då med stammens *i* bibehållet) öfvergången till *a*-stammarne? — ; däremot med *i* got. *viþrus*, fhty. *widar*, *widir*, plur. *widiri*, fnfra. *wither*) likasom nom. *vaþur*, (af **veþrur* blef **veþurur* med inskjuten och med det stamslutande *u* assimilerad hjälpvokal, hvaraf så *veþur*). Likasom *björn* m. fl. af **bernur* få väl äfven *gjöf*, *gjörð*, *fjöl* m. fl. *a*-stammar uppfattas såsom utgångna af **gefu*,

öfvergång från *e* till *i*[1]). Redan i de älsta fhty. språkminnesmärken finner man *fihu* (jämte *veho*), *filu*, *hiruz* (jfr. *cervus*), *mito* (äfven *meto*), *miluh* (jfr *melchan*; fno. *mjólk*, ags. *meoluc*, *meolc* kunna komma af **meluk*, jfr. da. *mælk*, nyholl., platty. och sve. munarter *melk*, ffris. *melok*), *niun* (*i* i alla germanspråk; jfr. gr. *ἐννέα* = *ἐ-νεϝα*, lat. *novem* för *nevem*), *quirn* (got. *qairnus* = *kvernus*), *sibun* (*septem*[2])), *sigu* (men *sege-* i namn, hvarom längre fram) *sichur* (lat. *securus*), *situ* (*ἔθος*), *widar* (got. *viþrus*; jfr noten s. 151), *wirt* (got. *vairdus* = *verdus*), *Virgunnia* och *Virgunt* (äfven *Fergunna*, Graff IV, 1272; jfr got. *fairguni*, fno. *fjörgyn* = *fergunja-*). Genomgripande har nu denna ljudutveckling gjort sig gällande i 1 pers. pres. ind. sing. af verb med *e* till rotstafvelse i detta tempus. Utan undantag heter det därför *gibu*, *wirfu* m. m. af

---

**gerðu*, **felu*. Likaså väl ock adv. *fjöl* = **felu* [jfr. ffris. *felo*, *fele*, ags. *fela* för *felu* (jfr. skr. *puru*, zend. *pouru*, grek *πολύ*) liksom i sve. *elfva* för *ælvu*, fsve. *ællivu*, *borta* för *bortu*; men fhty., fs. *filu*, *filo*], adv. *fjörð* = **feruð* (jfr. mhty. *vert*; grek. *πέρυτι*, *-σι*, skr. *parut*), *mjök* = **meku*, o. s. v. — I *tíu* har jag ofvan (s. 13, n. 2) antagit en öfvergång äfven af *é* till *í* på grund af följande *u*. Öfvergången från *é* till *í* måste ha skett, innan den fno. ljudlag, att *éa*, *éu* blir *já*, uppkom, hvilket ock bekräftas däraf, att *í* i *tíu* är gemensam-nordiskt, men *já* af *éa* ej (jfr fsve. *sea* el. *sìa*, *tea*, *le* el. *lije* [= *sêa*, *sîa*, *têa*, *lê*, *lîe*, nysv. *sé*, *té*, *líe*] med fno. *sjá*, *tjá*, *lé* ack. *ljá*).

[1]) Bezzenberger antager ock denna inverkan af *u* på *e* och anför därpå 6 exempel (A-Reihe s. 28—9) från fhty., men tillägger, att denna öfvergång från *e* till *i* är »nicht besonders gut bezeugt» (s. 28, not. 2). Så vidt fråga är om fhty., kan jag, med hänsyn till de många af mig anförda exemplen, i synnerhet de talrika verbalformerna, ej instämma i detta sista yttrande. B. anser denna öfvergång ej vara gemensamgermanisk, »denn in ihm stimmen durchaus nicht alle Dialecte überein» (jfr. mina ex. i not. 2 å sid. 150). — B. ser äfven, väl med rätta, denna inverkan af *u* på *e* i den i de särskilda germanspråken sig utvecklande diftongen *iu* af äldre *eu*.

[2]) Huruvida äfven för andra germanspråk än got., fhty. och fs. en utveckling från *sebun* till *sibun* behöfver antagas kan vara tvifvelaktigt. Fno. *sjau* (af *sjavu*) kan stå för *sevu*, ags. *seofon* ock för *sefun*, och ffris. *soven*, *sogon*, *saven*, *savn* — hvarjämte visserligen i andra ffris. munarten *sigun*, *siugun* finnas — synas häntyda på en grundform *sevun* (jfr ffris. *iovt*, *ioven*, *iof*, *ioftha*, *nowa* jämte *ievt*, *ieven* (*geft*, *geven*), *ief*, *ieftha*, *neva*).

geban, *werfan* m. fl. Från detta af en särskild ljudlag beroende förhållande är således intet skäl att hämta mot antagandet af en inverkan af *i* på stamstafvelsens *e* i andra och tredje pers. pres ind. sing. Hvad åter öfvergången från *e* till *i* i imperat. 2 pers. sing. vidkommer, så lemnar den lika litet något motskäl. Här har nämligen, efter hvad jag förmodar, en analogibildning efter 2 pers. pres. ind. sing. med hänsyn till rotvokalen inträdt. Då imper. 2 pers. plur. så till böjningsändelse som rotvokal (*e*) var fullständigt lika med samma person i pres. ind. plur., var det helt naturligt, att äfven 2 pers. sing. imper. skulle sträfva att bli så lika som möjligt med motsvarande form af pres. ind. sing., hvilket främjades genom utbyte af *e* mot *i*. — Slutligen tillägger Grimm: «Die ableitungen *irfirrên*, *gahirzan* zeigen ebenso wenig ein endungs-i.» — Svaret är lätt: de anförda verben ha ju förr hetat *irfirrjan* (hvaraf *irrfirren*, ej *-ên*), *gahirzjan*.

Vi hafva funnit, att Grimms[1]) invändningar mot giltigheten af den uppfattning, som redan på fornnorsk ståndpunkt påträngde sig oss och som äfven på fhty. synes ega tillämpning, samtliga sakna all kraft[2]). Skrida vi nu till en noggrannare pröfning af det faktiska förhållandet i fhty., skola vi emellertid finna en påfallande olikhet mellan ifrågavarande fall af öfvergång från *e* till *i* och det vanliga *i*-omljudet.

Vid granskningen af de älsta fhty. språkminnesmärken skola vi nämligen finna, att, då öfvergången från *e* till *i* är fullständigt genomförd (utom framför *l* + kons. [jfr not. [2]), [4]), [6]) s. 156], hvarom längre fram) i alla de fall, då det inverkande *i* är ursprungligt eller kan anses hafva uppstått på gemensamgermanisk ståndpunkt, det vanliga *i*-omljudet däremot här är i sin första början. Det är redan förut väl kändt, att fhty. visar oss den skiljaktigheten mot fno. i fråga om det vanliga *i*-omljudet, att,

---

[1]) Äfven Holtzmann uppkastar (Ad. Gr. I, 2, s. 18) frågan om *i* såsom *i*-omljud af *e* och kommer till samma slut som Grimm.

[2]) Det förtjänar påpekas, att dessa nu granskade grunder bestämde Grimm för åsigten, att fhty. *i* vore äldre än *e*. Se hans yttrande (a. s. s. 82).

då detta i fno. redan i de älsta skriftliga[1]) urkunder är fullständigt genomfördt, det däremot i fhty., hvars skriftliga språkminnesmärken räcka vida längre till baka i tiden än fornnorskans, historiskt utvecklar sig inför våra ögon, från att i de älsta urkunderna förekomma mera sparsamt och blott verkande på *a* (och *o*) till att slutligen i mhty. blifva en genomgripande och mångsidigt verkande ljudlag[2]).

Det har redan blifvit påpekadt, att pres. ind. sing. 2 och 3 pers. af starka verb af 1 och 2 klassen (indelningen enligt Wimmer) utan undantag ha *i*. Mot talrika sådana former i de älsta fhty. språkminnesmärkena, såsom Sanktgallen-vokabularen (SG. Vok.; sättes af Graff I, LXV, till 7:de årh.[3])) de s. k. keroniska glosorna (gl. K.), Paris-glosorna (Pa.), Reichenau-glosorna (Ra., alla dessa enligt Müllenhoff och Scherer, DM.[2] s. 520, affattade omkring 781), hos Isidor (slutet af 8:de eller början af 9:de årh.[4])) m. fl., finner man sådana presensformer utan omljud som *faris* (Is.), *farit* (8:de årh.), *hafit* (Pa.), *plazit* (Sg. Vok.), *sachit* (gl. K., Pa., Ra.), *scaphit* (Pa.), *skapit*

---

[1]) Däremot fins ännu intet omljud i de älsta nordiska runinskrifterna (med det 24-teckniga futhark). Jag erinrar om sådana former som *-gastiʀ dohtriʀ, holtingaʀ*.

[2]) Rörande omljudets utveckling i fhty. se Grimm, Gr.[2] I, 79—80, Müllenhoff och Scherer, *Denkmäler deutscher poesi und prosa aus dem VII—XII Jahrhundert*, zweite Aufl., Berlin 1873 (DM.[2]) s. XXXII, äfven Holtzmann, Ad. Gr., I, 2, s. 16, E. Sievers, *Tatian*, Paderborn 1872, s. 29, och flst. — Några intressanta data till *i*-omljudets historia meddelas i det nyutkomna arbetet SG. SD. (jfr s. 146, not. 1) af Henning. Man finner däraf, att i SG. Vok (enligt Henning, a. st. s. 147, förf. mellan 760—765) icke omljud underkastadt *a* förhåller sig till genom *i*-omljud uppkommet *e* såsom 18:14 (a. st. s. 85, 146); vidare att till år 757 i tyska uttryck och namn i 8 latinska Sanktgallen-urkunder intet genom *i*-omljud uppkommet *e* förekommer (mot 18 *a* framför följande *i* och *j*), mellan 757—776 *a:e* = 8:5, 778—783 *a:e* = 16:18, 785—802 omljudet blir regel, efter 803 kvarstående *a* är sällsynt undantag (a. st. s. 110—112). — Om *i*-omljudets inverkan på *o* se här längre fram.

[3]) Jfr. dock förra noten!

[4]) Enligt K. Weinhold, *Die altdeutschen Bruchstücke des Tractats des Bischof Isidorus von Sevilla de fide catholica contra Judæos*, Paderb. 1874, s. 90 (detta arbete anges af mig i det följande med Weinhold, Is.).

(8—9 årh.), *trakit* (Pa.). Men det är icke blott i detta fall, som en sådan skillnad mellan dessa båda företeelser — öfvergången från *e* till *i* och det vanliga *i*-omljudet — visar sig. I SG. Vok., där *i*-omljudet af *a* till *e* icke på långt när är genomfördt [1]), finner man *cinni* [2]) (jfr lat. *gena*), *driscila* (jfr. *dresca*), *himil* (af **hemil*, gr. *καμάρα*, Fick W.[3] III, 64), *wildi* [3]) af *weldja-*), *wille* (till ett ursprungligt **veljan*, jfr lat. *velle*), men ingen form med framför *i* bibehållet *e* [4]) (se Graff I, LXV—LXVII, där vokabularen finnes aftryckt). I Paris- og Reich.-glosorna, där likaledes *i*-omljudet af *a* till *e* ingalunda är genomfördt, träffas (se Graffs *Diutiska*, 1 Band, Stuttgart und Tübingen 1826, s. 128—280): *fillen* (= *filljan*, fno. *filla*; däremot *fel*), *mihil*, *milti*, *mittila*, *mittemo*, *pittenti* (*-tj-*), *quimi*, *quiti*, *quitic*, *siki-* (i sammansättningar såsom *sikihelm*, *sikinunft* m. fl.), *stilli*, *stillida*, *wicki* (af *wec*; jfr fno. *viggja*, gen. plur. af *vigg*), *willic* [, *pilicrim* af *peregrinus*] [5]); några säkra undantag härifrån finnas ej (se

[1]) Jfr noten 2 sid. 154.

[2]) I sådana fall som detta kan öfvergången från *e* till *i* vara framkallad antingen af följande *i* (*j*) eller af den dubbla nasalen, som, såsom kändt är, i alla germanspråk gärna framkallar *i*. Som emellertid denna senare ljudutveckling ej är gemensamgermanisk (obs. fno. *renna*, *brenna*, fnfra. *ana-gen* m fl.; jfr ock Bezzenberger, A-Reihe s. 27—28) och därför, såsom man längre fram i denna afhandling skall finna, är yngre än den af mig här ofvan behandlade ljudöfvergång, upptager jag bland exemplen på denna senare äfven sådana fall som *cinni*, fno. *minni* o. d.

[3]) Det kan här anmärkas, att fno. *villr* säkerligen ock är en *ja*-stam (= *vilþja*) liksom de got. (*vilþeis*), fhty. och fs. formerna; Fick hänför (W.[3] III, 296), säkert orätt, fno. *villr* till att **veltha*. På samma sätt är fno. *mildr* en *ja*-stam; jfr fhty. *milti*, fs. *mildi*, ffris., ags. *milde*, äfvenså got. **mildeis* till den uppvisbara pluralformen *mildjai* (Fick har oriktigt, W.[2] 835, W.[3] III, 235, en got. grundform *mild-a-s* och Heyne ännu i 6:te uppl. af *Stamms Ulfilas* (1874) nom. *milds*; Schlueter, *Die mit dem Suff. ja gebildeten deutschen Nomina*, Göttingen 1874 (D. Nom. mit *ja*-gebild.), s. 43, anger däremot riktigt ett gotiskt *mildja-*.

[4]) Om *epani* se längre fram.

[5]) Jag har icke ofvan upptagit det i Ra. 1 gång förekommande *krihisc* mot *chrehisk* i Pa. af *chreah*, plur. *chrechi* (Pa.). Formen *krihisc* måste nämligen betraktas som oregelbunden, då *chreh-* har långt *e* — jfr got. *krêks*, ags. *crêcas*, *crêcisc**) (enl. Grein); om den fhty. brytningen *ea*

*) Jag tillägger, att äfven ffris. *Kreka-* (*lond*), där äfven den svårförklarliga tenuis återfinnes (formen är hämtad från M. de Haan Hettema, *Idioticon Frisicum Friesch Latijnsch-Nederlandsch Woordenboek.* (H. II.) Leuwarden 1874), sannolikt har *ê*.

härom längre fram). Förutom nu anförda ex. finner man vidare i Hildebrandslied (8/9 årh., DM.[2] 256) *hilti-*, *hiltiu*, *sippan* (jfr fno. *sifjar*); i Muspilli (början af 9:de årh., DM.[2] 264) *likkan* (fno. *liggja*), *mitti*, *muspilli* (jfr fno. *spella*), *suilizôt* (jfr ags. *svelan*); hos Isidor *chi-nist* (fem. *i*-stam, jfr. *nesan*), *sitzan*, *sipbea*, *willo*[1]); i de Reichenau-glosor, som af Graff i Diutiska I, 491—533 aftryckts och angifvas med Rb. (från 9:de eller 8:de årh.), : *antsidillun* (däremot *sedal*), *frauildi* (= *-fildi*), *kihilmi*[2]); hos Tatian (andra hälften af 9:de årh.[3]): *fillîn*[4]) *ligiri* (men *legar*), *milten* (= *miltjan*), *miltida*, *skifilîn* (men i Tat. alltid *skef*), *gi-stimni* (men *stemna*, *stemma*), [*trisiwen* men *treso*][5]); hos Otfrid (9:de årh.) *gift*, *wist* (fem. *i*-stammar; jfr *geban*, *wesan*), *thiggen* (= *thigjan*), m. fl. Utom nu anförda exempel kunna ytterligare nämnas: *crippja*, *digî* (till *thiggen*), *dritto*, *gibili*, *gibilla* (men *gebal*), *milzi* (fno. *milti*), *minni*, *nift* (fem. *i*-stam), *niftila* (men *nevo*), *rippi* (fno. *rifja-*) mhty. *sigelen* (= **sigljan*, fno. *sigla*, *-ld-*, däremot *segal*; mhty. har ock *seglen*, fhty. (12 årh.) *segelen* = **seglôn*, jfr ags. *segeljan*, *-ôde*), *sigirôn* (af **sigis*), *snillî*[6]) (men *snellêr*), *spildî*, *spildan* (= **spildjan*, jfr fno. *spilla*, *-lt-*, men *spella*, *-að-*), *stilli* (adj.), *stillen* (*-lljan*),

---

för *ê*, analog med *oa* för *ô*, se T. Jacobi, *Beiträge zur Deutschen Grammatik*, Berlin 1843 (Beitr.), s. 120—121, samt Holtzman, Ad. Gr. I, 1, s. 252 —, hvilket *ê* eljest icke, liksom i älsta fhty. inga långa vokaler, är underkastadt inverkan af *i*. Också heter ordet öfver alt eljest *chrehisc* eller med brytning *chriechisc*, *kriahhisg*.

[1]) Om *hôh-setli* se längre fram.

[2]) Om *snelli*, *nestiline* se längre fram.

[3]) Enligt E. Sievers, Tat., s. 1.

[4]) Eljest *fellîn*, hvarom se längre fram.

[5]) Sievers uppger (Tat. sid. 2), att i «*urrëstî*» *e* står för äldre *i*. Att här till och med ursprungligt *i* (jfr *rîsan*, *rais*), oaktadt följande *î*, skulle öfvergått till *e* förefaller ej sannolikt. Jag förmodar, att *urrestî* är = *urrêstî* af **urreistî*, jfr fhty. *hlûtreistî* och fno. *uppreist* (*f*). Ett annat ex. på *-êst-* för *-eist-* finnes hos Tat., nämligen *wêst* för *weist*; andra ex. på *ê* för *ei* hos Tat. anföras af Sievers, Tat. s. 47.

[6]) Så tolkas af Graff (VI, 847) väl med rätta det i gl. K. förekommande *unsilli*, inbecillia. Eljest är *snelli* den vanliga formen (Ra. ha med samma skriffel som gl. K. *unselli*), hvarom längre fram.

sizzida[1]), *stihhil* (jämte *stechal*), *thili* (jfr fno. *þili*), *wibil* (jfr fno. *-yfill*), *wift* (fem. *i*-stam[2])), *wiftjan* (jfr med dessa tre ord *weban*), *winni* (jfr fno. *vin*, *-jar*), m. fl.

Af jämförelsen med det vanliga *i*-omljudet finna vi, att den öfvergång från *e* till *i* på grund af inverkan af följande *i* och *j*, hvarpå vi nu för fhty. anfört talrika exempel, åt minstone måste anses hafva tagit sin början vida tidigare än det vanliga *i*-omljudet. Ja, af hvad hittils uppvisats, skulle man vara frestad att tro, att den förra ljudöfvergången äfven vore afslutad före den senares inträdande och sålunda kronologiskt fullkomligt skild från denna. Detta vore naturligtvis ett vigtigt hinder mot det antagande, som jag ofvan på negativ väg, genom vederläggande af Grimms argumenter, funnit sannolikt, nämligen att ifrågavarande öfvergång från *e* till *i* stode i så nära samband med det vanliga *i*-omljudet, att den borde uppfattas som en underart, som ett fall af detta. Emellertid skola vi i det följande finna, att tydligt förmedlande länkar mellan den älsta öfvergången från *e* till *i* och den senare inträffade från *a* till *e* (*ä*) kunna uppvisas, att sålunda den förra verkligen står i nära samband med den senare samt är den första yttringen af en omfattande germanisk ljudlag, som utan afbrott i utvecklingen sedermera röjer sig i öfvergången från *a* till *e* o. s. v. — Jag lemnar nu tils vidare det fhty. språkområdet.

---

[1]) Det äfven förekommande *sezida* står för *sazida* (*casacida* fins i Pa.); jfr. *ligida* (= **legida*) och *legida* (= **lagida*).

[2]) Med hänsyn till *i*-stammar må anmärkas hvad Heinzel (NfrGS. s. 52) yttrar: »Unter den *i*-Stämmen gibt es, soviel ich sehe, gar kein sicheres Beispiel einer blos auf *e* erhöhten [enl. den af mig nyttjade terminologi = försvagad] *a*-Wurzel». Bezzenberger anför emellertid (A-Reihe s. 29) formen »(heim-)uuest» från Cod. P. af Otfrid. Den verkligen en gång förekommande formen är *heimuuesti* (se Kelles Otfrid s. 59), således en kasusform med *i*. Att här gammalt *e* skulle kvarstå, då eljest i fhty. *i* genomgående är att träffa äfven i kasusformer med bortfallet *i* (såsom nom., ack., sing.) samt äfven *i* är att finna i samtliga germanspråk i hithörande ord, synes mig i hög grad osannolikt. Jag kan i *-westi* ej se annat än ett skrif- eller läsfel. — Se för öfrigt angående de feminina *i*-stammarne här längre fram.

Jag öfvergår nu till *fornsachsiskan* (fs.), under hvilket namn jag äfven inbegriper språket i Cod. Cotton. af Hêljand[1].

Först må framhållas, att öfvergången från *e* till *i* i pres. ind. sing. 2 och 3 pers. af starka verb är, liksom i fhty., fullständigt genomförd i den fs. munart, hvari Cod. Monac. af Hêljand är skrifven. Detta är redan af Grimm (Gr.² I, 890) anmärkt, äfvenså af Heyne[2]. I Cod. Cott. finnes ett fall af *e* för väntadt *i*, hvarom längre fram. — Här är nu att märka samma förhållande som i fhty., nämligen att *i*-omljudet af *a* till *e* ingalunda är genomfördt i samma former af starka verb med *a* till presensvokal, t. ex. *farid*, *spanid*, *fallid*, m. fl. (Se Heyne, As.-Anfr. Gr. s. 10).

Af andra ex. på öfvergången från *e* till *i* genom inverkan af följande *i* och *j* finnas följande i Hêljand: *biddjan* (men *beda*, *gibed*), *filljan* (*fel*), *fiterjôs* (men *feterôs*), *gibidig* (*geban*), *hild*, *kribbja*[3]), *liggjan* (*legar*), *midde*, *middja*, *middil*, *mikil*, *mildi*, *minnja*, *quidi*, *sibbja*, *gisidli* (men *sedel*), *sittjan* (part. *gisetan*), *stilli*, *stilljan*, *thiggjan*, *thriddjo*, *giwideri* (*wedar*), *willjo*, *willig*, *willjan* (preter. *welda*, hvaraf *wolda*; Cod. Cott. har *welljan*, hvarom längre fram), *wigg*, g. pl. *-jo*. I den munart, som återfinnes i Cod. Mon., känner jag blott ett fall med *e*[4]) för väntadt *i*,

---

[1]) Anses af Heyne vara nederfrankiska (Se *Zeitschrift für Deutsche Philologie* v. Höpfner und Zacher, I, 288 f.), af Paul vare »eine Übergangsstufe zwischen dem Fränkischen und Sächsischen» (Bartsch *Germania*, Bd. 19, s. 212), af Braune (P.-B., Beitr. I, s. 13) »viel enger mit Sachsen als mit Franken» förbundet.

[2]) I *Kleine altsächsische und altniederfränkische Grammatik*, Paderb. 1873 (As.-Anfr. Gr.), s. 10, 40. — För jämförelse med fhty. (jfr. ofvan s. 153) kan det vara af intresse att iakttaga, att i fs. äfven i 1 pers. pres. ind. sing. *e* framför *u* gått öfver till *i*, men att däremot i imperat 2 pers. sing. den, af mig här förut såsom analogibildning uppfattade, motsvarande öfvergången ej är fullständigt genomförd. Flere ex. med *e* anföras af Heyne (a. st. s. 11).

[3]) Finnes i Hêl. v. 407; uteglömdt i Heynes glossar, som jämte glossaren till Heynes *Kleinere Altniederdeutsche Denkmähler*, Paderborn 1869 (Kl. and. D.) är den källa, hvarur jag hämtat alla ofvan anförda fs. ord.

[4]) Som ett sådant fall kan jag icke anse det af Heyne för tre ställen angifna *stemniá* för det eljest vanliga *stemna*, i Cott. äfven *stemma*. Att här en verklig afledning på *-ja* föreligger kan jag nämligen icke tro.

nämligen *mudspelli*, hvarom längre fram. Från andra fs. urkunder, aftryckta hos Heyne, Kl. and. D., må följande ex. på ifrågavarande öfvergång af *e* till *i* anföras: *nimid* (jfr. *νέμος*, se Grimm, Deutsche Mythologie 3 Ausg., Göttingen 1854, s. 614; Fick, W.[3] I, 649), *of-liges, scilling* (väl till *skellan*), *wivil, wildi.*

Från de *fornnederfrankiska* (fnfra.) språkminnesmärken, som af Heyne i Kl. and D. anföras, är följande att meddela. De ofta nämda presensformerna ha *i*[1]); dock finnes ett fall med *e*, hvarom längre fram. Andra ex. på öfvergång af *e* till *i* framför *i* och *j* äro: *biddjan* (men *gibed*, *bedôn*), *bivida* (men *bevunga* jämte *bivunga*), *befillit* (part. prt.; men *vel*), *midda*, *middi*, *middilôn*, *mikil*, *mildî*, *sigi-*, *gewidere*, *â-wigki*, *willjan*, *willjo*, *-ig*. Intet fall med kvarstående *e*[2]), utom nämda presensform, har jag i fnfra. funnit.

Jag går nu att undersöka förhållandet i *fornfrisiskan* (ffri.)[3]). Vi möta här en vigtig afvikelse från fhty., fs. och fnfra., i det att 2 och 3 pers. pres. ind. sing. af de här afsedda starka verb i regeln ha *e*, ej *i*. Grimm uppger (Gr.[2] I, 911) oriktigt, att

---

Häremot tala dels de öfriga germanspråkens vittnesbörd: got. *stibna*, fhty. *stemna* och *stemma* (båda formerna hos Tatian, se ofvan), (*stimna* och *stimma*), ags. *stefn, stemn*, fsve. *stæmna*, dels osannolikheten af att *e* skulle ha kvarhållit sig ej blott framför följande *i*, utan ock framför *m* med följande *n*, då munarten i Cott. t. o. m. har fått *i* framför enkelt *m* (så alltid *niman*). Jag tror mig därför med tämlig visshet kunna antaga, att *stemnia* blott är en felskrifning eller felläsning för *stemma* (man ihågkomme likheten mellan *m* och *ni* i handskrifter!). — Hvarför Kelle (Otfr. II, 235) räknar fhty. *stimma* till *jâ*-stammar, förstår jag ej, om det ej skett med hänsyn till den fs. formen.

1) Exemplen finnas samlade hos P. J. Cosijn, *De oudnederlandsche Psalmen*, Haarlem 1873 (Oudndl. Ps.), s. 24.

2) Hit räknar jag nämligen ej det af Heyne (Kl. and. D.) och Cosijn (Oudndl. Ps. s. 6) såsom starkt neutrum angifna *ana-genni*. Denna form är nämligen uppenbarligen dativ af det äfven förekommande *ana-gen* (*ab initio* öfversättes med *fan anagenni*). — Om ordet *felis* se längre fram.

3) Mina källor härför äro, utom Heyne (Ag. Gr.) och Grimm (Gr.), K. v. Richthofen, *Altfriesisches Wörterbuch*, Göttingen 1840 (Afr. W.), Haan Hettemas här förut anförda ordbok samt Rasks frisiska grammatik, hvaraf jag blott haft en holländsk öfversättning (*Friesche Sprachleer v. R. Rask — — vertald door* M. Hettema, Leuwarden 1832) till hands.

förhållandet är det samma som i fhty. och fs. Rask har däremot till böjningsmönster *jeve*, *jefst*, *jefth* (Fr. Spr. s. 92), och Heyne anger (Ag. Gr.[3] 66), att växlingen mellan *i* och *e* här «ist verschwunden». Som det ex., den sistnämde anför, har *r* efter *e* och detta, såsom vi längre fram få se, är ett undantagsfall, hvarpå allmänna slutsatser icke få grundas, har jag ansett mig böra genomgå samtliga de af Richthofen och Haan Hettema upptagna hithörande starka verb och härvid öfver alt funnit *e* såsom rotvokal med undantag af några verb, hvilkas inf. äfven eller uteslutande har *i*, såsom *brita*, *ita*, *nima* (äfven *nema*), samt af det en gång förekommande *swilith*, 3 pers. pres. ind. sing. af *swella*, såsom Richthofen med stöd af nyfri. och andra germanspråk anger den i ffri. ej förekommande infinitivformen. Måhända har man i detta *swillith* — såsom man naturligtvis bör läsa — att se en kvarstående lemning af det äldre språkskicket. Så skulle jag ock vara böjd att fatta presensformen *nimth* — andra urkunder ha med bibehållet ändelsens *i*: *nimith* — i Rüstring-handskrifter. Dessa ha nämligen, enligt Richthofen Afr. W. s. 952, i infin. blott *nema* — andra urkunder ha *nima* — och i gerund. *nemande* (3 ggr.) oftare än *nimande* (2 ggr.) samt i pres. ind. plur. alltid *nemath* mot alla andra handskrifters *nimath*. Det synes då icke vara för djärft att antaga formen *nimth*, som städse har *i*, här vara en ålderdomlig form, hvars *i* uppkommit genom inverkan af följande ändelsens *i*. Det bör särskildt märkas, att urkunderna från Rüstringen visa oss ffri. i dess ålderdomligaste form (jfr. Heyne, Ag. Gr.[3] 64), samt att äfven *swilith* förekommer i en Rüstring-urkund. Emellertid, om man ock ej vill anse dessa båda, hvarandra belysande, fall såsom tillräckligt bevisande, torde dock intet tvifvel böra råda därom, att ifrågavarande presensformer med *e* i ffri. först genom en nyare analogibildning (efter 1 ps. sg.[1]), hela plural. samt infin.) ha fått sitt *e* i st. f. äldre,

---

[1]) I ffri. är nämligen, liks. i ags., fno., *e* här antagligen det äldre kvarstående ljudet, som ej, såsom i fhty., fs., öfvergått till *i*.

åter af *e* genom inverkan af ändelsens *i* uppkomna, *i*. Härför tala, utom a) de nyss anförda båda fallen, b) den mycket tidigt utvecklade öfvergången från *e* till *i* i detta läge i fhty., fs., fnfra., c) den i ffri. uppvisbara nyare analogibildningen i motsvarande verbalformer af starka verb med *a* till rotvokal i infin., i det att här *i*-omljudet af *a* till *e* i det närmaste försvunnit[1]), d) analogin med verb af *u*-klassen, hvilka i ffri. hafva annan vokal i 2 och 3 pers. sing. än i 1 (ex. *kiase*, *kiosest*, *kioseth*, se Heyne, Ag. Gr.[3] 213), e) det för fno. och fsve. nödvändiga antagandet af en dylik analogibildning (i fsve. äfven med hänsyn till *i*-omljudet af *a*), samt i synnerhet *f*) utvecklingen i ags., där analogibildningen för våra ögon inträder, hvarom straxt i det följande. Det torde icke kunna nekas, att denna nu antagna analogibildning i ffri. väl kunnat hinna genomföras under den tidrymd af omkring 600 år, som skiljer de älsta fhty. och ffri. språkminnesmärken från hvarandra i tiden.

Undersöka vi nu förhållandet med inverkan af *i* och *j* på föregående *e* inom andra ordbildningar, så skola vi äfven där, såsom kunde vara att vänta i ett jämförelsevis så ungt språk

---

1) Spår af det äldre språkskicket med *i*-omljud i dessa former förmodar jag i de ofta förekommande presensformerna *fereth, ferth* (jämte *fareth, fart*) till den allmänna infinitiven *fara* (blott 1 g. *fera*), pres. plur. *fareth*, pres. konj. alltid *fari* (*fare*), i *gength*, *genth* (flere ggr. förekommande) till plur. *gungatii*, infin. *gunga* (aldrig **genga*), *get*, *geith* till plur. *gad*, infin. *gan*, vidare i synnerhet: *kemth*, *kempth* (ofta förekommande) till plur. *komath*, *kumath*, konj. *kome*, *kumi*, infin. *koma*, *kuma* (aldrig **kema*), där *e* i presensformerna är *i*-omljud af *u* (jfr. ofvan s. 16). Heyne är (Ag. Gr.[3] 213), under hänvisning till participialformer som *ferin*, ej böjd att uppfatta *e* i presensformer, sådana som de anförda, såsom uppkommet genom *i*-omljud, utan han förmodar det vara att tillskrifva en «vocaldepravation». I *ferin* (2 ggr. i Rüstring-urkunder; en gång *feren*, annars *faren* i andra urkunder), *gengen* (*gendzin* m. fl. former jämte *gangen*), *kemin* (*kimin*, jämte *kommen*) ser jag emellertid liksom i *stelin*, *beren* (äfven i Rüstr.-urkunder; andra ha *boren*) m. fl. participialformer (jfr. Heyne, Ag. Gr.[3] 67) fall af sporadiskt *i*-omljud (jfr. i fhty. de ofvan s. 150 anförda svaga substantivformerna *nemin*, *scedin*, *henin*), som man för öfrigt måste antaga till förklaring af *hlepen* = *hlêpen* och det i Rüstr.-urk. förekommande *hrepen* (eljest *hropen*, *ropen*) = *hrêpen* (Heynes försök, a. st. s. 213, att förklara dessa former är misslyckadt: ags. *hrêpan* är väl svag form; *ê* = *au* blott vid *i*-omljud liksom i ags., hvilket hos Heyne, Ag. Gr.[3] s. 57, 79, är förbisedt, oaktadt de tydliga ex.)

som den af oss kända ffri.[1]), finna många uppenbara nybildningar, men äfven talrika spår af en äldre genomgripande inverkan af *i*, *j* på föregående *e*. Ex. på detta senare äro: *bidda* och *bidia*, *cribba*, *filla*, *bivinge* (men *beva*), *lidzia*, *lippa* (af ett **lepja*; se Fick, W.[3] III, 266), *midde*, *middel*, *milde*, *milte*, *minne*, *minnia*, *nift*, *rib* gen. *ribbis* (fhty. *rippi*), *sibba*, *bisibbeth*, *sitta* (part. *seten*), *wigge* och *widzie* (men *wega*), *wilde*, *willa* (subst. m.), *willa* (vb., pret. *wilde*, *welde* och *wolde*). Af här anförda ord ha emellertid några äfven former med *e*; så heter *midde* i en sen urkund *medda*, gen. *ribbis* heter ock *rebbis*, g. plur. *rebba* (båda formerna i samma handskrift som *medda*), nom. *rib* har i en handskrift i ack. formen *reb* (i samma munart, den vesterlauverska, som de förra formerna med *e*), *willath* (pres. ind. plur.) har äfven formen *wellath* (om detta verb se här längre fram). Dessa dubbelformer med *e* äro uppenbart yngre bildningar liksom äfven följande blott med *e* förekommande ordformer enligt alla andra germanspråks vittnesbörd måste anses som nybildningar för äldre former med *i*: *thredda* (jfr. den sällsyntare formen *medda* för *midde*), den enda förekommande formen för ett äldre **thridda* [germanisk grundform *þridja*-[2]), såsom längre fram skall visas]; *ieft* (af *geva*; grundform *gifti*-); *ledza*, 1 gång förekommande för det eljest allmänna *lidza* (= *ligja*), *lidzia*; samt möjligen några fler (några fall med *e* för väntadt *i* uppfattas här längre fram på annat sätt). Att

---

[1]) Heynes yttrande (Ag. Gr.[3] s. 2) att ffri. »den altertümlichen Formen des Althochdeutschen vom zehnten und eilften Jahrhundert gleichsteht», innebär såsom man lätt finner en stor öfverdrift.

[2]) I plattyska urkunder från 15de årh. finnes formen *derde* (se Richthofen, *Friesische Rechtsquellen*, Berlin 1840, s. 5, 35 och ofta) med af det omsatta *r* framkalladt *e*. Nyholländskan har äfven denna form (jfr. med hänsyn till omsättningen af *r* nyeng. *third* men ags. *þridda*; rörande former med omsatt *r* i andra indoeur. språk se Fick, W.[3] III, 141). Med detta *e* för äldre *i* framför *r* kunna jämföras ffri. *kerke*, nyholl. *Kerk* (nyhty. *Kirche*), ffri. *kersten* (kristen) m. fl. — Jag tillägger, att enl. en tolkning af en svårt misshandlad glosa i lex salica (af H. Kern, *Die Glossen in der Lex Salica und die Sprache der Salischen Franken*, Haag 1869 (Gl. d. LS.), s. 149) skall redan där formen *therthea* förekomma.

här *e* ånyo utvecklat sig af *i* göres ytterligare sannolikt däraf, att i ffri. ofta t. o. m. ursprungligt *i* öfvergått till *e*, såsom i *fretho* (*frethe, ferd*, äfven (enl. H. H.) *farda*[1])), hvilket ord, eget nog, alltid har *e* i ffri.[2]), *efrethe* (adjektivisk *ja*-bildning), *frethia* (jämte *frithia*), *lest* (jämte *list*; jfr Fick, W.[3] III, 272), *and-lete* (till ett germ. *vlîtan*, *vlait*), *leth* (jämte *lith*; se om detta ord s. 151 noten), *snethen* (partic. af *snitha*), *skeria* (jämte *skiria*, got. *skeirjan*), *thre* (allmänt för *thrî*; i dessa bägge sista ord har t. o. m. ursprungligt *î* gått öfver till *e*), *weta* (1 g. för det eljest vanliga *wita*), *wedwe*[3]) (1 g. för det eljest vanliga *widwe*), m. fl.[4])

---

[1]) I ffri. förekommer nämligen ofta samma öfvergång från *e* till *a* framför *r*, som jag ofvan (s. 7 n. 1) uppvisat för fsve. och nysve. Andra ex. från ffri. äro *bara* (jämte *bera*), *farsch* (jämte *fersch*), *iaria* (jt. *ieria*, fhty. *gerôn*), *karke* (jt. *kerke*), *warva* (jt. *hwerva*). — Till ytterliga belysning af de svenska hithörande ordformerna, *hvarje*, *kvar*, *kvarn*, (natt-) *vard*, *vara*, *varda*, kan det här förtjäna anföras, att äfven i nyare plattyska munarter denna samma inverkan af *r* är vanlig. Så har Klaus Groth (holsteinsk munart): *bar* (nhty. *Bär*), *barg* (bärg), *bark* (björk), *hart* (hjärta), *kark* (kyrka), *parmtik* (perpendikel), *wark* (verk), m. fl. hithörande ord; och i meklenburgska munarten är denna öfvergång från *-er-* till *-ar-* genomgripande (dock ej framför *rl*, *rn*, *rd*), enl. Nerger, *Grammatik des meklenburgischen Dialektes älterer und neuerer Zeit*, Leipzig 1869, s. 119. Äfven nyholländskan öfverflödar af på detta sätt ombildade ordformer, t. ex. *Aarde* (nhty. *Erde*), *aardsch* (ffri. *erdsch*, nhty. *irdisch*), *barsten* (jämte *bersten*), *Harsen* (jt. *Hersen*, hjärna, till formen = hjässa), *Hart* (hjärta), *karnen* (jt. *kernen*, tjärna), *Staart* (stjärt). T. o. m. gotiskan har två hithörande fall i lånorden *karkara* (lat. *carcer*) och *lukarn* (lat. *lucerna*), så framt ej denna öfvergång skett redan på ital. botten, där den är allmän (jfr J. Storm i *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, T. II, flst.).

[2]) Äfven andra germanspråk ha i detta ord ofta *e*; så fnfra. 1 g. *frethu* (eljest *frithu*), ags. *freðo* (jämte *friðo*, *freoðo*, *frið*), fhty. *-fredus* ofta i namn, liksom *freda*, *fredus* allmänt i latinska urkunder. Denna så allmänna och tidiga förekomst af *e* oaktadt följande *u* — i fno. dock alltid *i*: *friðr* (stam *friðu-*) — kan väl väcka betänkligheter mot antagandet af *i* som ursprungligt i detta ord, som dock är allmänt (se Fick, W.[3] III, 190, Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, IV, 1, s. 181—2, Leo Meyer, GS. s. 73). Skulle icke ordet kunna höra till den sanskritska √ *prat*, utbreda (enl. Fick, W.[3] I, 148)?

[3]) Att *i* i detta ord är ursprungligt se Fick, W.[3] III, 305.

[4]) Jfr Bezzenberger, A-Reihe s. 17.

Det återstår nu att undersöka förhållandet i *anglosachsiskan.* I de älsta ags. språkminnesmärken finna vi öfvergången från *e* till *i* i 2 och 3 pers. pres. ind. sing. af starka verb redan fullständigt genomförd (jfr. Grimm, Gr.[2] I, 763—64), enligt March såväl i de i poesi vanliga fullare formerna (*-est*, *-eð*) som i de i prosa vanligare sammandragna formerna (*-st, -ð*). Men jämte dessa äldre former finnas ock yngre med *e* till rotvokal (t. ex. *drepest, -eð, etest, -eð*), enligt March[1]) (Ags. Gr. s. 97) i följd af «a later conformation with the other persons» (nämligen 1 pers. sing.[2]) och hela plur.)[3]). Här finna vi altså en nybildning, som visar en märklig motsvarighet till — och därigenom bekräftelse på — den af mig här först antagna utvecklingen i fno. och ffri. — Se här längre fram mera om dessa ags. verbalformer.

Äfven i andra ordformer finnas talrika spår af inverkan af *i* på *e* i ags. Efter Ettmüller[4]) och Grein[5]) må följande ex. anföras: *biddan* (*beden* i part.), *crib* (stam *cribja*), *cwide*, *gift*, *gilde*, *hild* (*ja*-stam urspr.), *licgan* (men *leger*), *lippa*, *micel* (och *mycel*), *midd*, *middel*, *milde*, *milte*, *nift* (men *nefa*), *ribb*, *rignan* (äfven *rînan*, *-de*; men *regnjan*, *-ôde*, = fhty. *reganôn*), *Scilfingas* (men *scelfe*), *scilling*, *sibb*, *sige*, *sigor* (af **siger*, äldre *sigis*), *sittan* (part. *seten*), *spillan* (*-de*), *stiht* (för *stift*, väl hörande till samman med *stef-n*), *stille*, *wicg*, *wifel*, *willan* (pret. *wolde* af *welde*), *wist*, *þicgan* (part. *þegen*, subst. *-þegn*), *þignen* (= *þignîn*; däremot *þegn*), *þridda*. Hithörande former med *e* för *i*, ehuru säkert icke många, kunna kanske uppvisas[6]) — Ettmüller anför till ex.

---

[1]) F. A. March, *A Comparative Grammar of the anglo-saxon language* (Ags. Gr.), New-York 1873.

[2]) Denna har näml. i ags. liksom i ffri., fno. af gammalt *e*. Det har sitt intresse att se, att de tre germanspråk, som förlora *i* i 2 och 3 pers. sing., också i nämda hänseende äro hvarandra lika.

[3]) Jfr. ock Holtzmann Ad. Gr. I, 2, s. 18.

[4]) *Lexicon Anglosaxonicum*, Quedl. 1851.

[5]) C. W. M. Grein, *Bibliothek der angelsächsischen Poesie*, B. III, IV, Glossar I, II, Cassel & Gött. 1861, 1864 (Grein).

[6]) Hit höra ej de adjektiviska *ja*-bildningarna *-gete, trede*, som af Grein så angifvas, men väl äro = *gête* (= *gâtja-*, jfr. fno. *gætr*), såsom ock Heyne

regnan-, *-de* jämte *rignan* — men sådana äro utan tvifvel nybildningar. — — Jag påminner här om, att i verb med pret. på *-ôde* infinitivens *j* icke verkar *i*-omljud (ex. *taljan*, *hopjan*) och i full öfverensstämmelse härmed icke häller inverkar på föregående *e*, t. ex. *helmjan*, *veðrjan*, *þegnjan*. Orsaken härtill är uppenbarligen den, att dessa former icke funnos i denna gestalt vid tiden för *i*-omljudet [1]).

---

i glossaren till Beówulf skrifver, *trêde* (= *trâdja-*, jfr. pret. plur. *trædon* af ags. *tredan*, samt sva. vb. *trædan*); så väl ock *breme* = *brême*, *bræme* (jfr. fhty. *breman bram *brâmumês*), (eâdh-) *bede* = *bæde*. Godkännes denna förklaring, så förfaller Schlueters anmärkning om de tre förstnämda (DNom. mit *ja* gebild. s. 14), att de genom sin vokal afvika från öfriga primära bildningar, och är *bede* icke, såsom Schlueter (a. st. s. 57) anger, sekundär bildning till got. *bidâ-* f.

[1]) En svår fråga är åter den, af hvilka äldre former dessa afgjordt nyare bildningar utvecklat sig. Det vanligaste antagandet är, att de stå för **talôn*, **helmôn* genom analogibildning efter *nerjan* o. d. (Så Grimm, Gr.[2] I, 907 [i *Neuer verm. Abdruck, besorgt v.* Scherer, Berlin 1870, är tillagdt om detta *j*: »es ist unorg. weil es keinen umlaut zeugt»] Heyne, Ag. Gr.[3] 206; jfr Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, s. 222, äfven rörande fs. s. 165, 170). En helt ny uppfattning är framstäld af Begemann, *Zur Bedeutung des schwachen präteritums der germanischen Sprachen*, Berlin 1874, s. 40, n.* Han utgår från fs., där dubbelformer på *-ôn* och *-ôjan* förekomma (ex. *tholôn*, *tholôjan*, ja äfven *tholean*, *tholian* (Cott.) finnas), anser formerna på *-ôjan* älst och de på *-ôn* och *-jan* därur utvecklade, jämför härmed ock fhty. konjunktiver med den fullare och enligt B. äldre formen (ex. *minnôiên* m. fl. hos Grimm, Gr.[2] I, 875), samt anser slutligen dessa verb vara bildade af starka femin på *-â* (*-ô*). Jag tillägger, att äfven ffri. har talrika hithörande bildningar på *-ja*, som ej häller hafva *i*-omljud. — Med hänsyn till Begemanns hänvisning till starka feminina på *-â* såsom grundvalen för denna konjugation kan jag icke underlåta att fästa uppmärksamheten på Jacobis samling af fhty. hithörande verb (i uppsatsen *Die Bedeutung der schwachen Conjugation*, Beitr. s. 129 f.), där man finner ett högst betydligt antal feminina *â*-stammar anförda vid motsvarande verb (a. st. s. 159—170). — Vore Begemanns anförda uppfattning af *-ôjan* såsom den älsta formen riktig, så vore här fullkomlig formel motsvarighet till litauiska verb på *-oju* (*o* = *ô*) — hvarmed ock konj. *salbô-* sammanställes af Förstemann, *Geschichte des deutschen Sprachstammes*, Nordhausen 1874, 1 B. s. 166 (Gesch.) — äfvensom, med regelbunden motsvarighet mellan *â*—*ô*, till fslav. på *-ają* (fslav. *a* etymologiskt = *â*) [och sanskr. denominativa på *-â-jâmi* (?), hvilka senare af Schleicher (i *Lituanica*, Wiener Akad. Sitz. Ber., Phil. Hist. Cl., 11 B., 1853, s. 155) sammanställas med de nämda lit. verben]. Jfr längre fram.

Efter den granskning, som nu blifvit verkställd inom de särskilda fornspråken i den germaniska språkstammen kan man icke undgå att finna, hvilken slående öfverensstämmelse eger rum mellan samtliga germanspråk i fråga om inverkan af *i* och *j* på föregående *e*. Onekligen ligger då den tanken nära till hands, att denna ljudlag för att ha kunnat få en så vidsträckt användning inom alla germanspråk måste hafva tagit sin början redan på gemensamgermanisk ståndpunkt. — Jag måste tils vidare nöja mig med denna antydning och öfvergår nu till att taga i ompröfning de i det föregående förbigångna fall.

Inom den tyska grenen — jag sätter tysk mot skandinavisk — af den germaniska språkstammen hafva vi då att undersöka de fall, då *r* och *h* stå mellan det äldre *e* och följande *i* eller *j*.

I gotiskan finna vi här, liksom alltid framför *r* och *h*, skriftecknen *ai*, hvarmed säkerligen ljudet *e* angifves. Här kan emellertid fråga uppstå, om detta *e* framför *r* och *h* i got. är det gamla gemensamgermaniska, som genom dessa konsonanters inflytande blifvit kvarhållet, eller om det genom en senare inverkan af de nämda konsonanterna uppstått af *i*, hvartill då, enligt denna åsigt, det gemensamgermaniska *e* i got. fullkomligt genomgripande skulle hafva öfvergått för att sedan i vissa fall återgå till *e*. För den förra uppfattningen uttala sig Curtius (Spalt. d. A-Laut. s. 19), Scherer (GDS. s. 138, not *) o. a. Den uppfattningen att i got. *i* framför *r* och *h* «brutits» till *e* är mycket allmän, se t. ex. Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, s. 11, Weingaertner, *Die Aussprache des Gothischen*, Leipzig 1858, s. 39) — att dessa förf. uppfatta *i* som det ursprungliga germaniska ljudet, betyder för oss här intet; vi fästa oss blott därvid, att *e* här förklaras vara senare uppkommet af *i* genom inverkan af *r* och *h* [1]) —. Det är uppenbart, att dessa

[1]) Bezzenberger, som utgår från åsigten om *e* såsom det äldre gemensamgermaniska ljudet, förklarar ock (A-Reihe s. 19 not), att «die got. Brechungen *ai* und *aú* aus got. i und u entstanden und mit dem e und o der andern deutschen Dialecte gar nichts zu tun haben»! Det skäl, som härför anföres, skall längre fram meddelas.

spörsmål äro af största vigt för vårt föreliggande ämne. Då så är förhållandet och då ingenstädes, så vidt jag vet, någon grundligare undersökning egnats dessa frågor från den Curtius-Müllenhoffska teorins ståndpunkt utan blott förmodanden eller korta, positiva uttalanden föreligga, nödgas jag här något utförligare — dock af flere skäl vida knapphändigare än jag skulle önskat och ämnet kunnat förtjäna — styrka den åsigt, jag anser vara den afgjordt riktiga, nämligen den af Curtius och Scherer i korthet uttalade. Jag vågar hoppas, att den bevisning, jag här skall söka åvägabringa, äfven skall tjäna att ytterligare styrka sjelfva utgångspunkten, nämligen den åsigt, som jag nyss förklarade mig dela, att got. *ai* är tecken för ljudet *e*, hvilken åsigt, så allmänt antagen den nu mera är, dock icke kan anses vara med det enda vigtigare skäl, som plägar anföras, nämligen det regelbundna återgifvandet af grekiskt *ε* med *ai* (se Weingaertner, Ausspr. d. Got. s. 39, Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, s. 12), fullständigt bevisad (jfr. Leo Meyer, Got. Spr. s. 537).

Got. (*aí* =) *e* anser jag af följande skäl böra uppfattas som det äldre, genom inverkan af följande *r* och *h* kvarstående, gemensamgermaniska ljudet:

1) Emedan en jämförelse med alla öfriga germanspråk visar, att, af ursprungligt *a* uppkommet, got. *e* (*aí*) framför *r* och *h* i regeln motsvarar öfriga germanspråks *e* i samma läge, och det då måste anses sannolikast, till dess motsatsen kan bevisas, att got. *e* har samma ursprung som alla öfriga germanspråks *e* i motsvarande läge, hvilkas *e* här åter, enligt den Curtius-Müllenhoffska teorin, måste uppfattas på samma sätt[1]) som alla öfriga, genom gammal försvagning af *a* uppkomna, *e*-ljud, d. v. s. såsom icke af *i*, utan omedelbart af ursprungligt *a* uppkomna. Ett antal exempel skall gifva en åskådlig bild af öfverensstämmelsen mellan got. och öfriga germanspråk i nu

---

[1]) Det är nämligen uppenbart, att ingen anledning finnes att uppfatta *e* i fhty., fs., ags. *beran*, ffri., fno. *bera* på annat sätt än *e* i fhty., fs., ags. *stelan*, ffri., fno. *stela* och alla andra ord med gammalt *e*.

afsedda fall; hvarvid det är att märka, att de nord. och ags. brytningarna[1]), såsom utgångna ur *e* (jfr om ags. *eo* längre fram), kunna vittna med öfriga germanspråks *e*.

A) *e* framför *r*:

got. *airþa* är fhty. *erda*, fnfra. *ertha* (så allmänt, dock 2 grr. *irtha*[2])), ffri. *erthe* (allmänt; *irthe*[1]) blott i en fornskrift), ags. *eorðe*, fno. *jörð* (= **erðu*);

got. *bairan*: fhty., fs., ags. *beran* (i ags. mycket sällan *beoran*), ffri., fno. *bera*;

got. *bairhts*: fhty. *peraht*, fs. *berht*, ags. *berht*, *beorht* (äfven *birht*, *briht*, hvarom se längre fram), fno. *bjartr* (= **bertar*);

got. *fairhvus*: fhty., fs. *ferah* (*ferh*), ags. *ferh* (*feorh*), fno. *fjör* (= **ferhva*);

got. *fairra*: fhty., fnfra. *ferro*, jfr fs. *ferrano*, ffri. *ferne*, ags. *feorr*, fno. *fjarran*;

got. *gairns*: fhty., fs. *gerno*, ffri. *gerne*, *ierne*, ags. *georne*, fno. *gerna*, *gjarna*;

got. *hvairban*: fhty. *hwerban*, fs. *hwerbhan*, ffri. *hwerva*, ags. *hweorfan*, fno. *hverfa*;

got. *stairno*: fhty., fs. *sterro*, ffri. *stera*, ags. *steorre*, fno. *stjarna*;

---

[1]) Det är tydligt, att dessa brytningar icke på något sätt kunna tala för antagandet af en brytning äfven i got. Ty då de förra bestå uti en senare uppkommen benägenhet att inskjuta en vokal mellan *e* och *r* och sålunda visa att *r* ej längre tålde *e* närmast framför sig, skulle den gotiska brytningen bestå däruti, att *e* framkallades af *r*! — Lika litet kan man af den fno. brytningen *ja* (*ea*) sluta till en got. brytningsdiftong *ai* med liksom i fno. genom brytning framkalladt *a*. Ty det är i hög grad osannolikt, att om ett *a* framkallats af *r* och *h* (jfr. Scherer, GDS. s. 141), det icke skulle fått plats omedelbart framför dessa konsonantljud (såsom i fno.), utan skulle ha skilts från dem af det ljud, som *r* och *h* antagas icke kunnat fördraga framför sig.

[2]) Det fnfra. ovanligare *irtha* liksom några få andra fall (så en gång *hirta* för det vanliga *herta*) kunna naturligtvis ej emot det regelbundna och med andra germanspråk öfverensstämmande *e* användes som bevis för en allmän gotisk öfvergång till *i* äfven framför *r*. Härtill kan man lika litet använda den i ffri. ofta förekommande öfvergången från *e* till *i* framför *r*, ty att detta är en sen, egendomlig frisisk utveckling visa sådana former som *birn* (och *bern*, *barn*), *hirda* (och *herda*, härda), m.fl. Om ags. *i* framför *r* se längre fram.

got. *vairpan*: fhty. *werfan*, fnfra., fs. *werpan*, ffri. *werpa*, ags. *weorpan*, fno. *verpa*;

got. *wairþan*: fhty. *werdan*, fs. *werðan*, fnfra. *werthan*, ffri. *wertha* (i synnerhet en urkund äfven *wirtha*), ags. *weorðan* (sällan *wyrðan*), fno. *verða*;

got. *vairþs* (adj.): fhty., fs. *werd*, ffri. *werth* (en yngre fornskrift *wird*), ags. *wurð* (= *werð*?), *weorð*, fno. *verðr*.

B) *e* framför *h*:

got. *aihva-*: fs. *ehu-*, ags. *eh*, *eoh*, fno. *jór* (= **éor* af[1]) **éwar*, **ehwar*);

got. *faihu*: fhty. *feho* (och *fihu* genom inverkan af *u*, se ofvan s. 152), fs. *fehu*, fnfra. *fê*, (ffri. *fîa*), ags. *feoh*, fno. *fé*;

got. *raihts*: fhty., fs., fnfra. *reht*, (ffri. *riucht*), ags. *reht* (och *riht*[2])), fno. *réttr*;

got. *saihs*: fhty., fs. *sehs*, ffri. *sex*, ags. *sex* (*seox*, äfven *six*), fno. *sex*;

got. *saihvan*: fhty., fs. *sehan*, (fnfra. *sîan*, ffri. *sîa*), ags. *seón*, fno. *sjá* (= *seha*, part. *sénn*);

got. *slaihts*: fhty. *sleht*, (ffris. *sliucht*), fno. *sléttr*;

got. *svaihra*: fhty. *swehur*, ags. *swer* (*sweor*).

got. *taihun*: fhty. *zehan*, fs. *tehan*, fnfra. *ten*, ffri. (*tian* samt)

---

[1]) Af **éwar* kan ha blifvit **éor*, af gen. **éwes*, dat. **éwe*: **eos* **éo* (jfr. **féorir* af **féwarir*, **fedwarir*), i det *-wa-* och *-we-* efter *é* sammansmält til *o* — former som *jó-ar*, *jó-a* vore då nybildningar —; eller ock kunde **éwar* ha blifvit *éoar*, hvoraf *éor*, i det *w* öfvergått till vokal efter långt *e* (jfr härmed **hehwla* [Fick har W.³ III, 94 grundformen *hvehvla*] — **héwla-* **héol-hjól*, och enligt denna förklaring möjligen **féorir* af **féwrir* sammandragat af **féwarir*), i st. f. att bortfalla med vokalförlängning (som i de anförda orden redan fans) såsom efter föregående kort vokal. Jag underställer båda dessa förklaringsförsök andras pröfning, då jag icke än kunnat besluta mig för att gifva någotdera afgjordt företräde. Säkert är, att Ficks förklaringar af *jór*, *tjá* m. fl. dylika ord genom antagande af brytning (: **jahus*, W.³ I, 477, **tjaha*, W.³ III, 121) äro bevisligen oriktiga, såsom jag vid annat tillfälle skall ådagalägga. [Jfr fsve! se s. 152, n. 0]

[2]) Ags. *i* framför *h* i st. f. *e* är säkerligen sent och egendomligt ags. samt jämförligt med ffri. framför *r* (jfr s. 168, n. 2), i det äfven i ags. ursprungligt *a* återfinnes som *i* framför *h*, t. ex. *miht* (jämte *meht* og *maht*), *niht* (*neht* af *naht*), *hlihhan* (*hlehhan* af **hlahjan*). Att *i* i dessa fall passerat mellanstadiet *y* af *ea*, såsom man plägar antaga, tror jag nämligen ej.

-tene (och *-tine*), ags. *ten* (äfven *tyn*), fno. *tíu* af **tehu*, *-tján* af **téan* **tehan*, *tein-* af **tehin*;

got. *taíhsva*: flity. *zeswa* (för **zehswa*), fnfra. (glos. Lips.) *tesewa*.[1])

Dessa tjugu exempel synas mig vara nog för att göra det i hög grad sannolikt, att en gotisk ljudlag verkligen funnits, enligt hvilken *e* af följande *r* och *h* hindrats från att, som öfver alt eljest, öfvergå till *i*. Vi skola längre fram finna, att man redan på gemensamgermanisk ståndpunkt kan uppvisa en hos *r* och *h* inneboende kraft att skydda *e* mot en inverkan, som eljest framkallat *i*, att vidare spår häraf tydligen visa sig i alla tyska germanspråk; det är ju då helt naturligt, att vi skola återfinna samma lag i gotiskan, och det är vidare i full öfverensstämmelse med den i gotiskan herskande likformiga och genomgripande tillämpning af (i synnerhet vokaliska) ljudlagar som i got. *e* i dessa fall aldrig öfvergått till *i* utan städse kvarstår oförändradt. — [Man finner, huru som alt det anförda afgjordt talar för att got. tecknet *aí* måste återgifva ljudet *e*.]

2) Emedan det, äfven på annat sätt än genom en jämförelse mellan got. och öfriga germanspråk, analog med den som nyss gjorts med hänsyn till *e* framför *r* och *h*, kan såsom fullt säkert ådagaläggas, att got., på ursprungligt *a* hänvisande, *o* (*aú*) framför *r* och *h* är af gammalt kvarstående och åter got. *e* (*aí*), efter hvad allmänt erkännes, måste uppfattas på samma sätt som got. *o* (*aú*).

Det utlofvade beviset för, af *a* uppkommet, *o*:s omedelbara gemensamgermaniska ursprung är följande:

En jämförelse mellan got. och öfriga germanspråk ådagalägger, att ursprungligt, d. v. s. till *u*-serien hörande, indoeuropäiskt *u* på gemensamgermanisk ståndpunkt öfvergått till *o* framför *h*. Man finner nämligen, att

[1]) Jag har i alla de anförda exemplen förbigått sådana ordbildningar, där *i* eller *j* följer på *r* och *h*, emedan en nu företagen jämförelse mellan dylika bildningar i got. och öfriga germanspråk med hänsyn till rotvokalen, af skäl som vi längre fram skola finna, vore högst olämplig, ja lätt vilseledande.

got. *auhsa*[1]) = fhty., fnfra. *ohso*, ffri. ags. *oxa*, fno. *oxi* («older form» äfven enl. Clesby och Vigfusson; vanligare är den nyare formen *uxi*; samma dubbelformer i fsve.), nysve. *oxe*;

got. *bauhta* (pret. af *bugjan*) = ags. *bohte*, *boht* (af *bycgan*), fs. *gi-boht* (af *buggjan*);

got. *dauhtar* = fhty. *tohter*, fs., fnfra. *dohtar*, ffri. *dochter*, ags. *dohtor*, fornskandinaviska runspråket pl. *dohtriR*, fno. *dóttir*;

got. **dauhta* (antaget pret. till *dugan*; jfr. Leo Meyer Got. Spr. s. 582) = fhty. *tohta*, ags. *dohte*;

got. *dauhts*, väl oaktadt skillnaden i betydelse = fhty. *doht*, äfven *dohta*;

got. *ga-drauhts*, *drauhtinon*, jfr fhty. *trohtin* [och *truhtin*, yngre[2]) form], fs. *drohtin* [men *druht*[2]), *druhting*], fnfra. *drohtin* (äfven *druhtin*, *druftin*[2])], de saliske frankernas språk *drocht* [äfven *drucht*[3])], ffri. *drochten* [samt *dracht* (för *droht*?) och *drecht*[2])], [ags. *dryht*, *driht*, *dryhten*, *drihten*[2]),] fno. *drótt*, *dróttin*;

got. *fauho*[4]) = fhty. *foha*, mhty. *vohe* (jfr nyhty. f. *Fochin*, Grimm, DW. III, s. 1863), fno. *fóa*; jfr. ags., nyeng. *fox*, [fno. *fox*, ntr.(!), hit?] fs. *vohs* [och *vus*, enl. Grimm, DW. IV, 1, 330, hvarmed väl fnfra. g. pl. *vusso* afses], platty.[5]),

---

[1]) I detta ord är visserligen *u* ursprungligast uppkommet af *va* (se Leo Meyer, Got. Spr. s. 582, Fick, W.³ I, 30), men *u* är dock, efter hvad allmänt antages, redan indoeuropäiskt; jfr. sanskr. *ukshan*, cambr. *ych* (Fick, a. st.).

[2]) Dessa former bero på inverkan af *i* på föregående gemensamgermaniskt *o*; med andra ord här föreligger en art af *i*-omljud, om hvilken längre fram. De anförda formerna med *u* äro således icke hinder för den uppfattning, jag ofvan söker göra gällande rörande *o*.

[3]) 4 handskrifter af *lex salica* ha former med *o* (*droch*, *drocf-* m. fl.), 6 ha former med *u* och stamslutande *i* (jfr. förra noten!): *dructi* m. fl. (se Kern, Gl. d. LS. s. 159).

[4]) Med ursprungligt *u* enligt Fick, W.³ III, 187 (mot Leo Meyer, Got. Spr. s. 583).

[5]) Enligt J. F. Danneil, *Wörterbuch der altmärkisch-plattdeutschen Mundart*, Salzwedel 1859.

nyfri.[1] *foss*, nyholl. *vos*, [däremot fhty. *fuhs* af stam *fuhsi-* för *fohsi-* (jfr s. 171, n. 2) liksom *fuhsîn* (f), nyhty. *Fuchs* pl. *Füchse*, *Füchsin*);

got. **lauho* (?)[2]) = nysv. *lo* (= **lóa* (?); Bugge föreslår, KZ. XX, 10, *lói-* i öfverensstämmelse med lit. *luszis*); jfr. fs. *lohs* (i Strassburg-glosorna), ags. *lox*, nyeng. *loss*, nyholl. *losch*, nyda. *los*, [däremot fhty. *luhs*, stam *luhsi-* af *lohsi-* (jfr *fuchs*), nyhty. *Luchs*, pl. *Lüchse*];

got. *lauhatjan* = fhty. *lohazzan*[3]), jfr ock *lohjan*, mhty. *lohe* (nyhty. *Lohe*), ffri. *loga*, fno. *log*, *logi*[4]);

got. *lauhmoni* = fornholl. *logchem*, nyfri. *löchem*[5]) (äro dessa ord förkortade af *lochmen*, *lohman* och motsvara de så formelt det got. ordet?);

got. *nauh* = fhty., fs. *noh*, ffri. *noch*, nyholl. *nog*;

got. *sauhts* = fhty. *soht* [men oftast den yngre formen *suht*, jfr s. 171 n. 2], fno. *sótt*[6]) [öfriga germanspråk ha endast former med *i*-omljud: fs., ags. *suht*, ffri. *sechte*];

got. (*us-*) *tauhts* = fhty. *zoht* (en gång i gl. K. [jfr. *floht*!]; eljest så väl där som annanstädes alltid *zuht*; likaså fs. *tuht* (en gång i «Werdener Heberegister»), ags. *tyht*, *tiht*), ffri. *tocht*, ags. *ge-toht* (ntr.), *tohte* (sv. fem., Grein); jfr. fhty. *-zoho*, fs *-togo*, ffri., ags. *-toga*, fno. *-togi*.

got. *þlauhs*, jfr fhty. *floht* (en gång i gl. K., eljest öfveralt *fluht*, med *i*-omljud af *o* till *u* liksom *zuht*; likaså fnfra. *fluht*, nyholl. *vlugt*, ffri. *flecht*, ags. *flyht*), fno. *flótti*.

---

[1]) Enligt C. H. Stürenburg, *Ostfriesisches Wörterbuch*, Aurich 1857. För den wangerogska munarten tecknar Ehrentraut (*Friesisches Archiv*, I B., Oldenburg 1849 [Fr. Arch.], s. 368): *Fos*.

[2]) Med ursprungligt *u* enl. Fick, W.³ III, 275.

[3]) Fhty. har dock äfven *laugazan*; jfr Fick, W.³ I, 274. Leo Meyer (Got. Spr. s. 582) fattar *au* i got. *lauhatjan* som *aú*, Holtzmann däremot (Ad. Gr. I, 1, 243) som *áu*.

[4]) I nyda. *lue* har *u* återkommit.

[5]) Båda formerna (utan jämförelse med det got. ordet) anförda hos Stürenburg.

[6]) Fno. har, som kändt, äfven formen *sút*, som väl står för *sót* (liksom *skúar* för *skóar*, *hún* jämte *hón*) och ej för **suhti-* af **sohti*; jfr längre fram.

Ett bestämdt undantag från den genom dessa ex. styrkta lag träffa vi däremot vid jämförelse mellan pret. plur. af starka verb af *u*-klassen i got. och öfriga germanspråk:

mot got. *tauhum* svarar nämligen fhty. *zugun*, ags. *tugon*;
got. *þlauhum*: fhty. *fluhun*, ags. *flugon*.

Här antar jag, att [ändelsens *u*(?) och] analogin med alla öfriga verb af samma klass på gemensamgermanisk ståndpunkt bevarat *u*, som dock i got. gått öfver till *o*. I part. pret. af dessa samma verb finna vi visserligen öfverensstämmelse mellan got. och öfriga germanspråk:

got. *tauhans* = fhty. *zogan*, fs. *togan*, ags. *togen*, fno. *toginn*;
got. *þlauhans* = fhty. *flohan*, ags. *flogen*;

men då verba af *u*-klassen i alla germanspråk, utom got., städse ha *o* i part. pret., bevisar denna öfverensstämmelse intet, och vi skola också i det följande af analogin med verb af *i*-klassen finna, att äfven här på gem.-germ. ståndpunkt *u* kvarstått.]

Härmed vågar jag anse mig hafva afgörande bevisat den vigtiga, så vidt jag vet, ej förut uppmärksammade ljudlagen om öfvergång från ursprungligt *u* till *o* framför *h* på gemensamgermanisk ståndpunkt. Då nu detta *o* i alla de yngre germanspråken — jag afser härmed alla utom gotiskan — måste uppfattas såsom oförändradt kvarstående[1]), där det ännu återfinnes — nämligen i regeln öfver alt, där ej *i* eller *j* följt därpå —, så är samma uppfattning för got. den enda antagliga. Huru onaturligt vore det också ej att förutsätta, att ett got. *dauhtar* (= *dohtar*) genomgått utvecklingarna: *duhtar—dohtar* (gemens.-germ.) *duhtar—dohtar* (de båda sista särskildt gotiska utvecklingar)![2])

[1]) Det är tydligt, att här ingen grund finnes att antaga, att *o* skulle åter uppkommit af ett *u*, som förut varit *o*. Ty här saknas den förutsättning, som ligger till grund för nämda visserligen otroliga, men möjliga antagande i got., nämligen en i alla andra fall än framför *r* och *h* genomgående öfvergång från *o* till *u*. Fhty. *tohter* kan icke rimligtvis på fhty. ståndpunkt med hänsyn till sitt *o* ha en annan historia än fhty. *morgan* eller *hold* (jfr s. 167, n. 1).

[2]) Det vill säga: *h* skulle här först saknat, så fått, så förlorat, så återfått benägenheten för *o* i st. f. *u*!

Från de got. pluralformerna *snauhum*, *tauhum*, *þlauhum*, med sina *o* utan motsvarighet i öfriga germanspråk, såsom straxt ofvan visades, kan ett skäl för en allmän nyare speciell gotisk öfvergång från *u* till *o* icke hämtas, så framt man ej vill alldeles underkänna de enstämmiga vittnesbörd från alla öfriga germanspråk, som ofvan framdragits. Jag ser i de tre nämda got. formerna en fortsatt verkan af den ofvan uppvisade gemens.-germ. ljudlagen, ett fullständigande af den genom dess tillämpning äfven i fall, som förut varit undantagna, således en enstaka nyare got. öfvergång från *u* till *o* framför *h*, vittnande äfven den att got. *h* fortfarande föredrog den senare vokalen framför den förra. En märklig motsvarighet bildar fno., där äfven *ú* framför *h* öfvergått till *ô*[1], ex.: *þótta* = (**þôhta*, **þûhta*), *ótta* (= **ôhta*, *ûhta*, got. *uhtvo*), *oeri* (= **ôhira*, **ûhira*, got. *juhiza*[2])).

Af hvad här nu blifvit uppvisadt framgår som en oafvislig slutföljd, att äfven genom försvagning af *a* uppkommet *o* framför *h* i got. måste anses hafva alt jämt oförändradt kvarstått, att sålunda det got. *aú* framför *h* måste anses vara det gemensamgermaniska, äfven i öfriga germanspråk i regeln kvarstående, *o*. — En likartad bevisning med hänsyn till af *a* försvagadt *o* framför *r* kan icke åvägabringas, då ursprungligt *u* framför *r* icke torde finnas i got.[3]) (jfr Leo Meyer, Got. Spr. s. 583); men,

---

[1]) Häri röjer sig en fullkomlig motsvarighet till den af mig ofvan (s. 12) uppvisade öfvergången från *î* till *é* i fno. framför *h*.

[2]) Rörande längden af dessa *u* se Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, s. 9; jfr ock om *þótta* Wimmer, Fno. Forml. s. 26.

[3]) Möjligen skulle dock hit kunna föras *dörr*, för hvilket ock Fick, W.[3] III, 151, anger en germanisk grundform *dura* (af ursprungligt *dvara*, jfr *uhs* af *vahs* ofvan s. 171 n. 1). I öfverensstämmelse med ofvan styrkta öfvergång från *uhsan* till germaniskt *ohsan* bör ock ett german. *dora* ansättas; jfr. got. *daur*, *dauro*, fhty. *tor*, n. (men *turî*, f., och väl med anslutning därtill *tura*, f.), fs. *dor*. ntr., pl. *doru* (Hel. Mon.; Cott. har en gång *duru*, Mon. en gång *durun* [mot 2 ggr. *dorun* i Cott.] genom inverkan af följande *u*; fnfra. regelrätt *durî*), platty. *dör* (af *dor*; Nerger, Mckl. Gr. s. 130), ffris. *dor* (äfven former med *u*), nyfris. *dore, doare, dör* (enl. Richthofen Afr. W.), ags. *dor* ntr. (och *duru*, f.), fno. har däremot ej *o* att uppvisa, utan, där ej *y* genom *i*-omljud finnes, blott *u*:

då hvad som gäller om *h* af lätt insedda skäl äfven måste gälla om *r*, kan det med det ofvan utvecklade äfven anses vara bevisadt, att got. *aú* framför *r* är det oförändradt kvarstående gemensamgermaniska *o*.

Men ha nu *r* och *h* haft en sådan kraft att skydda ett framför stående, vare sig af ursprungligt *a* eller af *u* uppkommet, *o* från den eljest i got. genomgripande öfvergången från *o* till *u*, så är det mer än sannolikt, att de på samma sätt skyddat *e* från den motsvarande öfvergången till *i*, att sålunda got. *aí* är det kvarstående gemensamgermaniska *e*.

Men det är icke nog med att [*r* och] *h* haft denna märkliga inverkan på ursprungligt *u*; säkra spår, ehuru visserligen få, kunna ock uppvisas, som häntyda på en dylik inverkan på ursprungligt *i*. Jag har sparat att framställa detta tils nu, emedan den närmast föregående utredningen torde för läsaren vara en lika vigtig förutsättning för den riktiga uppfattningen af de följande ex., som den varit för mig, och emedan det föregående analogislutet från förhållandet med *u*—*o* i de flestes ögon torde vara vida kraftigare än det nu följande, till så högst få fall inskränkta beviset.

Jag finner altså vidare gotiskt, af ursprungligt *a* uppkommet, *aí* vara det kvarstående gemensamgermaniska *e*,

3) emedan på gemensamgermanisk ståndpunkt ursprungligt *i* öfvergått till *e* framför *r* och *h* och detta så uppkomna *e* måste antagas hafva kvarstått oförändradt i got.

Ett ex. på denna öfvergång framför *r* finner jag i got. *vair*

g. pl. *dura*, d. *durum*, hvilket förklaras däraf, att ordet, liksom ags. fem. (hvarom Heyne, Ag. Gr.[3] s. 282), är *u*-stam (jfr härom längre fram). — Äfven andra europäiska språk ha *o* i detta ord: lat. *forēs*, cambr. *dor*, forniriska *dorus* (äfven *u*-stam, enl. Curtius, Gr.[4] s. 258). —

Likaså kunde hit föras got. *aurti*- (= *orti*- af *urti*- af ursprungl. indoeur. *vart*-, Fick, W.[3] III, 35) ags. *ort*- [men fno. *urt*, fsve. *yrt*, ty *i*-stam; jfr längre fram]; jfr fhty. *ka-orzôn* (Graff, I, 477).

Då jag anser dessa ex. ej fullt säkra, är det därför, att indoeuropäiskt *va* väl skulle hafva kunnat, utan att passera mellanstadiet *u*, direkt öfvergå till *o* (?).

= fhty. *wer*[1]), *wer-alt*, *wero-dheoda*, *weri-gelt* (lagarnes *weri-gildus*[2])), fs. *wer*, *wer-old*[3]), fnfra. *wer-olt*, ffri. *war-ld* (för *wer-ald* genom inverkan af *r*, jfr s. 163 n. 1; äfven *wrald*), *wer-lik* (för *werld-lik*; äfven *wraldlik*), *wer-geld*, ags. *wer*, *wer-cyn*, *wer-þeód*, *wer-old*, *wor-uld* (genom inverkan af *w* för *wer-*), fno. *verr*, pl. *verar*[4]), *ver-þjóð*, *ver-öld*.

Den germaniska grundformen af detta ord är således *wera-*, som åter uppkommit af äldre *wira-*; jfr lit. *vyras* (= *vîras*), lat. *vir*, fir. *fer*, pl. *firu*, *fiur*, sskr., zend. *vîra*, hvilka tydligen hänvisa på *i* såsom ursprungligt i detta ord[5]). Andra ex. kunna ej anföras, då ursprungligt *i* eljest aldrig torde förekomma i got. framför *r* (jfr Leo Meyer Got. Spr. s. 541—2). —[6])

Några, alla germanspråk genomgående, ex., som kunna

---

[1]) Det af Graff (I, 931) från Muspilli anförda *uuiru* hör ej als hit (det är = *vuiru* af *vuir*, *fiur*; se Müllenhoff och Scherer DM.[2] s. 7).

[2]) I en urkund från 779 *uuirigeldo* (Graff, IV, 192), säkerligen genom inverkan af det följande *i*, hvarom längre fram.

[3]) En gång förekommer *warold* genom inverkan af *r* på *e* (se härom s. 163, n. 1); jfr den ffri. formen.

[4]) Den fno. pluralformen *-verjar* (i *skip-verjar*, *Vík-verjar* m. fl.), som hos Cleasby och Vigfusson hitföres, är uppenbarligen ett helt annat ord af stam *varja-*; jfr ags. pl. *-ware* (*Rom-ware*) och i synnerhet de tyska namnen *Bajuvarii*, *Chatt-uarii* m. fl. (Jfr Grimm, *Geschichte der Deutschen Sprache*, 3 Aufl., Leipzig 1868, s. 542 not. **). — Hade man en afledning på *-ja* af stammen i *verr*, skulle den, enligt hvad jag i början af denna afhandling uppvisat, i fno. nödvändigt ha lydt *virja-*.

[5]) Leo Meyer (Got. Spr. s. 542) är tveksam rörande uppfattningen af *i* i detta ord. Fick (W.[3] III, 306) uppger en germanisk grundform *vera*, d. v. s. anser *e* vara försvagadt af *a*. Bezzenberger säger (A-Reihe s. 65 not. 1), att detta ord är »nicht ganz klar», men antar dock en ig. grundform *vara* och jämför grek. *ϝοϱος*, *οὖϱος*. Vittnesmålen från alla öfriga europäiska språk (af den indoeur. familjen) med *e* eller *i* till vokal tala dock afgjordt emot denna sammanställning, så framt man eljest vill hålla på teorin om en gemensameuropäisk försvagning af *a*-ljudet till *e*, på hvilken teori just B:s anförda afhandling är grundad. — I förbigående må anmärkas, att grek. *οὖϱος* väl närmast motsvarar ags. *-ware*, *-waras*, jfr ock fno. *-verjar*. — Denna ständigt återkommande tvekan om detta ords grundvokal är uppenbarligen föranledd af de germaniska formerna med *e*, hvilka man hittils icke kunnat tilfredsställande förklara.

[6]) I fno. finna vi icke någon öfvergång från *i* till *é* framför *r*, såsom förhållandet var framför *h* (jfr ofvan s. 12); ex: *spíra*, *tírr*, *virr*. Detta

ådagalägga en motsvarande öfvergång från *i* till *e* framför *h*, finnas ej. Ett ursprungligt *i* är också i denna ställning sällsynt på det germaniska språkområdet. Af följande ex., men framför alt af analogin med nyss anförda fall samt med behandlingen af ursprungligt *u* i samma läge, vågar jag dock sluta till en forngermanisk öfvergång äfven af *i* till *e* framför *h*:

got. *maihstus* (hörande till germ. verbet *mîgan*), jfr ags. *mex*, *meohx*, [äfven *mix* (Z. f. D. Phil. I, 38), jfr s. 169 n. 2]; [men fhty. *mist* regelbundet af **mehstu-* **mestu-* **mistu* genom inverkan af *u*].

got. **vaihsl* förutsättes af fhty. *wehsal*, *wehsalôn* [men regelrätt *ki-wihsli*, och *wihsliu* till infin. **wihsljan*; fnfra. har ock genom inflytande af *i*: *wihsil*, nyholl. *wissel*[1])], hörande till √*vik* i lat. *vices* (Fick, W.³ I, 784);

got. **laihvn* = fhty. *lehan* (aldrig accentueradt; antas dock allmänt = *lêhan*), fno. *lén*, [ags. *leán* = **lehn* med brytning *ea* för *eo*?; äfven *læn* = **lehn*, *lên* med tidigt bortfallet *h*? eljest *æ* svårförklarligt][2]);

[fhty. *speh*, *speht* jämfördt med sskr. *pîka*, lat. *pîca*, *picus*? så Fick, W.³ I, 254; men annorlunda W.³ III, 352];

ett got. **taihon* motsvarar fhty. *zehôn* («committere, reficere»[3]), Graff, V, 584), ags. *teón*, *teóde* (= **tehôn*, *-ôda*) äfven (*tehhan*?[4]), *teohhjan*[5]) = **tehjan* [för formen *tihhjan* jfr

öfverensstämmer, som man finner, väl med de fno. ljudregler, som jag ofvan uppvisat, enligt hvilka *h* kvarhåller *e* mot följande *i*:s och *j*:s inflytande, men däremot icke *r*.

[1]) Fno. har en annan bildning med *í*: *víxl*, som ej tyckes stå för **víhsl* — hvilket ju, enligt hvad jag s. 12 uppvisat, bort bli **véhsl* — utan för *vik-sl* (till *vika*, *veik*) och således ej hör till samman med de fhty., fs. orden, till hvilka säkerligen ej häller ags. *wrixl* hör.

[2]) En helt annan bildning är fno. *lán*, svc. *lån*, ags. **lân* (förutsättes af nyeng. *loan*), och ett möjligen (såsom dubbelform till *lehan*) befintligt fhty. *lêhan*, hvilka hafva ursprungligt *ai* (got. *ái*); jfr ock fs. adj. *lêhni* (så Heyne, Hêl.) el. *lehni*?

[3]) Det af Graff härmed sammanförda *zehôn*, tingere, torde vara ett helt annat ord.

[4]) Denna form (för **tehjan*) anföres af Graff, a. st., men återfinnes hvarken hos Ettmüller eller Grein.

[5]) Förhållandet mellan de bägge verbalformerna *teón teohjan* är, som man lätt finner, det samma som mellan fs. *tholôn* och *tholjan* (jfr ofvan s. 165),

ofvan s. 169 n. 2], fno. *tega-sk* (i perifrastisk användning: *tegask görva*, Cleasby och Vigfusson, IED. under *tjá*[1])), hörande till samma rot som germ. verbet *tîhan* och väl bildande en germanisk motsvarighet till lat. *dīcare*. På detta sista ex. lägger jag den hufvudsakliga vigten, då det ju är fullständigast[2]).

För antagandet af en gemensamgermanisk öfvergång från *i* till *e* finner jag vidare ett stöd i de got. pluralformerna af pret. af starka verb hörande till i-serien, såsom *laihvum*, *taihvum*, *þaihvum*, i hvilka *h* antagligen på grund af en af gammalt kvar-

---

n. 1). Jag fäster särskild uppmärksamhet vid formen *teón*, då denna konjug. i ags. eljest alltid har *-ja* i inf.

[1]) Dessa båda verb ha dock, enligt min tanke, intet annat med hvarandra att göra, än att de härledas från samma rot. Betydelsen af det perifrastiska *tega-sk* stämmer ej als med det vanliga *tjá*, men däremot väl med ags. *teón*, *teohhjan* »facere, statuere, constituere, decernere, censere» (enl. Grein). Fno. *tjá* åter, af hvars betydelser, »to shew» och »to tell, relate» (enl. Cleasby och Vigfusson), den senare motsvarar den, som återfinnes hos got. *ga-teihan*, »anzeigen, erzählen» (enl. Heyne Glossar till Ulfilas), är, såsom jag redan (ofvan s. 12) antydt, just samma verb som detta got. starka verb *teihan*. Lemning af stark böjning ser jag i pres. *té* för äldre **téa* (icke för *téi* enligt verb med »stammar på -*e*», såsom Wimmer uppgifver, Fno. Forml. s. 142), *tér* för *téir* att likställa med *sé*, *sér* af *sjá*, och möjligen part. pret. ntr. *téð* (i ä. Eddan; förhåller sig till mask. **ténn* liksom *séð* till *sénn*). Alldeles analogt är förhållandet med *ljá lé lér*, hvartill dessutom finnes en märklig, afgjordt bevisande form, part. pret. plur. *lénir* (enl. Cleasby och Vigf.); altså = got. *leihvan*, pres. *leihva*, (*laihv*, *laihvum*) *laihvans*. Dessa tvänne verb böra därför med sina nu angifna former i fornnorska grammatiken uppföras under den starka konjugationen *bíða* — *beið* — *biðum*. De svaga preterita äro naturligtvis nyare bildningar, hvilkas uppkomst lätt förklaras däraf, att det gamla starka preteritum enligt fno. ljudlagar kommit att alldeles sammanfalla med pres.; af ett fno. ursprungligt **taih* skulle ju bli *té* liksom af *hnaig—hné* (jämte *hneig*). Jag tillägger, att preteritiformerna *téða*, *léða* äro bildade, medan verben än hette **téa*, pres. *té*, part. **ténn*, **léa*, *lé*, *lénn*, medan däremot *tjdða*, liksom presensformerna *tjái*, *tjá*, part. *tjáðr*, pres. konj. *ljái* (jämte *lé*), imperat. *ljá* (jämte *lé*) uppenbart äro yngre nybildningar efter de yngre infinitivformerna *tjá*, *ljá*.

[2]) Det är tydligt, att saknaden af det motsvarande got. ordet här betyder intet, ty att detta måste hafva lydt *taihon*, därom kan icke råda något tvifvel.

stående fonetisk egendomlighet i got. framkallat *e* för *i*, alldeles såsom det i motsvarande fall inom verba af *u*-serien till fortsättning af en bevisligen gemensamgermanisk ljudlag framkallat *o* för *u*. Liksom i detta senare fall är äfven öfvergången till *e* här blott got. och ej att finna i öfriga germanspråk. Så har fhty. pret. plur. *zigen* (af *zîhan*), *liwun* (af *lîhan*), *digen* (af *dîhan*), ags. *sigon* (af *sîhan*), *ligon* (af *lîhan*), *wrigon* (af *wrîhan*; alla enl. March). Mot got. part. pret., äfven med *e*, stå likaså öfriga germanspråks med *i*; fhty. *zigan*, *lihan*, *digan*, fs. *githigan*, *liwan*, ags. *sigen*, *tigen* (af *tîhan*), *ligen*, *wrigen*. Vi se häraf, att äfven i part. pret. en särskild got. utveckling försiggått inom *i*-serien; antagligen är därför förhållandet sådant äfven inom *u*-klassen, där dock en skenbar öfverensstämmelse herskar mellan alla germanspråk, såsom vi nyss sett (s. 173). Jag tillägger här, att fno. part. *lénir* (af *ljá*) väl har *e* för *i* (*lénn* af **lehenn*, **lihans*), men detta är hvad man på särskildt fno. ståndpunkt måste vänta, då *ih* här måste bli *eh* lika väl som *îh* blir *êh*. —

Vi hafva funnit, att den omständigheten, att i got. ursprungligt *i* och *u*, och icke blott de från *a* försvagade vokalerna, återfinnas såsom *aí aú* framför *r* och *h*, långt ifrån att utgöra något bevis mot de nämda got. skriftecknens uppfattning såsom tecken för *e*- och *o*-ljud eller mot dessa *e*- och *o*-ljuds likställighet med öfriga germanspråks, då de äro försvagade af *a*, och deras egenskap, i detta fall, af i de särskilda germanspråken från gemensamgermanisk (*e* oftast från gemensameuropäisk) tid kvarstående försvagningar af indoeuropäiskt *a*, tvärt om utgör ett kraftigt stöd härför[1]).

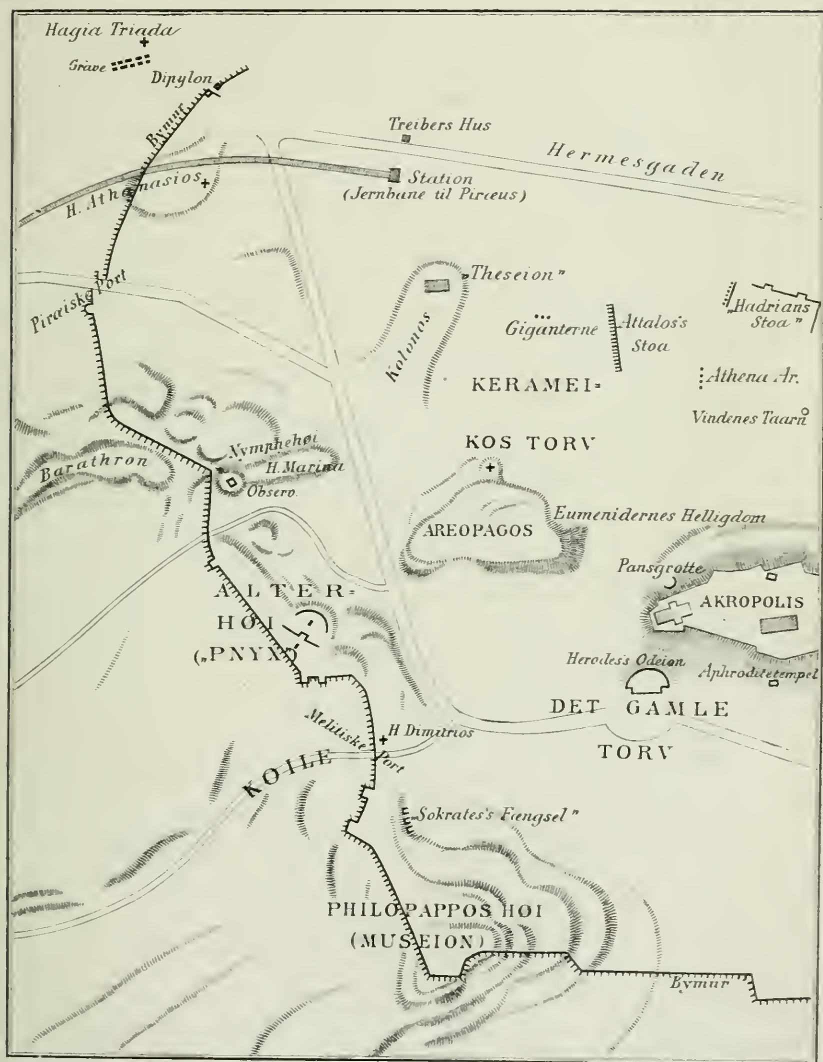
Till alt hvad nu blifvit anfördt för nämda uppfattning af got. *aí* och *aú* skall längre fram än ett vigtigt skäl läggas.

---

[1]) Det är emellertid just denna omständighet, att *ai* och *aú* äro alt träffa för ursprungligt *i* och *u*, som förmått Bezzenberger att förklara, att got. *ai* och *aú* ej kunna hafva det ringaste att göra med öfriga germanspråks *e*, *o* (jfr ofvan s. 166 n. 1)! Jag vågar hoppas, att läsaren häraf skall dömma annorlunda i denna fråga.

Då, efter hvad genom denna undersökning blifvit ådagalagdt, i got. ordbildningar sådana som *bairhtei*, *vairþida*, *fairina*, *airzjan*, *garaihtjan*, *saihvis ai* är det kvarstående gemensamgermaniska *e*, finna vi, att i got. *i* (,*î*,), *j*, hurudant än förhållandet må vara i öfriga fall, säkert här icke inverkat på föregående *e*, då *r* eller *h* stått emellan dem, närmast efter *e*. I det senare fallet, då *h* följt efter *e*, finna vi en öfverensstämmelse med fno. och i denna öfverensstämmelse ser jag ett vigtigt stöd för det antagande, jag ofvan (s. 12) gjort, att det är det gamla *e*, som här i fno. orubbadt kvarstår. I det förra fallet åter, då *r* följt efter *e*, finna vi i got. en vigtig afvikelse från fno., en afvikelse som däremot, såsom vi straxt skola finna, har till en viss grad sin motsvarighet inom alla öfriga språk af den tyska språkgrenen.

Jag öfvergår nu till att undersöka, huru i *fornhögtyskan* de gemensamgermaniska *-er-* och *-eh-* (got. *-air-* och *-aih-*) behandlats framför följande *i* och *j*. Att vigtiga skäl finnas att äfven i detta språk undersöka detta fall särskildt, skall härvid framgå.

DET VESTLIGE ATHEN.

TERRASSERNE PAA ALTERHØIEN
I ATHEN.

Studia parva.

Scripsit *H. M. Gemzøe*, adiunctus Randrusiensis.

I.

De loco Ciceronis, qui est Verr. II, § 32—34, disputatio critica.

Constat, maximas enarrandi difficultates præbere locum illum Ciceronis Verr. II, § 32—34, ubi universe de re iudiciali Siciliæ provinciæ exponitur, quem etsi tractarunt viri docti, peto, ut mihi quoque liceat parvam ad rem expediendam stipem conferre.

Quod ad summam rem attinet, C. T. Zumptium verum vidisse puto; ego certe, antequam Zumptii editionem cognoveram, in idem incidi; sed enarrationem suam ad finem non perduxit. Vidit enim, Ciceronem, quum § 32, qui legibus iudicare deberent, ostendisset, proximis paragraphis exposuisse, quæ Verres fecisset, quemadmodum in hac quoque re leges neglexisset. Vidit etiam, enumeratis sex causarum generibus, quæ § 32 proponuntur, quibus respondere debeant singula, quæ §§ 33—34 enumerantur, necessario sequi, ut verba, quæ sunt: *selecti ex conventu aut propositi ex negotiatoribus iudices nulli* (II, 1, p. 187, 25 edit. alt. Tur.), respondeant illis: *quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus iudex datur, quod Siculus a civi Romano, civis Romanus datur* (p. 187, 11), itaque conventum intelligendum esse Siculorum. Sed fugit virum doctum, in sua huius loci enarratione deesse § 34 commemorationem eius generis, quod Cicero § 32 quinto loco posuit, ceterarum rerum, quas præcipue capitales fuisse, quum reliquæ omnes privatæ essent, plane ei assentior. Cicero tamen ne hoc quidem omisisse mihi videtur. Quid enim aliud significatur his verbis, ab enarratoribus varie tentatis: *de conventu ac negotiatoribus nulli iudices* (p. 188, 2)? Scio equidem, Madvigio, præceptori meo semper colendo, probata Zumptii de conventu Siculorum sententia inutilem repetitionem habere videri hæc verba, in quibus et interpolationem et men-

dum subesse suspicetur[1]). Sed præter id, quod dixi, deesse sexti generis commemorationem, notandum est, quod Madvigius quoque animadvertit, non prorsus ex superioribus repetita esse hæc verba; priore enim loco scribitur: *selecti ex conventu* ***aut*** *propositi ex negotiatoribus*, hoc: *de conventu* ***ac*** *negotiatoribus*. Et recte habet hoc discrimen verborum. Nam in causis privatis Siculorum et Romanorum iudices aut ex Siculis aut ex Romanis sumebantur, quippe qui semper ex eius natione esse deberent, unde petebatur; sed in ceteris illis (maxime publicis) causis selecti iudices e conventu civium Romanorum proponi solebant (p. 187, 12)[2]). Id addam, tum demum, si hæc verba ab ipso Cicerone scripta esse statuerimus, intelligi, quemadmodum facta sit transpositio illa verborum, quæ sunt: *Hæc copia, quam dico, iudicum-fuisse?*, quam factam esse demonstravit Madvigius[3]). Nam oculi librarii a verbis, quæ sunt: *iudices nulli* (p. 187, 26),

---

[1]) Opusc. acad. II, p. 351, ann. 2.

[2]) Offendit etiam Madvigium, quod quum supra *selectos iudices proponi solere* dixerit, hic ea verba disiungit (*selecti e conventu aut propositi*). Ego nullam offensionis causam video, quoniam diversa iudiciorum genera his locis commemorantur, priore ceteræ illæ res, hoc causæ civium et Siculorum, ita ut non facile confunderentur personæ iudicum, etiamsi eadem verba utroque loco ponerentur. Ne id quidem satis intelligo, quod dicit Madvigius, fieri posse, ut comprehendantur illa significatione (*selecti e conventu*) etiam ii, qui inter homines non eiusdem civitatis iudicarent. Nam quemadmodum Verres in illis iudicibus dandis versatus sit, his verbis significatur: *Ex lege Rupilia sortitio nulla* (p. 187, 30). — Ceterum Zumptius ea, de quibus disputo, verba intacta non reliquit, sed ad commemorationem legis Hieronicæ proxime præcedentem retulit suspicans, ex hac lege iudices simul e Siculis et civibus Romanis sumptos esse, ita ut hoc quoque loco conventum intelligat Siculorum. Mihi tum abundare videntur hæc verba, quoniam per se intelligitur, si lege Hieronica iudicia a Verre prorsus sublata sint, iudices ex ea datos non esse.

[3]) de Ascon. Ped. App. crit. p. 43—44: »Deinde subiiciuntur illa: *Hæc copia, quam dico, iudicum* et quæ sequuntur, quæ apertum est, nuper iam posita (in illis: *præconem, haruspicem, medicum suum dabat*), hic ad alterum genus ita subiici non potuisse; nec ad proximorum generum commemorationem quidquam huiusmodi adiungitur; omnibus autem generibus iudiciorum enumeratis, quum in nullis eos, quos oportuisset, iudices fuisse, demonstratum esset, recte hæc universe de omnibus subiici poterant ac pæne debebant.«

ad hæc: *nulli iudices* (p. 188, 3) aberrarunt et, errore observato, ea, quæ omissa erant, in margine ascripsit, unde pravo loco in contextum orationis reposita sunt. Prorsus necessaria videtur hæc transpositio, quamquam neglexerunt editores Turicenses et Mommsenius (II, 1, p. 187 ed. Tur. alt.); nam illa: *Hæc copia quam dico iudicum* (*hæc, quam dico* ɔ: in omnibus his, quæ enumeravi, causarum generibus) aperte sunt eius, qui orationem de re aliqua absolvit et superiora comprehendit; fieri non potest, ut Cicero hæc in mediam enumerationem singulorum causarum generum inseruerit. Relinquitur parva difficultas in eo, quod Cicero addidit: *ac negotiatoribus*, quum hi proprie pars conventus essent. Sed puto, ea ipsa de causa Ciceronem hoc addidisse, ut ostenderet, significari conventum civium Romanorum, non, ut paulo ante, Siculorum.

Aliam noster locus difficultatem habet in his: *sicuti videtis edictum: si quid perperam iudicarit senatus* (p. 187, 28). Hæc cum iis, quæ in codicibus proxime præcedunt, cohærere non posse, ante multos annos satis docuit Madvigius [1]), sed locum insanatum reliquit neque postea ad eum revertit. Mommsenius l. l., spreta, ut dixi, transpositione illa Madvigiana, sic scribendum coniecit: *Cuiusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse, si, uti videtis, edictum est: si qui perperam iudicarit. Senatum quoque ostendam* sqq., levi sane correctione. Sed fateor, me non satis intelligere, quemadmodum sibi hoc proposuerit vir ille rerum

[1]) de Ascon. Ped. App. crit. p. 44: «Accedit coniunctio huius loci (*Hæc copia-fuisse*) et proximorum satis mira, in qua iam Hotomanus, Ernestius, alii offenderunt, non solum propter comparationem hominum et edicti reprehendenda, sed quod in hac ipsa comparatione non finitur oratio, sed ad edicti nomen subiiciuntur verba quædam: *Si quid* etc., quasi horum homines isti similes dicantur, aut quidquam in his maxime verbis ad denotandos eos aptum insit. Ne id quidem video, quomodo *sicuti* pro pronomine *quale* positum defendant, etsi scio dici *sic sunt homines* et similia; *eiusmodi, sicuti vides homines* non puto dici posse. — puto, Ciceronem, quum de privatis iudicibus capitis edicti sententiam attulisset, statim de senatu iudicante edicti non sententiam sed ipsa verba subiecisse; id enim ostendit *iudicarit*, pro quo ante dixit *iudicasset*. De ceteris nihil definire audeo, vitium notasse contentus.»

Romanarum doctissimus. Suspicor tamen, ita eum hæc verba intelligi voluisse, ut sententia condicionalis (*si edictum est*) demonstrationem nequitiæ Verris contineret, ita ut hæc efficeretur sententia: eo principe, qui tam nefarium edictum proponere posset. Sed vereor, ut hoc tali sententiarum coniunctione recte Latine significari possit. Et videntur hæc: *Cuiusmodi — fuisse?* per se, cohorte et principe compositis, absolutam et perfectam exhibere sententiam[5]). Etsi plus mihi fortasse arrogo conatu rei expediendæ, quam summi viri, de nostra disciplina optime meriti, aut tanquam desperandam reliquerunt aut, ni fallor, frustra tentarunt, tamen sententiam meam peritioribus expendendam proponam. Mommsenii igitur coniectura ex parte retenta, hoc Ciceronem scripsisse suspicor: *Sicuti videtis edictum: si qui perperam iudicarit*, *senatum quoque ostendam* sqq., ita ut comparatio efficiatur privati iudicis condicionis in causis civium inter se oppidorum Siciliensium, quæ condicio § 33 commemoratur, et senatus iudicantis in causis privatorum cum populo aliquo: quemadmodum illi propter hæc verba edicti libere iudicare non licuerit, ita senatum quoque coactu istius, quod non senserit, iudicasse. Ita igitur interpretor: *Ligesom I se* (*have set* § 33), *at han har truffet den bestemmelse*, *at*, *hvis nogen fælder en urigtig dom* osv., *således vil jeg også påvise, at et helt råd*, *når dommerhværvet en sjælden gang er blevet det*

---

5) An ita rem concepit Mommsenius, sententiam condicionalem fere pro causali (*si* = *si quidem*) positam esse, ita ut hoc Ciceronem significare voluisse statuatur, id quod Verres edicto suo occasionem quæsierit iudices ex cohorte dandi, satis ostendere, ex quam nefariis hominibus collecta fuerit illa cohors? Sed ne hoc quidem Ciceronem dixisse puto; id enim dicere voluit, comites Verris improbitatem suam etiam in iudicando præbuisse, quod minus logice, ut ita dicam, probatur eo ipso argumento adhibito, quod Verres eos iudicare voluit. Accedit quod in hac sententia verba, quæ sunt: *hoc principe*, de prætore iudicia administrante intelligenda erant (under dennes ledelse). Sed vix dubitari posse videtur, quin, ut dixi, cohortis et principis nomina inter se composita sint a Cicerone hoc significante, eiusmodi prætoris comites necessario turpissimos fuisse homines. — Ceterum apparet, nihil obstare, quin, Mommsenii coniectura retenta, transponantur hæc omnia: *Hæc copia-iudicarit.*

betroet, er blevet tvunget af ham til at dömme mod sin overbevisning. Aptissime inter se respondent *sicuti* et *quoque*, neque offendere licet in eo, quod hic prima modo verba edicti afferuntur; satis erat sententiam edicti breviter significare, quum cetera ex superioribus statim intelligerentur.

Ex mea igitur sententia hoc schema efficitur membrorum orationis inter se respondentium in his paragraphis:

§ 32.

1. Quod civis cum cive agat (p. 187, 5).
2. Quod Sic. c. Sic. non eiusd. civ. (p. 187, 6).
3. Quod priv. a pop. petit etc. (p. 187, 9).
4. Quod civis R. a Sic. petit etc. (p. 187, 11).
5. Ceteræ res (p. 187, 12).
6. Inter arat. et decum. (p. 187, 13).

§ 33—34.

1. Quod civis cum civi ageret (p. 187, 16).
4. Ex lege Rupilia (p. 187, 30).
3. Senatum quoque ostendam (p. 187, 29).
2. Selecti ex conv. aut propositi (p. 187, 25).
6. De conv. ac negot. (p. 188, 2).
5. Lege Hier. iudicia sublata (p. 188, 1).

Ita § 34 scribendam censeo:

Selecti ex conventu aut propositi ex negotiatoribus iudices nulli; sicuti videtis edictum: si qui perperam iudicarit, senatum quoque ostendam, si quando sit datus, coactu istius, quod non senserit, iudicasse; ex lege Rupilia sortitio nulla, nisi quum nihil intererat istius; lege Hieronica iudicia plurimarum controversiarum sublata uno nomine omnia; de conventu ac negotiatoribus nulli iudices. Hæc copia, quam dico, iudicum cohors non Q. Scævolæ, qui tamen de cohorte sua dare non solebat, sed C. Verris: cuiusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse? Quantam potestatem habuerit, videtis; quas res gesserit, cognoscite.

II.

De loco Senecæ, qui est de tranqu. an. 11, 10, disputatio historica.

Sen. de tranqu. an. 11, 10 Haasius edidit: *Scito ergo, omnem condicionem versabilem esse, et quicquid in ullum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es: numquid divitior Ptolemæo? cui cum Caius, vetus cognatus, hospes novus, aperuisset Cæsaris domum, ut suam cluderet, defuit panis, aqua. cum tot flumina possideret in suo orientia, in suo cadentia, mendicavit stillicidia. fame ac siti periit in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat.* Sed *Ptolemæo* Muretus coniectura substituit ei, quod omnes codices habent, *Pompeio*, quam coniecturam probavit etiam Nipperdeius in iis, quæ ascripsit ad Tac. Ann. III, 72. Significat Muretus Ptolemæum, regem Mauritaniæ, filium Jubæ et Cleopatræ Selenes, Antonii triumviri ex filia nepotem, itaque quodam modo cognatum Caligulæ; nam Drusus, privignus ille Augusti, avus Caligulæ, Antoniam, filiam triumviri et Octaviæ, uxorem habuit [1]). Anno quadragesimo p. Chr. n. Ptolemæus Romam arcessitus et honorifice acceptus subito interfectus est a Caligula, qui divitiis eius potiri cupiebat [2]). Hunc igitur Ptolemæum significasse Senecam, coniecit Muretus. Sed iam Lipsius recte monuit, et Ptolemæum a Dione interfectum esse narrari, quod in hunc hominem non conve-

---

[1]) Plut. Anton. 87: *καὶ Κλεοπάτραν μὲν τὴν ἐκ Κλεοπάτρας Ἰόβᾳ τῷ χαριεστάτῳ βασιλέων συνῴκισεν — ἀπολειπομένων δὲ τῶν Ἀντωνίου καὶ Ὀκταουίας δυεῖν θυγατέρων τὴν μὲν Δομίτιος Ἀηνόβαρβος ἔλαβεν, τὴν δὲ σωφροσύνῃ καὶ κάλλει περιβόητον Ἀντωνίαν Δροῦσος ὁ Λιβίας υἱός, πρόγονος δὲ Καίσαρος. Ἐκ τούτων ἐγένετο Γερμανικὸς καὶ Κλαύδιος· ὧν Κλαύδιος μὲν ὕστερον ἦρξε· τῶν δὲ Γερμανικοῦ παίδων Γάιος ἄρξας ἐπιφανῶς οὐ πολὺν χρόνον ἀνῃρέθη.*

[2]) Dio Cass LIX, 25, 1: *Γάιος δὲ ἐν τούτῳ τόν τε Πτολεμαῖον τὸν τοῦ Ἰούβου παῖδα μεταπέμψας καὶ μαθών, ὅτι πλουτεῖ, ἀπέκτεινε καὶ ἄλλους πολλοὺς μετ' αὐτοῦ.* Suet. Calig. 35: *Ptolemæum, de quo retuli, et arcessitum e regno et exceptum honorifice, non alia de causa repente percussit, quam quod, edente se munus, ingressum spectacula convertisse hominum oculos fulgore purpureæ abollæ animadvertit.* Suetonius aliam atque Dio et putidam quidem causam cædis indicat, quæ tamen a moribus illius monstri non abhorreat; utrumque verum esse potest.

niat, cui fame et siti mors oblata esse dicatur, et, quod maioris momenti est, Ptolemæum illum paulo infra (§ 12) a Seneca commemorari tanquam novum neque antea prolatum exemplum, neque verisimile esse, Senecam eundem hominem primum inter divites, deinde inter reges nominasse. Accedit, quod Lipsium fugit, testimonium Suetonii diserte narrantis, Ptolemæum repente necatum esse, quod in hominem nostro loco commemoratum prorsus non convenit. Ne ea quidem, quæ sequuntur: *quum aperuisset Cæsaris domum, ut suam cluderet*, apte de rege dicuntur e regno suo Romam arcessito, sed potius de homine aliquo Romæ habitante et ex domo sua in Cæsaris vocato. His de causis facere non possum, ut contra omnium codicum auctoritatem *Ptolemæo* scribendum esse putem, eo minus quod nulla omnino causa cogitari potest, cur librarii Ptolemæi nomini substituerint Pompeii, et magis inter se differre videntur horum vocabulorum ductus, quam ut errore facile permutari potuerint.

Statuendum igitur est, Senecam hoc loco significasse Pompeium quendam, opulentum hominem, cognatum Caligulæ. Sed quis hic fuit? In hac quoque re assentior Lipsio suspicanti, significatum fuisse a Seneca filium eius Sexti Pompeii, qui consul fuit anno p. Chr. n. quarto decimo [3]. Pater amicus fuit Ovidii, qui ad eum scripsit epistolas ex Ponto libri quarti primam, quartam, quintam, quintam decimam, quæ quum ad posteriorem disputationem alicuius sint momenti, hoc de iis dicam. In prima epistola Ovidius vitæ servatæ et tutelæ præbitæ grato animo meminit. Quarta continet gratulationem Pompeio consuli creato missam; scripta igitur est a. 13. [4]. Quinta est laudatio

---

[3]) Dio Cass LVI, 29, 2: *τῷ γὰρ ἐχομένῳ ἔτει, ἐν ᾧ Σέξτος τε Ἀπουλήιος καὶ Σέξτος Πομπήιος ὑπάτευσαν, ἐξωρμήθη τε ἐς τὴν Καμπανίαν ὁ Αὔγουστος, καὶ τὸν ἀγῶνα τὸν ἐν τῇ Νεαπόλει διαθεὶς ἔπειτα ἐν Νώλῃ μετήλλαξε.* Suet. Octav. 100: *obiit in cubiculo eodem, quo pater Octavius, duobus Sextis, Pompeio et Appuleio, consulibus.* Vell. Pat. II, 123, 3: *Pompeio Appuleioque consulibus septuagesimo sexto anno animam coelestem coelo reddidit.* Tac. Ann. I, 7: *Sex. Pompeius et Sex. Appuleius consules primi in verba Tiberii Cæsaris iuravere.*

[4]) 4, 17—18: *Consule Pompeio, quo non tibi carior alter,*
Candidus et felix proximus annus erit.

consulis de Ovidio optime meriti. Quinta decima habet confirmationem Ovidii in Pompeium studii atque observantiæ; post Augusti mortem hanc epistolam scriptam esse, ipsum carminis initium docere videtur:

Si quis adhuc usquam nostri non immemor exstat,
Quidve relegatus Naso, requirit, agam,
Cæsaribus vitam, Sexto debere salutem
Me sciat.

Nam Cæsares sine dubio significantur Augustus et Tiberius. — Sext. Pompeius amicus etiam fuit Valerii Maximi, qui eum in Asiam comitatus est[5]) et summis eum laudibus celebrat[6]). Cognatum Augusti eum fuisse, testatur Dio Cass. LVI, 29, 5: *ἐκεῖνοί τε γάρ* (consules anni 14 p. Chr. n.) *συγγενεῖς πῃ τοῦ Αὐγούστου ὄντες ἦρχον*, quod si verum est, filius quoque cognatione cum Caligula coniunctus fuit.

Borghesi tamen, vir doctissimus, in ephemeridibus Italicis, quæ inscribuntur: *Annali dell' instituto di corrispondenza archeologica,* vol. XX, Roma 1848, p. 219—273, inserta commentatione: *Frammento dei fasti di Lucera,* eam opinionem proposuit (p. 252), ipsius Sex. Pompeii mortem a Seneca solo nostro loco memoriæ proditam esse. Sed fugit eum, quod iam Lipsius monuit, hunc Sex. Pompeium Tiberio imperante mortuum esse, quippe qui tanquam mortuus a Valerio Maximo commemoretur IV, 7, ext. 2: *itaque pavi invidiam quorundam optimi amici iactura, videlicet quia fructum torseram, non quidem meo merito, gratiam meam, quantacunque fuit, cum iis, qui ea uti voluerunt, partitus*[7]). Verisimile etiam est, Dionem et Suetonium hanc rem silentio non prætermissuros fuisse, si hominem et consularem et grandem natu, Ovidii carminibus celebratum, a Tacito et

5) Val. Max. II, 6, 8: *quo tempore, Asiam cum Sex. Pompeio petens, Iulidem oppidum intravi.*

6) Ibid. IV, 7, ext. 2.

7) Val. Maximum Tiberio imperante scripsisse, ex pluribus eius locis satis apparet (cfr. index nominum et rerum in Halmii editione p. 551 s. v. Tiberius).

ipsis laudatum, tam singulari ratione vita privasset Caligula; facilius hoc fieri potuit in iuvene nullis honoribus gestis noto hominibus. Quod Ovidius in quattuor illis epistolis liberos Sexti non commemorat (Borgh. p. 247), inde pro certo colligi non potest, liberos eum non habuisse. Neque minus in filium quam in patrem omnia nostro loco convenire, verisimile est. Apparet enim, a Seneca significatum fuisse hominem et liberis carentem et divitem; neque enim alia ratione Caligula heres eius fieri aut tam facile potuit aut voluit. Orbum Sex. Pompeii filium fuisse, ex eodem verisimile fit, ex quo patrem fuisse colligunt, quod nulla prorsus post hoc tempus mentio est apud scriptores antiquos huius familiæ. Summas eum divitias et inprimis maxima prædia rustica possedisse [8], quod significat Seneca, inde verisimile fit, quod de patre hoc tradidit Ovidius ex Pont. IV, 15, 13—20:

Inter opes et me, rem parvam, pone paternas,
Pars ego sim census quantulacunque tui.
Quam tua Trinacria est regnataque terra Philippo,
Quam domus Augusto continuata foro,
Quam tua, rus oculis domini, Campania, gratum,
Quæque relicta tibi, Sexte, vel empta tenes:
Tam tuus en ego sum, cuius te munere tristi
Non potes in Ponto dicere habere nihil [9]).

Quod attinet ad stirpem et originem horum Pompeiorum et cognationem illam, qua cum Augusto coniunctos eos fuisse, auctor est Dio, satis mihi Drumannus et Borghesi (Borgh. p. 242 sqq.) docuisse videntur, ortos eos esse ab illo Sex. Pompeio,

---

[8]) Sextum domum habuisse foro Augusti adiacentem, ostendit Ovidius ex Pont. IV, 5, 9—10:

Protinus inde domus vobis Pompeia petatur.
Non est Augusto iunctior ulla foro.

15, 16 (supra positum). Ex hac re num quid ad scripturam Senecæ loci confirmandam arcessi possit, nescio.

[9]) Miror, Borghesi (p. 247) opes illas patri Sexti, non ipsi ascribere, quum Ovidius diserte dicat, se non minus quam prædia illa ipsius Sex. Pompeii esse, a patre ei relictum; opes paternas non esse patris, sed quas a patre hereditate accepisset, apparet (cfr. v. 18: *bona relicta*)

patruo Cn. Pompeii Magni[10]), qui a Cicerone geometriæ et iuris civilis peritissimus laudetur[11]). Fieri potest, quod suspicatus est Borghesi (p. 248 sqq.), ut cognatio illa Sex. Pompeii et Augusti orta sit ex Atia, matertera Augusti, quam uxorem duxit L. Marcius Philippus, consul subrogatus anni 38 a. Chr. n., filius eius, qui consul fuit anno 56 a. Chr. n. et, Octavio anno 59 aut 58 mortuo, Atiam maiorem, matrem Octaviani, matrimonio sibi iunxit (Borgh. p. 250). Fieri potest, ut Marcia illa, filia Philippi et Atiæ minoris, primum nupta fuerit Sex. Pompeio, Cn. f., consuli suffecto anni 5 a. Chr. n., patri eius, qui consul fuit a. 14 p. Chr. n., deinde Paullo Fabio maximo[12]). Colligit hoc Borghesi ex inscriptione quadam columbarii patris Pompeii (cos. a. 5)[13]), quæ significare videtur, hunc Pompeium et Atiam, uxorem Philippi, commune sepulcrum habuisse servorum et libertinorum, unde verisimiliter concluditur, aliquam inter eos necessitudinem intercessisse. Addit Borghesi (p. 252), ita intelligi Ovidii erga Sex. Pompeium filium voluntatem atque observantiam, quæ eandem habuerit causam quam studium eius in Fabium Maximum, Marciam scilicet, illius matrem, huius uxorem, cuius comes (selskabsdame) fuerat tertia uxor Ovidii. Ego moneo, Ovidium (ex Ponto IV, 15, 13) diserte dicere, Sex. Pompeium amorem suum quasi hereditate a patre accepisse. Summum hoc Ovidii in Sex. Pompeium studium eam opinionem commendare videtur, matrem Pompeii fuisse ipsam uxorem Fabii Maximi, non sororem

---

[10]) Pompon. de orig. iur. Dig. I, 2, 2, 40.

[11]) Brut. 175. de off. I, 19. de orat. I, 67. III, 78. Phil. XII, 27.

[12]) C. I. Gr. 2629: *Μαρκίᾳ, Φιλίππου θυγατρί, ἀνεψιᾷ Καίσαρος θεοῦ Σεβαστοῦ, γυναικὶ Παύλου Φαβίου Μαξίμου, Σεβαστῆς Πάφου ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος.* Tac. Ann. I, 5: *Quod Maximum uxori Marciæ aperuisse, illam Liviæ.* Ovid. ex Pont. I, 2, 139 (ad L. Marcium Philippum):

Hanc probat et primo dilectam semper ab ævo
Est inter comites Marcia censa suas,
Inque suis habuit matertera Cæsaris ante.

[13]) Muratori p. 931, 7 (Borgh. p. 249):

EX. DOMO
SEX. POMPEI. et
ATIAE. PHILIPPI.

eius, alteram Marciam, quam coniecturam et ipsam proposuit Borghesi (p. 251). Omnino probabilius est, cognationem illam ex Marcia aliqua ortam esse, quam ut Atia minor primum nupta fuerit Cn. Pompeio, qui consul fuit a. 31 a. Chr. n., deinde Philippo (Borgh. p. 251); certe ita statuendum erat, Cn. Pompeium divortium cum ea fecisse; iam enim a. 44 uxor fuit Philippi [14]).

Iam quod putat Borghesi (p. 241), Sex. Pompeium, consulem anni 14 p. Chr. n., significasse Tacitum Ann. III, 12 (a. 22): *At Pompeii theatrum igne fortuito haustum Cæsar exstructurum pollicitus est, eo quod nemo e familia restaurando sufficeret, manente tamen nomine Pompeii*, virum doctissimum fugit, tum (in eius de Senecæ loco opinione) statuendum esse, eundem hominem paulo ante mortem Ovidii [15]) magnas opes possedisse, paulo post eam satis pauperem fuisse, anno fere quadragesimo p. Chr. n. rursus divitissimum, quod verisimile non est. Borghesi secutus est Nipperdeius, qui tamen apud Senecam scribi vult *Ptolemæo*. Hæc enim ad locum illum Taciti ascribit: *Es lebte damals Sex. Pompeius, der von einem Oheim des grossen Pompeius stammte und der letzte dieses Hauses war. Bei Sen. de tranqu. an. 11, 10, wonach er im Widerspruch mit den Angaben des Tacitus ungeheuern Landbesitz gehabt haben müsste, hat Muret richtig Ptolemæo statt Pompeio geschrieben.* Miror, ei magis verisimile visum esse, hominem extrema Ovidii ætate divitissimum iam a. 22 satis pauperem fuisse (quod fieri potuisse, non nego), quam eum, qui a. 22 theatro restaurando non sufficisset, quindecim vel pluribus annis post satis magnas habuisse divitias. Sed ne id quidem puto, Pompeium quemquam a Tacito significatum esse [16]); nam ii, qui ex patruo Pompeii Magni originem

---

[14]) Cic. Phil. III, 17: *L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem.* Constat, M. Atium Balbum Aricinum fuisse.

[15]) Supra ostendi, eam epistolam Ovidii, in qua divitias Pompeii commemorat, post Augusti mortem scriptam esse.

[16]) Verba Taciti, quæ sunt: *manente tamen nomine Pompeii,* non de gente Pompeia etiamtum superstite, sed de theatro, quamquam restaurasset Tiberius, nomen Pompeii retinente, accipienda esse, moneo.

trahebant, ex moribus Romanorum vix tanta pietate memoriæ eius obstricti fuerunt, ut monumentum eius restaurare deberent, et filios Cn. Pompeii Magni prolem virilem non reliquisse, satis constat. Mihi igitur videtur Tacitus significasse ille quidem posteros ipsius Pompeii Magni, sed ex feminis. Et vixerunt tum posteri neptis eius Pompeiæ, filiæ Sexti. Nupserat hæc M. Livio Druso Liboni, qui consul fuit a. 15 a. Chr. n.[17]. Ex liberis eorum M. Libo a. 16 p. Chr. n. seditionis accusatus ipse sibi mortem consciverat[18]; sed anno 22 vixisse videtur frater eius L. Libo, qui consul fuit a. 16,[19] vixit certe soror Scribonia, quam uxorem duxerat M. Licinius Crassus Frugi, qui consul fuit a. 27 [20]; nam filius Scriboniæ, L. Calpurnius Piso Frugi, quem Galba adoptavit, initio anni 69 occisus est unum et tricesimum ætatis annum agens [21], unde sequitur, ut anno demum 38 natus sit, et Seneca (Lud. 11, 5) narrat, simul cum Pompeio Magno a Claudio interfectos esse etiam parentes. L. Libonem et Scriboniam igitur Tacitus significasse videtur. Nam ex filiis Scriboniæ nemo tum ætate tam provectus fuit, ut tali officio teneri posset. Pisonem anno 38 natum esse, iam commemoravi. Et Pompeium Magnum, generum Claudii, fere hoc ipso tempore, quo theatrum restaurandum suscepit Tiberius, natum esse, concludi potest ex loco aliquo Dionis [22]. Reliquos duos, Crassum Scribonianum [23] et M. Licinium Crassum Frugi, non multo maiores

---

17) Dio Cass. LIV, 21, 1: *τὸν ὕστερον ἐνιαυτόν, ἐν ᾧ Μάρκος τε Λίβων καὶ Καλπούρνιος Πίσων ὑπάτευσαν.*

18) Tac. Ann. II, 27—31.

19) Tac. Ann. II, 1: *Sisenna Statilio L. Libone consulibus.* Dio Cass. LVII, 15, 1: *Σταπιλίου δὲ Ταύρου μετὰ Λουκίου Λίβωνος ὑπατεύσαντος.*

20) Tac Ann. IV, 62: *L. Licinio L. Calpurnio consulibus.*

21) Tac. Hist. I, 48.

22) LX, 5, 9 postquam narravit, Claudium ei a. 41 filiam (*Antoniam*: Suet. Claud. 27) uxorem dedisse, hæc addit: *τούτου δὲ δὴ τοῦ Πομπηίου ὁ Γάιος τὴν τοῦ Μάγνου ἐπίκλησιν περιέκοψεν. ὀλίγου μὲν γὰρ καὶ ἀπέσφαξεν αὐτὸν, ὅτι οὕτως ὠνομάζετο. ἀλλὰ τοῦτο μὲν καταφρονήσας ὡς καὶ παιδίου ἔτ' αὐτοῦ ὄντος οὐκ ἐποίησε, τὴν δὲ δὴ πρόσρησιν κατέλυσεν εἰπὼν μὴ εἶναι οἱ ἀσφαλὲς Μάγνον τινὰ προσαγορεύεσθαι.*

23) Tac. Hist. I, 47. IV, 39.

Sex. Pompeius

Sex. Pompeius, philosophus. — Cn. Pompeius Strabo, cos. 89, ∾ Lucilla (Vell. II, 29, :

Sex. Pompeius (Plut. Cat. 3) — Cn. Pompeius Magnus

S. Pompeius, cos. 35. — Cn. Pompeius, cos. 31. — Cn. Pompeius † orbus 45. — Sex. Pompeius † 35.

Sex. Pompeius, cos. suff. 5. — Pompeia ∾ M. Livius L. f. Drusus Libo, cos. 15 (Dio LIV, 21, 1).

M. Atius Balbus ∾ Iulia

Atia ∾ 1. C. Octavius. 2. L. Marcius Philippus, c. 56. — Atia ∾ L. Marc. Philippus, cos. 38.

Octavia — C. Iulius Cæsar Octavianus, ∾ 1. Clodia. 2. Scribonia. 3. Livia. — Marcia 1. ∾ Sex. Pompeius, cos. suff. 5. 2. ∾ Fabius Max. cos. 11.

Tiberius — Drusus — Sex. Pompeius, cos. 14. — L. Libo, cos. 16. (Tac. Ann. II, 1. Dio LVII, 15, 1). — M. Libo, † 16. (Tac. Ann. II, 31). — Scribonia ∾ M. Licinius Crassus Frugi, cos. 27 (Tac. Ann. IV, 62).

Germanicus ∾ Agrippina — Claudius — Pompeius (Sen. Tr. an. 11, 10). — Crassus Scribonianus (Tac. Hist. I, 47. IV, 39). — Pompeius M., necatus a Claudio (Tac. Hist. I, 48. Suet. Claud. 27. 29. Sen. Lud. 11, 5). — M. Licinius Crassus Frugi, cos. 54 (Tac. Ann. XV, 33), a Nerone nec. (Tac. H. I, 48. Plin. Ep. I, 5, 3). — Piso † 69 (Tac. H. I, 43).

Caligula

fuisse, inde colligere licet, quod Piso, frater eorum, anno demum 38 natus est; posterior consul fuit a. 64 [24]) et paulo post a Nerone necatus est [25]). Ceterum de fortunis L. Libonis et Scriboniæ nihil nobis scriptores veteres tradiderunt, ita ut id demonstrare nequeam, re vera eos theatro Pompeii restaurando non suffecisse.

Ad totam hanc rem illustrandam ex coniecturis Drumanni atque Borghesi stemma supra insertum composui, quocum conferri velim id, quod habet Nipperdeius ad Tac. Ann. II, 27.

Nogle Bemærkninger om Platons Psykologi.

Af *Harald Høffding.*

I.

Hos en stor Tænker kan man ikke vilkaarlig isolere noget enkelt Punkt i hans Lære for at betragte det for sig. Det enkelte Punkt vil vise sig at staa i inderlig Sammenhæng med de ledende Principer i Tænkerens Totalanskuelse og at modtage sin Belysning fra dem. Men paa den anden Side vil den Dunkelhed og Inkonsekvents, som mulig findes i de ledende Principer, ogsaa naa til de enkelte Punkter og gjøre Undersøgelsen af dem mere vanskelig og indviklet. Dette har sin fulde Anvendelse paa Platons Psykologi, og det opfordrer os til først i Korthed at undersøge, hvorledes vi ere stillede med Hensyn til vor Indsigt i Platons Lære i det Hele.

Allerede i Oldtiden førtes der Debat om, hvorvidt Platon var Skeptiker eller Dogmatiker, — altsaa om, hvorvidt man kunde tillægge ham en virkelig positiv Lære eller skulde betragte ham som en søgende og negativ Dialektiker. I sidste Tilfælde vilde hans Fortjeneste være den at have givet en kunstnerisk ud-

---

[24]) Tac. Ann. XV, 33.

[25]) Tac. Hist. I, 48. Plin. Epist. I, 5, 3.

formet Fremstilling af den sokratiske Methode. Hvad hans Mester øvede Dag efter Dag i den prosaiske Virkelighed, fremstillede Platon med Benyttelse af et stort æsthetisk, næsten dramatisk Apparat i ideal Form i sine Dialoger. Udbyttet af dem vilde altsaa være det samme som af Sokrates's Undervisning; Platons Læser fik, lige som Sokrates's Tilhører, et dybt Indtryk af, hvor vanskeligt det er at vide Noget; han blev skræmmet op af den trygge Ro, hvormed han hidtil havde fulgt og hyldet de Meninger, Traditionen og det praktiske Liv havde ført ham til. Der blev vist ham Indgangen til en ny Verden, Muligheden af en fri, selverhvervet Erkjendelse — men han blev ikke ført ind i hin Verden, og denne Mulighed viste sig stedse ude i Horizonten, uden at den fortsatte Vandring førte nærmere til dens Virkeliggjørelse.

Men gjennemgaaer man Rækken af Platons Skrifter, støder man paa nogle, hvor dette blot søgende Standpunkt er blevet afløst af en positiv Læreuvikling. «Staten» og «Timaios» give saaledes en dogmatisk Fremstilling af Natur- og Menneskelivet, hvis Grundlag dannes af en spekulativ Anskuelse af Tilværelsens Væsen i det Hele. Desuden giver Aristoteles os Underretning om, hvorledes denne spekulative Anskuelse, den saakaldte Idelære, udviklede sig hos Platon, nemlig som Følge af de Impulser, han havde modtaget ved Omgangen med Sokrates. Vi vide altsaa ikke blot, at Platon har staaet paa to forskjellige Hovedstandpunkter, men vi vide ogsaa, at det ene har udviklet sig af det andet.

Det vil bero paa Fortolkerens Synspunkt og Forudsætninger, hvilke af de to Standpunkter han vil ansee som det væsenligste. I denne Henseende er der en karakteristisk Modsætning mellem Platons tydske og engelske Fortolkere i den nyeste Tid. De tydske Fortolkere ere mere eller mindre paavirkede af den spekulative Idealisme; for dem er Idelæren i dens dialektiske Udvikling Hovedsagen; de se alle platoniske Skrifter i dens Lys. Enten antage de, som Schleiermacher var tilbøielig til, at Platon strax ved Begyndelsen af sin Forfattervirksomhed stod paa Ide-

lærens Standpunkt; men da han som god Sokratiker satte Samtale og mundtlig Diskussion over positiv skriftlig Meddelelse, maatte han indrette sin Fremstilling saaledes, at den saameget som muligt nærmede sig til og erstattede den personlige Tankeudvexling. De forskjellige Dialoger ere nu ifølge Schleiermacher Led i en gjennemtænkt Læreplan; den ene tager fat, hvor den anden ender, og fører Problemets Behandling videre [1]. Eller ogsaa antager man, som K. F. Hermann, at vi i Dialogerne kunne spore den successive Udfoldelse af Platons Aandsliv. De forskjellige Skrifter betegne altsaa forskjellige Stadier i Platons egen Udvikling, og ikke forskjellige Forsøg paa at føre Læserne til Indsigten i en fra først af fast staaende Lære. Hermann søger i det Enkelte at vise, hvorledes de forskjellige Begivenheder i Platons Liv (Reiser og Bekjendtskab med andre philosophiske Retninger) kunne have medført de Stadier i hans Udvikling, Dialogerne synes at vise os.

Imod disse Forsøg paa at gjennemføre en Enhed i Platons Forfattervirksomhed er Englænderen George Grote optraadt med Originalitet og Lærdom. Ogsaa hos ham kan man spore Paavirkning af hans Fædrelands Philosophi. Han var i sin Ungdom en ivrig Discipel af Jeremy Bentham og James Mill og hele sit Liv igjennem en fortrolig Ven af John Stuart Mill, — tre Mænd, for hvem forudsætningsløs og alsidig Gransken var det Høieste [2]. At de alligevel, og Grote med dem, repræsentere en aldeles bestemt philosophisk Theori, er sikkert nok, og vi ville for Grotes Vedkommende faa Leilighed til at se Indflydelsen heraf paa hans Bedømmelse af Platons Lære i det Enkelte; men denne philosophiske Anskuelse var væsentlig Empirisme, stod al Spekulation fjernt og kunde derfor ikke bibringe Sympathi for Idelæren, ja maatte vel endog føre til Misforstaaelse og Ringeagt

[1] Denne Opfattelse af Platons Forfattervirksomhed minder om den Maade, hvorpaa S. Kierkegaard søgte at fremstille sine saa mange forskjellige Synspunkter udtalende Skrifter som Led i en forud fattet Plan. (Synspunktet for min Forfattervirksomhed.)

[2] Kfr. om James og Stuart Mills Forhold til Platon: Stuart Mills Selvbiographi. Dansk Ov. p. 23—24.

overfor denne. Grote benegter nu paa det Bestemteste, at der kan paavises nogen gjennemgaaende Enhed i Platons Forfattervirksomhed. «Det er», siger han [1], «neppe muligt at føre alle de forskjellige Aabenbarelser af Platons Aand tilbage til en høiere Enhed, eller at udsige noget om Platon som intellektuel Personlighed, der paa én Gang skal kunne anvendes paa Protagoras, Gorgias, Parmenides, Phædros, Symposion, Philebus, Phædon, Staten, Timæus og Lovene. Platon var Skeptiker, Dogmatiker, religiøs Mystiker og Inkvisitor, Mathematiker, Philosoph, Digter (saa vel erotisk som satirisk Digter), Rhetor, Kunstner — Alt under Et, eller i det Mindste successive gjennem de 50 Aar, hans philosophiske Liv udfyldte.» De forskjellige Dialoger kunne ikke betragtes som Bidrag til ét positivt Læresystem; de indtage ikke en forud beregnet Plads i den gradevise Udfoldelse af en Læreplan, ei heller kunne de paavises som successive Aabenbarelser af Forfatterens fremskridende Anskuelse; de ere kun forskjellige opdigtede Samtaler, komponerede af samme Forfatter til ubekjendte Tider og under ubekjendte Omstændigheder [2]. Dog kan der paavises et Begyndelses- og et Slutningspunkt, som angiver en afgjørende Modsætning indenfor Platons Udvikling, den samme Modsætning, hvorved man i Oldtiden standsede, naar man talte om Platon som Dogmatiker i Modsætning til Platon som Skeptiker. Den fremtræder især, naar man stiller Timæus og Lovene, tildels ogsaa Staten, i Modsætning til Apologien; medens Platon her lader Sokrates udtale sin væsentlige Uvidenhed, og Søgen og Spørgen som det Sidste, hvortil vi kunne komme, giver han i hine sine sidste Skrifter med orakelmæssig Sikkerhed aldeles bestemte og positive Lærdomme, ja udelukker i sin Statsplan endogsaa Diskussionsfriheden, hvorfor han med

[1]) Plato and the other companions of Sokrates. I, p. 214. — Dicæarch og Nemesios kalde Platon en Forening af Sokrates og Pythagoras; Plutarch kalder ham en Forening af Sokrates og Lykurg. Tre Personer kunne ikke være mere forskjellige end disse tre, og dog er der endnu mange flere Sider hos Platon! (l. c. Note).

[2]) Ibid. p. 278.

rigtig Takt i Timæus og Lovene ikke længer lader Sokrates føre Ordet. Platon er altsaa ikke bleven sig selv tro paa sine gamle Dage, som Sokrates havde været det; han er gaaet over fra Oppositionens til de ministerielle Bænke og vil ikke engang tilstede nogen ny Oppositionsleder at optræde[1]. Og Grote sætter Platons egentlige Betydning i den søgende Dialektik, som hans tidligere Dialoger ere Forbilleder paa; han mener lige som Stuart Mill, «at Navnet Platoniker med langt større Ret tilkommer dem, der ere blevne oplærte i, og som have stræbt at tilegne sig Platons Undersøgelsesmaade, end dem, der kun have antaget visse af hans dogmatiske Sætninger, som for største Delen ere udledte af det mindst forstaaelige i hans Værker, hvilket han muligvis selv ikke har betragtet som andet end poetiske Phantasier eller philosophiske Gisninger»[2].

Der er noget overordentlig Vederkvægende ved at vende sig til Grotes Skrift om Platon fra de tydske Kommentatorer. De Vanskeligheder, hvormed disse plage sig, sætter han med et dristigt Spring ud over. Han søger ikke ængstelig at opdage Idelærens membra disjecta i de forskjellige Dialoger og slipper derved ogsaa for at gribe til saadanne fortvivlede Udveie som Forkastelse af nogle af de mest fremragende Dialogers Ægthed, fordi deres Indhold ikke synes at stemme med Idelæren[3]. Strid mellem de forskjellige Dialoger anfægter ham ikke; Platon har efter hans Mening anlagt de mest forskjellige Synspunkter og sat de mest forskjellige Ideer i Bevægelse, for at Undersøgelsen ret kunde blive levende og alsidig. Og fremfor Alt har Grote den Fordel, at hvad han lægger Hovedvægten paa hos Platon, har blivende Gyldighed til alle Tider, saa vist som den ideale, aldrig hvilende Erkjendelsestrang hører til Menneskets ædleste Drifter og ikke kan forsvinde, uden at Aandslivet udslukkes,

---

[1]) Grote I p. 279. III p. 165.

[2]) Stuart Mills Selvbiographi p. 24.

[3]) Saaledes forkastede Socher Parmenides, Sophisten og Statsmanden af denne Grund.

hvor vel de Veie, ad hvilke denne Trang tilfredsstilles, og de Resultater, hvori den finder Hvile, ville vexle med Tiderne.

Dog kan det ikke negtes, at Grote tager sig det temmelig let med de betydelige Vanskeligheder, der reise sig mod hans Opfattelse. Naar han selv indrømmer, at der indenfor Platons Udvikling kan paavises disse to meget forskjellige Standpunkter, saa skylder han os dog i det Mindste at antyde, hvorledes han undgaaer herved at statuere noget psykologisk Urimeligt[1]). Vil han sige, at der naturligvis maa have været en Overgang mellem de to Standpunkter, men at vi slet ikke vide Noget om denne Overgang, — saa skylder han os en Forklaring af, hvorledes det er muligt, at en Forfatter, der har gjennemløbet en philosophisk Udviklingsbane af saa eiendommelig Art som den, der fører fra Apologien til Timæus og Lovene, og samtidig udgivet en talrig Mængde philosophiske Skrifter, har kunnet undgaa i disse Skrifter at afgive direkte eller indirekte Vidnesbyrd om de Stadier, hvortil han til forskjellige Tidspunkter var naaet. Man maa ved at gaa tilbage fra de sidste Dialoger (navnlig Staten og Timæus) kunne finde forberedende Udkast i de tidligere Skrifter. Og selv om disse berørte Problemer og Vanskeligheder, der ikke løses i de senere — (der reises f. Ex. i Parmenides Vanskeligheder imod Idelæren, som denne ikke heller senere formaaede at overvinde), — saa viser dette kun Platons Begrændsning; Vanskelighederne have vel vist sig for ham, men han lægger ikke den Vægt paa dem, som den senere Kritik. Enhver Tænker, hvor betydelig han end er, har dog sine individuelle og historiske Skranker, han ikke formaaer at gjennembryde. Men Grote gjør ikke nok for at sætte sig paa Platons Standpunkt i denne Henseende; han betragter overveiende Idelæren med sine Øine og ikke med Platons. Derved kommer han i det Hele til at miskjende Enheden i Platons Tænkning og standser for hurtig ved tilsyneladende Modsigelser[2]).

---

[1]) Plato's affirmative philosophy is not fitted on to his negative philosophy, but grows out of other mental impulses, distinct and apart. — Grote I, 273.

[2]) I at finde Modsigelser hos Platon og erklære dem for uforenelige giver

Hertil kommer, hvad Grote ikke har taget i tilstrækkelig Betragtning, at vi have et positivt Vidnesbyrd om Enheden i Platons Udviklingsgang. Aristoteles fremstiller den platoniske Idelæres Oprindelse saaledes: «Platon, som fra sin Ungdom af var fortrolig med Kratylos og Herakleitos' Lære, at alt Sandseligt er i en bestandig Vorden, og ingen Viden derom mulig, blev ogsaa siden denne Anskuelse tro; men tillige tilegnede han sig den sokratiske Philosophi, der med Forbigaaelse af de almindelige naturvidenskabelige Spørgsmaal beskjæftigede sig med ethiske Undersøgelser, deri søgte det Almene og gjorde Begyndelsen til Begrebsbestemmelser; — og saaledes kom han da til den Anskuelse, at denne Søgen efter Almenbegreber maatte have noget Andet end det Sandselige til sin Gjenstand, eftersom Almenbegrebet ikke kunde være Udtryk for de sandselige Ting, der stedse forandre sig. Denne Art af det Værende kaldte han Ideer; men om de sandselige Ting paastod han, at de bestaa ved Siden af dem og have Navn efter dem, thi paa Grund af Delagtighed i Ideerne ere de mange Ting, der føre Navn efter Ideerne, saadanne som de ere» (Metaphys. I, 6). Motivet til Idelæren ligger altsaa i selve den sokratiske Methode. Det kommer an paa, siger Sokrates, nøie at vide, hvad enhver Ting er, man taler om, eller med andre Ord at kjende Tingens Begreb. Følgelig — saaledes slutter Platon i Idelæren — ere Almenbegreberne den sande Væren. Denne Hypostaseren af Almenbegreberne fremtræder nu ikke lige tydelig og udpræget i alle de Dialoger, der ligge mellem Begyndelses- og Slutningspunktet i Platons Udvikling; men vi have her den Proces, han har gjennemgaaet, og det vil være berettiget at søge Sporene af den i hans Skrifter. Det er sikkert uberettiget at ordne Dialogerne til et System; men det er ikke mindre uberettiget at fraskrive dem ethvert Forhold til deres Forfatters Udviklingsgang.

Det vilde i ethvert Tilfælde være vanskeligt at fastslaa nogen

---

Grote ikke Tydskerne Noget efter. Kun drager han andre Slutninger af disse Modsigelser end de.

bestemt Grændse mellem de negative og de positive (eller for at bruge Grotes Billede: oppositionelle og ministerielle) Dialoger. Staten kan ikke skilles fra Timæus, men i Staten have vi netop baade den negative og den positive Dialektik; den platoniske Sokrates er i første Bog Oppositionens Leder og tager først fra anden Bog af Plads paa Ministerbænken. Noget Lignende kan siges om Symposion, Phaidon, Philebos o. fl. Dialoger. Med Undtagelse af Lovene, dette «opus senile et langvidum», som Madvig med Rette har kaldt den, kan det ikke siges om nogen platonisk Dialog, at den betegner et Standpunkt, der er væsentlig forskjelligt fra dem, der indtages i alle andre Dialoger. —

Da jeg i det Følgende undertiden vil benytte Grotes Undersøgelser, har jeg ansét det for nødvendigt at forudskikke disse almindelige Bemærkninger for at vise, hvorledes jeg stiller mig til hans Resultater. Dersom disse havde Gyldighed, vilde jo desuden Berettigelsen til at tale om en platonisk Psykologi være afskaaren. Vi vilde da egentlig faa lige saa mange platoniske Psykologier som der er platoniske Dialoger.

Da de Retninger, i hvilke Platons Tænkning i det Hele gaaer, ogsaa ville lægge sig for Dagen i hans Psykologi, ville vi i Korthed antyde dem. Platons Hovedtanke er den, at Ideen er den sande Væren. Men Ideen, det hypostaserede Almenbegreb, har kun Tilværen i den Mangfoldighed af Ting, hvis Begreb den udtrykker. «Alt, hvorom man siger: det er, bestaaer af Et og Mange og forener i sig det Begrændsedes og det Ubegrændsedes Natur. Vi maa derfor ved Alt opsøge og antage én Ide, thi vi ville vistnok finde den deri; og naar vi have fattet denne, maa vi undersøge, om efter denne ene ikke maaske to eller tre eller et større Antal findes deri, og med alt til Sagen Hørende maa man gaa frem paa samme Maade, indtil man erkjender ikke alene, at den oprindelige Enhed er én, mangfoldig og ubegrændset, men ogsaa hvormange Arter den indbefatter i sig» [1]. «Og med det Retfærdige og Uretfærdige, det Gode og Slette og

[1]) Philebos p. 16 C. D (Heises Oversættelse p. 13 f.).

alle andre Begreber forholder det sig paa samme Maade, at ethvert af dem, i og for sig betragtet, vel er ét, men naar de sés i deres Forbindelse med Handlinger, legemlige Ting og med hverandre indbyrdes, træder ethvert af dem frem som en Flerhed»[1]. Den Opgave, Platon ved denne Anskuelse stiller sig selv, vil nu blive den at vise, hvorledes den phænomenale Mangfoldighed kan begrundes ved den ene, Alt omfattende Ide. At han ikke har kunnet løse en saadan Opgave er ikke forunderligere end at Eleaterne før ham, Spinoza og Hegel efter ham heller ikke have kunnet det. Ved Siden af den sande Væren kommer til at staa alt det, der ikke gaaer op i Ideen, ikke svarer til Almenbegrebet. Men hvorfra skal det da udledes, naar det ikke har sin Grund i Ideen, den sande Væren? Platon nødes til at antage et Princip, som staaer Ideen imod og hindrer dens ubetingede Virkeliggjørelse. Dette Princip er Materien. Vel søger Platon at udvikle Materiens Begreb som et rent negativt, som en Udvorteshedens Form, i hvilken Ideens Indhold spredes, saaledes at det falder sammen med Rummets Begreb[2]. Men han kan dog ikke undgaa at tillægge dette «usynlige, formløse, Alt optagende Væsen» positiv Kraft; der udspringer af det en mekanisk Nødvendighed, som danner en Skranke for den ideale Fornufts Virken[3]. I Stedet for at Ideen ifølge Platons Grundtanke skulde være Indbegrebet af al sand Væren, bliver den nu kun det ordnende Princip, som bringer Harmoni og Fornuft ind i Virkeligheden. Og den Modstand, dette ordnende Princip møder, kom tilsidst til at staa for Platon som saa mægtig og omfattende, at han i «Lovene» udledte den fra en ond Verdenssjæl, der arbeidede den gode imod.

Platons Stræben gaaer altsaa ud paa at gjennemføre en Monisme. Da det viser sig, at Ideen ikke er Alt, hævder han, at den i det Mindste er det harmoniserende Princip. Og først da Disharmonien viser sig uovervindelig, udtaler han en dualistisk

---

[1]) Statens 5te Bog p. 476 A (Heises Overs. p. 65).
[2]) Timaios p. 50—52 (Heises Overs. p. 62—68).
[3]) Ibid. p. 68—69 A (Heise p. 102 f.).

Anskuelse. — Der er altsaa tre Strømninger i Platons Lære. Den ene kan i et enkelt Skrift være mere fremtrædende end de andre; men de hænge nøie sammen med hans Tænknings Væsen, og han har neppe selv været sig bevidst, i hvilken Strid disse forskjellige Strømninger indbyrdes vilde komme til at staa, naar enhver af dem blev gjennemført for sig.

Vi gaa nu til vor egentlige Opgave, at give en Karakteristik af enkelte Punkter i Platons Psykologi med særligt Hensyn til den moderne Psykologis Resultater. Vi ville stræbe at belyse, hvorledes vigtige psykologiske Problemer have stillet sig for Platon, og hvorvidt og hvorledes hans Behandling af dem endnu kan være af Interesse for Videnskaben. De Problemer, vi ville fremdrage, ere: Spørgsmaalet om Erkjendelsens Oprindelse, om Driftens Væsen og om Forholdet mellem Sjæl og Legeme.

II.

Naar Talen er om Platons Erkjendelseslære, da staa vi ved et Punkt, hvor hans Sammenhæng med Sokrates tydeligst viser sig. «To Ting», siger Aristoteles, «kan man med Rette tilskrive Sokrates: den induktive Methode og Almenbegreberne» (Metaphys. XIII, 4). Sokrates søgte i sine Samtaler gjennem Prøvelse af enkelte Tilfælde og Exempler at vinde almindelige Begreber. Han traadte herved i Opposition til den sædvanlige Maade at danne Begreber paa, hvor man kun ser hen til visse tilfældige Exempler uden at undersøge, hvorvidt den af dem afledede Forestilling ogsaa passer paa andre. Sokrates forlanger, at man ikke skal anerkjende noget Almenbegreb for gyldigt uden at man ved alsidig Prøvelse og Diskussion har forvisset sig om, at det virkelig gjælder for alle Tilfælde, som kunne komme i Betragtning. Platon betragter det nu lige frem som eiendommeligt for Mennesket, at han har denne Evne til ud af de mange enkelte Sandsefornemmelser at danne en almindelig Forestilling, «Artsbegrebet, der fremgaaer som en Enhed af mange ved For-

standen sammenfattede Iagttagelser» [1]. Denne Evne adskiller Mennesket fra Dyret. Sandsefornemmelserne ere mangfoldige og komme fra forskjellig Side; de vilde opfylde Sjælen lige som Fugle, man sætter i Bur, eller lige som de græske Helte sade i Træhesten, og der vilde ikke være Enhed og Sammenhæng i denne Mangfoldighed, naar der ikke foregik en sammenfattende, sammenlignende og kombinerende Proces, forskjellig fra den, hvorved vi fra først af modtage Indtrykkene. I denne reflekterende og kombinerende Aktivitet ser Platon Sjælens eiendommelige Virksomhed: «Det vilde» — lader han Sokrates sige til Theaitet — «være forfærdeligt, min Søn, om der i os — som i Træhesten — sade mange Sandser, uden at de alle samlede sig i én Skikkelse — man kalde den en Sjæl, eller hvad Andet man vil, — med hvilken vi ved disse Sandser lige som ved Redskaber sandse Alt, hvad sandseligt er» [2]. Det er ved denne Virksomhed, vi vinde Forestillingen om de for de enkelte Indtryk fælles Egenskaber, og tilskrive Tingene Prædikater som «Væren og Ikkeværen, Lighed og Ulighed, Enhed og Forskjel, fremdeles Enhed og de øvrige Tal, og endelig de æsthetiske og moralske Kategorier, Skjønt og Hæsligt, Godt og Ondt»; og først gjennem denne Behandling af Indtrykkene, føres vi til en Erkjendelse af Tingene.

De her benyttede Steder af Theaitetos have den store Interesse, at de give os et Fingerpeg med Hensyn til Idelærens Oprindelse. Grote bemærker, at der i den anførte Dialog ikke tales om Ideerne og navnlig ikke om, at de ere medfødte, og han finder heri en Støtte for sin Opfattelse af Platons Forfattervirksomhed. Men lad os nu tage en anden Dialog for os, hvor netop Læren om de medfødte Ideer udtales med stor Tydelighed, Phaidon. Der opkaster han blandt Andet det Spørgsmaal, hvorfra Begrebet Lighed stammer. Vi sammenligne de enkelte

---

[1]) Phaidros p. 249 B.

[2]) *συλλογισμός* (Phaidr. 249 B. Theait. 186 D), *ἀναλογίζεσθαι, συμβάλλειν* (Theait. 186 B. C.).

[3]) Theaitetos p. 184 B (Dahls Overs. p. 112).

Gjenstande, f. Ex. Træstykker og Stene; men disse Gjenstande have mange andre Sider og Egenskaber foruden Ligheden; fra et andet Synspunkt set vilde de ogsaa kunne kaldes forskjellige, hvorimod Begrebet Lighed aldrig selv kan gaa over til at blive Forskjellighed. De lige Ting og Ligheden ere altsaa ikke det Samme. Lighedens Begreb er absolut og udtrykkes kun ufuldkomment i de enkelte Gjenstande, vi kalde lige. Og dog er det ved Betragtning af de lige Ting, vi vinde Lighedens Begreb. Men det Ufuldkomne kan ikke lede os til Erkjendelse af det Fuldkomne, uden for saa vidt vi allerede i Forveien have kjendt dette, saa at Betragtningen af dets ufuldkomne Billeder kun vækker Erindringen derom. «Førend vi altsaa begyndte at se, høre og bruge de andre Sandser, maa vi etsteds fra have modtaget Erkjendelsen om det Lige selv, hvad det egentlig er, naar vi skulle henføre det Lige i Iagttagelserne dertil, thi alt dette stræber vel at være som hint, men er dog ringere.» Da vi nu strax fra Fødselen af bruge vore Sandser, maa vi i en tidligere Tilværelse have modtaget Erkjendelsen af Lighedens Ide, og de sandselige Iagttagelser tjene kun til at vække den slumrende Erindring derom. Og som det forholder sig med Lighedens Ide, maa det ogsaa forholde sig med Ideerne om det Skjønne, Gode og Retfærdige. Hvad vi kalde at lære, er altsaa egentlig kun at erindre, at gjenoptage en Erkjendelse, der er os eiendommelig, tilhører vort Væsen (*οἰκείαν ἐπιστήμην ἀναλαμβάνειν*)[1].

De to Fremstillinger, i Theaitet og i Phaidon, ere parallele. I den første vises, at der fra Sandsningen i snevrere Forstand maa skjelnes den Bevidsthedsaktivitet, hvorved Indtrykkene bearbeides og kombineres, og at det er ved denne Aktivitet, at Kategorier som lige og ulige, Væren og Ikkeværen, skjønt og hæsligt, godt og ondt opstaa og anvendes. I Phaidon derimod betragtes disse samme Kategorier som objektive Ideer, som færdige Gjenstande, der ere uafhængige af den subjektive Erkjendelsesvirksomhed. I Theaitet hersker det subjektive og

[1]) Phaidon p. 74—76 (Heises Overs. p. 34—40).

psykologiske, i Phaidon det objektive og ontologiske Synspunkt, men de enkelte Led i Udviklingerne svare Punkt for Punkt til hinanden.

Hvad der i Phaidon staaer som det for Platon Vidunderlige, er Inkommensurabiliteten mellem Ideen og de Gjenstande, hvorpaa den anvendes. Baade Ideen og Gjenstanden staa for ham som Realiteter, hvis Forhold han saa undersøger. Og da nu Gjenstandene ikke lære os Noget om Ideen, saa maa vi have en helt eiendommelig Erkjendelseskilde for Ideernes Vedkommende, hvilken atter igjen kun kan søges i en forud for denne Tilværelse gaaende Erfaring. Paa dette Punkt finder han en Tilknytning for sin Erkjendelseslære i det orphisk-pythagoræiske Dogme om Sjælens Præexistents, et Dogme, som iøvrig ikke er specifisk græsk, men ogsaa findes hos Kelter og Thraker og synes at være af orientalsk Oprindelse[1]).

Medens den objektive og ontologiske Opfattelse af Ideerne saaledes fører Platon over i Dogmatik og Mystik, har Undersøgelsen i Theaitet mere Karakteren af et ædrueligt Forsøg i analytisk Psykologi. Platon stræber at isolere de enkelte Elementer, der fungere i Erkjendelsesvirksomheden, fra hverandre. Men han kommer ogsaa her til en Modsætning, og en Modsætning, som er et Sidestykke til den i Phaidon. Overfor den rent passive Modtagen af Indtrykkene stiller han nemlig den intellektuelle Virksomhed, hvormed de bearbeides. Platon er her i nøie Overensstemmelse med den moderne Psykologi. Selv den realistiske og empiriske Retning i Psykologien har nu erkjendt Condillacs og Humes Ensidighed i at føre Alt tilbage til Sandsningen og opfatte Sandsningen selv som fuldstændig passiv. En af de mest fremragende empiriske Psykologer i vor Tid, Alexander Bain, lærer endog udtrykkelig, at allerede den ele-

---

[1]) Smlgn. om dette Punkt K. O. Müller: Prolegomena zu einer wissenschaftl. Mythologie p. 382. Schömann: Griechische Alterthümer. 2te Ausg. II, 371 ff. Zeller: Die Philosophie der Griechen. 2. Ausg. I, p. 51 f. — Ifølge Nemesius havde alle Grækere, der troede paa Udødeligheden, ogsaa Troen paa Præexistentsen. Se Citatet hos Grote II, p. 202.

mentære Sandsning fra en vis Side set er en Forstandsvirksomhed; den aandelige Energi, som ytrer sig i Erkjendelsens høiere Former, er tilstede i de første aandelige Livsytringer, i de elementære Sandsefornemmelser[1]. Grundbegreberne eller Kategorierne blive da, som allerede Kant viste, Udtryk for de Former, hvorunder denne i al Erkjendelse indeholdte Bevidsthedsvirksomhed foregaaer. Derfor er det umuligt at udlede dem fra Erkjendelsens Gjenstande i sig selv; de dannes jo netop kun under den aandelige Bearbeidelse af de fra Gjenstandene modtagne Indtryk. Her er for saa vidt en Inkommensurabilitet, der ikke er mindre mærkelig for Tænkeren end den, Platon fandt mellem Ideen og de enkelte Gjenstande. Der er utvivlsomt i vor Erkjendelse Noget, som vi selv medbringe, som ligger i vor oprindelige Organisation.

Anerkjender man nu denne Parallelisme mellem Undersøgelserne i Theaitet og i Phaidon, saa vil man maaske opkaste det Spørgsmaal, om vi da ikke i denne forskjellige Belysning af et og samme Problem have et Bevis paa Sandheden af Grotes Mening, at man i de fleste platoniske Dialoger ikke tør søge nogen positiv Lære men kun Diskussioner ud fra tilfældig valgte Synspunkter. Jeg drister mig til at svare med et afgjort Nei. Parallelismen mellem Theaitet og Phaidon, mellem Gjennemførelsen af det psykologiske og af det ontologiske Synspunkt er efter min Opfattelse netop et Fingerpeg henimod Enheden og Kontinuiteten i Platons Udviklingsgang. Platon udgik fra den sokratiske Dialektik, der holdt sig paa det psykologiske og ethiske Omraade, og han endte i den spekulative Idelære, der har en transscendent Karakter. Og det var, ifølge Aristoteles, den sokratiske Hævden af Almenbegreberne som den sande Erkjendelses Gjenstande, der førte ham til at anskue Ideerne som det sande Værende. Spiren til Idelæren ligger altsaa allerede paa det første Standpunkt; det Problem, som var Platons som saa mange andre Tænkeres Hovedproblem, nemlig det om Erkjen-

[1]) Se min Bog »Den engelske Philosophi i vor Tid« p. 67 ff.

delsens Væsen og Oprindelse, har han forfulgt paa de Stadier, hans Udvikling førte ham igjennem, og det er altsaa ikke Andet end hvad vi kunde vente, naar vi finde en dobbelt Behandling af dette Problem, den ene holdt rent psykologisk, svarende til den første Periode i Platons Udvikling, den anden med en spekulativ og transscendent Karakter, svarende til det definitive Standpunkt, hvortil han naaede.

Ved denne Opfattelse synes der at kastes et klart Lys over Idelærens Væsen. Platons almindelige ideale Trang har naturligvis en Hoveddel i dennes Udvikling. Han higede ud over den phænomenale Verden og søgte at gribe det Absolute, den evige Grund for al Tilværelse. Men vi maa ikke overse, at det herved ikke mindst er et aldeles bestemt Problem, der driver ham frem, et Problem, der altid vil hævde sin Plads som Gjenstand for videnskabelig Tænkning. Det er det samme Problem, som i nyere Tid har sat saa store intellektuelle Kræfter i Bevægelse, som dem Descartes og Locke, Hume og Kant raadede over. At Platon havnede i den mystiske Idelære, og ikke holdt sig til den ædruelige Vei, han indslog i Theaitet, maa forklares af den for hele Oldtiden betegnende Mangel paa skarp Bevidsthed om Forskjellen mellem det Subjektive og det Objektive. Denne Distinktion er for os aldeles simpel og naturlig; efterat den én Gang er fremkommen i nyere Tid, er den trængt saaledes igjennem, at end ikke Schelling og Hegel formaaede at overvinde den igjen. Men for Platon stillede dette sig anderledes. Selve den Modsætning mellem et psykologisk og et ontologisk Standpunkt, som vi statuere indenfor hans Udvikling, har sikkert ikke været ham selv bevidst. Derfor kunde han uden Vanskelighed omdanne de Grundbegreber, som fra først af kun stode som Udtryk og Former for Bevidsthedens Bearbeidelse af de modtagne Fornemmelser, til evige, i og for sig værende Ideer. Man maa her tillige erindre, hvilken stor Indflydelse den eleatiske og pythagoræiske Philosophi havde paa Platon. Han havde af disse ældre Skoler lært, at det Sande ikke var Phænomenerne,

men maatte søges ved at gaa ud over eller bag ved disse. Dette i og for sig Værende fandt han nu i Ideerne.

Saa vel den psykologiske som den ontologiske Undersøgelse førte til at statuere en Inkommensurabilitet mellem Erkjendelsens Væsen og Indhold og de Gjenstande, i Vexelvirkning med hvilke den udvikler sig. Saadanne Begreber som Lige og Ulige, Væren og Ikkeværen, Skjønt og Hæsligt, Godt og Ondt kunne ikke fuldstændig forklares ved den virkelige Erfaring. Det Mærkelige er nu, at Platon alligevel udleder dem af en Erfaring — vel ikke en i denne Tilværelse gjort Erfaring, men en præexistentiel Erfaring, hvorom Erindringen fremkaldes hos os ved de Indtryk, vi her modtage. Saaledes siger Platon i Phaidros, at Menneskets Evne til ved Bearbeidelse af Sandsefornemmelserne at danne et for dem alle gyldigt Begreb er «en Erindring om, hvad vor Sjæl engang har set, da den vandrede i en Guds Følge og oversaa det, vi nu kalde det Virkelige, idet den rettede sit Blik mod det i Sandhed Værende» (249 C). De præexisterende Sjæle kjøre, efter den nærmere mythiske Beskrivelse, Platon giver, hver Dag ud med Guderne og beskue i den hinsidige Verden[1]) det Sandes, det Godes og det Skjønnes evige Væsen. I Menon er det endog ikke blot de ideale Grundbegreber, der paa denne Maade anskues af den præexisterende Sjæl; ligesom Platon ikke blot anerkjendte Ideer af det Lige, det Gode, Sande etc., men ogsaa af de mest konkrete Gjenstande, uden at gjøre nogen Forskjel mellem disse forskjellige Klasser af Begreber, saaledes er det i Menon Tingenes Natur og Væsen i det Hele, der anskues i det tidligere Liv og erindres i dette Liv. «Da Sjælen er udødelig, da den har været til flere Gange og har set Tingene her og i Hades, kort sagt alle Ting, saa er der Intet, som den ikke har lært, saa at det ikke er underligt, at den kan erindre baade Dyd og andre Ting, som den før kjendte. Thi efter som hele Tilværelsen er beslægtet, og Sjælen har lært Alt at kjende, er der Intet til Hinder for,

---

[1]) *τὰ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, ὁ ὑπερουράνιος τόπος* (Phaidr. 247 C).

at man, efter blot at være bleven erindret om én Ting (hvilket Menneskene kalde Belæring), selv kan udfinde alle de andre Ting, naar man blot er standhaftig og ikke bliver træt af at forske; thi at forske og lære er ikke Andet end at erindre»[1]).

Det vil let ses, at hvad man saa ellers mener om Præexistentsdogmet, saa rykker det kun Spørgsmaalet et Skridt tilbage uden at løse det. Naar de præexisterende Sjæle skue det sande Værende, saa vil Bevidsthedsvirksomheden jo lige saa vel bearbeide det gjennem Anskuelsen Modtagne, som Tilfældet er i den legemlige Tilværelse, med mindre Platon for Præexistentsens Vedkommende vilde hylde den Opfattelse af Erkjendelsen som rent passiv, hvilken han for den legemlige Existents's Vedkommende bekæmper med saa megen Energi. Men dette er umuligt, da Præexistentsen i hvert Tilfælde maa tænkes i Analogi med den legemlige Existents.

Og dog ligger i Platons mythiske Lære om Præexistentsen, lige saa vel som i hans Idelære, en dyb og vigtig Sandhed. Allerede Grote har fra sit Standpunkt vist dette, og hans Udtalelse herom er saa interessant og klar, at jeg vil anføre den med hans egne Ord. «Ikke al Belæring, men en vigtig Del deraf bestaaer i Erindring, dog ikke af Kundskaber, som ere erhvervede i et tidligere Liv, men af tidligere Erfaringer og

[1]) Menon p. 81 C. D. — Naar man fastholder, hvad ovenfor er bemærket, at Platon statuerer evige Ideer ikke blot for abstrakte Grundforhold (Lige — Ulige, Godt — Ondt o. s. v.), men ogsaa for de mest konkrete Gjenstande (Seng, Stol, Snavs etc.), saa falder ogsaa den stærke Modsætning bort, Fortolkerne have fundet mellem Menon paa den ene, Phaidros og Phaidon paa den anden Side. Hvorledes Grote tager denne formentlige Modsætning til Indtægt, vil man kunne slutte af det Foregaaende. Stallbaum griber til den fortvivlede Udvei at antage Udtalelsen i Menon for en Spøg, et Forsøg paa at holde Menon for Nar (qvo magis illudat sophistarum alumnum). Prolegomena ad Menonem p. 15. Afgjørende er det navnlig, at der i en Dialog, som dog ubestridelig hører til de seneste, nemlig Timaios, antydes lignende Forestillinger, som i Menon. Verdensskaberen fordeler nemlig der de præexisterende Sjæle paa Stjernerne, «og efterat han havde ladet dem bestige en Vogn, viste han dem Alverdens Natur og underrettede dem om dens uforanderlige Love» (Tim. p. 41 E, Heises Overs. p. 45 f.).

Domme i dette Liv. Enhver har gjennemløbet et langt Kursus af saadanne Erfaringer og Domme, som ere forsvundne fra hans Erindring, skjøndt ikke uigjenkaldelig. Dele deraf kunne kaldes til Live igjen, naar der for Aanden fremstiller sig nyt Stof, som egner sig til i Kraft af Ideassociationens Love at vække Erindringen om dem. Ved passende Spørgsmaal vil en Lærer saaledes kunne gjenkalde for Disciplenes Erindring mange Kjendsgjerninger og Domme, som hidtil vare glemte; han vil kunne bringe Forestillinger i Forbindelse med hverandre, som Tanken før aldrig har sammenstillet, og han vil herved kunne fremkalde oplysende Sammenligninger og Slutninger. Han vil fremdeles kunne føre dem til at indse det Falske i vildfarende Analogier, der først fremstillede sig som antagelige, og til at have en pinlig Fornemmelse af Forlegenhed og Uvidenhed, førend han stiller saadanne Spørgsmaal, der angive Veien, ad hvilken man kan befries herfor.» Men Platon havde efter Grotes Mening ikke behøvet at gaa tilbage til en tidligere Tilværelse. «Platon», siger han, «tager ikke i Betragtning, at der selv i en aldeles udannet Ynglings Sjæl findes mangfoldige og forskjellige Erfaringer, han har gjort, Sammenligninger, han har foretaget, og Kundskaber, han har samlet. Og selv om der ikke fandtes nok til at yde en tilstrækkelig og direkte Forklaring, saa maa vi erindre, at kun en meget ringe Del af den lange Række af aandelige Phænomener, der udvikle sig i det spæde Nor, Barnet og Ynglingen, nogensinde bliver Gjenstand for Erindring eller Hukommelse. At antage, at denne store ubekjendte Rest vilde være utilstrækkelig til at yde den søgte Forklaring, er hverken philosophisk eller fornuftigt.»[1]).

Saa rigtigt og træffende dette er, saa udtømmer det dog sikkert ikke Betydningen af Platons dybsindige Forbindelse mellem Erkjendelseslæren og Præexistentsdogmet. Grote staaer paa den engelske Empirismes Standpunkt, hvis Grundlægger er John Locke og hvis betydeligste Repræsentant i dette Aarhundrede

---

[1]) Grote II p. 19—23.

Stuart Mill er. Denne Retning finder Forklaringen for Bevidsthedslivets Indhold og Former i de Erfaringer, det enkelte Individ gjør i Løbet af sit Liv. Men naar det staaer fast, at Erfaringer i det Hele kun ere mulige under Forudsætning af en Bevidsthedsvirksomhed, betinget ved en legemlig og aandelig Organisation, hvorved de optagne Indtryk bearbeides, saa vil man heller ikke kunne Andet end give Platon Ret, naar han kommer til det Resultat, at vi maa gaa længere tilbage end til den individuelle Existents, vi kjende, for at faa en Forklaring af Erkjendelsens Væsen. Individet begynder ikke sin Udvikling aldeles uden Forudsætninger; det har i sin oprindelige Organisation Slægtens almindelige Natur, saaledes som denne igjen har udviklet sig i Løbet af de tidligere Generationer. Drifter og Lidenskaber kunne røre sig paa en for Individet selv dunkel og uforstaaelig Maade, førend han har gjort nogen virkelig Erfaring, der kunde fremkalde dem. Og dette gjælder som bekjendt ikke blot om de almenmenneskelige Drifter; særegne Tilbøieligheder og Lidenskaber kunne nedarves gjennem flere Generationer. Denne Sandhed har fundet et Udtryk i det kristelige Dogme om Arvesynden. Hvad der saaledes gjælder for Følelses- og Villieslivet, maa ogsaa gjælde for Erkjendelseslivet. De Grundformer, uden hvilke Erfaring og Erkjendelse i det Hele ikke ere mulige, maa udspringe af den Organisation, Individet modtager i Arv fra Slægten. Vi ere naturligvis ikke udstyrede med en Sum af medfødte Ideer; det har egentlig heller aldrig Nogen antaget. Selv Platon lærer udtrykkelig, at Sjælen ved Overgangen til den legemlige Tilværelse fuldstændig har glemt de evige Ideer, den anskuede i Præexistentsen, og kun ved langt og besværligt Arbeide, som Faa have Kraft til at gjennemføre, atter kan vinde Erkjendelsen af dem. Der maa i vor medfødte Organisation ligge en Disposition til i Vexelvirkning med Indtrykkene fra Omverdenen at udvikle Rums- og Tidsanskuelser, Forestillinger om Grund og Aarsag o. s. v.; men disse Begreber ligge lige saa lidt fra først af færdige i Sjælen, som Gnisten i

Stenen, førend denne rammes af Staalet[1]). Alt, hvad der for os staaer som nødvendigt, som vi ikke kunne Andet end antage, fordi det Modsatte vilde være selvmodsigende, viser i sidste Instants tilbage til vor oprindelige Organisation og gjennem den til hele Slægten, hvoraf vi udspringe. At vor Erkjendelse er Erindring fra en tidligere Tilværelse, har altsaa sin Sandhed ogsaa fra et rent videnskabeligt Standpunkt.

Denne Betragtning viser, hvorledes Erkjendelseslæren medfører en Tilslutning til den store Tanke, Darwin har udviklet i sin berømte Hypothese. Førend Darwins Værk om Arternes Oprindelse udkom, havde allerede den engelske Philosoph Herbert Spencer anvendt Udviklingshypothesen paa Psykologien[2]). En absolut Løsning naaes der naturligvis herved ikke af Erkjendelsesproblemet. Naar man betragter Erkjendelsens Grundformer som prædisponerede ved Slægtens tidligere Erfaringer, saa reiser der sig jo igjen det Spørgsmaal, hvorledes Slægten, ɔ: de i tidligere Perioder levende Individer, har kunnet gjøre disse Erfaringer; herved føres vi da atter til endnu tidligere Slægter, og saaledes fremdeles. Men der er her vundet en fast og sikker Grundvold for Behandlingen af dette Problem; Erkjendelses- og Bevidsthedslivet viser sig at staa i den inderligste Forbindelse med Natur- og Verdenslivet i det Hele. Og denne store Sandhed har Platons dybe Aand anet.

III.

Platons Lære om Driften staaer i nøie Forbindelse med hans Lære om Ideerne, om Præexistentsen og om Erkjendelsen som Erindring. Ved sin Indtrædelse i den legemlige Tilværelse har Sjælen glemt de ideale Syner, den engang har havt. Men hos den, der ikke er aldeles nedsunken i det Endelige, ville visse Phænomener vække den slumrende Erindring. Det er

[1]) Dette træffende Billede har Lotze brugt (Mikrokosmus I, 2. Aufl. p. 256).
[2]) Smlgn. »Den engelske Philosophi i vor Tid« p. 168—173.

fortrinsvis det Skjønne, der har denne Virkning paa Sjælene; thi Skjønhedens Ide har det Fortrin fremfor de andre Ideer, at den mest umiddelbart lægger sig for Dagen i Phænomenerne. Naar da de modtagelige Sjæle skue Noget, som ligner de ideale Gjenstande fra Præexistentsen, og navnlig en skjøn Yngling, blive de som ude af sig selv af Henrykkelse og forstaa først ikke selv, hvad der gaaer af dem. Der opstaaer en stikkende og pirrende Fornemmelse, lige som hos Børn, der faa Tænder: det er den udødelige Sjæls Vinger, der igjen begynde at voxe inden i dem. De ville ikke skilles fra den elskede Gjenstand, som for dem er bleven en Aabenbarelse af den ideale Skjønhed, og hvem de derfor ere beredte til at vise guddommelig Tilbedelse. Vel vil Sjælens sandselige Del kunne drage hele Forholdet ned til Tilfredsstillelse af den dyriske Drift; men den ædlere Sjæl vil stræbe at danne den elskede Gjenstand til Lighed med den Guddom, i hvis Tjeneste han stod i den tidligere Tilværelse, og gjennem denne Bestræbelse ville de i Fællesskab naa Erkjendelsen af de høieste Ideer[1]).

I Symposion vises nærmere, hvorledes Elskovsforholdet efter Haanden giver Plads for en rent ideal Stræben. Hvad der i Phaidros spillede Hovedrollen som en ikke blot nødvendig men vedvarende Betingelse, Forholdet til den elskede Gjenstand, er i Symposion kun Udgangspunktet, fra hvilket den, hos hvem Attraaen er vakt, Skridt for Skridt føres ud paa det Skjønnes store Ocean. Han ser ikke blot Skjønheden hos den enkelte Gjenstand, men i alle skjønne Gjenstande, og tilsidst samler alt dette Skjønne sig for ham til én evig Ide[2]).

Denne begeistrede, ja dithyrambiske Lovprisning af Eros er fra flere Sider set af Interesse i psykologisk Henseende. Platon viser os, hvorledes det Høieste og det Laveste i vor Natur, den mest ideale Higen og den rent aandelige Drift ere i Slægtskab med hinanden. Grunddriften i vor Natur er én, men den

[1]) Phaidros p. 249 C—256 E.
[2]) Sympos. p. 211.

kan vende sig i forskjellige Retninger, udvikles paa forskjellig Maade. Den gaaer i sin Almindelighed, som Platon siger, ud paa Udødelighed; men denne Stræben efter Udødelighed skaffer sig Luft enten gjennem Tilfredsstillelse af Forplantningsdriften, eller ved at man vinder Navnkundighed, eller endelig ved at man i Tanke og Handling træder i Forhold til det Evige og Guddommelige[1]. Den Udviklingsgang, hvis Mulighed Platon her skizzerer, bestaaer væsentlig deri, at hvad der først var udelukkende Gjenstand for Driften, efter Haanden træder til Side for andre Elementer, andre Formaal, som fra først af kun dunkelt og i underordnet Grad fremtraadte for Bevidstheden. Selv om Driften er af nok saa egoistisk Beskaffenhed, vil den dog ikke blot ved selve den Bevægelse, Sjælelivet i det Hele kommer i, og som river dette ud over det Hverdagsagtige, men ogsaa ved de Midler og Veie, den forudsætter til sin Tilfredsstillelse, kunne virke hen til at føre Individet ud over sin egen snevre Sphære. Platon har havt et klart Blik for den psykologiske Lov, at vor Interesse ved Ideassociation kan overføres fra en Gjenstand til andre, som staa i Forbindelse og Sammenhæng med den. Han viser dette i Lysis (220 A) ved et Exempel, som siden ofte er bleven brugt til at oplyse Ideassociationens Love. Penge sætte Menneskene stor Pris paa; men Interessen gjælder egentlig de Goder, man opnaaer ved Hjælp af Penge. Saaledes kan under Driftens Udvikling Tyngdepunktet efter Haanden flyttes, og Platon viser navnlig Muligheden af, at der paa denne Maade kan gjøres en Overgang fra den sandselige og egoistiske Interesse til den reneste Hengivelse for ideale Formaal. Her ligger Muligheden af Selvopdragelse og af al Opdragelse og aandelig Udvikling i det Hele. Platon tager endog i Phaidros og Symposion sit Udgangspunkt i det Forhold, der for os staaer paa én Gang som en af de mest uskjønne og en af de mest uforstaaelige Sider ved det græske Liv. Skildringen af den sandselige Lidenskab staaer i en eiendommelig Kontrast

[1] Ibid. p. 207 ff.

til Beskrivelsen af Kontemplationens rene Ætherverden, — en Kontrast, som iøvrig møder os i al Mystik, og som Grote træffende har karakteriseret ved at minde om den persiske Digter Hafis, «der snart feirer Sjælens Hensynken i Guds Væsen, snart besynger Vin og Elskov, ganske vist uden Plumphed, men med en Uforbeholdenhed og en Naturlighed, der udelukker enhver Antagelse af en symbolsk Mening, — og som for det Meste glider over fra den ene til den anden af disse Forestillingskredse, der forekomme os saa forskjellige, uden selv at bemærke, at han skifter Gjenstand» [1]).

Lige forud for den digteriske Skildring af Eros gaaer der i Symposion en dialektisk Udvikling af Eros's, af Driftens Væsen. De tidligere Lovprisere af Eros i Symposiet havde skildret Eros som en Guddom, der besidder al Herlighed og Salighed. Paa lignende Maade havde ogsaa Platon selv tidligere, i Phaidros, skildret Eros's Guddommelighed. Men nu lader han Sokrates gjøre opmærksom paa det negative Element i Driftens Natur. Al Drift forudsætter en Mangel, higer ud over det Givne og er rettet mod det Fremtidige. Derfor findes Driften kun hos endelige Væsener, og Eros er ikke Gud, men Daimon, hverken dødelig eller udødelig, hverken fattig eller rig — thi hvad han erhverver, forsvinder strax igjen, — hverken vís eller uforstandig, men stræbende efter at befri sig fra Uvidenheden og opnaa Visdommen. Alt dette udtrykkes billedlig derved, at Eros er Søn af Poros og Penia, af Fylde og Mangel.

I Philebos finde vi et Forsøg paa ædruelig psykologisk Udvikling af Driftens Væsen. Forholdet mellem Philebos paa den ene Side, Phaidros og Symposion paa den anden Side er for saa vidt analogt det mellem Theaitet og Phaidon. Philebos hører fra Indholdets Side til de vanskeligste Dialoger; Tankegangen er springende og uklar. Men det er kun et lille Afsnit af den, vi her have Brug for, og det kan uden Skade løsnes fra det Øvrige. Samtalens Hovedgjenstand er Lystfølelsens Na-

---

[1]) Grote II p. 221 Not.

tur. Men da den staaer i nøie Sammenhæng med Driften, gives der en kort Analyse af dennes Væsen. Smerte opstaaer, naar Harmonien opløses i de levende Væsener, og Lyst (ἡδονή), naar Harmonien atter kommer i Stand og den naturlige Orden vender tilbage. Hungeren er saaledes en Opløsning og Smerte, og naar der ved Maden igjen fremkommer en Opfyldelse, føles der Lyst. Men naar Forestillingen om disse Følelser af Lyst og Smerte ikke bevares i Bevidstheden, rører der sig ingen Drift. Opbevaringen af en sandselig Iagttagelse kalde vi Hukommelse (μνήμη)[1]. Forskjellig herfra er Erindringen (ἀνάμνησις), som bestaaer i, at Sjælen «uden Legemet og saavidt muligt i sig selv» tilbagekalder, hvad den engang har fornummet, eller en Erkjendelse, den har tabt. Denne Evne hos Sjælen medfører nu Muligheden af Driften. Den, hos hvem Følelsen af Tørst fremkalder Lyst (ἐπιθυμία) til at drikke, attraaer det Modsatte af hvad han føler: han føler Tomhed og ønsker at fyldes. Og dette Ønske er kun muligt, fordi Sjælen kan bevare og gjenkalde Forestillingen om tidligere Leiligheder, da Følelsen af Tørst ophørte paa denne Maade. Men denne Forestilling om Fyldelse vindes kun ved Erfaring og kan ikke være til Stede hos den, der for første Gang føler en Tomhed[2].

Denne Udvikling, som i sine Hovedtræk er klar og rigtig, indeholder flere Vanskeligheder, naar man læser den i den græske Text. Det er navnlig den Distinktion, Platon her gjør mellem Hukommelse og Erindring, som i denne Sammenhæng er paafaldende. Denne Distinktions Rigtighed vil jeg ikke bestride. Der er aabenbart en Forskjel mellem den mekaniske Fastholdelse af en Forestilling og den friere Gjenfremkaldelse af den. Det er dette frie Element i Erindringen, som gjør, at Platon tilskriver Sjælen den som en Virksomhed, der foretages uden Legemet. Aristoteles gjennemfører i sin interessante lille Afhandling om Hukommelse og Erindring den samme Modsæt-

---

[1]) Phileb. p. 34 B (μνήμη = σωτηρία αἰσθήσεως). (Heises Overs. p. 56 f.).
[2]) Ibid. p. 35 A.

ning videre; han ser i Erindringen, den bevidste og methodiske Gjenfremkaldelse af Forestillinger, noget for Menneskene Eiendommeligt, idet Dyrene kun besidde Hukommelse; men han gjør dog netop opmærksom paa, at ogsaa Erindringen beroer paa en legemlig Proces, hvilket han slutter af det Faktum, at det ikke altid staaer i vor Magt at fremkalde Noget i vor Erindring, medens vi ofte erindre uden vor egen Medvirkning[1]). Platon har aabenbart udtrykt den omtalte Forskjel mellem Hukommelse og Erindring saaledes som han gjør, fordi han ved «Erindring» uvilkaarlig tænkte paa sine egne mythiske Skildringer af Sjælens Præexistents og de Minder, den medbragte derfra. Ved den ovenfor gjengivne Udvikling i Philebos vil han vise, at Driften er et rent sjæleligt Phænomen. Men det vilde han ogsaa kunne opnaa ved at holde sig til Hukommelsen, der jo som saadan ikke kan tillægges Legemet. - Og i det Følgende bruger Platon overalt Udtrykket Hukommelse (μνήμη) om den Bevidsthed om tidligere Tilfredsstillelse, der er Driftens Forudsætning. Dette har i den Grad generet Fortolkerne, at Heise endog uden Videre har oversat μνήμη to Steder (35 C. D) i det Følgende ved Erindring. Faktum er, at Platon efter i Korthed at have fastsat Forskjellen mellem Hukommelse og Erindring, slet ikke omtaler Erindringen mere, men kun viser Driftens Forhold til Hukommelsen, hvilket jo ogsaa godt passer i en saadan empirisk-psykologisk Udvikling, som den han her vil give.

Men det, at Platon saaledes er kommen til at nævne Ordet Erindring i denne Sammenhæng, har ført til, at flere Fortolkere have misforstaaet den anførte Udviklings Karakter. Schleiermacher finder saaledes i Philebos en Udvidelse af den mythiske Lære om Erindringen, idet Platon efter hans Opfattelse her lærer, at ogsaa den Vished, hvormed den sandselige Drift ved sin første Opvaagnen hos Mennesket søger og finder den Gjenstand,

---

[1]) S. Kierkegaard skjelner i Indledningen til «Stadier paa Livets Vei» ogsaa mellem Hukommelse og Erindring, men Forskjellen bliver hos ham mere af æsthetisk Karakter: Hukommelsen fastholder de enkelte empiriske Fakta, Erindringen det væsentlige Indhold efter dets ideelle Betydning.

som kan tilfredsstille den, er en Erindring fra en tidligere Tilværelse, da den ikke kan skrive sig fra nogen Erfaring i dette Liv. Og Heise mener, at dette Sted om Drifterne i Philebos ikke er at forstaa bogstavelig, men maa «forklares ved det Foregaaende, hvor Mennesket i sin legemlige og aandelige Organisme betragtes som en Verden i det Mindre (Mikrokosmos). Heraf udledes, at Fornuften, der aabenbarer sig i Alverden, Verdenssjælen, iboer de levende Væsener og giver dem Liv og Næring, og at der formedelst denne alt det Enkeltes Forbindelse med det Hele maa i selve Driften ligge en Kundskab om den Gjenstand, hvorpaa den gaaer ud»[1]. Alt dette vil man slet ikke finde Spor af hos Platon, med Undtagelse af den forbigaaende Brug af Ordet Erindring. Platon analyserer her og dogmatiserer ikke, heller ikke fortæller han Myther. Den Ytring, som sikkert især har ledet de nævnte Fortolkere vild, er følgende: «Er det muligt, at den, der for første Gang føler en Tomhed, kan enten ved Iagttagelse eller ved Hukommelse fatte, hvad det er at fyldes, da han hverken erfarer dette i det nærværende Øieblik eller har erfaret det i den foregaaende Tid?» (35 A). Hvad hine Fortolkere have overset, er, at Platon her slet ikke siger, at der rører sig en Drift, første Gang der føles Smerte. Det kunde han jo heller ikke sige, naar han selv lærer, at Drift forudsætter Hukommelse og tidligere Erfaring. Kun dersom han udtrykkelig havde sagt, at der rører sig Drifter hos os forud for nogensomhelst Erfaring, vilde der have været Nødvendighed af at henvise til den præexistentielle Erfaring.

Platons Fremstilling af Driftens Udvikling stemmer bedre med Psykologien end den, hans Fortolkere tillægge ham. Det nyfødte Barn har ingen, hverken dunkel eller klar Forestilling om, hvad der kan raade Bod paa den Smerte, det føler. Naar det føler Sult, søger det ikke efter Noget, der kan mætte det, men faaer Luft ved en uvilkaarlig Bevægelse, navnlig af Taleorganerne, — det skriger. Stikker man det Brystvorten i Mun-

[1]) Anmærkninger til Overs. af Philebos p. 165—167.

den, foretager det Sugebevægelser med Munden; men de samme Bevægelser foretager det ogsaa, naar man stikker en Finger eller hvilket som helst Andet i Munden paa det. Alt dette er rent mekaniske Bevægelser, hvad Physiologerne kalde Reflexbevægelser, fordi Paavirkningen umiddelbart gaaer over i en udadgaaende Bevægelse. At det egentlige Bevidsthedsliv slet ikke spiller nogen Rolle herved, kan man se deraf, at Børn, som fødes uden Hjerne, kunne skrige og die[1]); det Samme var Tilfældet med spæde Hundehvalpe, hos hvem man borttog hele Hjernen med Undtagelse af den forlængede Rygmarv. En dunkel Fornemmelse af Smerte eller Ildebefindende, omtrent som vi have den, naar vi prøve at holde vort Aandedræt tilbage for en kort Tid, er det eneste sjælelige Element, der her kan være Tale om[2]). Men den oprindelige Egenskab ved vor Organisation, at et Indtryk fremkalder Reaktion, Bevægelse, er i sig selv nok til at gjøre ét saa rigt System af Erfaringer muligt, at bestemte Forestillinger og Forventninger kunne fremkaldes ved bestemte Indtryk, saaledes at igjen bestemte Drifter kunne udfolde sig. Den spontane Bevægelse bringer nemlig Organismen i Berøring og Vexelvirkning med Omgivelserne. Naturligvis vilde de herved fremkaldte Fornemmelser og Erfaringer ikke i sig selv være i Stand til at frembringe Drifterne, lige saa lidt som Erkjendelsen kunde finde sin fulde Forklaring ved de enkelte Erfaringer. Skjøndt der i strengeste Forstand lige saa lidt gives medfødte Drifter som der gives medfødte Ideer, fordi baade Drifter og Forestillinger udvikle sig under Erfaringens Indflydelse, saa gives der dog nedarvede Dispositioner til visse Drifter, Dispositioner, som dels ere fælles for alle Individer, som Ernærings- og Kjønsdrift, dels særlige for enkelte Familier eller Individer (Tilbøieligheder og Idiosynkrasier). Denne arvelige Disposition beroer paa, at en vis Bevægelse har indgaaet en saa nøie Forbindelse med et vist Indtryk, at dette umiddelbart

---

[1]) Et saadant Barn har Eschricht iagttaget. Læren om Livet p. 222 f.
[2]) Carpenter: Mental physiology p. 73.

fremkalder hin, — lige saa umiddelbart, som den smertelige Følelse af Sult hos det nyfødte Barn fremkalder Skrig og Sprætten. Saadanne arvelige Dispositioner kalde vi Instinkter. Instinkt er det altsaa for saa vidt allerede, at det nyfødte Barn skriger, lige saa vel som, at Kyllingen, saa snart den er kommen ud af Ægget, løber efter den Orm, den ser bevæge sig paa Jorden, eller iler over Stok og Sten i den Retning, fra hvilken den hører Moderens Kluk, skjøndt det er første Gang, den hører det. Men i intet Tilfælde gjælder, hvad Heise mener (og Heise støtter sig her til Mynster, hvis Afhandling om Drifterne han citerer), at der i selve Driften ligger en Kundskab om den Gjenstand, hvorpaa den gaaer ud. Denne Kundskab vindes først ved Erfaring. Kjønsdriften f. Ex. er jo i sine første Rørelser Individet selv aldeles uforstaaelig og fremkalder kun en ubestemt Længsel og Trang til at give sig hen[1].

Platon har derfor Ret i den Bemærkning, han gjør, men rigtignok ikke nærmere udvikler, at der ved den første Følelse af Mangel endnu ikke kan opstaa nogen Drift. Hans idealistiske og æsthetiske Anskuelse har her et Øieblik givet Plads for en exakt psykologisk Analyse, der, som allerede bemærket, staaer i lignende Forhold til Fremstillingerne af Eros i Phaidros og Phaidon, som Udviklingen af Kategorierne i Theaitet staaer til Fremstillingen af Idelæren i Phaidon. Og med Hensyn til begge Problemer, det om Erkjendelsens og det om Driftens Væsen, gjælder det, at Platon ved at gribe de mythiske og poetiske Fremstillingsformer tillige vinder et rigere og dybere Indhold, end den ædruelige Analyse formaaede at skaffe til Veie. Det betegner Mangesidigheden i Platons Begavelse, at han har kun-

[1]) I min Doktordisputats «Den antike Opfattelse af Menneskets Villie» p. 52, hvor jeg allerede i Korthed har paavist Schleiermachers og Heises Feiltagelser, har jeg hertil føiet den Bemærkning, at dog i det Mindste «Forvisningen om, at der i det Hele gives en Tilfredsstillelse, maa være til Stede den første Gang, Driften virker», skjøndt denne Forvisning ikke kan gjælde den bestemte Gjenstand. — Af det ovenfor Udviklede følger, at denne «Forvisning» ikke er bevidst og kun bestaaer i den Sikkerhed, hvormed en vis Bevægelse følger efter et vist Indtryk.

net slaa ind paa disse forskjellige Baner og komme saa vidt ved at følge dem hver for sig; men gjennem denne Mangesidighed opdage vi Enheden i de dybere liggende, ledende Grundtanker.

IV.

Det sidste Punkt i Platons Psykologi, jeg her vil fremdrage, er hans Opfattelse af Sjælens Begreb i Almindelighed og af dens Forhold til Legemet.

I Phaidros angives Sjælens Begreb saaledes, som det gjælder ikke blot for de menneskelige Væseners Vedkommende, men ogsaa for de guddommeliges. «Enhver Sjæl», hedder det her (245 C. D. E), «er udødelig. Thi det, som er i evig Bevægelse, er udødeligt, medens det, som dels bevæger Andet, dels bevæges af Andet, ophører at leve, fordi dets Bevægelse ophører. Kun det, der bevæger sig selv, hører aldrig op at bevæge sig, fordi det ikke kan fjerne sig fra sig selv; og det er tillige Bevægelsens Kilde og Princip for alt Andet, der bevæger sig. Men et Princip er ikke blevet til. Alt, som bliver til, bliver til ved Principet, men dette ikke igjen af noget Andet; i modsat Fald vilde det jo ikke være Princip. Da det nu ikke er blevet til, saa maa det nødvendigvis være uforgængeligt. Thi naar Principet gaaer til Grunde, saa kan det hverken selv opstaa eller nogetsomhelst Andet, eftersom Alt jo maa opstaa af Principet. Bevægelsens Princip er saaledes det, som bevæger sig selv; og hvis det kunde gaa til Grunde eller blive til, vilde hele Verden og hele Naturen falde sammen og staa stille, uden at der var Noget, hvoraf den igjen kunde sættes i Bevægelse og blive til. Naar det nu har vist sig, at det, der bevæges af sig selv, er udødeligt, vil Ingen undsé sig ved at erklære dette for Sjælens Væsen og Begreb. Thi ethvert Legeme, til hvilket Bevægelsen kommer udenfra, er ubesjælet; men det Legeme, hvis Bevægelse opstaaer af dets eget Indre, er besjælet, eftersom Sjælens Natur bestaaer heri.»

Den Iagttagelse ligger her til Grund, at nogle Legemer

fremtræde som overveiende passive, saa at de kun komme i Bevægelse ved Tryk eller Stød udenfra, medens andre Legemer synes at besidde Evne til af sig selv at begynde en Bevægelse. Denne Iagttagelse blev meget tidlig gjort. Men der har til de forskjellige Tider været stor Forskjel paa, hvad og hvor meget man regnede til den ene og til den anden af de to Klasser af Legemer, de af Andet og de af sig selv bevægede. Den primitive og barnlige Naturopfattelse er tilbøielig til at lade Alt bevæge sig af sig selv; Kausalitetsinstinktet er saa lidet udviklet, at de fleste Phænomener ikke synes at behøve nogen Forklaring, men have deres Grund i sig selv. Dette kommer af, at Mennesket uvilkaarlig personificerer Alt omkring sig og finder i Naturgjenstandene de samme virkende Aarsager, som den umiddelbart troer at fornemme hos sig selv. Ethvert Naturphænomen udledes da af en personlig Villies Indgriben. Først efter Haanden indser man, at selv de tilsyneladende mest spontane Bevægelser forudsætte et helt System af Betingelser, uden hvilket de ikke vilde gaa for sig. Herved indskrænkes da Omfanget af hvad man regner til det sig selv Bevægende stedse mere. For Platons Vedkommende synes Forholdet at være det, at han kun i de organiske Phænomener fandt Anledning til at antage et indre Bevægelsesprincip eller en Sjæl, men at saa paa den anden Side hele Verden stod for ham som ét levende Væsen, og «Alverdens Legeme var besjælet og havde de samme sjælelige Egenskaber som vort, men i enhver Henseende skjønnere» [1]). Verdenssjælen var nødvendig, netop fordi Legemerne ikke kunne bevæge sig selv. Platon har her strax lagt Grunden til en Modsætning, han ikke igjen kan overvinde. Under Forudsætning af en Verdenssjæl, vilde det jo egentlig være umuligt, at nogle Legemer bevæges udenfra [2]). Verdenssjælen skal jo netop være

---

[1]) Tim. 69 B. Phileb. 30 A.

[2]) Aristoteles definerer Naturen paa samme Maade, som Platon i Phaidros definerer Sjælen. Phys. II, 1: *τὰ μὲν γὰρ φύσει ὄντα πάντα φαίνεται ἔχοντα ἐν ἑαυτοῖς ἀρχὴν κινήσεως καὶ στάσεως.*

det hele Verden, hele Naturen Besjælende, altsaa virke i Legemernes Indre som iboende Bevægelsesprincip.

Sagen er, at Platon strax uvilkaarlig har uddannet Forestillingen om Sjælen som Bevægelsesprincip til Forestillingen om en særegen Substants, der er til udenfor eller ved Siden af de legemlige Phænomener[1]). Dette træder klart frem, naar han i Timaios lader Verdenssjælen blive dannet først og saa forbundet med Verdenslegemet, og naar han i flere Dialoger lader Sjælene existere forud for og uden Legemer. Det følger af sig selv, at det kun er med Phantasiens Hjælp, at denne Forestilling kan fastholdes; men des vanskeligere bliver Besvarelsen af det Spørgsmaal, hvorledes man egentlig efter Platon skal opfatte Sjælens Begreb. Navnlig vil det for os ligge nær at spørge, om han opfatter Sjælen som et materielt eller et immaterielt Væsen. Svaret kunde synes ikke at være tvivlsomt, da Platon jo ofte i saa stærke Udtryk udtaler Modsætningen mellem Sjæl og Legeme. Men for det Første lærer han, som bekjendt, at Sjælen er delt i tre Dele, og anviser enhver af disse Dele sin bestemte Del af Legemet til Bolig, hvilket ikke stemmer med et immaterielt Væsens Natur, som hverken kan deles eller lokaliseres paa denne Maade. Og for det Andet maa vi fremhæve endnu en vigtig Bestanddel af Platons Begreb om Sjælen i dens Almindelighed, hvorved det vil blive klart, at han ikke stiller Sjæl i Modsætning til Legemet som det Immaterielle til det Materielle. Sjælen er nemlig Mellemled mellem Ideen eller Fornuften og det Materielle. Visdom og Fornuft, siger Platon, kunne ikke være til uden en Sjæl; af Alt, hvad der er, tilkommer det kun det Væsen, vi kalde Sjæl, at besidde Fornuft; derfor satte Gud Fornuften i en

---

[1]) Hertil var Grunden lagt af Anaxagoras, hvis *νοῦς* kommer til udenfra og sætter det oprindelige Kaos i roterende Bevægelse, hvorved efter Haanden de enkelte bestemte Former og Væsener opstaa. *Νοῦς* er ikke immateriel; den er ren, sondret fra alt Andet, som er uendelig sammensat; den er »det Fineste af Alt» (*λεπτότατον πάντων*), — men altsaa kun komparativt forskjellig fra det Materielle. — Ogsaa for Platon har som bekjendt Fornuften sit Udtryk i den roterende Bevægelse. Det sig selv Bevægende bevæger sig i en Kreds.

Sjæl og Sjælen i et Legeme [1]). I Fornuften eller Ideerne vilde vi have det Materielles egentlige Modsætning, det Immaterielle, hvis Platon i det Hele har kjendt dette Begreb.

Saasnart man statuerer Sjælen som en egen Substants i Modsætning til Legemet, saaledes som Platon og Spiritualismen gjøre, har man nemlig paa en Maade stillet begge paa lige Trin. Man behandler begge som Ting — men vi kjende ikke andre «Ting» end de materielle, hvorfor Spiritualismen ogsaa bestandig maa bevæge sig i Metaphorer og Allegorier. Hele Oldtiden mangler egentlig Bevidstheden om den afgjørende Forskjel mellem det Materielle og det Immaterielle. Selv de ældre Kirkefædre (som Tertullian) have anset ikke blot Menneskesjælen men ogsaa Gud for materielle Substantser [2]). Det synes først at have været Descartes, der ved sin skarpe Analyse af Bevidsthedens Væsen i Modsætning til Udstrækningen, som for ham var Materiens væsentligste Attribut, fremkaldte Indsigten i hin Forskjel. Dog findes hans Tankegang allerede hos Augustinus og Claudianus Mamertus, tildels paa Grund af Nyplatonismens Indflydelse. Bevidsthedsvirksomheden paa den ene Side og Bevægelsen i Rummet paa den anden Side — det er de afgjørende Modsætninger. Men det er saa ikke to Substantser, vi stille ved Siden af hinanden; det er eiendommelige Funktioner, Virksomhedsformer, vi sammenligne. Spiritualismen, hvis største Repræsentant Platon er [3]), staaer Materialismen nærmere end den kritiske og empiriske Opfattelse af Bevidst-

---

[1]) Tim. 30 B. 46 D. Phileb. 30 C.

[2]) Nihil est incorporeum nisi quod non est, siger Tertullian. Kirkelæren er i det Hele ikke saa spiritualistisk som Platon. Augustinus (i de civitate dei) polemiserer mod Platons Lære, at Sjælene i det evige Liv existere uden Legeme. Men naar han lærer, at det er «aandelige Legemer», de da have, saa udsiger han kun, hvad Platons Myther ogsaa vise, at man er nødt til at phantasere, naar man vil tænke Abstraktioner existerende.

[3]) Det er en uheldig Sprogbrug, som kan medføre store Forvexlinger, naar man bruger Udtrykket Spiritualisme om de saakaldte «spiritistiske Phænomener». Men Bemærkningen om Spiritualismens Forhold til Materialismen gjælder i høieste Grad om «Spiritismen», som egentlig kun er en forklædt Materialisme. Og dog give Spiritisterne sig undertiden ud for Materialismens farligste Modstandere.

hedslivet, som ikke statuerer nogen særlig Substants men betragter de enkelte Funktioner efter deres Eiendommelighed.

Vi vilde altsaa ikke nu kunne bruge Platons almindelige Bestemmelse af Sjælen som det sig selv Bevægende, da vi kun anerkjende sjælelige Phænomener der, hvor et Bevidsthedsliv i høiere eller lavere Grad ytrer sig. Vort Udgangspunkt vilde altsaa snarere være at tage i, hvad Platon kalder Fornuften eller Ideerne, mellem hvilke og Legemet han indskød Sjælen som Forbindelsesled. Dette Forbindelsesled er for os overflødigt, da det Intet forklarer.

Den menneskelige Sjæl tænker Platon sig delt i tre Dele: Fornuften, Modet og den sandselige Drift. Fornuften, der, som vi have hørt, kun ved Sjælen kunde forbindes med Legemet, er her en Del af Sjælen, og udgjør nærmere dens udødelige Del. Guderne, siger Platon i «Timaios», «omgave Sjælens udødelige Grundvæsen med et dødeligt Legeme og gav det det hele Legeme som et Fartøi, og tilbyggede deri en anden Art af Sjæl, der optager i sig følgende farlige, men nødvendige Fornemmelser, nemlig først Lysten, der er den største Lokkemad for det Slette, derpaa Smerten, der er en Fjende af det Gode, fremdeles Dristighed og Frygt, der ere to uforstandige Raadgivere, og endelig Vreden, der saa vanskelig lader sig overvinde, og Haabet, der saa let lader sig henrive af den fornuftløse sandselige Iagttagelse og af den Kjærlighed, der forsøger Alt» [1]. Heraf ses, at de to andre Dele af Sjælen først komme til ved Foreningen med Legemet [2]. I Fornuften søger Platon derfor Menneskets egentlige

---

[1]) Tim. p. 69 C. D (Heise p. 103 f.).

[2]) At Platon i «Phaidros» ikke blot lader Fornuften, som der er symboliseret ved Vognstyreren, men ogsaa Modet og Begjæret, symboliserede ved de to Heste, være til i Præexistentsen, kan enten skrives paa den mythiske Fremstillings Regning eller ogsaa betegne et tidligere Stadium i Platons Opfattelse. Grote finder en stærk Modsigelse mellem Phaidon paa den ene Side og Staten og Timaios paa den anden Side deri, at hist stilles Sjælen stedse i Modsætning til Legemet, her Sjælens Dele i Modsætning til hverandre indbyrdes. Men Platon lærer jo udtrykkelig i Timaios, at de to lavere Sjæledele først komme til ved Forbindelsen med Legemet;

Jeg. Men dette Jeg overvældes ved sin Indtrædelse i den legemlige Tilværelse saaledes, at det ganske trænges tilbage. De legemlige Processer ere især i Begyndelsen saa voldsomme, at den aandelige Bevægelse hindres. Sjælen bliver derfor uforstandig, naar den indesluttes i et dødeligt Legeme; først efter Haanden, «naar Væxtens og Næringens Strøm bliver ringere», kan den arbeide sig frem til Klarhed og Frihed. Men den, der besidder en sygelig Legemsbeskaffenhed og har faaet en slet Opdragelse, formaaer ikke det, men bliver uforstandig og slet. Lidenskaberne, der udspringe af disse Aarsager, bevirke, at Mennesket «ikke er i Stand til at se eller høre det Rette, men tilbringer den meste Tid af sit Liv som en Afsindig, og skjøndt hans Sjæl er bleven syg og ufornuftig ved Legemet, betragtes han dog som En, der med Villie er bleven slet» (Tim. p. 86 B. C).

Der er to Ting, som i denne Fremstilling vil være paafaldende, nemlig at den fornuftige Sjæl tænkes anbragt i Legemet ved Fødselen fuldt færdig, og at dog paa den anden Side Legemets Beskaffenhed og de ydre Forhold have saa megen Indflydelse, at de betage Sjælen al Evne til Selvvirksomhed. Det Første er en nødvendig Følge af Dogmet om Præexistentsen og af Sjælens Hypostasering til en særegen Substants. Men det hænger ogsaa sammen med en Mangel paa Evne til at fatte Udviklingens Begreb, som er gjennemgaaende lige til den nyeste Tid. Man tænkte sig de levende Væseners Udvikling foregaa saaledes, at Væsenet i sin fuldstændige Form allerede var til fra først af i Miniature, indesluttet i Spiren eller Ægget, saa at Væxten kun bestod i, at nyt Stof tilføiedes, saaledes at den ene og samme Form efter Haanden antog større Dimensioner. Men der sidder ikke et lille Træ i Kimen eller en Høne i Ægget. Paa Dyrenes mest primitive Udviklingstrin er det ofte umuligt at se, til hvad Art det fuldt udviklede Væsen vil høre. Den fuldstændige Form er altsaa ikke til fra først af, men Ud-

---

og i Phaidon er det netop de til Legemet knyttede Drifter, der bringe Sjælen (den udodelige Del) i Modsætning til det.

viklingens Lov er bestemt. Spiren til en Eg udvikler sig paa en bestemt Maade, Spiren til en Bøg paa en anden bestemt Maade o. s. v. Det Samme gjælder naturligvis ogsaa for Bevidsthedslivets Vedkommende. Der kan ikke, som Platon lærte, indplantes en fuldt færdig Sjæl i Legemet; thi det vi mene med Ordet Sjæl, Subjektet for det bevidste Aandsliv, er Resultatet af en lang Udviklingsproces, der begynder med de mest elementære og sporadiske Sandsefornemmelser og Driftrørelser. Aristoteles og Stoikerne have her set rigtigere end Platon. De sidste lærte saaledes, at Fornuft ikke er Mennesket medfødt, men efter Haanden udviklede sig af Iagttagelserne og Forestillingerne. Platon vil nu naturligvis ikke sige, at det spæde Barn besidder en færdig Fornuft. Sjælen drikker jo af Lethe, naar den atter træder ind i den legemlige Tilværelse. Herved bliver den rene Sjælesubstants fordunklet, lige som Solen, naar Skydækket trækker sig sammen; men ifølge Platons Lære gaaer alt Arbeide kun ud paa at faa dette Dække draget bort, hvilket er meget vanskeligt, og ofte umuligt: lykkes det, saa træder Sjælen frem i sin oprindelige Renhed og Klarhed. Platon benegter altsaa ikke Udviklingens Nødvendighed, men han er hildet i den Illusion, som iøvrig er overordenlig vanskelig at udrydde, at Udviklingens Resultat existerer i Forveien, i Stedet for at det netop først kommer frem, først er som Følge af selve Udviklingen.

Paa den anden Side er det mærkeligt at se, hvor megen Indflydelse Platon tillægger Legemets Tilstand og de ydre Forhold paa Sjælelivets Beskaffenhed. Han havde af Sokrates lært, at naar Menneskene virkelig vidste det Rette, vilde de ogsaa gjøre det; og den Uvidenhed, som lægger sig for Dagen i Menneskenes Slethed, udleder han nu af Legemets Beskaffenhed og den daarlige Opdragelse. Forældre og Opdragere have derfor større Skyld end Bornene. Han stiller Uvidenhed i den praktiske Betydning, hvori han tager det, sammen med Afsindighed, som han ligeledes udleder af legemlige Aarsager. Materien er jo i det Hele for ham det, der staaer det Ideelle imod; den var, som han beskriver i Statsmanden og i Timaios, oprindelig i en

vild og uordnet Bevægelse, og selv efter at Verdensbygmesteren har bragt Orden og Harmoni ind i Universet, rører Urnaturen sig dog stedse og hindrer det Godes Udvikling. Hvad der gjælder for Universet som Helhed, for Makrokosmos, gjælder ogsaa for Mikrokosmos.

Man har med Rette fremhævet de sunde Forestillinger, Grækerne (som forresten allerede Ægypterne) havde om Afsindighed. De saa klart, at den var en naturlig Sygdom, der krævede baade legemlige og sjælelige Paavirkninger for at kunne helbredes. Platon staaer her sin ældre Samtidige Hippokrates nær, som netop klart og naturlig viser de ydre Forholds Indvirkning paa det sjælelige Liv. Men at Platon har Øie for denne Side af Sagen trods hele sin spiritualistiske Opfattelse, det viser, at han fuldt vel, ogsaa naar han, som i Timaios, gaaer dogmatisk til Værks, formaaer at gribe forskjellige Udgangspunkter. Han søger som enhver ægte Tænker at fremdrage Sagens forskjellige Sider; at hans egen Lære ikke formaaede at lade disse forskjellige Sider finde en udtømmende Forklaring, er en anden Sag.

Det er en stor Sandhed, Platon peger hen paa ved at vise, hvorledes Forbrydelse og Synd udspringe af selve den medfødte legemlige Beskaffenhed. Det er et Faktum, at Familier, af hvis Skjød der fremgaa store Forbrydere, i Regelen ogsaa fremvise arveligt Hang til Sindssyge. Forbrydelsen selv er ofte arvelig; i Tidens Løb kan Naturen da blive saa forhærdet, at Anger og Forbedring er umulig. Af 500 Mordere, som en bekjendt engelsk Sindssygelæge har kjendt, kunde han kun om tre forsikre bestemt, at de følte nogensomhelst Anger [1]). Sligt tyder paa en Disposition, der peger ud over den individuelle Tilværelse og godtgjør, at Platon har Ret, naar han foruden Opdragelsen betragter den medfødte legemlige Organisation som en Kilde til det Onde.

Og dog hævder Platon med Iver Menneskets frie Villie.

---

[1]) Se Maudsley: Le crime et la folie p. 29.

Guderne, siger han [1]), have ikke forurettet Mennesket; de styre og lede ham paa den skjønneste og bedste Maade, for saa vidt han ikke selv vil paadrage sig Ondt. I Statens 10de Bog viser han i en mythisk Fremstilling, hvorledes Sjælene vælge deres tilkommende Livsvilkaar; Dyden er Ingen udelukket fra, den er «herreløs», den kan Enhver vælge. Platon har ikke gjort noget Forsøg paa at forene de to modsatte Betragtninger. Han har som saa mange andre Forskere søgt at følge de nødvendige Aarsagers Række saa langt, han kunde; men det har ikke gjort noget Skaar i hans Opfattelse af Friheden som moralsk Ide. I nyere Tid var Kant paa samme Maade Determinist i Psykologien, idet han hævdede den nødvendige Natursammenhæng ogsaa i den menneskelige Udvikling; men paa det ethiske Omraade opstillede han det ubetingede Pligtbud, der forudsætter en absolut Frihed hos Mennesket. Knudens Løsning maa vistnok søges deri, at Friheden er et Ideal, som den virkelige Udvikling aldrig realiserer, fordi vort bevidste Arbeide kun er et Lod i Vægtskaalen, kun et eneste af de Momenter, der bestemmer vor Karakters Udvikling. Hvad Stoikerne kaldte τὰ οὐκ ἐφ᾽ ἡμῖν, griber ind i vort Bevidsthedslivs inderste Væsen. Men selve det Faktum, at vort eget bevidste Arbeide er et Moment i Karakterudviklingen, godtgjør Muligheden af Selvopdragelse. Ved at uddanne og skærpe Opmærksomheden, Erkjendelsen og Følelsen arbeider man hen til, at dette Frihedselement efter Haanden veier mere og mere i Vægtskaalen i Forhold til de andre Elementer. Saaledes fremkommer ogsaa her det, der for Platon stod som en oprindelig, fuldt færdig Besiddelse, først som Maalet for en hel Udviklingsgang.

[1]) Tim. 41 f.

Bidrag till läran om *i*-omljudet

med särskild hänsyn till tiden för den germaniska språkenheten.

Af

Leopold Fredrik Leffler.

(Fortsättning.)

I de starka fhty. verbalklasser, där vi ofvan funnit *i* för *e*, finna vi här städse samma ljudöfvergång hafva inträdt. Så träffa vi redan i de allra älsta urkunder *cirrit* (Sg. Vok., af *kerran*), *pirit*, *pirkit*, *wirpfit*, *wiruit* (*hwirbit*), *fihtit*, *pigihit* (*jehan*), *sihis* (ex. ur Pa., Ra.). Intet enda undantag härifrån är mig bekant.

Af öfriga ordbildningar skola vi först betrakta dem, som förekomma i de ofvan (s. 154—156) undersökta ålderdomliga språkminnesmärkena.

I Sg. Vok. finna vi *hirti*, *hirni*, *irdisc*, eller tre fall med öfvergång till *i* [1]) och med kvarstående *e* *rechti* (adj.) [2]).

I Pa. och Ra. finnas med öfvergång till *i* äfven framför *r*: *kibirgi* (Ra.; *pirki* Pa.), *firina* (fl. g.), *firin-* (fl. g.), *firinari*, *firinon*, *firni* (= got. *fairneis*), *arfirrit* (till ett **firrjan*), *giri*, *-girida*, *hirni-*, *irrida*, *irdiski*, *einkirpi* [3]), *kiscirmi*, *scirpinon*, *sibunstirnes* (till *-stirni* [4]); Pa.), *sinwirbili* (men *sinwerpal*) *pismiruit* (af **smirwjan*; jfr *smero*), *wirdi*, *wirdiu* (af **wirdjan*), *wirdic*, *wirsiro*, *wirsisto* (men *cawersan*), *wirpil*. — Däremot finna vi här några ord än med *i* än med *e* i afsedda fall: *urhirzi* (Pa.) men *unga-*

---

[1]) Härtill kan läggas *zuirbila*, hvartill Henning (Sg. Vok. s. 71) utfyller handskriftens *zui*, surculus.

[2]) Ett annat ex. vore *derhil*, om Hennings rättelse af handskriftens *derha* (a. st. s. 72, 81) vore riktig. Man kunde dock väl lika gärna läsa *derhal*.

[3]) Detta ord (öfversatt i Ra., gl. K. med *obstinatus*), som Graff ej kan förklara, hör måhända till samman med de ofvan (s. 6) anförda fno. *kerfi*, *kirfi*. Att *k*, ej *g*, är det ursprungligt germaniska ljudet, visar *kh* i gl. K. Jfr med hänsyn till betydelsen sve. *bundt* och *inbunden*.

[4]) Jfr fno. *sjaustirni*, som ofvan (s. 8) bort upptagas.

herce, *ungalihherce*, *haizherci* (Pa.) adj., *heizherzi*, *armaherzi* (står *heizi*; båda i Pa.) subst., *scirmeo* (Pa.; äfven gl. K. 2 ggr) men *scermeo* (Ra.).

Framför *h* finna vi i samma urkunder öfvergång till *i* genom inverkan af följande *i*, *j*: *rihtit* (fl. g.), *rihtida*, *kisiht*, *slihtit* (fl. g.), *slihteo*. — Däremot med omväxlande *i* och *e*: *rihti* (Ra.) men *rehti* (Pa.); samt blott med *e*: *unslehti* (Pa.; så äfven gl. K.) subst.

Hos Isidor finnes med *i* framför *r*, utom ofvan anförda, *ghirîn*, men med *e armherzîn*, med *i* framför *h bijiht* (jfr *jehan*). I Rb. finnas med *i*: *halspiriga* (väl till *peran*), *firihi* (ntr.), *hirto* (g. pl. till *hirti*), *kirida*, *pirchino* (jfr fno. *birkinn*), *sibunstirni*, *awiriches* (g. sg. af *-wirchi*, jfr *werah*), *wirdi*; dubbelformer med dels *i* dels *e* äro (*ka-*)*hirzida* och (*missa-*)*herzida*; blott *e* har det flere ggr förekommande *kerni* (*gernî*); framför *h* finnes här dels *i*: *rihtit*, *rihtan* (= **rihtjan*), dels *e*: *slehtida*, *slehtirom* (kompar.). I Tatian har jag blott funnit ex. med *i*, såsom, utom en del förut anförda,: *biril*, *firren* (= **firrjan*), *firn-* (för *firin-*), *girdinôn*, *girstîn* (jfr *gersta*), *hirti*, *irrido*, *lirîg* (jfr *lernên*,), *wirkan* (= **wirkjan*), samt framför *h*: *giriht* (f. *i*-st.), *gisiht*, *sihhila* (jfr *seh*). Från Otfrid må efter Kelle anföras med *i*: *gistirri* (för *-rni*), *girstîn* [1]), *irdisg*; framför *h* är här vacklan: *giknihti* men Cod. F. *knehti*, vidare *girihtî* (liksom *slihtî*) men *grehtî*.

Af de anförda exemplen finner man nu, att i fhty. öfvergång från *e* till *i* på grund af följande *i*, *j* talrikt förekommer äfven då *r* eller *h* står emellan, närmast efter *e*, men att äfven i de älsta källor dubbelformer med *e* ganska ofta kunna uppvisas. Vida flere ex. skulle kunna anföras på öfvergång till *i* i dessa

---

[1]) Så läses Otfrid III, 6, 28 (*girstinu*) hos Kelle, I, 155 (jfr II, 271) utan angifven variant. Men hos Kelle II, 277 angifves, att Otfrid har adj. *gerstîn*. Äfven Graff (IV, 265) uppger för det angifna stället hos Otfr. *gerstinu*. Huru nu härmed rätteligen hänger samman, vet jag ej. — I mhty. förekommer både *girstîn* och *gersten-* (i sammansättn.); det nyhty. ordet har, såsom kändt, formen *gersten*; men den nuvarande bäjerska munarten har *girsten*, liksom den har *kirnen* (fhty. *chirnit* part., gl. K.) mot nyhty. *kernen* och *kirnig* mot nhty. *kernig*, äfvenså *glirnig* (hos Hans Sachs *gi-lirnig*), enligt K. Weinhold, *Bairische Grammatik*, Berlin 1867, s. 33.

fall, men de anförda torde göra till fyllest. En utförligare undersökning måste däremot egnas åt de fall, då *e* kvarstår.

Hithörande ord kunna delas i tvänne grupper:

I) Sådana som hafva dubbelformer med *e* och *i*. Med Graffs ledning har jag funnit följande hithörande fhty. ord: a) framför *r*: *widar-perkî* (8 årh. och flst.) och *widar-pirgî* (8—9 årh.), *berîn* (11 årh.) och *birîn* (9 årh.), *Berahtilo*, *Bertilo* men *Pirhtilo*, *erdîn* (10 årh., Notker) och *irdîn* (äfven hos Notker; alltid *irdisk*), *Ermin-* (i namn) och *Irmin-*, *mitti-ferhi* (flst., 9—10 årh.), *mitti-ferihit* (part. af -**ferhjan*, 9 årh.) men det enkla ordet alltid *firihi*, *firhi*, *gerî* (10 årh.) men oftast *girî*, *gerida* (2 ggr., 10—11 årh.) eljest allmänt *girida*, *gerstîn* (jfr förra noten) och *girstîn*, *-herzida* (Bened. reg. och flst.) och *-hirzida*, *-herzi* och *-hirzi* (adj. se ofvan), **herzjan* (*beherzete*, 12 årh.) och **hirzjan* (*kahirze*, Bened. regel), *sperilîn* (gl. K., 10 årh.) och *spirilîn*, *spirili* (gl. K.), *sibun-sterni* (gl. K.) och *sibun-stirni*, *ga-stirri* (se ofvan), *sin-werbilî* (flst. 9 årh.) men *sunniwirpila* [1]) [jfr ock mhty. *vernîz* (lat. *vernix*) och *firnîs*, nhty. *firnis*, fhty. *pfersich* med nhty. *pfirsich*]; b) framför *h*: *rehtî* (gl. K., Pa. m. fl.), *gerehtî*, *grehtî* (10—11 årh.) och *rihtî* (gl. K., Ra. och ofta), *girihtî*, *grihtî*, *slehtida* (Rb.) och *slihtida* (11 årh.).

II) Sådana som hafva endast *e*: a) framför *r*: *perahtî* (gl. K., Pa.; jfr. fno. *birti*), *ferrî* (flst. 9—10 årh.), *ferrist* (superl. till *ferr*; 10—11 årh.), *ferrisc* (10—11 årh.; men alltid *firrit* part.

---

[1]) Hit höra däremot antagligen icke *werbil* och *wiruil*, ty det förra är säkerligen, enligt vittnesbörd af *warbalôn*, = **hwarbil*. — Jag har ej häller här ofvan upptagit formerna *-werti* och *wirti* (*kakanwirti*, gl. K.), emedan den förra formen bör förklaras af den äfven allmänna och i älsta minnesmärken förekommande formen *-warti*, *-wardi* (t. ex. *widar-wardi* Pa. men *widar-werti* Ra.) Gotiskan har visserligen blott *-vaiþs*, *-vaiþi*, fno. likaså blott *-verðr*, *-urðr*; men i likhet med fhty., som har både *-wart* och *-wert* (*wurt*), har fs. *and-ward*, *gegin-ward* och (blott 1 gg) *-werd*; [ffri. *ond-warde* och *ond-erd*], ags. t. o. m. blott *weard* (= *ward*; ej »pro veorð», såsom Ettmüller s. 106 vill förklara det). — *Spernida* och *spirnida* har jag ej häller ofvan upptagit, då äfven *spurnida* fins, så att man här måste antaga 3 bildningar af hvardera af rotformerna *sparn*, *spern*, *sporn*. Det jämte *wirig* förekommande *werig* (10—11 årh.) är väl *warig*.

af **firrjan*), *gernî*, *kernî* (Rb., flst.), -*herzî* (subst., gl. K., Pa., Ra. m. fl.); c) framför *h*: *gaflehtida* (1ª hälften af 9:de årh.), komp. och superl. af *reht* (*rehtero* Otfr., 10—11 årh., *rehtesta* 10—11 årh.) och *sleht* (*slehtera* 8 årh., *slehtist* 8—9 årh.; jfr däremot *wirsiro*, *wirsistêr*), samt *sehsi* (n. pl., gl. K.), *sehsim* (d. pl., Bened. reg.).

Huru skola nu dessa fall bedömmas? I några beror den saknade inverkan af *i* på föregående *e* uppenbarligen därpå, att detta *i*, såsom af *a* försvagadt, är af långt yngre bildning än öfriga på *e* inverkande *i* samt ofta har dubbelformer på *e* och därför ännu uppfattas på annat sätt än det ursprungliga *i*. Så är förhållandet i *Ermin*- af det äfven förekommande *Erman*-, *werdinî* af **werdenî*, **werdanî* (*wordenî*, *wortanî* finnas; jfr härmed *wesinî* af **wesanî*, och flere dylika bildningar med bibehållet rotstafvelsens *e*), *Bertilo* af **Bertelo* (jfr adj. *berchtel*) **Berhtalo* (jfr *Saralo*, senare *Serilo*), *swertila* jämte *swertella*, *swertala* (jfr *wahtila* jämte *wahtela*, *wahtala*, -*ula*, än utan omljud *Wachtel*), *sperilîn* af **sperelîn*, **speralîn* (jfr med bibehållet *e*: *chernelîn*, *chnechtelîn*), *werbilî* af **werbelî*, **werbalî* (jfr adj. *sinwerbal*) m. fl. (jfr ock längre fram).

I andra fall åter, då *i* och *j* äro ursprungliga, hade man kunnat vänta inverkan på föregående *e* mer genomförd i likhet med förhållandet i alla öfriga fall, sådant det här ofvan (sid. 155—157) blifvit uppvisadt. Formerna med *e* äro, såsom jag genom angifvande af åldersbestämningar uppvisat, i regeln icke yngre, stundom äldre än formerna med *i*. Blott en förklaring synes nu vara antaglig, nämligen att *r* och *h* i fhty. älst haft kraft att skydda *e* för inverkan af följande *i* och *j*, hvilken skyddande kraft bäst bevarats, då *r* och *h* åtföljts af ännu en konsonant (se ex. i synnerhet under II), liksom position längre bevarat *a* från *i*-omljud (Grimm, Gr.² I, 77). I fhty. har således älst förhållandet varit det samma som i got., där äfven *e*, i andra fall öfvergånget till *i*, städse kvarstod framför *r* och *h*, äfven om *i*, *j* följde. Med fno. råder ock öfverensstämmelse med hänsyn till inverkan af *h*. Att i fno. älst äfven

r måste antagas längre hafva kvarhållit *e*, skall framgå af den följande undersökningen rörande förhållandet i öfriga germanspråk.

Jag öfvergår nu till att undersöka, huru vida en inverkan af *r* och *h* af den art, som nyss skildrats, återfinnes i *fornsachsiskan*. Många former (*birid*, *wirðis*, *wirpid*, *wirrid*, *gihis*, *sihit* i Hêl.) vittna, att öfvergången från *e* till *i* här, liksom i fhty., försiggått mycket tidigt i pres. ind. sing. 2 och 3 pers. af starka verb. Att emellertid äfven här *e* genom inverkan af *r* och *h* längre kvarstått än i öfriga starka presensformer, visar oss det i Cott. en gång förekommande *awerðit* (mot talrika *wirðis*, *wirðit*; se Heynes Glossar). I fhty. funno vi intet sådant ex. med kvarstående *e* i ifrågavarande verbalformer; att i dessa fall *e* tidigare än i andra öfvergått till *i* trots *r* och *h* beror utan tvifvel på inverkan af den stora mängden af andra till samma verbalklass hörande former, som långt tidigare fått *i*: denna analogi är då icke fullt så genomgripande i fs. som i fhty. — I öfriga fall finna vi i fs. samma förhållande som i fhty., nämligen ofta öfvergång till *i* äfven då *r* eller *h* följer, men ej sällan *e* kvarstående, i synnerhet framför *r*. Blott *i* hafva *gibirgi*, *birili*, *firihos* (=**firhjos*[1]),

---

[1]) Jfr fhty. **firhja*, hvaraf *firha* m. pl. människor; en sådan form torde böra ansättas till g. pl. *firho* i Muspilli (handskriften har *ur ho*, som af Graff, — hvilken för öfrigt för denna och följande form oriktigt till ntr. *ferah*, *ferh* — återges med *uirho*, hos Müllenhoff och Scherer, DM.[2] s. 267, däremot under jämförelse med Héljand med *viriho*, en, som mig synes, mindre nödvändig förbättring), d. pl. *firahim* i »Wessobrunner-Gebet». Denna sistnämda dativform synes ha bestämt Braune att angifva en maskulin plural *i*-stam »firahi, firihi, firi *m. plur.* (i) *menschen*, *leute*» [se W. Braune, *Althochdeutsches Lesebuch*, Halle 1875, s. 179]; en sådan form synes mig dock vid jämförelse med öfriga germanspråk ej rätt sannolik och behöfver ej häller antagas, då d. pl. *-im* kan höra till en *ja*-stam *firhja-* lika väl som d. pl. *hirtin* och ej få andra dativformer på *-in* hos Tatian och Otfrid höra till *ja*-stammar (se härom Grimm, Gr.[2] I, 614, Heyne, Ag. Gr.[3] s. 256, Kelle, Otfr. II, 155). — Jfr Ags. *firas*, *fyras*, som är = **firhas* för **firhjas* (liksom *hirdas* för **hirdjas*) och fno. *firar*, som är = **firhar* af **firhjar*, **ferhjar* (det fno. *í* kan väl knappast förklaras på annat sätt än genom antagande af en i detta fall dock högst ovanlig ersättningsförlängning för det bortfallna *h*), med hvilken utveckling i fno. jfr *merar* af **marhjar*. Af det anförda

hvaraf genom utstötning af *h* i Cott. dat. *firion*, g. *firio*, jfr g. *fireo* i Hildebrandslied), *mid-firi* (adj., stam *firhja-*), *firina* (*firin-*), *girwjan* [1]) (Cott. handskr. har *giriuuan*, jfr. *firihos* för *firhios*), *girî*, *irmin-*, *irri*, *irrjan*, *mirki*, *swiri* (jfr ags. *sweor*), *wirðig* (men

---

finner man, att en gemensamgermanisk stam *ferhja-* måste ansättas, hvaraf plur. **ferhjâs*, sedan genom inverkan af *i* i de särskilda germanspråken **firhjas*, af hvilken form fhty., fs., ags., fno. ha att uppvisa nyare utvecklingar (hvilka altså ej utgå från en gem.-germ. grundform *ferhâs*, såsom Fick W.³ III, 188, angifver, i hvilket fall deras öfverensstämmande *i* i rotstafvelsen vore oförklarligt). — — Jag vill här, med anledning af de af mig nyss uppgifna fhty. normalskriftformerna *firho* (g. pl.) och *firha* (n. pl.), i hvilka jag mot bruket ej accentuerat slutvokalen, fästa uppmärksamheten därpå, att jag med hänsyn till de fhty. slutstafvelsernas accentuering följer Braunes hänvisningar i uppsatsen *Über die Quantität der althochdeutschen endsilben* (i P.-B., Beitr. II, s. 125 f.).

[1]) Det äfven förekommande *gerwjan* kan icke skiljas från *garwjan*. Holtzmanns förklaring (Ad. Gr. I, 1, 139) af *girwjan* såsom med hänsyn till *i* för det genom *i*-omljud af *a* uppkomna *e* »wol niederländisch» är onödig. Ty äfven fno. och ags. ha dubbelformer af detta verb utgående från de båda rotformerna *garv-* och (det häraf genom försvagning af *a* till *e* uppkomna) *gerv-*. Till den förra rotformen hör fno. *gørva*, *gøra* = **garvjan* (jfr. Wimmer, Fno. Forml. § 13), af hvilken senare grundform med endast *i*-omljud äfven fno. *gerva*, *gera*, fsve. *gæra* uppkommit. Af formen *gerv-* åter äro fno. *giorva*, *giöra*, fsve. *giora*, *giaræ*, *gieræ* (dessa 2 sista former i VGL.), runspråkets *kiarva*, *kierva*, *kiara* bildade (till konjug. på *e*?) genom brytning af *e* på vanligt sätt framför *rv*, hvartill i *giorva*, *giora* kommer *u*-omljud. På detta sätt låta de mångskriftande fno. och fsve. formerna af verbet *göra*, hvilka af Rydqvist (IV, 263) anges såsom »till roten svårtydda» och »hållande tanken sväfvande mellan en rot *gar* och en rot *gir*» (IV, 126), enkelt förklara sig. Att *i* i dessa senare former ej kan vara en »phonetic insertion», såsom Cleasby o. Vigfusson (IED s. 223) vilja förklara det, är säkert; ty hvarken i älsta fno. eller i fsve. kunde en sådan inskjutning af *i* efter *g* — med andra ord en sådan palatalisering af *g* — ega rum framför en hård vokal, såsom *u*-omljudsvokalen (ǫ) *o* (först senare i isl. alltid, i fsve. stundom öfvergången till ö; i sve. här ännu kvarstående såsom hård vokal — ehuruväl det förr säkert öppna ljudet blifvit slutet, liksom i *jord*, *hjord*, *fjord*, *hjort*, *i fjol* — i impf. *gjorde*), eller såsom *a* i *giara*, ja icke ens i VGL. framför *e*, *æ* (*-iæ-* på vanligt sätt i fsve. uppkommet af *-ia-*), då härpå, såsom Rydqvist (IV, 263) upplyser, eljest intet ex. där finnes. I ags. hör *gearwjan*, *gärwan*, *gearwan* till rotformen *garv-* och *girwan*, *gyrwan* sannolikt till rotformen *gerv-* (i ags. kan dock *a* bli *i*, *y* genom med *i*-omljudet förbundna nyare utvecklingar). — Sådana dubbla rotformer, hvarigenom skilda svaga verbalbildningar uppkommit, kunna ock i andra fall uppvisas; jfr. följande not.

werd), *wirki* (*werk*), *wirkjan*[1], *wirsista*; samt framför *h rihtjan*, *ge-siht*. Dubbelformer med *e* och *i* hafva *girstin-* (Mon.) och *ger-*

[1]) Pret. af detta verb har i fs. alltid *a*: *warahta*, *warhta*. Denna ovanliga vokalväxling synes mig böra förklaras på följande sätt. Redan på gemensamgermanisk ståndpunkt hade det ursprungliga *warkjan*, *warhta* dubbelformer med *a*-vokalen försvagad till *e* eller *o*: *werkjan*, *werhta* och *workjan*, *worhta*. De särskilda germanspråken förforo nu olika vid dessa tredubbla formers »kamp om tillvaron». Got. behöll, åtminstone så vidt vi känna, blott den sista formen: *vaurkjan*, *vaurhta*; fhty. har jämte den senare formen fullständig äfven infinitiv- och presensbildningar af den förra af formerna med försvagad vokal, nämligen (enl. Graff): inf. *wurchen*, pres. *wurche*, *wurchit*, *wurchent*, pret. *worhta*, *worahta* *) samt inf. *wirkan*, pres. *wirku*, *-is*, *-it*, *-ent* [det må dock anmärkas, att alla presensformerna med *u* kunna vara uppkomna af dem med *i*, genom den vanliga fhty. öfvergången från *wi-* till *wu-* **); är så förhållandet, blir i sammansättningen **wirkjan* men *worhta* en viss analogi till fs.]; fs. har sammansatt ett verb af de båda först anförda formerna, i det inf. och pres. ha formerna med *i*-vokal, pret. formen med *a*-vokal, hvartill dock äfven torde böra föras den en gång (i »Sächsische Beichte», 9:de årh.) förekommande infinitivformen *werkjan* som väl är = *warkjan* (*i*-omljudet af *a* till *e* är i S. Beichte starkt utveckladt); fnfra. åter har bibehållit alla tre formerna såväl i pres.- som i pret.-former, utom pret. **werhta*, i det här finnes: ger. *tô werkenne* (väl till inf. *warkjan*; Ps. Com.), pret. *warhton*, pres. plur. *workid*, pret. *worktus*, samt pres. *wirkit*, *-unt*, *-int*, *-indis* o. s. v. (se glossaren till Heynes Kl. and. DM.); ffri. har *werka* och *wirka*, *wirtsa* men pret. *wrochte* = *worchte*, närmast att jämföra med fhty. (inf.-formerna kunna dock förklaras af *a* såväl som af *e*); ags. *wyrcan*, *wyrcean*, pret. *worhte* är väl = got. *vaurkjan*, men inf. *wercan* (= *warkjan*?), *weorcan* finnas äfven; fno. slutligen har *yrkja orta* = got.; men äfven former utgående från *warkjan* och *werkjan* nämligen det en gång (enl. Cleasby o. Vigfusson) förekommande *verkja* »to feel wark», och *virkja*, trans. »to pain» — två fullkomligt skilda verb, hvilka icke böra sammanföras, såsom det skett i IED —, hvilka båda dock icke kunna sammanställas med de andra germanspråkens **warkjan* och **werkjan*, *wirkjan*, enär det förra uppenbarligen hör nära till samman med subst. *verkr*, gen. *verkjar* (jfr. härom ofvan s. 9 n. 2), det senare med adj. *virkr* (*ja*-stam). — I flere germanspråk finnes dessutom ett denominat. af subst. *werk*; så fhty. *wercôn*, fno. *werka*, *að*, fs. *werkôn*. — Att, såsom Fick, W.³ III, 293, för *vaurkjan* och alla öfriga former på *jan* antaga en enda germanisk grundform »*verkja*, *verhta*», synes mig alldeles omöjligt.

*) Hvarifrån Fick (a st.) fått sitt fhty. pret "*warahta*" vet jag ej. Hos Graff finnes ingen sådan form; ej häller har jag funnit den annanstädes.

**) Med hänsyn härtill må påpekas, att hos Tatian och Otfrid blott finnas infinitiv- och presensformer med *i*; märkligt är ock, att de fno. och ags. formerna af detta verb äfven kunna liksom de fhty. förklaras af ett tema *werkjan*, *wirkjan*, pret. *worhta* (fno. *yrkja* då = **virkja*, ags. *wyrcean* = **wirkjan* af *werkjan*, hvaraf ock *weorcan*).

stin (Cott. samt talrika gånger i «Freckenhorster Heberolle» — 9:de årh. enl. Heyne — och här alltid med *e*), *hirdi* (Mon. och Cott.) men *herdjos* (nom. pl., 1 g. Cott., där Mon. har *hirdjos*), möjligen *girnjan* och *gernjan* [1]). Ensamt *e* framför *r* hafva i Hêljand: *derbhi* (ofta förekommande) [2]) och *ferrist* (1 g. Mon. [3]), Cott. här *ferrost*); ännu en fs. form med blott *e* anföres af Graff från nedertyska glosor (8-9 årh.) nämligen *herse* (fhty. alltid *hirsi*). Endast *e* framför *h* har i Hêl. *sehsi* (nom. plur. af räkneordet).

Från lex salica må anföras med *e* *ferin-bero* och *ferine* (står *ferim*), hvarom se Kern, Gl. dLS. s. 177 [4]). Dubbelformer

---

[1]) Det är osäkert, om denna form hör hit; ty pret. kan heta *gernôda* (jfr ags. *geornjan, ôde*); dock talar *i* uti *girnjan* för pret. **girnida*.

[2]) Denna form *derbhi* har med sin afledning på *-ja* en påfallande olikhet mot fno. adj. *djarfr* (ren *a*-stam), såsom ock Schlueter (Mit *ja*- geb. D. Nom. s 23) anmärkt. Ligger måhända äfven i fs. en ren *a*-stam till grund för följande former utan *j*: *derbharo* (g pl.), *derebhas* (g. sg., Cott. v. 1694, ej af Heyne upptagen i glossaren) samt *derbhun* (anförd af Heyne, Ag. Gr.³ s. 293, men ej upptagen i glossaren) — Heyne (a. st.) vill förklara dem genom antagande af utstötning af *j* — och skulle *derbhi* vara en nyare analogibildning (t. ex. efter *bi-tharbi, -therbi*)? Jag tillägger, att ffri. «*derve*», med hvilket man plägar jämföra *derbhi* (så Heyne i glossaren, Schlueter, a. st.), är en mycket tvifvelaktig form. Den uppges visserligen af Richthofen (Afr. Wb.) såsom nom. sg.; men fs. *derbhi*, som jämföres härmed, synes ha föranledt ordets angifvande såsom *ja*-stam; ty af Richthofen anföras endast tvänne former, som lika väl kunna vara rena *a*-stammar (*deerwe duistsleken schilma da riuchteren leta siaen* Richth. Wb. s. 685, 696; *alle deerwe soen urbanne ik*, R. Wb. 685). Intet hindrar altså antagandet af ett ffri. *derv* i likhet med fno. *djarfr*.

[3]) Af alla anförda ex. finner man, att Cod. Cott. oftare har *e* kvarstående än Cod. Mon.; så har Cott. *werðit, herdjos, gerstin, gernjan*, i hvilka Mon. har *i*, blott i *derbhi* ha de båda *e*, och endast i ett ord, *ferrist*, till hvilket Cott. har en annan bildning (äfven fhty. har både *ferrist* och *ferrost*; jfr. nedan under ffrisiskan), har Mon. ensam *e*. Till den ofta afhandlade frågan om skillnaden mellan språket i Mon. och Cott. kan det anförda lemna ett litet, hittils ej beaktadt, bidrag. Cod. Cott. visar sig, såsom man finner, i dessa fall stå på en äldre ståndpunkt än Cod. Mon.

[4]) Språket i glosorna till lex salica står enligt Kern (a. st. s. 185) «ungefähr auf derselben Stufe, lautlich und grammatisch, als das As. in Hêliand». I Hêljand heter det emellertid alltid *firina, firin-*, såsom vi ofvan funnit, så att i detta fall lex salica står på en äldre ståndpunkt.

framför *h* hafva i lex salica *sèhti* och *sihti*, gen. af *seht*, *siht* (skrifvas *secti*, *secthe*, *sichte*, *sicti* o. s. v.; Kern a. st. s. 101).

Af det anförda finna vi, att äfven i fs. *r* och *h* länge skyddat *e* från inverkan af följande *i*, *j*.

Detta samma förhållande eger ock rum i *fornnederfrankiskan*. Jämte former, i hvilka *e* öfvergått till *i*, såsom i presensformerna *wirthit*, *wirpis*, *-et*, *ge-siet* (= *sihit*), *giet* (= *gihit*), i af inf. **wirkjan* bildade presensformer, i **skirmjan* [1]), *geginwirdî* [2]), *unwirthî* (contemptus), samt framför *h* i *be-giht* [3]), *gi-rihten* (= **rihtjan*), *gi-sift* (= *ge-siht* [4]); gl. Lips.), *wihsil* (jfr ofvan s. 177), finna vi *e* bevaradt i *ferri* (imperat. till ett **ferrjan* [5]), **ferrida* = fno. *firra*, *rð*) [6]).

I *fornfrisiskan* finna vi *e* ofta bevaradt framför *r* och *h*. Hvad först 2 och 3 pers. pres. ind. sing. af hithörande verb vidkommer, så finna vi visserligen här alltid *e* fram-

---

[1]) Pret. *bescirmedos* föres af Cosijn (Oudndl. Ps. s. 31) till ofvan uppgifna inf., oaktadt ett part. *bescirmot* finnes. De båda klasserna på *-jan* och *-ôn* äro nämligen i fnfra. i hög grad sammanblandade (Cosijn a. st. s. 52, se ock hans ex. s. 28—33.)

[2]) Uti det i gl. Lips. förekommande *gaienuuerde* kan *e* stå för äldre *a* genom *i*-omljud (jfr. ofvan s. 233 n. 1).

[3]) I Heynes glossar orätt angifvet som mask. Cosijn har däremot (a. st. s. 9) riktigt uppfört det bland feminina *i*-stammar.

[4]) Hvarför Cosijn uppför denna form som neutr. (a. st. s. 4), förstår jag ej (jfr förra noten!). Heyne har rätt femininum.

[5]) Inf. *ferron* — att i fnfr. ej *-ôn* i något fall bör ansättas, såsom Heyne gör, se Cosijn, a. st. s. 52 — hör kanske äfven hit (för **ferrjan*; jfr ofvan not. 1). Möjligen böra äfven de tre gånger förekommande preteritiformerna *firroda* föras till en inf **firrjan* (då först deras *i* blir förklarligt i jämförelse med *ferro*, *ferrena* med *e*) i st. f. till ett **firrôn* så Heyne, Glossar till Kl. and. DM.; äfven Cosijn för till *ô*-konjugationen nämda former, Oudndl. Ps. s. 31, 32, 33; jfr. häremot fhty. *ferrên* städse med *e* i rotstafvelsen). Ett äfven med hänsyn till rotvokalen analogt fall är *fellon* af *fellan*, **felljan*, **falljan*.

[6]) Jag upptager ej här **gerwjan* (pres. *gerwit*, pret. *gerwida*, *gerweda*, *gerwinga*, emedan dessa sannolikt stå för **garwjan*, *garwinga*. Inf. *gerwon* bevisar, efter hvad nyss (not. 1, 5) anförts, intet för antagandet af *e* såsom rotvokal. Af detta skäl har jag icke anfört dessa former såsom stöd för ett fno. **gerva* (jfr ofvan s. 236 n. 1).

för *r* (*berstet*, *hwerft*, *scherth*, *sterfth*, *werpth* m. fl.; jämte *werth* fins *wirth*, men inf. har ock *wirtha* jämte *wertha*), men detta *e* behöfver ej vara af gammalt kvarstående, ja är det sannolikt ej. Troligen har nämligen här, liksom i fhty., fs. (med ett enda undantag), fnfr., samma öfvergång från *e* till *i* försiggått som i öfriga hithörande starka verb och sedermera samma nyare analogibildning efter 1 pers. som i dessa (jfr ofvan s. 161). Framför *h* finna vi i detta fall dels *e*, dels *iu*. Det förra i *iecht*, *ieth* (af *ia* = **jehan*), *sketh* (oftast; äfven *skieth*, *skith* af den nya inf. *skia* = **skehan*) är att uppfatta på samma sätt som *e* framför *r*. Det senare (i *siucht* pres. af *sia*, *fiucht*, pr. af *fiuchta*) utgår väl från ett *i*, som dock icke behöfver vara uppkommet af ett ändelsens *i* — hvilket dock synes mig sannolikast — utan äfven kan ha uppkommit genom en senare i ffri. vanlig öfvergång från *e* till *i* framför *h*. — Säkrare fall af kvarstående *e* äro *ferne* jämte *firne* (= **ferina*, jfr lex Salica), *ferra* jämte *firra* (= **ferriza*, kompar. af *fer*, *fir*, som i superl., en gång förekommande, har *i*[1]): *first*), *iecht*, *-ich* jämte *bicht*, *biicht*, *on-secht* men *an-sicht*, samt med blott *e*: *erdsch*[2]) (jfr. fhty. *irdisk*, men nyholl. *aardsch* [se ofvan s. 163 n. 1] = *erdsk*), *querka*, *querdsa* (= fno. *kvirkja*, *kyrkja*), *werthich* (dignus). I andra fall finna vi åter *i* framför *r*: *birgia* (H. H.), *ire* (= *irri*; jfr *fira* = *firra*, *stera* = *sterra*), *irst* (superl. till föregående), *wirde* (H. H.), *jeen-wirdig* (præsens, H. H.), *wirtsa*[3]) (= **wirkja*), framför *h* i *plicht*, *-ich*.

Det återstår att betrakta förhållandet i *anglosachsiskan*.

---

[1]) Äfven fins en kompar. *firor*, *firer* = **ferroza*. Nordfrisiska munarten har ännu dubbelformer med *e* och *i* i kompar., liksom ffri., och dessutom både *ferrest* och *first* i superlat. (Richthofen, Afr. Wb. s. 742). I den nuvarande saterländska munarten heter kompar. *ferre* men superl. *firste*; wangerogska munarten har kompar. *fæder*, superl. *færst* till posit *fir* (se *Vergleichende Darstellung der Laut- und Flexionsverhältnisse der noch lebenden neufriesischen Mundarten und ihres Verhältnisses zum Altfriesischen von* J. F. Minssen i Ehrentrauts Fr. Arch. I B. s. 236).

[2]) Det må anmärkas, att *erdsch* ej behöfver ha utgått från ett **erdisk*, såsom fhty. *irdisc*, utan kan direkt genom ett **erdesk* ha utvecklats ur ett ursprungligt **erda-ska*. Jfr förhållandet i fno., hvarom ofvan s. 16.

[3]) Det äfven förekommande *werka* kan stå för *warkjan*, jfr s. 237 n. 1.

Här måste vi egna en vida utförligare undersökning, än i de föregående språken varit nödigt, åt frågan om öfvergången *e* — *i* i de starka presensformerna, enär i ags. detta fall hittils blifvit högst ofullständigt undersökt och otillfredsställande bedömdt.

Hos äldre grammatici, såsom Rask, Grimm, äfven Heyne, är det faktiska förhållandet oriktigt framstäldt och någon slutsats får därför af deras uppgifter icke dragas. Alla tre upptaga endast former med *i* och *y* i 2 och 3 pers. pres. ind. sing. af hithörande verb och finna här alldeles samma växling som t. ex. i *drepe*, *dripest*, *dripeð* [1]). Grimm och Heyne uppföra formerna med *i* såsom normalformer, hvarvid må anmärkas, att dessa äro ytterst sällsynta, men de med *y* allmänt herskande. Om de senare yttrar Grimm (a. st.): «fehlerhaft scheint mir die gewöhnliche schreibung y», men på ett annat ställe (Gr.[2] I, 228): «schreibung und aussprache [2]) des wahren i wird verderbt und man findet z. b. gyfan, rynan, nymdh, cwydh etc.» Heyne åter anmärker, att *i* är «häufig *y* geschrieben (*vyrpst* u. s. w.)» men tillägger genast: «oder ist diesz *y* als Umlaut von *eo* zu faszen?» (Ag. Gr.[3] s. 55). Denna senare hypotes återfinner man bestämdare uttalad hos March, hvilken dock riktigare framställer det faktiska förhållandet än de föregående. För verb på enkelt *r* eller *h*, nämligen *beran*, *sceran*, *teran*, *geþweran*, *seôn* (= **seohan*, **sehan*), *ge-feôn*, angifvas af honom såsom regelbundna för 2 och 3 pers. pres. ind. sing. former med *i* (t. ex. *birst*, *birð*, *sihst si(h)ð*), men till de tre första och det näst sista anges ock dubbelformer med *y* till rotvokal (Ags. Gr. § 199, 200). Under det formerna med *i* — enligt den gamla åskådningen att *i* var äldre än *e* — fattas som de äldre, kvarstående (hvars *i* i pl. och 1 pers. sing. genom «*a*-omljud» blifvit *e*),

---

Det kan icke vara = *werkôn*, ty detta skulle på ffri. ståndpunkt heta *werkja*.

[1]) Se Rask, *A grammar of the anglo-saxan tongue. Transl. by* B. Thorpe. Copenh. 1830. S. 80, jfr S. 89, 90. — Grimm, Gr.[2] I, 900. — Heyne, Ag. Gr.[3] s. 55, 200.

[2]) Spärradt af mig.

förklaras formerna med *y* här — i motsats till sådana fall som *ytst* för *itst*, där *y* säges vara »bad spelling» (§ 199) — uttryckligen vara uppkomna genom *i* omljud af *eo* (se § 200 [1])), ehuru, utom *seô* och *feô*, blott till *scere* en biform *sceore* anföres (*beoran* fins dock äfven jämte *beran*, såsom ock i Index, s. 229, uppgifves). Att hela teorin om ett *i*-omljud af *eo* till *y* i ags. är osannolik skall längre fram visas. Här må det vara nog att påpeka, att den samma för detta särskilda fall är fullkomligt obevislig, då dubbelformer med *eo* ej kunna anföras. Se vi i formerna med *i* [*birest*, *bireð*, *scireð*, *sihst* och *sihð*, *sið* förekomma ehuru sparsamt [2]), andra former med *i* har jag ej funnit [3])] en öfvergång från *e* till i (liksom i *itst* för **etist*) här sålunda utan hinder af följande enkelt *r* eller *h* försiggången — en uppfattning som från den nya ståndpunkten kan sägas öfverensstämma med Grimms, Heynes och Marchs åsigt, och väl är den enda antagliga —, så måste vi äfven i formerna med *y* [*byreð* och *byrð*, *syhst* och *syhð* äro allmänna såväl i poesi som i prosa [4]), *tyrð* har jag funnit 1 g. i Luk. ev. [5])] se

---

[1]) I § 199, där fråga är om *syhst* jämte *sihst* står »*y* $>$ *eo*» uppenbarligen genom tryckfel för »*y* $<$ *eo*» (jfr. s. X, där tecknen $<$ och $>$ förklaras, samt § 200: »*eo* $>$ *y*, i-umlaut»).

[2]) I prosa har jag blott funnit *bireð* en gång, nämligen i en handskrift från 10:de århundradet, i hvilken *Ines* lagar finnas upptecknade (Se R. Schmid *Die Gesetze der Angelsachsen* [Ags. Ges.], 2 Aufl., Leipzig 1858, s. 48); formen *birð*, som anföres af Ettmüller, heter på det anförda stället *byrð* (Ettm. har här, liksom på många andra ställen, afskrifvit Bosworth, men ändrat hans former med *y* til *i*; andra ex. härpå äro *ytt*, *sprycst*, *syhð* i evangelierna, hos Ettm. *it*, *spricst*, *sihð*). I prosa återfinnas *sihst*, *sihð* allmänt i Aelfrics Homilier (t. ex. Thorpe, Aelfr. Hom. [jfr. s. 244 n. 1] I, s. 160, 172, 184, 238 o. s. v.). Ett *siist*(*u*) anföres af Koch i Zeitschr. f. Deutsche Philol. V, 334. Alla de ofvan anförda formerna med *i* återfinnas dessutom i den ags. poesin hos Grein.

[3]) Om de hos Ettmüller anförda *birð*, *sihð* se förra noten.

[4]) För de poetiska formerna se Grein. I prosa förekomma *byrð*, *syhst*, *syhð* allmänt till ex. i evangelierna, *byreð* och *byrð* i de anglosachsiska lagarna, o. s. v.

[5]) Af *ge-þweran* och *feôn* har jag icke funnit några hithörande presensformer, ej häller finnas sådana i lexikon anförda.

samma öfvergång från *e* till *i*, eburu detta *i* här återfinnes som *y*, vare sig i följd af samma felaktiga skrifning, som vållat de så allmänna *yt*, *sprycð* m. fl., till samman med hvilka de förra ofta förekomma (jfr här längre fram), eller i följd af en framför *r* (och *h*?) försiggången öfvergång från *i* till *y*.[1]. Jämte de nu anförda presensformerna af *beran* med *i* och *y* finnas emellertid ock former med *e*: *bereð* förekommer nämligen icke så sällan och redan i de älsta handskrifter; så t. ex. i Cädmons Daniel (handskr. från 10:de årh.; se Grein, Bibl. I, 360), i Codex Vercellensis (från början af 10:de eller slutet af 9:de årh. enl. Grimm[2]), i en handskrift af de anglosachsiska lagarne [Cod. B, enl. Schmid. från 10—11 årh., Ags. Ges. s. XX; på detta samma ställe, där *bereð* förekommer, har en annan äldre handskrift *bireð* (jfr ofvan), en annan *byrð*] m. fl. ställen[3]; och i en hand-

---

[1]) En sådan öfvergång antages af Holtzmann (Ad. Gr. I, 1, s. 187) framför *h*. Jfr ock den allmänna öfvergången af *i* till *y* framför *r* i norska folkspråk (t. ex. *hyrde* = fno. *hirðir*, *byrta* = fno. *birta*, *byrkja* = *birkja*; se I. Aasen, Norsk Grammatik, Christiania 1864, s. 83—84); på samma öfvergång finnas ock exempel i svenska munarter och i riksspråket i *vörda* förr *vyrdha*, *wirþa*, *körtel* fsve. *kirtel*, m. fl.

[2]) Se *Andreas und Elene*, *herausgyb. v.* J. Grimm, Cassel 1840, s. XLV. Åldern är dock väl här något för högt uppgifven.

[3]) Nämligen Psalmerna och Runsången, se Grein Sprachsch. I, 91. De förra, i handskrift från 11:te årh., ha allmänt presensformer med *e* (se längre fram). Grein tillägger rörande formen *bereð*: »oder gehört dies zu *berian*?»; häremot strider dock innehållet på de anförda ställena. — I Cod. Exoniensis (första hälften af 11:te årh., Grein Bibl. I, 362) förekomma, jämte *bireð* (1 g.), *byreð* (fl. g.) i gåtorna, äfven två gånger *biereð* (i Sch. och Ph. [förkortningarna här och i det följande efter Grein]). Dylika verbalformer med *ie* förklaras af March som »bad spelling» (Ags. Gr. § 199). Månne icke detta skrifsätt antyder, att den yngre formen med *e* trädt i stället för en äldre med *i* och härvid, såsom så ofta förhållandet är, tecknet för såväl det äldre som det yngre ljudet blifvit bibehållet? Jfr *ieteð* (Gn. Ex.) och *triedeð* (Rä.). Häraf skulle då ett stöd kunna hämtas för den uppfattningen, att *bereð* vore nyare analogibildning. — Egendomlig är förekomsten af *bereð* en gång i de ags. evangelierna (Mc. IV, 28). I dessa äro nämligen presensformer med *y* (*i*) eljest genomgående regel, i det att det här såväl heter *cwyst*, *sprycð* o. s. v. som *wyrð*, *wyrpð*, o. d. samt eljest alltid *byrð*, men presensformer med *e* aldrig förekomma och blott en gång en form med *eo*, nämligen *ge-weordeð* (Mc. XIII, 19) för det eljest vanliga *wyrð*.

skrift från 11te årh.[1]) finnas *berst*, *berð*. Böra nu dessa former uppfattas som kvarstående äldre former, där *r* hindrat inverkan af ändelsens *i*, eller som en yngre analogibildning efter *bere* och *berað* (1 pers. sg. och plur.)? Båda uppfattningarna äro möjliga; för den senare kan den omständigheten tala, att andra otvifvelaktiga nybildningar finnas i samma handskrifter; så hos Cädmon, jämte andra verbalformer med *i*, *y* (se längre fram härom), *treðeð* (Gen.), så i Cod. Verc. *eteð*, *spreceð* (båda i Seel.[2]), det senare äfven i Leás.) jämte former med *i*, *y*, hvaribland *byrð* (El.), så i Cod. B. af de ags. lagarne *heleð* (på samma ställe har en äldre hdskr. *hileð*, Schmid, Ags. Ges. s. 32); och i Aelfrics homilier äro andra nya presensformer med *e* ytterst allmänna: så förekomma där, utom *berst* och *berð* (jfr not. [1]; men *byrð* I, 182): *brecst*, *cweð* (fl. ggr, dock ofta *cwyð* *cwyst*), *etst ett*, *helpð*, *swelt*[3]) (I, 6, men *swylt* samma sida, samt I, 34, 132).

Vi komma så till verb, hvilkas rot slutar på *r* eller *h* med följande konsonant. En särskild afdelning bilda de, hvilkas *r* först genom en senare omkastning kommit att stå efter rot-

---

[1]) Nämligen till Aelfrics Homilier. Se *The Homilies of Aelfric with an english translation. By* B. Thorpe. Vol. I. London 1843. Om handskr. I s. XI. Formen *berst* återfinnes I, s. 202, *berð* 3 ggr s. 254 [Aelfr. Hom.].

[2]) Om förkortningarna se not. 1).

[3]) Man finner af dessa former, att det icke är endast »unsyncopated forms» (March Ags. Gr. § 194, 6), som hafva fått *e* genom nyare analogibildning, såsom March (a. st.) angifver och såsom af mina från March hämtade exempel (se ofvan s. 164) kunde synas troligt. I de hos Grein upptagna poetiska minnesmärkena finnes visserligen icke, eget nog, något enda exempel på synkoperade former med *e*, men redan i gamla prosaiska urkunder äro sådana ej sällsynta, i evangelierna synas de dock alldeles saknas liksom alla former på *e* där (jfr längre fram). Utom hos Aelfric har jag funnit sådana kortare former med *e* t. ex. i Cod. E af de ags. lagarne (från 10:de årh., Schmid, Ags. Ges. s. XXI) *stelð*, i Cod. H. af samma lagar (något yngre än den förra, jfr Schmid s. XXIII) *brecð*, *stelð*, i den s. 245 n. 1 anförda handskriften (10:de årh.) *cwelð*, i handskriften till Aelfrics »Colloquium» (10:de årh.; se *A Volume of Vocabularies, — — from the tenth centyry to the fifteenth, ed. — by* Th. Wright, privately print. 1857, s. 1 följ.) *etst* (1 g., men *ytst* 2 ggr) *specst* (1 g., eljest 3 ggr *spryst*, 1 g. *spycst*).

vokalen, nämligen *berstan*, *þerscan*, *irnan* (sällan *rinnan*), *byrnan* (och *beornan*). I dessa verb har man att vänta presensformer på *i*, *y*, då inverkan af ändelsens *i* måste hafva gjort sig gällande före den särskildt ags. omkastningen, efter hvad längre fram blir uppenbart. För de båda förstnämda anför ock March blott former med *i* (jämte en dubbelform med *ie* för *berstan*; en sådan anföres ock af Grein från Rä.: *biersteð*, jfr s. 243 n.[3]); en form *byrst* har jag äfven funnit i en skrift från slutet af 10:de årh.[1]). För *irnan* anföras af March former med *y* som normalformer och dubbelformer med *i* och *eo*. Hos Grein finnas blott former med *i* och *y*; finnas former som *eorneð* verkligen, måste de naturligtvis vara sena nybildningar[2]). Till *byrnan* anges af March *beórn(e)st*, *beorn(e)ð* som normalformer, de med *y* som biformer. Hos Grein anföres emellertid *byrneð* från många ställen, *byrnð* från ett och *beorneð* blott en gång; det senare är naturligtvis en nybildning. — Vida svårare är nu att afgöra, huru det *eo* skall uppfattas, som förekommer jämte *y* i alla öfriga verb på *r* med följande konsonant, hvilka i inf. och pres. ind. 1 ps. sg. och hela plur. hafva rotens *e* brutet till *eo*. I dessa verb anger March riktigt båda de nu nämda formerna i 2 och 3 ps. pres. ind. sg.; han sätter dock dem med *y* som normalformer, men förutskickar den anmärkningen, att «unsyncopated broken forms prevail: *weorpest*, *weorpeð*» (§ 204). Det har redan blifvit påpekadt, att March förklarar formerna med *y* vara uppkomna af former med *eo* genom *i*-omljud. Emellertid gör han sig här skyldig till den besynnerliga motsägelsen att, ehuru han i § 32, där *i*-omljudet afhandlas, för exempel på *i*-omljud af *eo* till *y* hänvisar till denna § 204, där anförda presensformer med *y* finnas upptagna, likväl i denna samma § 204 yttra: «*y* for *i* abounds», hvarigenom således dessa former (*wyrpst* o. d.) få en

---

[1]) Nämligen hdskr. till *anglosaxon manual of astronomy* skrifven omkring 990; se *Popular Treatises on science written during the middle ages — ed. — by* Th. Wright, London 1841, s. 19 (om hdskr. se s. IX).

[2]) En högst egen form *reonneð* anföres af Ettm. från Chron. Sax.

helt annan förklaring och förmodligen formerna med *eo* fattas som nybildningar (jfr paradigmat § 191 och not (6) till § 194).

Är det nu bevisligt eller antagligt, att former sådana som *wyrpst*, *wyrpð* uppkommit genom *i*-omljud af former med *eo*? Bevisligt är det als ej, ty de nödvändiga utvecklingsformerna *weorpið*, *wyrpið* kunna ingenstädes uppvisas, då afledningsändelsernas *i* så ytterst tidigt försvagats till *e* i ags.; och de jämte *wyrpst*, *wyrpð* verkligen befintliga formerna *weorpest*, *weorpeð* kunna med sitt *e* icke lemna något säkert bevis, då dess utom de förra formerna kunna förklaras fullkomligt oberoende af de senare (jfr straxt längre fram). — Antaglig synes mig ej häller teorin om *i*-omljud af *eo* i detta fall — och föröfrigt ej i något fall — vara. Denna åsigt förutsätter, som man finner, antingen att det älsta *e* genom inverkan af ändelsens *i* först blifvit *i*, att sedan detta *i* brutits till *eo* och slutligen detta *eo* stundom genom ny inverkan af ändelsens *i* blifvit *y*, stundom kvarstått oförändradt, eller ock att det ursprungliga *e* af följande *r* med kons. genomgående hindrats från att öfvergå till *i*, dock sedan brutits till *eo* och slutligen detta *eo* utan hinder af *r* + kons. stundom blifvit *y* genom inverkan af ändelsens *i*. Båda möjligheterna synas mig lika osannolika. En brytning af *i* till *eo* framför ett *i*, som förut framkallat det förstnämda *i* och sedermera verkar omljud, synes föga antaglig. Om *i* förut haft och fortfarande hade förmåga att göra den föregående vokalen sig så lik som möjligt — vi skola längre ned se, att denna *i*:s verkande kraft oafbrutet fortgått från gemensamgermanisk tid till *i*-omljuds-rörelsens slut —, är det ju föga troligt, att det någonsin under denna tid låtit det *i*, som af det samma framkallats, öfvergå tilll en främmande vokalkomplex, som sedan å nyo behöfde omdanas till större likhet med ändelsens *i*. Troligare är väl, att i ags. liksom i fno., ett omljud

---

[1]) Det må här anmärkas, att March ingenstädes säger, att former som *weorpeð* äro kvarlefvor af äldre, ännu ej af omljud förändrade, former som **weorpið*. Vid båda förklaringarna af *wyrpð* lemnar han *weorpeð* oförklaradt.

verkande *i*, som framkallat ett *i* af föregående *e*, hindrat detta *i* från att brytas och altjämt kvarhållit det. Den andra möjligheten åter är därför osannolik, att *i* med kons. då skulle i ags. ha utöfvat en starkare inverkan till förhindrande af föregående *e*:s öfvergång till *i* än i öfriga germanspråk, såsom i fhty., där i presensformerna intet spår af *e* finnes, i fs., där blott ett enda ex. med *e* står att uppvisa. Detta är nu icke troligt, därför att *r* i ags. ingalunda har en så stark förmåga att kvarhålla *e* utan ytterst ofta låtit detta öfvergå till *i* äfven utan annan verkande orsak (jfr ffri. se ofvan s. 168 n.[2]), t. ex. *cwyrn* af **cwern* (hvaraf genom annan utveckling äfven blifvit *cweorn*), *swyrð* af **swerð* (återfinnes väl i *swurð*; har äfven blifvit *sweorð*), *girn* af **gern* (äfven *georn*), *birc* af **berc* (äfven *beorc*), *byrht* af *berht* (äfven *beorht*, så oftast), *wyrsa* af **wersa* (jfr *weorr*; jfr ock ofvan, s. 13.)

Mot båda dessa nu såsom osannolika uppvisade alternativer för en *i*-omljuds-teori i ifrågavarande fall gäller vidare den anmärkningen, att brytningen af *e* till *eo* i ags. sannolikt, liksom brytningen af *e* till *ea* bevisligen i de skandinaviska språken [1]), är yngre än det vanliga *i*-omljudet. Slutligen är att märka, att man icke häller från något annat håll kan hämta något stöd för teorin om *i*-omljud af *eo* till *y*. March hänvisar för ex. på denna antagna lag endast till nu afhandlade verbalformer. Emellertid finnas åtskilliga nominalformer, hvilka kunna likställas med verbalformerna. Förklarar man *wyrð* med biformen *weorðeð* af **weorðið*, så borde väl ock *hyrde* med biformen *heorðe* förklaras af **heordi* (om andra hithörande nominalbildningar se nedan s. 253). Här hafva vi emellertid några andra märkliga biformer, som kasta ett ljus öfver de förstnämda formerna, och visa oss, att teorin om *i*-omljud af *eo* till *y* är lika

[1]) *I*-omljudet är gemensam-nordiskt; brytningen af *e* till *ea* måste däremot förläggas till en tid, då de nordiska munarterna ej längre genomgripande följde samma ljudlagar (jfr fno. *ek*, fsve. *iak*, fno. *stela* fsve. *stiala* och talrika andra dialektiska skiljaktigheter).

onödig som den är osannolik och obevislig. Jämte *hyrde* och *heorde* förekomma nämligen äfven *herde* (en gång i Cädmons Sat.[1]) och *hirde* (ofta i Älfreds metra). Alla dessa formers ungefär samtidiga tillvaro synes mig enklast och bäst kunna förklaras på följande sätt: af det ursprungliga **herdi* uppstod dubbelformer, i det *e* än kvarhölls af det följande *r* + kons., än genom inverkan af det följande *i* öfvergick till *i* (jfr förhållandet i fs., där både *herdjos* och *hirdi* finnas); i det att nu *r* i den förra formen fortfarande skyddade *e* från inverkan af *i* uppstod af den genom brytning **heordi*, *heorde* [eller bör brytningen anses ha verkat först sedan **herdi* blef *herde*?], hvarjämte dock äfven den äldre obrutna formen *herde*, ehuru sällsynt, bibehöll sig. Utvecklingen blefve altså följande:

**herdi* { **herdi* { **heordi*-*heorde* / **herdi*-*herde* } [ell. **herdi*-*herde* { *herde* / *heorde* }] / **hirdi*-*hirde*-*hyrde*. }

Denna dubbla utveckling synes knappast kunna anses bero på olika dialekter, ty man finner *heorde* och *hyrde* i samma skrift (Gû. i Cod. Exon.) och hos Beówulf, som visserligen blott har *hirde* (1 g.) eller *hyrde* (ofta), finnas både *eorre* (1 g.) och *yrre* (ofta), *weorce* (adj. *ja*-stam till *weorc*) men *wyrde* (adj. *ja*-stam till *weorð*). Den förklaring, som nu framstälts, hvarigenom alt tal om ett *i*-omljud af *eo* till *y* förfaller, synes helt naturligt äfven finna sin tillämpning på de ifrågavarande presensformerna. Utvecklingen blefve då äfven här denna:

werðið* { **werðið*-*weorðið*-*weorðeð*, *weorð* [ell. *werðið*-werðeð*-*weorðeð*?] / **wirðið*-**wirðeð*[2])-*wyrðeð*, *wyrð*.[3]) }

---

1) Handskriften har dock *herede*.

2) Det hos Ettm. upptagna *wirðeð* skall vara *wyrðeð* enl. Bosworth (jfr ofvan s. 242 n. 2).

3) Mot den förklaring, som här blifvit gjord, af former som *heorde* och *weorðeð*, enligt hvilken äfven i ags., liksom i alla öfriga germanspråk utom fno., *r* ofta haft kraft att motverka inflytande af *i* på föregående *e*, skulle en annan tolkning af anförda former kunna sättas, enligt hvilken dessa ingalunda bure vittnesbörd om en sådan inverkan af *r*. Man skulle nämligen kunna antaga, att **werðið* genomgående blifvit **wirðið*, och att, sedan detta blifvit **wirðeð*, häraf genom brytning af *i* blifvit *weorðeð*, och

Emellertid framställer sig ett tvifvel af rätt betänklig art, hvarigenom det resultat, som genom föregående undersökning vunnits — förkastande af teorin om *i*-omljud af *eo* till *y* inom den ags. ljudläran — och som i alla händelser kvarstår för sådana fall som *heorde*, *hyrde*, kan blifva af blott negativ nytta vid för-

---

på samma sätt **herdi* — **hirdi* — *heorde*. Mot denna, redan i och för sig föga sannolika, förklaring talar emellertid följande. Den allmänna brytningsformen *eo* måste i alla andra fall, d. v. s. då icke ett omljud verkande *i* eller *j* följt, antagas hafva uppkommit omedelbart af *e*, liksom i fno. *ja* (*ea*), och icke genom ett mellanstadium *i*; det (*i*) *y*, som ofta finnes som dubbelform jämte de brutna formerna på *eo* måste här anses som en yngre utveckling af ett *e*, som icke blifvit brutet utan en tid kvarstått, men sedan öfvergått till *i*, *y*. Det förra kan visserligen anses som en enkel följdsats af den Curtius-Müllenhoffska teorin; några bevisande exempel torde dock icke vara ovälkomna. Såsom sådana måste de ord anses, som hafva former med *e* och *eo*, men inga biformer med *i*. Ex.: *werc* och *weorc*, *stert* och *steort* (dessa båda ex. anföras af Koch i Zeitschr. für D. Philol. V, 38), *bern-* (i namn, t. ex. *Bernhardi*, Kemble, Cod. Dipl. I, 43 (år 694; men I, 48, år 696: *Beornheardi*) och *beorn*, *ercen-* (i namn, t. ex. *Ercenuualdus*, Kemble, a. st. I, år 680, *Ercnuualdus* I, 44, *Ercumbertho* [med *m* i st. f. *n* framför *b*] I, 8, år 618) och *eorcen-*, samt *berg* (Kemble, a. st. I, 62, år 705: *Maldutesberg*; II, 172, år 931: *bergh*) och *beorg* (anföres af Koch, a. st., bland ord, som blott förekomma med *eo*). Äfven sådana ord, som blott hafva former med *eo* att uppvisa, t. ex. *steorra*, *weorpan*, *heorte*, *heorð*, *eorðe*, *weorcan* (jfr Koch, a. st. s. 40), måste antagas hafva utvecklats omedelbart ur de ostridigt en gång befintliga formerna med *e*. I de i de ags. diplomen förekommande talrika namnen, som äro sammansatta med adjektivstammen *berhta-*, är *berht* den allmänna, oupphörligt förekommande formen, men därjämte finnes stundom *beorht* (och *-bearhtus*, Kemble, Cod. Dipl. I, 247, år 811) och sällan *birht*, *byrht* (om *briht* se nedan s. 253 n. [2]), hvadan det måste ligga närmast att antaga, att dessa former med *eo* och *i* båda utvecklat sig ur den första. På samma sätt har man nu tydligen att förklara alla andra fall, då former med *i* (*y*) stå bredvid dem med *e* eller *eo* (se ex. s. 247). Af ett *berht* blir altså utvecklingen följande:

berht { *beorht*
berht — *birht*, *byrht*.

Är man nu villig erkänna denna utvecklingsgång, bör man ock medgifva, att den förklaring är sannolikast, enligt hvilken brytningsformen *eo*, där den motsvarar gemensamgermaniskt *e*, öfver alt förklaras på samma sätt, d. v. s. såsom öfver alt genom en likformig utveckling uppkommen af *e*, och enligt hvilken ett af *e* uppkommet *i* (*y*) i ena fallet förklaras analogt med ett på samma sätt uppkommet *i* (*y*) i det andra, så till vida att båda uppfattas såsom de yttersta slutpunkterna af en i en riktning skedd ljudutveckling.

klaringen af ifrågavarande verbalformer med *eo*. Kunna nämligen icke dessa vara nyare analogibildningar efter 1 pers. sg. *weorðe* och plur. *weorðað*, liksom *eteð* och alla dylika (jfr ofvan)? Vi skola tillse, om någon visshet gent emot detta tvifvel kan vinnas genom en undersökning af huru tidigt och i hvad sällskap af andra presensbildningar af verb med *e* till rotvokal som presensformerna af ifrågavarande verb i ags. förekomna. Den älsta hithörande presensform af verb på *r* + kons., som jag funnit, är *weorðeð*, som förekommer i ett ags. diplom från tiden mellan 871—889 [1]) i samma punkt som presensformen *cymeð*, hvilken senare eljest i diplomer från 800- och 900-talen förekommer, oftast under formen *cymð*, men *cimeð* 2 ggr (Kemble, Cod. Dipl., II, 172, år 931). Utom *spycð* (1 g.) samt *biddeð* och *limpeð*, hvilka två senare dock af lätt insedda skäl här intet betyda, har jag i de anförda diplomen [2]) ej funnit flere hithörande presensformer. Det sällskap, hvari *weorðeð* här förekommer, är, som man finner, icke af den natur, att man däraf kan draga några säkra slutsatser; dock tyckes den höga åldern af den anförda formen tala mot antagandet af en nyare analogibildning. Andra omständigheter, som likaledes tala emot detta samma antagande och för formernas på *eo* uppfattning såsom äldre former äro: 1) att handskrifter, som eljest i regeln hafva de äldre formerna på *i*, *y* i verb, som ej sluta på *r* + kons., åter i dessa verb på *r* + kons. i regeln hafva *eo* [3]) — och hvarför

---

[1]) Se J. Kemble, *Codex diplomaticus ævi saxonici*, T. II, London 1840 s. 121. T. I, London 1839. [Cod. Dipl.].

[2]) Jag har genomgått de två första delarne af Kembles Cod. Dipl. — En form *cweð*, som en gång förekommer (a. st. II, 408) i ett diplom från 964 — således omkring 100 år yngre än *weorðeð* —, kan vara pret. för *cwæð*, som eljest är det vanliga skrifsättet [i ett diplom från tiden mellan 963—975, Kemble a. st. I, LX, förekomma *ætberst* och *werð*, hvilka, såsom andra verbalformer i samma mening visa, ej äro presensformer utan preterita].

[3]) Exempel härpå lemnar Cod. Exon. (jfr s. 243 n. [3]), i hvars poetiska stycken (hos Grein) följande presensformer förekomma: *swifeð*, *cwið*, *briceð*, *wigeð*, *iteð*, *spricest*, *-eð*, *hylest* (*byrneð*, *yrneð*), men blott en afgjord nybildning *sweleð* (om *biereð* se s. 243 n. [3]) — att de här äfven

skulle nybildning hafva inträdt tidigare i det senare fallet än i det förra? — 2) att handskrifter, som eljest stundom eller ofta ha nyare analogibildningar med *e* i pres. 2, 3 pers. sg. i verb af det förra slaget, dock alltid hafva former med *y* i verb af det senare slaget [1]). — Att andra fall kunna uppvisas, då formerna med *eo* stå till samman med mer allmänna, tydliga nybildnin-

---

förekommande *swelgeð, swelteð, -est, telded* kunna vara gamla former, se längre fram —, men endast med *eo*: *weorpeð, hweorfeð* (2 ggr.), *weorðeð* (allm.), *sweorceð*, dock en gång *byrgeð* i en dikt (Reim.), där af de föregående blott *byrneð* och *yrneð* förekomna [det är tydligt, att då olika dikter i samma handskrift kunna vara från skilda håll, man icke får sluta något bestämdt från en ensamt stående afvikande form i en dikt]. Härvid har jag dock icke afsett de former, hvilka förekomma i gåtorna (Rä); dessa må här särskildt meddelas: *wriceð, iteð* (2 ggr), *wifeð, briceð* (2 ggr), *trideð* (och *triedeð* 1 g), *swylteð, byreð* (ofta) och *bireð*, samt *wigeð* (3 ggr), *spricest* och *swilgeð* (2 ggr) men äfven *wegeð, spreceð* och *swelgeð* (alla 1 g.), slutligen *weorðeð*, som i det sällskap, det här står, ej kan med säkerhet bedömmas, dock sannolikare är en gammal form. Hos Cädmon [handskr. till Gen., Ex., Dan. från 10:de årh., den till Christ och Sat. »warscheinlich später geschrieben». Grein Bibl. I, 360] finner man jämte de gamla formerna *wriceð, cwyð, itst, iteð, sprycst* och nybildningen *tredeð* samt det ovissa *bereð* dessutom *ceorfeð, hweorfeð, weorðeð* (3 ggr), *weorð* (Gen. 2 ggr) men äfven *wyrð* (Gen. 2 ggr, där dock äfven inf. *wyrðan* förekommer); äfven här synas formerna med *eo* sannolikast böra uppfattas som gamla. — Som man finner, kunna af de gjorda sammanställningarna ingalunda några fullt säkra slutsatser dragas.

[1]) Ex. härpå lemna a) den astronomiska skriften från 10:de årh., som ofvan s. 245 n. [1] omnämdes, där jämte *cymð, yrnð, byrð, byrst* (af *berstan*) äfven *cweld* förekommer, men dock *-wyrpð*; b) en hdskr. af de ags. lagarna från 10:de årh., som, jämte *bireð, hileð*, äfven som *stelð*, har *hwyrfð*; c) Älfrics homilier (jfr s. 244 n. [1]), — i hvilka jag genomgått något mer än de 100 första sidorna af den ags. texten — som hafva jämte former med *i, y*, såsom *cwyð, cwyst, cymð, swylt* (fl. g.), *byrð, sihð, sihst* (*gyfð, gifð, gylt, sitt, bitt*), talrika nybildningar med *e* af verb, som ej ändas på *r*+ kons. (se s. 244), men blott med *y wyrð* (fl. g.), *wyrpð*; från Älfrics grammatik *) anföres ock *byrcð* (af *beorcan*) samt från, den efter hvad det antages äfven af Älfric gjorda (se Thorpe, Aelfr. Hom. I, VII), öfversättningen af Pentateuchen *wyrpst wyrð* (se Bosworth *A Dictionary of the anglo-saxon language*, London 1838; andra upplagan har jag dess värre ej haft att tillgå).

---

*) Jag beklagar, att denna, som, så vidt jag vet, endast finnes tryckt hos Somner, *Dict. Saxon. Lat. Angl. Oxon.* 1659 (enligt Bosworth, Ags. Dict.), ej varit mig tillgänglig för jämförelse mellan *byrcð* och andra, möjligen förekommande, verbalformer.

gar [1]), eller då endast eller nästan uteslutande former med *y* (af verb på *r*) stå till samman med äldre former med *i*, *y* [2]) (af andra verb), bevisar naturligtvis intet mot antagandet af formernas på *eo* ålderdomlighet.

Det återstår att nämna några ord om det enda hithörande ags. starka verb, som ändas på *h* + kons., nämligen *feohtan*. March uppger för detta presensformerna *fyhst*, *fyht* och hos Bosworth finnas *fyht*, *fiht* upptagna, dock utan att handskriftliga bevisställen angifvas; jag har ej häller någonstädes funnit dessa former. Däremot finnas *feohteð*, *feoht* [3]) i append. IV till de ags. lag. (Schmid, s. 384 f.), hvars handskrifter härröra från 11:te årh. Huruvida man häri har att se en gammal form eller

---

1) Ex. lemna a) Beówulf (handskr. från 10:de årh.), där jämte *cwið*, *cwyð*, (*siteð*, *gyteð*, *gylpeð*,) *byreð*, *cymest*, *scireð* äfven *eteð*, *swefeð* (4 ggr), *wrece*[*ð*] förekomma samt blott med *eo*: *sweorceð*, *weorðeð* (2 ggr); b) Cod. Vercellensis, där jämte *cwist*, *cwið*, *trydeð*, *hwileð*, *byrð*, (*þirsceð*) äfven *eteð*, *spreceð* (2 ggr), *bereð* finnas samt *hweorfest* och *weorðeð* (2 ggr), dock äfven *wyrðeð* (fl. ggr), *-est* liksom inf. *wyrðan* (fl. ggr; jfr Älfreds Metra, där *weorðeð* och *wyrð* äfven växla och inf. oftast heter *wyrðan*); c) dikten om Salomo och Saturn, där *weorpeð og weorðeð* förekomma jämte *friteð*, *briceð*, *sihst*, *wigeð* samt *wegeð* (så Cod. B. från slutet af 11:te årh.; Cod. A, hvars ålder af Grein ej anges, har egentligen «*wîgeð*», i Sprachsch. af Grein uppfattadt som *wigeð*), *bregðeð stregðeð*; d) en handskr. af de ags. lag. (Cod. H., om hvilken se Schmid, Ag. Ges. s. XXIII) har jämte *byreð* och *byrð*, (*ligeð*, *nimeð*, *irneð*) nybildningarna *steleð*, *stelð*, *heleð*, *breсð* och därjämte allmänt *weorðeð*, *weorð*; e) de ags. psalmerna (handskr. se s. 243 n. [3]), där nybildningar med *e* nästan äro regel, såsom *swefeð*, *wreceð*, *cweðeð*, *etest*, *tredeð*, *spreceð*, *stredeð*, men endast *cwyð*, *cwyst cwist* och *syhst*, *syhð*, *sið* [*byrneð*, *yrneð*] med *i*, *y* (dessutom *helpeð*, *delfeð*, *melteð*, *swelgeð*, jfr längre fram) och af verb på *r* + kons. blott former med *eo* finnas, nämligen *beorgest*, *hweorfeð*, *weorðeð*.

2) Ex. lemna de ags. evangelierna, där former som *cymð*, *cwyst*, *cwyð* (1 g. *cwið*), *brycð*, *sprycst* och *spycst*, *sprycð* och *spycð*, *swylt*, *syhst*, *syhð*, *byrð* (blott en gång *bereð*, se ofvan) allmänt förekomma och äfven *wyrpð*, *spyrnð*, *wyrð*, men en gång, eget nog, *weorðeð* (Mc. XIII, 19), som här väl kan vara en äldre form (inkommen från någon annan bibelöfversättning eller några äldre homilier?).

3) Jag fäster ej afseende vid det i Cod. B. af de ags. lag. (jfr ofvan n. [1]) förekommande *feohtað* i uttrycket *gif man feohtað*, ty här synes plur. ha inträngt i sing. (jfr March, Ags. Gr. § 402, 2).

en ny (*steleð* förekommer i sällskap därmed), skall jag här lemna oafgjordt.

Härmed afslutas undersökningen rörande de ags. starka presensformerna, hvilken redan upptagit ett alt för stort utrymme inom denna afhandling. Likafullt ha vi icke kunnat komma längre än till en viss sannolikhet för att *r* + kons. förmått sporadiskt hindra den allmänna inverkan af *i* på föregående stafvelses *e*. Men med sannolikheten får man, dess värre, ofta låta sig nöja vid tolkningen af de i många fall så invecklade och mångtydbara vokaliska ljudförhållandena i ags., hvilka så väl behöfde en grundligare historisk undersökning samt en från vetenskapens nuvarande ståndpunkt utgående mångsidigare och strängare pröfning, än hittils kommit dem till del. — Utförligare undersökningar, än de jag kunnat göra, skola må hända leda till större visshet.

Från öfriga ordklasser må följande ex. anföras, som dels visa öfvergången af *e* till *i* framför *r* och *h* genom inverkan af följande *i*, dels huru *r* stundom hindrat denna öfvergång och det sålunda kvarhållna *e* sedermera brutits till *eo*: *birce* och *beorce* (sva. fem. = **berkjan*, hvartill ock fhty. *bircha*, *piricha* med sitt *i* hänvisar; jfr fno. *birkju-viðr*), *bircen* och *beorcen* (= **berkîn*), *biren* (adj. till *bera*), *birhtu*, *birihto* och *beorhtu* (= **berhtjâ*, jfr fno. *birti*, *birta*, sv. f.), *fyrra*, *fyrrest* (till *feor*; March, Ags. Gr. § 129), *firen* (*fyren*), *firas* (*fyras*; jfr. ofvan s. 235 n.[1]), *gyrnan* (*-de*; men *geornjan* till *ô*-konj.), *gyrwan* (pret. *gyrede*, *girede*, Grein; om *gerwan* se ofvan s. 236 n. [1]), *hirde*, *hyrde* och *herde*, *heorde* (jfr s. 248), *hyrtan* (*-te*) men part. *geheort* (Grein) och *gehyrt* (Homil., Thorpe, I, 232), *irmin-* och *yrmin-* (i namn: *Irminredi*, Kemble, Cod. Dipl. I, 21, år 679; *Yrminredus*, a. st. s. 13, år 675) men *eormen-* (Bosworth), *yrre* och *eorre*, *rihtan* (*-te*), *ge-sihð*, *-syhð*, *wiht* (fem. *i*-stammar[1])), *wyrðe*, *weorce*, *wyrsest* (till *weor*, *wyrsa*[2]). — Äfven för ags. böra vi altså antaga, att *r*

---

[1]) Jfr Sievers i P.-B., Beitr. I, 497.

[2]) Till hvad som där yttrats om inverkan af ags. *h* på e:s öfvergång till *i*

haft kraft att hindra inverkan af ett följande *i* på ett föregående *e* och på ett äldre stadium städse hindradt den öfvergång till *i*, som i andra fall af det följande *i* framkallats. För *h* låter detta sig icke med någon säkerhet uppvisas i ags. (jfr om *h* s. 169 n. 2).

Gå vi nu att sammanfatta resultaten af den undersökning, som nu senast i de skilda germanspråken blifvit verkstäld rörande inverkan af *r* och *h* till förhindrande af ett föregående *e*:s öfvergång till *i* framför ett följande *i* eller *j*, en öfvergång hvarpå i andra fall talrika exempel från alla germanspråk i denna afhandlings början blifvit anförda, så finna vi, att en sådan inverkan af *r* och *h* röjer sig i got., fhty., fs., ffri., af *h* i fno., af *r* i fnfra. och ags. Häraf kunna vi draga den säkra slutsatsen, att, om det skulle kunna visas, att den nämda öfvergången i andra fall försiggått redan på gemensamgermanisk ståndpunkt, dock två bestämda undantag måste fastställas, då på gemensamgermanisk ståndpunkt *e* kvarstått framför följande *i*, *j*, nämligen då *r* eller *h* gått omedelbart efter *e*.

Sedan dessa tvänne undantag nu blifvit granskade, framställer sig den frågan: finnas i de germaniska språken några andra fall, då *e* kvarstår framför följande ursprungligt *i* eller *j*? Här är då platsen att upptaga till pröfning ett begränsadt fall, då i flere germanspråk ett *e* finnes framför följande *i* eller *j*, nämligen då *l* med konsonant följer omedelbart efter *e*. Från fhty. må härpå följande ex. anföras: *fellîn* (hos Graff för 2 ställen angifvet[1]); hos Tatian *fillîn*, jfr ofvan s. 156) *snellî* (Ra.,

---

kan följande läggas. Redan i älsta ags. har adj. *berht* städse vid omkastning af *r* formen *briht*. Så finner man i ags. diplom (Kembles samling, se ofvan s. 250 n. [1]) år 697 *Berctualdi*, 699 (samme man) *Brihtuualdus*, äfven *Aldbriht* men *Uuinberctus*, 709 *Cuthberht* men *Aethelbriht*, *Eadbriht*, eljest *Aethelberht*, *Eadberht*; denna växling återkommer ständigt i dessa diplom. — Den ags. brytningen *eo* framför *h* bör dock i regeln uppfattas på samma sätt som framför *r*, d. v. s. såsom uppkommen af *e* på en tid, då — eller i trakter, där — detta *e* ej gått öfver till *i* framför *h*; biformer med *e* kunna ock stundom uppvisas (jfr ofvan s. 177 *mex* jämte *meohx*).

[1]) Dessas ålder kan jag efter Graff ej bestämma. Det ena är »Ahd. Glossen in Docen's Misc. I», det andra »Rg. 1», hvilken förkortning jag ej finner förklarad hos Graff. Tatians *fillîn* anföres ej af Graff.

Rb. och ofta; blott en gång *snillî*, se ofvan s. 156 n. [6]), *kahelmit* (part. pret. till ett -**helmjan*, Hrab. Maur. glos.; jfr däremot *kihilmi*, Rb.), *kelfi* (? Ra., eljest *gelf*, Pa., *celf*, Ra., och flst., ags. *gilp*), och möjligen *hwellî* (pertinacia; föres af Graff till *hwellêr*, procax, men kunde dock vara = **hwallî*, jfr ags. *hwall*, procax, Ettm.). I fs. finnes *mudspelli* (fhty. *muspilli*) samt några synnerligen anmärkningsvärda fall, nämligen flere starka presensformer med *e*: *sweltið* (1 g. i Cott.; Mon. har där *swiltit*), *geldid* (1 g. i «Freckenhorster Heberolle»), *geldet* (1 g. i «Essener Heberolle»). I de fornnederfrankiska psalmerna finnes ock en hithörande presensform *farswelgit*[1]). I ffri. finnes *e-felle*, *wonfelle* (adj. *ja*-stam till *fell*), *ielde* (fno. *gildi*). Från ags. har jag antecknet *fellen* (af **fellin*, **fellîn*), hvarjämte här må erinras om de talrika ofvan (s. 251, 252) anförda presensformerna på *l* + kons. med *e* i rotstafvelsen. Här uppstår nu den svåra frågan: bör detta *e* uppfattas som af gammalt kvarstående, af *l* + kons. hindradt att öfvergå till *i*, eller bör det uppfattas såsom en nybildning, i det *e* inträngt i st. för det här en gång befintliga *i*? För den första uppfattningen kan man här icke söka något stöd i gotiskan, som däremot i liknande fall framför *r* och *h* befriade oss från all tvekan af nu angifven natur. Icke desto mindre torde det, med särskild hänsyn till de ålderdomliga fhty. och fs. formerna samt med fäst afseende på det osannolika däruti, att *e* skulle — i flere fall så tidigt — uppkommit af *i* i trots af det följande *i* och dess *i*-omljudande kraft, vara försigtigast, ja sannolikast att antaga, att *e* i dessa fall är af gammalt kvarstående, således det bibehållna gemensamgermaniska *e*. Medgifvas må dock, att tvifvel kunna hysas, om alla de anförda formerna äro lika ålderdomliga. I synnerhet de fornfris. formerna, hvilkas aflednings-*i* försvagats till *e*, skulle väl kunna tänkas hafva uppkommit genom en nyare öfvergång af *i* till *e* i rotstafvelsen. Då vi emelltid, som sagt, för flere fall måste antaga, att *e* här är af gammalt kvar-

[1]) Däremot på annat ställe *bilgis(tu)*. Man har altså icke rätt att uppställa såsom en bestämd regel, att *l* + kons. i detta fall fordrar *e* framför sig i fnfra., såsom Cosijn gör (Oudned. Ps. s. 50), då han yttrar, att ändelsens *-is*, *-it* »de *i* des stams doen standhouden, behalve naar het schijnt voor *l* + cons.»

stående [1]), finna vi, att ännu ett fall måste fastställas, då under samma förutsättning, som nyss vid frågan om *r* och *h* gjordes, på gemensamgermanisk ståndpunkt *e* af följande konsonantiskt inflytande hindrats från att öfvergå till *i* framför ett följande *i*, *j*, eller åtminstone hindrats från en genomgripande öfvergång af denna art. Att *l* + kons. (*ll* eller *l* med annan konsonant) sålunda haft samma inflytande [2]) på föregående *e* som *r* är rätt naturligt, då man besinnar, att *l* såväl som *r* under flere german-

---

[1]) Ett stöd härför kan väl icke hämtas från de i handskrifter af lex. burgund. förekommande namnformerna *Heldigerni*, *Heldegerni*, i andra handskrifter *Hildegerni*, *Hildierni*, *Hilgerni*, och *Heldeulfi*, i andra handskrifter *Hildeulfi*, *Hildulfi* (se W. Wackernagel, *Sprache und Sprachdenkmäler der Burgunden* i *Kleinere Schriften* [Kl. Schr.], 3 Band, Leipzig 1874, s. 371), då i dylika handskrifter med latinsk text de germaniska orden pläga på mångfaldigt sätt vanställas.

[2]) Af alldeles motsatt åsigt är Bezzenberger. Han påstår nämligen, att »auch *l* in Position einen ähnlichen Einflusz ausübt, wie die Nasale» (A-Reihe s. 62), d. v. s. framkallar öfvergång af *e* till *i*, detta på grund af den *l* egendomliga »Stimmton». Det enda ex. på denna inverkan af *l*, som Bezzenberger (a. st.) gifver, är emellertid högst olyckligt valdt; i det anförda exemplet: »got. milds = an mildhr» — hvilket adj. jag ofvan visat vara en *ja*-stam — är det nämligen icke *l* utan afledningens *j*, som verkat öfvergången från *e* till *i* i rotstafvelsen. Några andra ex. på den af B. antagna inverkan af *l* torde ej kunna anföras. Att i enskilda germanspråk ett och annat ord kan uppvisas, som förvandlat *e* till *i* framför *l*, bevisar lika litet mot den af mig antagna gemensamgermaniska inverkan af *l* till kvarhållande af *e*, som samma förhållande framför *r*, t. ex. i ags., kan motbevisa den af mig förfäktade teorin om dylik inverkan af *r*. Det är för öfrigt att märka, att de afsedda fallen ofta böra förklaras därigenom, att en annan inverkan till framkallande af *i* besegrat *l*:s äldre böjelse för *e*. Så är i fno. anledningen till öfvergången från pret. **velda* (jfr fhty. *welta*, fs. *welda*) till *vilda* att söka i den omständigheten, att i likartade verb, såsom *skilja*, *þilja*, pret. har samma vokal som inf. och pres. [hvilket här är fullt regelbundet, då det ursprungliga *i* i pret. *-ida* måste ha förändrat det föregående *e* till *i*: **skelida* blef **skilida* liksom **skeljan* blef *skiljan*; att ett **talida* ej blifvit **telida*, **telda* är naturligtvis intet bevis mot utvecklingen **skelida* — **skilida*, då denna senare öfvergång enligt min teori försiggått långt förr än ett *i*-omljud af *a* fans], hvadan en analogibildning från *vilja* — **velda* till *vilja* — *vilda* efter *skilja* — *skilda*, *þilja* — *þilda* låg nära till hands. I ags. är *i* uti verben *gillan*, *gilpan*, *gildan*, jämförda med *bellan*, *helpan* o. d. (se March, Ags. Gr. § 203), subst. *helm*, *spell* m. fl., uppenbarligen att tillskrifva gutturalens inflytande (jfr t. o. m. *gist* för *gäst*, *gest*). — Tid och utrymme förbjuda mig att ingå utförligare på denna fråga.

språks vidare utveckling haft samma kraft att «bryta» ett föregående *e*. — I sammanhang härmed må ett alldeles enstaka stående fall, då i flere germanspråk *e* står framför ursprungligen enkelt *l* med följande *j*, upptagas till undersökning. Jag afser verbet *vilja*, som i fhty. i inf. har formen *wellen*, städse med *e*, i pres. pl. *wellemês*, *wellent* (pres. sing. *willu*, *wili*, *willa*, *wella*, m. fl. former; pret. *welta*, *wolta*), i fs. *welljan* i Cod. Cott. af Hêl. ofta jämte *willjan* (inf.- och pres.-former alltid med *i* i Cod. Mon.; pret. *welda* och *wolda*), i ffri. i pres. sg. 3 p. *welle* jämte *wili*, pl. *wellath* jämte *willath*, *willet* (pret. *welde* och *wolde* samt *wilde* i en urkund, som blott har presensformer med *i*), men i got., ags., fno. blott har inf. och pres.-former med *i* (ags. äfven *y*). Hvad först de fhty. och ffri. formerna med *e* vidkommer, så är att märka, att dessa ingenstädes hafva ett *i* eller *j* efter rotstafvelsens *e*, utan blott förekomma i de fall, då *lj* är assimileradt till *ll*. Dessa kunna således mycket väl vara nybildningar, uppkomna af äldre former med *i* genom öfvergång från *i* till *e* framför det nya *ll*, vare sig framkallad häraf eller genom analogibildning efter pret. fhty. *welta* (hvarför visserligen senare genom inverkan af *w* allmännast *wolta*), ffri. *welda*. Man jämföre de fhty. formerna med *e* med former med *i* sådana som *wili*, *wilîs* (ursprungliga konjunktiva preteritiformer, förekommande hos Tatian), *willi*, för hvilka aldrig **weli*, **welîs*, **welli* förekomma, och af hvilka *wili*, *wilîs* med sitt enkla *l* visa sig vara de ursprungliga formerna, likaså i ffri. 3 p. pr. sg. *welle* med *wili*. Att i fhty. ett **weljan* skulle från gemensamgermanisk tid bibehållit sig förefaller föga sannolikt, då man besinnar, att i en mängd fall äfven framför *l* + kons. i fhty. *e* öfvergått till *i* (se ex. ofvan s. 156), ja i starka verbalformer utan undantag så skett. Dess utom är att märka, att i hithörande substantiviska bildningar i fhty. såväl som i ffri., fs. äfvensom i öfriga germanspråk städse rotvokalen öfvergått till *i* framför det följande *i*, *j*; så i fhty. *willjo*, *willo* (sv. m.), fs. *willjo*, fnfra. *wille*, ffri. *willa*, *wille*, ags. *willa*, fno. *vili*, got. *vilja*; fhty. *willîgêr*, fs. *willig*, fnfra. *willig*, ffri. *willich*. Häraf blir det, synes mig,

i hög grad sannolikt, att det varit analogibildning efter pret., som framkallat *e* i pres. och inf., en så mycket naturligare analogibildning som en växling sådan som den mellan **willan* — *welda* ej fans i något annat verb i språket. Liksom på detta sätt preteriti *e* inträngt i inf. och pres. har sedermera i hty. och fris., då preteritum fått *o*, äfven detta inträngt i öfriga former: jfr nhty. *wollen*, *woll* och nyfris. *wollen*, *wol* (Richth. Afr. Wb.). Efter hvad nu blifvit framställdt, är det ej i minsta mån sannolikt, att fs. ensam skulle ha bevarat den gamla formen **weljan* utan tvärt om all anledning att antaga, att dess former med *e*, oaktadt de finnes framför det bibehållna *j* (*wellean*, *wellian* i hdskr.), uppkommit på samma sätt som de fhty. och ffri., d. v. s. genom analogibildning efter pret. Man skall må hända invända mot de nu af mig framstälda olika förklaringarna af de båda i Cod. Cott. förekommande formerna med *e* framför *i*, *j*: *sweltið* (se förut s. 255) och *welljan*, att det sannolikaste måste vara, att båda hafva samma ursprung, att altså *welljan* är en gammal form, om *sweltið* är det, och tvärt om *sweltið* en nybildning, om *welljan* är det. Men det är härvid att märka, att, då analogier tala för antagande af en nybildning *welljan*, analogierna från öfriga starka verb med *e* till presensvokal tala emot antagandet, att *sweltið* kommit af *swiltið*. — Om man således i dessa former *wellen, wella*, *welljan* ej kan finna något stöd för en upp-

---

[1]) I öfverensstämmelse med hvad nyss s. 256 n. [1]) yttrats, kan lika litet här något stöd hämtas från några i handskrifter af lex. burg. förekommande hithörande former med *e*. Ett fl. ggr återkommande burgundiskt namn finnes nämligen på ett ställe i olika handskrifter skrifvet *uuiliemeris, willimeris, willimiris* men äfven *uueliemeris* och *Aueliemeris* (= *uuelie-*), på ett annat ställe blott med *i vilemeris, Viliemeris*, på ett tredje ställe likaså med *i auilemeris, uillimeris*, på ett fjärde ställe slutligen *aueliemeris* (Wackernagel, Kl. Schr. III, s. 414). Detta samma namn förekommer ock med *i* under formen *Willimeres* på ett burgundiskt spänne. Andra hithörande gamla burgundiska namn ha städse *i*: *Villigisclus* (grafskrift från 6:te årh.), *Viliaric* (odaterad grafskrift), *Villioberga* (grafskrift från 501; alt enl. Wackernagel a. st.). Dessa senare högst ålderdomliga namnformer förbjuda all tanke på att uppfatta de nyss anförda, sällsyntare handskriftliga formerna med *e* såsom de älsta; *uueliemeris* är säkert blott ett (på romaniskt inflytande beroende?) sämre skrif-

fattning, enligt hvilken e n k e l t *l* skulle utöfvat samma verkan till kvarhållande af *e*, som jag ofvan antagit för *l* + kons., så kan man åter i andra former af detta samma verb finna ett stöd för detta antagande af en inverkan af *l* + kons. till kvarhållande af *e* framför *i*. Pret. konj. har nämligen — de språk, got. och fno., undantagna, hvilka i detta verb genomgående hafva *i* — aldrig *i* i rotstafvelsen, utan heter i fhty. *welti* (blott i Ra.) och (det däraf uppkomna) *wolti*, *-îst*, *-în*, i fs. *weldi* (och *woldi*), pl. *weldîn*, ags. *wolde*, pl. *-en*, ffri. *welde*, *wolde*. Här skulle man nu ha väntat *wildi* o. s. v., då detta konjektiva *i* (*î*), som i mhty., fno. verkar *i*-omljud, borde ha inverkat på föregående *e* lika väl som *i* i pres. ind. sing. Men *ll* har här skyddat rotstafvelsens *e*.

Det återstår att närmare undersöka ett mindre antal ordbildningar, i hvilka det äfven kunde synas, som om ett *e* i rotstafvelsen kvarstode från äldre tider framför ett *i* i följande stafvelse. Sådana äro af två slag:

1) Fhty. *epanî* (Pa., gl. K., Sg. Vb. samt andra glosor från 10:de årh.), *ebenî*, *epinî* (f., planities), *epani* (adj., gl. K.) *epanida* (f., Pa.) samt fhty. *kafedare*, *ki-* (Ra., Pa.), *kafedere* (Pa.), *cafedhere* (gl. K.; ntr. *ja*-stam) uppfattas allmänt såsom hafvande en inskjuten hjälpvokal i andra stafvelsen, såsom i fhty. är så vanligt. De germaniska grundformerna af de anförda orden skulle altså blifva **ebnîn*, **ebnias*, **fedria*, och *e* skulle då här framför följande *î*, *i* hafva bibehållit sig in på särskild fornhögtysk språkståndpunkt och där ytterligare skyddats

---

sätt för *uuiliemeris*. W a c k e r n a g e l upplyser ock (a. st. s. 349), att man hos romarne städse finner skrifningen »*Wilia*, *Viljarith* u. s. w.» — Det må här anmärkas, att det anförda namnet *Villioberga* från år 501 må hända är d e t ä l s t a g e r m a n i s k a e x e m p e l på ljudlagen om inverkan af *i* på föregående *e*. (Handskriften till Cod. Argenteus sättes, som bekant, till slutet af 5:te e l l e r b ö r j a n a f 6:te årh.) — Jag nyttjar tillfället att här påpeka, att, om verkligen det i lex. burg. förekommande *veius* hör samman med fs. *wiggi*, *â-wiggi* (stam *wigja-* af *wegja-*), såsom W a c k e r n a g e l vill (Kl. Schr. 317—8, 337), det säkerligen har för sitt *e*, lika väl som för sin i öfrigt vanstälda form, att tacka romaniskt inflytande.

genom ett inskjutet *a*. Denna uppfattning synes mig emellertid högst osannolik. Jag kan nämligen icke godkänna teorin om hjälpvokal i fhty. i den utsträkning, hvari den allmänt framställes, utan anser fhty. i många fall kvarstå på en äldre gemensamgermanisk ståndpunkt. På denna omfattande fråga, som kräfver en egen, utförlig undersökning, kan jag naturligtvis icke vidlyftigare inlåta mig, utan måste jag nöja mig med att med några ord ange grunderna till min afvikande uppfattning. Dels synes det nämligen vida sannolikare, att i en så aflägsen period, som den hvartill det germaniska grundspråket måste förläggas, afledningsstafvelsernas vokaler — ofta = den oafledda ordformens stamslutande vokaler — kvarstått, än att de redan bortfallit i många fall och gifvit upphof åt de hårdaste konsonantsammanstötningar; dels öfverensstämmer fhty. ofta med de flesta öfriga germanspråken; dels kvarstår i flere fall vokalen i öfriga språk inom den europäiska grenen af den indoeuropäiska språkfamiljen. Ett exempel på bibehållen vokal i de flesta germanspråk lemnar just det enkla adj., hvaraf *epani* är afledt, nämligen fhty. *epan*, fs. *ebhan*, ags. *efen*, ffri. *even*, *ivin*, hvilka jag uppfattar som äldre former än de got. *ibns*, fhty. *jafn*. Som den germaniska grundformen synes mig därför här böra angifvas **ebanas*. En europäisk grundform *apana* antages ock af Fick (W.[2], 700), som för hit gr. *ἐξαπίνης* [annorlunda W.[3] III, 37]. Likaså motsvaras fhty. *fedara* af fnfra. *fethera*, ags. *feder*. En germanisk grundform *fedarâ* stödes ytterligare af grek. *πτέρον* för *πετερον* (jfr. Fick, W.[3] I, 134), fornkymbriska *atar* (= **patar*) plur. «Geflügel» (sing. *eterinn*), nykymbr. *adar* (jfr Windisch i Kuhns Beiträge, B. VIII, s. 4). På detta sätt blir rotstafvelsens *e* i de fhty. formerna *epanî* m. fl., *kafedari* fullt berättigadt; likaså *e* uti det ffri. adj. *efne* (= fhty. *epani*), som står för äldre **efani*, samt i det ags. adj. *-federe* = *fedarja-*. Eget nog har emellertid ags. fått *i* uti *fiðeru*, ntr. pl. (*ja*-stam = fno *fiðri*) och likaså fhty. i verbet **fiderjan*, hvaraf part. *kefideret* finnes; mhty. har t. o. m. *ge-videre*. Här synes *i*, *j* ha verkat öfver andra

stafvelsen, hvars vokal med *r* väl lätt sammansmält till en »*r*-vokal».[1] — [2]).

2) Ganska ofta ligger det närmast till hands att uppfatta ett *e* i rotstafvelsen af ord afledda med *i*, *j*, såsom det af *a* i en aflägsen period försvagade, och således såsom här mot regeln kvarstående framför *i*, *j*; men vid en närmare granskning skall det visa sig, att detta *e* är att förklara på annat sätt, nämligen antingen såsom *ä*, genom *i*-omljud af *a* uppkommet, eller såsom *ê*. Från fno. hafva flere fall af *e* = *ä* (ofvan s. 18, 19) anförts. Därifrån må ännu två ex. hämtas. Fno. *svefni*, ntr. *ja*-stam, får icke härledas af *svefn*, ty det måste då i fno. ha hetat **svifni*, **syfni*, utan bör närmast sammanställas med fno. *svafnir* (rörande det här saknade omljudet jfr Wimmer, Fno. Forml. § 41). I fno. finnas både *freka* och *frekja*[3]) (sv. f.), för hvilket senare man väntade *frikja*. Men detta *frekja* står säkerligen för **frakja*, ehuru väl icke fno. eljest har att uppvisa rotformen *frak-* (men väl dess stegringsform *frôk-* uti *frœkn*). En säker bekräftelse på denna tolkning lemna däremot andra germanspråk. Fhty. har ett svagt fem. *frechî* (avaritia), ofta förekommande och alltid med *e*, oaktadt adj. heter *freh* och en afledning på *-ida* regelbundet heter *frihhida*. Detta subst. kan endast förklaras som **frachî* och bildar så en motsvarighet till

---

[1]) Den mhty. formen har kanske fått *e* genom analogibildning. Man kunde ock tänka sig utvecklingen: *fedari* — *federi* — *fediri* — *fidiri* — *fidere* (jfr *adalî* — **adelî* — **adilî* — *edilî*).

[2]) Stundom kan det inträffa, att den i stafvelsen mellan rotstafvelsens *e* och afledningens *i*, *j* ursprungligen stående vokalen i ett långt senare språkstadium utfallit och att på detta sätt rotens *e* kan kvarstå framför ett *i*, *j*. Så är förhållandet t. ex. i Isidors *hôh-setli* för *hôh-sedali* (jfr det eljest förekommande *hôh-sedal*, *hôh-sedalo*, Graff, VI, 309).

[3]) Båda dessa former anföras med bevisställen från gamla källor hos Fritzner (*frekja* i Fornmannasögur IV och XI); men Cleasby och Vigfusson upptaga *frekja* blott som »mod.» Att denna senare form sålunda utträngt den andra behöfver ingalunda bevisa, att den är en nybildning utan blott att, då bildningar med och utan *j* efter gutturalen funnos, de förra blefvo mer omtyckta än de senare, hvartill säkert analogien efter den stora mängden af bildningar på guttural med följande *j* bidrog (jfr ofvan s. 18 n. 1 om *svelgja*).

fno. **frakja*. I ags. finnas andra bildningar af rotformen *frak-*, nämligen ett sta. fem. *-fracu* (i sammansättningar, t. ex. *neód-fracu*, desiderium, *scyld-fracu*, scelesta protervitas; Grein) samt adj. *fracođ* (turpis), subst. fem. *fracođu* (eller ntr. *fracođ*, turpitudo). I fs. finnes slutligen ett adj. *frekni* (hvaraf ack. sing. *freknean* en g. förekommer), som möjligen hör till en stam *fraknja-*, ehuru det är sannolikare, att här är ett skriffel[1]) för *frôkni*, *fruokni*, som eljest förekommer i fs. och motsvarar fno. *frækn*, ags. *frêcne* [fhty. *frôchon-*, *fruochan-*]. Andra lättförklarligare bildningar af nu angifven natur förbigås. — Några fall, då i ags. *e* synes böra uppfattas som *ê*, hafva ofvan s. 164 n. 6 påpekats. Från fhty. må ett sådant märkligt fall här undersökas. I en af de allra äldsta fhty. språkminnesmärkena, gl. K., träffar man nämligen formerna *kahquemi* och *zoquemi* i st. f. det eljest förekommande *-qwimî* (*kaquimi*, Pa., *ûfquimi* gl. K., Pa., samt, med vanlig fhty. öfvergång från *wi* till *u*, under formen *-chumi* i gl. K. 3 ggr, Pa., Ra.). Jag fatter detta *quemi* som *qwêmî* och således som en helt annan form än *quimî* (af **qwemî* med kort *e*). Ett fhty. *qwêmî* motsvarar fno. *-kvæmi* (sv. fem.; jfr ock *kváma*, f.); jfr äfven fhty. adj. *biqwâmi*, ags. *ga-cwême* (adj.), *cwêman*, fno. *kvæmt* (adj. ntr.), *-kvæmr*. I fhty. ha altså dubbelformer *qwêmî* och *qwimî* funnits liksom i fno., som jämte *-kvæmi*, *kváma* har *koma* (= **kvema*, sv. f., se Egilsson, Lex. Poet.; jfr da *komme*, fsve. *koma*, nysve. *å-*, *afkomma*); jfr ock med *qwimî* och *koma* ffri. *keme* (sv. f. = **kumî*, **kvimî*) och *-keme*, *-kimi*[2]) (g. *-es*, mask. *i*-stam[3]), af **kumi*, **kvimi*), ags.

---

[1]) Jfr Heyne, As.-anfr. Gr. s. 17.

[2]) Den ovanligare omljudsformen *kimi* förekommer i en urkund, som äfven har *kining* för *kening*, *kimin* part. af *kuma*.

[3]) Jag tillåter mig att fästa särskild uppmärksamhet vid detta ord, som för den fornfrisiska grammatiken har en viss betydelse. Hittils har man nämligen icke haft något ffri. böjningsmönster för sing. af mask. *i*-stammar. Heyne upptager endast två subst., som blott förekomma i plur., och lemnar på paradigmat öfver de mask. *i*-stammarne platsen tom för sing. Man finner nu af *-keme*, *-kimi*, att i ffri. mask. *i*-stammar i nom. sing. ändats på *-i*, *-e*, i gen. på *-es*. Ändelsen i nom. sing. hän-

cyme, cime (msk. *i*-stam, March, Ags. Gr. § 86), fs. *kumî* (plural mask. *i*-stam). Denna tolkning af fhty. *-quemi* som *qwêmî* måste emellertid för att vara rätt öfvertygande hafva starkare stöd än jämförelser med andra germanspråk; ja icke ens de af Jacobi (Beitr. s. 110 följ.) uppvisade spåren af *ê* i fhty = got. *e*, fno. *á*, göra till fyllest, så framt de ej kunna återfinnas i samma urkund (gl. K.), hvilken ensam af alla fhty. minnesmärken har detta *-quemi*. Sådana spår finnas emellertid där. Ännu tre ord med *ê* = got. *e* kunna nämligen i gl. K. uppvisas. Dessa äro: 1) *fêra* = got. *fera*, hvilken sammanställning bekräftas af formen *feara* — med samma brytning af *ê* til *ea* som i *creach*, jfr ofvan s. 155 n. 5 —, hvilken redan af Jacobi (Beitr. s. 121) jämförts med det anförda gotiska ordet (se ock Graff, III, 579); 2) *einfêri* (äfven i Ra., SG. Vb.), såsom det utan tvifvel bör skrifvas [1]), hörande till *fêra*; 3) en märklig form, som hittils ej synes hafva blifvit rätt förstådd, nämligen «*quen*, conjux.» Formen upptages af Graff (IV, 698) bland nominativformerna till det svaga subst. *qwena* [2]), men är tydligen

---

tyder på en märklig öfverensstämmelse mellan Ifri. och ags. i det båda här bibehållit det stamslutande *i* (om detta förhållande i ags. se Bugge i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie f. 1870, s. 205 följ.) — Att Ifri. *-kimi*, *-keme* verkligen är en maskulin *i*-stam — och icke en *ja*-stam, som man eljest kunde tänka på —, bevisa de ags. och fs. motsvarande bildningarna; ja äfven i fhty. har man säkerligen att se samma *i*-stam *kvemi-*, *kvimi-*, *kumi-* uti det en gång, äfven i gl. K., förekommande *ûfchum* (exorsus, Graff, IV, 673). — [Man finner, att i gl. K. tre olika bildningar förekomma, nämligen af stammarne *kvemi-*, *kvemîn-* och *kvêmîn-*] — Jag tillägger här, att Ifri. har än flere maskul. *i*-stammar med nom. på *i*, såsom det vid en jämförelse med fs. — där talrika hithörande bildningar finnas, hvilka hittils blifvit fullkomligt misförstådda (se Heyne, Ag. Gr. s. 267 och As.-anfr. Gr. s. 71—72) — och ags. visar sig. Att ådagalägga detta måste jag till ett annat tillfälle spara.

1) Henning anför ock (SG. SprD. s. 86) från SG. Vb. «*ainfêri*» som exempel på kvarstående «germanisch *ê*.»

2) För att, så vidt möjligt, förvissa mig om, att *quen* af Graff ej blifvit läst oriktigt för *quena* och för att tillse, om handskriftens beskaffenhet på detta ställe kan göra någon annan läsning möjlig eller sannolik, har jag eftersett hos Hattemer, *Denkmahle des Mittelalters*, 1B., St. Gallen 1844—49, s. 154, där man finner följande läsning «conjux. quen. edho camachida» utan anmärkning återgifven. Formen *quen* synes således vara säker. — Se under Tillägg och Rättelser om den mhty. formen *kân*.

en helt annan bildning, nämligen *qwên*, d. v. s. en stark fem. *i*-stam motsvarande got. *qens*, fs. *qwân*, ags. *cwên*, fno. *kvân* och *kvæn*. I gl. K. finnes äfven ack. plur. *qwinum* till det vanliga fhty. svaga fem. *qwena*. I fhty. ha altså samma dubbelbildningar funnits, som i de öfriga germanspråken, där, utom de nyss anförda formerna med *ê*, *â*, andra med *e*, (*i*) finnas, nämligen got. *qino*, fs. *qwena*, ags. *cwine*, fno. *kona*, g. pl. *kvenna*. — Man torde häraf finna, att en tolkning af *-quemi* som *qwêmî* har goda skäl för sig [1]; ja den blir rent af nödvändig, då man besinnar, huru högst osannolikt det vore att antaga, att *e* just i detta ord skulle ha bibehållit sig framför det följande *i*, oaktadt ett *m* följde närmast där efter, som eljest ofta ensamt är i stånd att framkalla öfvergång från *e* till *i*, och oaktadt i den anförda urkunden nämda öfvergång eljest är genomförd [2]) med de bestämda undantag, som ofvan angifvits.

Efter denna pröfning af några tvifvelaktiga fall och efter frånräkning af de först uppvisade, af särskilda orsaker framkallade, undantagen återstår intet exempel inom samtliga germanspråk på ett framför ursprungligt *i*, *j* kvarstående *e*. Väl finnas ännu inom de särskilda germanspråken rätt många fall, då *e* kvarstår framför ett *i* uti den följande stafvelsen, men detta *i* har då alltid, såsom vi längre fram skola finna, under hvart särskildt språks utveckling uppkommit af ett äldre *e*.

Sammanställa vi nu de särskilda germanspråkens vitnesbörd, finna vi altså, att en öfvergång från *e* til *i* framför följande ursprungligt *i*, *j* försiggått i en tid, som ligger längre till baka än

---

[1]) Något motbevis kan ej hämtas därifrån, att andra former i gl. K. visserligen hafva *a* (= *â*) för *ê*, t. ex. *mari* (= *mâri*, got. *mers*, fno. *mærr* genom *i*-omljud), ty det samma är förhållandet i alla de germanspråk, utom got., som hafva *ê*; jfr om fornfrankiskt *ê*, *â* Jacobi, Beitr. s. 111—12, om fs., ffri., ags. Heyne, Ag. Gr.[3]. [fnfra. *ê*, som af Heyne, As.-Anfr. Gr s. 15, uppfattas = *â*, anses af Cosijn, Oudndl. Ps. s. 61, vara *i*-omljud af *â*].

[2]) Det må erinras därom, att glosorna i gl. K. härstamma från samma källa som de i Pa. och Ra., från hvilka ofvan s. 155 talrika ex. på öfvergången *e*—*i* anförts.

något nu bevaradt minnesmärke af något särskildt germanspråk[1]) — de särskilda undantagsfallen alltid frånräknade. Då det nu i alla de yngre germanspråken är uppenbart, att denna öfvergång från *e* till *i* framför *i*, *j* måste vara framkallad just genom inverkan af dessa senare ljud, så är det onekligen stark anledning att antaga, att äfven i gotiskan i de fall, då *i* i stället för äldre *e* träffas framför *i* (*i* och *ei*), *j*, just af dem detta rotstafvelsens *i* framkallats genom samma inverkan som i öfriga germanspråk, detta oaktadt visserligen *i* i stället för *e* i gotiskan utom framför *r* och *h* genomgripande träffas, äfven då *i* eller *j* ej följer. Vi känna icke det gotiska språkets historia före Ulfilas. Med språkutvecklingens lagar i andra fall öfverenstämmer det emellertid onekligen mest att antaga, att en öfvergång sådan som den gotiska från *e* till *i* ej skett plötsligt och genomgripande öfver hela det område, där vi på ett senare stadium finna den, utan att den från början framkallats af någon i vissa bestämda fall verkande orsak och härifrån spridt sig öfver ett allt vidsträcktare område[2]). Andra germanspråks vittnesbörd göra det så i hög grad sannolikt, att denna först verkande orsak till

---

[1]) Det är att beklaga, att de älsta nordiska runinskrifternas språk, i flere inskrifter som bekant äldre än Ulfilas, icke lemnar några ex. på ord, där *e* stått i rotstafvelsen framför *i* eller *j*. Må hända skola nya fynd bringa oss vittnesbörd från detta håll. Jfr dock om *Erilaʀ* under Tilläggen.

[2]) Enligt andra germanspråks vittnesbörd kunde man tänka sig, att äfven i got. härefter närmast följt öfvergång från *e* till *i* genom inverkan af följande nasal samt af *u*. Härefter började öfvergången att utbreda sig äfven till andra fall, där ingen bestämdt verkande orsak kan uppvisas. Äfven härtill finnas motsvarigheter i öfriga germanspråk, hvilka alla kunna uppvisa sådana fall af öfvergång från *e* till *i*, fno. dock väl minst af alla (fsve. vida mer än fno.). — Att på detta sätt en ljudlag utbreder sig vida utöfver sitt ursprungliga område är föröfrigt i germanspråken ganska vanligt. Jag hänvisar till brytningsföreteelserna i ags. och fno., till de flere med de af *i*-omljudet framkallade vokalväxlingarna analoga vokalöfvergångarne i ags., ffri., mhty. o. s. v. — Jag tillägger blott här, att man efter det anförda torde medgifva, att förhållandet i gotiskan icke bör hindra oss från att inse, att denna öfvergång från *e* till *i* i vissa fall är bunden af bestämda lagar, framkallad af särskilda på detta sätt verkande orsaker, eller från att söka kronologiskt följa hela förloppet af denna ljudutveckling inom germanspråken.

den gotiska öfvergången från *e* till *i* varit den assimilerande kraften hos ett följande *i*, *î* (*ei*) eller *j*. Är nu denna inverkan att finna i alla germanspråk och har den, såsom vi ofvan sett, — med de kända, väl begränsade undantagen — genomgripande gjort sig gällande redan på hvart germanspråks älsta stadium, måste onekligen en hög grad af sannolikhet tillerkännas den tanken, som redan en gång här förut (s. 166) blifvit framkastad, att en öfvergång från *e* till *i* framför ett följande *i* (*i* och *î*) eller *j*, d. v. s. en assimilerande inverkan af *i*, *j* på rotstafvelsens *e*, försiggått redan på gemensamgermanisk språkståndpunkt, d. v. s. under en tid, då samtliga germanspråk ännu följde samma utvecklingslagar. Denna öfvergång måste däremot, efter hvad ofvan visats, på gemensamgermanisk ståndpunkt hafva hindrats af efter rotstafvelsens *e* följande *r*, *h* eller *l* + kons.[1]).

---

[1]) Genom att förbise detta förhållande, att öfvergången från *e* till *i* icke behöfde vara fullständigt genomförd i den urgermaniska perioden, utan i vissa bestämda fall kunde af särskildt verkande orsaker där hafva hindrats, samt för öfrigt genom en enligt min tanke oriktig förklaring af åtskilliga företeelser har Bezzenberger (A-Reihe s. 29) kommit till det resultat, att öfvergången ej bör anses som gemensamgermanisk. Han anser, att man bör »als germanisch ansetzen» former som »vest(i)s, nest(i)s, thredjan, medja u. s. w.», och anför följande bevis härför, som jag här mer systematiskt sammanställer: 1) fno. *em*, *est*, *es*, ags. *eom*, *eart*, för »esmi, es(s)i, esti»; 2) fno. »*véttr*» af stam *vétti*, fno. *rétta*, *slétta*, fhty. *knehti* jämte *knihti*; 3) fs. *herdiôs*, fnfra. *ferran*, fhty. *uuerdî*, *kerni*, vidare (s. 18—19) fs. *gerstîn*, *gernean*, *gerwian*, *werkian*, fhty. *erdîn*, *gerstîn*, *gerî* jämte former på *i*; 4) fhty. »*wellan* aus *weljan*»; 5) fhty. »(heim)-*uuest*»; 6) fno. *medhal*. Fall 1) har af mig blifvit förbisedt; dock kan jag icke uppfatta det såsom dugligt till något motbevis mot min åsigt om ifrågavarande ljudlags gemensamgermaniska tillvaro. I 1 pers. sg. kan *i* på gemensamgerm. ståndpunkt före nyssnämda lags verkan ha bortfallit, hvilket synes mig däraf göras sannolikt, att äfven bortfallet af *s*, hvari alla germanspråk öfverensstämma (jfr. got., fno., ags.; Marchs förklaring af *eom* ur **eorm*; Ags. Gr. § 213, är alldeles oantaglig), är gemensamgermaniskt och lättast förklaras ur den förkortade formen **esm* med dess tunga konsonantförbindelse utan stöd af slutande vokal (altså: **esmi* — **esm* — *em*); Westphals s. k. »slutljudslag» kan icke hindra mig från detta antagande, hvarom mer vid annat tillfälle. I 2 och 3 pers. sg. kan *e* förklaras på flere sätt i fno. (ags. *eart* är säkert, liksom plur. *aron*, *earon* [hvarom se Scherer, GDS. s. 205 n.*], att tillskrifva fno. infly-

Sådana fall, då på urgermanisk ståndpunkt *i*, *î* och *j* verkat öfvergång från *e* till *i*, förekomma i substantiviska och adjektiviska *ja*-stammar, substantiviska *jâ*-, *jan*-, *jôn*-stammar, substantiviska *i*-stammar (m., f.), adjektiva på *-îga-*, *-îna-*, starka infin.

---

tande): a) antingen är *e* här uppkommet af äldre *i* uti dessa flitigt nyttjade verbalformer, liksom i fno. partiklarne *es* (*er*) och *en*, stelnade kasusformer af pronominalstammen *i-* och = got. *is*, *ina* (se Lyngby, Tidskr. f. Philol. X, 81), b) eller ock föreligga här preteritibildningar, som få anses redan vara gemensamgermaniska, då icke blott fno. har *es* i 3 pers. sg., — hvilket, då *s* öfvergår till *r*, ej kan vara uppkommet genom assimilation af *st* i **est* [jfr *s* i gen. = *ss* af *-sj-*, som därför kvarstår], såsom Scherer (GDS. s. 205) vill, — utan äfven ags. blott *is*, fhty. *is* jämte *ist*, likaså fs. (Hêljand i regeln *is*), ffri. (*is* regel, *ist* blott en gång, se Richthofen, Afri. Wb.; oriktigt blott *ist* hos Heyne, Ag. Gr.[3] s. 219). De under 2) och 3) upptagna exemplen stå ingalunda så enstaka, som det hos B—r kan synas, utan höra, efter hvad vi ofvan funnit, till samman med en hel mängd andra dylika under den allmänna regeln om inverkan af *r* och *h* på föregående *e* under den gemensamgermaniska tiden och bilda sålunda en väl begränsad inskränkning i den allmänna lagen om gemensamgermanisk öfvergång af *e* till *i* men ingalunda något hinder mot denna, så som B—r vill; 4) om *wellan* se ofvan s. 257; den urgermaniska formen är *wiljan*; 5) om formen »*-uuestî*» se ofvan s. 157 n. 2; jag tilläggar här rörande den samma, att det är så mycket osannolikare, att här *e* skulle kvarstått, som icke ens i *i*-stammar med efter det ursprungliga *e* följande *h* något spår af detta äldre *e* i fhty. kan uppvisas (jfr s. 232); se för öfrigt om den sannolikt gemensamgermaniska fullständiga öfvergången af *e* till *i* i dessa stammar straxt i det följande; 6) med hänvisningen till fno. *meðal* vill B. förmodligen ange, att denna form har utgått af stammen *media-*, senare *midja-* i got. *midjis*, fno. *miðr* m. fl., hvars *e* då här skulle kvarstått oaktadt följande *i* (*j*). Om man ock vill antaga härledning från *media-*, kan dock *i* mycket tidigt — före den gemensamgermaniska lagen om inverkan af *i* på *e* — hafva bortfallit, så att ett gemensamgermaniskt **medala-* får antagas, hvarför äfven fhty. *metal-* i *metalari*, *metalodi*, *metilscaft* talar (jfr ock utan *i* (*j*) got. *miduma*, fhty. *metam*, ags. *medum*, fno. *mjǫðm*, stam *meðma-* af *meðama-*); då för öfrigt *meðal* kan på flere andra sätt förklaras, duger det icke till något motbevis. — Att Bezzenbergers skäl icke äro hållbara torde härmed vara uppvisadt.

Jag bör här tillägga, att B-r (A-Reihe s. 29) yttrar: »indessen ist die Möglichkeit offenzuhalten, dasz der Uebergang von e zu i hin und wieder gemeinsam-germanisch ist»; samt att (a. st. s. 41) han anser *e* före *j* »schon in germ. Zeit höchst wahrscheinlich» ha blifvit *i* uti den första svaga konjugationens *ija* af *eja* (jfr här straxt efteråt s. 268) samt uti »*hirdij(a)s*» af »*hirdej(a)s*» (hvilka senare grundformer ingalunda synas mig sannolika; hvarom må hända en annan gång).

på *-jan*, svaga verb på *-jan*, pret. *-ida*. Alla dessa fall kunna med visshet angifvas som urgermaniska. Det må här blott i största korthet påpekas, att det är möjligt, att denna öfvergång från rotstafvelsens *e* till *i* på urgermanisk ståndpunkt aldrig skett framför *j*, utan blott framför *i*, som i alla de uppräknade fallen med *-j-* på en äldre ståndpunkt måste förutsättas i st. f. eller framför *j*. Så har det älst säkerligen hetat *-ia-*, *-ian-* o. s. v. i de nominala bildningarna[1]) och i afledda verb *-ijan* (af äldre *-ejan*, *-ajan*) för *-jan*[2]). Omöjligt är nu att afgöra, om öfvergången af rotstafvelsens *e* till *i* skett, medan afledningens *i* ännu kvarstod. — Om *i*-stammarne må ock några ord här nämnas. Som bekant, finnes icke *i* i alla kasus utan genom stegring äfven *î* (*ei*) och *ai*. I det sista fallet kan naturligtvis ej bli tal

---

[1]) Redan Scherer (GDS. s. 113) antar gotiska grundformer *haírdias, harias*. Sedan Benfey (i en afhandling med tittel: *Ist in der indogermanischen Grundsprache ein nominales Suffix ia oder statt dessen ya anzusetzen*, Göttingen 1871, i Band XVI af Abhandl. d. K. Gesellsch. d. Wissensch. in Gött.) visat, att den indoeuropäiska formen af suffixet «*-ja-*» rätteligen är *ia* och att denna äldre form inom den europäiska grenen finnes bevarad i lat. och grek. (*-io-*, *-ιο-*), synes det mig vara all anledning att antaga äfven en äldre germanisk grundform *-ia-*. Ja det synes mig af flere skäl, på hvilka jag icke här närmare kan ingå, mycket sannolikt, att denna form, åt minstone i vissa fall, bibehållit sig in i de särskilda germanspråken. — Jag tillägger här, att enligt Benfey (a. st. s. 43) äfven den fjärde sanskritska konjugationens klasskaraktär älst är *-ia-* (jfr lat. *mor-io-r, cup-io*) och att således man på urgermanisk ståndpunkt kunde antaga formerna *bidia-*, *sitia-*, *ligia-*, *þigia-* (de tre sista försvunna i got.) för *bedia-*, *setia-* o. s. v. —

[2]) Detta göres i hög grad sannolikt icke blott genom imperativformer som got. *nasei* af **nasija* — **nasij* — *nasî* (jfr Scherer, GDS. s. 179—180) utan ock genom jämförelse med motsvarande verb i fslav., såsom *moriti*, pres. *morĭją*, yngre och vanligare *morją*, 3 prs. sg. *moritĭ*, som med sitt långa *i* måste hänvisa på ett **morĭjetĭ* (hvaraf med vanlig fornslavisk förlängning framför *j*: *morijetĭ*, vidare *morietĭ* — *moriitĭ* — *moritĭ*). — Mot J. Schmidts försök att bevisa tillvaron af en germanisk grundform *-ijan* (se KZ. XXI, s. 283 f.) hafva däremot invändningar gjorts (se *Göttinger gelehrte Anzeiger*, Stück 9, 3 März 1875, s. 281). — Den hos Bopp (*Vergleichende Grammatik*, I B., 3 Ausg. Berlin 1868, s. 228) och Schleicher (*Compendium der vergl. Gram.* 3 Aufl. s. 352) förekommande förklaringen, enligt hvilken det ursprungliga *a* i **nasajan* skulle utan vidare bortfallit, torde nu mer få anses såsom föråldrad.

om någon inverkan af *i* på rotstafvelsens *e*. Älst har således på gemensamgermanisk ståndpunkt öfvergången från *e* till *i* i dessa ord ej skett i alla kasus utan blott, där *i*, *î* följt, medan *e* kvarstått framför *ai*. Då nu i samtliga germanspråk rotens *e* i alla kasus ersatts af *i*, kan man vara frestad att här antaga en gemensamgermanisk analogibildning genom inträngande af *i* äfven till de kasus, där ej närmast efter rotens *e* följt *i* el. *î* i ändelsen (såsom gen. och dat. sing., då de ha formerna *-ais*, *-ai*).

I afledningarna på *-iþa*, hurudant deras ursprung nu än må vara, torde *i*, som i alla germanspråk verkar *i*-omljud, böra anses som gemensamgermaniskt.

Ett fall, där antagandet af gemen.-germ. ursprung för *i* är mer osäkert, är följande. I vissa kasus af *u*-stammarne har stegningsformen [1]) *au* blifvit *iu*, *ju*, men först genom mellanstadiet *eu*. Då nu denna senare form af stegringsdiftongen *au*, som bekant, finnes kvar i flere germanspråk [2]) i andra fall, kan det vara tvifvelaktigt, om i *u*-stammarne *eu* blifvit *iu* på gemensamgermanisk ståndpunkt, och således om den inverkan af *i* på rotens *e*, som här röjer sig i fno., bör anses som lika gammal som i de föregående fallen, ehuru väl detta synes mig sannolikast.

I ett annat för vårt här behandlade ämne vigtigt fall åter, där äfven *i* uppkommit af ursprungligt *a* genom mellanstadiet *e*, synes denna utveckling böra anses hafva fullständigt genomförts på gemensamgermanisk ståndpunkt. Jag afser det *i*, som finnes eller funnits framför ändelsen i andra och tredje person pres. ind. sing. af alla [3]) verb. Redan på gemensameuropäisk stånd-

---

[1]) Jag bibehåller för korthetens skull här denna gamla term, ehuru jag väl vet, att i detta fall en helt annan uppfattning är möjlig, kanske äfven sannolikare än den gamla.

[2]) Under formen *eo* i fhty. och ags. (jfr Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, s. 256—7, 204). Jfr ock Bezzenberger, A-Reihe s. 36.

[3]) Liksom *nasjis* och *vopeis* förutsätta äldre former **nasijisi* och **vopijisi* (jfr s. 268 n. 2), så förutsätta ock *salbos* och *habais* äldre former **salbôjisi* och **habaijisi* (med hänsyn till **salbô-jisi* jfr s. 165 n. 1). Säkra stöd för dessa teoretiska former äro de fhty. konjunktivformerna — vida äldre än

punkt synes man böra antaga en försvagning af *a* till *e*, således för 2 och 3 pers. sing. de europäiska grundformerna: *-e-si* och *-e-ti* (jfr Curtius, Spaltung des *A*-Lautes s. 26, Scherer, GDS. s. 186, J. Schmidt i KZ. XXI, 284, Havet i Revue critique N. 10, 1874, s. 147), detta på grund af öfverensstämmelsen mellan grek. (*φέρεις*, *φέρει* af **φερεσι* och [**φεφειτ*—**φερειτι*—] **φερετι* [1]), lat. (*vehis*, *vehit*), kelt. (*bir* af **biris*, *berid*), fslav.[2]) (*vezeši*, *vezetĭ*) och got. (*bairis*, *bairiþ*). Af dessa former *-e-si*, *-e-ti* blef nu säkerligen på gemensamgermanisk ståndpunkt och genom inverkan af personaländelsens ännu kvarstående *i* på det föregående *e*: *-i-si*, *-i-ti*. Att detta sista *i* verkligen framkallat det föregående *i* låter sig på följande sätt bevisas. I andra pers. pluralis af pres. ind., där med hänsyn till den stamslutande vokalen ingalunda den öfverensstämmelse synes råda mellan de

---

de got. — af motsvarande verb, nämligen *salpô-ê-s* och *hapê-ê-s*, som måste stå för **salpô-ja-is* — om fhty. hithörande former, som t. o. m. hafva bibehållit *j*, se här förut s. 165, n. 1 — och **hapai-ja-is* (hvaraf **hapaiais*). Med **salbôjisi* och **habaijisi* jämför ock de till bildningen motsvarande fornslav. verben (här till jämförelse äfven i 2 pers. pres. sg. anförda) *delaješi* [jfr ofvan s. 165, n. 1; *a* = *â*] och *želeješi* [*e* = *ai*].

[1]) Sådan är den nya tilltalande förklaring af former som *φέρει*, som Curtius ger (i *Das Verbum der griechischen Sprache seinem Bau nach dargestellt*, 1 B., Leipzig 1873, s. 204 följ.) i st. för den äldre, enligt hvilken *φέρει* stode för **φερεσι* af *φερετι* (så i Schleichers Compend.[3] s. 662).

[2]) Redan Curtius har (i Spalt. d. A-Lautes) anmärkt, att litau. här afviker med sitt *-a* (t. ex. *sùk-a*), samt framkastar med anledning häraf (och af det liknande förhållandet i 2 ps. pl., hvarom längre fram) det tviflande spörsmålet »Sollte also hier die spätere Gleichheit doch eine zufällige sein?» Bezzenberger har (A-Reihe s. 41) ytterligare betonat förhållandet i litau. och antar med fäst afseende därpå europ. *a* i st. f. *e* framför ändelsen i 3 pers. sing. (liks. i 2 pl.), men *e* i 2 pers. sing. Att tillmäta denna till sin uppkomst ovissa litau. form på *-a*, som för öfrigt lika mycket är 3 pers. (dual. och) plur. (där just *a* är att vänta) som sing., en sådan betydelse synes mig icke rådligt. — Jag tillägger här, — hvad jag ingenstädes sett framhållet — att äfven förhållandet i lettiskan, sådant det af Bielenstein (*Die Lettische Sprache*, 2 Theil, Berlin 1864, s. 120—129) framställes, synes göra svårigheter mot antagandet af gemensameuropäiskt *e* såväl i 2 som 3 pers. sg. (jfr förklaringen af 2 pers. i litau. hos Schleicher, Compend. § 272). Äfven här kunna dock nyare analogibildningar mycket väl antagas i ett i många afseenden så ungt språk som lett.

särskilda germanspråken som i samma pers. i sing., har got. *-iþ*, fhty. *-at*, fs. *-ad*, fnfra. *-it* (utan omljudskraft, jfr 2 prs. pl. *fallit* med 3 prs. sg. *ferit*), *-et* (jfr 2 prs. pl. *spreket* med 3 prs. sg. *wirpet*), ffri. *-ath*, ags. *-að*, fno. *-ið* (utan omljud). Vid en närmare undersökning skall man emellertid finna, att på ett något äldre stadium af hvart särskildt germanspråk öfverensstämmelse äfven här rådt mellan dem, i det de alla i 2 pl. ändats på *-eþ*. Fnfra. och fno. visa båda genom sin brist på omljud, att de haft *-eð* [1]) i 2 pl. vid den tid, då i 2 och 3 sg. *i* uti *-is*, *-ið* verkat omljud af *a* till *e*. Redan häraf finna vi, att äfven det got. *-iþ* måste genom den vanliga got. öfvergången af *e* till *i* hafva uppkommit af ett äldre got. *-eþ*. Äfven de germanspråk, som nu ha *-ath* (*-at*) måste på ett äldre stadium haft *e*. På grund af öfverensstämmelsen mellan got., fnfra. och fno. å ena sidan med grek. (*φέρετε*), lat. (*vehitis*), kelt. (*berith*), fslav. (*vezete*) å andra sidan måste man nämligen antaga en europäisk öfvergång af *a* till *e* äfven i 2 prs. pl. (jfr Curtius, Schmidt ofvan a. st.), och sålunda äfven ett germaniskt *e*. I fhty. har detta *e* senare blifvit utträngdt af det stamslutande *a* i 1 och 3 pers. plur. [2]): [af *find-a-mês*, **find-e-t*, *find-a-nt* blef —, *find-a-t*, —]; i fs., ffri., ags. har utvecklingen varit den samma, men detta *-ath* har här se-

---

[1]) Westphals påstående, att det fno. icke omljudande *-it* måste vid omljudstiden haft *a* (se *Philosophisch-Historische Grammatik der deutschen Sprache*, Jena 1869, s. 212—3), [är, som man lätt finner, icke hållbart. Äfven Scherer (GDS. s. 193) antar ett äldre fno. *-adh* i 2 pl.

[2]) På alldeles samma sätt har litau. fått *-ate* i st. f. *-ete* i 2 pers. pl. genom analogi efter 1 persons *-ame* (jfr den motsatta analogibildningen i fslav., där i pres. plur. 1 pers., genom efterbildning efter 2 pers. *-ete*, fått *-emŭ* för äldre *-omŭ*, hvilket senare ännu i aoristen kvarstår bredvid 2 personens *-ete*); jag erinrar härvid om de många nybildningar, som såväl substantivens som i synnerhet pronominas böjning i litau. har att uppvisa (efter Leskien's muntliga framställning). I lit. *-ate* kan jag sålunda icke finna något större hinder mot antagande af europäiskt *e* i detta fall än i fhty. *-at*; Bezzenberger, som fattar litau. *a* som gammalt (jfr s. 270 n. 2), säger dock om det fhty. *a*: »indessen wird das a hier für i stehen und entsprechend dem a der I. und III. pl. eingedrungen sein» (A-Reihe s. 42).

dermera inträngt i alla personer i plur. [1]). Då sålunda i de särskilda germanspråken älst *e*, icke *i*, funnits, måste *e* här anses tillhöra äfven det yngsta skedet af gemensamgermanisk utveckling i motsats till förhållandet i 2 och 3 pers. sing., där *i* måste antagas som gemensamgermaniskt på grund af dess tidiga inverkan på rotstafvelsens *e* och dess bevisliga förekomst i alla germanspråk. Då vi nu sålunda måste antaga på gemensamgermanisk ståndpunkt olika försvagningsformer (*e* och *i*) af samma ursprungliga vokal (*a*), hvilka ännu in på de särskilda germanspråkens ståndpunkt hållit sig åtskilda, så bör *i* ovilkorligen hafva framkallats af någon särskildt verkande orsak, som icke återfinnes i det fall, då *e* kvarstår. I alla tre personerna har en slutande vokal bortfallit. Vi ha redan nämt, att denna i 2 och 3 pers. varit *i*; jämförelsen med öfriga indoeuropäiska språk, såväl af den ariska som af den europäiska grenen, lemna härom fullkomlig visshet. I 3 prs. pl. har däremot den slutande vokalen varit *e*, såsom man med jämförelse med öfriga språk af den europäiska grenen finner (jfr grek. *φερ-ε-τε*, fslav. *vez-e-te*, litau. *vež-a-te*, lat. *veh-i-tis* af äldre *-tes*; jfr vidare skr. *váh-a-tha*, fbaktr. *vaz-a-ta* i 2 prs. pl. med skr. *váh-a-si*, *-ti*, fbaktr. *vaz-a-hi*, *-iti* i 2, 3 prs. sg.). — Man har till och med här antagit *-a* på germanisk ståndpunkt (så i Schleichers Compend.[3] s. 660; Scherer, GDS. s. 193, 209; Westphal, Phil. Hist. Gr. d. DS. s. 206), men den nyss gjorda jämförelsen med öfriga europäiska språk torde göra det antagligt, att här föreligger ett, hittils icke beaktadt, fall af gemensameuropäisk utveckling af *e* ur *a* [2]). — Då nu af de ursprungliga gemensamgermaniska formerna *-esi*, *-eþi*, *-eþe* de två första blifvit *-isi*, *-iþi* men den senare bibehållit sig som *-eþe*, så måste det slutande *i* hafva orsakat den nämda öfvergången. — Denna öfvergång från *-esi*, *-eþi* till *-isi*, *-iþi* måste nu hafva försiggått på en ganska aflägsen tid, ty det sålunda från *e* öfvergångna *i* har sedermera på gemensamgermanisk

---

[1]) Braunes försök att förklara detta genom att antaga, att ursprungligt **-anth* blifvit *-ath* i 3 prs. pl. (P.-B., Beitr. s. 12), kan jag af flere skäl ej godkänna. [2]) Se Tilläggen!

ståndpunkt ytterligare ombildadt ett föregående *e* till *i*. I presensformerna af starka verb har nämligen rotens *e* genom inverkan af följande *i* blifvit *i*, såsom vi ofvan funnit. Af ett **gebesi* har altså efter hvart annat blifvit **gebisi* — **gibisi* — *gibis* (got.).

I andra fall åter, då i afledningsändelser *i* uppkommit af *e*, *a*, bör detta anses hafva skett inom de särskilda germanspråken, hvadan, då rotens *e* kvarstår, detta är ett minne från den tid, då i afledningen ännu fans *e*, och, då rotens *e* öfvergått till *i*, detta är en inom det eller de särskilda germanspråken försiggången utveckling. Till och med i sådana fall, som aflednings-ändelsen *-il* i got. *mikils*, fhty. *mihhil*, fs., fnfra. *mikil*, ags. *micel* (af **micil*), fno. *mikill*, torde det vara säkrast att antaga, att *-il* i hvart särskildt germanspråk uppkommit af *-el* (ursprungligen *-al*[1]), jfr grek. *μεγάλη*) och att sålunda den urgermaniska formen **mekela-* inom de särskilda germanspråken blifvit **mekila-* och därefter genom inverkan af *i* på rotens *e*: *mikila-* (jfr straxt nedan förhållandet i fhty. och fno. i bildningar på *-il*). I ett annat fall, där äfven olika germanspråk öfverensstämma uti att hafva *i* i st. f. äldre *e* i afledningsstafvelsen, har nämligen denna utveckling bevisligen skett inom hvart särskildt germanspråk. Jag afser det got. *sigis*, fhty. *sigir-* (i *sigirôn*), fs., fnfra. *sigi-* (i sammansättningar, väl förkortadt af *sigis*), ags. *sigor* (af **siger*, **sigir*), fno. *sigr* af en germanisk grundform **seges* [hvars *-es* af äldre *-as* redan. är gemensameuropäiskt i alla kasus utom nom., ack. sg.[2])]. Att *-es* blifvit *-is* först inom de särskilda germanspråken, visar förhållandet i fno., där *i*-omljud eller inverkan af *i* på *e* i de flesta *as*-stammar ej inträdt, men i några dock gjort sig gällande, hvilket bäst förklaras, om man antar, att i de förra fallen *-es* aldrig blifvit *-is*, men att däremot denna öfvergång inträdt i de senare

---

[1]) I fhty. förekomma några få gånger former med *-al* (*michala* i glosor, 10:de årh., *mihhala* hos Tatian, *mihhalitha* i gl. K.), hvilka dock icke kunna anses för de äldre formerna, då rotstafvelsen har *i*, utan böra uppfattas som analogibildningar efter de talrika fhty. formerna på *-al*.

[2]) Jfr Schleicher, Compend. § 230.

fallen (möjligen på grund af särskild verkande orsak). Till de förra höra fno. *hatr*, *barr* af **hates*, **bares*, likaså *rokkr*, *setr*, hvilka hänvisa på **rekves*, **setes*[1]), ej på **rekvis*, **setis*, hvaraf borde ha blifvit **rikvis*, **sitis* [senare **rykr* (jfr *nykr* af **nikves*, fhty. *nihhus*[2]), med ursprungligt *i* i roten, jfr Fick, W.[3] I, 129, III, 163), **sitr*]. Stundom har åter äfven fno. fått *-is* i likhet med öfriga germanspråk — som här hafva *i*-omljud —, såsom just i *sigr* af **sigir* — **segis*, och *dœgr* af **dôgis* af germanskt *dôges*[3]). Är nu *seges*, ej *segis*, den gemensamgermaniska formen, så är det förklarligt, att *e* i rotstafvelsen ännu kan träffas i fhty. namn, såsom *Segestes*, *Segimerus*, *Segimundus*[4]) (jfr Grimm, Gr.[2] I, 80, Heinzel, Nfr. GS. s. 78), äfvenså i flere ags. namn. Liksom nu i detta ord **seges* **segis* rotens *e* i älsta minnesmärken kan kvarstå, emedan ändelsens *i* är så ungt, så kvarstår äfven i regeln rotens *e* i ett antal bildningar, som ursprungligen äro af samma slag som detta **seges* **segis*, nämligen de fhty. pluralbildningarna på *ir* af neutrala substantiva, såsom *welf*, pl. *welfer* (flst.), *feld*, pl. *feldir* (Pa., gl. K.), *pleh*, pl. *plehhir* (flst.), *pret*, pl. *pretir* (flst.). Blott det sista ordet har att uppvisa en form *pritir* (9:de årh.), där ändelsens *i* inverkat på rotens *e*. — Liksom i dessa ord *-ir* genom sin svaghet mot föregående *e* hän-

---

1) Ordet antages, väl med rätta af Fick, W.[3] I, 225, vara en *-as*-stam och jämföres med grek. ἕδος, sanskr. *sadas*. Jfr ock Bezzenberger, *A-Reihe* s. 40, där förf. tvekar mellan urgermaniska former på *-es* eller *-is* af *-as*-stammarne. — W.[3] III, 317 har Fick en annan förklaring af *setr*, som är sämre än den förra.

2) I det fhty. ordet står *u* på vanligt sätt för *wi* (jfr det alldeles motsvarande fhty. *achus*, got. *aqizi*); grundformen är således ej *nikisa*, (såsom Fick W.[3] III, 163, anger), hvaraf äfven det fno. *y* blefve oförklaradt.

3) Månne gutturalen här bidragit till att framkalla *i* af *e*? Om ett sådant inflytande af *g* i ags. se ofvan s. 256 n. 2. Jfr ock *mikill* af *mekela-*. — Skulle omljudet i part. *ekinn*, *dreginn*, *fenginn* (obs. här *g* genom nasalen skild från rotvokalen) vara att förklara på samma sätt (gutturalen skulle då ha inverkat på följande, ej på föregående [så Wimmer, Fno. Forml. s. 20] vokal)? Jfr om *i*-omljud i part. i ffri. s. 161 n. 1.

4) I handskr. af lex burgund. förekomma jämte *Sigis-*, *Sigi-* ofta *Segis-*, *Segi-* (se Wackernagel, Kl. Schr. III, s. 408—9), hvars *e* dock till sin ålder är tvifvelaktigt; jfr ofvan s. 256 n. 2.

visar på äldre *-es*, så är säkerligen förhållandet det samma med *-is* i fhty. *felis*, *felisa*, fs., fnfra. *felis*, där rotens *e* i regeln är bibehållet, men dock spår af inverkan af afledningsstafvelsens *i* på rotens *e* kunna uppvisas, i det att i fhty. äfven *filis* (Pa. enl. Graff, Diut. I, 174; men hos Graff, Ahd. Sprachsch. III, 497 saknas denna form), i fs. *filisa* (Cod. Cott. en gång) förekomma [1].

Jag återkommer till den i de särskilda germanspråken förekommande ändelsen *-il*. Äfven i de fhty. afledningsändelserna *-ila*, *-ilo*, *-ilîn* verkar *i* ofta ej förvandling af föregående *e*, emedan detta *-il-* är helt ungt och hänvisar på ett ännu i fhty. befintligt *-el-*, *-al-*. Så kvarstår *e* i *nestila*, *-ilo*, *-ilîn* (af **nesta-la*, **neste-la*), *sedil* (därjämte finnes *sedal* och *sidil*), *gebil* (jämte *gebal*, testa), *sedila* (jämte *sedalo*, *sidila*, *-ilo*) m. fl. (jfr ofvan s. 234). En på särskildt fhty. ståndpunkt försiggången inverkan af detta sålunda uppkomna aflednings-*i* på föregående *e* röjes dock äfven i många fall, såsom i de nyssnämda *sidil*, *sidila*, i *gibil*, *gibilla* (en gång *gebella*), *skifilîn* (af *skef*), *rifilo* (af *href*), *himil* (jfr grek. *καμάρα*, Fick W.[3] III, 64), *sihhila* (jfr *seh*) m. fl. I fno. kan äfven detta *-il-* verka öfvergång af föregående *e* till *i*: *miðill* (jämte *meðal*), *biðill* [2], *stikill* (jfr fhty. *stechal* och *stichil*),

---

[1]) Det *a*, som förekommer i de från germanspråken lånade ffranska *falise*, mlat. *falesia* och som kommit Grimm (i D. Wb. III, 1500) att tveka mellan en germansk grundform *felisa* och *falisa*, är säkerligen nytt och uppkommet af *e*, möjligen genom inverkan af *l* (jfr äfven i sve. *almosor* af *ἐλεημοσύνη*, *valp* af *hvälp* [fsve. *hvælper*, fno. *hvelpr*, fhty. *welf*], fall med hysterogent *a* framför *l* jämförliga med de ofvan s. 7 n. 1 uppvisade fallen af dylikt *a* framför *r* i svenskan). — Jag tillägger här, att Steffensen i denna tidskrift (denna samma årgång s. 71) anger *felis* som en ursprunglig *-as*-stam och likställer det med fno. *fjall*, *fell*. Det äldre fno. **feler* **jeles* blir då fullkomligt analogt med **seter* **setes* och **rekver* **rekves*. — Mot denna tiltalande tolkning af fno. *fjall* (redan Graff, III, 497 jämför de fno. och fhty. orden) får väl icke den ovanliga assimilationen af *lr* till *ll* efter kort vokal — som dock är ostridig i *vill* — göra något hinder, och jag uppgifver därför gärna den ofvan s. 148 efter Fick gjorda sammanställningen af fno. *fjall* med germ. **felþa*, hvaraf fhty., fs. *feld*, som till betydelsen vida sämre passar till *fjall*, än hvad *felis* gör.

[2]) Dessa båda ord böra dock kanske uppfattas som **miði-la*, **biði-la*, bildade af adjektivstammen *miðia-* (jfr s. 267 n. 0) och verbalstammen *biðia-*. — Jämför Th. Jacobis undersökningar rörande maskulina på *-ila*, *-ala*

hvirfill, *yfill* (af **vifill*, jfr litau. *vabalas*), *virgill* (jfr fs. *wurgil* väl af **wergil*)[1]. Ett annat fall, då i fno. ett på detta sätt uppkommet, ungt *i* inverkat på rotens *e*, är *hifinn* jämfördt med fs. *hebhan*, ags. *heofon*.

Af det nu anförda finna vi, att äfven i andra fall, än då rotens *e* stått framför *r*, *h* eller *l* + kons., en inverkan af *i* på föregående *e* försiggått inom de särskilda germanspråken. Alla dessa fall äro af en särskild betydelse för det rätta bedömmandet af den på gemensamgermanisk ståndpunkt skedda liknande ljudutvecklingen. Härigenom visar det sig nämligen, att denna senare icke är en på nämda skede afslutad och fullfärdig utveckling, utan göres det i hög grad sannolikt, att den samma oafbrutet fortgått in i och under tiden för de särskilda germanspråkens första utveckling. Är det nu den gemensamgermaniska ljudlagen om öfvergång af *e* till *i* på grund af inverkan af följande *i*, som vi i älsta fhty. så godt som se inför våra ögon ytterligare utbreda sig, så vinnes härigenom ett kronologiskt samband med den inverkan af *i*, som är känd under namn af *i*-omljud, eller, närmare bestämdt, med de fall af *i*-omljud, som i alla ger-

(i *Untersuchungen über die bildung der nomina in den germanischen sprachen*, 1 Heft, Breslau 1847, s. 34 f.), där han visar, att många subst. på *-il* utgå från svaga verb.

[1]) *Legill* är däremot = **lagill*. *Berill* är enligt Cleasby och Vigfusson lånord; det är af intresse såsom stående på en äldre ståndpunkt än fhty. *biril* (äfven *biral*, jfr ofvan om *michal*), ags. *byrel*, hvilka tala emot att antaga det = **barill*. Fno. *verpill*, fsve. *værpill* (se Rydqvist Sv. Spr. L. III, 253) är väl sannolikast **varpill*. Fick fattar det fno. ordet under jämförelse med mhty. *Würfel* (W.³ III, 295) som utgånget från rotformen *verp-*. Att fno. då icke fått **virpill*, såsom i de ofvan anförda orden, skulle kunna försvaras under hänvisning till fno. *drasill*, *skutill* (jfr ofvan s. 16). Troligast äro dock det nordiska och det mhty. ordet af hvarandra oberoende bildningar, det förra utgånget från fno., fsve. subst. *varp*, det senare af fhty. *wurf* (i fhty. fins äfven *worfil*, *tessera*, Graff, I, 1043). — Den ofvan uppvisade inverkan af *i* i suffixet *-il* i fno. häntyder på en mycket tidig utveckling af *-il* ur *-el*, *-al*, då eljest, som kändt är, ett af *e*, *a* uppkommet *i* i fno. ej verkar omljud eller inverkar på *e*. Härmed må jämföras suffixet *-ila* i fno., som har *i*-omljud: *hyndla*, *yrmla*, *Herðla*, *meyla* (got. *mavilo*). Redan älsta runspråket har *Wiwila*, *Niuwila*.

manspråk tidigast inträdt. Hvilka dessa äro, kunna vi bäst se i fhty. Om ett af dessa fall, öfvergången af *a* till *e* (= *ä*), hvilket hittils ansetts som det älsta fall af *i* omljud, har här förut (s. 254 n. 2) blifvit ordadt. För ett annat, hittilis nästan förbisedt eller oriktigt uppfattadt, ålderdomligt fall af *i*-omljud, nämligen öfvergången af *o* till *u*, måste här en något utförligare redogörelse lemnas på grund af den stora betydelse, detta fall eger såsom en förmedlande länk mellan öfvergången från *e* till *i* framför *i* och det vanliga s. k. *i*-omljudet[1]).

Liksom här förut (se s. 4) blifvit uppvisadt, att den äldre, med *a*-omljudsteorin sammanhängande satsen, att *i* framför *i*, *j* skyddas från att öfvergå till *e*, bör omvändas därtill, att *i*, *j* framkalla öfvergång af *e* till *i*, så bör ock den motsvarande åsigten, att *u* af *i*, *j* kvarhålles, under det att det framför *a* öfvergår till *o* (jfr Blomberg Bidr. t. germ. omlj. s. 14), utbytas däremot, att *i*, *j* framkalla öfvergång af äldre — genom försvagning af *a* direkt[2]) uppkommet — *o* till *u*. Ex. finnas i mängd anförda hos Grimm, Gr.[2] I, 84—85. Med afseende på detta fall af *i*-omljud — ty som ett sådant bör det uppenbarligen betraktas — är emellertid att märka, att det samma i de älsta fhty. minnesmärkena är vida mer genomfördt än *i*-omljudet af *a* till *e*. Några få exempel kunna visa detta. I Sg. Vok., där som redan nämts (jfr ofvan s. 155), talrika fall af framför *i* kvarstående *a* finnas, är däremot *i*-omljudet af *o* till *u*, med tvänne undantag framför *h*

---

[1]) Af flere skäl måste dock undersökningen af *i*-omljudet af *o* till *u* blifva vida mer kortfattad, än hvad det ännu så ofullständigt utredda och för *i*-omljudets historia så vigtiga ämnet förtjänat.

[2]) I öfverensstämmelse med den nyare åsigten om *e* såsom försvagning af *a* och detta *e*:s yngre öfvergång till *i* bör nämligen *o* uppfattas såsom den gemensamgermaniska försvagningen af *a* och gotiskans och andra germanspråks icke till *u*-serien hörande *u* såsom en nyare utveckling af detta *o*. Jfr Jessen, Tidskr. f. Phil., Aarg. 1, Hefte 3, s. 218, Curtius, Spaltung des A-Lautes s. 20, Scherer, GDS. s. 7, Bezzenberger, A-Reihe, samt i Ficks W.[3] III, 367 f. — Jfr. s. t-2. — En nyligen framställd åsigt, att germaniskt *o* skulle uppkommit ur *e*, ej omedelbart ur *a* (Se A. Amelung, *Der ursprung der deutschen a-vocale* i Zeitschr. f. Deutsch. Altert. v. Müllenhoff und Steinmeyer, Neue Folge B. VI s. 195 f), kan jag icke biträda.

(adj.-ändelsen *-ochti* och *herizohin*) fullständigt genomfördt[1], ofta i fall, som fullkomligt motsvara dem, där i samma urkund *a* är bibehållet framför *i*, t. ex. såväl framför enkelt *r* i *turi* (jfr *tor*; se ock ofvan s. 174 n. 3), *urrea* (= **urja*? Graff jfr ὄρος), men *warid* (i Ra. m. fl. *werid*, nhty. *Werd*), *mari* (Meer), *scario* (nhty. *Scherge*), som framför *r* + kons. i *ga-turstic* (jfr pret. *getorsta*), *purc* (*i*-stam) men *harti* (fno. *herðar*), vidare i nom. sing. af fem. *i*-stammar, såsom utom *purc* i *cunft*, *ga pulch* (= *-pulcht*? jfr Graff, III, 105), däremot *maht*, *craft*; jfr ock *ubilêr* (af *obilêr*) med *chuadilla*, *cuning* med *ab-anstinc*, *static*, *mannisc*. Redan häraf kunna vi draga den vigtiga slutsatsen, att *i*-omljudet af *o* till *u* i fhty. är vida äldre än *i*-omljudet af *a* till *e*, hvilket ytterligare bekräftas däraf, att i samtliga fhty. språkminnesmärken endast ytterst få fall af framför *i* kvarstående *o* kunna uppvisas[2] utom sådana, som motsvara dels undantagsfallen vid den gemensamgermaniska öfvergången af *e* till *i* framför *i*[3],

---

[1]) Jag begagnar detta tillfälle att uttala ett beklagande däraf, att i de nyaste, i många hänseenden förträffliga, monografierna öfver flere af de älsta fhty. språkminnesmärkena, såsom Hennings öfver Sanktgallen-vokabularen, Seilers öfver benediktinerreglerna (i P.-B., Beitr. B. I s. 402—85), ingen särskild undersökning egnas åt detta så vigtiga fall af *i*-omljud från *o* till *u* — liksom ej häller åt den motsvarande öfvergången af *e* till *i* framför *i* —, och att uttrycka den förhoppning, att i blifvande grammatikaliska bearbetningar af t. ex. andra fhty. glossamlingar, än den i SG. Vok., en lika omsorgsfull undersökning måtte egnas åt de nyssnämda arterna af *i*-omljud som åt *i*-omljudet af *a* till *e*.

[2]) Sådana äro *tholit* (pres. af ett **tholjan*; 8—9 årh.), *holit*, *-int* (till ett **holjan*, nhty. höhlen; 11—12 årh.), *holî* (nhty. Höhle; gl. K. och flst.), *-molit* (1 g. i Pa., eljest där och i Pa., gl. K. och flst. alltid *mulit* af **moljan*, **muljan*, *mulen*) m. fl.

[3]) Ex.: a) framför *r*: *forist* (superl.; Ra., eljest alltid *furira*, *furist*, *furirôn*), *fornic* (gl. K., Pa., Ra; men *furnike* gl. K., Pa.), *torrit* (pres. af ett **torrjan*; 11—12 årh.) och *thorri* (en gång i gl. K. mot det flere gånger äfven i gl. K. såväl som i Pa., Ra. etc., förekommande *thurri*; jfr ock *durrî*, f., alltid med *u*, *thurst* och *durst*, mask. *i*-stam alltid med *u* [men fno. *þorsti*, sva. mask.], likaså *thurstit* till **thurstjan*, *dursten*; däremot regelrätt alltid *dorrên*), *ki-dorst* (audacia, gl. K., eljest alltid *-turst*, Pa. och flst., *-turstic*, *-turstida* gl. K., Ra.) m. fl.; b) framför *h*: adj. på *-ochti* (gl. K., SG. Vok., Rb. och flst.), i en del substantiviska *i*-stammar, såväl mask. som fem., med på gemensamgermanisk ståndpunkt af ursprungligt *u* uppkommet *o* (jfr härom ofvan s. 171—172), såsom *lohs* (1 g. 8—9 årh.,

dels de nyss behandlade fallen, då *e* kvarstår framför ett ungt, af *e* (*a*) i fhty. uppkommet *i*[1]). På det nyss antydda förhållandet med de feminina *i*-stammarne vill jag särskildt fästa uppmärksamhet. Medan de med ursprungligt *a* i roten ha *i*-omljud i sing. blott i gen. och dat., t. ex. *krefti*, men städse n., a. *kraft*, ha åter de med ursprungligare *o* i roten *i*-omljud af *o* till *u* i hela sing. liksom plur. — med undantag af de få fallen af kvarstående *o* framför *r* och *h* i n. el. a., hvarom nyss nämts i n. 3, s. 278 —, t. ex. n., a. sg. *burt*, g., d. *burti*, *burg* (former efter *i*-dekl. allmänna; se Graff III, 179), *dult*, *durft*, *hnuz*, *hurt*, *sculd* (jfr pret. *scolta*), *wurt* (fno. *Urðr*), *wurz*. Denna olikhet synes hänvisa därpå, att *u* i *burti*, *burt* uppkommit af *o* på en tid, då det ännu hette i n. **borti[s]*, a. **borti*, medan däremot *krefti* måste uppkommit af **krafti* på en tid, då n. a. redan hette *kraft* (för äldre **kraftis*, **krafti*). Denna uppfattning bekräftas af förhållandet i de mask. *i*-stammarne. Medan nämligen de med *a* i roten helt och hållet sakna omljud i sing., ha däremot de med äldre *o* till rotvokal i sing. såväl som i plur. genomgående *i*-omljud af *o* till *u* — utom i lånorden *chorp*, *polz* —, t. ex. *wurm* (jfr *wormo*), *durst* (ej i plur., men väl hithörande), *vurt*, *spurt* (dessa båda föras till mask. *i*-stammar hos Grimm, Gr.[2] Neuer Abdr. I, 528), *vuhs* (om *luhs* se s. 278 n. 3), *lust*. Detta

eljest *luhs*, jfr ock *luhsîn*), *soht* (2 ggr i en Sanktgallen-urkund från 9:de årh., eljest *suht*, *suhtîgêr*), *floht* (1 g. i gl. K., eljest *fluht*, *-îc*), *zoht* (1 g. i gl. K., eljest där och annanstädes *zuht*, *-îg*), vidare *dohtî*, *trohtin* ofta jämte *truhtin*, m. fl.; c) framför *l* + kons: *holdî* jämte *huldî*, *holzîn* m. fl. — Jag fäster särskild uppmärksamhet på, hurusom dessa fall — hvilka för öfrigt starkt bekräfta riktigheten af min i det föregående framstälda uppfattning, att *e* i liknande lägen genom nämda konsonanters inverkan hindrats från att öfvergå till *i* trots det följande *i* — lemna på germanisk botten ett kraftigt stöd för åsigten om germaniskt *o* såsom äldre än, ej till *u*-serien hörande, *u*, hvilken åsigt hittils nästan blott blifvit stödd af analogin med *e-i*, och af jämförelse med andra indoeuropäiska språk (se de s. 277 n. 2 åberopade förf. och arbetena) Det är nämligen, som man lätt finner, alldeles omöjligt — redan af kronologiska skäl — att i de anförda ex. uppfatta *u* såsom det äldre och *o* såsom det yngre ljudet.

[1]) Ex. *holir*, *holzir*, neutrala pluralformer, *pochili* och *puchili*, *holzilîn* m. fl.

synes ock hänvisa på en tid, då t. ex. af *wurm* nom. hette **wurmi[s]*, ack. **wurmi* af äldre **wormis* (got. *vaurms*), **wormi*; jfr förhållandet i fno., hvarom nedan.

Äfven i öfriga germanspråk finnes detta *i*-omljud af *o* till *u*. I fs. (Hêljand) och fnfra. är det äfven fullständigt genomfördt, med undantag af några få fall, där *r* kvarstår framför *r*, *h* och *l* + kons.[1]). I fs. visar det sig därigenom, liksom i fhty., vara äldre än *i*-omljudet af *a* till *e*, som i fs. ej är fullkomligt genomfördt äfven i andra fall än framför *r* och *h* (se ex. hos Heyne, As.-Anfr. Gr. s. 10). I båda de nämda språken afgifver förhållandet hos *i*-stammarne[2]) äfvenledes samma vittnesbörd som

---

[1]) Sådana äro i fs. *drohtin* (alltid i Hêl. och P. S. Com.) jämte *druhtin* (i fs. »Segen A»; »Segen B» har *drohtin*), men i Hêl. alltid med *u*: *druhting*, *druht-* (i 2 sammans.), vidare i *lohs* (as. gl.; *i*-stam?), *korni* (fl. g.) jämte *kurni* (1 g. Cott.), *andwordi* (Mon.) men *-wurdi* (Cott.), *-wordjan*, *gi-dorsti* (pret. konj.); i andra fall finna vi alltid *u*, såsom uti *burî* (sv. fem., jfr *boro* sv. m.), *burida* (pret. till **burjan*), *burðinnja*, *furi* (men *for*, *fora*), *furisto*, *hurnid* (pret. till **hurnjan*; jfr *horn*), **thurstjan*, *-ida*, samt i *i*-stammar (se n. 2). Framför *l* + kons. kvarstår *o* i *skoldi* (pret. konj., jfr *dorsti*; fhty. har likaså med *o* här: *scolti*, *ge-torsti*); men *u* återfinnes i *fulljan*, *guldîn* (men alltid *gold*), *huldî* (alltid *hold*) samt *i*-stammar. Det i »Werdener Heberegister» förekommande *solig* är ett ex. från de mindre fs. språkminnesmärkena på kvarstående *o* framför enkelt *l* (i Hêl. däremot *hulljan*, *stulina*).
Ex. på kvarstående *o* i fnfra. äro: *forhtida* (pret. till **forhtjan*), [*hornir*, plur. ntr. till *horn*, *scorginga* men **scurgjan*, *-ida*]; ex. på öfvergången till *u* däremot talrika, såsom *-bulgî*, *fullida*, *druhtin (druftin)*, *thurritha*, (*hulinga*) m. fl. (jfr Cosijn, Ondndl. Ps. s. 59).

[2]) Så har fs. af mask. *i*-stammar *wurm* n. sg. (pl. *-î*), *thurst* (n., ack.; istr. *thurstu* för *thurstju*?), [men *lohs*, så framt här, liksom i fhty., *i*-stam]; däremot städse utan omljud i n., ack., ja hela sg. *gast*; likaså af fem. *i*-stammar: *burd* n., ack. sg., *burg* n., a.] hit öfvergånget från kons. deklin; jfr dat. *burg* (kons.-) jämte *burgi* (*i*-stam; se härom Paul i Germania, B. XIX, s. 226), ursprungligen **borg* men **burgi*; plur. *burgî* o. s. v.], *suht*, n., *druht-* (i sammansättningar), *wurd*, n. (fno. *Urðr*), *wurð*, n. (= fno. *urð*?), *wurt*, n., *tuht*, n., *scult*, n., samt de blott i g. el. d. sg. eller i pl. förekommande *-thuld*, *thurft*, *wurht*, — att jämföra med *i*-stammar med *a* i roten såsom *anst*, n. sg., *kraft*, n., a. (äfven mask.), *fard*, n., a., *maht*, n., a., *gi-wald* a., hvilka i dessa kasus aldrig ha *i*-omljud, ja stundom sakna det i plur. (t. ex. *fardjo*, g. pl. i Mon., där

i fhty. om det tidigare inträdandet af *i*-omljudet af *o* till *u* än af *a* till *e*. I ags. och fno. är det icke så lätt, som i de tre nu anförda språken, att uppspåra detta omljud. Här har nämligen, liksom senare i mhty., det af *o* genom *i*-omljud uppkomna *u* undergått nytt *i*-omljud till *y*. Det är icke blott jämförelsen med öfriga germanspråk, som gör detta antagande sannolikt, utan det kan äfven inom de särskilda språken bevisas. Att i ags. icke *o* direkt blifvit *y* göres redan däraf troligt, att *i*-omljudet af *ô* icke är *y*, utan *ê*, medan däremot *y* är omljud af *û*. Vidare finnas i ags. några fall, då mellanstadiet *u* kvarstår, såsom *suht* (af *soht*, fem. *i*-stam) för det väntade *syht*[1]), *wurd* jämte *wyrd* (fno. *Urðr*), m. fl. I fno., liksom i ags., visar *i*-omljudet af *ó*, som icke är *ý*,[2]) utan *œ*, att *y* icke gärna kan vara omedelbart *i*-omljud af *o*[3]), utan att ett äldre omljud af *o*

Cott. har *ferdjo*, *mahtî*, ack. pl., *mahtjun*, dat. plur., *trahnî*, n. pl.). — Fnfra. har följande hithörande *i*-stammar att uppvisa, alla med *u* i alla kasus: maskulinerna *vuss* (hvaraf gen. pl. *vusso* efter *a*-stam.; ursprunglig *i*-stam?), *thurst* (hvaraf dat. *thursti*, *-e*), samt femininerna *burg* (med flere former efter *i*-dekl.; jfr Cosijn, Oudndl. Ps. s. 13), *durî* (ack. pl., äfven *duirî* = *dyrî*, hvarom se Cosijn, a. st. s. 59; ordet föres af Cosijn, a. st. s. 9, oriktigt till fem. *jâ*-stammar; ursprungligen är väl ordet en *u*-stam, som öfvergått till *i*-stammarne), *fluht* n. sg., *suht* a. (och *sufte* g. s.), *-thult*, n. samt *wurt*, hvaraf dock blott pl. *wurtî* fins (äfven *uuirte*, n. pl., i gl. L. att jämföra med *duirî*); jämför härmed nominativ- och ackusativformer i sing. af feminina — dessa former förekomma ej hos mask. — *i*-stammar som *anst* (dock äfven *enst*), *craft*, *-farth*, *-walt* utan *i*-omljud.

[1]) Sievers anmärker om detta ord: «auffallend ist der mangel des umlautes» (P.-B., Beitr. I, 497); det första omljudet från *o* till *u* finnes, som vi sett, men ej det andra från *u* till *y*.

[2]) I några få ord växlar dock *œ* med ett sällan förekommande *ý*, såsom *ýgjask*, *ýgis-* för *œgjask*, *œgis-*, *ýrinn* (flst.) för *œrinn*, *ýskja* för *œskja*, *býli* för *bœli* m. fl. En noggrannare pröfning må afgöra, huru dessa fall skola bedömmas. Till jämförelse må erinras om Gottlands-lagens regel-i bundna *y* såsom *i*-omljud af *ô*, t. ex. *fyþa*, *dyma* m. fl.

[3]) I sammanhang härmed tillåter jag mig att påpeka, att icke häller *ø* kan vara omedelbart omljud af *o* (jfr Wimmer, Fno. Forml. § 12). Att i sådana fall som *trøð*, *hnøtr* det gamla *o* skulle kvarstått vid den allmänna öfvergången till *u* framför *i* är omöjligt att antaga, då ingen särskild verkande orsak, såsom vid *h* (jfr n. 4), här kan uppvisas; *u* kan icke häller gärna här antagas ha blifvit *ø* i st. f. *y*. Af formerna *søfr* och *kømr*

till *u* föregått [1]), hvarefter detta *u* senare blifvit *y* liksom det till

vinnes den, enligt min tanke, riktiga förklaringen af dessa enstaka stående företeelser. Dessa måste älst, enligt hvad ofvan uppvisats, ha lydt **svifr* **kvimr*, hvaraf enl. fno. ljudlagar blef **syfr*, **kymr*. De nya infinitivformerna blefvo *sofa, koma* och 1 pers. pres. ind. sg. fick formen *sof, kom*; växlingen mellan *o* och *y* i böjningsformer af samma ord blef emellertid för språkinstinkten alt för främmande, då *y* icke var omljud af *o* utan af en annan vokal, och större tillnärmelse mellan de sammanhörande formerna åvägabragtes då, därigenom att *y* gick öfver till *ø* och sålunda närmade sig den ej omljud underkastade formen med *o* och härigenom fick ett tycke af *i*-omljud af *o*. På samma sätt gick det nu med de äldre **troð*, **truðir* — **tryðr*, **hnot*, **hnutir* — **hnytr* (jfr fsve. pl. *nytær, nyttær*), där man genom ombildning af formerna med *y* till *trøðr, hnøtr* gjorde dem liksom mera nära sammanhängande, den förra med den äldre formen för första person sing. **troð*, den senare med sin singularform *hnot*; liksom detta sista förhåller sig *stoð, støðr*. Särdeles upplysande och för denna min förklaring talande äro pluralformerna af *sunr, sonr*. Den förra formen af ordet är, som kändt, den ursprungligaste [√ *su*] och likaså pluralis *synir*, som också är älst och allmännast i handskrifter. Då emellertid sing. *sunr* gick öfver till *sonr* — genom den i fno. så allmänna öfvergången af ursprungligt *u* till *o*; jfr *dropi, lok, lof* af √√√ *drup, luk, lub* — ombildades pluralis till *sønir*, dat. sing. till *søni*. Ännu en substantivform är här af vigt och intresse, nämligen pluralformen *øxn*, jämte *yxn* till *oxi, uxi*; här visar sig samma förklaring tillämplig, som i alla de föregående fallen, hvarvid blott är att märka, att *øxn* måste ha uppkommit, medan singularformen ännu allmänt var den äldre *oxi* (också fins *øxn* i de allra älsta handskr.). Från svaga verb kunna ock flere hithörande och på samma sätt förklarliga dubbelformer med *ø* och *y* anföras, såsom *þølda, þørða* jämte *þylda, þyrða*, de förra tillnärmningar till inf. *þola, þora*, pres. *þoli, þori*, vidare *mønda* (jämte *mynda*) till det äldre *monu, mon* (om hvilka former med *o* se Cleasby och Vigfusson, IED. s. 439). — Det är icke utan sin betydelse, att sålunda alla dessa fall, då *ø* förekommer såsom förmodadt *i*-omljud af *o*, äro sådana, där *i*-omljudet står i böjningsformer af ord, som i andra böjningsformer hafva utan omljud *o*, men att däremot ett sådant *ø* — så vidt jag vet — aldrig inträder i st. f. *y*, där detta står i afledningsformer af ord med *o* (t. ex. *styrma* af *stormr*, *yrði* af *orð*, *yrmla* af *ormr*, *hyrningr* af *horn*), att vidare dette *ø* i nästan alla sådana fall, där det kan inträda, också finnes åt minstone som dubbelform till *y* (af de tre verben *skolla, skorta, tolla* finnas, enl. Wimmer, endast *i*-omljudsformer med *y*). Dessa förhållanden synas mig kraftigt styrka den förklaringen, att det varit ett behof att starkare uttrycka sammanhörigheten mellan böjningsformerna af ett och samma ord, som framkallat *ø* af ett äldre *y* såsom tillnärmning till *o*.

[1]) Detta hade icke ännu inträdt vid tiden för guldhornsinskriftens affattande,

u-serien hörande [1]). Ja, i fno. finnas icke så få, vigtiga men hittils opåaktade fall, då den äldre omljudsformen *u* kvarstår, utan att hafva undergått det nya omljudet till *y*. Detta är t. ex. förhållandet i ett antal maskulina *i*-stammar, hvilka äfven därför äro af stort intresse, att de lemna ett afgörande bevis därför, att äfven i fno. *i*-omljudet af *o* till *u* är äldre än det af *a* till *e*. Sådana äro *burðr*, *burr*, *munr*, *skurðr*, *stuldr*, *sultr*, *þurðr*, *þulr*, m. fl., hvilka hänvisa på äldre **burðir*, **burir* o. s. v., uppkomna genom *i*-omljud af **borðis* (jfr got. *baurþs*, fem. *i*-stam), **boris* (got. *baur*, mask. *i*-stam, ags. *byre*) o. s. v. [2]). Då nu de mask. *i*-stammarne med *a* till rotvokal ej ha *i*-omljud (ex. *staðr*, *-skapr*), är det uppenbart, att omljudet af *o* till *u* måste inträdt tidigare än omljudet af *a* till *e*, liksom det äfven af det bristande omljudet i orden med *a* till rotvokal är förklarligt, att i dem med *o* till äldre rotvokal icke det nya omljudet af *u* till *y* in-

---

såsom dennas *holtingaʀ* visar. — Ett enda slag af undantag finnes från den genom *i*-omljud verkade allmänna öfvergången från *o* till *u*, nämligen då *o* står framför *h*, i hvilket fall det af detta skyddas. Så blef af Tunestenens *dohtriʀ* aldrig **duhtriʀ*, ty det skulle då senare fått formen **dýtr*, utan detta *dohtriʀ* bibehåll sig, till dess *h* föll bort, då det blef **dóttrir*, hvaraf sedan *dœtr*. Likaså *drôttin* af **drohtin*, i hvilket ord man för öfrigt skulle väntat *œ* i fno., då *i* måste anses som gemensamgermaniskt (*drohti-na-*); hit böra ock räknas de femin. *i*-stammarne *sôtt* = **sohti-* (om *sût* se s. 172 n. 6) och *drótt* = **drohti*, i hvilka man skulle väntat *i*-omljud af *o* till *u* (jfr ofvan s. 284 om *hurð*, m. fl.). — Denna inverkan af *h*, jämförd med *r*:s bristande förmåga att kvarhålla ett *o* framför *i* i fno. (se ex. i förra noten!), är synnerligen vigtig och intressant såsom fullständigt bekräftande den ofvan (s. 12) framstälda uppfattningen, att *e* i sådana fall som *frétt*, *frétta* af *h* skyddats från inverkan af *i*, medan däremot *e* icke skyddas af *r* i fno. Här råder således en fullständig öfverensstämmelse vid behandlingen af *e* och *o* i fno.

[1]) Wimmers anmärkning, att »der *y* — står som *i*-omljud af *o* — har rotstafvelsen ursprungligen» — (spärradt af mig) — »haft *u*», som sedan öfvergått till *o* (Fno. Forml. s. 23), är icke riktig och synes endast genom ett förbiseende hafva tillkommit; Wimmer utgår ju, liksom jag, från att till *a*-serien hörande *o* är äldre än *u*, men hänvisar ändock (Fno. Forml. s. 19) vid ett ex. som *þorn-þyrnir* (√*tar*, se Fick W.[3] III, 131) till nyssnämda anmärkning (ett fno. **þurn* har aldrig funnits!).

[2]) Sådana ord, som *konr*, *kostr* med *o* äro svårligen ursprungliga *i*-stammar, lika litet som *feldr* med *e*.

trädt [1]). I feminina *i*-stammar är förhållandet enahanda [2]), nämligen i *hurð* af **hurði(s)* — **horðis* [got. *haurds*, fhty. *hurt*, pl. *hurtî*, jfr ofvan s. 279; detta samt *Urðr* äro de enda af hithörande *i*-stammar, som äro upptagna hos Wimmer § 48], *urt* [3]) af **ortis* [pl. *urtir*, isl. Hom. boken, IED.; jfr fsve. *yrt*,

---

[1]) Anmärkningsvärdt är, att däremot fsve. stundom här fått detta omljud af *u* till *y*; så heter det där *þyrster*, senare *þörster*, *thorster* (väl med *o* för *ö* som i *brot*, *bort* för *bröt*, *broms* för *bröms* m. fl.), nysve. *törst* motsvarande fhty. *durst*, fs. *thurst*, ags. *þyrst* (men fno. *þorsti*); så är fno. *fundr* väl i den vanliga fsve. *funder*, men i Gottl. L. med *i*-omljud af *u* till *y* *fyndr*, hvarmed må jämföras några märkliga, hittils, som det vill synas, ej rätt förstådda (jfr hvad Rydqvist, Sve. Spr. L. II, 51, yttrar om *slegr*; se ock a. st. IV, 16) fall af *i*-omljud af *a* till *e* i mask. *i*-stammar, äfven förekommande i Gottl. L., nämligen *slegr*, *steþr*, *-skiepr* (jfr fhty. *slac*, pl. *slegî*, *stat* pl. *stetî*, fs. *-skepi*, n. pl.) — [att *i*-omljudet af *a* till *e* varit starkt utveckladt i Gottl. L. visa äfven andra former, såsom *legþi*, *legt*, *segþi*, *sempt*, *berþr*, *elin* m. fl.; jfr Rydqist, IV, 16] —; möjligen är äfven VGL:s *þyrskr* så att förklara, ehuru fno. har *þorskr*, nysv. *torsk*. I fsve. *sulter* står åter *u* kvar. Flere af de ofvan anförda fno. mask. äro i fsve. fem. (se nästa not).

[2]) I fsve. är däremot förhållandet anmärkningsvärdt olika, i det att här äfven *i*-omljudet af *u* till *y* inträdt; så heter det i fsve. *yrt* (nysve. *ört*), vidare *byrþ* (nysve. *börd*; det fsve. ordet är hos Rydqvist, Sv. Spr L. II, 74—5, oriktigt sammanfördt med ett helt annat *byrþ*, det fno. *byrðr*, *byrði*, fem. *ja*-stam, nysve. *börda*), *skyrþ* (nysve. *skörd*), *styld* (nysve. *stöld*), *svylt* el. *sylt* (jfr ags. *swylt*), hvilka alla motsvara fno. maskulina *i*-stammar, vidare *fynd* (jfr n. 2), *kyld* (nysve. *köld*; fno. med annan bildning *kuldi*, sv. m.), *byld* el. *böld* (nysve. *böld*); dubbelform har *skuld* (Rydqv. II, 97) och *skyld* (Rydqv. II, 243, nysve. äfven dubbelformer *skuld* och (*ut-*) *skyld*). Eget nog har däremot fsve. *þorft* för det väntade *þyrft* (el. *þurft*). — Med denna kraftigare inverkan af *i*-omljudet i *i*-stammar i fsve. än i fno. må jämföras, att fsve. blott har *bön*, *ætt*, ej former utan omljud som de fno. *bón*, *átt*. — Jag kan icke underlåta att här fästa särskild uppmärksamhet på den märkliga öfverensstämmelsen mellan fsve. och got. samt de tyska germanspråken till skillnad från fno. i fråga om genus af en af de anförda *i*-stammarne, nämligen fsve. *byrþ*, som är fem. liksom got. *ga-baurþs*, fhty, *burt*, fs. *giburt*, ffri. *berd* (*berthe*), ags. *-byrd*, medan fno. *burðr* är mask. [Rydqvist uppger Sv. Spr. II. 74, att i fno. i betydelsen börd förekommer »undantagsvis fem. *byrð*»; Cleasby och Vigfusson veta intet härom; hur förhåller sig härmed?]; jfr ock fsve. *skyrð* fem. liksom fhty. *scurt*, men fno. *skurðr* mask.

[3]) Ordet är i denna form åt minstone med all säkerhet inhemskt och icke lånadt från tyskan (fs. *wurt*, fhty. *wurz*), såsom Cleasby och Vigfusson hålla före. Enligt dem förekommer det ju i denna form *urt* »also

got. *aurti-* i sammansättningar; jfr ofvan s. 193 n. 0], *urð* af **orðis* (eller **worðis*? jfr fs. *wurd*, f., Boden; pl. *urðir* i Snorra-Eddan, IED), *Urðr* af **worðis* (jfr fhty. *wurt*, fs. *wurd*, ags. *wurd* och *wyrd*), men icke i dem med *h* efter *o*: *sótt*, *drótt* (jfr n. 0 s. 283); två hithörande ord ha både *u* och *y*, nämligen *skuld* och *skyld* (pl. *-ir*; jfr det fhty. ordet, som är *i*-stam), *þurft* och *þyrft* (pl. *-ir* säkerligen, ehuru i IED. nom. och ack. pl. ej upptagna), med hvilka de bekanta *ætt*, *bœn*, *kvæn*, *sætt* med sina dubbelformer utan omljud må jämföras; och ett har ständigt *y*: *lyst* (väl *i*-stam? jfr fhty., fs. *lust*, pl. *lustî*, men got. *lustus*; jfr med *o losti*). — Ett annat vigtigt och alldeles otvetydigt fall, då i fno. omljudsformen *u* kvarstår, finner jag uti pret. och part. pret. af svaga verb med *y* till vokal i infinitiven (de hos Wimmer Fno. Forml. § 146 upptagna, hvarvid från härvarande betraktelse naturligtvis de böra undantagas, som hafva ursprungligt *u*, såsom *flytja*, *lykja*), sålunda i *hulda* och *huliðr*, *huldr* till *hylja* m. fl. Af ursprungligt **holjan* — **holida* blef *huljan* — *hulida* (liksom af **skeljan* — **skelida* blef *skiljan* — *skilida*, jfr ofvan s. 256 n. 2), och af detta senare *hulda* liksom af **talida* blef *talda*, i båda fallen utan inverkan af det bortfallande *i*. Då detta *i* däremot inverkat på *o* i **holida*, så finner man äfven här ett kraftigt bevis för att *i*-omljudet af *o* till *u* i fno. är äldre än det af *a* till *e*. — Ett enstaka fall af bevaradt *u*, som genom *i*-omljud af *o* uppkommit, finner jag vidare i genitiv- och dativformerna *dura*, *durum* till den feminina nom. pl. *dyrr* (jfr Wimmer, Fno. Forml. § 58, d, Anm.). Ordet är en *u*-stam och har således i plur. älst hetat **dorius* (n.), **doruns* (a.), **dorum* (d.), **dorivâ* (g.; om *o* i roten se s. 174 n. 3), hvaraf i nom. blef genom inverkan af *i *durir* och i ack. likaså vid dess sammanfallande med nom., af gen. likaså genom tidigt *i*-omljud af *o*: **duriva* och se-

---

in old writers» (t.ex. i isl. Hom. boken), och den mot fno. *urt* regelbundet svarande fsve. formen *yrt* (jfr s. 284 n. 2) talar ock för det inhemska ursprunget. Huru däremot formen *jurt* i fno. bör uppfattas, skall jag här låta vara osagdt (möjligen kan svenska munarters *Jerker* för *Erker*, Erik, jämföras).

dan genom analogi med *a*-stammarne *dura*, och i dat. inträngde så *u* från de tre andra kasus. Af **durir* blef sedan genom nytt omljud — hvilket naturligtvis icke kunde träffa *dura*, *durum*[1]) — **dyrir*, *dyrr*. Andra hithörande fall i fno. äro möjligen *gullinn* (hörande till *goll*, *gull*; jfr fsve. och nysve. *gyllene*, fhty. *guldîn* [nyhty. *gülden* jämte *golden*], fs. *guldîn*, ffri. *gelden* af **guldîn*, ags. *gylden* = **gyldîn*, got. *gulþeins*)[2]) och *þurr* (af stam *þorsja-*[3]); jfr fhty. *thorri*, *durri* [se s. 278 n. 3], ags. *þyrr*, i got. *þaursu-* och *þaursja-*; i sen fsve. *þirr* (= *þyrr*), *þörr*, och *þorr*, säkert för *þörr* [jfr s. 284 n. 1 och nedan n. 1], hvaraf nysve. *torr* [men da. *tör*]). —

Det återstår att tillse, huru vida detta omljud af *o* till *u* röjer sig i ffri. Här har, liksom i ags., fno., redan i älsta skriftliga minnesmärken ett nytt omljud inträdt. Så bör nämligen det *e* betraktas, som allmänt uppfattas som *i*-omljud af *o*. Detta är rätteligen *i*-omljud af *u*, hvilket redan däraf göres troligt, att ursprungligt *u* i ffri. blir *e* genom *i*-omljud[5]), t. ex. *hei* = **hugi* (*i*-stam; jfr fs. *hugi*, ags. *hyge*, fno. *hugr*, pl. *ir*; om *u* som ursprungligt se Fick, W.[3] III, 77), *fletta* = fno. *flytja*), *kest* (fem. *i*-stam, jfr fhty., fs. *kust*, ags. *cyst*), *kessa* (fs. *kussjan*, fhty. *kussan*, fno. *kyssa* [men med öfvergång till *o*: *koss*],

---

[1]) Formerna *dyra*, *dyrum* äro nyare analogibildningar; jfr Wimmer, a. st. — Det i fsve. förekommande *dorom*, som omväxlar med *dörom* (t. ex. i VGL., där båda formerna finnas), är väl svårligen den äldre formen, utan att förklara (genom inflytelse af *r* på *o*? jfr *-ar-* af *-ær-* s. 7 n. 1) liksom *thorster*, *þorr*.

[2]) Med afseende på det felande omljudet af *u* till *y* i fno. jfr s. 283 n. 0 om *dróttin*. Ursprungligt *-în*, *-in* kan väl i fno. i vissa fall tidigt ha förväxlats med det af *-an* uppkomna *-en*, *-in* och härigenom förloradt omljudskraften.

[3]) Jfr fno. *kvirr* (se ofvan s. 7), som jag nu förklarar af **kverrja-* **kvirrja-*.

[4]) Här har således fsve. äfven det nyare omljudet af *u* till *y* i olikhet med fno., liksom i de s. 287 n 1, 2 afhandlade fallen.

[5]) Detta egendomliga ffri. omljud af *u*, stridande mot alla öfriga germanspråks, som är *y*, bör väl förklaras därigenom, att *u* antages i ffri. hafva fått ett annat uttal än det vanliga germaniska. Må hända hade ffri. *u* fått en dragning åt *ö* — ungefär som det nysvenska korta *u*-ljudet i *upp* —, hvarifrån öfvergången till *e* var lättare.

ags. *kyssan*; om *u* se Fick, W.[3] III, 48), *nette* (stam *nutja-* i fno. adj. *nytr*, fhty. *nuzze*) m. fl. Af det äldre omljudet *o-u* finnas i ffri. endast några få direkta spår i former med kvarstående *u*, såsom *fluchtich* jämte *flechtich*[1]) (alltid *flecht*), *durich*, *hulde* jämte *helde* (det senare i Rüstring-, det förra i Westerlauwerska urkunder; jfr fs. *huldî*).

Sedan vi nu i alla de yngre germanspråken[2]) funnit detta omljud af *o* till *u*, och i fhty., fs., fnfra. och fno. funnit säkra bevis för, att det samma inträdt före *i*-omljudet af *a* till *e*, hafva vi all rätt att antaga, att detta senare varit förhållandet äfven i ags. och ffri., och att sålunda *i*-omljudets historiska utveckling i dessa nu angifna fall varit den samma i alla germanspråk.

Detta så ytterst tidigt i de särskilda germanspråken utvecklade *i*-omljud af *o* till *u* kan nu med all sannolikhet sättas i kronologiskt samband med de älsta af de inom de särskilda germanspråken skeende öfvergångarne från *e* till *i*, hvilka liksom fortsatte den gemensamgermaniska lagen härom. Man kan då icke undgå att finna, att båda dessa ljudöfvergångar äro med hvarandra ytterst nära beslägtade, ja så nära, att de böra uppfattas som underarter af samma ljudlag om inverkan af *i*, *j* på föregående vokal. Den senare öfvergången från *o* till *u* har, såsom fullt analog med öfvergången från *a* till *e*, blifvit fattad som en art af *i*-omljud, och det är då all anledning att uppfatta öfvergången af *e* till *i* framför *i* såsom en underart af *i*-omljudet. Att denna inverkan på det *i* så nära liggande *e* skulle vara den första yttringen af *i*-omljudet är ju helt naturligt.

---

1) Framför *h* finnes äfven det älsta ljudet *o* kvarstående i *drochten*. Dubbelformer med *o* och *e* har man väl att se i *dracht* (=**drocht*) och *drecht*.

2) Äfven i got. skulle man må hända kunna se detta omljud i alla sådana fall som *huljan*, *huleins*, *hulistr*. *I*-omljudet af *o* till *u* skulle då i got. vara äldre än den allmänna öfvergången från *o* till *u*, i analogi med hvad jag ofvan antagit med hänsyn till *e* — *i* i got. — Ett fall, då det framför *h* i Vulfilas språk oaktadt följande *i*, *j* bevarade *o* öfvergått till *u* genom inverkan af *i* erbjuder kanske det got. namnet *Tructemundus* (anfördt hos

Genom att, såsom nu visats böra ske, innefatta öfvergången från *e* till *i* framför *i* under *i*-omljudet föres man med nödvändighet till det antagandet, att *i*-omljudet tagit sin början redan under tiden för den germaniska språkenheten. Härigenom vinnes en naturlig förklaring öfver det eljest egendomliga förhållandet, att *i*-omljudet af *o* till *u*, af *a* till *e* röjer sig inom alla germanspråk.[1]) Har nämligen *i*-omljudet tagit sin början under den gemensamgermaniska perioden, så är det helt naturligt, att det sedermera i hvart särskildt germanspråk skall vidare utbreda sig. I annat fall hade man kunnat vänta, att det i något af alla de skilda germanspråken skulle saknas, hvilket icke är förhållandet.

I följande satser sammanfattar jag nu de vigtigaste slutföljderna af hela den föregående undersökningen.

1) I-omljudet — eller den ljudlag, enligt hvilken ett *i* (*j*) ombildar en föregående vokal till större likhet med sig, — har tagit sin början under tiden för den germaniska språkenheten genom ombildning af föregående *e* till *i* framför *i* i alla fall, utom då *r*, *h* eller *l* åtföljdt af konsonant stått närmast efter *e*.

2) I-omljudet har sedermera inom de särskilda germanspråken vidare utvecklat sig, hvilket inom alla, utom got., kan med stor sannolikhet sägas hafva skett på följande sätt:

a) det framför *r*, *h*, *l*+kons. kvarstående *e* öfvergick ofta till *i*, dock i olika utsträckning i olika germanspråk, blott i fno. genomgripande framför *r* och *l* + kons., men också icke framför *h* där; vidare inverkade äfven ett af *e* uppkommet *i* stundom på föregående *e*; [det i dessa fall ombildade *e* är icke blott det gemensamgermaniska, af *a* försvagade, utan ock det på gemensamgermanisk ståndpunkt genom öfvergång från *i* framför *r* och *h* uppkomna;]

---

[1]) *I*-omljudet af *a* till *e* har nämligen icke ens varit främmande för got. under detta språks senare utveckling, såsom man finner af gotiska egennamn sådana som *Egica, Egilo, Emilo* (se Dietrich, Ausspr. d. Got. s. 32, 61), m. fl. (se Bezzenberger, A-Reihe s. 9).

b) redan mycket tidigt inom hvart germanspråk började *o* öfvergå till *u*, senast framför *r*, *h*, *l* + kons. (ej framför *h* i fno.); [detta *o* är icke blott det gemensamgermaniska, af *a* försvagade, utan ock det på gemensamgermanisk ståndpunkt genom öfvergång från *u* framför *r* och *h* uppkomna;]

c) härefter började *a* öfvergå till *e* (*ä*)[1].

Den fortsatta utvecklingen af *i*-omljudet inom de olika germanspråken är icke här föremål för undersökning.

I sammanhang med den föregående undersökningen om inverkan af *i* på föregående *e* och såsom ett tillägg till den samma skulle jag här vilja påpeka några anmärkningsvärda fall, då *i*, *j* synas hafva inverkat på ett föregående genom *i*-omljud af *a* uppkommet *e* (*ä*), så att äfven detta ombildats till *i*.

I fhty. synas följande fall vara att förklara på detta sätt: i Pa. finnes *figiri* för *fegiri* (af *fagari*, *fagiri*, hvilka äfven förekomma), flst. finnes *pi-dirpî* för *-derpî*, *-darpî*, äfvenså finnes inf. *bi-dirbin* af **-darbjan*, pres. *-dirbit* jämte *-derpit*, *-darpit* (se Graff, V, 218—220), i benedektin-reglerna förekommer *minniscun*[2]) för de eljest vanliga *mennisc-*, *mannisc-*, i allemanniska diplom *Miginolt*[3]) för det eljest i ortsnamn vanliga *megin-*, *magan-*, i en handskrift af Otfrid *nimiz* för *nemis* (= *nam iz*, Kelle Otfr. II, 443, jfr II, 439, där många andra exempel anföras på *i*-omljud, då ord med *i* äro vidfogade ord med *a* i roten[4]). I sådana fall som dessa torde man böra tänka sig ut-

---

[1]) Man finner altså, att de korta vokalerna undergått *i*-omljud förr än de långa. Fysiologiskt är detta lätt förklarligt och naturligt. De vokaler, hvilka hastigare uttalades, borde lättare kunna förändras än de, vid hvilkas uttalande stämman längre och med särskild ansträngning dröjde.

[2]) Här har säkerligen inverkan af följande *-nn-* bidragit till att framkalla *i*.

[3]) Se Weinhold, *Alemannische Grammatik*, Berlin 1863, s. 24.

[4]) Att äfven i andra fall, än då *i* följer, det genom *i*-omljud af *a* uppkomna *e* senare öfvergått till *i* se Weinhold, a. st. samt *Bair. Gram.* s. 33. Det är i synnerhet *r*, som här framkallar *i*. Man ser, huru på ett senare

vecklingen hafva gått från *a* till *ä*, som sedermera genom ytterligare inverkan af *i* blifvit *e* och slutligen *i*.

I fs. finnas äfven några hithörande fall. Så förekomma i Cod. Cott. af Hêljand *binithion* (v. 4867) för det eljest vanliga *bendion* (af *bandja-*), *hinginna* för *henginna*[1]); *-skipi* ofta för *-skepi* (af *skapja-*), *gifrimid* för *gifremid* (af *-*framjan*), vidare i ortsnamn: *-biki* för *-beki* (*bakja-*) och *-stidi* för *-stedi* (jfr *stad*)[2]).

Från de ripuariske frankernas språk kunna anföras *-biki* för *-beki*, *miri* jämte *-meri* af **mari* (Heinzel, NfrGS. s. 24).

Från ffri. kunna talrika ex. anföras, såsom *fidiria* jämte *federia* (af *fader*), *hiri* jämte *here* (stam *harja-*), *ililend* af **eli-*, **ali-*, *lidzia* af **legja*, **lagja*, *-skipi* för **-skepi*, *sidza* för **sigja*, **segja*, m. fl.

I ags. synas åtskilliga fall böra hiträknas; men som konsonantiskt inflytande där torde hafva medverkat, förbigås de här, så mycket hällre som de flestas förklaring är mycket omtvistad och kräfver en utförligare historisk undersökning.

På nordiskt språkområde träffa vi flere hithörande, som det vill synas hittils icke närmare undersökta, fall. Som fsve. har de tydligaste ex. på ifrågavarande ljudutveckling, må de där förekommande fallen först skärskådas. Jämte den äldre och mot fno. *segja* svarande formen *sæghia* (Gotl. L. *segia*) har fsve., liksom fda., nämligen äfven *sighia* (aldrig Gotl. L.). Här synes utvecklingen genom inverkan af *j* böra antages hafva varit följande: **saghja* — *sæghja* — *seghja* — *sighja*. Mot det fno. *þegja* svarar i fsve. blott *þighia* (äfven Gotl. L. *þigia*, Skånelagen *þighiæ*), af ett äldre **þæghia* (jfr pret. *thagdhe* jämte *thigdhe*, da. *taug* för *tag* af *thagde*; jfr ock dalska inf. *taja*); af detta verb har nysve. blott *tiga* liksom nyda. *tie*, medan af det föregående nysve. blott har *säga* (och *säja*, som på 1700-talet var vanligt äfven i

språkstadium en alldeles motsatt ljudlag kan göra sig gällande mot den, som rått på ett äldre språkstadium. I st. f. att *r* ursprungligen föredragit *e* framför sig, framkallar det senare *i* af *e*.

[1]) Här har *n* + kons. medverkat att framkalla *i*. Jfr not. 2) s. 289.

[2]) Se Heyne, As.-anfr. Gr. s. 12.

skriftspråket), men nyda. *sige*[1]). Vidare förekommer i fsve. jämte *tvæggia* äfven *tviggia*, hvars *i* i nysvenskan bibehållit sig i *antingen* af äldre *antiggja*, hvilken senare form ännu finnes i Kalmartraktens folkspråk (enl. Rietz); Gotl. L. har af detta ord formen *tygia*, som enligt känd ljudlag står för *tvigia*; Skåne-lagen har *twigiæ*, *twiggiæ*, den skånska «arvebog» *twigge*. I fsve. finnes vidare jämte den äldre formen *asækya*, som förekommer en gång i en handskrift (kod. K.) af yngre VGL., den vanligare formen *asikia*, *asikkia* (Rydqv. Sve. Spr. L. II, 221—2), hvaraf genom sammandragning *åskja* och sedan i nysve. enligt allmän regel *åska* (jfr *änka* af *änkja* o. d. fall); grundformen till den senare sammansättningsleden är **akja*, som utan omljud finnes bevaradt i finska lånordet *akkio*, lapska *akio*, hvaraf de nordliga svenska munarternas form *akkja* utan *i*-omljud synes vara ett nytt lån, då den svenska formen bort blifva *äkja* motsvarande det i fno. förekommande *ekja*. — På nu angifvet sätt synes äfven *vigge* böra förklaras. Älsta fsve. har *væggi*; senare (i Gamla Ordspr.) förekommer *wiggia* (ack. sg.). Fno. har *veggr*, som är *ja*-stam (= *vagja-*), och i sve. dialekter finnas former både med *ä*, *e* och *i* (jfr Rydqvist, II, 203). På samma sätt som nu anförda ord böra säkerligen de i fsve. förekommande former på *-ilsi* motsvarande fno. på *-elsi* förklaras; så *fangilse*[2]) (fno. *fangelsi*, hvarom se här förut s. 16) af **fangælsi*, **fangalsi*, likaså *rökilsi* (fno. *reykelsi*, ags. *rêcels*, platty. *rökels*), *styrilsi*, *skipilsi* m. fl. På samma sätt har väl fsve. *mænniskia* uppkommit af äldre **mannæskia* (jfr fno. *manneskja*; se s. 16). Möjligen är nysve. *kittel* att förklara på samma sätt som nu anförda ord: af **katill* blef *kætil* — **ketil* — **kitill*. Alla dessa nu afhandlade fall gälla blott för fsve. Ett fall åter, som är gemensamt

---

[1]) No. folkspråk ha jämte *tegja*, *teja* m. fl. äfven former med *i*: *tigja*, *tiga tia* m. fl. I pret. fins här ännu *tagde* jämte *tag*. — Af *segja* ha no. folkspråk former så väl med *ä* som med *i*. I sö. Sverge fins äfven *sigja*.

[2]) Senare har detta nya *i* i fsve. t. o. m. verkat *i*-omljud: *fängelse*. Redan tidigare har på samma sätt *æ* i *mænniskia* uppkommit.

för fsve. och fno., finna vi i ändelsen *-indi*. Jag har förut s. 17 påpekat, att fno. former sådana som *klókendi*, *sannendi* o. d. torde böra förklaras såsom uppkomna genom *i*-omljud af former på *-andi*, hvarpå språket äfven eger några få ex., såsom *kunnandi*, *kveðandi*[1]. Då nu af de förstnämda äfven former på *-indi* förekomma, så får väl *i* för *ä* (*e*)[2]) anses ha uppkommit genom inverkan af det följande *i*, ehuru här väl äfven *n* + kons. bidragit att framkalla *i* af det äldre *e* (*ä*)[3]. På samma sätt böra väl fsve. former som *tidhinde*, *ærindi* förklaras.

I nyisl. finnas ett par fall, där möjligen *i* för väntadt *e* kan förklaras på samma sätt som i nu anförda fall; nämligen (enl. Gislason, Ono. Forml. 13—14) *-birni* för äldre *-berni* (af *barn*) och *-girni* af *-gerni* (till *garn*). Däremot synes det mig vara mycket ovisst, om *i* i *girða* (inhägna med gärde) står för det äldre genom *i*-omljud uppkomna *e* i *gerða* (af **garðjan*, **gerðja*; förekommer i skaldespråket och fsve. har blott *gærþa*). Formen med *i*, som redan förekommer i gamla fornskrifter, kunde väl stå för ett äldre **gerðjan* med af ursprungligt *a* försvagadt *e* och vara att jämföra med *virða* af **verðjan* o. d. På samma sätt kunna de i samma betydelse förekommande *girði* och *gerði* vara olika bildningar, likaså Östgötalagens *half girþi* och VGL.s *-gærþi*, Gottl. L:s *-gierþi* (med *gi-* för *g* som vanligt). Formerna med *i* utgå då från en rotform *gerð-*, som återfinnes i got. *gairdan*, omgjorda, och med samma betydelse i det med *girða*, in-

---

[1]) Att *i*-omljud icke här finnes beror väl på nybildning. Att afledningsvokaler skulle vara mindre mottagliga för *i*-omljud, såsom *M. Lundgren* antager (se *Om substantivens stammar i de forngermanska språken*, akad. afhandl. af M. Lundgren, Upsala 1875, s. 17, 20 [Subst. St.]) under hänvisning till *mánaðr* (n. pl.), *spakari* (kompar. fem.), *gefanði* (part. pres. fem.), *giöfulli* (komp.) och dubbelformer sådana som *gefandr* och *gefendr*, synes mig af flere skäl (jfr *u*-omljudet; se ock ofvan s. 15) ej sannolikt. I de anförda ex. har man väl att se flerfaldiga analogi- och nybildningar (om ord på *-ari* jfr ofvan s. 15, n. 3, om ord på *-andi* se s. 17).

[2]) En utveckling *andi* — *endi* — *indi* i detta fall antages ock af Gislason i hans *Oldnordisk Formlære*, Kjøbh. 1858 [Ono. Forml.] s. 13.

[3]) Jfr utvecklingen *þangat* — *þengat* — *þingat* samt *fingin* i ä. VGL. för *fængin* (af *fangin*). Jfr ock i svc. *ingen* af fsvc. *ængin*, *engin*.

hägna, formelt sammanfallande fno. *girða*, som sällsynt förekommer i betydelsen omgjorda (se Egilsson, Lex. poet.) för det eljest vanliga *gyrða* (= **gurðjan*; jfr got. *gaurdans* till *gairdan*). Detta **gerðjan* har då haft båda betydelserna inhägna och omgjorda, hvilka ju lätt kunna återföras till en grundbetydelse (så ock *girði* båda betydelserna inhägnad och gördel). Möjligt är emellertid, att i den förstnämda betydelsen *girða* verkligen uppkommit genom en nyare utveckling ur *gerða* (af **garðjan*), i hvilket fall måhända *g* bör anses ha framkallat *i* af *e*, liksom ofta i ags. (jfr s. 256 n. 2). Ett fall, som knappast kan förklaras på annat sätt, är fno. *gista*, *gisting*, för hvilka man skulle vänta **gesta*, **gesting* (af **gastja*, **gasting*; jfr mhty. *gesten*, pret. *gaste*), men hvilka senare i fno. aldrig, ej ens i de älsta källor, förekomma. I fsve. finnes emellertid *gæsta*, *giæsta*, *gesta* (ÖGL., VGL. III, Cod. Bur.) jämte *gistæ*, äfvensom *gistning* (VGL. IV). Att detta *gista* skulle ha uppkommit genom öfvergång från **gestja* (af **gastja*) till **gistja* genom inverkan af *j*, liksom vida senare i fsve. *sighia* af *sæghia* m. fl., synes mig föga antagligt, då eljest intet dylikt fall i fno. kan uppvisas; snarare är här, som sagdt, att se inverkan af *g* [1]). Ett tredje fall, där detta synes böra antagas, är fno. *girzkr*, jämte *gerzkr* (se Egilsson, Lex. Poet.), af **garðiskr*.

Om sålunda i fno., utom formerna på *-indi* af *-endi*, *-andi*, inga säkra ex. på denna inverkan af *i*, *j* till förvandling af föregående *e* (genom *i*-omljud af *a* uppkommet) till *i*, erbjuda däremot nyare norska munarter flere ex. härpå. Sålunda finnas här, utom ofvan anförda *sigja* och *tigja*, former som *silju* af fno. *selja* (= **salhja*), *ivju* jämte *evju* (fno. *efja* af **afja*, jfr

---

[1]) Månne till uppkomsten af *i* i *gista* den omständigheten kan ha bidragit, att *i*-omljudet af *a* till *e* i *i*-stammen *gestr* stod så enstaka, att *e* senare här blef uppfattadt såsom varande af samma slag som *e* i *nest*, *brestr* o. d.?

ock *ava*, *ave* i fsve. folkspråk), *sligjin*, *drigjin* af fno. *sleginn*, *dreginn*, *sligjil* af ett fno. **slegil* (af **slagil*, jfr sve. *slaga*; *slegel* fins i andra no. munarter och flhty har *slegil*), *firill* af fno. *ferill* (= **farill*, jfr *förull*), m. fl.[1]) [De anförda ex. äro hämtade från Aasen, Norsk Gram., § 122].

Vi hafva af det föregående sett, af hvilken stor betydelse för den germaniska ljudläran lagen om öfvergång af *e* till *i* på grund af inverkan af följande *i*, *j* är, och hurusom denna ljudöfvergång på germaniskt språkområde är första upphofvet till en för de germaniska språken så genomgripande och karaktäristisk ljudlag som den om *i*-omljudet. Ganska märkligt är det nu att se, att första början till denna ljudlag, eller öfvergången från *e* till *i* genom inverkan af *i*, *j*, äfven återfinnes inom öfriga språk af den indoeuropäiska familjens europäiska gren, ehuruväl det i dessa stannar vid denna första ansats och någon fortsatt inverkan af *i*, *j* på andra föregående vokaler ej röjs (jfr dock s. 295 n. 2 o. 297 n. 1).

I grekiskan antager Curtius (Gr.[4] 702) inflytande af *ι* på föregående *ε* uti orden *ἴδιος* (af **σϝεδιος*, jfr Gr.[4] 617) och *σφισί* (af **σφεσι*). Samma förklaring synes mig böra användas vid åtskilliga andra grek. ord, hvilkas *i* Curtius tillskrifver föl-

---

[1]) Den nu med ex. från flere språk uppvisade utvecklingen *a-ä-e-i*, framkallad genom inverkan af följande *i*, *j*, har en slående motsvarighet i en utvecklingsserie *o-u-y-i*, också framkallad af *i*, *j*, hvilken finnes i några fall i fno. Så blef af **forir*: **furir* — *fyrir* — *firir*, så ock **ofir* — **ufir* — *yfir* — *ifir*; **þonkjan* — **þukkja* — *þykkja* — *þikkja*, **skoldi* — **skuldi* — *skyldi* — *skildi* (pret. konj.; om formen med *i* se Cleasby och Vigfusson IED. s. XXXV sp. b); så står väl äfven *skikkja* för ett **skykkja*, jfr sve. *skynke* och munarters *skunk*, öfverkjortel enl. Rietz. [I *mindi*, pret. konj., och *minni*, mynning, jämte *myndi*, *mynni* har väl *n* + kons. bidragit att framkalla *i* af *y*; jfr *minnask*, kyssas, för **mynnask*]. I dessa fall synes mig nämligen icke en godtycklig växling mellan *y* och *i* föreligga (så Wimmer, Fno. Forml. s. 24), utan rotens *i* är här säkerligen uppkommet genom en art af nytt *i*-omljud.

jande dubbelkonsonant, såsom *ῥίζα* af **ϝρεδια-*ϝριδια*, *ἵζω* af **σεδιω-ἰδιω* (dubbelformer med *ε* och *ι* har *ἕζομαι-ἵζομαι*), *νίσσομαι* af **νεσιομαι*, *ἴσθι* bredvid *ἐστί*, *χθιζός* af **χθεδιος* m. fl.[1]).

Från latinska språket kunna talrika ex. uppvisas på ifrågavarande inverkan af *i*. Corssen anför (Ausspr. d. Lat.[2] II, 355,359,362) ex. som *Sicilia* af *Sikelia*, *familia* af det äldre *famelia*, *prosicia* af **prosecia*, *spicio* jämte *specio*, *tibi* af **tebi* (umbr. *tefe*) m. fl. [2]).

I umbr. *íst* för **esti* jämfördt med *estud* (lat. *esto*) ser Bugge (KZ. XXII, 451) denna samma inverkan af ändelsens *i* på rotens *e*.

Äfven i forniriskan torde denna inverkan af *i* böra antagas (jfr Schleicher, Compend.[3] s. 112 [3])), t. ex. *cride* af *kerdia-* (jfr grek. *καρδία*), *siniu* kompar., äldre (men posit. *sen*; jfr got. *sinists*) m. fl. (jfr ock Zeuss, *Grammatica celtica*, ed. altera cur. H. Ebel, Berol. 1871, s. 10).

---

[1]) En intressant motsvarighet till den ofvan (s. 152) uppvisade fhty. ljudlagen om inverkan af *u* till förvandling af föregående *e* till *i* lemnar äfven grek. i några fall. Så antager nämligen Curtius (Gr.[4] 702), att *υ* framkallat *ι* af *ε* uti *ἱδρύω*, *Ἐρινύς*, *πίσυρες* och möjligen i *πίτυλος*.

[2]) Bugge vill äfven i lat. finna spår af *i*-omljudet af *a* till *e*, nämligen i *gressus* af **graditus* till *gradior*, *fessus* af **fatitus* till *fatisco* (se KZ. XXII, s. 451). — Jag nyttjar tillfället att här påpeka en annan intressant motsvarighet mellan den latinska och den germaniska vokaliska ljudläran i ett fall, som här förut med hänsyn till den germaniska språkstammen blifvit underkastad en utförlig undersökning, nämligen frågan om inverkan af *r* till kvarhållande och framkallande af föregående *e* och *o*. Ex. på att *r* skyddar föregående *e* och *o* från i för öfrigt analoga fall inträffande öfvergång till *i*, *u* lemna genitivformer som *pauperis*, *Cereris*, *veteris*, *generis* (men *præsidis* af **præseds*, *principis* af *-ceps*, *capitis*), *corporis*, *temporis* (men nom. *corpus*, *tempus*; jfr *consul*, *-sulis*), likaså *melior* men *melius*, *legeris* men *legis*, *legitur*, *peperi* men *cecidi*, *tetigi*. Ex. på att *r* framkallar *e* och *o* af *i* och *u* lemna genitivformer som *cineris* af *cinis* samt *fore* af √ *fu* (så enl. Corssen, Ausspr. d. Lat.[2] II, 149; enligt andre = **foure*) och möjligen så ock *fores* af **fures* (jfr grek. *θύρα*; se ock här förut sid. 175 not).

[3]) Det af Schleicher här anförda ex. *ithim* kan, efter hvad nedan s. 299 påpekas, ej brukas som bevis. — Äfven i fir. framkallar *u* *i* af *e*, t. ex. *biru* af **beru* (fero), jfr plur. 1 pers. *-beram*; så väl ock *il* af **pelu* (got. *filu*; jfr Fick, W.[3] I, 666).

I de slavisk-litauiska språken har äfven *i* denna ombdande inverkan på föregående *e*. Från fornslaviskan har man de tre bekanta inperativformerna *rĭci* (till pres. *reką*), *pĭci* (pres. *peką*) och *tĭci* (pres. *teką*; jfr Leskien *Handbuch der altbulgarischen* (*altkirchenslawischen*) *Sprache*, Weimar 1871, § 5). — — I litauiskan och lettiskan är, så vidt jag vet, denna inverkan af *i* hittils ej uppmärksammad. I flere fall synes den emellertid här böra antagas. Så i *i*-stammar, där mycket ofta rotens ursprungliga *a* återfinnes som *i*, hvilket närmast utgått från *e*. Ex. härpå lemna de litau. *pìlìs* (jfr grek. *πόλις*), *pirtìs* [1]) (jfr verbet *periù*, *pérti*), *kìrmis* [1]) (men lett. *zêrms* enl. Fick, W.[3] I, 522; jfr skr. *kṛmi*, lat. *vermis* för **cvermis*?) *svirtìs* (jfr *svérti*, *svaras*), *smiltìs*, *szirdìs* (jfr fir. *cride*, hvarom se ofvan), m. fl.; så ock de lett. *pi'ls*, *pi'rts*, *smi'lkts* (jfr *smalks*), *si'rds*, *zi'lts* (jfr inf. *zelt*, rot *kal*) m. fl. (se Bielenstein, *Die Lettische Sprache*, Berlin 1863, 1864, I, 272, II, 4). Så väl ock stundom i *ja*-stammar, t. ex. litau. *žìrnis* [1]) (af *gernia-*; jfr fslav. *zrŭno* för **gerna*, germ. **kernan* i fhty. *kerno*, fno. *kjarni*), *kìrvis* (af *kervia-*, yxa; jfr fno. *hjörr* = **hervas* [2])), lett. *ſirnis*,

---

[1]) Af orden *pirtìs*, *kìrmis* och *žìrnis* finnas finska lånord med *e*, *ä*; så har finskan *kärme* = *kìrmis*, *herne* = *žìrnis*, och wepsiskan har *pert* (men fi. *pirtti*) = *pirtìs* (se Thomsen, *Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske*, København 1869, s. 48, 83). Åt minstone de båda första finska orden skulle väl kunna ha ursprungligt *e* — ej, som Thomsen a. st. s. 48 förmodar, »af i fremgået» — och sålunda hänvisa till äldre litau. former **kermis*, **gernis*, i hvilka afledningens *i* ännu icke framkallat *i* af *e* uti roten. Fi. *pirtti* skulle då vara ett yngre lånord, än de båda andra. — Med detta mitt antagande jämför Thomsen, a. st. s. 108, där det påpekas, att enskilda förlitauiska former kunna uppvisas bland de finska lånorden från litau. (t. ex. former med *ai* = litau. *ė*).

[2]) Det got. *hairus* får väl antagas vara en yngre bildning än den nordiska och hafva uppkommit genom öfvergång från *va*-stam till *u*-stam (jfr Lundgren, Subst. St. s. 47 följ.). — Den ofvan gjorda sammanställningen mellan litau. *kìrvis* och germ. **hervas* återfinnes ej hos Fick, som med det senare — efter Benfey — blott jämför skr. *çaru* (W.[2] 35, W.[3] III, 67). Jämförelsen med *kìrvis* synes mig emellertid fullkomligt berättigad och återfinnes hos Förstemann, Gesch. I, 69. Got. *hairus* bör därför utgå från J. Schmidts förteckning på »Worte, welche bisher nur in den deutschen und arischen sprachen nachgewisen sind»

zi͂rwis[1]) m. fl. Möjligen bör på samma sätt *i* uti många verbalbildningar förklaras. Infinitivändelsen *-ti* i litau. (liksom i fslav.) är, som kändt, en kasusform (sannolikt dativus; se W. Millers uppsats *Ueber den letto-slavischen infinitiv* i Kuhns Beitr. VIII, 156 följ.) af substantiviska stammar på *-ti*. Då nu ytterst ofta infinitivens rotvokal är *i*, medan den i pres. ind. är (af *a* försvagadt) *e*, synes det ligga nära till hands att anta, att i inf. ändelsens *i* framkallat öfvergång från *e* till *i* i roten på alldeles samma sätt, som i ofvan anförda substantiviska *i*-stammar af mig blifvit antaget. Talrika ex. på nu afsedda vokalskifte lemnar andra klassens tredje underafdelning — indelningen efter Schleicher, *Litauische Grammatik*, Prag 1856 — af de litau. verben, såsom *kertù* (pres. ind.) *kìrti* (inf.)[2]), *velkù vìlkti*, *gemù gìmti* (ytter-

---

(se J. Schmidt, Verwandtschaftsverhältn. — jfr ofvan s. 2 — s. 50—51). — Jämförelsen med det sanskritska ordet kan åter vara något tvifvel underkastad, då sskr. ç (= indoeuro. *k* enligt Fick, ES., *k'* enl. Ascoli, *Vorträge über Glottologie*, I, Halle 1872, s. 48, 70, k_2 enligt Havet, *Revue critique* 23 Novbr. 1872, *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, T. II, 268 f., *Revue critique* 7 Mars 1874) ej i regeln motsvarar litau. *k*, lett. *z*, utan litau. *sz*, lett. (preus., fslav.) *s*; *kìrvis* skulle emellertid kunna vara ett undantag härifrån, lika väl som litau. *pekus*, preus. *pecku* och några få andra ord (se Ascoli, a. st. s. 46, Fick, ES. s. 4—5).

[1]) Bielenstein anför (Lett. Spr. I, s. 173) några intressanta ex. på inverkan af *i*, *j* på föregående *a* till dettas förvandling till *e* i lett. — Äfven är det en allmän regel i lett., att *i*, *j* inverka på föregående *e*, så att detta får ett slutet, spetsigt ljud; se Bielenstein, I, 40, 173. Båda dessa företeelser passa väl till samman med den af mig antagna öfvergången af *e* till *i* framför *i* i lett., ehuru väl denna senare ljudutveckling väl bör antagas hafva försiggått under tiden för den litauisk-lettiska språkenheten, då den i de allra flesta fall är gemensam för litau. och lett. — Till de båda nyssnämda, beslägtade ljudföreteelserna i lett. finnes däremot intet motsvarande i litau., så vidt jag vet

[2]) Äfven pret. af här anförda verb ha *i*: litau. *kirtaú*, *vilkaú*, *gimiaú mìlzau*, lett. *zi͂rtu*, *wi͂lku*, *dſimu*. Denna omständighet kan emellertid icke i ringaste mån rubba det af mig ofvan gjorda antagandet, att det är infinitivens ändelse *i*, som framkallat rotens *i*; ty det litau. pret. har i regeln samma stam som infin. och är sannolikt en nybildning af infinitivstammen (jfr Schleicher, *Lituanica* i Wiener Akad. Sitz. Berichte, Phil.-Hist. Classe, 11 Band, 1853, s. 117—118). — Att i många andra fall i litau. och lett. *i* står för äldre *e* i roten, utan att denna utveckling kunnat framkallas af ett följande *i*, är icke häller något skäl mot antagandet, att i andra fall, där *i* följer, just detta framkallat rotens *i*; på samma

ligare ex. hos Schleicher, Lit. Gr. s. 238—9); på samma sätt väl *mèlzu mìlzti* och andra enstaka fall. I lett. höra hit verb efter andra klassen — enligt Bielensteins indelning —, af hvilka de flesta motsvara nyss afsedda litau. verb af samma klass; ex. *ze'rtu zirst* (inf:s *i* bortfaller i lett.), *we'lku wi'lkt*, *dſemu dſi'mt*[1]).

I samtliga språkfamiljer tillhörande den europäiska grenen af den indoeuropäiska språkstammen röjer sig altså inverkan af *i* på föregående *e* till detta senares förvandling till *i*, men endast på det germaniska språkområdet har häraf en genomgripande lag utbildat sig; i de öfriga språken kunna vi endast tala om en sporadiskt uppträdande böjelse för samma ljudutveckling. Detta är icke det enda fallet, där den germaniska språkfamiljen på detta sätt genom likformig och regelbunden utveckling utmärker sig framför öfriga beslägtade europäiska språk.

---

sätt ha ju got. och alla öfriga germanspråk att uppvisa många af *e* uppkomna *i*, som icke framkallats af något följande *i*, *j*, utan att detta förhållande kunnat hindra oss från att inse, att i talrika andra fall ett *i*, *j* framkallat rotens *i* (jfr s. 265 n. 2). I ett fall i litau. kan detta *i* bero på likdaning efter en form, där verkligen ett ändelsens *i* framkallat rotens; i sådana verb som *mìrsztu mìrti* kan inf:s *i* ha inträngt i pres. — — Månne ej i sådana verb som *spiriù spìrti* det presensbildande *j* bör anses ha framkallat rotens *i* i pres.? — Att åter i litau. och lett. i talrika fall rotens *e* kvarstår framför ett följande *i*, *j* kan ej häller vara något bevis mot mitt ofvan gjorda antagande, då detta blott förutsätter en sporadisk inverkan af *i*, alldeles som i lat., grek. och fir., där ju äfven i talrika fall *e* kvarstår framför följande *i*, *j*.

[1]) I alla dessa verb har således pres. bibehållit den äldre vokalen *e*, och man får icke med Bielenstein (Lett. Spr. I, 346) fatta detta *e* såsom »gesteigert» af inf. och pret. *i*, ej häller med Schleicher (Litau. Gr. s. 238) såsom »verstärkung». — Då jag i denna afhandling flere gånger med anledning af förklaringar af fslav. och litau. former hänvisat till Leskien, hvars utmärkta föreläsningar öfver litauiska och fornslaviska jag tvänne semestrar haft lyckan att åhöra, är det min skyldighet att här påpeka, att alt hvad här s. 296—298 framstälts, helt och hållet är mina egna förslagsmeningar.

Tillägg och rättelser.

Sid. 1^{8-10} Här hafva genom förbiseende af mig några ord kommit att kvarstå, hvilka icke äro på sin plats i det sammanhang, de nu stå, och icke passa till den lydelse, som detta första stycke vid den slutliga redigeringen fått. De ord, som böra utgå, äro r. 8 för den, r. 9—10 från gemensamma perioden till och med urspråket. Dessa tre raders lydelse blir altså: till *e*-ljud inom den europäiska grenen af den indo-europäiska språkfamiljen och att detta från *a* försvagade o. s. v.

S. 1_3 Här borde äfven K. J. Lyngby hafva nämts, hvilken Antiquarisk Tidsskrift, udg. v. Kgl. Nord. Oldskr. Selsk., årg. 1858—1860, s. 246—7 yttrar: «Eftersom — roden er STAL og *stela* ligger nærmere STAL, end *stila* vilde göre, er det måske rimeligere at antage, at *stelan* på det for alle gotiske sprog fælles trin er udviklet af STAL, således som E. Jessen mener.»

S. 3^2 Orden «fir. *ithim*» utgå. Sammanställningen är af mig hämtad från Fick, E. S. s. 185 och återfinnes ännu hos Fick, W.^{3} III, 14. Betänkligheter hafva dock yttrats mot det forniriska ordets sammanförande med *edo*, *itan* m. fl. — lat. *d*, got. *t* kan i fir. ej bli *th* — redan hos Curtius, Gr.^{4} s. 239. Kompetente keltiske språkforskare hafva ock på allra senaste tider enats uti att förkasta den gamla härledningen af nämda fir. ord, hvilket i stället nu föres till en indoeuropäisk rot, början de med *p* (se Windisch, *Verlust und auftreten des p in den celtischen Sprachen*, Kuhns Beitr. B. VIII, H. 1, s. 5—6; Stokes, *On the celtic additions to Curtius' Greek Etymology*, Kuhn Beitr. VIII, 3 [Berlin 1875], s. 329—330; jfr ock J. Rhys, *The loss of indoeuropean P in the celtic languages*, Revue Celtique Vol. II, Nr. 3, Févr. 1875, s. 322). — I stället för det sålunda utgående forniriska ordet kunna till jämförelse med öfriga indoeuropäiska språk åtskilliga andra keltiska bildningar af den ursprungliga roten *ad*, alla närmast utgående från rotformen *ed*, anföras, såsom fir. inf. *edam*, futur. el. konj. depon. *estar*,

estir (edit), part. pret. *eass* (för *es*, jfr lat. esus) enl. Windisch (a. st. s. 6), fornvälska *esicc* («eaten») af *ed-tîcio*, enl. Stokes (a. st. s. 330).

S. 3[4] Oaktadt upprepade rättelser i korrekturen har det anförda lit. ordet kommit att sakna akut accent på *e*.

S. 5[20] Efter «got. *fairneis*» kan tilläggas: «i fhty. i *firni*».

S. 5[10, 14, 18, 26] Framför *birhtjan* (så i st. f. *birtjan*), *dirfja*, *firnja*, *firinn* saknas *, som däremot står onödigt r. 6 uppifr. vid *berga-*.

S. 5_{11} Graff är här och i det följande förkortning af *Althochdeutscher Sprachschatz* v. E. G. Graff, I—VI, Berlin 1834—1842 samt Massmanns *Index* därtill (Berlin 1846).

S. 5 n. 3. Ett med *lengi* alldeles likartadt fall i de nordiska språken hade kunnat till ytterligare belysning anföras, nämligen det till adverb och preposition (med genit.) stelnade gamla neutrala substantivet *til*, som ännu i fno. i flere konstruktioner (såsom i *til vel*, Hávamál v. 61, *ganga til svefns*) kan sägas stå på öfvergången från subst. (hos Fick, W.[3] III, 119 jämföres fhty. *zil*, nhty. *ziel*).

S. 6. Vid *giptja*, *girniþa*, *Irpja*, *kirnja*, *kvirrja* skall * stå.

S. 6_{23} Ett annat uttryck, däri *länge* förekommer styrdt af prep., är det gottländska *langt um länje*, t. ex. *langt um länje så kåm han heit*, slutligen (efter lång väntan) så kom han hit; för denna upplysning har jag Prof. C. Säve att tacka.

S. 6_{20} Här kan tilläggas, att äfven ffri. har ett *lentze* = *lengi* samt att ags. har fem. *lengu* (= **langju*) enligt den allmänna regeln om got. och fno. fem. substantivers på *în* motsvarighet i ags. (jfr got. *bairhtei*, fno. *birti* — ags. *beorhtu*, *birhtu*, *byrhtu*, got. **alþei*, fno. *elli* — ags. *äldu*, *yldu*, m. fl.) En gemensamgermanisk fem. stam *langjâ-*, hvilken saknas hos Fick, W[3]., kan därför uppställas. — I sammanhang härmed kan till rad 15 nedifr. i samma not tilläggas, att ett fno adv. *langi* upptagas hos Fick W.[2] 852 och W.[3] 264, hvilket dock ingenstädes kan uppvisas i fno. (är förmodligen tryckfel för *lengi* hos Fick), ehuruväl, som jag a. st. påpekat, ett nord. adverb *langi* verkligen måste ha funnits.

S. 6_7 Formen *kerfi* anges i IED. vara nyisländsk; det kan därför förtjäna påpekas, att äfven no. folkspråk ha ntr. *kjerve*; fsve. har det svaga masc. *kärfve* (= *kerfan-*). — Hvad som yttras om det skotska *carf* utgår, då detta ord ej hör hit, utan till ty. *kerbe*. — Grundbetydelsen till *kärfve* är väl något afskuret; roten blir då den samma som i ty. *kerbe*, skåra, och en rotform med *a* liksom i fno. *kerfi* återfinnes så i det germ. starka verbet *kerban* — *karb* — *korbum-*, hvaraf ags. *ceorfan- cearf curfon* och starka former i flere andra germanspråk (se Grimms Wb. V, 560; de här anförda lågtyska formerna med *a* i inf., *karven* jämte *kerwen*, ha ingalunda ursprungligt *a*, utan ett senare af *e* framför *r* uppkommet [jfr ofvan s. 163 n. 1], liksom äfven det från lågty. lånade sve. *karfva*, äldre *kerua*).

S. 7^3 Orden framför dubbelkonsonant utgå; jfr den förklaring, som s. 286 n. 3 lemnas af *i* i fno. *kvirr*.

S. 7^{9-11} Orden från *nið* till *neðarr* utgå, då *i* i *niðr* måste anses vara ursprungligt (jfr Fick, W. III, 162), och *e* i *neðan* häraf uppkommet genom en ovanlig fno. ljudutveckling, hvartill endast några få motsvarigheter finnas (jfr Bezzenberger, A-Reihe s. 27—28).

S. 7^{12} Det må anmärkas, att *a* i sve. *kvarn* ej kan få något stöd af nyisl. *kvörn*, gen. *kvarnar* (hvarom se IED.), hvilken form aldrig fins i det gamla språket och tydligen är uppkommen genom en nyare analogibildning, sedan i nom. *kvern*, enligt vanligheten i nyisl., *ve* blifvit *vö*.

S. 7_8 Med växlingen mellan fno. *milti*, neutral *ja*-stam, och fsve. *miælti*, mask. ren *an*-stam, jfr den mellan fhty. *hirni*, ntr., och fno., fsve. *hjarni*, sv. mask., hvarom se s. 17.

S. 8_{22} Står «Ksl. *netij*» läs «Fslav. *netiji* [den förra mindre rätta (yngre) formen är hämtad från Fick, W. a. st.]

S. 8 n. 3. I några norska munarter finnes än skillnad mellan *regn* och *rigna* (se Aasen, Ordb.). — Det bör tilläggas att äfven ags. har dubbelformer af detta verb, näml. *rignan* (en gång hos Grein), *rinan* pret. *rinde*, *rynde* (Bosworth) = got. *rignjan*, *rignida*, samt *regnjan*, *rênjan*, pret. *-ode* (Grein) =

fhty. *reganôn* [hit böra kanske de af Bosworth angifna presensformerna «*regnan*, *hregnan*» föras, och deras *e* bör då icke, såsom här förut s. 165 skett, anses stå för *i*].

S. 9[7] Hos Fritzner såväl som i IED upptages ett *verkja* jämte ett *virkja* i betydelsen *värka*. Det förra står väl för ett **varkjan* (jfr den subst. stammen *varkja-*); fsve. har ock ett *værkia*, *værkte* (Rydqvist, I, 208) och sve. munarter ett starkt verb *värka* — *vark* (nybildning?).

S. 9[9] Flere ex. kunna tilläggas, såsom *lé-rept*, ntr., men *ript* (fem. *i*-stam) och *ripti* (ntr. *ja*-stam; jfr grek. *ῥάψις* = **ῥαπτις*, samt Fick W.[3] III, 254), *Verma-land* men fsve. *wirmilskogher* (Schlyter, Vestgötalagen s. 74, n. 27), *þilir* men *þela-mörk* (jfr *Rygir* men *Roga-land*) m. fl.

S. 9[9] Det är uppenbarligen ett tryckfel, då IED. uppger *arfþegi* vara *jan*-stam. Både Lex. Poet. och Jonsson ha *arfþega* i obl. kas., och de enkla *þegi* så väl som *heimþegi*, *farþegi* äro enligt IED. rena *an*-stammar.

S. 9_7 I st. f. *verkja* läs: fs. *wirkjan* (s. 237, n. 1).

S. $9_{1\text{-}2}$ Orden «Månne ej — — uppfattas» utgå.

S. 10[1-2, 4] Orden *herdir* — — *berhting* samt *ógir* — — *ljósing* sakna *.

S. 11[11] Till utrymmes sparande har jag här icke upptagit de sannolika mellanstadierna med *-iz* och *iʀ* (lent *s* och slut-*r*).

S. 11_{17} Läs: **hjalp* — **hilpr*.

S. 11_3 Runformen *statʀ* synes mig med sitt «af *z* udviklede *ʀ*» snarare tala för den åsigten, att här är analogibildning efter 2:a person, än för den, att här *þ* gått öfver till *ʀ*; något säkert bevis lemnar denna form naturligtvis icke för någondera åsigten.

S. 12[2] Läs *help* — **hilpr*. — Man kunde här invända, att sedan *help* — **hilpr* blifvit *help* — *helpr*, brytning bort inträda liksom i inf. och pres. plur. Att detta icke skett, synes mig böra förklaras på följande sätt. De talrika fall i språket, då genom *i*-omljud vokalen i pres. ind. sing. blef en annan än vokalen i inf. och pres. ind. plur., måste helt naturligt framkalla

en benägenhet att äfven genom andra medel i sådana fall, där *i*-omljudet tidigare försvunnit, åstadkomma en vokalisk olikhet mellan anförda former. Detta kunde i ifrågavarande fall lätt ske genom att brytningen ej fick göra sig gällande i pres. ind. sg., där vokalen *e* sålunda får utseende af att vara *i*-omljud af *ja* i inf., liksom *e* af *a* i *el* — *ala*, *æ* af *á* i *blæs* — *blása* o. s. v.

S. 12[13] Några ex. kunna tilläggas, såsom *réttir* plur. af *u*-deklin. (af *réttr*, sjögång, till *reka*), *rétting*, (*van-*) *rétti*; hit får väl ock räknas den ursprungliga fem. *i*-stammen *vehti-*, hvaraf *vættr* (jfr Wimmer, Fno. Forml. § 56, anm. 3 samt § 42, a) anm. 3), som dock äfven, egendomligt nog, har en biform med *í*: plur. *vítr* (jfr *sút* och *sótt*, hvarom ofvan s. 172 n. 6).

S. 12_{11} Att *léttr* verkligen hör hit, synes mig säkert; en annan förklaring af dess *é* finnes dock. J. Schmidt (i *Zur Geschichte des Indogermanischen Vocalismus*, I Abtheilung, Weimar 1871, s. 52), Bezzenberger (A-Reihe s. 27) och Fick (W.[3] III, 264) antaga till grundform för ordet *lenhta-*, och Bezzenberger förklarar (a. st.) uttryckligen det nord. *é* hafva uppkommit ur *e*, som här ej skulle öfvergått till *i* framför *n*. Äfven med erkännande af en ursprunglig grundform *lenhta-* synes mig dock en yngre gemensamgermanisk grundform *lîhta-* böra antagas härur hafva utvecklat sig. De skäl, som förmå mig till detta antagande, måste jag, på grund af det knappa utrymmet, uppskjuta att framställa, men hoppas snart kunna återkomma härtill. Blott det tillägger jag, att J. Schmidt i den, kort innan detta nedskrifves, mig tillhandakomna andra afdelningen af sin Vocalismus (Zur Geschichte etc., II Abt., Weimar 1875,) nu mer äfven antar en germanisk grundform *lîhta-*.

S. 12_{10} Ett ytterligare ex. är fno. *þéttr*, som ej står för *þehta-*, såsom man plägar antaga (så Fick, W.[3] III, 128), utan för *þéhta-* af gemensamgermaniskt *þîhta-* af *þenhta-*, liksom *lîhta-* af *lenhta-*; endast på detta sätt kan det långa *i* i mhty. *dîhte*, nyhty. *deicht* (jämte *dicht* med förkortad vokal), nyeng. *tight* (= *teit* för *theit* af ett **þîht*, hvaraf eng. munarters

thite, *thyht*; jfr E. Müller, *Etymologisches Wörterbuch der englischen Sprache*, 2 Th., Coethen 1867, s. 467) förklaras. Ordet har enligt min tanke intet att göra med lat. *tectus*, hvarmed det dock allmänt sammanställes (så Fick, W.³ I, 823, och III, 128), utan synes böra föras till roten *þang*, spänna, sammandraga (se Fick, W.³ III, 129) — härmed stämmer betydelsen väl, som man finner —, hvaraf altså dels ett *þanhta-* (fno. *þáttr*, fhty. *dâht*, se Fick, a. st.) dels ett *þenhta-* (fno. *þéttr*, mhty. *dîhte*) bildats [1]).

S. 12₈ Äfven Bezzenberger, A-Reihe s. 42, antar i former som *gefr* inträngande af vokalen från 1:a pers.

S. 12₅ *þluhtan-* bör väl knappast anses vara den äldre formen till *flohtan*, utan snarare det got. *þ* i *þliuhan*, *þlauhs* vara yngre och uppkommet af *f* (jfr Fick, W³. III, 194).

S. 13² Äfven kort *i* har i fno. i några fall genom en senare öfvergång blifvit *e* framför *h*; så det s. 179 anförda *lénn* af **lihanar*, så ock *né* = got. *nih* (mer om detta ord en annan gång). — Man må nu icke anföra dessa fall, då *i* blifvit *e* och *î é* framför *h* såsom bevis — jag har hört muntliga yttranden af sådant innehåll — för att äfven i **rehtja* och dylika fall *e* måste ha uppkommit genom en nyare öfvergång från *i*. Så framt andra vigtiga skäl tala för att *e* i **rehtja* städse kvarstått, så behöfva dessa andra öfvergångar ingalunda strida häremot, utan dessa kunna tvärt om tjäna som ytterligare bevis för att i fno. en gammal benägenhet hos *h* funnits för *e* i st. f. *i*, hvilken i fno. visar sig, dels a) därigenom att *e* af *h* i *rehtja* hindras från att öfvergå till *i* framför följande *j*, dels b) genom att de få kvarstående *ih* öfvergå till *eh*, dels c) genom att *îh* öfvergår till *êh*. Dessa andra vigtiga skäl för antagandet, att *e* i **rehtja* ständigt kvarstått, äro: dels a) förhållandet med *-eh-* framför *i*, *j*

---

[1]) Schmidt synes antyda samma förklaring i Vokal. II, 410 genom hänvisningen äfven för »*dîcht*» till Vokal. I, 52, där dock blott *liht* behandlas. — Jag tillägger här, att ett minne af det af mig ofvan antagna gemensamgermaniska *þîhtas* synes fortlefva i finska *tihtiä*, hvarom se Thomsen, Got. Spr. indfl. s. 154.

i andra germanspråk, där *e* ofta kvarstår, hvarom här förut afhandlats, dels b) det analoga kvarståendet af *o* i *-oh-* framför följande omljud verkande *i* i *dohtrir* — *dœtr*, **flohjan* — *flœja* (genom nyare öfvergång *flýja*; se IED.), **drohtis-drótt* [men **ortis* — *urt*, se s. 284], dels c) den gemensamgermaniska öfvergången från ursprungligt *i* och *u* framför *h* (hvilken här förut uppvisats), hvarigenom det måste bli vida sannolikare, att *e* i **rehtja* kvarhållits genom samma fortfarande benägenhet hos *h*, än att denna benägenhet skulle ha gått förlorad en tid och sedan återkommit (då man skulle fått **rehtja* — **rihtja* — **rehtja*! jfr s. 12[15-20]). — Jag vill här tillägga, att öfvergången från *í* till *é* i ett fall synes bestämdt vittna emot en öfvergång **rehtja* — **rihtja*. Af *lîhtja* har nämligen blifvit *lêhtja* (hvaraf **léttja* — *létta*, liksom **hahtja* — **háttja* — **hœttja* — *hœtta*), hvilket synes ytterligare bevisa, att en inverkan af *i*, *j* på vokalen framför *h* ej funnits i fno. Härmed må jämföras de analoga fallen, då **ûhira* blir **ôhira* (hvaraf *œri*) och **þûhti* blir **þôhti* (hvaraf **þótti* — *þœtti*) oaktadt följande *i* (jfr ofvan s. 174). — Jag anmärker här i största korthet, att af J. Schmidt i andra delen af Vocal. finnes framstäld en helt ny teori öfver uppkomsten af *é*, *o* ur *í*, *u* framför *h* samt af *é* ur *eh*, hvilken jag måste anse helt och hållet förfelad, utan att här kunna ingå på någon motivering af detta omdöme. Jag måste nöja mig med att påpeka enkelheten af min förklaring framför Schmidts.

S. 14 n. 1). I st. f. de tre sista raderna («Härpå — — behandling») bör läsas: Alla germanspråks öfverensstämmelse visar ock, att öfvergången från **wersis* till *wers* redan är gemensamgermanisk.

S. 15 r. 6 uppifr. och följande. Den förklaring af formerna på *-ingi* utan *i*-omljud, som här lemnas, synes mig nu väl vågad. I ett fall, som här blifvit för knapphändigt utfördt, synes dock förklaringen af *-ingjan-* ur *-engjan-* = *-ängjan-* af *-angjan-* ganska antaglig. Att en grundform *arbangjan* kunnat kvarstå till *i*-omljudstiden (näml. då *a* blef *e*) och kunnat finnas jämte ett *arbinga-* (jfr Wimmer, Runeskr. Opind. s. 136) eller *arbingan-*

(jfr Bugge i T. f. Phil. VII 232—3) kan bero därpå, att en stam *arban-* med i oblika kasus städse bevaradt *a* (fno. *arfi*, sv. m.) fans i fno. jämte ett sannolikt befintligt *arbjan-* [1]) (got. *arbja* sv. m., *arbjo*, sv. f., fhty. *arpjo*, *erpjo*, sv. m., holl. *erve*). — Den sva. formen *erfingi* behöfver icke, som i not 1), förklaras som nybildning ur en stark form. — Det bör tilläggas, att äfven fsve. har både *aruingi* (ä. VGL.) och *ærwingi* (Upl. L.), *erfingi* (Gottl. L.). Emellertid är här alltid en möjlighet, att *a* kan ha uppkommit ur *æ* genom inverkan af *r* (jfr s. 7 n. 1).

S. 15 n. 2). Här hade bort hänvisas till Bugge i T. f. Phil. VII, 312; den af Bugge där gjorda förklaringen af suffixet *-inga* medgifver ej antagandet af ett **arbangjan*, hvilket icke dess mindre synes mig tillåtligt.

S. 15^{12}, ^{18}, ^{19} Läs: **bandengi*.

S. 15_{20}, $_{19}$ Läs: (**bandangjan* — **bandängi*).

S. 15_{17} Läs: förekommer.

S. 15_{6}, $_{7}$ Läs: **bandängi* — *bandingi*.

S. 16^{8} Står: (i *morgunn*), läs: (i *morgunn*, *morginn*).

S. 16^{10} Till styrkande af den stundom bestridda nordiska grundformen **hafaþ* hade Gottl. L:s *hafuþ* kunnat anföras.

S. 16_{15} Till behandlingen af *ja* vid *i*-omljud skall jag vid annat tillfälle återkomma.

S. 16_{12} Formen *hogynde* i Homilieboken har jag här anfört efter Rydqvist, II, 130. Den skrifves på de båda af Rydqvist angifna ställena i handskriften *hógynde*, *hógynda* (se Th. Wisén, *Homiliu-Bók*, Lund 1872, s. 100 r. 15, 142 r. 14). Då eljest aldrig *ó* synes nyttjas för *æ* — Wisén anför intet sådant ex. i företalet —, utan detta regelbundet återgifves med *ø*, synes det öfverensstämmande *ó* i båda formerna angifva, att här verkligen är samma *ó*-ljud som t. ex. i *hógliga*, och att sålunda ett fno. **hógandi* — **hógundi* verkligen funnits, såsom jag antagit[2]). På ett annat ställe i Homilieboken förekommer ett

[1]) Det i Skåne-lagen stundom förekommande *ærue* kan väl ej föras hit, utan är väl annat skrifsätt för det ojämförligt allmännare *arue*.

[2]) Rydqvist tolkar emellertid, Sv. Spr. L. IV, 85, «*hogynde*» med «*hœginde*».

hogende (Wisén, s. 64 r. 23), om hvars *o* Wisén (s. VI) anmärker, att det «undantagsvis står = œ». Sannolikare torde väl vara, att *o* här står för *ó* och att vi således äfven här ha en form utgången från grundformen **hógandi*. — Gottlandslagens *hugunda* (ej *hugundum*, såsom här ofvan s. 16_{12} genom skriffel står) utgår väl från ett femin. **hugund*, **hógund* (ej ntr. pl. *hugundi*, såsom Schlyter, Gottl. L. s. 267 föreslår), som förhåller sig till fno. *hógyndi* liksom gottl. fem. *sannund* (jfr. ofvan s. 17 och nedan; Schlyter har äfven f., men tillägger: «vel *sannundi*, n. pl.?») till fno. *sannyndi*.

S. 17^2 Läs: **sannandja* — **sannundi*.

S. 17^3 I gottl. fins ännu ett fem. *sannund* (enl. Prof. Säves meddelande).

S. 17_{18} f. Förklarigen af *e*, *œ i erendi*, *œrœndi* är ej tillfredsställande. — Sådana ord som *apynja*, *vargynja* tala äfven emot att *y* kunnat inverka på *a*. — Med det på senare tider antagna skrifsätt har ordet formen *ørindi*, hvars *ø* Lyngby antar (T. f. Phil., II, 305) ha framkallats genom inverkan af andra stafvelsens *u* och tredje stafvelsens *i* på *a*. J. Schmidt antar (Vocal. II, 478) för detta svårförklarliga ord grundformen **arvjandi* af *arvj-andja-*, hvarur de fno. formerna möjligen låta förklara sig, men knappast de öfriga germanspråkens utan något omljud i rotstafvelsen, ej häller den ännu i gottlandsmålet lefvande formen *arundi* (enl. Prof. Säve). — Allehanda nya förslagsmeningar rörande detta ord förbjuder mig utrymmet att här framställa, utan må de en annan gång meddelas.

S. 17_{10} Än hos Fick, W.[3] III, 93, finnes ett «*hjarni*, n.» (!) fördt till en grundform «hvernja, n.» — Ett likartadt fel begår Förstemann, då han (Gesch. d. deut. Spr. I, 296) sammanställer *kjarni* (hvars *ja* visar, att stammen måste vara *kernan-*) såsom *ja*-stam med lit. *žìrnis* (står oriktigt *zirnis*).

S. 18_1 Kanske bör **bjalga*, såsom Dr. Wimmer enskildt påpekat, antagas i st. f. **belga*.

S. 19^5 Rotformen *skalg* fins utom i *skelgja* i det med

skjálgr (piscis) växlande *skálgi* (Snorre-eddan) samt i *skálg-elmir* (se Egilsson, Lex. Poet.).

S. 19[6] *Svalg* — *svelg* utgår, då här ett starkt verb finnes. I stället kan erinras om *sper-* och *spar-* i *spjör* och *spör*.

S. 19[12] Åt ett par hithörande men ej här behandlade, viktiga fall måste några ord egnas. — Fno. *elgr*, gen. *elgs* el. *elgjar* plägar väl vanligtvis, med ledning af lat. *alces*, grek. *ἄλκη* antagas utgå från en stam *algja-*, då dess *e* blir fullt regelrätt. Emellertid antager Fick, W.[3] III, 28 en grundform *elha* såväl för det nordiska ordet, som för de öfriga germanspråkens former, hvilka senare obestridligen utgå från en sådan grundform med *e*: ags. *eolh* (eng. *elk*), fhty. *elaho* (nhty. *Elch*). Äfven Wimmer, Runeskr. Oprind. s. 118—119, antar af *a* försvagadt *e* såsom den gemensamgermaniska rotvokalen och uppställer en grundform **elhjaz*. Med dessa båda förf. öfverensstämmer jag däruti, att *elh-* måste vara den germaniska rotformen, och jag kan icke godkänna Amelungs försök att antaga germaniska dubbelformer *elh-* (hvaraf de fhty., ags. orden) och *alh-* (hvaraf fno. *algi-* enl. Amelung) med någon ursprunglig olikhet i betydelsen (se Zeitschr. f. Deutsches Altert., Neue Folge, B. VI, s. 175). En ursprunglig germanisk *ja*-stam kan jag dock icke med Wimmer antaga; ty däraf skulle i fno. och fsve. nödvändigt blifvit *ilgr* (jfr ofvan *filla*, *gildi*, *hildr*, *hilmir*, *kilting*, *milkja*, *skildir*, *skilfingar*, *snilli*, *spillir*, *sylgja*), om den ock i öfriga germanspråk, efter hvad här förut s. 254—59 blifvit antaget, kunnat behålla sitt *e* i roten. Det sannolikaste synes mig därför vara att antaga, att den ursprungliga *a*-stammen **elhar* genom analogibildning efter de talrika *ja*-stammarne med föregående guttural — såsom med föregående kons. + *h*: **salhja*, hvaraf fno. *selja*, *volhja-*, hvaraf fno. *ylgr*, **marhjar*, **ferhjar*, hvaraf fno. *merar*, *fírar* [se ofvan s. 235 n. 1.], **forhja*, hvaraf fno. *fyra* — öfvergått till *ja*-stam, men så sent, att *j* ej längre hade kraft att inverka på rotens *e*. [En runinskrift från Upland har *ilhiastaþum* (Lilj. n:o 662, Dybeck, Sverikes Runurk.

II, 7, Upplands Fornminnesförenings Tidskrift IV, s. 11) med samma teckning af *e* som i *ir* (fno. *er*) och *þisi*, *þisa* (fno. *þessi*, *þessa*) men ock i *hili* fno. **helli* till ett fem. **hellr*, hvarför fno. har det svaga *hella* af stam *halljan-*, men fsve. har *hæll*[1]); detta *ilhia-* kan således lika väl vara *elgja-* som *ælgja-*]. Hos Björn Haldorson upptages ett *ilgia*, f. *älgko*, som vore högst anmärkningsvärdt såsom bevis på att *e* dock senare i isl. genom inverkan af *j* gått öfver till *i*, så framt ej detta ord är endast ett annat efter det nyisl. uttalet lämpadt skrifsätt för *ylgja*, som enl. Björn är antingen varginna eller *älgko*. Emellertid fins i en svensk munart ett *älgja* (Rietz s. 117), älgko, som kunde tala för att nyisl. *ilgja* verkligen vore ett annat ord än *ylgja* och = **elgja*. — Ett annat fall, som här måste uppmärksammas, är följande. Det gifves, som bekant, ett antal maskulina på *-ir*, d. v. s. gående efter samma böjning som ursprungliga *ja*-stammar sådana som *hilmir*, *mækir*, i hvilka *i*-omljud af rotstafvelsens vokal icke inträdt (jfr Wimmer, Fno. Forml. § 41), såsom *Fáfnir*, *Svafnir*, *Gusir*, *þórir* (och både med och utan omljud *yllir* och *ullir*, *gyllir* och *gullir*, Egilsson, Lex. Poet.). Dessa måste väl antagas vara nybildningar efter denna deklination (ursprungligen tillhörande *an*-stammarne?). På samma sätt finnes nu i st. f. det väntade **gifir* ett subst. *gjöfir*, som dock blott förekommer en enda gång (Alvíssmál). Med sitt eljest oförklarliga *u*-omljud måste detta vara en med tanke på *gjöf* företagen ombildning af det svaga *gjafi*, gifvare. Likaså måste väl *gjörvir* för ett väntadt **girvir* vara en nybildning af *gjörva* (efter ett *gørvir*?). *Mjölnir*, *Fjölnir*, *gjölnir* äro däremot fullkomligt regelbundna, då de förutsätta stam-

---

[1]) Detta ord är uppenbarligen, såsom ofvan angifvits, en femin. *ja*-stam och är med orätt af Rydqvist, S. S. L. II, 62, sammanfördt med den rena *a*-stammen *hall*. Den ofvan anförda runinskriftens *hili* (= ett fsve. **hælli*) är ack. och motsvarar till formen alldeles den i samma inskrift förekommande dat. (*h*)*aiþi* af den fem. *ja*-stammen *heiþja-* (fno. *heiðr*). En ack. *heli* återfinnes äfven Lilj. 391, och *haili* (= **hælli*) Lilj. 1091.

marna *melunja-* (jfr fslav. *mlŭniji*[1]), blixt), *felunja-* och *gelunja-* (jfr *gjölnar*, gälar, = **gelunar*); så väl äfven *fjörnir*, af *ferunja-*.

S. 19_{11} Orden «*värka* (*verka*)» utgå.

S. 147_{3} Ordet *baitrs* utgår, då ordet ju hör till en rot med ursprungligt *i*. — Det kunde ha anmärkts, att äfven Bugge i T. f. Phil. IX, 273 antar *ai* = *ĕ* i de anförda got. orden.

S. 148_{20} Läs **felu*.

S. 150_{8-9} Parentesen utgår.

S. 150_{1} Formen *virði* förekommer enl. Lex. Poet. på två ställen till, näml. ännu en gång i Háv. (v. 116 hos Bugge) och i Grönl. Hist. Mind. I, 608. På det första stället i Háv. (v. 32 hos Bugge) är hdskr. otydlig, men Köbenhavnupplagan och Bugge läsa *virþi*. Den senare anför (i Tillæg og Rettelser till sin ed. af Sæm. Edda s. 394) ännu ett *virði* (äfv. dat.) och antar med särskild hänsyn till stället i Grágás (*at verði eðr at virði*) ett neutr. *virði*.

S. 151^{4} Med IED. anges här och i det följande *An Icelandic-English Dictionary*, Oxford 1874.

S. 154. De här och i det följande anförda ordformer från olika tyska språk hafva i regeln blifvit diplomatiskt noggrant återgifna, då de hämtats från särskildt utgifna aftryck af handskrifterna, men med normaliseradt skrifsätt, då de af mig hämtats från lexikon. Smärre förseelser mot denna regel torde läsaren godhetsfullt ursäkta.

S. 155_{11} Det må anmärkas, att, under det Heyne i 5:te uppl. af Ulfilas ej å s. 428 upptager *milds* bland *i*-stammarne och sålunda genom angifvande af en nominativform *milds* i glossaren måste framkalla den oriktiga uppfattningen af detta ord som en ren *a*-stam (jfr Fick!), däremot i 6:te uppl. (s. 292)

---

[1]) Äfven *mlŭnijĭ* enligt Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindob. 1862—5; de anförda formerna utgå väl närmast från en stam *mŭlnija-* af *melnia-*, men flere slav. former af detta ord synas antyda, att en vokal (*ŭ*) utfallit mellan *l* och *n*, och att således äfven i fslav. stammen älst är *melunia-*.

verkligen *milds* upptages bland de adj. *i*-stammarne. Det är emellertid svårt att inse, hvarför en plur. *mildjai* ej skall få en singularform **mildeis* analog med den sing.-form *vilþeis*, som finnes till plur. *vilþjins*, då andra germanspråk behandla båda orden lika och tala för *ja*-stam. — Det bör tilläggas, att redan Leo Meyer, GS., anger en got. stam *mildja-*.

S. 155_1 Läs: *Woordenboek*.

S. 161_{18} Läs: *gungath*.

S. 165^2 Hvad som yttrats om *regnan* utgår; jfr ofvan s. 302.

S. 166^{12} Till undvikande af missförstånd må påpekas, att det blott är af praktiska skäl, som jag följer delningen i en tysk och en skandinavisk gren.

S. 169 n. 1. Det första försöket att förklara *jór* hade jag bort undertrycka. Det senare hade bort framställas så: af **éwar*, **éwes* blef **éwr*, **ews* och häraf **éor*, **éos* — *jór*, *jós*.

S. 172^6 Enligt Fick, W.^{2} III, 275, skulle litau. *luszis* liksom preus. *luysis* stå för **luksis* och således motsvara fhty. *luhs*, ej ett **lauho*; men detta synes vara oriktigt, ty litau. *sz* och preus. *s* är ju en vanlig motsvarighet till indoeurop. *k* (*ḱ*; jfr ofvan s. 297); *lo* är i nysve. både mask., fem. och neutr.

S. 172^{15} Då jag för *nauh* antagit ursprungligt *u* har jag följt Leo Meyer, GS. s. 198, och Bezzenberger, Got. Part. s. 102, mot Fick, W.^{3} III, 157.

S. 172^{16} Det må här anmärkas, att redan Blomberg i Bidrag till germ. Omlj. s. 14 antagit, att *h* i **suhtis* framkallat *o* i fn. *sótt*, ehuru detta enl. honom är en särskildt fno. ljudutveckling, som han äfvenledes ser i *stétt* af rot *stig* och enligt sin åskådning sammanställer med *fé*, **feh* af ett antaget **fihu*. (I *dóttir* och *vé* vill han däremot se »*a*-omljud»).

S. 172_{13} Från fno. kan än ett ex. hämtas: *í-smótt* af *smuhti-*, samt från nyholl. *bogt* (nhty. *Bucht*) af *buhti-*.

S. $174_{14,\,15}$ Om de två första här anförda ordens *ô* gäller det samma som om *ê* i *léttr*, nämligen att det skulle kunna anses kvarstå från den tid, då en nasal konsonant ännu fans

roten, d. v. s. från den tid då orden hette **þonhta* (jfr Fick, W.[3] III, 128, Bezzenberger, A-Reihe s. 48), **onhtvan* (Fick, W.[3] III, 9, Bezzenberger, a. st.). Äfven här synes det emellertid sannolikast, att *þûhta*, *ûhtvan* redan äro gemensamgermaniska och att *ôh* i fno. uppstått af nasalt *ûh*. Liksom vid *léttr* äro öfriga germanspråks vittnesbörd här bestämmande, hvarom mer en annan gång. Det må tilläggas, att i st. f. *û* och *ô* hade s. 14 hällre bort stå nasalt *û* och *ô*. I det tredje ex. veta vi ju genom Thorodd runamästares vittnesbörd, att ännu *œ* var nasalvokal, således är det äfven här nasalt *ûh* som blifvit *ôh* (här måste *ô* vara yngre än *û*). Detta ord *œri* har förut förklarats på flere olika sätt (se Bugge i T. f. Phil. VI, 102 f., jfr VII, 232, Lyngby, T. f. Phil. II, 318, Gislason, T. f. Phil. VI, 255), med hvilken anmärkning jag här af brist på utrymme måste nöja mig.

S. 174_{16} Ett ex. på ursprungligt *u* framför *r* lemnar möjligen germ. *horja-* (som då skulle stå för *hurja-*) i got. *hauri*, fno. *hyrr* g. *-jar* (Fick, W.[3] III, 66, jfr litau. *kur-ti*, sskr. *k'ûr*, men antar dock en germ. rotform *har*).

S. 177[9] Nyholl. har dubbelformer *mest*, som synes vara den allmännaste formen, och *mist*.

S. 177[17] Till undvikande af missförstånd vill jag uttryckligen framhålla, att detta ags. *leán* naturligtvis ej är det, som betyder *lön* och är samma ord (*laun*), utan ett en gång i Beówulf förekommande ord, som betyder *lån* och af Heyne i glossaren till B. skiljes från det andra ordet, ehuru de båda af Grein sammanföras.

S. 177_4 En form med *-eh-* finnes verkligen. Hos Boethius förekomma nämligen några rader efter hvarandra alla fyra formerna *tehhaþ*, *teohhaþ*, *tiohhaþ* och *tihhaþ* (Se *A. M. S. Boethi Consolationis Philosophiœ Libri V. A. S. red. ab Alfredo — — ed. Chr. Rawlinson*, Oxonie 1698, Cap. XXIV, 3, s. 52). Med hänvisning till detta ställe upptar också Bosworth inf. *tehhan* (bättre *tehhjan*).

S. 178^2 Till *tega* har väl ock funnits en dubbelform *tjá* (af *teha*), hvartill väl pres. *tjár* pret. *tjáða*. De ursprungliga sva. och sta. verbens former och betydelse ha tidigt sammanblandats.

S. 178^7 Såsom nya ex. på öfvergången *-ih-* — *-eh-* må anföras: mhty. *zeche*, ags. *teohhu* (så väl till dat. sg. f. *teohhe*; jfr Grein, Sprachs. II, 527) = grek. *δίκη* (ursprungl. «Weise», Curtius, Gr.^{4} 134; grundbetydelsen till ty. *zeche*: «festgesetztes, bestimmtes» enl. Schwenck, *Wörtb. d. deutschen Sprache*, 3 Ausg. Frkf. 1858, s. 793), hvilket senare således ej med Fick W^3. I, 621, bör sammanställas med fhty. *zeiga*;

vidare: fhty. *dehsmo* (äfven *dihsimo*, *dihisimo* genom inverkan af följande *i*) af rot *thih-* [fhty. har alltid återfått *i* i *i*-stammarne *-ziht* och *-diht*].

S. 199_6 Det här afsedda «4:de skälet» har ej blifvit i det följande uttryckligen framhållet. Jag hade ämnat, då jag, såsom å s. 288, n. 1 skett, påpekade, att äfven under gotiskans utveckling *i*-omljudet af *a* till *e* inträdde, fästa uppmärksamheten på, att *i* härigenom visar sig i got. icke kunna hafva tillåtit ett föregående *i* och *u*, i trots af *i*:s bevisligen fortfarande kraft att inverka på föregående vokal, öfvergå till *e* (*ai*) och *o* (*au*); hvadan således den åsigten, att t. ex. got. *airzjan* undergått utvecklingen *erzjan* — **irzjan* — *erzjan* (jfr s. 166), för den, som antar en redan på gemensamgermanisk ståndpunkt började och sedermera fortsatt inverkan af *i* på föregående vokal, ej kan vara sannolik.

S. 231_2 Hela denna rad utgår.

S. 236^{11} Efter «oförklarligt» tillägges: i jämförelse med vokalen i formerna af det enkla ordet **ferhvu* i de olika germanspråken: fhty., fs. *ferah*, *ferh*, ags. *feorh*, fno. *fjör*.

S. 236_{23} Analoga fall till dubbelutvecklingen *gørva* och *gerva* af **garvjan* skola vid annat tillfälle uppvisas.

S. 237_{24} Genom förbiseende har här ett ord från Ps. Com. blifvit fördt till fnfra. i st. f. till fs., dit jag eljest fört språket

i Ps. Com. i öfverensstämmelse med hvad förut (s. 158 n.) blifvit yttradt om den från samma trakt som Ps. Com. härstammande Cod. Cott. af Hêl. (jfr Heyne, As.-anfr. Gr. s. 2).

S. 237_1 Tillägges: Jfr Rydqvist, S. S. L. I, 208.

S. 238^7 Salfrankernas språk bade jag icke bort med Kern (jfr n. 4) föra till fs. utan till fnfra. (jfr Heinzel, Nfr. GS. s. 45).

S. 242_{10} Här och flst. står *Aelfric* läs: *Älfric*, hvilket skrifsätt jag eljest nyttjat.

S. 246^{7-8} Står: afledningsändelsernas; läs: ändelsernas.

S. 246^8 I de älsta ags. glosorna från 9:de årh. finnes ännu *i* kvar i dessa verbaländelser; så har Epinal-glosorna (jfr om dem S. Bugge, *To nyfundne norske Rune-Indskrifter fra den ældre Jærnalder* i Vidensk. Selsk. Forhandl. 1872 s. 326) *anhriosith*, ingruerit, af *hreósan* (se *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik*, 13 Supplementband, 1 Häft. s. 339 not. vid 68) och Erfurt-glosorna (utgifna i anförda tidskriftshäfte; i det följande angifna med Erf. gl. samt tidskriftshäftets sida) ha «defecit, tedridtid» (Erf. gl. s. 294 b), som torde vara skriffel för *tedriotid* = — *þriotid* (þ här oftast tecknadt med *d*). [Något annat starkt verb har jag vid en hastig genomläsning af Erf. gl. ej funnit; de flesta lat. verb äro omskrifna med andra lat. verb]. — I dessa glosor är *i* i ändelser äfven i andra fall allmänt för det senare vanliga ags. *e*; t. ex. i svaga verb: *siuuid, milcid, caelid, sniuidh* (3 p. s. pr.), *-sceridae, -feridae* (pret. ind.); vidare *blidi*, *-fecni* (adj. på *-ja*), *risil*, *lebil*, o. s. v. Jfr ock tillägg till s. 164 nedan s. 319.

S. 246^8 Det hos Bosworth upptagna *birist* heter verkligen på det anf. stället *birest* (se Rawlinson, Boeth. s. 181).

S. 253_{20} En äldre märklig form *birciae* med bevaradt aflednings-*j* återfinnes i Erf. gl. s. 369. Likaså fins här *gisuirgia* («consubrinus», a. st. s. 281; jfr *sweor*, enl. Bosworth äfven *swer*). Ett högst anmärkningsvärdt ord är *fun-sterri* («Plia-

das», Erf. gl. s. 359), stympadt af *sifunsterri* (så Ep. gl.), där rotens *e* framför det bevarade *i* kvarstår utan att vare sig ha öfvergått till *i* (såsom i fno. *sjaustirni*, fhty. *sibunstirni*, om hvilka se ofvan s. 231) eller ha brutits till *eo*.

S. 254$_{20}$ För den här behandlade frågan kan det vara af intresse att ytterligare påpeka, att bland de germaniska lånorden i finskan återfinnes ett hitrörande ord med *e* i roten, nämligen *erhe*ᶜ (jfr got. *airzei*), hvarom se Thomsen, Got. Spr. indfl. s. 114. Därjämte fins emellertid, äfven utan följande *r*, *e* i *teljo* (= fno. *þilja*; Thomsen, a. st. s. 152), hvars *e* väl kan vara nytt(?), men också kunde tänkas kvarstå från en gemensamgermanisk tid, innan lagen om inverkan af *i* på föregående *e* fans.

S. 256^{7} Rörande uppfattningen af *ll* som »*l* + kons.» ej som ett »långt l» jfr mitt arbete *Några ljudfysiologiska undersökningar rörande konsonantljuden*, Upsala 1874, samt i synnerhet den lilla förträffliga artikeln *Sur la nature physiologique des nasales et des L* af L. Havet i *Mémoires de la Soc. de Ling. de Paris* T. 2, s. 79. Jag nyttjar detta första sig erbjudande tillfälle att lifligt beklaga, att denna samt ännu en ypperlig ljudfysiologisk uppsats i samma tidskrifts 3:e fasc. (tryckt i slutet af 1873) — där i flere vigtiga frågor i korthet alldeles samma åsigter uttalas, som jag utförligt framstält och bevisat — voro mig obekanta vid mitt ofvannämda arbetes författande (1873 och början af 1874)

S. 261^{11} Gottlandslagens *symni* synes däremot böra förklaras af ett **svefni*, **svifni* (väl ej af **svafni* — **sofni*?).

S. 263$_{23}$ Det hade här bort anmärkas, att redan Bugge, a. st., antydt denna öfverensstämmelse mellan ffri. och ags., samt att han — hvad jag förbisett — i Vid. Selsk. Forh. 1872, s. 330, uttryckligen framhållit öfverensstämmelsen mellan de «germanske Oldsprog (Engelsk, Frisisk, Saksisk, ja endog Høitydsk)» och älsta nord. runspråket i fråga om bevarandet af *i* i nom. af *i*-stammarne. Sedermera har i det nyligen utkomna fullständiga arbetet *Die mit dem Suffixe ja gebildeten deutschen*

Nomina, Göttingen 1875 (239 sidd.; det af mig ofvan s. 155 n. 3 anförda arbetet, tryckt 1874, är en doktorsdissertation, som blott innehåller de 65 första sidorna), Schlueter (s. 206) utförligare behandlat detta ämne med hänsyn till fs. Det behöfs efter detta ingen vidare utredning rörande det likartade förhållandet i ffri.

S. 264[2] Ett märkligt stöd för mitt antagande af ett fhty. *qwên* gifver det hos Lexer, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, I B., Leipzig 1872, s. 1672, upptagna mhty. *kân* (rim på *ân*).

S. 265_{17} Det enda ord från de äldre runinskrifterna, som här skulle kunna anföras, är det svårförklarliga och omtvistade *Erilaʀ*, *Eirilaʀ*, af hvilka den förra formen förekommer på Varnum- (el. Järsberg-) och Lindholminskrifterna, den senare på Veblungnæs- och Byinskrifterna. Gislason fattar *i* i *Erilaʀ* som hjälpvokal (se Aarb. f. N. O. 1869 s. 97, 1871, s. 364), emedan ordet eljest i fno. bort bli **irill* i st. f. *jarl*, medan åter Bugge anser *i* vara «væsentligt» (se Tidskr. f. Phil. VII, 239, Aarb. 1870 s. 209—10, 1871 s. 224). Det kan icke nekas, att, såsom Bugge (sista st.) betonar, den omständigheten, att 4 skilda inskrifter alla ha detta *i* i andra stafvelsen, starkt talar för den senare åsigten. Detta ord skulle kunna tjäna som bevis för den af mig ofvan framstälda åsigten, att äfven i fno. *r* längre skyddat *e* från inverkan af följande *i*, om detta *i* vore ursprungligt (således *Eri-las* af en stam *Eri-*[1])) och ej stode för ett äldre **Erelaʀ* — **Eralas*, i hvilket senare fall den underlåtna inverkan af *i* vore att förklara på samma sätt, som s. 275 blifvit gjordt med afseende på fhty.

S. 268[10] Själfva denna antagna öfvergång från *-ejan* till *-ijan* skulle dock väl, såsom Bezzenberger vill (se s. 267 n.),

---

[1]) I *Den komparative Methodes Betydning for Studiet af den nordiske Mythologi*, Kristiania 1875, s. 23, tolkar G. Storm *erilas* som «Ers Søn» och hänvisar till den sydtyske guden *Er*, hvars namn återfinnes i *Eritag* (se Grimm Deut. Mythol.[3] I, 183). Är *Er* en ursprunglig *i*-stam (jfr grek. ἔρις, skr. *ari*, fiende)?

kunna anses framkallad af *j*; men det är likväl att märka, att denna icke behöfver ha något samband med den allmänna lagen om inverkan af *i*, då här *e* och *j* följa omedelbart efter hvarandra.

S. 272_{10} Redan Bezzenberger har påpekat, att «europäiskt *e*» här bör antagas, hvilket jag förbisett, oaktadt min anmärkning i texten om «gemensameuropäiskt *e*» här tillkommit, efter det Bezzenbergers bok utkommit.

S. 273_{10} Läs: «Att *-es* i de ursprungliga *as*-stammarne blifvit *-is*» o. s. v.

S. 274^{8} Yttrandet, att andra germanspråk än fno. i ursprungliga *as*-stammar stundom hafva *i*-omljud beror på det måhända altför djärfva antagandet, att ags. *hete* (1 g. *hate* enl. Bosworth), fs. *heti*, ags. *bere*, äfvensom ags. *sigi*[1]), *sige* (1 g. *sege* enl. Bosworth), [fs. *sigi*-,] fhty. *sigi*, *sigo*, *sigu*, got. *sihu* af orsaker, hvilka utrymmet ej tillåter mig här utveckla, öfvergått från den ursprungliga *as*-deklination (sing. n. & a. *-os*[2]), obl. kas. *-es-* i stammen) till andra starka deklinationer (*i*- och *u*-dekl.) och därvid äfven till mask. gen. (utom got. *sihu*), liksom att äfven fhty. *ekiso*, fs. *egiso*, ags. *egesa*[3]), *egsa* från *as*-stammar öfvergått till svag böjning.

S. 275^{5} Det kunde här ha anmärkts, att i gl. K. en gång finnes *feiliso* (Graff, III, 497), som möjligen kan betyda *filiso*.

---

[1]) I älsta ags. källor förekommer ordet med bevaradt slutande *i* i sammansättningar, såsom i namnen *Sigi-heardi*, *Sigi-uuald*, *Sigi-bed*, *Sigi-raed* (i ags. diplom från 7:de och 8:de årh.; se Kemble, Cod. Dipl. I, 40 37, 93, 135). Likaså på svärdhjältet från Gilton i Kent (se Stephens Oldn. Run. Mon. I, 370): *Sigi-m(und?)*.

[2]) Häraf skulle fhty. *sigo*, *-u*, got. *sihu* vara en lemning. Månne äfven ags. *sigor* bör förklaras af **segos*, som fått *i* i roten genom inverkan af obl. kasus, där stammen var *seges-*, *segis-*, *sigis-*? Skulle dubbelformerna *sigor* och *sigi* vara att förklara så, att dels nominativstammen utträngt den oblika stammen, dels åter den senare utträngt den förra? I ags. *dôgor*, utan *i*-omljud, skulle då endast det förra fallet ha inträdt, i fno. *dægr* endast det senare.

[3]) En äldre form med bevaradt aflednings-*i* fins i Erf. glosornas *egisigrima* (Erf. gl. s. 344).

S. 276_1 *Niuwila* är väl = *niuwi-la* (jfr fno. stam *nýja-*, fhty. *niuwi*).

S. 278_1 Genom ett förbiseende har här för fhty. en form *lohs* med *o* blifvit upptagen, som däremot med rätta ej omnämts ofvan s. 172. Denna af Graff (II, 163) inom klammer upptagna form är nämligen fs.

S. 282_{14} Här böra tilläggas komparativerna *nørðra* och *nyrðra* till *norðr*, *norðan*, och *øfri* af **yfri* (Gottl. L. *yfri*) till *of*, hvilka båda komparativformer med *ø* behandlats såsom böjningsformer af formerna utan *i*-omljud.

S. 284 n. 2. Blott med ett par ord vill jag här påpeka, att denna hittils opåaktade skillnad mellan fno. *urt*, *burðr* m. fl. och fsve. *yrt*, *byrþ* hänvisar på en mycket tidig dialektisk söndring inom den skandinaviska språkstammen. — Intressant är för öfrigt att se, att ags. och fsv. (o. fda.) här stå på samma ståndpunkt.

S. 285^5 Här kan tilläggas fno. (*for-*) *urtir*, pl., i Grág., af stam **worhti-* (jfr got. *fra-waurhts*, fhty. *wurht* (dat. pl. *wurahtim*, Pa.), fs. *far-*, *gewurht*, *i*-stam, och ags. *for-wyrht*). I Norge synes en fno. form *yrtir* ha funnits, hvaraf i N. G. L. *foryrta-laust* (så bör väl den i IED. s. 163 meddelade «false reading» *foryfta-laust* läsas?). Denna till fsve. sig närmande form med *y* öfverensstämmer med den äfven i N. G. L. förekommande formen *fyndr* (IED. s. 178). Jfr hos Aasen både *stuld* och *styld*.

S. 285^{16} I öfverensstämmelse med hvad å s. 283 n. 2 påpekats böra de hos Wimmer, Fno. Forml. § 146, upptagna verb «med *u* i roten» sönderdelas i tvänne klasser: 1) de med *u* i roten och *i*-omljud af *u* till *y* i infin. men *u* bevaradt i pret.; 2) de med *o* i roten och *i*-omljud af *o* till *u* i pret. samt nytt *i*-omljud af detta *u* till *y* i inf.

Ytterligare tillägg: S. 14_{12} Läs *Erlingr*.

S. 14_9 Med denna form *Erlingr* med kvarstående *e* kan jämföras *bertingr*, dubbelform till *birtingr*, hvarom se Lex. Poët. Bugge har i Aarbøg. f. N. O. 1871 s. 224 anmärkt,

att *Erlingr* «efter regeln skulde hede *Irlingr*». — Skulle *Erlingr* ej höra till samman med *Jarl*, utan till en rot med ursprungligt *ar-* (kan härför ett stöd hämtas från skrifsättet *ærlikr* på Maeshowe-inskriften, hvarom se G. Steffens, *The Oldnorthern Runic Monuments*, Vol. I, s. 237, jämf. med Bugge i Antiqv. Tidskr. f. Sverige, V, 81?)? Ags. *Irling* bevisar intet, ty denna form kan äfven ha uppkommit af **Arling*.

S. 5 n. 3. Grimm yttrar rörande *lengi*, att det «kann kein casus von långr sein und ist eine dunkle, anomale bildung» (Gr.[1] III, 121), hvartill Rydqvist hänvisar (S. S. L. V, 127).

S. 6_{12-13} Formen *lango* är väl dat. sg. neutr. af adjektivet.

S. 14^{13} Af *verri* — **virstr* skulle man snarare väntat **virri* — **virstr* genom analogi med *firri* — *firstr*. Jag tror därför nu, att *versista-* aldrig öfvergått till *virsista-*, utan att *e* ständigt kvarhållits genom inverkan af det tidigt som komparativ nyttjade *verri* (jfr ock *baztr*).

S. 164^{17} I Erf. gl. ha flere af de här anförda orden bevaradt aflednings-*i*, såsom *milti*, *-sibbi*, *uuibil* m. fl. (jfr ofvan s. 314). — Här kan ock tilläggas ett ags. *sigdi* (Erf. gl. s. 330 öfvers. m. «*falcis*»), jfr fno. *sigðr* (hvarom ofvan s. 8^5, där inom parentesen bör stå: **sehiþas*, hvaraf **segiþas* — **sigiþas*), som således har en bättre ags. motsvarighet än det *sicel*, hvarmed det hos Bosworth, IED. m. fl. jämföres.

S. 266_4 Jag tänker mig altså *em* uppkommet genom bortfall af *s*, icke genom assimilation af *sm*; mot Leo Meyers förklaring af got. *im* såsom = **imm* och assimileradt af *esmi* (GS. s. 274) talar, att ordet då i got., som noga skiljer mellan enkel och dubbel konsonant, bort skrifvas med dubbelt *m*, liksom *-vamm* och *svamm* (dock 1 g. *svam*), hvilket aldrig sker.

S. 274^9 *Hœnns* har jag här ej upptagit, då jag ej kan med Ebel (KZ. V, 54), Thomsen (Got. Spr. Indfl. s. 78), Lundgren (Subst. St. s. 33) anse det som en *as*-stam med

fäst afseende på det bibehållna *s*; grundformen är väl **hóni-sna* (jfr Fick, W^3 III, 61) af **hónian* i *hœna*.

S. 281^{13} Tillägges *þurst* och *þirst* (nyeng. *thirst*, = *þyrst*), *þurstig*.

S. 282^{5} I fda. finnas sällsynt *syver*, *kymœr* (T. f. Phil. II, 306—7).

S. 284^{6} och n. 3. Det kunde ha anmärkts, att fno. *urt* naturligtvis lika väl kan motsvara det german. *wortis* som *ortis*.

S. 309_{15} Jfr Bugge i Aarb. f. N. O. 1870, s. 209.

Filologisk og pædagogisk bibliografi for 2det halvår 1874 og 1ste halvår 1875.

A. I Danmark, Norge og Sverig udkomne filologiske og pædagogiske Skrifter.

I. Tidskrifter.

Nordisk tidskrift for filologi og pædagogik Ny række. II. bd. 1.—2. hft. Kbhvn. Otto Schwartz. 8. Bind (4 hæfter) à 6 kroner.

Vitterhets historie och antiqvitets akademiens månadsblad. Stockh. Klemmings antiqvariat. 8. Årgang (12 hft. à 16 s.) à 2 kr.

Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1860—1874. (Trykt som Manuskript for Medlemmerne.) Kbhvn. (Rudolf Klein.) 1875. 64 s. 8. 75 ø.

Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af det kgl. nordiske Oldskriftselskab. 1874, 3.—4. Hft.; 1875, 1.—2. Hft. Kbhvn. (Gyldendalske Bgh.) 8. Årg. (4 hft.) à 4 kr.

Svenska fornminnesföreningens tidskrift. 2. bd. 3. hft. Stockh. (Samson och Wallin.) S. 207—301 m. 8 pl. 8. à 3 kr.

Samlingar utg. för de skånska landskapens historiska och archeologiska förening af M. Weibull. I.—III. Lund. 8. à 2 kr.

Östergötlands fornminnesförenings tidskrift. 1. hft. Linköping. 132 s. 8. m. 3 pl. 2 kr.

Pedagogiska blad. Tidskrift för Sveriges elementarläroverk under medverkan af flere skolmän utg. af Gustav Sjöberg. 1875, 1.—3. hft. Stockh. Seligmann. 8. Årg. à 3 kr.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af H. F. Hult och Ernst G. F. Olbers. 1874, 4.—6. hft.; 1875, 1.—4. hft. Halmstad. Utgifvarne. 8. Årg. à 5 kr.

III. Nordiske sprog.

(*Forfattere og texter, grammatik og lexikografi, oldhistorie, antikviteter o. s. v.*)

Wimmer, L. F. A., Store Rygbjærg-stenen. Med 2 tavler. (Særtryk af Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1875.) Kbhvn. 1875. 21 s. 8.

Njála udg. efter gamle håndskrifter af det kgl. nord. oldskrift-selskab. I. Kbhvn. (Gyldendalske bgh.) 1875. XV + 910 s. 8. (Også med titel: Íslendinga sögur, udg. efter gamle håndskr. af det kgl. nord. oldskrift-selskab. III.) 8 kr.

Njála á kostnað hins konunglega norræna fornfræðafjelags. Kaupmannahöfn. (Gyldendalske Bgh.) 1875. 370 s. 8. 3 kr.

Billeder af Livet paa Island. Islandske Sagaer. Paa Dansk ved Fr. Winkel Horn. Anden Samling. Kbhvn. Reitzel. 353 s. 8. 2 rd.

Samlingar utg. af svenska fornskriftsällskapet. 64. hft. (Skrifter till läsning för klosterfolk. 2. hft. S. 129—287.) Stockh. 8. 2 kr. 50 ø.

De tre ældste danske Skuespil («Christiern Hansen's Komedier») udgivne for det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog ved S. Birket Smith. Kbhvn. (Gyldendalske Bgh.) 147 s. 8. 3 kr.

Kjøbenhavns Diplomatarium. Udg. af O. Nielsen. II, 4. Hefte. S. 625—849. Kbhvn. (Gad.) 1875. 8. 2 kr. 25 ø.

Athugasemdir um íslenzkar málmyndir, samdar af Jóni Þorkelssyni. (I skýrsla um hinn lærða skóla í Reykjavík skólaárið 1873—74.) Reykjavík. 28 s. 8.

Bibliotheca Danica. Systematisk Fortegnelse over den danske Literatur fra 1482 til 1830, efter Samlingerne i det store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn. Med Supplementer fra Universitetsbiblioteket i Kjobenhavn og Karen Brahes Bibliothek i Odense. Udg. ved C. V. Bruun. 2. Hft.: Rets- og Lægevidenskab. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 1875. 164 s. 4. 1 kr. 25 ø.

Bruun, Chr., Det danske Katalog i det store kongelige Bibliothek. Kbhvn. 1875. 78 s. 8. (Ikke i boghandelen.)

Claudi, J., Kortfattet dansk Sproglære. 3. Udg. Kbhvn. Schubothe. 16 s. 8. Indb. 10 sk.

Dorph, C., Kortfattet dansk Sproglære med Retskrivnings- og Skilletegnsregler. 4. Udg. Kbhvn. Woldike. 1875. 52 s. 8. 65 ø.

Flor, C., Det danske Modersmaals Sprog- og Retskrivningslære. 5. forb. Oplag. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 1875. 94 s. 8. 1 kr.

Mess, J., Kortfattet dansk Sproglære. Viborg. Christensen. 1875. 16 s. 16. 5 ø.

Øllgaard, N. E., Dansk Sproglære til Skolebrug. Kbhvn. Reitzel. 80 s. 8. Indb. 44 sk.

Løkke, J., Modersmaalets Grammatik til Skolebrug. 5. Udg. Krstnia. J. W. Cappelen. Indb. 36 sk.

Bjursten, H., Svensk språklära utarbetad på grundvalen af H. Bjurstens formlära och satslära. 4. uppl. 82 s. 8. Stockh. Norstedt o. S. Kart. 75 ø.

Brodén, J., Regler och öfningar i svenska språkets rättskrifning efter svenska akademiens ordlista. Stockh. 1875. 47 s. 12. 40 ø.

Claëson, G., Öfversigt af svenska språkets och literaturens historia. Lärobok. 3. uppl. 214 s. 8. Stockh. Norstedt o. S. Kart. 1 kr. 75 ø.

Leffler, L. Fr., I rättstafningsfrågan. Några ord till försvar och till ytterligare utredning. Stockh. 42 s. 8. 50 ø.

—, do., Med ett tillägg. Stockh. 27 + 42 s. 8. 75 ø.

Dahl, H., Dansk hjælpeordbog til fredning af det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål. 5. hæfte. Kbhvn. Gad. 96 s. 8. (72 sk. =) 1 kr. 50 ø.

Ordlista öfver Svenska språket, utg. af svenska Akademien. 3. uppl. Stockh. X + 334 s. 8. 3 kr.

Munch, P. A., Samlede Afhandlinger, udg. efter offentlig Foranstaltning af G. Storm. III, 2.—7. Hft.; IV, 1. Hft. Krstnia. A. Cammermeyer. à 36 sk.

Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques. Compte-rendu de la 4e session, Copenhague, 1869. Copenhague. (Gad.) 1875. XXVI + 509 s. 8. 12 kr.

Engelhardt, C., Klassisk Industri og Kulturs Betydning for Norden i Oldtiden. Med 4 Tavler og Afbildninger i Texten. (Særtryk af Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1875.) Kbhvn. (Gyldendalske Bgh.) 1875. 94 s. 8. 1 kr. 50 ø.

Horn, F. W., Den oldnordiske og islandske Literaturs Historie til Skolebrug. Kbhvn. Philipsen. 1875. 40 s. 8. 85 ø.

—, Vore Fædres Guder. En kortfattet nordisk Mythologie til Folkelæsning og Skolebrug. Kbhvn. Reitzel. 1875. 116 s. 8. 1 kr. 50 ø.

Kongehøiene i Jellinge udg. af det kgl. nord. Oldskrift Selskab. Med 23 Tavler og 5 Kemitypier i Texten. Khhvn. 1875. VIII + 34 s. 4. (Ikke i boghandelen.)

Wimmer, L. F. A., Les habitants du Nord scandinave dans l'âge du fer. (Extrait du Compte-rendu du congrès d'anthrop. et d'archéol. préhist. de 1869 à Copenhague.) Copenh. 1875. 17 s. 8.

Worsaae, J. J. A., La colonisation de la Russie et du Nord Scandinave et leur plus ancien état de civilisation. Traduit par E. Beauvois. (Extrait des Mém. de la Soc. Royale des Antiq. du Nord, 1873 et 1874.) (Gyldendalske Bgh.) 128 s. 8. 3 kr.

Hammerich, M., Danmarks og Norges Litteratur i kort Overblik. 2. Udg. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 1875. 18 s. 8. 35 ø.

Friis, P., Udsigt over de danske Kæmpeviser og Folkesange fra Middelalderen. Kbhvn. Wøldike. 1875. VII + 79 s. 8. 1 kr.

Storm, G., Minder fra en Islandsfærd. Med Illustrationer. Krstnia. J. W. Cappelen. 40 sk.

Kræmer, R. von, Svensk metrik på grundvalen af musikens rytmik och med belysning hämtad från andra språks versbyggnad. Häft. 1. 107 s. 8. Stockh. Samson och Wallin. 1 kr.

IV. Græsk og Latin.

1. *Forfattere og texter.*

Aischylos, Den fjettrade Prometheus. Sorgespel öfvers. af H. Solander. Upsala. M. Hyckerström. 1875. VIII + 53 s. 8. 75 ø.

Euripides. Skuespil overs. af C. P. Christensen Schmidt. 1. Hft. Kbhvn. Smfd. f. d. danske Lit.'s Fremme. (Wroblewsky.) 1875. 302 s. 8. 3 kr. 50 ø.

Platon, Udvalgte Dialoger bearbejdede til Skolebrug af F. W. Wiehe. 1. Hft. (Apologien. Kriton.) 3. Udg., omarb. og udg. af E. Trojel. Kbhvn. Reitzel. 1875. 108 s. 8. 1 kr. 50 ø.

Sophoclis Philocteta. Rec., prolegom. et commentar. instruxit Chr. Cavallin. Lund. Gleerup. 1875. 440 s. 8. 6 kr.

M. Tullii Ciceronis de imperio Gn. Pompeii quae vulgo inscribitur pro lege Manilia oratio. Til Skolebrug udg. af V. Voss. Krstnia. Cammermeyer. XVI + 54 s. 8. Indb. 30 sk.

—. J. A. Svartz, M. T. C.'is pro Q. Ligario oratio suethice reddita adnotationibusque instructa. (Diss. acad.) Arosiae. 1875.

Livius. — A. Frigell, Livianorum librorum primae decadis emendandae ratio. (Diss. acad.) Upsala. 1875. 40 s. 8.

—. F. W. Häggström, Excerpta Liviana. Commentatio acad. Upsala. 1875. 68 s. 8.

Euterpe. Oversættelser af Digterværker fra Oldtiden og Middelalderen efter Grundteksterne ved C. Gertz, T. Lange og S. Müller. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 104 s. 8. (m. titelbill.) 72 sk.

2. *Grammatik og lexikografi.*

Cavallin, Chr., Om Grekiskans Futuri Optativus. Föreläsning. Lund. 1875. 18 s. 8. 25 o.

Aubert, L. C. M., Den latinske Verbalflexion. Krstnia. P. T. Malling. 1875. XX + 323 s. 8. 1 sp. 30 sk.

Bagge, P., De elocutione C. Suetonii Tranquilli. (Acad. disp.) Upsala. 1875. 108 s. 8.

Bucht, G. V., De usu infinitivi apud Ovidium commentatio. (Diss.) Upsala. 1875. 36 s. 8.

Indebetou, H. O., De usu infinitivi Horatiano commentatio. Upsala. 1875. 37 s. 8.

Zander, C. M., De divisis atque discretis vocibus latinae linguae, quae aut singulae primo fuerant aut promiscuae. P. I. Comm. Acad. (I Lunds Univ.'s årsskr. 1875.) Lund. 40 s. 4.

Cavallin, Chr., Svensk-latinsk ordbok. Förre delen. A—I. Stockh. F. och G. Beijers förlag. 1875. 946 spalter. 8. (Begge dele: 8 kr. 50 ø.)

Kerrn, C., og C. P. J. Krebs, Udvalg af latinske Ord og Talemaader. Til Skolebrug. Kbhvn. Reitzel. 60 s. 8. Indb. 40 sk.

3. *Politisk og kulturhistorie, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*

Alexanderson, Aron M., Om den grekiska metrikens senaste utvecklingsperiod. (I Upsala Univ.'s årsskr. 1875.) 30 s. 8.

Bohr, H. G., Lærebog i den gamle Historie til Brug for de lærde Skolers øverste Klasser. 7. omarb. Udg. Kbhvn. Reitzel. 272 s. 8. Indb. 1 rd. 48 sk.

Brock, P., Numismatiske Undersøgelser betræffende den senere romerske Keisertid, med særligt Hensyn til Montmærkerne. (Doktordisp.) Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 140 s. 8. 1 rd.

Christensen, Richard, Det græske Statsliv i Oldtiden. 2. Udg. Kbhvn. Otto Schwartz. 1875. IV + 40 s. 8. 85 ø.

Dalgren, Sven, De Aeschyli metaphoris et similitudinibus a re navali deductis commentatio. (Diss. acad.) Stockh. 1875. 35 s. 8.

Frigell, A., Filologiska Tvistefrågor. Upsala. 1875. 8.

D. Junii Juvenalis sermonem certis legibus astrictum ex accurata inquisitione locorum atque interpretatione demonstrare conatus est L. O. Kjær. Kbhvn. Host o. S. 1875. 250 s. 8. 4 kr. 50 o.

Lyth, P. G., Gajus Valerius Catullus. Ett literaturhistoriskt utkast. Akademisk afhandling. Upsala. 1875. 50 s. 8.

Rydberg, Viktor, Roms Kejsere i Marmor. (I »Det nittende Aarhundrede» 1874—75, 263 ff.; 1875—76, 31 ff.; 131 ff.) 24 + 15 + 8 s. 8.

Röding, R., De Graecorum trimetris caesura penthemimeri et hepthemimeri carentibus commentatio. (I Upsala Univ.'s årsskr. 1874.) 52 s. 8.

Schiern, F., Fjerenes Land. (I det kgl. danske Vdsk.'s Selsk.'s Forhdl. 1874, s. 96 ff.) 8.

Schjött, P. O., Den græske Tragedies Oprindelse. («Fra Vidsk.'s Verden» II, 7.) Kbhvn. Gad. 72 s. 8. 60 sk.

Tegnér, Esaias, Opuscula academica. (Primum 1801—1820 edita. Stockh. F. och G. Beijer. 1875. 120 s. 8. 1 kr. 50 ø.

V. Andre ældre og nyere sprog.

(*Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*)

Banville, T. de, Gringoire. Med Anmærkn. ved Ed. Marcussen. Kbhvn. Høst o. S. 1875. II + 73 s. 8. 1 kr.

Girardin, Mme É. de, La joie fait peur. Med Anm. ved C. Sick. Kbhvn. Høst o. S. 55 s. 60 ø.

Molière, Les précieuses ridicules. Med Anm. ved C. Sick. Kbhvn. Høst o. S. II + 64 s. 8. 75 ø.

Musset, A. de, Carmosine. Med Anm. ved C. Sick. Kbhvn. Høst o. S. 1875. I + 91 s. 8. 1 kr.

Garrigues, H. J., Fransk Elementarbog. I. Læsebog, Stiløv. og Gloser. II. Regler og Ordb. m. Angiv. af Udtale. Kbhvn. Philipsen. 192 + 200 s. 8. 6 kr.

Pio, Jean, Contes français pour la jeunesse, nouveau recueil publié avec des notes en danois. 2me éd. Kbhvn. Hoffensberg, Jespersen & F. Trap. 64 s. 8. 1 kr.

—, Fransk Læsebog for Mellemkl. i de højere Skoler. 2. forøg. Udg. Kbhvn. Prior. 240 s. 8. 1 rd. 56 sk.

Arlaud, O., Tillæg til «franske Stiløvelser til Indøvelse af Formlæren». Kbhvn. Gandrup. 24 s. 8. 25 ø.

Bang, C., Franske Stiløvelser til Indøv. af den franske Syntax efter Dr. Garrigues' Gramm. I. Kbhvn. Philipsen. 210 s. 8. 1 rd. 36 sk.

Eibe, N. J., Cursus paa 100 Timer i Fransk, en Lærebog i det franske Sprog efter Ollendorffs Methode. 4. Opl. Kbhvn. Steen. 460 s. 8. 4 kr. 20 ø.

Jung, C. F., Exempelsamling til Indøv. af nogle af de vigt. Regler i den franske Syntax. Kbhvn. Gandrup. 68 s. 8. 40 sk.

—, Lærebog i Fransk. 2. Kursus. (Stiløv. og Gramm.) Kbhvn. Jørgensen. 92 s. 8. 72 sk.

Pio, Jean, Fransk Sproglære til Skolebrug. 4. Udg. Kbhvn. Prior. 174 s. 8. 1 rd. 24 sk.

Ploetz, C., Syllabaire français, oversat af C. Hyllested. 3. Oplag. Kbhvn. Prior. 118 s. 12. 60 sk.

Sundby, Thor, Molière i Danmark. Bidrag til en dansk Molière-Bibliografi. Kbhvn. Høst o. S. 8 s. 8. 40 sk.

Afzelius, R., Om de tyska verbens sammansättningar med durch, über, um och unter. Örebro. 14 s. 8. 25 ø.

Calvagen, E. G., Tysk språklära för elementarundervisningen. Stockh. Seligmann. 2 + 176 s. 8. Kart. 1 kr. 75 ø.

—, Tysk elementarbok. Stockh. Seligmann. 4 + 143 s. 8. Kart. 1 kr. 50 ø.

Zethræus, A. G., Engelsk uttalslära med läsöfningar för tillämpning af reglerna. Stockh. Beckman. 173 s. och 3 tab. 8. Kart. 1 kr. 50 ø.

Collin, A. Z., (och P. F. Widmark), Engelskt-Svenskt Lexicon. Med Walkers uttalsbeteckning. 5. hft. (slutet) utarb. af L. G. Nilsson och J. T. Ruus. Stockh. 8. Kplt. 10 kr.

Jungberg, C. G., Engelskt og Svenskt handlexicon med de engelska ordens uttal. Stockh. 524 s. 8. 3 kr.

Almkvist, H., Den semitiske språkstammens pronomen 1. Upsala. Akad. bokhdl. 1875. 111 s. 8. 2 kr. 25 ø.

VI. Pædagogik og skolevæsen.

Göransson, Z., Grunddragen af pedagogiken. Öfversättning och bearbetning efter H. Kern. I. Allmän Pedagogik. Stockh. Arrhenius. 1875. XII + 196 s. 8. 2 kr. 50 ø.

Lundstedt, B. W., Bidrag till kännedomen om Grekiska språkets studium vid de svenska läroverken från äldsta till närvarande tid. (Diss. acad.) Stockh. 1875. 84 s. 8.

B. De vigtigste i andre lande udkomne filologiske og pædagogiske skrifter.

I. Tidskrifter.

Neue Jahrbücher für Philologie u. Pädagogik. Hrsg. v. A. Fleckeisen u. H. Masius. 109. u. 110. Bd. 7.—12. Hft. (1874); 111. u. 112. Bd. 1. Hft. (1875). Leipzig. Teubner. 8. Årg. (12 hft.) à n. 30 mk.

Jahrbücher für classische Philologie. Hrsg. v. A. Fleckeisen. 7. Supplbd. 3.—4. Hft. S. 304—866. Smst. 1874—5. 8. (1—VII, 4.: n. 93 mk. 20 pf.)

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien. Red.: J. G. Seidl, K. Tomaschek, W. Hartel. 26. Jhrg. Wien. Gerold's Sohn. 1875. 8. Årg. (12 hft.) à n. 24 mk.

Beiträge zur vergleich. sprachforschung auf dem gebiete d. arischen, celtischen u. slawischen sprachen. Unter mitwirkung v. A. Leskien u. J. Schmidt hrsg. v. Adalb. Kuhn. Bd. VIII, 2.—3. hft. Berlin. Dümmler. 8. Bind (4 hft.) à 16 mk. (Afsluttes med 8. bind.)

Zeitschr. für vergleich. sprachforschung auf dem gebiete d. Deutschen, Griech. u. Latein. Unter mitwirkung v. Ernst W. A. Kuhn hrsg. v. Adalb. Kuhn. Bd. XXII, n. f. II, 3.—6. hft. Berlin. Dümmler. 8. Årg. (6 hft.) à n. 12 mk. (Fra 23. bd. 16 mk.)

Zeitschrift für Völkerpsychologie u. Sprachwissenschaft.

Hrsg. v. M. Lazarus u. Steinthal. 8. Bd. 3. Hft. Berlin. Dümmler. 8. Bd. (4 hft.) à n. 3 th.

Acta societatis philologae Lipsiensis ed. Fr. Ritschelius. Tom. II. fasc. 2. Leipzig. Teubner. 1875. XII + S. 197—488. 8. n. 2 th. 20 ngr.; Tom. V. 1875. IV + 344 s. 8. n. 9 mk. (I — III og V: n. 42 mk. 40 pf.)

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1875. 3 Bde (52 Stücke). Mit Nachrichten d. k. Ges. d. Wiss. u. d. G. A. Univ. zu Gött. 12 Nrn. 8. Göttingen. Dieterich's Verlag. 8. Kplt. n. 27 mk., Nachr. alene n. 6 mk.

Jahresbericht über die Fortschritte d. classischen Alterthumswissenschaft hrsg. v. Conr. Bursian. 1. Jhrg. 1873. 12. Hfte. Mit e. Beiblatte: Biblioth. philol. classica. Berlin. Calvary u. Co. 1874 — 5. 8. n. 10 th.

Hermes. Zeitschr. f. class. Philol. unter Mitwirkung v. R. Hercher, A. Kirchhoff, Th. Mommsen hrsg. v. Emil Hübner. 9. Bd. 4 Hfte. Berlin. Weidmann. 1874. 8. Bd. (4 hft.) à n. 3 th. 10 ngr.

Mnemosyne. Bibl. philol. Batava. Coll. C. G. Cobet, H. W. van der Mey. Nova series. Vol. II. Leiden. Brill. 8. 5 fl. 25 c.

Philologus. Zeitschr. f. d. klass. Alterthum. Hrsg. v. E. v. Leutsch. 34. Jhrg. 2.—3. Hft.; 25. Jhrg. 1. Hft. Göttingen. Dieterich. 8. Årg. (4 hft.) à n. 5 th. 20 ngr.

Philologischer Anzeiger. Als Ergänzung d. Philologus hrsg. v. E. v. Leutsch. 6. Bd. Göttingen. Dieterich. 8. Årg. (12 hft.) à n. 5 th.

Rheinisches Museum für Philologie. Hrsg. v. Fr. Ritschl u. Ant. Klette. N. F. 30. Bd. 1. Hft. 1875. Frankfurt a/M. Sauerländer. 8. Årg. (4 hft.) à n. 14 mk.

Archäologische Zeitung. Hrsg. v. Ernst Curtius u. Rich. Schöne. N. F. 7. Bd. (der ganzen Folge 32. Jhrg.). 1874. Berlin. G. Reimer. 1.—3. Hft. m. 4 Steintaf. Årg. (4 hft.) à n. 4 th.

Compte-rendu de la commission impériale archéologique pour l'année 1870 et 1871. Avec un atlas (6 lith. o. chromolith. tavler i imp.-fol. og m. træsnit). St. Pétersbourg. (Leipzig. Voss.) XLIV + 298 s. imp.-4. n. 5 th.

Revue archéologique, ou Recueil de documents et de mémoires relatifs à l'étude des monuments, à la numismatique et à la philologie de l'antiquité et du moyen âge, publié par les principaux archéologues français et étrangers. Paris. Didier et Co. Nouv. série. 16e année. 1875. 8. Årg. (12 hft.) à 25 fr.

Zeitschrift für Numismatik. Hrsg. v. A. v. Sallet. 2. Bd. 4 Hfte. Berlin. Weidmann. 8. n. 4 th. 20 ngr.

Numismatische Zeitschrift hrsg. v. d. numism. Ges. in Wien, red. v. Jos. Karabacek. 4. Jhrg. 1. u. 2. Halbjahr 1872. Wien. Braumüller. 8 baar (à) 6 mk.

Jahrbuch für roman. u. engl. Sprache u. Literatur. Hrsg. v. Ludw. Lemcke. N. F. 2. Bd. 2. Hft. Leipzig. Teubner. Bd. (4 hft.) à n. 5 th. 10 ngr.

Romania. Recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des

littératures romanes. Publié par Paul Meyer et Gaston Paris. Nr. 12—14. Paris. Franck. Bd. (4 hft.) à 15 fr. i Paris, 18 fr. udenfor Paris.

Germania hrsg. v. K. Bartsch. 20. Jhrg. (Neue Reihe VIII, 1.—2.) Wien. Gerold's S. 1875. Årg. (4 hft.) à 3 th. 10 ngr.

Germanistische Studien. Supplement zur Germania. Hrsg. v. K. Bartsch. II. Bd. Wien. Gerold's Sohn. 1875. 316 s. 8. 4 th. (I—II: 6 th. 20 ngr.)

Zeitschrift für deutsches alterthum hrsg. von K. Müllenhoff u. E. Steinmeyer. 18. Bd. Neue folge VI, 2.—3. Berlin. Weidmann. 1875. 8. à 1 th. = 3 mk.

Zeitschrift für deutsche philologie hrsg. von E. Höpfner u. J. Zacher. VI, 1.—3. Halle. Bchdl. des Waisenh. 1874—5. Bd. (4 hft.) à 12 mk.

Zeitschr. d. deutschen morgenländ. Gesellschaft. Hrsg. v. den Geschäftsführern unter d. verantwortl. Red. von Otto Loth. 28. Bd. 2. Hft.; 29. Bd. 1. Hft. Leipzig. Brockhaus Sort. Bd. (4 hft.) à 15 mk.

Archiv für das Studium der neueren Sprachen u. Literaturen. Hrsg. v. L. Herrig. 53. Bd.; 54. Bd. 1. Hft. Braunschweig. Westermann. Bd. (4 hft.) à n. 2 th.

Deutsche Blätter f. erziehend. Unterricht. Unter Mitwirk. v. Barth, Bartholomäi, Baumert u. A. hrsg. v. F. Mann. 2. Jhrg. 1875. 24 Nrn. Langensalza. Verlags-Comptoir. 8. 5 mk.

Tidskrift utg. af Pedagogiska föreningen i Finland. 1874, 3.—6. hft.; 1875, 1.—3. hft. Helsingfors. 8. Årg. (6 hft.) à 4 mark (direkt hos Pedag. fören.'s Centralafdeling, 5 mark ved postkontorerne).

Wegweiser durch die pädagog. Literatur. Hrsg. u. Mitwirk. v. J. Ambros, F. Christian, A. Fellner u. A. v. F. Pichler. 1. Jhrg. 1875. 12 Nrn. Wien. Pichlers Wittwe. 8. n. 2 mk.

Zeitschrift für das Gymnasialwesen. Hrsg. v. H. Bonitz, W. Hirschfelder, P. Rühle. 29. Jhrg. Berlin. Weidmann. 1875. 8. Årg. (12 hft.) à baar n. 18 mk.

Zeitschrift f. d. höhere Unterrichtswesen Deutschlands. Unter Mitwirk. v. Cramer, v. Gruber, Kreyenberg u. A. hrsg. v. H. A. Weiske. 4. Jhrg. 1875. 52 Nrn. Leipzig. Siegismund. 4. n. 8 mk.

Bibliotheca philologica classica. Verzeichniss der auf dem Gebiete der class. Alterthumswiss. erschienenen Bücher, Zeitschriften, Dissertationen, Programm-Abhdl., Aufsätze in Zeitschr. u. Recensionen. Beiblatt zum Jahresbericht üb. die Fortschritte der class. Alterthumskunde. 1. Jhrg. 1874. Berlin. Calvary u. Co. 1. Sem. 88 s. 8. baar n. 20 ngr.

Bibliotheca philologica oder geordnete Uebersicht aller auf d. Gebiete der class. Alterthumswiss. wie der älteren u. neueren Sprachwiss. in Deutschland u. dem Ausland neu erschienenen Bücher. Hrsg. v. W. Müldener. 27. Jhrg. 1. Hft. Jan.—Juni 1874. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 1875. 115 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

II. Almindelig og sammenlignende sprogvidenskab, kulturhistorie, mythologi o. s. v.

Delbrück, B., Das Sprachstudium auf den Universitäten. Praktische Rathschläge f. Studirende der Philologie. Jena. Dufft. 1875. 24 s. 8. n. 60 pf.

Key, H., Language, its Origin and Development. London. Bell. 8. 14 sh.

Sayce, A. H., The principles of comparative philology. London. Trübner. 386 s. 8. 10 sh. 6 d.

Whitney, W. D., Life and growth of Language. London. 1875. 8. 5 sh.

Benfey, Th., Über die indogerman. Endungen des Genitiv Singularis îans, îas, îa. (Aus d. Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen.) Göttingen. Dieterich. 61 s. 4. n. 24 ngr.

Fick, A., Vergleichendes Wörterbuch der indogerman. Sprachen sprachgeschichtlich angeordnet. 3. umgearb. Aufl. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 8. — 1. Bd. enth. d. Wortschatz der indogerm. Grundsprache, der arischen u. europäischen Spracheinheit. 843 s. — 3. Bd. enth. d. Wortschatz der german. Spracheinheit mit einem Begleitworte v. A. Bezzenberger. 372 s. I: 4 th. 20 ngr.; II: 2 th. 10 ngr.

Fick, A., Die griechischen Personnennamen nach ihrer Bildung erklärt, mit den Namensystemen verwandter Sprachen verglichen u. systematisch geordnet. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 1875. CCXIX + 236 s. 8. n. 8 mk.

Hübschmann, H., Zur Casuslehre. München. Ackermann. VIII + 338 s. 8. n. 2 th. 8 ngr.

Joret, C., De rhotacismo in indoeuropæis ac potissimum in germanicis linguis. Commentatio philologica. Paris. Franck. 8. 3 fr.

Meyer, G., Zur Geschichte der indogerman. Stammbildung u. Declination. Leipzig. Hirzel. 1875. V + 89 s. 8. n. 2 mk.

Osthoff, H., Forschungen im gebiete der indogerman. nominalen stammbildung. 1. Th. Jena. Costenoble. 1875. XIV + 212 s. 8. n. 6 mk.

Wackernagel, W., Kleinere Schriften. 3. Bd. Abhandlungen zur Sprachkunde. Leipzig. Hirzel. V + 450 s. 8. 8 mk. (I—III: 24 mk.)

III. Græsk og Latin.

1. *Forfattere og texter.*

Aeneae commentarius Poliorceticus rec. Arnold Hug. Leipzig. Teubner. XII + 88 s. 8. n. 1 mk. 35 pf.

—. Hug, Arnold, Prolegom. crit. ad Aeneae Poliorcetici editionem. Zürich. (Leipzig. Teubner.) 44 s. 4. n. 1 mk.

Aischines. — F. Castets, Èschine, étude historique et littéraire. Paris. Thorin. 1875. XLII + 191 s. 8.

Aischylos' Agamemnon. Mit erl. Anm. hrsg. v. Rob. Enger. 2. Aufl. umgearb. v. Walther Gilbert. Leipzig. Teubner. XXVI + 170 s. 8. n. 2 mk. 25 pf.

— Perser. Erkl. v. W. S. Teuffel. 2. verb. u. verm. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. IV + 120 s. 8. 1 mk. 20 pf.

Aischylos. — Frey, Karl, Aeschylus-Studien. Schaffhausen. Baader. 1875. 76 s. 8. n. 1 mk. 60 pf.

Aristote, Poétique, avec des extraits de la Politique et des Problèmes. Texte grec av. comment. en français p. E. Egger. 2. éd. Paris. Hachette. VII + 145 s. 16. 1 fr. 75 c.

— 's Werke. Gr. u. deutsch m. sacherklär. Anm. IV. Bd. Aristoteles über die Dichtkunst. Hrsg. v. Frz. Susemihl. 2. Aufl. Leipzig. Engelmann. XXXVI + 313 s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

— Ars poetica. Ad fidem potissimum codicis antiquissimi Ac [Parisiensis 1741] ed. Fr. Überweg. Leipzig. Koschny. 1875. 40 s. 8. n. 60 pf.

— Περὶ ποιητικῆς. Aristotelis de arte poetica liber. Iterum. rec. et adn. cr. aux. Joh. Vahlen. Berlin. Vahlen. 1875. XV + 246 s. 8. n. 1 th. 20 ngr.

—. Spengel, Leonh., Aristoteles' Poetik u. Joh. Vahlen's neueste Bearbeit. derselben. Leipzig. Teubner. 1875. 50 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

—. Polenaar, B. J., Tirocinia critica in Aristotelis politica. (Specimen litt. inaug.) Lugd. Batav. Hazenberg. IV + 83 bl. 8. 1 fl. 25 c.

—. Susemihl, Fr., De politicis Aristoteleis quaestionum criticarum particula VII. Gryphiswaldiae. (Berlin. Calvary u. Co.) 1875. 18 s. 4. n. 1 mk. 20 pf. (I—VII m. appendix: n. 8 mk. 80 pf.)

Carmina Graeca medii aevi. Ed. Guil. Wagner. Leipzig. Teubner. XV + 382 s. 8. n. 9 mk.

Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIII siècle publ. par J. A. C. Buchon (Anonyme Grec, etc.). Orléans. Herlurson. 1875. LXXVI + 806 s. 8. 7 fr. 50 c.

Demosthenes. Ausgew. Reden erkl. v. C. Rehdantz. 1. Thl. Die neun Phil. Reden. 2. Hft.: V. Rede üb. d. Frieden. VI. 2. Rede gegen Philippos. VII. Hegesippos' Rede üb. Halonnes. VIII. Rede üb. die Angeleg. im Cherron. IX. 3. Rede g. Philippos. Indices. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. 296 s. 8. 3 mk. 30 pf.

— Ausgew. Reden. Erkl. v. Ant. Westermann. 2. Bdchn. [XVIII.] Rede vom Kranze. [XX.] Rede gegen Leptines. 5. Aufl. Berlin. Weidmann. 259 s. 8. 1 mk. 80 pf.

—. Draeseke, Joh., Die Ueberlieferung der 3. philipp. Rede d. Demosthenes untersucht. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. IV + 91 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Dionysios Halikarn. — Vliet, J. van der, Studia critica in Dionysii Halicarn. opera rhetorica. Lugd. Batav. van der Hoek. VI + 100 bl. 8. 1 fl.

Eumelos. — Wilisch, E. G., Ueber die Fragmente des Epikers Eumelos. Zittau. (Leipzig. Teubner.) 1875. 41 s. 8. 1 mk. 20 pf.

Euripides. — Wecklein, N., Studien zu Euripides. Mit e. Anh. zu Aeschyl., Soph. u. den Bruchstücken d. griech. Tragiker. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 146 s. 8. n. 4 mk.

Cl. Galeni libellum qui inscribitur Περὶ τῆς τάξεως τῶν ἰδίων βιβλίων, rec. et expl. J. Mueller. Erlangen. (Deichert.) 27 s. 4. n. 8 ngr.

— de placitis Hippocratis et Platonis libri novem. Rec. et expl. J. Mueller. Vol. I. Prolegom. crit., textum Graecum, adnot. crit. versionemque Lat. continens. Leipzig. Teubner. VIII + 827 s. 8. n. 20 mk.

Cl. Galeni libellus, quo demonstratur optimum medicum eundem esse philosophum. Recogn. et enarr. J. Mueller. Ed. alt. auctior et emendatior. Erlangen. Deichert. 1875. 52 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Herodotos. Für d. Schulgebr. erkl. v. K. Abicht. 1. Bd. 1. Hft. 1. Buch. Nebst Einleit. u. Uebers. üb. d. Dialect. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. X + 234 s. 8. 1 mk. 80 pf.

—. Erkl. v. H. Stein. 3. o. 4. Bd. 5.—7. Buch. Mit 3 Kärtchen. 3. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. 244 + 232 s. 8. à 18 ngr.

Homeros. H. quae fertur batrachomyomachia. Ed. Jo. Draheim. Berlin. Nicolai's Verl. 32 s. 8. 10 ngr.

— Ilias. Für d. Schulgebr. erkl. v. K. F. Ameis. 1. Bd. 2. Hft. Gesang IV—VI. 2. vielf. bericht. Aufl. besorgt v. C. Hentze. Leipzig. Teubner. 132 s. 8. 90 pf.

— Iliade. Erkl. v. V. H. Koch. 5. Hft. 2. vielf. bericht. Aufl. Hannover. Hahn. 136 s. 8. 10 ngr.

— Odyssee. Für d. Schulgebr. erkl. v. K. F. Ameis. 1. Bd. 1. Hft. Gesang I—VI. 6. bericht. u. verm. Aufl. besorgt v. C. Hentze. Leipzig. Teubner. XXIV + 189 s. 8. 1 mk. 35 pf.

— —, 2. Bd. 2. Hft. Gesang XIX—XXIV. 5. vielf. bericht. Aufl. besorgt v. C. Hentze. Smst. 174 s. 8. 1 mk. 35 pf.

— —. Erkl. v. J. U. Faesi. 2. Bd. Gesang IX—XVI. 6. Aufl. besorgt v. W. C. Kayser. Berlin. Weidmann. 1875. 235 s. 8. 1 mk. 50 pf.

— —. Erkl. v. V. H. Koch. 2. Hft. (ε.—ϑ.) Hannover. Hahn. 113 s. 8. (à) n. 1 mk.

— Carmina ed. Aug. Nauck. Vol. II. Odyssea c. potiore lectionis varietate. Pars II. Berlin. Weidmann. XVI + 223 s. 8. (à) 18 ngr.

Isokrates' ausgew. Reden. Für d. Schulgebr. erkl. v. Otto Schneider. 1. Bdchn. Demonicus, Euagoras, Areopagiticus. 2. Aufl. Leipzig. Teubner. 1874. VI + 117 s. 8. 1 mk. 20 pf.

— —, 2. Bdchn. Panegyricus u. Philippus. 2. Aufl. Smst. 1875. VIII + 162 s. 8. 1 mk. 50 pf. (1.—2.: 2 mk. 70 pf.)

Juliani imperatoris quae supersunt praeter reliquias apud Cyrillum omnia. Rec. Fr. C. Hertlein. Vol. I. Leipzig. Teubner. VIII + 432 s. 8. 4mk. 50 pf.

Lucianus. Franc. Fritzschius rec. Vol. III. Pars I. Rostock. Kuhn's Verl. XLII + 226 s. 8. n. 2 th. (I—III, 1.: n. 8 th. 20 ngr.)

Lykurgos' Rede gegen Leokrates, erkl. v. Ad. Nicolai. Berlin. Weidmann. 1875. VI + 78 s. 8. 75 pf.

Anthologie aus den Lyrikern der Griechen. Für den Schul- und Privatgebrauch erkl. u. m. literarhistor. Einleit. versehen v. E. Buchholz. 2. Bdchn. Die mel. u. chor. Dichter u. die Bukoliker enth. 2. grossenth. umgearb. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. VII + 210 s. 8. 1 mk. 80 pf. (1.—2.: 3 mk.)

Stoll, H. W., Anthologie griechischer Lyriker f. die obersten Classen der Gymnasien m. litterar.-histor. Einleitungen u. erkl. Anm. 2. Abth. Melische u. chorische Lieder u. Idyllen. 4. verb. Aufl. Hannover. Rümpler. IV + 200 s. 8. 22½ ngr. (1.—2.: 1 th. 7½ ngr.)

Lysias. Ausgew. Reden. Für d. Schulgebr. erkl. v. H. Frohberger. Kleinere Ausg. Leipzig. Teubner. IV + 411 s. 8. 3 mk.

Musaei grammatici carmen de Hero et Leandro rec. Carol. Dilthey. Bonn. Cohn u. S. XVII + 41 s. 8. n. 20 ngr.

Nicanoris περὶ Ὀδυσσειακῆς στιγμῆς reliquiae emendationes. Ed. Otto Carnuth. Berlin. Bornträger. 68 s. 8. n. 24 ngr.

Petrus de Ebulo, d. Magisters, liber ad honorem Augusti. Nach der Originalhandschr. f. akad. Uebungen hrsg. v. Ed. Winkelmann. Leipzig. Duncker u. Humblot. X + 96 s. 8. n. 20 ngr.

Platonis opera ed. Godofr. Stallbaumius. Ed. st. Tauchn. Nova impressio. Nr. 1.—2. Leipzig. Holtze. 76 s. + 90 s. 16. 3¾ ngr. og 4½ ngr.

— opera omnia. Recogn. Jo. Geo. Baiterus, Jo. Casp. Orellius, Aug. Gui. Winckelmannus. Vol. XIII. Res publica. Recogn. Jo. Geo. Baiterus. Ed. 4. Stuttgart. Meyer u. Zeller. LXXX + 316 s. 8. 1 th. 15 ngr.

— opera, quae feruntur omnia, ad codices denuo collatos, ed. Mart. Schanz. Vol. I. Euthyphro, Apologia, Crito, Phaedo. Ed. st. Text-Ausg. Leipzig. B. Tauchnitz. 1875. 124 s. 3. 60 pf.

— —. Krit. Ausg. Smst. 1875. XII + 187 s. 8. n. 6 mk.

— ausgew. Schriften. Für d. Schulgebr. erkl. v. Ch. Cron u. Jul. Deuschle. 1. Th. Vertheidigungsrede d. Sokrates u. Kriton. Erkl. v. Ch. Cron. 6. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. XIII + 140 s. 8. n. 1 mk.

—. Bonitz, H., Zur Erklärung d. platon. Dialogs Phädrus. Berlin. Weidmann. 20 s. 8. n. 6 ngr.

—. Heller, Herm., Curae criticae in Platonis de republica libros. Berlin. Calvary u. Co. 48 s. 4. n. 20 ngr.

—. Jordan, Albr., De codicum Platonicorum auctoritate. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 36 s. 8. n. 1 mk. 60 pf.

—. Schanz, Mart., Studien zur Gesch. d. Platonischen Textes. Würzburg. Stahel. IV + 88 s. 8. n. 1 th. 18 ngr.

Plotin's Abhdl. περὶ θεωρίας krit. untersucht, übers. u. erl. v. H. F. Mueller. Berlin. Weidmann. 1875. 50 s. 4. n. 1 mk. 60 pf.

Plutarchs ausgew. Biographien. Für d. Schulgebr. erkl. v. Otto Siefert u. Fr. Blass. 5. Bdchn. Agis u. Kleomenes v. Fr. Blass. Leipzig. Teubner. 1875. 93 s. 8. 90 pf.

—. Dinse, M., Beiträge zur Kritik der Trostschr. Plutarchs an Apollonius. Berlin. Weidmann. 20 s. 8. n. 6 ngr.

Poetae Graeci gnomici. Ed. st. C. Tauchn. Nova impressio. Leipzig. Holtze. IV + 195 s. 16. 6 ngr.

Sathas, Const., Deux lettres inéd. de l'empereur Michel Ducas Parapinace à Robert Guiscard, rédigées p. Michel Psellas. Paris. Maisonneuve. 1875. 31 s. 8.

Sophokles. Erkl. v. F. W. Schneidewin. 3. Bdchn. Oedipus auf Kolonos. 6 Aufl. besorgt v. Aug. Nauck. Berlin. Weidmann. 1875. 215 s. 8. 1 mk. 80 pf.

—. Für d. Schulgebr. erkl. v. Gust. Wolff. 1. Th. Aias. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. VI + 150 s. 8. 1 mk. 20 pf.

Sophokles. — Bellermann, L., Beiträge zur Erklärung u. Kritik des Sophokles. Berlin. Weidmann. 38 s. 8. n. 10 ngr.

Strabonis rerum geographicarum libri XVII. Ad optim. librorum fidem accurate editi. Ed. st. Nova impressio. 3 tomi. Leipzig. Holtze. 407 + 467 + 503 s. 16. 1 th. 15 ngr.

Thucydidis libri I et II. Ex rec. Bekkeri in usum scholarum ed. Alfr. Schöne. Berlin. Weidmann. VI + 266 s. 8. n. 2 th. 20 ngr.

—. Für d. Schulgebr. erkl. v. G. Boehme. 2. Bd. 1. Hft. Buch V u. VI. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. V + 166 s. 8. 1 mk. 50 pf. (I—II, 1.: 3 mk. 70 pf.)

—. Erkl. v. J. Classen. 5. Bd. 5. Buch. Berlin. Weidmann. 1875. IV + 188 s. 8. 1 mk. 80 pf.

— de bello Pelop. libri VIII. Ad optim. librorum fidem editos explan. E. Fr. Poppo. Vol. II. Sect. 1. Ed. alt., quam auxit et emend. Jo. M. Stahl. Leipzig. Teubner. 1875. IV + 204 s. 8. 2 mk. 40 pf.

Xenophon's Anabasis. Erkl. v. C. Rehdantz. 2. Bd. Buch 4.—7. 3. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. 261 s. 8. 22½ ngr. (1.—2.: 1 th. 7½ ngr.)

— Griech. Geschichte zum Schulgebr. m. erkl. Anm. versehen v. E. Kurz. 2. Hft. Buch IV—VII. München. Lindauer. XVIII + 288 s. 8. n. 1 th. (kplt. n. 1 th. 20 ngr.)

— Hellenika. Erkl. v. Ludw. Breitenbach. 2. Bd. Buch 3. u. 4. Berlin. Weidmann. XCII + 304 s. 8. 22½ ngr. (1.—2.: 1 th. 10½ ngr.)

—. Kirchhoff, A., Ueber die Schrift v. Staate d. Athener. (Aus d. Abhdl. d. K. Ak. d. Wiss. zu Berlin.) Berlin. Dümmler's Verl. 51 s. 4. n. 25 ngr.

Zonarae epitome historiarum. Cum Car. Ducangii suisque annot. ed. Lud. Dindorfius. Vol. V. Leipzig. Teubner. CCCIII s. 8. 3 mk. (I—V: 15 mk. 75 pf.)

Neubauer, R., Ueber eine jüngst gefundene attische Pachturkunde aus Olymp. 120. 1. Text nebst Ergänz. u. Erläut. Berlin. Weidmann. 44 s. 8. n. 10 ngr.

Dobree, Petri Pauli, Adversaria critica. Ed. in Germania prima cum praef. Guil. Wagneri. 2 voll. Berlin. Calvary u. Co. 1875. XII + 352 + 220 + 147 + 298 + 63 s. 8. n. 12 mk.

Krüger, K. W., Kritische Analekten. 3. Hft. Leipzig. K. W. Krüger. 176 s. 8. n. 25 ngr. (1. o. 3.: 1 th. 19 ngr.)

Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt. Rec. notisque selectis instr. V. Gardthausen. Vol. I. Leipzig. Teubner. 1875. XXVII + 359 s. 8. n. 3 mk. 60 pf.

Aulularia sive Querolus Theodosiani aevi comoedia Rutilio dedicata, ed. Rud. Peiper. Leipzig. Teubner. 1875. LX + 68 s. 8. 1 mk. 50 pf.

C. Julii Caesaris commentarii de bello Gallico. Für d. Schulgebr. erkl. v. Alb. Doberenz. 6. Aufl. Mit e. chromolith. Karte v. Gallien. Leipzig. Teubner. XVI + 319 s. 8. 2 mk. 25 pf.

—. Mit Anm. f. Schüler d. mittl. Classen d. Gymn. v. F. W. Hinzpeter. 10. sorgfältig rev. Aufl. Mit e. neuen chromolith. Karte v. Gallien. Bielefeld. Velhagen u. Klasing. VII + 322 s. 8. 18 ngr.

Catullus. — Baehrens, Aemil., Analecta Catulliana. Accedit corollarium. Jena. Dufft. 79 s. 8. n. 1 mk. 60 pf.

M. Tullius Cicero. Ausgew. Reden. Erkl. v. Karl Halm. 1. Bdchn.: R. f. Sex. Roscius u. üb. d. imp. d. Cn. Pomp. 7. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. 168 s. 8. 12 ngr. — 5. u. 6. Bdchn. (5.: R. f. T. Annius Milo, f. Q. Ligarius u. f. d. König Deiotarus. 7. verb. Aufl. VI + 139 s. 8. — 6.: 1. u. 2. philipp. Red. 5. vielf. verb. Aufl. 122 s. 8.) Berlin. Weidmann. 1875. à n. 1 mk. 20 pf.

— Brutus de claris oratoribus. Für d. Schulgebr. erkl. v. K. W. Piderit. 2. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. IV + 296 s. 8. 2 mk. 25 pf.

— Laelius de amicitia. Erkl. v. C. W. Nauck. 7. Aufl. Berlin. Weidmann. 1875. 77 s. 8. 75 pf.

— De officiis libri tres. Zum Schulgebr. hrsg. v. Joh. v. Gruber. 3. durchgehends verb. Aufl. Leipzig. Teubner. V + 192 s. 8. 1 mk. 50 pf.

—. Strelitz, A., De antiquo Ciceronis de re publ. librorum emendatore. Breslau. Leuckart. 95 s. 8. n. 20 ngr.

Claudiani raptus Proserpinae rec. Lud. Jeep. Turin. Loescher. XXV + 59 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Cornelius Nepos. Für Schüler m. erläut. u. e. richt. Uebers. förd. Anm. versehen v. Joh. Siebelis. 8. Aufl. besorgt v. Max Jancovius. Leipzig. Teubner. XVI + 206 s. 8. 1 mk. 20 pf.

Curtius. — Schuessler, Otto, De Q. Curtii Rufi codice Oxoniensi A. Leipzig. Teubner. 30 s. 4. n. 80 pf.

Frontinus. — Klussmann, Rud., Emendationes Frontinianae. Inest epistula crit. Guillelmi Studemund ad Rud. Klussmann. Berlin. Calvary u. Co. XLII + 78 s. 8. n. 24 ngr.

Gaius. — Goudsmit, J. E., Studemunds Vergleichung der Veroneser Handschrift. Krit. Bemerk. zu Gaius. Uebers. v. S. Sutro. 1. Hft. Utrecht. Kemink u. Zoon. 1875. 49 s. 8. 2 mk. 25 pf.

Grammatici Latini ex rec. Henr. Keilii. Vol. VI. Fasc. 2. Leipzig. Teubner. XVIII + S. 313—672. Lex.-8. n. 14 mk. (I—VI m. suppl.: n. 137 mk.)

Q. Horatius Flaccus. Erkl. v. Herm. Schütz. 1 Thl. Oden u. Epoden. Berlin. Weidmann. XXIV + 395 s. 8. n. 1 th.

— Carmina. Lucian Mueller recogn. Leipzig. Teubner. 362 s. 16. n. 2 mk. 40 pf.

— denuo recogn. et praef. est Aug. Meineke. Ed. st. alt. Berlin. G. Reimer. XLIV + 226 s. 8. n. 80 pf.

Opera omnia. Recogn. et commentariis in usum schol. instr. Guil. Dillenburger. Ed. VI. Addita est tabula villae Horatianae. Bonn. A. Marcus. 1875. XX + 644 s. 8. n. 5 mk. 60 pf.

— Oden u. Epoden. Für d. Schulgebr. erkl. v. C. W. Nauck. 8. Aufl. Leipzig. Teubner. XX + 259 s. 8. 2 mk. 10 pf.

— Sermonen. Hrsg. u. erkl. v. A. Th. H. Fritzsche. 1. Bd. Der Sermonen 1. Buch. Leipzig. Teubner. 1875. VI + 232 s. 8. 2 mk. 40 pf.

—. Petschenig, Mich., Zur Kritik der Horazscholiasten. Berlin. Calvary u. Co. 32 s. 8. baar n. 10 ngr.

—. —, Zu den Scholiasten d. Horaz. Smst. 15 s. 8. baar n. 10 ngr.

Codex Iustinianus recogn. Paulus Krüger. Fasc. II. libri 3.—5. Berlin. Weidmann. S. 193—480. lex.-8. n. 9 mk. (I—II: n. 17 mk.)

Codicis Iustiniani fragmenta Veronensia ed. Paulus Krueger. Berlin. Weidmann. VII + 84 s. fol. n. 6 th. 20 ngr.

Iustiniani institutionum libri IV. Ed. Schrader. Ed. st. Berlin. G. Reimer. VI + 216 s. 8. 1 mk.

T. Livi ab urbe condita libri. Erkl. v. W. Weissenborn. 2. Bd. Buch III—V. 4. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. VI + 405 s. 8. 1 th.

— —, 1. Bd. 1. Hft. 1. Buch. 6. Aufl. Smst. 1875. XII + 238 s. 8. 1 mk. 80 pf.

Lucretius. — Neumann, Fr., De interpolationibus Lucretianis. (Inaug.-diss., Halle.) (Berlin. Mayer u. Müller.) 1875. 54 s. 8. baar n. 1 mk.

Ovidius. — Korn, O., De codicibus duobus carminum Ouidianorum ex Ponto datorum Monacensibus. Breslau. (Leipzig. Teubner.) 13 s. 4. n. 80 pf.

—. Peter, Herm., De P. Ovidii Nasonis fastorum locis quibusdam epist. critica. Leipzig. Teubner. 23 s. 8. 75 pf.

Panegyrici Latini XII. Rec. Aemil. Baehrens. Leipzig. Teubner. XXVIII + 324 s. 8. 3 mk. 60 pf.

Phaedri fabulae. Für Schüler m. Anm. versehen v. Joh. Siebelis. 5. verb. Aufl. v. F. A. Eckstein. Leipzig. Teubner. XIV + 75 s. 8. 75 pf.

T. Macci Plauti comoediae, rec. A. Spengel. Vol. III. Pars 5. Trinummus. Berlin. Calvary u. Co. 1875. XVI + 58 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

—. Seyffert, O., Studia Plautina. Berlin. (Calvary u. Co.) 31 s. 4. baar n. 12 ngr.

M. Fabii Quintiliani institutionis oratoriae liber X. Für d. Schulgebr. erkl. v. G. T. A. Krüger. 2. auf Grundlage d. Halm'schen Textes verb. Aufl. Leipzig. Teubner. XVI + 78 s. 8. 75 pf.

Rufi Festi breviarium rerum gestarum pop. Rom. Rec. W. Foerster; praemittitur dissertatio de Rufi breviario eiusque codicibus. Wien. Hölder. 23 s. 8. n. 12 ngr.

C. Sallusti Crispi de coniuratione Catilinae et de bello Jugurthino libri, ex historiarum libris quinque deperditis orationes et epistolae. Erkl. v. Rud. Jacobs. 6. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. 287 s. 8. 18 ngr.

—. Clason, Oct., E. Sallust-Handschrift aus der Rostocker Universitäts-Bibl. Eine Festschrift. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 65 s. 8. n. 16 ngr.

C. Suetonii Tranquilli Vitae XII Caesarum. Ed. C. H. Weise Ed. st. C. Tauch. Nova impressio. Leipzig. Holtze. 388 s. 16. 9 ngr.

Cornelius Tacitus a C. Nipperdeio recognitus. Pars III. Historias cum frgg. continens. Berlin. Weidmann. IV + 182 s. 8. 15 ngr. (I—III: 1 th. 3 ngr.)

—. Erkl. v. K. Nipperdey. 1. Bd. Ab excessu divi Augusti I—VI. 6. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. XLII + 394 s. 8. 3 mk.

— libri qui supersunt. Tertium recogn. C. Halm. 2 tomi. Leipzig. Teubner. LII + 330 s. og LV + 323 s. 8. à 1 mk. 20 pf.

— Agricola. Ex Wexii recensione recogn. et perpetua annot. in usum

scholarum ill. Fr. Kritzius. Ed. tertia, aucta et emendata. Berlin. Weber. XVI + 163 s. 8. n. 20 ngr.

— Annalen. Schulausg. v. A. Draeger. 2. Bd. Buch 11.—16. 2. Aufl. Leipzig. Teubner. 264 s. 8. 2 mk. 25 pf. (1.—2.: 4 mk. 65 pf.)

— Germania. Erl. v. H. Schweizer-Sidler. 2. Aufl. Halle. Bchdl. d. Waisenh. VII + 87 s. 8. n. 20 ngr.

P. Terentius. Ausgew. Komoedien zur Einführ. in die Lectüre der altlat. Lustspiele erkl. v. C. Dziatzko. 1. Bdchn. Phormio. Leipzig. Teubner. IV + 108 s. 8. 1 mk. 20 pf.

—. Umpfenbach, Frz., Analecta Terentiana. Mainz. (Berlin. Calvary u. Co.) 32 s. 4. n. 10 ngr.

C. Valeri Flacci argonauticon libri VIII. Recogn. Aemil. Baehrens. Leipzig. Teubner. 1875. LX + 180 s. 8. 1 mk. 50 pf.

Valerii Maximi dictorum factorumque memor. libri IX. Ed. ster. C. Tauchn. Nova impressio. Leipzig. Holtze. 358 s. 8. 13½ ngr.

Vergil's Aeneide. Für d. Schulgebr. erl. v. K. Kappes. 2. u. 3. Hft. Leipzig. Teubner. 138 og 116 s. 8. à 1 mk. 20 pf.

— —, 4. Hft. Smst. 1875. 120 s. 8. (à) 1 mk. 20 pf.

— Gedichte. Erkl. v. Th. Ladewig. 2. Bdchn. Aeneide Buch I—VI. 7. Aufl. Berlin. Weidmann. VI + 273 s. 8. 18 ngr.

— opera, ad optim. librorum fidem ed., perpetua et aliorum et sua adnot. illustr., dissertationem de Verg. vita et carminibus atque indicem rerum locupletissimum adiec. Alb. Forbiger. Pars III. Aen. l. VII—XII, carmina minora, diss. d. Verg. vit. et carm. atque indices. Ed. 4. retractata et valde aucta. Leipzig. Hinrich's Verl. 1875. XXXIX + 843 s. 8. 9 mk. (kplt. 24 mk.)

Hirschfeld, Otto, Epigraph. Nachlese zum Corpus inscr. Lat. Vol. III aus Dacien u. Moesien. (Aus d. Sitzungsber. d. K. Ak. d. Wiss. zu Wien.) Wien. Gerold's Sohn. 69 s. lex.-8. n. 14 ngr.

2. *Grammatik og lexikografi.*

Chaignet, A. E., Théorie de la déclinaison des noms en grec et en latin d'après les principes de la philologie comparée. Paris. Thorin. VIII + 130 s. 8. 4 fr.

Commentationes philologae. Scripserunt seminarii philol. regii Lips. qui nunc sunt et qui nuper fuerunt sodales. Leipzig. Giesecke u. Devrient. 268 s. 8. 1 th. 12 ngr.

Sprachwissenschaftliche Abhandlungen. Hervorgegangen aus G. Curtius' grammatischer Gesellschaft zu Leipzig. Leipzig. Hirzel. 175 s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

Studien zur griech. u. latein. Grammatik hrsg. v. Georg Curtius. VII, 1.—2. Hft. Mit den Indices zu allen 7 Bdn. Leipzig. Hirzel. 518 s. 8. n. 12 mk. (I—VII: n. 58 mk.)

Schroeder, L., Ueb. d. formelle Unterscheidung der Redetheile im Griech. u. Latein. mit Berücksichtigung der Nominalcomposita. Leipzig. K. F. Köhler. VIII + 562 s. 8. n. 2 th.

Abicht, K., Uebersicht üb. d. Herodotischen Dialect. (Aus d. 1. Hft. d.

Schulausg. v. Herodot besonders abgedr.) 3 Aufl. Leipzig. Teubner. 43 s. 8. n. 4½ ngr.

Berger, Ernst, Griechische Grammatik f. den Unterricht auf Gymnasien nebst ein. Anh. vom homer. Dial. 6. verb. Aufl. Berlin. G. Reimer. 345 s. 8. n. 1 th.

Boehme, Gottfr., Aufgaben zum Uebersetzen ins Griechische. Für die oberen Classen der Gymnasien. 5. verb. Aufl. Leipzig. Teubner. XII + 307 s. 8. 2 mk. 70 pf.

Chassany, A., Nouvelle grammaire grecque d'après les principes de la gramm. comparée. Paris. Garnier. 1875. XVI + 342 s. 8.

Curtius, Georg, Griech. Schulgrammatik. 11. unter Mitwirk. v. B. Gerth verb. Aufl. Prag. Tempsky. 1875. X + 402 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Hartel, W., Homerische Studien. II—III. (Af Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 1874—5. 50 s. og 84 s. 8. n. 60 pf. og 1 mk. 20 pf.

Jacquet, A., Cours de langue grecque (grec ancien), d'après la méthode Robertson. Paris. Derache. VII + 267 s. 8. 3 fr.

Mommsen, T., Entwickelung einiger Gesetze über den Gebrauch der griechischen Präpositionen: *Μετά*, *σύν* u. *ἅμα* bei den Epikern. Frankfurt a/M. (Diesterweg.) 50 s. 4. n. 15 ngr.

Müller, Gu., De Theophrasti dicendi ratione. I. Observationes de particularum usu. (Inaug.-diss., Arnstadt.) (Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht.) 1875. 66 s. 8. baar n. 1 mk. 40 pf.

Müller, H. D., Syntax d. griech. Tempora. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 35 s. 4. n. 12 ngr.

Tillmanns, Ludw., Kurze Regeln der griech. Syntax zum Gebrauch in oberen Gymnasialklassen zusammengestellt. Leipzig. Teubner. 56 s. 8. 60 pf.

Draeger, A., Ueber Syntax u. Stil d. Tacitus. 2. verb. Aufl. Leipzig. Teubner. XV + 120 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Ellendt, Fr., Lateinische Grammatik. Bearb. v. Mor. Seyffert. 15. Aufl. Berlin. Weidmann. 1875. XII + 348 s. 8. n. 2 mk.

Frei, J., Lateinische Schulgrammatik. 1.—2. Th. Zürich. Höhr. VIII + 116 og VIII + 160 s. 8. n. 27 ngr.

Frohwein, E., Die Perfectbildung auf *vi* bei Cicero. Ein Beitrag zum Sprachgebrauche Ciceros u. zugleich ein Supplement zu F. Neue's Formenl. d. lat. Spr. Gera. (Kanitz.) 31 s. 4. baar n. 20 ngr.

Guericke, A., De linguae vulgaris reliquiis apud Petronium et in inscriptionibus parietariis Pompeianis. (Inaug.-diss., Gumbinn.) (Leipzig. Kessler.) 1875. 64 s. 8. baar n. 1 mk. 50 pf.

Haase, Fr., Vorlesungen über lat. Sprachwiss. hrsg. v. F. A. Eckstein. 1. Bd. Einleitung. Bedeutungslehre. Leipzig. Simmel u. Co. VI + 220 s. 8. n. 2 th.

Hartung, G., Stichverse zur latein. Syntax aus classischen Dichtern gegammelt. Leipzig. Teubner. 64 s. 8. 75 pf.

Moeller, C. W., Titulorum africanorum orthographia. Greifswald. (Bamberg.) 1875. 47 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Neue, Fr., Formenlehre der lateinischen Sprache. 2. Th. 2. gänzl. um-

gearb. u. erweit. Aufl. in 5 Lfg. Berlin. Calvary u. Co. (1. Lfg. 160 s.) 8. n. 5 th.

Stuenkel, L., De Varroniana verborum formatione. Strassburg. Trübner. 1875. 79 s. 8. n. 1 mk.

Walder, E., Der Infinitiv bei Plautus. Eine sprachwissenschaftl. Untersuchung. Berlin. (Solothurn. Jent u. Gassmann.) 1875. 64 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Wichert, G., Über den Gebrauch d. adjectivischen Attributs an Stelle d. subjectiven od. objectiven Genetivs im Latein. Ein Beitrag zur Assimilation. Berlin. Weidmann. 1875. 59 s. 8. n. 2 mk. 40 pf.

Ahrens, H. L., *Αὐλή* und Villa. Etymolog. Untersuchung. Hannover. (Berlin. Calvary u. Co.) 1875. 25 s. 4. baar n. 1 mk. 60 pf.

Pape, W., Handwörterbuch d. griech. Sprache. 2. überall bericht. u. verm. Ausg. 6. Abdr. 1. u. 2. Bd. Griech.-deutsches Handwörterbuch. Braunschweig. Vieweg u. Sohn. I: XIV + 1426 s.; II: 1399 s. 8. n. 6 th.

Suhle, B., u. M. Schneidewin, Übersichtliches griech.-deutsches Handwörterbuch für die ganze griech. Literatur mit e. tabellar. Verzeichniss unregelm. Verba. Leipzig. Hahn. 1875. XX + 1990 sp. 8. 9 mk. 75 pf.

Eichert, Otto, Vollständiges Wörterbuch zu den Schriftwerken d. C. Julius Caesar u. seiner Fortsetzer. 5. verb. Aufl. Hannover. Hahn. 1874. IV + 247 s. 8. 18 ngr.

—, Vollst. Wörterb. z. d. Comment. d. C. J. Caesar vom gall. Kr. Mit e. lith. Karte v. Gallien zur Zeit Caesars. 4. rev. Aufl. Breslau. Kern's Verl. 474 s. 16. 12 ngr.

—, Vollständiges Wörterbuch zu d. Verwandl. d. P. Ovidius Naso. 6. rev. Aufl. Hannover. Hahn. IV + 292 s. 8. 24 ngr.

Facciolati, J., Aeg. Forcellini et J. Furlanetti, Lexicon totius latinitatis. Nunc demum juxta opera R. Klotz, G. Freund, L. Döderlein aliorumque recentiorum auctius, emendatius melioremque in formam redactum curante Fr. Corradini. Tom. III. fasc. 4. s. 225—304. Patavii. (Venedig. Münster.) 4. nn. 25 ngr. (I—III, 4: nn. 24 th. 5 ngr.

Forcellini, Aegid., Totius latinitatis lexicon in hac editione novo ordine digestum amplissime auctum atque emendatum adjecto insuper altera quasi parte onomastico totius latinitatis cura et studio Vinc. de Vit. Distr. 50.—53. (5. Bd. s. 449—768). Prati. (Leipzig. Brockhaus Sort.) 1875. 4. à n. 2 mk. 50 pf.

— Pars altera sive onomasticon totius latinitatis opera et studio Vinc. de Vit. Distr. 15. (2. Bd. s. 337—416.) Smst. 1875. 8. à n. 2 mk. 50 pf.

Georges, K. E., Kleines lat.-deutsch. u. deutsch-lat. Handwörterbuch. Lat.-d. Th. 3. verb. u. verm. Aufl. Leipzig. Hahn. VI + 2672 sp. 8. 2 th. 7½ ngr.

Heerdegen, F., Untersuchungen zur latein. Semasiologie. 1. Hft. Einleitung. Erlangen. Deichert. 48 s. 8. n. 10 ngr.

Klotz, R., Handwörterbuch d. latein. Sprache. Unter Mitwirk. v. F. Lübker u. E. E. Hudemann. 5. Abdruck. 19.—40. (Schluss-) Lfg. II; XIV + 1844 s. Braunschweig. Westermann. 8. à n. 4 ngr.

Koffmane, G., Lexikon lateinischer Wortformen. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. IV + 207 s. 8. 1 th. 10 ngr.

Krebs, J. Ph., Antibarbarus der latein. Sprache. 5. Aufl. neu bearb. v. F. X. Allgayer. 2.—6. Lfg. Frankfurt a/M. Winter. 1875. S. 161—960. 8. à n. 2 mk. 40 pf.

Paucker, C. v., Beiträge zur latein. Lexicographie u. Wortbildungsgeschichte. I—III. (Mélanges gréco-romains de l'acad. imp. des sciences de St. Pétersb.) Mit Nachträgen. St. Pétersbourg. (Mitau. Behre.) 1875. 261 s. 8. baar nn. 7 mk.

—, Spicilegium addendorum lexicis latinis. Mitau. Behre. 1875. VI + 315 s. 8. n. 7 mk. 20 pf.

Rönsch, H., Itala und Vulgata. Das Sprachidiom der urchristl. Itala u. der kathol. Vulgata unter Berücksicht. d. röm. Volkssprache durch Beispiele erläutert. 2. bericht. u. verm. (Titel-) Ausg. [med et tillæg]. Marburg. Elwert. XVI + 526 s. 8. n. 2 th.

Siebelis, Jo., Wörterbuch zu Ovid's Metamorphosen. 2. Aufl. besorgt v. Fr. Polle. Leipzig. Teubner. VI + 378 s. 8. 27 ngr.

3. *Politisk og kulturhistorie, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*

Adler, F., Die Stoa des Königs Attalos II. zu Athen. Berlin. Ernst u. Korn. 1875. 16 s. m. 2 stentavler og 5 kobb. fol. kart. n. 8 mk.

Althaus, Ernest, Quaestionum de Julii Pollucis fontibus specimen. (Inaug.-diss., Berlin.) Weber. 40 s. 8. n. 10 ngr.

Ἀργυρόπουλος, Κωνστ., Διατριβὴ περὶ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου Κρήτης. Athen. 1875. 48 s. 8.

Arnold, Bern., De Atheniensium saeculi a Chr. n. quinti practoribus. (Inaug.-diss., Dresden.) (Leipzig. Hinrichs' Sort.) 34 s. 8. baar n. 8 ngr.

Bailleu, Paul, Quomodo Appianus in bellorum civilium libris II—V usus sit Asinii Pollionis historiis. (Inaug.-diss., Göttingen.) (Berlin. Weber.) 54 s. 8. n. 10 ngr.

Baumgart, Herm., Aelius Aristides als Repräsentant der sophistischen Rhetorik d. 2. Jahrhunderts der Kaiserzeit. Leipzig. Teubner. X + 240 s. 8. n. 6 mk.

Bentley, Rich., Dissertations upon the epistles of Phalaris, Themistocles, Socrates, Euripides a. upon the fables of Aesop. Edited, with an introduction a. notes by Dr. Wilh. Wagner. Part. 4. (S. 463—625.) Berlin. Calvary u. Co. 8. n. 20 ngr.

Bischoff, A., Über homerische Poesie. Beiträge zu deren Charakteristik. Erlangen. Deichert. 1875. XVIII + 160 s. 8. n. 2 mk. 40 pf.

Blass, Fr., Die attische Beredsamkeit. 2. Abth. Isokrates u. Isaios. Leipzig. Teubner. IV + 550 s. 8. n. 14 mk. (1.—2.: n. 27 mk.)

Blume, Ludw., Das Ideal d. Helden u. d. Weibes bei Homer. Mit Rücksicht auf das deutsche Alterthum. Wien. Hölder. VI + 55 s. 8. n. 12 ngr.

Blümner, Hugo, Technologie u. Terminologie der Gewerbe u. Künste bei Griechen u. Römern. 1. Bd. 1. Hälfte. Enth. die Bereit. d. Brotes u. die Verarbeit. der Gespinnstfasern. Leipzig. Teubner. 194 s. 8. n. 5 mk. 60 pf.

Boeckh, Aug., Gesammelte kleine Schriften. 4. Bd. Leipzig. Teubner. VIII + 547 s. 8. n. 14 mk. (I.—VII.: n. 74 mk.)

Bursian, Conr., Ueber d. religiösen Charakter d. griech. Mythos. Festrede gehalt. in d. öffentl. Sitz. d. K. b. Ak. d. Wiss. zu München. 1875. München. (Franz.) 27 s. 4. n. 1 mk.

Busolt, Geo., Der zweite Athenische Bund u. die auf der Autonomie beruh. hellen. Politik von der Schlacht bei Knidos bis zum Frieden d. Eubulos. Mit e. Einleit.: Zur Bedeutung der Autonomie in hellen. Bundesverfass. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 228 s. 8. n. 5 mk. 60 pf.

Christ, W., Metrik d. Griechen u. Römer. Leipzig. Teubner. XII + 684 s. 8. n. 14 mk.

Parallel-Tabellen zur griech.-röm. Chronologie. Leipzig. Teubner. VI + 54 s. 16. Kart. $7^1/_2$ ngr.

Conze, Alex., Erster Bericht üb. die vorbereit. Schritte zur Gesammt-Ausg. der griech. Grabreliefs. (Aus Sitzungsber. d. K. Ak. d. Wiss. zu Wien.) Wien. (Gerold's Sohn.) 24 s. lex.-8. n. 4 ngr.

—, Heroen- u. Götter-Gestalten der griech. Kunst. In 2 Abth. Enth. 14 Bog. Text u. 156 Taf. autograph. v. Jos. Schönbrunner. Wien. v. Waldheim. fol. n. 9 th.

Couat, A., Étude sur Catulle. Paris. Thorin. 1875. 300 s. 8.

Curtius, Ernst, Griechische Geschichte. 2. Bd. 4. Aufl. Berlin. Weidmann. 841 s. 8. n. 9 mk.

— —. Zeittafel u. Register zu Bd. 1.—3. Smst. 107 s. 8. n. 1 mk. 60 pf.

—, Ueber Wappengebrauch u. Wappenstil im griech. Alterthum. (Aus Abhdl. d. K. Ak. d. Wiss. zu Berlin.) Mit 1 Tafel. Berlin. Dümmler's Verl. 42 s. 4. Kart. n. 2 mk.

Doehler, Entstehung u. Entwickelung der religiösen Kunst bei den Griechen. (Smml. gemeinverständl. wiss. Vorträge hrsg. v. R. Virchow u. Fr. v. Holtzendorff, 205. hft.) Berlin. Lüderitz's Verl. 45 s. 8. n. 10 ngr.

Doehler, Ed., Das Zeitalter des Perikles. Nach M. E. Filleul deutsch bearb. 2 Bde. Leipzig. Teubner. XII + 391 s. og VIII + 381 s. 8. 12 mk.

Doublier, L., Gesch. d. Alterthums vom Standpunkte der Kultur m. besond. Rücksicht auf die Entwick. d. volkswirtschaftl. Lebens in Ackerbau, Handel u. Industrie. Zum Gebr. f. höhere Lehranstalten u. zur Selbstbelehr. Wien. Hölder. XVI + 736 s. 8. n. 3 th.

Eckenbrecher, Gust. v., Die Lage d. homerischen Troja. Mit 2 Karten und e. landschaftl. Ansicht. Düsseldorff. Buddeus. 1875. VI + 63 s. 8. n. 2 mk.

d'Eichthal, G., Le site de Troie selon M. Lechevalier ou selon M. Schliemann; excursion à Troie et aux sources du Menderé p. G. Perrot. Paris. Durand. 1875. 79 s. 8.

Flach, Hans, Die Hesiodischen Gedichte. Berlin. Weidmann. 1874. XXXII + 100 s. 8. n. 16 ngr.

—, Das System der Hesiodischen Kosmogonie. Dazu e. Plan, enth. die Vorstell. Hesiods v. Himmel, Erde u. Tartaros. Leipzig. Teubner. VII + 134 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Forbiger, Alb., Hellas u. Rom. Populäre Darstell. d. öff. u. häusl.

Lebens d. Griech. u. Römer. 1. Abth. Rom im Zeitalter der Antonine. 3. Bd Leipzig. Fues. XV + 416 s. 8. (à) n. 2 th.

Furtwängler, Adf., Eros in der Vasenmalerei. München. Ackermann. 1875. 90 s. 8. n. 18 ngr.

Galitzin, Fürst N. S., Allg. Kriegsgeschichte aller Völcker u. Zeiten. Aus d. Russ. ins Deutsche übers. v. Maj. Streccius. 1. Abth. 2. Bd. Von Tode Alexanders d. Grossen bis zum 2. pun. Kr. Mit 1 Karte, 4 Plänen u. 4 Taf. Cassel. Key. 198 s. 8. n. 3 th. (I, 1.—2. og III, 1.: n. 9 th.

Gilbert, Gust., Die altattische Komenverfassung. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 54 s. 8. n. 16 ngr.

Grasberger, Lor., Erziehung u. Unterricht im klass. Alterthum. Nach den Quellen dargestellt. 2. Th. Würzburg. Stabel. 1875. VIII + 422 s. 8. n. 9 mk. 40 pf. (1.—2.: n. 17 mk. 70 pf.)

Hentschel, Jo. Mart., Quaestionum de Lysiae oratione Epicratea capita duo. (Inaug.-diss., Meyssen.) (Leipzig. Krüger.) 55 s. 8. baar 90 pf.

Hermann, K. Fr., Lehrbuch d. griech. Antiquitäten. 1. Th. Die Staatsalterthümer. 5. Aufl. 1. Abth. Heidelberg. J. C. B. Mohr. 594 s. 8. n. 3 th.

Hertzberg, G. F., Die Geschichte Griechenlands unter d. Herrschaft d. Römer. 3. Th. Von Septim. Severus bis auf Justinian I. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1875. VIII + 571 s. 8. n. 3 th. (I—III: n. 6 th.)

Heydemann, H., Die antiken Marmor-Bildwerke in der sog. Stoa d. Hadrian, dem Windthurm d. Andronikus, dem Wärterhäuschen auf der Akropolis u. der Ephorie im Cultusministerium. Mit e. lith. Taf. u. 5 Holzschn. Berlin. G. Reimer. 338 s. 8. n. 2 th. 10 ngr.

Holm, Ad., Geschichte Siciliens. 2. Bd. Mit 7 Karten. Leipzig. Engelmann. XII + 506 s. 8. n. 3 th. 15 ngr. (Kplt.: n. 6 th. 15 ngr.)

Keller, Otto, Die Entdeckung Ilions zu Hissarlik. Freiburg i/Br. Bader u. Co. 1875. 65 s. 8. baar n. 2 mk.

Kirchner, Oskar, Die botanischen Schriften d. Theophrast v. Eresos. Vorarbeiten zu ein. Untersuch. üb. Anlage. Glaubwürdigkeit u. Quellen derselben. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 93 s. 8. n. 2 mk. 40 pf.

Klein, Joh, Das Empirische in der Nikomach. Ethik des Aristoteles. Brandenburg. Müller. 1875. 28 s. 8. n. 1 mk.

Krohn, A., Sokrates u. Xenophon. Halle. Mühlmannn. X + 179 s. 8. n. 1 th. 15 ngr.

Laudien, C. F., Ueber die Quellen zur Geschichte Alexanders d. Grossen in Diodor, Curtius u. Plutarch. (Inaug.-diss., Königsberg.) Akad. Bchdl. IV + 40 s. 8. n. 2 mk.

Lechner, Max., De Euripide rhetorum discipulo. Onoldi. (Berlin. Calvary u. Co.) 20 s. 4. baar n. 1 mk. 60 pf.

Lübker, Fr., Reallexikon d. class Alterthums f. Gymnas. 4. verb. Aufl. Hrsg. v. F. A. Eckstein u. O. Siefert. 3.—4. Abth. Leipzig. Teubner. VII + s. 577—1116. lex. 8. à n. 3 mk.

Μηλιαράκης, Ἀ., Κυκλαδικὰ ἤτοι γεωγραφία καὶ ἱστορία τῶν Κυκλάδων νήσων, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς καταλήψεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων. Athen. Wilberg. VII + 416 s. 8.

Michaelis, C. Th., De ordine vitarum parall. Plutarchi. Berlin. Weber. 1875. 54 s. 8. n. 1 mk.

Müllemeister, P., De fontibus Pyrri Plutarchei. (Inaug.-diss., Göttingen.) (Dieterich's Verl.) 32 s. 8. n. 6 ngr.

Nicolai, Rud., Griechische Literaturgeschichte in neuer Bearbeitung. 1. Bd. Die antik-nationale Lit. 2. Hälfte. Die Lit. der Prosa. Magdeburg. Heinrichshofen. IV + S. 243-527. 8. 1 th. (I, 1.—2.: 1 th. 22½ ngr.)

Overbeck, Joh., Griechische Kunstmythologie. Besonderer Theil. 2. Bd. 2. Th. 3. Buch: Poseidon. Mit 7 lith. Taf. u. 5 (eingedr.) Holzschn. Leipzig. Engelmann. 1875. S. 207—406. lex. 8. n. 11 mk. (I—II, 2.: n. 41 mk)

—, Atlas der griechischen Kunstmythologie. 3. Lfg. Smstd. 1875. 3 Steintaf. m. 2 S. Text. Imp.-fol. n. 28 mk. (1.—3.: n. 124 mk.)

Pappenheim, Eug., De Sex. Empirici librorum numero et ordine. Berlin. Weber. 32 s. 4. n. 10 ngr.

—, Lebensverhältnisse d. Sextus Empiricus. Berlin. (Weber.) 1875. 7 s. 4. baar n. 35 pf.

Peipers, Dav., Untersuchungen über das System Plato's. 1. Th. Die Erkenntnisstheorie Plato's m. besond. Rücksicht auf den Theätet untersucht. Leipzig. Teubner. XII + 742 s. 8. n. 10 mk.

Philippi, Ad., Der Areopag u. die Epheten. Eine Untersuch. zur Athenisch. Verfassungsgesch. Berlin. Weidmann. XX + 367 s. 8. n. 2 th. 20 ngr.

Pohle, Emil, Die angeblich Xenophonteische Apologie in ihrem Verhältnisse zum letzten Capitel der Memorabilien. Krit. Untersuch. Altenburg. Bonde. 66 s. 8. baar n. 12 ngr.

Posner, Max., Quibus auctoribus in bello Hannibalico enarrando usus sit Dio Cassius. Symbola ad cognoscendam rationem, quae inter Livium et Polybium huius belli scriptores intercedat. Bonn. Weber. 82 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Roesiger, A. F., De Duride Savo Diodori Siculi et Plutarchi auctore. (Inaug.-diss., Göttingen.) A. Rente. 64 s. 8. baar n. 12 ngr.

Rohr, Alb., De Philolai Pythagorei fragmento περὶ ψυχῆς. (Inaug.-diss., Bern.) (Berlin. Calvary u. Co.) 40 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Schlottmann, K., Das Vergängliche u. Unvergängliche in der menschlichen Seele nach Aristoteles. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 57 s. 8. n. 10 ngr.

Schmidt, Jo., De Herodotea quae fertur vita Homeri. Halle. Lippert'sche Bchdl. 1875. VI + 123 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Schmidt, Mor., Die Inschrift v. Idalion u. das kyprische Syllabar. Eine epigraph. Studie. Mit ein. autograph. Taf. Jena. Mauke. VI + 102 s. 8. n. 2 th.

Schmidt, De expeditionibus a Demetrio Poliorceta in Graeciam susceptis. Pyritz. (Berlin. Calvary u. Co.) 16 s. 4. baar n. 12 ngr.

Schultz, Aug., De Theseo. Quaestio archeologica. Breslau. Trewendt u. Granier. 79 s. 8. n. 15 ngr.

Schütz, Ad., Historia alphabeti Attici sive quibus fere temporis punctis compositi sint cum ceteri tituli Attici anno ol. 94, 2 vetustiores, tum ii, qui

Endoeum et Aristoclem auctores profitentur. Berlin. Weber. 1875. 64 s. 8. m. 1 tavle. n. 1 mk. 60 pf.

Stein, Heinr. v., Sieben Bücher zur Geschichte des Platonismus. Untersuchungen üb. d. System d. Plato u. sein Verhältn. zur späteren Theologie u. Philosophie. 3. u. letzter Th. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 1875. VIII + 415 s. 8. n. 8 mk. (Kplt.: n. 20 mk.)

Stender, Jul., De Argonautarum ad Colchos usque expeditione fabulae historia critica. Kiel. v. Wechmar. 68 s. 8. n. 2 mk.

Stoll, H. W., Die Sagen d. class. Alterthums. Erzählungen aus der alten Welt. 2 Bde. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. XVI + 422 s. og XII + 468 s. 8. (m. afbildn.) n. 7 mk. 20 pf.

Suhle, B., Ueber die epische Zeidehnung, die Cäsur u. die ursprüngl. Composition d. homerisch. Verses. (2. Th. der im Jahre 1872 erschien. »neuen Erklärung der sogenannten ep. Zerdehnung«.) Leipzig. Hahn. 1875. 11 s. 8. n. 20 pf. (1.—2.: n. 35 pf.)

Sybel, L. v., Ueber Schliemanns Troja. Vortrag. Marburg. Elwent's Verl. 1875. 28 s. 8. n. 60 pf.

Trendelenburg, Fr. A., Elementa logices Aristoteleae. In usum scholarum ex Aristotele excerpsit convertit illustr. Ed. 7. Berlin. Weber. XVI + 172. 8. n. 24 ngr.

Tzetzes, Jo., Ueber die altgriech. Musik in d. griech. Kirche. München. Kaiser. 134 s. 8. n. 1 th. 5 ngr.

Vahlen, J., Aristotelische Aufsätze. III. Zwei Betrachtungen über A.'s Poetik. (Aus Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss. zu Wien.) Wien. Gerold's Sohn. 13 s. lex. 8. n. 3 ngr. (I—III: n. 19 ngr.)

Vischer, W., Erinnerungen u. Eindrücke aus Griechenland. 2. (Titel-) Ausg. Basel. Schweighauser. 1874 (1856). X + 701 s. 8. 1 th. 15 ngr.

Volkmann, R., Geschichte und Kritik der Wolf'schen Prolegomena zu Homer. Ein Beitrag zur Gesch. d. homer. Frage. Leipzig. Teubner. XIX + 364 s. 8. n. 8 mk.

—, Die Rhetorik d. Griechen u. Römer in systematischer Uebersicht dargestellt. 2. durch Bericht. u. Zusätz. verm. Ausg. Smstd. VIII + 508 s. 8. n. 10 mk.

Wachsmuth, Curt, Commentatio II de Zenone Citiensi et Cleanthe Assio. Göttingen. Dieterich's Verl. 20 s. 4. (à) n. 8 ngr.

—, Die Stadt Athen im Alterthum. 1. Bd. Mit 2 Taf. Leipzig. Teubner. VIII + 768 s. 8. n. 20 mk.

Westermayer, Ad., Der Lysis d. Plato zur Einführ. in das Verständniss der sokrat. Dialoge. Erlangen. Deichert. 132 s. 8. n. 16 ngr.

Wieseler, Fr., Archaeologischer Bericht üb. seine Reise nach Griechenland. (Aus Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen.) Göttingen. Dieterich's Verl. 72 s. 4. n. 1 th.

Zeller, Ed., Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtl. Entwick. dargestellt. 2. Th. 1. Abth. Sokrates u. die Sokrater. Plato u. die alte Academie. 1. Hälfte. 3. Aufl. Leipzig. Fues. 640 s. 8. n. 4 th. (I—II, 1., 1.: n. 9 th. 10 ngr.)

Andresen, Geo., Die Entstehung u. Tendenz d. Taciteischen Agricola. Berlin. Weidmann. 1875. 24 s. 8. n. 6 ngr.

—, De vocabulorum apud Tacitum collocatione. Berlin. Weber. 22 s. 4. n. 10 ngr.

Baier, Gust., De Livio Lucani in carmine de bello civili auctore. (Inaug.-diss., Schweidnitz.) Heege. 46 s. 8. baar n. 13½ ngr.

Benoit, Geo., De societate secundum ius Romanum. (Inaug.-diss., Bern.) Dalp. 52 s. 4. baar n. 16 ngr.

Beulé, M., Die römischen Kaiser aus dem Hause d. Augustus u. dem Flavischen Geschlecht. Deutsch bearb. v. Ed. Doehler. 3. Bdchn. Das Blut des Germanicus. 4. Bd. Titus u. seine Dynastie. Halle. Bchdl. des Waisenh. 170 s. og VII + 147 s. 8. 3.: 15 ngr.: 4.: 2 mk.

Brugman, Osc., Quemadmodum in iambico senario Romani veteres verborum accentus cum numeris consociarint. Bonn. Weber. 53 s. 8. n. 1 mk.

Böttger, Heinr., Hermann, der Cheruskerfürst u. Befreier Deutschlands vom röm. Joche durch die varian. Niederlage. Mit besond. Rücksicht auf den Zug des Germanicus in das Teutoburgergebirge aus den betreff. Geschichtsschreibern erwiesen etc. Mit ein. Karte u. sonst. Zeichngn. 1. u. 2. Abth. Hannover. Helwing. VI + VII + 289 s. 8. n. 1 th. 20 ngr.

Doetsch, P., Juvenal e. Sittenrichter seiner Zeit. Ein Beitrag zur Sittengesch. Roms u. d. Kaisern. Nach den Satir. des Dichters. Leipzig. Engelmann. VII + 75 s. 8. 15 ngr.

Dütschke, Hans, Antike Bildwerke in Oberitalien. I. Die antiken Bildwerke d. Campo Santo zu Pisa. Leipzig. Engelmann. VIII + 132 s. 8. n. 1 th.

Esselen, Das Varianische Schlachtfeld im Kreise Bechum. M. e. Karte. (Smml. gemeinverständl. wiss. Vorträge hrsg. v. R. Virchow u. Fr. v. Holtzendorff, 200. hft.) Berlin. Lüderitz' Verl. 39 s. 8. n. 10 ngr.

Fischer, L. H., De Terentio priorum comicorum Lat. inprimis Plauti sectatore quaestiones selectae. (Inaug.-diss., Halle.) (Berlin. Mayer u. Müller.) 1875. 57 s. 8. baar n. 1 mk.

Friedländer, Ludw., Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit v. August bis zum Ausgang der Antonine. 2. Th. 3. umgearb. u. sehr verm. Aufl. Leipzig. Hirzel. XVI + 640 s. 8 10 mk. 50 pf. (I—III: 27 mk.)

Gerlach, F. D., Die Verfassung d. röm. Republik von den Gracchen bis auf Julius Cäsar. Basel. (Schneider.) 61 s. 4. n. 1 mk. 50 pf.

Huschke, E., Die Multa u. das Sacramentum in ihren verschiedenen Anwendungen. Zugleich in ihrem grundleg. Zusammenhange mit dem. röm. Criminal- u. Civil-Processe dargestellt. Leipzig. Teubner. VIII + 559 s. 8. n. 5 th. 10 ngr.

Jordan, Henr., Forma urbis Romae regionum XIIII. Berlin. Weidmann. VII + 70 s. fol. m. 37 lith. u. chromolith. Taf. n. 60 mk.

Keller, Ludw., Der 2. punische Krieg u. seine Quellen. Eine hist. Untersuch. Marburg. Elwert's Verl. 1875. VIII + 223 s. 8. n. 1 th. 15 ngr.

Krakauer, Gust., Das Verpflegungswesen der Stadt Rom in der späteren Kaiserzeit. Berlin. Mayer u. Müller. 59 s. 8. n. 12 ngr.

Marquardt, J., u. Th. Mommsen, Handbuch der röm. Alterthümer. 2. Bd. 1. Abth. (= Röm. Staatsrecht v. Th. Mommsen. 2. Bd. 1. Abth.). Leipzig. Hirzel. XIV + 697 s. 8. n. 12 mk. (I, II, I og IV: n. 30 mk.)

Mommsen, Theod., Römische Geschichte. 1. og 2. Bd. Mit e. Militärkarte v. Italien. 6. Aufl. Berlin. Weidmann. VIII + 940 s. og VIII + 462 s. 8. n. 10 mk. og 5 mk.

Müller, Lucian, De Phaedri et Aviani fabulis libellus. Leipzig. Teubner. 1875. III + 34 s. 8. n. 1 mk.

Niebuhr, B. G., Römische Geschichte. Neue Ausg. v. M. Isler. 3. Bd. 3. Abth. u. Register. Berlin. Calvary u. Co. XVI + s. 385—544 + CXL s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

Overbeck, Joh., Pompeji in seinen Gebäuden, Alterthümern u. Kunstwerken f. Kunst- u. Alterthumsfreunde dargestellt. 3. abermals durchgearb. u. verm. Aufl. Mit 26 grösseren, zum Theil farb. Ansichten u. 315 Holzschn. im Texte, sowie e. gross. Plane. Smstd. 1875. XVI + 508 s. lex. 8. n. 20 mk., indb. 22 mk.

Schmidt, Rob., Kritik der Quellen zur Gesch. der Gracchischen Unruhen. Berlin. Weber. 35 s. 8. n. 10 ngr.

Schneider, A., Beiträge zur Kenntniss der römischen Personennamen. Zürich. Orell, Füssli u. Co. 85 s. 8. n. 24 ngr.

Simon, H. O., Vita Q. Lutatii Q. f. Catuli. Berlin. Weidmann. 16 s. 8. n. 4 ngr.

Teuffel, W. S., Geschichte d. röm. Literatur. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. XVI + 1216 s. 8. n. 14 mk.

Thierry, Amédée, Attila u. seine Nachfolger, nebst Sagen. Deutsch v. Ed. Burckhardt. 4. (Titel-)Ausg. in 2 Bdn. Leipzig. Senf. 1874 (1865). VIII + 300 og 206 s. 8. 20 ngr.

—, Geschichte Attilas zum Schulgebr. eingerichtet u. m. Anm. versehen v. G. Benguerel. 2. Aufl. Köln. Strehlke u. Co. 1875. IV + 172 s. 8. n. 16 ngr.

Vogel, De Romanorum in Gallia Transalpina gestis ante C. Jul. Caesarem. Friedland. (Berlin. Calvary u Co.) 10 s. 4. baar n. 10 ngr.

Wiedemeister, Der Cäsarenwahnsinn der Julisch-Claudischen Imperatorenfamilie geschildert an den Kaisern Tiberius, Caligula, Claudius, Nero. Hannover. Rümpler. 1875. XII + 306 s. 8. n. 2 th.

Ziegler, Ch., Illustrationen zur Topographie d. alten Rom. Mit erläut. Texte f. Schulen hrsg. 2. Hft. 3. u. 4. Abth. qu. fol. m. 31 s. text. 8. Stuttgart. Neff. 1875. n. 6 mk. (I—II, 4.: n. 12 mk.)

Zumpt, A. W., De imperatoris Augusti die natali fastisque ab dictatore Caesare emendatis commentatio chronologica. Accedunt tabulae paralleloe annorum Romanorum et Julianorum. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 1875. 65 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

—, De dictatoris Caesaris die et annno natali. Berlin. (Calvary u. Co.) 31 s. 4. baar n. 1 mk. 20 pf.

IV. Romanske sprog.

(*Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie o. s v.*)

Bartsch, K., Chrestomathie provençale accompagnée d'une grammaire et d'un glossaire. 3. éd.. revue et corrigée. Elberfeld. Friederichs. 1875. 590 s. 8. n. 2 th.

Diez, Fr., Grammaire des langues romanes. 3. éd., refondue et augmentée. T. 2. Traduit par Gaston Paris et A. Morel-Fatio. 1. fasc. Paris. Franck. 224 s. 8.

Breitinger, H., Die Grundzüge der französ. Literatur- u. Sprachgeschichte bis 1870. Mit Anmerkgn. zum Uebersetzen ins Franz. Zürich. Schulthess. 1875. VII + 102 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Dreser, W., Studien über die aktive fransöz. Partizipialkonstruktion m. Berüchsicht. des Latein. u. Engl. Speyer. 42 s. 4.

Eugène, G., The student's Compar. Grammar of the French language, w. an histor. sketch of the formation of French. 2. ed. London. 1875. 8. 5 sh.

Wanstrecht, N., Grammar of french Language. New ed. London. 8. 4 sh.

Demattio, F., Fonologia italiana. Pagine dettate giusta i resultati delle più recenti investigazioni linguistiche, sopratutto germaniche come introduzione e chiave allo studio della grammatica storica ed alle ricerche etimologiche. Innsbruck. Wagner. 64 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Mussafia, A., Italienische Sprachlehre in Regeln u. Beispielen für den ersten Unterricht. 8. Aufl. Wien. Braumüller. VI + 255 s. 8. n. 3 mk.

Hintner, V., Beiträge zur tirolischen Dialektforschung. II. Wien. Hölder. S. 49—96. 8. n. 12 ngr. (I—II: n. 20 ngr.)

Sachs, Dr. C., Encyklop. deutsch-franz. Wörterbuch. 2.—7. Lfg. (Alpen—Fang.) Berlin. Langenscheidt. S. 49—528. 8. à n. 1 mk. 20 pf.

Schuchardt, H., Ritornell und Terzine. Begrüssungsschrift der Universität Halle-Wittenberg zum 60-jähr. Doctorjubiläum d. Hrn. K. Witte. Halle. Lippert. IV + 146 s. 4. n. 8 mk.

V. Gotiske sprog.

(*Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*)

Holtzmann, A., Die ältere Edda übersetzt u. erklärt. Vorlesungeu, hrsg. von A. Holder. Leipzig. Teubner. 1875. VIII + 604 s. 8. n. 14 mk.

Birlinger, A., u. W. Crecelius, Altdeutsche Neujahrsblätter für 1874. Mittel- und niederdeutsche Dialektproben. Wiesbaden. Killinger. VI + 147 s. 4. 1 th. 6 ngr.

Weinhold, K., Mittelhochdeutsches Lesebuch. Mit e. kurzen Grammatik u. e. Glossar. 3. Aufl. Wien. Braumüller. 1875. IV + 277 s. 8. 1 th. 10 ngr.

Das Nibelungenlied. Schulausgabe mit Einleitung u. Wörterbuch von K. Simrock. Stuttgart. Cotta. 8. 2 mk.

Das Nibelungenlied, hrsg. v. F. Zarncke. 5. Aufl. Leipzig. G. Wigand. 1875. CXXVI + 445 s. gr. 16. 5 mk.

Deutsche Classiker d. Mittelalters. Mit Wort- u. Sacherklärungen. Begründet von F. Pfeiffer. 3. Bd. Das Nibelungenlied. Hrsg. v. K. Bartsch. 4. Aufl. Leipzig. Brockhaus. 1875. XXVI + 420 s. 8. 3 mk. 50 pf.

Nibelunge Not, der, u. die Klage. Nach der ältesten Überlieferg. hrsg. v. K. Lachmann. 8. Abdr. d. Textes. Berlin. G. Reimer. 297 s. 8. 1 mk. 50 pf.

Klage, diu, m. den Lesarten sämmtlicher Handschriften hrsg. v. K. Bartsch. Leipzig. Brockhaus. 1875. XXIII + 224 s. 8. 4 mk.

Vollmöller, K., Kürenberg und die Nibelungen. Eine gekrönte Preisschrift. Nebst e. Anh.: Der von Kürnberc. Hrsg. von K. Simrock. Stuttgart. Meyer u. Zeller. 48 s. 8. 12 ngr.

Laurin, Ein tirol. Heldenmärchen aus dem Anfange d. XIII. Jahrh., hrsg v. K. Müllenhoff. Berlin. Weidmann. 78 s. 8. 10 ngr.

Roth, K., Die Schlacht v. Alischanz, Kitzinger Bruchstücke; niederd. Heldengedicht vom Anf. d. 14. Jahrh., abermal aus d. Urschrift hrsg., ergänzt u. erläutert. Paderborn. Schöningh. 80 s. 8. 12 ngr.

Freybe, A., Das Meklenburger Østerspiel vollendet im J. 1464 zu Redentin übertragen u. behandelt. Bremen. Kühtmann. XIV + 425 s. 8. 1 th. 20 ngr.

Reinaert. Willems Gedicht van den vos Reinaerde u. die Umarbeitg. u. Fortsetzg. Reinaerts Historie. Hrsg. u. erläutert v. E. Martin. Paderborn. Schöningh. LII + 521 s. 8. 3 th.

Wülcker, R. P., Altenglisches Lesebuch. I. Halle. Lippert'sche Bchdl. XII + 228 s. 8. 1 th. 15 ngr.

Altenglische Sprachproben. Nebst e. Wörterbuche. Hrsg v. E. Mätzner. 2. Bd. Wörterbuch. 2. Lfg. S. 129—320. Berlin. Weidmann. 1875. 8. 5 mk. (I—II, 2: 32 mk.)

Altenglische Legenden. Kindheit Jesu, Geburt Jesu, Barlaam u. Josaphat, St. Patriks Fegefeuer. Hrsg. v. C. Horstmann. Paderborn. Schöningh. 1875. XLIV + 240 s. 8. 4 mk.

Brink, B ten, u. W. Scherer, Quellen und Forschungen zur Sprach- u. Culturgeschichte der germanischen Völker. 3.—7. Hft. Strassburg. Trübner. 8. 13 mk. (1.—7.: 17 mk. 40 pf.)

Paul, H., u. W. Braune, Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur. II, 1.—2. Halle. Lippert'sche Bchdl. 1875. 384 s. 8.

Heyne, M., Kurze Laut- uud Flexionslehre der altgermanischen Dialecte. 3. Aufl. Paderborn. Schöningh. X + 354 s. 8. 1 th. 15 ngr.

Holtzmann, A., Altdeutsche Grammatik. I, 2. Leipzig. Brockhaus. 1875. VIII + 78 s. 8. 2 mk. (I, 1.—2.: 7 mk.)

Hahn, K. A., Althochdeutsche Grammatik nebst einigen Lesestücken u. e. Glossar. Hrsg. v. A. Jeitteles. 4. Aufl. Prag. Tempsky. 1875. XVI + 152 s. 8. 3 mk.

Hahn, K. A, Mittelhochdeutsche Grammatik. Neu ausgearb. v. F. Pfeiffer. 3. Ausg. Frankfurt a/M. Winter. 1875. XVII + 211 s. 8. 3 mk.

Martin, E., Mittelhochdeutsche Grammatik, nebst Wörterbuch zu der Nibelunge Nôt, zu den Gedichten Walthers v. der Vogelweide u. zu Laurin. 6. Aufl. Berlin. Weidmann. 1875. 102 s. 8. 1 mk.

Rückert, H., Geschichte der neuhochdeutschen Schriftsprache. I. Leipzig. T. O. Weigel. 1875. X + 400 s. 8. 7 mk.

Brasch, M. W., Die deutsche Grammatik u. ihre Schwierigkeiten. Ein Ergänzungsbuch f. alle bisher erschienenen deutschen Grammatiken. Stuttgart. Mader. VIII + 196 s. 8. 1 th.

A. Bezzenberger, Über die A-Reihe der gotischen Sprache. Göttingen. Peppmüller. 8. 2 mk.

Schlüter, W., Die mit dem Suffixe ja gebildeten deutschen Nomina. Göttingen. Deuerlich. 1875. 239 s. 8. 4 mk. 50 pf.

Piper, Über den Gebrauch d. Dativs im Ulfilas, Heliand u. Otfried. Altona. (Berlin. Calvary u. Co.) 30 s. 4. 10 ngr.

Helten, W. L. van, Über die Wurzel *lu* im Germanischen. Leipzig. Richter u. Harrassowitz; Rotterdam. J. H. Dunk. 45 s. 8. 15 ngr.

Hintner, V., Beiträge zur tirolischen Dialektforschung. II. S. 49—96. Wien. Hölder. 8. 12 ngr. (1.—2.: 20 ngr.)

Lewi, H., Das oesterreichische Hochdeutsch. Versuch e. Darstellg. seiner hervorstech. Fehler u. fehlerhaften Eigenthümlichkeiten. Wien. Bermann u. Altmann. 1875. 48 s. 8. 12 ngr.

Mätzner, E., Englische Grammatik. 2. Th. Die Lehre v. der Wort- u. Satzfügung. 1. Hälfte. 2. Aufl. Berlin. Weidmann. IV + 529 s. 8. 10 mk. (I—II, 1.: 21 mk.)

Ludorff, F., Über die Sprache der altenglischen lay Hauelok the Dane. Ein Beitrag zur Kentniss d. altengl. Grammatik. (Inaug.-diss.) Münster. Aschendorff. 31 s. 8. 5 ngr.

Schade, O., Altdeutsches Wörterbuch. 2. aufl. 2. hft. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1875. s. 161—320. 8. à 3 mk.

Lexer, M., Mittelhochdeutsches Handwörterbuch. 11. Lfg. (2. Bd. 4 Lfg.) Sp. 961—1280. Leipzig. Hirzel. 8. 4 mk. (1.—11.: 36 mk.)

Benecke, G. F., Wörterbuch zu Hartmann's Iwein. 2. Ausg. v. E. Wilken. 1.—3. (Schluss-)Lfg. Göttingen. Dieterich. VIII + 391 s. 8. 7 mk. 60 pf.

Grimm, J. u. W., Deutsches Wörterbuch. Fortgesetzt von M. Heyne, R. Hildebrand u. K. Weigand. 4. Bd. 2. Abth. 8. Lfg. Bearb. von M. Heyne. Sp. 1585—1776. 4. Bd. 1. Abth. 7. Lfg. Bearb. von R. Hildebrand. Sp. 1393—1584. Leipzig. Hirzel. lex. 8. à 20 ngr. = 2 mk. (I—III, IV. 1, 1.—7.; II, 1.—8., V: n. 34 th. = 102 mk.)

Diefenbach, L., u. E. Wülcker, Hoch- u. niederdeutsches Wörterbuch der mittleren u. neueren Zeit. Zur Ergänzg. der vorhandenen Wörterbücher, insbesondere d. der Brüder Grimm. 2. Lfg. Frankfurt a/M. Winter. Sp. 145—288. 4. à 24 ngr.

Weigand, F. L. K., Deutsches Wörterbuch. 2. Aufl. 3. Halbbd. Giessen. Ricker. II. S. 1—480. 8. 2 th. 10 ngr. (I—II, 1.: 6 th. 20 ngr.)

Sanders, D., Deutscher Sprachschatz geordnet nach Begriffen zur leichten Auffindung u. Auswahl d. passenden Ausdrucks. Ein stilist. Hülfsbuch f. jeden Deutsch-Schreibenden. 5. Lfg. Hamburg. Hoffmann u. Campe. 8. à 20 ngr.

—, Kurzgefasztes Wörterbuch der Hauptschwierigkeiten in der deutschen Sprache. 7. Aufl. Berlin. Langenscheidt. 188 s. 8. 20 ngr.

—, Vorschläge zur Feststellung e. einheitlichen Rechtschreibung f. Alldeutschland. An das deutsche Volk, Deutschlands Vertreter u. Schulmänner. 2. Hft. Berlin. Guttentag. VIII + 242 s. 8. 20 ngr. (1.—2.: 1 th.)

Schmeller, Bayerisches Wörterbuch. 2., mit des Verf.s Nachträgen verm. Ausg., bearb. von G. K. Frommann. 8.—11. Liefg. München. Oldenbourg. II, Sp. 1—1024. 4. à 24 ngr. = 2 mk. 40 pf.

Schiller, K., u. A. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch. 6.—10. Hft. Bremen. Kühtmann. 1875. lex. 8. à 25 ngr. = 2 mk. 50 pf.

Oudemaus, A. C., Bijdrage tot een middel- en oudnederlandsch Woordenboek. 5. Deel. O—R. Arnhem. (Leipzig. T. O. Weigel.) 927 s. 8. 13 mk. 20 pf.

Hettema, M. de Haan, Idioticon Frisicum. Friesch-latijnsch-nederlandsch woordenboek uit oude handschriften bijeenverzameld. Leeuwarden. H. Suringar. XII + 596 s. 8. 8 fl. 40 cts.

Halbertsma, J., Lexicon Frisicum. A-Feer. Post auctoris mortem ed. et indices adjecit T. Halbertsma. Haag. Nijhoff. XI + 1044 s. (m. 1 stahlst.) 8. geb. 4 th. 20 ngr.

Maurer, K., Island von seiner ersten Entdeckung bis zum Untergange des Freistaats. München. Kaiser. IX + 480 s. 8. 3 th. 10 ngr. = 10 mk.

Simrock, K., Handbuch der deutschen Mythologie. 4. Aufl. Bonn. Marcus. XI + 644 s. 8. 3 th.

Holtzmann, A., Deutsche Mythologie. Vorlesungen, hrsg. von A. Holder. Leipzig. Teubner. VIII + 308 s. 8. 8 mk.

Scherer, W., Deutsche Studien. II. Die Anfänge des Minnesanges. (Aus den Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 82 s. 8. 1 mk. 20 pf. (I—II: 2 mk. 20 pf.)

Steiger, K., Die verschiedenen Gestaltungen der Siegfriedsage in der germanischen Literatur. Hersfeld. Hoehe. 122 s. 8. (Diss., Lips.) 15 ngr.

Treutler, V. E. H., Zur Thiðrekssaga. (Inaug.-diss.) Wien. 1875. 43 s. 8.

Maurer, K., Die Entstehungszeit der älteren Frostuþingslög. (Aus den Abh. der k. bayer. Akad. d. W.) München. (Franz.) 1875. 84 s. 4. 2 mk. 80 pf.

Ficker, J., Über die Entstehungszeit d. Schwabenspiegels. (Aus den Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 70 s. 8. 1 mk.

Birlinger, A., Aus Schwaben. Sagen, Legenden, Aberglauben, Sitten, Rechtsbräuche, Ortsneckereien, Lieder, Kinderreime. Neue Sammlg. 2. Bd. Sitten u. Rechtsbräuche. Wiesbaden. Killinger. 535 s. 8. 3 th. (I—II: 9 th. 6 ngr.)

Waitz, G., Deutsche Verfassungsgeschichte. 5. Bd. Die deutsche

Reichsverf. von der Mitte d. 9. bis zur Mitte d. ... Jahrh. I. Kiel. Homann. IX + 447 s. 8. 3 th. 20 ngr. (I—V: 18 th. 18 ngr.)

Dahn, Westgothische Studien. Entstehungsgeschichte, Privatrecht etc. der lex Visigothorum. Würzburg. Stahel. XII + 321 s. 4. 5 th. 10 ngr.

Bluhme, F., Die gens Longobardorum. 2. Hft. Ihre Sprache. Bonn. A. Marcus. VI + 54 s. 8. 15 ngr.

Jahn, A., Die Geschichte der Burgundionen u. Burgundiens bis zum Ende der I. Dynastie. I—II. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 8 th.

VI. Andre ældre og nyere sprog.

(*Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*)

Dunker, Max, Geschichte des Alterthums. 1. Gesammtausg. 4. Aufl. 3.—6. Lfg. Leipzig. Duncker u. Humblot. (1. Bd. XIII + S. 337—425 og 2. Bd. S. 1—485.) 8. (à) n. 3 mk.

The Âryabaṭîya, with the commentary Bhaṭadîpikâ of Paramâdîçvara ed. by H. Kern. Leiden. Brill. XII + 102 s. 4. nn. 2 th. 15 ngr.

Lefmann, S., Lalita Vistara. Erzählung v. d. Leben u. d. Lehre d. Çâkya Simha. Aus dem Original d. Sanskrit u. d. Gâthadialects zuerst ins Deutsche übersetzt u. m. sachl. Erklärungen versehen. 1. Lfg. Berlin. Dümmler. VIII + 221 s. 8. n. 3 th.

Vâmana's Lehrbuch der Poetik. Zum ersten Male hrsg. v. C. Cappeller. Jena. Dufft. 1875. XII + 87 s. 8. n. 8 mk.

Benfey, Th., Einleitung in die Grammatik der vedischen Sprache. 1. Abhandlg.: Der Samhitâ-Text. (Af Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen.) Göttingen. Dieterich. 40 s. 4. n. 16 ngr.

—, Die Quantitätsverschiedenheiten in den Samhitâ- u. Pada-Texten der Veden. 1. Abhdl. (Af Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen.) Göttingen. Dieterich. 1875. 44 s. 4. n. 1 mk. 60 pf.

Boehtlingk, O., u. R. Roth, Sanskrit-Wörterbuch, hrsg. v. d. kaiserl. Akad. d. Wiss. 55.—56. Lfg. 7. Th. Sp. 1121—1440. St. Petersburg. (Leipzig. Voss.) 1875. Imp. 4. à n. 3 mk. (1.—56 : n. 170 mk. 70 pf.)

Delbrück, B., Vedische Chrestomathie mit Anmerkgn. u. Glossar. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1875. VIII + 128 s. 8. n. 1 th.

Grassmann, H., Wörterbuch zum Rig.-Veda. 4. Lfg. Sp. 865—1152. Leipzig. Brockhaus. 1875. 8. à n. 5 mk.

M. Haug, Über das Wesen u. den Werth d. wedischen Accent. (Af Abhdl. d. k. bayer. Ak. d. Wiss.) München. Franz. 107 s. 4. n. 1 th. 14 ngr.

Roth, R., Der Atharvaveda in Kaschmir. Tübingen. (Fues.) 1875. 25 s. 4. n. 1 mk. 20 pf.

Stenzler, N. F., Elementarbuch der Sanskrit-Sprache. Grammatik, Text, Wörterbuch. 3. verm. Aufl. Breslau. Mälzer. 1875. IV + 126 s. 8. n. 5 mk.

Childers, R. C., A Pali-English dictionary with Sanskrit equivalents and with numerous quotations, extracts and references. II. London. Trübner. 8.

Kuhn, E., Beiträge zur Pali-Grammatik. Berlin. Dümmler. 1875. VIII + 120 s. 8. n. 4 mk.

Beames, J., A comparative grammar of the modern Aryan languages of India. II. The noun and pronoun. London. Trübner.

De Goeje, Bijdrage tot de geschiedenis der Zigeuners. Overgedrukt uit de Verslagen en Mededeelingen d. Konigl. Akad. van Wetenschapen. Letterkunde. 2. Reeks, 5. Deel. Amsterdam. Van der Post. 25 s. 8.

Miklosich, F., Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas. IV. (Af Denkschr. d. k. Ak. d. Wiss.). Wien. (Gerold's Sohn.) 68 s. 4. n. 1 th. (I—IV: n. 4 th. 4 ngr.)

—, Beiträge zur Kenntniss der Zigeunermundarten. I—II. (Af Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 1875. 36 s. 8. n. 50 pf.

Smart, B. C., and H. T. Crofton, The dialect of the English Gypsies. Containing a grammar, vocabularies, dialogues, tales etc. London. Asher. 1875. XXIII + 302 s. 8. 15 sh.

Spiegel, F., Arische Studien. 1. Hft. Leipzig. Engelmann. 162 s. 8. n. 1 th. 7½ ngr.

The Book of Arda Viraf. Glossary and index of the Pahlavi text of the book of Arda Viraf, the tale of Gosht-i Fryano, the Haddokht Nask and to some extracts from the Din-Kard and Nirangistan; prepared from Destur Hoshangji Jamaspji Asa's glossary to the Arda Viraf Namak, and from the original texts, with notes on Pahlavi grammar by E. W. West. Revided by M. Haug. Bombay. (München. Ackermann.) VIII + 350 s. 8. baar n. n. 8 th. 22½ ngr. (Text and Glossary: n. n. 17 th. 10 ngr.)

Fleischer, H. L., Grammatik der lebenden persischen Sprache. Nach Mirza Mohammed Ibrahim's Grammar of the persian language neu bearb. 2. Aufl. Leipzig. Brockhaus. 1875. XX + 263 s. 8. n. 8 mk.

Müller, F., Bemerkungen üb. d. schwache Verbalflexion d. Neupersischen. (Af Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 6 s. 8. n. 2 ngr.

Rückert, F., Grammatik, Poetik u. Rhetorik der Perser. Nach dem 7. Bde d. Heft Kolzum dargestellt. Neu hrsg. v. W. Pertsch. Gotha. F. A. Perthes. XX + 414 s. 8. n. 8 th.

Savelsberg, J., Beiträge zur Entzifferung der lykischen Sprachdenkmäler. 1. Thl. Die lykisch-griech. Inschriften. Bonn. Weber. 1875. VII + 64 s. 8. n. 1 mk. 80 pf.

Luber, A., *τραγούδια Ῥωμαϊκά*. Neugriech. volkslieder m. einleit., comm. u. glossar. Salzburg. Mayr. 61 s. 8. 12 ngr.

Théodore Prodromos, Poëmes (grecs) vulgaires, publ. et trad, p. E. Miller. (I Jan.-, Marts- og April-hftt. af: Revue archéol.) 1875. Paris. Didier. 8.

Wagner, Guill., Histoire de Imbérios et Margarona. Imitation grecque du roman français Pierre de Provence et la belle Maguelonne. Paris. Maisonneuve. 63 s. 8.

Butler, E. B., Key to Vlachos' modern greek grammar. London. 1875. 8. 1 sh. 6 d.

Deffner, M., Zakonisches. (S. 15—33 og 176—195 i Jan.- og Martshæfterne af Monatsbericht der kgl. Ak. d. Wiss. zu Berlin. 1875.)

Didot, A. F., Alde Manuce et l'hellénisme à Venise, orné de 4 portr. et d'un facsim. Paris. Didot. 1875. LXVIII + 651 s. 8.

Miklosich, F., Die slavischen Ortsnamen aus Apellativen. II. (Af Denkschriften d. k. Ak. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 132 s. 4. n. 2 th. (I—II: n. 2 th. 16 ngr.)

—, Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen. Eine sprachgeschichtl. Untersuchung. (Do.) Smstd. 1875. 58 s. 4. n. 3 mk.

—, Das Imperfect in den slavischen Sprachen. (Af Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss.) Smstd. 28 s. 8. n. 4 ngr.

—, Über den Ursprung einiger Casus der pronominalen Declination. (Do.) Smstd. 1875. 12 s. 8. n. n. 30 pf.

—, Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen. Wien. Braumüller. XXXV + 96 s. 8. 1 th. 20 ngr.

Praktisk lärobok i ryska språket. Helsingfors. Edlund. 349 s. 8. 5 mk. f.

Booch, Fr., A. Frey u. T. Messer, Handwörterbuch der russischen u. deutschen Sprache. Zum Hand- und Schulgebrauch nach den neuesten u. besten Quellen bearbeitet. II. Russ.-deutsches Wörterbuch. 7.—12. (Schluss-)Lfg. Leipzig. Haessel. VIII + s. 673—1148. 8. 2 th. (Kplt. 6 th.)

Frey, A., Schul-Wörterbuch der deutschen u. russ. Sprache. Auf Grundlage d. Handwörterbuchs der deutschen u. russ. Sprache v. Booch, Frey u. Messer bearb. Leipzig. Haessel. 1875. 336 + 445 s. 8. 6 mk.

Pawlowsky's, J., Russisch-deutsches Wörterbuch. 2. Aufl. vollständig umgearb. u. wesentlich verm. v. J. Nikolitsch u. N. Asmuss. 2. Lfg. S. 193—384. Riga. Kymmel. 8. à n. 24 ngr.

Bezzenberger, A., Litauische u. lettische Drucke d. 16. Jahrh. I. Der litauische Katechismus vom J. 1547. XIV + 36 s. II. Der lettische Katechismus vom J. 1586. III. Das litauische Taufformular vom J. 1559. IV. Anhang: Das (angeblich altpreussische) lettische Vaterunser d. Simon Grunau. XXVIII + 59 s. Göttingen. Peppmüller. 1875. 8. n. 6 mk.

Geitler, L., Litauische studien. Auswahl aus den ältesten denkmälern, dialect. beispiele, lexikal. u. sprachwissenschaftliche beiträge. Prag. Mourek. IV + 123 s. 8. n. 2 th.

Pierson, W., Altpreussischer Wörterschatz. Mit Erläuterungen. Berlin. Mittler u. Sohn. 1875. 52 s. 8. n. 80 pf.

Corssen, W., Ueber die Sprache der Etrusker. 1. Bd. Mit Holzsch. u. 25 lith. Taf. Leipzig. Teubner. XXXVI + 1016 s. 8. n. 30 mk.

Deecke, W., Corssen u. die Sprache der Etrusker. Eine Kritik. Stuttgart. Heitz. 1875. 39 s. 8. n. 1 mk. 50 pf.

Morgenländische Forschungen. Festschrift Herrn Prof. H. L. Fleischer zu seinem 50-jähr. Doctorjubiläum am 4. März 1874 gewidmet v. seinen Schülern H. Derenbourg, H. Ethé, O. Loth, A. Müller, F. Philippi, B. Stade, H. Thorbecke. Leipzig. Brockhaus. 1875. 310 s 8. n. 12 mk.

Delitzsch, F., Assyrische Studien. 1. Hft. Assyr. Thiernamen mit

vielen Excursen u. e. assyr. u. akkad. Glossar. Leipzig. Hinrichs. VII + 189 s. 8. n. 2 th. 20 ngr.

Lenormant, Fr., Lettres assyriologiques. Seconde série: Études accadiennes. T. 2. 1. partie. Paris. Maisonneuve. 386 s. 4.

Euting, J., Sechs phönikische Inschriften aus Idalion. Mit 3 (lith.) Taf. Strassburg. Trübner. 1875. 17 s. 4. n. 4 mk.

Kaempf. S. J., Phönizische Epigraphik. Die Grabschrift Eschmunazar's Königs der Sidonier. Urtext u. Uebersetzg. nebst sprachl. u. sachl. Erklärgn. Mit e. Beilage, das Epitaph in d. phöniz. Originalschrift enth. Prag. Dominicus. VIII + 83 s. 8. n. 28 ngr.

Coupry, H., Traité de versification arabe. Leipzig. (Brockhaus Sort.) XXVIII + 206 s. 8. n. 3 th. 10 gr.

Eneberg, C., De pronominibus arabicis dissertatio etymologica. II, 1. Helsingfors. (Leipzig. Voss.) 1875. 104 s. 8. n. 2 mk. (I. 1872: n. 1 mk. 20 pf.)

Ewald, H., Hebräische Sprachlehre für Anfänger. 4. Ausg. Mit den Grundzügen d. Biblisch-Aramäischen. Göttingen. Dieterich. IV + 235 s. 8. n. 24 gr.

Ley, J., Grundzüge d. Rhythmus, d. Vers- u. Strophenbaues in der hebräischen Poesie. Nebst Analyse e. Auswahl v. Psalmen u. anderen stroph. Dichtgn. der verschiedenen Vers- u. Strophenarten mit vorangeh. Abriss. d. Metrik d. hebr. Poesie. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1875. IX + 266 s. 8. n. 9 mk.

Buxtorfii Lexicon chaldaicum, talmudicum et rabbinicum. Denuo ed. et annotatis auxit B. Fischer. Fasc. 33 et 34 (slutn.). S. 1249—1322. Leipzig. M. Schäfer. 4. à n. 15 ngr. (Kpl.: n. 21 th.)

Levy, J., Neuhebräisches u. chaldäisches Wörterbuch üb. die Talmudim u. Midraschim. Nebst Beiträgen von H. L. Fleischer. 1.—2. Lfg. 224 s. Leipzig. Brockhaus. 1875. 4. à n. 6 mk.

Nöldeke, Th., Mandäische Grammatik. Mit e. lith. Tafel d. mand. Schriftzeichen. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1875. XXXIV + 486 s. 8. n. 15 mk.

Zenker, J. Th., Dictionnaire turk-arabe-persan. Türkisch-arabisch-pers. Handwörterbuch. 22. Hft. S. 839—878. Leipzig. Engelmann. 1875. 4. à n. 4 mk

Kieletär. Tutkimuksia, arvosteluja ja muistutuksia Suomen kirjallisuuden ja kielitieteen alalta. Toimittanut Aug. Ahlqvist. 6. hft. Helsingfors. Edlund. 82 s. 8. 1 mk. 50 pf.

Wiedemann, F. J., Grammatik der ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtg. der anderen Dialekte. St. Petersburg. (Leipzig. Voss.) 1875. XVIII + 664 s. 8. n. 7 mk. 70 pf.

Hunfalvy, P., Az éjszaki osztják nyelv Vologodszki fordításainak és orosz-osztják szótárának alapján. (= Nyelvtudományi közlemények. XI.) Budapest. XI + 234 + 226 s. 8. 3 fl.

Lécluse, Fl., Manuel de la langue basque. Nouvelle édition. Bayonne. Cazals. 232 s. 8. 6 fr.

L. Radloff's Wörterbuch der Kinai-Sprache. Hrsg. v. A. Schiefner.

(Mémoires de l'acad. imp. des sciences d. St. Petersbourg. VII. série. Tom. XXI, No. 8.) St. Pétersb. (Leipzig. Voss.) 33 s. 4. n. 13 ngr.

Bidasari, poëme malais, précéd. des traditions poétiques de l'Orient et de l'Occident, p. L. de Backer. Paris. Maisonneuve. 1875. 272 s. 8.

Caldwell, R., A comparative grammar of the Dravidian or South Indian family of languages. 2. edition revised and enlarged. London. Trübner. 600 s. 8.

Hodgson, B. H., Essays on the languages, literature and religion of Nepál and Tibet: together with further papers on the geography, ethnology and commerce of those countries. XI + 269 s. London. Trübner. 14 sh.

The Chinese Classics. Translated into English. With preliminary essays and explanatory notes. By J. Legge. II. The life and works of Mencius. London. Trübner. 8.

Confucius, Ta-Hiö. Die erhabene Wissenschaft. Aus dem Chines. übers. u. erklärt von R. v. Plaenckner. Leipzig. Brockhaus. 1875. XX + 358 s. 8. n. 6 mk.

Rudy, Ch., A new method of learning to read, write and speak a language by H. G. Ollendorff, adapted to the chinese mandarin language. Vol. I. Genf. 1875. III + 248 s. 8. n. n. 16 mk.

Poutzilo, M., Essai de dictionnaire russe-coréen. St. Pétersbourg. (Berlin. Asher.) 1875. XV + 731 s. 8. baar n. 12 mk.

Meyer, A. B., Ueber die Mafoor'sche u. einige andere Papúa-Sprachen auf Neu-Guinea. (Af Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss.) Wien. (Gerold's S.) 60 s. 8. n. 8 ngr.

Reinisch, L, Sprachen v. Nord-Ost Afrika. 1. Bd. Die Barea-Sprache. Gramm., Text u. Wörterb. Nach den handschriftl. Materialien v. W. Munzinger Pascha. Wien. Braumüller. XXVIII + 186 s. 8. n. 2 th.

Anchieta, Jos. de, Arte de grammatica da lingua mais usada na costa do Brasil, novamente dado á luz por J. Platzmann. Leipzig. (Teubner.) XII + 82 s. 8. n. 8 mk.

Platzmann, J., Grammatik der brasilianischen Sprache, mit Zugrundelegung d. Anchieta. Leipzig. Teubner. XIII + 178 s. 8. n. 8 mk.

VII. Pædagogik og skolevæsen.

Bakitsch, W., Rousseaus Pädagogik, wissensch. beleuchtet. Leipzig. Schmaler. 50 s. 8. 15 ngr.

Comenius, Johann Amos, Pädagog. Schriften. Übers., m. Anm. und Biographie versehen v. Th. Lion. Langensalza. Beyer. 8. 3 mk.

Delbrück, B., Das Sprachstudium auf den deutschen Universitäten. Praktische Rathschläge f. Studirende der Philologie. Jena. Mauke. 1875. 8. 60 pf.

Hippeau, C., L'Instruction publique en Italie. Paris. Didier. XXIII + 422 s. 12. 3 fr. 50 c.

Köpp, G., Illustrirtes Hand- und Nachschlagebuch der vorzügl. Lehr- u. Veranschaulichungsmittel aus dem Gesammtgebiete der Erziehung u. des Unterrichts usw. Mit Holzschn. Hft. 1.—3. Bensheim. 1875. S. 1—240. 8.

Laas, E., Gymnasium u. Realschule. Alte Fragen, m. Rücksicht auf das bevorsteh. preuss. Unterrichtsgesetz hist. u. krit. v. Neuem beleuchtet. Berlin. Lüderitz. 1875. 95 s. 8. 1 mk. 60 pf.

Langenberg, E., Adolf Diesterweg. Lichtstrahlen aus seinen Schriften. Mit einer biograph. Einleit. Leipzig. Brockhaus. 1875. VI + 231 s. 8. n. 3 mk.

Lantoine, H., Histoire de l'enseignement secondaire en France au XVII siècle. Paris. Thorin. XI + 295 s 8.

Otto, C., Johannes Cochlæus der Humanist. Breslau. Aderholz. VIII + 199 s. n. 1 th. 10 ngr.

Raumer, K. v., Geschichte der Pädagogik. 4. Theil: Die deutschen Universitäten. 4. Aufl. Güterzloh. Bertelmann. X + 332 s. 8. n. 2 th.

Rein, W., Pädagogische Studien. 1. Hft. Herbarts Regierung, Unterricht u. Zucht, dargest. u. in ihrem Verhältn. zu einander besprochen. 2. Aufl. Eisenach. Bacmeister. 1875. III + 45 s. 8. n. 1 mk.

Simon, Jules, L'École. 8me Édition. Paris. Hachette. 445 s. 18. 3 fr. 50 c.

Spencer, Herbert, Erziehungslehre. Ins Deutsche übers. v. F. Schultze. Jena. Mauke. VII + 246 s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

Waitz, T., Allgemeine Pädagogik u. Kleinere pädagog. Schriften. 2. verm. Aufl. m. e. Einleit. über Waitz' prakt. Philosophie hrsg. v. Dr. O. Willmann. 1. Lfg. Braunschweig. Vieweg. 1875. 192 s. 8. 3 mk. 60 pf.

Wiese, Dr. L., Das höhere Schulwesen in Preussen. 3. Bd. Berlin. Wiegandt. 1869—74. XXIII + 446 s. 8. n. 3 th.

Boger indsendte til redaktionen.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af *H. F. Hult* och *Ernst G. F. Olbers.* 1874, 6. hft. (Dcbr.); 1875, 1.—10. hft. (Januar—Dcbr.); 1876, 1. hft. (Jan.). Halmstad. Utgifvarne. 8. — Kveðja til Breiðfirðinga. 1874. Af *Þorleifr Jónsson.* — Excerpta Liviana. Scr. Dr. *F. W. Häggström.* Adiecta est tabula, scripturam codicis Upsal. repræsentans. Upsaliæ. 1874. 68 s. 8. — Livianorum librorum primæ decadis emendandæ ratio. Scr. Dr. *A. Frigell.* Upsaliæ. 1875. 40 s. 8. — Den latinske Verbalflexion fremstillet af Dr. *L. C. M. Aubert,* Prof. i lat. Philol. ved Univ. i Christiania. Kristiania. P. T. Malling. 1875. XX + 323 s. 8. — Die ægyptischen Denkmäler in St. Petersburg, Helsingfors, Upsala und Copenhagen. Von *J. Lieblein.* Mit 35 autographischen Tafeln. Univ.-Progr. f. das 1. Sem. 1874. Kristiania. 1874. IV + 32 s. 8. — Norges officielle Statistik, udg. i Aaret 1873. A. Nr. 1. Beretning om Skolevæsenets Tilstand i Kongeriget Norges Landdistrikt for Aaret 1871. Udg. af Departem. f. Kirke- og Undervisningsvæs. Kristiania. 1873. 91 s. 4; og for Aaret 1872. Smstds. 1874. 93 s. 4. — Norske Universitets- og Skole-Annaler. Udg. af Univ.'s Secretair. 3. Række. XII, 2.—3. hft. (Juni 1873). Krstnia. 1873. S. 73—212 (og af Univ.'s Matricul for 1872 S. 1—52). 8; XII, 4. Hft. (Octb. 1874). Smstds. 1874. S. 213—312 + IV; XIII, 1.—2. Hft. (Octbr. 1874). Smstds. 1874. S. 1—142 (og af Univ.'s Matricul for 1873 S. 1—48); XIII, 3.—4. Hft. (Octb. 1875). Smstds. 1875. S. 143—277 (og af Univ.'s Matricul for 1874 S. 1—48). — Det græske Statsliv i Oldtiden. Ved *Richard Christensen.* 2. Udg. Kjobenhavn. Otto Schwartz. 1875. IV + 40 s. 8. — Danmark-Norges udenrigske Historie under den franske Revolution og Napoleons Krige fra 1791 til 1807. Af *E. Holm.* 1. Del. Kbhvn. C. E. Gad. 1875. XV + 445 s. 8; 2. Del. 1875. XIII + 392 s. 8. — Bidrag till kännedomen om Grekiska språkets studium vid de svenska läroverken från äldsta till närvarande tid. Af Dr. *B. Lundstedt.* Stockh. (Samson och Wallin.) 1875. IV + 84 s. 8. — Pedagogiska uppsatser af *G. R. Schlyter.* 2. hft. Lund. Gleerup. 1875. 40 s. 8. — Indbydelsesskrift til den off. Examen i Juni og Juli 1875 ved *Aars* og *Voss's* Latin- og Realskole. Krstnia. 1875. 116 s. 8. — Brudstykker af Stereometri og Trigonometri som Indledning til Astronomien. Af *G. S. Jørgensen.* Kbhvn. Reitzel. 1875. 21 s. 8. — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung. Unter Mitwirkung von Dr. *Ernst W. A. Kuhn* hrsg. v. Dr. *Adalbert Kuhn.* Bd. XXII. N. f. bd. II, 6. hft. Berlin. Dümmler. 1874. 8. — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung. Unter Mitwirkung von *Ernst W. A. Kuhn, August Leskien* und *Johannes Schmidt* hrsg. v. Dr. *Adalbert Kuhn.* Bd. XXIII. N. f. Bd. III, 1. hft. Berlin. Dümmler. 1875. 8. —

Zeitschrift für deutsche Philologie hrsg. v. Dr. *Ernst Höpfner* u. Dr. *Julius Zacher* 6. Bd. 1.—4. Hft.; 7. Bd. 1. Hft. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1874—76. 8. — Tidskrift utg. af *Pedagogiska Föreningen i Finland*. 1874, 6. hft.; 1875, 1.—6. hft. Helsingfors. 8. — Sokrates und Xenophon von *A. Krohn*. Halle. R. Mühlmann. 1875. X + 179 s. 8. — *S. H. Hoffmeyer Hansen*, Den reformerede Realskoles Historie. Kbhvn. C. Vilh. Hansen. 1875. 35 s. 8; — Program for Lyngby Borger- og Realskole. Kbhvn. 1875. 44 s. 8. — *H. Møller*, Die Palatalreihe der indogerm. Grundsprache im Germanischen. Leipzig. 1875. 66 s. 8. — *Chr. Cavallin*, Svensk-Latinsk Ordbok. 1. delen (A—J). Stochk. E. o. G. Beijer. 1875. 947 s. stort 8. — Biographiske Efterretninger om de Candidater, som ved Kjøbenhavns Universitet have underkastet sig philologisk-historisk Skole-Embedsexamen. Samlede og bearbejdede af *F. E. Hundrup*. 2. forøgede Udg. Kbhvn. C. A. Reitzel. 1875. 114 s. 8. — *Georg Bohr*, Exempler med Løsninger til Indøvelse af Regning med Decimalbrøk. Kbhvn. C. A. Reitzel. 1875. 36 s. 8. — *F. Tamm*, Bidrag till etymologisk ordbok öfver svenska språket. B. Upsala. 1875. VI + 148 s. 8. — *J. Johanssen*, Grammatiske Studier. I. Stoikernes Inddeling af Verbets Tider. Krstnia. Alb. Cammermeyer. 1875. 56 s. 8. — Fra *the Smithsonian Institution*, Washington: 1) Annual report of the board of regents of the Smithsonian Institntion for the year 1873. Washington. 1874. 000 s. 8; 2) Fifty-sixth annual report of the board of public education, first school district of Pennsylvania, comprising the city of Philadelphia for the year ending December 31, 1874, with their accounts. Philadelphia. 1875. 340 s. 8; 3) Memoir of hon. W. W. Seaton. Washington. 1867. 8 s. 8; 4) Memoir of C. F. P. von Martius. By *Charles Raw*. Washington. 1871. 10 s. 8; 5) Report on the Chemistry of the earth. By *T. Sterry Hunt*. Washington. 1871. 26 s. 8; 6) Prospectus of the eighth annual session of the medical department of Howard university, 1875—76. Washington. 1875. 8 s. 8. — Monumenta Antiqvitatis. Minnen från Greklands och Roms Forntid. Utg. af Dr. *G. R. Schlyter*. Med beskrifvande text. 1. hft. (3 tavler i fol. og text i 8.) Karlskrona. (Fr. Apelqvist.) 1875. — *Fr. Gjertsen*, Fransk Læsebog for Middelskole og Gymnasier. Kristiania. P. T. Malling. 1875. 248 + XXXVI s. 8.

